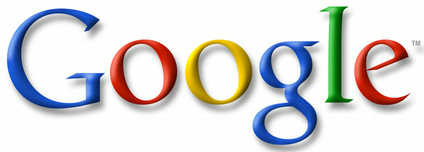

Z NAŠÍ DOBY.

SEPSAL

KAREL ADÁMEK.

DÍL PRVÝ.

VE VELKÉM MEZIŘÍČÍ.
TISKEM A NÁKLADEM J. F. ŠAŠKA, KNIHKUPCE.
1886.

Spis tento bude ukončen dílem *druhým*, jenž vyjde do konce tohoto roku.

Obsah II. dílu: *Školství. — Literatura. — Divadlo a hudba. — Výtvarná umění. — Humanita. — Závěrné úvahy a rozhledy kulturní a politické.*

Z NAŠÍ DOBY.

DÍL PRVÝ.

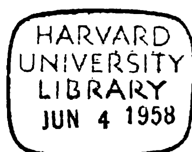
Z NAŠÍ DOBY.

SEPSAL

KAREL ADÁMEK.

DÍL PRVÝ.

VE VELKÉM MEZIŘÍČÍ.
TISKEM A NÁKLADEM J. F. ŠAŠKA, KNIHKUPCE.
1886.

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
JUN 4 1958

OBSAH.

Vstup. Str. 3.—44.

I. Země koruny české, str. 5. — Statistika národa československého, str. 6. — Statistika vzdělanosti, str. 8.

II. Z dějin politických. Rok 1848., str. 11. — Slovanský sjezd, str. 13. — Reakce, str. 15. — Rozmnožená říšská rada, str. 16. – Ústava. Sněm český, str. 17. — Belcredi. Beust, str. 18.

III. Politická journalistika, str. 19. — Obecní řád. Okresní zastupitelstva, str. 20. Praha, str. 21. — Obecní a okresní hospodářství, str. 23. — Hospodářství zemské, str. 26. — Samospráva a centralisace, str. 27.

IV. Národní jednoty a spolky. Měšťanské besedy, str. 30. — Statistika spolků, str. 30. — Sokol, str. 32. — Národní slavnosti, str. 34.

V. Trpný odpor a persekuce, str. 36. — Pouť do Moskvy. Tábor pod Řípem, str. 37. — Deklarace, str. 38. — Z dob trpné oposice, str. 40. — Potocký. Hohenwarth, str. 42. — Rok 1879., str. 42.

Státní hospodářství. Str. 45.—102.

I. Hospodářství státní, str. 47. — Statistika státního hospodářství, str. 48. — Daně zemí koruny české, str. 53.

II. Zakladatelství, str. 54. — Netušený národohospodářský rozkvět, str. 55. — Statistika zakladatelství, str. 58. — Chabrus v Čechách, str. 59.

III. Peněžnictví, str. 61. — Vídeňská výstava. Krach, str. 62. — Akciové podniky, str. 63. — Následky krise, str. 65.

IV. **Spořitelny a záložny**, str. 68. — Statistika spořitelen, str. 69. — Česká spořitelna, str. 73. — Poštovní spořitelny, str. 75.

V. **Občanské záložny**, str. 76. — Záložny rolnické, str. 81.

VI. **Banky**, str. 85. — Živnostenská banka, str. 88. — Jednota záložen, str. 90. — Hypotheční banky, str. 90. — Rakousko-uherská banka, str. 91. — Rakouský úvěrní ústav, str. 96.

VII. **Pojišťování.** Pojišťovny, str. 97. — Pojišťování dobytka, str. 100.

Výroba a tržba. Str. 103.—254.

I. **Zemědělství**, str. 105. — Daně, str. 106. — Sklizeň, str. 108. — Cena zemědělského majetku, str. 110. — Rozdělení pozemků, str. 114. — Statky svěřenské, státní a fondové, str. 116.

II. **Hornictví a hutnictví**, str. 118. — Těžba. Daně, str. 119.

III. **Průmysl**, str. 124. — Daně, str. 125. — Výroba, str. 126.

IV. **Vývoj zemědělství.** C. k. vlastenecká hospodářská společnosť, str. 127. Zemědělská rada, str. 128. — Hospodářské spolky, str. 129. — Politická a hospodářská jednota v Opavě, str. 131. — Hospodářská statistika. Národní hospodářství, str. 132. — Ústřední ústavy zemědělské. Zkušebné stanice, str. 134.

V. Meliorování, str. 135. — Zemědělská technická kancelář, str. 138. — Meliorace v Čechách, str. 139.

VI. Hospodaření vodou. Rybníky, str. 140. — Lesy, str. 141. — Obchod dřívím, str. 143. — Zalesňování, str. 143. — Česká lesnická jednota, str. 146.

VII. Mezinárodní tržba plodinami, str. 147. — Mlynářství, str. 148. — Cukrovarství, str. 148. — Sladovnictví a pivovarství, str. 150. — Lihovarství, str. 152. — Velký průmysl, str. 153. — Úpadek řemesel, str. 155. — Známky úpadku. Přibývání dluhů, str. 155. — Exekuční prodeje, str. 157. — Stěhování se do ciziny. Samovraždy, str. 158.

VIII. **Příčiny hospodářského úpadku.** Zvrácená politika národohospodářská, str. 159. — Politika dopravní a celní, str. 159. — Zemědělské a živnostenské zákonodárství, str. 160. — Zneužívání hospodářské svobody, str. 161. — Daně, str. 162. — Průmysl zemědělský, str. 163. — Krise zemědělská. Ceny plodin, str. 165. — Konkurrence mezinárodní: Uhry, str. 167. — Sazby dopravní, str. 170. — Mlynářství, str. 171.

IX. **Prostředky ku zastavení úpadku zemědělství.** Str. 174. — Zemědělství a průmysl, str. 175. — Svépomoc, str. 176. — Len, str. 176. — Řepka, str. 177. — Zelinářství a štěpařství, str. 178. — Pomologický ústav v Troji, str. 179. — Zemský ovocnický spolek pro král. České, str. 180. — Česká zahradnická společnosť, str. 181. — Vinařství, str. 181. — Chmelařství a j., str. 182. — Tabák, str. 185. — Košikářství, str. 186. — Organisování trhu plodinami, str. 186.

X. Chov dobytka, str. 186. — Obchod dobytkem, str. 188. — Zvelebení chovu dobytka, str. 189. — Zvěrolékařství, str. 190. — Mlékařství, str. 191. — Chov drůbeže, str. 192. — Rybářství, str. 193. — Včelařství, str. 194.

XI. **Doprava.** Upravování řek a stavby průplavů, str. 195. — Vodní stavby, str. 196. — Plavba na českých řekách, str. 197. — Obchodní plavba, str. 199. — Nové průplavy, str. 200. — Zemské náklady na upravování řek, str. 203.

XII. Silnice, str. 205. — Železnice, str. 206. — Pošty, str. 210. — Telegrafy, str. 211.

XIII. **Řemesla,** str. 211. — Jednota pro povzbuzení průmyslu v král. Českém, str. 212. — Spolky řemeslnické, str. 214. — **Obchodnictvo.** Merkur, str. 215. — Organisace živnostenské, str. 217. — **Organisace dělnictva,** str. 219.

XIV. **Národohospodářská politika vlády,** str. 220. — Dělení statků rolnických. Právo dědění, str. 225. — Domovina, str. 225. — Obmezení práva exekučního, str. 226. — Upravení úvěru, str. 227. — Řemeslnictvo. Práce v trestnicích, str. 229. — Otázka dělnická a zákonodárství, 232.

XV. Reforma berní, str. 234. — Daně zemědělského průmyslu, str. 235. — Schodek financí. Upravení měny, str. 237. — Celní politika, str. 238. — Obilní cla, str. 240. — Politika dopravní, str. 245. — Organisování tržby, str. 247. — Dualismus a politika národohospodářská, str. 248. — Národohospodářský program, str. 252.

Vystupujíce po strmých stráních ku velebným temenám alpských velikánů za časté umdléváme, avšak pomnění na vznešený cíl našeho putování vzpružuje umdlévající síly, osvěžuje naši mysl a odvahu při překonávání i největších překážek a nesnází na této často nebezpečné pouti ku velechrámům všehomíra.

Čím svízelnější jest naše putování, tím větší rozkoší naplněna jsou prsa naše, čím více se k cíli blížíme. Takové rozkoše a slasti nepocítí blaseovaný světan, vyjel-li do říše Alp beze vší námahy po dráze.

Umdlévajíce za časté na lopotné pouti, již od věků po pusté cestě ku vznešeným ideálům kultury a humanity podnikáme, žehrajíce mnohdy málomyslně na neúspěchy neb na malé úspěchy současné práce na národu roli dědičné; — nezapomínejme nikdy vznešených cílův, k nimž spějeme, rozhledněme se ob čas po cestě, k těmto cílům již vykonané a uveďme si ob čas na paměť obtíže a překážky, jež nám již bylo překonati; oceňujme *střízlivě* úspěchy, dobyté překonáváním těchto překážek přirozených, jakož i uměle a úmyslně našimi odvěkými nepřátely nakupených.

Neoddávajíce se blouznivým nadějím vždycky růžově naladěných snílků, nevrhejme se v náruč vždycky beznadějných pessimistův, nedávejme se másti věčnou nespokojeností planých horlivcův, kteří se v našem rozkvétajícím sadě národním octli, aniž by byli v potu tváři s námi skalnatou půdu vzdělávali, plodné štěpy sázeli; nedbejme neustálého žehrání těch, již stanuli na popraží zaslíbené země, aniž by byli s námi podnikali strastiplnou pouť sirou pouští.

Chtěje obrátiti zrakův Vašich po výtce k výsledkům naší práce národní v době *nejnovější*, musím při veliké spoustě materialu *na ten čas* podniknouti toliko kresbu v hlavních, rázovitých rysech.

Psáno v Hlinsku v měsíci prosinci l. 1885.

Karel Adámek.

VSTUP.

I.

Zápas a boj národův o existenci jest podstatou dějin světových.

Výsledek těchto zápasův jest upadání jedněch, mohutnění a rozkvět národů jiných, pokrok a vývoj člověčenstva.

Druhdy zápasili národové mečem a palcátem, silou hmotnou; nyní závodí po výtce plodnou prací kulturní;. spřádání válek krvavých jest té doby smutnou výsadou tak zvaných státníků diplomatů a j.

Dělo a bodák nerozhoduje více o bytí či nebytí *národův.*

Veliký tento obrat v dějinách světových jest zárukou, že národové malí nemusí zahynouti ve vlnobití věkův a událostí *proto*, že jsou *počtem* malí, že nezaniknou, vyniknou-li prací kulturní, neopustí-li sami sebe.

Za našich dnů, v prvém století od posvěcení práv člověka velkou revolucí francouzskou, platí národové tolik, *mnoholi vykonali práce kulturní* a toto poznání jest národům počtem malým zdrojem osvěžujících a posilňujících nadějí.

S tohoto hlediště můžeme zajisté s upokojením stopovati kulturní vývoj našeho národa v době novější.

Rozhledněme se nejprve na bojišti, na němž od věků za bytí národní zápasíme.

Země *koruny České* zaujímají 78.313·27 k^2, tedy 26 proc. veškeré rozlohy a čítají 8,279.701 obyv., tedy 37·3 proc. veškerého obyvatelstva naší polovice říše.*)

---

*) V naší polovici říše bylo r. 1818. 13,380.640, r. 1840. 16,575.118, r. 1850. 17,534 950, r. 1870. 20,421.737, r. 1880. 21,981.821 přítomných obyvatelův civilních. Při sčítání obyvatelův r. 1880. bylo vůbec napočítáno v naší polovici říše 22,144.244, v zemích koruny Uherské 15,725.710, v celé říši Rakousko-uherské 37,869.954 obyvatelův.

V Bosně a v Hercegovině bylo sčítáno r. 1879. 1,158.440, r. 1885. 1,336.091 (15·33 proc.) obyvatelův, mezi nimi 492.710 mohamedánův, 571.250 pravoslavných, 265.788 katolíků, 5805 židů, 538 různých vyznání.

Země koruny České jsou *větší* o 63.321 k^2 nežli království *Saské*, o 63.230 k^2 nežli *Badensko*, o 48.858 k^2 nežli *Belgie*, o 45.342 k^2 nežli *Nizozemsko*, o 40.077 k^2 nežli *Dánsko*, o 36.924 k^2 nežli *Švýcarsko*, o 28.190 k^2 nežli *Řecko*, o 2450 k^2 větší nežli *Bavorsko* atd.

Obyvatelstvo zemí koruny České *převyšuje* počet obyvatelův *Bádenska* o 6,772.522 obyv. neb o 449·3 proc., *Řecka* o 6,599.926 obyv. neb o 392·9 proc., *Norvéžska* o 6,461.701 obyv. neb o 355·9 proc., *Dánska* o 6,376.701 obyv. neb o 339·6 proc., *Švýcarska* o 5,610.554 obyv. neb o 210·6 proc., *Saska* o 5,519.359 obyv. neb o 199·9 proc., *Nizozemska* o 4,470.201 obyv. neb o 117·4 proc., *Portugalska* o 3,980.701 obyv. neb o 92·4 proc., *Švédska* o 3,747.838 obyv. neb o 82·7 proc., *Belgie* 2,866.970 obyv. neb o 52·9 proc. atd.

V celé naší polovici říše bylo sčítáno r. 1880. 5,180.908 Čechoslovanův.

Jak neúplné toto sčítání jest, vyrozumíváme nejlépe z toho, že na př. v Rakousích bylo napočítáno toliko 61.257 Čechů, ačkoli v samotné Vídni více 180.000 našich krajanů žije.

Sám dr. *Sturm* na říšské radě 20. března 1882 krajanům svým připomínal:

„Nezapominejme, že při nynějším zvětšení Vídeň té doby toliko *třetinou* Vídeňanům, z *dvou třetin* však že ostatním zemím říše naší patří; *nezapomínejme, že ve Vídni žije více Moravanů nežli v Brně a téměř tolik Čechů jako v Praze!*"

Připočítáme-li ještě 2.061.221 (dle Šembery)*) uherských *Slovákův*, tedy čítá náš národ Českoslovanský v této říši Rakouské a Uherské nejméně 7,242.129, Šembera napočital roku 1876. 7,375.397 obyvatelův a *převyšuje* svým počtem veškeré obyvatelstvo Belgie o 1,820.298 obyv. neb o 33·6 proc., Bavorska o 2,219.139 obyv. neb o 44·2 proc., Portugalska o 2,943.129 obyv. neb o 68·4 proc., Nizozemska o 3,432.629 obyv. neb o 90·1 proc., Saska o 4,481.787 obyv. neb o 162·4 proc., Švýcarska o 4,672.982 obyv. neb o 175·1 proc., Dánska o 5,424.129 obyv. neb o 278·9 proc., Norvéžska o 5,424.129 obyv. neb o 298·3 proc., Řecka o 5,562.354 obyv. neb o 331·1 proc., Bádenska o 5,734.950 obyv. neb o 380·7 proc. atd.

---

*) Dle úřední statistiky uherské jest v zemích koruny Uherské (322.285·27 k^2) počítaje také 97.157 vojínův, 15,739.257 obyv., a to 6,445.487 (41·21 proc.) Maďarů, 1,953.911 (12·49 proc.) Němců, 1,864.529 (11·91 proc.) Slováků, 2,405.085 (15·38 proc.) Rumunů, 356.062 (2·28 proc.) Rusínů, 2,352.339 (15·4 proc.) Srbů atd.

Obyvatelstva bylo v

	r. 1857.	r. 1869.	r. 1880.
v Čechách	4,705.525;	5,140.544;	5,560.819;
na Moravě	1,867.049;	2,017.274;	2,153.407;
ve Slezsku	443.912;	513.352;	565.475;
v zemích koruny České	7,016.631;	7,671.170;	8,279.701;
v celé polovici říše	17,987.878;	20,394.980;	21,794.231.

V l. 1857., 1869. a 1880. *přibylo* v naší polovici říše obyvatelstva o 13·3 a o 6·8 proc., v *Čechách* o 9·2 a o 7·5 proc., na *Moravě* o 8·0 a o 6·1 proc., ve *Slezsku* o 15·6 a o 7·2 proc., v zemích koruny České o 9·3 a o 7·9 proc. [1])

V Čechách bylo sčítáno

r. 1846.	2,598.774 Čechů,	1,679.151 Němců,	70.037 Židů;	
r. 1851.	2,635.857 „	1,703.105 „	70.938 „	
r. 1857.	2,925.982 „	1,766.372 „	86.339 „	[2])

Roku 1857. bylo na Moravě sčítáno 1,306.140, ve Slezsku 88.652, v zemích koruny České téměř 4·3 mil., roku 1880. 5,103.965 Čechů. Přibylo tedy v zemích koruny České v l. 1857. až 1880. 20·9 proc. Čechů.

Dle sčítání lidu z r. 1880. jest poměr Němcův ku Slovanům v Čechách, jako 37·17 : 62·79, na Moravě jako 29·38 : 46·68, ve Slezsku jako 48·9 : 51·1, v celé polovici říše jest 23·77 proc. Čechů a 26·75 proc. Němcův. [3])

Při posuzování číselných poměrů obyvatelstva naší polovice říše dle národnosti nesmíme zajisté zapomínati, že se k národnosti německé hlásí po výtce téměř veškeři *židé*, kteří dosud netoliko v národních, ale také v politických věcech na skoré výminky všude se staví proti nám Slovanům nepřátelsky, nic toho nedbajíce, že z našeho lidu tyjí, že právě v německém lidu hnutí antisemitské, o němž ve slovanském obyvatelstvu dosud není ani potuchy, neustále se šíří atd.

K Němcům se hlásí mimo židy také drahně odrodilcův rodu slovanského a lidí národně neuvědomělých, kteří ze svého odpadlictví hmotně těží a kořistí.

---

[1]) R. 1850. bylo v Čechách 4,385.894 obyv. R. 1857. bylo v Čechách 355 měst, 223 městysů, 12.274 vesnic. Veškeré obyvatelstvo bydlelo v 620.202 příbytcích, při nichž bylo 1,186.180 světnic a pod.

[2]) Dle Šafaříka bylo v Čechách r. 1842. 3,316.000 Čechů, 1,145.000 Němců a 66.000 židů.

[3]) V naší polovici říše jest při 21,794.231 obyv. 8,008.864 (36·75 proc.) Němců, 13,785.367 (63·25 proc.) Neněmců, mezi nimi 12,915.628 (59·25 proc.) Slovanů, 3·21 proc. Vlachů, 0·9 proc. Rumunů, 0·23 proc. Maďarů atd.

Kdybychom tyto živly od skutečných Němcův odčítali, sotva by jich po soudu dra. Reicha zbyla *polovice*.

Sídla národnosti jsou sice v Čechách a ve Slezsku přesněji ohraničena nežli na Moravě, avšak zvláště v Čechách nemůže býti do opravdy řeči o tak zvaném a v novější době k účelům a k agitacím politickým zvláště vynalezeném a konstruovaném *ryzeněmeckém uzavřeném území*.

Ryzé němectví tohoto území nejlépe osvědčuje (!) statistika *soukromných škol* a *spolků českých* v tomto území, k niž se později obrátíme.

Ve Slezsku bylo r. 1880. sčítáno mezi 550.662 obyv. 269.338 obyv. neb 48·9 proc. Němcův, 126.385 obyv. neb 22·9 proc. Čechův a 154.887 obyv. neb 28·1 proc. Polákův, tedy 51 proc. Slovanů.

Němci žijí pohromadě v hejtmanství frývaldovském, bruntálském a krňovském se 176.942 obyv., mezi nimiž jest 99·6 proc. Němcův.

Poláci žijí po výtce v hejtmanství bilském, fryštadském a těšinském, jež čítají 244.132 obyv., mezi nimi 152.122 neb 62·3 proc. Polákův, 66.941 neb 27·4 proc. Čechův a 25.034 neb 10·3 proc. Němců.

Češi soustředěni jsou v hejtmanství opavském, fryštadském a frýdeckém s 269.413 obyv., mezi nimiž jest 118.663 neb 44 proc. Čechů, 96.342 neb 36·4 proc. Polákův a 54.372 neb 20·6 proc. Němcův.

V těchto *politických* okresích jsou některé soudní okresy téměř *ryzečeské*, tak na př. v opavském soudním okresu venkovských obcí jest vedle 27.889 Čechů toliko 4458 Němců, v okresu královickém vedle 13.924 Čechů toliko 3704 Němců, v okresu frýdeckém vedle 36.209 Čechů toliko 632 Němců.

V bohumínském okresu jest mezi 31.062 obyv. toliko 3043 Němcův atd.

Slováci žijí po výtce pospolu ve 20 severouherských stolicích, v nichž napočítal Šembera r. 1876. 3,565.774 obyvatelův a mezi nimi 1,866.363 neb 52·4 proc. Slovákův.*)

Ve svatomartinském memorandu žádali Slováci za Šmerlinka, aby z těchto slovanských stolic bylo utvořeno zvláštní slovenské okolí.

Mimo tento kraj jest ještě v jiných 22 uherských stolicích rozptyleno 194.858 Slovákův.

Již tato absolutní a relativní čísla dokazují, že národ náš Československý má dosti síly ku samostatnému životu, jakož i ku jarému kulturnímu vývoji v této říši.

Lid náš český, — uznávají to přátelé i nepřátelé naši, — bohatým přirozeným nadáním, učenlivostí a přičinlivostí, skro-

*) Časopis Českého Musea r. 1876. str. 393., 647. atd.

mností a vytrvalostí svou dostihuje i nejpřednějších kulturních národů a na mnoze velice předčí i své sousedy.

Roku 1880. bylo v celé říši Rakousko-uherské 54 proc., v naší polovici říše 24 proc. veškerého obyvatelstva (6,428.731 obyv.) analphabetistův, a sice v Čechách 7 proc. (151.905 mužských, 248.487 žen), na Moravě 8·8 proc. (73.927 mužských, 115.597 žen), ve Slezsku 10 proc., ve Štyrsku 24 proc., v Korutanech 34 proc., v Krajině 36 pro., v Gorici a Gradisce 44, v Istrii 61·31, v Haliči 63·5, v Bukovině 73 a v Dalmacii 74 proc. analphabetistův. — V Haliči *umí* čísť a psáti toliko 11·21 proc., pouze čísti 7·51 proc. obyvatelův. Dle úředních zpráv z r. 1881. bylo v Uhrách 2000 obcí bez obecných škol a půl mil. dětí do školy nechodilo.

Z 1000 odvedených rekrutův umělo čísť a psáti

	r. 1878:	r. 1879:
v Čechách	947,	934
na Moravě	593,	590
ve Slezsku	961,	968
v Dol. Rakousích	935,	972
v Haliči	178,	165
v Bukovině	137,	104
v Dalmacii	92,	120
v Uhrách	483,	323.*)

Český dělník těší se nejčestnější pověsti v cizině, pracuje v nejčelnějších závodech vídeňských a jest, jak jsem na svých cestách, po výtce pak o návštěvě Pařížských výstav světových sám byl poznal, také ve Francii, ve Švýcarsku a jinde velice hledaný a vážený.

Rolnictví a průmysl náš učinil po výtce velkou inteligencí dělnictva, snaživostí rolnictva i průmyslnictva pokrok netušený. Český rolník jest ve svém jádru vzorem novověkého zemědělce.

Inteligence v naší společnosti národní stále přibývá.

*) *V Německu* bylo r. 1882/3 odvedeno 1848 neb 2·4 proc. rekrutův. kteří neměli pražádného školního vzdělání. V Poznaňsku bylo r. 1881. z 1000 rekrutův 110 analphabetistův, v některých provinciích pruských neumí čísti a psáti 64·57 proc. (v Poznaňsku), 62·24 proc. (v západním Prusku), 39·52 proc. (ve východním Prusku) průměrně v celé zemi 15·82 proc. obyvatelů. Při odvodu k vojsku ve Francii r. 1880—81. 14·73 proc. rekrutův neumělo čísť a psáti, 3·14 proc. umělo toliko čísti 57·37 proc. rekrutův bylo toliko dostatečně ve škole vzděláno. Roku 1880. ve Francii 600.000 (10 proc.) všech ku návštěvě školy povinných dětí do školy vůbec nechodilo. *V Anglii* r. 1871—75. neumělo 21·8 proc. novosnoubenců podepsati svatební smlouvy. *V Londýně* zůstává 200.000 dítek bez školního vzdělání. Dle posledního sčítání lidu neumí *ve Španělsku* z 16,333.273 obyv. 11,978.168 obyv. čísti a psáti. *Na Rusi* neumělo r. 1872. 88 proc. rekrutů ani čísť ani psáti, v ruském Polsku zůstává 90·3 proc. mládeže bez školního vzdělání.

Při sčítání lidu r. 1880. bylo:

	kněží	učitelů	spisovatelů	malířů a sochařů	inženýrů, architektů a civ. geometrů	advokátů a notářů	lékařů
v Čechách	14.714	43.524	816	4093	6391	10.429	9020
na Moravě	5824	15.744	237	767	1713	4132	3484
ve Slezsku	1744	3908	35	152	155	857	970
v Dol. Rakousích	8633	23.790	3733	5702	4875	9620	9126
v celé polovici říše	94.535	152.201	5592	15.082	19.989	37.715	39.172
na 1000.000 obyv. připadalo průměrně							
v Čechách	265	783	14	74	115	188	162
na Moravě	270	731	11	36	80	192	162
ve Slezsku	308	691	6	27	27	152	172
v D. Rakousích	370	1021	160	245	209	413	393
v celé pol. říše	427	687	27	68	90	170	177

V naší polovici říše jest při středních školách 4727 (v Čechách 1299, na Moravě 596, ve Slezsku 186) učitelův, mezi nimiž jest 1546 neb 32·7 proc. Čechů.

Lid náš vyniká přímo nadšeným podporováním snah vědeckých a uměleckých; učenci a umělci čeští dobývají kulturnímu snažení národa našeho uznání v Evropě.

Ano Maďaři odnárodňujíce Slováky, hlásají, že činí tak pouze (!) v zájmu kultury, chtějíce krví slovanskou kulturně oploditi peň maďarský!

A přece se dosud nevyrovnáme politickou silou, kulturní prací, národním hospodářstvím atd. méně četnému obyvatelstvu jiných zemí, na př. Belgie, Švýcar, Dánska a j.!

Základní toho příčina neb vina *nespočívá* zajisté v lůně našem, alebrž *především v mezinárodních poměrech* našich.

II.

Náš národ český slynul osvětou a vzdělaností, nejutěšeněji prospíval ve vědách a umění, když byl *nejsamostatnější*, na svých sousedech nejméně závislý, když byl politicky nejmocnější a nejslavnější.[1])

U vývoji naší národní kultury nastal osudný obrat katastrofou bělohorskou, jíž byl národ náš zbaven politické a státní samostatnosti a samobytnosti, jíž byla pobořena po staletí budovaná svatyně české národní kultury; jíž byla veškerá kulturní i hospodářská činnosť našeho národa ochromena, národnosť naše ve svých základech otřesena a podlomena.[2])

Téměř po dvoustoleté porobě, když velkou revolucí francouzskou Evropa k novému životu se probouzela, zasvitla také národu našemu zora doby nové.

S jakým úsilím a násilím zhasinala reakce *Metternichova* velkou revolucí francouzskou také v Rakousku roznžehnutá ? světla,

Za krutého absolutismu Metternichova nastaly žalostné poměry našemu národu. Nejčelnější apoštolé a křisitelé naši, i Dobrovský, i Jungmann málomyslně zoufali nad budoucností národa českého.

Úmor a útisk národnosti naší v té době nejzřejměji se zrcadlí v současné, toliko živořící *literatuře* české.

Rokem 1848. nastal také národům této říše den svobody a samosprávy a na úsvitě toho dne padá hrdá pevnosť Metternichova absolutismu jako domek kartový.

Národ český rozlomiv otrocké okovy rázem dospívá k politické moci a síle.

Na úsvitě r. 1848., v památném shromáždění lidu v lázních Svatováclavských 11. dne m. března t. r. zahájil národ český důstojně politický boj za práva a za svobody své přijetím památného spisu koruně, jejž s vlasteneckým zápalem odůvodnil a statečně hájil dr. *Trojan*.

K této manifestaci národa českého dostalo se důstojné odpovědi královské památným kabinetním listem ze dne *8. dubna*

---

[1]) »Naše rolnictví« str. 9. atd.

[2]) »Doba poroby a vzkříšení. Rozhledy v kulturních dějinách království Českého v XVII. a XVIII. století.«

1848., v němž král český Ferdinand Dobrotivý mimo jiné nařizuje:

„Národnosť česká budiž položena za základ tak, *že se česká řeč ve všech odvětvích státní správy a veřejného vyučování s řečí německou* v úplnou rovnosť staví."

„Od nynějška mají v Čechách všichni úřadové veřejní a všecky soudy obsazeny býti jedině osobami obojí řeči zemské mocnými."

„Zřízení odpovědných nejvyšších úřadů pro království české povoluje se."

„Žádosť o spojení zemí české, moravské a slezské pod jednou nejvyšší správou v Praze a se sněmem společným má býti předmětem rokování na sněmu našich říší nejprve příštím, kdežto svrchu řečené země česká, moravská a slezská zastoupeny budou."[1])

V národu českém rozproudil se jarý a mnohoslibný život politický a kulturní, jehož vývoj také naši krajané němečtí bez zášti a bez závisti stopovali.

Zpomínám toliko památného usnesení spisovatelův českých a německých ve schůzi dne 21. března 1848.,[2]) v kterémž učinilo 52 spisovatelův obou národností jednohlasné prohlášení, „že chtějí všemožně o to dbáti, aby šťastná shoda mezi obyvateli německými a českými ve vlasti naší nebyla rušena, nýbrž zevně a stále zachována, a to sice na základě úplné rovnosti, tak aby ani Němci před Čechy, ani Čechové před Němci neměli žádné přednosti."

„Pročež také horlení a domahání se strany české, aby rovnosti takové ve všem teprv skutečně účastnou se stala," čteme v dotčeném usnesení — „nemá býti za rušení svornosti považováno".

Poslancové čeští na říšském sněmu ve Vídni a v Kroměříži se stateční ctihodnou a úchvatnou ujali se práv a svobod uhněteného lidu českého; plamennými slovy, se zápalem apoštolského idealismu hájil dr. *Rieger*, největší tribun našeho národa, svrchovanosť lidu, svobodu a rovnoprávnosť víry.[3])

Karel Havlíček, plamenná metla našich nepřátel, poctivým slovem upřímného českého srdce probouzel a politicky vychovával lid náš, hlásaje evangelium nové doby, evangelium svobody a víry i naděje v lepší budoucnosť statečného, uvědomělého a nadšeného národa českého.[4])

---

[1]) Tento reskript královský v plném znění uveřejnil dr. Kalousek ve spise »*České státní právo*« str. 538.

V témž spise na str. 590. jest otisknuta doslovně korunovační přísaha, již císař Ferdinand při korunování na krále českého dne 7. září 1836. byl složil.

[2]) Palacký »Radhošť« III. str. 9.

[3]) Řeči dra. Frant. Lad. Riegra a jeho jednání v zákonodárných sborech »Polit. bibl. české« sv. V.

[4]) Karel Tůma: Karel Havlíček Borovský.

Roku 1848. zrušena jest konečně *robota* lidu selského, sedlák český přestal býti parobem, v ohledu národním po výtce nám té doby úhlavně nepřátelských vrchností, stal se svobodným vlastníkem své půdy.

Zrušením roboty dobyta byla rovnoprávnosť občanská, lid náš venkovský povolán byl ku samosprávě, ku práci kulturní.

Zrušením roboty nastává v našem národním a kulturním životě obrat věkopamátný.

Touto reformou bylo vyprostěno z nedůstojného robství 587.341 robotníkův, kteří musili robotovati 22.762 pánům, kapitál vyvození těchto břemen byl vypočítán na 54,222.182 zl.[1])

Vyvazovací kapitál bude umořen r. 1888.

V čele prozatimného nového obecního zákona Šmerlinkova ze dne 17. března 1848. skvěla se památná slova: *Svobodná obec jest základem svobodného státu!*

Po kruté době otrockého ponížení nastalo národu našemu jaro nejkrásnějších naději; ve všech oborech národní práce zavládl mravenčí ruch, v obcích rozvinuje uvědomělé vlastenské občanstvo mnohoslibnou činnosť a úžasně rychle v pracích veřejných dozrává, mohutný vzruch probouzejícího se národa zrcadlí se především v rozkvétající literatuře národní, v šířícím se vědomí národním atd.

S uvědoměním národním rostlo *slovanské* vědomí lidu českého, jsouc také podněcováno výbojným hnutím národa německého čelícím ku zbudování jednotného Německa, jakož i úspěchy snah národa maďarského, toužícího po svrchované nadvládě a moci, ku potlačení Slovanstva v zemích koruny Uherské.

K podnětu vlastencův jihoslovanských, v jichž čele stál *Ivan Kukuljevič*, svolán byl 1. května 1848. velký *Sjezd Slovanský* do Prahy ku dni 31. května t. r.

V památném tomto provolání mimo jiné čteme: „Národy evropské usrozumívají a sjednocují se. Němci povolali ku sjednocení svému do Frankfurtu parlament, kterýž na tom stojí, aby jemu mocnářství Rakouské ze své neodvislosti tolik ustoupilo, kolik toho k jednotě německé potřeba, a aby mocnářství se všemi zeměmi mimo uherské do nové německé říše se vtělilo. Takový krok zrušil by netoliko jednotu Rakouska, ale i *spojení* a *samostatnosť* kmenů slovanských, jichž národnosť by se tím v nebezpečenství uvedla. Na nás jest, abychom toho, co nám nejsvětějšího, statečně hájili; přišelť čas, abychom i my Slované usrozuměli se a sjednotili úmysly své atd.“ [2])

---

[1]) Vyvazování pozemků počalo 16. srpna 1849. a bylo ukončeno 31. října 1853.

[2]) Pozvání toto podepsali: Jos. Matyáš hr. z Thunů, Vojtěch hr. Deym, Jan ryt. z Neuberka, Šafařík, Palacký, Hanka, Štúr, Jordán, Vocel, Zap, Dr. Rieger, Hanuš hr. Kolovrat Krakovský, Rob. sv. p. Hildprandt, Václ. Štulc, Villani, Erben, Miklosič, Dr. Bek, Klácel, Vinc. hr. z Waldštejna, Bedř. hr. Rummerskirch, Jiří Lubomirski, Karel Malisz, Jan Dobrzánski a j.

Účastenství na sjezdu bylo valné, čítalť celkem 340 členův, kteří byli rozděleni ve sbory Čechů, Moravanů, Slezáků a Slováků; — Poláků a Rusínů; — Slovinců, Chorvatů, Srbů a Dalmatinců.[1])

Předsedou sjezdu byl zvolen Palacký, jeho náměstky kníže Lubomirski a Stanko Vraz.[2])

Sjezd byl zahájen 2. června r. 1848. v sále Žofínském.

Starosta sjezdu Palacký, pozdravuje bratry slovanské mimo jiné pravil:

„Čeho naši otcové nikdy nenadáli se, co za mládí sotva jako krásný sen tanulo na srdci našem, co před nedávnou ještě chvíli ani za vřelou tužbu vyjevovati jsme si netroufali, — to den dnešní oblaženým očím našim staví již co skutek živoucí. Cit svobody, cit bratrské lásky a svornosti spojuje nás na místě tomto."

„Slovan jest a bude nepřemožitelným, pokudkoli heslo spojené svobody a svornosti ozývati se bude v srdci jeho."

„Já pak, znaje dávné nehody a strasti národa českého a prohlédaje okem jasným do veliké budoucnosti národu mně celou duši milovaného, volám v nadšení, zároveň muži v evangelium:

„Nyní propouštíš sluhu svého, Pane; neboť jsou viděly oči mé spasení, kteréž si připravil nám před obličejem všeho světa; světlo k zjevení národům a slávu kmene Slovanského." [3])

---

[1]) Důvěrníci pro národ československý byli: Hanka, Jan Helcelet a Mil. Jos. Hurban; pro Jihoslovany: Pavel Stamatovič, bar. Dragutin Kušljan, Stanko Vraz, a pro národ polský a rusinský kn. Jiří Lubomirski, Moric Krainski a Jan Boryskiewicz.

[2]) Předsedou sboru jihoslovanského byl Stamatovič, protopresbyter novosadský; předsedou sboru polského Karel Libelt a předsedou sboru českého Šafařík. Sbor jihoslovanský čítal 42, polsko-rusínský 61 a český 237 účastníkův, každý sbor volil na sjezd společný po 16 členech. Mimo členy již jmenované účastnili se sjezdu Čechové: bar. Jan Aehrenthal, dr. Ambros, dr. Ammerling, Jos. Bačkora, Štěp. Bačkora, dr. Bělský, kněz Jan Bílý, ryt. Bohuš z Otošic, dr. Brauner, dr. Bruna, dr. Čejka. hr. Jaromír a Otakar Černínové, hr. Chotek, dr. Čupr, Ferd. Daneš, hr. Vojtěch Deym, kněz Doucha, dr. Dvořáček, Petr Fastr, Fabian (vicepraeses praž. semináře), Ferd. a Vojtěch Fingerhutové. dr. Frič, dr. Gabriel, V. Gauč, Fr. Hajniš, dr. Hamerník, hr. Alfred, Jan a Arnošt Harrachové, Mat. Havelka, Frant. a Karel Havlíček, prof. Jan Helcelet, kněz Al. Janata, Jos. Jireček, kanovník Jirsík, prof. Ant. Jungmann, dr. Kampelík, Klicpera, Kodým, prof. Koubek, Vojt. Kramerius, Alois Krása, prof. Jan Krejčí, kn. Jan Lobkovic, děkan Ant. Marek, Jos. Mencl, Mikovec, Václ. Nebeský, kanovník Václ. Pěšina, prof. Petřina, dr. Pichl, Fr. Plaček, dr. Podlipský, J. Host. Pospíšil, dr. J. Sv. Presl, dr. Karel Boř. Presl, Jan Purkyně, Frant. Řezáč, Lud. Ruppert, Sabina, Václ. Seidl, Sladkovský, prof. Jos. Smetana, Kar. Storch, dr. Storbach, malíř Karel Svoboda, Fr. Šohaj, Fr. Špatný, dr. Špott, Šumavský, kn. Josef Adolf a Jan Adolf Schwarzenberkové, dr. Tieftrunk, V. V. Tomek, J. Fr. Tomíček, dr. Treitz, dr. Trojan, Turinský, Tyl, děk. Jar. Vacek, hr. Kristian a Vinc. Valdštýnové, Vávra, Wenzig, hr. Jos. Vratislav, Vrťátko, Zap a j.

[3]) Palacký Radhosť III. str. 31. atd. 34. atd. Historická zpráva o Sjezdu obsažena jest v Časopise českého Musea r. 1849. II. str. 1. atd.

Duchem slovanského nadšení a přímo ideální spravedlností ku všem národům prodchnuto jest veškeré jednání a veškerá osvědčení tohoto Sjezdu, kterýž po hříchu své práce klidně ku ku konci přivésti nemohl.

Závěrečná schůze Sjezdu měla býti konána v den 14. června, o svátcích svatodušních v den 12. června vypukly krvavé nepokoje pražské, jimiž byl Sjezd netoliko přerušen, ale na dobro zmařen. — Reakci dávno připravované nastávaly žně.

2. prosince 1848. složil *posledně* korunovaný král český, císař Ferdinand korunu.

Sněm kroměřížský neukončiv práce své byl 4. března 1849. rozpuštěn.

28. d. m. července roku 1849. vstoupil do ministerstva dr. *Alexandr Bach*, 30. prosince 1849. oktrojována byla nová ústava, jíž byl zahájen obrat ku zhoubnému absolutismu. Mráz Bachovy reakce spálil záhy veškeré pupeny a zárodky nadějných květů v našem sadě národním.

Libovůlí policajtskou padá samospráva, padá i poslední zbytek svobody, poslední bohatýr na opuštěných baštách naší národní pevnosti, *Karel Borovský* násilím vyrván jest z lůna rodiny a zavlečen do siré ciziny,[1]) svoboda tisku udolána, národ český rafinovanými opiaty absolutismu násilně jest ukonejšen v tuhý duchamorný spánek.

Čech a buřič stává se pojmem totožným, Rakouský stát se chvěje před každým tištěným písmenem českým; všemohoucí policmistr *Päumann* a jeho věrný soudruh, školní rada *Maresch* již sní blahý sen o pohřbu posledního Čecha!

V té době Päumannovské zvůle a libovlády musili jsme podnikati, jako v prvých letech čtyřicátých, tuhé zápasy za každou českou deklamaci, za každou českou besedu, za každou divadelní hru ochotníkův.

Ano národní vědomí u nás za těch dob tak kleslo a utuchlo, že na p. i v českých městečkách německé divadelní společnosti mívaly nejlepší žně, že na p. v ryze české Chrudimi r. 1852. bylo otevřeno městské divadlo německým proslovem a německou operou Alexandro Stradella.

Císařským rozhodnutím ze dne 9. února 1854. nařízeno, aby obecní zastupitelstva po řádu ze dne 19. března 1849., r. 1850. zvolená zůstala v činnosti až do vydání nových obecních řádů. Trvala pak tato zastupitelstva obecní až do r. 1860. a tím vzala samospráva obcí zhoubu největší.

V takovém ovzduší nemohlo se arcif dařiti kulturní práci málomocného, absolutismem a policejní libovládou krutě sevřeného a udolaného národa českého. —

---

[1]) Úřední Wiener Zeitung tehdáž zvěstovala, že »Karel Havlíček odcestoval (!) z Německého Brodu do Tyrol.«

Bach vládl do r. 1859. svrchovanou libovůlí v této staro-žitné monarchii.

Za hřimání děl v nešťastné bitvě u Solferina sřítil se prestol jeho slávy, 28. srpna 1859. loučil se tento státník smutné a neblahé paměti s žezlem, vycházející slunce svobody zrcadlilo se v potokách krve synův našich, prolité na bojištích vlašských.

Oddechli jsme si a pookřáli jsme, jako po těžkém, děsném snu!

V květnu r. 1860. svolána jest do Vídně tak zvaná rozmnožená říšská rada, v niž zasedali z Čech toliko hrabě *Jindřich Klam Martinic,* hrabě *Albert Nostic* a předseda obchodní komory liberecké *Trenkler*, do níž tedy nebyl *ani jediný* zástupce národa Československého povolán.*)

Tato rozmnožená říšská rada, utvořena jsouc ze 24 Němců, 18 Slovanů a Rumunů, 11 Maďarů a 5 Vlachů; z 35 šlechticů a z 23 nešlechticův radila se za předsedání arcivévody Rainera až do měsíce září r. 1860. o vzkříšení Rakouska.

V poradách těch objevily se již nesmiřitelné protivy centralistů a federalistů, většina hrabětem Jindřichem Klamem, hrab. Szécsenem vedená, rozvinula ve správě své o příštím zřízení správy říše rakouské program federalistický, vrcholící v uznání *historickopolitických individualit království a zemí této říše.*

Při jednání o tomto programu pronesl posel Sedmihradský *Maager* památnou žádosť za *udělení ústavy* říši rakouské.

„Nechť Jeho Veličenstvo císař pán ráčí uděliti národům svým *ústavu representativní,*" pravil Maager, — „kterouž by při všemožném rozvinutí práva *autonomního* všech korunních zemí, při všemožném šetření historických podání a municipálního zřízení v jednotlivých zemích, při všemožném zachování rovnoprávnosti, veškeré zájmy obyvatelstva nalezly v obci, na zemském sněmě a na říšské radě přiměřeného zastoupení *svobodně volenými poslanci.*" —

Touto žádostí poděsil Maager zkostnatělé bureaukraty a zpátečníky všech barev, avšak elektrisoval a vzpružil veškeré obyvatelstvo této říše, jež s jásotem uvítalo tato mužná slova.

Marný byl odpor mohutnému proudu veřejného mínění, mužné slovo Maagrovo záhy tělem učiněno jest. 29. září 1860. byla zavřena rozmnožená říšská rada, 20. října t. r. vydán jest památný diplom císařský na státoprávní upravení vnitřních poměrů říše, jímž na základech pragmatické sankce vytknuty byly zásady ústavního zřízení říše rakouské a jímž uznána jsou za

*) Členy rozmnožené říšské rady r. 1860. byli: arcivévoda Rainer (president), 10 řádných členů, mezi nimi Kraus, starohrab. Hugo Salm, Plener; 10 doživotních (kard. Rauscher, kn. Jan Ad. Schwarzenberg, kn. Vinc. Auersperk, hr. Hartig, hr. Apponyi, polní marš. Sokčevič, Lichtenfels a j.), a 38 dočasných radů, mezi nimi 6 členů z Uher (Rarkóczy, Majláth, Jiří Andrassy, hr. Szécsen a j.; z Čech 3, z Moravy 2 (hr. Jiří Stockau, továrník Filip Schöller), ze Slezska 1 (dr. Hein) atd.

rukojemství mocného postavení říše, trvalého stavu právního a rovného spolupůsobení všech národů, *zřízení vyhovující dějepisnému vědomí právnímu, stávající rozmanitosti království a zemí a požadavkům jejich nerozdílného a nerozlučitelného silného svazku.*

Hr. *Goluchowski* zřízen jest státním ministrem a ustoupil po nezdařeném pokusu o provedení diplomu říjnového 13. prosince 1860. *Šmerlinkovi,* kterýž pohříchu s větším úspěchem porušil a zvrátil jasné zásady práva diplomu říjnového svými ústavními řády ze dne 26. února 1861.

Prvé zasedání sněmu království Českého, dle volebního řádu Šmerlikova zvoleného bylo zahájeno 7. dne m. dubna 1861. a na tomto domácím sněmu *byl národ český v menšině.*

V sezení dne 11. dubna t. r. učinil kardinál *Schwarzenberg* historicky památný návrh:

„Mocí svého úřadu jako arcibiskup pražský cítím se povinna učiniti návrh, shromážděný sněm ať vyřkne ve slušném způsobu nejponíženější prosbu, *aby J. Vel. náš nejmilostivější císař a král ráčil se dáti v Praze jakožto král český slavně korunovati.*“

Při odůvodnění tohoto návrhu pak kardinál mimo jiné za veliké pochvaly, ano za bouřlivého jásání sněmu pravil:

„Nejsvětější úvazek *povinností* panovnických a *věrnosti* poddaných jest *korunovace,* kteráž úžeji váže nežli chladné právo a lépe „chrání nežli nahý meč — —.“

Návrh kardinálův byl bez rokování celým sněmem jednomyslně přijat a po návrhu Riegrově zvolena byla deputace 12 členův, kteráž byla vyslána s tímto poselstvím sněmu do Vídně.

Deputace této, již vedli nejvyšší maršálek hr. Albert Nostic a kardinál Schwarzenberg, účastnili se také Palacký, Rieger a Brauner.*) Císařem byla přijata milostivě; odpovídaje poslům království českého pravil:

„Sněm zemský, učiniv takové jednomyslné usnesení, jakož mi jeho jmenem oznamujete, přišel tím *nejvřelejší* žádosti mé vstříc.“ *Česky* pak doložil: „*Dám se korunovati v Praze za krále českého, a jsem přesvědčen, že tímto svatým obřadem bude upevněn nový nezrušitelný svazek důvěry a věrnosti mezi trůnem Mým a Mým Českým královstvím.*“

Když zemský maršálek tuto odpověď císařovu sněmu 15. dubna 1861. ohlašoval, přijata byla *celým* sněmem za provolávání Slávy J. Vel. s potleskem a s pochvalou. —

Říšská rada byla svolána ku dni 29. dubna 1861. Odpor poslancův českých *proti* obeslání tohoto říšského sněmu byl

*) Z Němcův účastnili se tohoto poselství Ludvík Ehrlich, purkmistr liberecký, Ant. šl. Štark, Ondřej Haase, šl. z Vranova; z kurie velkostatkařské kn. Vincenc Auersperk, hr. Jaroslav Šternberk a Leop. hr. Thun.

zlomen po výtce vlivem kardinála Schwarzenberga; poslancové čeští přestupujíce práh říšské rady dopustili se chyby, jejíž následky dosud těžce pykáme.

Kdy je odpykáme?

Již 23. září 1862. složil hrabě Jindřich Klam Martinic mandát do říšské rady; byl to prvý krok na dráze *politiky trpné.*

R. 1863. poslancové čeští opustili říšskou radu. Smělé dílo Šmerlinkovy bureaukraticko-centralistické ústavy založené na lživém liberalismu a na nespravedlivých volebních řádech ztroskotali po výtce Maďaři houževnatou oposicí a svou dobrou a důmyslnou politickou hrou.

29. ledna 1863. zahájil *Palacký* na sněmu království Českého boj o spravedlivé opravení volebního řádu řečí historicky památnou. Zápas ten pohříchu dosud není dobojován, křivdy národu našemu Šmerlinkovými volebními řády učiněné dosud nejsou odklizeny, boj za spravedlivé volební řády jest dosud těžištěm našich politických snah. —

Po pádu Šmerlinkově ujal se 27. července 1865. vlády šlechetný hrabě *Richard Belcredi*, kterýž teprv císařským manifestem ze dne 20. září 1865. zahájil velkou politickou akci, vyhledávaje základ politiky vnitřní opět v diplomu císařském ze dne 20. října 1860.

V tomto manifestu vynešen jest zdrcující soud nad dosavádní politikou německých centralistův:

„Nesplnil se úmysl Můj," — praví Jeho Veličenstvo, — „na němž dosud beze změny trvám, aby totiž prospěchům veškerého státu dostalo se bezpečného rukojemství takovým ústavním zřízením *právním*, které by svou sílu i význam svůj mělo ve *svobodném* účastenství *všech* národův."

Vyrovnání stávajících sporů ústavních mělo býti podle tohoto manifestu zahájeno předložením říjnového diplomu a základních zákonů o zastupitelstvu říšském ze dne 26. února 1861. sněmům uherskému a chorvatskému ku přijetí a usnešení těchto sněmů měla býti svým časem předložena také „zákonním zastupitelstvům ostatních království a zemí."

Do té doby zastavena byla platnosť zákonu o zastupitelstvě říšském.

„Svobodná jest dráha," — končí manifest, — „která hledíc k legitimnímu právu k srozumění vede, jestliže — jakž se plně naději — obětovná a smířlivá mysl, jestliže zralý rozum říditi bude rozvahy Mých věrných národů." — — —

Nežli příliš obezřetný hr. Belcredi dospěl k činnému postupu na „svobodné dráze", vypukla válka s Pruskem. Nešťastná bitva u Hradce (3. července 1866.) spečetila osud vlády Belcrediovy a proklestila dobrodružnému *Beustovi* cestu ku prestolu rakouského kancléře.

Belcredi padl, 7. února 1867. ujal se Beust vlády a počal *„rakouské Slovany tlačiti ku zdi.“*

Občanské ministerstvo knížete *Karla Auersperka* bylo nastoleno 30. prosince 1867.

Beust uspíšil vítězství dualismu, 17. února 1867. nastoleno bylo prvé samostatné ministerstvo uherské, 8. června 1868. byl císař František Josef I. korunován na krále uherského, 21. pros. 1868. vydána jest nová ústava, jíž byla soustava Šmerlinkova obmezena toliko na království a země, mimo země koruny uherské.

V Čechách jalo se ministerstvo občanské lámati oposici českou všemi možnými prostředky; pro Čechy nebylo ústavy, v království Českém dělal pomocí c. k. okresních hejtmanů generál *Koller* pořádek. *)

III.

Jako r. 1848., tak i v prvých letech šedesátých přede vším *politická journalistika* naše přispěla nejvíce ku zorganisování našich dělných a branných sil.

Těžký byl porod samostatné, národní journalistiky politické, jíž se vláda, pamětliva jsouc svrchovaného vlivu Havlíčkových *„Národních Novin“* a *„Slovana“* v národu českém, jako strašidla děsila.

Roku 1858. založil *František Šimáček* (Vojtěch Bělák) *„Posla z Prahy“*, v němž po dobrém vzoru Kodýmových „Hospodářských Novin“ lid po výtce o národohospodářských otázkách prostonárodně poučoval.

V „Poslu z Prahy“ zahájil Šimáček boj za českou školu a počal úspěšně raziti cestu organisování našich sil hospodářských spolčováním, vydobyv si nehynoucí zásluhy o zakládání a o rozšíření svépomocných, vzájemných záložen v Čechách i na Moravě, jež tak velice přispěly ku racionálnímu upravení úvěrnictví našeho malého živnostnictva a rolnictva.

Ku zachování „Posla z Prahy“, jenž klestil dráhu samostatné politické journalistice české, bylo zajisté potřebí neúmorné, mravenčí píle a velké obezřetnosti, jíž právě Šimáček po všecky časy svého journalistického působení byl vynikal.

Vznik „Posla z Prahy“ pražská policie těžce nesla, při nejlepší vůli však podnik tento udolati nemohla, avšak založení velkého, samostatného politického časopisu českého odporovala vší silou a s houževnatou vytrvalostí.

---

*) Nové správní zřízení, t. oddělení správy a soudnictví a organisování c. k. okresních hejtmanství bylo provedeno r. 1868. po zákonu ze dne 19. května 1868.

Žádosti za povolení ku vydávání neodvislého politického denníku českého byly důsledně vyřizovány záporně; odpor tento byl teprv zlomen deputací, kteráž v červnu r. 1860. vedena jsouc *drem. Riegrem*, císaři podala památný spis ze dne 10. června 1860., v němž důkladně byla objasněna a doložena potřeba a prospěšnosť samostatných českých novin politických, a v němž mimo to s vlasteneckou vroucností a způsobem velice důstojným složena byla přání, touhy a nároky českého národa.

Memorandum toto nesmělo býti vytisknuto, avšak kolovalo v nesčíslných opisech po Čechách; jesti to po r. 1859. prvé, ve svých následcích památné politické osvědčení českého národa a zasluhuje i za dnů našich, po *pětadvaceti* letech, aby v Čechách pilně čteno a uvažováno bylo.[1])

Zakročení toto nezůstalo bez výsledku. Prvé číslo Krásova „*Času*“ vyšlo 1. října 1860., prvé číslo „*Národních Listů*“ bylo vydáno 1. ledna 1861.[2])

Česká journalistika ujímala se s rychlostí podivuhodnou. „*Národní Listy*“, redigované drem. Juliem Grégrem, již prvého roku měly 4000 odběratelův. Havlíčkovy „Národní Noviny“ teprv po čtyřletém vycházení čítaly 1200 odběratelův.

Národnímu vývoji se dostalo velké posily ***obnovením*** a ***rozšířením*** samosprávy obcí novým zákonem obecním a ***zřízením okresních zástupitelstev v království Českém.***[3])

Při rokování o zákonu obecním sveden byl zvláště na sněmu království Českého prudký a houževnatý zápas o vyloučení velkostatkářův ze svazku obecního. Snahy tyto ani v Čechách, ani na Moravě nenalezly úspěchů, na obou těchto sněmích domáhala se šlechta a přátelé její těchto výsad k nemalému prospěchu obecní samosprávy bez positivního úspěchu.

Okresní zastupitelstva byla zřízena v království Českém po zákonu ze dne 25. července 1864.; na Moravě a ve Slezsku při odporu ústaváckých většin proti rozšiřování samosprávy, kteráž tak velice ku sesílení lidu slovanského přispívá, okresní za-

---

[1]) Pamětný spis tento podepsali: Palacký, Purkyně, Rieger, Brauner, kníže Rudolf Taxis, Řezáč, Kodým, Hanka, kupec Šimek, Pštros, Macháček a Jelínek.

[2]) R. 1860. počal vydávati kanovník Štulc „***Posor***“, Kober založil „***Obecné Listy***“. Roku 1862. počal vycházeti redakcí dra. A. Finka a V. Vávry demokratický denník „***Hlas***“ a redakcí Skrejšovského „***Politik***“ (14. září). 15. pros. 1863. vyšlo prvé číslo časopisu „***Národ***“ (zanikl. 15. května 1866), Šimáček proměnil „Posla z Prahy“ (později České Noviny) v denník. Na ***Moravě*** vydával od r. 1858. Žirovnický „***Hvězdu***“, obírající se také otázkami národohospodářskými a pod.; r. 1862. počal vycházeti v Olomúci „***Moravan***“ (od r. 1863. redaktor Jaroslav Kubíček; „***Moravská Orlice***“ založena byla v Brně r. 1863. (red. Uman). „***Opavský Besedník***“ vznikl r. 1862., r. 1865. proměněn byl v „***Opavský Týdenník***“, vydávaný velice zasloužilým a obětavým redaktorem J. Zacpalem.

[3]) Říšský zákon o zřízení obecním byl vydán 5. března 1862., zřízení obecní pro království České vydáno jest 16. dubna 1864., obecní zákon moravský vydán byl 15. března 1864., obecní zákon slezský 15. listop. 1663.

stupitelstva dosud nemohla býti zřízena a jsou nahrazena silničními výbory, tolikoku správě okresních silnic povolanými.

Samosprávou byla vzkříšena energie našeho lidu; poručníkováním bureaukracie v době absolutismu vyhýčkaná, neobmezená důvěra a slepé spoléhání ve všemohoucnosť svrchovaného státu, kteráž ochromovala veškerou zdravou a plodnou iniciativu v našem životě veřejném, mizela; svépomocí dobývána byla ve všech oborech samosprávného života skvělá vítězství.

Samosprávná zastupitelstva naše stala se záhy školou politického života, štěpnicí neohrožených, uvědomělých karakterů, pevnými baštami našeho národního života.

Slovo Šmerlinkovo: „Svobodná obec jest základem svobodného státu“ stávalo se tělem.

Při obnovených volbách obecních dobyta byla královská *Praha*, zvolením *Františka Pštrosa* mladšího (11. března 1861.) ukončena jest bureaukratická libovláda Waňků a spol. v královské Praze. Po staletích opět dosedl na prestol primátorův pražských pražský měštěnín, český řemeslník. Do té doby bylo veškeré úřadování při obci pražské německé.

Praha a s Prahou celý národ slavil toto vítězství. A jak důstojně konal Pštros své těžké povinnosti primatorské v té době znovuzrození naší matičky Prahy!

Prof. Schnabel napočítal v *Praze* r. 1848. 102.730 obyv., mezi nimi 66.046 Němců a 36.687 Slovanů, „z nichž však musí býti nejméně polovice připočítána k Němcům, poněvadž polovice tato svým povoláním byla nucena přijmouti německé vzdělání“. (Schnabel.)

Roku 1857. bylo sčítáno v Praze 40.213 Čechů, 24.000 Němců a 7706 židů. Roku 1869. čítala Praha 157.713, r. 1880. 162.323 obyvatelů, a to 125.742 Čechů, 32.657 Němců a 210 obyvatelův jiné národnosti; s Vyšehradem, s Holešovicemi a s Bubny čítá Praha dle sčítání lidu z r. 1880. 167.936 obyvatelů, (5328 vojáků) as 81·8 proc. Čechů a 18·1 proc. Němcův.

Po krutých bojích dobyli jsme zvláště neunavným přičiněním vlastence *Františka Švarce* po Praze největší město v Čechách, kvetoucí *Plzeň*, kteráž se záhy stala důležitým ohniskem a záštitou našeho kulturního a politického života na českém jihu. Plzeň čítala r. 1830. 8000, r. 1850. 11.500, r. 1880. 38.883 obyv. mezi nimi 31.600 Čechů, 6827 Němců a 22 obyvatelů národnosti jiné.

Obnovením samosprávy vůbec záhy v českých obcích čilý mravenčí zavládl ruch národní i hospodářský, zvláště pak zámožnější a průmyslnější města i vesnice vůčihledě vzkvétaly.

Do r. 1857. nečítalo v Čechách mimo Prahu nižádné město více 20.000 obyvatelův, toliko 7 měst čítalo více 10.000 obyv., 35 měst čítalo 5000—10.000 obyv. Na počátku r. 1879. bylo v Čechách již 19 měst čítajících více 10.000 obyv.

Roku 1857. bylo v Čechách 40 měst čítajících 500—1000 domů, na počátku roku 1879. bylo již v 63 městech českých 500—1000 domů.*)

V letech 1857.—1880. přibylo obyvatelův v Plzni o 244·5 proc., na Kladně o 205, v Nymburce o 70, v Kolíně o 60, v Chocni o 45·5, v Rakovníku o 51.5, v Táboře o 50, v Roudnici o 47, v Příbrami o 46·5, v Budějovicích o 35·5, ve Slaném o 35, v Novém Bydžově o 34, v Lysé o 33·5, v Chrudimi o 33, v Sušici o 31, v Třeboni o 31, v Jičíně o 29·5, v České Třebové o 28, v Strakonicích o 22, v Domažlicích o 21, v Mladé Boleslavi o 20, v Klatovech o 19·5 proc. atd.

K tomuto rozkvětu měst v Čechách zajisté valně přispělo také zdokonalování spojovacích prostředků, doplňování sítě železnic a silnic, jakož i vývoj našeho hospodářství a průmyslu, o němž později zevrubněji pojednám.

Rozkvétající *Praha* a vlastenecká města česká stala se záhy uhelnými kameny naší národní organisace, těžiskem a střediskem naší národní práce a nalezla v *zastupitelstvech okresních* netoliko vydatnou podporu, ale v samosprávné činnosti své také mocnou záštitu proti libovůli bureaukracie.

V okresních zastupitelstvech sloučily se všecky třídy naší národní společnosti ku společné práci a v tom spočívá přede vším také velká socialněpolitická důležitosť tohoto zřízení.

V okresních zastupitelstvech po prvé český měšťan s českým sedlákem a s českým velkostatkářem, s českým průmyslníkem společně počal řešiti důležité úkoly veřejného života samosprávného, společně počal pracovati ku zvelebení okresů, ku zvelebení drahé otčiny.

Okresní zastupitelstva valně přispěla ku vyrovnání z dob absolutismu a poroby zděděných předsudků a sporů, jimiž byly tyto třídy naší společnosti národní do té doby na velikou škodu národa našeho rozvaděny a tím také ku sloučení, jakož i ku zorganisování našich dělných sil národních.

Okresní zastupitelstva po všecky časy závodila s českými obcemi v obětovné a vytrvalé práci na národu roli dědičné a v dobách nejtužší oposice stála také v politických bojích vždy

---

*) V l. 1850.—1880. vzrostl počet obyvatelův v Kladně z 1540 na 14.085, v Karlíně z 5000 na 17.250, na Smíchově z 3000 na 25.000, na Žižkově ze 100 (r. 1857.) na 21.000, na Vinohradech z 213 na 14.830, v Budějovicích z 10.600 na 23.850, v Písku z 6560 na 10.600, v Sušici z 3760 na 6050, v Klatovech ze 6000 na 9900, v Táboře ze 4480 na 7415, v Lounech z 2400 na 5560, v Rakovníce z 3150 na 5250, v Příbrami z 3800 na 11.170, v Nymburce z 2850 na 4550, v Mladé Boleslavi z 5070 na 9680, v Jičíně z 4375 na 8070, v Hořicích z 3800 na 6020, v Pardubicích z 5225 na 10.300, ve Vysokém Mýtě ze 4780 na 7020, v Chrudimi z 5900 na 11.888, v Čáslavi z 3550 na 7180, v Kolíně z 7180 (r. 1857.) na 11.640 obyv. atd.

v prvních řadách; proto nejednou již nad nimi visel meč Damoklův, proto nejednou již chystali se ústaváci ku pobořeni těchto bašt naši pevnosti zrušením zákona o zastupitelstvech okresních.

Stíháním vlád ústaváckých dospívala naše samosprávná zastupitelstva ku statečnému a neohroženému hájení zájmův národních. Samospráva naše podnikala zkoušku ohně v dobách pruské okupace r. 1866., když veškeré c. k. správní orgány v divokém chvatu království České vyklidily, a tuto zkoušku podnikla naše zástupitelstva obecní a okresní, jak i rakouská bureaukracie musila přiznati, s výsledkem zajisté skvělým.

Když starostové okresův českých i německých 28. října r. 1866. císaři a králi na hradě pražském společně holdovali, k oslovení vůdce holdujících *dra. Riegra* císař mimo jiné odpověděl:

„V samosprávě, hledící ku praktickým účelům a přísně zákonův šetřící, spočívá zajisté nejpevnější základ vyššího působení zákonodárného.“

„Působíce ku zdaru obcí a okresů, stavíte také zemi a říši chrám *pravé svobody,* která *spočívajíc na samosprávě jest nezbytným požadavkem naší doby.*“

Tohoto památného holdování súčastnilo se 107 českých a 36 německých starostův okresních.

29. října t. r. byl podán také hr. Belcredimu *drem. Trojanem* vypracovaný pamětní spis okresních starostů českých, v němž byla složena nejnaléhavější přání a na ten čas nejpalčivější žádosti, pohromami války těžce stíženého lidu českého.

Po druhé shromáždili se starostové okresní v Praze v červnu r. 1880. opět k uvítání Jeho Veličenstva.

Tehdejší místodržitel bar. Weber však nedopustil, aby starostové českých okresů osvědčili loyalnosť českého lidu českému králi, *protože* tak současně učiniti obmeškali starostové okresů německých.

Vývoj a působení naší samosprávy obecní a okresní lze zajisté také z následujících fakt seznati.

Veškerý příjem *obcí v Čechách* mimo Prahu a Liberec obnášel r. 1876. 17,008.103 zl., r. 1879. 12,574.595 zl., r. 1883. 19,828.734 zl.;*) veškerá vydání obecní páčila se r. 1876. na 10,624,108 zl., r. 1879. na 11,159.625 zl., r. 1883. na 18,701.957 zl.

---

*) Příjmy obcí venkovských obnášely r. 1883. 19,828.734 zl. a to důchody z jmění obecního 6,565.987 zl. (33·10 proc.), z poplatků, mýt a pod. 404.820 zt., (2·04 proc.), výnos přirážek ku přímým daním 2,532.089 zl. (12·77 proc.), přirážek k nepřímým daním 29.481 zl. (0·15 proc.), přirážek z nápojů 1,756.346 zl. (8·86 proc.), daně ze psů 34.871 zl. (0·18 proc.), školní příjmy 1,508.167 zl. (7·61 proc.), ostatní příjmy 6,996.937 zl. (35·29 proc.).

Obce tyto vydaly	r. 1876.:	r. 1879.:	r. 1883.:
na udržování a zachování obecního jmění	3,282.214 zl.	3,471.530 zl.	2,800.745 zl.
na potřeby veřejné bezpečnosti	992.607 „	970.017 „	1,019.191 „
na potřeby komunikační	843.631 „	895.280 „	1,578.850 „
na opatřování chudých	550.951 „	693.912 „	816,344 „
na účely zdravotní	226.600 „	277.416 „	517.605 „
na potřeby úřadní a služné	1,785.894 „	1,934.209 „	2,594.745 „
na různé účely	2,553.476 „	2,916.837 „	6,813.489 „

Mimo to vydaly obce na národní a měšťanské školy r. 1879. 1,794.013 zl. (mimo to na stavby škol 213.475 zl., na střední školy 286.000 zl.), r. 1883. 2,560.988 zl.

Roku 1883. obnášely příjmy obce *Pražské* 10,286.250 zl., vydání 8,286.250 zl. příjmy Liberce 494.503 zl., vydání 491.906 zl.

Čítaje tedy Prahu i Liberec obnášely r. 1883. veškeré příjmy obcí v Čechách 30,609.487 zl., veškeré vydání 27,480.113 zl.

Obecní příjmy města Prahy vzrostly v letech 1870.—1882. z 2,035.093 zl. na 9,736.790 zl. 63 kr., tedy o 478·4 proc., obecní vydání z 2,022.855 zl. na 11,558.767 zl. 35 kr., tedy o 471·6 proc. [1])

O působení obce Pražské ku zvelebení škol, ku zachování starožitných památek a j. bude mi ještě zevrubněji promluviti.

Obecní zastupitelstva česká s nemalou horlivostí a obětovností, jak později zevrubněji doložím, ujímají se rozkvětu českých měst a obcí, zakládajíce drahně ústavů vzdělávacích a dobročinných a pečujíce také o zevní zvelebení a okrášlení obcí veřej-

[1]) V l. 1870.—1881. bylo vydáno v Praze na nové stavby 5,860.895 zl., do konce r. 1882. obnášely náklady na upravení obvodu někdejších hradeb, jež musila Praha státu draze zaplatiti, 1,202.168 zl. 67 kr., náklad na stavbu nábřeží Rudolfova 1,225.314 zl. 66 kr. atd. Obec pražská postavila most Františka Josefa, most Palackého, koupila (roku 1885.) most císaře Františka za 200.000 zl. a j. Na stavby bylo vydáno roku 1882. 939.756 zl. 46 kr. Na opatřování chudých bylo vydáno roku 1870. 524.588 zl., roku 1882. 536.163 zl. 53 kr., na školy r. 1870. 146.116 zl., r. 1882. 1,004.712 zl. 97 kr., na komissi zdravotní r. 1870. 44.451 zl., r. 1881. 174.641 zl. atd. Obec zřídila r. 1866. městskou plynárnu, r. 1884. koupila a velkým nákladem upravila Žofín, zřídila vodárnu nákladdm 2·4 mil. zl.

Aktivy obce pražské obnášely r. 1863. 4,217.667 zl. 90 kr., pasivy 442.294 zl. 77 kr., zbývalo čisté jmění 3,775.373 zl. 13 kr., jenž vzrostlo r. 1871. na 6,764.133 zl. 3 kr., r. 1884. obnášela aktiva obce pražské 23,023.783 zl. 97 kr., pasivy 13,811.125 zl. 96 kr., čisté jmění 9,212.657 zl. 1 kr. Jmění obce pražské vzrostlo tedy v l. 1863. až 1884. o 5,437.283 zl. 89 kr. nebo o 144·0 proc.

Na rok 1886. rozpočítána jsou při obci pražské vydání na upravení městských sadů 9032 zl. na úpravu sálu Žofína 145,937 zl. k účelům vzdělávacím 736.731 zl., k účelům dobročinným a humanním 196.990 zl., zdravotní 52.068 zl. atd., úhrnem 3,414.334 zl.; veškeré příjmy 415.254 zl., schodek 1,555.604 zl., po odečtení nákladu na školy obecné a měšťanské (458.570 zl.) 1,097.034 zl.

nými sady atd. Jak vzkvétají na př. Chrudim, Pardubice, Vysoké Mýto, Litomyšle, Hradec Králové, Mladá Boleslav [1]), Kolín, Čáslava, Plzeň, Písek a j.!

Jmění obcí v království Českém obnášelo koncem r. 1883. 121,948.420 zl.; a to jmění obcí venkovských 99,978.193 zl., jmění města Prahy 20,807.245 zl. a jmění Liberce 1,162.982 zl.

S obecními závodí v této práci statečně naše *okresní zastupitelstva.*

Příjmy *okresních zastupitelstev* v Čechách obnášely r. 1876. 2,941.149 zl., r. 1879. 3,274,342 zl., r. 1883. 5,723.896 zl. [2]), vydání r. 1876. 2,647.813 zl., r. 1879, 2,929.859 zl., r. 1883. 5,149.048 zl.

Okresní zastupitelstva vydala

	r. 1876.:	r. 1879.:	r. 1883.:	
k účelům komunikačním	1,962.168 zl.	2,052.432 zl.	3,162.870 zl.	(61·43%)
k účelům zdravotním	57.417 „	34.408 „	88.374 „	(1·73%)
na potřeby chudiny	8989 „	15.748 „	16.740 „	(0·32%)
na potřeby veřejné bezpečnosti	8183 zl.	14.295 zl.	7457 zl.	(0·14%)
na potřeby úřední	356.540 „	444.365 „	488.190 „	(9.48%)
na různé účele	201.287 „	318.589 „	1,327.037 „	(25·77%)
na přípřeže vojenské	53.229 „	50.022 „	58.380 „	(1·13“ [3])

Volbami obecních a okresních zastupitelstev do *místních* a do *okresních školních rad* dobyli jsme důležitý vliv na řízení a na správu našeho obecného školství vůbec, na dosazování učitelů, jakož i na dozor k těmto školám zvláště.

Při nestejné rozloze a poplatnosti a nynější soustavě obecní a okresní berně jsou také břemena samosprávy obecní v Čechách velmi různá. Přirážky okresních zastupitelstev obnášely r. 1875.

---

[1]) Okresní zastupitelstva r. 1883. přijala nájemného, úroků a pod. 124.151 zl. neb 2·17 proc., poplatků, mýt, honebních poplatků 466.996 zl- neb 8·15 proc., přirážek 2,969.655 zl. neb 51·89 proc., různých příjmů 2,162.894 zl. neb 37·79 proc.

[2]) Obec *Mladoboleslavská* podnikla veřejné stavby a úpravy v l. 1860.—70 nákladem 166.815 zl., v l. 1870.—80. nákladem 188.856, v l. 1880.—85. nákladem 266.017 zl., ku zvelebení města vůbec podnikla v l. 1860.— 1885. náklad 626.056 zl.

[3]) Obecních silnic bylo *v Čechách* r. 1860. 477·4, okresních 1226·6 mil, r. 1883. obecních silnic 4977·493 km., okresních silnic 14.117·831 km., koncem r. 1884. 14.534·907 km. (= 324·5 mil). Na *Moravě* bylo r. 1860. 685·93 mil, r. 1883. 5561·337 km., obecních; r. 1860. 694·6 mil, r. 1883. 5561·337 km. okres. silnic. Ve *Slezsku* bylo r. 1860. 190·6 mil, r. 1883. 1105·642 km silnic okresních.

2—25 proc., r. 1877. 2—30 proc., r. 1879. 3—30 proc., r. 1883. 3·5—40 proc. [1])

Roku 1883. obnášela v Čechách průměrná přirážka obecní neb místní 10·36 (0·3—600) proc., obecní školní 10·08 (od 0·5 až 500) proc.

Na *Moravě* a ve *Slezsku* nebyly pohříchu poměry vývoji samosprávy ani tak jako u nás v Čechách příznivé.

Na Moravě i ve Slezsku nedostává se nám národně uvědomělých měst, v nichž by se náš život národní a kulturní soustřeďoval, a o něž by se náš venkov mohl bezpečně opírati, na Moravě a ve Slezsku nemáme okresních zastupitelstev, jimiž by jako v Čechách, naše dělné síly ku plodné práci byly zorganisovány; tyto orgány samosprávné nahražují po výtce c. k. okresní hejtmanství, kteráž mají také při správě škol, v okresních školních radách rozhodující vliv. Účinky a následky těchto poměrův bohužel každým dnem zřejměji vidíme a bolestněji cítíme.

Na Moravě vzrostly náklady okresních výborů silničních na 1·5 mil. zl., přirážky výborův těchto obnášely průměrně r. 1871. 12·4, r. 1884. 18 proc.

Od r. 1873. vzrostly obecní přirážky na Moravě o 103 proc., dostupují ve mnohých obcích 300—400 proc., ano r. 1885. byla vypsána na př. v Komárově přirážka 728 proc., ve Soharově o 1500 proc. atd.

Také samospráva *zemská* s rostoucími hospodářskými a kulturními potřebami v zemích koruny České vždy větších nákladů vymáhá.

V království *Českém* obnášela dle rozpočtu vydání zemská

		schodek:	přirážka zemská:	byla rozvržena na přímé daně:
r. 1870.	2,238.485 zl.	1,739.559 zl.	10 proc.	16,097.315 zl.
r. 1875.	5,289.016 „	4,492.620 „	25 „	18,127.423 „
r. 1880.	7,361.215 „	6,634.061 „	28 „	18,905.244 „
r. 1886.	8,810.521 „	8,006.264 „	30½ „	26,229.240 „ [2]

[1]) V Čechách platilo přímých daní *méně*

	r. 1877:	r. 1883:
20.000 zl.	3	9 okresů
20.000— 40.000 zl.	27	22 »
40.000— 60.000 »	58	48 »
60.000— 80.000 »	46	39 »
80.000—100.000 »	25	25 »
100.000—200.000 »	42	50 »
více 200.000 »	4	15 »

Okresní přirážka obnášela r. 1879.: r. 1883.:

	r. 1879.:	r. 1883.:
2— 5 proc.	v 7 okresích,	v 5 okresích
6— 9 »	» 41 »	» 33 »
10 »	» 65 »	» 36 »
11—15 »	» 46 »	» 51 »
16—20 »	» 34 »	» 60 »
21—30 »	» 11 »	» 21 »
30—40 »	» — »	» 2 »

[2]) V těchto vydáních zemských jsou zahrnuta vydání na *obecné školy*. Zemských přirážek zaplatila *Praha* od r. 1870. do 28. února 1885. 9,983.211 zl. 78½ kr.

Na Moravě vzrostla zemská přirážka od r. 1871. z 22 na 31 proc.; na rok 1886. jsou rozpočítány vydaje zemské na 3,292,475 zl. (r. 1884. 3,067.040 zl.), příjmy zemské na 2,772.989 zl. (r. 1884. 2,344.917 zl.). mimo to rozpočítáno jest vydání fondu ku stavbě vojenských kasáren na 9624 zl. (r. 1884. 149,335 zl.) příjmy na 51.242 zl. (r. 1884. 54.763 zl.).

Ve *Slezsku* bylo r. 1885. vydání zemského a domestikalního 475.726 zl. 34 kr., příjem 223.160 zl. 63 kr. k uhražení schodku 252.565 zl. 71 kr. povolena byla 13 proc. přirážku ku přímým daním.

Vývoj samosprávy našich *obcí* jest udoláván neustálým přitěžováním obcím, rozmnožováním úkolův, přesně vůbec nevyměřené tak zvané přenešené působnosti obcí. Rozšiřováním této působnosti, která se té doby má ku samostatné působnosti obcí, jako 3 : 1, rozmnožují se netoliko hmotná břemena obcí, ale také obtíže a svízele správy obecní. Obecní starosta stává se u vykonávání těchto úkolův poddaným služebníkem c. k. orgánův správních atd.

Mimo to trpí naše samospráva obecní také tím, že práva i povinnosti všech našich obcí, mimo Prahu a Liberec, jsou vyměřeny stejně jediným zákonem.

Vizme jen, že máme v Čechách té doby mimo Prahu a Liberec 377 obcí s více 2000, dohromady s 1.644.031 obyvateli, as 25 obcí po 10—20.000 obyv., 5 po více 20.000 obyv., mezi nimi Plzeň se 37.593 obyv., všecky ostatní obce čítají méně 2000 obyvatelův.

Zdárnému vývoji činnosti našich *okresních zastupitelstev* překáží po výtce nedostatek výkonné moci, jaká po zákonu ze dne 29. listopadu 1868. okresním zastupitelstvům v *Tyrolsku* propůjčena byla, a již se pro naše okresní zastupitelstva dosud marně domáháme, jakož i přílišné sevření a obmezení oboru působení orgánův těchto.

Kdyby naše okresní zastupitelstva mohla svobodně a volně rozvinouti své síly, kdyby usnešením a nálezům svým mohla také povždy zjednati plné platnosti, pak by se byla zajisté po čas svého dvacetiletého trvání ještě skvělejších dodělala vysledkův.

Nepřátelé okresní samosprávy mnohdy škodolibě ukazují, že zastupitelstva okresní namnoze nevzkvétají. Posmívají se svázanému na nohou i na rukou, že rychleji a statečněji nepostupuje ku vytknutému cíli.

A tito přátelé (!) lidu a svobody, místo aby se ujímali nezbytně potřebného rozšíření oboru působení okresních zastupitelstev, jedním dechem vykládají, že lid náš není ještě zralý ku samosprávě atd. atd. zapomínajíce, že právě *toliko samospráva*

Koncem r. 1884. obnášelo nemovité *jmění* království českého 8,402.353 zl. 49½ kr., jmění movité 5,802.645 zl. 80½ kr.

jest školou samosprávy. Nebudeme-li posýlati dítě proto do školy, že neumí čísti a psáti?

Rozmnožováním poručníkování by lid náš nikdy ku samosprávě nedospěl, protože toliko samospráva vychovává samostatné, pevné povahy občanské, protože toliko samospráva sama upevňuje své základy: šiříc a utužujíc právní občanské ctnosti v lidu.

Lid ku volbě do sborů zákonodárných, ku správě škol a ku porotním soudům povolaný, neměl by býti již prohlašován za nedospělý ku samosprávě! —

Posuzujíce vývoj naší samosprávy nezapomínejme, že jádro našeho lidu, v jehož správě jest většina našich obcí, teprv roku 1848. byl sproštěn nedůstojného jařma roboty, nezapomínejme, že lid ten sotva z robství vymaněný a celý národ náš že až do r. 1861. úpěl ve jhu nejtěžšího absolutismu a policejního poručníkování, že jsme teprv r. 1864. byli povoláni ku samosprávě obcí a okresův. Nezapomínejme, že jsme do r. 1879. neměli vlády a parlamentární většiny ani na radě říšské, ani na sněmu zemském, jež by byla opravdově samosprávě byla přála.

Samosprávě nemůže se zajisté dařiti, dokud jest základem veškerého našeho veřejného zřízení úmorná a nenasytná centralisace, protože jest při této soustavě veřejné správy státní toliko trpěným, protože nezbytným nenáviděným zlem, *formou bez ducha.* —

Za těchto poměrův není zajisté s podivením, že se naše samospráva, s takovými vnitřními i zevními překážkami zápasící, tak zvolna vyvinuje, že se samosprávě v mnohé obci a v leckterém okresu valně nedaří, ano spíše diviti se musíme, že jsme také v těchto oborech národní práce *v poměrně* kratinké době od r. 1864. již takový kus cesty ku vznešeným cílům samosprávného života vykonali.

Těšme se, že za nynější vlády autonomistův samosprávě nastane doba příznivější, že nynější vláda opírajíc se o většinu autonomistů vzpomene si slov ministra *dra. Giskry*, kterýž r. 1868. na říšské radě pravil:

„Kdo můž pochybovati o požehnání, jež by Rakousku vzešlo ze samosprávy? Samospráva *všude* obecným i sokromným zájmům zřejmě prospívá. Budu žehnati okamžiku, kdy bude vládě lze břemene administrace zcela se sprostiti a veškerou politickou správu na bedra volených samosprávných orgánů složiti!“

Tak mluvil čelný vůdce *ústavákův* již před 17 lety!

Historie ústaváckých vlád podává nesčíslných dokladů licoměrné náklonnosti a falešné lásky strany této ku samosprávě. „Avšak centralismus *nemůže* býti trvale a skutečně svobodomyslným,“ — pravil kníže Czartoriski při rokování o adrese na říšské radě r. 1879. — „protože povždy musí poměry stávající rozrušovati, různé individuality ničiti, oprávněné nároky odmítati.

Kdo není spravedliv zemím, nemůže dáti také pravou svobodu občanu".

Centralisace jest kolébkou úmoru a *smrti*, — nevystižným zdrojem života jest *samospráva*." — soudí *Carey*.

Odtud věčný odpor lživého liberalismu proti vývoji samosprávy. —

Kdybychom se my Čechové těšili takové státní samostatnosti, takové *samosprávě* a *svobodě politické*, jako Belgové, Švýcaři, Dánové a j., kdybychom v této říši Rakouské měli alespoň takovou samosprávu a svézákonnosť, jakáž nám po právu přirozeném a po právu historickém, jež králové naši, a tak ještě r. 1836. blahé paměti král Ferdinand Dobrotivý korunovačními přísahami slavně byli spečeťovali, — náleží a patří; ano kdyby vlády rakouské byly po všecky časy kulturní zájmy našeho národa alespoň *stejnou měrou* byly střehly a podporovaly, jako kulturní zájmy německého obyvatelstva této říše; — pak bychom byli při bohatém nadání a při nezdolné energii našeho lidu zajisté Belgy, Dány, i Švýcary ve všech oborech práce dávno dostihli a nebyli bychom dosud v Evropě popelkou mezi národy.

Avšak náš vývoj kulturní uměle a násilně po celá století přerušovala a zastavovala tuhá reakce, čelící k úplnému vyvrácení našeho národa. Naše plodné a dělné síly ochromuje naše *politická odvislosť*, *rozdrobení* našeho národa v této říši. Jsouce spoutáni úmornou soustavou centralisační a nad to ještě všemožně zdržováni v postupu ku výšinám lidského umění a vědění, nemůžeme ve chladu měsícového svitu našeho lživého liberalismu volně a svěží rozvinouti mohutnosti své.

Nás tíží s těžkopádnou soustavou centralisační nerozlučně spojená a stále rostoucí nepoměrná břemena veřejná.

Dr. Palacký vypočítal, že země koruny české platí téměř $^{3}/_{7}$ všech nepřímých daní a že po odčítání domácích nákladů správy z důchodů těchto zemí do ústředních pokladen státních ročně as 130 mil zl. se odvádí; že země tyto ročně více $^{2}/_{5}$ veškerého vydání říše naší uhrazovati musí, proto není zajisté s podivením,že při tomto stálém ubývání národního jmění našeho mnohá odvětví našeho národního hospodářství hynou chudokrevností, nedostatkem jistiny, kteráž je oživující krví ústrojí hospodářského.

Tímto ubýváním národní jistiny hyne netoliko hmotný blahobyt, ale také kulturní práce národů. Kulturní a hospodářský vývoj národův jest úzce spojen také s jich mocí a silou politickou.

Kulturní práce a hospodářství prospívá nejutěšeněji, mohou-li na čerstvém vzduchu, na výsluní skutečné svobody volně vyvíjeti veškeré duševní mohutnosti, veškeré plodné síly své.

Královská palma toliko na úpalu slunečném vypne hrdou korunu svou k nebes blankytu, v pološeru sklepového vlhka bují toliko lišejník a j. kryptogam!

A nám nevyšlo dosud slunce pravé svobody; dosud zakryto jest mrakem úzkoprsé centralisace a mlhou lživého liberalismu; na poušti síré, jíž putujeme, pramen osvěžující a oživující svobody dosud nevytryskl! —

IV.

Národní časopisectvo vytrvale a s vlasteneckým zápalem podněcovalo, organisovalo a udržovalo i v dobách nejtěžších a nejkrušnějších jarý ruch a plodnou práci v samosprávných obcích i v okresích, v našich *národních spolcích* a *jednotách.*

Jako samosprávě, tak se i *spolkovému* životu u nás v době politické reakce valně nedařilo.

V těch dobách libovlády policajtské nejdůležitějším střediskem našeho života společenského i politického byla zajisté Měšťanská *beseda pražská,* již založil r. 1845. vlastenecký kněz Jan *Arnold,* potom farář miletinský; stanovy její vypracoval dr. *Trojan.* Magistrát pražský statečně odporoval svolení ku založení Besedy, avšak čilou a neunavnou agitací Arnolda a nemnohých jeho přátel, kněze Havránka, měšťana Arbeitera, Melichara. Vyšina, Rypoty a j., byl tento odpor šťastně překonán; k opětovné žádosti byly stanovy Besedy arcivévodou Štěpánem 10. července 1845. schváleny.

Od těch dob soustřeďoval se po celá desitiletí náš národní život společenský v Praze téměř výhradně v Měšťanské besedě pražské.*)

Po vzoru Měšťanské besedy pražské byly záhy také ve venkovských městech besedy zakládány, jež byly po drahné doby jedinými středisky společenského a národního ruchu.

Teprv pádem policajtské libovlády Bachovy uvolněn jest spolkový ruch, k jehož osvěženi později vydatně přispěly zákony o spolčování a shromažďováni se ze dne 15. listopadu 1867.

V besedách byly osnovány naše národní slavnosti, besedy byly kolébkami našich národních spolků. Pražský zpěvácký spolek „*Hlahol*“ a bujarý „*Sokol*“ se staly netoliko vzorem, ale také ohniskem bujně rozkvétajících a úžasně se rozmnožujících spolků zpěváckých a tělocvičných.

V celé polovici říše bylo r. 1867. 4331, r. 1871. 9000 v (Čechách 3467. na Moravě 1413, ve Slezsku 199); r. 1882. 18.552

*) Měšťanská beseda čítala r. 1846. 332, r. 1850. 619, r. 1855. 374, r. 1862. 777, r. 1870. 1011, r. 1884. 2058. členů; základní jmění její obnášelo r. 1850. 6086 zl. 31 kr., r. 1855. 4350 zl., r. 1862. 4220 zl., r. 1870. 12.903 zl. 79 kr., r. 1884. 140.034 zl. 95 kr. R. 1884. obnášely příjmy Besedy 53.241 zl. 67 kr., vydání 52.828 zl. 66 kr.; veškerá aktiva 363.286 zl. 81 kr. (domy 321.286 zl. 03 kr., inventární jmění 25.976 zl. 57 kr.), čisté jmění 140.034 zl. 95 kr. Nová budova besední byla r. 1868. pořízena s nemalými náklady a od těchto dob opětně velkými náklady jest opravována. Žel, že stojí na místě postranním, kdežto Němci se svým německým domem a j. nejkrásnější a nejnápadnější místa v Praze si vyhledali. Nyní pomýšlí Beseda na koupení a adoptování domu musea Českého na Příkopech.

(v Čechách 7165, na Moravě 2359, ve Slezsku 481) spolků.[1]) V l. 1871.—1882. přibylo v Čechách spolků o 112·7, na Moravě o 67·0, ve Slezsku o 130·1, v celé polovici říše o 106·9 proc. Besed bylo v Čechách r. 1879. 255, v Praze 29 (v celé polovici říše 558), r. 1880. bylo v Čechách 210 českých a 42 německých besed.[2])

Spolků *politických*, při jichž zakládání i po vydání zákona o spolčování vždy největší činěny byly obtíže a překážky, bylo v Čechách r. 1880. 82 (v celé polovici říše 451) v Praze 5, r. 1882. 99, na Moravě 54, ve Slezsku 13, v celé polovici říše 438.

Střediskem našeho spolkového života národního po všecky časy zůstala a zajisté zůstane *Praha;* bylť v Praze r. 1878. 565, r. 1879. 592, r. 1880. 619 různých spolků[3])

Roku 1882. bylo vůbec v Čechách 7165. na Moravě 2359, ve Slezsku 458, v celé polovici říše 18.552 spolků, připadalo na země koruny české 53·9 proc. všech spolků naši polovice říše.[4])

---

[1]) Na 100.000 obyvatelův bylo průměrně spolků v celé polovici říše r. 1871. 43·6 (v Čechách 64·1, na Moravě 69·5, ve Slezsku 37·9), r. 1882. 83·1 (v Čechách 127·7, na Moravě 109·4, ve Slezsku 80·5).

V naši polovici říše bylo národohospodářských spolků

roku 1871.:	roku 1882.:	v Čechách roku 1871.:	1882.:	na Moravě roku 1871.:	1882:	ve Slezsku roku 1871.:	1882.:
912	1591+ 67·1%	1816	2586+ 42·4%	728	1077+47·9%	89	176+ 97·7%

V naši polovici říše bylo různých jiných spolků

roku 1871.:	roku 1882.:	v Čechách roku 1871.:	1882.:	na Moravě roku 1871.:	1882.:	ve Slezsku roku 1871.:	1882.:
803	1919+172·2%	1551	4562+194·9%	685	1283+87·3%	110	282+156·3%

[2]) R. 1880. bylo v království Českém 2335 *českých*, 3644 německých a 97 utrakvistických spolků, totiž:

besed	210 českých,	42 něm.;	spolků politických	14 čes.,	64 něm.
spolků hasičských	334 „	629 „	„ střeleckých	14 „	124 „
„ zpěváckých	193 „	246 „	„ sokolských	72 „	97 „
„ zábavných	179 „	181 „	záložen	246 „	187 „
„ uměleckých	2 „	1 „	spolků vědeckých	40 „	41 „
„ učitelských	85 „	53 „	„ dobročin.	116 „	219 „
„ čtenářských	121 „	68 „	vzájemných		
„ hudebních	12 „	62 „	pojišťoven	8 „	8 „

[3]) R. 1880. bylo v Praze 32 (v celých Čechách 149) akciových spolků, 5 (v c. Č. 86) vzdělávacích, 2 (v c. Č. 256) potravních, 29 (v c. Č. 255) besed, 4 (v c. Č. 25) odborných spolků průmyslových, 14 (v c. Č. 963) hasičských, 15 (v c. Č. 439) zpěváckých, 63 (v c. Č. 361) zábavních, 15 (v c. Č. 189) čtenářských, 4 (v c. Č. 4) uměleckých, 14 (v c. Č. 245) hospodářských, 5 (v c. Č. 138) učitelských, 12 (v c. Č. 77) hudebních, 5 (v c. Č. 82) politických, 6 (v c. Č. 22) výrobních, 2 (v c. Č. 139) střeleckých spolků, 2 (v c. Č. 85) spořitelen, 21 (v c. Č. 434) záložen, 5 (v c. Č. 77) vzájemných pojišťoven, 15 (v c. Č. 169) spolků tělocvičných, 53 (v c. Č. 89) spolků vědeckých, 81 (v c. Č. 342 spolků dobročiných atd.

[4]) Jeden spolek připadal průměrně

v Čechách	na	7·25	čtv. kilom	a na	783 obyv.
na Moravě	„	9·41	„ „	„ „	914 „
ve Slezsku	„	11·23	„ „	„ „	1.242 „
v Haliči	„	68·80	„ „	„ „	5.289 „
v Dalmácii	„	103·48	„ „	„ „	3.923 „
v celé polov. říše	„	16·17	„ „	„ „	1.203 „

Z těchto spolků bylo založeno v l. 1851.—60. 205, v l. 1860.—70. 1883, v l. 1870.—80. 3632 atd. —

Působení a činnosť našich spolků národních nabyla záhy, již v prvých letech šedesátých velké *obecné* důležitosti.

Vedle besed a spolků politických ku osvěžení a ku zmohutnění vlasteneckého vzruchu a národního života v našich vlastech zajisté nejvíce přispěly spolky ochotnické, o nichž později pojednám, a bujaré jednoty *sokolské*.

O vývoj a rozkvět jednot sokolských vydobyli si nehynoucí zásluhy nejprvnější a největší Sokolové čeští, *Jindřich Fügner*, prvý starosta, dr. *Miroslav Tyrš*, prvý náčelník pražského Sokola a Fügnerův nástupce dr. *Tomáš Černý*, věhlasný starosta zlaté Prahy slovanské.

Pražský Sokol byl založen r. 1862., po vzoru této jednoty pak po všech vlastech slovanských přímo se zimniční horlivostí jsou záhy zřizovány a zřizují se ještě neustále nové jednoty sokolské. Jest zajisté naší chloubou, že jsme také této myšlénce sokolské ve slovanských národech proklestili cestu.

R. 1881. bylo v Čechách 143 tělocvičných spolků se 14.834 (7131 skutečnými) členy, na Moravě 34 spolků o 2913 (1141 skutečnými) členy, ve Slezsku 8 spolků s 1087 (318 skutečnými) členy; v celé polovici říše bylo 247 těchto jednot s 27.929 (12.588 skutečnými) členy. Na 1000 obyvatelův připadalo průměrně v Čechách 2·66, na Moravě 1·35, a ve Slezsku 1·92 členů jednot tělocvičných.[1])

Roku 1865. bylo toliko 20 Sokolů s 1949 členy, r. 1884. bylo již 120 Sokolů s 15.572 (v Čechách 11.829, na Moravě 1683, ve Slezsku 40, ve Vídni 142) členy, mimo to bylo v Americe 20 Sokolů.[2])

Jmění Sokolů páčilo se r. 1884. na 250.000 zl.

Koncem r. 1885. bylo v Čechách 107, na Moravě 19, ve Slezsku 1, v Dolních Rakousích (Vídeň), ve Štýrsku, v Přímoří, Krajině, v Chorvátsku a v Bulharsku bylo po 1, v Polsku byly 4, dohromady 137 jednot sokolských se 17.424 cvičenci.[3])

---

[1]) V celé polovici říše čítaly t. r. tělocvičné jednoty německé 18.190, české 6.900, vlašské 2.383, polské 250, slovinské 206 členů. Všech jednot příjmy obnášely r. 1881. 180.130 zl. 54 kr. (v Čechách 66.360 zl. 88 kr., na Moravě 14.966 zl. 18 kr., ve Slezsku 4.613 zl. 19 kr. atd.), vydání 161.115 zl. 93 kr. (v Čechách 67.441 zl. 03 kr., na Moravě 13.715 zl. 62 kr. a ve Slezsku 4.123 zl. 14 kr.)

[2]) V letech 1882.—1883. bylo v Čechách a na Moravě 104 sokolských jednot s 11.086 členy, pražský Sokol čítal 782 členův, v Americe bylo 20 českých Sokolů s více 887 členy.

[3]) Spolků Sokolských bylo založeno 1. r. 1880., po 2 r. 1863., 64., 65., 72. a 74; 4 r. 1873; po 5 r. 1881. 1882; 7 r. 1871; po 8 r. 1867. 1884; po 10 r. 1870. 1883.; 11 r. 1862.; 13 r. 1869., 16 r. 1868 a 17 r. 1885. Členů čítal r. 1885. Sokol pražský 882, plzeňský 400, mladoboleslavský 300, brněnský 281,

Dle zpráv od 129 jednot podaných obnášelo jejich jmění koncem r. 1885. 344.951 zl. 77 kr.[1])

Pražský Sokol postupuje po všecky časy statečně v čele našeho Sokolstva, čítal roku 1884. 874 (302 činných, 78 zakládajících, 483 přispívajících) členů; vyniká po všecky časy vlasteneckou statečností, obětovností a neúmornou podnikavostí.[2])

Výlety pražského Sokola jsou povždy národními slavnostmi, jimiž tato bujará jednota naše na všech stranách probouzí a šíří jarý, ryze vlastenecký ruch i mužnou statečnosť a odvahu k boji za svobodu a za svatá naše práva.[3])

Roku 1870. přičiněním Tyršovým založený časopis „*Sokol*“ velice přispěl ku zorganisování a ku vývoji Sokolstva českého. Od r. 1884. vychází také kalendář „*Sborník sokolský.*“

Nejskvělejším úspěchem díla sokolského v našem národě byla zajisté velkolepá slavnosť na oslavu dvacetiletého trvání pražského Sokola v červnu r. 1882. v Praze konaná.

Táborský 272, slanský 270, jičínský 265, strakonický 247, královéhradecký 245 kutnohorský 240, mělnický 235, kolínský 234, roudnický 222, turnovský 209, pardubický 206, holešovický 200 atd. Mimo to mělo 63 Sokolů méně 100, 41, 100 až 200 členů

[1]) R. 1885. obnášelo jmění Sokola pražského 44.381 zl. 81 kr., plzeňského 3960 zl. 27 kr., mladoboleslavského 10.000 zl., brněnského 3.262 zl., táborského 2.245 zl. 38 kr., strakonického 4.358 zl. 48 kr., kutnohorského 10.500 zl., jičínského 3.000 zl., mělnického 2.959 zl. 82 kr., kolínského 40.800 zl., roudnického 3.200 zl., turnovského 925 zl., pardubického 2.472 zl. českobrodského 24.000 zl. vysokomýtského 9.700 zl., náchodského 3.088 zl., atd. Vlastní tělocvičny měli Sokol pražský, mladoboleslavský, českobrodský, kutnohorský, královéhradecký, kolínský, vysokomýtský a vršovický.

Fondy na stavbu tělocvičen založili Sokol čáslavský (145 čl.), karlínský (173 čl.), chrudimský a j.

[2]) Pražský Sokol přijal v l. 1862.—1881. 208.879 zl. 91 kr., čisté jmění jeho vyrostlo v l. 1862. do konce r. 1881. z 1.300 zl. 9 kr. na 37.413 zl. 37 kr., do konce r. 1883. na 44.339 zl. 77 kr. R. 1883. obnášely příjmy 10.092 zl. 50 kr., vydání 8.107 zl. 83 kr.

Velkolepou tělocvičnu pražského Sokola postavil Fügner r. 1863. v pěti měsících, budovu tuto koupil Sokol r. 1866. za 66.000 zl. Do konce r. 1883. splatil Sokol na tělocvičnu po výtce také přispěním svých příznivcův mimo úrok 34.805 zl. 72 kr. Ku zakoupení tělocvičny přispěli mimo jiné J. Kosé, V. Mráz, Novotný, Stýblo po 1000 zl., Neff, Ferd. Urbánek, Kurz po 500 zl. atd. Koncem r. 1883. obnášela aktiva Sokola 79.744 zl. 60 kr. a pasiva 35.404 zl. 83 kr.

[3]) V l. 1862.—1882. podnikl pražský Sokol do všech krajin naší vlasti 197 výletů a súčastnil se mimo to 31 národních slavností! Mimo to zakoupil Sokol dům Husův v Husinci obecným přispěním za 3800 zl.; na Žižkově poli u Přibyslavi, kde bratr Jan z Kalicha 11. října r. 1424. skonal, dle Wiehlových plánů nákladem 7386 zl. 47 kr. postavil a 20. září 1874. slavně odhalil velkolepý pomník; památku šlechetného vlastence, prvého starosty svého Jindřicha Fügnera (zemřel 15. listop. 1865.), zvěčnil důstojným pomníkem náhrobním, jenž byl 18. července 1869. odhalen.

Medailonovou podobiznu Fügnerovu na obrovském žulovém jehlanu pomníku modeloval mistr Bohuš Šnirch, pomník tento byl zřízen nákladem 5200 zl. 27 kr. Když pak podle Fügnera byl také Tyrš pochován, ozdoben byl jehlan pomníku Fügnerova dvojím poprsím bratrů sokolů Fügnera a Tyrše, jež opět modeloval mistr Šnirch.

Slavnosť tato byla velikolepým svátkem celého národa.

Slavnostního průvodu účastnilo se 60 starostův a 56 náčelníků v čele 76 jednot sokolských, v čele téměř 1600 Sokolův, nad nimiž vlálo 57 sokolských praporů!

Svatopluk Čech pozdravil jaré sokoly v matičce Praze písní nadšenou, kteráž vyznívá ve vlasteneckém požehnání sokolům: „— dosud hněte nás tíž losů bědných: — nám třeba smělých, neoblomných čel, — nám třeba duchů jasných, srdcí pevných — i svalů třeba, tvrdších nad ocel. — Nuž, rozepni svá křídla šíře, výše, — ať v budoucnosti slunném vrchole — ta stara česká síla v dávné pýše — spočine s tebou, jarý Sokole!"

O slavnostech těch mohl dr. Tyrš s plným sebevědomím šťastného vůdce a náčelníka plným právem prohlásiti:

„Věc sokolská stojí nyní na základech pevných a nezvratných, ona půjde silami mladšími opět vzpružena jenom tím svěžeji a vítězněji v před ku cti své vlastní a ve prospěch národa, k jehož povzneseni na všech polích každý věrný syn dle míry s nadšením pracuje."[1]) Kdož by byl tehdáž v tom plesu jásavém tušil, že tak záhy bude smrtí schvácen jarý triumfator těch slavných dnů, pravý český bratr Sokol, dr. Tyrš. A čeští Sokolové vypravili svému vůdci pohřeb královský.

Pohřební slavnosti Tyršovy v Praze v listopadu r. 1884. podnikány byly zajisté s největším projevem vděčnosti národní, nehynoucí lásky českých Sokolů k jich nejlepšímu a nejšlechetnějšímu bratru náčelníkovi! Průvodu pohřebního súčastnilo se 89 Sokolů s 72 prapory a se 1600 členy. Nad rakví Tyršovou truchlili všickni vlastenečtí přátelé věci sokolské!

„Můžeme-li říci o Jindřichovi Fügnerovi: On byl skalou a na skále té vystaven dům náš, tedy byl Myroslav Tyrš Pavlem, jenž duchem svým oživil dílo Fügnerovo!" pravil nad rakví Tyršovou *dr. Edvard Grégr.*

A Sokolstvo české cítilo hlubokou pravdu slov těch a dokázalo to činem skvělým. Ku fondu na uctění památky dra. Tyrše sešlo se do konce září 1885. 7224 zl. 56 kr.

Zřizování *župních jednot sokolských* přispívá valně netoliko ku vývoji organisace spolků sokolských, ale také ku vývoji tělocviku a veškeré práce jednot těchto. Župy podnikají sjezdy a společná cvičení sokolů, sjezdy a společné porady náčelníkův a cvičitelů atd.[2])

V prvých letech šedesátých vzplanul národ náš bezpříkladným, přímo idealním nadšením za svobodu a za své dobré právo

---

[1]) Na památku těchto slavností byl vydán redakcí Josefa Müllera a Ferdinanda Tallovice skvostný *Památník.*

[2]) Roku 1885. byly v Čechách župy: *Tyršova* sídlem v Kolíně, *Žižkova* sídlem v Táboře, *plzeňská* sídlem v Plzni, *středočeská* sídlem na Smíchově, *podřipská* sídlem v Roudnici, *krkonošská* sídlem v Jičíně, *podkrkonošská* sídlem v České Skalici, a župa *východních Čech* sídlem v Hradci Králové.

a vroucí vděčnosti ku svým buditelům a apoštolům, ku svým vůdcům a mužům u vědách a v umění vynikajícím a zasloužilým, jež ani násilí vlád, ani naše politické chyby nikdy na dobro neutlumily. Nadšení toto vrcholí v památných slavnostech, jimiž národ náš na úsvitě nového období volnosti slavil své vzkříšení a památku svých velikánů. V těchto slavnostech zračí se mohutná *mravní* síla lidu českého. Tak důstojně a velkolepě tuším nižádný národ neoslavoval a neobnovoval paměť svých trpitelů, svých apoštolů, svých veleduchů!

Kdo zapomněl velebné a věkopamátné oslavy památky velkého *Karla Havlíčka* (19. srpna 1862. v jeho otčině Borové?

Tak slaví *velký* národ své z mrtvích vstání!

Mám zpomínati nadšení, kterýmž národ český se ujal zaopatření jediné dcerky svého prvého journalisty, Havlíčkovy Zdeňky velkou loterii národní; mám vyličovati velké svatojanské slavnosti Hlaholu, oslavu tisícileté památky zavedení křesťanství na Moravě 25. srpna r. 1863. v Brně podniknutou?

Mám obnovovati slabým pérem hluboké, nezapomenutelné dojmy vznešeného a přece tak cituplného smutku, jímž se národ český halil nad hroby velikých učencův a vědatorův svých Šafaříka († 29. června 1861.), otce Palackého († 28. května 1876.) a j.? Mám popisovati jásání, s nímž jsme uvítali v srpnu r. 1867. navrácení klenotův koruny české do královské Prahy a s nímž jsme pozdravili 16. května r. 1868. položení základního kamene Národního divadla? *)

Od těch slavností až po odhalení mohyly Prokopovy na krvavém poli Lipanském r. 1882., až po velikolepé pohřební slavnosti Smetanovu, Sladkovského, Třebízského i nezapomenutelného Sokola Tyrše a po letošní dojemnou slavnosť Hálkovu v rodišti jeho 5. července podniknutou, vyšperkovány jsou dějiny našeho národního života nesčíslnými drahocennými klenoty vděčnosti, lásky, vroucího citu a hrdého, vznešeného vědomí národního.

Národ český rozkošným byl u svém plesání, vznešeným ve svém smutku.

K velkým těm dnům národních slavností s dětinnou touhou, s osvěžující a s povznášející hrdostí se nese mysl naše, nezapomenutelné dny ty skví se jako zářivé hvězdy v pološeru let nedávno minulých.

---

*) K roku 1862. připadají mimo velké slavnosti Tylovu v Kutné Hoře, svěcení praporů pražského Sokola a Hlaholu; Havlíčkova slavnosť v Borové, Hankova slavnosť v Hořiněvsi; k r. 1863. připadá brněnská slavnosť Cyrilomethodějská, k r. 1865. Komenského slavnosť v Brandýse n. O., odhalení náhrobku Čelakovského na Vyšehradě, r. 1868. bylo založeno Národní divadlo, r. 1869. 6. září slavena pětistiletá památka Husova. První pouť do Kostnice byla podniknuta v měsíci říjnu 1867.

Národ, kterýž tak důstojně uznává zásluhy a oslavuje památku svých velikánů, jest jich také hoden a nalezne v rozhodných dobách, v dobách útrapy i poroby, v dobách bojů a zápasů, jakož i v dobách klidné, plodné práce, nadšených apoštolů, důstojných vojevůdcův i velkých mistrův.

Dejž Bůh, aby tyto ctnosti, *spravedlnost* a *vděčnost*, po všecky časy zůstaly při našem národě! —

V.

Líbánky svobody netrvaly dlouho. Nesklonili jsme šíje ve jho ústavy únorové, ani ústavy prosincové; místo otrockého poddání volili jsme boj, boj až po nejkrajnější meze *trpné oposice*.

K boji tomu odhodlanému donutila nás příkrosť a bezohlednosť vladařících úhlavních nepřátel našich, jimž *Belcredi* nerozhodností svou byl otevřel bránu k moci, jíž po tak drahná léta používali téměř výhradně jen ku pokoření a ku podlomení moci a síly našeho národa.

Záhy umlkly na českých luzích radostné zpěvy, nastala doba činů, doba rozhodných bojů a zápasů za právo proti lživému liberalismu, jímž nás počaly vídeňské vlády, zvláště pak vláda mužů, kteří se tak rádi nazývali „*občany*", dusiti a opojovati.

Česká journalistika staví se chrabře na nejohroženější hradby naší pevnosti národní, vší mocí státní sevřené.

Persekuce journalistiky české byla již otcem ústavy Šmerlinkem r. 1862. odsouzením redaktora „*Národních Listů*" *dra. Julia Grégra* ku 10měsíčnému žaláři a ku pokutě 3000 zl. slavně a statečně zahájena.

Když pak po zákonu ze dne 9. března 1869. ku souzeni přečinův tiskových byli povoláni soudové lidu, poroty, zdálo se, že konečně i také v Rakousku vyšlo slunce skutečné svobody tiskové, která je zárukou politických svobod všech.

Avšak záhy doznali jsme trpkého sklamání.

Šmerlink otvíral českým journalistům žaláře *bez porot*, ministr spravedlnosti (!) *dr. Herbst* nalezl ke Šmerlinkovým žalářům klíče i *s porotami.* Za vladaření dra. Herbsta dáni jsou čeští journalisté ve psí, jim neplatily zákony ústavní. Aby se *formě* zákona vyhovělo, vlečeni jsou čeští journalisté před cizí poroty, při nichž bylo *národním* záštím pojištěno odsuzování českých politických zločincův.*)

---

*) «*Národní Listy*» zaplatily v l. 1862.—1878. 38061 zl. 74 kr. (r. 1868. 15800 zl.) pokut a soudních útrat, v l. 1867.—1885. byly 325. konfiskovány. V m. říjnu 1869. byly N. L. odsouzeny a vyšetřovány za 60 různých zločinů a «*Národní Noviny*», jež na čas místo N. L. vydávány byly, byly tolikéž pro 60 zločinů a přečinů stíhány. Týdenník «*Hlas*» musel býti přeložen do *Vídně*, «Obrana» do Pešti, Skrejšovského «*Česká koruna*» musela se uchýliti z Prahy do Chrudimi atd.

A mužové, kteří takové atentáty na svobodu tisku poslali, mužové, kteří k takovému řádění vladařících pohlavárův svých jásavě tleskali, odvažují se ještě za našich dnů, kdy je již historie dávno odsoudila, honositi se skvělým titulem obrancův *svobody!*

Čím se medle liší od *Bacha*, a nestojí-li vysoko nad nimi ještě sofistický vynálezce objektivního řízení u věcech tiskových, ultra konservativní dvorní rada *Lienbacher?*

K této politické akci našich nepřátel odpověděli jsme r. 1867. *návštěvou ethnografické výstavy v Moskvě a českými tábory*. Památná doba českých táborů byla zahájena táborem na úpatí posvátného Řípu dne 11. května 1868.

Tehdáž jednalo se o zavedení zhoubné daně ze jmění, na táboru podřípském mělo se dle učiněného provolání *hlavně* jednati o ohražení proti této dani. Táboru tohoto súčastnilo se za předsedání okresního starosty roudnického *Václava Kratochvíla* více 20.000 „nespokojených synů českého národa“, z krajův podřipských, kteří jednomyslně přijali památnou, *Václavem Jandou* budohostickým navrženou resoluci, kteráž jako blesk z pochmurných mraků udeřila do dusné politické situace a rozechvěla i uchvátila lid český ve všech jeho vrstvách.

V resoluci podřipské ozval se mohutně a hřímavě hlas těžce zkoušeného, avšak v hrdém odporu svém proti nepřátelům nezlomeného národa. V resoluci této prohlásil mimo jiné lid český:

„Chceme býti konečně šťastni a svobodni ve vlasti své, jako bývali otcové naši; chceme aby svobodný a slavný druhdy národ český opět stal se pánem svých osudů a *rozhodoval o všech věcech svých toliko sám s korunovaným králem svým;*

chceme, aby neplatilo v Čechách jiného zákona, než který vypracuje řádný český sněm a potvrdí korunovaný český král;

chceme, aby tedy v Čechách žádná daň nemohla být ukládána a žádné vojsko sbíráno, než po takovémto ústavním snesení sněmu českého s králem českým.

Takto aby *obnoveno bylo naše právo historické, které neznamená než svobodu, samostatnosť a neodvislosť slavného království Českého: toho jediného rukojemství šťastné budoucnosti, síly a blahobytu,* aby domohl se národ náš, žádáme se vším důrazem vůle utvrzené přesvědčením nejhlubším:

předně: aby nynější nespravedlivě sestavený sněm český co nejdříve byl rozpuštěn;

druhé: aby vypsány byly volby pro nový sněm království Českého a sice volby na základě nejspravedlivějším, aby celý národ do všech tříd byl zastoupen — *tedy volby na základě všeobecného hlasování;*

třetí: aby takto zřízený sněm vedle starých našich práv vypracoval ústavu pro království České, *ústavu pojišťující vlasti naší stejnou samostatnosť a svobodu, jaké se těší vlasť uherská.*“

Pořadatelé táboru Václav Kratochvil a Václav Janda pykali odvahu svou před trestním soudem pražským byvše odsouzeni ku vězení šestiměsíčnímu; avšak hnutí, podřipským táborem podnícené, mohutnělo a rostlo jako lavina.

Podřipská resoluce stala se *zárodkem české deklarace.*

České tábory poučily naše nepřátele, že nejsme více politické děti, s nimiž by bylo lze bez trestu a bez nesnází provozovati bohaprázdné a lehkovážné pokusy politické neb státnické.

Na táborech našich vytryskl z jádra našeho lidu ten starý, neudolaný, protože neudolatelný duch husitský a vláda marně přičiňovala se násilím i mocí zlomiti tento v síle hlubokého přesvědčení kotvící tvrdošijný vzdor a odpor českého národa.

A vláda nelekala se ani prostředků nejkrajnějších!

Od 31. června 1868. do 8. listopadu 1869. bylo uloženo v Čechách za provinění politické 73 let trestů žaláře a současně uloženo jest časopisům v Praze vycházejícím 48.965 zl. pokut peněžných!

V této době těžkého utrpení nevyspěli jsme ještě z mladistvého nadšení prvých let šedesátých, přeceňujíce síly své a nedoceňujíce síly nepřátel svých, napsali jsme na prapor naší národní politiky věkopamátnou *deklaraci* ze dne 22. srpna 1868. uchylivše se na celém bojišti z ofensivy v defensivu, k trpnému odporu.*)

Deklarací odpověděli poslancové českého národa ku pozvání na sněm království Českého, kterýž byl dne 22. srpna r. 1868. zahájen, vyloživše v ní příčiny, z nichž se na sněm zemský dostaviti nemohou a vyložili opět způsobem jasným a důstojným politický program českého národa.

Historicky památné toto osvědčení poslanců̊v českých vrcholí v důstojném obhajování. v obapolném, pro Jeho c. k. apoštol. Veličenstvo, dědičného krále českého a pro politický národ český *stejně zdvazném* a ve *smlouvě* mezi národem českým a Ferdinandem I. uzazřené založeného *státního práva českého.*

„Jeho Veličenstvo přijav korunu českou postoupením dobrovolným od nejjasnějšího předchůdce krále Ferdinanda V. *přísahou* národa zavázaného," — čteme do slova v deklaraci, — „nepřijal ji zajisté jinak, než se všemi právy a povinnostmi, jež tento držel na základě přísahy korunovační a nejvyššího listu majestátného od 8. dubna 1848."

„Země domu rakouského až do r. 1848. *nebyly* žádným státem *jednotným*, alebrž *zvláštními k dynastii v stejných poměrech stojícími státy,* spojenými v jednu říši na základě pragmatické sankce toliko *společnou ovšem dynastií."* — —

„Zejména pak koruna česká se zeměmi svými *nebyla* nikdy v realní unii s nějakým státem rakouským, neřkuli cislajtánským; bylať sice s ostatními zeměmi domu habsburského právem dě-

*) Památnou tuto deklaraci sepsal dr. Rieger na Malči.

dičné, všem společné dynastie a na čas trvání této v jedno mocnářství spojena, — *avšak vždy bez ujmy samostatnosti a zvláštní osobnosti své historické a státoprávní,* jakož také ani za absolutní doby nikdy a od nikoho popíráno nebylo, že by království České po vymření panujícího rodu nemělo právo *voliti sobě krále svobodně a neobmezeně bez ohledu na jiné země a utvořiti tudíž opět stát samostatný;* z čehož plyne nezvratně, že spojení zemí koruny české s ostatními zeměmi bylo a jest pouze *dynastické*, t. j. pouze společnou známkou dědičnosti v téže dynastii podmíněné. Všeliké změny v právním poměru mezi královstvím Českým a nejvyšším panovníkem a rodinou panující, — nemohou se státi podle historické ústavy zemské *právně* a *platně než novou úmluvou mezi králem českým a politickým národem českým správně a spravedlivě* zastoupeným."

Deklarace odmítá právo mimočeským sborům zákonodárným k ukládání jakýchkoliv břemen státních atd. království Českému; dovozuje, že nemůže býti o právech koruny české rozhodováno smlouvami mezi panovníkem a jinými národy, tak s politickým národem uherským uzavřenými rozhodováno, „aby tak aspoň fakticky zbaveno bylo království České stejného a rovněž tak starého historického práva sebeurčení v záležitostech svých státních a ústavních."

Zavedení *přímých voleb* „do jakés representace cislajtánské, nebývalého to a nahodilého skupení „ostatních zemí" bez historického základu, pak další z toho plynoucí obmezení autonomie země a její podrobení pod votum nahodilé snad většiny delegací od dvou mimočeských sněmů vyslaných: vše to posuzuje deklarace" za nové oktroirky vlasti naší *škodné a nemohoucí nabyti v Čechách právní platnosti bez řádného svolení oprávněného a spravedlivého zastoupení tohoto království.*"

Deklarace odmítá právní platnosť usnešení říšské rady pro království České a dovozuje, že všecky ústavní zápletky mohou se srovnati spravedlivě, v právní poměr království Českého k jiným zemím říše a k nejvyšší dynastii, vůbec celé státní právo koruny české že se může upraviti trvale a bezpečně, *„jedině úmluvou mezi nejjasnějším králem naším a politickohistorickým národem českým zastoupeným na základě správném a spravedlivém;"* i touží na opravení volebních řádů na základě nezkrácené rovnoprávnosti jedné i druhé národnosti země. — —*)

---

*) Deklaraci podepsali: Palacký, dr. Rieger, dr. Brauner, dr. Sladkovský, dr. Trojan, dr. Klaudy, Vojta Náprstek, dr. Prachenský, dr. Velflík, Kleisl, Vávra, dr. Štros, Kubíček, Zikmund, Pour, Štefan, Fáček, Jílek, Ferd. Schulz, dr. Schovánek, Fr. Pokorný, Fiala, Slavík, Hons, Husák, Kratochvíle, Faber, Křížek, dr. Říha, Brzorád, dr. Švestka, Hartl, Tonner, Wenzig, Kořínek, Kahles, dr. Mattuš, dr. Frič, Hanka, Šípek, dr. Kodym, Zeithammer, Oliva, dr. Roth, Moravec, Platzer, Klimeš, Zátka, dr. Grünwald, dr. Kralert, V. Kratochvíl, Janouš, Bradáč, dr. Trmal,

Deklaraci uvítal *celý národ český* s našením, rázem se stala *jediným* praporem naší politiky národní, jíž veškeren lid náš do únavy jednosvorně hájil při volbách, jimiž byl neustále týrán, a při níž s podivuhodnou vytrvalostí a svorností, kteráž budila podiv přátel i nepřátel našich, neoblomně byl vytrval.

Naše volby do sněmu a do říšské rady, tak zv. volby deklarantské v těch dobách podnikané vydávají zajisté nejskvělejší svědectví politické statečnosti našeho lidu, dokazují, že nadšený národ český také ve velkém boji politickém dovedl důstojně čeliti sousedům svým.

Touto oposicí jsme arciť nezabránili ani rozpoltění říše, jímž jsou vydáni naši Slováci v Uhrách ve psí Maďarům; nezabránili jsme také provedení přímých voleb do říšské rady (zákon ze dne 29. června 1868), jimiž ohrožena jest státoprávní, historická individualita království Českého.

Při této krajní, s největšími obětmi spojené oposici trpné zmařeno bylo výhodné vyrovnání za hraběte Potockého r. 1870, jímž bývalo by lze připraviti půdu ku zdaru ve velkých zásadách založenému vyrovnání za vlády hraběte Hohenwartha.

Ku proposicím hr. Potockého odpověděla historická šlechta česká r. 1870. přistoupením ku naší deklaraci. Tímto skutkem byla sice naše trpná oposice sesílena, avšak na doby drahné zmařen byl také v politických bojích v naší říši tak důležitý vliv šlechty v kruzích rozhodujících. Nebudu zevrubně líčiti příčiny i následky zmarů těchto politických akcí; dějiny ty napíše zajisté svým časem péro povolané.*)

Jakých škod vzalo v té době trpného odporu naše *hospodářství*, náš život *kulturní?*

Nevolili jsme do komisí pro nové upravování *pozemkové daně*, jíž oproti jiným zemím království České po drahné věky tak nepoměrně a tak těžce bylo stiženo. Vláda poddajnými orgány počala v království Českém upravovati pozemkovou daň sama a následek toho neodčinili jsme úplně, i když jsme později taktiku svou změnili a do těchto komisí vstoupili.

Nevolili jsme do *místních* a do *okresních školních rad* právě v době, když byla prováděna reorganisace našeho školství obecného, zůstavivše v té době pro celou budoucnosť našeho školství rozhodné školu i učitele naprosto zvůli národních a politických nepřátel. Následky toho dosud cítíme.

Pštros, dr. Žák, dr. Kořistka, dr. Jan Jeřábek, dr. Porák, Schmitt, Zelený, dr. Kučera, Hausmann, Krejčí, Pollach, Macháček, dr. Reichert, dr. Strakatý, dr. Ed. Grégr, dr. Škarda, dr. Gabriel, Götzel, Vilímek, Šobr, dr. Čížek, Villani, dr. Bělský, dr. Fink, Potůček, Ferd. Urbánek, Tuschner.

*) Veškeré spisy jednání o vyrovnání s národem českým v letech šedesátých a sedmdesátých podnikaného se týkající, nalezají se té doby v držení hrab. Jindřicha Clama Martinice.

O obsazování míst okresních a zemských inspektorů školních, jakož i nejvýnosnějších a nejdůležitějších míst učitelských v té době neblahé trudno jest vypravovati. Ještě před 3 lety byli jsme my Čechové v Čechách poměrně ku krajanům německým v obecném školství zkráceni o 1400 tříd!

V té době neblahé otráveno bylo trpností veškeré naše ústrojí národní. Strany národní potíraly se na vzájem se zuřivostí nikdy a nikde nebývalou, zápasíce přede vším o otázku opuštění trpné oposice a vstoupení do sněmu království Českého. — Politické a věcné tyto spory byly po hříchu přeneseny i na pole osobní a rodinné, jakož i v obory toliko kulturní a národní práce.

V té době nebyli ani mužové poctivosti a vlastenectví Karla Sladkovského, dr. Trojana a j. jisti svou *osobní ctí,* jsouce napadáni a podezříváni způsobem přímo děsně surovým.

Ano v té době, když směry politiky naší po výtce vztyčoval zajisté nadáním, odvahou i energií nad jiné vynikající *Skrejšovský,* bylo prohlašováno za hřích také přispívání na stavbu Národního divadla, protože byl předsedou sboru pro postavení Národního divadla nad jiné horlivý dr. Sladkovský; ano listy Skrejšovského kaceřovaly také navštěvovatele českého divadla, protože bylo ve správě mladočeského družstva; — Skrejšovského listy neohlašovaly na př. Vlčkovu „*Osvětu*", protože jak jich majitel sám prohlásil, byla tisknuta v knihtiskárně Grégrově atd.

Herostratská tato činnosť však záhy vzbudila zdravou reakci a protitlak v lidu českém. Z *Jičína* vyznělo nové heslo: „Neodebírejte knihy „Matice lidu", jestiť v rukou Mladočechů!" Činem tímto dovršena byla míra.

K vyzvání Jičínskému odpověděl výbor českých spisovatelův osvědčením ze dne 11. ledna 1875, „*Na ochranu českého čtení*", v němž mimo jiné čteme:

„Tak daleko by neměl jíti vnitřní náš svévolný svár, aby nám ničil tu jedinou zbraň, která nám na veřejnosti zůstala v neuprosném boji o život, *aby nám ničil literaturu!* „Z ní proudí život, světlo, nadšení a láska, v ni skládáme své naděje, své požadavky i své ideály. Podkopávati ji jest tolik, jako bylině světla ubírati, kolo pokroku na dráze zastavovati a nepřátelům do rukou pracovati."

„Běžíť zde o *české čtení. Snadněji jest chuť ke čtení zaplašiti, než ji zaplašenou přivolati.* — V literatuře pak ne-li první, alespoň jedna z hlavních otázek životních nám uložena jest. Proto utíkáme se ku starému slovu, jež jako milé kouzlo z dob idealnějších v omrzelosť naši zaznívá, volajíce: „*Vlastenci, chraňme české čtení,* — chraňme svou literaturu a zamezujme skutky, které národu škodu a nebezpečí chystají!" —

Byl to prvý jasný paprsek v pochmurné době teskných a tak zhoubných bojů bratrovražedných v naší vlasti. —

Po celou tu dlouhou dobu pasivního odporu od r. 1865. nastával nám příznivý obrat politický toliko r. 1870. za vlády hraběte *Potockého* a r. 1871. za vlády hraběte *Hohenwartha*.

Paměť vlády hraběte *Hohenwartha* zvěčněna jest *královským reskriptem* ze dne 12. září 1871., jímž byl sněm království českého dne 14. září 1871. slavně zahájen. V památném tomto reskriptu ohlašuje J. V. sněmu království Českého mimo jiné:

„Majíce v paměti *státoprávní* postavení koruny české, a jsouce Sobě povědomi slávy a moci, kteréž tato koruna Nám a předkům Našim propůjčila, mimo to jsouce pamětlivi neoblomné věrnosti, s kterou obyvatelstvo země české každé doby trůn náš podporovalo, *uznáváme rádi práva tohoto království a jsme hotovi toto uznání přísahou Naší korunovační obnoviti.*“ — —

Hrabě Hohenwarth padl již 30. října 1871.

Po malé episodě ministrování *Holzgethanova* bylo nastoleno dne 25. listopadu r. 1871. ministerstvo Lasserovo, nazývané *Auersperkovo*, kteréž nám téměř plných osm let vládlo a jehož nehynoucím pomníkem jest vedle surové persekuce, jíž stihlo národ český, veliký *krach vídeňský*, jímž byla v květnu 1873. zahájena vídeňská výstava světová.

Roku 1874. vzplanula v táboře našem válka bratrovražedná. Klub český zamítl většinou 12 hlasův návrh na obeslání sněmu království Českého, 35 poslancův, kteří byli hlasovali pro obeslání, složiti mandáty, při obnovených volbách sněmovních pak nastal zápas mezi t. z. Staro- a Mladočechy. Zvoleno bylo toliko 7 přívrženců̊v politiky činné a ti vstoupili do sněmu zahájivše tímto činem veledůležitý obrat v naší politice domácí. —

Ministerstvo Auersperkovo bylo sice pasivním svědkem při porodu dualismu a provedlo s velikým chvatem v máji r. 1867. vyrovnání s Uhry, avšak nemělo ani mravní síly, ani váhy ku provedení smíření s národem českým; padlo přičiněním vlastní strany a jeho dědicem se stal 12. srpna 1879. opět hr. *Taaffe*, jemuž se podařilo zlomiti naši trpnou oposici. Po těžkých zkušenostech zjednán byl v srpnu r. 1878. založením společného *státoprávního klubu* domácí smír, 23. září 1878. usnesli se poslancové čeští na obeslání sněmu království Českého a po volbách do říšské rady v červenci r. 1879. konaných vzdali jsme se také trpného odporu na celé čáře.

Čeští poslancové zemští i nově zvolení poslancové do rady říšské ve valném shromáždění v Praze v den 23. září r. 1879. konaném, všemi proti 5 hlasům usnesli se na obeslání rady říšské.*)

Nová říšská rada byla 8. dne m. října t. r. trůnní řeči slavně zahájena. Císař pozdravil v trůnní řeči poslance národa českého v tato slova:

*) Proti obeslání říšské rady písemně se ohražoval tehdáž churavý dr. Brauner, proti obeslání hlasoval dr. Vašatý, Kořán, dr. Gintel a dr. Vaníček.

„Poněvadž také poslancové Mého milého království Českého k Mému vyzvání, *bez újmy svému právnímu přesvědčení*, při vší různosti svých názorův v plném počtu na půdu společného jednání vstoupili, učiněn jest důležitý krok ku dosažení všeobecného smíru a dorozumění — — —."

Památná tato řeč trůnní vyzněla v toto prohlášení:

„Rakousko po svém historickém poslání zůstane záštitou práv svých zemí a národův v jich nerozdílném jednotném svazku — trvalým stanem práva a skutečné svobody." —

V I. řádném sezení říšské rady dne 9. října 1879. předčítáno bylo „Vyjádření" poslancův českých z království Českého dané v Praze dne 23. září 1879., jež byli také podepsali kníže Adolf Schwarzenberg a hrabě Egbert Belcredi.

Poslancové čeští mimo jiné prohlásili:

„Tímto krokem (vstoupením do rady říšské) a důslednostmi jeho, *nikterak se nevzdáváme a vzdáti nemůžeme stanoviska právního*, jak vyjádřeného v opětných veřejných enunciacích, nejposléze ve volebním provolání konservativní strany českých velkostatkářův ze dne 24. června 1879. a ve volebním provolání české národní strany ze dne 20. června 1879., na jichž základě jsme byli zvoleni; *aniž bychom tím prejudikovati mohli neb prejudikovati chtěli mnohými státními spisy uznanému a zaručenému státoprávnímu postavení království Českého a koruny české; ano pokládáme spíše za právo a za povinnosť svou, v tomto státoprávním postavení království a koruny české založená práva a nároky, jako dosud i na dále zastávati a obhajovati.*

„S tohoto stanoviska našeho právního přesvědčení uznáváme také šetření právních nárokův všech království a zemí — — —."

Tak ukončena byla po velkých protivenstvích v dějinách národa našeho velepamátná doba našeho trpného odporu.

Trpnou politiku, již nyní, arciť teprv po trpkých zkušenostech *jednomyslně* uznáváme za osudnou, po drahná leta opětným *jednomyslným volením deklarantův* a poslancův pro nevstoupení do sněmu a do říšské rady mandátů zbavených sankcionoval *celý národ* a proto musíme *všichni* nésti bez reptání a bez rekriminování následky její.

Není zajisté čas ku planému žalování, rokem 1879. nastala nám doba *činů*, doba *plodné práce* a vlasteneckou povinností všech synův našeho těžce zkoušeného národa jest, aby s napjetím všech sil přičiňovali se, by neblahé následky trpného odporu záhy úplně odklizeny a napraveny byly. *Nežalujme*, ale *pracujme!* —

„Minuly již dnové mučennictví potupně nám vyčítaného, doba hrdinná nám nastala." (Karolina Světlá.)

STÁTNÍ HOSPODÁŘSTVÍ. — PENĚŽNICTVÍ.

I.

Vývoj národního hospodářství jest ústrojně sloučen s vývojem veškerého hospodářství státního, jestiť po výtce výsledkem politiky finanční, obchodní a živnostenské.

Naše *státní hospodářství* již na počátku tohoto věku, zvláště za francouzských válek rozrušené a katastrofou finanční r. 1811. postižené, v dobách absolutismu při rostoucích nákladech válečných, jež vyžadovalo po výtce vládnutí v odbojné Lombardii a Venecii, jakož i v nepokojných Uhrách, nemohlo se arciť zotaviti.

Stará choroba našeho státního hospodářství povážlivě se ještě zhoršila v době Bachově.

Politika Buol-Bachova vedla ku neblahé a ku drahé okupaci podunajských knížectví v l. 1854.—1855., jíž byla pohlcena 26. července 1854. vypsaná, pouze tak zvaná *dobrovolná*, půlmiliardová půjčka národní, na niž místo vypsaných 500 bylo přijato 611·6 mil. zl. Národní půjčkou byly zaplaceny náklady za pohřbení našeho přátelství s veleříší Ruskou.

Tatáž politika zpátečnická vedla ku nešťastné válce ve Vlaších r. 1859., kteráž byla pouhou stanicí k Sádové.

V pološeru nezodpovědné politiky Bachovy bujeli na zdravém hospodářském organismu naší říše pasořitníci, dozrávala hnusná korupce hospodářská.

V noci ze dne 31. prosince 1854. na 1. ledna 1855. byly pronajaty (!) státní železnice společnosti francouzských peněžníkův za 80 mil. zl.; polní maršálek *Eynatten*, viněný z podvodů při zaopatřování armády ve Vlaších r. 1859. spáchaných, zavraždil se v noci se 7. na 8. března r. 1860. ve vězení zůstaviv obšírné doznání své viny i viny společníkův svých, 9. března 1860. zatknut jest energický generální ředitel úvěrního ústavu *František Richter*, obžalovaný ze spoluviny v podvodech Eynattenových; v noci ze dne 22. na 23. dubna r. 1860. pořezal si ministr Bruck žíly, byv 22. dubna t. r. složen svého úřadu. Ředitel Richter po půldruho-

letém žalářování byl uznán vinným a odsouzen jest na měsíc (!) do vězení.

Po nemnohých letech putoval v Římě o slavnostních průvodech církevních někdejší obrance vídeňských barikád a bývalý všemohoucí ministr rakouský dr. *Alexader Bach*, velevyslanec při dvoře římském, v rouše kajících hříšníkův. Smířil-li své těžké viny? — Tak bylo ukončeno desítiletí násilnické vlády odvážných a energických, avšak krátkozrakých dobrodruhů v říši Rakouské. —

V té době absolutismu zbujel náš aparát *bureaukratický* a *policejní*, vzrostla naše *válečná moc* tou měrou, že nebylo lze náklady s tím spojené uhražovati, byť i rostoucími státními příjmy, že schodek financí neustále rostl a dluhů i břemen státních neustále přibývalo. Náklady *správní* obnášely v naší říši r. 1840. 57.192.715 zl., r. 1849. 57,125.480 zl., r. 1850. 90,229.551 zl., r. 1855. 144.795.664 zl., r. 1857. 162,336.244 zl., r. 1858. 144,580.262 zl.

Náklady na *vojsko* obnášely r. 1840. 53,631.744 zl., r. 1848. 76,611.489 (v roce válečném 1849. 145,153.339 zl.), roku 1850. 125,085.731 zl., r. 1855. 211,002.721 zl., r. 1858. 110,980.087 zl., r. 1859. 292,217.937 zl. (válka v Italii), roku 1860. (po odloučení Lombardie) 125,486.693 zl., mimo to na loďstvo r. 1859. 8,932.783 zl., r. 1860. 9,134.987 zl.

Státní hospodářství naší říše od r. 1782. stíženo jest schodkem, který tehdáž obnášel 5,232.700 zl. (příjmy 75,313.850 zl., vydání 80,556.550 zl.)

	Státní příjmy:	vydání:	schodek:
r. 1840.	146,514.332 zl.	164,647.036 zl.	18,132.704 zl.
r. 1850.	197,443.372 „	269,033.643 „	71,590.274 „
r. 1855.	282,722.005 „	441,041.905 „	158,319.900 „
r. 1860.[1]	301,589.455 „	344,554.316 „	65,062.810 „

Po ukončení sedmileté války bylo Rakousko *dlužno* asi 150 mil. zl., tyto *dluhy* vyrostly r. 1847. na (nomin.) 1.249,343.407 zl. r. 1850. na 1.669,839.450 zl., r. 1855. na 2.394,410.193 zl., r. 1858. na 2.439,515.605 zl., r. 1860. na 2.364,899.456 zl.

Ku zúrokování a k umořování tohoto dluhu bylo potřebí r. 1840. 41,609.495 zl., r. 1850. 47,543.074 zl., r. 1855. 78,964.207 zl. r. 1858. 103,751.996 zl., r. 1860.[1]) 101,462.085 zl.

Potřeba státního dluhu pohltila r. 1860. 33·6 proc. veškerých státních příjmů, *převyšovala* výnos přímých daní o 1,733.026 zl. atd. V l. 1848.—60. vypůjčil stát náš 1008·2 mil. zl. ve stříbře a 290 mil. zl. r. čísla.[2]) Půjčky tyto byly opatřovány s ohromnými ztrátami, bylyť emittovány i za 70 proc.

---

[1]) Po vyloučení podílu Lombardie.
[2]) Roku 1849. bylo vypůjčeno 71 mil. na 4·5 proc.

Státní správa se musila neustále ucházeti o drahou milosť finančních baronů, kteří z finanční tísně našeho státu po všecky časy dovedli přímo i nepřímo hojně kořistiti.

Toliko r. 1855. obrátila se finanční správa ku t. zv. dobrovolné národní půjčce. Poplatníci složili většinou na upsané půjčky prvé lhůty a prodali záhy za nepatrný groš úpisné listiny opět peněžníkům, kteří z té „*dobrovolnosti*" největší měli zisk a užitek.

Upisováním na tuto půjčku a prodáváním statků obcí na uhražení splátek na upsané půjčky počíná u nás veliký zmatek a nepořádek v hospodářství našich obcí. Při této příležitosti byly mnohé obce o nejlepší své statky a nemovitosti přímo ochuzeny.

Touto národní půjčkou vzrostla finanční břemena naše ročně o více 30 mil. zl. Veškerá pozemková daň v naší polovici říše vynáší letos 33,650.000 zl.

Roku 1860. nastal sice obrat v našich politických poměrech, avšak ústavní éra nemohla se sprostiti břemen a závazků hmotných a finančních, jež uvalila a jimiž národohospodářský vývoj říše naší spoutala neblahá doba libovlády a zlého hospodaření absolutistův.

Ve státním hospodářství schodek nevymizel, obnášelyť státní

	příjmy:	vydání:	schodek:
r. 1860.	301,589.455 zl.	344,554.316 zl.	42,964.861 zl.
r. 1867.	459,491.941 zl.	533,726.742 zl.	74,234.801 zl.

Roku 1868. počíná v Rakousku také *finanční dualismus*. Finanční ministr *Brestel* vypočítal při státním rozpočtu naší polovice říše na r. 1868. neuhražený schodek 50,778.126 zl., k jehož uhražení mimo jiné navrhl *konvertování různých dluhů státních*, dovozuje v sezení říšské rady dne 24. března 1868., že stát bez velkého nebezpečí nemůže na dále platiti ze svých dluhů 7·5, 8·5 ano ze stříbrné půjčky z r. 1865. také 10procentové úroky.

Brestlův návrh na konvertování státních dluhů, jímž byl toliko stydlivě zakryt částečný bankrot státní, byl přijat a stal se záhy (20. června 1868.) zákonem. Zákonem tímto sjednoceny jsou státní dluhy na 5 proc. renty, z nichž uložena jest nová daň 16 proc., tak že výnos rent, a tím poměrně i jich hodnota, byl snížen s 5 na 4·2 proc. Současně byly také zavedeny 15 a 20 procentové poplatky z výher učiněných na losy soukromné a státní. Touto odvážnou operací finanční byla zjednána toliko *okamžitá* pomoc našim financím, náš úvěr však těmito Brestlovými zákony utrpěl velkou škodu.

R. 1869. byl sice rozpočítán státní příjem na 346,607.400 zl. a vydání toliko na 316,906.444 zl., avšak již r. 1870. obnášel příjem 317,195.040 zl., vydání 320,739.254 zl., r. 1872. vydání 370,812.414 zl., příjem 361,454.104 zl.

Nepoměrný, 70 proc. příspěvek ku společným potřebám říše, rostoucí náklad na vojsko a na státní dluhy, odpor proti *spra-*

vedlivé reformě berně, byly nepřekonatelnou překážkou uzdravení našich financí, odklizení schodku.

V Rakousku byla zavedena všeobecná povinnosť branná (zákon ze d. 5. prosince 1868.), jíž náklady na vojsko progressivně stoupaly.[1])

Náklady říšského ministeria války a válečného loďstva po odčítání vlastních příjmů obnášely r. 1869. 84,301.000 zl., r. 1875. 103,527.000 zl., r. 1880. 110,144.000 zl., r. 1881. 114,257.000 zl., r. 1883. 140,666.000 zl., r. 1885. 110,204.000 zl. Na r. 1886. rozpočítán jest čistý náklad říšského ministerstva války na 110,598.335 zl. Náklady okupace Bosny a Hercegoviny obnášely v letech 1878.—1885. 204·45 mil. zl.[2])

Náklad zemské obrany, taktéž po odčítání vlastních příjmů obnášel roku 1869. 43.863 zl., r. 1875. 4,269.171 zl., r. 1880. 3,848.940 zl., r. 1881. 3,777.449 zl., r. 1882. 4,126.770 zl., roku 1883. 3,813.650 zl.; na r. 1886. jest rozpočítán na 9,424.478 zl.

Naše společné státní dluhy obnášely r. 1868. 2612,067.000 zl., r. 1880. 2755,828.000 zl., r. 1883. 2750,927.000 zl. Koncem června roku 1885. obnášely *společné* státní dluhy říše Rakousko-uherské 2799,917.151 zl. 22·5 kr., z nich platíme 115,507.640 zl. 79 kr. úroků.

Státní dluhy naší polovice říše obnášely r. 1868. 80,000.000 zl., r. 1880. 408,616.000 zl., r. 1883. 499,946.000 zl., koncem června 1885. 551,354.990 zl. 57 kr., z nich platíme 23,403.845 zl. 92 kr. úroků. Garantované dluhy vyvazovacích fondů obnášely koncem června 1885. 133,738.616 zl. (úrok 6,628.884 zl. 67·5 kr.).

Náklad státního dluhu po odčítání příjmů obnášel r. 1868., mimo náklady správní 84,203.275 zl., roku 1875. 91,309.108 zl., roku 1879. 118,829.189 zl., roku 1880. 113,479.598 zl. Veškerý čistý náklad státního dluhu naší polovice říše jest rozpočítán na r. 1886. 112,870.457 zl., mimo to náklad správy na 860.650 zl.[3])

Společné náklady říše Rakousko-uherské obnášely r. 1868. 83,754.003 zl., r. 1870. 99,954.860 zl., r. 1875. 95,808.098 zl., r. 1880. 113,525.105 zl. Na r. 1886. jsou rozpočítána veškerá

---

[1]) V čas války jsme měli r. 1867. 798.375 vojínů se 117.436 koňmi, r. 1884. 805.604 vojínů se 188.135 koňmi, mimo to r. 1869. 2320, r. 1884. 63.669 zeměbranců. Roku 1871. čítalo naše loďstvo válečné 68 lodí se 152 děly a s 3331 námořníky, r. 1883. čítala naše flota válečná 70 lodí se 117 děly a se 4951 námořníky.

[2]) Na r. 1886. rozpočítána jsou vydání správy Bosny a Hercegoviny na 8,453.535 zl., příjmy na 8,494.899 zl., tedy přebytek na 41.364 zl.

[3]) Dle rozpočtu státního na r. 1886. obnáší v Uhrách vydání státního dluhu 108,435.601 zl. (roku 1885. 105,547.647 zl.), příjmy 16,126.330 zl. (roku 1885. 15,742.803 zl.), skutečný náklad 92,309.271 zl.

společná vydání na 119,724.748 zl., veškeré příjmy na 3,167.527 zl., musí tedy obě polovice říše uhraditi 116,557.221 zl. [1])

Ku společným potřebám říšským naše polovice říše přispívala po odčítání vlastních příjmů a výnosu cel r. 1869. 59,804.000 zl., r. 1875. 66,355.000 zl., r. 1878. 147,799.000 zl., r. 1880. 79,568.000 zl., r. 1882. 91,667.000 zl., r. 1883. 66,983.000 zl. Na r. 1886. jest rozpočítán tento příspěvek naší polovice říše na 90,215.477 zl.

Náklady státní vzrostly nemálo také *garantováním nevyplácejících se železnic.* Zaručováním výnosu soukromými podnikateli stavěných železnic přispělo se zajisté valně ku zdokonalení naší sítě železnic, avšak při „vlažném" dozoru státním ku stavbě těchto drah negarantuje stát toliko výnos *skutečného* stavebního nákladu drah, ale platí subvencemi také úrok z peněz, které při těchto stavbách byly obráceny na „zpropitné" a j. Taková „generální" vydání pohltila mnohdy 30 i více procent ku stavbě emitovaného kapitálu.

Do konce r. 1880. udělil stát subvenci železnicím v Čechách 50,776.033 zl., na Moravě 16,883.967 zl., ve Slezsku 2,908.929 zl., v celé polovici říše 228,775.639 zl. V létech 1868.—1885. bylo drahám vůbec vyplaceno a svoleno 262,833.901 zl. státních subvencí; na r. 1886. jsou tyto subvence rozpočítány na 7,456.384 zl. (= 1·6 proc. veškerého státního vydání, 23·6 proc. veškeré pozemkové daně atd.). [2])

Vydání naší polovice říše, mimo příspěvek ku společným potřebám říšským, vzrostla v létech 1868.—1885. o 243·980 mil. na 430·493 mil. zl., tedy o 76·4 proc., současně pak vzrostl příspěvek náš ku společným potřebám říše se 76·250 na 88·387 mil zl., tedy o 17·2 proc. V té době vzrostl *náklad státních dluhů* naší polovice říše o 57·8 proc. atd. [3])

---

[1]) Na r. 1886. rozpočítáno jest

		vydání:		příjmy:	
ministeria	věcí zahraničních	4,449.800	zl.	606.500	zl.
„	války	113,147.734	„	2,549.399	„
„	financí	1,976.730	„	1.563	„
„	dozoru účetního	130.484	„	9.690	„
různé		—		7.459	„
		119,724.748	zl.	3,167.527	zl.

Mimo to obnáší náklad okkupace území při Limu 5,955.000 zl.

[2]) Státní subvence železnic obnášely r. 1868. 200.059 zl. 10½ kr., r. 1870. 5,917.198 zl. 56½ kr., r. 1875. 23,085.314 zl. 92 kr., r. 1880. 21,525.187 zl., a byly rozpočítány na r. 1885. na 7,516.380 zl.

[3]) Ostatní skutečná státní vydání obnášela v naší polovici říše

	r. 1868.:		r. 1875.:		r. 1880.	
dvůr a civilní správa	50,623.716	zl.	75.333.670	zl.	85,600.239	zl.
náklady staveb vodních a silnic	5,935.038	„	7,855.473	„	6,530.523	„
kultu a vyučování	4,089.710	„	11,195.668	„	11,153.321	„
obchodu a průmyslu	2,159.390	„	4,509.219	„	1,406.830	„
zemědělství	1,377.788	„	2,454.748	„	1,777.885	„
příspěvek ku společným potřebám	78,168.044	„	76,850.180	„	80,115.090	„
zemská obrana	214.428	„	4,095.924	„	4,381.087	„

Koncem r. 1885. dostoupí státní subvence pardubicko-liberecké dráhy 22·85 mil. zl. neb 59 proc., garant. rakousko-severozápadní dráhy 19·5 mil. zl. neb 22·9 proc. základní jistiny atd.[1]) Poměrně ku vzrůstajícím vydáním byly také státní příjmy neustále zvyšovány.

V naší polovici říše obnášel čistý, skutečný příjem daní

	r. 1868.	r. 1870.	r. 1875.	r. 1879.
	zl.	zl.	zl.	zl.
přímých	75,668.430	81,431.180	92,338.834	92,823.542
nepřímých	97,528.681	104,807.223	121,487.930	120,299.112
výnos státních monopolů	48,969.902	54,107.411	56,941.912	66,351.404[2])

Státní *vydání celé říše Rakousko-uherské* obnášela r. 1850. 269,033.643 (příjmy 197,443.372 zl.), r. 1860. 344,554.316 (příjmy 301,589.455) zl., r. 1867. 533,726.742 (příjmy 459,491.941 zl.)[3])

	r. 1868.:	r. 1875.:	r. 1880.
subvence závodům dopravním	625.303 zl.	22,288.820 zl.	18,822.556 zl.
náklad státního dluhu	84.203.275 „	91,309.108 „	113,479.598 „
na stavby drah	—	33.366.946 „	2,390.567 „
veškerý náklad státní	226,146.086 „	329.694.152 „	326,542.175 „

[1]) V zemích koruny uherské jsou rozpočítány státní subvence železnic na r. 1886. na 7,650.669 (r. 1885. 7,306.378) zl.

[2]) Čisté příjmy státní vzrostly v ročním průměru

		let 1868.—70.:		1878.—80.:					
při dani pozemkové	z	36.8	na	36.9	mil. zl.,	tedy	o	1/3	proc.
„ domovní	„	18.4	„	24.2	„	„	„	32	„
„ výdělkové	„	8.3	„	9.5	„	„	„	14	„
„ z příjmu	„	14.8	„	21.2	„	„	„	45	„
exek. poplatcích	„	0.1	„	0·5	„	„	„	400	„
úrocích z prodleného placení daní	z	0.0	„	0.4	„	„	„	—	„
při přímých daních	z	78.4	na	92.8	mil. zl.,	tedy	o	18.5	proc.
při nepřímých daních	„	101.8	„	124.4	„	„	„	22.0	„
při monopolech	„	52.4	„	65.6	„	„	„	25.0	„

[3]) Dle rozpočtu celé říše na r. 1866. bylo rozpočítáno *vydání* na

nejvyšší dvůr	7,420.000	zl.
kabinetní kancelář	60.000	„
říšskou radu	200.000	„
státní radu	142.000	„
ministerskou radu	25.963	„
ministerstva zahraničních záležitostí	2,202.280	„
ministerstvo státní	46,232.406	„
„ financí	350,645.150	„
„ obchodu a hospod.	14,564.339	„
„ spravedlnosti	9,721.678	„
kontrolní úřady	3,470.099	„
ministerstvo války	96,588.981	„
veškeré vydání	531,273.881	zl.
veškeré příjmy	491,134.735	„
schodek	40,139.146	zl.

Čistá vydání naší pol. říše obnášela r. 1868. 226,146.086 zl., roku 1870. 246,752.311 zl., r. 1875. 329,694.152 zl., r. 1880. 326,542.175 zl. Na r. 1886. rozpočítána jsou vydání na 513,582.710 zl., příjmy na 506,939.788 zl., obnáší tedy schodek 6,642.922 zl.[1])

Na r. 1886. jsou rozpočítána *vydání* obou polovic naší říše na 858,234.384 zl., příjmy na 836,730.185 zl.

Veškeré přímé daně

		a jsou rozpočteny	
	obnášely:	na r. 1885.:	na r. 1886.:
v Čechách r. 1856.	11,903.470 zl.,	na 25,025.000 zl.	25,042.500 zl.
na Moravě „	5,629.170 „	„ 10,413.000 „	10,647.000 „
ve Slezsku „	1,044.880 „	„ 2,058.000 „	2,132.500 „

Veškeré daně *nepřímé*

v Čechách r. 1856.	22,925.768 zl.,	na 40,740.100 zl.	34,835.440 zl.
na Moravě „	8,668.678 „	„ 12,668.300 „	11,789.970 „
ve Slezsku „	1,610.703 „	„ 2,844.900 „	2,634.180 „

Země koruny české platily tedy r. 1885. 37,496.000 zl. neb 38·6 proc. veškerých přímých daní, 56,253.300 zl. neb 62·1 proc. veškerých daní nepřímých.[2])

Království České platilo pozemkové daně r. 1778. 3,828.318 zl. dle stabilního katastru 13·878 mil., tedy o 363 proc. *více*, na r. 1885. jest pozemková daň v Čechách rozpočtena na 11,249.000 zl.; platili jsme tedy od založení někdejšího katastru, tedy déle 20 let ročně nejméně o 2·7 mil. zl., ve 20 letech asi o 54 mil. zl. *nepoměrně*, a tedy nespravedlivě pozemkové daně *více*, tak že nynějším tak zvaným ulevením, jež nám namnoze tak hořce mnozí závidějí, nedostáváme *ani úroku* z pozemkové daně dle stabilního katastru nespravedlivě u nás vymožené.

Nepřímé daně, jakož i cla a monopoly dotýkají se zajisté hrubě také našeho rolnictva, jež jest největším kon-

---

V rozpočtu *příjmů* byl súčtován výnos

přímých daní	119,711.550	zl.
nepřímých daní	235,007.372	„
státních statků	3,846.246	„
„ lesů	10,763.257	„
„ továren	1,076.875	„
„ hornictví	27,180.616	„
„ námořnictví	22,409.072	„
za prodané státní statky	14,899.555	„
různé příjmy ze státního majetku	29,481.485	„
příjmy minist. obchodu a zemědělství	15,805.145	„ atd.

[1]) Na rok 1886. rozpočítána jsou v Uhrách veškerá vydání státní na 344,651.674 zl., veškeré příjmy na 329,790.397 zl., obnáší tedy schodek 14,861.277 zl. (r. 1885. 11,883.763 zl.).

[2]) R. 1838. bylo vypsáno v Čechách 7,088.327 zl. přímých a 10,051.164 zl. nepřímých daní, na Moravě 3,754.047 zl. přímých a 3,569.785 zl. nepřímých daní a ve Slezsku 587.486 zl. přímých a 2,590.136 zl. nepřímých daní.

sumentem výrobků našeho i cizího průmyslu, naší soli a našeho tabáku.[1])

Konání spravedlnosti jest stíženo a zdraženo kolky a poplatky, jakož i jinými přílišnými náklady vedení pří a jednání při soudech.[2])

Palacký vypočítal, že z nepřímých daní připadá průměrně na 1 obyv. v Čechách 15 zl., na Moravě 12 zl., ve Slezsku 11 zl., v zemích koruny české 14 zl.

Poněvadž při nynější soustavě berní obecních, opatřují se potřeby zemské, okresní, obecní a j. přirážkami ku přímým daním, vzrůstají tato břemena namnoze přímo nesnesitelně.

II.

Zdravému vývoji naší domácí výroby a tržby překážela zajisté netoliko finanční, ale také zvrácená a nezdravá *národohospodářská* politika posledních desítiletí vůbec.

Na výsluní naprosté svobody a volnosti hospodářské přímo chorobně zbujela také v naší říši hazardní hra bursovní, odvážné a lehkovážné spekulování, počínajíc již r. 1855. také švindlovské *zakladatelství.*

Do r. 1855. vládla na peněžném trhu v Rakousku vedle Rothschilda toliko *národní banka* (zal. r. 1816.),[3]) teprv r. 1855.

---

[1]) Příjem *cel* rozpočítán jest na

	r. 1860.:	r. 1886.:
v Čechách obnášel	2,833.925 zl.	9,781.320 zl.
na Moravě „	171.803 „	507.797 „
ve Slezsku „	280.071 „	1,011.694 „

Příjem za *tabák* rozpočítán jest na

	r. 1860.:	r. 1886.:
v Čechách obnášel	8,404.899 zl.	19,948,700 zl.
na Moravě „	3,206.972 „	6,169.850 „
ve Slezsku „	580.130 „	1,882.500 „

[2]) *Kolky* vynesly rozpočítány jsou na

	r. 1860.:	r. 1886.:
v Čechách	1,829.215 zl.	4,777.400 zl.
na Moravě	709.511 „	1,580.650 „
ve Slezsku	126.665 „	381.910 „

Poplatky vynesly

	r. 1860.:	r. 1886.:
v Čechách	3,404.038 zl.	8,214.880 zl.
na Moravě	1,445.089 „	2,894.930 „
ve Slezsku	271.516 „	557.640 „

Náklady za práce advokátů a notářů, nuceného legalisování, soudních a j. úředních komisí, doručování atd. nemůžeme udati, statistiky těchto poměrně značných nákladův není.

[3]) Národní banka vydala na opatření základního kapitálu 90 mil. zl., 150.000 akcií po 200 zl., vykazovala aktiv r. 1848. 261,622.706 zl., r. 1855. 482,842.631 zl., r. 1860. 638,156.682 zl.

byl založen po vzoru pařížského *Crèdit mobilier — c. k. rakouský úvěrní ústav pro obchod a průmysl.*

Mezi zakladateli ústavu tohoto nalezáme také hr. Chotka, knížete Schwarzenberka, Fürstenberka a j.*)

Bankovnictví se v naší říši při velkém nedostatku mobilní jistiny vůbec toliko pozvolna vyvíjelo a překážky tohoto vývoje zvyšoval monopol národní banky a úvěrního ústavu, jež do r. 1869. téměř neobmezeně vládly na našem trhu peněžném, diktujíce podmínky státních půjček, kursy na burse atd.

U nás nedostávalo se i ku nejsolidnějším a nejvýnosnějším podnikům průmyslovým a obchodním peněz, obchod a průmysl náš žil a pracoval po výtce cizí, drahou jistinou, pracoval a podnikal po výtce pro cizí kapitalisty, kteří výnosem státních i soukromných půjček našich stravovali ovoce lopotné práce, krvavých mozolů našeho lidu.

Tak bylo upsáno na př. r. 1860. na velice výhodnou státní půjčku 200 mil. zl. v naší říši toliko 76 mil. zl., téměř veškeré naše dráhy jsou postaveny většinou kapitálem cizím, více polovice našeho státního dluhu, největší část našich zástavních listin a akcií solidních a nejvýnosnějších podniků průmyslových a obchodních byla a jest v cizině; úrokem, jejž cizině platiti musíme, neustále chudneme atd.

Té doby platíme ročně cizím kapitalistům 120—150 mil. zl. úroků z našich státních dluhopisů, z priorit a z akcií našich nejlepších podniků a závodů.

Za takových poměrů, při takovém nedostatku domácího kapitálu ku nejsolidnějším podnikům musilo se naší říši státi zakladatelství, jež se v letech šedesátých a v prvých letech sedmdesátých přímo jako zimničná horečka po všech krajích rozšířilo, osudným.

Ani válka r. 1866. nezastavila tento zhoubný a dravý proud v našem národním hospodaření.

Sotva že umlklo dunění děl u Sadové, již opět vyšlo u nás slunce kultu zlatého telete, slunce „netušeného národohospodářského rozkvětu.“

Válka r. 1866. zmařila sice naděje na úplné konsolidování našeho státního hospodářství, avšak nezaplašila sny bursovních rytířů a zakladatelských švindleřův, jimž se dostalo záhy vítané pomoci požehnanou žní r. 1867. Roku 1867. jsme vyvezli za 92 mil. zl. obilí, čistý zisk Rakouska žní r. 1867. nabytý páčil se na 150 mil. zl.

---

*) Úvěrní ústav nabyl práva ku vydání 500.000 akcií po 200 zl., r. 1860 vykazoval akciový kapitál 60 mil. zl., reservní fond 822.513 zl. atd.

Skvělý tento výsledek účinkoval velmi příznivě na veškeré naše kursy, agio obnášející r. 1867. 30 proc., kleslo v květnu r. 1868. na 11¼ proc.

Záhy byly zapomenuty svízele války, rej zakladatelského a bursovního švindlu slavil záhy opět duněním děl přerušené orgie a strhl záhy celou rakouskou společnosť ve svůj vír.

Té doby řídil naše finance *Becke*, jemuž sám *Neuwirth* vytýká lehkovážnou frivolnosť a kupčení koncessemi. Veřejně se tehdáž vytýkávalo, že Becke propůjčováním koncessí ku stavbám železnic miliony vydělal.

Tento ministr zlé paměti nejvíce přispěl ku rozšíření hospodářské korrupce v naší říši, jež vedla sice k „netušenému národohospodářskému rozkvětu," ale také ku strašné krisi r. 1873.

Prvé, děsivé stíny na obzoru „zlaté doby podnikatelské" v Rakousku objevily se již r. 1869.

V září t. r., když se roznesla pověsť o nebezpečném ochuravění císaře Napoleona III., vystoupilo agio na 24·5 proc. a kursy papírů na vídeňské burse znamenaných klesly v témdni o 500 mil. zl., tak na př. ztratily akcie anglobanky v šesti dnech 100—150 zl., akcie vídeňské banky klesly z 280 na 60 zl. atd. V té přechodné krisi padlo 25 bank a 30 průmyslových závodů s jistinou 270 mil. zl.

Finanční svět rakouský zalekl se tohoto výstražného zahřímání, avšak početím německofrancouzské války obnoveny byly pusté orgie na vroucí sopce. Uzavřením míru, svolením Francie ku pětimiliardové náhradě Německu, nadějemi na příboj zlata francouzského v střední Evropě podnícen byl také u nás bursovní a zakladatelský švindl téměř až k šílenství.

Přechodní krise r. 1869. nedbala ani vláda, tím méně zakladatelé a šlechta bursovní.

S Ladenburky, Offenheimy, Reachy, Boschany a pod., „národními hospodáři" o závod pracovali Hartigové, Rohanové, Vratislavové, Forgáčové a j. potomkové rodův nejstarších, generálové (Gablenz), učenci (Rokytanský a j.), státníci a politikové (Giskra, Hopfen, Schindler a j.) na hospodářském povznešení říše.

Nauka o „dovoleném zpropitném" milionářů z krvavých úspor v potu tváři pracujícího lidu slavila triumfy.

Vláda v tomto zápasu velkého kapitálu s prací zaujala stanoviště milionářův, nejzřejměji to dokázala netoliko při udílení nesčíslných koncessí, ale také zřízením *monopolu při opatřování vojska,* totiž zadáním všech dodávek pro vojsko za nepoměrně vysoké ceny konsorciím velkých kapitalistův, v jichž čele stál poslanec a továrník *Skéne*. Zřízením tohoto monopolu uvedeny jsou sice celé kraje naše, statisíce našich malých řemeslníkův a obchodníkův na mizinu, avšak nemnohým přátelům

tehdejší soustavy vládní otevřela se pohodlná cesta k nabývání nových milionů z pokladu státního. A oni statečně a bezohledně postupovali po této dráze ku zlatému cíli!

Naší finanční a obchodní politikou bylo vůbec svedeno působení kapitálu v naší říši na cesty zhoubné a křivé, kapitál byl odvrácen od solidní práce a soustavně pěstovaný a podporovaný bursovní i akciový švindl divoce zbujel a veškeré naše národní hospodářství otrávil.

Rychlé, bezohledné vydělávání peněz všemi možnými prostředky stalo se heslem doby, každý prostředek k obohacování byl dovolený, veškerý život hospodářský proměněn byl v surový zápas hmotných interesův.

V době tak zvaného „netušeného rozkvětu národohospodářského“ jmín jest každý, kdo se obecného loupežení nesúčastnil, směšným bláznem, byloť axiomem, „že vůbec není lze nabyti milionův, bez zavadění rukávem o kriminál.“

V té době bohopustého švindlu, jejíž dějiny jsou složeny v archivech trestních soudů, beztrestným bursovním a zakladatelským švindlem byla znectěna a o svou mzdu oloupena poctivá práce, blahobyt statisíců rodin promrhán, právní cit lidu otráven.

„V té době,“ — žaloval svého času sám Reschauer, — „směla toliko malá ale smělá koterie dělati ve státním rákosí píšťalky a bezohledně vykořisťovati ústavověrnosť, jsouc za svou ústavověrnosť, arciť na obecné útraty, bohatě odměňována výnosnými železničními a j. zakladatelskými koncessemi a j.“

„Hra bursovní byla povyšena na hospodářský princip státní,“ přiznává Neuwirth.

Journalistika vídeňská v potu tváři podporovala rozkvět toho švindléřství a stala se spoluvinnou katastrofou r. 1873.

Bez této prodajné journalistiky nebyli by bývali zajisté *Plachtové*, *Offenheimové* a j. možni.

Avšak Plachtové, Offenheimové a j. polobohové té doby platívali při velkých listech vídeňských 5000, 10.000 ano 20 a více tisícův zlatých za reklamované články; vždyť tehdáž žilo a tylo koupenou a kupovanou reklamou švindleřův ohromné množství tak zvaných národohospodářských (!) týdenníkův, z nichž po vypuknutí krachu v druhé polovici r. 1873. rázem 130 zaniklo. Placht zapřísahal journalistiku, aby jeho „obchod“ (!) co nejpřísněji kontrolovala, journalistika ustala u velebení tohoto genialního, solidního fruktifikatora teprv, když po dlouhém váhání c. k. policií bylo nalezeno, že tisíce po výtce nezřízenou reklamou svedených vkladatelů, vdov i sirotkův o více 3 milionů zl. byl připravil.

V té době lehkověrného a nesmyslného hospodářského hýření soustředil se zakladatelský ruch především při *zakládání*

ústavů bankovních a úvěrních a obrátil se pak, když toto pole bylo využito, ku zakládání nových *průmyslových podnikův akciových* a ku omlazování a ku proměňování starých, dobrých závodů průmyslových v podniky akciové.

Po celá léta trval déšť tučných koncessí, jimiž vlády ústavácké dařily po výtce přátele své upevňujíce a pojišťujíce vzájemně moc svou a sílu strany ústavácké podmaňováním a dobýváním všemohoucího, velkého kapitálu.

Tehdáž se zákládalo toliko ku prospěchu zakladatelův, nikoliv z hospodářské potřeby. Zakladatelé shrábli obyčejně 25 ano i 50 proc. emittováného kapitálu co zisk a remuneraci zakladatelskou, nestarajíce se potom o založené závody.[1])

Zakladatelská horečka rozmohla se nejrychleji v oboru bankovnictví.[2]) V té době zlatého deště koncessí kvetlo také proměňování velkých závodů průmyslových v závody akciové, v podobných podnicích bylo již r. 1869. uloženo více 100 mil. zl. Tak vznikla v Praze ze závodů Haasovcův „Bohemia" a j.[3])

V Čechách bylo r. 1871. 14 bank, 68 akciových cukrovarů, 15 akciových společností obchodních, 7 spolkových mlýnů, 3 spolkové plynárny, 4 akciové strojírny atd.; r. 1872. 228 akciových podnikův, jež vydaly za 179,076.097 zl. akcií, 76,013.232 zl. priorit a za 1,049.900 zl. zástavních úpisů.

---

[1]) S jakou rychlostí se podnikatelství v Rakousku šířilo, jest lze již z toho vyrozuměti, že bylo v l. 1867.—1873. uděleno 1005, r. 1869. 141, r. 1870. 101, r. 1871. 175, r. 1872. 376, r. 1873. 154), koncessí ku zakládání bank, železnic, průmyslových spolků, stavebních bank, pojišťoven a plavebních společností; veškeré tyto spolky měly míti 4000·5 mil. závodní jistiny, při spolcích skutečně zřízených bylo vykázáno v době plného květu zakladatelství 2577 mil. zl. závodní jistiny základní. Akcií a priorit bylo v naší polovici říše vydáno r. 1867. za 73·25, r. 1868. za 84·25, r. 1869. za 450, r. 1870. za 124, r. 1871. za 320·75, r. 1872. za 1192·5, r. 1873. za 333 mil. zl.

[2]) Bankovních ústavů v naší polovici říše bylo mimo národní banku r. 1870. 48 s akc. kapitálem 242,474.000 zl. R. 1873. bylo v naší polov. říše 138 bank s akc. kopitálem 619.390.000 zl.

[3]) Za r. 1872. bylo v naší polovici říše protokolováno 193 akciových závodů, jež měly právo emittovati 1049,879,800 zl. a v r. 1873. bylo protokolováno 117 akciových podnikův, jež mohly emittovati 550,443.000 zl. R. 1872. bylo v naší polovici říše vůbec 661 akciových podnikův, kteréž byly vydaly za 11,109.513 zl. akcií, za 1.213,884.021 zl. priorit a za 21,853.251 zl. zástavních úpisů a za 23,050.240 zl. dluhopisů loterních.

Při všech bankách a úvěrních ústavech v naší polovici říše páčil se r. 1871. příjem na 72,758.781 zl., vydání na 28,749.378 zl., zisk na 44,009.403 zl., z něhož bylo vyplaceno 2,621.757 zl. tantiem správním radům, 103.837 zl. bylo súčtováno na srážku zakladatelských vydání, 2,326·943 zl. na služné a remunerace.

Roku 1872. obnášel příjem těchto závodů 133,257.851 zl., vydání 44,381.250 zl., výnos 88,876.601 zl., tantiem bylo vyplaceno 5,894.820 zl., remunerací a služného 3,610.613 zl., na útraty zakladatelské 386.699 zl.

Jaké bylo při peněžných ústavech a při akciových podnicích tehdáž u nás hospodaření, vyrozumíváme z toho, že r. 1873. banky a úvěrní ústavy v naší polovici říše, ačkoliv byly 62,302.371 zl. *ztratily*, přece ještě vyplatily 526.741 zl. tantiem a 621.236 zl. útrat zakladatelských.*)

Takové hospodářství bylo arciť možné toliko při největší „svobodě hospodářské,“ tak totiž nazývali tehdáž se železnou houževnatostí bezuzdný a neobmezený švindl podvodníkův a zchytralých špekulantův, — kterýž nalezal velké podpory při bezstarostné krátkozrakosti vlády a její tak zvaných dozorčích orgánův.

Vládní komisaři se stoickým klidem a se spokojeným úsměvem na rtech obcovali valným hromadám akcionářův, avšak neprohlíželi, aneb spíše prohlížeti nechtěli ničemné, pouze na oko a mnohdy velmi nešikovně sehrávané komedie těchto valných hromad, jež bývaly toliko dobře arranžovanými dýchánky dressirovaných „slaměných“ akcionářů; tito dozorčí orgánové vládní neviděli do očí bijící falše journalistikou arciť ostře pozlacovaných výročních rozvah těchto závodů, nepřekážejíce také ani žním syndikátů, ani podvodnému kartelování bank ani řádění lupičských bank makléřských, ani rozplozování mladých akcií, ani vykořisťování malých lidí bursovními žraloky malými akciemi, promessami atd.

Tehdáž arciť *stála vláda v službách bursovního rytířstva a bursa se svými kavalíry hrdě třímala a s velikými obětmi také hájila a bránila prapor své dobré vlády.*

Vzájemnosť tato jevila se netoliko v společném krmení lakotné a hladové journalistiky vídeňské, ale také při velkých akcích politických, zvláště pak při *volbách do sněmu zemského* v království Českém r. 1872. konaných.

Velkostatkáři volí v království Českém do sněmu zemského ze 242 poslancův 70, rozhodujíce tak o většině v tomto sboru zákonodárném.

Při volbách sněmovních za *Belcrediho* v lednu 1867. zvítězili malou většinou konservativní velkostatkáři, za 2 měsíce na to zvítězila při obnovených volbách strana Auersperkova většinou 20 hlasův. V srpnu r. 1870. za Potockého vyhráli opět konservativní velkostatkáři většinou 19 hlasův.

Při přímých volbách do říšské rady v listopadu 1870. byli by konservativní velkostatkáři většinou 1 hlasu t. 201 hlasy proti 200 hlasům zvítězili, kdyby bylo bývalo plnomocenství hraběte

---

*) Vídeňská banka makléřská vyplatila 10. května 1873. svým správním radům 400.000 zl. tantiem a koncem května r. 1873. byly akcie této banky bezcenným papírem. Vídeňská směnečná banka rok před svým úpadkem vyplatila správním radům po 100.000 zl. tantiem atd. Union banka prodělala při stavbě uherské severovýchodní dráhy 10 mil. zl., a přece vyplácela na akcii úroků a superdividendy r. 1869. 31 zl. 4 kr., r. 1870. 33 zl. 50 kr. r. 1872. 10 zl., 1873. 6 zl.

Černína uznáno za platné. Při losování bylo vylosováno 8 konservatistů, 6 ústaváků.

Při druhých přímých volbách r. 1871. vyhráli konservativci 226 proti 202 hlasům. Tato většina 24 hlasů ohrožovala panství ústaváků v říši a proto musela býti stůj co stůj zlomena.

Nadešly volby r. 1872. Na výsledku těchto voleb visel osud vlády a moci strany ústavácké.

Volby r. 1872. v Čechách konané rozhodly na prospěch vlády *peníze* pověstného *chabrusu*, kupčení a frejmarčení milostmi, řády atd. atd.; smutného toho vítězství dobyla vláda v příliš důvěrné alianci s předními strůjci krachu z r. 1873.

Bursovní rytíři vídeňští dobře oceňujíce a střízlivě cenice další trvání hospodářsky přímo výstředně svobodomyslné vlády tehdejší, nasadili své kapsy za ohroženou vládu, založili r. 1871. veliký *chabrus* ku dobývání hlasů ve velkostatkářstvu českém kupováním, vlastně přeplácením velkostatků v království Českém.

Společnosť na rakouském trhu peněžném plnýma rukama kořistící, poznávala, že s panující stranou a vládou ústaváckou stojí a padá, a proto chutě obětovala na zachování panství této strany, na zachování *svého* panství, čásť své kořisti, po výtce *cizí* ve vídeňských a v jiných úvěrních ústavech uložené miliony.

Vídeňská frankobanka, jíž řídil geniální obhájce theorie o zpropitném dr. Giskra, unionbanka a rakouská hypotheční a záložní banka koupily záhy v Čechách 37 v zemských deskách zapsaných statků za 9,527.500 zl., jež daly připsati na jména rozhodných ústaváků v.

Dle učiněných výpočtů byly tyto velkostatky nejméně o 3·5 mil. zl. přeplaceny, avšak za těchto 3·5 mil. zl. koupil chabrus 37 hlasů, jimiž rozhodl při volbách v dubnu r. 1872. vykonaných ve prospěch své vlády.

Při těchto volbách volilo ve skupení velkostatků svěřenských ze 44 toliko 19 voličův a ti dali své hlasy ústavákům; ve velkostatcích nesvěřenských volilo z 509 voličův 261, a ti volili téměř jednohlasně kandidáty ústavácké, konservativní velkostatkáři se volby zdrželi.

Tímto volebním vítězstvím byla na dále, až do r. 1879. prodloužena politická a hospodářská éra svrchovaných ústaváků v království Českém, v naší polovici říše. Zdali ku prospěchu říše, ku zdaru Českého království? Dubnovými volbami r. 1872, ukončen byl toliko prvý akt chabrusové komedie, poslední akt dohrál český *Crèdit foncier.**)

---

*) Crédit foncier pro království České obdržel koncessí r. 1872. s neslýchanou výsadou, že smí vlastní statky nemovité zadlužiti do úplné ceny odhadní, v té výši že může vydati zástavní úpisy, jimž jest přiznána pupilární jistota. Ústav

Crédit foncier byl ubohým dědičem českého chabrusu, jehož dílo měl finančně dokonati. Pověstná tato banka vydala své akcie s agiem 35 zl., avšak již r. 1873. likvidovala. Bankrot českého Créditu foncier jest *bankrotem vídeňského chabrusu v Čechách,* stanicí ku politickému bankrotu ústavácké strany v Rakousku.

Volbami v dubnu r. 1872. v Českém velkostatku konanými *byla dovršena hospodářská a politická korrupce v naší říši,* tuto vinu, ano tento *hřích* ústaváckých státníkův *nepromine* a *v zájmu veřejné mravnosti nikdy pominouti nesmí spravedlnost dějin.*

III.

Zakladatelská zimnice dostoupila u nás v l. 1871.—1873. vrchole, byloť v těch letech uděleno *třikrát* tolik koncessí k závodům akciovým, jako v l. 1867.—1870. R. 1866. bylo na vídeňské burse 124, r. 1867. 140, r. 1868. 163, r. 1869. 218, r. 1870. 250, r. 1871. 301, r. 1872. 434, r. 1873. (9. května), 536 cenných papírů znamenáno; mimo to byly také bursy v Pešti, v Terstu, v Praze a j. zaplavovány papíry domácími. Hodnot bursovních přibývalo úžasně. Za tři léta vyžadovaly jen nové akciové podniky přes $2^1/_4$ miliardy zl.

Dne 31. března 1873. representovaly papíry vídeňské bursy 7605 mil. zl., agio akcií bankovních obnášelo 357 mil., společností stavebních 82 mil. zl., v prvním čtvrtletí r. 1873. byly veškeré cenné papíry v Cislajtánii ceněny výše 8 miliard, náš nemovitý majetek *sotva* na 8 miliard.

V naší polovici říše bylo bank a ústavů úvěrních

		akciovým kapitálem:	vydali zástavních úpisů na:
r. 1870.	44	s 231,869.869 zl.,	228,901.221 zl.
r. 1871.	49	„ 284,454.627 „	238,039.585 „
r. 1872.	124	„ 508,834.890 „	295,390.456 „
r. 1873.	98	„ 481,208.536 „	341,567.633 „

Při těchto ústavech bylo cizích vkladů r. 1870. 77, r. 1871. 105, r. 1872. 142, r. 1873. do konce dubna 180 mil. zl.*)

---

tento měl vydati 120.000 akcií po 200 zl., presidentem byl hrab. Morzin, jeho náměstky hr. Ed. Hartig, svého času nejvyšší maršálek království Českého a princ L. Rohan, ve správní radě zasedali princ Ben. Rohan, hr. Althan a j.

*) Při těchto ústavech obnášel

	příjem:	vydání:	výnos:
r. 1870.	60,337.038 zl.,	26,998.429 zl.,	33,338.609 zl.
r. 1871.	72,758.781 „	28,749.378 „	44.009.403 „
r. 1872.	133,257.851 „	44,381.250 „	88,876.601 „
r. 1873.	101,384.296 „	140.462.365 „	— „

V l. 1871.—1873. bylo založeno v naší polovici říše 81 nových bank.[1])

V tomto zakladatelství měly pohříchu také *Čechy* podíl nemalý, koncem roku 1872. bylo v Čechách 33 různých bank.

Na akcie bank a úvěrních ústavů českých bylo splaceno r. 1872. 47,492.816 zl., hypotheční banka království Českého s hospodářskou úvěrní bankou českou vydala do r. 1872. za 30,550.000 zl. zástavních úpisů.

1. května r. 1873. byla zahájena s velikými slavnostmi *světová výstava vídeňská*, již mělo býti korunováno veliké dílo národohospodářského obrození naší říše; 8. května 1873. ohlášeno bylo na vídeňské burse více 100 insolvencí, počal veliký *vídeňský krach;* nastal den soudu. Kursy veškerých papírů s úžasnou rychlostí klesaly, insolvencí přibývalo.

Na burse vídeňské, kteréž v době květu, zvláště pak r. 1872. denně 2—3 mil. nových akcií přijímala a denně za půl miliardy obchodův uzavírala, umíráček nedozvonil.

Bursa vídeňská proměnila se ze světového tržiště peněžného v síň exekučních prodejů. Již v červenci r. 1873. likvidovalo 22 závodů s jistinou 62 mil. zl. Do konce r. 1873. ohlásilo 18 akciových společností s akc. kapitálem 49·6 mil. zl. konkurs a 99 akciových společností s kapitálem 272·7 mil. zl. likvidovalo. Do konce roku 1875. ubylo na burse vídeňské 1500 bursovníků. V l. 1873. a 1874. zaniklo v naší polovici říše 200 závodů s jistinou 478,893.069 zl.[2])

Dle kursu stály papíry bursy vídeňské 3. ledna 1872. za 7419, 31. března 1873. za 7608, 30. června 1873. za 6798 a 30. října 1873. za 6236 mil. zl. do konce r. 1873. pozbyly

---

[1]) Od r. 1816. do r. 1873. bylo vůbec v naší polovici říše založeno 128 bank, a to r. 1816. byla založena 1, r. 1842. 1, r. 1853. 1, r. 1856. 1, r. 1859. 1, r. 1862. 1 (moravská eskontní banka), 1863. 2 (česká eskontní banka), r. 1864. 3, r. 1867. 2, r. 1868. 6 (hospodářská úvěrní banka pro kr. České), r. 1869. 26 (všeobecná česká banka, živnostenská banka, moravská depositní a směnečná banka, moravská banka pro obchod a průmysl), r. 1870. 2, r. 1871. 16 (Severozápadní česká banka spolková, teplická banka, moravská hypotheční banka, moravská banka pro úvěr pozemkový), r. 1872. 54 (Česká banka pro úvěr pozemkový, česká banka spolková, česká banka Union, Crédit foncier pro král. České, česká národní banka, český spolek spořitelní, pražská směnečná banka, pražská společnosť směnární, karlovarská banka, brněnská banka), r. 1873. 11.

[2]) Do konce r. 1873. ohlásilo v Rakousku konkurs 8 bank s 15·2 mil., 2 pojišťovny s 3·8 mil., 1 železniční společnosť s 0·6 mil. a 7 průmyslových podnikův s 30 mil. zl.; mimo to likvidovalo 40 bank s kapitálem 139·4 mil. zl., 6 assekurací s 5·2 mil., 1 dopravní společnosť s 1·6 mil., 18 stavebních společností s 61·9 mil. a 34 průmyslových společností se 64·6 mil. zl.

Roku 1874. upadlo v konkurs 69 akciových závodů s jistinou 116,710.950 zl. Od vypuknutí krachu do října 1875. likvidovalo ve Vídni 175 akciových společností s jistinou 382·9 mil. zl.

papíry tyto (nominální cena 7639 mil. zl.) 1500 mil. zl. v ceně bursovní![1])

Jed zakladatelské nákazy tak prosákl veškeré hospodářské ústrojí naše, že ještě r. 1873. když krise plnou silou již řádila, byly nové akciové podniky zakládány a protokolovány, jež měly míti 550,443.000 zl. základní jistiny. Ano ještě r. 1874. bylo v naší polovici říše protokolováno 20 akciových spolků s jistinou 15,426.000 zl. Krachem vídeňským bylo poměrně nejvíce stíženo domácí obyvatelstvo naší říše, protože se cizí kapitalisté tušíce neblahé konce našeho „netušeného rozkvětu národohospodářského,“ šíleného podnikatelství v pravý čas byli stranili.

Neblahé následky vídeňského krachu počaly se záhy jeviti v celé říši; papírové domnělé hodnoty zmizely, dluhy zůstaly. Rolník a průmyslník, kterýž byl majetek svůj zadlužil, aby se mohl státi akcionářem, octl se ve veliké tísni a podléhal břemenům daní i úroků. Exekuční prodeje usedlostí se stále množily, při prodejích těch nebylo kupců, na věřitele se nedostávalo peněz z docílených cen prodávaných statků atd.

Ve Vídni bylo r. 1875. za nedoplatky daní provedeno 45.000 exekučních prodejů atd.

Krisí touto utrpěly zajisté nejvíce nejprůmyslnější, hospodářsky nejpokročilejší země naší říše, země *koruny České*, kde se také spolčování k účelům národohospodářským v nejširších vrstvách rolnictva záhy bylo ujalo a valně rozšířilo.

Akciové mlýny, škrobárny, pivovary, sladovny, lihovary, cukrovary a j. závody spolkové po všech našich krajích zakládané, utěšeně vzkvétaly přispívajíce také nemálo ku povznešení zemědělství, s hospodářským průmyslem u nás nerozlučně sloučeného. [2])

Akciové podnikání rozšířilo se u nás nejvíce *v cukrovarnictví.* Roku 1871. bylo akciových cukrovarů v Čechách 69 se

---

[1]) R. 1873. klesly akcie rakouského ústavu úvěrního se 339 až na 196 zl., anglorakouské banky se 316 na 107, dolnorakouské eskontní společnosti s 1208 na 605, frankorakouské banky se 151 na 28, spolkové banky se 206 na 9, vídeňské obchodní banky se 322 na 58, vídeňského spolku bank se 430 na 40, hypot. důchodkové banky se 277 na 12 zl. atd.

[2]) Prvý akciový *mlýn* v Čechách byl založen r. 1845. na *Smíchově* (koncem r. 1883. akc. kap. 630.000 zl.) V letech šedesátých až do r. 1871. byly založeny mimo jiné akc. mlýny v Chocni (akc. kap. 50.000 zl.), v Čisté (akc. kap. 50.000 zl.), v Kladně (akc. kap. 100.000 zl.), v Kochankách u Předměřic (akc. kap. 70.000 zl.), v Černém Kostelci (akc. kap. 20.000 zl.) a j.

Akciové *pivovary* byly založeny v Plzni (r. 1869.) akc. kap. 1·2 mil. zl., na Smíchově (r. 1869.) akc. kap. 678.800 zl., v Pardubicích (r. 1871.) akc. kap. 157.200 zl. a priorit 5840 zl., v České Třebové akc. kap. 123.400 zl., v Podkovani (r. 1870.) akc. kap. 160.000 zl., ve Stodech (r. 1872.) akc. kap. 241.714 zl., v Chrudimi, v Benešově, v Hořicích, v Milíně, v Nové Pace atd. Prvý akciový pivovar se sladovnou na *Moravě* byl založen v *Přerově*, akc. kap. 300.000 zl.

základním kapitálem 15,870.900 zl., z nich byly založeny r. 1864. 4, r. 1867. 3, r. 1868. 6, r. 1869. 7, r. 1870. 17, r. 1871. 32.[1]) Při zřizování našich cukrovarů bylo nejvice zúčastněno naše rolnictvo.

Drahně velikých akciových strojíren zřízeno bylo v Praze, v Plzni a j.[2]) Akciovým společnostem stavebním se v Čechách, ani na Moravě valně nedařilo.[3])

V Čechách i na Moravě vzniklo drahně akciových plynáren,[4]) velkých akciových společností *těžařských* a *hutních*, mezi nimiž vynikly pražská společnosť železářská (zal. r. 1863. s akciovým kap. 4·5 mil. zl.), spolek ku těžení kamenného uhlí v Mostě (zal. 1871. s akc. kap. 2,500.000 zl.), teplická válcovna (zal. r. 1872. s akc. kap. 960.000 zl.) a j.

Akciové *sladovny* byly zřízeny r. 1872. v Chrudimi (akc. kap. 200.000 zl.), v Příkazích (akc. kap. 62.000 zl.), v Roudnici, v Prostějově (akc. kap. 200.000 zl.), v Kroměříži (zal. r. 1869., akc. kap. 300.000 zl., v Rajhradě (zal. 1872. akc. kap. 146.000 zl.)

Akciové *lihovary* byly zřízeny v Chrudimi (akc. kap. 200.000 zl.), v Roudnici, v Kolíně (zal. r. 1869., akc. kap. 150.000 zl.), v Liberci (akc. kap. 150.000 zl.), v Chotěboři, v Krucemburku, v Bělé, v Přibyslavi a j.

Akciové *škrobárny* byly založeny v Tyništi n/O. (r. 1871.) akc. kap. 120.000 zl., v Novém Městě n/M. (r. 1872.) akc. kap. 21.800 zl. Ve *Velími* byla r. 1872. založena první akc. továrna na čokoládu a na surogáty kávové (akc. kap. 300.000 zl.) V *Kolíně* byla r. 1871. zřízena akc. továrna na umělá hnojiva (akc. kap. 208.100 zl.) atd.

[1]) Cukrovary byly založeny v Chrudimi r. 1867. s akciovým kapitálem, 400.000 zl., v Pardubicích r. 1869. s akc. kap. 300.000 zl. v Kouřími r. 1870. s akc. kap. 200.000 zl., ve Mšeně s akc. kap. 171.100 zl., na Mělnice r. 1869. s akc. kap. 200.000 zl., v Roudnici r. 1871. s akc. kap. 193.600 zl., v Modřanech r. 1872. s akc. kap. 1,600.000 zl., v Radonicích r. 1871. s akc. kap. 229 500 zl., v Lužanech r. 1870. s akc. kap. 250.000 zl. atd.; na Moravě v Kroměříži, v Klobúkách s akc. kap. 200.000 zl., v Unčově r. 1880. s akc. kap. 428.200 zl., v Holici u Olomouce s akc. kap. 300.000 zl., v Modřici r. 1853. s akc. kap. 279.720 zl., v Mohelnici r. 1880. s akc. kap. 300.000 zl., v Šlapanicích s akc. kap. 245.600 zl., v Litovli s akc. kap. 203.800 zl. a j.

[2]) V Praze byla založena r. 1871. prvá českomoravská strojírna (akc. kap. 600.000 zl.), pražská akciová strojírna dříve Ruston a spol. (akc. kap. 1,199.960 zl.) akciová strojírna dříve Breitfeld, Daněk a spol. (akc. kap. 1,500.000 zl. V Plzni byla založena r. 1872. strojírna a továrna na stavbu vagonů s akc. kap. 220.000 zl.

[3]) V Praze stávají „Česká akciová společnosť k vyrábění a zužitkování staviva v Podole u Prahy“ (zal. r. 1871., akciový kapitál 385.000 zl.) a akciová společnosť k vyrábění vápna a cementu (r. 1872. akc. kap. 250.000 zl.) R. 1869. byla založena v Praze společnosť ku stavbě dělnických obydlí s jistinou 300.000 zl., r. 1872. založena byla banka pro stavby a nemovitosti v okolí pražském s kapitálem 285.000 zl., mimo to stává od r. 1870. v Liberci stavební společnosť (akc. kap. 121.600 zl.) litoměřické akciové cihelny a vápenky (akc. kap. obnáší 300.000 zl.

V *Olomouci* byla r. 1872. založena společnosť ku vyrobování staviva (akc. kap. 180.000 zl.) a akciová společnosť ku lámání břidlice (zal. r. 1866., akciový kapitál 16.000 zl.).

[4]) Akciové *plynárny* byly pořízeny v Kolíně (akc. kap. 150.000 zl.), ve Slaném (akc. kap. 40.000 zl.. v Jabloném (akc. kap. 70.000 zl.), v Brně (zal. r. 1869. akc. kap. 1,200.000 zl.), v Kroměříží (akc. kap. 40.000 zl.), v Mor. Ostravě (akc. kap. 200.000 zl.), v Krnově (akc. kap. 112.000 zl.) a j.

Akciových spolků bylo v l. 1851.—1867. vůbec založeno v naší polovici říše 122, (1867. 26 závodů se 79·35 mil. zl.), v jediném roce 1872. 376 závodů s kapitálem 1793·72 mil. zl.

R. 1873. v květnu bylo v celé polovici říše 681 akciových společností s kapitálem 3.452,677.059 zl., v Čechách 250 s kapitálem 279,564.644 zl., na Moravě 62 se 34,877.205 zl., ve Slezsku 14 s 13,442.751 zl. —

Krachem roku 1873. ztratily banky v naší polovici říše 86,243,537. zl., v *Čechách* 5,161.962 zl.[1])

Koncem r. 1874. zůstalo v celé říši Rakousko-uherské mimo národní banku toliko 50 bank se 44·32 mil. zl., v naší polovici říše 15 bank s 28·007 mil. zl.[2])

Krisí touto byly však těžce postiženy také naše akciové závody průmyslové, protože se pohříchu také na této naší roli ujal koukol vídeňským švindlem rozesetý. Této pohromy jsme se mohli zajisté opatrným a solidním podnikáním vystříhati.

Neomylným toho důkazem jsou zajisté naše spořitelny a záložny, jichž se krach z r. 1873. téměř ani nedotekl.

V l. 1873.—1874. padlo krachu za oběť 69 akciových podniků s kapitálem 44,531.669 zl. Nešťastné tyto závody byly po výtce podniky našeho lidu, našeho rolnictva a j.!

V Čechách padlo r. 1873. 11 akciových závodů průmyslových s jistinou 2,142.623 zl., roku 1874. 16 závodů s jistinou 4,525.100 zl.[3])

V l. 1868.—1882. zaniklo vůbec akciových spolků a závodů v celé polovici říše 490 se 698,766.080 zl., v Čechách 171 s ji-

---

[1]) R. 1873. ztratily česká obchodní, průmyslová a real. banka 131.261 zl., český spolek spořitelní 586.921 zl., česká banka Union 175.002 zl., česká obecná banka 505.412 zl., živnostenská banka, kteráž byla svou vídeňskou filiálkou provozovala obchody bursovní, 486.773 zl., hospodářská úvěrní banka pro Čechy 27.149 zl., pražský spolek bank 644.944 zl., pražský spolek směnáren 70.664 zl., liberecká banka 358.758 zl., žatecká banka 306.808 zl., teplická banka 549.211 zl.

[2]) *V Čechách* byly koncem r. 1874.: všeobecná česká banka s kapitálem 1·5 mil., česká eskompt. banka s kap. 1·046 mil., česká banka pro úvěr pozemkový s 1·0 mil., živnostenská se 4 mil., královéhradecký úvěrní ústav s 0·5 mil., liberecká banka s 0·414 mil., žatecká úvěrní a hypot. společnosť s 0·240 mil. a 7 filiálek bankovních.

[3]) R. 1873. ohlásily konkurs v Čechách a na Moravě mimo jiné cukrovary v Cerhenicích (akc. kap. 920.000 zl.), v Lysé n. L. (akc. kap. 78.000 zl.), v Tupadlech (akc. kap. 130.000 zl.) a v Podivíně (akc. kap. 127.323 zl.); lihovar v Krucemburce (akc. kap. 21.500 zl.), později zanikly akc. lihovary v Chotěboři, v Bělé, v Přibyslavi; provazárna v Polné (akc. kap. 60.000 zl.): škrobárna v Sezemicích (17.000 zl.), továrna na sukna v Bělé (130.000), slánská přádelna (420.000 zl.), český spolek hrnčířský (1 mil. zl.); — r. 1874. cukrovary v Berouně (246.000 zl.), v Budějovicích (300·000 zl.), v Král. Městci (197.100 zl.), u Kutné Hory (250.000 zl.), v Libici (200.000 zl.), v Mochově (200.000 zl.), v Pečkách (267.200 zl.), v Plzni (150.000 zl.), v Radotíně (200.000 zl.) a v Zákolanech (120.000 zl.), pak banky v Chebu (400 000 zl.), v Kutné Hoře (400.000 zl.), v Lysé (85.776 zl.), v Plzni (800.000 zl.); strojírna v Hradci Králové (100.000 zl.), pivovar v Plzenci (500.000 zl.), spolek prům. bavln. v Praze (900.000 zl.), papírna v Plzni (700.000 zl.), »Pluh« (34.800 zl.), cementárna v Praze (160.000 zl.).

stinou 78,233.984 zl., na Moravě 22 závody s jistinou 14,369.775 zl. a ve Slezsku 4 závody s jistinou 1,725.060 zl.

Upadáním závodů akciových byly u nás celé kraje ochuzeny a zdravá, ku spolčování se tíhnoucí iniciativa v oboru národohospodářském byla omráčena a ochromena.

Z těchto úpadků kořistila opět toliko švindléřská spekulace, velký kapitál; kupuje padlé závody za nepatrný peníz, mohl arciť po utišení krise se závody starými, které byly bouři přestály, vítězně konkurovati, již proto, že musel toliko nepatrnou tržní cenu, nikoliv původní náklady zřizování takových závodů, zúrokovati a umořovati.

Krachem byla zasazena zvláště železářskému a tkalcovskému průmyslu přímo smrtelná rána; nedlouho po vypuknutí krachu přestala v naší polovici říše polovice tkalcovských stavů pracovati; v Bilsku bylo ze 166 závodů soukennických 140 úplně zastaveno; v přádelnách a ve velkých závodech průmyslových byla práce buď valně obmezena, neb cele zastavena, dělnictvo bylo houfně propouštěno atd.

V té době děsného soudu nestála ani vláda, zákonodarství na výši kritické situace! Drahý čas ubíjen planým mluvením a neupřímným jednáním. 80. mil. zl. povoleno na zažehnání následkův krise. Touto pomocí zřízeny byly pověstné státní záložny ku podpoře chráněných a protekci velikomožných politických přátel se těšících, zkrachovaných velkoprůmyslníkův, ostatkem podporována stavba nevýnosných železnic.

Ku povznešení *malého* živnostnictva rozpouštěla vláda *české* záložny na Moravě, vybírala s nebývalou přísností daně atd.

Z pohrom těchto, jimiž dosud trpíme, zotavovali jsme se po výtce přispěním a přičiněním našich *spořitelen a záložen*, kteréž hroznou tuto dobu na skoré výminky šťastně byly přestály.

Znenáhlý vývoj uzdravujícího se organismu našeho hospodářství národního jeví se u vývoji našich společenstev úvěrních a peněžních, akciových spolků atd.

Bankovních ústavů bylo v naší polovici říše v květnu r. 1873. 138, koncem r. 1874. 43, r. 1880. 48, r. 1883. 57. Akciových společností mimo dráhy bylo v celé polovici říše r. 1875. 572, r. 1880. 438 (v Čechách 140, na Moravě 51, ve Slezsku 11), r. 1882. 394 (v Čechách 129, na Moravě 54, ve Slezsku 12).*)

*) R. 1882. bylo v naší polovici říše 47 bank a úvěrních ústavů, 26 stavebních společností, 24 družstev těžařských a hutních, 5 akc. paromlýnů, 30 akc. sladoven a pivovarů, 19. akc. plynáren, 15. akc. strojíren a pod., 9 akc. papíren, 25 akc. přádelen a tkalcoven, 5 akc. pálenek, 73 akc. cukrovarů, 24 různých akc. společností průmyslových, mimo dráhy 7 dopravních společností, 21 pojišťoven a 57 různých akciových závodů.

Mimo záložny bylo po zákonu ze dne 9. dubna 1873. do rejstříků při obchodních soudech zapsáno v naší polovici říše r. 1873. 72, r. 1875. 188, 1880. 207 (v Čechách 34, na Moravě 74, ve Slezsku 9) společenstev.*)

Při akciových společnostech v naší polovici říše obnášel:

	splacený akciový kapitál:	prioritní a zástavní úpisy:	záložní fondy:
r. 1871.	1.211,959.000 zl.,	1.271,613.000 zl.,	? zl.
r. 1873.	1.880,962.000 „	1.574,840.000 „	? „
r. 1880.	1.452,909.000 „	1.709,330.000 „	84,655.000 „ ;
bez železnic			
r. 1880.	627,716.000 „	353,295.000 „	50,774.000 „
r. 1882.	646,615.000 „	336,004.000 „	66,617.000 „ ;

Veškerá aktiva těchto společenstev obnášela roku 1880. 4.646,540.000 zl. (bez železnic 1.977,097.000 zl.), roku 1882. 2.135,685.000 zl.

Při akciových společnostech bylo

	na akcie splaceno:	priorit a zástavních úpisů:	záložních fondů:	aktiv:
v Čechách				
r. 1880.	54,520.000 zl.,	5,963.000 zl.,	4,159.000 zl.,	144,740.000 zl.
r. 1882.	54,620.000 „	6,823.000 „	6,699.000 „	162,167.000 „
na Moravě				
r. 1880.	24,203.000 „	890.000 „	1,392.000 „	47,568.000 „
r. 1882.	26,180.000 „	858.000 „	2,198.000 „	53,864.000 „
ve Slezsku				
r. 1880.	3,896.000 „	— „	609.000 „	9,009.000 „
r. 1882.	3,694.000 „	— „	496.000 „	9,744.000 „

Ku podporování průmyslu cukrovarského byla založena v Praze r. 1881. česká společnosť pro průmysl cukerní s akciovým kapitálem 20 mil. zl. (splacen 1 mil. zl.), která té doby drží cukrovary v Mochově a v Domažlicích. Aktiva společnosti této činila r. 1885. 1,735.810 zl. 10 kr.

*) V těchto společenstvech bylo v celé polovici říše 84, v Čechách 20, na Moravě 51, ve Slezsku 5 potravních spolků. Při těchto společenstvech bylo r. 1882. v celé polovici říše 38.266 (v Čechách 3851, na Moravě 4944, ve Slezsku 1539) členů a 5,523.000 zl. (v Čechách 679.000 zl., na Moravě 547.000 zl., ve Slezsku 113.000 zl.) závodní jistiny.

S cukrovarstvím učinilo také strojnictví a hutnictví záhy potěšný pokrok.[1])

IV.

Na vývoj úvěrnictví a peněžnictví v naší říši měly v posledních desitiletích vliv veledůležitý netoliko neustále se měnící poměry světového trhu peněžného, rozháranosť našeho státního hospodářství a naší měny, ale také *zákonodárství.*[2]) Zákonodárství naše zajisté v dobách novějších valně přispělo ku zorganisování solidního úvěru, ku zamezení lupičských spekulací na trhu peněžném.[3])

Ku konsolidování úvěru a trhu peněžného, ku odklizení zhoubných následkův krachu přičinily v Čechách a na Moravě, jak jsem již podotkl, nejvíce *spořitelny a záložny.*

Spořitelny a záložny naše šířice spořivosť v nejširších vrstvách našeho obyvatelstva a odvracujíce lid náš od odvážných a nesolidních spekulací a podnikův nejvíce přispěly k zvelebení solidního a poměrně levného úvěru, ku vymýtění lichvářského vydírání, jímž druhdy zvláště poctivá práce malého lidu, naše rolnictvo a řemeslnictvo s největší bezohledností beztrestně bylo na mizinu přiváděno.

---

[1]) Dle rozvah z r. 1884. obnášel

	akc. kap.	aktiva r. 1884.		výtěžek r. 1884.	
	zl.	zl.	kr.	zl.	kr.
pražské společnosti železářské (zal. r. 1863.)	6,000.000	6,880.789 (r. 1883.)	92	361.186 (r. 1883.)	22
české horní společnosti (zal. r. 1880.)	2,000.000	6,419.233	91	72.624	91
spolku ku těžení kamenného uhlí v Mostě	2,500.000	2,650.403	7	53.643	34
teplické válcovny	960.000	2,123.368	—	251.796	—
západočeské akciové společnosti (zal. 1875.)	4,200.000	4,380.502	49	36.343	31

[2]) Zákonem ze dne 4. května 1868. byla zrušena vazba pro dluhy, z. z. d. 14. června 1868. byla prohlášena svoboda lichvy, z. z. d. 25. prosince 1868. byl uvolněn řád konkursní; z. z. d. 9. dubna 1873. upraveny byly poměry vzájemných svépomocných spolků hospodářských; z. z. d. 27. dubna 1873. zavedeno bylo bagatelní řízení soudní, atd.

[3]) Zákonem ze dne 28. května 1881. byla zrušena svoboda lichvy, z. z. d. 7. února 1882. zjednána jest ochrana věřitelům proti lstivému jednání dlužníkův; z. z. d. 16. března 1884. byl zostřen konkursní a exekuční řád, současně vydán byl zákon o odporu proti právním činům, jež týkají se jmění dlužníka insolventního a j.

Pohřichu nedostává se nám úplné a spolehlivé statistiky vkladatelův našich spořitelen a záložen, abychom mohli zevrubněji objasniti veliký význam a nezměrnou důležitosť ústavů těchto v našem národním hospodářství vůbec.

Ku objasnění poměrů vkladatelův a vkladů poskytuje nám toliko statistika spořitelen nemnohé doklady.

Při spořitelnách bylo

	r. 1881.			r. 1883.		
	všech vkladů	vkladů do 500 zl.	od 500 do 1000 zl.	všech vkladů	vkladů do 500 zl.	od 500 do 1000 zl.
v Čechách	430.532	309.168	55.721	465.361	331.272	60.502
na Moravě	92.555	68.761	11.191	104.281	77.203	12.680
ve Slezsku	37.125	29.886	4106	41.001	32.122	5069
v celé polovici říše	1,320.218	986.713	163.258	1,463.593	1,092.049	182.067

Dle úřadní statistiky čítaly *spořitelny* v Čechách koncem r. 1851. 52.494 vkladatelův, kteří vložili 18,705.890 zl.; na Moravě a ve Slezsku tehdáž ještě spořitelen nebylo. Koncem roku 1860. bylo v Čechách při 14 spořitelnách 114.136 vkladatelův a 30.603.476 zl. vkladů.*)

*) Mimo Prahu byly spořitelny v Liberci (založená r. 1854.), v Chebu (zal. 1854.), v Mostu (zal. 1855.), v Budějovicích (zal. r. 1856.), v Plzni (zal. r. 1857.), v Teplicích, (zal. r. 1858.), v Litoměřicích (zal. r. 1858.), pak v letech 1859. až 1860. založené spořitelny v Mladé Boleslavi, v Trutnově, ve Vrchlabí, v Chomůtově, v Jachymově a v Děčíně.

Roku 1881. bylo v Čechách 86 spořitelen se 430.532 vkladateli, do r. 1860. bylo z těchto ústavů založeno 9, v l. 1860.—1870. 43 a v l. 1871.—1881. 33.[1])

Spořitelen bylo

	r. 1869.	vkladatelů	r. 1879.	vkladatelů	r. 1883.	vkladatelů
v Čechách	51	207.060	84	393.432	91	465.361
na Moravě	14	42.032	39	85.585	44	104.281
ve Slezsku	6	12.882	15	33.900	16	41.001
v celé polovici říše	175	832.376	324	1,491.887	352	1,769.858

V zemích koruny české bylo tedy

r. 1869. 71 (40·5 proc.) spořitelen s 261.974 (31·4 proc.) vkladateli
r. 1879. 138 (42·6 „) „ „ 512.917 (34·4 „) „
r. 1883. 151 (42·8 „) „ „ 610.643 (34·5 „) „

Při spořitelnách bylo

	v l. 1869.-79. splaceno	vkladů bylo		
		r. 1875.	r. 1879.	r. 1883.
	zl.	zl.	zl.	zl.
v Čechách	583,792.000	190,830.000	228,552.000	277,511.000
na Moravě	87,139.000	25,459.000	39,472.000	55,937.000
ve Slezsku	19,819.000	5,875.000	9,900.000	14,330.000
v celé polovici říše	1868,743.000	489.400.000	699,339.000	868,299.000

[1]) V l. 1825., 1856., 1879., 1880. a 1881. bylo založeno po 1, v l. 1854., 1858., 1859., 1866., 1867., 1870. po 2, v l. 1869., 1871., 1874., 1875., 1877., 1878. po 3, v l. 1861., 1872., 1876. po 4, v l. 1860., 1864. po 5, r. 1862. 13, r. 1873. založeno bylo 7 spořitelen.

Ve spořitelnách v zemích koruny české bylo tedy roku 1875. 222,164.000 zl. (45·6 proc.), r. 1879. 277,924.000 zl. (39·7 proc.), r. 1883. 347,778.000 zl. (40·0 proc.) vkladů.[1])

Aktiva spořitelen obnášela v celé polovici říše r. 1870. 306,197.036 zl., r. 1881. 868,353.417 zl. (v Čechách 277,453.255 zl., na Moravě 52,328.117 zl., ve Slezsku 13,324.267 zl.)[2])

Koncem roku 1883. bylo

	spořitelen	účastníků	vkladů	na 1 účastníka připadalo vkladů		reserv. fondů bylo
			zl.	zl.	kr.	zl.
v Čechách	91	465.361	277,510.523	596	33	22,255.039
na Moravě	44	104.281	55,937.327	536	41	3,765.669
ve Slezsku	16	41.001	14,329.508	349	49	1,205.847
v zemích kor. české	115	610.643	347,777.358	569	52	27,226.545

[1]) Koncem r. 1881. bylo vkladů při České spořitelně 92,160.632 zl., při městské spořitelně pražské 13,644.868 zl., při spořitelně chrudimské (zal. r. 1862. 1,075.182 zl., německobrodské (zal. r. 1862.) 379.271 zl., jaroměřské (zal. r. 1872.) 788.237 zl., josefovské (zal. r. 1866.) 447·381 zl., mladoboleslavské (zal. r. 1860.) 2,690.587 zl., klatovské (zal. r. 1862.) 735·423 zl., královéhradecké (zal. r. 1864.) 3,453·503 zl, kutnohorské (zal. r. 1861.) 1,634.860 zl., lounské (zal. r. 1863.) 1,979·972 zl., litomyšlské (založené roku 1864.) 1,477·599 zl., jidřichohradecké (založené roku 1862) 1,992.859 zl., opočenské (založené roku 1876.) 189.424 zl., pelhřímovské (založené r. 1864.) 870.082 zl., plzeňské (založené r. 1857.) 4,447·277 zl., písecké (zal. 1869.) 2,278.848 zl., poličské (zal. r. 1864.) 411.377 zl., příbramské (zal. r. 1861.), 1,392.130 zl., rakovnické (zal. r. 1863.) 1,315.423 zl., říčanské (zal. r. 1863.) 57·579 zl., rokycanské (zal. r. 1874.) 543·190 zl., táborské (zal. r. 1862.) 1,937·516 zl., domažlické (zal. r. 1862.) 1,786.718 zl., vlašimské (zal. r. 1873.) 484.570 zl., vodňanské (zal. r. 1870.) 387.192 zl. a t. d.

[2]) R. 1883. bylo súčtováno v aktivách spořitelen

	hypot. půjček:		cenných papírů:		nemovitostí:		passiva obnášela:	
v Čechách	185,310.000	zl.,	72,972.000	zl.,	4,001.000	zl.,	302,894.000	zl.
na Moravě	42,220.000	„	9,707.000	„	959.000	„	60,393.000	„
ve Slezsku	11,209.000	„	3,022.000	„	62.000	„	15,605.000	„
v celé polovici říše	573,266.000	„	191,066.000	„	21,676.000	„	947,448.000	„

Koncem r. 1884. bylo

	spořitelen	počet účastníkův	vkladů	reservní fond	půjčky na hypotheky	cenné papíry
			zl.	zl.	zl.	zl.
v Čechách	78	433.211	263,728.470	11,333.833	174,180.634	55,597.630
na Moravě	31	76.417	49,852.702	3,360.083	37,342.399	5,722.256
ve Slezsku	10	33.776	12,550.711	1,003.747	10,349.576	2,045.539
	119	545.404	326,131.883	15,997.653	221,872.609	63,265.425*)

Nejčelnější spořitelny v království Českém jsou zajisté r. 1825. po výtce přičiněním guberniálního rady ryt. Hocha za horlivé podpory české šlechty založená *Česká spořitelna* a *městská spořitelna pražská*, již r. 1875. založila obec pražská.

---

*) Dle rozvah spořitelen z r. 1883. bylo koncem t. r. při spořitelnách

	vkladů:		zálož. fondů:		půjček na hypotheky:		zálohy na cenné papíry:	
v Domažlicích	2,465.738	zl.,	117.296	zl.	1,901.610	zl.,	529.349	zl.
„ Jaroměři	923.656	„	46.500	„	725.880	„	210.470	„
„ Jičíně	2,304.450	„	125.327	„	1,832.438	„	214.776	„
„ Jindř. Hradci	2,277.441	„	165.178	„	1,906.857	„	323.023	„
v Josefově	466.832	zl.	54.380	zl.	456.702	zl.	10.860	zl.
„ Klatovech	992.048	„	69.740	„	929.361	„	—	„
„ Králové Hradci	3,531.259	„	67.301	„	3,112.596	„	301.132	„
„ Kutné Hoře	1,681.813	„	21.279	„	1.105.116	„	318.355	„
„ Kostelci n. Orl.	624.021	„	4049	„	553.141	„	4212	„
„ Litomyšli	1,263.886	„	62.731	„	1,094.092	„	111.735	„
„ Mělnice	986.285	„	64 632	„	887.161	„	20.240	„
„ Něm. Brodě	533.343	„	20.501	„	418 015	„	70.058	„
„ Nov. Bydžově	1,769.626	„	63 603	„	1,421.230	„	—	„
„ Opočně	216.773	„	8403	„	210.751	„	62	„
„ Pelhřimově	1,051.214	„	43.108	„	603.235	„	208.100	„
„ Písku	2,554.181	„	50.563	„	2,317.064	„	148.270	„
„ Poličce	506.595	„	39.301	„	379.854	„	—	„
„ Plzni	5,185.411	„	148.314	„	4,645.800	„	143.630	„
„ Příbrami	1,564.618	„	132.200	„	1,336.363	„	49.330	„
„ Rakovníce	1,577.898	„	79.046	„	1,347.401	„	27.606	„
„ Rokycanech	661.086	„	20.262	„	423.967	„	179.867	„
„ Říčanech	58.479	„	16.350	„	42.953	„	27.573	„
„ Soběslavi	294.000	„	2449	„	159.791	„	48.021	„
„ Táboře	1,924.768	„	62.155	„	1,494.058	„	200.878	„
„ Turnově	183.187	„	3253	„	95.391	„	—	„
„ Vlašími	500.778	„	28.368	„	371.232	„	3056	„
„ Vodňanech	530.966	„	11.864	„	399.543	„	4828	„ atd.

Při *České spořitelně* bylo prvého roku 1825. (od 14. února do 31. prosince)

	vkladů		půjček na hypotheky		aktiv	
	zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.
r. 1825.	117.280	45·5	7155	45	130.385	33
r. 1860.	25,651.448	53	17,781.463	97	27,325.229	63
r. 1870.	49,178.720	92	31,267.897	09	53,509.327	55
r. 1885.	96,920.440	71	52,298.449	58	112,351.297	57

V pokladnách spořitelny bylo uloženo roku 1884.[1]) za 31,804.030 zl., r. 1885. za 32,671.791 zl. 25 kr. cenných papírů; fond reservní čítající fond výslužný vzrostl v l. 1884.—1885. ze 13.436.000 zl. na 15,109.000 zl., tedy za *jediný* rok 1885. o 1,673.000 zl.!

Při spořitelně v *Mladé Boleslavi* bylo

koncem	vkladatelů:	vkladů účastníků:	hypotečních jistin:	směnečných jistin:	záložní jistiny:	reservní fond:
r. 1860.	250	13.201 zl.,	27.814 zl.,	17.529 zl.,	10.876 zl.,	474 zl.
r. 1870.	3713	1,163.715 „	257.009 „	989.197 „	102.962 „	76.792 „
r. 1880.	5979	2,579.010 „	437.955 „	1,010.762 „	28.037 „	94.794 „
r. 1884.	5708	2,926.104 „	280.626 „	1,106.845 „	38.722 „	121.326 „

Koncem r. 1884. činila aktiva spořitelny této 3,102.473 zl. 52 kr.

Při spořitelně v *Chrudimi* bylo koncem

roku:	vkladatelů:	vkladů účastníků:	půjček hypothečních:	záloh na cenné papíry:	eskontovaných směněk:	reservní fond:
1862.	222	34.597 zl. 30 kr.,	24.700 zl. – kr.,	5695 zl.,	2000 zl. — kr.,	791 zl. 15 kr.
1870.	92	46.411 „ 59 „	45.043 „ 10 „	890 „	— „ — „	1666 „ 42 „
1880.	1134	771.894 „ 96 „	456.552 „ 96 „	7706 „	3912 „ 90 „	22.683 „ 55 „
1884.	1901	1,947.103 „ 64 „	1,678.563 „ 09 „	4520 „	53.040 „ — „	66.517 „ 27 „

Koncem r. 1884. obnášela aktiva této spořitelny 2,034.673 zl. 14 kr.

[1]) V letech 1825.—1884. bylo při České spořitelně složeno 2,524.151 zl. (r. 1825. 3160, r. 1850. 29.748, r. 1860. 42.426, r. 1870. 76.239, r. 1884. 86.418) vkladateli, počítaje také úrok připočítávaný 569,323 782 zl. 32 kr. (r. 1825. 132.551 zl. 59.5 kr., r. 1850. 4,915.168 zl. 11 kr., r. 1860. 6,916.408 zl. 16 kr., r. 1870. 20,350.897 zl., r. 1884. 18,845.253 zl. 37 kr.) vkladů. Hrubý výtěžek se páčil r. 1870. na 536.495 zl. 86 kr., r. 1880. na 1.656.246 zl. 12 kr, r. 1884. na 2,317.425 zl. 62 kr.; čistý zisk r. 1870. na 182.240 zl. 80 kr., r. 1880. na 1,083.000 zl. 76 kr., r. 1884. na 1.124.612 zl. 71 kr. Vlastní jmění a fond záložní České spořitelny obnášel r. 1825. 11.234 zl. 55 kr.. r. 1850. 567.818 zl. 41.5 kr. ve stř., r. 1860. 1,595.095 zl. 40 kr., r. 1870. 4,230.435 zl. 18 kr., r. 1880. 9,859.806 zl. 27 kr., r. 1884. 13,436.856 zl. 95 kr., r. 1885. 15,109.470 zl. 23 kr.

Při *městské spořitelně pražské* ručí obec královského města Prahy vedle snešení městského zastupitelstva ze dne 19. ledna r. 1874., jež došlo stvrzení zemským zákonem ze dne 5. listopadu 1874., za veškeré vklady a úroky veškerým svým jměním.

Spořitelna tato zahájila svou činnosť 1. května 1875. koncem r. 1875. obnášela aktiva 4,531.438 zl. 62 kr., pohledávky vkladatelů obnášely 4,488.273 zl. 21 kr., záložní fond 13,159 zl. 09 kr. atd. Koncem r. 1885. činila aktiva ústavu tohoto 24,114.525 zl. 58 kr.[1])

Prvá spořitelna na *Moravě* „*Moravská spořitelna*“ byla otevřena v Brně 1. října r. 1852., koncem r. 1884. bylo v ústavu tomto složeno od 29.476 účastníkův 16,629.843 zl. 53 kr. vkladů a resevní fond měl 1,153.707 zl. 11 kr.

Roku 1860. bylo na *Moravě* 5 spořitelen s 18.506 vkladateli a s 2,019.137 zl. vkladů; r. 1881. 42 spořitelen,[2]) při nichž bylo koncem r. 1881. 48,626.423 zl. vkladů, 52,328.117 zl. aktiv, 36,560.710 zl. půjček na hypotheky, za 2,296.211 zl. směnek, nemovitosti byly ceněny na 824.618 zl. atd.[3])

[1]) Koncem r. 1885. obnášel této spořitelny záložní fond 1,077.459 zl. 74 kr. čistý výnos obnášel 315.917 zl. 23 kr. Spořitelna odepisuje vklad svůj u padlého ústavu pro úvěr pozemkový obnášející 570.000 zl. Koncem r. 1884. obnášely při tomto ústavu vklady 24 705 vkladatelův 21,944.644 zl. 72 kr., půjčky na hypotheky 10,891.836 zl. 45 kr., půjčky obcím 203.734 zl. 92 kr., cenné papíry 6,034.792 zl. zálohy na cenné papíry 457.200 zl. atd.

[2]) Po 1 spořitelně bylo založeno v l. 1852., 1856., 1859., 1862., 1866., 1867., 1878., 1879.; po 2 v l. 1860., 1863., 1868., 1869., 1871., 1872., 1882.; po 3 v l. 1873., 1874., 1875., 1880., po 4 v l. 1870. a 1876.

[3]) Dle rozvahy za r. 1883. byla koncem t. r.

spořitelny:				aktiva:		vklady:	
brněnské	zal.	r.	1852.	16,788.255	zl.,	15,713.714	zl.
olomoucké rolnické	„	„	1879.	245.879	„	243.957	„
olomoucké	„	„	1863.	2,174.140	„	1,958.534	„
hustopečské	„	„	1873.	604.489	„	572.956	„
mor. budějovické	„	„	1875.	424.535	„	382.527	„
dačické	„	„	1875.	612.315	„	594.799	„
uhersko-hradišťské	„	„	1870.	1,029.208	„	950.487	„
jihlavské	„	„	1859.	3,420.280	„	3,340.231	„
kroměřížské	„	„	1867.	1,310.889	„	1,298.590	„
břeclavské	„	„	1874.	779.088	„	765.634	„
místecké	„	„	1871.	707.014	„	699.118	„
mohelnické	„	„	1871.	441.073	„	415.736	„
novoměstské	„	„	1868.	889.982	„	816.635	„
novojičínské	„	„	1869.	1,446.068	„	1,416.548	„
mikulovské	„	„	1862.	1,721.994	„	1,600.646	„
ostravské	„	„	1873.	934.169	„	933.860	„
šumberské	„	„	1866.	1,419.047	„	1,377.523	„
šternberské	„	„	1860.	1,388.734	„	1,320 978	„
prostějovské	„	„	1874.	1,528.756	„	1,474.147	„
tišňovské	„	„	1875.	424.656	„	398.366	„
třebíčské	„	„	1863.	2,017.644	„	1,865.561	„
mor. třebovské	„	„	1869.	1,003.716	„	948.330	„
vyškovské	„	„	1870.	1,805.030	„	1,694.052	„
znojemské	„	„	1856.	6,171.473	„	5,912.156	„
svitavské	„	„	1860.	1,771.351	„	3,749.574	„

Ve *Slezsku* byly v l. 1858.—1859. založeny 3 menší spořitelny, čítající r. 1860. 2171 vkladatelů se 135.196 zl. vkladů.[1])

Zákonem ze dne 28. května r. 1882. byly také v naší polovici říše zavedeny *poštovní spořitelny;* v nichž bylo uloženo do konce

r. 1883.	1,820.756 vkladů	v obnosu	8,176.889 zl.
r. 1885.	5,739.492 „	„ „	342,918.212 „ 62 kr.

Při poštovních spořitelnách bylo od jejich otevření d. 12. ledna r. 1885. 5,739.492 vkladateli složeno 342,918.212 zl. 60 kr., a 311,417.654 zl. 93 kr. na 1,458.643 splátek vyplaceno, koncem r. 1885. zbývalo tedy při těchto ústavech 31,500.557 zl. 69 kr.

Při poštovních spořitelnách bylo

	uloženo				vyzdviženo			
	r. 1884.		r. 1885.		r. 1884.		r. 1885.	
	zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.
v Čechách	1,997.529	66	1,055.103	74	829.590	—	542.978	9
na Moravě	966.152	54	1,269.368	75	357.698	46	506.396	14
ve Slezsku	295.871	66	405.678	38	98.726	16	159.045	89

[1]) První spořitelna byla založena r. 1858. v Opavě, r. 1859. byly založeny 2, r. 1863. 1, r. 1869. 2, r. 1870. 1, r. 1871. 2, r. 1872. 2, r. 1873. 1, r. 1875. 1, r. 1876. 2 spořitelny. Dle rozvah za r. 1883. měla koncem t. r.

spořitelna:		aktiv:	vkladů:
opavská	zal. r. 1858.	3,321.593 zl.,	3,198.031 zl.
bělská	„ „ 1859.	1,857.921 „	1,796.900 „
frýdecká	„ „ 1870.	763.392 „	756.323 „
krňovská	„ „ 1869.	1,472.294 „	1,419.166 „
těšínská	„ „ 1859.	2,703.379 „	2,702.913 „
vidnavská	„ „ 1873.	503.525 „	484.532 „
javornická	„ „ 1869.	913.374 „	886.670 „
vrbenská	„ „ 1872.	1,228.545 „	224.385 „
bruntálská	„ „ 1863.	1,176.369 „	1,154.607 „
suchdolská	„ „ 1872.	288.871 „	274.206 „

Koncem r. 1884. bylo při poštovních spořitelnách

			průměrně na 1000 obyvatelův
v Čechách	117.208	vkladatelů,	20·9 vkladatelů,
na Moravě	44,291	„	20·5 „
ve Slezsku	11.095	„	19·5 „

Českých knížek vkladních bylo vydáno 82.539, německých 431.153, polských 24.613 atd.

Koncem r. 1883. bylo uloženo při poštovních spořitelnách v Čechách 1,273.997 zl., na Moravě a ve Slezsku 747.651 zl., v celé polovici říše 5,230.830 zl., v zemích koruny české bylo tedy 38 proc. všech těchto vkladů.[1])

V.

V posledních letech padesátých ujala a rozšířila se v Čechách, po výtce přičiněním a zásluhou *Františka Šimáčka*, tehdáž redaktora a vydavatele Posla z Prahy, svépomocná, vzájemná společenstva úvěrní, *záložny*.[2])

Záložen s obmezeným ručením bylo do rejstříku při obchodních soudech zapsáno v l. 1873.—1882. v celé polovici říše 1192, v Čechách 410, na Moravě 302, ve Slezsku 25, v zemích koruny české 737 neb 61·8 proc.[3])

---

[1]) Čistý výnos poštovních spořitelen činil r. 1885. 631.525 zl. 66 kr., veškerý výnos 1,553.951 zl. 24 kr., na r. 1886. jest rozpočítán náklad úřadu poštovních spořitelen na 537.000 zl., výnos na 1 mil. zl.

[2]) Záložny byly zakládány po zákonu ze dne 26. listopadu 1852., později dle zákona o spolčování ze dne 15. listopadu 1867. Po vydání zákona o společenstvech svépomocných ze dne 9. dubna 1873., jímž se těmto společenstvům dostalo důležitých práv, jakož i úlevberních a poplatkových (zákon ze dne 27. prosince 1880.) přizpůsobily téměř veškeré záložny stanovy své tomuto zákonu a jsou zapsány do rejstříků obchodních.

[3]) Při všech zapsaných záložnách bylo v celé polovici říše:

	r. 1878.:	r. 1880.:
členů	299.867 zl.,	342.124 zl.
závodních podílů	19,425.000 „	21,514.000 „
vkladů	106,153.000 „	133,901.000 „
záložních fondů	3,639.000 „	5,110.000 „

Roku 1880. bylo při záložnách

	vkladů	aktiva záložen obnášela:
	zl.	zl.
v Čechách	78,369.427	95,363.551
na Moravě	30,333.485	35,861.166
ve Slezsku	2,404.237	3,905.274
v zemích koruny české	111,107.149	135,129.991
v celé polovici říše	133,900.657	173,322.963

Činily tedy r. 1880. vklady v záložnách v zemích koruny české 83·5 proc. vkladů, aktiva těchto záložen 77·9 proc. aktiv všech záložen v celé polovici říše.[1])

Na *Moravě* bylo koncem r. 1878. 201 (77 s ručením neobmezeným, 110 s ručením obmezeným a 14 nezapsaných) záložen se 57.783 členy, se 102.972 závodními podíly, na něž bylo upsáno 1,652.599 zl., složeno 1,580.029 zl. 55 kr., volné vklady obnášely 21,076.254 zl. 91 kr., reservní fondy 589.962 zl. 78 kr., půjček bylo uděleno 21,142.184 zl. 36 kr. (na hypotheky 6,748.202 zl. 11 kr.); výtěžek ústavů těchto páčil se na 139.280 zl. 87 kr., ztráty na 6959 zl. 56 kr.[2])

[1]) Dle statistiky o VIII. všeobecném sjezdu československých záložen v Praze r. 1880. (31. října a 1. listopadu) vydané bylo koncem r. 1878. v Čechách 233 (107 s ručením neobmezeným, 102 s ručením obmezeným, 21 nezapsaných a 3 hospodářské) záložen s 122.519 členy, se 198.344 závodními podíly, na něž bylo upsáno 4,403.334 zl. a splaceno 3,727.141 zl. 30 kr.; volné vklady obnášely 50,907.567 zl. 50 kr., záložní fondy 518.821 zl. 35 kr., půjček bylo uděleno 50,640.238 zl. 29 kr. (na hypotheky 19,353 040 zl. 66 kr. atd.), zisk těchto ústavů byl vypočítán na 399. 256 zl. 85 kr., ztráty na 38.230 zl. 64 kr.

Koncem r. 1878 bylo půjček v Čechách do 100.000 zl. při 118 záložnách, od 100.000 do 200.000 zl. při 46, od 200.000 do 300.000 zl. při 26, od 300.000 do 400.000 zl. při 14, od 400.000 do 500.000 zl. při 7, od 500.000 do 600.000 zl. při 2, od 600.000 do 800.000 zl. při 8, od 800.000 do 1 mil. zl. při 4 záložnách; mimo to obnášely t. r. půjčky povolené při I. občanské záložně pražské 2,425.450 zl. 98 kr., při sv.-václavské záložně v Praze 1,629.616 zl. 57 kr., při záložně v Jílovém 2,075.628 zl. 13 kr., v Roudnici 2,053.264 zl. 9 kr., v Chrudimi 1,666.014 zl. 97 kr., v Slaném 1,503.754 zl. 57 kr., v Mýtě Vysokém 1,432.400 zl. 64 kr. a v Čáslavi 1,103.397 zl. 44 kr.

[2]) Na Moravě bylo koncem r. 1878. půjček při 138 záložnách do 100.000 zl., při 19 od 100.000 do 200.000 zl., při 5 od 200.000 zl. do 300.000 zl., při 5 od 300.000 do 500.000 zl., při 2 od 500.000 do 1 mil. zl. a při ústřední rolnické záložně v Olomouci 1,036.014 zl. 13 kr.

Při ústřední záložně rolnické v Olomouci obnášel r. 1884. obrat peněz 5,696.110 zl. 40 kr., půjček bylo 1,454.271 zl. 34 kr., závodních podílů 113.887 zl. 75 kr., volných vkladů 1,285.324 zl. 62 kr., koncem r. 1884. bylo při ústavě tomto 875 členů, mezi nimi 129 záložen s 2666 závodními podíly.

Ve *Slezsku* byly 2 české záložny s ručením neobmezeným se 483 členy s 526 závodními podíly, na něž bylo splaceno 11.889 zl. 81 kr., volné vklady obnášely 114.440 zl. 28 kr., reservní fondy 1645 zl. 36 kr., půjček bylo uděleno 126.789 zl. 23.*)

Roku 1884. bylo *českých záložen*

	s obmezeným ručením	členů	s neobmezeným ručením	členů	záložních spolků	členů	hospodářských záložen	členů	okresních hosp. záložen	členů	úhrnem záložen	členů
v Čechách	92	55.486	87	62.547	13	5156	2	940	63	43.163	257	167.292
na Moravě	79	23.178	52	28.610	3	861	—	—	—	—	134	52.649
ve Slezsku	2	519	2	351	3	395	—	—	—	—	7	1265
v zemích koruny české	173	79.183	141	91.508	19	6412	2	940	63	43.163	398	221.206

*) Koncem r. 1882. bylo zapsáno v Čechách 353, na Moravě 277, ve Slezsku 24, v celé polov. říše 1017 záložen. Mimo to byla ve Vídni česká záložna »Včela« s 330 členy a 330 závodními podíly, na něž bylo splaceno 14.112 zl. 60 kr., reservní fond obnášel 1029 zl. 21 kr., volné vklady 28.855 zl. 67 kr., povolené půjčky 49.390 zl. 56 kr.

Dle Bergrovy statistiky českých záložen bylo koncem r. 1884 při těchto záložnách

	splacene závodních podílů	reservních a jiných fondů	vkladů	vydlužených peněz od jiných ústavů	půjček na		zástavy	vklady u jiných ústavů	cenné papíry
					směnky	hypotheky			
	zl.	zl.	zl.	zl.	zl.	zl.	zl.	zl.	zl.
v Čechách	8,164.776*	3,955.796	70,420.826	1,989.411	49,651.992	25,210.235	1,180.163	1,814.598	2,045.129
na Moravě	1,408.268	1,037.074	27,466.502	402.290	17,069.097	9,788.078	239.530	952.305	688.047
ve Slezsku	44.396	14.615	634.890	21.578	460,976	177.848	2887	13.949	19.532
v zemích koruny české	9,617.440	5,007.485	98,522.218	2,413.279	67,182.065	35,176.161	1,422.580	2,781.352	2,752.708

* V této rubrice jest súčtováno také kmenové jmění okresních hospodářských záložen 3,819.971 zl.

Záložny naše vyvíjely se a rozkvétaly namnoze přímo podivuhodně.*)

Dle rozvah z r. 1884. bylo koncem t. r. v záložnách

	vkladů závodních:	reservních a j. fondů:	vkladů cizích:	cenných papírů:	půjček na směnky:	půjček na hypotheky:
	zl.	zl.	zl.	zl.	zl.	zl.
v Čechách:						
v Brodě Českém	66.499	51.086	1,050.907	—	335.594	874.428
„ Budějovicích	41.683	34.252	1,199.851	12.985	447.030	673.334
„ Bydžově Nov.	55.417	49.641	396.827	4300	307.021	175.231
„ Domažlicích	66.300	21.672	613.285	7145	537.544	145.837
„ Jaroměři	42.852	43.000	515.215	3500	473.496	99.690
„ Blatné	33.160	18.135	703.730	36.105	689.919	?
„ Hořicích	36.826	32.887	502.077	10.168	576.114	—
„ Kouřimi	28.896	88.449	1,301.108	1080	110.067	1,246.197
„ Litomyšli	28.240	27.324	428.656	100.000	342.624	—
„ Písku	28.029	98.498	835.681	17.890	122.316	709.485
„ Lounech	22.127	30.011	568.655	2300	425.628	155.141
„ Nymburce	53.846	60.053	1,408.094	12.940	485.517	1,018.982
„ Náchodě obč.	19.070	11.877	614.510	2165	620.563	?
„ Počátkách	34.020	60.110	734.518	162.474	300.482	345.844
„ Roudnici obč.	662.500	46.782	2,130.949	234.613	881.229	1,632.870
„ Roudnici roln.	156.714	23.100	1,190.604	—	1,389.312	?
„ Rychnově n/K.	17.418	20.160	238.053	—	177.101	235.047
„ Slaném	70.720	191.812	2,410.081	—	766.229	1,704.028
„ Volyni	7800	55.229	1,132.192	48.063	275.264	759.765
na Moravě:						
v Brně Cyrilo-Methodějská zálož.	8180	1926	508.751	28.174	89.641	365.762
„ Mor. Budějovicích	83.246	15.460	386.309	43.882	151.264	262.747
„ Hodoníně	3880	11.684	780.058	—	413.956	376.968
„ Jevíčku	39.040	16.229	410.279	—	432.630	?
„ Olomouci	77.012	30.035	1,025.667	1500	663.027	497.712
„ Přerově	40.420	25.734	807.955	11.001	511.156	317.230
„ Telči	19.030	22.570	445.721	800	483.406	—
„ Třebíči	20.300	7100	510.939	24.894	251.933	189.032
„ Uhersk. Brodě	28.198	7059	224.074	—	94.572	115.556
„ Uhersk. Hradišti rolnická	56.057	62.200	1,139.934	—	724.145	487.314
„ Litovli	3500	57.173	1,103.167	—	522.000	487.996
„ Tovačově	21.590	24.500	536.707	86.207	350.113	101.600

*) Na doklad toho vyjímáme z rozvah našich záložen: při záložně *vlašimské*, tušíme nejstarší, v Čechách (založ. 1858.) bylo koncem roku

Z některých *kontribučenských fondů* obilních byly v *Čechách* (zákony ze dne 9. července 1863., 6. srpna 1864., ze d. 22. března

	členů	vkladů		svoleno půjček		veškerý obrat peněz		výtěžek		reservní fond	
		zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.
r. 1858	119	2428	55	2448	38	11.446	30	191	75	191	75
r. 1884.	2161	749.211	77	542.761	32	3,792.419	02	4495	62	17.204	25
závodních podílů		10.980	—								

Záložna *čáslavská* počala činnosť svou r. 1860. kapitálem 61 zl. 20 kr., koncem prvého roku vzrostl záložní fond na 418 zl. 20 kr. Roku 1861. obnášel příjem 7445 zl. 32 kr., vydání 7183 zl. 37 kr. Při této záložně bylo

	vloženo koncem	obrat peněz:	záložní fond:
r. 1861.	5427 zl. 28 kr.,	14.890 zl. 64 kr.,	483 zl. 16 kr.
r. 1873.	2,919.525 zl. 74 kr.,	12,687.303 zl. 22 kr.,	28.941 zl. 16 kr.
r. 1884.	1,137.333 zl. 94 kr.,	104,322.342 zl. 71 kr.,	41.097 zl. 80 kr.

Při občanské záložně v *Heřmanově Městci* (zal. r. 1860.) obnášely

	vklady:	půjčky:	reservní fond:	obrat peněz:
r. 1861.	208 zl. — kr.,	1071 zl. — kr.,	107 zl. – kr.,	1687 zl. 20 kr.
r. 1870.	9346 „ — „	10.996 „ 21 „	396 „ 76 „	32.622 „ 32 „
r. 1884.	391.406 „ 21 „	411.285 „ — „	5573 „ 70 „	713.124 „ 11 „

Záložna *karlínská* (založená roku 1863.) čítala prvého roku 166, roku 1884. 1483 členů, do konce roku 1863. přijala 29.471 zl. 46 kr., vydala 28.019 zl. 64 kr., uložila reservní fond 637 zl. 10 kr. Roku 1884. obnášel příjem této záložny 9,940.188 zl. 12 kr., vydání 9,858.459 zl. 88 kr., základní jmění a reservní fond 303.683 zl. 70 kr.

Smíchovská záložna byla založena r. 1860. a počala činnosť svou 13. ledna 1861. Do konce tohoto roku bylo do záložny

	složeno:	půjčeno:	výtěžek:	reservní fond:
	4.046 zl. 50 kr.,	7.365 zl. — kr.,	52 zl. 82 kr.,	200 zl. — kr.
r. 1870.	170.771 „ 14 „	716.334 „ 58 „	9.363 „ 11 „	32.184 „ 09 „
r. 1881.	591.688 „ 36 „	675.047 „ 65 „	8.752 „ 35 „	63.196 „ 50 „
závodní podíly	38.693 „ 17 „			

Dle rozvahy obnášela koncem r. 1884. aktiva této záložny 994.597 zl. 75 kr., v passivách byly vklady členů a účastníků 822.605 zl. 48 kr., závodní podíly 44.803 zl. 81 kr., reservní fond 74.645 zl. 66 kr., záloha pro možné ztráty 4.856 zl. 51 kr., čistý výtěžek 6.214 zl. 10 kr. atd. —

Při záložně *vysokomýtské* (zal. r. 1864.) bylo

roku	vloženo		vkladů vybráno		zbylo vkladů		půjček bylo uděleno		reservní fond		veškerá aktiva	
	zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.
1870	331.542	90	200.362	97	400.022	74	404.026	01	15.473	26	423.224	81
1880	978.053	32	879.068	65	1,814.706	63	1,715.628	12	87.448	41	1,952.312	05
1884	833.581	22	907.723	61	1,985.575	76	2,604.318	26	108.135	47	2,147.760	53

1882., 2. února 1885.), jakož i na Moravě a ve Slezsku *zřízeny rolnické* (okresní, hospodářské) *záložny*.

V Čechách byly zřízeny dle zákona ze dne 6. června 1864. 4 záložny *(v Roudnici, v Kolíně, v Mělníku a v Protivíně)*, s 3354 podílníky, jichž základní jmění obnášelo 266.854 zl. 93 kr.;

Při záložně vysokomýtské bylo ve 20 letech (1864.—1884.) vloženo 11,561.202 zl. 2 kr., vybráno 10,041.271 zl. 72 kr., za celou tu dobu bylo půjčeno na směnky 5,447.971 zl. 41 kr., na hypotheky 1,832.057 zl. 21·5 kr.

Při *chrudimské* záložně (založ. r. 1864.) bylo vkladů koncem r. 1864. 8322 zl. 91 kr., r. 1870. 1,057.515 zl. 60 kr., r. 1872. 1,883.092 zl. 91 kr., r. 1880. 2,753.681 zl. 68 kr., r. 1884. 2,978.072 zl. 91 kr. Při chrudimské záložně bylo

	složeno na závodní podíly:	volných vkladů:	reservní fond:	uděleno bylo půjček:
r. 1878.	37.845 zl. 23 kr.,	2,045.429 zl. 73 kr.,	102.605 zl. 63 kr.,	1,666.014 zl. 97 kr.
„ 1884.	45.436 „ 39 „	2,932.636 „ 50 „	172.410 „ 91 „	2,761.480 „ 78 „

Aktiva této záložny činila r. 1884. 3,254.814 zl. 02 kr., čistý zisk 18.592 zl. 14 kr.

Kolínská záložna (zal. r. 1865.) přijala r. 1865. 60.931 zl. 94 kr., vydala 59.611 zl. 89 kr. Koncem r. 1884. měla 1204 členů, 2225 vkladatelů, vklady činily 1,153.556 zl. 73 kr., povolené půjčky 1,068.297 zl. 03 kr., výtěžek 10.879 zl. 18 kr., fond reservní obnášel 56.492 zl. 56 kr., obrat peněz vůbec 4,376.581 zl. 28 kr. (ve všech účtech 11,565.680 zl. 12 kr.)

Při *první pražské občanské záložně v Praze*, která zahájila činnosť svou 15. srpna r. 1869, bylo koncem

roku	uloženo vkladů		půjček		reservní fond		podíly členů		obrat pokladniční	
	zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.
1870.	187.129	66	159.150	68	881	28	—	—	1,148.518	34
1880.	2,853.002	82	2,493.992	81	135 830	28	127.960	96	18,710.815	90
1884.	2,535.118	38	2,669.831	80	193.544	96	139.350	—	16,403.654	99

Při záložně *žamberské* (zal. r. 1868.) bylo

roku	vloženo		vyzdviženo		vypůjčeno		veškerý oběh peněz		čistý výtěžek	
	zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.
1868.	5938	82·5	444	30	5975	—	13.113	59·7	108	77·5
1880.	133.613	36	111.924	88	341.535	—	758.211	53	3020	80
1884.	602.837	53	552.260	59	500.285	64	1,092.607	87	984	19

Aktiva této záložny činila r. 1870. 57.206 zl. 34 kr., r. 1884. 472 202 zl. 10 kr. —

dle zákona ze dne 22. března 1882. bylo založeno 144 okresních záložen hospodářských se 142.315 podílníky, základní jmění ústavů těchto činilo 7,158.706 zl. 64 kr.[1])

Na *Moravě* byly z kontribučenských fondů zřízeny záložny po zákonu ze dne 15. srpna 1864., kterýž byl zvláště po návrzích valným shromážděním kontribučenských záložen v Kroměříži 26. srpna 1867· přijatých, usnešením sněmu ze dne 2. prosince 1872., změněn zákonem ze dne 23. března r. 1873.

Roku 1864. a na počátku r. 1865. bylo na Moravě odevzdáno do samosprávy 477 kontribučenských fondů, jichž aktiva obnášela 12,830.905 zl. 35 kr., koncem r. 1880. zbývalo toliko 424 fondů s aktivami 11,468.035 zl.; ztrátu 1,362.870 zl. 55 kr. fondy tyto utrpěly po výtce při prodeji, unifikování a slosování státních dluhopisů, mimo to bylo 35 kontribučenských fondů zrušeno.

Dividendy dosahovaly koncem r. 1880. 5,277.576 zl. 04 kr., tedy sotva 3 proc., ačkoliv se z půjček 5—6 proc. platiti muselo.

Jmění kontribučenských záložen na Moravě páčilo se r. 1880. na 11·5 mil. zl., tedy poměrně k obyvatelstvu převyšovalo jmění kontribučenských záložen v Čechách *trojnásobně*.[2])

Podle statistiky zemskou účtárnou sestavené mělo veškerých 435 kontribučenských záložen na Moravě koncem roku 1882. 11,973.141 zl. jmění,[3]) veškerých pasiv toliko 84 zl., tedy čistého jmění 11,973.057 zl.

Zemskému sněmu moravskému byla učiněna r. 1882. předloha nového zákona o upravení kontribučenských záložen. Enketa, k úradě o tomto zákonu svolaná, usnesla se 19. března 1883. na základní zásadě této nové organisace, aby také na Moravě jako v Čechách byly zřizovány kontribučenské záložny dle okresů soudních. —

Rolnické záložny opatřily našemu malému rolnictvu netoliko levný a solidní úvěr, ale staly se při racionalní správě také novým zdrojem důchodů podílníků, poskytujíce spolu hojné prostředky ku podporování účelův obecně užitečných a prospěšných.

[1]) Základního jmění měly 4 záložny do 10.000 zl., 13 záložen od 10.000—20.000 zl., 22 záložny od 20.000—30.000 zl., 46 záložen od 30.000—50.000 zl., 35 záložen od 50.000—70.000 zl., 14 záložen od 70.000—100.000 zl., 5 záložen od 100.000 do 120.000 zl., 4 zál. od 120.000—200.000 zl., 1 (v Brandýse nad Labem) má základního jmění 204.493 zl. 79½ kr.

[2]) Koncem r. 1880. činilo jmění 39 kontribučenských záložen méně než po 1000 zl., 28 záložen 1000—2000 zl., 27 záložen 2000—3000 zl., 30 záložen 3000—4000 zl., 50 záložen 4000—6000 zl., 34 záložny 6000—8000 zl., 23 záložny 8000—10.000 zl., 40 zál. 10.000—15.000 zl., 36 záložen 15.000—20.000 zl., 38 záložen 20.000—30.000 zl., 36 zál. 30.000—50.000 zl., 24 zál. 50 000—70.000 zl., 19 zál. 70.000—100.000 zl., 13 zál. 100.000—130.000 zl., 9 zál 130.000—200.000 zl., záložna tovačovská 237.039 zl., záložna hodonínsko-pavlovická 419.838 zl. a záložna panství kapitoly olomoucké 426.496 zl.

[3]) V státních dluhopisech 1,989.045 zl., ve směnečných půjčkách 2,106.031 zl., v hypothekárních půjčkách 7,001.869 zl., vkladů u veřejných úvěrních ústavů 144.189 zl., na hotovosti 452.202 zl., aktivní pohledávky 184.290 zl., inventární předměty v ceně 95.515 zl.

Záložny a spořitelny naše nabyly velké důležitosti v našem národohospodářském ústroji vymaněním zvláště menšího rolnictva, řemeslnictva a obchodnictva z područí nesvědomitých lichvářů, usnadněním průmyslového a obchodního podnikání v našich krajích, pobádáním ku spořivosti a t. d.; naše záložny také bezpříkladnou *obětavostí* při všech *účelech humanních, kulturních a národních o vývoj našeho národního a kulturního života nehynoucí zásluhy si získaly*. O této činnosti našich záložen dějepisec našich dnů vynese zajisté soud nejskvělejší, statistika této činnosti našich záložen na počesť a na paměť těchto ústavů by však již nyní měla býti pilně sbírána.[1])

Při všestranné, blahodárné činnosti své musily záložny naše ještě do nedávna podnikati kruté zápasy o svou existenci s finančními orgány.[2]) Tyto spory jsou konečně odklízeny zákonem ze

---

[1]) Záložna *vlašimská* od r. 1872. věnuje 95 proc. svého čistého zisku na stavbu obecné a měšťanské školy vlašimské, k účelu tomuto již přispěla více než 80.000 zl., mimo to darovala na založení košikářské školy 1600 zl., podporuje štědře chudou mládež školní, Matici Ústřední přispěla 400 zl., na Národní divadlo 500 zl. atd. — Záložna *čáslavská* získala si o rozkvět staroslavné Čáslavi zásluhy nehynoucí, po čas svého pětadvacetiletého trvání přispěla k účelům dobročinným, kulturním a národním *více* než *90.000 zl.*, čáslavským školám téměř 40.000 zl., na divadlo Dusíkovo 18.697 zl., na opravy kostelní a j. 2140 zl., účelům literárním 1200 zl., podnikla stavbu Rudolfina nákladem 45.764 zl. 41 kr., stavbu městského musea nákladem 23.000 zl. atd.

Po čas 21letého trvání svého věnovala záložna *karlinská* na školství 106.313 zl. 31 kr., k dobročinným účelům 31.800 zl. 67 kr. — Záložna *smíchovská* darovala k účelům národním a humanním přes 40.000 zl, k národním a dobročinným účelům 30.500 zl. atd.

Kolínská záložna věnovala na školy 44.000 zl., na účely národní a dobročinné 30.500 zl. atd. — *Chrudimská* záložna darovala na průmyslové školství 115,158 zl. 82 kr., na gymnasium 5492 zl. 08 kr., na zřízení obchodní akademie 3200 zl., hospodářské školy 19.100 zl., na obecné školy a chudé mládeži 11.866 zl. 25 kr., *vůbec na školství* 140.325 zl. 07 kr., mimo to zakoupila a zřídila divadlo nákladem 45.000 zl., uhradila schodek hospodářské a průmyslové výstavy chrudimské roku 1881. 4868 zl. 82 kr., přispěla na opravení chrudimských chrámů 16.451 zl. 45 kr., na na okrášlení města 17.693 zl. 22 kr., na národní divadlo 2100 zl, maticím školním 2967 zl. 40 kr., chudým města 9082 zl. 40 kr. atd., veškeré příspěvky záložny chrudimské k těmto a pod. účelům činily koncem r. 1884. 264.368 zl. 26 kr.

Záložna *vysokomýtská* po čas svého trvání věnovala k účelům dobročinným, vědeckým, národním a uměleckým 102.117 zl. 1 kr. Největších obětí podnikla na zvelebení *školství* ve Vysokém Mýtě vůbec, zvláště pak na založení *gymnasia* ve Vysokém Mýtě, na zachování starožitných chrámů vysokomýtských, na okrášlení města, a štědře obmyslila vždycky veškeré sbírky k účelům národním. Roku 1884. přispěla k účelům školským vůbec 6945 zl. 6 kr. (na gymnasium 6216 zl. 10 kr.), atd.

Záložna *žamberská* postavila nákladem 29.500 zl. vlastní dům půjčkami a příspěvky 27.550 zl. pomohla obci zbudovati velkolepé nové školy atd.

První občanská záložna v Praze v l. 1869.—1885. přispěla k účelům dobročinným, školským a národním 19.540 zl., současně zaplatila 89.213 zl. 83 kr. daní a poplatků.

[2]) Tak na př. musila záložna chrudimská, ačkoliv veškerý zisk věnuje k účelům obecně užitečným a prospěšným po čas trvání svého zaplatiti 77.140 zl. 88 kr., první občanská záložna pražská 89.213 zl. 83 kr. daní atd. Ano na př. žamberské záložně byla r. 1883. uložena daň 1816 zl. 40 kr., ačkoliv t. r. toliko 984 zl. 19 kr. vydělala atd.

d. 14. dubna 1885., jímž jsou úlevy v poplatcích a daních zákonem ze d. 27. prosince 1880. svépomocným, vzájemným spolkům svolené, také na naše záložny platně a nepochybně rozšířeny. — *Spořitelny* naše obrací taktéž čistý výnos svůj po výtce k účelům obecně důležitým a prospěšným [1])

VI.

Vedle spořitelen a záložen dospělo také krisí r. 1873. těžce stížené *bankovnictví* záhy opět v naší polovici říše, zvláště pak v zemích koruny české k velkému rozkvětu a ku nemalé důležitosti národohospodářské.

V naší polovici říše bylo:

roku	bank a úvěrních ústavů	při nich bylo na akcie splaceno mil. zl.	pasiva mil. zl.	příjmy mil. zl.	vydání mil. zl.	výdělek mil. zl.
1872.	131	508·63	1968·34	133·26	44·38	88·88
1875.	71	321·58	1383·55	58·00	46·04	11·96
1880.	54	262·81	1486·30	58·17	35·93	22·24
1883.	58	313·21	1641·72	62·13	37·37	24·76

[1]) Po čas svého trvání věnovala *česká spořitelna* k účelům »dobročinným a všeužitečným« sumou 2,510.680 zl. 59 kr., v letech 1858.—1861. postavila dle Ullmannových plánů svůj dům v Praze nákladem 263.000 zl., na památku padesátiletého trvání svého zbudovala pražský dům umělcův »*Rudolfinum*« nákladem téměř 2 mil. zl. atd. Při rozdělování subvencí a podpor nešetří správa spořitelny české nikdy alespoň rovných ohledů ku českému, jako k německému obyvatelstvu tohoto království, tak na př. r. 1884. darovala stavebnímu fondu nového německého divadla v Praze 10.000 zl., místním odborům německého Schulvereinu v Karlíně, na Vinohradech, na Smíchově a v Žižkově po 1000 zl. atd., německým spolkům a podnikům přes 21.000 zl., českým spolkům atd. sotva *čtvrtinu* této sumy. R. 1885. rozdala přes 200.000 zl. Nyní patronisuje stavbu druhého německého divadla v Praze.

Městská spořitelna pražská musí vedle § 6. stanov nastrádati záložní fond, rovnající se 10 proc. všech vkladů, teprv potom se svolením místodržitelství může obraceti čistý zisk k účelům obecně prospěšným a j. Dosud věnovala toliko na Národní divadlo 50.000 zl.

Královéhradecká spořitelna věnovala v l. 1870.—1884. k účelům národním, školním, humanním a pod. 332.021 zl. 96½ kr., a to vyšším realným školám v Hradci Králové 287.717 zl. 3 kr., na opravení chrámů 3084 zl. 24 kr., na varhany 4000 zl., na městskou dlažbu 11.000 zl., atd.

Spořitelna *mladoboleslavská* darovala v l. 1868.—1884. z úhrnného výtěžku svého 328.972 zl. na zvelebení městských sadů 6280 zl., na vydláždění, na kanalisování a pod. 36.766 zl., na regulování, okrášlování města a pod. 45.486 zl. atd. Spořitelna *chrudimská* svolila v l. 1881.—1884. subvenci chrudimské akademii obchodní 4500 zl., pro chudé 1060 zl., na okrášlení města 1895 zl., subvence na cesty vědecké 790 zl. atd.

Při ban-

	akciového kapitálu		zástavních úpisů		záložních fondů
	r. 1881.	r. 1883.	r. 1881.	r. 1883.	r. 1881.
	zl.	zl.	zl.	zl.	zl.
v Čechách	16,144.000	18,303.000	82,280.000	87,300.000	3,029.000
na Moravě	2,209.000	2,209.000	8,634.000	10,171.000	323.000
ve Slezsku	427.000	500.000	6,901.000	8,003.000	125.000

* Při bankách bylo

	směnek		půjček na hypotheky		různých půjček
	r. 1881.	r. 1883.	r. 1881.	r. 1883.	r. 1881.
	zl.	zl.	zl.	zl.	zl.
v Čechách	28,154.000	32,103.000	80,454.000	86,190.000	16,038.000
na Moravě	5,448.000	4,896.000	8,248.000	9,359.000	1,725.000
ve Slezsku	877.000	847.000	6,638.000	7,195.000	603.000

kách bylo:

záložních fondů	vkladů		veškerá aktiva	
r. 1883.	r. 1881.	r. 1883.	r. 1881.	r. 1883.
zl.	zl.	zl.	zl.	zl.
4,171.000	15,898.000	18,600.000	160,038.000	170,147.000
356.000	3,962.000	4.395.000	16,986.000	18,818.000
151.000	1,125.000	1,203.000	8,853.000	10,172.000*

mimo jiné:

různých půjček	záloh na zástavy a na zboží		nemovitostí a stavebních míst	
r. 1883.	r. 1881.	r. 1883.	r. 1881.	r. 1883.
zl.	zl.	zl.	zl.	zl.
18,718.000	6,175.000	6,858.000	2,635.000	5,253.000
2,636 000	38.000	45.000	111.000	103.000
821.000	61.000	74.000	—	—

Banky v naší polovici říše mimo rakousko-uherskou banku přijaly r. 1881. 16,617.177 zl. a vydaly 13,076.335 zl.; banky *v Čechách* přijaly 8,718.318 zl., vydaly 6,244.705 zl.; *na Moravě* přijaly 1,053.634 zl., vydaly 845.358 zl.; *ve Slezsku* přijaly 457.978 zl., vydaly 383.970 zl.; čistý zisk bank činil v celé polovici říše 22,243.414 zl., v Čechách 1,817.313 zl., na Moravě 208.274 zl. ve Slezsku 74.008 zl.*) —

Na valném sjezdu záložen r. 1863. v Praze konaném usnesli se zástupcové záložen československých na založení *ústřední záložny* čili *úvěrní banky živnostenské v Praze*, jíž byly vymaněno netoliko naše záložny, ale také české obchodnictvo z nebezpečného mnohdy područí cizích, po výtce židovských bank a bankéřův.

*) Koncem r. 1884. obnášela:

při	akciová jistina	záložní fondy		půjčky a zálohy		čistý zisk r. 1884.
	zl.	zl.	kr.	zl.	kr.	zl.
úvěrním ústavu v *Hradci Král.* (zal. r. 1868.)	808.000	104.828	88	1,455.697	63	58.774
v *Kolíně* (zal. r. 1870.)	400.000	178.042	93	429.331	11	70.700
při české *eskontní bance* (zal. r. 1863.)	2,000.000	1,549.816	16	12,836.300	21	344.183
při české *Union bance* (zal. r. 1872.)	5,500.000	60.000	—	2,337.486	39	367.071
při hospodářské úvěrní bance pro Čechy (zal. r. 1867.)	2,500.000	1,294.743	72	12,075.429	2	301.774
při prvé pražské zastavárně (zal. r. 1872.)	200.000	14.825	88	395.880	—	29.295
při *liberecké* bance (zal. r. 1872.)	373.400	83.662	53	1,371.347	85	36.046
při *žatecké* bance (zal. r. 1870.)	400.000	48.000	—	1,110.216	23	46.762

Živnostenská banka pro Čechy a Moravu zahájila činnosť svou r. 1868., základní kapitál činí 3 mil.; té doby má filiálky v Plzni a v Brně.[1]) Při této bance založen jest *úvěrní spolek záložen československých*, jichž úvěr byl na r. 1883. vyměřen na 3,223.500 zl. na r. 1884. na 3,338.500 zl.

Spolek tento jest *jediná* taková instituce v Rakousku, v l. 1869. až do konce r. 1884. bylo při tomto spolku podáno 103.140 směnek v obnosu 49,445.994 zl. 16 kr., (r. 1869. 838 směnek v obnosu 1,106.505 zl. 22 kr., r. 1884. 8645 směnek v obnosu 4,354.602 zl. 57 kr.), z nichž bylo eskontováno 94160 směnek v obnosu 43,778.512 zl. 59 kr. (r. 1869. 760 v obnosu 981.177 zl. 22 kr., r. 1884. 7685 v obnosu 3,731.137 zl. 01 kr.).

Průměrně obnášela jedna při tomto spolku reeskontovaná směnka záložen r. 1882. 388 zl. 61 kr., r. 1883. 430 zl. 90 kr., r. 1884. 485 zl. 51 kr. Koncem r. 1884. vzrostl pojistný a reservní fond spolku tohoto na 218.923 zl. 59 kr. Úvěrní spolek záložen českých při centrálce živnostenské banky v Praze měl koncem r. 1884. 130 členů s úvěrem 2,915.500 zl. (největší úvěr 100.000 zl., nejmenší 1000 zl.); úvěrní spolek záložen *moravských*, při filiálce živnostenské banky v Brně zřízený, měl koncem r. 1884. 56 členů s úvěrem 423.000 zl., fond pojistný tohoto spolku obnášel 21.150 zl., fond reservní 5969 zl. 06 kr.

---

*) Koncem r. 1884. obnášela:

při	akciová jistina	záložní fondy		půjčky na zálohy		čistý zisk r. 1884.
	zl.	zl.	kr.	zl.	kr.	zl,
moravské eskontní bance (zal. r. 1862.)	2,002.000	541.097	8	4,511.614	39	104.574
olomoucké obchodní a živn. bance (zal. r. 1873.)	300.000	64.526	94	242.115	46	12.537
obchodní a živnosten. bance v *Bílsku* (zal. r. 1869.)	500.000	48.696	—	780.739	29	56.198

[1]) Dle bilance z r. 1884. činila aktiva živnostenské banky koncem r. 1884. 9,190.148 zl. 89 kr., v *pasivách* byl obsažen akciový kapitál 3,000.000 zl., vklady 4,578.901 zl. 69 kr., reservní a pojistné fondy 494.685 zl. 69 kr., pensijní fond 139.559 zl. 7 kr. atd. Čistý výnos po odčítání příspěvku ku reservnímu fondu byl r. 1884. 116.996 zl. 69 kr.

Valný sjezd záložen československých r. 1880. usnesl se také na založení ústředního orgánu ku hájení zájmův záložen; tato „*Jednota záložen v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*" ustavila se o valné hromadě dne 22. m. března 1884., má přispívati ku zdárnému vývoji našich záložen, sbírá zkušenosti o věcech záloženských, poučuje o správném provádění záloženských zákonů, naléhá na potřebné reformy zákonodárné i správní, snáší statistiku záložen, již počne spolu s měsíčníkem záloženským r. 1886. vydávati. Roku 1884. čítala 137 členů (záložen) s ročním příspěvkem 3000 zl. —

Organisace našeho zemědělského úvěru, založená na okresních záložnách hospodářských, doplněna jest *hypotheční bankou království Českého* a *hypotheční bankou markrabství Moravského.*

Hypotheční banka království Českého založena byla sněmem království Českého (zákon zemský ze dne 10. ledna 1865.) a zahájila svou činnosť r. 1865.

Koncem r. 1884. obnášela její aktiva 87,103.646 zl. 17 kr.[1])

Podle snešení sněmu království Českého ze dne 16. prosince 1865. bude příště hypotheční banka vydávati toliko čtyřprocentové úpisy zástavní.[2])

Hypotheční banka markrabství Moravského, byla založena moravským sněmem r. 1876.; markrabství Moravské ručí za banku tuto domestikalním a zemským fondem. Dle rozvahy za r. 1884. obnášela koncem r. 1884. aktiva této banky 12,506.061 zl. 98·5 kr.[3])

---

[1]) Půjčky na hypotheky ve 4 proc. zástavních úpisech 8,045.339 zl. 72 kr., v 5 proc. zást. úpisech 69,091.330 zl. 48 kr., reservní fondy 658.808 zl. 64 kr. atd. V *pasivách* banky bylo za 8,085.000 zl. zastavních úpisů 4 proc. a za 75,308.700 zl. zást. úpisů 5 proc. a j.

Při hypotheční bance bylo koncem r. 1884. na 4 proc. půjčeno 466 dlužníkům 8,108.400 zl. a na 5 proc. 18.083 dlužníkům 80,043.900 zl. Vesměs bylo svoleno 866 půjček do 500 zl., 4656 půjček od 600—1000 zl., 5667 půjček od 1100—2000 zl., 2596 půjček od 2100—3000 zl., 2044 půjčky od 3100—5000 zl., 1579 půjček od 5100—10.000 zl., 406 půjček od 10.100—15.000 zl., 207 půjček od 15.100—20.000 zl., 341 půjčka od 20.100—50.000 zl., 87 půjček od 50.100 do 100.000 zl., 93 půjčky od 100.100—500.000 zl. a 4 půjčky od 520.000 do 1 mil. zl.

Hypotheční banka r. 1884. přijala 4,299.939 zl. 1 kr. (4,115.017 zl. 65 kr. úroků) a *vydala* 4,131.127 zl. 39 kr. (3,980.484 zl. 77 kr. úroků vydaných zástavních listin, vydání správy obnášela 127.981 zl. 46 kr. atd.), obnášel tedy čistý výnos 168.811 zl. 62 kr.

[2]) Roku 1867. byla založena v Praze »*hospodářská úvěrní banka pro Čechy*« s kapitálem 2·5 mil. zl., aktiva její činila r. 1884. 12,469.842 zl. 99 kr., čistý zisk byl 208.220 zl. 73 kr.

[3]) V aktivech bylo súčtováno: 889.615 zl. vkladů u bank, půjček na hypotheky 31 na 4 proc. 678.867 zl., 1457 na 5 proc. 7,426.255 zl. 65 kr., 1691 na 5·5 proc. 3,383.188 zl. 24 kr. Zástavních úpisů bylo vydáno za 12.096.100 zl. Čistý výnos 22.494 zl. 33 kr. (r. 1883. 16.253 zl. 6 kr.) byl přivtělen ku reservnímu fondu, jenž má býti na 500.000 zl. zvýšen.

Ve Slezsku byl r. 1869. založen zemským sněmem *rakousko-slezský úvěrní ústav pozemkový*, jenž jest za dozoru zemského výboru spravován a zemským i domestikálním fondem zaručen. Dle rozvahy za r. 1884. bylo při tomto ústavu koncem r. 1884. aktiv 8,142.214 zl. 41 kr.[1])

Na vývoj akciových, velkopeněžnických ústavů, jakož i na vývoj poměrův úvěrních velkého průmyslu a velké tržby v zemích koruny české mají zajisté i za našich dnů největší, ne-li přímo rozhodující vliv *c. k priv. rakousko-uherská banka* a *c. k. rakouský úvěrní ústav pro obchod a průmysl*, jež ku provozování obchodů peněžných v těchto zemích zřídily filiálky, a to rakousko-uherská banka v Praze, v Plzni, v Budějovicích, v Chebu, v Teplicích, v Liberci, v Brně, v Opavě a v Bilsku, mimo to jednatelství v Žatci, v Karl. Varech, v Jihlavě, ve Znojmě a v Těšíně; rakouský úvěrní ústav založil filiálky v Praze, v Brně a v Opavě.[2])

Rakousko-uherská banka jest založena akciovým kapitálem 90 mil. zl., koncem r. 1885. činila její aktiva 576,265.271 zl. 18·5 kr., záložní fond 18,089.114 zl. 74 kr. atd.

Roku 1885. činily veškeré peněžné obchody této banky 1316,204.915 zl. (r. 1884. 1470,421.259 zl.)

Veškeré bankovní obchody filiálních ústavů rakousko-uherské banky měly:

		výnos	
		hrubý	čistý
	zl.	zl.	zl.
v Čechách	118,360.253	841.666	579.856
na Moravě	64,181.051	483.231	359.742
ve Slezsku	20,647.692	136.745	89.465
v zemích koruny české	203,188.996	1,461.642	1,029.063
v celé polovici říše	989,291.347	5,503.365	3,783.226
v zemích koruny uherské	316,639.368	2,245.886	1,407.537

[1]) Při této bance bylo koncem roku 1884. půjček na hypotheky na 5 proc. 6,489.077 zl. 48 kr., na 4·5 proc. 841.695 zl. 52 kr., zástavních úpisů bylo vydáno za 7,777.300 zl., čistý zisk r. 1884. úhrnem 20.919 zl. 21·5 kr. byl přivtělen fondu záložnímu.

[2]) Mimo ústřední ústavy ve Vídni a v Buda-Pešti byly r. 1885. v naší polovici říše 23 filiálky a 16 jednatelství, v zemích koruny uherské 15 filiálek a 13 jednatelství, tedy podnikala rak.-uherská banka obchody své v 69 závodech bankovních.

Obchody rakousko-uherské banky při filiálkách v zemích koruny české obnášely, nečítáme-li obchody ústředního ústavu vídeňského,[1]) 62·2 proc. veškerého obchodu filiálek banky v naší polovici říše, připadá na ně 69·8 proc. z hrubého a 73·7 proc. z čistého výnosu těchto ústavů.

Ku objasnění vlivu rakousko-uherské banky na peněžný trh, na úvěrnictví v zemích koruny české z rozvahy této banky za r. 1885. vyjímáme:

Bankovních poukázek bylo r. 1885. při rakousko-uherské bance vůbec vydáno 46.299 úhrnem 155,628.119 zl. 48 kr. a to při filiálkách:

v Čechách	3209	na	10,734.295	zl.	37·5	kr.
na Moravě	1822	„	13,210.929	„	49	„
ve Slezsku	1096	„	1,613.352	„	97·5	„
v zemích koruny české	6127	„	25,558.577	„	84	„

V r. 1885. bylo eskontováno při filiálkách rak.-uher. banky:

v Čechách	94.857	směnek	za	89,597.944	zl.	63·5	kr.
na Moravě	38.954	„	„	23,423.075	„	40·5	„
ve Slezsku	23.432	„	„	15,321.812	„	69·5	„
v zemích koruny české	157.243	„	„	128,342.832	„	73·5	„
při všech závodech rak.-uher. banky	574.582	„	„	641,816.302	„	93.5	„

Na země koruny české připadlo z tohoto obchodu banky v naší polov. říše 25·7 proc., po odčítání obchodu ústředního ústavu vídeňského (284,239.585 zl. 69 kr.) 59·6 proc. Průměrně činila jedna eskontovaná směnka 1117 zl.[2])

Francouzská banka eskontovala na př. r. 1881. v Paříži 4,830.000 směnek v hodnotě 5491 mil. franků, při svých filiálkách 5 mil. směnek v hodnotě 588·3 mil. zl. Téměř čtvrtina těchto směnek byla dana na 10—100 fr. Francouzská banka nevyrovná se, jak patrno, rak.-uherské bance tužbou po obchodu s velkými kapitalisty.

Rakousko-uherská banka obmezuje s nemalou úzkostlivostí úvěr našich *záložen*, kteréž mívají v Čechách, na Moravě a ve Slezsku vypůjčeno průměrně 2·4 mil. zl. na 5 ano mnohdy i na 6 proc., čímž se úvěr při záložnách hledaný velice zdražuje.

---

[1]) Při ústředním ústavu ***vídeňském*** činily r. 1885. veškeré obchody 662,630.352 zl., hrubý výnos 3,387.780 zl., čistý výnos 2,387.308 zl.; při ústředním ústavu ***budapeštském*** obnášel veškerý obchod 129,481.441 zl., hrubý výnos 1,290.789 zl., čistý výnos 853.637 zl.

[2]) Roku 1885. bylo při všech závodech rak.-uherské banky ku eskontování podáno místních směnek a rimes 622.640 v ceně 680,634.020 zl. 15·5 kr., z nichž odmítnuto 48058 směnek v ceně 38,817.717 zl. 22 kr. Průměrná hodnota eskontované směnky činila při filiálce v Praze 1087 zl., v Plzni 786 zl., v Budějovicích 753 zl., v Chebu 586 zl., v Teplicích 563 zl., v Liberci 771 zl., v Brně 1238 zl., v Olomouci 777 zl., v Opavě 583 zl., v Bílsku 752 zl., ve Vídni 1397 zl., v Budapešti 1827 zl. atd.

Naše záložny jsou po výtce solidní, na vzájemnosti a na neobmezeném ručení založené ústavy peněžní, mnohé vyrovnají se cizím bankám, kteréž se těší valné přízni naší rakousko-uherské banky, proto není zajisté podstatné příčiny ku chladné lhostejnosti, již rakousko-uherská banka k našim ústavům dosud chová.

Záložny v Čechách měly r. 1884. 9·617 mil. zl. závodních podílů a 98·522 mil. zl. vkladů, přes 5 mil. zl. reservních fondů atd. a předčí zajisté jistotou a solidností svou mnohou protokolovanou firmu, již rakousko-uherská banka ochotně favorisuje.

Peněžný obchod založen pak tou měrou vzrostl, že nemají namnoze dostatečných vlastních fondů k opatřování úvěru i nejsolidnějších průmyslníků a obchodníků ve svém obvodu, že musí buď zvyšováním úroků z vkladů, aneb vypůjčováním peněz po cizích ústavech peněžných své fondy rozmnožovati, čímž se arciť úvěr menších rolníků, průmyslníků a obchodníků valně zdražuje.

Jako při eskontování směnék rak.-uherská banka také při udílení půjček na *zástavy* [1]) a na *hypotheky* málo si všímá potřeb středních tříd našeho rolnictva a živnostnictva, tak i důsledně a soustavně toliko velký úvěr favorisuje. Roku 1885. byla na hypotheky v zemích kor. české nově svolena toliko 1 půjčka 28.000 zl. (ve Slezsku), splaceno bylo 6 půjček 375.853 zl. 53 kr. (v Čechách 66.045 zl. 92 kr., na Moravě 70.720 zl. 45 kr., ve Slezsku 239.087 zl. 16 kr.). V celé říši bylo nově svoleno 306 půjček v hodnotě 10,274.200 zl. a 233 půjček v hodnotě 7,671.680 zl. 17·5 kr. bylo splaceno. Koncem r. 1885. připadalo z veškerých půjček na hypotheky na země koruny české 880.001 zl. 55 kr. neb 0·9 proc., [2]) oproti tomu na Uhry 69·2 proc. atd. [3]) Také při svolování půjček na hypotheky správa banky oproti menším žadatelům s velikou přísností si počíná a nepoměrným rozdělováním tohoto úvěru valně přispívá ku nepřirozenému pošinování

---

[1]) *Půjček na zástavy bylo* r. 1885. při filiálkách

	svoleno	splaceno
v Čechách	13,617.600 zl.	16,086.710 zl.
na Moravě	5,223.600 „	5,148.200 „
ve Slezskn	1,756.300 „	1,734.900 „
v zemích koruny české	20,597.500 „	22,969.810 „
v celé polovici říše	96,032.300 „	103,056.300 „
při ústavě vídeňském	50,784.100 „	53,850.700 „

[2]) Koncem r. 1885. zbylo půjček na hypotheky:

v Čechách	6	v ceně	187.527 zl.	67 kr.
na Moravě	19	„ „	602.583 „	66 „
ve Slezsku	5	„ „	89.890 „	22 „
v zemích koruny české	30	„ „	880.001 „	55 „
v celé říši	3158	„ „	89,369.213 „	74·5 „

[3]) Koncem r. 1885. připadalo z půjček na hypotheky na Uhry 62,453.554 zl. 4·5 kr., na král. Chorvátské a Slavonské 2·7 proc. (2,309.299 zl. 39 kr.), na Halič 12·6 proc. (41,288.299 zl. 18 kr.), na Bukovinu 5·7 proc. (5,121.729 zl. 36 kr.), na Dolní Rakousy 8·0 proc. (7,216.997 zl. 56 kr.), na Štyrsko, Korutany a Přímoří 99.332 zl. 56 kr. neb 0·11 proc.

konkurenčních podmínek zemědělství v naší říši po výtce ku nemalé škodě malého rolnictva vůbec, ku škodě zemědělství v zemích koruny české, k nimž se ústav tento vždycky otčímsky chová, pak zvláště.*)

Při půjčkách na hypotheky má rak.-uherská banka velký prospěch z vypláceni svolených půjček zástavními úpisy, jichž bylo do konce r. 1885. vydáno za 81,191.000 zl. Plným právem se naléhá, aby této bance uloženo bylo vyplácení půjček těchto hotově. Hromadným odmítáním po výtce záložních a menších směnek vylučuje správa rakousko-uherské banky největší část našeho malého živnostnictva a obchodnictva i rolnictva z výhod, jež svým dlužníkům nižším, t. 4 a $4^1/_2$ proc. úrokem poskytuje a usnadňuje protežováním velkých závodů velkému kapitálu a velkému průmyslu zdrcující převahu nad malým kapitálem a nad malým průmyslem v zápasech konkurenčních, což jest zajisté v naší říši tím nebezpečnější, čím poměrně četnější jsou právě v našich zemích malí průmyslníci a malí obchodníci. a čím důležitější jsou právě tyto střední třídy v našem národním hospodářství.

---

*) Koncem r. 1885. bylo půjček

	na hypotheky	na domy			na velkostatky			na malé statky		
			zl.	kr.		zl.	kr.		zl.	kr.
v Čechách	—	—	--	—	3	173.853	86	3	136.730	81
na Moravě	—	4	25.721	43	11	563.507	73	4	13.354	50
ve Slezsku	—	—	—	—	5	89.890	22	—	—	—
v zemích koruny české	—	—	25.721	43	19	827.251	81	7	27.028	31
v celé říši	—	774	18,070.163	84	1704	66,133.903	30	680	5,165.146	60·5

Koncem r. 1885. bylo při rak.-uherské bance

do 5000 zl.	231	půjček	na	hypotheky	v	hodnotě	672.435	zl.	45	kr.
od 5000—10.000 zl.	1150	„	„	„	„	„	6,904.766	„	44	„
„ 10.000—50 000 „	1380	„	„	„	„	„	28,207.667	„	20·5	„
„ 50.000—100.000 „	231	„	„	„	„	„	15,096.511	„	58	„
„ 100.000—500 000 „	150	„	„	„	„	„	26,607.103	„	96	„
půjček vyšších „	16	„	„	„	„	„	11,880.729	„	11	„

K tomuto nebezpečnému přiostřování sociálních protiv tuším *nebyla* rakousko-uherská banka zřízena a tak výnosnými privilegiemi nadána; proto nebyla původně nazvána „*národní.*"

Rakousko-uherská banka nemá vůbec přiměřeného zření k národohospodářskému vývoji, ku potřebám peněžného trhu zemí koruny české.

Veškerý obchod půjčovní vzrostl při českých filiálkách této banky v l. 1875., 1882. a 1884. z 15·651 na 32·334 a na 30·460 mil. zl.; při filiálkách v Uhrách, počítaje i Budapešť, činil r. 1885. 36·726, r. 1884. 59·159 (při ústavě budapešťském 36·203) mil. zl. Při ústavě *vídeňském* současně vzrostl obchod tento z 58·204 na 76·742 mil. zl.

Marně domáhá se našo obchodnictvo k tomuto vývoji našeho peněžného trhu přiměřeného *rozmnožení dotace* a *rozmnožení filiálek* v zemích koruny české, jichž by bylo zvláště potřebí. n. př. v *Kolíně,* v *Mladé Boleslavi,* v *Chrudimi* a j.

V říši *Německé* připadá jedna filiálka říšské banky na 200.000 obyv. a na 2454 k^2, v Rakousko-uherské říši připadá jedna filiálka naší národní banky na 947.000 obyv. a na 15.000 k^2.

Správa rak.-uherské banky stará se toliko o sestředění svého obchodu při centrálním ústavu vídeňském.

Bude-li při jednání o obnovení výsad této banky, jež roku 1887 vyprší, tomuto bezohlednému vykořisťování tak výnosných privilegií tohoto ústavu přítrž učiněna?*)

Uznávajíce praktickou důležitosť stejných papírových peněz v celé říši rakousko-uherské, musíme přece rozhodně na tom trvati, aby při bance výsadou ku vydávání těchto peněz štědře nadané, která jest největším pasořítníkem na pni našeho národního hospodářství, také národu našemu v *hospodářském* i v *národním* ohledu stejným loktem, jako národům jiným, bylo měřeno; musíme rozhodně naléhati na rozmnožení a vydatnější dotování filiálek této banky v zemích koruny české, na usnadnění menšího úvěru, jakož i na odčinění křivdy, jež byla spáchána smazáním národnosti naší a znaků zemí koruny české s bankovek atd.

Správa rakousko-uherské banky musí býti přivedena ku vědomí, že ústav tento jest zřízen pro *stát rakousko-uherský*, a že tímto státem *nejsou* její vyvolení milionáři, jakož i že jí stát nepropůjčil toliko proto výsady tak velké, aby její akcionáři

*) Hrubý výnos rak.-uherské banky činil r. 1884. 9,396.710 zl., r. 1885. 8,604.621 zl. 86 kr. Z toho uhrazeno bylo r. 1885. 862.769 zl. 76 kr. daní a poplatků, 1,682.701 zl. 27·5 kr. nákladů správních, 259.824 zl. 74·5 kr. za výrobu bankovek a j. Z čistého výnosu připadalo na akcii r. 1850. 10·83, r. 1860. 7·62, r. 1870. 8·75, r. 1880. 6·38, r. 1884. 7·5, r. 1885. 6·45 proc. Banka těží po výtce z bankovek, z nichž bylo 1883. toliko 54·09, r. 1885. 57·24 proc. zlatem a stříbrem v pokladu banky kryto. Bankovek bylo v oběhu koncem r. 1883. za 380,457.420 zl., r. 1884. za 375,725.030 zl., r. 1885. za 363,603.020 zl.

bezstarostně mohli shrabovati co možno nejvyšší dividendy a aby ředitelové a správní radové banky lacinými penězy banky mohli fedrovati toliko své přátely!

Rakouský úvěrní ústav pro obchod a průmysl (akciový kapitál 40 mil. zl.) měl dle rozvahy za r. 1884. koncem t. r. 40 mil. zl. jistiny akciové, aktiva obnášela 172,128.668 zl. 63·5 kr., čistý výdělek obnášel 4,517.125 zl. neb 8·7% akciov. kapitálu. Také tento po rakousko-uherské bance největší úvěrní ústav v naší říši, o zájmy průmyslu a tržby v zemích koruny české nevalně se stará.[1])

Za těchto poměrů není arciť s podivením, že se peněžní obchod soustřeďuje v nemnohých velkých městech naší říše, zvláště pak ve *Vídni*. Z této centralisace vyvinují se na našem trhu peněžném, mnohdy zajisté velmi nezdravé poměry.[2])

Jak velice se také u nás v Čechách poměry na trhu peněžném, jakož i naše úvěrní poměry vůbec v posledních letech, zvláště pak od r. 1860. proměnily, nejlépe jest lze z toho vyrozuměti, že n. př. r. 1882. při záložnách a při spořitelnách v Praze,[3]) bylo v celku přijato 92,104.650 zl. a vydáno 89,521.611 zl., koncem t. r. obnášela veškerá aktiva ústavů těchto 127,705.155 zl. (půjčeno 88,992.661 zl.), záložní fondy 12,161.579 zl. atd., čistý zisk 395.724 zl.[4])

Toto *soustřeďování* kapitálu v bankách a v úvěrních ústavech velkých měst, jakož i *nepoměrné* vzrůstání vkladů ve spo-

---

[1]) Koncem r. 1884. bylo v aktivách ústavu úvěrního mimo jiné:

	směnek:	záloh na efekty:
při ústředním ústavu ve Vídni	26,695.937 zl.	20,546.634 zl.
při filiálkách v Praze	4,710.977 zl.	480.950 zl.
v Brně	2,471.901 zl.	106.605 zl.
v Opavě	1,263.724 zl.	22.480 zl.

Na země koruny české připadalo směnek a záloh na efekty 9,056.637 zl. neb 19·1 proc. směnek a záloh při ústředním ústavu vídeňském vykázaných.

[2]) Při 16 vídeňských bankách bylo koncem r. 1881. splaceno na akcie 189,725.000 zl. a tyto banky vydaly do té doby za 192,765.577 zl. zástavních úpisů. Poměr tento živě zpomíná dob předkrachových.

Roku 1883. bylo bank a úvěrních ústavů v naší polovici říše 58 s 313,205.000 zl. akciového kapitálu, v Čechách 13 s 18,303.000 zl., na Moravě 3 s 2,209.000 zl., ve Slezsku 2 s 500.000 zl. akc. kapitálu. Ve Vídni bylo 15 bank s 279,725.000 zl. (89·31 proc. akciového kapitálu, všech bank naší polovice říše), v 18 bankách v zemích koruny české bylo toliko 7·5 proc. akciového kapitálu bank vídeňských. R. 1881. vydělaly veškeré banky v *Čechách*, na *Moravě* a ve *Slezsku* 2,099.595 zl., současně vytěžila rakousko-uherská banka 5,860.658 zl., vídeňské banky vůbec 18,382.674 zl. — Roku 1883. bylo při 16 předních bankách a při rakouské a při vídeňské spořitelně 421,467.231 zl. 96 kr. akciového kapitálu a vkladů podílníkův, 121,568.255 zl. 81·5 kr. aktiv, tyto závody vydělaly r. 1883. 21,469.035 zl. 06·5 kr.

[3]) Česká spořitelna, městská spořitelna, záložna řemeslníků pražských, První občanská záložna, záložna malostranská, záložna svatováclavská, obchodní záložna, Hospodářská záložna a záložna zřízenců při telegrafu.

[4]) Mimo to bylo r. 1882. při záložnách v Karlíně, na Smíchově a na Vinohradech přijato 13,490.340 zl., vydáno 12,804.864 zl., aktivy ústavů těchto obnášely koncem r. 1882. 5,238.600 zl. (půjčky 3,767.433 zl.) záložní fondy 293.862 zl. čistý zisk 44.833 zl. atd.

řitelnách a v úvěrních ústavech vůbec nejsou zajisté známky zdravých poměrů národohospodářských.

Přibývání vkladů těchto nedokazuje toliko vzmáhání se spořivosti nebo přibývání blahobytu, ale tyto miliony na 3, 4, na 4·5 proc. uložených vkladů dokazují také, že v Rakousku, jež neoplývá bohatstvím, tím méně pak přebytkem kapitálu, ubývá a nedostává se příležitosti ku zdravému podnikání obchodnímu a průmyslovému, že naše zemědělská a průmyslová výroba dosud stižena jest povážlivými neduhy.

VII.

Všeobecné solidní pojištění veškerého majetku proti všem škodám živelním jest důležitým cílem národohospodářské politiky.

Jak vzdáleni jsme dosud všeobecného pojištění *všech všemi*?

Pojišťování jest u nás dosud po výtce soukromým obchodem a otvírá spekulativnímu kapitálu širé pole k těžení z neštěstí a z bídy lidské. Ano v pojišťování dosud ani zásada *vzájemnosti* obecně nezvítězila a nepronikla; jsouť dosud velikou většinou pojišťovny naše obyčejná, výdělkářská družstva akciová.

Do konce r. 1857. byla v Čechách jediná větší domácí pojišťovna *„První český c. k. priv. ústav ku vzájemnému pojišťování proti škodám z ohně a krupobití.“* Pojišťovna tato byla založena r. 1827. po výtce přispěním české šlechty (hr. z Vrtby, hr. Josef Mat. Thun, kníže Dietrichstein a j.), podporou nejvyššího purkrabí hr. *Chotka* a stavů českých; činnosť svou zahájila 1. října 1828. Koncem r. 1829. obnášela aktiva její 92.489 zl. 47 kr., čisté jmění 86.745 zl. 42 kr.

Roku 1865. počala také proti škodám z krupobití pojišťovati. Aktiva její obnášela r. 1880. 1,837.972 zl. 27 kr., r. 1884. 2,396.360 zl. 19 kr. —

Toho roku obnášel obrat peněžný při pražské filiálce rakousko-uherské banky 280,600.000 zl., při pražské filiálce úvěrního ústavu 71,397.000 zl., při hypoteční bance král. Českého 35,344.629 zl., při hospodářské úvěrní bance pro Čechy 153,020.904 zl., při české společnosti pro úvěr hypotheční 114,334.885 zl., při živnostenské bance 82,747.282 zl., při české Unionbance 54,131.233 zl., při první pražské zastavárně 2,529 253 zl.

V l. 1829.—1860. bylo při této pojišťovně pojištěno za 1349,373.990 zl., (r. 1850. za 37,409.590 zl., r. 1860. za 38,063.740 zl.) movitostí a nemovitostí, veškeré příjmy obnášely 5,853 469 zl. 38 kr., v l. 1829.—1860. obnášel schodek 45.650 zl. 01 kr.

Při pojišťovně této bylo pojištěno proti škodám z ohně roku 1880. 108,840.280 zl. při staveních a 71,058.920 zl. při movitostech, 6,871.200 zl. proti škodám z krupobití; koncem r. 1884. obnášelo pojištění proti ohni při staveních 118,333 600 zl., při movitostech 70,301.150 zl., proti škodám z krupobití 15,129.770 zl., dohromady 203,764.560 zl.

Pražská městská pojišťovna (založená r. 1868.) vykázala v rozvaze z roku 1884. 3,482.269 zl. 31 kr. aktiv, záložní fond 336.429 zl. 09 kr., čistý výtěžek 35.498 zl., z něhož podle stanov připadlo 23.658 zl. záložnímu fondu a 11.840 zl. obci pražské. Koncem r. 1884. byly při této pojišťovně pojištěny budovy na 43,735.090 zl. a svršky na 26,994.737 zl.

Vzájemná pojišťovna „Slavie“ (založená r. 1869.) netoliko v Čechách, ale v celé naší říši velice se rozšířila; té doby má generální zastupitelstva v Plzni, v Chrudimi, v Brně, ve Lvově, ve Vídni, v Lublani a v Záhřebě. Koncem r. 1884. vykázala aktiva 7,112.219 zl. 60 kr., výnos za r. 1884. 65.001 zl.[1])

Vzájemně pojišťující spolek ve Spech počal působiti r. 1871.[2])

V Pláňanech založilo pokročilé rolnictvo r. 1871. pojišťovnu, při níž bylo pojištěno stavení a nemovitostí r. 1872. za 578.555 zl., r. 1880. za 5,128.220 zl.

V kruzích rolnických jest také oblíbena *vzájemná pojišťovna rolnická.*[3])

V Praze r. 1861. založena *pojišťovna cukrovarů v Rakousko-uherské říši,* jejíž aktiva obnášela 1. září r. 1884. 764.578 zl.

Veškerý příjem obnášel

		vydání:
r. 1880.	988.677 zl. 85 kr.,	1,045.060 zl. 14 kr.
r. 1884.	1,047.562 „ 33 „	952.628 „ 49 „

obnášel tedy r. 1880. schodek 56.382 zl. 29 kr., r. 1884. přebytek 94.933 zl. 84 kr. Ústav tento věnuje od r. 1868. ročně 2000—3000 zl. k účelům obecně prospěšným, po výtce ku podporování sborů hasičských a j.

[1]) Koncem r. 1884. bylo při Slavii pojištěno proti škodám z požarů na 150.615 pojistek 141,644.155 zl. za pojistné 828.981 zl. 46 kr., proti škodám z krupobití bylo pojištěno 10.700 členů na 7,562.069 zl.; při spolku úvěrním bylo 119 členů, již měli umořiti ještě kapitál 7230 zl. 93 kr. Úvěrní spolek »Slavie« vyplatil do konce r. 1884. 1,802.466 zl. 58 kr. půjček, z nichž nebylo koncem r. 1884. ještě umořeno 546.723 zl. 36 kr. Po dobu svého trvání věnovala banka »*Slavie*« z čistého zisku k účelům ***dobročinným*** 3100 zl., k účelům ***školským*** a ***vzdělávacím*** 19.690 zl. (Ústřední Matici 8000 zl., Matici brněnské 2200 zl., olomoucké 1700 zl., prostějovské 1400 zl., budějovické 1100 zl., opavské 750 zl., Komenskému ve Vídni 350 zl. atd.), k účelům národním 14.417 zl. 74 kr. (národnímu divadlu 13.408 zl. 85 kr., na dostavění chrámu sv. Víta 508 zl. 89 kr., jednotám Pošumavské a Severočeské po 250 zl.); podporuje štědře československou obchodní akademii v Praze (r. 1884. 1120 zl.), v l. 1870.—1884. přispěla na hasičské nářadí ve 306 obcích 111.928 zl. 05 kr.

[2]) Aktiva této pojišťovny obnášela r. 1875. 51.718 zl. 97 kr., r. 1884. 137.907 zl. 38 kr. počítaje v to také stříkačky u sborů hasičských v ceně 6248 zl. 10 kr.

[3]) V Čechách jest po výtce v německých okresích drahně malých pojišťoven, tak mimo jiné v Albrechtsdorfě, v Pirkštejně, v Černilově, v Chudině, ve Friedlandě, v Heřmanicích, v Hejrově, v Josefsthale, v Chomútově, v Libšicích, v Maršově, v Pihelsku, v Polubné, v Polici, v Rohru, ve Velké Skalici, v Trutnově, ve Vejrově, v Teplici. V okresu broumovském jsou tři vzájemné pojišťovny.

V Chebu byla založena r. 1866. pojišťovna *Sv. Florian* (koncem r. 1884. aktiva 229.528 zl. 20 kr.), liberecká *Concordia* byla založena r. 1867. (aktiva koncem r. 1884. 267.674 zl. 98 kr.) a j.

92 kr., výtěžek 4567 zl. Při této pojišťovně bylo uzavřeno roku 1883.—84. pojištění na 320,328.676 zl. za premie 831.811 zl.

Roku 1872. byla založena v Praze *„První česká všeobecná banka zajišťovací“* s akciovou jistinou 200.000 zl. Aktiva této pojišťovny obnášela koncem r. 1884. 711.779 zl. 81 kr. —

Na *Moravě* byla založena v Brně r. 1830. *c. k. moravsko-slezská vzájemná pojišťovna,* jejíž aktiva obnášela koncem roku 1884. 3,308.936 zl. 15 kr., reservní fondy 2,455.033 zl. 09 kr. atd.[1])

U nás se nedostává domácích solidních pojišťoven, a právě proto mají dosud v naší říši, zvláště pak v zemích koruny české cizí pojišťovací banky hojné žně; proto a ze starého zvyku jest v našich krajinách dosud pojišťování při cizích pojišťovnách, zvláště při terstských *Assicurazioni Generali* (zal. r. 1831.)[2]) a *Riunione Adriatica di Sicurta* (zal. r. 1838.)[3]) a j. valně rozšířeno a miliony pojistného vycházejí ještě ročně z našich zemí do pokladen cizích pojišťoven.

Akciových pojišťoven bylo r. 1880. v naší polovici říše 17 s akciovým kapitálem 19,644.000 zl. (záložní fondy 4,878.000 zl., pasiva 79,372.000 zl.), roku 1882. 21 pojišťoven s akciovým kapitálem 29,587.000 zl. (záložní fondy 5,482.000 zl., pasiva 10,216.000 zl.).

V pojišťování vůbec nemůžeme se dosud měřiti s jinými státy; tak bylo n. p. při pojišťování na život r. 1880. průměrně na 1000 obyvatelův pojištěno v Anglii 129.354 zl. 60 kr., v Německu 31.748 zl. 80 kr., ve Francii 30.698 zl. 98 kr., v Rakousku toliko 9206 zl. 30 kr. atd.[4])

---

[1]) Koncem září roku 1884. bylo při této pojišťovně pojištěno budov za 107,116.245 zl., svršků za 53,801.866 zl., v oddělení pojišťování škod z krupobití 7,678.903 zl., dohromady 168,597.015 zl. Čistý výtěžek této pojišťovny obnášel r. 1884. 213.710 zl.

[2]) Assicurazioni Generali (akc. kap. 5·25 mil. zl.) vydělala roku 1884. 1,643.551 zl. 57 kr., vyplácela r. 1881. 34·29, r. 1882. 32·37, r. 1883. 27·94 proc., od svého založení průměrně ročně 48 zl. 66 kr. dividendy. Generální zastupitelstva této pojišťovny jsou v Praze a v Brně.

[3]) Riunione Adriatica di Sicurta (akc. kap. 3·3 mil. zl.) zřídila také v Praze své hlavní zastupitelství. Koncem r. 1884. vykázala aktiva 7,133.938 zl. 43 kr., vydělala t. r. 259.092 zl., vyplácela r. 1881. 12·5, r. 1882. 10·0, r. 1883. 7·5 proc. dividendy.

[4]) Roku 1882. bylo při všech pojišťovnách v Rakousku a v Uhrách pojištěno na 526.000 polic 480 mil. zl. jistin, 1 pojištění připadalo na 72 obyvatelů, na 1 obyvatele připadalo průměrně 12 zl. 63 kr. pojištěné jistiny.

Roku 1884. bylo v Rakousku a v Uhrách 19 (v naší polovici 15., v Uhrách 4) pojišťoven na život, z nichž bylo 11 společností akciových, 8 spolků vzájemných.

Při těchto pojišťovnách bylo pojištěno pro případ úmrtí koncem r. 1880. na 242.690 pojistek 273,210.612 zl., koncem r. 1884. na 263.318 pojistek 340,440.456 zl.

Mimo to bylo pojištěno koncem roku 1884. *výbav* na 68.597 pojistek 117,604.017 zl. a *rent* na 4175 pojistek 1,227.015 zl. Veškerá tato pojištění obnášela tedy koncem r. 1884. 459,271.488 zl. (Koncem r. 1883. 428,673.837 zl.)

Ku *vzájemnému pojišťování kapitálů, důchodů* atd. byla v Čechách r. 1868. založena pojišťovna „*Praha*,“ kteráž vykázala koncem r. 1874. 575.808 zl. aktiv.*)

Vzájemným pojišťováním kapitálů, důchodů atd. zabývá se také „*Slavie*,“ při níž bylo pojištěno pro případ úmrtí na 11.030 pojistek 7,104.510 zl., r. 1884. na 11.056 pojistek 7,680.086 zl.; mimo to bylo při tomto ústavu pojištěno r. 1883. dle 823 smluv 893.713 zl., r. 1884. dle 1102 smluv 1,165.787 zl. jistin atd.

Při tomto pojišťování přijala Slavie r. 1884. 425.282 zl., vydala 419.584 zl., vydělala 5698 zl. Vydání správní obnášela 32·1 proc. přijatých premií. —

Hospodaření mnohých pojišťoven, jichž správa mnohdy třetinu i více přijatého pojistného pohlcuje, přispívá ku sesilování oposice proti soukromému pojišťování, a ku šíření agitací, čelících ku provedení všeobecného *nuceného pojišťování zemského*.

O nuceném všeobecném pojišťování bylo již v prvých letech šedesátých v českých spolcích hospodářských horlivě rokováno. Soustava nuceného pojišťování zemského nalézá tím více příznivcův, čím dražší jest namnoze i nejisté pojišťování při akciových pojišťovnách.

Nesolidní, nejisté pojišťování jest zajisté horší a nebezpečnější naprostého nepojišťování. —

Na *Moravě* bylo zavedeno zemským zákonem ze dne 22. března 1883. *nucené pojišťování dobytka* proti škodám způsobeným nákazou plicní, paznehticí, hrdelnicí a zánětem sleziny.

Premie platí se sice poměrně dle nebezpečí pádu dobytka, držitelé větších skotů, velkostatkáři a j. platí poměrně vyšší premie, avšak proti nynější soustavě tohoto pojišťování vždy důrazněji ozývají se hlasové, že prospívá nepoměrně více velkostatkářům a velkoprůmyslníkům, nežli malým rolníkům atd. a rolnictvo vždy důrazněji naléhá na zavedení *všeobecného* pojištění proti *všem* škodám rolníkovi pádem dobytka vznikajícím, jakož i na rozdělení tohoto pojišťování v pojišťování dobytka malých rolníkův (do 30 kusů), velkostatkářů, obchodníků s dobytkem a dobytka při průmyslových závodech krmeného. Namnoze navrhuje se, aby byl dobytek pojišťován dle váhy, aby se při pojišťování činil rozdíl mezi dobytkem tažným, krmným a chovným atd.

Pojišťovny tyto přijaly r. 1884. celkem 20,216.093 zl., vydaly pak 3,785 364 zl, vyplatily náhrad a pod. 9,032.268 zl., čistý výnos obnášel při 14 pojišťovnách 1,545.534 zl., »Patria« prodělala 42.976 zl. Koncem r. 1884. obnášely zálohy premií a ztrát těchto ústavů 72,673.701 zl., zálohy jistin a výtěžku 7,163.473 zl. Náklad správy obnášel 15·8 až 46·1 proc. přijatých premií. Veškeré jmění těchto pojišťoven obnášelo koncem r. 1884. 85,669.020 zl.

*) Při této pojišťovně bylo pojištěno pro případ úmrtí r. 1884. na 8574 pojistek 6,617.352 zl.; jistin bylo pojištěno r. 1884. dle 478 úmluv 475.535 zl. Roku 1884. přijala »*Praha*« 138.182 zl., vydala 125.121 zl, vydělala 13.060 zl., vydání správy obnášela 24·8 proc. přijatých premií.

Zemský výbor *dolnorakouský* svolal enketu k úradě o nuceném pojišťování dobytka a proti krupobití. Enketa tato ukončila teprv porady své o nuceném pojišťování dobytka a přimlouvá se za zřízení takové pojišťovny v Dolních Rakousích.

Také *v Čechách* se šíří agitace čelící ku zavedení nuceného pojišťování, vždy s větším důrazem.

Zemědělská rada pro království České usnesla se ve valné hromadě dne 31. července 1884. na osnově zákona o nuceném pojišťování dobytka v království Českém.*) Po návrhu zemědělské rady má býti pojišťování dobytka v celém království Českém povinné.

Návrhy, aby pojišťování toto bylo mezi hospodáři poměrně stejného nebezpečí a to dle zvláštních hospodářských okresů vzájemné; aby se vztahovalo netoliko k dobytku hovězímu, ale také ku koním, mladý dobytek v to počítaje; aby odhad byl prováděn komisí konskripční dle tříd hodnoty atd. přijaty nebyly.

Vyjednávání zemědělské rady s výborem zemským v příčině osnovy tohoto zákona dosud nebylo ukončeno, zemský výbor liší se v základných věcech od návrhu zemědělské rady.

Velká hospodářská důležitosť tohoto pojišťování zajisté již z toho jest patrna, že v naší polovici říše také po vydání zákona o potlačování nákazy dobytka ještě r. 1883. nemocemi padlo 976 koní, 1112 ovcí, 115 koz, 3599 kusů vepřového dobytka a 5285 kusů dobytka hovězího. —

Po usnešení zemského sněmu *moravského* ze dne 24. července 1884. byla v září r. 1885. svolána enketa do Brna k úradě o rozšiřování nuceného pojišťování také na škody požárové, jež usnesla se téměř *jednohlasně* na zavedení povinného pojišťování proti škodám požárovým a uložila zvláštnímu výboru vypracování osnovy zákona o tomto pojišťování zemskému sněmu.

Zavedení nuceného pojišťování zemského odporují po výtce soukromé pojišťovny, jejich přátelé a rozmanití interesenti, jakož i zásadní doktrináříští odpůrcové veškerého obmezování svobody a volnosti hospodářské.

Jakkoliv otázka tato po všecky časy byla a zůstane zásadně spornou, přece sluší uznati, že by racionelně zorganisované, obecné, nucené pojišťování zemské bylo solidní, jisté a poměrně levnější, že by takovým pojišťováním bylo zmařeno netoliko pojišťování a zapalování ze spekulace, ale také kořistění cizích assekurací, kteréž z našich zemí ročně miliony vyvážejí.

Při všeobecném nuceném pojišťování bylo by lze pomocí sborů samosprávných zříditi a zorganisovati účinnou kontrolu

---

*) V Marianských Lázních zřízená vzájemná pojišťovna dobytka »Sv. Martin« měla r. 1885. 27.181 členů, kteří měli pojištěno 48.939 koní a 42.031 kusů skotu v ceně 18,747.747 zl.; vyplatila náhrad za koně 196.702 zl. a za skot 96.999 zl. Aktiva koncem r. 1884. 90.966 zl. 84 kr.

pojišťování, každý poplatník by měl přímý zájem na zamezení veškerého zneužívání tohoto pojišťování atd.

Nucené pojišťování dle minimalních odhadů pojištěných objektů bylo by zajisté také nejlepším prostředkem proti úmyslnému žhářství.

Nucené pojišťování jest zavedeno v *Německu* *) mimo Prusko, v mnohých kantónech *švýcarských, v dánských* městech a j. V Německu obnáší při tomto pojišťování premie namnoze toliko 0·02 pojištěné hodnoty.

V minulém šestiletí bylo na říšské radě opětně, pohříchu bez positivného výsledku naléháno na důkladnou *revisi zákonů a statutů asekuračních,* kteráž jest zajisté netoliko v zájmu pojištěných, ale také v zájmu solidního pojišťování vůbec potřebou naléhavou a nezbytnou. —

*) Nucené a vzájemné pojišťování proti škodám požárním bylo zavedeno ve *Würtembersku* zákonem ze dne 14. března 1853., v *Sasku* zákonem ze dne 25. srpna 1876, v *Bádensku* zákonem ze dne 19. března 1882. atd.

VÝROBA A TRŽBA.

I.

Vývoj a trvalý rozkvět národního blahobytu, jenž jest zajisté čelnou zárukou kulturního pokroku vůbec, založen jest na harmonickém rozvoji a na ústrojné součinnosti veškerých plodných a výrobných sil, *veškeré* práce. Uznávajíce s *Caréy-m*, „že kvetoucí, vzdělané *rolnictvo* jest přirozeným základem jehlanu společnosti“ a toužíce na účinné podporování a střežení zájmův *zemědělských*, stejnou měrou musíme pečovati také o vývoj *průmyslu*, jímž se téměř polovice našeho lidu živí a jenž jest přední pružinou pokroku národohospodářského vůbec.

R. *1857*. bylo *v Čechách* 199.415 majitelů a pachtýřů usedlostí *zemědělských* a dolů, 247.816 majitelů domů a stálých důchodů, 127.985 továrníkův a živnostníkův, 19.688 obchodníkův atd. Při zemědělství a hornictví bylo zaměstnáno 297.285, při průmyslu 375.641, při obchodu 15.164 pomocníkův, mimo to po výtce při zemědělství 95.652 čeledinů a 373.510 nádenníkův.[1])

Dle sčítání lidu z r. *1869*. bylo v *Čechách* při *zemědělství* zaměstnáno 1,472.842 osob neb 28·8 proc. veškerého obyvatelstva, a sice bylo sčítáno 274.483 samostatných hospodářů (260.985 vlastníkův, 13.498 najimatelův), 1,198.359 pomocníkův (8589 úřadníkův, 544.158 čeledinů, 645.612 nádenníkův.) Při prvotné výrobě, t. při zemědělství, rybařství a hornictví bylo zaměstnáno v *Čechách* 29·6 proc. (1,512.736 obyv.), na *Moravě* 34·07 proc. a ve *Slezsku* 30·96 proc. obyvatelstva.[2])

---

[1]) Dělnictvo a pomocnictvo bylo rozděleno při průmyslu a při zemědělství velmi nestejně, poměry tyto byly v kraji litoměřickém 17 : 9, v kraji chebském 14 : 11, čáslavském 8 : 9, mladoboleslavském 8 : 5, pražském 7 : 6, budějovickém 7 : 13, jičínském 6 : 5, žateckém 6 : 7, chrudimském a plzeňském 3 : 4, královéhradeckém 3 : 2, v píseckém a táborském 2 : 3.

[2]) Roku 1869. bylo v Čechách zaměstnáno

při zemědělství a lesnictví	1,474.285	obyv.	28·86	proc.
„ hornictví a v hutích	38.424	„	0·75	„
„ průmyslu	855.631	„	16·76	„
„ obchodu a tržbě	93·262	„	1·83	„
„ veřejné správě a j.	67·699	„	1·52	„
majitelů domů a důchodů	2,378·751	„	46·59	„
osob služebných	197·948	„	3·88	„
	5,106.000	obyv.	100·00	proc.

Dle sčítání lidu z r. *1880.* bylo při zemědělství a při lesnictví zaměstnáno

	obyvatelův	samostatných rolníkův	veškerého obyv.
v Čechách	2,516.469	396.785	45·3%
na Moravě	1,148.760	192.435	53·3%
ve Slezsku	281.470	43.135	49·7%
v zemích koruny české	3,946.699	—	32·3%
v celé polovici říše	12,199.664	—	55·0%

Katastrální výnos pozemků byl vypočítán

	dle stabilního katastru:	dle nového upravení pozemkové daně:
v Čechách	52,422.517 zl.	51,111.244 zl.
na Moravě	20,093.963 „	25,164.004 „
ve Slezsku	3,658.898 „	3,700.735 „
v celé polovici říše	140,444.417 „	169,640.072 „ [1])

Katastrální výnos pozemků v zemích koruny české obnáší 47·8% veškerého katastrálního výnosu pozemků v naší polovici říše.[2])

Pozemková daň obnášela v zemích koruny české dle stabilního katastru 20,150.000 zl. (v Čechách 13,878.000 zl., na Moravě 5,301.000 zl., ve Slezsku 971.000 zl.) neb 54·4 proc. veškeré pozemkové daně v naší polovici říše. [3])

---

[1]) Dle *nového* katastru jest *plodné* půdy v celé polovici říše 28,290.647 *ha* neb 94·29 proc., v Čechách 96·75 (rolí 52·24, luk 10·39, zahrad 1·39, vinic 0·54, pastvin 5·21, lesů 29·99, rybníků, bahen a pod. 0·76) proc., na Moravě 96·94 a ve Slezsku 96·94 proc.; neplodné, vlastně dani pozemkové nepodrobené půdy jest v naší polovici říše 1,711.730 *ha* neb 5·71 proc., v Čechách 3·25, na Moravě 3·06 a ve Slezsku též 3·06 proc.

Na 100 obyvatelů připadá průměrně orné půdy v celé polovici říše 48·0, v Terstu 0·4, ve Vorarlberku 7·4, v Přímoří 15·7, v Tyrolsku 17·6, v Istrii 19·0, v Gorici 21·6, v Dalmacii 28·8, v Krajině 30·6, v Štýrsku 34·9, v Dol. Rakousích 36·9, v Solnohradsku 40·0, v Korutanech 40·6, ve *Slezsku* 45·2, v *Čechách* 47·2, v Bukovině 50·4, v Hor. Rakousích 55·3, na *Moravě* 56·5, v Haliči 63·8 *ha*.

[2]) Při posledním upravování pozemkové daně vypočítán jest katastrální výnos:

	v Čechách:	na Moravě:	ve Slezsku:
rolí	33,914.738 zl.,	18,403.537 zl.,	2,457.778 zl.
luk	7,163.531 „	2,106.555 „	331.493 „
zahrad	1,851.718 „	684.220 „	103.251 „
vinic	9.013 „	331.558 „	— „
pastvin	876.295 „	404.768 „	68.967 „
lesů	6,742.154 „	2,480.711 „	647.157 „
rybníků, bahen a pod.	288.517 „	37.725 „	351 „
Úhrnem	50,845.966 zl.	24,449.074 zl.	3,608.997 zl.

Katastrální výnos v zemích koruny uherské jest vypočítán při rolích a lukách atd. na 138,210.000 zl., při vinicích na 8,270.000 zl., při lesích na 9,978.000 zl., úhrnem na 156,456.000 zl.

[3]) Daň pozemková jest rozpočtena na r. 1886. v Čechách na 11,238.500 zl., na Moravě na 5,214.500 zl., ve Slezsku na 798.000 zl, v celé polovici říše na 34,350.000 zl., připadá tedy na země koruny české více než 50 proc. veškeré pozemkové daně. V zemích koruny uherské obnášela pozemková daň r. 1886. 35 mil. zl.

Pozemková daň byla placena

	dle *stabilního* katastru		dani té nebylo podrobeno	dle *nového* katastru platí se daň				dani té podrobeno není	
	z plodných pozemků	ze stavenišť		z plodných pozemků		ze stavenišť		neplodné půdy	
	jiter	jiter	jiter	jiter	□ sáhů	jiter	□ sáhů	jiter	□ sáhů
v Čechách *)	8,698.554	48.964	279.383	8,734.000	875·7	57.964	382	235.213	587·5
na Moravě	3,725.615	21.476	114.877	3,743.407	844·0	24.384	353	93.769	163
ve Slezsku	860.976	4854	28.622	868.231	185·0	6342	1152	19.807	1347
v zemích koruny české	13,285.145	75.294	422.882	13,345.639	304·7	88.691	287	348.790	497·5

*) V království Českém bylo změřeno r. 1846. 2·6 mil. jit. plodné půdy. V Čechách bylo

	dle stabilního katastru:	dle nového katastru jest:
rolí	4,382.507 jit.	4,562.439 jit.
luk	968.350 „	910.549 „
zahrad	91.849 „	123.333 „
vinic	1.750 „	1.392 „
pastvin	685.805 „	457.453 „
lesů	2,617.257 „	2,615.151 „
rybníků, bahen a pod.		67.093 „
	8,747.518 „	8,737.410 „

Sklizeno bylo

	v Čechách *)		na Moravě		ve Slezsku	
	r. 1850.	r. 1884.	r. 1850.	r. 1884.	r. 1850.	r. 1884.
	hektolitrů	hektolitrů	hektolitrů	hektolitrů	hektolitrů	hektolitrů
pšenice	4,491.000	4,913.000	1,363.000	1,512.000	147.000	190.000
žita	9,589.000	9,487.000	2,741.000	3,320.000	616.000	640.000
ječmene	5,386.000	6,837.000	2,944.000	2,987.000	417.000	434.000
ovsa	9,486.000	11,367.000	4,449.000	4,313.000	1,138.000	1,113.000
	28,952.000	32,604.000	11,497.000	12,132.000	2,318.000	2,377.000

*) V Čechách bylo sklizeno:

	r. 1851.	r. 1884.
luštěnin	1,298.000 měr,	378.150 *hl*
brambor	16,442.000 „	35,644.740 „
cukrovky	—	33,426.910 *q*
řepky	120.000 ctů,	309.340 *hl*
lenu	198.700 „)	194.370 *q*
konopí	7.900 „)	
jetele	15.000.000 „	8,543.150 „

Sena lučního bylo sklizeno v Čechách r. 1851. 32,454.000 ctů., r. 1883. 12,139.320, r. 1884. 12,892.000 *q*.[1])

Sklizeň v Čechách byla ceněna r. 1851. na 160,147.200 zl., výnos lesů na 6,597.000 zl.; hrubý výnos veškerého zemědělství v Čechách se páčil r. 1857. na 166,744.200 zl.; [2]) sklizeň pšenice, žita, ječmene a ovsa byla ceněna r. 1857. na 79,272.400 zl., r. 1871. na 131,288.259 zl. r. 1881. počítaje i sklizeň kukuřice na 172,890.000 zl. (na Moravě na 69,500.000 zl., v celé polovici říše na 524,643.000 zl.) —

Výnos zemědělství byl vypočítán v naší polovici říše mimo chov dobytka r. 1872. na 1434·8, r. 1873. na 1411·8, r. 1874. na 1435·0, r. 1882. na 1566·5 mil. zl. V naší polovici říše bylo sklizeno r. 1884. pšenice 15,204.000 *hl*, žita 26,926.000 *hl*, ječmene 17,903.000 *hl*, ovsa 37,800.000 *hl*.[3])

Sklizeň pšenice, žita, ječmene a ovsa byla úřadně ceněna r. 1883. *v celé polovici říše* na 420,978.000 zl., *v zemích koruny české* na 291,803.000 zl., (69·3 proc.); sklizeň brambor v celé polovici říše na 204,730.000 zl., *v zemích koruny české* na 100,537.000 zl. (49·1 proc.); sklizeň jetele a luční píce v celé polovici říše na 239,259.000 zl., *v zemích koruny české* 71,166.000 zl. (29·8 proc:[4])

---

[1]) Průměrně bylo sklizeno r. 1882. po 1 *ha*

	jetele:	lučního sena:
v Čechách	34·3	26·5 *q*
na Moravě	18·9	17·9 „
ve Slezsku	33·0	21·3 „
v celé polovici říše	30·0	21·1 „

[2]) Hrubý výnos žní r. 1857. byl vypočítán

při rolích	po jitře 32 zl.	137,164.800 zl.
„ lukách a zahradách	„ 21 „	21,039.900 „
„ vinicích	„ 75 „	232.500 „
„ pastvinách	„ 2 „ 50 kr.	1,710.000 „
„ lesích	„ 2 „ 50 „	6,597.000 „
dohromady	při 8,614.200 jitrech	166,744.200 zl.

[3]) Czoernig vypočítal ***hrubý výnos*** zemědělství, hornictví a průmyslu v naší říši r. 1859. asi na 3.360 mil. zl., r. 1867. byl výnos tento vypočítán na 4.300 mil. zl., r. 1874. na 5.500—6.000 mil. zl. (Neumann Spallart.)

Dle průměru z l. 1877.– 1881. připadalo ze sklizně průměrně ročně na 100 obyvatelův

	pšenice:	žita:	ječmene:	ovsa:	kukuřice:	luštěnin:	brambor:
v ***Čechách***	76·2,	166·9,	86·4,	158·6,	—	10·6,	501·0 *hl*
na ***Moravě***	70·6,	152·3,	119·2,	189·0,	8·6,	15·4,	517·1 »
ve ***Slezsku***	27·4,	95·9,	60·4,	183·6,	—	8·4.	403·7 »
v celé polovici říše	62·8,	118·8,	70·9,	145·9,	25·3,	11·6,	387·5 »

[4]) Dle zpráv úřadních ceněna byla r. 1883. žeň

	pšenice:	žita:	ječmene:	ovsa:
v Čechách	na 30,864.000 zl.	na 48,961.000 zl.	na 29.047.000 zl.	na 3.062.000 zl.
na Moravě	„ 10,706.000 „	„ 20,692.000 „	„ 14,438.000 „	„ 12,952.000 „
ve Slezsku	„ 1,482.090 „	„ 3,926.000 „	„ 2,329.000 „	„ 3,852.000 „
v celé polovici říše	na 100,570.000 „	„ 139,861.000 „	„ 78,850.000 „	„ 101,697.000 „

Při jednání o reformu berní r. 1877. bylo vyšetřeno, že v naší polovici říše ročně vynášejí pozemky 283 mil., stavení 139 mil., akciové společnosti 112 mil., jinak uložené jistiny 16 mil., samostatné průmyslové živnosti 158 mil., různé stálé důchody 60 mil., veškeré příjmy 768 mil. zl. namnoze byl čistý důchod veškerého obyvatelstva naší polovice říše páčen na 809 mil. zl.

Dle těchto výpočtů činí výnos našeho zemědělství 36·8 proc. veškerého ročního čistého příjmu obyvatelstva naší polovice říše.[1])

Roku 1857. byla ceněna hodnota veškerých nemovitostí *v Čechách* na 1653,415.069 zl., na *Moravě* na 733,507.362 zl. a ve *Slezsku* na 104,385.787 zl., v zemích *koruny české* na 2491,308.218 zl., v celé *polovici říše* mimo Vídeň (326,295.154 zl.) na 5300,542.640 zl.; připadalo tedy na země koruny české 47·0 proc. této hodnoty.

Cena pozemků páčila se v Čechách r. 1866. na 2435·2 (v městech na 195·4) mil. zl., v celé polovici říše byl oceněn veškerý nemovitý majetek na 7722 (v městech na 983) mil. zl., připadalo tedy na království České 32·4 proc.[2])

Dle zpráv úřadních ceněna byla r. 1883. sklizeň

	brambor:	řepky:	jetelů:	luční píce:
v Čechách	na 63,470.000 zl.	na 2,563.000 zl.	na 30,450.000 zl.	na 55,840.000 zl.
na Moravě	„ 31,337.000 „	„ 219.000 „	„ 7,358.000 „	„ 12,706.000 „
ve Slezsku	„ 5,730.000 „	„ 103.000 „	„ 357.000 „	„ 2,620.000 „
v celé polovici říše	na 204,730.000 „	„ 5,287.000 „	„ 68,077.000 „	„ 239,259.000 „

R. 1884. bylo sklizeno v Čechách: pšenice za 35,058.000 zl., žita za 55,626.000 zl., ječmene za 33,533.000 zl., ovsa za 37,965.000 zl., prosa za 60.400 zl., řepky za 3,217.100 zl., brambor za 72,715.000 zl., zelí za 4,969.000 zl.

[1]) Hausner vypočítal ve své statistice r. 1865.

	hrubý výnos zemědělství		*čistý* výnos zemědělství	
ve Francii na	4960 mil. zl. nebo 13·4%	hodnoty půdy	1240 mil. zl. neb 3·3%	hodnoty půdy
v Anglii „	3720 „ „ „ 13·5 „		1104 „ „ „ 4·0 „	
v Rakousku „	2120 „ „ „ 19·5 „		544 „ „ „ 5·0 „	
v Italii „	1880 „ „ „ 18·3 „		444 „ „ „ 4·1 „	
v Prusku „	1720 „ „ „ 17·0 „		443 „ „ „ 4·3 „	

Neumann Spallart ocenil r. 1874. v Rakousku a v Uhrách žně na 950 mil. zl., ostatní výrobu zemědělskou v naší polovici říše na 916 mil., v Uhrách na 780 mil. zl., výrobu horní a hutní na 92 mil. zl., výrobu průmyslovou na 2500 mil. zl. a výnos domů, jistin a j. na 240 mil. zl., úhrnem na 5478 mil. zl.

[2]) V naší polovici říše ocenil

	plodnou půdu:	budovy:	veškerý nemov. majetek:
Hain na	5.804,096.600 zl.	?	?
Czoernig na	5.255,918.000 zl.	?	?
Fillunger na	7.288,776.400 zl.	1.284,084.600 zl.	8.572,861.000 zl.
Inama na	5.498,500.000 zl.	2.256,840.560 zl.	7.755,340.560 zl.
průměr	5.961,822.750 zl.	1.770,462.580 zl.	6.600,733.669 zl.

Roku 1868. byl oceněn

	v celé polovici říše	v Čechách	na Moravě	ve Slezsku
	zl.	zl.	zl.	zl.
veškerý nemovitý majetek	5908,180.733	1736,085.822	770,182.730	109,605.076
hospodářské stroje a nařadí	137,682.305	104,648.993	41,057.163	11,628.529
hospodářský dobytek	509,039.998	34,657.126	15,814.724	3,331.600
polní hospodářství s veškerým příslušenstvím	6554,903.236	1875,391.941	827,054.617	124,565.205

Roku 1872. byl v naší polovici říše oceněn zemědělský majetek na 8208,273.861 zl. a výnos zemědělství se páčil mimo chov dobytka na 1434,860.248 zl., r. 1873. na 1411,860.601. zl.*)

*) V Uhrách byly oceněny statky zemědělské, čítaje i dobytek (686 mil. zl.) na 4.000—5.000 mil. zl. Hodnota pozemků v Uhrách obnášela by při 4 proc. kapitalisování pozemkové daně 3.666 mil., při 5 proc. kapitalisování 2.800 mil. zl.

Roku 1883. byl nemovitý, dani

	statky venkovské a to	
	plodná půda na	veškeré, třídní dani podrobené budovy
	zl.	zl.
v Čechách	1.016,189.964	169,182.060
na Moravě	488,996.968	56,329.670
ve Slezsku	72,177.302	12,684.740
v zemích kor. české	1.577,364.234	238,196.470
v celé polovici říše	3.298,704.513	638,233.160
v Dol. Rakousích s Vídní	394,820.009	43,176.450

*) Dani podrobených místností

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
v Čechách	7486	4062	1368	3094	4577	5560	12.490	38.592
na Moravě	2812	1072	285	910	851	1460	1996	5700
ve Slezsku	418	292	114	130	161	240	462	1344
v celé polovici říše	19.760	9587	4047	7540	10.764	14.640	31.102	105.684

podrobený majetek cenĕn

venkovské statky vůbec na	budovy v městech třídní dani podrobené na	veškerý reálním daním podrobený majetek na
zl.	zl.	zl.
1.185,372.024	458,968.700	1.644,340.724
545,326.638	130,366.320	675,692.958
84,862.042	30,527.600	115,389.642
1.815,560.704	619,862.620	2.435,423.324 *)
3.936,937.673	2.559,816.840	6.496,754.513
437,996.459	1.244,861.400	1.682,857.859

obydelných jest v třídě

IX.	X.	XI.	XII.	XIII.	XIV.	XV.	XVI.	úhrnem
40.477	30.555	38.970	74.000	125.980	395.337	601.922	119.377	1,503.848
5700	4144	4638	12.010	16.704	99.870	210.148	129.979	497.654
1870	1211	1644	3270	5468	33.237	54.462	17.089	121.412
116.127	104.496	147.360	302.445	438.116	1,071.438	1,974.474	1,119.962	5,477.543

Dle těchto výpočtů připadalo tedy na země koruny české 37·5 proc. (po odčítání Dolních Rakous 50·5 proc.) veškerého nemovitého majetku v naší polovici říše.

Průměrně oceněn jest dle nejnovějších výpočtů hektar plodné i neplodné půdy v celé polovici říše na 109 zl. 75 kr., v Čechách na 195 zl. 62 kr., na Moravě na 220 zl. 05 kr., ve Slezsku na 140 zl. 24 kr., v Haliči na 62 zl. 47 kr., v Bukovině na 40 zl. 33 kr., v Tyrolsku na 35 zl. 76 kr., v Dalmacii na 22 zl. 19 kr. atd.[1])

Na vývoj našeho zemědělství mělo zajisté v posledním čtvrtstoletí vliv největší *zrušení roboty, vyvazení břemen statků rolnických* [2]) a zákonem ze dne 20. prosince 1869. zavedené *svobodné dělení pozemků* vůbec.

O vlivu svobodné dělitelnosti pozemků na vývoj zemědělství není lze vynášeti úsudky obecné a povšechné, protože účinky této svobody za různých poměrův hospodářských a j. mohou býti také velice rozmanité.

O vlivech svobodného dělení pozemků na vývoj našeho rolnictví vůbec, na proměny našeho selského stavu pak zvláště, ne-

---

Na 1 obydelnou prostoru připadalo průměrně při venkovských budovách v celé polovici říše 3·69, v Čechách 3·57, na Moravě 4·12, ve Slezsku 4·59 obyvatelů. Na 100 obyvatelů připadá průměrně v Čechách 11·53, na Moravě 13·54 ve Slezsku 10·46, v celé polovici říše 13·37 budov.

[1]) Hektar rozlohy, počítaje vůbec plodnou půdu a budovy, oceněn jest průměrně v celé polovici říše na 217 zl. (bez Vídně na 185 zl.) v Čechách na 317 zl., na Moravě na 304 zl., ve Slezsku na 224 zl., v Dol. Rakousích na 849 zl. (ve Vídni na 171·113 zl.), v Haliči na 103., v Bukovině 74 zl., v Dalmacii na 42 zl. atd.

Kapitalisujeme-li čistý výnos pozemků na 5 proc., tedy obnáší průměrná cena 1 jitra

	polí		luk		zahrad		pastvin		lesů		plodné půdy vůbec	
	zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.
v Čechách	148	60	157	80	304	40	38	40	51	40	116	40
na Moravě	174	—	156	—	291	20	36	40	46	80	130	60
ve Slezsku	110	80	126	40	177	60	23	80	42	80	83	20
v celé polov. říše	110	80	97	20	201	60	16	60	24	60	67	20

[2]) Z celého vyvazovacího kapitálu v království Českém 55,539.977 zl. 18½ kr. bylo do konce r. 1884. celkem uhraženo 47,742.698 zl. 18½ kr., po r. 1884. mělo se tedy ještě uhraditi 7,797.279 zl.

budu se zevrubněji šířiti,[1]) dokládám toliko statistikou zemědělskou, že v naší polovici říše po výtce, arciť ne *toliko* následkem tohoto svobodného dělení, naše rolnické statky úžasně se drobí.

Zemědělských usedlostí bylo r. 1857. v Čechách 724.935, na Moravě 402.510, ve Slezsku 63.927, v celé polovici říše 3,037.751; r. 1883. v Čechách 966.287, na Moravě 539.350, ve Slezsku 90.502, v celé polovici říše 5,198.904; *přibylo* tedy v l. 1857.—1883. rolnických usedlostí v Čechách 33·3, na Moravě 34·1, ve Slezsku 29·5, v celé polovici říše 71·1 proc.[2])

Na jednu usedlosť připadalo průměrně r. 1857. v Čechách 6·8, na Moravě 5·3, ve Slezsku 7·8, v celé polovici říše 7·6 *ha*; r. 1883. v Čechách 5·2, na Moravě 4·0, ve Slezsku 5·5, v celé polovici říše 5·5 *ha* pozemků.

V Čechách bylo r. 1859. při 742.935 rolnických usedlostech 9,314.969 parcel, při 1 usedlosti průměrně 12·5 parcel pozemků; r. 1880. bylo při 898.541 usedlostech 9,077.926 parcel, tedy průměrně při 1 usedlosti 10·1 parcel pozemků.

V držení malých statkářů bylo 4,324.254 jit pozemků, a to v Čechách bylo as 360.000 usedlostí s 1—12 jit., as 80.000 usedlostí s více než 12 jit. pozemků.[3])

Pozemková daň jest dle nového katastru předepsána v Čechách 754.556, na Moravě 457.728, ve Slezsku 77.552, v celé polovici říše 4,116.216 poplatníkům. Na 1 poplatníka připadá průměrně v Čechách 67 zl. 39 kr., na Moravě 53 zl. 41 kr., ve Slez-

---

[1]) Naše rolnictví. Str. 27. atd.

[2]) *Moravská* enketa zemědělská, již zemský výbor po snešení sněmu r. 1885. podnikl, na základě zevrubných zpráv z 1.142 obcí podaných vyšetřila, že bylo na Moravě *před* zavedením svobodného dělení statků selských (r. 1868.) usedlostí

s majetkem	r. 1868.:	r. 1884.:				
přes 50 jiter	2.567	2.321	—	246	(= 9·62	proc.)
od 20—50 jiter	16.950	15.182	—	1.768	(= 10·43	»)
» 10—20 »	13.875	13·230	—	645	(= 4·65	»)
» 5—10 »	10.491	11.377	+	886	(= 8·44	»)
» 2—5 »	8.102	13.574	+	5.476	(= 67·52	»)
pod 2 »	15.018	26.203	+	11.185	(= 73·81	»)
domkářů bez polí	37.853	31.954	—	5.898	(= 15·58	»)
gruntovníků bez domků	5.091	10.833	+	5.744	(= 112·82	»)
	109.947	— 124.676	+	14.729	(= 13·4	proc.)

Průměrně připadalo na 1 usedlosť r. 1868. 15·88, r. 1884. 12·41, jiter. V l. 1868.—84. bylo při dotčených obcích rozděleno 1.036 selských usedlostí částečně, 1453 selských usedlostí bylo úplně rozparcelováno.

[3]) R. 1867. bylo v Čechách pozemků

při 776 svěřenských a allod. velkostatcích	1,516.269·87 *ha*
» 92 velkostatcích státních, zemských a obecních	86.272·19 »
» 81 » církevních	104.535·24 »
» 24 » nadačních	23.337·09 »
dohromady	1,730.414·39 *ha*.

Při velkostatcích bylo, počítaje i pastviny, 40.748·92 *ha* neplodné půdy, 74.090·00 *ha* sadů a 1,025.506·28 *ha* lesů.

sku 46 zl. 54 kr., v celé polovici říše 40 zl. 7 kr. katastrálního výnosu. Pozemkové daně připadalo r. 1883. průměrně na

	1 poplatníka	na 1 jitro plodné půdy
v Čechách	15 zl. 19 kr.,	1 zl. 31 kr.
na Moravě	11 „ 32 „	1 „ 38 „
ve Slezsku	10 „ 47 „	94 „
v celé polov. říše	8 „ 29 „	69 „

V Čechách jest nyní toliko 41 svěřenských a 393 nesvěřenských velkostatků, z nichž se platí ročně více než po 200 zl. pozemkové daně.

Vedle povážlivého drobení menších statků rolnických rostou neustále velké državy zemědělské, svěřenství přibývá atd.[1]) Takové hromadění nemovitých statků jest zvláště při veliké lidnatosti zemí koruny české v nejedné příčině tak, ne-li více škodlivé, nežli přílišné drobení usedlostí rolnických anebo nepřirozené soustřeďování movitého kapitálu v rukou nemnohých milionářů a bank.

Při uvažování poměrů těchto sluší přihlížeti také ku državám *státním* a *fondovým*.[2]) Na počátku tohoto století zaujímaly státní statky asi 3.304.800 *ha*, statky nadační asi 641.700 *ha*, spravoval tedy stát 3,946.500 *ha*. Državy tyto jsou již většinou rozprodány, tak na př. zbyly z korunních statků v Čechách toliko hvozdy jachymovské a bohutínské u výměře 6145·3 *ha*.[3])

---

[1]) Na *Moravě* drží kníže Liechtenstein 13 velkostatků, z nichž platí 177.545 zl. 3 kr. pozemkové daně; arcibiskup olomucký platí 61.451 zl. 22 kr. pozemkové daně atd. Ve *Slezsku* drží arcikníže Albrecht 30 statků, z nichž platí 51.154 zl. 37 kr. pozemkové daně, biskup vratislavský platí ze svých slezských držav 39.063 zl. 25 kr., 4 slezští velkostatkáři více než po 10.000 zl. pozemkové daně atd.

Svěřenských panství bylo r. 1883. v celé polovici říše 292 s 880 statky, při nichž bylo 1,140.193 *ha* pozemkův. V Čechách bylo 58 svěřenství s 220 statky a s 579.219 *ha*, na Moravě 18 svěřenství s 59 statky a s 177.539 *ha* a ve Slezsku 5 svěřenství s 20 statky a se 17.670 *ha* pozemkův atd.

V zemích koruny české bylo úhrnem 81 svěřenství s 299 statky a 774 428 *ha* pozemků. Svěřenské statky zaujímaly v Čechách 11·15, na Moravě 7·99, ve Slezsku 3·43, v Horních Rakousích 5·04, ve Štýrsku 1·06, v Korutanech 6·83, v Přímoří 4·87, v Tyrolsku 0·003, v Haliči 0·38 a v Dalmacii 0·38 proc. veškeré rozlohy.

Peněžných fideikomisů jest v naší polov. říše 397 s kapitálem 53,283.688 zl.

[2]) Dle rozpočtu státního na r. 1886. obnáší příjem statků a hvozdů náboženských fondů 376.480 zl., vydání správy 314.020 zl., výnos 52.460 zl., příjem hvozdů a statků státních, jež ministerstvo orby spravuje, jest rozpočítán na 3,951.100 zl., vydání správy na 3,512.190 zl., čistý výnos na 438.910 zl.

[3]) Podle zemských desk bylo r. 1800. v království *Českém*

45	korunních a komorních statků	u	výměře	87.462 *ha*
6	baňských statků	»	»	15.167 »
65	statků fondu studijního	»	»	17.376 »
71	» » náboženského	»	»	59.319 »
3	statky nadační	»	»	5.688 »
3	» university	»	»	434 »
3	» fondu invalidů	»	»	2.820 »
198	statků u výměře			134.786 *ha*.

Mimo tyto hvozdy spravuje ministerstvo vyučování statky pražské university (434 *ha*) a nemnohé zbytky statku náboženského fondu; místodržitelství spravuje millesimovské statky nadační Ronov a Třemošnou (2915 *ha*) a Šporkovy statky nadační u výměře 1488 *ha.*

Státních statků bylo prodáno v l. 1800.—1870. 833.731 *ha* za 54,796.911 zl., v Čechách (v l. 1809.—1868.) 97.208 *ha* za 20,977.743 zl.,[1]) statků *náboženského fondu* 232.633 *ha* za 22,487.061 zl., v Čechách (v l. 1800.—1839.) 67.623 *ha* za 6,784.768 zl., na Moravě a ve Slezsku (v l. 1800.—1846.) 45.392 *ha* za 5,893.582 zl., *nadačních statků* (v l. 1880.—1877.) 67.738 *ha* za 5,957.443 zl., v Čechách (v l. 1800.—1864.) 18.877 *ha* za 2,938.317 zl., na Moravě a ve Slezsku (1800.—1826.) 8592 *ha* za 1,254.822 zl.[2])

---

[1]) V království Českém byly prodány:

Záhořany	r.	1809.	691	*ha*	za 105.210	zl.
Albrechtice	„	1811.	250	„	14.810	„
Bečvary	„	1825.	295	„	62.123	„
Smrkovice Staré	„	1827.	1.037	„	89.780	„
Kolín a Dolany	„	1829.	1.862	„	210.525	„
Řídka	„	1829.	372	„	90.000	„
Ostrov, Brand Dolejní	„	1830.	3.343	„	140.245	„
Otovice, Přemlovice a Tuppelsgrün	„	1830.	521	„	116.550	„
Žírec a Debrné	„	1833.	1.790	„	124.956	„
Schlossenreut a Mežholes	„	1835-46.	85	„	9.750	„
Podhořany	„	1837.	273	„	157.500	„
Udič a Čichalov	„	1837.	895	„	178.500	„
Toužím a Brlozec	„	1837.	4.204	„	510.405	„
Hauenstein a Měděnec	„	1839.	2.539	„	420.105	„
Přísečnice	„	1839.	7.438	„	263.103	„
Poděbrady a Kovanice	„	1840.	7.825	„	1,795.075	„
Králové Dvůr	„	1860.	982	„	210.525	„
Brandýs, Dektary a Stará Boleslav	„	1864.	6.662	„	1,613.766	„
Hodkov a Hranice	„	1865.	487	„	100.500	„
Smiřice a Hořiněves	„	1862-66.	5.628	„	2,556.069	„
Pardubice, Semín a Dašice	„	1862-66.	17.570	„	4,240.146	„
Zbirov	„	1868.	25.094	„	} 8,048.100	„
Slavkov	„	1868.	7.365	„	}	

[2]) Ze statků náboženského fondu byly prodány mimo jiné v *Čechách*:

Doksy	r.	1800.	1.408	*ha*	za	197.000	zl.	
Čemíny	„	1806.	1.732	„	„	48.105	„	
Pohled	„	1809.	248	„	„	55.440	„	
Přestice	„	1816.	431	„	„	86.604	„	
Sedlec	„	1819.	3.177	„	„	630.105	„	
Chotěšov	„	1822.	8.620	„	„	1,143.660	„	
Solnice	„	1825.	2.961	„	„	126.000	„	
Vojnův Městec	„	1826.	3.243	„	„	148.522	„	
Kladruby a Jivany	„	1827.	3.581	„	„	289.800	„	
Zbraslava	„	1827.	4.139	„	„	300.353	„	
Plasy, Bělá a Kačerov	„	1827.	13.415	„	„	1,155.053	„	
Hrochův Týnec	„	1829.	715	„	„	87.266	„	
Pacov	„	1836.	1.120	„	„	233.310	„	
Český Dub a Víska	„	1839.	2.050	„	„	537.810	„	atd.

V l. 1800.—1877. bylo vesměs prodáno 1,133.843 *ha* státních a fondových statků za 83,241.415 zl.

Státní a fondové statky zaujímaly

	r. 1800. *ha*	r. 1850. *ha*	r. 1860. *ha*	r. 1880. *ha*	r. 1884. *ha*
v celé pol. říše	3946.512	2144.469	2044.999	1353.367	1355.022
v Čechách	195.485	79.758	79.758	14.333	14.301
na Moravě / ve Slezsku	53.984	—	—	—	—

Státních hvozdů bylo ještě r. 1855. 1,290.500 *ha*, r. 1884. zbývalo 634.408 *ha*.

II.

Ku *zevrubnému* zobrazení vývoje našeho hornictví a hutnictví nedostává se nám pomůcek statistických.

Majitelů dolů bylo v naši polovici říše r. 1876. 1683, r. 1882. 1624, jichž doly zaujímaly r. 1876. 163.934·4, r. 1882. 167.116·6 *ha*, v Čechách 97.388·6, na Moravě 9114·0, ve Slezsku 5493·0, v zemích koruny české 111.995·6 *ha* nebo 67·0 proc. veškeré výměry dolů v naši polovici říše.

Státní doly zaujímaly koncem r. 1882. v celé polovici říše 5075·0 (v Čechách 3830·4, v Tyrolsku 716·1, v Haliči 265·2) *ha*.

Povolení ku kutění uděleno bylo v naši polovici říše r. 1876. 1711 soukromníkům, r. 1882. 1297, a to v Čechách 623, na Moravě 62, ve Slezsku 29.

Při *hornictví* a při *hutnictví* bylo vůbec zaměstnáno v naši polovici říše dle sčítání lidu z r. 1880. 2,139.159 (v Čechách 802.772, na Moravě 255.752, ve Slezsku 16.895) dělníkův; r. 1884. pracovalo při hornictví v celé polovici říše 89.083 (v Čechách 42.112, na Moravě 5623, ve Slezsku 12.969) dělníků a to 80.901 mužů, 5933 žen a 2249 dětí; v zemích koruny české bylo tedy 60.704 neb 61·5 proc. všech dělníků horních v naši polovici říše.*) —

Na *Moravě* a ve *Slezsku* byly mimo jiné prodány:

Doubravice	r. 1808.	428	*ha*	za	153.835	zl.
Nezamyslice	„ 1812.	177	„	„	79.905	„
Klobouky	„ 1820.	1.350	„	„	214.410	„
Staré Brno	„ 1825.	909	„	„	144.901	„
Březovice	„ 1825.	525	„	„	74.656	„
Králové Pole	„ 1825.	632	„	„	58.438	„
Konice	„ 1825.	1.808	„	„	156.528	„
Hradiště	„ 1826.	1.000	„	„	87.203	„
Žďár	„ 1826.	5.288	„	„	188.527	„
Zábrdovice	„ 1831.	2.649	„	„	233.100	„
Velehrad	„ 1837.	2.924	„	„	595.350	„ atd.

Mimo malé objekty bylo prodáno v Čechách 28, na Moravě a ve Slezsku 39 statků náboženského fondu; v Čechách 22, na Moravě a ve Slezsku 11 statků studijního fondu a nadací.

*) V Uhrách bylo při dolech a hutích r. 1880. 38.881 mužů, 1.475 žen a 5.338 dětí, dohromady 45.694 osob zaměstnáno.

Při *hutích* bylo r. 1882. v celé polovici říše 19.229 dělníků (v Čechách 4506, na Moravě 2331, ve Slezsku 1061, v zemích koruny české 7898 neb 41·0 proc.) a to 15.267 mužů, 2117 žen a 1845 děti.

Roku 1884. bylo při hornictví a v hutích v naší polovici říše 104.074 dělníkův (v Čechách 49.080, na Moravě 8604, ve Slezsku 15.475, v zemích koruny české 73.159 neb 70·3 proc.).

Cena hornické výroby páčila se

	r. 1882.	r. 1884.
v celé polovici říše na	69,835.511 zl.,	na 70,985.655 zl.
v Čechách „	23,315.644 „	„ 30,056.621 „
na Moravě „	4,142.481 „	„ 6,819.210 „
ve Slezsku „	6,642.896 „	„ 8,977.457 „
v zemích kor. česk. „	34,101.021 „	„ 45,853.288 „

Připadalo tedy z veškeré hornické výroby v naší polovici říše na země koruny české r. 1882. 48·7 (bez soli 72·3), r. 1884. 64·6 proc.

Těžba uhlí v naší polovici říše vzrostla v l. 1876.—1884. ze 118,677.167 na 171,995.185 *q*. Kamenného a hnědého uhlí bylo vytěženo

	r. 1855.	r. 1884.
v Čechách	17,644.300 víd. ctů.,	107·3 mil. *q*.
na Moravě	2,518.400 „ „	11·1 „ „
ve Slezsku	5,161.300 „ „	23·4 „ „
	25,324.000 víd. ctů.,	141·8 mil. *q*.

neb 82·5 proc. veškerého uhlí v naší polov. říše vytěženého.

Cena této těžby páčena byla v celé polovici říše r. 1882. na 38,377.701 zl. (v Čechách na 19,243.558 zl., na Moravě na 4,011.315 zl., ve Slezsku na 6,599.638 zl., v zemích koruny české na 29,954.511 zl., neb 78·0 proc.), r. 1884. na 40,838.604 zl.

Z dolů bylo placeno daně

	r. 1880.:	r. 1882.:
v Čechách	629.153 zl. 53½ kr.	822.249 zl. 52 kr.
na Moravě	90.130 „ 12 „	183.624 „ 76 „
ve Slezsku	145.575 „ 38½ „	133.301 „ 80 „
v celé polovici říše	1,236.276 „ 88½ „	1,706.884 „ 91 „

Na země koruny české připadlo z těchto daní a poplatků r. 1880. 69·956 proc., r. 1882. 66·74 proc.*)

Rostoucí spotřeba kamenného uhlí, jež se počalo teprv před 300 lety těžiti, jest čelnou známkou vývoje průmyslu.

*) Daně a poplatky tyto obnášely

	r. 1880:	r. 1882:
v Čechách	2·38 proc.,	3·05 proc.
na Moravě	2·06 »	2·81 »
ve Slezsku	2·38 »	1·76 »
v celé polov. říše	2·13 »	2·61 » veškeré hodnoty těžení.

V Rakousku a v Uhrách bylo spotřebováno roku 1865. 5,050.00, roku 1874. 11,746.000, r. 1880. 14,577.000, r. 1882. 16,368.000 tun uhlí.[1])

Uhlí a rašeliny bylo z naší říše vyveženo roku 1879. za 10,121.859 zl. (přiveženo za 9,026.739 zl.), r. 1883. za 15,577.986 zl. (přiveženo za 10,877.680 zl.).[2]) Roku 1884. bylo z naší říše vyveženo kamenného uhlí 5,730.747 (přiveženo 24,435.265) *q*, hnědého uhlí 32,726.774 (přiveženo 725.628) *q*, rašeliny a rašelinového uhlí 34.812 (přiveženo 5894) *q*, koku 368.147 (přiveženo 487.997) *q*, mimo to dřevěného uhlí 18.232 (přiveženo 220.055) *q*.[3])

Železných rud bylo vytěženo

	r. 1855.:	r. 1882.:
v Čechách	2,468.000 víd. ctů.	1,225.816 *q*
na Moravě	1,376.000 „ „	175.786 „
ve Slezsku	328.000 „ „	66.472 „

v celé polovici říše r. 1876. 5,549.656 (v Čechách 595.039, na Moravě 94.669, ve Slezsku 75.247) *q*, r. 1882. 9,025.103 (ve Štýrsku 6,183.549) *q*.

---

[1]) Uhlí bylo spotřebováno

	r. 1865.	r. 1874.	r. 1880.	r. 1882.
v Anglii	90.404.000 —	112,919.000 —	130,698.000 —	138,070 000 tun
v Německu	26,680.000 —	46,380.000 —	54,754.000 —	62,528.000 »
ve Spoj. Obcích	18,825.000 —	45,259.000 —	72,144.000 —	87,341.000 »
ve Francii	18,522.000 —	23,417 000 —	28,846.000 —	30,285.000 »
v Belgii	7,631.000 —	10,378.000 —	12,071.000 —	13,167.000 »

[2]) *Nerostného uhlí* vůbec bylo z naší říše průměrně ročně

	vytěženo:	přiveženo:
v l. 1831.—35.	22.196 *q*	142.857 *q*
„ „ 1841.—45.	371.416 „	325.512 „
„ „ 1851.—55.	855.251 „	1,023.631 „
„ „ 1861.—65.	3,425.168 „	3,256.733 „
„ „ 1871.—75.	17,517.963 „	15,984.678 „
„ „ 1881.—83.	37,410.617 „	22,730.932 „

Kamenného uhlí a koku bylo z naší říše

	vyveženo:	přiveženo:
r. 1831.	25.095 *q*	94.979 *q*
„ 1840.	264.432 „	261.230 „
„ 1850.	626.300 „	745.519 „
„ 1860.	2,796.755 „	2,401.285 „
„ 1870.	9,251.981 „	9,271.198 „
„ 1880.	37,205.196 „	22,410.164 „
„ 1883.	40,749.044 „	24,200.071 „

[3]) Roku 1885. bylo z Rakouska a z Uher

	vyveženo:	současně bylo přiveženo:
kamenného uhlí	6,428.810 *q*	24,139.212 *q*
dřevěného „	239.436 „	15.425 „
hnědého „	33,563.507 „	619.158 „

Cena těchto rud se páčila r. 1882. v celé polovici říše na 2,397.464 zl., v Čechách na 219.409 zl., na Moravě na 58.369 zl. a ve Slezsku na 40.308 zl.

Železných rud bylo z naší říše

	r. 1881.	r. 1884.
vyveženo:	458.639 *q*	355.798 *q*
současně přiveženo:	204.808 *q*	325.774 *q*.

Železa bylo *vyrobeno* v Čechách r. 1857. 580.000 víd. ctů., r. 1884. 1·04 mil. *q*, na Moravě 1·3 mil. *q* atd.

Železa a železného zboží bylo do naší říše přiveženo r. 1879. 790.357 (vyveženo 467.371) *q*, r. 1880. 981.280 (vyveženo 934.479) *q*, r. 1881. 1,448.915 (vyveženo 504.101) *q*, r. 1882. 1,704.789 (vyveženo 413.128) *q*, r. 1883. 2,315.147 (vyveženo 425.042) *q*.[1])

Roku 1884. bylo do naší říše přiveženo železa a ocele 1,373.529 (vyveženo 157.457) *q*, železničních dlah 16.329 (vyveženo 4244) *q*, plechu 18.178 (vyveženo 23.709) *q*, drátu 7346 (vyveženo 6535) *q*, litiny 42.297 (vyveženo 26.616) *q*, výrobků ze železa a z ocele 234.477 (vyveženo 44.065) *q*, strojů 360.595 (vyveženo 98.209) *q*.

Zlaté a *stříbrné* rudy těženy jsou v naší polovici říše toliko v Čechách.

Zlatých rud bylo vytěženo r. 1880. 55 *q* v ceně 15.300 zl., stříbrných rud 125.732 *q* v ceně 3,133.559 zl. R. 1884. bylo vytěženo zlatých rud (také v Tyrolsku a Solnohradsku) 27.077 kg.

---

[1]) Železa a litiny bylo do Rakouska a do Uher průměrně ročně v

l. 1831.—35.	přiveženo	5.211 *q*	vyveženo bylo	4.934 *q*
„ 1841.—45.	„	11.813 „	„ „	8.698 „
„ 1851.—55.	„	123.992 „	„ „	7.604 „
„ 1861.—65.	„	152.214 „	„ „	34.095 „
„ 1871.—75.	„	1,487.538 „	„ „	57.522 „
„ 1881.—83.	„	1,467.234 „	„ „	105.814 „
r. 1831.	„	4.862 „	„ „	4.467 „
„ 1840.	„	5.120 „	„ „	10.111 „
„ 1850.	„	14.050 „	„ „	6.082 „
„ 1860.	„	118.711 „	„ „	16 363 „
„ 1870.	„	1,599.037 „	„ „	17.885 „
„ 1883.	„	1,834.845 „	„ „	96.717 „

v ceně 38.115 zl., stříbrných rud 34,056.873 kilogramů v ceně 3,105.730 zl.*)

*) Rakouska a Uher průměrný roční přívoz a vývoz

v letech		zlata	stříbra	mincí zlatých	mincí stříbrných	zlatých a stříbrných smíšených mincí	platiny	Úhrem
		zl.	zl.	zl.	zl.	zl.	zl.	zl.
1855.—59.	přívoz	12.638.000	63,813.000	32,204.000	43,436.000	23,000.000	75.000	175,166.000
	vývoz	48.000	5,969.000	23,839.000	76,040.000	17,589.000	9000	123,494.000
1860.—64.	přívoz	2,575.000	20,957.000	64,701.000	38,298.000	7,815.000	150.000	134,496.000
	vývoz	401.000	49.000	65,728.000	79,776.000	32,106.000	217.000	178,277.000
1870.—74.	přívoz	360.000	15,275.000	136,574.000	34,908.000	10,618.000	72.000	197,807.000
	vývoz	115.000	986.000	45,526.000	105.997.000	53,101.000	60.000	205,785.000
1875.—79.	přívoz	1,194.000	94,403.000	77,427.000	18,596.000	6,530.000	190.000	198,340.000
	vývoz	287.000	2,206.000	21,970.000	55,809.000	3,982.000	22.000	90,276.000
1880.—83.	přívoz	3,085.000	24,140.000	71,656.000	8,769.000	5,323.000	19.000	112,992.000
	vývoz	411.000	1,087.000	11,560.000	57,827.000	10.581.000	2000	81,468.000
1855.—83.	úhrnný přívoz	20.640.000	224,475.000	454,023.000	203,028.000	64,468.000	524.000	967,158.000
	úhrnný vývoz	1,304 000	10,353.000	205,882 000	445,652.000	192,064.000	403.000	855,657.000
	průměrný roční přívoz	378.000	7,139.000	17,462.000	7,809.000	1,795.000	18.000	34,601.000
	průměrný roční vývoz	49.000	169.000	7,919.000	17,140.000	7,005.000	16.000	32,298.000

V Čechách bylo vytaveno r. 1882. 30,926.000 *q* stříbra, 7206 *q* olova, 38.295 *q* klejtu, 1367 *q* síry, 19.647 *q* ledku atd.[1])

U Kutné Hory kutí stát na stříbro, v Jachymově zřizuje se družstvo ku kutění na zlato.[2])

Těžba ostatních rud a tuhy byla ceněna r. 1882. v celé polovici říše na 3,201.389 zl., v Čechách na 792.882 zl., na Moravě na 72.797 zl., ve Slezsku na 2950 zl.

Veškerá výroba hutní byla oceněna

	r. 1880.:	r. 1882.:
v Čechách na	7,408.663 zl.	7,308.901 zl.
na Moravě „	2,215.808 „	4,101.500 „
ve Slezsku „	950.568 „	1,545.477 „
v celé polovici říše na	23,222.720 „	28,908.095 „

připadalo tedy z této výroby na země koruny české 44·8 proc.[3])

R. 1884. bylo z Rakouska a z Uher vyvezeno zlata 8.145 (přivezeno 2.628) kg, stříbra 41.131 (přivezeno 17.935) kg, zlatých mincí 2.075 (přivezeno 6.876) kg, mincí stříbrných 65.086 (přivezeno 6.641) kg. V prvém pololetí r. 1885. bylo do Rakouska a do Uher přivezeno zlata a zlatých mincí za 3,833.730 zl (v prvém pololetí r. 1884. za 2,036.600 zl.), stříbra a stříbrných mincí za 1,526.046 zl. (v prvém pololetí r. 1884. za 684.602 zl.); vyvezeno bylo zlata a zlatých mincí za 1,981.500 zl. (r. 1884. 2,577.300 zl.), stříbra a stříbrných mincí 2,825.564 zl. (r. 1884. za 4,664.996 zl.)

[1]) Státní doly a hutě vynesly r. 1860. v Čechách 2,181.917 zl., na Moravě 127.953 zl. Výnos státních dolů těchto na r. 1886. jest rozpočítán na 748.636 zl. (hrubý příjem 6,345.306 zl., vydání 5,596.670 zl.) Doly příbramské vynášejí 656.338 zl. (hrubý příjem 3,949.536 zl., vydání 3,293.198 zl.), v Mostě 12.083 zl. (hrubý příjem 299.980 zl., vydání 287.897 zl.). V dolech příbramských bylo v l. 1825.—1874. vytěženo 50.565 *q* stříbra, 140.977 *q* olova, 492.952 *q* klejtu a j.; čistý výtěžek obnášel 13,061.765 zl., z toho připadlo státu 11,805.836 zl., obci příbramské 504.252 zl., občanstvu vářečnému 252.126 zl., příbramskému fondu pro chudé, škole a kostelu 170.075 zl., obci Vlachovu Březí 31.516 zl. V Příbrami bylo vytaveno r. 1880. 29.977 kg. stříbra v ceně 2.7 mil zl.

[2]) Různých kovů mimo železo a kovy drahé bylo z naší říše vyvezeno r. 1879. 51.337 *q* za 2,746.711 zl. (přivezeno 164.394 *q* za 6,602.699 zl.) r. 1883. 43.632 *q* za 2,593.947 zl. (přivezeno 226.377 *q* za 9,787.919 zl.). Výrobků z těchto kovů bylo

	r. 1879.	r. 1883.
vyvezeno	15.575 *q* za 2,869.425 zl.,	25.042 *q* za 3,675.300 zl.
přivezeno	7.945 „ „ 1,665.420 „	14.268 „ „ 2,718.191 „

Kovů a výrobků těchto bylo r. 1884. z naší říše vyvezeno 79.471 *q*, současně přivezeno 251.142 *q*.

[3]) ***Hutní výroba*** byla ceněna

	v Čechách:		v celé polovici říše:	
	r. 1880.:	r. 1882.:	r. 1880.:	r. 1882.:
při železe	2,338.392 zl.,	2,656.584 zl.	15.253.096 zl.,	21,062.759 zl.
stříbře	2,662.060 „	2,755.491 „	2,696.108 „	2,770.509 „
olově	209.622 „	149.415 „	1,086.868 „	1,349.063 „
klejtu	642.446 „	659.152 „	652.001 „	666.608 „
kyselině sirkové	1,171.780 „	681.133 „	1,171.780 „	681.133 „ atd.

Na Moravě bylo vytaveno r. 1882. — za 4,100.579 zl. železa, za 79.831 zl. mědi; za 90 zl. ledku; ve Slezsku za 1,545.477 zl. železa atd.

III.

Naše průmyslová statistika dosud jest velice neúplná, což jest s politováním tím větším, protože je statistika průmyslu a dělnictva nejspolehlivějším kompasem při osnování reform *sociálně politických*, jakož i nejpevnějším základem zdarného vývoje zákonodarství živnostenského.

Sčítáno bylo r. 1857.

	v Čechách:	na Moravě:	ve Slezsku:
obchodníků a průmyslníků	216.090	92.680	16.982
pomocníků při průmyslu	218.508	65.536	17.458
čeledi	337.210	109.412	30.580
nádenníkův	324.950	143.894	33.188

Dle sčítání lidu z r. 1869. bylo zaměstnáno

	v naší polovici říše:	v Čechách, na Moravě a ve Slezsku:
při zemědělství	38·00 proc.	30·00 proc.
při honbě a při rybolovu	0·03 „	0·03 „
při průmyslu a obchodu	13·00 „	19·00 „

veškerého obyvatelstva.

Roku 1880. zaměstnávalo se průmyslem v Čechách 1,960.864, na Moravě 605.836, ve Slezsku 199.153, v zemích koruny české 2,765.853 (55·0 proc.), v celé polovici říše 5,026.234 obyvatelův. V dolech a v hutích a při průmyslu bylo zaměstnáno průměrně z 1000 obyvatelů v Čechách 352·6, na Moravě 281·3, ve Slezsku 352·3, v celé polovici říše 227·0 obyv.

Poměry průmyslové a obchodní v království Českém velmi zajímavě objasňuje *statistika obchodních a živnostenských komor*, zvláště pak výsledky posledních voleb do těchto komor.

Při volbách do obchodní a živnostenské komory *pražské* v červnu r. 1884. konaných bylo k volení oprávněno 17.927 obchodníků a živnostníků, z nich volilo 14.404, 202 lístky byly prohlášeny za neplatné, bylo tedy vesměs odevzdáno 14.202 platných volebních lístků. Ve všech odděleních bylo zvoleno 32 českých a 16 německých kandidátů, české kandidáty volilo ve všech odděleních 11.532—12.052 neb 81·2—84·9 proc. voličův, dle kandidátní listiny německé volilo 1462—1474 voličův.

Při volbách do obchodní komory *plzeňské* 16. a 17. února 1885. konaných volilo ze 7899 oprávněných voličů 7337, 318 lístků bylo neplatných a rozptýlených, kandidáti čeští obdrželi vesměs 4775, kandidáti němečtí, kteří toliko v oddělení velkého průmyslu a hornictví zvítězili, obdrželi vesměs 1966 hlasů. V této komoře zasedá nyní 26 Čechů a 10 Němců.

Při letošních volbách do obchodní komory *budějovické* bylo odevzdáno 6049 (při volbách r. 1875. 1910, 1883. 3659) volebních lístků; zvoleno bylo 22 českých a 2 němečtí kandidáti, pro české kandidáty hlasovalo 6144, pro německé 1343 voličův.

Tyto volby nejzřejměji ukázaly, jak veliké křivdy nám Čechům bylo dosud v těchto komorách snášeti a jaká to byla zastupitelstva *českého* živnostnictva, *českého* obchodnictva.

Při volbách do komory *liberecké* a *chebské* r. 1885. vykonaných zvítězili vesměs kandidáti Němcův.

Vítězství naše při volbách do obchodní komory *brněnské* dosažené bylo zmařeno nerozhodností vlády.

Při obnovených volbách do komory *brněnské*, jakož i při volbách do komory *olomoucké* domohli jsme se již vážných menšin. —

Roku 1857. byly vypočítány příjmy

	v Čechách:	na Moravě:	ve Slezsku:
obchodníků a průmyslníků	31,558.592 zl.	1,290.466 zl.	3,026.374 zl.
pomocníků v průmyslu	24,948.399 „	11,093.668 „	2,133.506 „
čeledi	33,616.602 „	12,318.956 „	2,615.656 „
nádenníků	30,489.953 „	12,597.880 „	2,807.903 „
soukromých úřadníků a pensistův	7,002.777 „	3,368.696 „	901.265 „
	12,761.323 zl.	40,669.666 zl.	11,484.704 zl.

v celé říši (počítaje i Lombardsko a Benátsko) 752,185.431 zl.; připadalo tak na země koruny české 179,770.693 zl. neb 23·9 proc.

Veškerý příjem průmyslových a obchodních podnikův společenských a akciových byl r. 1872. vypočítán v celé polovici říše na 111,942.780 zl. železnic a dopravních podniků na 43,451.600 zl.), v Čechách na 10,617.260 zl., na Moravě na 2,386.380 zl., ve Slezsku na 573.000 zl., v Dolních Rakousích s Vídní na 90,283.760 zl. atd.

Roku 1857. bylo uloženo v celé naší říši 765.253 (v Čechách 205.114, na Moravě 90.159, ve Slezsku 16.569) průmyslníkům a obchodníkům *výdělkové* daně 4,315.980 (v Čechách 979.650, na Moravě 524.802, ve Slezsku 93.563) zl. a daně z příjmů I. třídy 4,315.980 (v Čechách 554.950, na Moravě 236.128, ve Slezsku 59.110) zl.

Roku 1857. bylo uloženo vůbec

	daně výdělkové:	daně z příjmů:
v Čechách	999.596 zl.	839.222 zl.
na Moravě	529.335 „	343.707 „
ve Slezsku	94.648 „	75.933 „
v celé polovici říše	4,270.735 „	8,458.830 „

Roku 1862. bylo v Rakousku, počítaje také Benátsko, podrobeno dani 994.733, v Čechách 217.953, na Moravě 92.162, ve Slezsku 20.792, tedy v zemích koruny české 330.807 (33·2 proc.) řemeslných a průmyslových závodů; daně výdělkové a daně

z příjmů platily tyto závody v celé polovici říše 16,375.565 zl., v Čechách 2,564.270 zl., na Moravě 1,147.636 zl., ve Slezsku 244.402 zl., v zemích koruny české 3,956.308 zl. (24·1 proc.)

Výdělkové daně bylo uloženo r. 1872. v Čechách 189.822 poplatníkům 1,346.360 zl., na Moravě 78.619 poplatníkům 555.526 zl., ve Slezsku 18.792 poplatníkům 108.569 zl., v celé polovici říše 621.610 poplatníkům 4,808.780 zl.

Na r. 1885. byla rozpočítána

	daň výdělková:	průměrně na 1 obyv.	daň z příjmů:	průměrně na 1 obyv.
v Čechách	2·925 mil. zl.	0·53 zl.	5·000 mil. zl.	0·89 zl.
na Moravě	1·102 „ „	0·51 „	2·200 „ „	1·02 „
ve Slezsku	0·224 „ „	0·40 „	0·650 „ „	1·15 „
v celé polovici říše	10·100 „ „	0·45 „	24·530 „ „	1·10 „ [1]

Připadalo tedy na země koruny české 4·251 mil. zl. neb 42·1 proc. daně výdělkové a 7·850 mil. zl. neb 32·0 proc. daně z příjmů.[2])

Průmyslových závodů vůbec bylo dle úřadní neúplné statistiky z r. 1880. v celé polovici říše 348.700, v Čechách 118.199 (34·0 proc.), na Moravě 42.819 (12·2 proc.), ve Slezsku 10.969 (3·1 proc.), v zemích koruny české 171,987 (49·3 proc.), všech průmyslových závodů naší polovice říše. Na 1000 obyv. připadalo průměrně v celé polovici říše 15·7, v Čechách 21·21, na Moravě 19·9, ve Slezsku 18·7, v zemích koruny české 20·8 takových závodů.[3])

Výroba závodů těchto páčila se r. 1880. v Čechách na 415·6 mil. zl. (39·6 proc.), na Moravě na 187·7 mil. zl. (17·95 proc.), ve Slezsku na 49·3 mil. zl. (4·5 proc.), v zemích koruny

---

[1]) Na r. 1886. jest rozpočítána

		daň výdělková:	daň z příjmů:
v Čechách	na	3,000 000 zl.	4,960.000 zl.
na Moravě	„	1,140.000 „	2,341.000 „
ve Slezsku	„	230.000 „	700.000 „
v celé polovici říše	„	10,360.000 „	25,000.000 „

[2]) Při posuzování poměrné poplatnosti zemí koruny české sluší míti zření k tomu, že dle rozpočtu na r. 1885. připadalo na Dol. Rakousy s Vídní 3,475.000 zl. (na 1 obyv. 1 zl. 45 kr.) daně výdělkové a 10 mil. zl. (na 1 obyv. 4 zl. 33 kr., daně z příjmů.

[3]) Závodů nejméně 42 zl. výdělkové daně platících bylo v celé polovici říše 19.291 s 545.270 dělníky, v Čechách 6.510 s 239.949 dělníky, na Moravě 1.678 s 83.042 dělníky, ve Slezsku 699 s 28.923 dělníky; v zemích koruny české bylo tedy 8.887 neb 46·0 proc. těchto závodů s 351.489 (64·4 proc.) dělníky.

V těchto závodech bylo zřízeno téměř 20.000 motorů s více než 255.000 koň. sil.; v Čechách 5.804 mot. 86.474 koň. sil; na Moravě 2.651 mot. 34.439 koň sil; ve Slezsku 723 mot. 11.902 koň. sil; v zemích koruny české 9.178 mot. s 132.815 koň. silami.

české na 652·6 mil. zl. neb 62·05 proc. veškeré této výroby v celé polovici říše oceněné na 1049·5 mil. zl.[1])

IV.

Ku šíření zemědělského pokroku a ku hájení zájmův zemědělských v království českém byla již r.1767. založena *hospodářská společnosť*, již císař Josef II. r. 1788. nazval *c. k. vlastenecko-hospodářskou společností království českého.*

Této blahodárné a nad jiné užitečné společnosti Metternichova a Bachova všemohoucí policie se nedotkla, teprv za liberálního (!) ministeria *Auersperkova* 27. března r. 1872. byla *proto* rozpuštěna, že se odvážila žádati, aby zemědělství království Českého na vídeňské výstavě světové r. 1873. bylo důstojně a proto *jednotně* zastoupeno! Dědicem c. k. vlastenecké hospodářské společnosti byla tak zvaná zemědělská rada (založ. r. 1873.), tehdáž povolná, bureaukratická agentura ministeria orby, s níž záhy téměř veškeré hospodářské spolky zastavivše po výtce také veškerou činnosť svou, spojení své byly přerušily.

Zemědělská rada zastavila r. 1876. vydávání „*Hospodářských Novin*“ a založila nový „Úřadní věstník,“ jenž byl zrcadlem její neplodného živoření.

Společným úsilím českých a německých hospodářských spolků způsoben jest konečně na sjezdech 22. května a 22. června r. 1879. v Praze konaných, v těchto neblahych poměrech příznivý obrat, po nekonečném vyjednávání stvrzen jest po snešeních těchto sjezdů upravený nový organisační statut zemědělské rady pro království České dne 8. m. ledna 1880., jímž bylo obnoveno spojení spolkův hospodářských se zemědělskou radou, t. jednotám těmto vyhraženo jest v zemědělské radě zastoupení volenými de-

---

[1]) *V zemích koruny české* bylo vyrobeno v závodech:

				V celé polov. říše:			
z kovů pracujících	za	36·6	mil.	za	89·4	mil.	zl.
na stroje a nástroje	„	20·4	„	„	39·3	„	„
v dílnách kamennických, hrnčířských a pod.	„	26·7	„	„	36·4	„	„
výrobků ze dřeva, z kosti, z kaučuku a pod.	„	13·5	„	„	35·2	„	„
výrobků z kůže, plsti a pod.		7.6	„	„	18·9	„	„
V zemích koruny české bylo vyrobeno				V celé polovici říše:			
tkanin za		245·4	mil.	za	314·8	mil.	zl.
oděvu a modního zboží za		7·8	„	„	28·5	„	„
papíru za		7·4	„	„	25·6	„	„
potravin a nápojů za		262·7	„	„	401·5	„	„
lučebnin za		24·6	„	„	55·2	„	„
umělecko-průmyslových výrobků a fotografií		0·130	„	„	0·97	„	„

legáty. *Prvým* předsedou nové zemědělské rady byl ustanoven *poslední* předseda vlastenecké hospodářské společnosti, kníže *Karel Švarcenberk.* V prvé valné hromadě d. 3. m. května 1880. byl výbor zemědělské rady zvolen *jednomyslně* delegáty českých i německých hospodářských spolků.

Zemědělská rada se ujímala po všecky časy ve všech oborech zemědělského zákonodárství a organisace zemědělské zdravé iniciativy, přibližejíc svědomitě a s důkladností obecně uznanou ku všem časovým otázkám zemědělským a dala svými návrhy zvláště na sněmu zemském podnět ku mnohým důležitým snesením a reformám.

Vývoji blahodárné činnosti zemědělské rady překáží poměrně k úkolům jejím nedostatečné prostředky hmotné, a v novější době také do tohoto ústředního zástupitelstva našich zemědělských zájmův uměle, po výtce z politických příčin zanešený *rozkol národní.*

Na r. 1884. obnášela státní dotace na správu zemědělské rady 14.000 zl., mimo 1000 zl. na výlohy odboru pro chov koňstva a 28.000 zl. k určitým účelům zemědělským; zemský sněm pak svolil zemědělské radě dotaci 835 zl. na zalesňování, 2000 zl. na zvelebení chovu skotu a 1200 zl. na zvelebení rybařství. [1])

Chceme-li činnosť a působení zemědělské rady objektivně a spravedlivě posouditi, musíme zajisté především uvážiti, *může-li* vůbec zemědělská rada při dotacích poměrně tak malých ve všech oborech rozsáhlého působení svého nárokům a potřebám našeho zemědělství plnou měrou dostáti a vyhověti? —

Odpůrcové jednotné zemědělské rady žalují, že zemědělská rada zvláště při rozdělování subvencí straní okresům českým a a dovozují, že zájmy rolnictva německého a českého v Čechách *nejsou* totožné.

Jak nespravedlivé jest nařknutí, jest lze již z toho vyrozuměti, že zemědělská rada v l. 1880.—1883. udělila německým okresům 83.619 zl. 11 kr., okresům českým 82.230 zl. 81½ kr. podpor. [2])

O *ústrojné jednotě a totožnosti* zájmů zemědělských v království Českém vůbec pochybovati může toliko vášní zaslepený politický stranník.

---

[1]) Ze státních důchodů bylo svoleno pro celou polovici říše na hospodářské vyučování, na meliorování pozemků, na zalesňování a na zvelebení chovu dobytka r. 1872. 620.000 zl., r. 1873. 584.500 zl., r. 1874. 590.000 zl., r. 1875. a 1876. po 530.000 zl., r. 1877. 495.000 zl., r. 1878. 370.000 zl., r. 1879. 340.000 zl., r. 1880. 330.000 zl. a tyto náklady jsou na r. 1885 mimo příspěvek 500.000 zl. melioračnímu fondu, rozpočítány na 462.000 zl.

[2]) Zemědělská rada svolila v letech 1880.—1883. na podporování chovu dobytka okresům německým 35.732 zl. 57 kr., okresům českým 32.336 zl. 50½ kr., na zalesňování bylo povoleno okresům německým 3.525 zl. 89 kr., okresům českým 6.203 zl. 64 kr., na meliorování okresům německým 2.235 zl. 60 kr., českým 2.235 zl. 60 kr., na podporování štěpařství, vinařství, lnářství a j. bylo rozděleno okresům německým 2.496 zl. 09 kr., českým 3.123 zl. 19 kr.

Političtí vůdcové našich krajanův německých vydavše nové heslo: *„Roztržení Čech“* — těžce nesli blahodárnou *společnou* činnosť zástupcův českého a německého rolnictva v zemědělské radě *království Českého* a *pouze proto* přičinili se o rozvod také v tomto ústředním zástupitelstvu zemědělském.

Z tohoto z *politických* příčin umíněně vyvolaného rozkolu v ústředním zastupování našich zájmův zemědělských vznikne zajisté *veškerému* našemu zemědělství škoda a toliko našim *společným* soupeřům, a našim konkurentům u výrobě a v tržbě zemědělské prospěch a zisk nemalý.

20. července 1884. vystoupilo po společném osvědčení ze zemědělské rady 28 delegátů německých okresů, zemědělská rada přešla přes toto osvědčení v sezení dne 31. července 1884. jednohlasně k dennímu pořádku. —

Boj v rozpoltění zemědělské rady zanešen jest netoliko do německých okresů, ale také na sněm zemský a na radu říšskou.

Zástupcové německých spolků hospodářských, vlastně političtí vůdcové našich německých krajanů, podnikli přímo zimničnou agitaci za zřízení nové *německé* ústřední jednoty zemědělské v Čechách, jejíž stanovy byly v září r. 1885. schváleny.

O příčinách a o cílech tohoto podnikání učinil *Křepek* ve svém provolání ku německému rolnictvu (*Der deutsche Landwirt* ze dne 15. října 1885. čís. 20.) upřímné a pozoruhodné vyznání, z něhož vyjímáme:

„Naše německá ústřední jednota nabývá za dnů našich zvláštní důležitosti v obraně proti snahám slovansko-feudálním na půdě *národní.* V německé ústřední jednotě zrcadlí se myšlénka *rozpoltění Čech,* založením této jednoty chceme my Němci také říci: zájmy obyvatelstva německého jest lze zdárně střehnouti, bude-li utvořením zvláštního německého území správního s vlastními úřady co možno zamezeno, ne-li na dobro zmařeno pronikání snah slovansko-feudálních také do území řeči německé. *Právem* bylo *založení německé ústřední jednoty hospodářské prohlašováno za prvý krok ku rozdělení Čech.* A veškeré německé obyvatelstvo po výtce pro tento *politický* význam ústřední jednoty radostně pozdravilo zřízení spolku tohoto.“

K tomuto výkladu není zajisté potřebí ani slova přičiniti!

Tyto agitace vyvolaly přirozeně praporečníkům nové německé ústřední jednoty zemědělské zajisté nepohodlný odpor a protitlak.

Vláda učinila roku 1884. sněmu zemskému předlohu o proměnění zemědělské rady pro království České ve *veřejný orgán zemský.* Jest zajisté nanejvýše potřebí, aby zemědělská rada byla touto reformou na dobro vymaněna ze vlivů proměnlivých proudů politických a agitací časových, aby se plným úsilím mohla oddati klidné práci při řešení důležitých úkolů svých.

Zemědělská rada horlivě se přičiňuje o osvěžení našich *hospodářských spolků,* jež jsou zajisté uhelným kamenem organisace

našeho rolnictva a vedle hospodářských škol nejdůležitější pakou vývoje našeho zemědělství. V *Čechách* bylo zemědělských spolků

	r. 1862.	r. 1874.	r. 1884.
českých	55 s 6381 čl.,	58 s 6863 čl.,	190 s 26045 čl.
německých	26 „ 2112 „	29 „ 3150 „	146 „ 12529 „
utrakvistických[1])	1 „ 228 „	4 „ 280 „	7 „ 2279 „ [2])

Roku 1885. bylo založeno v Čechách 120 nových různých spolků hospodářských.[3])

Veškeré spolky hospodařské v Čechách čítaly roku 1875. 22.000, r. 1880. 45.000, r. 1881. 50.000, r. 1882. 57.200 členů.[4])

---

[1]) Utrakvistické spolky hospodářské byly v Budějovicích, v Jindřichově Hradci, v Sušici, v Landškrouně, ve Vimperku, v Stříčicích a v Bovicích.

[2]) V této statistice nejsou obsaženy spolky lesnické, sadařské, včelařské, rybářské a pod.

V Čechách bylo	r. 1875.	r. 1878.	r. 1882.
lesnických spolků	3	4	3
zahradnických a štěpařských spolků	12	43)	66
vinařských spolků	1	1)	
chmelařských spolků	3	3	5
včelařských „	12	24	31
rybářských „	1	2	4
hedvábnických „	3	3	3
ku podporování chovu drobných zvířat	—	—	4
různých zemědělství podporujících spolků	10	11	10
hospodářsko - průmyslových spolků	—	—	4
	138	245	372

[3]) Ze 242 r. 1882. v Čechách stávajících spolků hospodářských byl nejstarší liberecký hospodářsky a lesnický spolek, kterýž trval od r. 1852.; mimo to bylo založeno r. 1860. 3, r. 1861. 3, r. 1862. 5, r. 1863. 1, r. 1864. 2, r. 1867. 4, r. 1868. 7, r. 1869. 14, r. 1870. 7, r. 1871. 3, r. 1872. 6, r. 1873. 8, r. 1874. 9, r. 1875. 10, r. 1876. 6, r. 1877. 17, r. 1878. 9, r. 1879. 35, r. 1880. 26, r. 1881. 24, r. 1882. 12 spolků hospodářských.

Roku 1883. bylo založeno v Čechách 52 nových hospodářských, hospodářsko-lesnických a hospodářsko - průmyslových spolků a besed, 7 spolků rybářských, 2 spolky štěpařské a vinařské, 1 spolek zahradnický, 1 spolek ku podporování chovu dobytka, 7 spolků okrašlovacích atd.

Spolek pro okrašlování Prahy a okolí vydal v 25 letech 92.479 zl. 50 kr. Po vzoru této jednoty bylo v Čechách založeno přes 40 podobných spolků okrašlovacích, jež po výtce za vydatné podpory našich záložen a j. znamenitě přispěly ku zvelebení našich měst zakládáním parků, zahrad atd. Na zemské sady v *Bubenči* svolil sněm *český* na r. 1886. náklad 21.429 zl.; *moravský* sněm svolil na zemské sady v Lužankách a na Františkově v Brně r. 1884. 20.736 zl., r. 1885. 10.172 zl., r. 1886. 10.655 zl.

[4]) V letech 1882.—84. při některých hospodářských spolcích členů valně přibylo, tak čítal na př. hospodářský spolek

	r. 1882.	r. 1884.
berounský	141 členů	364 členů
budějovický	582 „	1234 „
hořovický	196 „	882 „
jičínský	627 „	731 „
klatovský	118 „	600 „

Vedle těchto krajinných spolků přispívá ku zvelebení zemědělství našeho horlivá „Hospodářská společnosť pro království České.“

Fysiokratická společnosť pro království České byla založena v Praze r. 1869. Na rok 1886. svolena jest této společnosti podpora zemská 200 zl. [1])

Na *Moravě* bylo roku 1881. 64 hospodářských spolků.

C. k. *moravsko-slezská společnosť* jest spojená s brněnským *museem Františkovým*, r. 1861. čítala se všemi filiálkami a ve všech odděleních 6982 členův.

Společnosti této svoluje sněm moravský ročně řádnou subvenci 8500 zl., mimo to 2100 zl. na vydržování lesnických školek a 5000 zl. na Františkovo museum. —

Ve *Slezsku* bylo r. 1881. 19 spolků hospodářských. [2]) Pro naše rolnictvo ve Slezsku důležitosti nemalé nabyla dne 22. října 1882. konstituovaná bujará *politická a hospodářská jednota v Opavě*, která má úkol lid náš ve Slezsku probouzeti a k zápasům politickým organisovati, avšak také blahobyt a zámožnosť šířiti pobádáním ku pokročilému hospodaření, zakládáním odborných, hospodářských a j. škol, zaváděním různých nových odvětví výroby zemědělské a průmyslové atd.

Jednota tato rozšiřuje v obcích hospodářské a j. časopisy, domáhá se úsilovně založení české hospodářské školy ve Slezsku, o valných hromadách podniká veřejné přednášky o důležitých otázkách zemědělských, národohospodářských a j. Roku 1882.—83. bylo podniknuto v 8 schůzích 19 přednášek, r. 1884. v 10 schůzích bylo podniknuto 20 přednášek a výbor jednoty nemohl ani vyhověti všem žádostem za podnikání valných hromad a přednášek.

---

	r. 1882.	r. 1884.
králohradecký	806 členů	1050 členů
lounský	118 „	270 „
novobydžovský	98 „	146 „
pardubický	655 „	803 „
příbramský	81 „	220 „
pacovský	220 „	624 „
rakovnický	145 „	480 „
sedlčanský	172 „	421 „
táborský	230 „	330 „
volynský	52 „	563 „ atd.

[1]) Pražský spolek ku *ochraně* ptactva v Čechách byl založen r. 1877., podobné spolky byly založeny r. 1877. v Soběslavi, r. 1878. v Ústí n/O.

Té doby jsou v Čechách 3 *hedvábnické* spolky (založené r. 1863., 1865. a 1868.). Na výstavách v Novém Bydžově a v Budějovicích došly výrobky zemské jednoty hedvábnické všeobecného uznání. Jednota tato rozšiřuje hedbávnictví bezplatným rozdělováním vajíček bourcův atd. Ku zvelebení chovu bourců v naší polovici říše přispěl stát r. 1873. 24.000 zl., r. 1880. 3000 zl., r. 1885. 2000 zl.

Spolky pro *chov drobného zvířectva* byly v Čechách zakládány v letech 1875.—1882.

[2]) Sněm *slezský* svolil na r. 1885. hospodářskému spolku vévodství těšínského subvenci 300 zl., filialnímu spolku této jednoty 300 zl., mimo to lesnické jednotě opavské 500 zl. a lesnické jednotě pro severní Slezsko 400 zl.

Zajisté radostný to důkaz úspěchu Jednoty a probouzení se našeho lidu ve krajích slezských. Jednota tato čítala r. 1883.—84. 471 členův. —

Hospodářské spolky zvláště od r. 1880. vyvinují jarou a svěží činnosť a razí cestu zemědělskému pokroku, pořádajíce ve valných hromadách svých nesčíslné přednášky a rozhovory o časových otázkách zemědělských, podnikajíce všeobecné, jakož i odborné výstavy zemědělské atd.

Hospodářské spolky v Čechách pobádány zemědělskou radou účastní se také horlivě boje proti *kořalečnímu* moru, jímž náš lid obecný tělesně i duševně tak velikou zkázu béře.

Zemědělská rada ujala se zřizování spolků střídmosti, jež se v jiných zemích při vyhlazování této hlízy znamenitě osvědčily.

Zemědělskou radou a hospodářskými spolky podnikané výstavy hospodářské se těší velkému účastenství a nemalé oblibě vystavovatelův i obecenstva. [1])

Při poměrně utěšeném rozkvětu našich spolků hospodářských není přece ještě účasť našeho rolnictva v těchto spolcích taková, jaká by býti mohla a býti měla.

V Čechách jest dle posledního sčítání obyvatelstva 396.875 samostatných rolníků, naše hospodářské spolky čítají nyní asi 60.000 členův!

Čím povážlivější doby našemu rolnictvu nastaly, tím naléhavější jest potřebou, aby veškeré rolnictvo naše především v hospodářských spolcích, ve valných hromadách i ve svých orgánech na ochranu svou pozvédalo svého hlasu výstražného i poradného. [2])

Pomoc našemu zemědělství kyne především z vlastního přičinění, ze zdravé *svépomoci* rolnictva. Stát i země jsou málomocny, neujme-li se především rolnictvo samo díla své spásy a svého zachránění. K tomuto dílu nestačí síla a podnikání jednotlivců, k tomuto boji za svou existenci musí se *veškeré* rolnictvo naše sdružiti ve spolcích hospodářských.

---

[1]) Zemědělská rada podniká co rok velkou *zemskou výstavu zemědělskou* v Bubenči u Prahy; krajinské spolky hospodářské podnikly v posledních letech podporou zemědělské rady nesčíslné množství výstav zemědělských, jakož i speciálních výstav dobytka, drůbeže, ovoce, zeleniny, včel atd.

Výstavy hospodářské podporuje zemědělská rada, jakož i ministerstvo orby. Dotace státní k účelům těmto obnáší na r. 1885. 13.500 zl. (r. 1873. 19.300 zl., r. 1880. 8000) zl.; zemědělské radě však svolilo ministerstvo orby na podporování hospodářských výstav v království Českém na r. 1884. toliko 500 zl.

[2]) Nejčelnější orgány našeho rolnictva jsou na ten čas: »Hospodářský list Chrudimský« (založen r. 1875), »Pražské hospodářské noviny« (založ. r. 1878.), »Hospodář Moravský« (zal. r. 1879.), »Národní noviny hospodářské« (zal. r. 1882.), Rolník (zal. r. 1884), »Zemědělský archiv« (zal. r. 1886.) Hospodář a j. Mnohé hospodářské spolky vydávají své zprávy, zemědělská rada vydává úřadní věstník.

Pevným základem zdárného řešení těchto úkolů veleváżných jest zajisté důkladná a zevrubná statistika zemědělská a lesnická, již zemědělská rada pro království České zvláštní věnuje péči.

Statistiku nazval duchaplný *Hausner* „socialní hvězdárnou, svítilnou, která vyjasňuje věci skryté, a naukou zřejmě poučující o tom, jak žijeme, jak hospodaříme a jak se nám vládne."

Věhlasný dr. *Engel* pak pravil: „Statistika je neohrožený a nepodplatný svědek pravdy, nejrozhodnější a nejpřímější odpůrce lží a planých frasí."

Jest zajisté na čase, aby se také naše rolnictvo, strženo jsouc vlnami konkurence na širý Oceán mezinárodní tržby světové, v této době velikých hospodářských a socialních reforem a obratů učilo rozuměti střízlivé a jasné mluvě suchoparných a přece tak výmluvných čísel zemědělské statistiky.

Národní hospodářství přivádí rolníka ku poznání jednotné ústrojnosti veškerého hospodářského života; *statistika* jest knihou účtů národního hospodaření.

Jako dobrý hospodář nesmí zanedbati své účetnictví domácí, tak nesmí také národ hospodářsky pokročilý zanedbávati hospodářské statistiky.

Statistika a nezvratné zásady a zákony národního hospodářství musí býti našemu rolnictvu kompasem, nemá-li býti na širém trhu světovém překvapováno a porobováno nepředvídanými krisemi a katastrofami.

Druhdy se děsívalo lidstvo nepředvídaného objevování se komet, jichž příchod nyní hvězdáři napřed přesně vypočítají. K podobné výši musíme také v hospodářské statistice a ve vědě národohospodářské dospěti.

Krise zemědělské a jiné proměny na trhu světovém nesmějí nás překvapovati nepřipravené.

Národohospodářský kongres *budapešťský* přijal v sezení dne 4. října 1885. následující resoluci: „Stát má pečovati o spolehlivou statistiku výroby, o občasná důkladná prozkoumání národohospodářských poměrů a má pečovati o poučování nejširších vrstev vyrábitelův o poměrech světového hospodářství."

Důkladná statistika jest zajisté uhelným kamenem, nejpevnějším základem zdravé a zdárné politiky národohospodářské vůbec. Vizme jen, jakou péči věnují statistice zemědělské a průmyslové v narodním hospodářství nejpokročilejší státy, tak Francie, Anglie a j. Kdy také v těchto oborech dostihneme těchto států.?*)

---

*) Náklad naší státní c. k. ústřední statistické komise obnášel r. 1885. 77.424 zl., mimo to bylo svoleno »na *zemědělskou* statistiku a na vyšetřování poměrů zemědělství v celé polovici říše28.000 zl.

Statistická kancelář ústředního výboru při zemědělské radě vydala mimo pravidelné výroční zprávy statistické o výrobě zemědělské a j. důkladné statistické tabulky zemědělství v král. Českém dle 13 krajů, pohříchu toliko *řečí německou;* té doby pracuje o nové statistice lesní a o důkladné a zevrubné statistice zemědělské, již při studování a při řešení i nejdůležitějších otázek a záhad zemědělských tak velice postrádáme.*)

Při velké důležitosti statistiky pro království České *vůbec*, jest zajisté nanejvýše potřebí, aby byla zřízena *ústřední komise statistická pro království České*, která by rozšiřila práce a studie své na *veškeré* obory naší národní práce a činnosti.

Královská Praha před drahnými již lety založila statistickou komisi městskou, jejíž práce jsou zajisté velezajímavým zrcadlem vývoje veškerého ústrojí a života a důležitým pramenem při studiích reform ve správě a v hospodářství tohoto města sídelního; potřebou neméně naléhavou jest, aby taková komise statistická záhy byla zřízena také pro celé království České.

Enketa, již po usnešení zemského sněmu *moravského* zemský výbor v listopadu 1885. k úradě o účincích nynějšího zemědělského zákonodárství na vývoj rolnictví byl svolal, s velkým důrazem naléhala na zorganisování *zemské statistické kanceláře*, jejímž úkolem by bylo snášení a soustavné doplňování a připravování materiálu ku posuzování účinkův reform a ku zdárnému vývoji zákonodárství národohospodářského vůbec nezbytně potřebného.

Tyto veledůležité úkoly *zemských komisí statistických* nemůže a také ani se nesnaží řešiti c. k. ústřední komise statistická, která se jako ostatní *říšské ústavy* ústřední toliko *říšskou* jmenuje, ačkoliv skutečně toliko *německým* ústavem jest.

Německými ústavy jsou také z říšských, po výtce tedy z *našich* peněz vydržovaná zemědělská lučební stanice ve Vídni, lučební a fysiologická zkušební stanice pro vinaře a štěpaře v *Klosterneuburku* a pomologický ústav *Klosterneuburský*, na něž stát r. 1885. vydal 58.940 zl. Zkušebná stanice pro hedvábnictví a pro vinařství v *Gorici* jest nákladem 7000 zl. vydržována. Ústavy tyto prospívají snad *Dolním Rakousům a Gorici*, avšak *u nás* o blahodárném jich působení dosud víme pramálo.

Také v tomto směru snaží se zemědělská rada pomocí sněmu zemského opatřiti potřeby našeho zemědělství *hospodářsko-lučebnou stanici výzkumnou*, již založila r. 1856. ku zkoušení umělých hnojiv a j., a r. 1877. založeným ústavem ku *zkoumání klíčivosti semen.*

---

*) Statistickou kancelář řídí na slovo braný odborník prof. dr. ***Karel ryt. Kořistka***, tajemníkem jest dr. *Jos.* ***Bernat***. K uhrazení nákladů této kanceláře svolil sněm zemský na r. 1885. 6000 zl., ministerstvo orby 3400 zl.

Při stanici lučebné bylo podniknuto r. 1880. 105, r. 1881. 166. r. 1882. 241, r. 1883. 321, r. 1884. 460, r. 1885. 733 rozborů lučebných a prací výzkumných.

Stanice tato má býti příště rozdělena v odbory rolnicko-lučebný, rostlinno-fysiologický, půdoznalecký a meteorologický. Zemědělská rada udílí tomuto ústavu podporu 200 zl.

Lučební stanice počala r. 1885. uveřejňovati důkladné zprávy o rozboru umělých hnojiv, jež zkoušela atd. Zprávy tyto vystříhají rolnictvo před podvodníky a prospějí nejvíce solidním závodům.

Ústav ku *zkoumání klíčivosti semen* spravuje se stanovami schválenými 26. května r. 1877. Přesně vědeckým zkoušením semen co do čistoty, klíčivosti atd. má chrániti polní i lesní hospodáře před škodami v hospodářství vznikajícími z upotřebení semen špatných nebo zkažených.

Při tomto ústavu bylo provedeno r. 1884. 94 zkoušek, t. r. obdržel zemědělskou radou podporu 1000 zl.

Ústavy tyto jsou zajisté našemu zemědělství tím prospěšnější a důležitější, čím více se vzmáhá při obchodu zemědělskými semeny a umělým hnojivem podvod a šejdířství. Avšak této naléhavé potřebě nestačí toliko tyto ústavy pražské a jest zajisté potřeba, aby takové stanice byly alespoň také při *středních školách hospodářských zakládány a zřizovány,* aby naše rolnictvo jich pomoci a ochrany častěji a vždy, když toho potřebuje, bez obtíží a bez velkých nákladů používati mohlo.

V.

Meliorování pozemků, pokročilé hospodaření vodou, zvláště pak zakládání rybníků při zřídlech řek a rozvádění přívalové vody síťovými průplavy, aby nejúrodnější prsti nesplachovala a aby v zemi déle zadržena a zužitkována býti mohla, jest naléhavou potřebou našeho zemědělství a podniknutí tohoto díla, jako meliorování vůbec, usnadnila nám sama příroda velice výhodným soustavným rozvětvením našeho vodstva.

V Čechách spadne průměrně ročně deštěm a sněhem asi 40 mil. krychl. metrů vody, veškeré vodstvo naše stéká soustavným spádem a jedinou branou vytéká ze země na sever.

Od r. 1824. byly Čechy šestkráte zastiženy krutými povodněmi, a to v l. 1824., 1827., 1845., 1862., 1872. a 1880.

Při strašné povodni v poříčí Berounky r. 1872. zahynulo 240 lidí a bylo zničeno za 9 mil. statků.

Po této hrozné katastrofě se opět mluvilo a jednalo o potřebě zalesnění pustých strání v poříčí Berounky, o důkladném kanalisování údolí při této řece atd., avšak tento nadějný ruch utichl velmi rychle téměř beze všech praktických následkův.*) Jinak dělo se arciť v posledních letech n. p. v Tyrolsku, v Korutanech, v Haliči a j.

Po strašných povodních, jimiž přede dvěma lety byly zastiženy naše alpské země, zvláště Tyrolsko a Korutansko, byla těmto zuboženým krajům svolena státní podpora 7,523.600 zl. a té doby podniká se v těch zemích dle soustavných plánů upravování dravých řek, zalesňování atd. Při lonské povodni v *Haliči* učinila vláda říšské radě záhy předlohu o upravování řek haličských pomocí státu, která se páčí asi na 16 mil. zl.

Na podobnou podporu meliorací, upravování řek, zalesňování v Čechách dosud i na dále marně čekáme.

„Čechy, Morava a Slezsko jsou země bohaté, mohou takové podniky opatřovati vlastními prostředky!“ — tak býváme odbýváni na místech, kde by zajisté největší péči měli míti o zachování poplatní síly našeho lidu a kde by nejvíce měli se děsiti toho, že nám v Čechách i na Moravě a ve Slezsku povodněmi a bystřinami, a s. strhováním břehů i splavováním nejlepší prsti neustále plodné půdy ubývá. Z Čech vytéká ročně do Německa 5.000 mil. m^3 nevyužité vody.

Harlacher vypočítal, že Labe odplavuje z Čech ročně více než za 19 mil. zl. nejlepší prsti, *Václavík* oceňuje tuto ztrátu dvoj,- ano i trojnásob (!) výše! Statisíce vydáme ročně za umělá hnojiva, abychom role své udrželi při plodné síle a těchto ohromných ztrát, jimiž naše půda tak hrozně chudne, dosud pramálo si všímáme! —

Obrátíme-li zrakův svých k minulosti, pomníme-li na díla Karlova, který již před *pěti* věky ve své „*Majestas*“ památný řád o zakládání a o šetření lesů a rybníků vydal, který již před pěti věky řeky naše důmyslně upravoval, vzpomeneme-li s jakými náklady již v XV. a XVI. věku čeští velmožové tak Rožmberkové, Pernštýnové a j. řízením geniálního Jakuba Krčína a j. druhdy celé soustavy rybníků v Čechách zakládali, a obrátíme-li potom zrakův svých k našemu nynějšímu hospodaření vodou a v lesích našich, musíme horoucně zatoužiti po těch dávných zlatých dobách politické moci a samostatnosti, kvetoucího blahobytu vlasti naší! —

---

*) Roku 1884. uložil sněm království Českého zemskému výboru, aby dal vypracovati projekt na upravení poříčí Berounky. Dle zprávy zemskému sněmu r. 1885. předložené obnášel by náklad upravení řečiště Berounky 500.000 zl., náklad úpravy celého poříčí 11.4 mil. zl.

S jakým úsilím pracují v jiných zemích n. p. ve *Francii*, v *Italii*, v *Německu* a j. o zvelebení zemědělství důmyslným zužitkováním vody k účelům hospodářským a j.! [1])

Proti takovému podnikání uvádí se u nás obyčejně *nákladnosť* prací těch. Nuže počítejme!

V Čechách trpí dosud přes 1·7 mil. jiter polí a luk vlhkem, ku meliorování těchto pozemkův jest potřebí as 50 mil. zl.

Nákladů těch nesmíme se děsiti, vždyť zkušenosť učí, že po výtce náklady na odvodňování podniknuté 20, ano i 100 proc. se vyplácejí. Kdyby se však tento náklad na nezbytně potřebné meliorace naší půdy toliko 8 proc. vyplácel, tedy zanedbáváním tohoto zvelebení našeho zemědělství ztrácíme ročně nejméně 2 mil. zl. V Čechách máme 1·2 mil. jit. luk a pastvin, z nichž jest sotva třetina náležitě vzdělána a z nichž nejméně třetina jest zbahněna atd. Kdyby se meliorováním výnos těchto 400.000 jit. luk toliko na obyčejnou výši 40 *q* po jitře zvýšil, mohli bychom skliditi ročně nejméně o 1·2 mil. *q* dobré píce *více*, nežli nyní klidíváme. [2])

---

[1]) Ve *Francii* počali již v XVI. stol. zakládati v poříčí řek reservoiry ku zadržování přívalové vody a j. V poříčí *Loiry* jsou založeny reservoiry pro 500 mil. krychl. metrů vody, ano ve Francii staví se také reservoiry s objemem 30 mil. krychl. metrů. Ku podporování státních i soukromých meliorací založil Napoleon III. banku s fondem 19 mil. fr. Na meliorace zemědělské svolily francouzské sněmovny r. 1878. 9 mil., r. 1879. 10 mil. fr. V posledním čtvrť století bylo ve Francii přes 600.000 *ha* bahen a pod. pomocí státní meliorováno.

Také *Italie* podniká v oboru tomto díla věkopamatná. V l. 1862.—1870. byl postaven v Sardinii ku zavlažování 120.000 *ha* pozemků kanál Cavourův nákladem 120 mil. lir. Ve Vlaších jest přes 10.000 kilom. průplavů, jimiž se zúrodňuje as 1 mil. *ha* půdy. Jezero *Fucino* (650 čtver. kilom.) bylo vysušeno nákladem 30 mil. lir, hektar této půdy cení se nyní na 3000 lir. Toskánské maremmy (14.966 *ha*) byly meliorovány nákladem 23 mil. lir, nyní se cení hektar těchto někdejších bažin na 5000—6000 lir. V pontinských bahnech bylo zúrodněno 50.000 *ha*, jež nyní vynášejí 2 mil. lir.

Kanalisováním byla také v *Indii* výroba zemědělská velice povznešena. V poříčí *Gangu* a *Jemnu* zřízeny byly sítě průplavů nákladem 32 mil. zl., v poříčí *Godaveri* pořízeny byly kanály, jezy a j. nákladem 750 mil. zl. Vodojem u Scholapuru drží 62 mil· krychl. metrů, vodojem u Cholavaramu drží 100 mil. krychl. metrů vody. Největší vodojem v Evropě u Verviersu v Belgii drží toliko 12 mil. krychl. metrů vody.

[2]) Podháněná luka v *České Skalici* dávají ročně 80—100 *q* píce po *ha*, v Italii se klidí na meliorovaných lukách při šesteré seči průměrně 600 *q*, marcite milánské při 7 sečích téměř 1.200 *q* píce po *ha*. V *Sasku* oceňují zvýšení výnosu polí odvodňováním při *ha* při ozimu na 12 *ctů*., při jařích na 20, při cukrovce na 112, při bramborách na 96 *ctů*.

Provádění a podnikání meliorování pozemkův jest valně usnadněno zákonem o právu vodním ze d. 28. srpna 1870., zákonem ze d. 30. června 1884., jímž se stanoví podmínky o udílení podpor státních k účelům melioračním, a jímž byl založen meliorační fond u výši 5 mil. zl., pak zákonem ze dne 30. června 1884. o svádění a upravování horských bystřin, jakož i zákony o scelování pozemků, o zaokrouhlování lesů a o dělení společných pozemků (ze d. 7. června 1883.) [1])

Ku provedení těchto říšských zákonů potřebné zákony zemské pohříchu nejsou dosud vydány!

Scelováním pozemků a zaokrouhlováním rolnických usedlostí bylo by lze zajisté snížením nákladů, jakož i zvýšením plodnosti pozemků výnosnosť našeho zemědělství značně, dle výpočtů mnohých odborníků, o miliony rozmnožiti. Kéž by se tohoto podnikání naše rolnictvo horlivěji nežli dosud ujímalo!

Již před 27 lety r. 1858. provedl bodrý *Skopalík* scelení pozemkův u Záhlinic s velikým úspěchem, avšak následovníkův pohříchu nenalezl.

V *Čechách* do nedávna *melioracím zemědělským* ani stát, ani země nevěnovala náležité péče. [2])

Také v tomto oboru konečně nastal přičiněním zemědělské rady ruch potěšný.

Zemědělská rada vypracovala r. 1881. organisační plán *zemědělské technické kanceláře;* sněm zemský po bedlivých úradách přijal 4. srpna 1883. tento statut a zemědělská technická kancelář, přivtělena jsouc zemědělské radě, zahájila činnosť svou 3. června r. 1884.

Nový tento orgán domohl se v kratinké době svého trvání platných úspěchův a obecného uznání; i vykonal v mezích zá-

---

Na širém, druhdy tak žírném *poli Moravském,* jež spustlo po výtce vykácením lesů, podnikl v novější době *Podhajský* velmi zajímavé pokusy meliorační, které vedly ku překvapujícím výsledkům. Na meliorovaných pozemcích klidil po jitře také *dvojnásobné* množství pšenice, než-li na pozemcích sousedních, a výnos luk zvýšil meliorováním i trojnásobně atd. Podhajský vypočítal, že by bylo lze meliorováním asi 10 čtver. mil Moravského pole zvýšiti stav dobytka hospodářského ze 30.533 na 83.280 kusů, výnos mlékařství ze 591.300 zl. na 4,680.600 až na 5,957.200 zl.

[1]) Na r. 1885. svoleno bylo z peněz státních na podporování již počatých meliorací 80.000 zl. a mimo to prvý příspěvek 500 000 zl. melioračnímu fondu.

[2]) V l. 1868.—1873. bylo svoleno na podporování meliorací v naší polovici říše 80.800 zl., průměrně ročně 13.466 zl., z toho bylo vydáno v Čechách 1616 zl., na Moravě 66 zl., ve Slezsku 212 zl.

Podpory tyto byly tedy rozděleny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku poměrně k ostatním zemím naší polovice říše, jako 1 : 17, poměr ten by měl však býti dle rozlohy a obyvatelstva, jako 1 : 3, dle placené pozemkové daně, jako 1 : 2·8. Dle poměru 1 : 3 bylo by připadalo z oněch subvencí na Čechy alespoň 26.933 zl. Na podniky meliorační v Čechách svolilo ministerstvo orby zemědělské radě 1500 zl.! —

kona o právu vodním ze dne 23. dubna 1873. a zákona ze d. 30. června 1884. o zvelebení zemědělství vodními stavbami díla platná a veleužitečná.

Inženýři této kanceláře přičinili se především o rozšíření poznání důležitosti a prospěšnosti meliorací v rolnictvu, o zakládání vodních družstev ku podnikání prací melioračních atd., podnikajíce neustále poučné přednášky odborné, obchůzky a prohlídky místní atd.*)

Roku 1884. založená vodní družstva okresu *nymburského* a *poděbradského* energickou a svornou snahou domohla se již skvělého praktického výsledku.

Projekty o upravení řeky Mrliny a jejích přítoků, jimiž se získá asi 4000 jit. nejlepších pozemků, vypracoval inženýr Bol. Trojan. Na základě těchto projektů prohlásil sněm zemský toto podniknutí vedlé zákona ze d. 30. června 1884. (§ 4. 2. lit. a) za podnik takový, jenž má býti podporován z prostředků zemských a svolil roku 1884. k uhražení nákladův tohoto meliorování na 361.150 zl. rozpočítaných, příspěvek 30 proc., t. 108.345 zl.

Říšská rada svolila k témuž účelu r. 1885. příspěvek 30 proc. z melioračního fondu říšského, ostatek uhradí interesenti.

Vedlé zákona zem. ze dne 1. dubna 1885. musí býti tyto práce v l. 1885.—1889. vykonány.

Tento úspěch družstva nymburského a poděbradského budiž ostatním vodním družstvům v Čechách pobudkou ku sjednocené a ku vytrvalé práci!

Sněm království Českého svolil v posledním svém zasedání na provedení veliké meliorace 2216 *ha* pozemkův, jiż na Hořicku *devět* vodních družstev podniká, příspěvek zemský 78.000 zl.

Veškerý náklad této meliorace jest rozpočítán na 260.000 zl.

Při našem intensivném hospodaření nesmíme však se obmeziti toliko na provádění velkých meliorací, jež usnadňuje zákon ze d. 30. června 1884., avšak musíme podnikati také menší, místně důležitá meliorování půdy a k usnadnění těchto menších meliorací musí býti založena *meliorační banka*, o niž se při zemědělské radě již r. 1878. počalo jednati. Při bance této musí rolník

---

*) Přičiněním inženýrů této kanceláře byla zřízena a organisují se vodní družstva ku provádění rozsáhlých meliorací v okresích: hořickém, nechánickém (upravení Bystřice), chlumeckém, královéhradeckém (upravení Labe a Orlice), jičínském (upravení Cidliny), nymburském a poděbradském (meliorace v poříčí Mrliny), pardubickém a přeloučském (upravení Loučné), novoměstském nad Metují, rakovnickém, berounském (upravení Litavky) na Čáslavsku, Chrudímsku a j. Kancelář technická pracuje o plánech meliorací v poříčí Bělé, Cidliny, Loučné, Trotinky, Orlice, Chrudímky a j.

Roku 1885. podnikli zemědělští inženýři naši 22 místních prohlídek a v 19 schůzích rolníkův 21 přednášek. Hledě k této úspěšné činnosti naší zemědělské technické kanceláře zvýšil sněm zemský dotací tohoto ústavu na r. 1886. na 12.000 zl.

naleznouti solidní a tak levný úvěr meliorační, aby zvýšeným výnosem meliorovaných pozemkův učiněný dluh umořiti mohl.

Na *Moravě* a ve *Slezsku* provádění meliorací zemědělsky dosud není zorganisováno.[1])

VI.

S racionálním hospodařením vodou, jakož i s meliorováním zemědělským neodlučně spojeno jest pokročilé hospodářství *lesní* a *rybníkové*. Rybníky a lesy při velké důležitosti národohospodářské mají zajisté velký vliv na podnebí a tím i na výrobu zemědělskou vůbec.

Dějinné paměti i novověká pozorování dokazují, že vymýtěním a zpustošením lesů, jež *Stein* přímo „za zločin proti přírodě“ prohlašuje, jakož i vypouštěním rybníků veliké zhouby veškerému zemědělství vznikají.

Již před 30 lety obracel Liebich pozornosť ku *českým* krajinám, v nichž vymýtěním lesů prameny a potoky vod vyschly a toužil na zlé hospodaření ve hvozdech našich.

Porubáním královských hvozdů, rozprodáním korunních panství a loupeživým hospodařením v našich lesích, jakož vypouštěním a vysušením rybníků, ubývá našim řekám vody a při poměrně prudkém spádu českých řek přibývá neustále nebezpečí povodní náhlými přívaly.

V Čechách bylo *rybníků* dle jozefinského katastru 13·3485 čtver. mil, r. 1837. 9·0265 čtv. mil, jež jímaly asi 1000 mil. m^3, tedy asi pátý díl vody, jež Labem z Čech ročně vytéká. Nyní jest v království Českém toliko 67.093 jit. (na Moravě 7658 a ve Slezsku 144) jit. jezer, rybníků a bahen.[2])

Dle *Ponfiklovy* topografie království Českého bylo v Čechách r. 1828. 2,310.020 jit. 112 čtv. sáhů lesů a vyváženo bylo z Čech 1,926.848 sáhů měkkého, 237.844 sáhů tvrdého dříví.

---

[1]) *Moravský* sněm svolil na r. 1886. podporu 800 zl. na zdokonalení technika v zemědělství, 5000 zl. na meliorování pozemků atd. Ve *Slezsku* obnáší odměna zemědělského inženýra z fondu zemědělského 1600 zl. ročně.

[2]) V našich rybnících bylo lze v minulém století nadržeti 1536·3 mil. krychl. metrů, po r. 1837. 1038·9, za našich dob toliko 804·6 mil. krychl. metrů vody, pořadem uvedených dob bylo tedy v našich rybnících 30·7, 20·7, 16·1 proc. vody Labem u Hřenska z Čech vytékající.

V rybnících na Pardubicku bývalo druhdy as 112.72 mil. krychl. metrů vody, z těchto nádržek mohlo po pět měsíců letních v každé vteřině odtékati do Labe 8·7 krychl. metrů vody. Tyto rybníky jsou nyní téměř úplně vysušeny. Hladina Labe klesla u Magdeburku v 92 letech při nízké vodě o 754 millimetrů. Rybník Rožmberský (863 *ha*) zal. v l. 1584.-90. jímá 50 mil. m^3 vody.

Dle posledního měření pozemkův *ubylo* v Čechách oproti stabilnímu katastru 23.078 jiter lesů. Mnoho-li máme lesů *toliko* na mapách, nemůžeme arciť z nového katastru vyčísti.

Prof. *Kořistka* vyšetřil, že bylo v Čechách v posledních 30 letech téměř 10 čtver. mil, neb 3 proc., v nížině polabské 5·9 proc. veškerých lesů našich vymýtěno.

Kterak se u nás v obecních a v soukromých lesích hospodaří, trudno vypráveti.

Před pěti věky byl v Čechách škůdce lesův, jež Karel IV. „chloubou a okrasou tohoto království" nazval, propadnutím statků komoře královské, utnutím škudné pravice ano i upálením potrestán; ano před pěti věky byl škůdce lesů ve Francii stíhán oné doby trestem nejhroznějším, — *exkomunikací.* —

Lesů bylo	r. 1857.	r. 1880.	vešk. plodné půdy
v Čechách	2,614.877 jit.	1,506.188 *ha*	30·09 proc.[1]
na Moravě	1,000.216 „	580.586 „	27·10 „
ve Slezsku	284.178 „	165.256 „	33·35 „

Neplodné, avšak po výtce ku zalesnění se hodící půdy bylo r. 1880. v Čechách 10.623, na Moravě 4319 *ha.*

Roku 1880. bylo v Čechách 7310 (0·5 proc.) *ha* státních a nadačních lesů, 180.987 (12·0 proc.) *ha* obecních lesů, 451.624 (30 proc.) *ha* lesů bylo při svěřenstvích a při statcích církevních a 849.148 (57 proc.) *ha* lesů soukromých a nevázaných.[2])

[1]) V l. 1850.—1875. bylo v Čechách lesů

	vymýtěno:	zalesněno:	přibylo:	ubylo:
při velkostatcích	16.947 *ha*	17.578 *ha*	63 *ha*	— *ha*
„ obcích a korporacích	9208 „	2162 „	— „	7046 „
„ malostatcích	28.734 „	1937 „	— „	36.797 „
v celých Čechách	54.889 *ha*	21.677 *ha*	63 *ha*	33.843 *ha*

Ubylo tedy v těch letech 33.212 *ha* lesů.

Roku 1875. bylo zpustošeno větry a sněhy 23.258 *ha* lesů v ceně 2.667.272 zl., hmyzem 2636 *ha* lesů v ceně 1,024.583 zl.. Korovcem bylo na Šumavě r. 1874. poškozeno 9012 *ha* lesů s 3,632.050 pev. metry dříví.

[2]) Roku 1875. bylo v Čechách 59.990·52 *ha* lesů listnatých, 1,348.015·117 *ha* lesů jehličnatých; 82.772·634 *ha* lesů prostředních a 14.926·337 *ha* porostlin, vesměs 1,505.704·253 *ha* lesů. Dle zpráv statistického výboru pro království České za r. 1884. jest v Čechách 89.731 čistých lesů listnatých, 1,205.530 *ha* čistých lesů jehličnatých a 179.257 *ha* lesů smíšených.

Lesů jest v Německu 25·7 proc., v Italii 18·0, ve Francii 15·8, v Rakousku a v Uhrách 33·5, v Čechách 28·4, na Moravě 26·9, v Haliči 28·8, v Dol. Rakousích 33·5, v Solnohradsku 65·5, v Dalmacii 22·2, v Uhrách (království) 26·9 proc. veškeré plochy.

Při velkostatcích bylo 1,049.078 *ha* (66·3 proc.) při statcích v zemských deskách vůbec zapsaných 455.845 *ha* (33·7 proc.) lesů.[1]) Při malých statcích u výměře 25—50 jiter půdy bylo 128.758 *ha* lesů.

Soustavně bylo r. 1880. spravováno v Čechách 62·53 proc., na Moravě 75·37 proc., ve Slezsku 72·64 proc. lesů.[2])

Katastrální výnos lesů byl při posledním upravování pozemkové daně vyšetřen v Čechách na 6,768.134 zl., na Moravě na 2,521.475 zl. a ve Slezsku na 655.964 zl. Roční přírůstek dříví se páčil v lesích v Čechách na 5,242.070 m^3, na Moravě na 1,757.125 a ve Slezsku na 620.576, v zemích koruny české na 7,619.771 m^3.

Průměrný výnos lesů v *Čechách* páčí se ročně na přírost 4,253.741 pevných metrů (2·9 pev. *m* po *ha*), skutečně se ročně vyrobuje 4,461.764 (po *ha* 3·0) pevných metrů dříví.[3])

Na výnos lesů, t. na ceny dříví mají valný vliv netoliko těžení uhlí, ale také dobývání rašeliny v Čechách.[4])

---

[1]) Roku 1880. bylo v Čechách lesů při statcích knížete Jana Ad. Schwarzenberka 100.724 *ha*, kn. Jos. Colloredo-Mannsfelda 45.995 *ha*, kn. Fürstenberka 31.075 *ha*, hr. Clam-Gallasa 27.050 *ha*, hr. Waldsteina 25.336 *ha*, hr. Buquoy 20.725 *ha*, kn. Jana Liechtensteina 19.484 *ha*, hr. Černína 17.304 *ha* atd.

Nejvíce obecních lesů v Čechách drží města Písek 5763 *ha*, Kašperské Hory 4700, Plzeň 3236, Jachymov 3050, Loket 3006, Chomútov 2814, Rokycany 2481, Most 2341, Cheb 2302, Králové Hradec 2001 *ha* atd.

Z kostelů, klášterů a nadací mají v Čechách nejvíce lesa arcibiskupství pražské 15.725 *ha*, metropolitní kapitola pražská 6124, řád premonstrátský 11.986, řád benediktinský 6275, řád cisterciácký 5039, řád maltánský 3365, řád křížovnický 3221, ústav šlechtičen na Hradčanech 5707, nadace hr. Millesima na Ronovsku 2181 *ha*.

[2]) Při správě lesní bylo v Čechách r. 1875. 459 řídících lesních, 529 lesních úřadníků, 1954 revírníků, 950 lesních příručích a 5915 hajných, dohromady 9807 zřízencův, na 1 zřízence připadalo průměrně 150 *ha* lesní půdy.

[3]) V Čechách vyrobuje se

	dříví k palivu v pev. met.		dříví řemeslného v pev. met.		dohromady pev. m.
	tvrdého	měkkého	tvrdého	měkkého	
v lesích velkostatkářů	229.256	1,622.420	1,174.517	3,100.452	6,126.645
„ „ obcí a korporací	36.590	411.481	12.618	279.000	739.689
„ „ malostatků	19.541	409.947	5902	186.233	621.623

[4]) Průměrné ceny dříví k palivu v Čechách za víd. sáh

	tvrdého	měkkého
r. 1828.	6 zl. 01 kr.	4 zl. 01 kr.
„ 1830.	4 „ 74 „	3 „ 59 „
„ 1842.	5 „ 79 „	4 „ 48 „
„ 1850.	7 „ 63 „	5 „ 85 „
„ 1866.	12 „ 90 „	10 „ 43 „
„ 18,0.	12 „ 41 „	10 „ 03 „
„ 1871.	13 „ 90 „	10 „ 38 „
průměrně v l. 1828.—71.	7 „ 86 „	6 „ 13 „

V Čechách jest asi 14.700 *ha* rašelnišť a filců, v nichž se ročně dobývá as 85,864.000 cihel rašeliny.

Obchod dřívím jest velmi důležitým odvětvím naší domácí i mezinárodní tržby.

V Čechach bylo r. 1875. as 1500 *pil*, jež t. r. pořezaly asi 614.000 pev. *m*. dříví; ročně se vyrobí v Čechách 7—8 mil. šindelů, as 670.000 železničních prahů, asi 478.800 *q* dřeviny atd.

Velice rozsáhlá jest v Čechách výroba proutků na sirky, dřevěných hraček, beden, dřevěných nýtků, hospodářského a domácího nářadí, opálek, sít a toků, v novější době také košikářství, po výtce působením škol košikářských rozkvétá.

Z *Rakouska* bylo dříví

	r. 1832. zl.	r. 1857. zl.	r. 1867. zl.	r. 1877. zl.	r. 1883. zl.
vyvezeno za	2,388.000	16,707.000	29,370.000	42,312.000	62,381.034
přivezeno za	1,076.000	5,864.000	2,840.000	3,448.000	2,925.778

Výrobků ze dřeva se

	r. 1879.:		r. 1883.:	
vyvezlo	298.037 *q*	za 13,169.106 zl.	286.008 *q*	za 17,609.629 zl.
přivezlo	131.294 „	„ 6,108.280 „	92.415 „	„ 4,317.519 „

Roku 1884. bylo z naší říše vyvezeno dříví k topení 1,962.383 (přivezeno 742.648) *q*, stavebního dříví, prken, duh a pod. 19,981.922 (přivezeno 1,604.414) *q*.

Jak malá péče věnuje se dosud poměrně ku jiným státům, zvláště pak poměrně ku Francii, zvelebení našeho lesního hospodářství? *)

*) *Francii* stihla r. 1856. hrozná povodeň; odborníci po bedlivých studiích nalezli, že hlavní příčinou této katastrofy jest bohopusté řádění v lesích v poříčí francouzských řek a od těch dob ujímá se stát i soukromníci přímo se zimničným záchvatem zalesňování starých mýtin, pustých strání a písčin.

Zákonem ze dne 28. července 1860. bylo nařízeno opětné zalesnění pustých vrchů za podpory státní; zákonem ze dne 8. června 1864. bylo nařízeno osívání holých vrchů a strání, aby s nich prsť nebyla přívaly splavována, kořenatými travinami.

V letech 1861.—1877. bylo ve Francii nově zalesněno 27.500 hektarů pustin a 1500 hektarů pustin bylo travou oseto, práce tyto vymáhaly náklad 8,630.000 fr. Na zalesňování a na kultivování pobřeží bylo svoleno r. 1879. 5,796.130 fr., na podporu lesnických školek 208.785 fr. atd. V letech padesátých zalesnily a meliorovaly obce v poříčí Garonny a Adouru 600.000 hektarů pustin a strání, 188.700 hektarů zalesněných a meliorovaných pozemků prodaly pak za 13.430.000 fr. a pozemky, jež ještě podržely, byly r. 1877. oceněny na 24 mil. fr., veškeré pozemky, jež byly meliorovaly, měly cenu 400 mil fr.

Ve Francii se stalo zvelebení hospodářství lesního zvláště zalesňováním netoliko veledůležitým zájmem národohospodářským, ale také *obecným zájmem vlasteneckým.*

Divíce se úžasnému národohospodářskému vývoji Francie, opatřujme také své zájmy hospodářské po skvělém vzoru této domoviny všeho pokroku! —

U nás vyvinul se v těchto oborech horlivější ruch po strašné povodni r. 1872. a po hrozném řádění korovce na Šumavě, kdež musilo býti v l. 1869.—1880. 12.592·6 *ha* zpustošených lesů nově vysázeno.

Ku zalesňování hvozdů šumavských bylo pomocí zemskou založeno 18 lesních školek, z nichž se do r. 1880. rozdělilo zdarma 5.350.000 sazenic lesních a obcím byly povoleny nezúročitelné zálohy státní na opětné zalesnění lesů korovcem zničených.

V posledních letech učiněn jest v Čechách zakládáním po výtce okresních školek lesních a rozdělováním semen i sazenic lesních soukromníkům a obcím pomocí zemědělské rady a velkostatkářů potěšný, bohužel ne všeobecný pokrok.

Čím větší hmotná břemena se našim obcím neustále ukládají, tím účinněji by měl býti vývoj obecního hospodářství podporován. K tomu nejvydatněji jest lze přispěti zvelebením lesního hospodářství v našich obcích; jsouť právě obce v držení rozsáhlých pustin a pastvin, jež jest lze s velkým prospěchem zalesňovati a kteréž musí býti zalesněny, nemají-li na dobro zpustnouti.

Pustiny a holé stráně neustále více pustnou a jich kultivování stává se prodlením doby vždy obtížnější a nákladnější.

Před početím zalesňování Krasu přibývalo ročně $2^1/_3$ čtver. míle pastviny.

Ku zvelebení obecního hospodářství lesního jest lze vydatně přispěti udílením čestných odměn a hmotných podpor obcím v tomto oboru zvláště vynikajícím, udílením subvencí ku zalesňování pramenišť řek a strání při našich bystřinách, zvláště pak opatřováním řádně vypěstovaných sazenic lesních obcím.

V l. 1875.—1885. rozdělila zemědělská rada z okresních školek a pomocí české lesnické jednoty a velkostatkářů 4311 kilo lesních semen a 25,460.029 lesních sazenic.*)

Tímto bezplatným rozdělováním dobře vypěstovaných sazenic přispívá se ku zvelebení lesního hospodářství při našich obcích i v lesích soukromníkův vydatněji, nežli sebe přísnějšími tresty na vysazování vymýtěných lesů a j.

---

*) Prostřednictvím zemědělské rady bylo po výtce obcím zdarma rozděleno:

	r. 1880.	r. 1881.	r. 1882.	r. 1883.	r. 1884.	r. 1885.
sazenic lesních	4,284.623	4,101.291	1,163.872	2,441.884	3,532.584	3,507.132
semen	223·0 *kg*	107·0 *kg*	261·0 *kg*	208·5 *kg*	274·0 *kg*	430·0 *kg*

Čím více naše veřejné školky lesní ku zvelebení lesního hospodářství v naší vlasti přispívají, tím více musíme toho želeti, že nejsou dosud všeobecně rozšířeny, a že k těmto účelům se dosud nedostává potřebných prostředků hmotných.

V Čechách jesti té doby asi 600.000 jit. obecních a soukromých lesů, k jichž soustavnému a pravidelnému zalesňování jest potřebí lesních školek u výměře nejméně 370 jiter. Nyní jest v Čecháceh toliko 20 zemědělskou radou podporovaných lesních školek v rozloze asi 17 jiter.

Zřizování veřejných školek lesních, z nichž by se po výtce obcím rozdělovaly sazenice lesní, měla by se *všude* a netoliko v *některých* okresích ujímati okresní zastupitelstva, jimž by měla arciť zemědělská rada k těmto účelům poskytnouti vydatné podpory hmotné.

Moravský sněm svolil na r. 1886. na zalesňování 5000 zl., moravsko-slezské hospodářské společnosti na vydržování lesnických školek 2100 zl., ústřední lesní školce v Brně 800 zl. a zalesňovacímu spolku v Brně 200 zl.

Sněm *slezský* udílí lesnické jednotě opavské ročně 500 zl., lesnické jednotě pro severní Slezsko 400 zl. subvence.

Ministerstvo orby si dosud velmi málo všímalo tohoto u nás tak důležitého a užitečného podnikání; na lesnické školky v Čechách nepřispíval stát do r. 1880. ani krejcarem, r. 1884. užila zemědělská rada ze státní dotace k těmto účelům 1318 zl. a 126 zl. 48 kr. z dotace zemské. Na r. 1885. svolena jest na zalesňování státní podpora 60.000 zl., jichž se užije po výtce ku zalesňování Krasu a j.; na zkušebné stanice lesnické a na lesnickou meteorologii svoleno jest 17.100 zl. —

Při zalesňování sluší hleděti netoliko ku zalesňování starých mýtin a holých strání, ale také ku řádnému vysazování *porostlin* a pohorských *pastvin* a lad.

Dle nového katastru jest v Čechách 394.071, na Moravě 222.499, ve Slezsku 54.295 *ha* pastvin; jejich průměrný výnos katastrální, zajisté nepoměrně vysoko jest vypočítán v Čechách na 1 zl. 95 kr., na Moravě na 1 zl. 97 kr., ve Slezsku na 1 zl. 21 kr. při jitře. Průměrný katastrální výnos lesů jest vypočítán při jitře v Čechách na 2 zl. 59 kr., na Moravě na 2 zl. 38 kr., ve Slezsku na 2 zl. 17 kr., tedy by bylo lze zalesňováním těchto pozemků *zvýšiti* jich výnos v Čechách o více než 250.000 zl., na Moravě o 91.000 zl., ve Slezsku o 52.000 zl.

Zalesňování pastvin odporují nejrozhodněji krátkozrací rolníci, kteří dosud nepostihli, jak škodlivé a zhoubné jest pasení dobytka na pustých stráních a pastvinách, kteří dosud nechápou, že v Čechách platíme z těchto lad nejméně 250.000—300.000 zl. daní a přirážek a kteří nedovedou dosud oceniti škody, jež při

pasení na těchto ladách vznikají zvláště malému rolnictvu ztrátou mrvy a j., již lze opět počítati na statisíce zlatých ročně!

Není-li to nerozumné plýtvání penězi, když mrvu, již sami při svém hospodářství opatřiti můžeme, nedokonalým opatřením hnojišť, pasením dobytka na ladách a j. promrháme, a když potom za drahý peníz umělá hnojiva kupujeme? —

Po celá desítiletí jedná se u nás o přiměřené opravení namnoze zastaralého *lesního zákona* z r. 1852., česká jednota lesnická učinila již r. 1869. návrh nového lesního zákona.

Ačkoliv se všeobecně na velké nedostatky našeho lesního zákona touží a vydání nového zákona za nezbytnou podmínku zdárnějšího rozvoje našeho lesního hospodářství uznává, přece dosud nebyl vládou ani návrh tohoto zákona vypracován a ku zákodárnému vyřízení předložen.

Neméně jest potřebí, aby vydán byl také zákon o ochraně mladých kultur lesních proti zhoubě pastvou a j.

Jak velice pustoší naše lesní kultury n. p. koza, již na Krasu právem nazývají lesním ďáblem! Nemělo-li by býti pasení koz vůbec co nejpřísněji zakázáno? —

Racionální, tedy také s upravováním vodsta ústrojně spojené zalesňování musí býti zákonně upraveno a usnadněno zákonem o nuceném zalesňování a vyvlastňování pozemků k zaokrouhlování zalesňovaných poloh potřebných atd.

Ve směru tomto stal se důležitý pokrok zákonem z. d. 7. června 1883. o scelování a zaokrouhlování lesů, jakož i zákonem ze dne 30. června 1884. o opatřeních ku neškodnému svádění horských vod. Sněm království Českého uložil r. 1884. zemskému výboru, aby ujednal se zemědělskou radou předlohu zákonů o zalesňování holých strání a vrchů, o vysazování pustých pozemků při řekách a podemletých břehů stromovím a o zřizování závor údolí a nových rybníků. Předloha zákona o zalesňování holých strání byla podána r. 1886. sněmu zemskému.

Ku zalesňování musí býti zřízen účinný dozor odborný za spolupůsobení orgánů samosprávných. Naše hospodářství lesní potřebuje, a také plnou měrou zasluhuje nejhorlivější péče a nejvydatnější podpory země i říše; vždyť zaujímají lesy v Čechách 30 proc., v některých okresích také 68·76 proc. veškeré plodné půdy a katastrální výnos našich lesů jest vypočítán na 14 proc. veškerého výnosu našeho zemědělství. —

Ku potřebám lesního hospodářství mimo zemědělskou radu pilně hledí r. 1848. založená *Česká lesnická jednota.*

Jednota tato čítala r. 1861. 1.220, r. 1870. 1.118, r. 1875. 1.501, r. 1880. 1.915, r. 1883—84. 1,780, r. 1884—85. 1.595 členů, podniká každoročně velmi užitečné a oblíbené vycházky na zkušenou do českých hvozdů a získala si platné zásluhy o zvelebení lesního hospodářství v Čechách, jakož i o vývoj lesnických věd,

podporuje velmi rozšířený, jediný český časopis lesnický „*Háj*“, od r. 1872. redakcí Doležalovou vycházející a j.

Také proti této jednotě lesnické, která zajisté mnohdy až s přílišnou úzkostlivostí šetří rovnoprávnosti obou národností v království Českém, zdvíhá se v táboru nepřátel našich oposice čelící ku založení nové, *německé* jednoty lesnické v Čechách, jež by byla také klínkem při rozpolťování a při drobení naší drahé otčiny.

Jednota tato bude bohdá i proti vůli těchto fakciosních odpůrců zdárně vzkvétati. —

VII.

Při veškerém úsilí o zvelebení a o povznešení naší národní výroby množí se neustále známky neduživých poměrů, upadání našeho zemědělství a průmyslu. Známky tohoto úpadku shledáváme především v rozvaze naší *mezinárodní tržby* plodinami zemědělskými, v níž mají arciť lví podíl Uhry.

Roku 1885. jsme *vyvezli* oproti r. 1883. o 633.257 *q obilí méně*, totiž 6,918.711 *q* a *přivezli* jsme o 1,179.892 *q* obilí *více*, totiž 6,461.759 *q*.[1])

Pšenice bylo z Rakouska a z Uher průměrně ročně v letech

	1831.-35.	1841.-45.	1851.-55.	1861.-65.	1871.-75.	1881.-83.
	q	*q*	*q*	*q*	*q*	*q*
vyveženo	194.636	369.416	119.112	2,017.439	1,090.321	3,075.895
přívoz	165.688	165.828	726.000	324.933	1,480.197	2,153.288[2])

Naše *mlynářství* i při velikém pokroku technickém, kterýž učinilo neustálým zdokonalováním strojů atd., pozbývá netoliko

[1]) Z naší říše bylo obilí vůbec vyveženo roku 1868. 13,562.456 (přívoz 1,198.929) *q*, r. 1875. 5,924.445 (přívoz 2,018.116) *q*, r. 1880. 6,869.530 (přívoz 7,862.765) *q*, r. 1884. 5,877.598 (přívoz 5.503.098) *q*.

Pšenice a žita bylo z naší říše *více vyveženo*, než-li do naší říše z ciziny přiveženo r. 1870. o 2·1, r. 1871. o 3.4, r. 1875. o 0.5, r. 1876. o 0·4, r. 1877. o 2·1, r. 1878. o 2·0, r. 1879. o 1·3, r. 1882. o 1·9, r. 1883. o 0·4 mil. *q*.; *přívoz* pšenice a žita *převýšil* náš vývoz r. 1872. o 0·7, r. 1873. o 3·1, r. 1874. o 3·9, r. 1880. o 1·7, r. 1881. o 0·4, r. 1884. o 1·4, r. 1885. o 0·585 mil. *q*.

[2]) A sice obnášel:

r. 1831.	přívoz	175.759 *q*	vývoz	272.551 *q*
„ 1840.	„	129.972 „	„	218.809 „
„ 1850.	„	450.512 „	„	115.967 „
„ 1860.	„	223.332 „	„	1,430.774 „
„ 1870.	„	498.598 „	„	1,970.708 „
„ 1880.	„	3,252.426 „	„	2,017.474 „
„ 1885.	„	1,359.529 „	„	1,571.914 „

cizí, ale také domácí trh, v krutých těchto zápasech konkurenčních klesl již mnohý solidní závod, mnohý český závod mlynářský již dobrovolně likvidoval a potrvají-li nynější neblahé poměry déle, zajisté ještě drahně našich mlýnů zanikne.[1])

Krise mlynářská jest v naší polovici říše velké důležitosti; vždyť máme dosud více než 32.000 mlýnů, v nichž jest zaměstnáno více než 100.000 dělníkův.

Stále vzmáhajícím se přívozem cizí mouky, zanikáním našeho mlynářství béře veškeré naše zemědělství nemalou škodu nedostatečným odbytem obilí, ubýváním odpadků výroby mlýnské, otrubů a pod., jež jsou důležitým krmivem dobytka a j. — Nejdůležitější pružinou vývoje našeho zemědělství jest naše *cukrovarství*, jež jest zajisté nejdůležitějším odvětvím našeho domácího průmyslu vůbec. Cukrovarství vyvinulo se u nás přímo po amerikánsku.[2])

Cukrovarství jest v plném smyslu slova průmysl český, nejdůležitější odvětví průmyslové v zemích koruny české.[3])

Prvý pokus o výrobu burákového cukru byl učiněn v Čechách r. 1802., prvá raffinerie na cukr byla založena na Zbraslavi.

Cukrovarů bylo:

	r. 1851.	zpracovaly cukrovky víd. ctů.	r. 1856.	zpracovaly cukrovky víd. ctů.	r. 1865.	zpracovaly cukrovky q	roku 1883.-84.	zpracovaly cukrovky q
v Čechách	43	1,656.361	56	2,813.090	71	7,896.074	152	28,224.998
na Moravě	28	1,613.135	34	2,686.614	33	5,920.348	51	11,292.906
ve Slezsku	6	69.674	6	476.961	11	1,605.402	8	2,016.877

---

[1]) Mimo jiné likvidovaly knížecí Švarcenberský mlýn v Třeboni, mlýn hr. Thuna v Děčíně, mlýn hr. Černína v Králové Městci, liberecká továrna na mouku, Jordánský mlýn v Březí u Podmokel, lovosický mlýn prvé české c. k. privileg. společnosti parního mlýna.

[2]) V Rakousko-uherské říši bylo v kampani

r. 1850.-51.	zpracováno	ve	100	cukrovarech	2,747.179 q	cukrovky
„ 1860.-61.	„	„	125	„	8,018.018 „	„
„ 1870.-71.	„	„	215	„	18,512.175 „	„
„ 1880.-81.	„	„	227	„	47,308.640 „	„
„ 1884.-85.	„	„	229	„	58,858.202 „	„

Z této výroby bylo zaplaceno potravní daně r. 1870.-71. 11,650.865 zl., r. 1880.-81. 35,277.783 zl., r. 1883.-84. 33,476.543 zl.; restituováno bylo r. 1880.-81. 29,994.247 zl., r. 1883.-84. 24,816.871 zl.

[3]) V Čechách byly založeny r. 1864. 4, r. 1867. 3, r. 1868. 6, r. 1869. 7, r. 1870. 17, r. 1871. 32 akciových cukrovarů. V Čechách, na Moravě a ve Slezsku bylo r. 1883. sklizeno 97·6 proc. veškeré t. r. v naší říši sklizené cukrovky, t. 40,988.730 q (v Čechách 28.474.550, na Moravě 11,592.950, ve Slezsku 921.230, v celé polovici říše 41.969.760, r. 1882. 46,184.330 q).

R. 1861. bylo v celé říši 125 cukrovarů, v nichž se zpracovalo 14,317.890 ctů. cukrovky, na země české z této výroby připadalo 77·6 proc.

V kampani r. 1883.—84. bylo zpracováno v celé naší říši ve 230 cukrovarech 44,121.105 *q* cukrovky, v zemích koruny české zpracovalo 211 cukrovarů 41,684781 *q* (94·4 proc.) cukrovky.

V kampani r. 1878. zaplatily cukrovary v naší říši potravní daně 16,677.581 zl. v zemích koruny české 15,359.056 zl.; v kampani r. 1884.—85. zaplatily cukrovary v Čechách 7,941.405 zl. (65·9 proc.) potravní daně.

V posledních letech vyrábělo se v naší říši asi za 88 mil. zl. cukru, na Čechy připadá přes polovici této výroby; z našeho vývozu cukru připadá na Čechy více než 80 proc. Z Čech bylo vyveženo v l. 1874.—1883. 1,759.390 *q* raffinovaného a 9,816.520 *q* surového cukru.[1])

Vývoz cukru z naší říše klesl v l. 1884. a 1885. se 3,241.991 *q* (přívoz 414 *q*) na 2,445.289 (přívoz 358) *q*[2]) Klesáním cen cukru utrpěli jsme při cukrovarství r. 1884. ztráty ohromné.

---

[1]) Z Čech bylo vyveženo

							dohromady	
r. 1874.	30.287	*q*	raffinády,	360.737	*q*	sur. cukru,	391.024	*q*
„ 1880.	167.775	„	„	1,481.559	„	„ „	1,649.334	„
„ 1881.	269.897	„	„	1,589.371	„	„ „	1,859.268	„
„ 1882.	316.095	„	„	1,101.564	„	„ „	1,417.659	„
„ 1883.	464.930	„	„	1,257.373	„	„ „	1,722.303	„

Na dolíčení velké důležitosti cukrovarství pro království České ještě uvádím: r. 1880.-81. uhradily banky za cukrovary české 24,317.546 zl. daní, pražské firmy zaplatily českým cukrovarům za cukr 83,439 582 zl. za melassu 4,559.540 zl.; t. r. bylo vyveženo raffinovaného cukru za 5,542.545 zl., surového zboží za 19,355.897 zl., raffinerie koupily v Praze za 32,330.000 zl., konsumenti za 14,700.000 zl. cukru; t. r. spotřebovaly cukrovary za 6,383.356 zl. uhlí, za 1,519.847 zl. spodia, za 117.600 zl. papíru na zabalování, za 563.602 zl. pytlů, za 91.291 zl. pláten, za 531.946 zl. vápence, za 911.910 zl. semene burákového, opatřily za 1,288.000 zl. strojů, zaplatily 241.500 zl. premií pojišťovnám; při vývozu zaplatily 2,163.730 zl. dovozného a koupily cukrovky za 37,996.168 zl.

V českomoravských cukrovarech pracovalo r. 1881. 56.122 po výtce zemědělských dělníků v době, kdy nenalézají jiné výživy. Od těch dob byl počet tohoto dělnictva ještě valně rozmnožen.

[2]) ***Cukru,*** cukrové mouky a syrobu bylo z naší říše průměrně ročně ***vyvezeno*** v l. 1831.—35. 339 (přivezeno 213.285) *q*, v l. 1841.-45. 52 (přivezeno 293.553) *q*, v l. 1851.-55. 156 (přivezeno 398.193) *q*, v l. 1861.-65. 57.475 (přivezeno 45.755) *q*, v l. 1871.-75. 774.584 (přivez. 15.226) *q*, v l. 1882.-83. 2,561.033 (přivez. 13.448) *q* a s. bylo

vyvezeno	r.	1831.	1413	*q*,	přivezeno	196.418	*q*
„	„	1840.	157	„	„	267.895	„
„	„	1850.	185	„	„	339.853	„
„	„	1860.	7048	„	„	34.035	„
„	„	1870.	655.562	„	„	10.811	„
„	„	1880.	2,481.319	„	„	11.987	„
„	„	1881.	2,787.997	„	„	12.402	„
„	„	1882.	2,289.087	„	„	14.146	„
„	„	1883.	2,606.016	„	„	13.915	„

V březnu r. 1886. bylo v naší říši 13 zrušených cukrovarů, ve 3 cukrovarech se nepracovalo v l. 1884. a 1885., ve 13 cukrovarech nebylo pracováno v l. 1885. a 1886. a 7 cukrovarů bylo v konkursu.

Nebude-li krise našich cukrovarů trvale a radikálně vyléčena, padnou-li ty po výtce *spolkové* závody, pak shrábnou ovoce mnoholetého strádaní a přičinění našeho lidu velicí kapitalisté nebo banky, zdravé spolčování k účelům výrobním bude pochováno, celé kraje budou ochuzeny a sociální protivy opět valně zostřeny. Noví majitelé těchto závodů, umořujíce toliko nepatrné tržní ceny, za něž tyto závody byly koupeny, budou vítězně čeliti ostatním, v držení původních zakladatelů se nalézajícím závodům, při nichž musí býti úrokován a umořován náklad prvotného zařízení. [1])

Sladovnictví a *pivovarství* jest v zemích koruny české průmyslem od věků zdomácnělým a mohlo by zajisté za poměrů u nás této výrobě nad míru příznivých utěšeněji nežli dosud rozkvétati, pohříchu však toliko živoří. Oproti tomu k nemalé škodě naší národní výroby, vývoz ječmene a sladu do ciziny neustále roste.

V naší polovici říše vzrostla výroba piva v letech 1876. až 1883. z 11,671.278 na 11,877.088 *hl*, současně však klesla průměrná spotřeba piva na 1 obyvatele s 0·55 na 0·53 *hl*.[2])

Piva bylo uvařeno v kampani

	r. 1877.—78.:			r. 1883.—84.:		
v Čechách	v 900	pivov.	4,694.558 *hl*,	v 804	pivov.	5,528.904 *hl*
na Moravě	„ 210	„	954.780 „	„ 171	„	1,080.401 „
ve Slezsku	„ 56	„	225.416 „	„ 49	„	261.199 „
v celé polov. říše	v 2.193	„	10,815.026 „	„ 1.934	„	12,392.195 „

[1]) Roku 1871. bylo v Čechách 69 akciových cukrovarů se základní jistinou 15,870.000 zl. Za 301.162 zl. odhadnutý cukrovar Malečský byl exekučně prodán za 51.000 zl. Union-banka koupila Tschinklův cukrovar u Lovosic, jenž byl odhadnut na 451.000 zl., za 106.000 zl. V Čechách tvoří se již družstvo velkých kapitalistů ku zakupování klesajících cukrovarů. Ve Vratislavi založena jest r. 1886. společnosť kapitalistů ku zakupování ohrožených cukrovarů v Čechách.

[2]) *Piva* bylo uvařeno v Rakousku (r. 1863.) ve 3230 pivovarech 7,800.000 *hl* (v Čechách ve 1025 pivovarech 3,060.000 *hl*), v Bavořích (r. 1861.) v 5385 pivovarech 6,300.000 *hl*, v celé Evropě v l. 1860.-63. průměrně ročně 74,120.000 *hl*.

Z této výroby v naší polovici říše připadlo na země koruny české r. 1877.—78. 54·3 proc., r. 1883.—84. 55·4 proc.[1])

V kampani 1883.—84. zaplatily pivovary v Čechách 9,399.052 zl., na Moravě 190.489 zl., ve Slezsku 471.650 zl., v celé polovici říše 22,785.364 zl. potravní daně.

V celé říši, (v Rakousku, v Uhrách a Bosně), bylo uvařeno r. 1883.—1884. ve 2.058 pivovarech 13,044.015 *hl*, průměrně na 1 obyvatele asi 35 *l* piva. Ku výrobě této bylo spotřebováno 3,259.373 *q* ječmene a 91.200 *q* chmele, daně bylo zaplaceno 24,116.353 zl.[2])

R. 1884. bylo z naší říše vyveženo 2,724.952 *q* ječmene a 918.591 *q* sladu, současně pak bylo do Rakouska přiveženo 371.980 *q* ječmene a 992 *q* sladu. Z ječmene a sladu r. 1884. vyveženého bylo lze uvařiti téměř 13 mil. *hl* 12 stup. piva, odpadky této výroby (mláto a j.) byly by nahradily svou pícní hodnotou téměř 3 mil. *q* sena.[3]) Zesladováním r. 1884. vyveženého ječmene mohli jsme získati asi 70.000 *q* sladového květu, jenž se pícní hodnotou vyrovná téměř 190.000 *q* sena.

---

[1]) Piva bylo uvařeno:

	r. 1856.		r. 1860.		r. 1870.	
	v pivov.	věder	v pivov.	věder	v pivov.	věder
v Čechách	1047	3,728.300	1040	4,424.744	968	6,214.398
na Moravě	315	913.200	301	1,043.476	251	1,629.051
ve Slezsku	94	141.500	84	229.946	66	401.045

[2]) Piva bylo z naší říše průměrně ročně vyveženo v l. 1831.-35. 2280 (přiveženo 4316) *q*, v l. 1841.-45. 3026 (přiv. 6343) *q*, v l. 1851.-55. 3237 (přiv. 8236) *q*, (v l. 1861.-65. 62.409 (přiv. 5831) *q*, v l. 1871.-75. 267.362 (přiv. 4202) *q*, v l. 1881.-83. 333.353 (přiv. 12.278), r. 1885. 366.195 (přiv. 27.083) *q*.

Piva bylo z naší říše vyveženo r. 1879. za 4,418.953 zl. (přiveženo bylo za 79.835 zl.), r. 1883. za 5,101.565 zl, (přiveženo bylo za 246.544 zl.).

[3]) Z naší říše bylo vyveženo ječmene a sladu

	r. 1868.	r. 1870.	r. 1875.	r. 1880.
	2,645.769	1,038.213	1,703.239	2,890.618 *q*
přívoz	128.545	135.758	136.873	361.424 „

Cena vyveženého ječmene páčila se r. 1880. na 22,875.396 zl., r. 1883. na 23,533.230 zl., cena přiveženého ječmene r. 1880. na 2,178.612 zl., r. 1883. na 3,880.049 zl. Cena vyveženého sladu páčila se r. 1880. na 9,553.644 zl., r. 1883. na 12,493.125 zl., cena přiveženého sladu r. 1880. na 192.690 zl., r. 1883. na 11.655 zl.

Roku 1885. bylo z naší říše vyveženo 3,273.029 (přiveženo 536.414) *q* ječmene a 948.845 (přiveženo 308) *q* sladu.

Z toho jest zajisté veliká důležitosť sladovnictví a pivovarství pro naši domácí výrobu vůbec, pro naše zemědělství a pro náš chov dobytka zvláště patrná.

V kampani 1883.-84. bylo zastaveno v Čechách 125, na Moravě 53, ve Slezsku 10, v celé polov. říše 284, v Uhrách 52 pivovarů.

Pálenek bylo

	r. 1851.	r. 1861.	r. 1884.
v Čechách	744	500	235
na Moravě	464	248	335
ve Slezsku	190	96	98 [1])

Lihovary zaplatily daně

	r. 1861.	r. 1871.	r. 1884.
v Čechách	1,582.021 zl.	2,164.792 zl.	2,800.869 zl.
na Moravě	938.190 „	1,088.848 „	827.713 „
ve Slezsku	388.794 „	658.267 „	436.497 „

Z potravní daně lihovarů připadá téměř 50 proc. na země koruny české. V kampani r. 1883.—84. bylo v celé polovici říše 33.772 (v Uhrách 92.657, v Bosně a v Hercegovině 5.050) pálenek, v nichž bylo napáleno 75·3 mil. a to, v Čechách 25·4, na Moravě 7·5, ve Slezsku 3·9 mil. hektolitrových stupňů lihu.

Z Čech bylo lihu vyveženo v l. 1877.—78. 2,345.173, v r. 1882.—83. 2,569.876, v r. 1883.—84. 3,775.183 *hl* stupňů. [2])

V našich pohorských krajinách jsou zajisté veškeré poměry vývoji *škrobařství* velice příznivé, brambory se dobře daří a jsou levné, práce dělnická jest poměrně taktéž laciná, a přece se

---

[1]) Líhu bylo napáleno v Evropě a roku 1865. v 198.632 pálenkách asi 26,720.000 *hl* za 482·2 mil. zl., v Rakousku r. 1863. ve 97.294 pálenkách 2,280.000 *hl* za 36 mil zl., (v Čechách 330.000, na Moravě 185.000 *hl.*)

[2]) Kořalky, líhu a jiných lihovin bylo z naší říše vyveženo v l. 1831.-35. 9674 (přiveženo bylo 9039) *q*, v l. 1841.-45. 8516 (přívoz 11.964) *q*, v l. 1851.-55. 4979 (přívoz 35.772) *q*, v l. 1861.-65. 37·745 (přívoz 5510) *q*, v l. 1871.-75. 50.759 (přívoz 12.903) *q*, v l. 1881.-83. 221.814 (přívoz 13.193 *q*; a s. bylo

	vyveženo:	přiveženo:
r. 1831.	12.166 *q*	7888 *q*
„ 1840.	5181 „	19.600 „
„ 1850.	2584 „	27·576 „
„ 1860.	33·314 „	7348 „
„ 1870.	124.486 „	8054 „
„ 1880.	204.663 „	10.881 „
„ 1881.	220.780 „	12.562 „
„ 1882.	149·991 „	16.497 „
„ 1883.	294.673 „	10.519 „
„ 1884.	180.745 „	12.571 „
„ 1885.	261.783 „	13.166 „

Vývoz lihovin z naší říše byl oceněn r. 1879. na 4,893.725 zl. (přívoz na 766.050 zl.), r. 1883. na 3,841.200 zl. (přívoz 1,786.400 zl.); při vývozu líhu bylo r. 1882.-83. 866.350 zl., r. 1883.-84. 571.099 zl. restituováno.

u nás také toto odvětví zemědělského průmyslu a s ním úzce spojená *výroba hroznového cukru* dosud valně nerozšířila. *)

Dle zpráv úřadních bylo v naší říši vyrobeno hroznového cukru r. 1884. ve 30 závodech 35.315·5 *q* (34.000 *q* syrobu) a z této výroby bylo zaplaceno 19.198 (r. 1882. 17.622, r. 1883. 18.239, r. 1885. 19.118 zl. daně ze potřeby.

Vývojem škrobařství a výroby hroznového cukru, která jest v novější době znamenitě zdokonalena, dostalo by se důležité podpory našemu zemědělství v chudých pohorských krajinách, kde té doby jest rolník téměř pouze na sázení brambor a na setí ovsa odkázán, aniž by byl na tyto plodiny, zvláště na brambory, odbyt.

Do naší říše bylo přiveženo *klihu* r. 1879. 6.409 (vývoz 3.407) *q*, r. 1880. 7.412 (vývoz 4.165) *q*, r. 1881. 10.529 (vývoz 4.824) *q*, r. 1882. 10.495 (vývoz 4.151) *q*, r. 1883. 10.962 (vývoz 5.735) *q*, r. 1884. 8.055 (vývoz 5.618) *q*. Současně bylo z naší říše r. 1884. vyveženo 25.632 (přiveženo 3.891) *q* odpadků koží, z nichž se ponejvíce klíh vyrábí.

Jako při zemědělství a při zemědělském průmyslu tak i v jiný odvětvích *tržby* a *velké výroby průmyslové* množí se povážlivé známky tísně.

Ačkoliv také v naší politice celní a dopravní od r. 1879. důležitý nastal obrat, přece jest dosud naše zahraničná tržba stížena následky neblahé naší národohospodářské politiky minulých desítiletí a tím trpí také nejčelnější odvětví našeho domácího průmyslu, tak mimo jiné od věků u nás kvetoucí *tkalcovství, sklářství* a j.

Při tkalcovství vymizuje vždy více zdravý průmysl po domácku provozovaný, tkadlec stává se námezdným otrokem vel-

*) Dle neúplné úřadní statistiky průmyslové z r. 1880. jest v Čechách toliko 16 a na Moravě jsou toliko 3 škrobárny, jež platí nejméně po 42 zl. vydělkové daně, v českých škrobárnách zaměstknáno jest 207, v moravských 47 dělníkův; v těchto českých škrobárnách bylo vyrobeno za 743.100 zl., v moravských za 114.000 zl. škrobu a pod.; takových větších škrobáren ve Slezsku nebylo. —

Na Moravě byl jediný závod, platící více než 42 zl. vydělkové daně, v němž se vyráběl syrob ze zemáků a v němž pracovalo 14 dělníků. Výroba tohoto závodu byla oceněna na 45.700 zl. Velká škrobárna v Kateřinkách u Opavy zastavila výrobu. —

Z Rakouska a z Uher bylo škrobu

	vyveženo:	přívoz obnášel:
r. 1879.	15.210 *q*	9319 *q*
„ 1880.	7541 „	18.550 „
„ 1881.	8266 „	18.558 „
„ 1882.	8414 „	20.147 „
„ 1883.	14.790 „	10.474 „
„ 1884.	11.508 „	7645 „
„ 1885.	15.929 „	6218 „

Vývoz tento byl oceněn r. 1881. na 170.550 zl. (přívoz na 603.637 zl.), r. 1883. na 295.800 zl. (přívoz na 311.064 zl.) Škrobové klovatiny bylo r. 1884. z naší říše vyveženo 648 *q*, do naší říše přiveženo 5927 *q*.

Roku 1884. bylo do Rakouska a do Uher přiveženo 10.153 (vyveženo 160) *q* syrobu, 7 (vyveženo 124) *q* hroznového cukru. Brambor jsme r. 1884. vyvezli 117.817, přivezli 204.982 *q*.

kého kapitálu, „hladové“ mzdy tkalcův našich nabyly již v celé Evropě smutné pověsti.

Ano slýcháme nejednou z kruhů továrních, že naše tkalcovství toliko při takových mzdách, tedy utracováním zdraví a života našeho lidu, může ještě obstáti. O poměrech těchto pojednal jsem na jiném místě zevrubněji,[1] a trvám na tom, že hlavní příčina úpadku našeho tkalcovství jest nesolidní, po výtce švindléřská konkurence velkých, kapitalistických podnikatelův a exportérův našich, spravující se heslem: Špatné a laciné!?[2])

V l. 1879.—1883. převyšoval *přívoz* náš vývoz lenu, konopí, juty, vlny a bavlny (suroviny, příze a tkanin) o 104,273.000 zl.

Do Rakouska a do Uher bylo přiveženo

	r. 1881.:		r. 1885.:	
bavlněné příze	114.124	(vývoz 7236) *q*,	93.702	(vyvoz 10.790) *q*
bavlněných tkanin	14.218	(„ 34.095) „	14.932	(„ 34.858) „
lněné příze	16.557	(„ 91.196) „	11.873	(„ 102.764) „
lněných tkanin	1820	(„ 45.354) „	1303	(„ 18.197) „[3])

České sklářství, jež druhdy v celém světě slynulo, tísněno jest vždy povážlivěji světovou konkurencí.

Skla a skleněného zboží bylo průměrně ročně z naší říše vyveženo v l. 1831.—35. 33.962 (přiveženo 764) *q*, v l. 1841.—45. 70.111 (přiveženo 746) *q*, v l. 1851.—55. 83.175 (přiveženo 7.826) *q*, v l. 1861.—65. 12.483 (přiveženo 13.283) *q*, v l. 1871.—75. 221.534 (přiv. 61.459) *q*, v l. 1881.—83. 356.475 (přiv. 51.326) *q*.[4])

---

[1]) Naše dělnictvo, str. 71.

[2]) Z naší říše bylo průměrně ročně

		1851.-55:	1861.-65:	1871.-75.:	1881.-83.:
zboží lněného, konopného a jutového	vyveženo	31.793 *q*	53.638 *q*	71.917 *q*	49.492 *q*
	přiveženo	997 „	1100 „	45.187 „	88.643 „
bavlněného zboží	vyveženo	4517 „	11.504 „	14.010 „	35.251 „
	přiveženo	2157 „	1911 „	14.241 „	14.5£7 „
vlněného zboží	vyveženo	19.682 „	33.728 „	38.603 „	51.052 „
	přiveženo	2722 „	5246 „	38.251 „	33.043 „

[3]) Do Rakouska a do Uher bylo přiveženo lněných a jutových tkanin vůbec r. 1879. 2712 *q* za 517.490 zl., (vyveženo 52.336 *q* za 9,385.020 zl.), r. 1883. 1636 *q* za 802.980 zl. (vyveženo 26.876 *q* za 5,661.195 zl.); bavlněuých tkanin r. 1879. 9907 *q* za 5,068.500 zl. (vyveženo 26.555 *q* za 6,643.844 zl.), r. 1883. 15.679 *q* za 8,469.765 zl. (vyveženo 40.042 *q* za 9,895.855 zl.).

[4]) Skla bylo

	vyvezeno:	přivezeno:
r. 1831.	32.408 *q*	1066 *q*
„ 1840.	60.222 „	666 „
„ 1850.	87.773 „	1109 „
„ 1860.	105.756 „	12.183 „
„ 1870.	171.628 „	34.340 „
„ 1880.	311.075 „	44.264 „
„ 1885.	385.521 „	35.086 „

Vývoz tento byl ceněn v l. 1858.—1868. průměrně ročně na 12—13 mil. zl., r. 1874. vystoupil na 24,182.000 zl., r. 1877. na 28,042.000 zl., r. 1878. klesl na 13,645.000 zl., r. 1881. obnášel 16,795.000 zl., r. 1883. 21,532.854 zl., současný přívoz byl oceněn na 2,243.261 zl.

Strojů bylo do naší říše *přivezeno* r. 1880. za 10,896.000 (vývoz 4,529.000), r. 1884. za 17,141.000 (vývoz 4,503.000) zl.; *výrobků ze železa* (mimo střelnou zbraň) r. 1883. za 634.900 (vývoz 4,136.000), r. 1884. za 5,912.000 (vývoz 4,377.000) zl. atd.

Nemnohé tyto ukázky přispějí zajisté ku objasnění krušných poměrů také čelných odvětví našeho velkého průmyslu.

V posledních desítiletích velikou zkázu však vzalo také *malé živnostnictvo.* Úpadek a žalostné poměry našeho řemeslnictva vzbuzují ve všech kruzích velké účastenství. Řemeslo pozbylo na mnoze zlaté dno, samostatných řemeslníků neustále ubývá. Roku 1842. tvořili řemeslníci v naší polovici říše téměř 43 proc. všech poplatníkův výdělkové daně, nyní klesl poměr ten na 39 proc.[1])

Roku 1872. bylo v naší polovici říše 621.610 živnostníků, z nichž 502.976 neb 81 proc. platilo 1 zl. 5 kr. až 5 zl. 25 kr. výdělkové daně.

Ubývání samostatných malých živnostníků jest smutnou známkou postupujícího úpadku našeho středního stavu živnostnického v nevolnictví peněžného kapitálu. —

Děsivou známkou rostoucí národohospodářské krise zajisté jest neustálé *přibývání dluhů při nemovitostech.* Dluhů při hypothekách bylo:

	r. 1858.:		r. 1884.:	
v Čechách	281,935.669	zl.	1.067,855.614	zl.
na Moravě	113,823.655	„	303,335.491	„
ve Slezsku	22,728.911	„	82,212.034	„
v celé polov. říše	1.068,981.932	„	3.200.702.062	„

a to mimo knihovní dluhy železnic a statků státních. [2])

Z těchto dluhů hypothečních připadá na venkovské statky rolnické nejméně 2.000 mil. Čítáme-li na úrokování a umořování toliko 7 proc., musí dlužní rolníci uhraditi nejméně 140 mil. zl. ročně. Připočítejme k tomu ještě břemena dluhů nevtělených, jichž nemůžeme vypočítati,[3]) pozemkovou daň 33·65 mil. zl., pak domovní daně, veřejné přirážky, poplatky a dávky, náklady assekurací, ošetřování chudých, ubytování vojska a j. břemena, jimiž jsou poplatníci přímých daní, majitelé nemovitostí stíženi, shledáme, že tato břemena nejméně 200 mil. zl. činí. Veškerý

---

[1]) *Vídeň* pokládává se vždy za metropoli našeho průmyslu, za měřítko průmyslového vývoje v naší polovici říše. V posledním desítiletí přibylo obyvatelstva ve Vídni o 20 proc., současně *ubylo* samostatných živnostníků o 7—10 proc. O úpadku řemesel v živnostenském rejstříku nezapsaných nemáme statistických výkazů.

[2]) Nemovitosti byly v Čechách oceněny na 1653 mil. zl., na Moravě na 764·874 mil. zl.

[3]) Zemský výbor *moravský* po bedlivém vyšetřování shledal, že bylo při selských usedlostech na Moravě vtěleno do 31. října 1885. půjček zemské hypotheční banky moravské 6,023.700 zl. ze sirotčích pokladen, 9,660.867 zl. 53 kr., z kontribučenských záložen dle rozvah z r. 1883. 7,033.566 zl., ze 74 spořitelen 10,561.927 zl. 93 kr., dohromady 33,280.061 zl. 46 kr.

Mimo to bylo uděleno na osobní úvěr rolníkům při záložnách koncem r. 1883. 5,358.720 zl.

čistý výnos našich pozemků vypočítán jest na 164·939 mil. zl. Na usedlostech zadlužených hospodaří rolník zajisté toliko pro svého věřitele.[1] —

Neustálé přibývání dluhů hypothečních jest tím povážlivější známkou nebezpečného úpadku našeho zemědělství, čím více tímto přibýváním dluhů knihovních ubývá čistých hypothek a čím více výnosnosť zemědělství klesá.

Ku rozmnožení dluhů hypothečních nejvíce přispěl tak řečený netušený národohospodářský rozkvět v prvých letech sedmdesátých. V době té neblahé bylo také rolnictvo strženo vírem odvážných spekulací a uchváceno horečkou zakladatelskou, a pobloužení toho dosud těžce pyká.

Ku zadlužování rolnických usedlostí přičiňuje po výtce: vypláceni nepoměrně vysokých podílů dědičných, kupování pozemků za nepoměrně vysoké ceny, podnikání nevyplácejících se investicí, ku pozemkovému důchodu nepoměrně vysoké daně atd.

Trhem bylo v l. 1872.—1881. provedeno změn vlastnictví při 1,541.152 usedlostech v ceně 2.128,972.605 zl., při nichž bylo v l. 1878.—1882. vtěleno 126,300.342 zl. *nedoplatků tržní ceny.*[2])

V l. 1872.—1881. v naší polovici říše přešlo děděním na nové vlastníky 373.209 usedlostí v ceně 617,116.547 zl., při usedlostech těchto bylo při převodu vlastnictví nově vtěleno 186,719.332 zl. dědičných podílův a odkazů.[3])

Přibýváním dluhů na hypotheky postupuje *mobilisování* našich nemovitých statků rolnických tím rychleji, čím větší úrok naše rolnictvo platiti musí a čím více výnosnosť našeho zemědělství klesá.[4])

---

[1]) Naše rolnictví. Str. 25. atd.

[2]) Prodáno bylo

	usedlostí:	v ceně:	vtěleno bylo nedoplatků tržních cen:	procent tržních cen:
r. 1878.	151.516	188,300.632 zl.	31,349.195 zl.	16·6
„ 1879.	147.707	182,415.446 „	30,135.564 „	16·5
„ 1880.	156.545	205,540.947 „	31,400.927 „	15·3
„ 1881.	169.063	205,951.593 „	33,414.656 „	16·2

[3]) Děděno bylo

	usedlostí:	v ceně:	dědičné podíly a odkazy:	procent:
r. 1878.	36.718	60,631.601 zl.	19,331.171 zl.	31·9
„ 1879.	37.874	64,255.295 „	20,131.049 „	31·3
„ 1880.	39.483	69,041.178 „	19,953.147 „	28 8
„ 1881.	38.920	64,223.979 „	18,881.171 „	29·3

[4]) Koncem r. 1881. bylo vtěleno při usedlostech

	na úrok 12 proc. převyšující	na úrok 10—12 proc.	na úrok 9—10 proc.	na úrok 8—9 proc.
v Čechách	365.832 zl.	2,645.325 zl.	5,743.872 zl.	2,982.703 zl.
na Moravě	953.800 „	1,372.112 „	2,475.941 „	1,257.079 „
ve Slezsku	10.855 „	65.769 „	163.127 „	73.656 „

Mobilisováním a drobením rolnických statků ohrožen jest střední stav rolnický, stav selský ve svém bytí, zhyne-li — zhyne na věky. [1]) —

Střední třídy lidu našeho platí vždy obtížněji *daně*, tisíce malých živností podlehlo již těmto břemenům, *exekuční poplatky* rostou, *exekučních prodejů přibývá*, lid náš opouští domovinu vyhledávaje spásu v šíré cizině, *samovraždy* z hmotné bídy se množí.[2])

V naší polovici říše vzrostly v l. 1868.—1885. *poplatky za exekuční* vymáhání daní z 82.060 zl. na 546.000 zl. (v Čechách na 50.000 zl., na Moravě 42.000 zl., ve Slezsku 7.000 zl.), úroky z *prodleného placení* daní v l. 1878.—1885. ze 44.477 zl. na 315.000 zl. (v Čechách 61.000 zl., na Moravě 11.000 zl. ve Slezsku 3.060 zl. [3])

V naší polovici říše bylo exekučně prodáno v letech 1868.—1884. 132.403 usedlosti za 248,346.026 zl. a při těchto prodejích tržní cenou nebylo uhrazeno 191,363.179 zl. knihov. pohledávek. [4])

Koncem r. 1881. bylo vtěleno při usedlostech

	na úrok 7—8 proc.	na úrok 6—7 proc.	na úrok 5·5—6 proc.
v Čechách	36,309.684 zl.	79,515.926 zl.	343,107.673 zl.
na Moravě	9,670.739 „	18,151.694 „	103,549.872 „
ve Slezsku	1,164.795 „	3,829.658 „	30,844.912 „

Ostatní vtělené půjčky byly zúrokovány 1—5·5 proc., v Čechách bylo vtěleno 211,761.520 zl., na Moravě 89,586.631 zl., ve Slezsku 21,748.892 zl. bez úroků.

[1]) Naše rolnictvo. Str. 21. atd.

[2]) Naše rolnictvo. Str. 21. atd.

[3]) Na r. 1886. jest rozpočítán příjem poplatků exekučních a úroků z daní pozdě zaplacených na 885.000 zl. (v Čechách na 114.000 zl., na Moravě na 57.500 zl., ve Slezsku na 9500 zl.

Koncem r. 1881. nebylo v naší polovici říše doplaceno 3,908.942 zl. neb 11·72 proc. pozemkové daně, 1,144.948 zl. neb 16·46 proc. domovní daně třídní, 4,639.401 zl. neb 32·3 proc. daně výdělkové atd. (v Čechách 17·8 atd. splatné daně). V l. 1872.—1881. vynesly čistě exekuční poplatky při vymáhání daní 1,420.891 zl. (r. 1872. 46.138 zl., r. 1881. 202.148 zl.), úroky z daní včas nezaplacených 3,968.595 zl. (r. 1872. 271.652 zl., r. 1881. 385.293 zl.).

[4]) Exekučně bylo prodáno

	nemovitostí:				neuhrazeno bylo knihovních pohledávek:		procent tržní ceny:
r. 1872.	4969	za	8,249.333	zl.	4,478.004	zl.	54·3
„ 1873.	4549	„	8,754.003	„	5,203.593	„	59·4
„ 1874.	4413	„	9,160.396	„	4,679.753	„	51·1
„ 1875.	4585	„	9,451.391	„	6,342.551	„	67.1
„ 1876.	4577	„	12,470.272	„	7,779.302	„	62·3
„ 1877.	6948	„	15,686.159	„	11,699.998	„	74·6
„ 1878.	9123	„	18,698.548	„	20,366.173	„	108·9
„ 1879.	11.238	„	22,415.608	„	17,624.517	„	78·6
„ 1880.	12.540	„	25,781.231	„	24,892.114	„	96·6
„ 1881.	12.455	„	22,250.041	„	16,660.947	„	74·9
„ 1882.	12.229	„	20,152.299	„	16,551.090	„	82·1
„ 1883.	11.889	„	17,294.323	„	14,339.438	„	82·9
„ 1884.	10.348	„	15,347.309	„	10,004.459	„	65·1

Na *Moravě* byly exekučně prodány v l. 1870.—1881. 13.942, r. 1870. 526, r. 1875. 645, r. 1880. 2215, r. 1881. 2203 usedlosti rolnické.

Dle neúplných úřadních zpráv *vystěhovalo se* z Rakouska v l. 1871.—1880. 71.685 (r. 1871. 6.169, r. 1880. 10.145) obyv., z Čech r. 1877. 3.066, r. 1878. 2.383, r. 1879. 2.991, r. 1880. 6.411 obyv. Z Rakouska vystěhovalo se r. 1881. 13.341, r. 1882. 7.759, r. 1883. 7.366 obyvatelů, a to

	r. 1881.	r. 1882.	r. 1883.
z Čech	8.517,	5.566,	4.051
z Moravy	1.934,	497,	766
ze Slezska	200,	89,	174
ze zemí kor. čes.	10.651,	6.152,	4.991 obyv.

Tyto úřadní výpočty nejsou však správné ani úplné.

Dle úřadních zpráv vystěhovalo se r. 1880. z celé naší říše 10.145 obyv., a toho roku vyplulo toliko z Hamburku a z Brém do Severní Ameriky 11.858 vystěhovalcův z Čech.

Lid náš opouští po výtce chudší kraje pohorské z nedostatku práce a výživy.[1])

Dle posledního sčítání lidu z r. 1880. ubylo oproti r. 1869. v Čechách v 36 pohorských okresích o 0·5 — o 5 proc., ve městech v těchto okresích o 0.5 — o 21·6 proc. obyvatelstva.[2]) —

V naší polovici říše připadalo na 10.000 úmrtí r. 1820. 7·2, r. 1850. 9·4, r. 1865. 24·4, r. 1878. 37·0 *samovražd*, jichž bylo v l. 1868.—1872. 2.678, v l. 1873.—1877. 4.163 spácháno.

R. 1879. událo se v celé polovici říše 3.469 (v Čechách 1.105, na Moravě 353, ve Slezsku 106), r. 1881. 3.504 (v Čechách 1.144, na Moravě 378, ve Slezsku 106) samovražd po výtce z bídy a z nouze.

Nemnohé tyto doklady zajisté dostačí ku objasnění naší povážlivé situace národohospodářské.

Ku těmto známkám vnitřní choroby našeho národohospodářského a společenského ústrojí musí zákonodárství i správa bedlivě přihlížeti.

Okamžité přechodní příznivé změny v symptomech této chorobnosti nesmějí nás ukonejšiti v nebezpečný klid.

---

[1]) Z Čech se vystěhovalo z někdejšího kraje

	r. 1881.	r. 1882.	
budějovického	1361	532	obyvatelů
plzeňského	1761	1220	„
píseckého	986	552	„
táborského	1189	809	„
čáslávského	1122	870	„
chrudimského	961	506	„ atd.

[2]) Roku 1880. bylo oproti r. 1869. ***méně*** obyvatelstva v okresích jabloneckém o 5·1, votickém o 4·6, novopackém o 3·9, rochlickém o 3·7, zbirovském o 3·4 kaplickém o 3·3, bechyňském o 3·3, polenském o 3·3, královdvorském o 3·0, stříberském o 2·8, dubském o 2·4, jilemnickém o 2·3, haberském o 1·6, v poličském o 1·5, landškrounském o 1·4, hlineckém o 0·5 proc. atd.

V těchto okresích ubylo obyvatelstva o 0·5—2 proc. v 10 městech, o 2 až 6 proc. ve 24, o 6—10 proc. v 8 a o více než 10 proc. v 6 městech (v Rochlici o 22·1 proc. atd.); na Moravě ubylo ve Žďáře 9 proc., v Bystřici 0·6 proc. obyv. atd.

VIII.

Krise národohospodářská, již tak velice trpíme, byla po výtce vyvolána zvrácenou politikou *národohospodářskou a finanční minulých desítiletí.*

Jako v dobách nejkrutější reakce, tak i za vlády ústavákův až do r. 1879. byla naše národohospodářská politika vůbec, naše obchodní politika pak zvláště, založena v zásadách, pozlátkem liberálnosti pozlacené soustavy *„laisser* faire, *laisser* aller," jíž se klaněli Bruck, i Chlumecký, i Bannhans atd.

Od r. 1853., zvláště pak v l. 1865. a 1868. uzavřenými obchodními soustavami otvírali jsme na velikou škodu našemu domácímu průmyslu, naše trhy cizině, která naší vlastní vinou na naši škodu u nás bohatla.

Ano našimi obchodními smlouvami byla udolána mnohá u nás druhdy kvetoucí odvětví průmyslu, plátenictví v horách českomoravských a j.

Dějiny obchodních smluv z let šedesátých vrhají temný stín na obchodní politiku té doby, kdy nám poroučela Anglie, která celému světu svobodnou tržbu jenom proto velebí, aby bez velkého namáhání své sousedy odírati mohla.

Při celní debatě r. 1878. bylo na říšské radě se zvláštní zřejmostí vypravováno o zlatých prostředcích, jimiž Anglie v letech šedesátých v Rakousku tak skvělých vítězství byla dobývala. Není arciť s podivením, že bohatá Anglie tehdáž, kdy se v Rakousku s hospodářskými zájmy našeho lidu veřejně frejmarčilo, byla vítězem.

Naše obchodní politika pachtila se vždy za mlhovitými politickými cíli, jimž zadávala hospodářské zájmy říše. Oněch cílů obyčejně jsme nedosáhli, škodlivé hospodářské následky úmluv těch však plnou měrou nám bylo snášeti. Zhoubné účinky takové politiky obchodní byly tím hroznější, ana také naše politika *dopravní* a *celní* týmiž cestami postupovala.

Hovíce naprosté svobodě tržby, málo jsme se přičinili o zachránění domácích trhů naší domácí výrobě, tím méně o uchránění a o dobývání trhů cizích.

Na slovo braní odborníci vypočítali, že naše říše r. 1878. pouze nepřiměřenou politikou celní oproti jiným státům béře škodu 12—15 mil. zl. ročně. Tehdáž vynášela cla na př. v Anglii *patnáctkráte* více nežli v naší říši atd.

Účinky této nerakouské, zvrácené politiky národohospodářské objevily se především v našem mezinárodním obchodu; rozvaha naší zahraničné tržby stávala se vždy nepříznivější; páčilť se náš

		přívoz:		vývoz:	
r. 1862.	na	232,960.600	zl.	292,580.000	zl.
„ 1870.	„	435,959.181	„	395,413.828	„
„ 1873.	„	617,510.000	„	453,430.000	„

Ještě r. 1869. náš vývoz převyšoval přívoz o 19·2 mil. zl., v l. 1870.—1874. jsme vyvezli plodin a zboží za 2126·8 mil. zl., současně jsme však přivezli plodin a zboží z ciziny za 2735 mil. zl., obnášel tedy v těch letech schodek naší zahraničné tržby 608·2 mil. zl. Odčítáme-li tržbu v surovinách, byla také v l. 1874.—1878. naše mezinárodní tržba 62·5 mil. zl. *pasivní.*

V l. 1879.—1884. bylo do naší říše veškerého zboží průměrně ročně *přiveženo* za 619·3 mil. zl., současný *vývoz* obnášel ročně 720·7 mil. zl.; a to průměrně bylo vyveženo obilí, luštěnin, meliv, zeleniny, ovoce, zrostlin, dobytka, chleba, masa a stavebního dříví za 359 mil.; výrobků průmyslových, mimo surová přediva, za 249·1 mil. zl. atd.

Vývoz plodin a surovin není zajisté štěstím vyvážející říše, avšak naše říše musí platiti ze svých dluhů cizině sta milionů úroků a musí na trhu průmyslovými výrobky konkurovati s přemocnými soupeři, proto se nemůže na ten čas obejíti bez velkého vývozu plodin a surovin, jichž dosud sama spotřebovati nemůže.

Finanční a *hospodářská* odvislosť naší říše má na vývoj naší domácí výroby vůbec vliv rozhodující.*)

Naše banky a bursy, naše největší podniky železničné a j. jsou po výtce v podruží cizích burs a kapitalistův, naše nejsolidnější cenné papíry nalezají se v cizích rukou, při peněžném nedostatku domácí jistiny jest průměrný úrok v naší říši stále poměrně *vyšší*, nežli ve státech s námi konkurujících atd.

Směrem naší politiky obchodní postupovalo v minulých desítiletích také naše *zemědělské* a *živnostenské zákonodárství.*

Veškeré naše zákonodárství, počínajíc živnostenským řádem z r. 1859., označené zavedením naprosto svobodného dělení pozemků (z. ze dne 20. prosince 1869), zrušením vazby pro dluhy (z. ze dne 4. května 1868.), zrušením obmezení lichvářství (z. ze dne 14. června 1868.), usnadněním následků konkursů (z. ze dne 25. prosince 1868. a ze dne 9. ledna 1869.) atd., veškeré naše zákonodárství *finanční*, obchodní a živnostenské vůbec po

---

*) Roku 1883. obnášel přívoz z ciziny do Rakouska a do Uher 646,631.554 zl., tedy ***čtyřnásobně*** tolik, mnoholi dle posledního katastru vynášejí veskeré pozemky v naší polovici říše. Roku 1883. jsme zaplatili cizině za obilí, luštěniny, za semena (lněné, jetelové a řepkové), za výrobky mlýnské 40·8 mil., za len 11·5 mil., za konopí 2·1 mil., za lněný a řepkový olej 2·3, za chmel 6·7, za ovoce 0·834, za víno 1·53 mil., za dříví a za tříslo 5·8, za ryby 4·1, za krmný a tažný dobytek 22·78, za sýr, máslo, sádlo a lůj 2·58, za vejce a za peří 5·1, za kůže surové a vydělané 37·2, za klíh 0·76, za škrob 0·3, za cukr 0·2, za pivo a za lihoviny 1·76, za kamenné uhlí 10·1, za železo, litinu a výrobky ze železa 25·8, za stroje 15·9, za lučebniny 7·5, za barvy anilinové 1·23, za mýdlo 6·74, za sirky 0·78, za sklo 2·24, za výrobky hrnčířské 2·14, za papír a výrobky z papíru 4·37, za výrobky ze dřeva 4·3, za výrobky košikářské a pod. 2·2, za zboží kožené a kožešnické 3·31, za bavlnu 53·2, za vlnu 38·4, za předivo lněné, konopné, jutové, bavlněné a vlněné 36·06, za tkaniny lněné, konopné, jutové, bavlněné a vlněné 46·9, za výrobky provaznické 0·7, za šatstvo a za výrobky modní 7.8 mil. zl. atd.

celá desítiletí, nehledíc ku skutečným poměrům a potřebám hospodářským naší říše, účinně a soustavně podporovalo vývoj ryze kapitalistické soustavy výroby, hospodářství vůbec.

Bez přechodu a bez přípravy zavedená naprostá svoboda živností, úplná volnosť lichvářského vydírání malého lidu a svobodným dělením pozemkův usnadněné spekulační parcelování kmenových usedlostí rolnických, staly se zvláště našemu malému živnostnictvu a rolnictvu tím osudnějšími, čím krušnější mu bylo vůbec podnikati zápasy o své bytí.

Zákonodárství naše těch dob důsledně šířilo a podporovalo hospodářský zápas všech proti všem, bezuzdný boj obrů s pídimužíky, jímž se sociální protivy a spory nebezpečně přiostřily a jímž zvláště naše malé živnostnictvo ve jménu neobmezené svobody živnosti na mizinu uváděno a mrzačeno bylo.

Živnostenským řádem z r. 1859., naprostou svobodou živností, jíž na sklonku svého trvání oblažila rakouské národy vláda ryze absolutistická, nebyl zjednán v našich živnostech řád, alebrž zahájena v plné svobodě a volnosti se potírajících hospodářských interesův a živlův založená doba volného zotročování slabších, nejčetnějších živnostníkův, kteří při neobmezené svobodě živnosti, nemohouce podnikati zápasy konkurenční se stejnou zbraní, musili podléhati soupeřům silnějším, zámožnějším a bezohlednějším.

Boj o hmotnou existenci podniká se sice všude dle *stejných pravidel*, jak *nestejné jsou však zbraně* při tomto zápasení?

Naprostou svobodou hospodářskou posvěcená rovnoprávnosť a volnosť *všech* by byla blahodárnou, kdybychom *skutečně byli sobě všickni duševně i hmotně naprosto rovni;* poněvadž však této rovnosti nikdy *nebylo* a nikdy také *nebude*, proto prospívá naprostá svoboda hospodářská vždycky *silnějším* a *mocnějším* a povede vždycky k ujařmení ohromné většiny slabších a malomocnějších. *Zneužíváním* a bezohledným vykořisťováním svobody této jest upevňován výnosný *monopol menšin silnějších*, jenž jest zdrojem nezměrných běd hospodářských a velikých nebezpečí socialních.

Neobmezenou svobodou živností bylo u nás velice usnadněno vítězství ku centralisování tíhnoucího velkého kapitálu a uspíšeno obnovení středověkého práva (!) silnějšího ve formě práva *bohatšího*. Feudální šlechta středověká porážela hospodářsky slabšího soka pěstí, novověký velmož boháč pod záštitou neobmezené svobody hospodářské poráží jej akcií a strojem.

Neobmezená svoboda hospodářská vede ku bezohlednému vykořisťování bezbranného chudého a slabého bohatým a silným, a zvrhne se konečně ve švindlěřské závodění, při němž nemůže obstáti solidní práce malých živnostníkův.

Tato švindlěřská konkurrence, o níž nebylo u nás před zavedením svobody živnostenské téměř ani potuchy, jest *hlavní příčinou* úžasného chudnutí našich malých řemeslníkův, jichž

úpadek jest urychlen poměrně velikou nezámožností těch tříd našeho průmyslnictva.

Pod ochranou a *zneužívánim* svobody živnosti bylo solidní řemeslo švindléřskou konkurencí hrozně vydíráno a zdemoralisováno. Vnitřní souvislosť neobmezené svobody živností s hospodářským úpadkem živnostnictva našeho naprosto nemůže býti popírána. Kdyby neobmezená svoboda živnostnictva byla tak blahodárná, jak její zastancové tvrdí, pak by byla zajisté také u nás působila tak zázračně a naše živnostnictvo nebylo by od r. 1859.[1]) vzalo pohrom tak velikých. Netvrdíme arciť, že by *toliko* naprostá svoboda živnosti byla *jedinou* příčinou žalostného rozmnožování živnostenského proletářstva v posledních desítiletích. Krutý zápas středního stavu řemeslnického i rolnického přiostřen byl po výtce také *politikou finanční* a to netoliko absolutní tíhou, ale také *nepoměrným rozdělením daní* a j. břemen veřejných, jimiž jest dosud *poměrně* nejvíce malý rolník a malý průmyslník stížen.

Pozemková daň se sice v l. 1862.—1882. téměř nezměnila, avšak veřejné *přirážky* k dani této v době té vzrostly z 13,277.342 zl. na 24,949.590 zl., tedy o 87·9 proc. Současně *vzrostla třídní daň domovní* ze 4,811.532 zl. na 6,657.647 zl., přirážky k této dani z 1,871.071 zl. na 4,676.124 zl., tedy o 149·9 proc.

Průměrně na 1 obyvatele připadá

	v Rakousku:	v Německu:	v Rusku:
přímých daní	4 zl. 20 kr.	1 zl. 93 kr.	1 zl. 70 kr.
nepřímých daní	11 „ 85 „	5 „ 90 „	4 „ 82 „
	16 zl. 05 kr.	7 zl. 83 kr.	6 zl. 52 kr.

Z toho zajisté patrno, jak důležitým faktorem jsou naše daně při konkurování naší výroby vůbec s výrobou sousedních států. O III. rakouském sjezdu zemědělském r. 1885. kníže *Karel Schwarzenberk* mimo jiné pravil: „Daně, jimiž jest zemědělstvo stiženo, jsou po mém přesvědčení hlavní příčinou nynější krise, protože jsou vyměřeny dle čistého výnosu, jakého nyní nemáme. Nynější daň pozemková jest pro rolnictvo *nesnesitelná*, proto musí býti dle *nynějších* poměrů zemědělských náležitě upravena.“

Naše soustava berní podlamujíc zdravou sílu středních tříd výrobných jest také v ohledu *socialně-politickém* velice povážlivou.

Posuzujíce absolutní i poměrnou tíhu našich břemen finančních, musíme přihlížeti ku poplatní síle, ku skutečným příjmům našeho poplatnictva majíce na paměti, že při racionelní soustavě berní daň nesmí stravovati kapitál, alebrž že smí býti ukládána toliko na skutečné příjmy a výdělky. Smutné známky, že při ny-

[1]) V l. 1852.-59. *přibylo* ve Vídni 3355, ročně 480 řemeslníkův platících po 5 zl. výdělkové daně; v l. 1850.-80. přibývalo v této třídě řemeslníkův průměrně ročně sotva po 400, avšak *ubylo* jich r. 1861. o 400, r. 1874. o 700, r. 1875. o 400, r. 1879. o 700 atd.

nější soustavě finanční u nás již také *kapitál* poplatnictva jest stravován, jak jsem již ukázal, stále se množí.

Nejdůležitějším faktorem konkurence našeho *zemědělského průmyslu*, zvláště pak našeho cukrovarství, pivovarství a j. jsou zajisté *daně* a jiná veřejná břemena, jimiž tento průmysl jest stižen. Daně tyto jsou při absolutní a relativní její výši důležitým a nepošinutelným činitelem této výroby a majíce téměř rozhodující vliv na cenu, tedy i na vývoz výrobků těchto odvětví průmyslových, mají také důležitý vliv na cenu surovin, tedy i na výnosnosť zemědělství: jsou pohříchu žernovem, jímž tento průmysl a s ním i naše zemědělství vždy hloub se noří v záhubu.

Daně tyto přímo úžasně rostou;[1]) výrobek zdražují a tak netoliko *domácí potřebu*, ale také náš odbyt piva a cukru v cizině obmezují.

Kdyby se u nás spotřebovalo tolik cukru, jako v Anglii, obnášela by celá naše spotřeba cukru 10,383.300 *q*, *převýšila* by

[1]) Daň cukrovarů byla nově upravena zákonem ze dne 18. června 1880., daň z lihovarů vyměřována jest dle zákona ze dne 27. června 1878. a ze dne 19. května 1884.

V kampani 1884.-85. zaplatily

cukrovary daně potravní	34,728.632 zl. 34 kr.
restituce daně při vývozu cukru obnášela	35,173.673 „ 62 „
převyšovala tedy zaplacenou daň o	445.041 zl. 28 kr.
kteréž peníze musí cukrovary, spolu s kontigentem cukerní daně	11,600.000 „ — „
tedy úhrnem	12,045.041 zl. 28 kr.,

státu zaplatiti. Z toho připadá průměrně na 1 *q* spracované cukrovky *27·75* kr. R. 1868. platil na př. cukrovar chrudimský *za minutu* $25^1/_2$ kr., r. 1881. 1 zl. 26 kr. potravní daně.

Potravní daň činila při *pivovarech*

	r. 1851.:	rozpočtena byla na r. 1885.:
v Čechách	3.065.647 zl.	9,250.000 zl.
na Moravě	779.551 „	9,760.000 „
ve Slezsku	156 705 „	450.000 „
	4,001,903 zl,	11,460.000 zl.

Potravní daň obnášela při *lihovarech*

	r. 1851.:	rozpočtena byla na r. 1885.:
v Čechách	632.675 zl.	3,000,000 zl.
na Moravě	596.814 „	850.000 „
ve Slezsku	118.110 „	550.000 „
	1,347.599 zl.	4,400.000 zl.

Potravní daň obnášela při *cukrovarech*

	r. 1851.:	rozpočtena byla na r. 1885.:
v Čechách	141.776 zl.	26,761.560 zl.
na Moravě	135.519 „	9,227.950 „
ve Slezsku	23.025 „	1,742.800 „
	300.320 zl.	37,631.310 zl.

tedy naši výrobu cukru o 6,033.300 *q*, a kdyby se u nás spotřebovalo pouze tolik cukru, jako se ho průměrně spotřebuje v Evropě, obnášela by veškerá naše spotřeba 3,025.350 *q* cukru, bylo by nám tedy při výrobě z r. 1883. zbývalo ku vývozu pouze 1,324.650 *q* cukru.[1])

Z nynější výroby *piva* připadá průměrně na 1 obyvatele v Belgii 154, v Anglii 125, v Německu 90, v Dánsku 62, v Nizozemsku 40, v Sever. Americe 38, ve Švýcarsku 36, v Rakousko-Uhersku 35, v Norvéžsku 28, ve Francii 25 litrů atd.

V naší říši připadalo r. 1884. na 1 obyv. v Solnohradsku 164, v Dolních Rakousích 117, v Horních Rakousích 109, v Čechách 99, na Moravrě 49, ve Slezsku 46, v Uhrách 4·1, v Bosně a v Hercegovině, v Přímoří 0·5 litrů atd.

Po výtce vysokou a nepřiměřeně rozdělenou daní *lihovarů* jest také lih náš tak zdražen, že jsme ztratili i trhy, na nichž jsme po drahné doby vítězně byly koukurrovaly.

Daní jest udolána také výroba *hroznového cukru* jakož i škrobařství. Hroznový cukr jest daní tak zdražen, že nám není lze také v tomto oboru konkurrovati s Německem a s jinými státy.

Německo kupuje náš chmel a náš ječmen, a vyváží ročně o 1·2 mil. *hl* piva více než-li Rakousko.

Příčina této různosti spočívá po výtce v *dani*. V Německu platí pivovary ze 100 *kg* zpracovaného sladu 4 marky, tedy z hektolitru piva asi 65 kr., u nás platíme z hektolitru 13 stup. piva 2 zl. 60 kr. potravní daně; mimo to zdražováno jest pivo pivním krejcarem a j. poplatky.[2])

Vaření levného piva, jímž by se spotřeba tohoto zdravého nápoje v obecném lidu rozšířila, není toliko v ohledu národohospodářském veledůležité, ale jest také nejúčinnějším prostředkem proti *kořalečnímu moru*.[3])

Naše výroba a tržba béře velkou zkázu také *neustálenosti peněžného trhu a měny*.[4])

---

[1]) V Evropě spotřebuje se průměrně na 1 obyv. ročně 8·1 *kg* cukru, v Anglii 27·8, v Dánsku 13·5, ve Francii 11·2, ve Švýcarsku 9·9, v Holandsku 8·4, v Německu 8·1, ve Švédsku 7·97, v Belgii 6·75, v Rakousku 5·9 *kg* atd.

Ve Spojených Obcích spotřebováno bylo r. 1880. průměrně na 1 obyv. 18·1 *kg* cukru. Spotřeba cukru vzrostla průměrně na 1 obyv. v l. 1873.-81. v Anglii z 23·21 na 30·51, ve Francii ze 7·0 na 9, v Německu klesla se 6·64 na 6·24 *kg* atd.

[2]) V celním obvodu říše německé bylo uvařeno piva r. 1873. 36,988.553, r. 1876. 38,857.073, r. 1880.-81. 38,497.196, r. 1883.-84. 40,785.208 *hl*; z této výroby připadalo průměrně na 1 obyv. r. 1873. 90·6, r. 1876. 91·7, r. 1880.-81. 84·6, r. 1883.-84. 85 *l* piva.

[3]) Kořaleční mor. II. vyd. str. 70 atd.

[4]) *Agio*, jež obnášelo r. 1858. 2¼ proc., vystoupilo v květnu r. 1859. na 40 proc., v r. 1860. i na 54 proc., v květnu r. 1867. obnášelo 30 proc., v červenci r. 1868. 11¼ proc. a obnáší dosud 25 proc.

Státovek, jež vláda porušivši r. 1866. výsadu národní banky počala vydávati, bylo koncem r. 1868. za 307,924.761 zl., koncem r. 1875. za 346,501.033 zl.,

Krise *zemědělská*, která se od r. 1879. jako děsivý orkán Evropou šíři, a již krise cukrovarů r. 1884. vypuklá valně zostřila, vzrůstá *v obecnou krisi národohospodářskou*. Hlavní příčinou krise zemědělské jest *přílišná, skutečnou potřebu převyšující výroba* a mezinárodní konkurrencí na evropských trzích vyvolané neustálé *klesání cen plodin zemědělských*.

Usnadňovaním a oblaciňováním dopravy mizí vzdálenosti odlučující vyrábitele a spotřebovatele, na čelných trzích světových se plodiny a výrobky hromadí. Touto záplavou na trzích, jež ceny plodin a tím namnoze i ceny výrobků průmyslových regulují, začasté ceny pod náklad výrobní klesají.

Plodiny, zvláště pak obilí jest té doby téměř nejdůležitějším zbožím mezinárodní tržby, ceny obilí neřídí se více *místním* nákladem výroby, *místními* poměry obchodu, alebrž konjunkturou tržby mezinárodní, dle železných zásad obecné potřeby a obecného nabízení.

Ceny našich plodin a meliv stanoví té doby vývozníci ruští, američtí a indičtí po výtce na trzích anglických a nizozemských.

Čím více výroba plodin vzrůstá a čím více při bídném výdělku hmot pracujícího lidu spotřeba plodin *poměrně* klesá, tím mocněji působí mezinárodní konkurrence také na klesaní cen obilí a plodin, any nemohou býti, jako jiné zboží, na delší doby ukládány. Plodiny prodávají se na mnoze již za ceny, jimiž není lze uhraditi skutečné náklady výroby.[1])

Rolník, podléhaje železným zákonům světové konkurrence a nemoha plodiny své nastrádati a příznivější konjunktury vyčkávati, rolník začasté hmotnými poměry k rychlému prodávání donucován nemůže, tak jako průmyslník zvyšováním cen plodin tyto větší náklady výroby uvalovati na kon umenta, ano na rolníka ještě svaluje na př. zemědělský průmysl cukrovarství a j. svá břemena snižováním cen plodin, cukrovky a j.

V l. 1840.—1878. klesly ceny obilí o 92 proc., ceny dobytka asi o 160 proc., současně však vzrostly mzdy dělnické průměrně o 250 proc., daně o více 100 proc. atd.

V l. 1880.-84. klesly ceny pšenice oproti l. 1875.-79. průměrně o více než 30 proc.

V l. 1881.-85. klesla cena pšenice v Anglii o 15·6, v Rakousku o 12·2, v Uhrách o 8·8 proc.[2])

---

koncem r. 1879. za 313,030.526 zl., koncem června 1885. za 313,794.984 zl. v oběhu.

Národní banka vydala do 29. února 1848. za 214,150.000 zl., do 28. února 1873. za 301,143.270 zl., do 3. listopadu 1873. za 366,745.680 zl. do konce r. 1883. za 380,457.420 zl. bankovek.

[1]) Naše rolnictvo. Str. 3. atd.

[2]) V Kalkutě stálo průměrně 100 kilo pšenice v l. 1876.-78. 14 fr. 40 ctm., v l. 1881.-83. 13 fr. 60 ctm., r. 1884. 11 fr. 10 ctm.

V Liverpoolu stojí *q* americké pšenice 8 zl. 30 kr., v Čechách byla r. 1883. prodávána po 10 zl. 25 kr.

V l. 1800.-70. stála v Čechách průměrně měřice pšenice 4 zl. 16 kr., žita 3 zl. 6 kr., ječmene 2 zl. 37 kr., ovsa 1 zl. 46 kr., v průměru let 1810.-70. měřice bramborů 86 kr.[1])

V Čechách stál hektolitr

	pšenice:	žita:	ječmene:	ovsa:
r. 1869.	8 zl. 30 kr.	6 zl. 61 kr.	5 zl. 71 kr.	3 zl. 96 kr.
„ 1873.	11 „ 69 „	7 „ 90 „	6 „ 63 „	3 „ 54 „
„ 1884.	7 „ 63 „	6 „ 34 „	5 „ 25 „	3 „ 36 „

Oproti průměru posledních 15 let byly r. 1884. průměrné ceny pšenice o 17·7 proc., žita o 9, ječmene o 9·6 a ovsa o 7·9 proc. nižší. [2])

Quatr (= 496 angl. lib.) *indické* pšenice stál

	r. 1870.:	r. 1880.:	r. 1884.:
v Indii	33 sh. 7 d.	26 sh. 5 d.	22 sh. 8 d.
v Anglii	46 sh. 11 d.	44 sh. 4 d.	35 sh. 8 d.

V Anglii byla průměrná cena za imperial quarter

	pšenice:	ječmene:	ovsa:
v l. 1851.-60.	54·6	34·5	23·9 shil.
„ „ 1861.-70.	51·1	36·9	23·7 „
„ „ 1871.-80.	51·0	37·1	25·3 „
„ „ 1871.-75.	54·8	39·5	26·3 „
„ „ 1876.-80.	47·6	36·5	24·3 „
„ „ 1881.-85.	40·1	34·1	21·1 „
„ „ 1885	32·1	30·1	20·7 „

V Rakousku byla průměrná cena *q*

	pšenice:	žita:	ječmene:	ovsa:
v l. 1871.-75.	13 zl. 96 kr.	9 zl. 86 kr.	9 zl. 80 kr.	7 zl. 98 kr.
„ „ 1876.-80.	12 „ 61 „	9 „ 13 „	10 „ 11 „	7 „ 65 „
„ „ 1881.-85.	11 „ 07 „	8 „ 80 „	10 „ 32 „	7 „ 40 „
„ „ 1885.	9 „ — „	7 „ 70 „	9 „ 20 „	7 „ 20 „

V Uhrách byla průměrná cena

	pšenice:	žita:	ječmene:	ovsa:
v l. 1871.-75.	12 zl. 68 kr.	8 zl. 99 kr.	8 zl. 13 kr.	7 zl. 31 kr.
„ „ 1876.-80.	11 „ 24 „	8 „ 35 „	7 „ 46 „	6 „ 91 „
„ „ 1881.-85.	10 „ 24 „	8 „ 20 „	6 „ 98 „	6 „ 85 „
„ „ 1885.	8 „ 39 „	6 „ 85 „	6 „ 21 „	6 „ 65 „

Ve Francii stál *q*

	pšenice:	ječmene:	ovsa:
r. 1873.	33·48 fr.	22·09 fr.	20·36 fr.
„ 1880.	29·96 „	20·73 „	20·79 „
„ 1884.	21·— „	15·— „	17·— „

[1]) Pšenice byla nejdražší r. 1817. za 10 zl. 37 kr., nejlacinější r. 1800. za 1 zl. 70 kr., žito bylo nejdražší r. 1817. za 8 zl 67 kr., nejlacinější r. 1825. za 1 zl. 33 kr., ječmen byl nejdražší r. 1817. za 6 zl. 55 kr., nejlacinější r. 1825. za 95 kr., brambory byly nejdražší r. 1811. za 2 zl. 41 kr., nejlacinější r. 1824. po 35 kr.

[2]) Průměrná cena *q* pšenice na *vídeňské* burse obilní v l. 1870.-80. 13 zl. 20 kr. a to r. 1871. 13 zl. 60 kr., r. 1875. 10 zl. 65 kr., r. 1880. 13 zl. 40 kr., r. 1881. 13 zl. 35 kr., r. 1882. 12 zl. 18 kr., r. 1883. 11 zl. 05 kr., r. 1884. 9 zl. 80 kr.

Ceny v *Uhrách* za *q*

	r. 1871.:	r. 1875.:	r. 1880.:	r. 1884.:
pšenice	12 zl. 18 kr.	9 zl. 72 kr.	12 zl. 44 kr.	9 zl. 11 kr.
žita	7 „ 85 „	7 „ 74 „	9 „ 95 „	7 „ 59 „
ječmene	6 „ 30 „	6 „ 13 „	7 „ 05 „	6 „ 96 „
ovsa	7 „ 46 „	7 „ 67 „	6 „ 94 „	6 „ 92 „
kukuřice	7 „ 80 „	5 „ 68 „	7 „ 32 „	6 „ 56 „

Roku 1884. obnášel oproti průměrným cenám z l. 1876.-82. schodek cen při sklizni t. r., totiž při

4·9 mil. *hl*	pšenice	po 2 zl. 42 kr.	10·878 mil. zl.
9·4 „	„ žita	„ 1 „ 30 „	12·220 „ „
6·8 „	„ ječmene	„ 70 „	4·760 „ „
11·3 „	„ ovsa	„ 21 „	2·373 „ „
34·0 „	„ brambor	„ 50 „	17·000 „ „

obnášela tedy ztráta naše na ceně obilí a brambor r. 1884. sklizených 47·231 mil. zl.; při vývozu plodin těchto jsme tímto klesáním cen ztratili více než 8·5 mil. zl.[1])

Při zemědělské enketě, již svolal v listopadu 1885. zemský výbor *moravský*, bylo čítáno, že stál průměrně *hl*

	r. 1874.:	r. 1885.:
pšenice	13 zl. — kr.	7 zl. — kr.
žita	9 „ 75 „	5 „ 75 „
ječmene	8 „ 25 „	5 „ — „
ovsa	4 „ — „	3 „ 50 „
hrachu	13 „ — „	8 „ — „
čočky	13 „ — „	16 „ — „
brambor	2 „ 92 „	1 „ 30 „
cukrovky *q*	1 „ 34 „	1 „ — „

Při těchto cenách vynesla rolnická usedlosť při rozloze 10 *ha* zhruba r. 1874. 1926 zl. 50 kr., 1885. 1123 zl. 50 kr.[2])

Při nynějších poměrech světové výroby zemědělské *není* naděje v brzký, příznivý obrat na mezinárodním trhu plodinovém stoupáním cen obilí, ano spíše jest nám očekávati ještě intensivnější zápasy konkurrenční na obilních trzích v Evropě, protože výroba obilí na poloostrově Balkánském, v Rumunsku i na Rusi, v Americe, v Indii i v Austrálii po drahné doby ještě progressivně bude zrůstati. [3])

Naše zemědělství musí podnikati především kruté a nestejné konkurrenční zápasy s *Uhry* a s *Haličí*, jakož i s *Rumunskem*.

Na budapešťské obilní burse stál průměrně *q*

	pšenice:	žita:	ječmene:	ovsa:	kukuřice:
r. 1882.	11 zl. 22 kr.	9 zl. 44 kr.	6 zl. 31 kr.	7 zl. 21 kr.	7 zl. 29 kr.
„ 1883.	10 „ 12 „	7 „ 46 „	7 „ 18 „	6 „ 58 „	6 „ 40 „

Na trhu *pražském* stál *hl* pšenice průměrně v r. 1876. 9 zl. 53 kr., r. 1883. 7 zl. 84·5 kr.

[1]) V posledních letech páčil se vývoz obilí ze států obilí vůbec vyvážejících na 1·5 milliardy zl. ročně. Zemědělskou krisí klesly ceny obilí z těchto států vyváženého asi o 300 mil. zl. Na budapešťském kongressu zemědělském v říjnu 1885. dovozoval Tisserand, že Francie klesáním cen zemědělských plodin a phylloxerou ztrácí 1·5 milliardy franků ročně.

[2]) Na moravském sněmě r. 1885. dovozoval posl. Skéne ml., že v posledních letech výnosnosť zemědělství o 30—55 proc. klesla.

[3]) Bombayská komora obchodní společně s jinými komorami indickými v pamětném spise ze dne 11. února 1884. dovolila, že zdokonalením železnic v Indii bude lze sklizeň pšenice ze 6·5 mil. na 13 mil. tun ročně rozmnožiti.

Na ceny plodin, na veškerou tržbu v naši polovici říše má dualismus, výroba a tržba zemí koruny *uherské* vliv nemalý; uherské plodiny a mouky vždy rozhodněji dominují na trzích v naší polovici říše.

Z Rakouska a z Uher bylo vyveženo

	r. 1883:	r. 1884.:
pšenice	2,808.279 *q*	1,103.687 *q*
žita	266.327 „	81.789 „
ovsa	614.207 „	706.527 „
ječmene	2,241.260 „	2,714.634 „
kukuřice	758.319 „	338.607 „
	6,688.392 *q*	4,945.244 *q*

Dle budapešťské statistické kanceláře bylo vyveženo z Uher

	r. 1883.:	r. 1884.:
pšenice	4,689.000 *q*	4,995.000 *q*
žita	258.000 „	238.000 „
ovsa	230.000 „	248.300 „
ječmene	496.000 „	496.500 „
kukuřice	772.000 „	666.607 „
	6,436.000 *q*	6,643.800 *q*

Odčítáme-li *veškerý* vývoz z říše Rakouskouherské od vývozu z Uher, tedy bylo ze zemí koruny uherské na trzích v naší polovici říše prodáno

	r. 1883.:	r. 1884.:
pšenice	1,871.721 *q*	3,891.313 *q*
žita	— „	156.211 „
kukuřice	13.681 „	327.393 „

Skutečná spotřeba uherského obilí v naší polovici říše jest však zajisté mnohem *větší*, protože se ze zemí koruny české dosud po výtce toliko ječmen a oves, z Haliče pak v nemalém množství pšenice do ciziny vyváží.[1])

[1]) Od 1. července 1881. do konce června 1884. bylo z Uher vyveženo plodin a zboží do naší polovice říše za 274·37 mil. zl., z naší polov. říše bylo současně do Uher vyveženo za 297·21 mil. zl. plodin a výrobků; totiž

	z Uher do naší polov. říše přiveženo:	z naší polov. říše do Uher vyveženo:
tabáku	za 6 27 mil. zl.,	za 1·52 mil. zl.
cukru	„ 5·80 „ „	„ 13·60 „ „
bavlny a tkanin bavlněných	„ 5·34 „ „	„ 73·44 „ „
lenu, konopí a tkanin lněných a konopných	„ 1·40 „ „	„ 18·10 „ „
vlny a suken	„ 19·39 „ „	„ 36·71 „ „
oděvů	„ 4·85 „ „	„ 12·91 „ „
kůže a koženého zboží	„ 3·08 „ „	„ 19·02 „ „
železa a zboží železného	„ 4·47 „ „	„ 17·00 „ „
strojů	„ 1·18 „ „	„ 6·50 „ „
skla	„ 0·26 „ „	„ 2·28 „ „
plodin, mouky, dobytka, nápojů, dříví, topiva	„ 199.84 „ „	„ 28·45 „ „ atd.

Z mezinárodní tržby Uher připadá i dle neúplných úřadních výkazů uherských na naši polovici říše 75 proc. Na našich trzích plodinových usnadňuje Uhrům soutěžení veliká plodnosť nevyžité, poměrně levné půdy, výhody při dopravě po železnicích atd.

Na zemědělském kongressu v Budapešti r. 1885. chlubil se hr. *Štěpán Karolyi*, že v Uhrách dosud není potřebí pozemky na mnoze mrviti, ano že na polích i po *třicetileté* setbě ještě vyroste kukuřice zvýší 4 metrů, uherské vinice že jsou, i při špatném hospodaření, přece výnosnější než-li vinice ve Francii, ano přiznal, že by bylo lze intensivnějším hospodařením výnos zemědělství v Uhrách *zdvojnásobiti*.

Extensivné hospodářství v Uhrách jest dosud oproti našemu intensivnému hospodaření poměrně levné; naše hospodaření vyžaduje již nákladů k nynějším cenám plodin nepoměrně velikých. Poměrná výnosnosť uherského zemědělství stále ještě poroste, oproti tomu jsme my po výtce v obilnictví tušim již nejzazší meze intensivního hospodaření dostoupili.

Na ceny plodin v naší říši veliký vliv má svobodný přívoz z *Rumunska*, jestiť té doby Rumunsko nejdůležitějším zahraničním konkurrentem našeho zemědělství na našich trzích domácích.[1])

V evropských státech východních, jakož i na Rusi, ve Spojených Obcích, v Indii i v Austrálii jest výroba zemědělská při poměrně velké výnosnosti ještě nevyžitých půd panenských oproti naší nákladné intensivné výrobě mnohem snažší a levnější.[2])

Tržba *Uher* pšenicí, žitem, ječmenem, ovsem a kukuřicí obnášela r. 1875. 3,809.000, r. 1880. 4,594.600, r. 1884. 6,643.800 *q*.

R. 1883. bylo do Uher přiveženo za 484,308.445 zl. (vyveženo bylo za 455,989.652 zl.) plodin a různého zboží.

[1]) Do Rakouska a do Uher bylo přiveženo pšenice

	vůbec:	z Rumunska:	z Ruska:
r. 1877.	725.087 *q*,	344.814 *q*,	13.740 *q*,
r. 1880.	1,626.213 „	653.011 „	310.392 „

Roku 1883. bylo do Rakouska a do Uher přiveženo

	vůbec:	přes pomezí Rumunské:	přes pomezí Ruské:	přes pomezí Srbské:	přes pomezí Německé:
pšenice	1,662.040 *q*,	1,380.186 *q*,	20.237 *q*,	12.857 *q*,	32.866 *q*,
žita	784.264 „	154.467 „	283.910 „	21.915 „	314.015 „
ječmene	517.340 „	423.470 „	56.210 „	5.227 „	12.561 „
kukuřice	1,726.964 „	1,474.698 „	36.411 „	2.267 „	21.695 „
ovsa	352.283 „	121.541 „	132.484 „	26.233 „	54.627 „

[2]) Náklad výroby pšenice obnáší ve Spoj. Obcích průměrně při *q* 1 zl. 85 kr., v Indii 1 zl. 25 kr. Státní tajemník veřejných prací *v Indii*, major *Convay Gordon* vypočítal, že stojí výroba *hl* pšenice uvnitř země 2·14—2·27 fr., tedy že se vyrábí v Indii pšenice o ***třetinu*** levněji nežli *v Dakotě*.

V *Indii* bylo r. 1884.-85. oseto pšenicí 27,620.223 akrů pozemků a bylo sklizeno 7,713.096 tun pšenice. Z Indie bylo vyveženo pšenice v l 1881.-82. 993.176, r. 1883.-84. 1,047.824 tun. Když byla ve Vídni pšenice po 8 zl. 50 kr. prodávána, stála ve středních státech amerických 1 zl. 18 kr. atd. Dle zpráv obchodní komory *chicagoské* stojí výroba 100 *kg* pšenice v západních státech Severoameri-

Amerika usiluje bez ustání netoliko o rozšíření a o zdokonalení výroby zemědělské,[1]) ale také o usnadnění vývozu plodin do Evropy.[2])

S jakými náklady upraven jest na př. přístav New-Yorkský a j.![3]) Snižováním nákladu a usnadňováním dopravy roste bez ustání nebezpečí zámořské konkurrence na plodinových trzích v Evropě. Vývoj severoamerické tržby plodinami velice jest usnadněn a urychlen důmyslnou organisací tohoto obchodu, po

ckých, čítáme-li 22 proc. agio 6 zl. 44 kr., dovozné a veškerý náklad dopravy obnáší z Chicaga do Liverpoolu asi 2 zl. 10 kr., tak že mohou američtí vývozníci *q* pšenice v Liverpoolu po 8 zl. 54 kr. a v Terstu za cenu o něco málo vyšší prodávati. Ano Leroy-Beaulieu vypočítal, že mohou Američané na francouzských trzích *q* pšenice s prospěchem po 16 fr. neb po 7 zl. 84 kr. prodávati. Dle zpráv anglických komisařů stojí výroba *q* pšenice v Indii v krajinách blíže dráhy 6—7 fr., na trhu ***kalkutském*** stál *q* pšenice v l. 1876.-78. 14 fr. 40 cts., v l. 1881.-83. 13 fr. 60 cts., 13. října 1884. 11 fr. 10 cts. až 11 fr. 90 cts. Dovozné *q* pšenice z Kalkuty do Středozemního moře obnáší 4 fr. 10 cts., tak že lze *q* indické pšenice v Evropě prodávati po 15 fr. 60 cts. nebo po 7 zl. 64 kr.

[1]) Ve Spojených Obcích bylo oseto pšenicí r. 1860. 163 mil., r. 1870. 189, r. 1880. 285 mil. akrů pozemků. Průměrná sklizeň činila

	průměrně v l. 1870.-75.	r. 1882.
pšenice	92·0 mil. *hl*,	177·3 mil. *hl*,
žita	5·3 „ „	7·0 „ „
ječmene	10·2 „ „	15·9 „ „
ovsa	90·5 „ „	169·0 „ „
kukuřice	346·5 „ „	569·9 „ „

Ze Spoj. Obcí bylo vyveženo obilí v l. 1851.-55. průměrně za 26·8 mil. dol., v 1861.-65. za 72.8 mil. dol., r. 1880.-81. za 260·07 mil. dol.

R. 1883./4. bylo vyveženo ječmene, kukuřice, ovsa, žita a pšenice 124,301·059 bushelův. Ve Spoj. Obcích jest 251·3 mil. akrův pozemků nevzdělaných a 284·77 mil. akrův vzdělaných.

[2]) Dovozné za obilí z Chicaga do Liverpoolu obnášelo při bushelu r. 1873. 57—60, r. 1878. 30—34 ctm. V květnu r. 1883. stála doprava *hl* pšenice z Nového Yorku do Londýna 30 kr., do Liverpoolu 18 kr., do Glasgowa 24 kr., do Havru 76 kr., do Brem 90 kr. ve zlatě; doprava barellu (= 98 kgr.) mouky do Londýna 90 kr., do Havru 2 zl. 6 kr., do Brem 1 zl. 48 kr.

Ve Spojených Obcích bylo železnic r. 1830. 40 angl. mil., r. 1840. 2755, r. 1850. 8571, r. 1860. 28.920, r. 1870. 49.168, r. 1880. 87.801, r. 1883. 125.392 angl. mil. neb 201.880 kilom. Do r. 1884. stály železnice ve Spojených Obcích 7.676,400.000 dol.

Průplavem ***Panamským***, kterýž bude v nemnohých letech hotov, bude zkrácena plavba ze San Franciska do průplavu La Manche s 30.000 na 10.000 kilom.

Bude-li proveden projektovaný průplav poloostrovem ***Floridským***, bude plavba z Nového Orleanu do Evropy zkrácena o 1800 kilom.

Kanalisováním řeky *sv. Vavřince* docílena bude přímá plavba lodí s nákladem 2—3000 tun z Chicaga na jezeře Michiganském a z Toleda na jezeře Erie do Evropy, tím se také zkrátí cesta z Montrealu do Liverpoolu oproti dosavádní dopravě New-Yorkem o 750 kilom atd.

[3]) Plavba v přístavu New-Yorkském svírající úskalí pekelné brány Hallets Point byla stržena 24 září 1876, 10. října 1885. byly strženy skaliny Flood Rock. O vyklízení Hallets Points bylo pracováno od r. 1864., ze 2100 *m* galerií bylo vylámáno 46.400 kr. *m* kamene, do min bylo nabito 23.000 kgr. dynamitu.

O stržení největšího úskalí pekelné brány Flood Rocku bylo pracováno od r. 1875., z 6400 *m* galerií bylo vylámáno 73.000 kr. *m* kamene; do 13.286 min bylo nabito 140.000 kgr. dynamitu a rackarocku; veškeré miny byly jedním rázem elektrickou baterii zapáleny.

výtce pak velkolepými sklady obilními v čelných střediskách této tržby a j.[1])

Vedle cen obilí klesají valně také ceny *meliva* na našich trzích po výtce rozhodujícím vlivem uherských vývozníkův, jakož i ceny výrobků zemědělského průmyslu, zvláště cukru, lihu a j. Cizé plodiny vždy více zaplavují evropské trhy, jež jsme druhdy ovládali, ano cizí vývozníci dobývají se železnou houževnatostí i naše trhy domácí.

V l. 1880.-84. oproti l. 1875.-79. klesly průměrně ceny cukru o 50 proc., kávy o 35 proc., vlny o 10 proc., hedbáví o 20 proc., juty o 40 proc. atd. V l. 1883.-84. klesly ceny výrobků horních o 20. proc. atd.

Výrobků mlýnských bylo z Rakouska a z Uher[2]) průměrně ročně

	1831.-35.	1841.-45.	1851.-55.	1861.-65.	1871.-75.	1880.-83.	1885.
	q	*q*	*q*	*q*	*q*	*q*	*q*
vyvezeno	90.669	136.948	71.342	440.870	867.315	1,671.330	1,494.798
přívoz	11.886	18.377	53.666	151.130	426.317	324.124	23.951

Vývoz meliv převyšoval náš přívoz r. 1831. o 50.237 *q*, r. 1840. o 92.293 *q*, r. 1860. o 183.876 *q*, r. 1870. o 1,271.713 *q*, r. 1880. o 522.935 *q*, r. 1883. o 1,865.276 *q*, a r. 1885. o 1,470.847 *q*. Příznivý obrat v naší zahraniční tržbě melivem nastal po výtce celním zákonem ze dne 25. května 1882., z tohoto po výtce opět těží Uhři, proti jejichž konkurenci při společném celním území a při samostatné sazbové politice uherské naše[3]) mlynářství není nikterak chráněno.

---

[1]) Tak n. p. jest v Brooklynu u Nového Yorku zřízen nákladem 4 mil. zl. obilní sklad, v němž jest místa pro 900.000 *hl* obilí a v němž může býti současně na 12 lodí obilí nakládáno. Ve skladu tomto skládá se pomocí důmyslně sestrojených elevatorů denně 300 železničních vozů obilí a může býti za 8 hodin naloženo na lodě 20—25.000 *hl* plodin. Skladného za 10 dní a nákladného na loď platí se za *hl* 13 ctm. Velkolepé obilní sklady jsou také v Chicagu a j.

Američtí vývozníci hledí také k pečlivému *čistění* a ku roztřiďování obilí dle různých hodnot, proto jest také americká pšenice v evropských mlýnech velice oblíbena.

[2]) Výrobků mlýnských bylo z naší říše

	vyvezeno:	přivezeno:
r. 1868.	1,394.437 *q*	144.827 *q*
„ 1870.	1,474.994 „	203.284 „
„ 1880.	1,331.410 „	808.475 „
„ 1885.	1,494.798 „	239.951 „

[3]) Naše rolnictví. Str. 41. atd.

Mlynářský průmysl v Uhrách úžasně vzrostl a zmohutněl. Prvý válcový mlýn založil r. 1839. hr. Štěpán Szechenyi v Pešti, nyní jest v Uhrách 819 parních a uměleckých a 18.822 vodních, větrných a j. mlýnů. V Uhrách jest založeno 40 akciových mlýnů nákladem 13,631.650 zl. V uherských mlýnech může býti semleto ročně 31,519.000 měr obilí.

Úžasem naplňuje také vývoj mlynářství ve *Spojených Obcích*. Toliko z Minnenpolis bylo vyveženo r. 1881. za 44,805.000 fr. mouky atd.

Uherské mlýny podléhajíce této konkurrenci severoamerické na západoevropských trzích dobývají nyní s velikym úsilím trhy v naší polovici říše, zvláště pak v zemích koruny české. R. 1883. bylo z Uher po výtce do Čech a do Moravy vyveženo 1,917.678 *q* (54·1 proc. veškerého vývozu uherského) mouky, ačkoliv naše domácí mlýny tuto potřebu mouky snadně mohly opatřiti, vždyť bylo r. 1883. toliko v Čechách 2410 mlýnů, v nichž bylo namleto 2,490.400 *q* meliv v ceně 30,595.000 zl.

Zápas našich mlýnů s uherskými jest z příčin na bílé dni ležících téměř nemožný.

Uherské mlýny mají poměrně lacinější pšenici, požívají velikých výhod při dopravě na železnicích vyvážejíce toliko mouku; výrobu našich mlýnů zdržuje nepoměrně nákladný přívoz obilí, vysoké dopravní sazby místní atd. Uherské mlýny těží z výhodných sazeb diferencialních, jestiť doprava meliv z Uher na mnohé čelné trhy v Čechách oproti místním sazbám našim při 100 *kg* o 40, ano také o 1 zl. 14 kr. levnější.[1])

Sazby místní dopravy jsou při mnohých železnicích v Čechách o 50—100 proc. vyšší sazeb přímé dopravy z Uher neb z Haliče; obnáší na mnoze 30 ano i 90 kr. za 100 kilo a kilom.

Poměrně nízkými sazbami přímé dopravy obilí a meliv z Uher, z Haliče a j. jest uměle podporováno přílišné zaplavování trhů obilních v Čechách, na Moravě a j. cizím obilím, touto konkurencí pak jsou ceny našich plodin neustále tisněny. Nepoměrně vysoké sazby místní dopravy stravují nepatrné ceny obilí.

Občas prodávají na našich trzích uherské mlýny některé druhy mouk, jež nemohou jinde prodati, také pod cenou výrobní, činíce tím solidní konkurrenci domácím závodům naprosto ne-

[1]) Na ***pražském*** trhu stál *q* pšeničné mouky

00	r. 1876.	25 zl.	87·5 kr.,	r. 1883.	22 zl.	11	kr.
0	„	24 „	70·5 „	„	20 „	87·5	„
krupičná	„	21 „	79 „	„	18 „	74·5	„

Na trhu pešťském *klesly* ceny mouky v l. 1876.—1885. při čís. 0 o 35·3, při čís. 1 o 35·4, při čís. 2 o 36·4, při čís. 3 o 33·6, při čís. 4 o 30·8, při čís 5 o 27·2, při čís. 6 o 20·5, při čís. 7 o 15·6 proc., oproti tomu ***vystoupily*** při čís. 8 o 3·3, při čís. 8½ o 1·1 a při čís. 8¾ o 5·0 proc.

Ze Spojených Obcí severoamerických bylo do Evropy vyveženo r. 1882.-83. 150,037.180, r. 1883.-84. 124,301.059 bushelů obilí, 9,409.583 barrelů mouky.

možnou. Uheršti vývoznici zaplavujice naše domácí trhy svým melivem, zamezuji našim mlynářům také vývoz do ciziny. Proto nevzniká *zemím koruny české* z příznivější rozvahy naši mezinárodní tržby melivem, ani z navrženého zvýšení cel na mlýnské výrobky přímý, poměrný prospěch, naše mlynářství zůstává i na dále cizí, zvláště uherskou konkurrencí ohroženo ve svém trvání.

Také *cukrovarství* naše ohroženo jest povážlivě mezinárodní konkurrencí, zvláště pak vzmáhající se výrobou cukru třtinového v *anglických koloniích*[1]) a přílišnou výrobou *burákového cukru v říši německé*, která způsobila na světovém trhu cukerním přímo revoluční obraty.[2])

Ceny koloniálního cukru klesly v l. 1883.-84. o 30—40 proc. a klesání těchto cen mělo důležitý vliv na poměry cukerního trhu v Evropě.

Roku 1882.-83. vyrábělo cukr v Evropě 1504, v Německu 357, v Rakousku 232 cukrovarů.

V cukrovarech v naší říši bylo zpracováno v kampani v l. 1882.-83. oproti kampani r. 1878.-79. o 39·7 proc. cukrovky více, 351,345.805 *q*, v Německu bylo současně ohlášeno o 47·1 proc. více, t. 387,471.537 *q* cukrovky ku zpracování.[1])

Vývoz cukru přepočítán na surovinu vzrostl v r. 1883. oproti r. 1879. v Rakousku o 40·6 proc., t. na 2,896.893 *q*, v Německu o 249·4 proc., t. na 4,725.514 *q*.

Od srpna r. 1883. včetně do ledna 1884. bylo oproti stejnému období v l. 1882.-83. vyveženo cukru z Rakouska o 198.527 *q*

[1]) Angličané rozmnožují co rok ve svých koloniích plantáže třtiny cukrové, r. 1870. počali také v Australii pěstovati třtinu cukrovou a té doby jest již toliko v Australii více než 17.000 *ha* těchto plantáží a 120 cukrovarů. Touto vzmáhající se výrobou třtinového cukru klesá cena koloniálního cukru a působí také na ceny našeho cukru nepříznivě.

[2]) Burákového cukru bylo vyrobeno:

	r. 1877.-78.	r. 1882.-83.
v Německu	3,780.090 *q*	7,980.000 *q*
v Rakousku	3,923.520 „	4,730.000 „
ve Francii	3,981.280 „	4,216.000 „
v Rusku	3,970.000 „	3,195.000 „
v Belgii	630.750 „	827.200 „
v Nizozemsku	190.630 „	205.600 „
v Dánsku a jiných zemích	100.000 „	100.000 „
celkem	16,576.270 *q*	21,253.800 *q*

[3]) V l. 1824.-33. stál *q* melisového cukru ve Vídni 68 zl. 30 kr. až 95 zl. 9 kr., r. 1837. 101 zl. 78 kr., v l. 1831.-43. kolísaly ceny cukru mezi 65 zl. 63 kr. až 88 zl. 84 kr. V l. 1844.-53. byla průměrná cena *q* cukru 63 zl. 84 kr. až 70 zl. 98 kr., r. 1856. 94 zl. 19 kr. Od r. 1863. počínají ceny cukru valně klesati, od r. 1864. až 1873. byla nejvyšší cena cukru r. 1864. a to 57 zl. 59 kr., nejnižší r. 1873. 55 zl. 27 kr. za *q*. Průměrná cena cukru klesla v l. 1824.-84. o 133 proc., poměrně k ceně z r. 1827. o více než 225 proc.

méně, z Německa o 17.662 *q* kandisu, v 5516 *q* raffinády a o 584.568 *q* suroviny více.[1])

Nejsme zajisté nevidomými a netajíme viny správ cukrovarů na krisi tohoto průmyslu, víme, že namnoze v tučných letech nepamatovaly na léta hubená. avšak sebe přísnějším souzením a odsuzováním takového hospodaření nyní již málo prospějeme.

Naše cukrovary musí i na dále podnikati krušné zápasy za svou existenci, za udržení i za dobývání trhů netoliko s Německem, ale také *s Uhry* a j. Uhři vždy důrazněji touží na zavedení daně z výrobku také při cukrovarství. dokazujíce, že by jim při takové soustavě berní bylo lze domácí spotřebu cukru zvelebením a rozšířením svého cukrovarství záhy opatřiti.

Do Uher vyvážíme ročně asi za 7·8 mil. zl. cukru.[2])

Krise zemědělského průmyslu jest nerozlučně spojena s krisí zemědělskou. Při nynějších poměrech světové výroby nesmíme dle občasných příznivějších konjunktur na evropských trzích souditi na brzké zažehnání těchto krisí.

Národohospodářský kongres budapešťský posuzuje střízlivě tyto poměry usnesl se v sezení dne 4. října 1885. na této resoluci: *„Pokud lze souditi, bude zemědělská konkurrence i na dále ještě mohutněti.“*

Dbejme tohoto výstražného hlasu!

IX.

Mezinárodní konkurrencí v Evropě zahájená expropriace rolnictva, zemědělská krise ohrožuje zvláště národ český netoliko v ohledu *hospodářském* a *socialně-politickém*, ale také v ohledu *národním* a proto ku této krisi stále nejbedlivější zření míti musíme.[3])

---

[1]) Roku 1883. bylo cukru vyrobeno

		spotřebovalo se:	přebývalo ku vývozu:
v Belgii	900.000 *q*	373.250 *q*	526.750 *q*
v Německu	9,250.000 „	3,782.700 „	5,467.300 „
ve Francii	4,500.000 „	4,244.950 „	255.050 „
v Rakousku	4,350.000 „	2,272.600 „	2,077.400 „
v Rusku	3,000.000 „	2,790.000 „	210.000 „
	22,000.000 *q*	13,460.000 *q*	8,536.500 *q*

[2]) V Uhrách bylo před r. 1873. 26 cukrovarů, v nichž bylo zpracováno 1,889.758 *q* cukrovky, vyrobeno bylo 254.802 cel. ctů. suroviny a 72.175 ctů. melasy. Roku 1883.-84. bylo v Uhrách toliko 15 cukrovarů, v nichž bylo zpracováno 2,607.032 (r. 1881. 3,215.495, r. 1882. 1,960.995) *q* cukrovky.

[3]) Naše rolnictvo. Str. 27. atd.

Upadání menšího rolnictva, jenž jest zdravým jádrem našeho národa, v nevolnictví velkého kapitálu a lichvářův, mobilisování našich nemovitých statků vůbec, rolnických usedlostí selských pak zvláště, vymizování stavu selského musí býti zastaveno, nemáme-li doznati nejhorších škod a pohrom hospodářských i společenských.

Právem prohlásil *Jäger* nezřízenou konkurrenci americkou na plodinovém trhu evropském za „nejnovějšího spojence socialismu v Evropě."

„Dokud nám bude rolnický stav zachován, dotud potrvá u nás pořádek, zahyne-li, bude také veta po obecném řádu atd.," — pravil *Bismarck* na říšském sněmě německém.

Zemědělství jest zajisté nejdůležitější zdroj domácího blahobytu, rolník jest nejčelnější konsument domácího průmyslu, rolnictvo jest základem společ. pyramidy, průmyslnictvo kvasem pokroku. Zájmy našeho zemědělství jsou pak tím úžeji spojeny se zájmy našeho domácího průmyslu, čím více jsme na cizích trzích plodinových cizí konkurrencí ohrožováni, čím více jest náš odbyt v cizině obmezován, čím větší důležitosti pro veškerou naši výrobu nabývá trh domácí.

Krušné zápasy konkurrenční na trzích světových, krise hospodářské utužují vzájemnosť všech odvětví národní výroby, harmonii zájmův domácího zemědělství a domácího průmyslu. Hyne-li zemědělství, nastávají také průmyslu a obchodu zlé časy.

„Průmysl, nemající pevného základu na trhu *domácím* a toliko pro vývoz pracující, jest obr na hliněných nohou," — čteme ve zprávách *dortmundské* obchodní komory z r. 1876., — „V divých zápasech národohospodářských zájmův nezvítězí, kdo se odloučí od zdrojův nevystižné síly pramenících z půdy mateřské." —

„Z otrocké odvislosti od poměrů a konjunktur vývozu vybaví naše (uherské) zemědělství spíše nežli ochranná cla a celní spolky *zdravá domácí industrie.* Vývojem průmyslu povzneslo se také anglické a francouzské zemědělství na nynější svou výši."

„*Kvetoucí zemědělství není možné bez kvetoucího průmyslu.*" (Pester Lloyd 2. října 1885.)

Upadkem zemědělství ohroženo jest veškeré naše národní, jakož i státní hospodářství, kdyby krise zemědělská plnou silou vypukla, způsobí zajisté hroznější spoustu, nežli krach z r. 1873., zporáží na nedozírné doby nejpevnější sloupy našeho národního blahobytu.

Planým žalováním na úpadek zemědělství arciť málo prospějeme, krušné poměry našeho národního hospodářství vyžadují bezodkladné pomoci činné.

Opozděnou pomocí již umírajícímu nemocnému málo pomůžeme. Spoléhání, že nynější neblahé poměry přirozeným vývojem národního hospodářství pominou, jest sice pohodlné, avšak

nanejvýš nebezpečné. Nižádná krise netrvá věčně, avšak krise dlouho trvající vede k agonii.

Neméně nebezpečné jest plané spoléhání v pomoc všemohoucího státu.

Zažehnání hospodářské krise, jíž především naše zemědělství tak nebezpečně jest ohroženo, jest zajisté úkol tak veliký, že toliko při napětí všech sil ohrožených tříd našeho lidu i státu, při horlivé součinné akci *svépomocné* a *státní* jest lze doufati v znenáhlý obrat k lepšímu.

O všech úkolech *svépomoci*, o nichž se u nás po léta již v odborných časopisech píše, nemohu se zevrubně šířiti.

Snaha o zachování našeho zemědělství musí především čeliti ku zvýšení důchodu pozemkového *snížením nákladů výroby a zvýšením plodnosti:* racionelním, průmyslovým hospodařením, jež nám usnadněno jest intelligentním a poměrně levným dělnictvem, přiměřeným dělením práce a výroby, důkladným využitkováním všech stávajících činitelů a podmínek zemědělské výroby a tržby, meliorováním pozemků, přiměřeným mrvením, používáním nejdokonalejšího náčiní a nejlepších strojů, vybíráním nejlepších semen atd. Zvláště pak malý rolník musí se obraceti ku odvětvím výroby zemědělské, při nichž intelligentní práce větši jest důležitosti nežli jistina. Zemědělství naše musí účelně a důsledně postupovati ku vymanění našeho trhu plodinového z podruží ciziny.

Ve směrech těchto mnoho jsme již v novějších dobách vykonali, avšak jakkoliv uznáváme, že se domácí výrobou také na trhu plodinovém *naprosto* nemůžeme vybaviti z odvislosti od států cizích, přece trváme na tom, že také v těchto oborech ku zvýšení výnosnosti našeho zemědělství a ku povznešení našeho průmyslu ještě velmi mnoho podniknouti můžeme a na zachránění statečného rolnictva podniknouti *musíme.*

Uvedu toliko některé toho doklady.

V naší říši spotřebuje se ročně asi 600.000 *q lnu* za 30 mil. zl., z ciziny jsme přivezli r. 1884. 301.317 *q* lnu za 11·5 mil. zl., ačkoliv bychom rozšířením pěstování lnu na 45.000 *ha* pozemků a průmyslovým zpracováním surového vlákna, jež se jakostí svou saskému i belgickému vláknu vyrovná, veškerou domácí spotřebu lenu vlastní výrobou mohli opatřiti.

Lnářství naše toliko živoří, lnu nepěstuje se mnoho, ceny našeho lnu v posledních letech klesly o 100—150 proc., cizího lenu se do naší říše stále více přiváží.*)

*) Do Rakouska bylo průměrně ročně *lnu* a *konopí*

v l.	1831.-35.,	1841.-45.,	1851.-55.,	1861.-65.,	1871.-75.,	1881.-83.
přivezeno	58.121 *q*,	66.648 *q*,	65.997 *q*,	137.025 *q*,	290.089 *q*,	419.413 *q*
vyvezeno bylo	24.445 „	37.436 „	24.540 „	48.951 „	45.888 „	60.216 „

Výroba lnu v naší polovici říše v l. 1873.-82. klesla se 790.000 na 374.343 *q*, lnu bylo sklizeno v celé polovici říše r. 1873. 411.756, v Čechách 159.280, na Moravě 40.420, ve Slezsku 8210, v zemích koruny české 207.910 (50·4 proc.) *q*.

Zvelebení lnářství, jež jest životní otázkou našeho zemědělství v horách, ujímá se s velkou energii zemědělská rada a jest plna naděje, že za podpory spolků hospodářských a okresních zastupitelstev v tomto odvětví našeho zemědělství záhy kýžený obrat způsobí. Ku povznešení lnářství musí býti také *trh na len* zakládáním tržnic atd. náležitě zřízen. Založení prvé tržnice na len v *Německém Brodě* ujal se r. 1886. tamní hospodářský spolek. Podnik tento má nemalou důležitosť pro šíré kraje českomoravské pomezní vysočiny.

S vývojem pěstování lnu úzce souvisící veledůležitý průmysl přádelnický a tkalcovský, jakož i vývoj obchodu lněným semenem, vývoj výroby lněného oleje, fermeže a j.

Při rozšířeném pěstování lnu bylo by zajisté snadno opatřiti domácí výrobou také naši domácí spotřebu *lněného oleje.*

Lněného semena bylo roku 1883. sklizeno v Čechách 62.650, na Moravě 19.020, ve Slezsku 1443 *hl.* Ku povznešení stále klesající výroby lněného oleje a fermeže v naší říši bylo by lze valně přispěti přiměřeným opatřením celním. Té doby téměř 90 proc. u nás spotřebovaného oleje lněného a fermeže přivážíme z ciziny.[1])

Pilnějšího zřetele zasluhuje zajisté také pěstování *řepky*, jíž bylo r. 1883. sklizeno v Čechách 235.110 *q*, na Moravě 20.120, ve Slezsku 10.340, v celé polovici říše 504.325 *q*.[2])

Přívoz lnu, konopí a juty do naší říše obnášel

r. 1831.	50.338 *q*,	vývoz	17.421 *q*,
„ 1840.	72.283 „	„	31.669 „
„ 1850.	72.690 „	„	23.495 „
„ 1860.	85.183 „	„	31.631 „
„ 1870.	238.766 „	„	32.930 „
„ 1880.	316.517 „	„	64.815 „
„ 1883.	448.076 „	„	53.435 „

Lnu bylo do Rakouska a do Uher přiveženo r. 1861. 75.700, r. 1868. 229.000, r. 1878. 329.000, r. 1879. 298.798 *q* za 11,802.521 zl. (vyveženo bylo 34.998 *q* za 1,609.908 zl.), r. 1883. 301.803 *q* (vyveženo 34.013 *q* r. 1884. 301.023 *q* (vyveženo 34.647 *q*)., r. 1885. 254.587 (vyveženo 36.066 *q*).

[1]) Lněného oleje bylo do naší říše přiveženo r. 1879. 42.797 *q* za 1,369.504 zl. (vyveženo 909 *q* za 31.815 zl.), r. 1883. 81.607 *q* za 2,284.996 zl. (vyveženo 477 *q* za 14.310 zl.); r. 1884. 77.577 *q* (vyveženo 526 *q*.), r. 1885. 63.513 *q*. Fermeže v sudech bylo přiveženo r. 1883. 19.830, r. 1884. 11.327, r. 1885. 6751 *q*.

[2]) *Řepky* bylo z naší říše

	r. 1879.	r. 1883.	r. 1885.
vyveženo	708.281 *q* za 8,803.185 zl.,	413.429 *q* za 6,320.052 zl.,	111.202 *q*
přiveženo bylo	219.665 „ „ 2,033.446 „	60.408 „ „ 680.576 „	25.503 „

Výnosnosť našeho zemědělství bylo by lze také valně zvýšiti účinnějším a racionálnějším pěstováním a podporováním *zelinářství, sadařství, štěpařství, chmelařství, vinařství* a zahradnictví vůbec. Poměrně velmi výnosné zahradnictví a zelinářství kvete u nás dosud v nemnohých toliko krajinách, jinak jest vůbec velice zanedbáno.[1])

Obecně známé jsou náš malinský křen, čáslavské zelí, královéhradecké cibule a j. Zelinářství kvete v Budějovicku, v okolí Chebu, na Žatečsku a j. V okolí Budějovic vypěstují ročně více než za 60.000 zl. zeleniny. U Chebu platí zelináři z jitra najatých pozemků ročně 70—80 zl. a vypěstují ročně asi za 120.000 zl. zeleniny.

U Žatče bývá ročně přes 350 jiter pozemků okurkami, mrkví, cibulí a j. zeleninou osázeno, toliko za okurky se tam tržı́ ročně 40—60.000 zl. Z Čech se vyváží ročně asi 180.000 *q* zeleniny.

Na *Moravě* rozšířeno jest zelinářství po výtce v okolí Znojma, odkudž bylo na př. r. 1885. 251.000 *q* okurek vyveženo.

V saisoně vyváží se ze Znojma denně 150—300 *q* zelí a j. Pověstné jest pěstování chřestu u Ivančic a j. Jak velice nás předčí i v těchto oborech výroby zemědělské cizina![2])

Řepkového oleje bylo

	r. 1879.	r. 1880.	r. 1881.	r. 1882.	r. 1883.	r. 1884.
vyveženo	19.571 *q*,	28.327 *q*,	27.927 *q*,	12.803 *q*,	15.340 *q*,	9266 *q*.
přiveženo	1447 „	848 „	907 „	798 „	1024 „	658 „

Vývoz řepkového oleje byl ceněn r. 1879. 665.414 zl. (přívoz na 47.651 zl.); r. 1883. na 644.280 zl. (přívoz na 39.988 zl.)

[1]) Od r. 1844.—1850. bylo z Čech průměrně ročně vyváženo 177.158, do Čech přiváženo 142.497 *q* zelenin.

Do Rakouska a do Uher bylo

	přiveženo:		vyveženo:	
	r. 1884.	r. 1885.	r. 1884.	r. 1885.
zeleniny	567.496 *q*,	554.453 *q*	134.889 *q*	168.965 *q*.

[2]) R. 1881. bylo v *Belgii* 39.724 *ha* zahrad zelinářských, 11.792 *ha* zahrad ozdobných a 2457 *ha* školek, mimo to bylo posázeno 37.000 *ha* různých pozemků stromovím ovocným. Výnos zahrad obnáší ročně 15 mil. fr., zelinářství a ozdobné zahradnictví vynáší 45 mil. fr. ovocné sady vynášejí 45 mil. fr. a školky 2·5 mil. fr., dohromady vynáší tedy 90.000 *ha* zahrad, sadů a školek ročně nejméně 100 mil. fr.

Z *Francie*, kdež jest zahradnictví a sadařství po výtce v rukou malých rolníkův, bylo do nedávna vyváženo ročně za 31 mil. fr. zelenin.

Blíže Paříže trží víska Bennecourt (850 obyv.) ročně 200.000 fr. za merunky. Z Auvergne vyváží se ročně merunek za 3 mil. fr. Sama Paříž spotřebuje ročně 5 mil. kilgr. merunek. Z vísky Villiers St. Fréderic (300 obyv.) dováží se ročně do Paříže za 30.000 fr. třešní. V Ardennách trží malé osady za třešně 50.000—120.000 fr. ročně atd.

V království *Saském* jest asi 1500 obchodních zahradníků. Tak jest na př. v Žitavě 166 zelinářů, kteří zeleninou po výtce severní kraje české zásobují. Roku

Ovoce bylo v Čechách načesáno r. 1874. 878.613, r. 1880. 766.401 *hl*, r. 1883. 141.900, na Moravě 873.840, ve Slezsku 55.030, v celé polovici říše 5,720.553, v zemích koruny české 2,347.870 (41·4 proc.) *q*. Roku 1884. bylo načesáno v Čechách 2,581.960 *hl* ovoce, (2,012.340 *hl* peckového a 569.620 *hl* jádrového), průměrně na 1 obyvatele připadalo 36 *l* peckového a 10 *l* jádrového ovoce.

V Čechách bylo r. 1860. 1529 ovocných školek pro mládež, v nichž bylo pěstováno 385.519 ovocných stromků, v zahradách, na pastvinách a v alejích bylovysázeno 14,901.438 ovocných stromů.

Nyní se zřizují školky při všech čelnějších školách obecních, ročně se v Čechách vysazuje asi 1·5 mil. mladých stromků ovocných a té doby jest v naší vlasti přes 21·1 mil. ovocných stromů.

Spotřeba ovoce v naší říši jest značná a stále vzrůstá.

Ovoce a hroznů bylo do naší říše přiveženo r. 1881. 62.599 *q* za 1,079.542 zl. (vývoz 453.972 *q* za 6,135.787 zl.), r. 1883. 67.110 *q* za 834.412 zl. (vývoz 575.402 *q* za 6,752.585 zl.)

Z naší říše bylo

	vyveženo:		přiveženo:	
	r. 1884.:	r. 1885.:	r. 1884.	r. 1885.:
ovoce	727.142 *q*	958.435 *q*	46.743 *q*	54.672 *q*
ořechů	2319 „	6125 „	14.353 „	14.441 „

Obchod ovocem bylo by lze valně povznésti zakládáním obecních školek štěpařských, vysazováním pustých lad obecních ovocným stromovím, průmyslovým sušením ovoce, zdokonalením a rozšířením výroby ovocného mostu, jenž jest dobrým nápojem méně zámožných tříd a spolu důležitou náhradou za zhoubnou kořalku atd.*)

Velkou překážkou vývoje štěpařství v mnohých krajinách našich jest spustlé ničení a kažení vysázených sadů, proto jest zajisté potřebí, aby byl vydán zákon na ochranu ovocného stromoví, jímž by byly přísné tresty vyměřeny na toto škůdcovství.

1882. bylo vyveženo ze Žitavy do Čech za 40.000 mark květin. R. 1884. bylo jedině do Čech vyveženo ze Žitavy za 150.950 m. zeleniny.

V okolí ***Brunšviku*** n. p. pěstují chřest na 6000 *ha* a to netoliko jednotliví rolníci, ale také velké akciové společnosti. Tak rozesílá jediná akciová společnosť v saisoně i 600 *q* chřestů denně. Z okolí ***Langesalzy*** se vyváží ročně 30.000 *q* ranních bramborů a 6000 *q* zelí. Světoznámé jest semenářství a zelinářství ***Quedlinburské***.

V ***Quedlinburce*** osívají každý rok téměř 400 *ha* cibulí, salátem, mrkví, okurkami atd., jež vyvážejí do Francie, do Anglie, do Ruska, ano i do Ameriky. V jediném závodě ***Dipplově*** pěstují na 8000 prus. jitrech po výtce burákové semeno. V závodě tomto jest přes 2000 dělníkův.

*) Ve ***Francii*** se vyrobí ročně 12 mil. *hl* jablečného moštu v ceně 90 mil. fr. V l. 1882.-85. spotřebovalo se ovocného moštu v Paříži průměrně ročně 100.000 *hl*. Z ***Uher*** bylo vyveženo r. 1883. za 10,613.052 zl. sušených švestek, za 136.792 zl. jiného sušeného a nakládaného ovoce, za 23.419 zl. konservovaného ovoce, za 630.739 zl. povidel.

Ku zvelebení štěpařství byl r. 1870. založen zemský pomologický ústav *v Troji* (znova organisován r. 1884.), na jehož vydržování bylo svoleno r. 1877.-78. 15.849 zl., na r. 1885. 7910 zl.[1]) Ze zahrad a ze školek tohoto ústavu prodávají a rozdávají se ušlechtilé sazenice, rouby a j. K tomu účelu povolena jest na r. 1885. zvláštní zemská subvence 1000 zl.[2])

Roku 1884. měl ústav *Trojský* 25 chovanců, mezi nimi 18 stipendistův požívajících roční podpory 150 zl. a 7 externistův, r. 1885. se přihlásilo 34 posluchačův.[3])

Štěpařství vyučuje se také ve zvláštních bězích při hospodařských školách, jakož i kočujícími učiteli. Na podporu tohoto vyučování svoluje sněm zemský ročně 600 zl.[4])

Na r. 1885. svolil sněm český na vydržování 11 vzorných štěpařských školek a 5 sadařským spolkům subvenci 800 zl., štěpařskému spolku pro král. České 200 zl. atd. Zakládání školek a vzorných štěpnic při obecných školách jest zajisté důležitý prostředek ku zvelebení štěpařství v naší vlasti. —

Zemský ovocnický spolek pro království České (založen r. 1879.) ujal se pořádání ovocnických běhů na venkově, přičiňuje se o založení ovocnické bursy, jež má býti spojena s obilní bursou v Praze, a jíž by bylo lze zorganisovati přímý prodej ovoce bez překupníkův; pečuje o vytříbení štěpařského názvosloví, o upravení zkoušek zahradníkův a zahradnických pomocníkův, podniká poučné výlety atd.[5])

---

[1]) V Belgii jsou dvě státní zahradnické školy v Gentu a ve Vilorde a 25 zahradnických společností. V Belgii bylo podniknuto nákladem státním na př. r. 1876. přes 1000 veřejných přednášek o zahradnictví.

[2]) V zahradách pomologického ústavu v Troji bylo r. 1884. 1727 odrůd ovocných stromů, mimo to 25 druhů vrb košikářských. Roku 1883. bylo 134 (r. 1884. 1112) stromů a keřů zdarma, 6045 (r. 1884. 3906) stromů bylo prodáno za poloviční cenu a 13941 (r. 1884. 14.960) roubů bylo za poloviční cenu prodáno. Mimo to bylo r. 1884. 12.292 stromků a 4397 roubů za plnou cenu prodáno.

[3]) Roku 1885. byl pomologický ústav nákladem téměř 27.000 zl. přestaven; na r. 1886. jsou pak potřeby tyto rozpočítány na 21.580 zl., příjmy na 8380 zl., k uhražení schodku 13.200 zl. přispívá stát 3000 zl. Téměř veškeří chovanci jsou v ústavu buď zdarma, neb za malý příspěvek úplně ošetřováni.

Zemský výbor rozpočítal na r. 1886. náklad ošetřování 40 internistův na 90.150 zl., oproti tomu platy internistův toliko na 2000 zl.

[4]) Roku 1885. účastnilo se běhův štěpařských při pomolog. ústavu v Troji 51, při vyšším hospod. ústavu v Táboře 68, při hospod. škole v Chrudimi 64, v Hracholuskách 30, v Novém Bydžově 48, v Mladé Boleslavě 47, v Kadani 45, v Selčanech 48, dohromady 401 (r. 1884. 581) posluchačův, téměř vesměs učitelů škol obecných a měšťanských.

[5]) R. 1882. obnášely příjmy tohoto spolku 1068 zl. 35 kr., vydání 1025 zl., spolkové jmění 293 zl. 35 kr. Koncem r. 1885. měl spolek tento 308 členů, fond členů zakládajících obnášel 588 zl., jmění spolkové 1261 zl.; od zemědělské rady dostává subvenci 200 zl.

Česká zahradnická společnost (založená roku 1844.) měla r. 1861. 678, r. 1882. 1077 členů, jest nejstarší zahradnický spolek v Čechách; r. 1856. založila v Praze školu pro zahradnické pomocníky a ujímá se s ostatními českými spolky zahradnickými, štěpařskými a vinařskými horlivě zvelebení těchto odvětví našeho zemědělství, v nichž se dosud nemůžeme měřiti se svými pokročilými sousedy. Budiž nám toto poznání pobudkou ku horlivějšímu ještě snažení![1])

Zahradnická sekce *moravskoslezské* hospodářské společnosti dostává ročně subvenci zemskou 2000 zl.

Slezský sněm povolil na r. 1885. 900 zl. na zvelebení štěpařství a výroby moštu a subvenci 800 zl. slezské jednotě štěpařské.[2])

Vína bylo sklizeno v Čechách r. 1873. 4746, r. 1878. 11.805, r. 1881. na 850 *ha* vinic 7960, r. 1883. na 850 *ha* vinic 10.255 *hl.*

Na *Moravě* bylo sklizeno r. 1875. 475.348, r. 1879. 152.710 *hl* vína. V l. 1878.—1881. bylo průměrně ročně sklizeno vína v Rakousku 3,474.105 *hl*, v Čechách 10.255 *hl*, na Moravě 109.640 *hl.* Roku 1883. bylo sklizeno vína v naší polovici říše 3,474.105, v Čechách 10.255, na Moravě 109.640 *hl.*[3])

Obchod vínem, zvláště pak vývoz vína z naší říše jest valně pokažen falšováním vína.[4])

---

[1]) Prvý pomologický spolek v Čechách byl založen r. 1847. v Kladrubech, štěpařské spolky byly založeny r. 1876. v Úvalech, r. 1878. v Praze a v Unlířských Janovicích. Zelinářský spolek byl založen r. 1876. v Žatči. Prvý sadařský spolek v Čechách byl založen r. 1858. ku okrášlování Prahy, později byly založeny podobné spolky v Čechách v l. 1868. 1, r. 1869. 2, r. 1870. 1, r. 1871. 1, r. 1872. 2, r. 1873. 2, r. 1874. 1, r. 1875. 7, r. 1876. 5, r. 1877. 6, r. 1878. 3, r. 1879. 10, r. 1880. 6, r. 1881. 7.

[2]) Zelinářství a štěpařství věnují zvláště ve *Švýcarsku* velkou péči hospodářské spolky, obstarávajíce především dobrá semena zušlechtěných druhů zelenin atd. Ve Švýcarsku jest více než 60 zvláštních kursů, v nichž se vyučují paní a dívky pěstování zeleniny. Kursy tyto trvají pravidelně toliko týden a to na jaře nebo v létě, náklady tohoto vyučování uhražují spolky, obce, kantony a stát.

[3]) Zahradnický spolek »Flora« v Praze vydává od r. 1883. vědecko-zahradnický časopis »*Flora*.« Od r. 1878. vycházející *Listy zahradnické* věnovány jsou zájmům štěpařství, vinařství, zelinářství, květinářství a zahradnictví.

[4]) Dle zpráv výboru pro statistiku zemědělskou v království Českém bylo v Čechách sklizeno *vína*

r. 1880.	3905 *hl*	(4·6 *hl* z *ha*)
r. 1881.	7960 „	(9·4 „ „)
r. 1882.	8600 „	(10·0 „ „)
r. 1883.	10.255 „	(11·9 „ „)
r. 1884.	20.085 „	(22·9 „ „)
průměrně	10.161 *hl*	(11·7 *hl* z *ha*)

Z naší říše bylo vína vyveženo r. 1879. za 7,105.068 zl. (přiveženo za 1,888.980 zl.), r. 1883. za 9,453.262 zl. (přiveženo za 1,536.626 zl.), r. 1884. za 9,458.000 zl. (přivež. 1,234.000 zl.). V této tržbě dosud po výtce dominují Uhry, avšak také vinařství v zemích koruny české by při horlivé a vytrvalé péči valně mohlo rozkvésti.[1])

Zvelebení vinařství v Čechách ujímá se zvláštní zemský *vinařský spolek pro království České*, podniká odborné porady a přednášky, výlety do vzorných vinic a sklepů, výstavy, udílí odměny vynikajícím vinařům, sprostředkuje koupi a prodej rév, výrobků vinařských, nářadí a strojů atd.; podporuje vydávání odborných knih a časopisů, zakládání škol vinařských, organisuje vinařská družstva atd.[2])

Mimo spolky ujímají se také obětovní přátelé pokročilého zemědělství zakládání vzorných vinic a j. V novější době byly takové vinice s nemalými náklady založeny u Lodenic, u Chrudimi a j. Nová tato česká vína vynikají vzácnou jakostí. Ku zvelebení vinařství našeho musí býti také sklepnictví a obchod vinem u nás racionelně zřízen a upraven.

Dbejme příkladu Uher! —

Také *chmelařství* není v našich vlastech tou měrou jako před drahnými věky rozšířeno. Roku 1883. bylo načesáno chmele v Čechách 25.020, na Moravě 359, v zemích koruny české 25.379, v celé polovici říše 39.179 *q*. Dle nového katastru jest v Čechách 8913., na Moravě 95, v celé polovici říše 10.868 *ha* chmelnic.

Průměrně stál v Čechách 1 *hl.*

	moštu:	vína:
r. 1875.	32—44 zl.	35—70 zl.
r. 1880.	15—18 „	30—50 „
r. 1884.	16—26 „	20—36 „
v l. 1875.-84	18—25 „	33—63 „

[1]) Vína a vinných hroznů bylo z naší říše průměrně ročně *vyvezeno* v l. 1831.—35. 103.933 *q* (přiveženo 226.449 *q*), v l. 1841.—45. 109.219 *q* (přiveženo 252.890 *q*), v l. 1851.—55. 74.065 *q* (přiveženo 336.963 *q*), v l. 1861.—65. 120.821 *q* (přiveženo 65.715 *q*), v l. 1871.—75. 141.647 *q* (přiveženo 131.136 *q*), v l. 1881.—83. 430.618 *q* (přiveženo 39.998 *q*), a sice bylo

r. 1831.	přiveženo 222.405 *q*,	vyveženo 91.012 *q*
r. 1840.	„ 364.375 „	„ 107.217 „
r. 1850.	„ 186.630 „	„ 111.699 „
r. 1860.	„ 62.555 „	„ 95.706 „
r. 1870.	„ 58.553 „	„ 141.202 „
r. 1880.	„ 73.867 „	„ 922.492 „
r. 1883.	„ 47.927 „	„ 418.035 „
r. 1885.	„ 30.337 „	„ 580.296 „

[2]) Spolek tento měl koncem r. 1884. 7 zakládajících a 70 přispívajících členů; šířil vědomosti vinařské po výtce odborným časopisem »Český Vinař,« na jehož vydávání obracel zemskou subvenci 250 zl.

Český chmel jest při své vynikající jakosti za hranicemi velmi hledaný.

Na *Moravě* daří se nejlépe chmel na Lipnicku, zvláště v okolí *Tršic*, kde chmelnic neustále přibývá. V Tršicích založen jest spolek chmelařský, jemuž svolil sněm zemský na r. 1886. subvenci 200 zl.

Dle zpráv tohoto spolku jest nyní na Moravě asi 350 *ha* chmelnic, roční sklizeň chmele se páčí na 2222 *q*.

Chmele bylo z naší říše vyveženo r. 1879. 32.976 *q* (přívoz 5303 *q*), r. 1885. 31.804 *q* (přívoz 6636 *q*). Roku 1883. jsme vyvezli chmele za 3,535.000 zl., současný přívoz obnášel 6,715.150 zl.

Všeobecně se uznává, že jest lze pěstování chmele v Čechách netoliko rozšířiti, ale také výnosnosť chmelnic qualitativně i quantitativně valně ještě povznésti.

Vývoji chmelařství budou bohdá raziti cestu vzorné a zkušebné chmelnice, jež země při středních školách hospodářských v Hracholuskách, v Chrudimi a v Kadani r. 1886. zřídí, jakož i theoretické a praktické běhy chmelařské, jež jsou zahájeny při hospodářské škole v Rakovníce a j.*)

O zvelebení chmelařství v Čechách pečují chmelařské spolky žatecký (založ. r. 1833.), blšanský (zal. r. 1867.), tvršický (zal. r. 1869.) a mradický (zal. r. 1880.). Chmelařské spolky v českých krajinách se dosud neujaly.

Obchod chmelem soustředěn jest dosud při tržnici žatečské (zal. r. 1880.), která stranným podporováním chmelařův žatečských v krajinách českých, na Rakovnícku, Lounsku, Novostrašecku a j., vyvolala zdravou oposici, jež vedla ku založení nové české tržnice na chmel, v *Rakovníce*, která byla dne 9. srpna r. 1885. slavně otevřena.

Tržnice tato, stojící pod dozorem a ve správě okresního zastupitelstva rakovnického, bude také spolu ústavem známkovacím a přispěje zajisté valně ku povznešení české tržby chmelem jakož i ku rozšíření pěstování chmele v okresích českých. Založením tržnice rakovnické bude české chmelařství vymaněno z područí žatecké tržnice a známkovací síně, žateckého nedotknutelného monopolu při oceňování chmele v Čechách vypěstovaného.

Spolky vinařské na Mělníce a v Litoměřicích ujaly se se zdarem zřízení vinařských škol, na r. 1885. svolil sněm zemský na vinařskou školu na Mělníce 2000 zl. a na vinařskou školu v Litoměřicích 4000 zl.

*) V zasedání r. 1886. svolil sněm království Českého na založení učebních ***běhů chmelařských*** při hospodářských školách v ***Hracholuskách*** a v ***Kadani*** po 1000 zl., při hospodářské škole v ***Chrudimi*** 180 zl., mimo to na vydržování a na správu byl svolen každé této škole roční příspěvek 250 zl. Rolnické škole v České Lípě povoleno bylo na založení zkušební chmelnice 500 zl. a na správu ročně 125 zl. Na chmelařský běh při hospodářské škole rakovnické svolilo rakovnické okres. zastup. 700 zl., obě oddělení tohoto běhu navštěvovalo r. 1886. 37 žáků.

Novému závodu rakovnickému dostane se zajisté vydatné a trvalé podpory českých sladků.[1])

O sv. Václavu r. 1885. v Rakovnice podniknutou výstavu českého chmele obeslalo 400 vystavovatelův.

Rozkvět a výnosnosť chmelařství jest nerozlučně spojeno s vývojem našeho pivovarstvi, o němž na jiném místě zevrubněji promluvíme.[2]) —

Pěstování *kmínu*, *anýzu* a pod. není zajisté nesnadnější než pěstování cukrovky a zvelebení tohoto odvětví výroby zemědělské bylo by zajisté s nemalým prospěchem našemu zemědělství vůbec. V posledním desítiletí jsme zaplatili cizině toliko za *kmín* asi 3 mil. zl.[3])

Roku 1883. bylo sklizeno

	anýzu a fenyklu:	maku:	semene jetelového:
v celé polovici říše	4690 *q*	20.605 *q*	? *q*
v Čechách	— „	— „	14.510 „
na Moravě	2670 „	17.890 „	13.310 „
ve Slezsku	— „	— „	2070 „ [4])

Také dosti výnosné pěstování *čekanky* jest u nás dosud poměrně velice zanedbáno, ačkoliv spotřeba kávových náhražek také v naší říši neustále vzrůstá. Čekanky bylo v naší polovici říše sklizeno r. 1882. na 229 *ha* 40.180 *q*, r. 1883. 39.573 *q*.

Čekanky bylo do naší říše *přivezeno* r. 1879. 62.582, r. 1884. 117.913 (vývoz 1 *q*), r. 1885. 102.729 (vývoz 32 *q*).

---

[1]) Dle rozvahy za prvý rok obnášel příjem rakovnické tržnice 1468 zl. 31 kr., vydání 1630 zl. 90 kr.

[2]) 20. října 1880. počal vycházeti odborný časopis »*Český chmelař.*«

[3]) Do Rakouska a do Uher bylo r. 1883.

	přivezeno:			vyvezeno:		
anýzu	3531 *q*	za	106.930 zl.	10 *q*	za	350 zl.
koriandru	158 „	„	3950 „	1 „	„	27 „
kmínu	6062 „	„	193.984 „	347 „	„	9022 „
fenyklu	4361 „	„	139.552 „	964 „	„	34.744 „
hořčice	874 „	„	21.850 „	58 „	„	1508 „
semene jetelového	28.242 „	„	2,047.545 „	40.366 „	„	2,421.960 „
různých semen	57.210 „	„	2,574.450 „	14.859 „	„	416.052 „
	100.438 *q*	za	5,088.261 zl.	56.605 *q*	za	2,883.663 zl.

Kmínu bylo do naší říše přivezeno r. 1884. 7104 *q* (vyvezeno 443 *q*), r. 1885. 5189 *q* (vyvezeno 232 *q*).

V Německu spotřebuje se ročně více než 70.000 žoků kmínu k účelům průmyslovým. Do ***Anglie*** přiváží se ročně asi 20.000 žoků kmínu, od r. 1876. přiváží se také do Rakouska ročně 6000—7000 *q* kmínu.

[4]) Roku 1882. bylo oseto v naší polovici říše makem 3210 (na Moravě 3004) ***ha***, anýzem a fenyklem 1022 (na Moravě 408) ***ha*** polí.

Kávových náhražek bylo přiveženo r. 1870. 8534. r. 1880. 15.290, r. 1882. 12.171 *q*.[1])

Začasté obrací se v kruzích zemědělských pozornosť také ku rozšíření pěstování *tabáku*.

V Čechách byl od r. 1799. tabák všeobecně pěstován. Roku 1807. bylo pěstování tabáku v naší vlasti po dohodnutí se politických a finančních úřadů s vlasteneckou hospodářskou společností úplně zakázáno. Teprv r. 1866. usnesl se sněm království Českého na resoluci, jíž byla vláda vyzvána, aby v zájmu zemědělství a dělnictva výsady pěstování tabáku také na Čechy rozšířila.

Ministerstvo financí žádosti této nevyhovělo, avšak udělilo později vlastenecké hospodářské společnosti povolení ku pěstování tabáku při 30 osadách v Čechách. Hospodářská společnosť podnikla zkoušky tyto r. 1869. při 29 osadách s výsledkem vesměs nevalně příznivým; ani množství ani jakosť sklizeného tabáku neuspokojily, ano namnoze utrpěli rolníci při těchto pokusech poměrně velkou škodu. Pokusy tyto byly ještě r. 1870. opět s výsledkem nepříznivým opakovány.[2])

Rakouský sjezd agrární r. 1879. obíral se taktéž otázkou rozšíření pěstování tabáku v naší polovici říše a usnesl se mimo jiné na těchto resolucích: „Agrární sjezd prohlašuje výsady Uher při pěstování tabáku za neodůvodněné; svolení ku pěstování tabáku ve všech na radě říšské zastoupených zemích jest nutné a spravedlivé.“ Četné hospodářské společnosti v r. 1879. a 1880. podaly říšské radě petice naléhající na rozšíření pěstování tabáku v naší polovici říše.

Sněmovna poslancův usnesla se v sezení d. 13. května 1881. na resoluci, jíž se vládě uložilo, aby podnikla v příčině žádaného rozšíření pěstování tabáku pilná vyšetření a o výsledcích aby

---

[1]) V Německu byla čekanka pěstována r. 1880. na 11.078, r. 1881. na 10.118 *ha* polí, r. 1880. bylo sklizeno 4,787.200, r. 1881. 4,364.100 celních ctů. čekanky. Z Německa bylo vyvezeno r. 1880. 242.978, r. 1881. 206.154 cel. ctů. surových a sušených kořínků, r. 1880. 178.382, r. 1881. 164.154 c. ctů. upražené a mleté cikorky.

Do *Rakouska* a do *Uher* bylo z Německa vyvezeno r. 1881. 122.608 cel. ctů. čekanky. Tímto obchodem získá Německo ročně přes 5 mil. mark.

V Belgii bylo r. 1881. sklizeno 258 mil. *kg* čekanky v ceně 11·5 mil. franků. —

[2]) Té doby pěstuje se tabák v Uhrách na 105.000 jit., a to pro uherské továrny na tabák na 42.000 jit., pro továrny v naší polovici říše na 63.000 jit.

V naší polovici říše r. 1882. sklidilo se na 1754 *ha* 24.795 *q* tabáku, a to

v Tyrolsku a ve Voralberku na	367 *ha*	7420 *q*
v Haliči na	1183 „	13.295 „
v Bukovině na	204 „	4080 „

Cena sklizeného surového tabáhu páčí se v Uhrách asi na 5 mil. zl., v Haliči na 780.000 zl., v Tyrolsku na 220.000 zl.

Tabáku *surového* bylo do naší říše

	r. 1879.:		r. 1883.:	
přivezeno	99.994 *q*	za 8,499.490 zl.	119.080 *q*	za 11,312.600 zl.
vyveženo	57.042 „	„ 1,483.092 „	55.842 „	„ 1,675.260 „

říšské radě podala zprávu. K úradě o této otázce svolala vláda r. 1882. v m. únoru enketu odborníkův. kteráž se vyslovila po po výtce v zájmu výnosnosti monopolu tabákového *proti* rozšíření pěstování tabáku v naší polovici říše. —

Ku výnosnému pěstování *vrby*, ku *košikářství* teprve v novější době byla u nás obrácena pozornosť čilejší.

Košikářské školy a kočující vyučování košikářství valně přispívá ku zvelebení těchto odvětví naší výroby, ústavy tyto musí však býti valně rozmnoženy, chceme-li se také v tomto oboru průmyslovém vymaniti z područí ciziny.[1])

Košikářských a pod. výrobků bylo do naší říše

	r. 1879.:		r. 1883.:	
přiveženo	9938 *q*	za 3,744.986 zl.	7755 *q*	za 2,279.825 zl.
vyveženo	3843 „	„ 737.059 „	3256 „	„ 470.680 „

Třísla a *barviv* bylo do naší říše

r. 1879.	přiveženo:	353.911 *q*	vyveženo:	317.848 *q*
„ 1883.	„	366.722 „	„	381.571 „

Přívoz tento byl ceněn r. 1883. na 12,702.823 zl. (indiga za 5,777.850 zl.).

V Rakousích a v Uhrách vyrobí se ročně 250.000—300.000 *q* třísla racionelním loupáním kůry stromové. Kdyby se tato výroba po celé říši rozšířila, mohli bychom zajisté také přívoz třísla z ciziny valně obmeziti.[2])

Ku povznešení výnosnosti naší výroby zemědělské valně lze přispěti přiměřeným *zorganisováním trhu plodinami;* zřizováním stálých tržnic a skladů, usnadněním *přímého* prodávání plodin konsumentovi neb vývozníkovi atd. Dosud soustředěn jest náš obchod obilím a j. plodinami v rukou po výtce židovských překupníkův, kteří jím na újmu rolnictva bohatnou nestarajíce se však nikterak o konsolidování a o povznešení této veledůležité tržby.

Trh obilím musí býti tak organisován, aby rolník nebyl donucován před časem, aneb za každou podmínkou obilí své prodávati, jakož i aby své plodiny mohl prodávati přímo konsumentům, mlynářům, vývozníkům atd., proto musí rolnictvo zakládati společenstva ku společnému přímému prodávání plodin ve velkém atd.

Výrobků tabákových bylo do naší říše

	r. 1879.:		r. 1883.:		r. 1885.:
přiveženo	24.137 *q*	za 13.470.110 zl.	11.251 *q*	za 6,726.822 zl.	34.675 *q*
vyveženo	14.451 „	„ 6,791.970 „	12 941 „	„ 4,519.900 „	15.070 „

[1]) Roku 1885. vydržuje stát košikářské školy ve Zbraslavi nákladem 1340 zl. mimo to udílí subvenci košikářským školám v Žamberce 250 zl., v Litovli 800 zl., ve Valašské Meziříčí 840 zl. a na Vsetíně 600 zl.

[2]) Třísla bylo do naší říše

	přiveženo:	vyveženo:
r. 1879.	143.690 *q*	12.103 *q*
„ 1880.	119.506 „	7390 „
„ 1881.	104.039 „	8287 „
„ 1882.	116.981 „	13.440 „
„ 1883.	131.916 „	14.821 „

V Kolíně, v Hradci Králové, v Čáslavi, v Karlíně a j. učiněn jest počátek organisování trhu plodinami zakládáním společenských skladů, které spojeny jsou se záložnami a s úvěrními ústavy, jež na složené plodiny udílejí zálohy, obstarávají prodeje atd.[1]) Sklady takové měly by naše záložny a úvěrní ústavy zakládati ve všech střediskách obchodu obilím; přispěly by tím velice ku sestředění a ku přiměřenému zřízení tohoto veledůležitého odvětví naší tržby.

Učme se od Maďarův!

Když byly v Budapešti malé lodicové mlýnky na Dunaji vyklizeny, založili malí mlynáři a pekaři budapešťští veliký spolkový mlýn parní, náležející k největším toho druhu závodům v Evropě.

V budapešťských entrepôtech spojených s obrovským elevatorem soustředěn a sprostředkován jest místní i zahraniční obchod tisícův malých obchodníkův obilím a plodinami atd.

Podniky tyto stojí arciť miliony, avšak zúrokují se přímo i nepřímo úrokem lichvářským.

Spolek mlynářův českomoravských[2]) ujal se ve valné hromadě dne 17. května 1885. zřízení *bursy na obilí v Praze.* Kéž by tento podnik záhy byl uskutečněn! —

Ministerstvo obchodu připravuje předlohu zákona o skladištích.

X.

Čím více výnosnosť pěstování obilí klesá, tím důležitějším se stává u výrobě zemědělské *chov dobytka.*[3])

Roku 1880. bylo načítáno

	v celé polovici říše:	v Čechách:	na Moravě:	ve Slezsku:
koní	1,463.282	197.602	122.858	25.378
mezků a oslů	49.618	311	226	53
skotu	8,584.077	2,092.388	677.807	191.390
bravu	3,841.340	761.264	158.852	33.233
koz	1,006.675	307.555	116.880	18.370
černého dobytka	2,721.541	322.005	205.976	46.740

[1]) Dle rozvah za r. 1884. bylo zřízeno skladiště úvěrní banky *kolínské* nákladem 36.500 zl, r. 1884. vyneslo 13 184 zl. — Skladiště úvěrního ústavu *Králové Hradeckého* bylo zřízeno nákladem 48 857 zl. 35 kr., r. 1884. vyneslo 4563 zl. Hospodářská úvěrní banka pro Čechy zřídila v Praze skladiště nákladem 125.000 zl, r. 1884. podnikla obchody ve zboží za 94,330,612 zl.

[2]) Orgánem tohoto spolku jest od r. 1880. vycházející časopis »*Mlynář*«.

[3]) V Anglii přibylo v posledních 15 letech téměř o 4 proc. plodné půdy, současně však *kleslo* pěstování pšenice o 28·5 proc. (r. 1874. bylo pšenicí oseto ·6 mil., r. 1883. 2·6 mil. akrů polí), ječmene o 3 proc., žita o 7·7 proc., bobu

V l. 1857.—1880. v Čechách *přibylo* koni o 4·8 proc., skotu o 14·0 proc. a koz o 124·7 proc.; oproti tomu ubylo bravu o 40·0 proc. a vepřového dobytka o 44·2 proc.[1])

Hovězího dobytka bylo z naší říše průměrně ročně vyveženo v l. 1831.-35. 94.291 (přivezeno 145.667), v l. 1841.-45. 124.155 (přivezeno 169.222), v l. 1851.-55. 93.070 (přivezeno 149.876), v l. 1861.-65. 138.058 (přivezeno 108.420), v l. 1871.-75. 145.986 (přivezeno 179.589), v l. 1881.-83. 115.064 .(přivezeno 65.754) kusů.[2]) —

Krmného dobytka hovězího a černého, ovec a koz bylo z naší říše vyveženo r. 1873. 733.019 (přivež. 1,059.668), r. 1880. 743.348 (přiveženo 591.812), r. 1883. 1,253.755 (přiveženo 932.845) kusů. [3]) —

---

o 22 proc, hrachu o 30.12 proc., okopanin a olejných rostlin o 2·5 proc., lenu o 70 proc. atd. Oproti tomu rozmnožilo se v té době pěstování ovsa o 16 proc., přibylo chmelnic o 4 proc., pastvisek o 19·75 proc., luk o 15·7 proc., a pěstování jetele a rostlin pícních vzrostlo o 2·5 proc.

V Anglii jest 38 proc. veškeré plodné půdy (32,597.398 akrů) dobrých pastvin, 10 proc. luk a 52 proc. orné půdy, avšak 30 proc orné půdy bývá oseto pícními rostlinami, takže téměř 75 proc. veškeré plodné půdy v Anglii té doby slouží dobytkářství. V posledním patnáctiletí přibylo v Anglii tažních koní 9·33 proc., skotu 16·25 proc. atd.

[1]) V Čechách bylo sčítáno

	r. 1820.:	r. 1846.:	r. 1857.:	r. 1868.:	r. 1880.:
koní	133.400	158.319	188.568	193.980	197.602
skotu	886.748	1,647.410	1,835.902	1,601.941	2,092.388
bravu	1,000.965	1,409.856	1,269 942	1,106.920	761.264
koz	?	94 562	136.911	194.273	307.555
vepřového dobytka	?	235.032	577.274	228.180	322 005

	Na Moravě bylo			ve Slezsku bylo		
	r. 1861.:	r. 1880.:	proc.:	r. 1861.:	r. 1880.:	proc.
koní	130.486	122.858	— 5·8	26.259	25.378	— 3·3
skotu	586.267	677.807	+ 15·6	191.723	191.390	— 0·6
bravu	469.244	158.852	— 66·1	105.080	33.233	— 68·3
vepřového dobytka	326.601	205.976	— 36·9	81.238	46.740	— 42 4

[2]) Roku 1831. bylo vyveženo 91.861 kusů, přiveženo 131.508 kusů
„ 1840. „ „ 98.371 „ „ 192.103 „
„ 1850. „ „ 101.896 „ „ 170.034 „
„ 1860. „ „ 115.543 „ „ 107.768 „
„ 1870. „ „ 111.349 „ „ 157.014 „
„ 1880. „ „ 95.347 „ „ 60.369 „
„ 1883. „ „ 134.540 „ „ 58.930 „

[3]) Z Rakouska a z Uher bylo

		r. 1873.:	r. 1880.:	r. 1883.:	
volů a býků	přiveženo	130.744	27.002	25.782	kusů
	vyveženo	66.452	33.211	56.635	„
krav	přiveženo	39.629	7837	11.012	„
	vyveženo	29.163	26.072	41.593	„
mladého dobytka	přiveženo	4055	3655	2545	„
	vyveženo	8213	13.608	20.487	„
telat	přiveženo	30.263	21.875	19.591	„
	vyveženo	44.379	22.456	15.825	„

Tažného a krmného dobytka bylo z naší říše

	kusů r. 1879.:		kusů r. 1883.:	
vyveženo	767.528	za 44,094.235 zl.,	1,283.489	za 64,608.796 zl.
přiveženo	601.909	„ 22,534.697 „	940.271	„ 22,779.832 „

V l. 1879.—1883. bylo z naší říše průměrně ročně vyvezeno 34.027 (přivezeno 8144), r. 1884. 25.673 (přivezeno 5672) koňů, 730 (přivezeno 427) hříbat, 483 mezků a oslů (přivezeno 494).

Roku 1885. bylo z naší říše vyveženo volů 44.560 (přiveženo 38.856) *q*, krav 28.473 (přiveženo 15.060) *q*, telat 20.836 (přiveženo 17.048) *q*, ovec 374.932 (přiveženo 74.141), prasat 197.043 (přiveženo 241.916), koní 31.663 (přiveženo 7662) kusů atd.

Ku zvelebení chovu dobytka stalo se důležité opatření zákonem ze dne 29. února 1880. o zamezování a udušování nákazy hovězího dobytka, snížením sazeb za dopravu dobytka na státních drahách atd., avšak opatření tato nezváží škody zamezováním vývozu dobytka do Německa vysokými cly nám vzešlé. Čím více těmito cly náš chov dobytka jest ohrožen, s tím větším úsilím musíme hájiti a dobývati domácích, zvláště pak vídeňských a j. trhů na dobytek.*) Snížení ceny soli pro dobytek, které zvláště při žiru dobytka v tak velké míře se potřebuje, rolnictvo dosud marně se domáhá.

Z Rakouska a z Uher bylo

		r. 1873.:	r. 1880.:	r. 1883.:
ovec a koz	přiveženo	230.278	46.458	481.178 kusů
	vyveženo	341.020	341.438	859.623 „
beránků a kůzlat	přiveženo	35.623	3548	8461 „
	vyveženo	29.707	32.357	24.686 „
černého dobytka	přiveženo	548.469	209.138	328.603 „
	vyveženo	180.377	242.394	202.509 „
selat	přiveženo	40.607	19.542	55.673 „
	vyveženo	33.708	31.812	32.397 „

Z naší říše bylo ***vyveženo masa***

	r. 1879.:	r. 1883.:	r. 1885.:
	19.248 *q* za 1,248.555 zl.	20.212 *q* za 1,302.620 zl.	24.810 *q*
přiveženo	4398 „ „ 295.885 „	4268 „ „ 340.330 „	17.436 „

syrových koží:

	r. 1879.:	r. 1883.:
vyveženo	71.902 *q* za 12,498.623 zl.	74.007 *q* za 11,266.657 zl.
přiveženo	163.443 „ „ 22,226.128 „	167.389 „ „ 21,554.488 „

vlny:

	r. 1879.:	r. 1883.:	r. 1884.:
vyveženo	79.603 *q* za 15,209.720 zl.	124.955 *q* za 24,779.829 zl.	112.616 *q*
přiveženo	196.555 „ „ 34,760.940 „	261.207 „ „ 38,464.368 „	263.504 „

*) Do Vídně bylo přiveženo v letech

	ovcí:	selat, kůzlat a beránků:	nedoročků:	telat:	vepřového dobytka:	hovězího dobytka:	hovězího masa:
v l. 1862.-82. průměr.	819.385	869.066	147.418	2,976.000	2,882.025	2,056.906 kusů	1,417.714 *q*
ročně	39.018	41.384	7020	141.714	137.234	97.948 „	67.510 „
r. 1862.	35.577	41.271	10.983	130.028	100.896	105.936 „	9669 „
r. 1882.	28.043	38.329	4909	143.729	139.946	87.479 „	122.358 „

O zvelebení chovů koní a hovězího dobytka zemědělská rada pro království České velmi horlivě se stará a velkou zásluhu si získala o zvelebení plemen upraveným připouštěním klisen ku hřebcům a zřizováním stanic dobrých a pro různá území Čech přiměřených býkův.[1])

Stát ujímá se zvelebení chovu koní netoliko v zájmu zemědělství, ale také z ohledů na opatření dobrých a statných koní pro vojsko.[2]) Ku zvelebení chovu koní svolil sněm království Českého poprvé na r. 1886. subvenci 1000 zl.

Ku zvelebení dobytka přispívají valně také občasné zemské a krajové *výstavy* dobytka, odměňování rolníkův chovem dobytka vynikajících atd. Z iniciativy zemědělské rady vyšel zákon o opatřování plemenných býkův, na němž se byl sněm království Českého r. 1885. usnesl.

Moravský sněm povolil z výnosu honebních lístků (r. 1884. 22.380 zl., r. 1885. 27.000 zl., r. 1886. 27.800 zl.) mimo jiné c. k. moravsko-slezské hospodářské společnosti na podporování obcí při opatřování plemenných býků 12.000 zl., plemenných beranů 500 zl. a plemenných kanců 500 zl.; mimo to svolil spolku pro chov koní v Brně 500 zl., na komise v příčině chovu dobytka konané 14.500 zl. a j.

Na zakupování plemenných býků svolil *slezký* sněm na r. 1885. 3500 zl.

Velmi citlivý jest v Čechách, na Moravě a j. dosud nedůstatek důkladně odborně vzdělaných *zvěrolékařů*.[3]) Při našich středních a vyšších hospodářských školách měla by věnována býti větší péče zvěroléčení, než dosud se děje. Zřízení *zvěrolékař-*

---

[1]) V Čechách bylo připuštěno r. 1877. při 501 aerárních hřebcích 23.839 klisen, r. 1884. bylo ku 496 hřebcům na stanicích připuštěno 28.092 (r. 1883. 28.015) klisen a bylo zaplaceno připustného 65.414 zl. Roku 1884. bylo mimo to v soukromém chování 200 hřebců, k nimž bylo připuštěno 1137 klisen.

Zemědělskou radou byli opatřeni r. 1878. 102 býci, r. 1881. byli opatřeni v Čechách na 110 stanicích býci nákladem 19.000 zl.

Na zvelebení chovu domácího zvířectva bylo svoleno ze státních peněz r. 1873. 176.000 zl., r. 1880. 46.000 zl., na r. 1885. 85.000 zl. (75.000 na chov skotu, 10.000 zl. na chov drobných zvířat.) Z peněz státních bylo svoleno zemědělské radě na r. 1885. ku zvelebení chovu dobytka hovězího 8000 zl., ku zvelebení chovu dobytka vepřového, drůbežnictví a včelařství 1000 zl„ mimo to z prostředků zemských ku zvelebení chovu skotu 2000 zl. Podpory tyto arciť nestačí účelu tak rozsáhlému, a tak i naše zemědělská rada nejednou toužila na nedostatek prostředků k účinnému podporování racionálního chovu skotu v Čechách.

[2]) Na r. 1885. svoleny bylý náklady na zvelebení chovu koní u výši 1,648.225 zl.: z toho připadá na hřebčince 1,588.225 (v Čechách 101.668) zl., na premie za chov koní 22.000 zl., na ceny při jízdách o závod 20.000 zl., na subvence soukromým hřebčincům 7000 zl., na ceny při výstavách koní 4000 zl. atd.

[3]) Zemský sněm *český* svolil na r. 1886. na 6 stipendií při c. k. zvěrolékař ském ústavu ve Vídni 1800 zl. a na podporu vystoupivších chovanců tohoto ústav 1080 zl.; *moravský* sněm svolil na 3 stipendia při témž ústavu 600 zl., mimo t na odměňování zvěrolékařů 6000 zl. *Slezský* sněm povolil na r. 1885. 7 zvěr lékařům subvence 2800 zl.

ského ústavu v Čechách jest potřebou tím nezbytnější, čím důležitějším se stává při našem intensivním hospodářství racionální chov dobytka.

Usazování se zvěrolékařů na venkově musí býti arciť usnadněno udílením podpor a subvencí obcemi, okresními zastupitelstvy, hospodářskými spolky a j.

Ku výnosnosti chovu dobytka zajisté nejvalněji přispívá racionální *mlékařství*, výroba másla a sýra, jež dosud velice zanedbáváme.

Roku 1881. bylo

	nadojeno mléka od krav, koz a ovcí		vyrobeno másla		sýra	
	hl	proc.	*q*	proc.	*q*	proc.
v celé polovici říše	42,852.300	—	612.420	—	640.756	—
v Čechách	10,694.600	24·96	149.520	24·06	211.654	33·03
na Moravě	4,504.170	10·51	65.632	10·56	128.360	20·03
ve Slezsku	1,350.490	3·15	23.644	3·81	91.077	14·21[1])

Přívoz sýra byl ceněn r. 1879. na 961.600 zl. (vývoz na 499.920 zl.), r. 1883. na 1,583.280 zl. (vývoz na 430.620 zl.); přívoz másla a loje byl ceněn r. 1879. na 74.290 zl. (vývoz na 5,154.160 zl.), r. 1883. na 72.870 zl. (vývoz na 3,101.116 zl.); přívoz husího a vepřového sádla a slaniny r. 1879. na 467.000 zl. (vývoz na 65.150 zl.), r. 1884. na 16.390 zl. (vývoz na 156.660 zl.[2])

Výrobou, t. *jakostí* našeho másla nemůžeme se dosud měřiti se Švýcary, Francouzi, Dány a j.

[1]) Roku 1883. bylo nadojeno v celé polovici říše 42,852.300 *hl* mléka a vyrobeno 437.524 *q* čerstvého a 621.420 *q* přehřívaného másla, 640.756 *q* sýra, tvarohu, brynzy a pod. Roku 1884. bylo z Rakouska a z Uher vyveženo 25.851 *q* a současně bylo do naší říše přiveženo 6753 *q* mléka.

[2]) Do Rakouska a do Uher bylo

	sýra		másla		vepřového a husího sádla a slaniny		loje	
	přivez.:	vyvež.:	přivez.:	vyvez.:	přivez.:	vyvez.:	přivez.:	vyvez.:
r. 1879.	13.151 *q*	8332 *q*	728 *q*	64.427 *q*	9340 *q*	1303 *q*	41.965 *q*	21.469 *q*
„ 1884.	21.264 „	9906 „	898 „	41.699 „	185 „	3282 „	29.305 „	1872 „

Na trzích berlínských, hamburských a j. prodává se na p. dánské máslo o 50 proc. dráže nežli naše máslo, jež mívá stejné ceny jako máslo haličské a j. [1])

Ze sladkého mléka a smetany vyrábí se již více než 170 druhů rozmanitých sýrů, my dosud vyrábíme toliko jediný smetanový sýr t. zv. švarcenberský; o výnosné výrobě jemných sýrů není u nás dosud téměř ani potuchy.

Mlékařství naše jest lze povznésti dokonalou výrobou takového másla a sýra, jimiž bychom mohli na cizích, zvláště pak na německých trzích, konkurrovati s výrobky švýcarskými, francouzskými, dánskými a j.. Že jest lze tuto konkurrenci vítězně podniknouti, dokázali již mnozí racionelní hospodáři, tak hr. Dürkheim a j.

Racionální hospodaření mlékem jest lze povznésti především zakládáním poučných běhů mlékařských po venkově, jež trvají na p. v Německu vždy po 6 téhodnův, a jež se také v Rakousku, tak v Medliku, Rothholzi, v Trientu, v Dornbirnu a j. dobře osvědčily. Kursy tyto musí býti doplňovány stálými instruktory, kteří by k tomuto hospodářství přímo dohlíželi, prakticky poučovali atd. [2]) V oboru tomto vynikající hospodářové buďtež vyznamenáváni a odměňováni. Ku zakládání racionálně zřízených mlékáren buďtež rolnická družstva zřizována atd.

Sněm království Českého svolil po žádosti zemědělské rady ku zvelebení mlékařství na r. 1885. a na r. 1886. po 1500 zl.

V Moravanech založená mlékárna spracuje denně 2000 lit. mléka. Nová mlékárna byla letos založena v Dolním Rovném. Na Moravě založil vzornou mlékárnu někdejší poslanec Kubala na Místecku.

Také chovu drůbeže dosud u nás nevalně se daří. [3])

Ku zvelebení chovu drůbeže byly založeny zvláštní spolky *v Chrudimi, v Mikulášovicích a v České Lípě*, jest však zajisté žádoucno, aby se takové spolky po celých Čechách zřizovaly,

---

[1]) Na hamburském trhu bylo 17. ledna 1884. prodáno 50 *kl* másla dánského po 120—127 mrk., 50 *kl* másla českého a haličského po 80—86 mrk.

[2]) Mlékařství jest zvláštním odvětvím hospodářských věd, na př. při hospodářských fakultách při universitě v Halle, v Mnichově, při hospodářské akademii v Proskavě, v Kielu a j. jsou zřízeny zvláštní ústavy a zkušebné stanice pro mlékařství. *V Německu* jsou samostatné školy mlekařské v Rastadě, v Radenu, v Eckenberku a j. *V Uhrách* byl zřízen zvláštní zemský inspektor ku podporování vývoje mlékařství atd.

[3]) *Drůbeže* bylo z naší říše vyveženo r. 1879. 8437 *q* (přiveženo 10.220) *q*, r. 1880. 9428 (přiveženo 10.598) *q*, r. 1881. 9697 (přiveženo 10.085) *q*, r. 1882. 22.328 (přiveženo 13.027) *q*, r. 1883. 30.191 (přiveženo 19.619) *q*.

vždyť také v těchto oborech ještě naše zemědělství velikých prospěchů a užitků dobyti může.[1])

Druhdy slynuly naše *rybníky* a řeky hojností znamenitých a také v cizině velmi oblíbených ryb. Rybníky z velké části jsou vypuštěny a v našich řekách se dosud zde hospodařilo a loupežilo.

Těžko zajisté předvídati, bude-li tomuto loupežení a hubení ryb v našich řekách a potocích učiněna přítrž zákonem o upraveni rybolovu ve vnitrozemských vodách, jenž byl prohlášen 3. října 1883. Prvý spolek ku zvelebeni rybářstvi byl v Čechách založen v *Náchodě* r. 1840., nové spolky za tímto účelem byly založeny r. 1877. v *Rokytnici*, r. 1878. v Josefodole, r. 1880. *v Kostelci nad Orlicí*, r. 1883. a 1884. bylo založeno 10 nových spolků rybářských.

O racionální zvelebování rybářství v našich řekách získal si velké zásluhy neunavný a neúmorný prof. *Antonín Frič*, kterýž podporován jsa zemí obírá se zvláště studováním života a pěstováním lososů. Řízením prof. Friče bylo vpuštěno do řek českých z jara r. 1884. 452.770 mladých losůskův.[2]) Účinky tohoto osazování našich řek lososy počínajíse již jeviti, cena lososů v Čechách klesla již na 1 zl. 40 kr. za *kg*. Umělý chov ryb v Čechách podporuje země subvencí 1500 zl.

Z naší říše bylo

	vajec:		peří:	
	vyveženo:	přiveženo:	vyveženo:	přiveženo:
r. 1879.	312.495 *q*	26.047 *q*	23.606 *q*	4860 *q*
„ 1883.	338.841 „	10.300 „	32.583 „	10.540 „
„ 1884.	273.208 „	9510 „		
„ 1885.	375.686 „	10.393 „		

Vývoz *vajec* byl ceněn r. 1879. na 6,248.900 zl. (přívoz na 494.893 zl.), r. 1883. na 5,932.560 zl. (přívoz na 535.500 zl.); vývoz *peří* r. 1879. 6,321.270 zl. (přívoz na 2,847.166 zl.), r. 1883. na 8,296.445 zl. (přívoz na 4,934.030 zl.).

[1]) Ve *Francii* bylo dle posledních zpráv statistických 43,858.780 slepic v ceně 87,717.560 fr.; ročně se vychová 101 mil. kuřat, ročně se spotřebuje ve Francii 3187 mil. vajec v ceně 223 mil. fr. Veškerý výnos drůbežnictví se páčí ve Francii ročně na 32.1 mil. fr. Hus jest ve Francii přes 4 mil., kachen 3·5 mil., krůt 1·8 mil. Roční výtěžek chovu slepic se páči na 402·5 mil., chovu perliček na 32·1, hus na 82·3, kachen na 23·3, krůt na 33·7, celkem téměř na 574 mil. fr.

[2]) V zemském ústavě v *Sušici* bylo vypěstováno 199.800 losůskův, již vpuštěni byli do Otavy. Do Vltavy a do její přítoků bylo vůbec vpuštěno na jaře r. 1884. 254.000 lososů. Také v poříči *Labe* učiněn byl valný pokrok v pěvání lososů, byloť z jara r. 1884. prvním českým rybářským spolkem v Kostelci). do Orlice nad Potštýnem vpuštěno 97.147, rybářským spolkem v Nekoři 140 lososů atd. Do Labe a jeho přítoků bylo vůbec vpuštěno 171.020 lososů. Ohře vpustil rybářský spolek karlovarský 8000, rybářský spolek kadaňský 19.750 osův, bylo tedy nasazeno do Ohře 27.750 lososův.

Nová stanice ku pěstování lososů zřizuje se v Jablonném u Kyšperku při menech Tiché Orlice.

Ku zvelebení rybářství byla založena ve *Slezsku* „prvá rakouskoslezská jednota rybářská“, jíž udílí země roční subvenci 100 zl.

Ryb z naší říše bylo

	r. 1879.:		r. 1883.:	
vyveženo	7.261 *q* za	428.770 zl.,	38.227 *q* za	2,762.098 zl.
přiveženo	74.897 „ „	2,865.438 „	109.296 „ „	4,431.264 „

Sněm český vyzval r. 1884. vládu, aby uvážila potřebu vydání zákona o zamezení zakalování řek a potoků, chovu ryb velice škodlivého a také v ohledech zdravotních mnohdy nebezpečného.

Řeky české plynuly druhdy netoliko bohatstvím ryb, ale také bohatstvím *perel,* jichž chov pohříchu na skoré zbytky u nás téměř cele vymizel. Perlorodka jest za našich dnů také v zlatonosné *Otavě* již řídkou vzácností a nalézá se ještě po výtce pouze na *Horažďovicku,* kdež byly do nedávna ještě vždy ve třech letech perly lovívány.

Ještě r. 1867. bylo tam vyloveno 30 velkých a 130 menších perel v ceně asi 3000 zl., posledně pak bylo v Horažďovicích vyloveno r. 1883. 51 perel.[1]) Mimo Horažďovice udržela se perlorodka také v blízkých Hošticích. V minulém století byly také výnosné lovy perel podnikány v Lužnici, Ostružné a v potoku Nezdickém. Při lovu dne 12. srpna 1765. bylo na panství Hradeckém vyloveno 400 perel. Mimo v Otavě žije podnes perlorodka i v hořejší Vltavě, v potocích ašských a j. —

Chov perel může býti povznešen zamezením loupeživého hubení perlorodky. Hospodářské spolky písecký, sušický a strakonický ujímají se při zemědělské radě velmi horlivě vydání zákona na ochranu perlorodky v řekách českých, která by jinak úplně musila vymizeti.

V Čechách bylo r. 1851. 106.300 *úlů,* vytěžilo se 3840 *q* medu a 1250 *q* vosku; r. 1874. bylo v Čechách vytěženo 7269 *q* medu a 882·7 *q* vosku.[2]) Roku 1881. bylo v naší polovici říše 926.312 (v Čechách 175.868, na Moravě 83.441, ve Slezsku 19.226) úlů; medu a vosku bylo vytěženo 43.512 (v Čechách 5412, na Moravě 2961, ve Slezsku 160 *q*).

Roku 1880. připadalo v Čechách na 1 čtv. míli 186·5 úlů. Na 1 čtv. míli může se však vyživiti 500 úlů včel, tedy by mohlo

---

[1]) Na světové výstavě pařížské r. 1878. vystavil kn. Kynský sbírku perel na panství Horažďovickém nalovených.

[2]) Roku 1871. bylo v Čechách 140.000 úlů, na 100 obyv. připadalo 1 i-měrně v Čechách 27, na Moravě 3·5. v Sedmihradsku 5, v Uhrách 3, v Halič 3 úly atd. Roku 1880. bylo v Čechách 52.236 včelařů.

býti v Čechách nejméně 471.500 úlů, z nichž bylo by lze ročně vytěžiti 28.290 *q* medu v ceně 1,131.000 zl. Nynější výtěžek medu v Čechách cení se asi na 422.082 zl.

O povznešení včelařství v Čechách nejvíce se přičinili farář *Jan Materna a Samuel Jarkovský z Kraskova.* Časopis „*Český Včelař*" vydával po 13 let Josef Mikuláš Boleslavský.

Přičiněním vlastenecké hospodářské společnosti vznikl roku 1852. *včelařský spolek český*, kterýž byl do r. 1860. filialkou vlastenecké hospodářské společnosti, načež byl r. 1861. v zemský spolek včelařský proměněn. Blahodárná a úsilovná činnosť této jednoty na četných výstavách domácích i cizích, tak i na světových výstavách ve Vídni a v Paříži nejchvalnější nalezla uznání, na pařížské výstavě světové vyznamenána byla první cenou, zlatou medailií. Roku 1873. byl založen „*ústřední zemský spolek pro Čechy*," v němž jsou zastoupeny veškeré okresní včelařské spolky, a kterýž podniká občasné výstavy i společné sjezdy všech jednot včelařských.[1])

V l. 1860.-69. bylo založeno v Čechách 7, v l. 1871.-82. 22 včelařských spolků.[2]) Ustřední spolek zařídil r. 1885. v Praze společný prodej medu, medového pečiva a medových cukrovinek.[3])

Moravskému spolku včelařskému svolil sněm na r. 1886. podporu 300 zl. a příspěvek 1200 zl. na spolkový dům.

Slezské jednotě včelařské udílí země roční subvenci 200 zl.

XI.

Usnadňování a oblaciňování dopravy jest mocnou pakou vývoje výroby a tržby. Zemědělství, průmysl a tržba naše berou velikou škodu přímo hříšným zanedbáváním *upravování našich řek a staveb průplavů*, přímo hříšnou lhostejností při organisování naší dopravy po vodě, která jest lácí svou zvláště pak při dopravování velkých nákladů surovin (topiva, staviva, rud a j.),

---

[1]) Ústřední spolek měl koncem r. 1885. 2 čestné členy, 15 členů dopisujících, 219 přispívajících a 361 členů z různých jednot včelařských. Roku 1885. obnášely příjmy spolku tohoto 740 zl., vydání 783 zl. 72 kr., z něhož připadá na spolkový časopis (roč. XIX.) 590 zl. a j.

[2]) Včelařské spolky byly založeny r. 1864. v Chrudimi, r. 1865. v Hořicích, r. 1867. v Písku, r. 1868. v Jaroměři, v Kopidlně a v Libáni, r. 1871. v Bukovsku, v Plzni, r. 1872. v Křižlicích, v Uhřiněvsi, v Roudnici, r. 1873. v Praze, r. 1875. v Budějovicích, v Domoušicích, ve Mšeně, v Uhlířských Janovicích, r. 1876. ve Všestarech, r. 1877. ve Velkých Petrovicích atd.

[3]) Z naší říše bylo

	vyveženo		přiveženo	
	medu:	vosku:	medu:	vosku:
r. 1879.	6171 *q*	2491 *q*	1317 *q*	6171 *q*
„ 1885.	2720 „	1453 „	1095 „	914 „

jakož i plodin důležitosti nezměrné; při mnohých odvětvích průmyslu je přímo nezbytnou podmínkou konkurrence a existence.

Upravení našich řek, jež jest netoliko v Čechách, ale i na Moravě velice usnadněno přirozenou soustavou sítě našich vod, jest velikou národohospodářskou důležitostí netoliko veleprůmyslových zemí koruny české, ale celé naší říše, a jest zajisté s politováním, že také k těmto důležitostem našim dosud ani zákonodárství a správa říšská, ani naše sněmy a vlády zemské náležitě nepřihlížely.

Na vodní stavby bylo vydáno ze státních peněz v l. 1872. až 1881. *v celé naší polovici říše* 19,143.549 zl., průměrně ročně 1,914.354 zl., v Dolních Rakousích 5,537.170 zl., v Čechách 5,275.877 zl., na Moravě 0, ve Slezsku 1172 zl.

Poměrně ku délce splavných řek v královstvích a zemích připadá z tohoto nákladu průměrně na 1 *km* v Čechách 1496 zl., v Solnohradsku 1356 zl., v Horních Rakousích 1258 zl. atd.[1])

Na vodní stavby byl svolen na r. 1885. v rozpočtu státním náklad 2,599.800 zl.; z toho připadá na Čechy 396.000 zl., (na upravování Labe od Mělníka ku hranicím 130.000 zl., na upravení Vltavy 60.000 zl., 199.200 zl. na udržování již zařízených staveb úpravních atd.), na Moravu 400 zl., na Slezsko 0.

Na upravování Dunaje přispívá stát 450.000 zl., na vodní stavby v Dolních Rakousích vůbec 706.450 zl.[2])

---

[1]) Splavných řek bylo

		veškerých splavných řek v naší polovici říše:	Podíl na státním nákladu na vodní stavby:
v Čechách	352·746 *km*	12·24 proc.	27·56 proc.
na Moravě	22·758 „	0·79 „	— „
ve Slezsku	— „	— „	0·01 „
v Dol. Rakousích	440·262 „	15·28 „	28·92 „
v Haliči	847·932 „	29·42 „	13·85 „

Stát přispěl v l. 1879.-84. na upravení Visly 706.000 zl., Adyže 827.000, Neretvy 1,200.000, Innu 336.000, Salzachu 309.000, Drávy 305.000 zl., na upravení Vltavy 265.000 zl. atd. Příspěvky tyto obnášely

	r. 1872.:	r. 1875.:	r. 1880.:	r. 1881.:	v l. 1872.-81.
v Čechách	651.330 zl.	664.586 zl.	404.801 zl.	406.966 zl.	5,275.877 zl.
na Moravě	—	—	—	—	—
ve Slezsku	—	—	—	—	1272 zl.
v Dolních Rakousích	416.203 zl.	547.236 zl.	711.822 zl.	720.707 zl.	5,537.170 zl.
v celé polovici říše	1,854.448 zl.	2,062.408 zl.	2,011.172 zl.	1,991.186 zl.	19,143.549 zl.

Ve Slezsku bylo vydáno r. 1874. 1148 zl., r. 1877. 24 zl.

[2]) Ze státních peněz bylo vydáno v l. 1879.-84. na upravování ***Dunaje*** (357 ***km***) 2,350.000 zl., na upravování ***Labe*** (855 ***km***) 855.000 zl., na upravování ***Vltavy*** (265 ***km***) 409.600 zl.; na upravení Drávy, Eisaku, Adyže a j. jest svoleno na r. 1885. 1,271.690 zl.

Na r. 1886. jsou rozpočteny náklady státní na upravení údolí Neretvy 600.000 zl., v rozpočtu ministeria orby na upravení řek Drávy, Eisaku, Adyže a j. 1,247.020 zl.; v rozpočtu ministeria vnitra obnáší náklad vodních staveb 2,953.110 zl.; z toho připadá na Čechy 646.000 zl. (upravení Vltavy 190.000 zl., upravení Labe 250.000 zl.), na Slezsko 15.000 zl., na Moravu 0, na Dolní Rakousy 705.150 zl. atd.

Upravení Dunaje jest zajisté pro veškerou naši tržbu nezměrně důležité, jestiť veletok tento nejdůležitější naší obchodní cestou na východ a na východě jest přirozeny trh našeho průmyslu. Po dlouhém planém jednání počínají konečně také v Uhrách horní Dunaj upravovati, avšak po upravení dolního Dunaje, zvláště v Železné bráně netouží, obávajíce se, že tím bude usnadněna doprava plodin z krajův pobalkánských a j. do Rakouska.[1])

Upravování vodních cest v Uhrách v novější době vůbec větší věnuje se péče, nežli v letech minulých, na r. 1886. rozpočítány jsou v Uhrách státní náklady na upravování řek, na stavby přístavů a p. na 4,750.000 zl.[2])

Sněm království Českého povoluje na vodní stavby zemské, t. na upravování tak řečených zemských řek v Čechách ročně 100.000 až 150.000 zl. Na upravení českých řek, po výtce na usnadnění vodní plavby, bylo vydáno z peněz zemských v l. 1862. až 1884. 1,547.700 zl. Na vodní stavby svolil český sněm na r. 1885. 200.000 zl., na r. 1886. 100.000 zl.

Takovými náklady nebylo arciť lze provésti soustavné a trvalé upravení ani nejdůležitějších našich řek.[3]) Tímto nákladem má býti upraveno, pravím *upraveno* Labe od pramenů až po Mělník, Vltava, Sázava a j.

K upravování řek, ku zakládání průplavů atd. byl r. 1881. ve Vídni založen „ústřední spolek pro stavbu vodních cest v Rakousku a v Uhrách". kterýž dosud valné činnosti nevyvinul.

V celé naší říši jsou dosud toliko dva splavné průplavy: průplav Begův (120 *km*), spojující Tisu s Temeší a průplav Františkův (112 *km*), spojující Dunaj s Tisou.

V celé naší polovici říše bylo r. 1883. toliko 2882·53 *km*, v Čechách 352·746, na Moravě 22·758 *km* splavných řek.

Při takovém zanedbávání našich vodních cest nemohla se arciť doprava po našich řekách přiměřeně vyvinouti.

Po *Vltavě* bylo plaveno do Prahy

	stavebního dříví:	dříví k topení:	prken a pod.:
r. 1864.	7,262.580 krychl. stop.	56.010 sáhů	267.632 *q*
„ 1884.	302.025 m^3	78.871 m^3	1,261.494 kusů

---

[1]) Na r. 1886. rozpočítán jest v Uhrách státní náklad na upravení Dunaje při Budapešti na 246.000 zl. (r. 1885. 1,091.000 zl.) a na upravování horního Dunaje na 1,358.000 zl. (r. 1885. 600.000 zl.). Náklad na zachování vodních staveb rozpočítán jest na 195.200 zl.; z toho připadá na Dunaj 13.500 zl., na Tisu 14.000 zl., na Sávu a Kulpu po 10.900 zl. atd.

[2]) Na r. 1886. jsou rozpočítány státní náklady staveb v přístavu rjeckém na 1 mil. zl., na upravování Tisy 900.000 zl., Kőrőše 700.000 zl., Bodrogu 200.000 zl., Drávy 150.000 zl., Sávy 62.000 zl., Maroše 30.000 zl.. Temeše 27.000 zl. atd.

[3]) Povodí ***Berounky*** zaujímá 8857 km^2, ***Lužnice*** 4226 km^2, ***Otavy*** 3737 km^2, horní ***Vltavy*** až ku vtoku Malše 1858 km^2, ***Úpy s Metují*** 1107 km^2, ***Orlice*** 2041 km^2, ***Malše*** 1000 km^2, ***Loučné*** 671 km^2 atd.

Roku 1883. bylo dopraveno po Vltavě do Prahy 32.554 *q* obilí, 7104 *q* tuhy atd.[1])

Po Labi bylo dopraveno přes pomezí české v l. 1872.—1881. 46,166.116 *q*, průměrně ročně 9,233.223 *q*. Oproti pětiletí 1872. až 1876. vzrostl tento vývoz v l. 1877.—1881. o 25,438.257 *q* neb o 131 proc., přivoz pak vzrostl v l. 1872.—1876. ze 275.088 na 307.814 *q*, v l. 1877.—1881. ze 269.507 na 435.539, v l. 1872. až 1881. obnášel 1,330.502 *q*, průměrně ročně 266.100 *q*. Roku 1884. bylo po Labi z Čech vyveženo 13,776.840 *q* a do Čech přiveženo 281.449 *q*.[2])

Roku 1822. byla založena pražská společnosť pro parní a plachtovou plavbu, podnikala dopravu r. 1873. 73, r. 1880. 82 loďmi a lodicemi a dopravila (mimo plavbu řetězovou mezi Ústí nad L. a Žandovem) r. 1822. 11.550 *q*, r. 1840. 692.500, r. 1850. 61.410, r. 1860. 515.250, r. 1870. 839.720, r. 1880. 1,408.010 *q*.[3])

---

[1]) Od Budějovic ku Praze bylo vypraveno r. 1871. 177 lodí s nákladem 100.862 *q*, r. 1875. 147 lodí s nákladem 105.020 *q*.

Z Prahy bylo odplaveno na sever dříví

r. 1882.	stavebního 176.756 m³,	k palivu 412 m³,	řezaného 520.125 kusů
„ 1884.	„ 223.519 „	„ 2620 „	„ 844.329 „

[2]) Po Labi bylo z Čech vyveženo

	r. 1881.:	r. 1884.:
obilí a luštěnin	580.575 *q*	803.404 *q*
skla	5477 „	27.593 „
tuhy	10.741 „	21.511 „
výrobků ze dřeva	6036 „	38.471 „
otrub a plev	60.248 „	25.555 „
meliva	113.598 „	87.566 „
ovoce	119.932 „	106.738 „
řepky	318.760 „	72.176 „
papíru	12.460 „	34.608 „
kamene	541.324 „	448.380 „
melassy	17.394 „	— „
sirek	11.561 „	13.917 „
stavebního dříví	664.371 „	1,211.815 „
cukru	354.345 „	107.258 „

Kamenného uhlí bylo vyveženo r. 1866. 1,858.598, r. 1870. 3,255.187, r. 1875. 4,095.405, r. 1880. 10,424.049, r. 1884. 11,899.291 *q*.

Po Labi bylo do Čech přiveženo

	r. 1881.:	r. 1884.:
pryskyřice	44.317 *q*	56.019 *q*
ořechů	28.553 „	11.782 „
bavlny	43.352 „	93.172 „
železa a výrobků ze železa	145.483 „	279.217 „

Lodí a vorů vyplulo po Labi z Čech r. 1881. 7648, r. 1884. 9394, současně připlulo do Čech 6713 a 8085 lodí.

Veškerá doprava po Labi přes naše pomezí u Žandova páčí se

	proti proudu:	po vodě:
r. 1855.:	na 174.154 *q*	2,835.737 *q*
„ 1860.:	„ 331.980 „	4,039.886 „
„ 1870.:	„ 482.433 „	5,746.018 „
„ 1880.:	„ 498.500 „	11,277.600 „

[3]) Společnosť tato byla založena akciovým kapitálem 630.000 zl. a jest od r. 1881. v likvidaci.

Roku 1865. byla založena v Praze ku místní dopravě *„Pražská společnosť pro paroplavbu na Vltavě"* s akciovým kapitálem 68.000 zl. Za jízdné lístky společnosť tato přijala r. 1885. 39.254 zl., t. r. vydělala 8482 zl.

Rakouská severozápadní společnosť paroplavební (založená r. 1881.) valně přispěla ku zvelebení plavby na Labi, založena jest s akciovým kapitálem 12 mil. zl. a měla koncem r. 1883. 33 parolodí a 154 lodic.[1])

Paroplavební společnosť podunajská (zal. r. 1830.) stará se po výtce toliko o zvelebení vývozu plodin z Uher.

Naší tržbě na moři slouží dosud toliko *Rakouský Lloyd* (zal. r. 1836.), jemuž udílí stát subvenci, která ještě r. 1885. 664.000 zl. obnášela. [2]) Všeobecně jest uznáno, že správa a organisace Lloydu jest zastaralá, že nikterak nevyhovuje nynějším potřebám rakouské tržby, ano že při své těžkopádné setrvačnosti zvláště v orientu zájmy naší tržby přímo ohrožuje; avšak monopol Rakouského Lloydu jest dosud starožitnou posvátností, na niž se smí sice žehrati, jíž se však nikdo dotknouti nesmí.

Při takových poměrech obchodní plavby a při nedokonalém zřízení konsulátův, jimž při dobývání a při hájení cizích trhů úkol nejdůležitější připadá, nemůže býti s podivením, že na cizích trzích svým konkurrentům vítězně čeliti nemůžeme. O dosavadním zřízení a působení našich konsulátův je trudno vypravovati, teprve v delegacích r. 1884. byla zahájena nynějším poměrům přiměřená reforma těchto veledůležitých orgánů naší zahraničné tržby. —

Ve všech oborech těchto dosud velice pokulháváme za státy, s nimiž nám jest na trzích světových konkurrovati, tak za Francií, Německem a j.[3])

---

[1]) Roku 1883. obnášela aktiva této společnosti 4,336.714 zl. 58 kr. a 642.771·35 mark (lodě 2,842.570 zl. 78 kr. atd.) Společnosť tato dopravila po Labi r. 1878. 90.350, r. 1882. 394.936, r. 1883. 392.831 tun, r. 1883. přijala za dopravu 620.847 zl. a 3,077.181 mark a vydělala 275.259 zl. i vyplácela dividendy 6 zl.

[2]) Státní subvence Rak. Lloydu rozpočtena jest na r. 1886. na 938.160 zl.

[3]) Ve *Francii* byl zřízen prvý průplav již r. 1642. R. 1870. bylo ve Francii 4754 *km* průplavů, 3323 *km* kanalisovaných a 3000 *km* splavných řek, dohromady 11,077 *km* splavných cest vodních, jichž zřízení a vydržování od r. 1814. vymáhalo náklad 4700 mil. zl.

Dle plánů z r. 1878. rekonstruuje Francie postupně 5030 *km* starých průplavů dle jednotného, stejného profilu, upravuje 7300 *km* řek ku plavbě velkých lodí, zakládá novou síť průplavů a doplňuje neustále svou síť 18.000 *km* železnic atd. Ku provedení těchto podniků jest svoleno 6 milliard. Na r. 1883. svolilo národní shromáždění na upravení řek 7.1 mil. fr., na upravení průplavů 7·0 mil. fr., na nové stavby při řekách a při průplavech 91·91 mil. fr.

Do Paříže plují nyní koráby s nákladem až 7000 tun, a přece Sekvana ani polohou, ani bohatstvím vody nevyrovná se Labi a Vltavě! Doprava po vodě ve Francii úžasně vzrůstá a má veliký vliv na dopravu, totiž na sazby dopravy po železnicích.

Po drahné doby zvláště v zemích koruny české téměř naprosto zanedbávané regulování řek octlo se konečně na denním pořádku našich sborů zákonodárných.

R. 1873. přijala říšská rada zákon o stavbě průplavu mezi *Dunajem* a *Odrou*, jehož provedení zmařeno bylo krachem r. 1873.

Roku 1879. zvolila říšská rada zvláštní výbor k úradě o návrzích na postavení průplavů mezi Dunajem a Odrou a mezi Dunajem a Vltavou. Dne 23. listopadu 1881. přijala říšská rada resoluci, jíž bylo vládě uloženo, aby podnikla bez prodlení předběžné práce ku provedení průplavu od Vídně k Odře a aby učinila záhy předlohu zákona o stavbě tohoto průplavu.

Náklad průplavu spojujícího Vídeň s Bohumínem, kterýž by měřil 273·4 *km*, byl rozpočitán r. 1873. asi na 70 mil. zl.*) Dle zprávy výboru říšské rady z r. 1881. páčí se nyní náklad tento na 38·3 mil. zl., vídeňský klub zemědělský a lesnický rozpočital r. 1884. náklad provedení tohoto průplavu na 39,428.000 zl. a vypočital, že by se tato jistina při sazbě 1 kr. za tunu a *km* vyplácela při dopravě 1 mil. tun 3·7 proc., při dopravě 2 mil. tun 8·0 proc.

V severní Francii, v obvodu sítě železnic »du Nord« dopravuje se ročně asi 1215 mil. tun a kilometrů kamenného uhlí, z dopravy té připadá téměř polovice, totiž 509 mil. tun, na průplavy a řeky.

V *Belgii* umělým upravováním řek a kanalisováním důkladně proměnili přirozenou soustavu belgického vodstva a v racionálním hospodaření vodou vynikli nejvýše. Belgie jest vysokou školou úprav vodních a měla by býti zvláště našimi inženýry a odborníky hojněji nežli dosud navštěvována a — *studována*.

S velikým důmyslem také *Nizozemci* upravují své vody podnikajíce ohromné náklady na zakládání vnitrozemských přístavů a na usnadnění jich bezprostředního spojení s Oceanem.

Na *pruském* sněmě žádala vláda r. 1879. a 1880. na upravení Visly 8·5 mil., na upravení Odry 33·0 mil., na upravení Labe 8·6 mil., Vesery 1·8 mil. a na upravení Rýna 22 mil. mark, mimo to bylo svoleno na upravení a kanalisování jiných řek 42,872.000 mark, projektovány jsou nové průplavy v poříčí Rýna, Mohanu, Sprévy, Labe nákladem 68,470.000 mark, průplav spojující Rýn s Veserou a s Labem bude státi přes 46 mil. mark. Na r. 1882.-83. svolen jest v Prusku náklad na upravení Visly, Odry, Labe, Vesery a Rýna 4,184.000 mark atd. V Německu jest té doby 9500 *km* splavných řek a 3000 *km* průplavů. V květnu 1886. bylo svoleno na průplav Rýn s Emží spojující 58 mil., na kanal z Odry do Sprévy 13 mil. mark.

Na postavení severovýchodního průplavu podnikne říše německá půjčku 150 mil. mark.

V Německu připadá na 10.330 *km* splavných řek 3080 *km* řek kanalisovaných a průplavů, ve Francii na 3400 *km* splavných řek 8320 *km* průplavů a kanalisovaných řek; v naší říši jest 5250 *km* splavných řek a toliko 232, pravím *dvě stě dva a třicet km* průplavů a ani kilometr kanalisované řeky!

Na 1000 km^2 připadá průměrně v Belgii 44·1, v Anglii 26·5, ve Francii 15·8, v Německu 5·7 *km* kanalisovaných řek a průplavů.

Ve *Spojených Obcích Severoamerických* bylo postaveno 6700 *km* průplavů nákladem 450 mil. zl. Průplavem erieským spojena jsou velká jezera od Buffala s Novým Yorkem a umožněna jest doprava 100 *kg* zboží z Chycaga do Liverpoolu za 2 zl. 10 kr. Na kanalisování řeky sv. Vavřince svolila Canada 50 mil. dol.

*) Severní drahou jest z Vídně do Bohumína 276 *km*.

Průplav tento má býti veden od Dunaje pořičím Moravy a Bečvy k Odře, spojoval by rozsáhlé kamenouhelné těžárny slezské s Vídní atd. S provedením tohoto průplavu bude spojeno také veleužitečné upravení Moravy a Bečvy. Vláda podnikla zevrubné studie tohoto projektu, jehož provedení se také sněm moravský horlivě ujímá, avšak předlohu zákona o provedení průplavu tohoto dosud neučinila.

Projekt spojení *Dunaje s Vltavou a s Labem* není nový. O provedení tohoto průplavu usiloval již před pěti věky Karel IV. a velké toto dílo, jež Rožmberkové již prováděti počali, bylo zmařeno nepřátelstvím našich závistivých sousedů, kteří se obávali, že by se po spojení Dunaje s Vltavou Praha stala střediskem vnitroevropského obchodu.*)

Projektu tohoto ujala se v minulém šestiletí říšská rada, která v sezení dne 24. května 1884. usnesla se na resoluci, jíž bylo vládě uloženo, aby opatřila projekt splavného průplavu od Vídně k Budějovicům, jakož i plány kanalisování Vltavy až do Mělníka, jakož i aby učinila závazná ujednání s dolnorakouským a s českým sněmem o přispívání ku stavbě tohoto průplavu a aby na tomto základě v nejblíže příštím zasedání říšské rady učinila předlohu o provedení průplavu tohoto.

Zemský výbor království Českého svolal po usnešení sněmu zemského v l. 1862., 1872. a konečně v červenci r. 1884. ankety odborných znalcův k úradě o racionelním upravení hospodaření vodou v království Českém. Enketa r. 1884. v m. červnu podniknutá jednomyslně uznala, že základem upravování vod v Čechách musí býti *kanalisování Vltavy* a postavení *průplavu*, jímž by byla *Vltava-Labe s Dunajem* spojena. 17. září 1884. podniknuta byla od Prahy k Mělníku plavba na zkoušku a 16. října 1884. usnesl se sněm království Českého v plném uznání nezměrné důležitosti tohoto průplavu pro Prahu a pro celé království České jednohlasně na tom, že k úhrnnému nákladu stavby tohoto průplavu 80 mil. zl. přispěje 10 proc., pakli poměrně také stát, Praha a j. interesenti ku provedení tohoto díla přispívati budou a vyzval spolu vládu, aby stavbu tohoto průplavu vedle usnešení říšské rady všemožně urychlila.

Sněm český svolil tedy na stavbu průplavu z Dunaje do Labe subvenci 8 mil. zl.

---

*) Později ujímali se stavby tohoto průplavu za Ferdinanda II. (1619.-37) hr. Waldštýn, za vladaření Leopolda I., (1658.—1705.) hr. Zinsendorf, za Josefa I. (1705.-11.) hr. Vratislav a j.

V l. 1711.-80. tehdáž vynikající odborníci Voglmont, Schar, Brequin a j. ukazovali k důležitosti a ku prospěšnosti spojení obou těchto veletoků průplavem. Roku 1807. sešla se za předsedání kn. Izidora Lobkovice hydrotechnická komise, která uložila prof. ryt. Frant. Gerstnerovi a dvornímu stavebnímu radovi Pakassyovi zevrubné prostudování všech dosavadních plánů tohoto průplavu a při tom zůstalo.

Sněm *dolnorakouský* 13. října 1884. svolil na stavbu tohoto kanálu, jakož i na stavbu kanálu od Dunaje k Odře příspěvek 5 proc. stavebních nákladů a vyzval vládu, aby oba tyto průplavy současně provedla, jakož i aby při stavbě průplavu Oderského bylo zvláště přihlíženo ku zavlažování Moravského pole.

Sněm *moravský* uložil r. 1884. zemskému výboru vypracování předlohy o upravení Moravy a o stavbě průplavu z Dunaje do Odry. Zemský výbor svolal ku poradě o řešení těchto úkolů expertisu odborných znalců, rolníků a lesníků, jakož i zástupcův vlády a svolil na uhražení nákladu této enkety 8000 zl.

Průplav Dunaj s Vltavou mezi Korneuburkem a Budějovicemi spojující by měřil asi 222 *km*, má spojovati kanalisovanou Vltavu (od Budějovic do Mělníka 246 *km*) a Labe (od Mělníka po Ústí n/L. 725 *km*) s Dunajem (od Korneuburku po Ústí 1920 *km*). Tak by byla zřízena na přič Evropou velká obchodní cesta od Hamburku ku Sulině v délce 2900 *km*, jíž bylo by docíleno oproti plavbě po moři (5000 *km*) spojení o 56·8 proc. kratší.

Průplavem tímto budou spojena poříčí dvou veletoků v rozloze 968.000 *km*² (v Rakousku 305.000 *km*²), a bude docíleno nejkratší spojení Odry s Hamburkem přes Prahu. [1])

Velkolepé tyto projekty nalezají arciť netoliko horlivých zastáncův, ale také přímo náruživých odpůrcův, v jichž čele stojí někdejší generalní ředitel státních železnic *Nördling* a j., kteří poukazujíce k nemalým nesnázím a překážkám, jež musí býti při provádění průplavů těchto překonávány (vysoká rozhraní vod atd.) a k neustálému snižování sazeb dopravy na drahách, snaží se dovoditi a vypočítati také nemožnosť konkurrování dopravy po těchto vodních cestách s dopravou železniční atd. Kontroversou touto nemohu se arciť zevrubněji obírati.

Projekt průplavu dunaj-labského naléză zvláště v Uhrách významného, velmi příznivého přijetí.

Uhři se těší, že jim bude lze po otevření tohoto průplavu dopravovati 100 *kg* obilí z Budapešti do Hamburku (1320 *km*) za 1 zl. 26 kr., doprava ta stojí nyní 4 zl. 40 kr., a tak že jim bude lze opět i na trzích anglických vítězně konkurrovati s Amerikou.[2])

---

[1]) Poříčí Labe zaujímá 150.650 *km*² (v Čechách 48.333 *km*²), celý spád Labe při délce toku 1191 (v Čechách 379) *km* obnáší 1383·8 *m*. Poříčí Vltavy zaujímá 26.105 *km*², spád obnáší při délce toku 409·6 *km* 1027 *m*.

Expertové vypočítali náklad kanálu tohoto na 51,590.000 zl., (průměrně na 1 *km* 232.386 zl.), a náklad kanalisování Vltavy na 17,160.000 (průměrně za 1 *km* 65.494) zl., veškerý náklad na 68,750.000 zl. (průměrně 1 *km* 142.043 zl.), jakož i že by se i při snížení dopravného při zboží nejnižší, třetí třídy oproti ideálnímu fenikovému tarifu železnic o 33 proc. náklad tento 5·2 proc. vyplácel.

[2]) Z Hamburku do Londýna stojí doprava 100 *kg* 5 shil., do Liverpoolu 10 shil., po postavení průplavu z Dunaje do Labe bylo by lze 100 *kg* z Budapešti do Londýna via Hamburk za 1 zl. 45 kr., do Liverpoolu za 1 zl. 75 kr. dopravovati, doprava ta z Chicaga do Liverpoolu stojí 2 zl. 10 kr. Roku 1880. stála doprava

Takovým usnadněním vývozu uherských plodin bude zajisté také konkurrence Uhrů na *českých* trzích usnadněna. tak že průplavem tímto nevzejdou našemu zemědělství přímé, ale toliko nepřímé prospěchy usnadněním vývozu našemu průmyslu do Uher a na východ. Za těchto poměrů není arciť s podivením, že průplav Labsko-Dunajský v kruzích našeho rolnictva velikých sympatií nenalézá a že rolnictvo naše spíše touží, aby náklad na provedení tohoto velikého díla potřebný byl obrácen na provedení menších podnikův melioračních a kanalisačních, z nichž by našemu zemědělství *přímý* vzešel užitek a prospěch.

Sněm království Českého usnesl se v sezení d. 16. října 1884. také na upravení Labe od Mělníka až ku Hradci Králové a sice se zřetelem ku zájmům zemědělství, průmyslu i plavby a na upravení Ohře od Litoměřic do Chebu a svolil k těmto účelům na r. 1885. 200.000 zl., uloživ zemskému výboru, aby bez prodlení přípravné práce technické podnikl, jakož i aby vypracoval a v příštím zasedání sněmu předložil finanční plán na uhražení veškerých těchto prací a aby učinil sněmu zemskému v nejbliže příštím zasedání návrhy na zřízení *zemské kanceláře hydrotechnické* atd.

Náklady na upravení našich řek jsou vypočítány aproximativně na 100 mil. zl. Provedení těchto úprav bylo by lze rozděliti na více let a produktivný náklad těchto podnikův bylo by zajisté lze z velké části umořovati výnosem plodných půd regulováním řek nabytých atd. Při pevné vůli našeho zákonodárství bude zajisté veliké toto dílo ku nezměrnému a trvalému prospěchu našeho národního hospodářství zdárně provedeno.

Splavnění Labe a Vltavy od Prahy ku Litoměřicům, za něž se *saská plavební společnosť* již r. 1862. arciť marně a bezvýsledně byla přimlouvala, ujímá se ku naléhání obce a obchodní komory pražské konečně také vláda s větší horlivostí.*)

Teprv r. 1885. bylo zřízeno při zemském výboru král. Českého oddělení pro vodní stavby, kteréž řízením vrchního zemského inženýra Jana Schwarze vypracovalo zevrubný projekt

---

100 *kg* obilí z Chicaga do Hamburku 2 zl. 36 kr., z New-Yorku do Manheimu 1 zl. 50 kr., z New-Yorku do Liverpoolu 60 kr. až 1 zl., z Delhi do Liverpoolu 3 zl. 75 kr., z Rigy do Londýna 31 kr., ze Suliny do Londýna 17 kr., z Budapešti do Curychu 2 zl. 86 kr. atd., z Budapešti do Manheimu 2 zl. 44 kr., do Berlína 2 zl. 5 kr., z Vídně do Manheimu 1 zl. 62 kr., do Šafhús 1 zl. 60 kr. atd. Dovozné 1 *q* mouky obnáší nyní z New-Yorku do Paříže 2 zl., z Budapešti do Paříže zl. 87 kr.

*) Na splavnění Vltavy a Labe od Prahy ku severu bylo svoleno v rozpočtu státním na r. 1886. 250.000 zl., veškeren tento náklad státní rozpočítán jest na ,052.000 zl. Do konce roku 1887. má býti řetězová plavba do Prahy úplně provedena.

upravování Labe od Hradce Králové po Mělník. Touto úpravou má býti již r. 1886. počato.

Řeka Morava, Dyje, Bečva i Švarcava pustoší nejžírnější kraje na sesterské Moravě, zaplavujíce co rok nejúrodnější kraje moravské začasté i s úrodou. V poříčí těchto řek tisíce jiter pozemků pokryto jest štěrkem a serváno jest v řečiště. O upravení *Moravy* jedná se již ode *dvou set* let. O upravení *Dyje* zahájil zemský výbor již před mnohými lety jednání.

Zemský stavební rada *Nosek* ve své důkladné zprávě o upravení vod *moravských* vypočítal, že při každém větším zvodnění jest v poříčí řeky Moravy 36.000 *ha* pozemků zaplaveno,[1]) jakož i že by bylo lze racionelním zregulováním Moravy a její přítoků zvýšiti výnos zemědělství v této části Moravy o 768.000 zl., tedy hodnotu pozemků o 15·4 mil. zl. Náklady upravování těchto vod spolu s nákladem stavby vodojemů v poříčí Moravy pro 40 mil. m^3 vody vypočítal Nosek na 3,584.000 zl.[2])

Na upravování řek *slezských* povoluje stát pravidelně ročně 200 zl. *Slezský* sněm zahájil již r. 1872. jednání o upravení řek slezských, zvláště pak *Visly* a její přítoků. Řádné regulování vod slezských vymáhalo by vedle výpočtů odborných znalců náklad asi 3·4 mil. zl., (upravení Visly 830.000 zl., Odry 240.000 zl., Ostravice 700.000 zl., Běly 200.000 zl., Opy, Olše, Mokry a j. 800.000 zl. atd.)[3]) Náklad vydržování úprav těchto rozpočítán jest ročně na 30.000 až 33.000 zl.

Náklady tyto mají býti uhraženy státem, zemí a interesenty. Na sněmě roku 1884. byly podány již podobné návrhy zákonův o soustavném provedení úprav těchto v 10 letech.

---

[1]) Poříčí Moravy zaujímá 27.140 km^2, veškerý spád při délce toku 345 *km* obnáší 1133 *m*.

[2]) Zemský sněm svolil na r. 1886. na vypracování plánů upravování Bečvy 1600 zl., na provádění úprav a na zalesnění vsetínského území Bečvy 18.900 zl., na předběžné práce k upravování řeky Moravy 5500 zl., na ochranné stavby pobřežní, jež provádí vodní družstvo přerovské 5000 zl., mimo to na komise v příčině upravování řek podnikané 1500 zl.

Stát si těchto potřeb Moravy téměř ani nevšímá, leda že se co rok pro okrasu státního rozpočtu svoluje subvence na regulování řeky *Moravy*, obnášející plných — 400 zl.

[3]) Ve *Slezsku* založen jest zvláštní fond k upravování řek, jehož příjem obnášel r. 1885. 27.408 zl. 37 kr., vydání 69.050 zl. 26 kr. K uhražení schodku byla svolena 4 proc. přirážka ku přímým daním. Fondu tomuto přispívá zemědělský fond 10.000 zl., stát 4000 zl. Veškerý zemský náklad na běžná upravování řek byl na r. 1885. rozpočítán na 56.335 zl. 26 kr.

XII.

Poměry příznivější nežli při vodních cestách shledáváme při *silnicích* a při *železnicích*.

Silnic bylo

	aerárních:		okresních:	
	r. 1850.	r. 1883.	r. 1850.	r. 1883.
v Čechách	504·09 mil.	4293·018 *km*	1384·25 mil.	14.117·831 *km*
na Moravě	149·05 „	831·787 „	674·50 „	5561·337 „
ve Slezsku		375·149 „	190·50 „	1105·652 „
v zemích kor. české	654·14 „	5499·954 „	2249·25 „	20.784·820 „
v celé polovici říše	1896·08 „	15.335·386 „[1]	4617·65 „	38.690·703 „

Roku 1883. připadalo tedy na země koruny české 36·5 proc. aerárních a 53·8 proc. okresních silnic v naší polovici říše.

Mimo to bylo r. 1883. *zemských* silnic *v Čechách* 23·050 *km*, *obecních* silnic *v Čechách* 4977·493 *km*, na *Moravě* 2798·071 *km*, a ve *Slezsku* 2208·856 *km*, v celé polovici říše 37.753·453 *km*.

Všech silnic bylo r. 1883. v celé polovici říše 95.342·564 (r. 1874. 82.202·892), v *Čechách* 23.411·392, na *Moravě* 9191·195 a ve *Slezsku* 3689·657, v zemích koruny české 36.292·244 *km* neb 38·0 proc. všech silnic v naší polovici říše.[2])

Stavbu silnic okresních v čechách podporuje země udílením subvencí okresům, na r. 1885. svolena byla k tomuto účelu dotace 140.972 zl., na r. 1886. 137.975 zl.

K účelům komunikačním vydala *okresní zastupitelstva* v království Českém roku 1876. 1,962.168 zl., r. 1877. 2,114.346 zl., r. 1879. 2,052.432 zl., r. 1883. 3,162.870 zl. neb 61·43 proc. veškerého svého vydání.[3])

---

[1]) Náklad silnic aerárních jest rozpočítán na r. 1886. na 4,870.970 zl. (v Čechách 1.083.600 zl., na Moravě na 257.000 zl., ve Slezsku na 109.000 zl.), příjmy na 25.883 zl.

[2]) Na 100 čtverečních *km* připadalo r. 1883. silnic

	aerárních:	zemských:	okresních:	obecních:	všech silnic:
v Čechách	8·265 *km*	0·044 *km*	27·180 *km*	9·583 *km*	45·072 *km*
na Moravě	3·743 „	„ „	25·024 „	12·590 „	41·357 „
ve Slezsku	7·288 „	„ „	21·480 „	42·913 „	71·681 „
v Haliči	3·679 „	2·142 „	1·904 „	8·277 „	16·002 „
v celé polovici říše	5·112 „	1·188 „	12·897 „	12·585 „	31·782 „
r. 1874.	5·080 „	0·998 „	11·785 „	9·539 „	27·402 „

[3]) Stavění a opatřování obecních a okresních silnic v království Českém upraveno jest zákony ze dne 12. srpna 1864., 31. května 1866., 15. června 1866. a 2. dubna 1867. Na Moravě byly vydány zákony o správě silnic obecních a okresních 28. února 1865., 10. prosince 1869. a 30. ledna 1873., zákonem ze dne 30. září 1877. byly valně změněny.

Na komunikace vydaly obce v Čechách mimo Prahu a Liberec r. 1883. 1,578.850 zl. neb 8·44 proc. veškerého svého vydání.[1])

Zemský sněm *moravský* svolil na silničné stavby na r. 1886. 64.890 zl. (na r. 1885. 57.890 zl.), a s. subvenci na stavby silnic okresních 40.000 zl., na stavby silnic obecních a mostů 10.000 zl.

Zemský sněm *slezský* svolil na r. 1885. na stavby silnic 15.200 zl., mimo to 17.000 zl. subvencí na stavby železnic

Železnic bylo

	v naši polovici říše:	v zemích kor. uherské:	v celé říši:
r. 1837.	14 *km*,	— *km*,	14 *km*.
„ 1840.	144 „	— „	144 „
„ 1850.	1357 „	222 „	1579 „
„ 1860.	2925 „	1614 „	4539 „
„ 1870.	6106 „	3474 „	9580 „
„ 1880.	11.408 „	7075 „	18.478 „
„ 1883.	12.216 „	8175 „	20.391 „

Na 1000 km^2 připadalo v naší polovici říše r. 1837. 0·04, r. 1840. 0·408, r. 1860. 0·750, r. 1870. 20·355, r. 1880. 38·028, r. 1883. 40·722 *km*.[2])

Železnic bylo

koncem června	v Čechách:	na Moravě:	ve Slezsku:
r. 1861.	98·63 mil.	55·05 mil.	17·00 mil.
r. 1883.	4141·448 *km*	1081·818 *km*	318·808 *km*.

Bylo tedy r. 1883. v zemích koruny české 5542·074 *km* neb 45·37 proc. všech železnic v naší polovici říše.[3])

---

[1]) Okresní zastupitelstva podnikají namnoze na zvelebení komunikací náklady veliké, tak na př. okresní zastupitelstvo *pardubické* postavilo v nemnohých letech silnic za více než 200.000 zl., okres. zastupitelstvo *kolínské* zbudovalo nákladem 150.000 zl. (zemsk. subvence 40.000 zl.) velkolepý most přes Labe a j.

[2]) *Železnic* bylo

	r. 1840.	r. 1860.	r. 1870.	r. 1880.	r. 1883.
v Rakousku a v Uhrách	142	4476	9454	18.478	20.391 *km*
v Rusku	27	1590	11.424	23.673	24.392 „
ve Francii	427	9441	17.761	25.932	29.489 „
v Anglii	2140	16.788	24.691	28.859	30.058 „
v Německu	352	11.230	18.710	33.780	35.800 „
v celé Evropě	3409	51.776	130.467	168 686	182.080 „
ve Spojených Obcích Severoamerických	4534	49.299	85.155	150 747	192 436 „

[3]) Roku 1883. připadalo na

	1 *km* železnice na km^2:	na obyvatelů:	na 100.000 obyv. *km* železnic:
v Čechách	12·54	1342	74·476
na Moravě	20·54	1995	50·237
ve Slezsku	16·14	1773	56·379
v Haliči	50·29	3817	26·197
v Bukovině	89·22	4879	20·492
v Dalmacii	122·36	4541	22·026
v celé polovici říše	24·55	1812	55·165

V l. 1860.—1880. bylo uděleno koncessí na stavbu 3990 *km* železnic.

Na stavbu státních drah bylo vydáno v naší polovici říše v letech 1874.—1880. 61,707.220 zl. Na rok 1886. jest rozpočítán náklad staveb železnic státních v naší polovici říše na 7,392.787 zl., v Uhrách na 8,326.700 zl. Veškerý náklad na stavby železnic obnášel do konce r. 1876. 2.224,536.303 zl., r. 1883. 2.646,980.493 zl. [1])

Sestátňováním drah v posledním šestiletí byla síť státních železnic valně doplněna, ve správě státní bylo koncem r. 1883. v naší polovici říše 2695·257 *km* železnic a tato síť se netoliko sestátňováním, ale také stavbou nových státních drah stále doplňuje. [2])

V naší polovici říše dopravily železnice mimo místní dráhy

r. 1876.	35,431.024	osob,	40,689.428	tun	zboží
„ 1880.	34,695.521	„	47,873.547	„	„
„ 1885.	32,525.000	„	41,400.000	„	„

Železnice v celé říši rakousko-uherské dopravily r. 1885. 58.346.000 osob a 65,701.000 tun zboží. [3])

Veškerá doprava železnic vynesla r. 1876. 168,799.617 zl., roku 1880. 185,145.308 zl., roku 1883. 211,058.070 zl.; vydání

---

[1]) Náklad stavby železnic obnášel do konce roku 1883. v Německu 11.797,258.319 fr., v Anglii 19.129,315.500 fr., v Italii 2852,311.407 fr., v Norvéžsku 158,251.500 fr., v Nizozemsku 602,648.758 fr., ve Švédsku 599,425.913 fr., Švýcarsku 951,052.279 fr., do konce r. 1882. ve Francii 11.537,727.950 fr., v Rusku 6025,525.960 fr., ve Finsku 69,862.000 fr.

[2]) Od r. 1879. byly sestátněny: západní dráha Alžbětina 937·866 *km* (zákon ze dne 23. prosince 1881.), dráha Františka Josefa 715·762 *km* (zák. 8. dubna 1884.), Rudolfova dráha 802·575 *km*, dráha arcivévody Albrechta 182·620 *km*, Moravská pohraniční dráha 117·239 *km*, Pražsko-duchcovská 163·188 *km*, Duchcovsko-podmokelská 113·908 *km*. Mimo to byla postavena státní dráha *Arlberská* 136·72 *km* nákladem 41·3 mil. zl. (otevřena 20. září 1884.), *haličská* příční dráha (zák. 28. prosince 1881.) 860·6 *km* a j. Stavba *českomoravské* příční dráhy již jest zahájena.

[3]) Dráhy dopravily r. 1882.

ve Francii	204,758.171	osob	96,821.793	tun	zboží
v Rusku	37,209.842	„	44,067.962	„	„
ve Finsku	1,812.629	„	645.750	„	„

roku 1883.

v Německu	246,818.254	osob	198,253.730	tun	zboží
v Belgii	63,665.270	„	37,336.836	„	„
v Anglii	638,718.137	„	266,382.968	„	„
v Italii	34,817.137	„	12,485.744	„	„
v Norvéžsku	2.869.981	„	1,150.293	„	„
v Nizozemsku	18,152.222	„	6,240.618	„	„
ve Švédsku	8,591.108	„	7,550.569	„	„
ve Švýcarsku	24,047.487	„	7,087.990	„	„

obnášela r. 1876. 104,091.088 zl., r. 1880. 105,662.022 zl., r. 1883. 118,303.110 zl.[1])

V Rakousku a v Uhrách vynesla r. 1883. doprava osob po železnicích 127,607.400 fr., doprava zboží 478,311.964 fr., veškerý příjem obnášel 618,563.813 fr., veškerá vydání 330,467.275 fr., neb 53·42 proc. příjmů. [2])

Ačkoli v posledních dvaceti letech zdokonalování naší sítě železničné poměrně velká péče byla věnována, přece při tomto podnikání přímo životní zájmy naší tržby, t. zabezpečení svobodného vývozu na západ tak byly zanedbány, že teprv roku 1880. (zákon ze d. 7. května 1880.) byla svolena stavba *jediného* východiště našich železnic na západ mimo hranice německé, stavba *Arlberské* dráhy. Touto drahou vymaněn jest náš průvoz do západních států z vrtkavé a z násilnické dopravní politiky Bismarckovy.

Železnice nejsou v naší polovici říše dosud dle potřeb skutečných *přiměřeně* a *poměrně* rozděleny, protože také při udílení koncessí a subvencí ku stavbám železnic začasté toliko národní a politické ohledy rozhodovaly. Tak jsou n. př. německé okresy v Čechách drahami kříž na kříž protkány, *českým* krajům se dosud potřebných železnic nedostává.

V celých jižních Čechách bylo do r. 1862. toliko 67 *km* české západní dráhy a teprv Františko-Josefovskou drahou dostaly důležitější spojení železniční, tehdáž však bylo již v *severních* Čechách 1065 *km* železnic. Nyní jest v severních Čechách síť drah 3085 *km*, v jižních Čechách jest toliko 702 *km* železnic. Krajinám těmto dostává se konečně pomoci *česko-moravskou příční drahou* (zák. ze d. 25. listopadu 1883.), která kraje jihočeské v délce 282·7 *km* prostoupí.

---

[1]) Státní dráhy v naší polov. říše přijaly r. 1883. 42,961.981 zl. (vydaly 29,972.773 zl.), r. 1884. 41,896.500 zl. (vydaly 27,122.944 zl.).

[2]) Roku 1883. dráhy

				vydaly:		% příjmů
v Německu	přijaly	1209,567.473	fr.	664,414.607	fr.	56·6
v Belgii	„	162,172.058	„	95,049.123	„	58·61
v Anglii	„	1775,892.450	„	935,068.900	„	52·65
v Italii	„	206,135.992	„	139,189.806	„	67·52
v Norvéžsku	„	9,302.138	„	6,588.343	„	60·06
v Nizozemsku	„	54,612.088	„	32,073.083	„	58·73
ve Švédsku	„	54,297.917	„	30,432.479	„	56·01
ve Švýcarsku	„	77,070.254	„	40,062.450	„	51·98
r. 1882.:						
ve Francii	„	1115,957.412	„	580,615.305	„	52·03
v Rusku	„	860,651.564	„	574,118.108	„	66·71
ve Finsku	„	7,916.776	„	4,742.753	„	59·91

Ku stavbě vicinálních drah v Čechách byly založeny r. 1880. *Rakouská společnosť místních drah*[1]) a r. 1881. *společnosť českých drah obchodních.*[2])

Hlavní dráhy doplňují *dráhy podružné*, k jichž rozšíření byl položen základ zákonem ze d. 25. května 1880. Místních drah bylo v naší polovici říše r. 1881. 203·907, r. 1883. 569·639 *km*. Stavbu drah těchto podnikají po výtce stávající již společnosti velkých železničních sítí, zejména společnosť státních drah a j., jakož i samostatná podnikatelstva.[3])

Drahně pobočních drah v Čechách postavila rakousko-uherská společnosť státních železnic a j. Velice jest želeti, že zřizování vicinálních drah nebylo zůstaveno královstvím a zemím, že zákonodárství také o těchto drahách bylo přivtěleno v obor zákonodárství říšského.

Jak veliký prospěch byl by vzešel království Českému, kdyby byla veliká síť podružných drah dle jednotného soustavného plánu ve správě země prováděna, a kdyby země také správy těchto drah zemských se byla ujala?

Při stavbě těchto drah otevřeno jest nyní širé pole rozmanitým, arciť namnoze i nešťastným spekulacím atd.

Ačkoliv se naše vicinální dráhy poměrně příliš draho stavějí, přece vynášejí mnohé tratě 8—11 proc. stavebního kapitálu.[4])

---

[1]) Ve správě Rakouské společnosti místních drah bylo koncem r. 1883. 10 místních drah v délce 173·342 *km*, drahně nových tratí bylo v Čechách a na Moravě rozestavěno a projektováno. Společnosť tato vydala na stavbu drah do konce r. 1883. 8,508.593 zl. 10 kr.; koncem r. 1883. obnášela její aktiva 11,393.659 zl. 38 kr., na akcie bylo splaceno 10 mil. zl. R. 1883. páčily se této společnosti příjmy na 1,165.643 zl. 8 kr., vydání 338.680 zl. 49 kr., výnos 826.962 zl. 59 kr., na 1 *km* dráhy připadalo čistého výnosu průměrně 2849 zl. 50 kr.

Dividenda obnášela r. 1881. 6, r. 1882. 6, r. 1883. 5·5 proc.

[2]) Společnosť českých drah obchodních spravovala koncem roku 1883. 5 místních drah v délce 203·091 *km*, mimo to 19·124 *km* vlečných a najatých drah. Do konce r. 1883. vydala na stavbu drah 12,984.214 zl. 41 kr.

[3]) Nejstarší vicinální dráhy v Čechách: Loket-Nové Sedlo byla otevřena 1. ledna 1881., Čáslava-Závratec-Třemošnice otevřena 6. ledna 1881., část 14. února 1882., Chodov-Nýdek otevřena 20. prosince 1881.

Společnosti této aktiva obnášela koncem r. 1883. 13,334.916 zl. 4 kr., akciový kapitál 6,375.800 zl., priorit za 4,557.600 zl. atd. Roku 1883. obnášely příjmy 500.426 zl. 51 kr. (r. 1882. 299.488 zl. 74 kr.), na 1 *km* průměrně 3051 zl. 38 kr. (r. 1882. 435 zl. 76 kr.). Přebytek obnášel r. 1882. 69.309 zl. 66 kr., r. 1883. 192.866 zl. 11 kr., na 1 *km* průměrně r. 1882. 2010 zl. 27 kr., r. 1883. 1875 zl. 37 kr. Dividenda obnášela r. 1882. 6·5, 1883. 7 proc.

[4]) Dle vlastního výpočtu společnosti rak. místních drah stojí kilometr její vicinálek při síti 155·355 *km* průměrně 45.265 zl. 89 kr.; skutečně stála vicinálka

			1 *km*
Močovice-Čáslava-Závratec	(25·396 *km*)	1,035.611 zl. 45 kr.,	40.778 zl. 99 kr.
Chodov-Nýdek	(16·996 „)	865.315 „ 70 „	32.134 „ 79 „
Königshan-Žacléř	(7·047 „)	286.076 „ 35 „	40.595 „ 48 „
Olomouc-Čelechovice	(40·735 „)	1,843.108 „ 55 „	45.246 „ 31 „

Při nepoměrné nákladnosti vicinálních drah zdržována jest také doprava, tak že mnohé vicinálky neprospívají místní tržbě a dopravě tak, jak by prospívati měly a mohly.

Na sněmě království Českého byl učiněn r. 1886. návrh na svolání enkety k úradě o zákonných a o finančních opatřeních ku zvelebení a ku podporování vývoje *železnic silničních* v Čechách.

Také při *poštách* a při *telegrafech* jest lze stopovati zdárný pokrok.

V l. 1879.—1882. vzrostl hrubý výnos našich *pošt* o 18·5 proc., hrubý výnos dopravy listů vzrostl v l. 1877.—1883. o 43 procent. *)

Příjem *pošt*

	r. 1860.:	r. 1883.:
v Čechách	1,213.379 zl.	5,306.970 zl.
na Moravě	328.389 „	1,736.180 „
ve Slezsku	70.137 „	450.930 „
	1,611.895 zl.	7,494.080 zl.

neb 36·7 proc. veškerých příjmů poštovních v naší polovici říše (r. 1877. 14,845.190, r. 1883. 20,020.730 zl.)

Náklad pošt obnášel r. 1883. v Čechách 3,008.030 zl., na Moravě 922.330 zl., ve Slezsku 244.440 zl., v celé polov. říše 16,473.730 zl., (r. 1877. 15,113.776 zl.), vynesly tedy r. 1883. pošty v zemích kor. české 3,319.280 zl., v celé polovici říše 3,547.000 zl.

---

				1 *km*
Uh. Hradiště-Uh. Brod.	(22·359 *km*)	1,271.890 zl. — kr.,	56.884 zl. 92 kr.
Brandýs-Čelakovice-Mochov	(12·477 „)	478.983 „ 43 „	38.391 „ 71 „
Česká Lípa-Mimoň	(22·254 „)	991.302 „ 57 „	44.544 „ 91 „
Nusle-Modřany	(12·65 „)	908.976 „ 08 „	70.855 „ 81 „

*) Pošty dopravily v Čechách:

	r. 1860.:	r. 1883.:
dopisů	17,156.257	92,943.100
novin	?	15,031.600
obyčejných nákladních zásylek	2,531.295	3.163.500
zásylek cenných a peněz	435,496.419 zl.	1658,694.200 zl.

	na Moravě a ve Slezsku r. 1860.:	r. 1883. na Moravě:	ve Slezsku:	v celé polovici říše:
dopisů	7,285.268	37,554.000	9,189.420	383,619.900
novin	?	6,400.000	1,000.000	81,302.500
obyčejných nákladních zásylek	989.286	976.300	299.500	9,446.760
zásylek cenných a peněz	36,574.244 zl.	726,104.000 zl.	223,279.400 zl.	5069,621.4[illegible] zl.

Na poštovní poukázky bylo vyplaceno r. 1883. v celé polovici říše 759,618.[illegible] (r. 1879. 439,553.307) zl., v Čechách 187,176.438 zl., na Moravě a ve Sle[illegible] 79,415.823 zl., v zemích koruny české 266,592.261 zl. neb 35·0 proc.

Na poštovní dobírku bylo zaplaceno r. 1882. v celé polovici říše 53.567.[illegible] (r. 1879. 42,444.171) zl., v Čechách 8,792.229, na Moravě a ve Slezsku 4,030.[illegible] v zemích koruny české 12,822.622 zl. neb 23·9 proc. veškerých dobírek.

Telegrafů bylo v naší říši r. 1847. 72·5, r. 1860. 1661·9 mil, r. 1877. 2418 stanic a 34.087·22 *km* linii, r. 1883. 2784 stanic a 34.625·89 linii, 90.999·32 *km* drátů.

R. 1883. bylo státních telegrafů

v Čechách	(349 stanic)	5555·90 *km*	linií
na Moravě	(125 „	1979·76 „	„
ve Slezsku	(40 „	633·60 „	„

tedy v zemích koruny české 514 telegrafních stanic a 8169·26 *km* linií telegrafních.

V naší polovici říše bylo dopraveno r. 1877. 16,601.492, r. 1880. 16,682.478, r. 1883. 19,407.428 telegramů.

Příjem telegrafních úřadů obnášel roku 1883. v Čechách 672.774 zl., na Moravě 168.141 zl., ve Slezsku 51.258 zl, v celé polovici říše 4,030.866 zl. (r. 1877. 3,166.277 zl.); přijaly tedy úřady telegrafní v zemích koruny české 22·1 proc. (v Dolních Rakousích s Vídní 43·3, v Haliči 8·1 proc.) veškerých příjmů telegrafů v naší polovici říše.*)

Hrubé příjmy telegrafů vzrostly v l. 1879.—1882. o 32 proc.

Na rok 1885. rozpočítán byl příjem pošt a telegrafů na 27,299.000 zl., (v Čechách na 6,793.110 zl., na Moravě 2,097.540 zl., ve Slezsku 527.800 zl.), vydání na 21,660.000 zl., (v Čechách na 4,014.110 zl., na Moravě 1,259.500 zl., ve Slezsku 527.800 zl.), čistý výnos na 4,774.060 zl.. (v Čechách na 2,779.000 zl., na Moravě 738.040 zl., ve Slezsku 196.700 zl.). V zemích koruny české obnášel hrubý příjem pošt a telegrafů 34·4 proc., čistý příjem 77·9 procent.

XIII.

Snahy čelící ku povznešení malého průmyslu, *řemesel* nalezají namnoze odpor pessimistův, kteří pokládají *úplný* rozklad a úpadek našich řemesel za nezbytný a za neodvratný. Uznávajíce, že malý průmysl, řemesla *nemohou* ve *všech* oborech průmyslové výroby, zvláště pak v těch oborech, v nichž jde o rychlou výrobu pro světový trh pomocí velkého kapitálu a strojů, výsledně čeliti velkému průmyslu, přece trváme na tom, že velký průmysl nikdy nevytiskne řemeslo z četných, veledůležitých odvětví výroby, při nichž jde o důmysl *osobní*, o umělosť vyrá-

*) *Vydání* telegrafů obnášela r. 1883. v Čechách 637.199 zl., na Moravě 221.984 zl., ve Slezsku 44.935 zl., v celé polovici říše 3,623.907 (r. 1877. 3,655.419) zl., vynesl tedy telegraf v celé polovici říše 406.959 zl.; z toho připadá na Čechy 35.575 zl. atd.

bitel, o ukojení potřeb místních, o opravování nesčíslných výrobků atd.

Malý průmysl nedobude arciť širší půdy n p. v hornictví a v hutnictví, přádelnictví a v tkalcovství, v papírnictví, v pivovarství, v lihovarství, v cukrovarství atd., avšak oproti tomu široká pole může držeti a udrží při stavitelství, ve všech odvětvích výroby potravin (pekařství, krupařství, pernikářství, cukrářství, řeznictví, mlynářství atd.), při nožířství, zámečnictví, klempířství, klenotnictví, při různých odvětvích průmyslu lučebného, při krejčovství, obuvnictví, kožešnictví, řemenářství, sedlářství, truhlářství atd., jakož i při všech odvětvích *průmyslu uměleckého*, při němž rozhoduje jakosť suroviny a umělosť práce a při němž práce rozhodně převažuje jistinu.

Proto zatracujeme žehrání pessimistův, prohlašujících naprosté vymizení malého průmyslu, úplnou zhoubu řemesel za *neodvratnou* důslednosť vývoje naší národní výroby, přispívajíce tím ku šíření zoufalé netečnosti a netroufalosti v kruzích našeho živnostnictva.

Má-li malý průmysl, řemeslo tyto obory průmyslové práce vítězně udržeti, musí býti především živnostnictvo *řádně, na zdravých základech zorganisováno a povšechně i odborně důkladně vzděláno.*

Zvelebení průmyslu věnována byla v Čechách již v minulém století horlivá péče, již v letech třicátých našeho věku byl položen základ organisace našeho živnostnictva zřízením *Jednoty ku povzbuzení průmyslu v království Českém.**)

Ku založení této Jednoty, jejíž zřízení dvorní kancelář r. 1829. schválila, daly podnět v l. 1828. a 1829. v Praze podniknuté průmyslové výstavy.

Prvou valnou hromadu Jednoty zahájil nejvyšší purkrabí *hr. Chotek.* 1. března 1833. ve staré sněmovně stavů království Českého na hradě pražském. Mimo nejvyššího purkrabí zjednal si o založení a o rozkvět Jednoty největší zásluhy dlouholetý její generalní ředitel *hrabě Dietrichstein.*

Jednota byla r. 1843. znova organisována, r. 1844. měla 341, r. 1847. 600 členův. Reakce také vývoj Jednoty přerušila. Počet členův Jednoty klesl v l. 1848.—1852. se 613 na 358, avšak v l. 1861.—1862., když počal boj o většinu v Jednotě, vyrostl opět ze 384 na 1043. Rovnoprávnosti národní byl zjednán v Jednotě průchod r. 1861. po výtce přičiněním a zásluhou prof. Skuherského.

O valné hromadě 21. května 1862. obdržel při volbě generalního ředitele český kandidát kn. *Rud. Taxis* 326, kandidát Němcův starohrabě Salm 373 hlasů. Při nových volbách 29. listop.

*) Doba poroby a vzkříšení. Str. 30. atd.

1864. byl zvolen vrchním ředitelem Jednoty kníže *Jiří Lobkovic*, náměstkem jeho *Skrejšovský*. Když pak kn. Lobkovic volby nepřijal, zvolen jest r. 1865. vrchním ředitelem továrník *Alois Oliva*, jehož zvolením byl vítězně ukončen také zápas za úplné provedení rovnoprávnosti v Jednotě.

Padesátá valná hromada Jednoty byla slavně konána dne 6. února 1883. v starožitném primatorském sále na staroměstské radnici. Jednota čítala r. 1880. 422, r. 1885. 366 členův.[1])

Po celý čas svého trvání úsilovně pečovala o vývoj domácího průmyslu; činnosť její byla roku 1850. zatímně a zákonem ze dne 29. června 1868. definitivně zřízenými *obchodními a živnostenskými komorami* valně obmezena, nyní obrací svou pozornosť a činnosť po výtce k potřebám a ku zájmům malého řemeslnictva a živnostnictva.[2])

Roku 1833. založila pomocí hraběte Josefa Dietrichsteina prvou *záložnu v Čechách* ku podpoře nemajetných a snaživých řemeslníků. Fond této záložny r. 1836. 817 zl. 46 kr. obnášející, byl obrácen později ve fond na ceny.

2 srpna 1835. otevřela *čítárnu*, která jest od 1. března 1837. obecenstvu každodenně přístupna.

Knihovna měla r. 1835. asi 1000, r. 1884. 7875 děl ve více než 30.000 svazcích; čítárnu navštívilo v l. 1835.—1840. 150.000 čtenářův, nyní páčí se tato návštěva průměrně na 30.000 čtenářův. Knihovna jest stále doplňována a chová drahně vzácných děl odborných.

---

[1]) Jednota průmyslová

	přijala:	vydala:
r. 1834.	13.348 zl. 43$^3/_5$ kr.	1852 zl. 59 kr.
„ 1851.	6153 „ 18$^1/_2$ „	5188 „ 9 „
„ 1871.	19.526 „ 92 „	19.217 „ 46 „
„ 1880.	4323 „ 46 „	6001 „ 83 „
„ 1885.	3865 „ — „	6065 „ — „

Aktivní jmění Jednoty obnášelo v l. 1851. 15.581 zl. 19$^1/_2$ kr., r. 1861. 33.725 zl. 5 kr., r. 1871. 35.035 zl. 60 kr., r. 1885. 37.087 zl., passiva obnášela 36.716 zl.

[2]) Vývoj domácího průmyslu podporuje Jednota rozšiřováním vědomostí o domácím i o cizím pokroku průmyslovém po výtce založením čítárny a knihovny odborných děl, sbírky vzorků, podnikáním výstav, udílením vyznamenání vynikajícím průmyslníkům, vypisováním cen na důležité otázky odborné, podnikáním odborných přednášek, udílením rad, propůjčováním podpor a stipendií na cesty zkušebné, pořízením statistiky průmyslové, zakládáním odborných škol atd.

Již r. 1834. založila sbírku výtečných průmyslových výrobků, vzorků, strojů a nástrojů; r. 1836. podnikla o korunování císaře Ferdinanda na krále českého v Praze obecnou výstavu průmyslovou, již obeslalo 251 vystavovatelův 60.000 předměty. Od těch dob podniká menší výstavy různých předmětů ve svých místnostech, r. 1879. spořádala větší výstavu výrobků z kovů a chystala se oslaviti památku padesátiletého trvání svého r. 1883. velkou průmyslovou výstavou zemskou, která však byla odročena. Stoletou památku prvé výstavy průmyslové v Čechách hodlá Jednota r. 1891. oslaviti velkou všeobecnou výstavou zemskou.

Již rokem 1837. zahájila Jednota populární nedělní *přednášky* o lučbě, fysice, strojnictví, stavitelství a geometrii, kteréž byly až do r. 1863. pravidelně konány.

Vedle těchto přednášek ujala se s nemalým zdarem organisování *živnostenského vyučování* v Praze a v Čechách, a neunavnou prací a podnikavostí svou získala si v těchto oborech zásluh nemalých. Od r. 1835. do r. 1840. propůjčila na zkušební cesty 36 stipendií v obnosu 4277 zl., ku pravidelnému udílení stipendií těchto nedostává se jí prostředků.

Od založení svého vydávala *technologické časopisy české a německé* (Presslův „Posel průmyslový,“ od r. 1875. Listy průmyslove) a různá odborná díla, jako Českou technologii, jíž Jan S. Pressl dle Poppea byl zpracoval atd. Roku 1879. založila *Bibliotéku řemeslnickou*, sbírku příručních knih řemeslníkům a živnostníkům, z nichž by mohli čerpati potřebná poučení všeobecná i odborná. [1])

Jednota vypisovala začasté *čestné odměny* za řešení důležitých otázek technických, udílela také vyznamenání za zvláštní zásluhy v oborech průmyslových (r. 1878. Husníkovi a j.); již r. 1835. počala sbírati material ku *statistice* českého průmyslu a založila r. 1842. zvláštní statistické bureau.

Jednota ujímá se důležitých *časových otázek průmyslových*, pojednávajíc o nich ve valných hromadách, podávajíc pamětné spisy a dobrá zdání o předlohách zákonů živnostenských a j. [2])

V kruzích našeho průmyslnictva nedostává se pohříchu Jednotě takového účastenství, aby plnou silou ve všech oborech svých mohla působiti. [3])

Na *Moravě* zřízen jest v Brně ústřední spolek živnostníkův, kterýž pohříchu při smutných poměrech vnitřních nemůže účinně působiti ku zorganisování a ku povznešení našeho živnostnictva na Moravě. [4])

---

[1]) Ku vydávání této bibliotéky byl opatřen v l. 1878.—1881. kapitál 2000 zl. Roku 1881. vydala Jednota v této bibliotéce »Rádce živnostníků«, r. 1882. »Čítanku průmyslovou (r. 1883. II., r. 1885. III. vydání), r. 1885. Základové obuvnictví. Průmyslové čítanky bylo záhy rozebráno v prvých dvou vydáních 5600 výtisků. Ku vydání připravuje Jednota mimo jiné ***nauku o uměleckém průmyslu***.

[2]) Jednota již v letech čtyřicátých naléhala na zřízení bursy v Praze, na založení škol obchodních a hornických, na vydání zákona o směnkách, zákona o ochraně průmyslových vzorků (návrh Strobachův) a j., přičiňovala se o zvelebení plátenictví lnářství, železářství a j. V posledních letech horlivě se obírá reformou zákonodárství živnostenského, jakož i reformami sociálně politickými, upravením českých řek a j. Sjezd živnostenský r. 1879. Jednotou do Prahy k úradě o novém živnostenském řádu svolaný znamenitě se vydařil.

[3]) V Čechách jest drahně soukromých spolků živnostenských, t. spol ***českomoravských mlýnářů*** (roku 1885. 173 členů, příjem 2265 zl., čisté jmě 497 zl.) a j.

[4]) V Brně vychází od r. 1884. zájmům živnostenským věnované časopi ***»Listy živnostenské«*** a ***»Živnostník«***.

Ve *Slezsku* založilo české řemeslnictvo *v Opavě* čilou řemeslnickou besedu a j.

V dobách našeho národního porobení, v dobách reakce propadlo poněmčení poměrně nejvíce naše *obchodnictvo*, k čemuž arciť nejvíce přičinilo, že obchod v zemích koruny české byl ode dávna téměř cele v rukou Němců neb židů, ve věci národní buď zcela lhostejných, aneb nám přímo nepřátelských.

S velikými obtížemi a nesnázemi dobývali jsme a dobýváme půdy v obchodu a ruch národní do kruhů našeho obchodnictva nejpozvolněji pronikal. O národní probuzení a o zorganisování českého obchodnictva zajisté nemalou zásluhu dobyl si pražský spolek *Merkur*.

Spolek tento byl založen r. 1862. za poměrů velice nepříznivých. Tehdáž se čeští kupci na nemnohé výminky málo starali o vývoj národní v Praze, velkoobchod byl téměř úplně v rukou německých. Roku 1863. měl Merkur 35 čestných a 67 řádných členů a byl převahou německý, valná čásť členův byli židé. [1])

R. 1869. vzrostl počet členů na 860, jmění spolkové na 2519 zl. 58 kr., t. r. byly přepracovány a stvrzeny nové stanovy, Merkur se stal spolkem *českým* a od té doby vyvinuje ve všech oborech činnosť jarou a neunavnou.

Merkur pečuje především o rozšíření odborného vzdělání v kruzích českého obchodnictva, o hájení zájmův obchodních, jakož i o provedení rovnoprávnosti ve všech sborech a zastupitelstvech obchodnictva; [2]) již roku 1865. ujímal se zřízení *bursy* v Praze, roku 1868. vypracoval rovnoprávné stanovy bursovní a t. d.

---

[1]) Roku 1863. činily příjmy Merkura 1080 zl. 60 kr., vydání 623 zl. 29 kr., zbývalo jmění 457 zl. 31 kr. Koncem r. 1884. měl Merkur 990 členů, spravoval 3893 zl. 7 kr. fondového a nadačního jmění, základní jmění spolku obnášelo 3796 zl. 70 kr. Roku 1884. přijal 5016 zl. 42 kr. (příspěvky členů 3707 zl.), vydal 4970 zl. 29 kr.

[2]) Již r. 1864. založil Merkur ***knihovnu,*** již po všecky časy horlivě rozšiřuje, r. 1868. měla 922 svazků; zřídil ***čitárnu,*** v níž jest vyloženo přes 70 po výtce odborných časopisů; podniká začasté odborné i poučné přednášky a rozpravy o otázkách obchodních a národohospodářských. Roku 1867. počal vydávati spolkový orgán *»Pražský Lloyd«* a *»Prager Lloyd«*, od r. 1884. vydává *»Český Lloyd«* (Obchodní Listy).

Merkur ujal se zájmů obchodnictva v četných peticích ku sborům zákonodárným a účastnil se horlivě našich vlasteneckých podniků; bez ustání usiluje o rovnoprávnosť národní při filiálce národní banky v Praze, při obchodním gremiu a při obchodní a živnostenské komoře pražské, při drahách a při poštách a spolu s klubem samostatných obchodníků pražských nejvíce přičinil ku napravení křivd, jež jsme dosud při obchodní komoře pražské snášeti musili, posledními volbami do této komory.

R. 1862. ujímal se Merkur při pražském gremiu obchodním zřízení českých parallelek při nedělních školách pokračovacích; již r. 1867. zvolil zvláštní výbor ku vypracování české terminologie obchodní. R. 1864. založil důležitou sbírku vzorků, která již r. 1865. měla 3580 čísel. R. 1869. velmi úsilně podporoval zřízení průmyslové a hospodářské výstavy v Praze atd.[1]

Roku 1883. založil jednotu správních úředníků cukrovarů v Čechách, na Moravě a ve Slesku; r. 1884. podnikl sjezd soukromného úřadnictva, r. 1885. sjezd maloobchodníků atd.

Přičiněním Merkura byla r. 1869. založena *„první občanská záložna v Praze“*, která koncem r. 1883. měla 809 členů se 4538 podíly a při níž t. r. byl veškerý oběh peněz 17,815.286 zl.[2]

Československá obchodnická beseda v Praze založena r. 1880., čítala r. 1885. 1300 členův, vydává „Věstník“ a Kalendář obchodnické omladiny československé, podporuje chudé žáky na obchodních školách, podniká různé přednášky i zábavy atd. Koncem října 1885. obnášelo jmění tohoto spolku 1329 zl. 46 kr.

Pražské *obchodní gremium* smutně slyne svou nečinností u věcech obchodních a snad horlivostí u věcech *národně německých*. Tento sbor obmezuje té doby činnosť svou na zachování ryze německého rázu obchodní akademie a nedělní školy obchodní v Praze, jež byly založeny a jsou také vydržovány spolu z peněz obchodníkův českých.

Veškeré snahy o časovou reformu tohoto sestárlého a zastaralého sboru byly dosud marné.

Zdarně prospívá r. 1885. v *Plzni* založený *klub českých obchodníků z obvodu obchodní komory plzeňské*, kterýž na sklonku r. 1885. měl 235 členů. —

V organisaci našeho *živnostnictva* nastala důležitá změna živnostenským řádem z r. 1859., totiž zrušením starých přežilých cechů a zavedením nových živnostenských společenstev.

O zrušení cechů postarala se vláda velmi rychle, o zřízení nových společenstev nestarala se ani vláda, po výtce ani živnostníci sami.

---

[1]) Roku 1864. ustanovil Merkur zvláštní výbor ku zaopatřování služeb, r. 1878. založil fond cestovní; r. 1881. založil v Praze velmi činný klub samostatných obchodníků a průmyslníků, jakož i odbor ku vzájemnému podporování členů pro případ nemoci a úmrtí. Odbor tento měl r. 1881. 97 členů, t. r. přijal 1088 zl. 86 kr., vydal 330 zl. 39 kr., koncem r. 1884. obnášelo jeho jmění základní 2439 zl. 27 kr., jmění vydajné 764 zl. 49 kr.

[2]) Koncem roku 1883. obnášela aktiva této záložny 3,437.724 zl. (směnky 1.106.057 zl., půjčky 1,485.330 zl. cenné papíry 311.582 zl., nemovitosti 215.551 zl. atd.); v passivách bylo obsaženo 136.140 zl. závodních podílů, 2,846.910 zl. vkladů, 184.923 zl. záložní fond atd. Čistý zisk r. 1883. se páčil na 20.359 zl.

Nová společenstva, pouze v nemnohých velkých městech zřízená, byla řídkou výminkou, nikoliv pravidlem.

Na výsluní naprosté svobody živnostenské zbujela zhoubná desorganisace živnostnictva. Po výtce touto politikou naprosté svobody a volnosti hospodářské bylo také naše malé řemeslnictvo. vydáno jsouc beze vší ochrany v šanc převaze a přesile peněžné jistiny a velkého průmyslu i nesolidní konkurrenci, přímo ve všem ohroženo.

Po drahná léta žádalo živnostnictvo za pomoc a za ochranu *skutečným* živnostenským řádem, jímž by bylo chráněno před vykořisťováním a olupováním švindléřskou a nesolidní konkurrencí, velikým kapitálem. Po drahná léta doprošovalo se naše řemeslnictvo ochrany jediného svého majetku, lopotně nastrádaných schopností řemeslných, žádajíc, aby důkladně svému řemeslu vyučený řemeslník byl zachráněn před zaniknutím v námezdném otroctví.

Tužby a žádosti hynoucího řemeslnictva nenalezaly ani při vládě, ani při zákonodárství sluchu, dokud zářily na naší obloze hvězdy ústavácké. Když pak r. 1879. v naší vnitřní politice nastal obrat, když se smutného dědictví ústavákův ujala většina autonomistův, osvěženy byly také naše kruhy řemeslnické novými nadějemi a ujaly se díla s velikou horlivostí a právě v těchto kruzích nebývalou jednomyslností.

Roku 1879. byl podniknut v *Praze* valný sjezd živnostníkův, na němž bylo zevrubně rokováno o potřebách živnostnictva a o novém řádu živnostenském. K usnešením tohoto sjezdu přistoupilo v prosinci r. 1879. shromáždění 300, v lednu r. 1882. shromáždění 2882 českých živnostníkův.

Živnostnictvo naše pozvedlo svého hlasu s velkým důrazem také na velkých sjezdech *v Brně*, *v Chrudimi*, *ve Vysokém Mýtě*, *v Nimburce*, *v Mladé Boleslavi*, *ve Slaném* a j. konaných a v nesčíslných peticích, jimiž zaplavilo říšskou radu.*)

Na těchto sjezdech obnovilo živnostnictvo svá stará přání, vrcholící v žádosti za obmezení naprosté svobody živnostenské, která se jemu prodlením posledních desítiletí stala přímo osudnou.

Novellou ku živnostenskému zákonu dne 15. března 1883. vydanou byla zavedena *nucená* společenstva živnostenská, která jsou *samosprávná* zastupitelstva zájmův živnostenských a spolu *orgány správními*; s nimi ústrojně souvisí *pokladny pro nemocné*, *rozhodčí a smírčí soudy*, upravení poměrův uče-

---

*) ***Na vídeňském*** sjezdu společenstev v listopadu r. 1811. bylo zastoupeno 50 společenstev 14—15000 členův čítajících, sjezdu toho účastnilo se 500 poslův živnostenských sborů a 3500 živnostníků z celé polovice říše. Neméně hojnému účastenství těšil se také obecný rakouský sjezd živnostníků ve Vídni roku 1882.

nických a dělnických, zřizování živnostenských škol pokračovacích a j.

Nucená společenstva mají býti toliko uhelným kamenem nové, samosprávné organisace našeho řemeslnictva. Na těchto společenstvech místních měla by býti zbudována nová obecná organisace našeho malého živnostnictva. Společenstva místní volte *okresní* společenstva neb zastupitelstva živnostenská a ze středu těchto zastupitelstev buďtež volena *živnostenská zastupitelstva zemská.*

Okresní a zemská společenstva byla by přivtělena podobně jako okresní a zemské školní rady úřadům správním prvé a druhé stolice a měla by míti při řešení odborných otázek živnostenských při živnostenských úřadech vliv rozhodující.

Tato organisace, založena jsouc v zásadách samosprávných, by zajisté valně prospěla živnostnictvu, tímto způsobem bylo by lze racionálně rozřešiti úkol valným sjezdem živnostníkův r. 1879. na Jednotu průmyslovou v příčině zřízení *ústřední jednoty průmyslové pro království České vznešený;* takovouto organisaci by zajisté byl také nejzdárněji ukončen zápas na rozdělení obchodních a živnostenských komor v samostatné komory živnostenské a v *samostatné komory obchodní*, jenž podnícen byl v kruzích živnostenských po výtce vydáním nového živnostenského řádu ze dne 15. března 1883., jímž se práva a působnost komor obchodních u věcech živnostenských valně rozšířila.

Na říšské radě učinil dr. *Mattuš* návrh na reformu obchodních komor vzhledem ku těmto přáním našeho živnostnictva. Návrh ten byl po velkém rokování a přes odpor levice 30. ledna 1883. živnostenskému výboru ku předběžné poradě odkázán a neoctl se více na denním pořádku porad sněmovních zvláště proto, že nebyla zabezpečena většina pro přijetí jeho, jelikož také Poláci, obávajíce se, že by samostatné obchodní komory v Haliči úplně v moci židů se octly, ku této reformě komor odmítavě se chovali.

Novým volebním řádem do obchodních komor, jehož zákonnost nálezem nejvyššího správního soudu ze dne 11. července 1884. byla uznána, stala se přiměřenějším rozdělením volebních sborů a rozšířením volebního práva náprava mnohých a nejkřiklavějších nespravedlností a neshod někdejších řádů, avšak těmito opravami jest důkladná reforma obchodních komor toliko *odročena*, nikoliv definitivně ukončena.

Obchodní komory budou i na dále toliko co do jména *také* komorami živnostenskými, naše živnostnictvo však potřebuje *skutečná* zastupitelstva svých zájmů, taková zastupitelstva, jimiž se na př. naše zemědělství plným právem již honosí.

Řádně zřízená, populární, odborná zastupitelstva zájmův národohospodářských vůbec jsou veledůležití činitelé v ústroji veřejné správy a mají i jako poradné orgány odborné velikou dů-

ležitosť pro zákonodárství, zamezujíce povrchní pojednávání a nedokonalé řešení oprav hospodářských při vládě i ve sněmích atd. Mají-li však zastupitelstva tato úkolu tomuto dostáti, musí býti sbory *skutečných* odborníkův a skutečných zástupcův příslušných živlův a odvětví naší národní práce, našeho hospodářství.

Proto toužíme netoliko na racionálni zorganisování zástupitelstev rolnictva, živnostnictva a obchodnictva, alebrž také na zřízení zastupitelstev *dělnictva*.

Nezapomínejme, že bylo r. 1880. v naší polovici říše sčítáno 6,425.980 dělníkův. *) Dělnictvo vždy důrazněji naléhá na zřízení *komor dělnických*, v nichž by byly zájmy dělnictva tak hájeny, jako hájí zájmy živnostnictva komory obchodní, zájmy rolnictva zemědělské rady a spolky hospodářské.

Zřízení zastupitelstva neb *komor dělnických* jest nemalé důležitosti socialně-politické. Nechceme-li, aby dělnictvo na hájení svých zájmův tajné spolky zakládalo a v nich se také proti společnosti puntovalo, musíme založiti zastupitelstva dělnictva, v nichž by na zákonné půdě s otevřeným hledím mohlo také dělnictvo hájiti zájmy své a práva svá.

„Nejúčinnějším prostředkem ku zažehnáni nebezpečí socialismu jest svoboda dělnictva“. (Laveleye.)

Zřízení zastupitelstev dělnictva jest tím nutnější a prospěšnější v naší době, když jde o řešení tolikerých a tak důležitých záhad sociálně-politických. Mohou-li tyto reformy zdárně býti provedeny bez přímého i bez nepřímého spolupůsobení dělnictva? Při našich volebních řádech jest dělnictvo vyloučeno ze sborů zákonodárných a příných zastupitelstvech dělnických dosud nemáme!

Při rokování o VII. kapitole živnostenského řádu uznala říšská rada nezbytnou potřebu slyšení dělníkův o tomto zákonu a svolala r. 1883. památnou expertisu, v níž byly také veškeré třídy dělnictva zastoupeny.

---

*) Roku 1880. bylo *dělníků*

	při zemědělství:	při hornictví, hutnictví a průmyslu:	při obchodu, při dopravě a v závodech peněžních:	nádenníků:		dohromady:	na 100 obyv. připadá průměrně dělníků:
v Čechách	633.185	664.568	44.903	247.237	=	1,589.893	28·59
na Moravě	272.227	193.032	9118	112.344	=	586.721	27·25
ve Slezsku	88.227	67.658	3978	15.598	=	175 461	31·05
v Dol. Rakousích	193.709	336.963	39.138	79.110	=	648.921	27·84
v celé polovici říše	3,738.290	1,643.011	162.080	882.599	=	6,425.980	29·02

Zřizování spolků *dělnických,* organisování českého dělnictva v Praze ujal se r. 1867., pohříchu s nevalným zdarem *dr. Chleborád.* Ve valném shromáždění dělníkův 15. prosince r. 1867. zvolen byl výbor ku založení „spolku svorných zápasníků za blahobyt dělnictva.“ Spolek tento měl opatřovati dělnictvu laciné a dobré potraviny, palivo, oděv a j. potřeby.

Prvá valná hromada prvního dělnického spolku „*Oulu*“ byla odbývaná za velkého účastenství dělnictva 1. března roku 1868. na Žofíně v Praze. Na 4000 dělníkův súčastnilo se tohoto shromáždění.*) Organisováním „*Oulu*“ měl býti položen základ vymanění dělnictva z poroby spolčováním dělníkův ku výrobě. Cíl tento pohříchu nebyl dosažen; Oul likvidoval r. 1869. České dělnictvo převážnou většinou se dosud kloní ku straně tak zvané konservativních socialistův a zatracuje výstřednosti radikálův i anarchistů.

Střediskem dělnictva českého v Praze bohdá se stane roku 1884. založený *politický klub českého dělnictva,* kterýž má té doby přes 300 členův. Ve městech venkovských založeno jest drahně *dělnických spolků vzdělávacích, besed,* a pod.

XIV.

Účelná, prozíravá a neunavná *svépomoc* rolnictva a živnostnictva musí nalézati při sborech zákonodárných i při vládě ochotnou a neunavnou, osvěžující, podněcující a sílící podporu.

Čelným a nezvratným cílem naší národohospodářské a socialní politiky musí býti netoliko *zachování,* ale také *zmohutnění středních tříd rolnických a živnostnických,* protože na těchto uvědomělých a hospodářsky neodvislých třídách, a nikoliv na bedrách nemnohých milionářův, spočívá moc a síla moderních států. —

Na širém bojišti, jímž vede cesta k těmto cílům, objevují se začasté svítivé avšak mrazivé bludičky, snivé idealy, zvučná hesla radikálův, konservativcův barev nejrozmanitějších, jež nás nesmí osloniti ani oslepiti, nechceme-li na této lopotné cestě zablouditi, nechceme-li se oněch cílův minouti. V národohospo-

*) Oul měl 3000 členů, kteří byli splatili na závodní podíly téměř 150.000 zl. Při této ústřední jednotě byly zřízeny odbory vzdělávací. potravní, strojnický (Pluh), obuvnický (Bechyně), krejčovský (»Kroj« a »Vlasta«), truhlářský (Lípa), hrnčířský (Jíl) a zednický (Štít).

dářské a v socialní politice *není* naprosto neměnlivých, za všech poměrů platících axiomů. Doktrinářským trváním na domnělých dogmatech národohospodářských neb socialně-politických pramálo bychom prospěli tonoucímu rolnictvu, hynoucímu řemeslnictvu a zbědovanému dělnictvu!

Nejsvůdnějším heslem, za nímž jsme se také v naší říši po celá desítiletí do únavy honili, jest zajisté bludička naprosté *volnosti a svobody hospodářské.* Smutné zkušenosti v době té nabyté rozptylily zajisté mnohé růžové přeludy nadšených přátel naprosté svobody hospodářské.

Zákonodárství moderních států nesmí ani přímo ani nepřímo zdrcující převahu a monopol menšiny silných nad ohromnou většinou slabých a málomocných upevňovati; alebrž musí raziti cestu vývoji skutečné svobodě hospodářské, založené v hmotné neodvislosti vždy větších většin veškerého obyvatelstva, v rovné vážnosti práce a kapitálu.

Zákonodárství a vláda musí odklizovati překážky kulturního i hospodářského vývoje *veškerého* obyvatelstva, jež nemohou býti svépomocí odstraňovány; musí usnadňovati cestu poctivé práci ku majetku a ku zámožnosti, ku vymanění se práce z naprostého otročení velkému kapitálu.

V naší politice národohospodářské a socialní nastal rozkladem svrchované moci ústaváků, nastolením nynější vlády hr. *Taaffea* a změnou většiny na říšské radě r. 1879. veledůležitý, našemu rolnictvu, řemeslnictvu i dělnictvu zajisté příznivý obrat, jenž byl zvěstován ve *trůnních řečích*, jimiž byla zahájena říšská rada 8. října 1879. a 26. září 1885., jakož i v tak zvaném *agrárním programu,* kterýž byl hr. Taaffe na radě říšské odpovídaje ku interpelaci hr. Hohenwartha dne 25. ledna 1881. vyložil. Ve trůnní řeči ze dne 8. října 1879. prohlásila vláda hr. Taaffea, že bude zvláštní péči věnovati *domácí práci* přiměřenou změnou politiky obchodní a dopravní, reformou zákonodárství živnostenského, čelící ku sesílení malého živnostnictva, upravením poměrů dělnictva ku podnikatelům a j.; zvláště pak ohlásila předlohy zákonů o zcelování a zaokrouhlování pozemkův, o úlevách berní a poplatků záložnám a j., zvláště rolnictvu a živnostnictvu prospívajícím ústavům úvěrním, o zamezení lstného zkracování věřitelův dlužníky atd.

Hr. *Taaffe* pak vykládaje zevrubněji ve sněmovně poslanců ve 106. sezení dne 25. ledna r. 1881. program své vlády v příčině reform zemědělských, uznal, že se rolnictvo octlo v poměrech velice kritických, a že jesť povinností vlády i zákonodárství o odvrácení tomuto veledůležitému stavu hrozících nebezpečí se přičiniti. Pomoc tuto vyhledává ve skládání a zaokrouhlování pozemkův, jakož i v usnadnění rozdělování pozemkův společných; ve svolení úlev daní, poplatků a kolků záložnám; v zákonném

opatření proti šíření se nákazy dobytka; v obmezení svobody lichvářů a j.

Hr. Taaffe uznal *zachování stavu selského* za velkou důležitosť a slíbil, že vláda o zmohutnění této třídy našeho rolnictva neunavně starati se bude. Zvláště pak, že učiní předlohy o ulevení poplatků při převádění vlastnictví usedlostí rolnických děděním, o zjednodušení a o lacinějším projednávání menších pozůstalostí, o upravení přispívání státu ku provádění zemědělských meliorací; současně pak přislíbil, že zvláštní péči bude věnovati zvelebení hospodářských škol, a zemědělství prospěšnému upravení sazeb dopravy po železnicích.

„V přesvědčení, že čelnou příčinou neblahých poměrů zemědělství jest přetížení rolnických usedlostí příliš vysoko zúročenými dluhy, přemítá a uvažuje vláda“, — pravil hr. Taaffe, — „kterak by bylo lze provésti konvertování těchto dluhů na úrok nižší a zdali by stát neměl takové konvertování podporovati a usnadňovati slevením poplatků?“ —

Dle trůnní řeči, již byla říšská rada 26. září 1885. zahájena, bude v nynějším období říšské zákonodárství upravovati *právo dědičné při usedlostech rolnických, obmezení dělení kmenových usedlostí rolnických;* novým řádem exekučním má býti obmezeno právo exekuční při majetku rolnickém a j. Vláda obnovila také v této trůnní řeči sliby své v příčině ochrany domácí výroby zemědělské i průmyslové na domácích trzích reformou celní a náležitým upravením sazeb dopravních; hájení a rozšiřování trhu domácí výroby naší obchodními smlouvami atd.

V této trůnní řeči veliký důraz položen byl na postupování v positivných reformách sociálně-politických, jakož i v ochranných opatřeních zákonných proti výstředním socialistům, ohlášeny pak byly mimo jiné předlohy o pojišťování dělnictva. S nemenším důrazem uznáno bylo provedení reformy v právu dědičném při středních usedlostech zemědělských čelící ku zachování a ku sesilení „této pro zachování společenského a hospodářského řádu tak důležité třídy obyvatelstva“ za nezbytně nutné a potřebné.

Při řešení záhad a při provádění reforem národohospodářských a sociálně-politických kříží se zvláště v naší říši nesčíslné, vzájemně velice se různící ano namnoze vzájemně se vylučující interesy místní a j., tak že při podnikání těchto úkolův není lze pomýšleti na *úplné* všech těchto zájmův šetření a na úplné vyhovění všem těmto potřebám místním a j., slovem na zbudování reforem všeobecně a trvale uspokojivých.

Obtíže a nesnáze tyto rostou také vrtkavostí základních zásad politiky národohospodářské a sociální, jakož i přílišně *rozšířenou a neustále ještě rozšiřovanou kompetencí říšké rady v těchto oborech.*

Říšskými zákony není lze i při nejhorlivější a při nejupřímnější snaze zákonodárcův plnou měrou vyhověti nárokům a

potřebám rolnictva a průmyslnictva ve všech v ohledu národohospodářském a kulturním tak velice se různících, královstvích a zemích; proto musíme v zájmu národního hospodářství *především* a *bez ustání* důrazně naléhati na *decentralisaci tohoto zákonodárství;* na *odevzdání veškerého zákonodárství zemědělského sněmům zemským.*

I v trůnní řeči ze d. 26. září 1885. byl položen velký důraz na rozhodující *spolupůsobení zemských sněmů při reformování zákonodárství zemědělského.* Jest zajisté na vládě a na většině autonomistův na říšské radě, aby se přičinily o vývoj samosprávy v těchto oborech, usnadnily a urychlily by tím zajisté zdárné provádění těchto reforem velice.

Reformy národohospodářské a sociálně-politické nedotýkají se toliko zájmů *hospodářských,* ale po výtce také zájmův *národních* a jak přirozeno, také veledůležitých zájmů sociálních; proto nesmějí býti toliko *jednostranně,* jak se začasté stavá, toliko s hlediště hospodářského, alebrž se vzhledem ku všem těmto zájmům všestranně a střízlivě posuzovány a uvažovány.

Jednostranným posuzováním trpí u nás velice na př. řešení důležité otázky sporné, *obmezení naprosté volnosti dělení statků, upravení práva dědění* a j. Přihlédněme blíže k těmto záhadným otázkám.

Zachování statečného a prospívajícího středního stavu rolnického jest zajisté velikou důležitostí *národohospodářskou, sociálně-politickou* i národní.

Kvetoucí rolnictvo jest netoliko důležitou pákou národohospodářského vývoje a mocnou překážkou vzmáhání se proletářstva, jež jest rakovinou moderní industrie; četný, zdravý, střední stav rolnický jest při své dělné síle a zámožnosti, při své vrozené přichylnosti ku veřejnému pořádku mocnou záštitou netoliko proti příboji podvratného anarchismu, ale také proti libovůli bureaukracie a despotismu.

Samostatné a neodvislé rolnictvo jest nejpevnějším sloupem svobody a samosprávy, nejdůležitějším zdrojem poplatní síly.

Rolnictví připoutává rolníka k půdě a tato přichylnosť ku hroudě té, již byli předkové zúrodnili, jest zárodkem horoucí lásky k domovině, jíž rolnictvo vyniká.

„Společnosť lidskou po všecky časy spojuje i rozlučuje, národy i státy tvoří i boří *půda,* na níž člověk své chaty buduje". (Liebig.)

Osudy národností jsou po všecky časy nerozlučně spojeny s vlastnictvím a s rozdělením půdy.*) Bismarck usiluje o vyhlazení Poláků v Poznani podniká velkou půjčku státní na vykoupení polské půdy Němcům.

---

*) Naše rolnictví. Str. 9. atd.

„Chraňme pečlivě stav selský,“ — píše *Roscher*, — „jestiť poklad, záložní fond naší *národní budoucnosti!* Stav selský jest kořen pně národního.“

Podlomení hospodářské síly, rozrušení našeho rolnictva bylo by zajisté zvláště pro náš národ neštěstím velikým. Již r. 1847. napsal dr. *Brauner:* „Vláda a každý vlastenec musí pečovati o zachování samostatného selského stavu v Čechách, musí se přičiňovati, aby tento stav nebyl proměněn ve třídu na kapitalistech na věky odvislých nájemníků půdy.“

Nejdůležitější zárukou zachování statečného a kvetoucího středního stavu rolnického jest zajisté *zachování selské rodiny při plné síle a neodvislosti.* Rozkladem rodiny nastává rozklad společnosti vůbec. Hospodářská neodvislosť rolnické rodiny jest založena v držení statku, ku její přiměřené výživě stačícího.

Proto je střední stav rolnický netoliko přílišným drobením, ale také nepoměrným hromaděním pozemků v jedněch rukou stejně ohrožován. Přílišným shromážďováním statků zemědělských přibývá zemědělské proletářstvo, mohutní palčivá otázka agrární. Vizme, kterak vyrostla agrární otázka v hrdé Anglii!

Nynější agrární soustava ve Velké Britanii počíná okupací této země Normany, když po poražení Sasíkův vítězný Vilém dobytá území 60.000 vojínům v úděl dal. Vývojem zemědělství, výroby a tržby rostlo bohatství majitelů půdy v Anglii úžasně, latifundií menší statky pohlcujících neustále přibývalo, současně však samostatných vlastníkův půdy vždy více ubývalo.*)

---

*) Ve Velké Britanii bylo r. 1688. 200.000, r. 1786. 250.000 vlastníků půdy. V Anglii a ve Walesu bylo, nepočítaje členy rodin,

	vlastníků půdy:	při zemědělské výrobě bylo zaměstnáno ze	
r. 1861.	30.000	20,066.224 obyv.	2,010.454 obyv.
„ 1871.	26.000	22,712.266 „	1,657.138 „
„ 1881.	?	25,974.439. „	1,383.184 „

Při zakládání pozemkových knih bylo arciť v Anglii a ve Walesu r. 1881. sčítáno 972.000 gruntovníků, kteří drželi 33,013.514 akrů pozemků, avšak mezi nimi bylo 703.289 gruntovníků, kteří měli méně než 1 akr (= 0 405 *ha*) a 121.983, kteří měli méně 10 akrů pozemkův, byli to po výtce majitelé domů, letohrádků atd.; oproti tomu bylo v držení 66 majitelův 1,917.076 akrů, v držení 100 majitelův 3,917.641 akrů, 280 gruntovníků drželo 5,425.764 akrův neb téměř *šestou* část veškeré plodné půdy Anglie a Walesu; 523 gruntovníků bylo v držení *pětiny*, 7010 gruntovníků v držení *čtvrtiny* této půdy.

Ve *Škotsku* náleží 132.131 rolníkům 18,946.694 akrů plodné půdy, avšak mezi nimi drží 113.005 méně než 1 akr a 9471 méně 10 akrův pozemků; oproti tomu náleží na př. vévodovi a Argyllu 1,326.000 akrů ve Škotsku a 32.095 akrů pozemků v Anglii; 12 největších statkářů škotských drží 4.339.722 akrů nebo téměř *čtvrtinu* celého Škotska, 70 statkářům náleží 9,400.000 akrů nebo polovice Škotska, 1700 statkářům patří $^{9}/_{10}$ Škotska.

V *Irsku* jest 20,159.678 akrů vzdělané půdy v držení 68,716 gruntovníků, z nichž drží 36.144 méně než 1 akr, téměř 7000 méně 10 akrů, oproti tomu drží 774 statkářů 9,612.728 akrů neb téměř *polovici* Irska.

V Anglii drží té doby 20.000 rodin, dohromady asi 100.000 osob téměř polovici veškerých pozemků, jistiny a kapitalisovaných důchodů veškerého obyvatelstva této říše! V tomto nepoměrném rozdělení pozemků a veškerého majetku, v těchto výstředních protivách přílišného bohatství jednotlivců a nezměrné bídy mas lidu založena jest palčivá otázka agrární, která té doby zimničně lomcuje velemocnou, hrdou Anglií, na oko tukem vlastního blahobytu se dusící!

„Bedlivý pozorovatel," — píše *Thornton* o poměrech anglických, — „již nyní slyší v reptání neusedlých hmot lidu děsné hučení moře před bouří a poznává, že tyto hmoty lidu, jakmile dospějí k plnému poznání své moci politické, ovládnou neobmezeně zem."

Cliffe Leslie pak dovozuje: „Záhy nastane okamžik, kdy musí býti rozřešena nejpalčivější otázka anglické a irské politiky, má-li býti naše domácí půda toliko zdrojem moci a přepychu nemnohých jednotlivcův, anebo základem blahobytu a pramenem štěstí veškerého národa, a zdali tuto záhadu mají řešiti onino nemnozí jednotlivci, aneb veškeren lid."

Po všecky časy byly a budou zajisté veliké državy a nepatrné, zakrsalé statky zemědělské, avšak velikou důležitostí národohospodářskou, sociálně-politickou a národní jest, aby v našem zemědělství byla zachována převaha středních statků rolnických, t. statků takových, při nichž by bylo lze racionelně a s poměrným prospěchem hospodařiti a jichž výnos by stačil ku slušné výživě rolníkovy rodiny. Postihujeme veliké obtíže racionálního rozřešení tohoto problemu, uznáváme nesnáze při stanovení rozloh nedílných středních statků rolnických, souhlasíce také, že se při tom nemůže přihlížeti toliko ku rozloze, alebrž především ku výnosu pozemků.

Obecně se uznává, že jest lze toliko při takové rolnické usedlosti s poměrným prospěchem hospodařiti, při níž může rolník potah držeti.

Čím obtížnější jest však při veliké různosti poměrů zemědělských řešení této velice složité a nad jiné důležité otázky zemědělské, tím zřejměji vysvítá, že tato reforma zemědělského zákonodárství bez rozhodujícího spolupůsobení *zemských sněmů* ku zdárnému konci přivedena býti nemůže.

Stejným směrem, jako reforma čelící ku obmezení naprosté svobody dělení statků rolnických, nese se také *zakládání domoviny, obmezení exekučního práva* a j.

Kolébkou *práva domoviny* (homestead) jsou *Spojené Obce Severoamerické*, úhelným kamenem tohoto práva, jež té doby již jest uznáno ve 40 ze 46 Spojených států a obcí, jest zákon ze dne 20. května 1862., jimž se upravuje zakládání domovin na pozemcích unii rozprodávaných.

Právem domoviny má býti občan se svou rodinou uchráněn před bidou, v prsou jeho má býti probuzen a živen ušlechtilý pocit neodvislosti; domovina má býti pevným sloupem zřízení společenského a řádu veřejného. Právo domoviny není toliko právem zemědělským, ale také právem obecným, spočívát spolu na zásadě, že jest důležitým zájmem celé společnosti, aby každý občan měl domovinu, aby byl neodvislý a aby rozmnožoval jmění společnosti.

Soudní dvory, jakož i nejčelnější učenci Spojených Obci uznávají jednomyslně dobrodiní zákonů o domovině netoliko pro soukromníky a pro rodiny, ale také pro veškeré zřízení státní, uznávají, že jest toto právo nejdůležitějším a nejúčinnějším prostředkem ku zamezování rozšiřování se pauperismu atd.

Domovina jest po nálezu soudního dvoru v *Jowě* útulkem, v němž jest rodina uchráněna před následky hospodářských nehod, jichž se začasté nemůže nikdo vystříhati atd.

Základem práva svobodné domoviny jest *obmezení práva exekučního*, protože podstatou tohoto obmezení jest uznání neobmezeného práva dlužníkova ku majetku, jehož nezbytně potřebuje ku poctivé a slušné výživě své rodiny. Obmezením práva exekučního dochází uznání právo dlužníkovo na existenci.

Na obmezení práva exekučního bylo již na radě říšské učiněno drahně návrhů, letos učinila vláda v příčině této zvláštní předlohu, jíž mají býti odklizeny zlořády při provádění dosud platícího exekučního řádu převládající, na něž se zvláště v kruzích rolnických a řemeslnických tak velice touží, zvláště pak má býti zamezeno, aneb alespoň obmezeno vykořisťování dlužníkův i věřitelův podvodným se smlouváním při dražbách atd.*)

Navrženým obmezením exekučního práva má býti netoliko před exekucí uchráněn minimalní majetek rolníkův a živnostníkův,

*) Podle dotčené předlohy vládní *nesmí* býti (§ 2.) mimo věci dle dosavadních předpisů od exekuce vyjmuté, příště zabaveny: šaty, peřiny, prádlo, domácí a kuchyňské nářadí, kamna, pokud dlužník těchto předmětů pro rodinu svou s ním společně žijící, nebo pro svou čeleď nezbytně potřebuje; potraviny a palivo na 14 dnů pro dlužníka, jeho rodinu a čeleď; dojná kráva, neb místo ní po vůli dlužníkově 2 kozy nebo 2 ovce a ku výživě jich na 14 dní potřebná píce a stelivo, pakli těchto zvířat dlužník ku své a ku výživě své rodiny a čeládky potřebuje. Řemeslníkům, nádenníkům a továrním dělníkům nesmí býti zabaveny předměty ku provozování jich povolání potřebné atd.

Příslušenství pozemků, dolů, atd. nemůže býti zabaveno bez hlavního objektu (§ 3.). Exekuce nemá se provésti, není-li naděje, že by z prodeje zabavených věcí po uhražení útrat něco zbylo. Ku prodeji věcí zabavených ustanoví se toliko 2 stání (§ 9.). Nedosahuje-li při exekučním prodeji věcí nemovitých vydražitelem podaná cena 70 násobné daně pozemkové, jakáž se z prodaného pozemku odvádí atd., může prodej ten státi se neplatným, učiní-li někdo vyšší nabídnutí. Nedosahuje-li při provedeném exekučním prodeji nemovitého statku vydražitelem podaná cena ani polovice 70 násobné domovní daně třídní, jest dlužník oprávněn žádati, aby prodej prohlášen byl za neplatný, pakli dokáže, že by prodejem tím nebyla uhražena pohledávka, pro kterouž byla exekuce vedena, útraty a j. a že by takovým prodejem dlužník ve hmotnou zkázu byl uveden (§ 17.).

ale má býti také domáhání se práva zjednodušeno a ulevněno.[1]) Z domáhání se práva, z konání spravedlnosti nemá zajisté stát těžiti, náklady jednání při soudech nemají pohlcovati, jak se začasté stává, také jmění práva se domáhajících občanův.[2])

Obmezení naprostě volného dělení pozemků, obmezení neb zamezení spekulačního parcellování statků rolnických, zakládání domovin, obmezení práva exekučního atd. není zajisté *cílem* politiky hospodářské, jsouť reformy tyto *prostředkem* ku zachování poměrně *zámožných rodin rolnických*, jež jsou základem a jádrem statečného středního stavu rolnického, jakož i k uchránění výrobných tříd vůbec před bezohledným vykořisťováním.

Veledůležitý tento účel nemůže býti arciť *toliko* těmito a podobnými reformami dosažen; jsouť toliko články velké soustavy, jíž musí zákonodárství a správa ku zastavení rozkladu a úpadku našeho rolnictva a živnostnictva se železnou důsledností a vytrvalostí postoupně cele provésti.

Proti zakládání domovin obmezováním práva exekučního atd. mimo jiné se také namítá, že tím úvěr utrpí atd.

Námitka ta je planá, protože obmezením práva exekučního vylučuje se sotva ta část majetku dlužníkova, k níž zajisté solidní věřitel zření nikdy nemá.

Obchodní úvěr pak nikdy nezabírá *veškerý* majetek dlužníkův. Obmezením práva exekučního stane se úvěr zajisté solidnějším.

O úvěru zemědělském nesmíme vůbec uvažovati jednostranně, musíme stále pamatovati, že jest nezadlužený statek rolnický idealním typem rolnické živnosti, jakož i že také normální úrok u nás pravidelně převyšuje skutečný normální důchod pozemkový.

Úvěr rolnický jest zajisté meč dvojsečný. Usnadňování úvěru *ku podnikání výnosných meliorací* a j. jest zajisté velkou důležitostí hospodářskou, avšak usnadňováním zemědělského úvěru *vůbec* usnadňuje se také lehkovážné a neproduktivní zadlužování rolnických usedlostí, jež bývá počátkem zhouby a úpadku rolníkův. Dluhy ochromují rolníka při zápasech konkurrenčních, nezadlužený rolník jest nejpevnějším sloupem zemědělství.

---

[1]) *Ve Spojených Obcích* jsou vyloučeny při exekuci rolníka 3 krávy, 2 voli, 2 koně a píce pro ně na měsíc, semeno a sazenice, jichž bude rolník v půl létě potřebovati, až do úhrnné ceny 400 zl., 15 úlů včel a drůbež do ceny 50 zl. — *V Srbsku* nesmí býti při exekuci rolníkovi zabaven pluh, vůz, 2 voli, 2 koně, motyka, sekera, kosa a potraviny, jichž potřebuje ku výživě rodiny a dobytka až do nové žně. Mimo to nesmí býti rolníkovi v exekuci prodáno 5 jit. pozemků i s úrodou, ani obydlí a stavení hospodářská, ani nádvoří a zahrady do výměry 1 jitra.

[2]) Na r. 1886. jest rozpočítán veškerý náklad ministeria spravedlnosti na 20,298.986 zl.; čistý výnos kolků na 17,427.000 zl. (v Čechách 4,714.155 zl., na Moravě na 1,559.730 zl., ve Slezsku na 376.880 zl.). a poplatků soudních na 33,750.000 zl. (v Čechách 8,003.960 zl., na Moravě 2,817.420 zl., ve Slezsku 544.730 zl.). V zemích koruny české obnáší čistý výnos kolků, tax a soudních poplatků 18,016.875 zl.

Čím více pak důchod pozemkový klesá, tím těžším břemenem stávají se rolnictvu dluhy a vyšší úroky, tím více potřebuje levného, solidního kapitálu, tím důležitějším se stává organisování *úvěru*, poměrně k nynějším poměrům zemědělství levného.

Situace jest jasná!

Rolník, těžící u velkém průměru sotva 4 proc., nemůže platiti věřitelům svým 4 proc., tím méně vyšší úrok, nemá-li upadnouti v jistou záhubu.

Rolník břemenům nepoměrně vysokých úroků podléhající nemůže vítězně závoditi s rolníkem ze svých břemen toliko 3, $3^1/_2$ neb 4 proc. platícím.

K usnadnění a k ulevení úvěru na hypotheky učiněn byl v posledních letech v naší polovici říše důležitý pokrok všeobecným zavedením a zřízením knih pozemkových,*) založením hypothečních bank zemských, hospodářských záložen atd., jakož i obmezením svobodného lichvaření (zák. ze dne 28. května 1881.), snížením ze zákona příslušících nebo bez určité míry ujednaných úroků se 6 na 5 proc. (zák. ze dne 14. června 1885.), jakož i úlevami při konvertování půjček hypothečních (zákon ze dne 11. června 1881.) a j.

Od vydání zákona ze dne 11. června 1881. do konce r. 1884. bylo v naší polovici říše konvertováno 100,215.099 zl. dluhů knihovních.

Veškerá tato opatření však nestačí, našemu rolnictvu musí býti poskytnuta pomoc opatřením *levného úvěru na umořování*, aby nemohl býti náhle vypovídán, ano u nás musí dojíti netoliko na všeobecné konvertování dluhů, při nemovitostech na vysoký úrok vtělených, ale také na vyvazení břemen hypothečních, jimž zemědělství podléhá.

Důležitější usnadňování úvěru jest zajisté odstraňování příčin, jež rolníka ku dělání dluhů donucují.

Dluhů při zemědělských statcích přibývá nepředloženým kupováním pozemků za ceny příliš vysoké, vymiňováním nepoměrně velkých břemen při postupování usedlostí rolnických, příliš nákladnými, nevyplácejícími se melioracemi, nedostatečným pojišťováním proti škodám a pohromám živelním atd.

V Badensku se snaží obmeziti nepředložené přeplácení pozemků zákonným vyhrazením lhůty, ve kteréž by mohl kupec po bedlivějším a chladnějším rozmýšlení smlouvu takovou zrušiti.

Dosud velká většina našich rolníkův není řádně pojištěna, k čemuž arcif nejvíce přičiňuje namnoze drahota, namnoze i ne-

*) Koncem r. 1885. byly knihy pozemkové založeny ve 25.504 obcích, (všech katastrálních obcí v naší polovici říše jest 29.553). V Čechách bylo zakládání knih gruntovních ukončeno v 9006 obcích a toliko v 8 obcích nebyly pozemkové knihy ještě úplně založeny.

solidnosť soukromého pojišťování. Proto tak často přivádí u nás pohromy živelní rolníka na pokraj záhuby.[1]) Radikální pomoc by byla arciť v nuceném, všeobecném zemském pojišťování rolnictva! Rolnicto musí arciť také rozumnou spořivostí nastrádati zálohy, aby rázem nepodléhalo občasným krisím hospodářským, nesmí se oddávati hospodaření ze dne do dne.

Řemeslnictvo jest dosud jádrem obyvatelstva našich měst, v řemesle nalézá dosud dělník možnosť ku založení domácího krbu rodinného, řemeslo dosud otvírá námezdnému dělníkovi vyhlídku ku vymanění se z podruží velkého kapitálu.

Řemeslnictvo touží především na ochranu proti podvratné a přímo zdrcující, nesolidní konkurrenci švindlěřské vůbec, na obmezení pak konkurrence *řemeslné výroby v trestnicích* a *podomovních obchodníků* pak zvláště. Snahy tyto čelící ku ochraně solidní práce proti přesile velkého kapitálu prohlašovány jsou začasté za zpátečnické hnutí svedených, neprozíravých mas atd.

Ano tato nařknutí vychází po výtce z kruhů, jež se pokorně klaní zlatému teleti a jež s nadšením třímají prapor ochranářství celního, dopravního atd.

Svobodná konkurrence, svobodná tržba *smí* býti obmezena ochrannými cly, zaručením výnosnosti železnic na útraty poplatníků, aniž by se toužilo na hospodářskou reakci atd. Oproti tomu jest každý pokus k odvrácení záhuby, jíž jest naše rolnictvo a řemeslnictvo ohroženo, vyhlašován za čiré, potupné zpátečnictví atd.

Důležitosť práce v trestnicích vysvitá zřejmě ze statistiky trestnic, v nichž bylo pracováno roční prací po 300 dnech

r. 1872.	1,933.025 dnů	=	6443 dělníkův,
„ 1881.	2,477.898 „	=	8026 „
„ 1882.	2,482.551 „	=	8161. „

Roku 1882. bylo v státních trestnicích[2]) uvězněno

	vězňů	pracovali v celku dnů:	pro trestnici pracovali dnů:	pro závody mimo trestnici pracovali dnů:	z výdělku tohoto připadalo státu zl.	kr.	trestníkům zl.	kr.
v Čechách	5331	963.544	168516	795.028	100.051	06	42.896	84
na Moravě ve Slezsku	1736	295.489	51.650	243.839	15.551	67	10.965	06
v celé pol. říše	19.556	3,353.668	601186	2,752.482	372.966	49	147.938	55

[1]) Ročně stihne krupobití 1—2 proc. obdělané půdy. Roku 1884. bylo v naší říši pojištěno proti krupobití 420,045.869 zl., pojistné obnášelo 11,480.984 zl., náhrad bylo vyplaceno 6,801.831 zl. *V Čechách* bylo r. 1881. postiženo rolnictvo ve 848 obcích krupobitím na 142.080 *ha*, škoda obnášela 4,634.463 zl., náhrady pojišťovnami vyplacené obnášely 603.203 zl.

[2]) Výpočty tyto vztahují se ku 20 státním vězením, z nichž jsou 4 v Čechách

V 21 státních trestnicích v naší polovici říše pracovali trestníci r. 1882. 2,482.551 dnů pro *soukromé* podnikatele, 594.223 dnů pro stát, r. 1883. 2,638.784 dnů pro soukromé podnikatele a 596.154 dnů pro stát.*) Mimo to pracují vězňové ve vězeních při zemských a krajských soudech ročně nejméně 1 mil. dnů a káranci v káznicích asi 0·5 mil. dnů, tak že veškerá práce v těchto ústavech ročně nejméně 4 mil. dnů obnáší. Kdybychom *cenu* této výroby denně toliko na 2 zl. cenili, tedy vyrobí naši vězňové a káranci ročně za 8 mil. různých výrobků.

Průměrná denní mzda trestníka obnáší *17 kr.*, v některých trestnicích toliko *12 kr.!* Z těchto čísel jest zajisté patrno, jak důležitým faktorem jest práce vězňův a kárancův na trhu práce a u výrobě v naší říši, když se pronajímá *soukromým* průmyslníkům neb podnikatelům, kteří při tak levné práci neplatíce také ani nájemného, ani topiva a světla a nejsouce také povinni ku vydržování budov, v nichž pracují, mohou arciť velmi snadně porážeti své konkurrenty.

Tato výroba v trestnicích vyvolala také již namnoze přímo zimniční zápasy konkurrenční, jimiž největší škodu vzal solidní průmysl soukromý a jímž také nemálo utrpěl náš vývoz na př. v obuvnictví a j.

(v Praze, v Řepích, v Plzni a v Kartousích) a 2 na Moravě (v Mírově a ve Valašském Meziříčí).

V trestnicích pracovali vězňové r. 1882. pro závody soukromých podnikatelův při výrobě

	krejčovské	obuvnické	tkalcovské	knoflikářské	knihařské	kovářské, zámečnické, truhlářské a soustružnické	při řemeslech stavebních	při šití prádla
v Praze	6861	10.043	45.481	—	3518	1946	2468	—
v Kartouzích	224	212	92.457	—	—	25.615	—	—
v Plzni	41.862	41.491	31.485	24.700	—	716	—	—
v Řepích	—	—	—	—	17.144	—	—	17.156
v Mírově	62.027	23.317	—	63.629	—	932	—	—
ve Valašském Meziříčí	—	—	—	—	—	—	—	—
v celé polovici říše	262.716	195.216	419.222	121.146	75.092	36.630	36.630	123.090

*) Roku 1883. pracovali vězňové pro soukromé podnikatele při výrobě krejčovské 252.470 dnů, při výrobě obuvnické 183.629, při tkaní pláten 213.264, při soukennictví 187.694, při knoflikářství 98.754, při prymkářství 32.033, při výrobě škatulek 166.957, při výrobě kornoutek 274.389, při knihařství 65.726, při zednictví 54.189, při truhlářství 196.666, při draní peří 48.728, při šití prádla 117.668, při vyšívání, pletení a pod. 166.283, při stávkařství 58.223, při tesařství 49.807, při řezbářství 48.810, při košíkářství 51.029, při sochařství 12.886, při malířství 24.608, při provaznictví 21.680, při hřebenářství 6848, při čalounictví 4918, při výrobě zlacených lišt 37.422 dnů atd.; mimo to pracovali v poli a v zahradách 24.075, na silnicích 3617, ve skladech 6153 dnů. Pro *stát* byli zaměstnáni při ošetřování nemocných 33.294, v kuchyních 41.856, při praní 82.792, při krejčovství 48.867, při obuvnictví 24.035, při zednictví, zámečnictví, kovářství, truhlářství a soustružnictví 61.205, při polní a zahradní práci 28.697, v kancelářích a při vyučování 30.757 dní atd.

Průmyslová práce v trestnicích namnoze valně přispěla netoliko ku rozšíření švindléřské konkurrence, ale také při mnohých odvětvích našeho průmyslu, tak zvláště při obuvnictví, krejčovství, tkalcovství a j. k ustálení hladové mzdy dělnické, která jest hlavním zdrojem sociální bídy pracujících tříd.

Práce v trestnicích neúčinkuje toliko *přímě*, ale také *nepřímě* na ceny výrobků, na mzdy; protože levné výrobky ze závodů trestnických, byť i nestačily k úplnému uhražení skutečné potřeby, přece mají vliv na ceny *veškerých* výrobků stejného druhu. Tak ohrožuje nepoměrně laciná výroba i nečetných poměrně trestníkův celá odvětví svobodného průmyslu.

Uznávajíce plnou měrou důležitosť a prospěšnosť zaměstnávání vězňův plodnou *prací* ve věznicích, musíme přece trvati na tom, aby tímto zaměstnáváním *nebyla* porušována povaha a tím i účel trestání, jako se to při nynější soustavě výroby ve vězeních děje; jakož i aby prací ve vězeních nebyly porušovány existenční zájmy soukromého průmyslnictva.

Při nynější soustavě výroby v našich trestnicích jest trestníkovi, jemuž svoboda a česť již nemá valné ceny, pobyt v trestnici, v níž při poměrně dobrém zaopatření nalézá také zábavu a výdělek, kýženým útulkem na svízelné pouti životem, s nímž se těžce loučí a po němž tak dlouho touží, až mu nález trestního soudu opět otevře vrata továrny ve vězení.

V našich trestnicích jsou nyní zřízeny a nejnovějšími stroji opatřeny velkolepé továrny tkalcovské, obuvnické, truhlářské, knihařské, řezbářské, košikářské a j., v nichž jest zavedeno podrobné dělení práce. Při této soustavě výroby nenaučí se vězeň nikdy dokonale některému řemeslu a proto plané jest dovozování, že by trestnici pracováním v trestnicích nabývali schopností ku samostatnému vyživování se, když byli trest přestáli.

Zcela oprávněné jsou nároky průmyslníkův, aby z trestnic bylo naprosto vyloučeno *soukromé* podnikání průmyslové, jakož i výroba pomocí strojů, aby trestníků bylo používáno toliko ku pracím a ku výrobě pro *trestnice* a pro *potřeby státní*, po případu ku pracím zemědělským a pod., totiž aby z trestnic byla vyloučena obyčejná výroba řemeslná, aby soukromý průmysl byl sproštěn zápasův konkurrenčních s výrobou v trestnicích, protože v těchto zápasech musí podléhati.

Při řešení této otázky nesmí rozhodovati, jak se pohříchu tak často děje, ohledy *finanční*, alebrž po výtce ohledy nesoucí se ku obecným zájmům hospodářským a sociálně politickým, jichž jsme se stručně dotkli.*) —

---

*) Práce v trestnicích vynesla státu r. 1868. 174.486 zl., r. 1875. 504.858 zl., 1880. 669.034 zl., r. 1884. 720.664 zl., vzrostl tedy její výnos v l. 1868.—1884. » 229·2 proc.

Obchod podomovní upraven jest zastaralým již patentem ze dne 4. září 1852. Veškeré pokusy o přiměřené změnění a doplnění tohoto řádu byly dosud marny a provedení oprav těchto jest nyní také proto velice obtížné, protože dle čl. 15. smlouvy obchodní s Uhry povolení ku provozování obchodu podomovního udělená mají platnosť v celé Rakouskouherské říši a protože povolení tato mají býti v obou polovicích říše dle *stejných* pravidel a zásad propůjčována.

Obchod podomovní jest dědictví dob dávno minulých, kdy nebylo ještě lze při obchodnictvu usedlém opatřovati stávající potřeby, jest té doby toliko v městech lázeňských zapovězen a stal se za nynějších poměrů výroby a tržby netoliko břemenem venkovského obyvatelstva, ale při nezřízené a namnoze nesolidní konkurrenci také zhoubou solidních, usedlých obchodníkův a průmyslníkův.

Podomovní obchodník jest při konkurrenci s obchodníkem usedlým zajisté u velikých výhodách v příčině vydání berních, správních a j. Obchodníci podomovní kořistí začasté v zprodáváním zboží z podstat konkursních a j. a ubíjí tím solidní usedlé obchodnictvo nejvíce.

Důkladná revise starožitného patentu z r. 1852. stává se co den naléhavější potřebou řemesel a malých obchodů. —

Stát musí podporovati svépomoc řemeslnictva racionálním zřízením a přiměřeným rozšířením *odborného školství průmyslového, průmyslových musei,* jakož i usnadňováním spolčování řemeslnictva ku společným úkolům výroby i tržby.[1])

Řemeslník kupující své suroviny na drobno, na úvěr a od překupníkův, kupuje oproti velkému průmyslníkovi poměrně draho i špatnější suroviny.

Proto musí býti zákonodárstvím i správou účinně podporováno zakládání spolků živnostenských ku společnému opatřování motorů a strojů, proto musí býti řemeslnictvu usnadněno zakládání *společných tržnic*, aby bylo vymaněno z područí obchodních prostředníkův a překupníkův, kteří z jeho práce na ten čas mají lví podíl. —

Někdejší vlády přímo se hříšnou bezstarostností a lhostejností nevšímaly si rostoucího hnutí dělnického oddávajíce se klamné víře ve pověstná slova *Giskrova,* kterýž tvrdil, „že otázka socialní končí u Podmoklí!“

Touto politikou pštrosí, tímto zanedbáním přičinili ústaváci ku nebezpečnému přiostření sociálních protiv a zápasů, jakož i ku vývoji anarchismu v naší říši.[2])

---

[1]) O školách odborných a o museích průmyslových, o školství vůbec zevrubně promluvíme ve II. díle tohoto spisu.

[2]) Naše dělnictvo. Str. 13. atd.

Těžké jsou zajisté v oborech těchto úkoly a povinnosti nynější většiny v zákonodárství říšském a bude potřebí největší vytrvalosti a nejlopotnější práce ku zdárnému jich rozřešení a vyplnění.

Nebezpečí hnutí dělnického jest po výtce založeno v hospodářské porobenosti, v beznadějnosti dělnictva námezdného; hnutí toto nemůž býti zažehnáno ani hrdým ignorováním, ani planým slibováním, nemůže býti udušeno ani nejpřikřejší přísností policie; lavina tato nedá se zastaviti ve svém srázném pádu bodákem, roztaje však na výsluní poctivého socialismu, kterýž rozváděné nepřátelské živly sbližuje a bídu trpících tříd pomocí spravedlivé společnosti smiřuje.

Otázky dělnické mohou býti zdárně řešeny toliko za spolupůsobení a humanní obětavosti všech tříd, prostředky prophylaktickými a léčivými, positivními reformami sociálně politickými, nikoli však hrubým násilím bureaukratie a policie.

Řešením palčivé a nad jiné důležité *otázky dělnické* počalo se naše zákonodárství teprv v minulém šestiletí zabývati, teprv dne 17. června 1883. vydán byl zákon o *živnostenských dozorcích*, kteří se v kratinké době svého trvání znamenitě osvědčují, teprv zákonem ze dne 21. června 1884. upravena jest doba denní práce a klid nedělní při hornictví a teprv 8. března 1885. byl vyhlášen zákon o ochraně dělníků v závodech průmyslových, jímž se upravuje smlouva o učení a o praci, a jímž se mimo jiné zavádí maximální doba práce, klid nedělní atd.[1])

Na sklonku minulého zákonodarného období zahájila vláda také veledůležitou socialně politickou reformu, organisování *pojišťování dělnictva*, předloživši říšské radě návrhy zákonů o *pojišťování* po výtce *velkoprůmyslových dělníkův proti škodám z onemocnění* a *z úrazu* při práci vzcházejícím.[2])

Předlohy tyto byly v poledním zasedání říšské rady v živnostenském výboru, zákon o pojišťování dělníkův proti úrazům také na radě říšské vyřízen. Tak konečně také v naší říši zahájeno jest pojišťování tříd pracujících, jež jest zajisté nejčelnějším a nejdůležitějším prostředkem ku založení a k utužení sociálního míru.

Zahájení této reformy těšíme se tím více, protože vláda i zákonodárství bude nuceno železnou důsledností událostí ku postupování na této dráze, jestiť zajisté všeobecné rozšíření pojišťování dělnictva, jež nalezá vždy horlivějších přívržencův a zastancův, ve všech pokročilých státech toliko otázkou času.

Pojišťování dělnictva ujaly se horlivě netoliko naše obchodní 'omory české ale také naše hospodářské spolky, jakož i zemědělská rada pro království České.

---

[1]) O této reformě jsem zevrubně pojednal ve spise *Naše dělnictvo*,

[2]) O pojišťování dělníků zemědělských (r. 1885.).

Sjezd českého živnostnictva v měsíci září 1885. v Praze podniknutý prohlásil jednomyslně také pojišťování řemeslnictva proti chorobě atd. za nezbytně potřebné.

Kéž by tyto velké reformy sociální za lidumilovné podpory podnikatelův a za ochotného spolupůsobení dělnictva v zájmu a ve prospěchu *celé společnosti* ku zdárnému konci záhy přivedeny byly! —

XV.

Při progressivně rostoucí výrobě pečují nejčelnější státy evropské s velikým úsilím netoliko *o dobývání trhů zahraničních*, ale také *o vymanění se z hospodářské odvislosti*, z područí výroby a tržby států cizích, slovem o naprosté znárodnění nebo pozemštění veškerého hospodářství, usnadňujíce a chránice všemožně domácí výrobu, jakož i vývoz.

V těchto zápasech krok za krokem ustupujeme přesile a bezohlednosti anglických, francouzských, německých a j. konkurrentův, kteří nás vytiskují ze západních i z východních trhů, ohrožujíce také naše trhy domácí. Německo, Francie, Rusko a j. státy touto výbojnou politikou národohospodářskou a ochranářskou nejvíce přičinili ku základnému obratu také v naší politice hospodářské; konečně také u nás bylo poznáno, že politika národohospodářská a s ní nerozlučně spojená politika finanční nesmí překážeti, vývoji a rozkvětu domácí výroby a tržby alebrž že je musí účinně podporovati a ochraňovati.

Toužíme především na přiměřenou *opravu berní*, protože naše výroba *nepoměrně* rozděleným veřejným břemenům tím více podléhá, čím krutější zápasy konkurrenční podnikati musí a čím méně jsou podobnými břemeny naši konkurrenti stiženi. *)

Uznáváme, že novým *upravením pozemkové daně*, jež ukončeno jest vydáním zákonů ze dne 28. března 1880. a ze dne 7. června 1881., byly napraveny a odklizeny mnohé křivdy, jimiž zvláště rolnictvo v Čechách tak krutě bylo stíženo; uznáváme,

---

*) Dle *pruského* rozpočtu na r. 1884.-85. a dle našeho státního rozpočtu na r. 1884. připadalo průměrně na 1 obyvatele

	v Prusku:	*v Rakousku*:
přímých daní	3 zl. 39 kr.	4 zl. 38 kr.
nepřímých daní	5 „ 50 „	8 „ 27 „
tax, poplatků a kolků	1 „ 65 „	3 „ 36 „
	10 zl. 54 kr.	16 zl. 01 kr.:

tedy jest toto břemeno v naší říši průměrně při 1 obyv. o 5 zl. 47 kr., při veškerém obyvatelstvu oproti Prusku téměř o *121 mil. zl.* větší!

že také zákonem ze dne 9. února 1882., jímž byl změněn zákon *o dani domovní*, zákonodárství čelilo ku přiměřenějšímu rozdělení této daně a ku odklizení dosud trvajících výsad, jimž se při této dani mnohé země, jako Tyrolsko, a mnohá území a města, jako Terst, Zadar, Černovice a j. na ujmu jiných zemí a území byla těšila; avšak přec musíme na tom trvati, že také tyto daně za nynějších poměrů jsou nepoměrně těžkým a vždy nesnesitelnějším břemenem zvláště menšího poplatnictva a musíme rozhodně odmítati tak často slýchané tvrzení, že daň pozemková, obnášející 22·7 proc. čistého katastrálního výnosu pozemkův, jest oproti jiným daním mírná atd. Kdo tak soudí, zapomínají, že rolník musí platiti z *veškerého* katastrálního výnosu i že objekty berní, jež drží, tak domy a j. nemůže zatajiti atd., jako se to při vyměřování mnohých jiných daní alespoň do jisté míry děje; jakož i že tato pozemková daň začasté i mnohonásobně jest zvyšována veřejnými přirážkami, že na rolníka padá po výtce břemeno podporování chudých, ubytování vojska a j.

Ředitélové a strůjcové naší finanční politiky přihlížejíce obyčejně toliko ku potřebám státních pokladen, nedbají vždycky stejnou měrou také zájmův národohospodářských, proto jest pohříchu naše finanční politika začasté nemalou překážkou vývoje našeho národního hospodářství.

Ve *Francii* pomýšlí se na usnadnění konkurrence rolnictvu zrušením pozemkové daně.

V *Německu* a také u nás pojednává se o vyvazování hypothečních břemen, jimž by naše zemědělství za nynějších poměrů musilo podlehnouti. U nás připadá již na 1 *ha* plodné půdy průměrně 5 zl. úroků z dluhů na nemovitostech vtělených.

Ministr *Puttkammer* pravil svého času v pruském sněmě:

„*Nezadlužený* a *daně sproštěný* statek rolnický jest hlavní podmínka zdárné výroby zemědělské. Při zadlužených statcích, při velkých daních musí rolnictvo každou neúrodou býti ve své existenci ohroženo. Nebezpečí přetížením zemědělství našemu hospodářství vzrůstající nesmíme vznešeně ignorovati."

Ministr hr. *Lucius* pak prohlásil, že musí býti zákonem opatřeno, aby domovní a pozemková daň nemohla býti zvyšována přirážkami atd.

Nejdůležitější prostředek ku zažehnání krise zemědělské jest zajisté *zachování průmyslu zemědělského při plné síle*. Čím více naše cukrovarství, pivovarství, lihovarství atd. rozkvétá, tím více vyplácí se pěstování surovin těchto průmyslových odvětví, tím menší jest nebezpečí našemu zemědělství cizím obilím hrozící atd.

Jaké poměry by však nastaly na našich trzích plodinových, kdybychom na př. úpadkem cukrovarů byli donuceni místo cukrovky pěstovati pšenici atd.?

Zachránění našeho zemědělského průmyslu jest čelným úkolem především naší *finanční* a *obchodní* politiky, jestiť té doby přiměřené upravení daně potravní životní otázkou *zemědělského průmyslu*, zvláště pak cukrovarství.

Tuším, že není a nemůže býti o tom pochybnosti, že naše cukrovarství utkáno jsouc na cizích trzích s Německem v zápas rozhodný, musí podlehnouti, nebude-li záhy v příčině daní a restitucí zjednána *úplná rovnost mezi našimi a německými cukrovary*, protože při nerovnosti v příčině té dosud stávající není lze našim cukrovarům uhájiti cizích trhů naproti útokům německých konkurentův.

O následcích úpadků našich cukrovarů nepotřebujeme se zevrubně šířiti; připomínáme toliko, že v posledních letech obnášely veškeré náklady výroby cukrovarů při průměrném spracování 54 mil. *q* cukrovky 127·375 mil. zl., že jsme vyráběli za 139·08 mil. zl. cukru, za 4·32 mil. zl. melassy, za 4·96 mil. zl. různých odpadků, jakož i že jsme vyvezli v l. 1880.—1884. za 330 mil. zl. cukru. V těch letech 1880.—1884. obnášela veškerá aktiva mezinárodní tržby naší říše 483·8 mil. zl., připadalo tedy na vývoz cukru 68·2 proc.*)

Kdyby následkem disparity berní s Německem naše výroba cukru toliko na 29 mil. *q* cukrovky musila býti obmezena, vzešel by tím v naší národní výrobě a tržbě úbytek nejméně 100 mil. zl.

Krise, jež r. 1884. přímo elementární silou naše cukrovarství uchvátila, byla oslabena přesunutím břemen, jimž cukrovarství naše podléhalo, na rolnictvo, totiž snížením cen cukrovky namnoze o 30 i o více procent, jakož i stoupáním cen cukru r. 1885. nastalými.

Snižováním ceny cukrovky a pod. prostředky není zajisté lze tuto krisi opětně, tím méně docela zažehnati. Nebude-li cenou cukrovky náklad výroby uhražen, přestane ji rolník pěstovati atd. O cukerní krisi bylo již drahně jednáno na sněmě království Českého, na radě říšské, v četných enketách atd., avšak dosud jsme nedospěli ke skutkům.

O tom tuším není na ten čas pochybnosti, že při dosavadní soustavě berně cukrovarů, která při své proměnlivosti, nehledě ani k jiným věcem, racionální obchodní opravu cukrovarů přímo nemožnou činí, zůstati nemůže, jakož i že trvání a vývoj cukrovarů toliko stávajícím mezinárodním poměrům přiměřeným upravením berní soustavy jest zaručen. Finanční

*) Saldo celé rozvahy naší tržby mezinárodní obnášelo

			Vývoz cukru převyšoval přívoz o		Procent salda celé rozvahy
r. 1880.	62·5 mil. zl.	—	58·2 mil. zl.	—	93·1
» 1881.	89·7 » »	—	74·6 » »	—	83·1
» 1882.	127·7 » »	—	64·6 » »	—	50·8
» 1883.	125·0 » »	—	69·8 » »	—	55·8
» 1884.	78·9 » »	—	61·4 » »	—	77·9

správa nesmí podnikati při řešení tohoto úkolu odvážnou hru *„všecko nebo nic"*, protože by při nynějších poměrech velmi snadně *všecko* prohrála a *nic* nevyhrála.

Racionálním upravením berně a restitucí, jakož i přiměřeným upravením sazeb dopravních bylo by lze zajisté také ostatní odvětví průmyslu zemědělského, tak zvláště výrobu *hroznového cukru*, *piva*, *líhu* a j. valně povznésti.

Oblaciněním výrobkův těchto vzrostla by netoliko domácí spotřeba, ale také vývoz, tím by nastal lepší odbyt na suroviny, plodiny by nabyly přiměřenějších cen a důchod pozemkový by vzrostl. Finance státní by takovou reformou berně zajisté neutrpěly, protože by úhrnný výnos těchto daní při zvýšené spotřebě a výrobě zajisté jich dosavádní výnos převýšil.

Obecná reforma berní musí vůbec čeliti k ulevení břemen našemu rolnictvu a malému průmyslnictvu, a musí opatřiti potřeby státní po výtce progressivní daní i z těch příjmů, kteréž se dosud uměly vymknouti veškeré poplatnosti, daní bursovní a pod. —

Spravedlivé upravení daně výdělkové jest životní otázkou našeho řemeslnictva. Zavedení vydatné daně bursovní, jež dosud dovedli bursovníci křikem svým zmařiti, jest zajisté při našich břemenech státních nárokem spravedlnosti.

Nezvratným cílem a veškeré reformy berní musí býti: zajištění *trvalé rovnováhy v státním hospodářství* a trvalé *upravení měny*, jejíž nestálostí naše tržba zajisté větší béře zhoubu, nežli zápasy celními a j.

Zrušením státovek, zaplacením státního dluhu rakouskouherské bance a zavedení pevné měny kovové vyžaduje arciť velikých hmotných prostředků, jež by však byly plnou měrou vyváženy prospěchem, jenž by veškeré výrobě a tržbě naší upravením měny vzešel.

Odklizení schodku financí státních a *upravení měny* musí býti nezvratným cílem naší finanční politiky, jíž ve všem s tohoto hlediska posuzovati musíme.

Tato politika bude vyžadovati zajisté oběti nemalých a zákonodárství musí pilnou péči míti, aby byly dány bezpečné záruky, že touto obětovností obyvatelstva cíle tyto také *skutečně* budou dosaženy. —

Začasté slýcháme žaloby, že také nynější většina na říšské radě dosud nedovedla ani schodek finanční odkliditi, ani měnu upraviti, ačkoliv břemena státní bez ustání rostou atd. Žalobníci neměli by zapomínati, jak zbědované bylo státní hospodářství naše, když se nynější většina r. 1879. vesla ujala, neměli by zapomínati, že nynější většina při stávajících poměrech parlamentarních dosud nemohla v duchu samosprávném zreformovati náš správní aparát, tak že dosud starý, složitý stroj centralistický v plné jest práci a že nynější většina autonomistův

musí dosud svolovati rozpočet centralistův, musí opatřovati prostředky k uhražování a ku plnění všech hmnotných závazků, jež byly na říši naši někdejší vlády a většiny na říšské radě přímo i nepřímo uvalily.

Roku 1879. přijaly jsme od ústaváků 3156 mil. zl. státních dluhů, k jichž zúrokování a správě bylo potřebí 117·4 mil. zl., r. 1884. 26·7 proc všech našich řádných příjmů státních. V dědictví po ústavácích jsme nalezli okupaci Bosny a Hercegoviny, jež do r. 1884. vymáhala téměř 210 mil. zl. nákladů. Do r. 1884. vzrostly oproti r. 1864. pense státních úřadníkův o 42·5 proc. a obnáší nyní více 20 proc. veškerého skutečného služného činného úřadnictva státního atd.

Při zahájení říšské rady r. 1879. nebylo v ústředních pokladnách státních ani peněz na uhražování běžných vydání, na vypláceni státních úřadníkův atd., tak že musila býti na rychlo podniknuta mimořádná operace finanční. K uhražení schodku na r. 1880. 78,598.000 zl. musili jsme vydati za 105,749.530 zl. renty, která tehdáž stála sotva na 70 zl., a tím opět rozmnožiti břemeno státního dluhu o 4,441.480 zl. atd.

Pravice nezjednala sice v minulém šestiletí rovnováhy ve státním hospodářství, avšak státní rozpočty na r. 1885. a na r. 1886. jsou zajisté nepopíratelným důkazem *uzdravování se* našich financí. Na r. 1886. činí sice schodek 8·8 mil. zl., avšak schodek *správní* úplně zmizel, ano při správních nákladech jest naše státní hospodářství již aktivní. K uhražení potřeb státních nebylo ani r. 1884. a r. 1885. a nebude také r. 1886. potřebí mimořádných operací finančních.*) Kurs renty rakouské dostoupil r. 1885. netušené výše 84 zl. atd.

V minulém šestiletí zajisté pravice vykonala mnohem více ku *trvalému* urovnání našich financí, nežli levice po celou dobu své svrchované libovlády. Dnes již nikdo nepochybuje *o možnosti* trvalého odklizení schodku v naší správě finanční.

Pravice při řešení tohoto nejtěžšího úkolu dokázala, že stojí na výši situace. Kéž by se jí podařilo v tomto šestiletí dokonati veliké toto dílo trvalým upravením měny! —

Celní politiku arciť nemůžeme osnovati samostatně, jestiť po výtce podmíněna celní politikou států s námi konkurrujících, jakož i států, v nichž nalézáme dosud trh. Jsouce utkáni v kruté zápasy konkurrenční nemůžeme arciť o své ujmě voliti zbraně, alebrž musíme v zájmu sebezachování svým soupeřům toutéž

---

*) Na roku 1885. činil schodek správní 1,871.490 zl., veškerý schodek 15,237.277 zl., avšak toho roku obnáší náklady na stavby železnic 13.005.000 zl. a náklad okupace Bosny a Hercegoviny 4,338.000 zl., *převyšují* tedy tyto náklady rozpočtový schodek o 2,273.000 zl.

Mimo to splácíme r. 1885. a 1886. do melioračního fondu po 500.000 zl. atd.

Na r. 1886 rozpočítáno jest vydání na 516,694.471 zl., příjmy na 507.795.041 zl., schodek na 8,899.430 zl.

zbraní čeliti, již nás napadají, musíme domácí trh domácí výrobě brániti a chrániti ochrannými a odvetnými cly, železničními sazbami atd.

K této sebeobraně donutil nás po výtce *Bismarck* svou radikální politikou celní a dopravní, avšak k této ochranné akci jest potřebí netoliko rozhodného odhodlání, ale také pevné vůle a bismarckovské energie, jíž u nás pohříchu tak velice postrádáme.*)

Bismarck nezůstal státi při poznání nebezpečné choroby německého zemědělství a německého průmyslu a jal se je léčiti se železnou energií a s bismarckovskou odvahou.

„Chci, aby ceny plodin vystoupily," — hlásal na sněmu říšském, — „neboť klesnou-li tyto ceny pod náklad výrobní, musí rolnictvo naše zahynouti, a to by bylo národní neštěstí, jemuž stát všemi prostředky musí zabrániti. Obilí musí míti přiměřenou cenu, nemají-li u nás nastati hrozné zhouby atd. —"

A Bismarck všemi prostředky ochrannými, cly i dopravními sazbami jal se ochraňovati německý trh německému zemědělství, německému průmyslu.

Ostří této politiky Bismarckovy, o jejíž podstatě se nebudeme šířiti, nejlépe cítíme my, cítí je Evropa.

Čím více Německo a Francie trhy své přívozu cizích plodin zavírá, tím více obrací se vývoz plodin cizích do naší říše, kde jsou nižší cla nežli v Německu a ve Francii, tímto příbojem pak trpí naše zemědělství dvojnásob.

Celní politika naše musí tyto zhoubné vlivy celní politiky států s námi konkurrujících zvažovati racionální ochranou naší práce domácí, naší výroby zemědělské i průmyslové proti zdrcující převaze výbojné ciziny.

---

*) Ochranná cla byla zvýšena a obilní cla zavedena zákonem ze dne 25. května 1882. Nový zákon celní bude vydán při obnoveném vyrovnání s Uhry r. 1886. Nynější cla na 100 *kg*

	v Rakousku:	nový návrh cel r. 1886.:	v Německu:	ve Francii:	v Spoj. obcích sev.-amer.:
pšenice	0·50 kr.	(1·50 kr.)	1·50 kr.	1·20 kr.	1·30 kr.
žita	0·25 »	(1·50 »)	1·50 »	0·60 »	0·65 »
ječmene	0·25 »	(0·75 »)	0·50 »	0·60 »	0·65 »
sladu	0·60 »	(1·50 »)	1·20 »	0·75 »	2·60 »
ovsa	0·25 »	(0·75 »)	1·00 »	0·60 »	0·65 »
kukuřice	0·25 »	(0·50 »)	0·25 »	— »	0·65 »
řepky	0·50 »	(1·00 »)	0·50 »	— »	— »
mouky	1·50 »	(3·75 »)	3·75 »	2·40 »	— »
masa	6·00 »	(6·00 »)	6·00 »	2·80 »	4·00 »

Celní výhrady měst Brodů, pak měst Bakern, Báhu, Martinšic, Karlovic a Senje byly zrušeny zákony ze dne 20. prosince 1879.; téhož dne r. 1879. byly vydány také zákony o přivtělení Istrie a Dalmácie, Bosny a Hercegoviny ku společnému celnímu území Rakousko-uherské říše.

Tak byly konečně v *celém* území naší říše jednotně upraveny poměry celní. —

Uznávajíce za nynějších poměrů, nezbytnou nutnosť zavésti cla ochranná; když nám cizí státy vysokými cly hranice své zavírají; uznávajíce také národohospodářskou a sociálně politickou důležitosť cel, pokud vyrovnávají *skutečné* rozdíly různých činitelů výroby konkurrujících států a pokud také chrání výnosnosť domácí práce, t. přiměřenou mzdu dělníka: uvítali bychom také obilní cla se souhlasem radostným, kdyby zachránila naše zemědělství, jehož velikou důležitosť plnou měrou oceňujeme, před dalším úpadkem; avšak o positivních výsledcích cel obilních pro naše zemědělství ani na okamžik se nesmíme šáliti, protože zemědělskými cly budou po výtce Uhři také na našich trzích proti cizí konkurrenci chráněni. Nesmíme spouštěti také se zřetele, že tento zápas vedený *zvyšováním cel* nemůže trvati do nekonečna; že se clem naší výrobě může dostati toliko *dočasné* ochrany.

K jakým důsledností tento celní zápas vede, vidíme již nyní ve velikých různostech nynějších cel obilních a průmyslových, jakož i v neustálém zvyšování cel stávajících.*)

Obilním clům nemůžeme přiznati tak veliké důležitosti pro naše zemědělství, jak se u nás již stalo obyčejem, a proto pokládáme za povinnosť svou o této palčivé otázce časové přímo pronésti soud svůj, byť bychom se i octli v odporu s míněním, jež se namnoze v našich kruzích zemědělských zahostilo.

Falešná hesla jsou v politice vůbec, v národohospodářské politice pak zvláště nebezpečna, vzbuzují namnoze plané, nesplnitelné naděje, svádějí ve falešné směry a přivolávají začasté neočekávané krise a katastrofy. Prohlašování obilních cel za nejvydatnější prostředek ku zažehnání krise, jíž naše zemědělství trpí, jest takovým heslem.

Při přílišné výrobě zemědělské, zvláště pak při poměru naší polovice říše k Uhrám, nemohou vetchá cla obilní zvážiti mohutné účinky neustále rostoucí a spotřebu vždy více převyšující nabídky plodin zemědělských.

---

*) Clo obnáší při 100 *kg*

	v Rakousku:	v Německu:	ve Francii:	ve Švýcarsku:	v Rusku:	v Americe % ceny:
bavlněných tkanin	32—60 zl.	40 zl.	25—268 zl.	1.60 kr.	124—480 zl.	20—50
tkanin lněných a jutových	12—80 zl.	3—60 zl.	11—288 zl.	6.40 kr.	280 zl.	30
tkanin vlněných	50—80 zl.	67—110 zl.	50—84 zl.	4.80-12 zl.	3.60 kr.	35—40
tkanin hedbávných	400 zl.	300 zl.	99—248 zl.	6.40 kr.	2200 zl.	50

Z 1 lokomotivy se musí platiti cla v Německu 1800 zl, ve Francii 1800 zl., v Rakousku 6632 zl., v Americe 10.800 zl. atd.

Obilní cla neposkytnou našemu zemědělství žádné ochrany proti zdrcující konkurrenci *Uher*.[1])

Útěcha, že obilními cly bude lze zastaviti záplavu našich trhů obilím *ruským*, i kdyby se naplnila, jest po výtce planá; protože tuto konkurrenci na našich trzích plodinových začasté příliš přeceňujeme, jelikož ji toliko při tržbě žitem trpíme.[2])

[1]) Roku 1884. bylo sklizeno v Čechách 3·7 mil. *q* pšenice v ceně 35·058 mil. zl., 6·65 mil. *q* žita v ceně 55·626 mil. zl., 4·38 mil. *q* ječmene v ceně 33·533 mil. zl., 5·389 mil. *q* ovsa.

Dle úředních zpráv bylo sklizeno v Uhrách r. 1885. 31·104 mil. *q* pšenice, 12·284 mil. *q* žita a směsku, 12·250 mil. *q* ječmene, 8·572 mil. *q* ovsa. V naší polovici říše se páčí sklizeň pšenice, žita, ječmene a ovsa na 97 mil. *hl*, v Uhrách na 64 mil. *q*.

Od 1. července 1881. do konce června 1884. bylo z Uher do naší polovice přivezeno:

	přivezeno	z naší polovice říše do Uher vyvezeno:
plodin a mouky	za 113·24 mil. zl.,	za 4·9 mil. zl.
dobytka	„ 58·04 „ „	„ 5·34 mil. zl.
dříví a topiva	„ 9·94 „ „	„ 7·21 „ „
nápojů a potravin	„ 18·62 „ „	„ 11·00 „ „
	199·84 mil. zl.	28·45 mil. zl.

Roku 1883. bylo z Uher vůbec

	vyvezeno		do Uher přivezeno	
pšenice	za 54,577.540	zl.	za 7,812.668	zl.
směsku	„ 192.130	„	„ 8259	„
žita	„ 11,762.812	„	„ 170.210	„
ječmene	„ 14,273.267	„	„ 1,658.258	„
sladu	„ 1,166.832	„	„ 15.739	„
ovsa	„ 6,468.047	„	„ 331.127	„
kukuřice	„ 9,961.908	„	„ 3,056.324	„
čočky	„ 380.187	„	„ 609.307	„
luštěnin	„ 3,911.348	„	„ 229.857	„
rýže	„ 454.865	„	„ 2,824.479	„
brambor	„ 149.880	„	„ 57.841	„
sena a slámy	„ 585.890	„	„ 204.166	„
řepky	„ 5,431.829	„	„ 40.349	„
lněného a konopného semena	„ 1,160.737	„	„ 23.981	„
chmele	„ 115.126	„	„ 384.982	„

Při posuzování a při porovnávání těchto čísel sluší arciť uvažovati, že naše statistika zemědělské výroby jest uherské statistiky v ohledu nejednom spolehlivější, že totiž skutečná sklizeň v Uhrách zajisté daleko předčí výpočty úřadní statistiky uherské. Páni za Litavou jsou dobří počtáři političtí i hospodářští a vidí rádi do svých karet pouze sami.

[2]) Dle výpočtu budapešťské komory bylo do říše Rakouské přivezeno pšenice

	vůbec:	z Rumunska:	z Ruska:
r. 1877.	1,450.174	689.628	27.480 cel. centů.
„ 1878.	1.474.405	649.603	44.594 „ „
„ 1879.	2,346.055	844.944	557.385 „ „
„ 1880.	3,252.426	1,316.023	620.784 „ „
„ 1881.	2,498.450	909.142	753.656 „ „
„ 1882.	2,297.881	1,261.823	478.408 „ „
„ 1883.	1,663.534	1,380.186	20.237 „ „

Dle těchto výpočtů jest tedy stále klesající přívoz pšenice z Ruska do naší říše pro naše zemědělství nevýznamný a kdyby zvýšením cel tento přívoz i na dobro byl zastaven, nevznikl by naší zemědělské výrobě z toho vůbec valný prospěch.

Obhájcové cel obilních dovozujíce, že ochranou našich domácích trhů obilních před přívozem cizího obilí clem bude lze netoliko zastaviti klesání cen obilí na trzích našich, ale že těmito cly bude lze tyto ceny a tím také výnosnosť našeho zemědělství zvýšiti, zapomínají, že cena obilí o sazbu celní jenom v těch státech by se mohla zvýšiti, jež by *veškerou* potřebu obilí z ciziny přivážeti musily.

Naděje ony by byly do jisté míry podstatné a oprávněné, kdybychom trpěli na našich trzích domácích *toliko* konkurrenci *zahraničnou*, americkou, indickou, ruskou a j.

Avšak taková není situace naší výroby obilní. Naše polovice říše není ve výrobě obilí aktivní,[1]) ano i pokročilé země koruny české, zvláště naše kraje pohorské jsou v této výrobě namnoze passivní, což se arciť vysvětluje zvláště tím, že náš rolník při nákladném intensivním hospodaření pokud jen lze obmezuje setí obilí, obraceje se ku výnosnějšímu pěstování rostlin obchodních, cukrovky a j.[2])

Do Čech bylo z ciziny přiveženo r. 1883. 290.000 *q* pšenice, 6180 *q* žita, 1000 *q* ječmene, 10.000 *q* kukuřice atd.[3])

Mnoho-li se v Čechách spotřebuje *uherského* obilí a uherské mouky, neumíme udati, poněvadž se tento přívoz u nás nikterak nekontroluje. Uhři si dovedli prodlením tří roků, po výtce zavedením statistického poplatku na pomezí uherském, opatřiti dokonalou statistiku tržby, jíž se spolehlivostí sotva vyrovná statistika tržby jiného státu v Evropě. O statistiku naší vzájemné tržby se zeměmi uherskými naše vláda se pohříchu

---

[1]) V úrodném roce 1882. bylo do naší polovice říše *přiveženo* pšenice 3,074.000 *q*, žita 977.000 *q*, ovsa 649.000 *q*, kukuřice 1,741.000 *q*, prosa 158.000 *q*, jiného obilí 47.000 *q*, rýže 328.000 *q*, meliv vůbec 1,420.000 *q*, dohromady 7,263.000 *q*. Přebytek se jevil toliko při ječmeně 230.000 *q*, při sladu 281.000 *q* a při luštěninách 221.000 *q*. K uhražení tohoto schodku bylo z Uher do naší polovice říše přiveženo 13,283.000 *q* a obilí a meliva.

[2]) Roku 1884. bylo sklizeno v Čechách 21,606.540 *hl* pšenice, žita, ječmene a luštěnin, průměrně na jednoho obyvatele připadalo 3·9 *hl*. Těchto plodin spotřebuje průměrně 1 obyvatel 2·72 *hl*, veškeré obyv. Čech spotřebuje 15,125.500 *hl*, přebývalo tedy r. 1884. na novou setbu a pro vývoz 6,481.040 *hl*.

U výrobě této byly poměrně ku spotřebě domácího obyvatelstva passivní okresy sudetské o 947.400 *hl*, rudohorské o 275.050 *hl*, přebytek okresů šumavských obnášel toliko 104.300 *hl* atd.

Roku 1884. bylo v Čechách sklizeno 35,644.740 *hl* zemčat, průměrně na 1 obyv. připadalo 6·4 *hl*. Průměrně spotřebuje 1 obyv. 4·60 *hl* zemčat ročně, veškerá spotřeba zemčat v Čechách obnáší tedy 25,579.700 *hl*; přebylo tedy 10,065.040 *hl* na novou sazbu, ku zpracování v škrobárnách, v lihovarech atd.

Oproti domácí spotřebě bylo sklizeno zemčat *méně* v okresích při doln Ohři o 349.840 *hl*, v okresích sudetských o 532.450 *hl*, oproti domácí spotřeb *více* bylo sklizeno zemčat v okresích české nížiny o 65.300 *hl*, v okresích česko moravské vysočiny o 6,347.920 *hl*, v krajině berounské o 1,048.600 *hl* atd.

[3]) V Žatci mleli již r. 1884. indickou pšenici, v Děčíně bylo prodáno roku 1883. 100.000 *q* americké pšenice atd.

nepostarala. K tomuto základnému rozdílu zemí u výrobě obilí aktivních a passivních vůbec, zvláště pak k poměru naší polořiše k Uhrám v těchto oborech národní výroby a tržby musíme pilně přihlížeti, chceme-li střízlivě a objektivně skutečný význam obilních cel pro naše zemědělství oceniti a posouditi.

Cla obilní, umírňujíce toliko z části tlak cizích cen plodinových na ceny plodin na trzích domácích, usnadňují sice prodej domácích plodin, mírní nebezpečí našemu rolnictvu nezpeněžitelnosti obilí stále rostoucí, avšak nechrání zemědělství tak účinně, jako cla průmyslová průmysl, a po výtce plané jsou stesky a žaloby, že se obilním clem zdražuje chléb průmyslovým dělníkům atd. Zkušenosť učí, že ceny obilí, zvláště pak ceny mouky a chleba nejsou vůbec v přímém a ústrojném spojení vzájemném.

Obilní cla jsou arciť článkem celé soustavy ochranných prostředků naší domácí výroby, přispívajíce do jisté míry ku zachránění našeho domácího trhu plodinového před přílišnou záplavou obilím cizím, jež bývá hlavní příčinou občasného přílišného přebytku nabízených plodin a tím způsobeného nepoměrného klesání cen obilí. Při vydatnějších clech obilních nebudou cizí vývozníci přivážeti obilí na nejisto.

Cla obilní, jež byla v naší říši r. 1882. zavedena, nevedla ku zvýšení cen plodin *domácích*, ani k obmezení přívozu plodin cizích,*) nevedla ku zvýšení cen chleba, ano od těch dob ceny plodin netoliko u nás, ale také v Německu a j. ještě valně klesly.

Avšak i kdyby ku zachránění zemědělství musil býti chléb dělníků průmyslových obilním clem zdražen! Chráníce zemědělství, chráníme také průmysl, zámožný rolník jest nejdůležitější konsument průmyslníkův. Se zemědělstvím také průmysl klesá a rozkvétá, ano úpadek rolnictva jest největší zhoubou průmyslu. Průmyslník a dělník i při menších důchodech musí kupovati plodiny a potraviny; oproti tomu může rolník mnohem spíše uskrovniti svou spotřebu výrobků průmyslových.

Nemá-li rolník peníz, nemá průmyslník odbytu a dělník práce.

Klesáním cen plodin klesá také cena práce, mzda.

Kdyby clem na obilí a na meliva byl chléb na př. o 5 proc. skutečně zdražen, nalezne zajisté průmyslové dělnictvo hojnou náhradu v poměrně vyšší mzdě.

*) Pšenice, směsku, žita, ječmene a sladu, ovsa, kukuřice a pohanky bylo do naší říše přivezeno: vývoz

r. 1868.	1,198.929 *q*.	13,562.456 *q*.
„ 1870.	1,545.756 „	4,266.772 „
„ 1880.	7,862.765 „	6,869.530 „
„ 1881.	6,520.566 „	7,299.247 „
„ 1882.	6,627.369 „	11,171.560 „
„ 1883.	5,281.867 „	7,551.968 „
„ 1884.	5,547.700 „	5,891.581 „
„ 1885.	6,461.759 „	6,918.711 „

Co by prospělo dělníkovi, kdyby bez toho cla měl chléb o 5 proc. levnější, když by při obmezeném odbytu, při obmezené výrobě průmyslová mzda na př. o 10 proc. klesla?

Tuším, že není lze pomíjeti vnitřní, ústrojnou souvislosť krise zemědělské a krisí průmyslových, ano mám za to, že zemědělská krise jest hlavní příčinou krisí průmyslových.

Ve Francii obecně již uznává se, že krise průmyslová a dělnická vznikla úpadkem francouzského rolnictva, kteréž neustále chudne a při kupování výrobků průmyslových vždy více se uskrovňuje.

Za nynějších poměrů mezinárodní tržby plodinami nekyne našemu zemědělství skutečná spása ochranou celní a pod., alebrž především *zvýšením domácí spotřeby plodin*, tedy rozkvětem domácího průmyslu, vymaněním *našich* trhů z područí cizí výroby, již dosud ročně asi 250 mil. zl. platíme atd.

Zemědělství naše netrpí tou měrou přílišnou neb nepoměrnou domácí výrobou, alebrž *poměrně malou domácí spotřebou plodin*, zvláště pak pšenice, žita a mouky.

Při normalní spotřebě chlebového obilí 183·21 *kg* (dr. Engel), spotřebovali bychom v naší říši 69,228.000 *q* obilí tohoto, v l. 1879.-84. jsme sklidili po odčítání 58,270.000 *q* zrní vysetého, byl by tedy obnášel schodek v naší polovici říše 16 mil. *q*, v zemích uherských oproti tomu *přebytek* 5 mil. *q*, tedy schodek v celé říši 11 mil. *q*.

My tedy můžeme ročně pšenice, žita a mouky asi 1,529.000 *kg* vyvážeti, protože průměrná naše spotřeba těchto plodin neobnáší 183·21 *kg*, nýbrž toliko asi 149 *kg*.

Kdyby zámožnosť obyvatelstva naší říše tak vzrostla, že by také u nás každý obyvatel průměrně ročně 183·21 *kg* chlebového obilí spotřeboval, nestačila by naše domácí výroba plodin této potřebě, zemědělství naše bylo by vymaněno z odvislosti od trhů zahraničních.

Zvýšením domácí spotřeby plodin zemědělských by vznikl zemědělství našemu také nepřímo prospěch nemalý.

Vývozem surovin, zvláště pak vývozem plodin, při jichž průmyslovém zpracování zůstávají odpadky, jež jsou dobrým krmivem neb dobrou mrvou, intensivní hospodářství v zemích od věku kultivovaných valně utrpí, protože se při nedostatku píce a mrvy udržení půdy při dosavadní plodnosti vždy nesnadnějším a nákladnějším stává.

Při neustále rostoucím vývozu těchto surovin a plodin musila by půda naše býti konečně tak vysílena, že by se stalo intensivní hospodaření u nás naprosto nemožným. Tato cesta vede zajisté k ochuzení našeho rolnictva.

Proto musime také bedlivěji přihlížeti k tomu, aby obmezován byl vývoz odpadků, jako otrub, zábojů, spodia a pod.[1]) —
Zemědělství béře přímo i nepřímo škodu nemalou úpadkem čelných odvětví domácího průmyslu, tak zvláště úpadkem průmyslu hospodářského, mlynářství, tkalcovství, sklářství a j.

Pěstování lnu upadlo netoliko konkurrencí juty, ale také zavedením bavlněného prádla při opatřování vojska atd.[2])

Při posuzování naší obchodní a celní politiky musíme vůbec stále pilné míti zřeni ku vnitřní souvislosti, ku harmonii zájmův zemědělských a průmyslových.

---

[1]) Odpadků těchto bylo z Rakouska vyveženo

	r. 1879.	r. 1881.
	745.027 *q*. za 4,176.984 zl.	1,068.762 *q*. za 6,049.497 zl.
současně přiveženo	337.349 *q*. za 2,912.466 zl.	373.124 *q*. za 2,229.290 zl.

Vývoz těchto odpadků měl by býti vydatným vývozným clem na dobro zamezen.

	R. 1880. bylo z naší říše vyveženo:	do naší říše bylo přiveženo:	r. 1884. bylo vyveženo:	r. 1884. bylo přiveženo:
mrvy zvířecí	19.578 *q*	49.099 *q*	23.418 *q*	247.915 *q*
mrvy umělé	29.651 „	22.307 „	51.502 „	55.382 „
popela ze dřeva	1116 „	181 „	4743 „	2023 „
popela z kostí	1375 „	10 „	131.753 „ (popela z kostí, prášku z kostí, uhlí z kostí)	5939 „ (popela z kostí, prášku z kostí, uhlí z kostí)
prášku z kostí	61.779 „	3750 „		
uhlí z kostí	49.049 „	62.916 „		
otrub a plev	460.363 „	84.932 „	548.505 „	127.720 „
odpadků koží	12.811 „	2183 „	25.632 „	3891 „
odpadků při výrobě olejů (záboje a j.)	242 246 „	5398 „	152.963 „	8189 „
hadrů	14.931 „	14.387 „	11.027 „	—
		kostí	38.331 „	53.128 „

[2]) Roku 1884. bylo do Rakouska a do Uher přiveženo juty 111.916 (vyveženo 2134) *q*, jutové příze 13.843 (vyveženo 456) *q* a jutových tkanin 111.504 (vyveženo 14.127) *q*. Jutových hrubých tkanin bylo do Rakouska přiveženo r. 1875. za 1,721.000 zl., r. 1879. 57.766 *q* za 2,557.029 zl. (vyv. 2247 *q* za 224.700 zl.), r. 1883. 81.801 *q* za 3,353.377 zl. (vyveženo 2596 *q* za 136.108 zl.)

Do naší říše bylo

	přiveženo: r. 1883.	přiveženo: r. 1884.	vyveženo bylo: r. 1883.	vyveženo bylo: r. 1884.
jutových hrubých tkanin	61.456 *q*,	31.533 *q*,	485 *q*,	165 *q*
pytlů	19.659 „	17.686 „	1666 „	128 „
potřebovaných a poznamenaných pytlů	62.124 „	61.522 „	12.642 „	12.802 „
různých tkanin	686 „	763 „	445 „	535 „

Opotřebované pytle jutové při přívozu do naší říše nepodléhají clu, toho ustanovení našeho celního zákona tou měrou bylo zneužíváno, že se k nám téměř samé »opotřebované« pytle jutové přiváží, přívoz tento obnášel r. 1879. 108.141 *q*, r. 1880. 80.385 *q*. S výrobkem tímto arciť naši průmyslníci konkurrovati nemohou. Juty bylo do naší říše přiveženo r. 1884. 76.787 *q*.

Celní politika musí býti ústrojně doplňována *politikou dopravní*, jíž má býti zorganisována rychlá, bezpečná a levná doprava.

Bismarck napsal 16. dubna 1879. ve svém listu *Thüngenovi* tato památná slova: „*Větší* váhu kladu na *sazby železnic*, nežli na cla. Podaří-li se nám odstraniti nespravedlivé sazby, docílíme více, nežli zdvojnásobením, ano nežli zčtveronásobením navržených cel.“

Ve své řeči 8. května 1879. pak pravil: „Dokud naše výroba rakovinou differenciálních sazeb trpí, neprospěje při velikých dopravách sazba pomezní, dotud budeme malomocni proti svrchovanosti různých železničních společností.“

A Bismarck nezůstal pouze při tomto poznání, ale vybojoval také v tomto oboru německé tržbě po výtce sestátňováním soukromých železnic neodvislosť a samostatnosť.

Také v tomto oboru v posledním šestiletí sestátňováním soukromých a stavbou nových státních drah u nás byl veliký pokrok učiněn. V sestátňování důležitých neb velké subvence státní vyžadujících drah bude zajisté i na dále soustavně postupováno.

Stát musí míti ve své správě nejdůležitější spojení železniční, aby sazbami svých drah mohl rozhodný a soustavný vliv vykonávati na dopravní sazby při všech ostatních konkurrujících drahách soukromých.

Sestátňování důležitých drah jest pak v Rakousku tím důležitější, čím rozhodnější vliv má na správu, tedy také na sazby dopravní při soukromých drahách v naší říši kapitál *cizí*, po výtce německý, s námi také na mezinárodním trhu konkurrující. Vymanění dopravy z područí a ze zhoubných vlivů tohoto kapitálu jest zajisté velikou důležitostí naší obchodní politiky a nezbytnou potřebou naší domácí výroby i tržby.

Sestátňování drah velice jest znesnadněno tísní našich financí, musímeť dráhy sestátňovati i stavěti na dluh, avšak veliké již nyní se jevící prospěchy tohoto podnikání vyváží zajisté oběti, jež ku provedení tohoto díla podnikáme.

Snižováním a regulováním dopravních sazeb na státních drahách, jakož i rozšiřováním železniční dopravy místními drahami náklady dopravy u nás valně jsou již sníženy a jest plná naděje, že vláda i zákonodárství naše na dále v tomto směru bude postupovati ku zdaru a ku prospěchu veškeré naší výroby a tržby.

Naše tržba vůbec, tržba plodinami pak zvláště musí býti usnadněna netoliko přiměřenými sazbami celními a dopravními, ale také zrušením sazeb differenciálních a výminečných výhod při dopravování velkých zásylek plodin, mouky a j., jimiž nejvíce trpí malí vyrabitelé a obchodníci.

O upravení velice nesrovnalých sazeb dopravních, jakož i odklizení zlořádných refakcí, differenciálních sazeb a j., jež se

při našich železnicích zahnízdily, přičiňuje se železniční rada přímo i nepřímo upravováním sazeb státních drah a j. *) —

Nemalou překážkou zdárného vývoje naší obchodní a celní politiky vůbec jest zajisté *dualismus*. Křečovité záchvaty, jimiž bývá starobylá říše Habsburkův při obnovování tak řečeného vyrovnání s Uhry vždycky zachvacována, nejzřejměji ukazují, jak osudný jest dualismus také v ohledu národohospodářském. Každý myslící politik stopuje zhouby, jimiž v dualismu založená vrtkavost poměrů národohospodářských hospodářsky nejpokročilejší a nejpoplatnější země, především pak země koruny české stihá, musí se úzkostlivě tázati, dlouho-li naše národní hospodářství ještě snese tuto rozharanost a nejistotu, toto experimentování?

Při dualismu nemůže býti v naší národohospodářké politice vůbec, v naší obchodní politice pak zvláště ani jednotnosti, ani stálosti; při každém novém vyrovnávání s Uhry, jež musí býti schvalováno *dvěma samostatnými parlamenty*, může býti vyvolána náhlá a nepředvídaná krise národohospodářská atd. Touto nejistotou a těmito obavami trpí veškeré naše hospodářství, veškerá naše tržba vždy povážlivěji.

Naše politika obchodní a celní jest výsledkem namnoze nezdravých, protože jednostranných kompromisův nejrůznějších faktorův a intresův, největších protiv národohospodářských, jimiž se obě polovice říše naší rozlišují.

Při politické převaze Uhrů není s podivením, že touto politikou jsou namnoze toliko zájmy Uher opatřovány ku nemalé ujmě naší polovice říše.

Cílem národohospodářské politiky uherské jest naprosté vymanění Uher z podruží ciziny, Uhři spějí nezvratně netoliko k úplné samostatnosti politické, ale také k naprosté neodvislosti hospodářské; jsouce chladní a chytří počtáři, těžče nesou, že z naší polovice říše dosud za 80 mil. zl., z ciziny vůbec asi za 300 mil. zl. průmyslových výrobků kupovati musí, ujímají se s horlivostí přímo zimničnou domácího průmyslu a znárodnění své domácí tržby.

Uherští státníci a odborníci poznávajíce, že Uhry, nemají-li hmotně zahynouti, nemohou na dále zůstati toliko státem zemědělským, přičiňují se přímo se zimničním chvatem a úsilím o zakotvení a o rozšíření domácího průmyslu v zemích uherských.

Jakmile Uhři poznají, že se mohou ochrannými cly také v oboru průmyslovém vymaniti z odvislosti od naší polovice říše, podniknou zajisté také všemi silami boj za samostatné území celní. Po dosavadních zkušenostech není lze pochybovati, že Uhři při rozhodujícím vlivu svém v naší říši také v tomto boji konečně zvítězí.

Pokročilí živlové v Uhrách, pokládajíce nynější formu dualismu toliko za přechodní, naléhají již nyní na uzavření

*) Naše rolnictví. Str. 139. atd.

Uher celní hranicí, jejíž zřízení jest při dosavadním vývoji našich národohospodářských a politických poměrů zajisté toliko otázkou času. K tomuto konečnému cíli národohospodářské politiky uherské musíme stále pilné zření míti.

Při nynějším ochranářském směru naší politiky obchodní Uhři tím pevněji stojí, čím rozhodněji Německo a j. západní státy zavírají své trhy uherským plodinám a mouce a j. a čím výhodnější jsou vydatná ochranná cla průmyslová také jejich mladistvému průmyslu. Pod ochranou těchto cel vyrůstá našemu průmyslu v Uhrách konkurrent velice nebezpečný, kterýž s námi bude záhy netoliko na trzích uherských, ale svým časem také na trzích *východních* zápoliti. Tento boj o trhy východní pojali Uhři nepokrytě do svého programu.

Náčelník kr. uherské statistické kanceláře *dr. Karel Keleti* vykládaje 8. června 1884. v uherské akademii věd o poměrech Uher v tržbě světové, mimo jiné pravil: „Hlavní cíl náš jest *dobytí průmyslové samostatnosti Uher*, zabezpečiti budoucnosť světovou konkurrencí ohroženého zemědělství povznešením, vývojem domácího průmyslu.“ —

„Tíhnouce svou tržbou na *východ*, chceme po přirozeném právu, jako nejbližší sousedé v zemích těch vytisknouti z daleka tam přivážené výrobky.“

„Krisí průmyslovou, již způsobil stroj a pára, a již západ již před desítiletími byl překonal, po výtce také my jsme již přestáli. Stojíme již na rovni západoevropské a jakkoliv ještě veškeré bolesti porodové nepominuly, náš průmysl se přece již vyvinuje v kolejích evropských. Naši *východní* sousedé octli se však teprv nyní v tomto s počátku úmorném, později teprva osvěžujícím ruchu, čím dále na východ bydlí, tím později budou tímto vírem uchváceni a do té doby musí kupovati cizí výrobky průmyslové.“

„*Tuto dobu musíme, bezprostřední a nejbližší sousedé jejich, využitkovati, toliko s této strany kyne naděje v sesílení našeho průmyslu*, atd.“

Jak patrno, naučili se již Uhři také o hospodářských věcech střízlivě přemýšleti. —

Zápas o trhy východní usnadněn jest Uhrům netoliko bezprostředním sousedstvím s orientem, ale také levnou dopravou po Dunaji atd. Zápas o trhy východní jest však zápasem o existenci *našeho* průmyslu, kterýž na západních trzích s Anglií, s Francií, s Německem a j., boj nerovný podniká.

Čím krušnější jest nám podnikati zápasy na trzích západních, tím větší důležitosti jsou nám trhy *východní*.

Naše politika na poloostrově Balkánském bohužel těchto zájmův po všecky časy pilně nestřehla a dopustila se i v tomto ohledě poklesků velikých, jež bude lze sotva ještě napraviti.

Naše politika orientální nebyla založena na *stejném* přátelství ku *všem národům* poloostrova Balkánského a nesla se vždy více neb méně zřejmým směrem ne-li nepřízně, tedy vlažné lhostejnosti ku probouzejícím se národům slovanským v těchto zemích.

Rakouská diplomacie provozovala sice v orientu politiku maďarskou i německou, avšak nepostupovala v duchu rakouském, t. v duchu rovné vážnosti všech národů v zemích těch žijících. Touto politikou pozbyly jsme dosti rychle sympathii těchto národův, zachránivše na ten čas toliko přátelství Srbska, přátelství ceny zajisté velmi pochybné.

Při takové politice není s podivením, že na Balkáně vlivy cizích států netoliko na ujmu politické moci, ale také na nezměrnou škodu naší zahraničné tržby tím více mohutněji, čím méně my o zachování trhův těchto pečujeme.

Naší politikou orientální dospěli jsme ku přerušení veledůležitého obchodního spojení s *Rumunskem*,[1]) ku patrnému „ochlazení“ poměrův ku Černé Hoře a ku Bulharsku atd.

Obchod náš béře zvláště v orientu velkou škodu také nedokonalou organisací konsulátů, potřebám naší tržby naprosto nevyhovujícím zřízením naší dopravy po moři i po Dunaji atd.[2])

Dosud jsme se ani nepostarali o zřízení skladů vzorků zboží a výrobků, jež vyvážíme a jež zvláště na východě výhodný nalezají trh. Taková obchodní musea měla by býti netoliko v čelných střediskách našeho průmyslu, ale také na čelných trzích v cizině při konsulátech a j. zřizována.

Jak velice nás také v těchto věcech předčí Anglie, Francie, Německo a j.?!

Sbírky vzorků a pod. již před drahnými lety byly založeny ve Stuttgartě, v Hamburce, v Bruselu a j. Té doby činí se přípravy ku založení takových sbírek a musea obchodního ve Vídni.

S nemalým prospěchem bylo by zřizování podobných sbírek a musei také v Praze, v Plzni, v Brně a j. —

V dusném ovzduší výstředního ochranářství, jímž jsou bez ustání poměry mezinárodní tržby v Evropě rozrušovány a pošinovány, béře Rakousko poměrně největší škody.

Novou celní sazbou německou ze dne 24. června 1885. jsou ohroženy přímo i nepřímo zájmy našeho zemědělství. Při 3 mk. sazbě na obilí do Německa přivážené, jest nám netoliko zamezen vývoz obilí do této říše, ale také proud vývozu obilí a plodin z ciziny obrací se od zavřených hranic německých k naší hranici a zaplaví záhy veškeré naše trhy obilní.

---

[1]) Do Rumunska bylo z naší říše vyveženo po výtce výrobků továrních r. 1882. za 44,755.000 zl., r. 1883. za 39,477.000 zl., r. 1884. za 33,849.000 zl.; z Rumunska bylo do naší říše přiveženo obilí a dobytka r. 1882. za 32,752.000 zl., r. 1883. za 30,296.000 zl., r. 1884. za 24,648.000 zl.

[2]) Q. Teissler Světový obchod s cukrem.

Tato ochranářská opatření Bismarckova jsouce namířena především proti Rakousku, způsobila u nás veliké hnutí a zavdala již r. 1885. podnět ku nové předloze celní, jíž měla býti naše cla na roveň cel států sousedních zvýšena a již měla býti mnohá odvetná cla zavedena.

Předloha tato nebyla říšským zákonodárstvím vyřízena a vláda rakouská smluvila se při jednání o vyrovnání s vládou uherskou o novou předlohu celní, která jest založena na týchž zásadách, jako předloha z r. 1885. Nový celní zákon nejspíše koncem r. 1886. bude v platnosť uveden. —

Nová cla německá podnítila u nás také diskuse o *užším spojení říše Rakouské s říší Německou,* zvláště pak o spojení těchto říší v *jediné celní území.*

Plán tento arciť není nový; vždyť již r. 1849. v úředních „*Wiener Zeitung*" bylo o potřebě celního spojení Rakouska s Německem zevrubně pojednáváno; nutnosť takového spojení dokazoval ministr *Bruck* ve svém pamětním spise ze dne 30. prosince 1849., projektu tohoto ujímala se rakouská vláda také v pamětním spise ze dne 30. května 1850.

Roku 1862. interpelloval dr. *Giskra* se 112 soudruhy na říšské radě vládu v příčině celní jednoty naší říše s Německem, jejíž plán vláda rakouská ve svém oběžníku ze dne 10. července 1862. zevrubně ve všech podrobnostech byla nakreslila.

V novější době počali o těchto plánech u nás opět horovati Schönerer, Kudlich a užší přátelé jejich, a také strana německých nacionálů vedená Knotzem a spol. pojala toto spojení naší říše s říší Německou, arciť po výtce z příčin politických do svého programu.

Naši nacionalové němečtí toužíce na pošinování těžiska Rakouska na východ vlivy německými, zřejmě hlásají: „My Němci v Rakousku musíme celní spojení Rakouska s Německem také *hospodářskými* obětmi vydobyti!"

Opatrnější mezi nimi, někdejší ústaváci kryji jádro a podstatu tohoto snažení firmou zájmův hospodářských, nalezajíce v této snaze v Uhrách mocné a nám zajisté nebezpečné spojence.

Hr. *Andrassy* r. 1884. upřímně pověděl, že za svého kancléřování o toto spojení Rakouska s Německem s Bismarckem skutečně námluvy činil, a na říšském sněmu uherském také duchaplný vůdce oposice hr. *Apponyi* (9. dubna 1885.), ano i president ministeria Tisza se netajili svou přízní těmto plánům, ano Tisza se přímo omlouval, že on a jeho vláda nebyla příčinou, že ona jednání nedospěla ku praktickým výsledkům.

Plány tyto byly zmařeny obratem v naší parlamentární situaci, utvořením většiny autonomistův na říšské radě.

Kdybychom byli r. 1879. do říšské rady nevstoupili, bylo by zajisté nyní Rakousko k Německé říši již opět přikováno.

Plány tyto arciť nejsou dosud naprosto zmařeny, mrak tento hrozí nám dosud zhoubným bleskem, avšak dokud budou autonomisté na říšské radě většinou, dotud se nevrhne Rakousko v podruží Německa.

Na budapešťském kongresu zemědělském r. 1885. ujímal se opět hrabě Apponyi celního spojení Rakouska s Německem velmi vřele, naleznuv v hr. Štěpánovi Károlyovi velmi zajímavého soka. Hr. Károlyi mimo jiné pravil: „Máme za rozšíření našeho obilního trhu obětovati průmysl Rakouska a Uher?“ —

Podobnými obavami, že by totiž celním spojením Rakouska s Německem byla spečetěna záhuba našeho průmyslu, netají se také čelní odborníci z tábora ústaváckéko, Neuwirth a j.

Plány tyto byly také na německém kongresu národohospodářském, kterýž v září 1885. v Norimberce rokoval, oproti zástupcům svobodné tržby rozhodně odsouzeny.

Uhři, hledíce toliko ku zájmům svého trhu plodinového, toužíce toliko po rozšíření trhu na plodiny zrušením celní hranice, jež nás dosud od Německa dělí, důsledností celního spojení naší říše s Německem pro průmysl v naší polovici říše se arciť neděsí.

Při celním spojení Rakouska s Německem vyváželi by Uhři svobodně své plodiny do Německa, výměnou by pak Němci svými průmyslovými výrobky zaplavovali trhy uherské i naše.*)

Uhři zapomínají, že průmyslové obyvatelstvo naší polovice říše jest té doby nejčelnějším konsumentem plodin, po výtce

*) R. 1883. bylo vyveženo z Rakouska

	do ciziny:	do Uher:	do Uher bylo z Německa přiveženo:
bavlněné příze a bavlněného zboží	za 9·0 mil. zl.,	za 101·0 mil. zl.,	za 420.451 zl.
lněného zboží	„ 14·0 „ „	„ 24·0 „ „	„ 7,000.000 „
vlněného zboží	„ 27·0 „ „	„ 55·5 „ „	„ 582.737 „
šatstva a ozdobného zboží	„ 6·5 „ „	„ 20·0 „ „	„ 235.232 „
koží a koženého zboží	„ 19·0 „ „	„ 24·0 „ „	„ 499.007 „
železa a výrobků ze železa	„ 10·0 „ „	„ 17·0 „ „	„ 1,000.000 „

R. 1883. bylo

	z Uher vyveženo:		do Uher přiveženo:	
bavlněného zboží	28.116 q	za 8·3 mil. zl.,	345.856 q	za 106·7 mil. zl.
vlněného „	10.096 „	„ 7·3 „ „	72.112 „	„ 56·5 „ „
lněného a jutového zboží	29.323 „	„ 2·6 „ „	197.076 „	„ 35·7 „ „
hedbávného zboží	123 „	„ 0·3 „ „	1831 „	„ 6·1 „ „
papíru	57.676 „	„ 1·8 „ „	130.191 „	„ 4·89 „ „
výrobků hrnčířských	?	„ 0·4 „ „	?	„ 2·63 „ „
skla	?	„ 0·62 „ „	?	„ 2·35 „ „
lenotů a pod.	?	„ 2·63 „ „	?	„ 10·18 „ „
oděvů	?	„ 10·83 „ „	?	„ 23·15 „ „
výrobků kožených	?	„ 4·4 „ „	?	„ 22·33 „ „
výrobků dřevěných	?	„ 16·5 „ „	?	„ 2·6 „ „ atd.

meliv uherských, jakož i že by průmyslová krise v naší polovici říše měla osudný vliv a účinek také na tržbu a na veškeré národní hospodářství v Uhrách.

Hospodářské podmanění Rakouska má pak pro Bismarckovu politiku význam dalekosáhlý, celní spojení Rakouska s Německem bylo by zajisté toliko prvou stanicí ku *pragmatickému* spojení obou těchto říší.

Plným právem pověděl dr. Mattuš pojednávaje v shromáždění voličův v Roudnici roku 1885. o celním spojení Rakouska s Německem:

„*My z příčin sebezachování nesmíme dopustiti a svoliti, aby celní jednota rakouskoněmecká skutkem se stala.* Svolime-li k tomu, bude po říši, bude po nás veta! Němci z levice a Německo, věztež, že *národ český nikdy nedopustí, aby král český stal se vasalem německého císaře!*" —

V těchto stručných rozhledech střízlivě jsme ukázali, jak velikých škod naše národní hospodářství v posledních desítiletích vzalo lhostejnou vlažnosti a netečnosti vlád i zákonodárstvi, zvrácenou politikou finanční, zemědělskou, živnostenskou a obchodní, jakož i že se na dále všech chyb a poklesků, všeho zanedbání v oborech těchto úzkostivě vystříhati musíme, nemáme-li dospěti ku krisím a ku katastrofě hospodářské.

Nemalým jest zajisté také zanedbáním, že v naší říši nebyla podniknuta *velká enketa národohospodářská*, jestiť správná diagnosa zajisté přední zárukou zdárného léčení chorého.

Za příčinou krise zemědělské byly podniknuty v Italii, v Anglii, v Německu, u nás v Krajině (r. 1884), v Bukovině (r. 1885), na Moravě (r. 1884—85) a j. rozsáhlé enkety.

Zemědělská enketa byla v *Italii* svolána po zákonu z roku 1877., zabývala se zevrubným vyšetřením poměrů a potřeb rolnictva a rolnictví ve všech krajích vlašských, výsledky zevrubného vyšetřování složila ve zprávách 19 velkých svazků zaujímajicích. Na výsledcích této enkety založena jest blahodárná reforma zemědělského zákonodárství a národohospodářské politiky ve Vlaších.

Zemědělská enketa na *Moravě* byla provedena zemským výborem po snešení zemského sněmu ze dne 26. července 1884. v r. 1885. a hleděla především k účinkům našeho zákonodárstvi zemědělského, k zemědělskému úvěru a j.

Zemský výbor snesl pomocí vládních a samosprávných orgánů, jakož i pomocí správ velkostatků rozsáhlý, drahocenný, avšak neúplnný materiál, jenž musí býti ještě valně doplněn, nežli bude lze na základě tohoto vyšetřování dospěti ku positivním, obecným resultátům.

Podniknutí všeobecné enkety národohospodářské *v Čechách* jest tím důležitější, čím zvláštnější a čím složitější jsou národohospodářské poměry v naší vlasti; čím rozmanitější tak řečené

hospodářské, zvláště pak zemědělské programy se u nás propagují. Při této různosti snah, při tomto drobení sil jest nanejvýše potřebí, abychom záhy dospěli ku společnému, jasnému hospodářskému programu *českému*, jenž by byl pevným základem naší práce, naší politiky národohospodářské.

K tomuto národohospodářskému programu bez důkladného, zevrubného a střízlivého prostudování *veškerých* hospodářských poměrů v našich vlastech nedospějeme, a přece jest jasný cíl obecné práce přední zárukou zdaru reform a nápravy, k níž musíme spěti spojenými silami a se železnou důsledností.

Jinak také nezamezíme „dělání“ národohospodářské politiky falešnými, začasté lesklými a svůdnými hesly, na něž plným právem trpce toužíváme a jimiž u nás již tolik zmatků a škod bylo způsobeno.

Bděme a buďme neustále na stráži svých zájmův národohospodářských, abychom nevzali pohrom velikých, ne-li přímo osudných!

Krutý boj o existenci vzpruž a zbystři ducha, utuž naše paže a spoj nás v nerozborné šiky!

„Ne z mutného oka, z ruky pilné naděje kvitne!

OPRAVY.

Na str.	1.	řádek	1.	shora	místo	temenám	má býti	temenům
„ „	9.	„	7.	„	„	čísti	„ „	čísti,
„ „	11.	„	20.	„	polož »světla« hned za »Metternichova« !			
„ „	13.	„	11.	„	místo	vyvození	má býti	vyvazení
„ „	14.	„	13.	„	„	očím	„ „	očím
„ „	17.	„	12.	„	„	Šmerlikova	„ „	Šmerlinkova
„ „	17.	„	12.	zdola	„	českého	„ „	Českého (království = Čechy)
„ „	21.	„	15.	„	„	as	„ „	a s. (sice)
„ „ pozn.	24.	„	11.	„	„	nákladdm	„ „	nákladem
„ „ „	24.	„	3.	„	„	zdravotní	„ „	zdravotním
„ „	25.	„	8.	„	„	1·13“	„ „	1·13%
„ „	25.	„	10.	„	„	účele	„ „	účely
„ „	27.	„	9.	„	„	přirážku	„ „	přirážka
„ „	32.	„	7.	shora	„	za »ochotnické« vlož »a zpěvácké,«		
„ „	32.	„	15.	zdola	„	o 2913	má býti	se 2913
„ „	34.	„	22.	shora	„	podnikány byly zajisté s	„ „	podnikané, byly zajisté největším
„ „	37.	„	1.	„	„	poslali	„ „	páchali
„ „	42.	„	24.	„	„	složiti	„ „	složili
„ „	48.	„	13.	zdola	„	65,062.810	„ „	42,964.861
„ „	54.	„	18.	shora	„	švindlovské	„ „	švindléřské
„ „	57.	„	12.	zdola	„	reklamované	„ „	reklamové
„ „	60.	„	2.	shora	„	konservatistů	„ „	konservativců
„ „	61.	„	8.	zdola	„	akciovým vydali	„ „	s akciovým vydaly
„ „ pozn.	64.	„	13.	shora	„	čárku za »kapitálem« polož před »v Kouřimi«		
„ „	88.	„	3.	zdola	„	vymaněno	„ „	vymaněny
„ „	123.	„	1.	shora	„	*q* stříbra	„ „	*kg* stříbra
„ „	125.	„	22.	„	„	12,761.323	„ „	127,616.323
„ „	128.	„	6.	zdola	„	jest nařknutí	„ „	jest *toto* nařknutí
„ „	140.	„	12.	„	„	jakož	„ „	jakož *i*
„ „	146.	„	20.	shora	„	vodsta	„ „	vodstva

Na str.	153.	řádek	7. shora	místo	ze potřeby	má	býti	z výroby
„ „	153.	„	9. zdola	„	jiný	„	„	jiných
„ „	159.	„	10. shora	„	soustavami	„	„	smlouvami
„ „ p.	167.	„	2. zdola	„	dovolila	„	„	dovodila
„ „	174.	„	1. shora	„	v	„	„	o
„ „ p.	189.	„	4. zdola	„	»průměrně« přidej na 3. řádek ke slovu »ročně«			
„ „	193.	„	5. shora	„	zde	má	býti	zle
„ „	194.	„	12. „	„	plynuly	„	„	slynuly
„ „	197.	„	15. „	„	vodní plavby	„	„	voroplavby
„ „	212.	„	1. „	„	vyrábitel	„	„	vyrábitelovu
„ „	213.	„	5. zdola	„	pob	„	„	dob
„ „	217.	„	8. „	„	ve všem	„	„	ve svém bytí
„ „	218.	„	19. „	„	na	„	„	za
„ „	233.	„	12. „	„	smiřuje	„	„	smírňuje
„ „	236.	„	4. zdola	„	opravu	„	„	správu

Od téhož spisovatele byly vydány mimo jiné následující spisy:

CHRUDIMSKO.

Historické a statistické rozhledy. — [illegible]

Doba poroby a vzkříšení.

Rozhledy v kulturních dějinách království Českého v XVII. a XVIII. století. — Cena zl. 1·20.

Základy vývoje Maďarův.

(Spis cenou „Posla z Prahy“ poctěný.) — Cena 30 kr.

OBRANA CESKÉHO ŠKOLSTVÍ.

Cena 40 kr.

KOŘALEČNÍ MOR.

Příspěvek ku statistice společenské bídy. II. rozmnožené vydání. — Cena 50 kr.

Naše rolnictví.

Úvahy národohospodářské a sociálně-politické. — Cena 50 kr.

Řeč Karla Adámka o živnostenském řádu.

Cena 10 kr.

Naše dělnictvo.

...hy národohospodářské a sociálně-politické. — Cena 1 zl.

VÍT STWOSZ.

Studie životopisná. — Cena 30 kr.

... pojišťování dělníkův zemědělských.

Cena 30 kr.

Z NAŠÍ DOBY.

SEPSAL

KAREL ADÁMEK.

DÍL DRUHÝ.

VE VELKÉM MEZIŘÍČÍ.
TISKEM A NÁKLADEM J. F. ŠAŠKA, KNIHKUPCE.
1887.

Z důležitých příčin musili jsme odděliti statě: *Výtvarná umění. — Humanita. — Závěrné úvahy a rozhledy kulturní a politické* — v díl III., jenž bude vydán v prvém pololetí r. 1887.

Hlasy časopisů o I. díle spisu Adámkova „Z naší doby.“

„Z naší doby“. Sepsal K. Adámek. Díl I. Ve Velkém Meziříčí. Nákladem J. F. Šaška.

S dvojnásobným potěšením vítáme dílo, jehož titul učinili jsme nadpisem přítomné úvahy. Jednak proto, že platně a hojně pomáhá rozšířiti ono žádoucí sebepoznání naše, jednak proto, že samo pochází od muže, který vědomostí v něm složených užívá přímo v činnosti politické. **„Z naší doby“** jest nová, velká práce upřímně vlasteneckého a neunavně pilného našeho poslance zemského i říšského Karla Adámka.

Jest povědomo a často již oceněno, kterak opravdově Adámek pojímá úkol svůj poslanecký, snaže se ustavičnou prací vnikati v potřeby našeho národa a připravovati se na každý úkol zákonodárných sborů našich; nejnovější spis jeho však překvapuje nás všestranností a důkladností, s jakou si Adámek zjednává přehled po nynějším národním rozvoji našem.

Máme před sebou první díl nového spisu, obsahující na půl třetím stu stran kromě pozoruhodného vstupu pojednání o státním hospodářství, výrobě a tržbě; druhý díl bude rozjímati o školství, literatuře, divadle a hudbě, výtvarném umění, humanitě a ukončen bude závěrečnými úvahami a rozhledy kulturními a politickými.

Vstup podává velmi zajímavý přehled našich dějin politických, obsahuje velice užitečné pohledy na naše obecní, okresní a zemské hospodářství, shrnuje v překvapující celky zprávy o našich národních spolcích, zastavuje se jmenovitě při Sokolu, věnuje pozornosť i národním slavnostem našim, a vynáší na jevo blednoucí již vzpomínky na dobu trpného odporu až do počátku činné politiky. Kdežto však tyto zprávy a úvahy shrnují, sestavují, doplňují a obnovují vědomosti věcí čtenářstvu našemu celkem více méně povědomých, ač ovšem posud velmi kuse a nejasně, druhé dva hlavní oddíly, mluvící o státním hospodářství, o výrobě a o tržbě přinášejí nesmírnou zásobu vědomostí většině obecenstva našeho zajisté nových a přece při ocenění našeho hospodářského a zároveň politického stavu nesmírně důležitých. Sběratelská píle, pozorovatelská bystrosť a vážnosť úsudku spisovatelova osvědčuje se na každé straně spisu Adámkova, činíc nám nejpěknější naděje do ukončení díla tohoto.

Všechny úvahy, které jsme pronesli, než jsme přistoupili k zprávě o samé knize Adámkově, bohda přesvědčí naše čtenářstvo o platnosti práce, kterou spisovatel vykonal, i o tom, kterak užitečno bude, knihu Adámkovu čísti, každému z našich vzdělanců, jmenovitě arci všem, kdokoli se zabývají politikou, neboť jim bude nová kniha tato neocenitelnou pomůckou příruční, z níž se dá vyvážiti mnohá potěšitelná i smutná pravda, jejíž pomocí možno bude zaplašiti mnohý klam a vyvrátiti mnohou pomluvu.

Spůsob Adámkova líčení jest znám. Jeho karakteristickou známkou jsou jednak velice vážné a nadšené všeobecné úvahy, jednak hojnosť podrobného materiálu jmenovitě statistického. Na některých místech přechody z vysokého slohu robnosti jsou poněkud náhlé, jako hned na první stránce knihy, patrně ?kem úzkostlivé téměř stručnosti, které spisovatel šetřil, aby v objemu pokud ? nejmenším podal čtenáři co nejvíce věcného poučení. Z této snahy místy jakási mezera v spojujících úvahách, které arci odkázány jsou také do slí- ?věrku díla. Jinak jest vedle pečlivého obsahu i forma práce Adámkovy

vesměs výsledkem pozorného uvažování a sloh jeho veskrze důstojný a mile správný. Končíme úvahu svou přáním, aby se dostalo knize Adámkově co nejhojnějšího čtenářstva — kdo vážně přemýšlí o stavu našeho národa, neodloží ji bez vděčnosti za užitek z ní vzatý. **„Hlas národa“** čís. 209. 1886.

„Z naší doby“. Sepsal K. Adámek. Díl prvý. Nákladem J. F. Šaška, knihkupce ve Velkém Meziříčí. V novém časovém spise tomto líčí osvědčený politik a znalec národohospodářský politický vývoj národa našeho v poslední době, pokrok na poli národním a poměry hospodářské, při čemž opírá se o bohatý material statistický a národohospodářský. Kdo vyhledává poučení o státním hospodářství a zároveň seznati chce zásady národního hospodářství, tomu poskytuje spis Adámkův k tomu nejlepší příležitosti. **„Svornosť“** čís. 32. 1886.

Velezasloužilý poslanec říšský a zemský, p. Karel Adámek, vydal nákladem J. F. Šaška ve Velkém Meziříčí pozoruhodný spis nadepsaný **„Z naší doby.“** Spis ten, právě vydaný, svědčí o neúmorné pilnosti, železné vytrvalosti, příkladné bedlivosti a nevšední odborné správnosti spisovatelově, který, ač plně zaměstnán v zákonodárných sborech, nepřestává slovem a písmem zastávati se nejdůležitějších tříd našeho národa, totiž rolnictva a řemeslnictva. Osvědčil to výtečnými spisy svými »Naše rolnictví« a »Naše dělnictvo«; k těmto spisům druží se opět spis právě vydaný, »Z naší doby«, který co do bohatosti materialu zasluhuje oba dříve již vydané a na nějž upozorňujeme každého, kdo o státním hospodářství, jakož i o výrobě a tržbě poučení vyhledává. Dílo toto náleží mezi spisy, které by v žádné sebe menší knihovně neměly scházeti, jest to pravé vademecum, v němž poučení vyhledati může: zákononárce, politik, samosprávce, rolník, řemeslník, kupec, studující, dělník — vůbec každý, kdo zájem má na výrobě a spotřebě a na státním hospodářství.

Spis rozdělen jest na dva díly. V prvním díle líčí spisovatel politický vývin našeho národa a seznamuje způsobem velice zajímavým čtenáře s dějinami politickými. V druhé části pojednává spisovatel o *hospodářství státním*, o zakladatelství, peněžnictví spořitelnách, záložnách a pojišťovnách. Třetí část I. dílu věnována jest *výrobě a tržbě* a pojednává se tu ve zvláštních statích: O zemědělství, o hornictví, o průmyslu, o vývoji zemědělství, meliorování a hospodaření vodou. O hosp. průmyslu a příčinách hosp. úpadku a prostředcích ku zastavení jeho. O chovu dobytka. O dopravě. O řemeslech, obchodnictvu a organisaci dělnictva. O národohospodářské politice vlády, zejména co se týče dělení statků rolnických, práva dědění, domoviny, obmezení práva exekučního a j. v. O reformě berní a celní politice.

Vyjmenování statí obsáhlého, 253 st. chovajícího díla svědčí o bohatosti obsahu, při čemž nemůžeme zamlčeti, že vřelá slova spisovatelova doložena jsou velice bohatým materialem statistickým. Vším právem upozorňuje spisovatel na důležitosť národního hospodářství a statistiky slovy: Národní hospodářství přivádí rolníka ku poznání jednotné ústrojnosti veškerého hospodářského života; statistika jest knihou účtů národního hospodaření. Jako dobrý hospodář nesmí zanedbávati svého účetnictví domácího, tak nesmí také nižádný národ hospodářsky pokročilý zanedbávati hospodářské statistiky. Statistika a nezvratné zásady národního hospodářství musí býti našemu rolnictvu kompasem, nemá-li býti na širém trhu světovém překvapováno nepředvídanými katastrofami. Důkladná statistika jest úhelným kamenem, nejpevnějším základem zdárné politiky národohospodářské vůbec a proto měl by každý vzdělanec této pilněji si všímati, nežli pohříchu dosud se děje. — Adámkův spis »Z naší doby« k poznání statistiky zajisté nemálo přispěje.

Přestáváme na pouhém upozornění velice cenného díla tohoto a neopomeneme některé stati s našimi čtenáři sděliti, abychom je se směrem spisu tohoto — jemuž plného zdaru přejeme — seznámili.

„Hospodářský list“ čís. 28. 1886.

„Z naší doby". Národohospodářská studie. Sepsal *Karel Adámek.* Díl I. Nákladem knihkupce J. F. Šaška ve Velkém Meziříčí. Jméno znamenitého našeho národohospodáře Karla Adámka dostačí, aby dílo jeho zjednalo si přístup do všech hospodářských kruhů našich, jimž je v tom smyslu doporučujeme co nejdůtklivěji.

„Moravská Slovač" čís. 57. 1886.

„Z naší doby" zove se pozoruhodný spis národohospodářský, jehož I. díl vyšel nákladem knihkupecví J. F. Šaška ve Velkém Meziřičí na Moravě a sepsán jest na slovo vzatým spisovatelem a říš. i zemským poslancem panem K. Adámkem. Spis tento, jehož obsah uveden byl v insertní části našeho listu, svědčí o neúmorné přímo mravenčí pilnosti a o nevšední národohospodářské znalosti spisovatelově, který ač k nejbedlivějším a nejhorlivějším poslancům na radě říšské a sněmu království Českého se řadí, nepřestává ani ve sporých chvilkách mimo parlament horlivě zasazovati se slovem i písmem o blaho našich výrobních tříd, zejména našeho rolnictva, řemeslnictva a dělnictva. O pravdivosti pronešených slov těchto svědčí četné národohospodářské spisy, které z péra zasloužilého Adámka vyšly. Jmenujeme zde pouze spisy v minulém roce vydané, jsou to: »Naše rolnictví« a »Naše dělnictvo.« Ze všech dosud vydaných spisů národohospodářských vyzírá, že není v řadách našich spisovatelův druhého, jenž by s takým porozuměním skutečných poměrů dovedl odkrýti příčiny úpadku hospodářství polního a řemeslnictva jako Adámek a také není druhého, který by uváděním účelných prostředků, o odstranění příčin hmotného úpadku našeho lidu tak se zasazoval jako zase Adámek. K těmto záslužným spisům řadí se spis »Z naší doby«, o němž pojednati hodláme. Celý spis vydán bude ve dvou dílech, prvý leží před námi již vytištěn, kdežto druhý díl, který pojednávati bude o školství, o literatuře, divadlu a hudbě, o výtvarném umění, o humanitních ústavech atd., vyjde do konce tohoto roku. Díl první rozvržen jest ve tři oddíly. V prvním oddílu líčí spisovatel politický vývin našeho národa. V stati této seznamuje se čtenář způsobem velice poutavým s dějinami politickými. V druhém oddílu pojednává spisovatel o hospodářství státním, kdežto třetí oddíl věnován jest výrobě a tržbě. Každý oddíl rozdělen jest na jednotlivé statě a pojednává se tu: O hospodářství státním. O zakladatelství. O peněžnictví. O úvěrních ústavech a pojišťovnách. O zemědělství, hornictví, hutnictví a průmyslu. O vývoji zemědělství. O příčinách hospodářského úpadku. O prostředcích ku zastavení úpadku zemědělství. O řemeslech, obchodnictvu a organisaci dělnictva. O berní reformě a celní politice. O každé výše uvedené otázce pojednává spisovatel s neobyčejnou zevrubností, opíraje svá tvrzení o bohatý statistický material, který si dovedl opatřiti bedlivým studováním čelnějších spisů národohospodářských a statistických a pilným studováním vládních předloh, zvláště zákonů, které se bezprostředně týkají rolnictví, řemesel aneb otázky dělnické. Adámek vychází z toho stanoviska, že jako dobrý hospodář nesmí zanedbávati své účastenství domácí, tak také nižádný národ hospodářsky pokročilý nemá zanedbávati hospodářské statistiky, neboť statistika jest knihou účtů národního hospodaření. Statistika a nezvratné zásady národního hospodářství musí býti našemu rolnictvu, řemeslnictvu, průmyslnictvu a i obchodnictvu kompasem, má-li ubrániti se na světovém tržišti nepředvídaným katastrofám. Adámek podává čtenářům spisem »Z naší doby« mocnou zbraň do ruky, pomocí které, rozumě jí používajíce, mohou podniknouti na světovém zápasišti vítězný boj. Spis »Z naší doby«, na nějž laskavě čtenáře upozorňujeme, a který bohatý material skytá tomu, kdo vyhledává poučení o státním hospodářství, jakož i o výrobě a tržbě, neměl by scházeti v žádné sebe menší knihovně; jest to pravé vademekum jak pro zákonodárce, politika, samosprávce, tak i rolníka, řemeslníka, kupce, studujícího, dělníka, vůbec pro každého, kdo o veřejnou správu, jakož i o národní hospodářství zájem má. Přestáváme prozatím na pouhém doporučování velice cenného díla tohoto. Dosti možná však, že k věcnému rozboru některé stati časem přikročíme, abychom ct. čtenáře seznámili blíže se směrem spisu tohoto, jemuž hojného rozšíření přejeme.

„Podřipan" čís. 31. 1886.

„Z naší doby.“ Nákladem J. F. Šaška ve Velkém Meziříčí vyšlo pozoruhodné dílo: »Z naší doby« od Karla Adámka (cena 2 zl. 20 kr.) Naše doba vyžaduje vzdělání všestranného. Kdo slouti chce vzdělancem, tomu je potřebou nezbytnou, aby ve všech oborech měl aspoň základní vědomosti. Najmě je naléhavou potřebou, znáti základní pojmy národního hospodářství. Náš stát jest zemí hospodářskou a výsledky i úspěchy novodobé na poli hospodářském nemají nikomu býti tajny; neboť vedou nás vždy výše a tím prospěch mocné naší říše se stupňuje. Vítáme tedy dílo páně Adámkovo s radostí nelíčenou; jeť bohatým zdrojem, ze kterého každý jednotlivec čerpati může zkušenosti hojné a nad jiné užitečné. V díle tomto s mravenčí pílí sneseny jsou úspěchy jmenovitě rodných našich zemí a illustrují v rázovitých rysech a číslech naše práce vykonané, i naše tužby. Dílo toto tak veliké je ceny, že je vítati má každý. Chopiž se tedy každý díla toho a čerpej z něho zkušenosti, jichž užívati lze s velkým, svrchovaným prospěchem na vlastní i obecné blaho a rozkvět. **„Moravské Noviny“** čís. 161. 1886.

„Z naší doby.“ Sepsal Karel Adámek. Díl prvý. Cena 2 zl. 20 kr. Ve Velkém Meziříčí nákladem J. F. Šaška, knihkupce. Úžasné výsledky na poli národohospodářském, politickém, v oboru výroby a tržby, jichž docílil národ náš v poslední době shrnuty jsou rázovitými rysy v tomto spise slovutného statistika našeho, který obsahuje tyto statě: 1. Vstup. (Přehled života politického, probuzení národní, doby persekuce, oposice atd.) 2. Státní hospodářství. 3. Výroba a tržba. Šlo by v šíř a dál kdybychom u každé předůležité stati dokonalého tohoto spisu pozastavovati se měli. Díla podobného dosud literatura naše nemá. Obsahem svým a velikou bohatostí nashromážděného materiálu odporučuje se dílo toto všem, kdož účasť má v životě veřejném. A kdo by dnešního dne byl bez zájmů těchto? Dílo toto je universální, je čítánkou předůležitou pro všecky stavy a občany. Jednotlivé statě (jmenujeme: Upravení řek, Reforma berní, Obmezení práva exekučního, Vývoj zemědělství atd.) tolik obsahuje zajímavostí, že nemůže býti pokročilého občana, jenž by mohl toto časové, a v nynějším oživeném ruchu politickém nad jiné pozoruhodné dílo postrádati. Dílo toto nese se k tomu cíli, aby mnohé přiblížilo ku politice zralosti a střízlivému uvažování. Spis tento ukončen bude dílem druhým, který obsahovati bude: Školství, Literatura, Divadlo a hudba, Výtvarná umění, Humanita, Závěrné úvahy a rozhledy kulturní a politické. Je naší pýchou, že dílo tak vysoké ceny vyšlo na Moravě, je vskutku upraveno a zřetelně tisknuto. Odporučujeme dílo toto pozornosti všech čtenářů tohoto listu.

„Našinec“ čís. 93. 1886.

Objemné dílo vychází u J. F. Šaška, knihkupce ve Velkém Meziříčí. Vydán jest tu prvý díl K. Adámkovy práce **„Z naši doby“**, obsahující na 250 stránkách kresbu v hlavních rysech naší práce národohospodářské v době nejnovější. — Díl tento jedná o státním hospodářství, o výrobě a tržbě. Studie Adámkovy velice věcné a opravdové zasluhují, aby čteny byly horlivě po národě.

„Český Jih“ čís. 42. 1886.

„Z naši doby“. Sepsal *Karel Adámek*. Díl I. Cena 2 zl. 20 kr. Slovutný poslanec *K. Adámek* podává čtenářstvu českému objemnou knihu, svědčící o vzácné píli a širokém rozhledu jeho. V době naší často naříkává se právem, že dobu probuzení svého národního nemáme v tak mnohém ohledě vypsánu, že tak mnoh snah, zápasův a tužeb, jež v dobách těch zašlých kvetly, navždy zůstane neznán vděčným potomkům. A mnoho-li v té příčině učiněno v dobách ne tak dávn minulých? Vše roztroušeno, nespořádáno, takže příští vnuk opět neurčitý měl b pojem o těžkých dobách našich. A jenom chvíli přemýšlejme o té práci národn zkoumejme lopotu plnou potu, trudův a bojů, srovnávejme dobu na počátku stole běžícího s dobou naší: a blažení zajásáme, že dalo nám nebe tolik železných hla

tolik vřelých srdcí, tolik mužných paží, že pevně, hrdě razí si cestu v před, stoupá výš a výše . . . Ruka k ruce se vine, vzdělaná hlava pojí se s rukou mozolnou, k metě toužené spěchá všechen národ . . .

Kniha poslance K. Adámka jest věrným obrazem naší práce kulturní v posledních desítiletích, ličbou české práce poctivé a výsledků jejich. V knize té mluví český lid volaje: Vizte, to kaceřované plémě vykonalo, tušte, co ten lid, vámi stále hanobený, tupený, ještě vykoná! Spisovatel, známý pílí svojí v oboru statistiky a rozhledů, snesl tu obšírný material pro paměť nám i potomkům.

Knihovny okresních zastupitelstev, obcí, učitelské knihovny spolkové atd. zajisté nebudou postrádati tohoto výpisu práce národní! Na druhý díl upřímně se těšíme, kéž si nakladatel pospíší. Výprava knihy jest skvostná, cena výpravě a velikosti přiměřená. **„Učitelské Noviny“** čís. 31. 1886.

„Z naší doby.“ Sepsal Karel Adámek. Díl prvý. Tiskem a nákladem J. F. Šaška, knihkupce ve Velkém Meziříčí. Cena 2 zl. 20 kr. — Spisy o našem životě národohospodářském, politickém a kulturním jsou posud velmi vzácny. A přece mají důležitost neocenitelnou, jsouce zdrojem našeho sebepoznání, pohnutkou a zpružinou k dalším pracem: z nich jediné poznáváme, čím jsme, jaký význam máme v životě jiných národův, dovídáme se, co jsme vykonali a co doháněti nám jest, abychom měli posici pevnou, nerozbornou. Vlastenecký a nadšený pracovník v tomto oboru, říšský a zemský poslanec K. Adámek, vydal před nedávnem svrchu zmíněný spis, který hojně a platně pomáhá šířiti ono žádoucí sebepoznání, který neobyčejnou důkladností a všestranností zjednává čtenáři krásný přehled po veškerém národním našem rozvoji. Kromě pozoruhodného vstupu obsahuje pojednání o státním hospodářství, pak o výrobě a tržbě. Ve vstupu obsažen velezajímavý přehled našich dějin politických, rozhledy po našem obecním, okresním a zemském hospodářství, v něm shrnuty jsou v celek překvapující zprávy o našich národních spolcích, najmě o Sokole, a věnovány jsou zpomínky na dobu trpného odporu až do počátku činné politiky. Druhé dva oddíly, jednající o státním hospodářství, o výrobě a tržbě podávají ohromnou zásobu vědomostí, jež valné většině obecenstva našeho jsou dojista nové, avšak při ocenění našeho hospodářského a politického stavu mají význam převeliký. Sběratelská píle, pozorovatelská bystrosť a vážnosť i hloubka soudu spisovatelova osvědčuje se tu na každé stránce, takže čtenář s nejkrásnější nadějí hledí vstříc ukončení tohoto veledůkladného díla. »Z naší doby« jest plod velké práce našeho neunavného Adámka a hoden v plné míře, aby došel rozšíření co největšího po vlastech českých a budil všude vřelý zájem pro naše snahy národohospodářské a kulturní. Díl druhý vyjde, jak nakladatelstvem oznámeno, ještě koncem tohoto roku a bude míti tento obsah: Školství. — Literatura. — Divadlo a hudba. — Výtvarná umění. — Humanita. — Závěrné úvahy a rozhledy kulturní a politické.

„Českobrodské Listy“ č. 33. 1886.

„Z naší doby.“ Toť prosťounký název objemného díla, které sepsal Karel Adámek z Hlinska, a jehož prvý svazek právě vydal činný knihkupec J. F. Šašek ve Velkém Meziříčí. Je to kniha, v níž se vzornou vytrvalostí a mravenčí pílí sneseno množství číslových dokladů k tuhému zápasu našeho národa o duševní a a hmotný vývoj ve všech oborech lidského vědění a kulturního snažení. Podáno dílem tím přesvědčivé vylíčení a zobrazení poměru země koruny české. Od úvodu do knihy té až k zakončení svazku prvního poutá vzácný a cenný obsah měrou velikou. Nebude nikoho ze vzdělanců, kdo by v díle tom nenašel více než jednu stať svědčící jakoby jen jemu; kniha ta nejen že poučně baví, nýbrž vzbuzuje nové myšlenky o podmínkách národní jsoucnosti naší, o potřebě větší samostatnosti a své správy. Kniha zasluhuje pro svou vysokou cenu vniterní, aby byla

rozšířena a čtena po všech vlastech. Z pouhého ukazadla jeví se nesmírná bohatosť pestré látky, z jaké tak dovedně v soustavný celek setkal pan spisovatel novodobé statistické dějiny práce. Vybíráme na př. tyto předměty: »Vzdělanosť, Beust a dualismus, centralisace a deklarace, r. 1879., korunní statky a daně, chabrus a krach, záložny a rakousko-uherská banka, pojišťování, dělení a zcelování pozemků, průmysl a řemesla, výroba, rybníky a zalesňování, přibývání dluhů soukromých a státních, exekuce, soutěžnictví a švindlěřství, železnice atd.« Bez duševní pochoutky knihu zajisté nikdo neodloží. Proto doporučujeme nejvřeleji knihu tu, již pan nakladatel opatřil vkusnou úpravou a jejíž cena jest poměrně levná. Bylo by si jen přáti, aby neunavný spisovatel brzo přikročil k vydání svazku druhého.

„Národní Politika" č. 224. 1886.

„Z naší doby." Sepsal *Karel Adámek.* Díl prvý. Nakladatel: *J. F. Šašek.* Ve Velkém Meziříčí 1886. Str. 256. Cena 2 zl. 20 kr.

»Umdlévajíce za časté na lopotné pouti, již od věků po pusté cestě ku vznešeným ideálům kultury a humanity podnikáme, žehrajíce mnohdy málomyslně na neúspěchy neb na malé úspěchy současné práce na národu roli dědičné; — nezapomínejme nikdy vznešených cílův, k nimž spějeme, rozhlédněme se občas po cestě, k těmto cílům již vykonané a uveďme si občas na paměť obtíže a překážky, jež nám již bylo překonati; oceňujme *střízlivě* úspěchy, dobyté překonáváním těchto překážek přirozených, jakož i uměle a úmyslně našimi odvěkými nepřátely nakupených. — Neoddávajíce se blouznivým nadějím vždycky růžově naladěných snílků, nevrhejme se v náruč vždycky beznadějných pessimistův, nedávejme se másti věčnou nespokojeností planých horlivcův, kteří se v našem rozkvětajícím sadě národním octli, aniž by byli v potu tváři s námi skalnatou půdu vzdělávali, plodné štěpy sázeli; nedbejme neustálého žehrání těch, již stanuli na popraží zaslíbené země, aniž by byli s námi podnikali strastiplnou pouť sirou pouští. — Chtěje obrátiti zraků našich po výtce k výsledkům naší práce národní v době *nejnovější*, musím při veliké spoustě materialu *na ten čas* podniknouti toliko kresbu v hlavních rázovitých rysech« . . . Těmto slovům, kterými spisovatel přítomné knihy, různými národohospodářskými i kulturně-historickými spisy čtenářstvu co nejlépe známý, vážně vytýká pravidlo pozorovatelům národního života našeho a spolu účel spisu svého naznačuje, jest nám z toho srdce přisvědčiti. Jsouť u nás v současném ruchu národním takořka dva estrémy těch, kteří buď při kormidle lodice národa se ocitli buď kritiku běhu jejího si osobují: jedni, kteří hledíce na způsob, jímž, proti vlnám, se všech stran na ni narážejícím bojuje, se stránky nejrůžovější v každé nepatrně pídi, o níž postoupí, bůh ví jaký úspěch spatřují a, nejkrásnějším snům do budoucna se oddávajíce, v bujné fantasii své vidí ji, ana zakotvuje v bezpečném přístavu, do něhož příznivý vítr Prozřetelnosti seslaný a nikoli pevné paže veslařův ji uvedlo; druzí pak mrační škarohlidové, kterým plavba její nikdy dosti rychlou se nevidí, a kteří, stále jen ztroskotání jejího na potměšilém úskalí se obávajíce, přílišnou horlivostí od spasného přístaviště spíše ji oddalují než k užnu přibližují. Dvě tato různá hlediště: nejrůžovější optimismus a nejčernější pessimismus ve všech téměř oborech národních snah našich vládnouti vidíme, a nepatrný jen počet těch spatřujeme, kteří *střízlivě* uvažujíce světlé i temné stránky života našeho národního v nejrůznějších jeho zjevech, správně a na prospěch jeho vytknouti dovedou, kde pochybeno bylo, kterak by napříště chyb těch mohlo se býti uvarováno, a jakých prostředků bylo by se chopiti, aby kolísající se lodice národní na spasnou uvedena byla cestu . . .

Jedním z nemnohých těch pozorovatelův důvěrou národa mezi zastance práv a snah jeho v oboru zákonodárných sborech povolaný, jest autor přítomného díla, poslanec na zemském sněmu českém i na radě říšské, *Karel Adámek.* Na základě přebohatého materiálu statistického, svědčícího netoliko o dalekosáhlém rozhledu, ale i o mravenčí píli, které neujde ani jediný důležitější pramen k posuzování dotčených zjevů způsobilý, Adámek rozvinuje před zrakoma našima obraz »výsledků naší práce národní v době nejnovější« a přesvědčivě ukazuje k jejich úspěchům nebo nezdarům, podávaje tak nejlepší vodítko pro doby budoucí. Aby pak v mysli

čtenářově půdu pro úvahy své připravil, vyličuje ve »vstupu« (str. 3.—44.) politických dotýkaje spolu statistiky obyvatelstva zemí svatováclavských, politické žurnalistiky české, vývoje samosprávných sborů, ruchu spolkového a památných slavností, »jimiž národ náš na úsvitě nového období volnosti slavil své vzkříšení a památku svých velikánů.« Končí pak vstup slovy: »*Nežalujme, ale pracujme!* Minuli již dnové mučednictví potupně nám vyčitaného, doba hrdinná nám nastala.«

Po stati té autor podává ve dvou oddílech nadepsaných: Státní hospodářství (21.—102.) a Výroba a tržba (103.—253.) úvahy o nejrůznějších oborů těchto zjevech. Bohatosť částí těch nejlépe vysvitne, uvedeme-li pořadí jednotlivých jejich záhlaví; jsou to v oddílu prvním: hospodářství státní, zakladatelství, peněžnictví, spořitelny a záložny, občanské záložny, banky, pojišťování; v oddílu druhém: zemědělství, hornictví a hutnictví, průmysl, vývoj zemědělství, příčiny hospodářského úpadku, prostředky ku zastavení úpadku zemědělství, chov dobytka, doprava, řemesla, obchodnictvo, organisacé dělnictva, národohospodářská politika vládní. —

Neníť úkolem listův těchto ani úvahy naší, aby rozebírány byly jednotlivé stati tyto a ukázáno k jejich výsledkům: stačí zajisté, řekneme-li, že všestranností, důmyslností a důkladnou věcí znalostí spis Adámkův řadí se bez odporu k nejlepším spisům toho druhu netoliko v literatuře naší (v oboru tomto velmi chudičké), nýbrž i v literaturách jiných: všecky vývody své autor dokládá tak hojným materiálem statistickým, kterým Adámek úvahy své pronáší, činí knihu jeho i širším kruhům přístupnou, tak že nepochybíme, tvrdíce, že by »*Z naší doby*« nemělo scházeti v knihovně žádného občana zajímajícího se o rozvoj národní. Každý, kdož vážněji věnuje se čtení spisu Adámkova, dosvědčí autorovi, že podařilo se mu »ukázati, jak velikých škod naše národní hospodářství v posledních desítiletích vzalo lhostejnou vlažností a netečností vlád i zákonodárství, zvrácenou politikou finanční, zemědělskou, živnostenskou a obchodní, jakož i že se na dále všech chyb a poklesků, všeho zanedbání v oborech těchto úzkostlivě vystříhati musíme, nemáme-li dospěti ku krisím a ku katastrofě hospodářské« (252.) Zajisté pak ze srdcí všech vlastimilův, a kéž i k srdcím všech, jichž se týčí, mluví závěrečná slova spisovatelova: »Bděme a buďme neustále na stráži svých zájmů národohospodářských, abychom nevzali pohrom velikých, ne-li přímo osudných! Krutý boj o existenci vzpruž a bystři ducha, utuž naše paže a spoj nás v nerozborné šiky! Ne z rmutného oka, s ruky pilné naděje kvitne!«

Očekáváme dychtivě druhého dílu spisu přítomného, který obsahovati bude úvahy o školství, literatuře, divadle a hudbě, výtvarném umění, humanitních ústavech a závěrečné úvahy a rozhledy kulturní a politické, jimiž záslužné dílo Adámkovo bude zakončeno. **„Literární Listy“** č. 17. 1886.

„Z naší doby“. Sepsal Karel Adámek. Díl prvý. Ve Velkém Meziříčí tiskem a nákladem knihkupce J. F. Šaška 1886. (Cena 2 zl. 20 kr.) Jakkoli učinili jsme si zásadou, že v rubrice této ohlašovati a po případě posuzovati budeme toliko knihy a spisy, které v přímém jsou vztahu ku potřebám živnostnictva, přece tentokráte nuceni jsme učiniti výjimku velice čestnou a místnou jak vzhledem k osobě spisovatelově, tak i vzhledem ku spisu nám od něho podávanému. Každý živnostník uvědomělý ví, čím celému jeho stavu jest Karel Adámek: Neohrožený, vytrvalý, důkladný a zdatný obhajce prospěchů všeho živnostnictva našeho, najmě řemeslnictva a dělnictva; jestiť, pokud víme, Karel Adámek jedním z nejhorlivějších a nejsvědomitějších pracovníků v živnostenském výboru sněmovny poslancův na radě říšské. Již tato okolnosť byla by podle toho, aby pozornosť naši připoutala ku nejnovější publikaci českého spisovatele nad jiné plodného. Ale také spis sám plnou měrou zaslouží našeho i obecného povšimnutí. Pozorovatel bystrý a statistik proslulý, vlastenec pro dobro národa svého nadšený, jakým jest Karel Adámek, spůsobem velice poutavým a mluvou každému srozumitelnou živě nám líčí nejnovější naše dějiny politické, rokem 1848. počínaje, zápasy naše národní, vyličuje nám hospodářství státní (bernictví, peněžnictví, spořitelny a záložny, banky, pojišťovny atd.) a jasný podává obraz výroby a tržby naší, dotýkaje se vývoje zemědělství, příčin úpadku hospodářského jak při zemědělství, tak i živnostech a průmyslu, národohospodářské politiky vládní atd. Řemeslům věnována jest hlava XIII.; zajisté každého živnostníka pokročilého bude zajímati, dočte-li

se z péra nad jiné povolaného úvahy a domáhání oprav u věcech živnostenských, o organisaci samosprávných společenstev (místních, okresních a zemských) atd. Než, musíme přestati již; skrovně obmezený prostor listu nedovoluje rozboru širšího. Dobré dílo Adámkovo zajisté každého, kdo je přečte, povzbudí a ku politické zralosti a střízlivému posuzování přiblíží. Odporučujeme tedy dílo to bedlivé pozornosti každého pokročilého živnostníka. **„Živnostník“** č. 15. 1886.

„Z naší doby.“ Sepsal Karel Adámek. Tisk a náklad knihkupectví J. F. Šaška ve Velkém Meziříčí 1886. „Chtěje obrátiti zrakův Vašich po výtce k výsledkům naší práce národní v době nejnovější, musím při veliké spoustě materiálu na ten čas podniknouti toliko kresbu v hlavních, rázovitých rysech.“ Tak promlouvá k nám pan autor na počátku objemného I. svazku svého záslužného díla. A věru jest nám po přečtení knihy tak, jako bychom z místa povýšeného přehlíželi ten zkvétající opět sad našeho snažení národního. V paprscích přesné statistiky vidíme nejen bujně rozkvétati tak mnohý štěp na národa roli dědičné, avšak zároveň shledáváme ty různé krsy a pahýly, ku kterým plodná šťáva úsilné naší práce svésti se teprvé má, aby úplně nezašly a nezpůsobily chorobnou jizvu na těle rozvoje národního. Případná porovnání s národy a zeměmi cizími i domácími v různých směrech vede přemítavého čtenáře ku příčinám, které utvářeti přemáhaly nynější stav náš a pádné výroky autorovy abstrahované v neklamných dát ciferných osvěcuje světlem na prosté pravdy politickou i národohospodářskou situaci naši. Proto míníme, že výtečně dílo toto svého druhu jediné v naší literatuře, záhy rozšíří se v našich knihovnách soukromých i veřejných. Jmenovitě máme za to, že velikého ponese užitku našim mladým politickým spolkům. Tyto zajisté postarají se o rozšíření díla tak závažného, z kterého sezná lid náš, jak veliká a nepoměrná břemena leží na bedrách jeho — a jak lacině se nám splácejí! Proto voláme ke všem čtenářům, kteréhokoli stavu a zaměstnání: Čtěte pilně „Z naší doby“, abyste poznali svou vlastní sílu a důležitosť! Konečně zasluhuje chvály i závod páně J. F. Šaškův, že tak úpravně — úměrně vnitřní ceně díla — pořídil i vydání spisu tohoto. Máme za to, že se brzy dočkáme druhého a třetího vydání. **„Pravda“** čís. 33. 1886.

„Z naší doby“. Sepsal Karel Adámek. Díl I. stran 256. Ve Velkém Meziříčí. Nákladem J. F. Šaška. 1886. Neznáme knihy, ze které by možno bylo tak mnohostranně se poučiti o našem národním, hospodářském a politickém vývoji až na dobu nejnovější, jako lze z této knihy neunavného našeho pracovníka politického a literárního, K. Adámka. Co nás při jeho pracích nejvíce těší, jest pravé ponětí o povinnostech osvíceného zástupce lidu, které Adámka vede k tomu, aby ustavičně pozoroval všechny změny v národnim životě našem a přemýšlel o jejich významu. Taková příprava činí jej pak opravdu nad jiné povolaným, aby v zákonodárných sborech rozhodoval o osudech lidu. Vzdělanstvo naše pak málo zná příležitostí podobných, jakou kniha jeho již v prvním díle podává, poučiti se o pravém stavu našeho národního hnutí pozorovati jeho nedostatky, potěšiti se tím, co vskutku již vykonáno, a posilniti se takto na další národní práci a boj. Každého ze čtenářů zaměstnávati bude zvláště některá části knihy — toho vstup o národním a spolkovém životě, onoho část o výrobě atd. — ale pozorného přečtení a uvážení hodno jest dílo celé každému vlastenci. S potěšením slyšeli jsme, že i druhý díl, namnoze ještě zajímavější, blíží se již k ukončení. **„Světozor“** č. 36. 1886.

Z péra slovutného poslance a na slovo vzatého národohospodářského znalce Karla Adámka vyšel nákladem J. F. Šaška ve Vel. Meziříčí prvý díl objemného, důkladně propracovaného spisu **„Z naší doby“**, který obsahuje: Země koruny České. Z dějin politických. Politická journalistika. Národní jednoty a spolky. Trpný odpor a persekuce. Hospodářství státní. Zakladatelství. Peněžnictví. Spoři-

telny a záložny. Občanské záložny. Banky. Pojišťování. Zemědělství. Hornictví a hutnictví. Průmysl. Vývoj zemědělství. Meliorování. Hospodaření vodou. Mezinárodní tržba plodinami. Příčiny hospodářského úpadku. Prostředky ku zastavení úpadků zemědělství. Chov dobytka. Doprava. Silnice. Řemeslo. Národohospodářská politika vlády. Reforma berní. — Spisovatel podává vše na základě skutečných, ponejvíce statistických dát. Nepochybujeme, že spis tento dojde velikého rozšíření, jehož také vším právem zasluhuje. Čtenář nalezne v něm mnoho látky k poučení a vzdělání. Díl druhý, kterým bude spis tento ukončen a jenž vyjde ještě letos, obsahovati bude zprávy o školství, písemnictví, divadle a hudbě, výtvarném umění, humanitě atd. Obzvláště nás zajímá, že spisovatel podává ve svém spisu všude dáta statistická atd. o Čechách, Moravě i Slezsku, čehož v mnohých českých spisech obyčejně postrádáme. Doporučujeme tento vzácný spis přízni veškerého čtenářstva. Pro nedostatek místa nemůžeme se o něm obšírněji teď zmíniti. **„Opavský Týdenník“** čís. 53. 1886.

Karel Adámek, vzorný poslanec lidu českého, muž, jenž v práci pro jeho povznešení a oslavu lidí cíl a snahu života svého, vydal nákladem J. F. Šaška, knihkupce ve Velkém Meziříčí, první díl obsáhlého svého spisu: **„Z naší doby.“** Je to spis nad míru důkladný a poučný; bohatosť jeho statistického materiálu, který nám skutečně ukazuje, na jakém stupni naše národní hospodářství stojí, obdivuhodná. Spis rozdělen na části tři. První, obsahujíc mnohá dáta statistická, týkající se obyvatelstva zemí koruny české, vypravuje zároveň politický a národní zápas náš od r. 1848. až do r. 1879. Vypravování jest tu a tam až nadšené. Druhá část obsahuje státní hospodářství; s důkladnou znaleckostí vylíčeno tu vše, co zahrnuje předůležitý obor ten. Třetí část konečně jedná o výrobě a tržbě, kterážto část, jak přirozeno, jest nejobsáhlejší. Adámkův spis stane se zajisté znamenitou pomůckou všem, kdož boje za naše práva národní súčastňují se buď přímo, nebo jej bedlivě alespoň sledují a kdož rozvoj národnosti naší sledují vůbec. Jsme jak spisovateli, tak i nakladateli za dílo vydané velmi povděčni a budeme díl jeho druhý, kterýž bude obsahovati kapitoly: Školství, Literatura, Divadlo a hudba, Výtvarná umění, Humanitu, Závěrné úvahy a rozhledy kulturní a politické, s nedočkavostí napjatou. **„Hlasy z Hané“** č. 66. 1886.

„Moravská Orlice“ čís. 241. píše: **„Z naší doby.“** Sepsal *Karel Adámek*. Díl prvý. Ve Velkém Meziříčí. Tiskem a nákladem J. F. Šaška. R. 1886.

Uplynuly již měsíce, co vydán byl spis tento pozoruhodný. Tu a tam byla o něm v časopisech více méně stručná zpráva uveřejněna. V některých listech byly i výňatky otištěny. Ale jinak — jako by již byla nad ním hrouda zapadla. Je zajisté zvláštní a povšimnutí zasluhující zjev, že o roztodivných povídkách, pěkných i všedních, o románech napínavých i fádních, o básních dobrých, ale ještě víc o rýmovačkách planých za týden více papíru se potiskne, než o spisech *literatury věcné* za celičký rok. Toto faktum nikdo nepopře. A tak se má věc po výtce i se čtoucím národem. Většina z nás čtenářů přečte denně neb aspoň za týden tucet listů politických, za měsíc až dva nějakou povídku, báseň, a kolik do roka spisů věcných? V té věci státi se musí náprava.

Zpytujíce pak životní podmínky národního pokroku, ocitáme se vždy v otázkách *národohospodářských*. Z toho plyne přirozeně požadavek, abychom v boji svém o národní existenci pěstovali přední měrou národní hospodářství, abychom 1) počítali, 2) počítali a po 3) — počítali, jak pravil kterýsi pěstitel nauk dotčených. Činíme-li tak, pak zajisté v literatuře naší se tento zdravý směr obráží. Je-li tomu tak? Každý, kdo si literatury všímá, zavrtí smutně hlavou! Počítejme své spisovatele národohospodářské: Zvěčnělý a věčné i vděčné naší upomínky zasluhující Šimáček, náš duchem svěží i mladistvý poslanec Adámek, z mladších Kaizl, Braf, poněkud dr. J. Palacký, a u nás na Moravě před více léty Dr. Mathon. Proti historikům, filologům, filosofům, básníkům — — hlouček to malý, a v tom zaujímá Adámek spisy svými místo vynikající. O tom nové svědectví dává spis jeho **„Z naší doby.“** Kniha to objemná, lex. formátu, stran 256, úpravy solidní,

vydána ve Velkém Meziříčí na Moravě. Již to je zvláštní zjev pro toho, kdo poměry naše zná. Obsah její je bohatý a vážný. Každý list, ba každý odstavec probouzí v nás řadu myšlének, tak že knihu tu nelze s románovou hltavostí a rychlostí proběhnouti, nýbrž třeba je studovati ji. . Ale studium to není snad fádní, těžké, nýbrž statě úsečným, jasným a prostým slohem psané pozornosť naší cele upoutají. V nejedné příčině podává kniha politické účty o činnosti rozličných stran v rakouském parlamentu a svědčí o tom, že historik našich dnů nemine se bez historické statistiky. Tato musí listiny a jiné prameny historické provázeti a bude suchou číslicí prozrazovati to, co »opatrnosť« lidská ve slovech listin a knih zamlčí. — Ano kdo si jen poněkud vážně politických otázek všímá, nemine se bez knihy Adámkovy. Jmenovitě pokročilým rolníkům našim, u nichž se přirozená snaha jeví, aby se dostali do parlamentu, do sněmu, je *nezbytně* třeba knihu tuto prostudovati, aby seznali, čeho všeho si poslanec všímati musí, co vše věděti mu třeba, nemá-li býti figurkou na šachovnici. Ale ovšem též každému, kdo poslance a ještě více politické směry posuzovati míní, třeba je daleko širšího rozhledu, než poskytují dopisy novin a — »politické« (v pravdě »politické« — lišácké — jak lid říká) klepy. —

Kniha Adámkova však nepřestává na těchto politických účtech, rozhledech a bilancích, ona také otvírá prozíravé dlouholetým pracným bojem zkušené oko do budoucnosti, ukazuje, čeho třeba nám domáhati se, čeho varovati, co podnikati a t. d., tak že nebude ani *jedinké* obce u nás, aby ze knihy té nemohla vzíti si pokyn pro podnik, čin, opravu, jež by byla obci ke prospěchu. Proto by nemělo býti u nás ani jedné obce, která by knihy Adámkovy neměla. Pročež upozorňujeme pp. starosty, aby koupivše ji pro obec, hojně ji četli a ke čtení půjčovali.

Upozorňujeme na ni i kněžstvo, učitelstvo, přímé a nejbližší rádce lidu našeho, aby vědomosti národohospodářské šířili a s lidem hovory toho druhu zapřádali.

I to zvlášť vytknouti sluší, že si Adámek v rámci naší říše nejvíce všímá zemí rakouských a z nich — *koruny české, národa českého*, jeho snah, jeho podniků. Z knihy té každý dobře sezná, co země koruny české v pravdě *váží*, a co jim podle jejich váhy patří. *I cifry za práva naše bojují.* Při tom nepouští Adámek ze zřetele cizinu a ukazuje, v jakém poměru je naše hospodářství k cizině.

Však již vezmi, laskavý čtenáři, knihu »Z naší doby« se mnou do ruky a jen z hruba přejdi obsah její.

Prvý díl má tři části: *Vstup* (str. 3—44) je — řekl bych historicko-statistickým úvodem o posledních desítiletích, abychom mohli porozuměti situaci nynější. Státní hospodářství (str. 45—102) rozebírá spisovatel v sedmi statích: hospodářství, zakladatelství, peněžnictví, spořitelny a záložny, občanské záložny, banky, pojišťování. Toť přece věci, které zajímají pozornosť každého. *Zvláště záložny* upozorňujeme na příslušné odstavce. Jak blahodárně působily záložny, působiti mohou a mají, najde čtenář na str. 84. Tato stať měla by se otisknouti v čítankách, aby mládež od malu věděla, že u nás je si mecenášem národ sám.

Třetí část — nadepsaná »Výroba a tržba« — je jádrem přítomné knihy (str. 103—254.) Ukazuje vady i nedostatky našich živností, živnostenských zařízení, našich obchodních styků, ukazuje, jaké nápravy je třeba, dává návod, jak pracovati, vyráběti a obchoditi máme, abychom se stali národem zámožným a jak možno samostatným. Kéž se u nás ve všech obcích po způsobu pražském utvoří občanské kluby a ty ať v saisoně zimní každý týden se scházejíce o jednotlivých národohospodářských myšlénkách v této stati pronesených rokují a dle možnosti je uskutečňují a tak činnosť obecních výborů oživují a rovněž činnosť poslanců našich podporují. Poněvadž dle činnosti našich jednot východo- a západomoravské podstatě týž program má, jaký v této stati rozveden jest, poroučíme spis tento odboru jednot těch. —

Konečně připojujíce, že do konce tohoto roku vyjde *díl druhý* spisu »*Z naší doby*« jsme jisti, že každý z laskavých čtenářů upřímně se naň těší a že se mnou všichni »našemu Adámkovi« vřelý dík za tak vzácné dílo veřejně vzdají.

J. F—k.

Z NAŠÍ DOBY.

DÍL DRUHÝ.

Z NAŠÍ DOBY.

SEPSAL

KAREL ADÁMEK.

DÍL DRUHÝ.

VE VELKÉM MEZIŘÍČÍ.
TISKEM A NÁKLADEM J. F. ŠAŠKA, KNIHKUPCE.
1 8 8 7.

OBSAH.

Školsví. Spolky a ústavy naukové. Str. 1.—153.

I. **Školy obecné**, str. 3. — Reformy obecného školství v l. 1868.—1869., str. 5. — Školní rady, str. 7. — Statistika jesliček, mateřských školek a dětských zahrádek, str. 9. — Statistika obecných a měšťanských škol v Čechách str. 15, na Moravě str. 18, ve Slezsku str. 21.

II. Obecné školy české a německé, str. 30. — Šulverein, str. 32. — Matice školní: Ústřední Matice, str. 37. — Matice Brněnská a Olomůcká, str. 42. — Matice Opavská, str. 43. — Komenský, str. 45. — Obecné školy v Dolních Rakousích, str. 47.

III. **Učitelstvo**, str. 49. — Budeč, str. 50. — Ústavy učitelské, str. 51. — Statistika učitelův, str. 54. — Učitelé a učitelky, str. 55. — Organisace učitelstva: Učitelské spolky, str. 56. — Učitelské sjezdy, str. 57.

IV. **Reformy obecných škol**, str. 60. — Obecné školství a samospráva, str. 62. — Trvání povinné návštěvy školní, str. 64. — Měšťanské školy, str. 66. — Školné, str. 68. — Donucovací prostředky ku návštěvě školy, str. 72. — Přetěžování žactva. . Vyučování němčině, str. 73. — Rovnoprávnosť ve škole obecné, str. 75.

V. **Střední školy**, str. 76. — Statistika středních škol, str. 77. — České střední školy obecní, str. 84. — Střední školy ve Slezsku, str. 88. — Reformy středních škol: Zvyšování školného, str. 90. — Jednotná střední škola, str. 91. — Supplenti, str. 92.

VI. **Odborné školy**, str. 93. — Návštěva středních a odborných škol, str. 94. — **Odborné školy zemědělské**, str. 94. — Statistika zemědělských škol, str. 95. — Lesnické školy, str. 100. — Učitelé kočující. Knihovny, str. 101. — Organisování a reformování zemědělských škol, str. 103.

VII. **Odborné školy průmyslové**, str. 105. — Vývoj průmyslových škol v Čechách, str. 106. — Statistika průmyslových škol, str. 108. — Odborné školy zemědělského průmyslu, str. 111. — **Školy obchodní**, str. 112. — Pokračovací školy živnostenské, str. 114. — Organisování pokračovacích škol živnostenských, str. 115. — Všeobecné řemeslnické školy, str. 116. — Pokračovací školy pro dívky, str. 117.

VIII. **Umělecko-průmyslové školy**, str. 118. — **Umělecko-průmyslová musea**, str. 119. — Museum Náprstkovo, str. 121. — Musea venkovská, str. 123. — Musea v Brně a v Olomúci, str. 123. — Museum Opavské, str. 123. — Musea technologická, str. 124. — Ústřední komisse pro odborné školy. Decentralisace, str. 124.

IX. **Vysoké školy**, str. 125. — Česká polytechnika, str. 126. — Česká universita, str. 127. — Bohoslovecké ústavy, str. 129. — Stipendia, str. 131. — **Nadací**: Strakovo, str. 131, — Krombholzovo, str. 132, — Skuherského, str. 132, — Různá nadací, str. 132. — »Radhošť«, str. 133. — Stipendia slovenských studujících, str. 133. — **Spolky studentské**: akademické spolky, str. 133, — odborné spolky vědecké, str. 135, — spolky krajinské, str. 136, — studentské spolky na Moravě, str. 137. — Spolky vědecké, str. 138.

X. **Společnosti vědecké a naukové**. Královská česká společnosť nauk, str. 138. — Česká akademie nauk, str. 142. — Museum království Českého, str. 143. — Barrande, str. 144. — Nové museum, str. 145. — Pozorování meteorologická, str. 148. — Hydrografická komisse, str. 149. — Přírodovědecké prozkoumání království Českého, str. 149. — Pokusné a výzkumné stanice zemědělské, str. 150. — C. k. moravsko-slezská společnosť ku zvelebení orby, přírodo- a zeměvědy, str. 151. — Františkovo museum v Brně, str. 152. — Museum Opavské, str. 153.

Literatura. Str. 155.—248.

I. **Literatura a škola**, str. 157. — Z doby červánků, str. 158. — Počátky českého básnictví. Puchmajer. Polák, str. 159. — Kollár, Šafařík, Čelakovský, str. 160. — Mácha, Tyl, str. 161. — Časopisectvo, str. 162. — »Lada Nióla«, str. 163.

II. **Literatura krásná**. Lumír, Máj, str. 164. — Hálek, Neruda, str. 165. — Heyduk, str. 167. — Ruch, str. 168. — Čech, Vrchlický, str. 169. — Němcová, Světlá, str. 171. — Literatura humoristická, str. 175. — Literatura pro mládež, str. 176. — Sborníky. Bibliotéky, str. 177. — Spisy sebrané a illustrované, str. 178.

III. **Literatura vědecká**, str. 180. — Matice česká. Jungmann, Šafařík, Palacký str. 181. — Slovník naučný, str. 182. — Tomek, str. 183. — Dějepisectví české. Vydávání pramenů, str. 183. — Archivy, str. 185. — Český historický spolek, str. 186. — Památky staré literatury, str. 187. — **Historie literatury**, str. 189. — Životopisy, memoiry a dopisy, str. 189. — **Jazykověda**, str. 191. — Lexikografie, str. 192.

IV. **Literatura dějepisná**, str. 194. — Archaeologie, str. 195. — Místopis, str. 196. — **Literatura zeměpisná**, str. 196. — Cestopis, str. 198. **Literatura právnická**, str. 199. — Jednota právnická, str. 199. — Politika, str. 201. — **Literatura národohospodářská**, str. 201.

V. **Literatura bohoslovecká**, str. 202. — **Literatura filosofická a paedagogická**, str. 203. — **Literatura mathematická**, str. 206. Jednota českých mathematiků, str. 207. — **Literatura přírodovědecká**. J. Sv. Presl, Jan Purkyně, str. 207. — **Literatura lékařská**, str. 209. — Spolek českých lékařů, str. 210. — **Literatura technická**, str. 211. Průmysl, str. 212. — Zemědělství, str. 213. — Popularisování věd, str. 214.

VI. **Statistika české literatury**, str. 216. — Časopisectvo, str. 217. — Nakladatelství, str. 220. — Situace literarní produkce, str. 223.

VII. **Řešení otázky literární**, str. 227. — Organisování nakladatelství a knihkupectví, str. 229. — **Dědictví** Svatováclavské, str. 229. — Dědictví Svatojanské, str. 229. — Dědictví sv. Prokopa, — Cyrilla a Methoděje, — sv. Ludmily, — Dědictví maličkých, str. 230. — Zvelebení literatury naukové, str. 231. — Matice česká, str. 232. — Matice Moravská, — Slovenská, str. 233. — Matice lidu, str. 234. — Libuše, — Matice rolnická, — průmyslová, — hornická, — dělnická, — Svazek, str. 235. — České nakladatelství, str. 236. — Korportage. Krvavá literatura, str. 237. — Popularisování věd, str. 237. — Kalendáře, str. 238. — Kolek kalendářový a časopisecký, str. 238.

VIII. Besedy a čtenářské spolky, veřejné knihovny, str. 239. — Spolky ku podporování české literarury, str. 241. — Emancipování českých spisovatelův, str. 242. — Svatobor, str. 243. — Umělecká Beseda, str. 245. — Spolek českých žurnalistův, str. 245 — Jednota spisovatelův českých, str. 247. — Spolek českých belletristův. — Stipendia, str. 247.

Divadlo. Hudba. Str. 249.—292.

I. **Z dějin českého divadla**, str. 251. — J. N. Štěpánek. J. K. Tyl, str. 252. — Doba Shakespearova, str. 253. — Divadla ochotnická, str. 254. — Divadelní Matice, 255. — Kočující společnosti divadelní, str. 256.

II. Zatímné divadlo české, str. 259. — Národní divadlo, str. 259. — Divadelní vlaky, str. 261. — Výsledky a úkoly Národního divadla, 262. — Národní divadlo v Brně, str. 265. — Ústřední jednota českého herectva, str. 266.

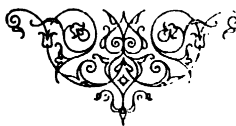
III. **Literatura dramatická**, str. 266. — J. N. Štěpánek. J. K. Tyl. str. 266. — V. Kl. Klicpera, str. 267. — J. J. Kolár, str. 268. — V. Hálek, str. 269. — Fr. V. Jeřábek. V. Vlček. E. Bozděch, str. 270.

IV. Situace literatury dramatické, str. 271. — Závody o čestné ceny. Cena Fingerhutova, str. 273. — Konkurs při otevření Národního divadla, str. 274.

— Cena americká, Pražská cena, str. 275. — Jednota dramatických spisovatelů, str. 276. — Z bibliografie, str. 276.

V. **Hudba.** Jednota umělců hudebních, str. 277. — Pražská konservatoř, str. 278. — Jednota ku zvelebení hudby církevní. Varhanická škola, str. 279. — Křesťanská akademie. Jednota Cyrillomethodějská, str. 279. — Umělecká beseda. Akademický čtenářský spolek, str. 280.
Zpěv sborový. Jednota Cecilianská. Akademie Žofínská. Akademický zpěvácký spolek, str. 280. — Zpěvácké spolky, str. 281. — Hlahol, str. 281. Vyučování hudbě, str. 283. — Věda a literatura hudební, str. 284. — Matice hudební, str. 285.

VI. **Národní píseň,** str. 286. — Fr. Škroup, str. 286. — Sborový zpěv. Křížkovský, str. 287. — **Česká opera.** str. 288. — Dráteník, str. 288. — Smetana, str. 289. — Dvořák, str. 291. — Čeští umělci hudební, str. 291.

ŠKOLSTVÍ.

SPOLKY A ÚSTAVY NAUKOVÉ.

I.

Kulturní práce českého národa v naší době vrcholí *v boji o školu*, v úsilovné snaze a v přičinění, aby naše školství veškerými potřebami bylo dokonale opatřeno.

Příští pokolení bude zajisté žasnouti, že bylo národu, z jehož lůna vyšel veliký *Amos Komenský*, ještě na sklonku XIX. věku podnikati tak kruté zápasy za rovné právo netoliko na vysokém učení, ale že národ český ještě v naší době musil s tolikerým strádáním a s napínáním všech sil dobývati uznání a vítězství nad slunce jasnějším a největšími paedagogy všech dob i všech národův uznaným základním zásadám rozumného vychovávání mládeže řečí mateřskou také ve škole *obecné*. —

Bohdá šťastnější potomci naši nebudou s to ani pochopiti, že v této národové monarchii důsledné provedení rovnoprávnosti ve školách veřejných z příčin *politických* tak dlouho a s takovými úspěchy mohlo a *smělo* býti mařeno a zdržováno.

Zkracováním národní rovnoprávnosti a vymýťováním mateřské řeči ze škol zajisté jest národ nejúčinněji porušován, však odcizování mládeže rodičům a národu školou jest také nejhorší a nejbídnější svatokrádež, zdroj nejhnusnějšího znemravňování.

Odnárodňování mládeže školou jest dvojnásob nebezpečné v naší říši, protože přímo čelí proti jejímu poslání světodějnému, proti základům její existence.

Škola mládež odnárodňující jest klatbou národa, vždyť poturčenec vždycky horší Turka bývá a zvrhlí synové v rodinách i v národech vždycky největší neštěstí způsobují. — Historie české školy, anaž srostla s dějinami slávy, i utrpení našeho národa, jest velkolepým obrazem nadšených zápasů našeho národa za svatá a nezadatelná práva mateřského jazyka, povznášejícím jest zjevem mohutného *vědomí národního*, jimž proniknuty jsou i nejširší vrstvy naší společnosti národní a jež jest čelnou zárukou našeho konečného vítězství. — Nezměrnou důležitosť

školy dobře postřehly všecky politické strany. Školou jímali zpátečníci po všecky doby ducha lidského v pouta otrocká; volného vývoje školy domáhali se po vždy poctiví přátelé lidu, vidouce, že toliko školou mohou šířiti osvětu v lidu a vymaňovati jej z poroby.

Veliká důležitosť školy v ohledu národním a kulturním krvavě dokázána jest dějinami poroby a zázračného vzkříšení našeho národa po bitvě bělohorské.*)

V té strastiplné době, když o roucho utýraného národa českého lotři kostky vrhali, byla *zpátečnictvím otrávená škola obecná Archimedovou pákou,* již usilovali o vyvrácení druhdy velebné a jasně se skvoucí svatyně národní kultury české, moci a slávy státu koruny české.

Dílo toto zvláště proto se dařilo, proto že naší školou po drahné doby vládli nejúhlavnější nepřátelé naši. Odcizením obecné školy byla zajisté v těch dobách neblahých národu našemu zasazena rána nejtěžší a nejbolestnější.

Avšak mocný protinárodní tlak josefinismu vzbudil v národu českém houževnatý odpor. Přední křisitelé a apoštolé naši ujímali se na úsvitě našeho vzkříšení především školy obecné. Na počátku tohoto věku jednosvorně pracovala veškerá společnosť česká na očistě školy národní; v čele těchto bojovníků božích stálo pak národně uvědomělé, vlastenecké a v skutku lidumilovné *kněžstvo* tehdejší a neunavné, skromné a láskou k drahé domovině nadšené *učitelstvo.* Zásluhy, jež si té doby české kněžstvo a učitelstvo o probuzení národa našeho získalo, budou se po všechny časy jasně skvíti v našich dějinách. Kéž by kněžstvo a učitelstvo po příkladu těchto slavných předchůdců svých po všecky časy s toutéž vytrvalostí a vlasteneckou obětavostí pracovalo na národu roli dědičné!

Když pak v letech čtyřicátých počalo svitati, jediný povel ozval se v řadách českých: *„Pracujme o zvelebení škol svých, vždyť jenom v národní osvětě kyne nám spása!“* —

Poněmčování naší mládeže ve školách po výtce za vladaření Marie Terezie a Josefa II. zahájené bylo toliko v létech čtyřicátých na kratinkou dobu přerušeno a v létech padesátých opět se železnou houževnatostí obnoveno.

V létech padesátých *nebylo* v Čechách a na Moravě, (o Slezsku ani nemluvím), zvláště ve městech *skutečných* národních škol českých; tehdáž, zvláště na vícetřídních školách němčina tou měrou se šířila, že také v obecných školách ryze českých městeček i náboženství, přírodopisu a j. bylo vyučováno němčině, ano že žáci bývali pokutováni, promluvili-li ve škole po česku!

Tehdáž byly také v českých městech podreálky s tak zvanými hlavními školami spojené cele poněmčeny. Tehdáž pronikal

*) Doba poroby a vzkříšení. Str. 80 atd.

veškerým českým školstvím směr svatého ducha ministra hr. *Lva Thuna,* státního podsekretáře a německého spisovatele *Feuchterslebena.*

Snahy tyto nalezaly také v Čechách netoliko při orgánech školních, zvláště pak při mocném tehdáž školním radovi *Mareschovi* a j. valného ohlasu, nýbrž i při zpátečnickém šosáctvu našem účinné podpory. Zhoubnému tomuto řádění jal se na sklonku r. 1854. mužně odporovati P. *František Řezáč* v časopisu *„Škola a život“*, jehož redakce se byl po P. *Havelcovi* ujal, zahájiv nesnadný a v těch dobách i dosti nebezpečný a veleobtížný zápas za rovnoprávnosť ve škole veřejné. *„Pravda vysvobodí nás!“* učil *Řezáč* a vedl boj tento s důvtipem a s důkladností pro Maresche a jeho společníky i nohsledy přímo osudnou.

V journalistickém tomto boji nalezl statečného společníka v Šimáčkovu *„Poslu z Prahy.“*

Po obnovení ústavního života v říši naší octla se otázka rovnoprávnosti ve škole rázem v popředí základních palčivých otázek našeho národního programu, stala se předním cílem našeho národního snažení a bažení; na sklonku let padesátých byl obnoven násilím potlačený boj za českou školu plnou silou na celé čáře. Směrodatně v oboru tomto působil věhlasný paedagog *Josef Wenzig* svými epochalnými spisy o národním vychování mládeže, jež vydal v l. 1859.—1860., a jimiž zvěčněna jest památka jeho v kulturních dějinách národa našeho.*)

Prvý rok ku reformování obecného školství v Čechách byl podniknut zákonem ze dne 13. září 1864., zřízením tak zvaných školních výborů. Zákonem zemským ze dne 18. ledna 1866. mělo býti v Čechách provedeno rovné právo obou jazyků zemských ve školách národních. Ku radikální reformě, ku založení nové školy obecné, jsme dospěli teprve říškými zákony ze dne 25. května 1868. a ze dne 14. května 1869., k jichž provedení byly vydány celé serie zákonů zemských.

Úzkoprsou centralisací obecného školství, říšským zákonem ze dne 4. května 1869. zahájenou, vznikly vývoji nové školy obecné obtíže a překážky veliké. Původcové tohoto zákona říšského neobmezili se toliko na vytčení neb na řešení velkých, základních zásad, alebrž přičinili se také o podrobné provedení zásad těchto ve všech jejích důležitostech, dle stejných, obecně platných šablon jednolitým zákonem. §§. 4. a 78. dotčeného zákona říšského vyhražují mimo to vládě obsáhlá práva při organisování obecného školství, jichž naši ministři vyučování, jakož i zemské školní rady tou měrou používaly, že nařízení a vynesení

*) Wenzig vydal r. 1859. brožurku: ***Rozjímání rakouského občana o cís. vlastnoručním listu ode dne 9. září 1857.*** — r. 1860.: ***Myšlénky o vychování na základě národního charakteru*** a ***O školách rakouských s ohledem na základní myšlénku vychování s rázem národním.***

orgánů těchto dosud vydaná tvoří již malou bibliotéku, jež jest učitelům, jakož i všem výkonným orgánům správy školní postrachem.

Tato vyňesení a nařízení dovršují umělou, říšským zákonem z r. 1869. založenou budovu centralistického zřízení obecného školství ve všech částech; zvláště pak jest vyučování ve školách obecných a měšťanských vyučovacími plány, jež ministerstvo schvaluje, ve všech podrobnostech upraveno a vyměřeno, na nepatrné výjimky zuniformováno. Ano, ministerská nařízení nestanoví toliko upravení i nejnepatrnějších tiskopisů správy školní, nýbrž jimi jest přikázána žactvu také bodrá mysl, přímé sezení, přímá chůze, nošení knih pod pravou paží, správné ořezávání tužek, umývání se a j.

Nepřirozeným centralisováním a jednotlivým reformováním obecných škol ve všech královstvích a zemích dle stejných zásad byly způsobeny škody a vyvolány nesnáze tím větší, čím větším úsilím a chvatem tyto zosnované reformy byly prováděny.

Nepřipraveným a náhlým tímto obratem v organisaci naši obecné školy byl ústrojný vývoj obecného školství přímo násilně přerušen a trvalému, zdárnému rozkvětu škol obecných byly také velké obtíže zevní způsobeny. Přílišným a nepřirozeným chvatem při zakládání a rozšiřování škol atd., jež bylo prováděno za výstředního poručníkování orgánů správních, vzrůstaly náklady na obecné školy nemírně a ku výsledkům vyučování nepoměrně, v tom pak nalézali odpůrcové obecného vzdělání vítanou příležitosť k účinnému brojení proti nové škole vůbec.

V té době přechodné byly se zimničním chvatem a proto s nepoměrnými náklady stávající školy rozšiřovány a nové zakládány; při školách byla pak často i nejdůležitější místa obsazována osobami k jich zastávání nejméně schopnými a t. d.

Ano, učitelé v těch dobách namnoze také z příčin *politických* nejúsilovněji fedrovaní, jsou dosud nebezpečnou přítěží našeho obecného školství a čelnou překážkou utěšenějšího rozkvětu obecného vzdělání.

Při tehdejším nedostatku učitelů byli noví učitelé přímo fabrikováni, chovancům v ústavech učitelských byly zkoušky všemožně usnadňovány; nezkoušení, mnohdy i naprosto nespůsobilí lidé byli namnoze na velice důležitá místa učitelská dosazováni atd.

Když v letech sedmdesátých pokročilá frakce republikánská francouzskou vládu k urychlení přiměřené reformy zpustlého francouzského školství obecného nutila, odtušil tehdejší francouzský ministr vyučování: „Nejprve si musíme vychovati učitele a postaviti školy!“ —

Tímto směrem by se byli snad také naši reformatoři školy obecné dali, kdyby jim bylo šlo skutečně *toliko* o rozšíření obecného vzdělání lidu, a kdyby jim nebylo šlo *především* o houževnaté a o rychlé zcentralisování obecného školství. —

Těžiště dozoru ku školám obecným položeno jest našimi školními zákony do lůna *okresních školních rad.*

Okresní školní rady jsou v *Čechách* složeny ze zástupcův okresními zastupitelstvy, čelnými obcemi, učitelstvem a církevními správami volených;*) na *Moravě* a ve *Slezsku* mají při skládání okresních školních rad rozhodující vliv c. k. okresní hejtmané.

Původcové nových zákonů školních často tvrdívají, že jest správa našeho obecného školství autonomní a poukazují netoliko ku skládání okresních školních rad, ale také ku složení místních rad školních nedotýkajíce se nikterak kompetencí těchto orgánů správy školní. Práva místních školních rad jsou zajisté obmezena na presentaci při dosazování učitelův, k níž však okresní školní rada zřetel bráti *nemusí.* Mimo to jsou místní školní rady povinny opatřovati náklady na vydržování budov školních, na věcné potřeby školní atd.

Vyhrazením práva ku potvrzování všech volených členův okresních školních rad vládě vyhrazen jest jí zajisté důležitý vliv na volby tyto, na složení těchto rad, jichž kompetence jest tak zúžena, že mimo presentování při obsazování míst učitelských,

*) Mimo předsedu a okresního inspektora škol složeny jsou okresní školní rady

ve školním okresu	z volených členů:	ze zástupců církve:	ze zástupců učitelů:	ve školním okresu	z volených členů:	ze zástupců církve:	ze zástupců učitelů:
benešovském	4	1	2	novoměstském	5	1	2
blatenském	4	1	2	milevském	4	1	3
boleslavském	7	1	2	mýtském	6	2	2
česko-brodském	4	1	2	pardubickém	4	2	2
německo-brodském	4	2	2	pelhřimovském	7	1	2
broumovském	4	1	2	píseckém	4	1	2
budějovickém	6	1	2	plzeňském	9	2	3
bydžovském	5	1	2	poděbradském	4	2	2
čáslavském	4	1	2	poličském	4	1	2
domažlickém	5	1	2	polenském	4	1	2
králové-dvorském	5	1	2	prachatickém	4	1	2
kutnohorském	4	1	2	přestickém	5	1	2
hořovickém	5	1	2	příbramském	6	1	2
jindřicho-hradeckém	4	1	2	rakovnickém	5	1	2
králové-hradeckém	4	2	2	roudnickém	7	1	2
mnichovo-hradišťském	5	1	2	rychnovském	4	1	2
chotěbořském	4	1	2	sedlčanském	5	1	2
chrudimském	5	2	2	semilském	3	1	2
jičínském	5	1	2	slávském	6	1	2
jilemnickém	4	2	2	smíchovském	7	1	2
karlínském	9	2	2	strakonickém	4	1	2
klatovském	4	1	2	sušickém	5	1	2
kolínském	5	2	2	táborském	4	1	2
královickém	4	1	2	třeboňském	5	1	2
lanškrounském	4	1	2	trutnovském	5	1	2
ledečském	4	1	2	turnovském	5	1	2
litomyšlském	4	2	2	týnském	4	1	2
lounském	6	1	2	žamberském	4	1	2
mělnickém	4	2	2				

jsou té doby toliko povolány, aby pouze braly klidně na vědomosť co zemská školní rada poroučí a co zakazuje. Vždyť na př. v Čechách také právo okresních školních rad ku autonomní správě finančních okresních fondů školních stalo se illusorním zcentralisováním účetnictví fondů těchto při účetním oddělení českého místodržitelství. Při takovém zcentralisování školní správy při zemských školních radách nemůže býti zajisté, zvláště v Čechách, nehybnosť a těžkopádnosť těchto ústředních orgánů s podivením. —

Původcové nových zákonů školních zvláště se vychloubají přičiněním svým o rozhojnění obecného vzdělání lidu rozšířením návštěvy školní na 8 let. Chlouba i zásluha tato na světle historie a praxe valně však bledne a rudne. Již *Komenský* dokazoval potřebu navštěvování obecné školy mládeží do 12 let; tereziánským školním řádem ze d. 1. května 1774. byla zavedena návštěva škol obecných od 6 do 13 let a výslovně bylo ještě ustanoveno, „že má býti mládež také ku delšímu navštěvování školy přidržována.“ Někdejší hlavní školy byly také mládeží do 14 let navštěvovány.

Politickým zřízením školním ze d. 1. srpna 1805. § 301. byla zavedena obecná povinná návštěva škol národních „*chudých i zámožných, dívek i chlapců od počátku 6. až do konce 12. roku,*“ tedy na 7 let, a v § 311. téhož polit. zřízení bylo zřejmě doznáno, „že tato předepsaná návštěva školy ku pravému a přiměřenému vychování dítek na venkově nestačí“, a proto byly ještě dekretem dvor. kommisse nad studiemi ze d. 27. září 1816. zavedeny *opakovací školy*, jež měly býti spolu také školmi *pokračovacími*, a jež musila mládež obojího pohlaví od 13 do 15 let navštěvovati.

Uznáváme, že v nynějších nárocích doby založené rozšíření povinné návštěvy obecných škol na 8 let jest důležitým pokrokem kulturním, a potřebou tím naléhavější, protože byla zavedena také v zemích sousedních, jako v Sasku a j., s nimiž nám jest konkurrovati; avšak osmiletá povinnosť návštěvy školní stala se namnoze těžkým břemenem, a to proto, že byla zavedena jedním rázem a bez přechodu a protože nebylo v prvých letech k jejímu přiměřenému zužitkování ani škol ani učitelův.

Proč se nepočalo rozšiřováním povinnosti této nejprve o jeden a po letech teprv o druhý rok?

Jak velice bylo by tímto přirozeným postupem reformování škol obecných bývalo usnadněno?

Vždyť máme dosud většinu škol jednotřídních, jež nemohou vyhověti nárokům moderní školy obecné vůbec, aniž by mohly vyplniti naděje v úspěchy osmileté povinné návštěvy školní skládané.

Ano, osmiletou povinnou návštěvu jednotřídních škol pokládáme za neblahou chybu nynější organisace našeho školství.

Co prospívá osmiletá návštěva školy na papíře, když se namnoze skutečně s náležitým prospěchem ani provésti nemůže?

O důsledné všeobecné provedení osmileté povinné návštěvy školní ani nejhorlivějším původcům nynějších zákonů školních opravdově nešlo; vždyť nežalují, že se na p. v jednotřídních, po výtce českých školách, zvláště ve Slezsku toliko polodenně vyučuje, že se praktické výsledky osmiletého navštěvování obecných škol přímo násilným vtíráním němčiny českým dítkám velice zkracují atd. —

Novellou školní ze dne 2. května 1883. nebyla pohříchu způsobena náprava v těchto poměrech neblahých; jestiť novella tato toliko nově ukovaný článek řetěze centralisace, jímž jest naše obecné školství tak nepřirozeně sevřeno. —

Také za těchto nepříznivých zevních poměrů učinili jsme v posledních desítiletích, zvláště v obecném školství, pokrok nemalý; avšak kam bychom byli v těchto oborech veřejného vyučování při namahání a při obětích, jež reformování našeho obecného školství vyžadovalo, dospěli, kdyby nebyl býval již od počátku tohoto reformování také na toto pole zanešen zápas proti rovnoprávnosti národní, odpor proti samosprávě?

Nejmocnější pružinou vývoje našeho školství jest vytrvalá, přímo nadšená obětovnosť lidu našeho při podporování účelů školských.

Národ náš, poznávaje nezměrnou důležitosť vychovávání a vzdělávání mládeže řečí mateřskou a v duchu vlasteneckém, přilnul od svého probuzení horoucí láskou ku české škole a zůstal po všecky časy, i v dobách nejkrutějších, obětovným a upřímným její přítelem a obráncem jest. — Tato obětovnosť našeho lidu, našich obcí k účelům idealním, k účelům kulturním, jest naší chloubou a neomylnou známkou zdravého, neporušeného jádra našeho národa. Na doklad toho zaznamenáváme následující historky památné faktum:

Když císař František Josef I. po osudné válce roku 1866. kraje české navštívil, projevil své podivení i potěšení nad tím, že české obce, jimiž byl jel, po výtce toliko a jedině za podporování svých škol byly žádaly. —

Ku objasnění vývoje našeho obecného školství uvedeme toliko nejčelnější a nejdůležitější statistické doklady.

Jesliček, mateřských školek a zahrádek bylo v Čechách roku 1871. 52 s 7165 dítkami, r. 1880. 147 se 16.070 dít.; — na Moravě r. 1871. 10 s 1110 dít., r. 1880. 37 s 2941 dít.; — ve Slezsku roku 1871. 2 s 218 dít., roku 1880. 6 s 831 dít.; — v zemích koruny české roku 1871. 64 s 8493 dít., r. 1880. 190 s 19.842 dítkami, *přibylo* tedy v l. 1871.—80. těchto ústavů 126 (196·9 proc.) a 11.349 (133·6 proc.) v nich opatřovaných dítek.

Roku 1883. bylo

	jeslí:		opatroven:		dětsk. zahrádek:	
v Čechách	4 s	469 dít.[1]),	66 s	10.331 dít.[2]),	122 s	10.409 dít.[3])
na Moravě	3 „	399 „	22 „	2557 „	55 „	6705 „
ve Slezsku	— „	— „	5 „	802 „	7 „	391 „
v zemích koruny české	7 „	868 „	93 „	13.690 „	184 „	17.505 „
v celé polovici říše r. 1883.	22 „	3119 „	301 „	42.403 „	329 „	30.109 „
r. 1878.	20 „	2538 „	277 „	36.101 „	146 „	13.318 „

Dle sčítání lidu z r. 1880. bylo dítek ve stáří 3—6 let v celé polovici říše 2,171.654, (v Čechách 540.892, na Moravě 210.097, ve Slezsku 56462), z nich bylo r. 1883. v opatrovnách, v mateřských školkách a v dětských zahrádkách 72.512 neb 3·3 proc. (v Čechách 20.740 neb 3·8 proc., na Moravě 9262 neb 4·4 proc., ve Slezsku 803 neb 1·3 proc. [3])

Na *Moravě* bylo r. 1884. 18 německých a 2 české opatrovny veřejné, 57 německých a 13 českých dětských zahrádek a 2 německé jesličky. [4])

Tyto německé ústavy staly se v posledních letech v rukou německého Schulvereinu důležitým a nebezpečným agitačním prostředkem připravujíce po výtce české dítky pro německé obecné školy. —

V Čechách bylo r. 1850. 3580, r. 1860. 3650, (1914 českých, 1635 německých, 101 utrakvistických) *obecných* neb *národních* škol, jež navštěvovalo 610.980 žákův.

---

[1]) Roku 1882. byly jesličky v Čechách v Praze 3, s 403 dítkami a v Liberci 1 s 40 dítkami; na Moravě v Brně 2 s 325 dítkami. — Ústřední spolek pro jesle vydržoval v Praze r. 1882. 3 jesle, v nichž bylo celkem ošetřováno 20.114 chudých dítek v nejútlejším stáří za skromnou náhradu 3 kr. denně za dítě.

[2]) Roku 1878. bylo opatroven v Čechách 66 s 10 331, na Moravě 22 s 2557 a ve Slezsku 5 s 512 dítkami. Roku 1882. byly opatrovny v Čechách v Praze 8 s 1414, v Liberci 2 s 833, v Berouně s 195, v Budějovicích s 55, v Chrasti s 82, v Chrudimi se 190, v Heřm. Městci s 271, ve Žlebích se 130, v Chocni s 83, ve Vys. Mýtě se 125, v Jičíně se 197, v Ml. Boleslavi se 119, v Brandýse n. L. s 66, v Karlíně s 1431, v Kolíně s 30, v Králové Hradci se 106, v Kutné Hoře s 40, v Lounech s 279, v Jindř. Hradci se 72, v Pardubicích se 148, v Počátkách se 128, v Rokycanech se 161, v Písku se 183, v Příbrami s 273, ve Slaném se 136, v Sušici se 149, na Smíchově s 280, v Horažďovicích se 126, v Táboře se 149, v Strakonicích s 81, v Domažlicích se 167, v Turnově se 112 dítkami atd. V r. 1885. až 1886. navštěvovalo české opatrovny v Praze 2795 dítek.

[3]) R. 1882. bylo dětských zahrádek v Čechách v Praze 21 s 1796, v Liberci 4 se 196, v Budějovicích 4 s 239, v Karlíně 3 se 187, v Kutné Hoře 1 se 101, v Plzni 8 s 855, na Smíchově 3 se 154 dítkami atd. — Na *Moravě* v Brně 14 s 1612, v Jihlavě 3 se 133, ve Znojmě 2 se 124, v Hodoníně 2 se 114, v Třebíči 2 se 141, v Lipníku 1 s 91 dít. atd. — Ve *Slezsku* byla jediná zahrádka v Opavě s 92 dítkami.

[4]) Na Moravě byly veřejné a soukromé opatrovny r. 1882. v Brně s 523, v Olomúci se 188, v Jihlavě se 145, ve Znojmě s 224, v Dačicích s 95, v Litovli s 73, v Prostějově 47, v Třebíči s 70, ve Vyškově s 55 dítkami atd. — Ve Slezsku byly opatrovny v Opavě s 245, v Dombrově s 40 a ve Frydlandě se 184 dítkami.

V Čechách bylo dle úřední statistiky

	r. 1865.:	r. 1885.:	V l. 1865.—85. *přibylo:*
obecných škol[1])	3875	4636	761 (19·7 proc.)
při školách těch bylo			
učitelův	9613	12.488	2875 (29.9 proc.)
industriál. učitelek	118	3798	3680 (3118.7 proc.)
žáků [2])	651.058	899.385	248.327 (38·1 proc.)
roz. Čechů	339.801	560.285	220.484 (64·9 proc.)
roz. Němců	230.029	339.100	109.071 (47.4 proc.)

Roku 1865. připadla průměrně 1 národní škola na 1250 obyvatelů, 1 česká škola na 1338 obyvatelů českých, 1 škola německá na 1125 obyvatelů německých. Průměrně navštěvovalo 1 školu 157 žákův; 1 národní škola připadala průměrně na 13·25 *km.*², 1 škola v českém okresu na 14·41 *km.*², v německém okresu na 11·60 *km*².

Při obecných školách a při 26 s hlavními školami tehdáž spojených nižších realkách bylo v Čechách r. 1865. 9613 učitelů a 110 industriálních učitelek, jichž důchody obnášely 1,781.915 zl.

Školy tyto navštěvovalo 65.1058 žákův a to 33.9801 Čechů a 23.0029 Němců.

Na objasnění vývoje obecného školství v Čechách v posledních dvou desítiletích uvádíme následující doklady:

V l. 1865.—1883. přibylo v Čechách 293 *českých* a 580 německých obecných škol.

V l. 1870.—1885. přibylo v Čechách

	českých:	německých:
měšťanských škol	68 o 301 tříd.,	63 o 301 tříd.
obecných „	347 „ 3254 „	301 „ 2060 „
dohromady	415 o 3555 tř.,	364 o 2361 tříd.

Poměrně k obyvatelstvu českému a německému by bylo mělo v té době přibýti 510 českých škol o 4192 třídách a 250 německých škol o 2095 třídách.

---

[1]) V počtu obecných škol jsou zahrnuty při r. 1865 ***hlavní*** školy, při roku 1885 školy měšťanské.

[2]) Počet žákův obecných škol v Čechách vzrostl r.1871. na 683.853, r. 1875. na 787.419, r. 1883. navštěvovalo obecné školy veřejné 894.735 žáků, soukromé 24.470 žáků. —

Ve školním r. 1884.—85. bylo v Čechách 962.887 dítek ve věku školou povinném a to v ***českých*** venkovských okresích školních 586.992, v německých okresích 351.398 a ve školních okresích městských 24.497 (v Praze 19.027), z nichž navštěvovalo 8213 učiliště vyšší a 26.339 školy soukromé, mimo to bylo 5269 dítek pro vady duševní neb tělesné návštěvy školní zproštěno.

Bylo tedy r. 1884.—85. ku návštěvě obecné školy skutečně povinných dítek 890.385 (r. 1883.—84. 886.986) a ve venkovských okresích českých 550.205, ve venkovských okresích německých 328.525 a v okresích městských 20.655, (v Praze 16.295.

V l. 1878.—1885. vzrostl v Čechách počet *českých* měšťanských škol ze 62 ústavů s 236 třídami a s 309 učiteli na 68 škol s 287 třídami a s 375 učiteli, přibylo tedy o 9·7 proc. škol a o 21·3 proc. učitelů.

Současně vzrostl počet českých obecných škol mimo okresy městské z 2290 ústavů s 5090 třídami a 5094 učiteli na 2555 škol se 6760 třídami a s 6760 učiteli, přibylo tedy o 15·9 proc. škol a o 26·8 proc. učitelův.

Mimo to bylo r. 1885. v městských okresech českých

	škol měšťanských:	obecných:	s třídami:	s učitely:
v pražském	2	26	226	231
v libereckém	—	—	—	—
v královéhradeckém	1	2	11	12
	3	28	237	243

České obecné školy vůbec navštěvuje 560.285 (72·52 proc.), německé 338.100 (37·48 proc.) žákův; a to: české obecné školy v okresech českých čítají 544.909, německé školy v těchto okresech 5296 dítek; německé obecní školy v okresech německých navštěvuje 326.394, české školy v těchto okresech 2131 dítek; v okresech městských navštěvuje obecné školy české 13.245 (v Praze 12.633), německé 7410 (v Praze 3662) dětí.

Měšťanské školy navštěvovalo r. 1884.—85. 22.848 (r. 1883. až 1884. 21.490) neb 2·54 proc. žáků školou povinných, a to: ve venkovských okresech českých 11.215, ve venkovských okresech německých 9486 a v okresech městských 2147 žáků; průměrně připadalo na 1 třídu měšťanských škol *českých* 40·2, německých 35·6 žáků.

Roku 1884.—85. navštěvovalo v Čechách obecné a měšťanské školy *české* 560.285, obecné a měšťanské školy německé 339.100, dohromady 899.385, r. 1871. 683.853 žákův.*)

Ve školním roce 1886.—87. jest zapsáno při obecných a měšťanských školách v Čechách ve venkovských okresech školních 559.941 českých, 345.235 něm. dítek.
v městských okresech pražském, královéhradeckém a libereckém 14.191 českých, 10.684 něm. dítek

dohromady 574.132 českých, 335.519 něm. dítek.

V Čechách bylo ve školním r. 1884.—85. 57 českých a 47 německých *okresů školních*. V okresech českých jest 2380 školních obcí se 7 expositurami a 2555 školami, v německých okre-

*) V Čechách připadalo na 100 čtv. kilom.:
r. 1871. 8·1, r. 1882. 9·3 škol, na 10.000 obyvatelů,
r. 1871. 8·1, r. 1882. 8·6 škol, na 1 školu obecnou,
r. 1871. 163·0, r. 1882. 188·0 žáků na 1 učitele,
r. 1871. 94·6, r. 1882. 34·1 žáků
a za 100 dítek ku návštěvě školy povinných chodilo do školy r. 1871. 77·8, r. 1882. 97·9 žákův.

sech 1865 školních obcí se 47 expositurami a 2039 školami, ve 3 městských okresech školních (Praha, Liberec a Královéé Hradec) jest 42 škol.

Ze 4505 obecných škol připadalo roku 1884.—85. na *české* venkovské okresy 2487 (chlapeckých 70, dívčích 68, smíšených 2349) škol a na *německé* okresy venkovské 1981 (chlapeckých 26, dívčích 26, smíšených 1929) škol. V okresech *městských* bylo 11 chlapeckých, 12 dívčích a 14 smíšených škol obecných.

Při obecných školách bylo r. 1884.—85. 11740 tříd, a to: při školách v okresech městských 319, ve venkovských okresech českých 6760, ve venkovských okresech německých 4661 tříd.

Roku 1884.—85. bylo při měšťanských školách v Čechách 578 tříd, a to v okresech městských 37, ve venkovských okresech *českých* 287, ve venkovských okresech německých 254 tříd.

V českých okresech školních bylo vůbec 55·67 proc., v německých 44·33 proc. všech obecných škol.

Ve venkovských okresech školních bylo r. 1884.—85. obecných škol

		českých:	německých:
jednotřídních	1393	601 (43·14%)	792 (56·86%)
dvoutřídních	1498	896 (59·82%)	602 (40·18%)
trojtřídních	718	453 (63·10%)	265 (36·10%)
čtyřtřídních	324	203 (63·27%)	119 (36.73%)
pěti a vícetřídních	572	334 (64·51%)	203 (35·49%)

V městských okresech školních byly 2 čtyřtřídní a 35 pěti a vícetřídních škol obecných.

Roku 1884.—85. bylo ve venkovských okresech školních v Čechách školních obcí

	v I.	II.	III.	IV. třídě dietní
českých	52 —	130 —	688 —	1510
německých	43 —	106 —	674 —	1042

Při obecných a měšťanských školách bylo systemisováno 12488 (při školách měšťanských 748) učitelských míst a 3798 industriálních učitelek, a to: ve venkovských školních okresech bylo systemisováno při obecných školách *českých* 6760, při *německých* 4661 a v okresech městských 319 učitelův, při měšťanských školách *českých* bylo 375, při měšťanských školách *německých* 329 a při měšťanských školách v okresech městských 44 učitelů.

Ručním pracím bylo vyučováno ve venkovských okresech na 2098 obecných školách *českých* a na 1697 obecných školách *německých*.

V království Českém připadala průměrně:

	r. 1870.:		r. 1885.:	
1 škola obecná	na 1324	obyv.	na 1191	obyv.
1 „ česká	„ 1490	„	„ 1348	„
1 „ německá	„ 1118	„	„ 994	„
1 třída školy obecné	„ 797	„	„ 449	„
1 „ „ české	„ 876	„	„ 480	„
1 „ „ německé	„ 691	„	„ 403	„
1 škola obecná	„ 13·46	*km.*²	„ 11·2	*km.*²
1 „ v českém okresu	„ 15·40	„	„ 12·9	„
1 „ v německém okresu	„ 11·00	„	„ 9·0	„
1 třída školy obecné	„ 8·11	„	„ 4·2	„
1 „ „ v českém okresu	„ 9·60	„	„ 4·6	„
1 „ „ v německém „	„ 6·84	„	„ 3.6	„

Roku 1884.—85. připadlo v Čechách průměrně

na 1 školu vůbec	2·66	tříd a	198	dětí,	na 1	třídu 74	dětí
„ 1 „ *českou*	2·84	„ „	222	„	„ 1	„ 79	„
„ 1 „ *německou*	2·48	„ „	169	„	„ 1	„ 68	„
„ 1 „ měšťanskou	4·59	„ „	167	„	„ 1	„ 36	„
„ 1 „ *českou*	4·42	„ „	168	„	„ 1	„ 38	„
„ 1 „ *německou*	4·77	„ „	165	„	„ 1	„ 34	„
„ 1 „ obecnou	2·60	„ „	199	„	„ 1	„ 76	„
„ 1 „ *českou*	2·77	„ „	223	„	„ 1	„ 81	„
„ 1 „ *německou*	2·41	„ „	169	„	„ 1	„ 70	„

V školním r. 1884.—85. bylo v Čechách 305 (96 českých, 206 německých a 5 utrakvistických) obecných škol *soukromých* se 640 třídami.

V *českých* venkovských okresech jest 68 *českých* a 119 *německých* soukromých škol, oproti tomu jest v *německých* školních okresech 22 českých, 62 německých a 1 utrakvistická soukromá škola obecná.

Tyto soukromé školy jsou po výtce konfessionální a to 83 jest katolických, 114 židovských, 65 evangelických a toliko 43 mezináboženských.

V českých okresech venkovských jest 96, kromě *jediné* vesměs německých škol židovských a 52 škol evangelických, jež jsou vesměs *české;* v německých okresech venkovských jest 13 židovských, 11 evangelických škol a t. d. V Praze jest 28 (21 německých, 3 české, 4 utrakvistické) soukromých škol se 127 třídami.

Soukromé školy navštěvovalo r. 1884.—85. 26.339 (10.806 českých, 15.533 německých) žáků, mezi nimiž bylo

	na školách českých:	na školách německých:
katolíkův	6335	9810
evangelíkův	4353	1368
židův	117	4353

Veškerý náklad veřejných obecných a měšťanských škol, nepočítáme-li náklady, jež musí po zákonu ze dne 24. února 1873. uhražovati školní obec, byl ve venkovských okresích školních *rozpočítán* roku 1874. na 4,066.715 zl. 67½ kr., r. 1880. na 6,312.996 zl., r. 1886. na 7,543,818 zl.*)

Dle *skutečných výsledků* okresních školních fondů obnášela veškerá vydání na školy obecné a měšťanské 7,378.538 zl. 61 kr., r. 1880. 8,566.129 zl. 61 kr., r. 1884. 9,888.910 zl. 42 kr.; vzrostla tedy v l. 1877.—1884. o 2,509.371 zl. 81 kr. neb o 34·0 proc. a to vzrostly v těch létech důchody učitelův ze 4.795.106 zl. 71 kr. na 6,832.659 zl. 22 zl., tedy o 2,037.552 zl. 51½ kr. neb o 42·5 proc.;**) náklady na pomůcky vyučování obnášely r. 1877. 108.473 zl. 25½ kr., r. 1884. 61.252 zl. 97 kr. (v l. 1877.—1884. 605.612 zl. 37½ kr.) atd. K uhražení těchto nákladů školních přispíval fond zemský roku 1877. 1,738.207 zl. 69 kr., r. 1880. 2,593.929 zl. 67½ kr., r. 1884. 3,068.694 zl. 19 kr.

Veškerý náklad našeho ministeria vyučování, mimo výdaje správy úřední, byl na r. 1886. rozpočítán na 13,144.979 zl.; obnáší tedy v Čechách náklad okresů a země na obecné školství 75·2 proc. veškerého nákladu státního na veřejné vyučování v celé polovici říše.

Jak veliká vydání na školy obecné mimo to uhražují školní obce po zákonu ze dne 24. února 1873.! —

V nadšené obětovnosti k účelům školským závodí města i skromné naše vísky, veškeren náš lid s radostným a s povznášejícím zápalem.

Při podporování vývoje školství stojí v čele obcí našich královská *Praha*. Obecné školství bylo v Praze ještě v prvých létech šedesátých velice zbědované, tehdáž v nejedné škole pražské nebylo ani místa pro přiškolené žáky, kteří namnoze i na zemi sedávati musili a t. d. Obec pražská rozšiřovala v létech 1860.—1884. staré a stavěla nové školy nákladem

*) Náklady na obecné a měšťanské školy byly rozpočítány:

	řádný náklad:	mimořádný náklad na stavby škol:
r. 1871.	3,043.899 zl. 17 kr.	148041 zl. 11 kr.
r. 1872.	4,122.711 zl. 47 kr.	540003 zl. 01 ½ kr.
r. 1873.	4,412.093 zl. 83 kr.	— zl. — kr.

Na rok 1886. jsou rozpočítány náklady venkovských okresů školních na 7,543.818 zl. (služné učitelův 5,750.376 zl., doplňky k služnému 79.118 zl., služební přídavky 493.787 zl, funkční přídavky 443.263 zl. příbytečné 8193 zl., odměny za vyučování předmětům nepovinným a učitelek ručních prací 565.440 zl. atd.) úhrada okresů školních 1,746.841 zl., schodek 5,796.977 zl., 10 proc. přirážka okresů vynáší 2,123.021 zl., zbývající neuhražený obnos 3,673.956 zl. uhražuje země. Pensijního fondu učitelského příjem na r. 1886. byl rozpočítán na 266.992 zl., vydání na 747.057 zl.

**) Důchody učitelů byly rozpočítány r. 1871. na 2,321.343 zl. 97½ kr., na r. 1876. na 4,669.009 zl. 54 kr.

3,238.020 zl. 67 kr. Nové školy pražské jsou zajisté neposlední chloubou a ozdobou nové Prahy.[1])

Náklady obce pražské na školy jsou rozpočítány na r. 1886. na 736.731 zl.[2])

Obec pražská získala si o české školství nemalou zásluhu založením *prvé české vyšší dívčí školy*, anaž byla r. 1867. v nové monumentální budově slavně otevřena.[3])

---

[1]) Obec pražská postavila:

r. 1862. českou obecnou školu u sv. Vojtěcha	nákladem	28.123	zl.	48	kr.
kteráž byla r. 1883. rozšířena	„	54.514	„	46	„
r. 1862. českou obecnou školu u sv. Haštala	„	23.258	„	50	„
„ 1862.—63. německou měšť. školu na Starém městě	„	82.846	„	89	„
anaž byla rozšiřována v l. 1874. a 1879.	„	61.888	„	64	„
r. 1866.—67. českou vyšší dívčí školu	„	149.883	„	64	„
„ 1868. a r. 1873., 1874. a 1884. českou obec. školu maltézskou	„	44.516	„	82	„
r. 1872. a r. 1873.—84. čes. školu u sv. Mikuláše a u sv. Tomáše	„	197.538	„	59	„
r. 1873.—4. českou školu na Hradčanech	„	68.260	„	—	„
„ 1875. českou obecnou školu v Bubnech	„	10.000	„	—	„
„ 1876.—76. české reálné gymnasium	„	242.207	„	81	„
„ 1876. českou obecnou školu u sv. Petra	„	108.195	„	24	„
„ 1876. českou obecnou a měšťanskou školu ve Školní ulici	„	312.485	„	50	„
„ 1879.—83. českou obecnou školu na nábřeží Rudolfově	„	220.081	„	40	„
„ 1882. českou staroměstskou školu dívčí	„	200.044	„	46	„
„ 1882.—83. německou školu v Josefově	„	205.537	„	07	„
„ 1882.—84. školní budovy ve Vladislavské ulici	„	393.902	„	78	„
„ 1883. českou školu u sv. Jiljí	„	272.708	„	16	„
„ 1884. obec. školu na Vyšehradě (do konce r. 1884.)	„	126.998	„	79	„
„ 1884. českou školu v Holešovicích	„	150.000	„	—	„

Mimo to koupila obec pražská dům ku stavbě školy u sv. Jindřicha za 76.002 zl., r. 1882. dům ku stavbě školy u P. M. Vítězné za 82.000 zl., pro státní průmyslovou školu koupila r. 1878. dům za 82.701 zl. 66 kr., zřídila r. 1883. v zámku libeňském vychovatelnu nákladem 4324 zl. 78 kr. a j.

[2]) Rozpočítán jest náklad obecní na obecné realné gymnasium na Malé Straně na 55.374 zl., na vyšší dívčí školu 33.813 zl., na pokračovací školu denní pro dívky obecné škole již odrostlé 43.244 zl., na večerní pokračovací školu pro dívky 520 zl., úhrnem 94.031 zl.

Kromě toho obnáší náklad 14 opatroven a školek mateřských, pak 1 jesle 47.353 zl., stravování chudých dítek v opatrovnách 9197 zl., na vychovatelnu v Libni 7328 zl., na útulnu pro chudou školní mládež v době denní kromě vyučování školního 1200 zl., na sirotčinec 37.927 zl. Pense zřízenců při školách, jež nenáleží ku výplatě z pensijního fondu městského obnáší 4012 zl.

Náklad na obecné a měšťanské školy obnáší 535.683 zl., veškeré tyto náklady obnáší tedy summou 736.731 zl., příjmy obnášejí 104.208 zl.

V těchto rozpočtech nejsou obsaženy náklady na stavby školních budov, jež uhražuje obec pražská z půjčky na tyto stavby zvláště podniknuté. Z této půjčky bylo na stavby škol vydáno r. 1884. 407.333 zl.

[3]) Městská pokračovací škola pro dívky jest umístěna v místnostech nad vodárnou blíže Karlova mostu, any representují stavební cenu as 40.000 zl.

Vyšší dívčí škola v Praze čítala r. 1884.—85. 408 žákyň (280 z Prahy, 117 z Čech a 11 z jiných zemí), ku konci r. 1884.—85. čítal kurs o českých dějinách 32, o české literatuře 10, o německé řeči a literatuře 16, o francouzské řeči a literatuře 19, o kulturních dějinách 18, o paedagogice 14, o domácím hospodářství 33 žákyň. R. 1885.—86. navštěvovalo tento ústav 356 řádných a 45 mimořádných žákyň. V ústavu tomto bylo dosud vychováno 5696 dívek.

O vyšší vzdělání českých dívek řečí mateřskou a v duchu vlasteneckém jest u nás dosud pohříchu nevalně postaráno. Vychovávání dívek našich v cizích, německých školách hrozí naší národnosti pohromou největší, proto rozhodně kárati a vytýkati musíme posýlání českých dívek na vzdělání do německých ústavů domácích i cizích, v nichž na velikou škodu národa našeho po výtce netoliko naší národní společnosti odcizovány, ale také jedovatým záštím proti svému národu otravovány bývají.

Zlořád tento musí býti na dobro vypleněn. Jestiť nevlastenecká, aneb u věcech národních vlažná žena v našich bojích za národnosť nejhorším spojencem našich odvěkých nepřátel. Toliko vlastenecké matky vychovají národu vlastenecké syny! Pamatujeme zásluhy vlasteneckých matek a dívek o vývoj Poláků a Maďarů, Italů a Francouzů! —

Ve Francii jest nyní 71 státních lyceí pro dívky a 18 městských vyšších dívčích škol (colléges), mimo to 30 neúplných vyšších ústavů vzdělávacích (cours) pro dívky. Ústavy tyto, jež navštěvuje 10.000 dívek, zvažují také v ohledu nejednom neblahé vlivy jednostranného vychovávání dívek ve školách klášterních.

Naše ministerstvo vyučování odmítlo i žádosť městské rady pražské za svolení státní subvence jediné české vyšší dívčí škole v Praze! —[1])

Ku vlasteneckému vzdělání dám přispíval velmi účinně *americký klub dám* v Praze, jehož původcem a duchem byl vynikající humanista *Vojtěch Náprstek.*[2])

Blahodárné působení tohoto klubu bylo podnětem ku zakládání četných vzdělávacích a lidumilovných spolků paní a dívek také ve venkovských městech našich.[3])

S Prahou u podporování obecného školství čestně závodí květoucí *Plzeň*, *Smíchov*, *Karlín*, *Kolín* a j. obce české.[4])

---

[1]) Veřejné německé obecné a měšťanské školy v Praze navštěvuje 1590 žákův a 2003 žačky; do škol cvičných 172 žáci a 185 žaček; do škol soukromých 705 žákův a 2028 žaček. Při *českých* školách bylo toliko o 8 chlapců více než dívek, při *německých* školách bylo však o *1748 dívek více* nežli chlapců, což zajisté nejzřejměji dosvědčuje, že v Praze veliké množství dívek *českých* německé školy navštěvuje. Jest to zajisté smutná známka společenských a národních poměrů našich v Praze.

[2]) Klub tento podnikl od založení svého r. 1865. prodlením 20 let 475 přednášek poučných a j., jež navštívilo 26.750 dám.

Když pak byl roku 1870. rozpuštěn, zůstal volnou společností dám bez stanov, pouze s přátelskými závazky a sleduje bez ustání vznešené i šlechetné své cíle; v l. 1865.—1883. podnikl více než 60 vycházek, které měly sloužiti ku zotavení i k zušlechtění dítek a t. d.

[3]) *V Chrudimi* bude školním r. 1886.—87. otevřen vyšší kurs vyučování pro dívky škole odrostlé. — Ženská vzdělávací jednota *Vesna v Brně* otevřela r. 1886. pokračovací školu pro dívky a t. d.

[4]) V *Plzni* byly r. 1860. toliko 2 české a 2 německé triviální školy čtyřtřídní; české školy navštěvovalo 517 chlapců a 375 dívek, německé školy čítaly 889 žáků.

Na *Moravě* bylo r. 1858. 1716 obecných škol s 245.026 žáky, r. 1865. 11 s nižšími realkami spojených hlavních škol a 1734 škol obecných, dohromady 1745 škol s 3907 učitely a 79 industriálními učitelkami. Školy tyto navštěvovalo 254.437 žáků, mezi nimi 181.926 Čechů a 72.490 Němců. Důchody učitelův obnášely r. 1865. 624.737 zl.

Na Moravě bylo

	r. 1870.—71.	r. 1883.—84.
měšťanských škol	4	52
obecných škol	1803	2021
a to českých	1148	1366
německých	584	655
smíšených	71	
dítek školou povinných	255.970	350.703
a to českých	183.657	233.920
německých	72.313	116.783
při těchto školách bylo učitelů	2762	4045

Při obecných a měšťanských školách českých bylo na Moravě r. 1883.—84. 2330 tříd s 2299 učitely, při těchto školách něme-

---

R. 1884.—85. bylo v Plzni 8 obecných a 2 měšťanské školy české o 73 třídách a se 4340 žáky a 2 obecné a 1 měšťanská škola německá o 25 třídách s 1511 žáky, tedy dohromady 10 obecných a 3 měšťanské školy s 98 třídami a s 5851 žáky.

Na zřizování nových obecných škol podnikla Plzeň od r. 1868. náklad 111.097 zl. 72 kr., r. 1884.—85. platila ještě nájemného z českých škol 10.844 zl., ze škol německých 3990 zl.; obecný náklad na školy české obnášel 18.625 zl. a uhražován byl 7 proc. přirážkou; náklad na školy německé obnášel 5419 zl. a uhražován byl 2 proc. přirážkou.

Na *Smíchově* byla r. 1857. zřízena škola obecná nákladem 20.600 zl., roku 1858. byla pětitřídní a čítala 240 žákův. Ústav tento byl r. 1867. velkým nákladem rozšířen pro českou školu dívčí; pro chlapecké obecné a měšťanské školy byla zbudována r. 1872. nová škola nákladem 240.000 zl., r. 1873. byla postavena německá dívčí škola nákladem 70.000 zl., r. 1870. zřízena jest škola mateřská nákladem 23.000 zl.; mimo to postavila obec v Husově třídě budovu školní, v níž jest té doby také gymnasium, nákladem 186.545 zl. R. 1884.—85. bylo na Smíchově 6 českých a 2 německé obecné a měšťanské školy; české školy (50 tříd) navštěvovalo 2667, německé školy (19 tříd) 857 žáků.

V l. 1881.—85. českým školám přibylo 278 žákův, ačkoliv r. 1882. ku škole košiřské 284 českých žáků odškoleno bylo, současně německým školám 167 žákův *ubylo*. Náklad vydržování obecných a měšťanských škol českých obnášel r. 1880.—81. 49.942 zl., náklad škol německých 18.576 zl. --

Obec *Karlinská* podnikla v l. 1863.—1883. stavby a úpravy budov školních nákladem 309.741 zl. 86 kr.

V *Karlíně* byla postavena r. 1863.—64. obecná škola nákladem 66.000 zl., r. 1876. realka (od r. 1883. státní) nákladem 150.000 zl., r. 1876. mateřská škola nákladem 9000 zl., r. 1883. přestavována a zřizována byla dívčí škola nákladem 84.741 zl. 86 kr.

Obec *Kolínská* v l. 1860.—1885. vydala na školy 399.314 zl. 16 kr., a to na stavby škol 89.339 zl. 05 kr., na vydržování obecných a měšťanských škol 107.218 zl. 68 kr., na vydržování večerní a průmyslové školy 3524 zl. 72 kr., na vydržování střední školy 199.231 zl. 70 kr.

ckých bylo 1627 tříd s 1746 učitely. Přibylo tedy na Moravě od r. 1865. do r. 1883.—84. 328 (18·7 proc.) obecných škol; 51.994 (28.7 proc.) českých a 44.293 žáků škol německých a utrakvistických.

Návštěva obecných a měšťanských škol na Moravě vůbec vzrostla od r. 1871., do r. 1883.—84. o 94.733 (37·0 proc.) žáků.[1])

Roku 1883.—84. bylo na Moravě 7 českých, 40 německých a 7 utrakvistických *měšťanských* škol; 34 českých, 56 německých a 18 utrakvistických obecných škol pětitřídních; 7 českých, 8 německých a 4 utrakvistické školy šestitřídní; *žádná* česká a 4 německé školy sedmitřídní a t. d. Roku 1884.—85. bylo na Moravě 42 měšťanských škol německých, toliko 13 měšťanských škol českých. Roku 1883.—84. byl na Moravě poměr obyvatelstva německého ku obecným školám německým 1 : 449, poměr obyvatelstva českého ku obecným školám českým 1 : 705.

R. 1884. připadalo na Moravě průměrně na 1 učitele obecných škol českých 101, na 1 učitele obecných škol německých toliko 68 žáků; drahně škol českých bylo žactvem nepoměrně přeplněno, mnohým školám německým se oproti tomu žáků nedostávalo. Na Moravě jest dosud toliko 34 německých jednotřídních škol s více než 120 žáky, avšak 288 obecných jednotřídních škol českých čítá po více než 120 žácích.

Neblahé následky nepoměrného přeplňování škol žactvem není zajisté potřebí zevrubně vyličovati; na Moravě jsou pak tím horši, čím více se při tamnějších školách řádných učitelův nedostává.[2])

Na počátku školního roku 1885.—86. nedostávalo se na Moravě ještě 103 českých a 60 německých učitelův. —

Zvláštnosti Moravy jsou *utrakvistické* školy obecné, jež byly po výtce v *českých* obcích zakládány, a konfesionální *školy židovské*. Tak zvané utrakvistické školy obecné jsou v podstatě své ústavy poněmčující, protože se ve vyšších třídách těchto škol toliko německy vyučuje.

---

[1]) Na Moravě připadlo na 100 *km.*² r. 1871. 8·1, r. 1882. 9·4 škol obecných; na 10.000 obyv. r. 1871. 9·2, r. 1882. 9·7 škol; na 1 školu obecnou roku 1871. 139·6, r. 1882. 171·1 žáků; na 1 učitele r. 1871. 92·2, r. 1882. 64·1 žáků a ze 100 ku navštěvování školy povinných dětí chodilo do školy r. 1871. 78·4, r. 1881. 97·6. České měšťanské školy jsou přeplněny; tak bylo r. 1885.—86. zapsáno n p. ve *Vyškově* do české měšťanské a obec. školy 733, do německé sotva 300 žáků atd.

[2]) Během r. 1884. *ubyli* na Moravě 103 učitelé (33 umřelo, 31 bylo dáno do výslužby, 17 vystoupilo, do jiné země se obrátilo 5 učitelů českých, 17 německých), současně přibylo však toliko 44 učitelův (26 českých, 17 německých, 1 utrakvistický) (!); ubylo tedy celkem 59 učitelův. K tomu sluší připočítati ještě 149 systemisovaných, avšak neobsazených míst učitelských a 58 nezkoušenými, výpomocnými učitely obsazených míst; nedostávalo se tedy minulého roku na Moravě při českých obecných školách 130, při německých 70 a při utrakvistických 7, dohromady 207 řádných učitelův.

Z těchto 207 systemisovaných míst učitelských bylo 52 obsazeno nezkoušenými výpomocnými učitely, 155 míst *nebylo* vůbec obsazeno.

Židé jsou zajisté jako v Čechách také na Moravě vedle bureaukracie nejmocnějším faktorem němectví v kruzích slovanských a také konfesionální školy židovské jsou jako školy šulvereinské nebezpečnou pákou při poněmčování českých měst a obcí.[1]) Drahně škol těchto bylo prohlášeno za veřejné, jež musí býti nyní vydržovány po výtce nákladem obcí a země. *Všecky* tyto veřejné školy židovské jsou pak v prvé třídě platů a *třídy* nové při nich rostou jako houby.

Takové školy dvoutřídné navštěvuje v Ivančicích 51, v Kojetíně 57, v Uh. Ostrohu 60, v Lomnici 69 žáků atd. Čtyřtřídních škol židovských jest na Moravě 6, z nichž mají toliko 2 průměrně po 50 žácích ve třídě, 1 pětitřídní škola má průměrně 39 žáků ve třídě a t. d.

Konečně také na Moravě proniklo přesvědčení o neprospěšnosti obecných škol *utrakvistických;* ústavy tyto se znenáhla zrušují, avšak proměňují se po výtce ve školy *ryze německé* také v obcích s převažnou většinou obyvatelstva českého, ano i ve městech, kde vedle Čechů a Židů Němcův ani není.[2]) —

Čelnou překážkou provedení úplné rovnoprávnosti národní v obecném školství na Moravě jest zajisté nerozhodnosť zemské školní rady, zvláště pak složení okresních školních rad.

V okresních školních radách zasedají zástupcové náboženských společností, znalcové učitelství a členové, jež zemský výbor volí; předsedou jest představený politického úřadu.

Také okresní školní dozorce jest členem okresní školní rady. Veškerá jmenování členův okresních školních rad podléhají potvrzení místodržitelovu. V moravských okresních školních radách *přímo* volení, neodvislí zástupcové školních okresů, obcí neb rodičů vůbec nezasedají, proto není s podivením, že má ve správě obecného školství na Moravě bureaukracie vrch, jakož i že národní a vlastenecké učitelstvo při takových okresních školních radách valné podpory a záštity nenalézá. — Za těchto poměrů není zajisté s podivením, že se na Moravě vždy důrazněji touží také na *rozdělení okresních školních rad dle národností.*

---

[1]) Na Moravě bylo soukromých obecných škol

	v r. 1870.—71.	r. 1883.—84.
českých	8	32
německých	40	39
smíšených	15	5
dohromady	63	76

[2]) Tak na př. jest v *Litovli* při veřejných obecných školách německých 16 tříd, ačkoliv počet německých žákův sotva na 3 třídy stačí, v třídách jest 27, 30 žáků a t. d. Pro české dítky musí v Litovli Ústřední matice vydržovati českou školu, již r. 1883.—84. navštěvovalo 359 žáků.

Dozor ku školám obecným na Moravě jest již dle národnosti oddělen a zorganisován; rozdělení okresních rad školních na témž základě bylo by zajisté našemu školství neméně prospěšné a užitečné a jest pouhou důsledností zásady při zřizování okresních dozorců školních prakticky již provedené. —

K nákladům obecných škol na Moravě přispívala země průměrně ročně v l. 1871.—1874. po 382.471 zl. 24 kr., v létech 1875.—1877. po 784.312 zl. 62 kr., v l. 1878.—1880. po 827.062 zl. 45 kr.; na r. 1884. jest tento příspěvek rozpočítán na 1,208.653 zl. 99 kr. Tyto náklady zemské vzrostly tedy od průměrného příspěvku z let 1871.—1874. do r. 1884. o 826.182 zl. 75 kr. neb o 216·0 proc.

Obce školní přispívaly na uhražení nákladu obecných škol r. 1877. 1,240.087 zl. 78½ kr., r. 1884. 1,331.047 zl. 47½ kr.

Důchody učitelstva škol těch páčily se r. 1877. na 2,049.195 zl. 30 kr., r. 1883. na 2,515.145 zl. 04 kr., vzrostly tedy v těch letech o 465.949 zl. 74 kr. (o 22·7 proc.). Náklad země na měšťanské a obecné školy vzrostl na r. 1886. na 2,750.000 zl.*)

Přímo neblahými musíme nazvati národní poměry obecného školství ve *Slezsku*. Při organisování obecných škol ve Slezsku podléhali mužové a orgány rozhodující vlivům slovanskému obyvatelstvu po výtce nepřátelským a proto jsou také obecné školy pro český a polský lid slezský v paedagogickém a v didaktickém ohledu skutečné podivnůstky, jaké bychom jinde marně hledali.

Ve Slezsku bylo r. 1865. 8 s nižšími realkami spojených hlavních škol a 425 obecných škol, tedy dohromady 433 ústavů s 920 učitely a s 15 industriálními učitelkami.

Ve Slezsku bylo r. 1865. 211 obecných škol *německých*, 100 obecných škol *českých*, 17 obecných škol *utrakvistických;* r. 1883.—1884. 467 obecných škol veřejných, a sice 204 školy německé, 110 škol českých, 128 polských, 19 německo-českých a 6 německo-polských, mimo to 4 německé školy měšťanské, tedy dohromady 471 škol, při nichž bylo 1007 tříd a 1217 učitelův, mezi nimi 101 industriálních učitelek, 273 učitelův náboženství a t. d. Důchody učitelův při obecných školách ve Slezsku obnášely r. 1865. 136.990 zl., r. 1883.—84. 445.437 zl.

---

*) Na rok 1886. jest rozpočítán příspěvek k platům učitelským na 1,219.903 zl. (r. 1884. 1,032.007 zl.), dotace okresním knihovnám učitelským 2630 zl. (roku 1884. 2630 zl.), náklad konferencí učitelských 15.500 zl. (r. 1884. 12.296 zl.), subvence na stavby škol 200.00 zl. (r. 1884. 25.000 zl.), dotace fondu pensijního 225.177 zl. (r. 1884. 193.423 zl.), vydaje správy 3800 zl. (r. 1884. 3709 zl.), stipendia kandidátů učitelství 7000 zl. (r. 1884. 7300 zl.), dotace na mimořádné podpory učitelův 2200 zl. (r. 1884. 1884 zl.). K uhražení těchto nákladů obrátí se příspěvek z pozůstalostí 54.000 zl. (r. 1884. 52.814 zl.) a přebytek normálního fondu škol 4867 zl. (r. 1884. 7471 zl.).

Od r. 1865. do r. 1883.—84. přibylo ve Slezsku 38 (8·7 proc.) veřejných škol, 282 (30·1 proc.) učitelův, jichž důchody vzrostly o 308.438 zl. (o 225·1 proc.). Školy obecné navštěvovalo r. 1865. 61.753 žáků (33.338 Němců, 13.613 Čechů, 13.629 Poláků a t. d.). V l. 1871., 1882., 1884.—85. vzrostla návštěva obecných škol slezských ze 70.196 na 86.816 a na 91.605 žákův, z nichž navštěvovalo 80.622 školy veřejné a 7805 školy soukromé.[1])

Přibylo tedy ve Slezsku od r. 1865. do r. 1883.—84. 29.852 neb 48·3 proc. žákův. Vydání zemského školního fondu slezského obnášelo r. 1885. 117.517 zl. 63 kr.[2])

Ve Slezku bylo r. 1884.—85. 5 vesměs *německých* měšťanských škol a 468 škol obecných, a to 112 českých, 128 polských a 207 německých, 15 německo-českých a 6 polsko-německých. Z těchto škol bylo 272 (57·7 proc.) jednotřídních, 117 dvoutřídních, 27 třítřídních, 22 čtyřtřídních, 18 pětitřídních a 12 šestitřídních.[3])

Němci měli 433 tříd, Poláci 181, Češi 160 tříd. Průměrně připadala 1 třída na 622 Němců, na 789 Čechů a na 856 Poláků. Poměrně k Němcům měli míti Češi 204, Poláci 249 tříd.

Ve Slezsku není té doby (ani co do jména) ani jediná slovanská škola měšťanská! Ano, ve Slezsku se té doby také o *českých* a *polských* obecných školách vůbec toliko *mluví,* protože veškeré tak zvané *slovanské* školy obecné ve Slezsku vedle nařízení zemské školní rady ze dne 16. ledna 1873. a ze dne 16. září 1875. *nejsou školy národní,* alebrž školy jazykové, jichž nejvyšším účelem jest naučení slovanské mládeže němčině, jsou vesměs ústavy více neb méně utrakvistické, německo-české neb německo-polské. Poněmčování jest při těchto slovanských (!) školách podrobeno veškeré vyučování věcné.

---

[1]) Ve Slezsku připadlo na 100 *km.*^{2} r. 1871. 8·4; r. 1882. 9·9 škol, na 10.000 obyvatelů r. 1871. 8·3, r. 1882. 8·9 škol, na 1 školu r. 1871. 123·3, roku 1882. 153·2 žáků; na 1 učitele r. 1871. 99·8, r. 1882. 65·4 žáků a ze 100 ku navštěvování školy povinných dítek do školy chodilo r. 1871. 78·6, r. 1882. 96·1 žáků.

[2]) R. 1885. byla svolena zemská subvence obcím ku vydržování obecných a měšťanských škol 115.000 zl. a t. d. Mimo to bylo svoleno ku podporování obecných škol z fondů domestikálního a zemského na r. 1885. 52.266 zl. (subvence evangelickým školám 3000 zl., židovské škole v Opavě 200 zl., pensijnímu fondu 43.000 zl., na učitelské konference 2966 zl., 2000 zl. na stipendia kandidátům učitelství a j.) a 3700 zl. subvenci na stavbu škol.

Příjem k uhražení nákladu zemského školního fondu obnášel r. 1885. 28.576 zl. 88 kr. K uhražení schodku 88.940 zl. 75 kr. byla vypsána 5proc. přirážka.

Obecným a měšťanským školám bylo r. 1885. uděleno 115.000 zl. zemských subvencí. — V l. 1868.—83. byly postaveny ve Slezsku ve 238 obcích nové školní budovy nákladem 2,500.000 zl.

[3]) Soukromých škol bylo ve Slezsku r. 1884.—85. 52 a to 29 německých 4 české, 18 polských a 1 německo-polská.

Vedle říšského zákona ze dne 14. května 1869. §. 6. jest sice připuštěno, přeje-li si toho obec, vyučování němčině při slovanských obecných školách jako předmětu *neobligátnímu* a sice počínajíc teprv třetím rokem vyučování, avšak ve Slezsku učí se mládež po zákonu zemském a po různých nařízeních zemské školní rady, zvláště po nařízení ze dne 16. ledna 1873. a 16. září 1875., již v *prvé* třídě obecných škol *českých* i *polských* louskati slovíčka německá, jichž se má žák v *prvé* třídě nejméně 100 naučiti, na všech obecných školách ve Slezsku jest *němčina předmětem povinným.**)

Této neshody a tohoto zřejmého odporu zemského zákona se zákonem říšským orthodoxní centralisté slezští se neděsí, vždyť zákon zemský ubíjí slovanský lid slezský. A účel tento posvěcuje i porušení víry ve samospasitelnosť centralisace! —

Ještě r. 1870. trvala zemská školní rada slezská u svém návodu o vyučování němčině ve slovanských obecních školách na zavedení tohoto vyučování teprvé v třetím, po případu v pátém roce školním, avšak vynesením ze dne 9. prosince 1871. byla zavedena němčina při všech obecných školách slovanských ve Slezsku za předmět povinný. Ku četným stížnostem a rekursům proti tomuto nařízení zastavilo sice ministerstvo provádění dotčeného vynesení zemské školní rady, anaž však vydala 16. ledna 1873. novou učební osnovu těchto obecných škol a touto osnovou zavedla při všech školách obecných a to ve *veškerých třídách* němčinu jako povinný předmět.

Při vzdělávání normálních osnov vyučování na obecných a na měšťanských školách ve Slezsku (Normalschulpläne für Volks- und Bürgerschulen in Schlesien) nebylo vůbec návrhů a dobrých zdání učitelův škol českých a polských dbáno; těmito osnovami byly proměněny někdejší národní školy české a polské ve smíšené ústavy česko- neb polsko-německé, ano také v ústavy německo-české neb polské. Té doby na obecných školách slovanských ve Slezsku skutečně vyučuje se dvěma jazyky. Učebními osnovami, jež zemská školní rada vydala, jest přesně vytknut cíl vyučování řečem při těchto školách. Osnovy tyto platí pro *veškeré*, tedy i pro české a polské školy ve Slezsku a nad veškeru pochybnost jasně ukazují, že při slovanských školách obecných se nevyučuje *němčině toliko jako povinnému předmětu*, ale že jest slovanská mládež v ústavech těchto *vyučována němčinou*, že *není* při školách českých a polských skutečně čeština a polština řeči vyučovací, nýbrž že řeči tyto jsou toliko prostředkem tlumočení při vyučování němčině. Již v čítánkách pro prvé třídy

---

*) Za povinné vyučování němčině (4, 5 i 6 hodin v témdni, více 200 hod. ročně) nedostávají učitelé obecných škol českých a polských nižádné náhrady; učitelé škol německých nejsou povinni vyučovati mimo němčiny řeči jiné.

českých a polských obecných škol jsou cvičení němčině. Na jednotřídních obecných školách slovanských vyučuje se němčině při celodenním vyučování, počínaje druhým školním rokem v každém oddělení 2 hodiny, při polodenním vyučování 1 až $1^1/_2$ hodiny v témdni; tak postupuje se i v druhé třídě, v třetí třídě však rozšířeno jest vyučování němčině na 4 hodiny v témdni. Na vyšších stupních vyučuje se již toliko řeči německou, vedle níž jest slovanská řeč mateřská toliko trpěným předmětem povinného vyučování.*)

V těchto osnovách vyučování nečiní se nižádného rozdíl v učivu pro řeč vyučovací, pro dějiny a t. d. ve školách slovanských a německých.

V tomto duchu a směru jsou sdělány také veškeré v těchto školách zavedené učební knihy. Při obecných a při měšťanských školách slovanských ve Slezku jest úředně odporučeno 94 různých učebních kněh *německých*, avšak ani jediná učební kniha *česká.*

Těmito německými učebnicemi se v českých školách soustavně řeč mateřská kazí a porušuje, učitel neznaje názvosloví českého vypravuje žákům o šmetrlinkách, o herinkách, o liederkvelech, velí: „habtach,“ „rechsšaud,“ „marš,“ — děvčata se učí štrikovat, necovat, dle mustru heklovat a t. d. —

Při vyučování dějinám na obecných a měšťanských školách českých a polských *musí* vypravovati učitel české a polské mládeži o životu a mravech starých Germanů, o Rolandově smrti, o Fridrichu Rudovousém v Untersberku, o válce v Teutoburském lese, o Hartmutově (!) věrnosti, o jakémsi „Frůdlovi s práznou kapsou“, o životě a mravech za doby Babenberkův, o jablku Tellovu, o Mozartovi a Haydnovi a t. d.; na těchto slovanských školách obecných a měšťanských musí učitelé obnovovati paměť bitvy u Lipska, narození Grillparzera, narození císaře Maximiliána I., úmrtí Beethovena a j., avšak o *našich* dějinách vlasteneckých, o našich velikánech nesmí se mládež česká v českých (!)

*) Zemská školní rada mimo jiné nařídila: »Na vyšších stupních vícetřídních škol (rozuměj českých a polských) jest po výtce (vorwiegend) němčina řečí vyučovací. Vedlé neněmecké čítanky budiž užíváno také *německé* čítanky aneb buď používáno *toliko* německé čítanky a z ní budiž brána látka ku věcnému vyučování, jakož i ku vyučování řečem a t. d.« —

Učitelům jedno a dvoutřídních škol slovanských nařídila zemská školní rada, »aby ku zdokonalování se žactva v němčině řeči této nevyučovali toliko jako předmětu, nýbrž aby také při vyučování jiným předmětům němčiny používali a mládež v této řeči i mimo hodiny školního vyučování cvičili.«

»Na trojtřídních školách může býti k vůli vyučování němčině vyučování řeči mateřské o 1—2 hodiny v témdni zkráceno, protože tím žáci čeští a polští netrpí,« — tak čteme v dotčeném nařízení zemské školní rady ze dne 16. září 1875. — »ano vyučování němčině, vyučování řeči *vůbec* prospívá.«

Na čtyř- a pětitřídních obecných školách dospívá utrakvismus ku plnému květu, na těchto školách jsou veškeré paedagogické a didaktické ohledy podrobeny *jedinému*, nejvyššímu cíli: *přiučení se němčině.*

obecných školách ve Slezsku dozvěděti ani slova, — protože by tím byl proces poněmčování našeho slovanského lidu ve Slezsku přerušen a zastaven.

Slovanské obecné školy ve Slezsku nejsou *skutečné školy národní*, nýbrž *toliko učeliště řečí*. Účelem těchto škol není řádné vychování a vzdělání mládeže, nýbrž veškeré vyučování v těchto ústavech jest toliko *prostředkem*, aby naše mládež byla poněmčena.

Směry tyto ve správě obecných škol slovanských ve Slezsku nalezají při okresních školních radách a při školních dozorcích vydatnou podporu.

Okresní školní rady jsou složeny ze zástupcův církví, učitelstva a obcí; předsedou jest c. k. okresní hejtman. V radách těchto jsou zástupcové obcí arciť v menšině.

V opavské okresní školní radě dosud nezasedal ani jediný zástupce ohromné většiny českého obyvatelstva opavského školního okresu.

Školními inspektory zemskými bývají dosud jmenováni zřejmí nepříznivci slovanského obyvatelstva, jež němečtí nacionálové s otevřenou náručí vítají a kteří toliko o řádné vyučování němčině se starajíce přímo úzkostlivě k tomu hledí, aby u veškeré správě těchto škol svrchovanosť němčiny byla zachována.

Při slovanských (!) školách obecných musí učitelé veškeré národní knihy, knihy třídní, matriky a t. d., ano i rozvrhy hodin, archiv a j. vésti *německy*, ano učitelé těchto škol musí také po německu přísahu svou skládati! —

Roku 1884. žádali někteří učitelé čeští za povolení, aby směli katalogy a jiné písemnosti týkající se vnitřní správy škol českých vésti po česku. Žádosť tato dosud vyřízena nebyla, avšak na německém úřadování při českých školách se železnou houževnatostí se dosud trvá. Úřední řeč učitelských porad jest němčina atd.

Při nynější správě a při nynějším dozoru ku školám obecným ve Slezsku mnohem více platí národní nestatečnosť učitelův při obecných školách slovanských, než-li jich důkladná vzdělání a než-li nejhorlivější jinak plnění povinností učitelských. Před školními inspektory slezskými jsou nejschopnějšími a největšími paedagogy učitelé, kteří již na dvoj- neb trojtřídní škole české neb polské v posledních odděleních toliko němčině vyučují; největší zásluhou učitele při slovanské škole jest, naučil-li slovanské dítky po německu žvatlati a t. d.

Zemští inspektorové dohlížejíce ku slovanským školám obecným zkoušívají žactvo toliko z němčiny, jako by předmětům jiným ani vyučováno nebylo.*)

*) *Opavský Týdenník* v č. 36. r. 1885. vypravoval mimo jiné v dopisu *„Od břehu Opavského“* následující karakteristickou historku;

Nuceným a nepřirozeným vyučováním němčině a němčinou děje se mládeži slovanské oproti mládeži německé ujma veliká, protože mládež slovanská jest tím velmi zkrácena při vyučování řeči mateřské, počtům, realiím a t. d.

Toto poměrné zkrácení českých dítek ve slezských obecných školách vypočítal na slovo vzatý paedagog ročně na 1138 hodin.

Mimo to jsou slovanské školy obecné ve Slezsku více méně jednotřídní školy, při nichž se většinou toliko polodenně vyučuje.

Proti tomuto skutečnému zkracování návštěvy školní na polovici náruživí obrancové osmileté povinnosti školní nižádné námitky nečiní, vždyť jde toliko o vychování a vzdělání mládeže slovanské!

Roku 1884. bylo ve Slezsku pouze 6 slovanských (42 německých) škol obecných, čítajících více než 4 třídy.

Může-li za těchto poměrů české dítě vyšedší z takovéto české školy vyrovnati se svým vzděláním dítěti německému?

Neúspěchy vychovávání a vzdělávání mládeže v takových školách národních (!) jsou pak tím větší, že učitelé těchto tak zvaných slovanských škol na sporé a proto tím čestnější výminky ani česky ani polsky správně mluviti a psáti neumějí, nejsouce

---

Při jedné obecné škole v Opavsku divil se nově dosazený katecheta, že se žactvo katechismu neučí; pátraje po příčinách této liknavosti dostal od žáků odpověď: *„Katechismu se proto neučíme, protože máme a musíme se učiti pouze němčině!“* — K tomu odvětil kněz: »To vám zajisté nenařídil pan učitel. Naučte se nejprvé Boha a vlasť svou vlastní řečí znáti a pak pomýšlejte na jinou řeč, třebas na němčinu, neboť němčina sama vás nespasí.« — Za toto poučení byl kněz udán, zemský inspektor bez prodlení přišel do školy a napomenul žactvo v tato slova: »Slyšel jsem, že váš panáček zabraňuje vám učiti se němčině; ale pravím vám, že kdo nechce učiti se němčině, aneb zabraňuje vám v tom, *jest váš a císařův nepřítel*, neboť císař pán si přeje, abyste se všechny německy mluviti naučily a on má takové dítky rád, které německy se učí a t. d.«

Zemský inspektor rytíř *Zeynek (!)* konaje v r. 1885. v březnu inspekci v českých školách na moravských enklavách s velikou přísností hleděl úspěchům vyučování němčině. V jedné z těchto škol ku velikému pohoršení pana rytíře neumělo žactvo v prvé třídě pranic z němčiny. Marně se ujímali ubohého učitele obecní starosta i kněz, hněv inspektorův neukrotili. Ten se teprv vyjasnil, když v druhé třídě prvé tři dítky, jež učitel zkoušel, německy správně odpovídaly.

»Když to zde jde, proč by to nemohlo jíti také v prvé třídě?« poučoval potěšený inspektor.

»Račte býti na omylu,« — vece starosta. — Dítky, jež pan učitel vyvolal, arciť něco německy umí, avšak dvě jsou z německých rodin a třetí sem přišlo před čtrnácti dny z německé školy; ostatní žáci neumí však z němčiny také nic.« —

Při jiné inspekci v dubnu 1885. konané shledal zemský inspektor, že učitel do denníku zapisuje *s českými* žáky *česky* probrané učivo po *česku*.

Zahořel hněvem a ubohého učitele před žactvem důtklivě pokáral:

»Vy sám Slezko počešťovati nebudete!« Ano, svolal celý sbor učitelský a dostiženému učiteli úřadní důtku udělil.

Takovými roztomilými obrázky z novověkých dějin obecného školství ve Slezsku bylo by lze folianty vyplniti!

také proniknuti poznáním nezměrné národní důležitosti svého poslání v této zemi, a nestojíce také na výši naši doby a nynějších poměrů.

Sám c. k. zemský inspektor školní pro Slezsko o poměrech těchto žalostných r. 1870. následující vynesl soud: „S úžasem konstatuji neznalosť českého jazyka při mnohých učitelích českých škol. Převeliká část českých učitelů nezná grammatiky tohoto jazyka a někteří řádně *ani psáti ani čísti neumí!*" —

A r. 1870. bylo vyučováno ještě při německých středních školách ve Slezsku *řeči české*, takže kandidáti učitelství měli alespoň příležitost této řeči důkladněji se přiučiti. Nyní i v tomto ohledu nastal ve Slezsku obrat velice nepříznivý; češtině vyučuje se při *státních* středních školách ve Slezsku toliko pro jméno.

Ve Slezsku není slovanských paedagogií, kandidáty učitelství zkouší vůbec *německá* komise, při zkouškách těchto zkouší se čeština toliko jakožto předmět, o *praktické* zkoušce z češtiny není ani potuchy.

Na zřízení alespoň jediného českého paedagogia v Opavě, jímž by státu nižádné břemeno nové nevzešlo, na zavedení české kommise ku zkoušení kandidátů učitelství pro české školy dosud marně naléháme.

Učitelé při školách v obcích většinou *českých*, jako ve Frýdku a j. jsou členy německého šulvereinu, kterýž jest vůbec nejštědřejší při udělování remunerací a j. učitelům při veřejných školách, kteří si vydobyli zvláštní zásluhy při vyučování němčině.

Takové zřejmé pobádání a vyzývání ku poněmčování slovanské mládeže veřejnými učitely se trpí!

Národně uvědomělý, vlastenecký učitel při českých neb polských školách není ani na okamžik jist před přesazením „ze služebních příčin" a t. d.

O soustavě vyučování ve slovanských školách obecných ve Slezsku nejspravedlivější, ale také nejhroznější soud vynáší *praktické* výsledky tohoto vyučování.

Slovanská mládež velikou většinou se nenaučí v českých a v polských obecných školách ani němčině ani své řeči mateřské, a nepřiučí se pohříchu důkladně ani čtení ani psaní.

Ve Slezsku jest v okresích, v nichž jest poměrně nejvíce Slovanů také *poměrně nejvíce analphabetův;* tak n. př. v okresním hejtmanství *těšínském* jest 91·9 proc. Slovanů a toliko 51·4 proc. obyvatelův tohoto okresu umí čísti a psáti. Tento poměr slovanského obyvatelstva k obyvatelům, kteří se naučili čísti a psáti, jest v okresním hejtmanství bílském jako 83·9 : 46·7, v okresním hejtmanství fryštátském jako 91·9 : 49·2 a t. d. V převažně slovanských okresech těšínském, bílském a fryštátském umí tedy na sklonku XIX. věku sotva polovice obyvatelův čísti a psáti!

V opavském prvém pluku pěchoty cisaře Františka Josefa I. jest 45—50 proc. analphabetův a tento pluk doplňuje se po výtce z českých krajův Opavska!

O takovýchto praktických výsledcích obecného vzdělávání našeho lidu slovanského v obecných školách slezských bedlivěji by měli přemýšleti ti, kdož stále deklamují o velikém kulturním poslání říše rakouské, jakož i ti, kdož nás stále poučují, že u Sadové a u Sedanu vítězili kantoři němečtí, a kteří tak často po utužení naší branné moci touží a t. d.

Odpůrcové naši se netají konečnými cíli svého hospodaření v obecném školství slovanském ve Slezsku. Mohou-li býti ještě upřímnějšími, než-li byli na př. o pověstném sjezdu učitelův v Opavě v srpnu 1884., když za patronátu předsedy místní školní rady opavské, dr. Hornyho s velikou okázalostí a beze všeho odporu, ano i bez odporu přítomných *slovanských* učitelů slezských Schönerera a Bismarka oslavovali? —

Můžeme-li se pak za takových poměrů diviti, že školní mládež opavská o Božím těle a o jiných veřejných průvodech v chrpových ozdobách si libuje, když učitelstvo o svém sjezdu prsa svá taktéž chrpami zdobí?

Co se medle má ještě státi, aby naše rozhodující orgány poznaly, kam vede vychování mládeže v obecných školách slezských výstředními německými nacionály, kam vede poněmčování slovanské mládeže ve Slezsku? —

Můžeme-li na dále klidně snášeti, aby česká mládež v obecných školách slezských snad i úmyslně byla nedokonaleji vzdělávána v potřebných vědomostech obecných nežli mládež německá, aby školou obecnou učebně byl zastavován kulturní vývoj našeho lidu ve Slezsku? — Odpovídám památným výkřikem bolesti, jimž ukončen jest sensační spisek *německé* učitelky o vychovávání *české* mládeže ve školách německých:

„Tímto vychováváním olupujeme dítky o dětství, jež se nikdy nenavrátí, o dobu, kdy jsou ještě prsa mírem naplněna a život nezkaleným jasem osloněn; při tomto nepřirozeném vychovávání hynou nejšlechetnější a nenahraditelné síly mládeže.“

„Kéž by pro tuto mládež naši a pro vlasť, anaž těmito nepřirozenými poměry hyne, veškeří praví lidumilové a patrioté spojenými silami a se vším úsilím se přičinili, aby škole byla vrácena důstojnosť a požehnání její, aby byla zachována svému prvotnímu poslání, aby se *stala opět stěpnicí pravdy, svobody a lásky!*“

A slyšme soud, který vynáší o školství obecném ve Slezsku veliký básník a myslitel *Kraszewski* v dopisu svém ze dne 8. m. září r. 1879., v němž mimo jiné píše:

„Elementárním vyučováním řeči cizí musí mládež slovanská duševně hynouti.“

„Ze školních zákonův slezských a z plánů vyučování při obecných školách slezských poznávám, jak podružnou jest řeč česká a polská v těchto školách obecných, jakož i že tyto řeči jsou, jako v Prusku, toliko prostředkem ku odrozování mládeže národu, *průpravou poněmčování.* Tyto pusté a svatokrádežné útoky na nejsvětější poklady člověčenstva, na staletá dědictví velikých předkův, na posvátnou národnosť nemohou býti zakrývány, tím méně ospravedlňovány pláštikem zájmů civilisace, i vedou toliko ku trvalým zhoubným zápasům. Stíhání národností pod praporem jednoty říše může pochopiti toliko středověká, slepá vášnivosť."

„Tak jako zápas o jednotu víry, tak jest i ve jménu říšské jednoty vedený boj proti národnostem mrzkostí před Hospodinem; ničemný i nedůstojný se stanoviska dějin, jakož i proti přirozenému právu člověčenstva. Těžko lze dobýti vlády násilím, nejsnadněji však ještě jest ji udržeti, věčně netrvá nikdy." —

O napravení těchto smutných poměrů dosud bez valných úspěchů se přičiňují vlastenečtí náčelníci našeho lidu, horlivé kněžstvo a j., nešváry tyto dosud marně odhaluje a bičuje vývoje národního školství s velikou horlivostí se ujímající a velmi svědomitě redigovaný „Opavský Týdenník."*)

Kéž by naše správa vyučování ještě v čas postihla smutné *kulturní* a nebezpečné *politické* následky nynější soustavy správy a vyučování ve slovanských školách slezských, kéž by v čas uslyšela a vyslyšela výstražné, avšak osamělé hlasy vlastencův českých, nejšlechetnějších přátel obecného vzdělání, kteří dosud marně touží na pomoc a na uhájení těchto posvátných zájmův slezských pobratimův našich, jež jsou nerozlučně spojeny s nejvážnějšími zájmy celé říše i dynastie! — Bojujíce v životním zájmu národa, v zájmu národního zachování za očistu obecné školy národní, klestíce dráhu zdravému a přirozenému vývoji obecného školství, zajisté těžce neseme, že také tato škola byla stržena do zápasův politických. Upřímně toužíme, aby obecná škola, anaž má šířiti vzdělání a humanitu ve *všech* třídách společnosti *všech* národů, byla povznešena *nad* tyto zápasy, aby se stala nedotknutelnou posvátností všech stran politických.

Avšak posvátných práv mateřštiny ve školách těchto ze všech sil obraňovati budeme, dokud nepřátely našimi ohrožovány budou, pamětlivi jsouce po všecky časy napomenutí *Šafaříkových*, kterýž píše:

„Duch netvoří jazyk, ale tvoří se v jazyku s jazykem, který jest zároveň vědomí národa. Národ, jenž maje povědomí důle-

*) Ku hájení zájmův obecných škol českých a polských ve Slezsku bude po snešení učitelské jednoty Hrabyňsko-Opavské založen obojazyčný časopis učitelský.

žitosti přirozeného jazyka pro vyšší duchovní život svůj, sám jej zavrhuje a jeho se odřiká, páchá nad sebou samovraždu a přerušuje tím věčné zákony boži.“

Stať tuto zavírám následujicím přehledem:

Ve školnim roce 1882.—83. bylo

	škol veřejných		Dohromady	škol soukromých	veřejných škol				učitelů bylo	učitelek bylo	ku návštěvě povinných dítek bylo
	měšťanských	obecných			českých	německých	polských	utrakvistických			
v Čechách	171	4413	4584	292	2520	2064	—	—	16.666	3347	926.532
na Moravě	46	1996	2042	70	1386	611	—	45	5500	649	364.326
ve Slezsku	4	463	467	43	112	205	126	24	1265	238	90 666
v celé polovici říše	324	15.620	15.944	944	4018	6733	1364	492	53.314	11.610	3,111 486

Připadalo tedy na země koruny české 44·5 proc. škol obecných, 44·9 proc. učitelů, 41·2 proc. ku návštěvě školy povinných dítek.

II.

Vývoj našeho obecného školství jest po výtce zdržován *prudkými zápasy národními*, neustálým *porušováním rovného práva, obranou proti poněmčování mládeže naší ve školách.* Ano, dosud ani v obecných školách v království českém není rovnoprávnosť národní důsledně provedena, ani v království českém nedostalo se dosud našemu národu *plně* práv v platicích zákonech školních založených.

Po školních zákonech má býti v jednotřídní obecné škole nejméně 40 žákův. Ještě r. 1880. bylo v Čechách 120 veřejných škol a 33 expositur německých, v nichž nebylo po 40 žácích, v 54 z těchto škol bylo více než 30, avšak méně než 40 žákův, v 56 školách bylo 20—30, v 16 méně než 20, v 1 škole bylo toliko 10 žákův. Oproti tomu byly *české* školy tak přeplněné, že mnohé jednotřídné školy i 140 žákův čitaly; ještě r. 1881. jsme byli v království českém oproti Němcům o 747 obecných škol a asi o 1300 tříd zkráceni.*)

*) Obrana českého školství. Str. 33. a t. d.

Roku 1884.—85. bylo v Čechách ještě 1054 českých a 415 německých obecných škol s nedostatečným počtem tříd.[1])

Německých škol obecných, které nemají zákonem stanovený nejmenší počet žákův, aneb při nichž jest poměrně k žactvu *více* než-li zákon stanoví tříd, bylo r. 1885. v Čechách 244, podobných škol českých toliko 95.[2])

Z českých škol jednotřídních, které mají méně nežli 30 žáků, jsou v Čechách toliko 2; jednotřídních škol *německých*, které mají méně než 30 žáků jest přes 50. V Čechách není ani jediná česká škola, která by měla méně než 20 žáků; takových škol německých jest 10, mezi nimi mají některé školy 10, 13, 15 žáků!

Ku zákonnému roztřídění žactva do tříd bylo dle zpráv zemského výboru za r. 1884.—85. potřebí v českých okresích školních v Čechách ještě 1228, v německých okresích toliko 451 nových tříd.[3])

Poměrně ku počtu *německých* měšťanských škol mělo by býti v Čechách ještě nejméně 50 *českých* škol měšťanských zřízeno.

Ačkoliv jest v království Českém toliko 37·17 proc. veškerého obyvatelstva Němcův a 62·79 proc. Čechů; ačkoliv školní okresy české 14·2 mil. a Praha 2·5 mil. zl., školní okresy německé 8·5 mil. zl. a Liberec 190.000 zl. přímých daní a školní okresy české

---

[1]) Dle počtu žáků měla býti na př. v Kasejovicích (496 žáků) místo 5 třídní 7 třídní škola; v Jiřicích (279 ž.) místo 2 třídní 4 třídní, v Dolní Krupé místo 2 třídní 4 třídní, ve Kremži (502 ž.) místo 3 třídní 7 třídní, v Ledenicích (522 ž.) místo 4 třídní 7 třídní, v Trhových Svinech (869 ž.) místo 5 tříd má býti 11 oddělení a t. d.

[2]) Tak byla n. p. v *Karlíně* 5 třídní německá škola s 1 paralelkou pro dívky, ačkoliv toliko 314 žákyň čítá. *Německá* škola pro chlapce o 6 odděleních čítá 267 žáků. Trojtřídní německou školu v *Příbrami* navštěvuje 141 žáků, dvojtřídní německou školu v *Kosově Hoře* 60 žákův, německou školu v *Kladně*, jež jest rozdělena ve 4 oddělení, 155 žáků a t. d.

Ve školním r. 1885.—86. jest zapsáno v *Budějovicích* do české obecné školy pro chlapce 712, pro dívky 452, do soukromé dívčí školy 322, úhrnem 1486 žáků; mnohé třídy škol těchto čítají také 150 žákův. Ve všech učebných světnicích škol těchto jest sotva místa pro 800 žákův.

A přece musel býti podniknut za zřízení české měšťanské školy v Budějovicích ještě r. 1886. na sněmu království českého tuhý zápas parlamentární!

V českých školních okresích budějovickém, třeboňském, vltavotýnském, v nichž jest 23.571 dítek školou povinných, není dosud žádné *české měšťanské* školy, oproti tomu jest v *německých* okresích školních budějovickém, kaplickém a krumlovském, v nichž jest 20.192 školou povinných dítek, jest *5 měšťanských škol německých.*

[3]) Obecné školy české mají býti po zákonu ještě rozšířeny ve školním okresu budějovickém o 53, pelhřimovském o 52, ledečském o 49, plzeňském o 45, strakonickém o 45, klatovském o 44, píseckém o 42, táborském o 40, smíchovském o 40, slanském o 34, domažlickém o 31, hořovickém o 30, chotěbořském o 29, poděbradském o 29, novoměstském o 27, kutnohorském o 26, třeboňském o 25, přestickém o 24, prachatickém o 24, sedlčanském o 23, královéhradeckém o 23, benešovském o 22, českobrodském o 20, chrudimském o 20, příbramském o 20, karlínském o 19, kolínském o 19 tříd atd.

2,455.230 zl., školní okresy německé 1,550.449 zl. školní přirážky a školného platí, tedy bylo přece také z peněz zemských školství německé nepoměrně štědřeji nežli školství české podporováno a my musíme také v tomto království českém ještě nákladem statisícův vydržovati soukromé *Matičné školy české*, nechceme-li dopustiti, aby tisíce českých dítek byly poněmčovány po výtce ve školách *německého šulvereinu*, kterýž v zemích koruny české přímo zimničně jest činným.

Při udílení subvencí a záloh zemských na stavby škol byly nejštědřeji podělovány obce při zřizování německých škol v českých okresech, jakož vůbec českým školním obcím po všecky časy z peněz zemských nejskoupěji byly podpory uděleny.[1]) Dosud připadá ze zemských nákladů na obecné školy: na školy německé téměř 49 proc., na školy české toliko 51 proc.

Poměry ještě smutnější nalezáme ve školství na *Moravě* a ve *Slezsku*.[2]) —

Křivdy tyto tím více nás tíží, čím útočněji proti nám vystupuje v květnu r. 1880. založený německý šulverein.

Operační plán šulvereinu v krajích českých založen jest hlavně na *konfesionálních německých* školách *židovských* a na *německých dětských zahrádkách a opatrovnách*, jež v českých obcích zřizuje a vydržuje.

---

[1]) V l. 1873.—85. bylo uděleno subvencí na stavby školní obcím německým 1,247.000 zl., obcím českým 1,308.000 zl. Subvencí na stavby obecných škol bylo uděleno:

				průměrně 1 obci:				průměrně 1 obci:
r. 1884.	64 šk.	obcím čes.	81.000 zl.,	1281 zl.,	43 šk.	obcím něm.	59.000 zl.,	1372 zl.
„ 1885.	94	„	83.800 „	882 „	54	„	56.200 „	1040 „

Dle poměru obyvatelstva obdržely r. 1885. německé obce školní oproti obcím českým o 9533 zl. *více* subvencí zemských, toho roku připadlo z těchto nákladů na 1 návštěvou školy povinné dítě vůbec 0·157 zl., na české 0·149 zl., na německé dítě 0·165 zl.

Ku stavbám německých škol v okresu karlínském bylo svoleno v l. 1873. až 1885. 66.850 zl. subvencí, oproti tomu byly současně přímo žebrácky poděleny české okresy: sušický 3000 zl., blatenský 4200 zl., královický 4500 zl., písecký 5000 zl., přeštický 5000 zl. a t. d.!

[2]) Roku 1884. bylo na *Moravě* jednotřídních českých škol obecných s více než 100 žáky v okresu hustopečském 13 (3 s více než 200 ž.), brněnském 18, uherskohradišťském 17, dačickém 9 (1 s více než 200 ž.), hodonínském 9 (vesměs s více než 200 ž.), hradišťském 31 (5 s více než 200 ž.), kroměřížském 10, valašskomeziříčském 17 (5 s více než 200 ž.), místeckém 12 (1 s více než 200 ž.), vyškovském 31 (1 s více než 200 ž.), znojemském 7. V okresu bradišťském jsou 2 dvojtřídní školy se 460 a 490, 1 trojtřídní škola s 595 žáky, v okresu valašskomeziříčském čítá 1 dvojtřídní škola 505 žáků.

Oproti tomu vyučují při *německých* školách obecných v Bzenci 4 učitelé 178 žáků, v Ostrohu 3 učitelé 90, ve Veselí 1 učitel 54, v Břeclavi 4 učitelé 96, v Uherském Brodě 5 učitelův 178 žákův a t. d. V *Kroměříži* bylo zapsáno r. 1885.—86. do *české* pětitřídní školy dívčí 536 dítek, do pětitřídní dívčí školy německé 100 dítek.

Dr. Weitlof upřímně pověděl ve valné hromadě šulvereinu 18. května 1882., *proč* jednota tato svůj zřetel zvláště ku konfesionálným školám židovským obrací:

„Vyžaduje-li toho náš prospěch národní, abychom zakročili, musí nám býti lhostejno, je-li *nástroj*, jehož používáme učitel světský nebo mnich nebo jeptiška, pastor nebo rabín."

A mistrův výklad doplnil hodný žák *dr. Kraus* v tato slova: „V Čechách jest celá řada německých škol soukromých s právem veřejnosti i bez tohoto práva, jež vydržují *v místěch ryze slovanských* tamní židovské obce církevní. K těmto školám v krajinách *ryze českých* musíme hleděti jako ku vzácným *ostrovům jazykovým*, jež třeba zachovati; jsouť školy tyto začasté v krajinách těch jediným semeništěm německé kultury."*)

V konfesionálných školách židovských v Čechách jest kromě *jediné* němčina řeči vyučovací, kde pak tyto soukromé, školy byly proměněny ve veřejné, jako v *Heřmanově Městci* a j. staly se školami *německými*, protože se židé *dobrovolně* hlásí k národnosti německé. Toto dobrovolné němectví Židů jest národnosti naší v ohledu nejednom nebezpečné, usnadňuje *v ryze českých krajinách* zakládání německých škol, jež pak netoliko Židé, ale také vlažní našinci (!) podporují, dítky své do ústavů těch posýlajíce, a kromě toho přispívá — poněvadž jsou Židé po celé zemi roztroušeni — k porušení krajův ryze českých v ohledu národním.

Němci opírajíce se o toto dobrovolné němectví Židů mohou arciť ukazovati, že jest sice v království Českém okresů *ryze německých*, nikoliv však také krajů *ryze českých.*

Když patronové německých škol šulvereinských stále ujišťují, že škol těch nezakládají ku poněmčování české mládeže, proč pak tedy zřizují neb podporují soukromé německé školy na př. *v Holešovicích, v Libni, v Pardubicích, v Luži, v Bukové, v Pohledě, v Jičíně, v Josefově, v Příbrami, v Slaném, ve Zbraslavi, v Čáslavi* a t. d., kde mimo Židy skutečných Němců téměř ani není?

Či nezřídila na př. pověstná rakousko-severo-západní dráha soukromou německou školu *v Nymburce,* již se šulverein tak otcovsky ujímá, na poněmčování *české* mládeže?

Škola tato čítala roku 1884.—85. 230 žáků, ačkoliv bylo v Nymburce r. 1880. vedle 5126 Čechů toliko 226 Němců sčítáno. Mezi těmito 230 žáky bylo arciť toliko 39 dítek německých!

Jak by vypadaly šulvereinské školy, kdyby nebyly navštěvovány *židovskou* a *českou* mládeží? —

*) Šulverein podporuje židovské školy v Pardubicích, v Litni, v Nových Zámcích, ve Slaném, v Benátkách, v Citově, v Jičíně, v Novém Bydžově, v Prčicích, ve Zbraslavi, v Čáslavi, v Luži a j.

Pohlaváři šulvereinu při každé příležitosti také vykládají, že základ úspěchů činnosti jednoty této musí býti vyhledáván v rozšiřování německých *dětských zahrádek* a *školek mateřských,* v nichž by mládež již v nejútlejším věku byla napájena netoliko *slovem,* ale také *duchem* německým.

Šulverein také s velikou štědrostí udílí odměny učitelům za vyučování němčině na veřejných školách zvláště v okresech smíšených a na rozhraní národním. Sluší-li učitelům veřejně zřízeným přijímati odměn za německo-národní propagandu a agitaci měli by uvážiti pečlivěji, kdož tak přísně každé národní a vlastenecké hnutí učitelstva českého stopují a stíhají!

S jakým úsilím šulverein v oblasti naší národnosti české pracuje, vyrozumíváme již z toho, že koncem roku 1885. bylo ze všech 1078 místních odborů této jednoty 474 odborů v Čechách, 147 odborů na Moravě a 46 ve Slezsku, tedy v zemích koruny české 667 neb 62 proc. všech odborů místních.[1])

Šulverein agituje nejúčinněji pomocí žen a dívek německých zakládáním *místních odborů dámských.*

Této pomoci našich žen a dívek jest také našim Maticím na nejvýše potřebí a proto jsme letos s radostí uvítali založení prvého dámského odboru Ústřední Matice na *Králových Vinohradech.*

České ženy čestně vykonají zajisté i při tomto velkém díle svou povinnosť k národu! —

Nyní čítá šulverein více než 100.000 členů, od svého založení r. 1880. do 15. září 1885. přijal 1,010.766 zl., na školy vydal 816.670 zl., zpravuje nevydajné jmění 135.282 zl., z něhož toliko úroky může používati ku svým účelům.

Šulverein zvláště v prvých létech svého trvání nikdy se tím ani netajil, že jest výbojnou národní jednotou, aniž by byl skrýval svůj program politický; o valných hromadách hlásali zakladatelé jeho nepokrytě, „že jim jde toliko o všeobecné vítězství ideí německo-nacionalných" a t. d.[2])

---

[1]) Šulverein vydržoval na sklonku roku 1885. 37 škol, z nichž bylo 24 v Čechách, mimo to podporoval 47 škol a 23 opatroven, a to v Čechách 22 škol a 12 opatroven, na Moravě 1 školu a 11 opatroven a ve Slezsku 5 škol: vystavěl 27 školních budov, 31 obcím udělil subvence ku stavbě budov školních, v 100 obcích zřídil německé knihovny atd. Roku 1884.—85. obnášela vydání šulvereinu 259.025 zl. 32 kr.

[2]) O šulvereinu vynesl na př. orgán německé demokracie »*Frankfurter Zeitung*« v květnu r. 1884. následující soud: »Kdo chce viděti, vidí, že jest Schulverein ústavácká zrostlina, že jest plodem německo-národního liberalismu«.

»V čele jednoty této stojí náčelníci sjednocené levice, proto také malicherné spory strannické i v tuto jednotu zatahují; proto vzrůstá netoliko při obyvatelstvu neněmeckém k této jednotě nedůvěra a proto v kruzích německých v Rakousku počíná se poznávati, že má šulverein vlastně opatřovati toliko zájmy pánů Herbsta a Sturma.« —

Šulverein rakouský nalézá mocného spojence ve *šulvereinu berlínském,* jejž nazývá *„Deutsche Zeitung“* „zářící hvězdou na nebi německém“ a kterýž jest zajisté nejúčinnějším a také nejnebezpečnějším šiřitelem tendenčních žalob a výkřikův našich dosud „rakousko-německých“ bolestínův.[3])

Tyto šulvereiny zorganisovaly v celé říši německé čilou, po výtce časopiseckou agitaci ku hmotnému podporování „ubohých německých trpitelů v Rakousku“ a lživými zprávami kupné journalistiky podnícený lid německý snáší dárky na ochranu Němectví v Rakousku (!), z nichž německý šulverein zakládá školy nikoliv na *ochranu německé,* alebrž na *poněmčovdní české, slovanské mládeže.*

Neopatrné „pracování“ šulvereinu stávalo ale se již také politikům nad Sprévou nepohodlným,*) a proto si počíná německý šulverein v Rakousku v novější době alespoň u veřejnosti opatrněji, obávaje se, že by konečně také naše orgány vládní proti němu mohly použíti zákona způsobem méně příjemným.

V červnu r. 1884. pak naše »*Bohemie*« upřímně pověděla, »že Schulverein musí především upevniti jednotu Němcův a bojovati proti decentralisaci v Rakousku« — že jest tedy v plném smyslu slova spolek politický.

Kníže *Hohenzollern-Sigmaringský* odmítl pozvání ku přistoupení ku Schulvereinu, udávaje za příčinu, že spolek tento jest *výbojný* a politický.«

Na slovo braný paedagog Josef *Heinrich* píše 15. května 1884. o snahách šulvereinu mimo jiné praví: »Povolání Rakouska nespočívá dnes více v tom, aby germanisovalo, protože zahraniční poměry jeho úplně se změnily. Rakousko musí nyní jen Rakouskem býti. Dnes každý násilný nebo úkladný pokus poněmčovací nepřímo ohrožuje trvání státu a obsahuje tudíž aspoň dle mého přesvědčení nepřímou velezrádu«. —

[3]) Na sklonku r. 1885. byl říšský šulverein rozdělen v 7 provinciálních svazkův a ve 4 svazky zemské. V Prusku jest 74, v Sasku 57, v Braniborsku 11, ve Slezsku 10, v Porýnsku 5, v saských vévodstvích 10, v Badensku 14, ve Virtenbersku 15 místních odborů. V cizině má tento šulverein odbory v Londýně, v Palermu, ve Srědci, v Cařihradě, v Sidneyi a j.

*) Tak mimo jiné poloúřadní »Berliner Politische Nachrichten« (27. listop. 1885.) obracujíce se proti agitacím berlínského všeobecného německého šulvereinu v říši německé přímo prohlásily, že podporování školství jest toliko zástěrkou politického jádra této jednoty, anaž mícháním se do *vnitřních poměrů říše Rakouské* a proměňováním se v ohnisko agitací rakouské strany národoněmecké opouští půdu pražského míru a ohrožuje přátelství Německa s Rakouskem. »Všeobecný německý šulverein,« -- píše dotčený časopis, — »jest politický agitační spolek — a my musíme se rozhodně ohraditi proti podporování snah politické strany v Rakousku, jejíž směry jsou již opovržení hodnými, — z Německa. Nerozlučnou spojitosť všeobecného německého šulvereinu s německým šulvereinem v Rakousku nemůž nikdo popříti.«

»Oposice (národně-německá) v Rakousku stále prohlašuje slovanské strany v Rakousku za překážku vývoje aliance rakousko-německé. My musíme spíše všeobecnému německému šulvereinu vytýkati, že důvěrné styky naše s Rakouskem svými národními agitacemi v Uhrách a nyní mícháním se do domácích sporů rakouských neustále porušuje. Všeobecnému německému šulvereinu z toho zajisté vzchází odpovědnosť nemalá; pokládali jsme za svou povinnosť upozorniti ho na důslednosti jeho působení.« —

Ve valných hromadách doprošují se pohlavaři šulvereinu dr. Weitlof a j. svých stoupencův, aby se u přítomnosti c. k. vládních komisařů vystříhali dělání politiky; avšak o velikých komersech, bez nichž není sjezdu šulvereinu, odlehčují si apoštolové velkoněmečtí tím důrazněji a tím upřímněji.

Německé prapory, chrpové odznaky, velkoněmecké byť i neoficielní demonstrace při sjezdech těchto nejlépe označují ryze kulturní (!) snahy této jednoty.

Zajímavou známkou *kulturního (!)* snažení německého šulvereinu jest na př. podněcování ku vypovídání českých dělníků a služebných ze služeb v německých obcích, jež šulverein ve svém věstníku neustále podniká a t. d.

Nová ostražitá taktika šulvereinu nezůstala bez následkův její osnovately předvídaných. Hr. *Taaffe* ujistil pohlavary šulvereinu na říšské radě, že vládě ani nepřipadá spolek tento rozpustiti, a nynější vlády místodržitel hrabě *Thun* zavítav na letošní valnou hromadu šulvereinu v Solnohradě, výmluvnými slovy uznával zásluhy jednoty této o vývoj kultury v Rakousku a t. d.

Útočení šulvereinu musilo v našich krajích národních vzbuditi tím větší obavy, čím horlivěji jest školními orgány v našich vlastech o řádné provedení zákonův školních, pokud jde o rozšiřování škol *německých,* postaráno a čím větší péče se věnuje také v obecných školách českých vyučování němčině. Šulverein *nemusí* podnikati náklady na zřizování pro německé obyvatelstvo skutečně potřebných škol, protože takové školy všude nákladem veřejným již jsou zřízeny a může plnou silou podnikati zřizování ústavů německých v krajinách českých.

České školy pak, v nichž se mládež počínajíc třetí třídou, dle nejnovějšího zásadného snesení české zemské školní rady také při školách „více než jednotřídních počínaje třetím stupněm stáří žákův," němčině vyučuje, připravují namnoze dobrý a hledaný material pro šulvereinské školy.

Dokud trvalo obmezení vyučování němčině při českých nejméně čtyřtřídních školách, bylo lze řeči této toliko v 605 českých školách obecných vyučovati; rozšířením vyučování němčině i v dvojtřídních školách obecných otvírá zemská školní rada němčině 1319 českých škol po výtce v obcích ryze českých.

Rozšiřování vyučování němčině v českých školách jest také valně podporováno udílením zvláštních remunerací za toto vyučování učitelům z okresních fondů školních.

Za těchto poměrů bylo by zajisté s podivením, kdyby se byl národ náš nevzchopil ku obraně útočením šulvereinu ohrožené oblasti naší národnosti. Tato *ochranná a obranná,* našimi odpůrci tak zuřivě napadaná organisace naše založena jest ve *Školních Maticích,* jež vesměs vznikly po založení šulvereinu a jichž jediným cílem jest: *pojištění české mládeži vyučování řečí mateřskou.*

Na třetím německém kongresu ku pěstování zámořských zájmův říše německé v *Berlíně* v měs. září 1886. odbývaném, známý pražský profesor dr. *Knoll* mimo jiné pravil: „Dítěti se nesmí druhý jazyk vštěpovati dříve, *dokud jeho duchovní život s mateřským jazykem tak nesplynul, aby po celý život toliko v jazyku mateřském myslilo.*“

V důsledném šetření této zásady vyhledává dr. Knoll přední záruku *pojištění německé řeči a německé zvláštnosti tam,* kde se německý národ s jinými národy stýká.

Kdyby se dr. Knoll a jeho přátelé o důsledné provedení zásady této v naší říši také oproti nám Čechům přičiňovali, pozbyly by rázem naše spory narodní palčivosti a utichl by zajisté také boj o školu.

Avšak takové spravedlnosti marně dovoláváme se při dru. Knollovi i při jeho krajanech, jež také dr. *Fischhof* těmito napomíná slovy:

„Poznejme a uznejme již, že uvědomělý národ, dokud se může brániti, nesnese vytlačování své řeči ze školy, protože potlačováním řeči národní při vzdělávání mládeže národ jest ponížován a k záhubě, k smrti vysílením odsuzován. Národ roste i upadá, žije a umírá se svou řečí mateřskou, lhostejnosť při hájení práv této řeči mateřské byla by známkou vlastního ponížení, vlastní skleslosti. Proto nižádný civilisovaný národ nedopustí zmrzačování své řeči ve škole.“ —

Co platí však slova poctivého přesvědčení a chladného rozumu ve vřavě válečné, v boji plemenném! —

Naše Matice školní nejsou jednoty politické, ani organisace výbojné, proto nemohou býti po právu staveny na roveň šulvereinům.

Matice školské upevňují toliko břehy oblasti české národnosti, aby nebyly na dále podemílány a rvány příbojem vln německého oceánu, proto nesmí býti dle základního statutu do matičních škol přijímány dítky německé, i když jejich rodičové za to žádají a t. d. Tento cíl a směr Ústřední Matice školní vysvítá zajisté zřejmě z veškeré její činnosti, zvláště z provolání, jež vydal výbor Ústřední Matice při zahájení činnosti její dne 10. prosince 1880.*)

---

*) V provolání tomto mimo jiné čteme:

»Tisíce a tisíce dítek našeho národa postrádají školního vychování v jazyce mateřském; tisíce našich dítek jsou nuceny navštěvovati školy německé, poněvadž v místě tom české školy není.«

»Následky takového školování jsou trapny již v příčině *vychovatelské.* Dítky české, chodíce do škol německých, zůstávají pozadu u svém vzdělání, u svém chování mravním, poněvadž nemohou rozuměti a nerozumějí tomu, co se jim vykládá jazykem cizím. Když pak počaly chápati, k čemu je vedou jazykem německým, *pozbývají vážnosti a úcty k vlastní své krvi národní,* k tomu kmeni, z něhožto vyrostly, i k vlastním rodičům svým, učíce se jich sobě nevážiti, ano pohříchu

Kdyby byly platné zákony školní ve všech okresech a obcích se stejnou přísností a důsledností provedeny a šetřeny, kdyby bylo při provádění těchto zákonův nám Čechům jako Němcům stejným loktem měřeno, nebylo zajisté potřebí Školních Matic, jichž dějiny zajisté písmem zlatým budou zapsány v kulturní historii našeho národa.

Matice školské zřizují soukromé obecné školy české pouze v obcích, kde podle platných zákonů školských dávno měly býti zřízeny *veřejné* školy české.

V každé obci, v níž nyní jsou české matiční školy, jest zajisté tolik Čechů, že není v Čechách, na Moravě a ve Slezsku ani jediné obce s poměrně stejným počtem obyvatelstva německého, v níž by nebyla již dávno zřízená veřejná škola německá.*)

Veškeren lid náš proniknut hlubokým přesvědčením o nezměrné důležitosti vychování a vzdělání mládeže mluvou mateřskou a v duchu vlasteneckém s bezpříkladnou obětovností skládá v potu tváři vydělanou hřivnu do pokladen našich školních Matic, s vytrvalostí přímo povznášející podporuje *„Ústřední Matici“*, Matice *v Budějovicích, v Litoměřicích, v Brně, v Olomúci, v Opavě*, Komenského ve Vídni a j., aby zachránil mládež českou před odnárodňováním na školách cizích. —

---

i styděti se za ně a zapírati jich. A tak majíce rodičů svých a národa svého býti ozdobou, bývají hanbou jejich a potupou.«

»Následky takového školování jsou záhubny i v příčině *národní*. Ty tisíce a tisíce dětí českých, které každým rokem vždy znova vstupují do škol německých, ubývají a hynou své české národnosti, odroďují se, poněmčují. Takový systematicky každoroční úbytek tisíců dcer a synů vlastních nemohl by lhostejným býti ani národům velikým, jimžto i jinak, položením zeměpisným, samostatností politickou, dopřáno postavení výhodnějšího — jakou pak teprvé ztrátou je nám, národu počtem skrovnému a v jeho postavení nesnadném!«

»Následky takového vychování dítek českých ve školách německých *jsou škodlivy i míru zemskému*, dobrému sousedování obou národních kmenův v našich vlastech. Neboť z dětí českých, vychovaných po německu, z Čechů poněmčených, z odrodilcův, bývají potom nejurputnější štváči a rušitelé pokojného obcování mezi Čechy a jejich spolukrajany německými.« —

»Rodáci! Jest povinností naší, abychom to zlo mnohonásobné, které plyne z německého vychovávání našich dítek českých, *mírnili* aspoň podle síly své.«

»Jest povinností naší, pečovati o to a přispívati k tomu, aby našim dítkám českým dostávalo se školního vyučování českého všude tam, kdež by jinak byly nuceny choditi do škol německých, v nich prvé krněti u svém vzdělání a vychování mravním a potom odcizovati se, odnárodňovati svému kmeni českému, z něhožto byly vyšly.«

»K tomu cíli zřídil se ve středisku našeho národa, zřídil se v Praze spolek jménem »*Ústřední Matice Školská,« aby pomáhal zřizovati české školy obecné a mateřské pro dítky české tam, kde by bylo nesnadno dosíci jich nákladem veřejným.«* —

*) Na říšské radě pak *Heinrich* (20. října 1885.) přímo dovodil: »Žalujete, že se zřizují v německých obcích české školy. Jest tomu skutečně tak, avšak víte, kdo jest tím vinen? Nikdo jiný nežli německý šulverein! Spolek tento neohrabaným a vyzývavým počínáním svým zavdal nepřímou příčinu ku zakládání těchto škol.« —

Ústřední Matice byla zřízena ve valné hromadě 5. prosince 1880., v prvých 10. měsících čítala 40 zakladatelů, 376 skutečných, 568 přispívajících a 5737 činných členů, do konce září r. 1881. přijala 69.774 zl. 97 kr., do konce září 1884. 556.465 zl. 53 kr., do konce srpna r. 1886. 901.857 zl. 46 kr. příspěvkův. Od 1. října 1884. do konce září 1885. přijala 369.981 zl. 40 kr., vydala 178.288 zl. 96 kr.[1]) Koncem pátého správního roku obnášelo jmění Ustřední Matice 191.629 zl. 44 kr., mimo to bylo upsáno zakládajícími členy 17.619 zl. 93 kr., členy skutečnými 35.698 zl. 51 kr.[2])

V prvém roce založila Ústřední Matice školy české v Liberci (r. 1881. 280, r. 1884. 521 žáků), v Nyřanech (r. 1881. 68, roku 1884. 848 žáků), v Prachaticích (r. 1881. 103, r. 1884. 239 žáků), v Brně (r. 1881. 168, r. 1884. 771 žáků), ve Znojmě (r. 1881. 34, r. 1884. 401 žáků), dohromady 8 škol (3 opatrovny, 5 obecných škol) o 11 odděleních se 644 žáky.

Roku 1882. vydržovala již Ústřední Matice 18 opatroven a 17 obecných škol o 75 odděleních se 4894 žáky, r. 1883. 20 opatroven a 24 obecných škol o 120 odděleních se 7409 žáky a r. 1884.—85. 23 opatroven o 45 odděleních se 2802 ditkami a 23 obecných škol o 85 odděleních se 4520 žáky, navštěvovalo tedy v minulém školním roce 47 matičných ústavů o 130 odděl. 7322 žákův. Počátkem školního roku 1885.—86. bylo zapsáno při matičních školách v Čechách 4596, na Moravě (mimo opatrovnu

---

[1]) Koncem září r. 1884. čítala Ústř. Mat. 22.574, koncem září r. 1885. 24.837 (1205 činných, 125 zakládajících, 19.916 přispívajících, 2151 řádných a 1440 skutečných) členů. Náklady Ústř. Mat. obnášely v prvém roce správním 8629 zl. 88 kr., v druhém roce 34.169 zl. 41 kr., v třetím 107.578 zl. 94 kr, ve čtvrtém 165.163 zl. 16 kr. a v pátém roce 168.055 zl. 70 kr., dohromady 483.587 zl. 09 kr.

[2]) Ve správním roce 1884.—85. obnášely Ústřední Matice

příjmy:				vydání:			
zbytek z r. 1883.—84.	218.524 zl.	06	kr.	Na školy a opatrovny	168.055 zl.	70	kr.
příspěvky členů	35.656 »	09	»	úroky	232 »	84	»
služební kauce	1600 »	—	»	účet knihoven	536 »	62	»
dary	103.511 »	28	»	účet »Věstníku«	598 »	05	»
úroky	3614 »	11	»	správní vydání	7265 »	75	»
různé	38 »	31	»	služební kauce	1600 »	—	»
kalendář	6852 »	74	»	zbytek na nový účet	191.629 »	44	»
navštívenky	121 »	81	»				
	369.918 zl.	40	kr.		369.918 zl.	40	kr.

Ve výkazu jmění Ústřední Matice mimo hotovosť 7008 zl. 58 kr. a vklady u peněžných ústavů 20.342 zl. 88 kr., obsaženy jsou nemovitosti vlastní v ceně 105.774 zl. 81 kr., knihovní půjčky 55.291 zl. a cenné papíry 3212 zl. 17 kr.

Veškeré příjmy Ústřední Matice od její založení do 25. listopadu 1885. obnášely 804.117 zl. 89 kr., veškerá vydání 548.797 zl. 34 kr., zbývalo tedy 25. listopadu 1885. jmění 255.320 zl. 55 kr.

lipnickou, již roku 1884.—85. navštěvovalo 114 dítek) 2156 a ve Slezsku 638, dohromady 7390 žákův.*)

Mimo to opatřovala Ústřední Matice školská české gymnasium v *Uherském Hradišti*, jež navštěvovalo r. 1884.—85. 115, r. 1885.—86. 241 žákův a založila české gymnasium v *Opavě*, jež čítalo r. 1885.—86. ve 3 třídách o 6 odděleních 213 žákův.

Ústřední Matice spravuje a vydržovala ve školním r. 1885—86. 32 opatroven o 47 odděleních se 2961 dítkami, 25 národních škol o 88 třídách se 4713 žáky a 2 gymnasia o 5 třídách o 11 odděleních se 454 žáky; celkem tedy 60 ústavů o 146 odděleních s 8128 žáky.

---

*) Na počátku školního roku 1885.—86. bylo zapsáno do opatroven a do obecných škol Ústřední Matice v *Čechách* žákův

v Dobřanech	153	v Oseku	305
v Dubenci	17	v Postoloprtech	228
v Duchcově	241	v Prachaticích	96
v Kounově	30	(na veřejné škole české 110)	
v Čes. Krumlově	338	v Rochlici	40
v Čes. Kubici	67	v Rudolfově	260
v Liberci	236	v Řeži	41
(na veřejné škole české 274)		v Teplicích	601
v Litoměřicích	234	v Terezíně	189
v Mostě	649	v Trutnově	318
v Nemajově	85	ve Vranově	52
v Nýřanech	283	ve Všekarech	33
(na veřejné škole české 510)		v Žatci	90

Na *Moravě*:

v Brně	656	v Litovli	267
v Břeclavě	47	(na veřejné škole české 60)	
v Hodoníně	126	v Olomúci	114
v Jihlavě	669	ve Znojmě	187
v Kroměříži	90		

Ve *Slezsku*: v Kateřinkách 115, v Klimkovicích 65 a v Opavě 458 žákův.

Do konce dubna 1884. vydala Ústřední Matice na české školy v Duchcově 17.823 zl., v Mostě 10.323 zl., v Nýřanech 19.858 zl., v Prachaticích 15 962 zl., v Trutnově 10.505 zl., v Jihlavě 17.823 zl., v Brně 25.890 zl., v Litovli 11.082 zl. atd.

Vídeňskému Komenskému půjčila na opatření budovy školní 6000 zl., Matici Opavské na opatření budovy pro české gymnasium 20.000 zl. atd. Do konce školního roku 1884.—85. vydala na své školy v Adamově 65 zl. 80 kr., v Bezděčíně 4893·73, v Brně 6500·—, v Bohdalově 200·—, v Břeclavě 1609·99, v Budějovicích Č. 500·—, v Černé za Bory 300·—, v Dobřanech 2805·37, v Drslavicích 15·—, v Dubenci 834.04, v Duchcově 7908·87, v Hodoníně 825·—, v Uh. Hradišti 3696·52, v Hranicích 624·15, v Jihlavě 8283·59, v Janově 1800·—, v Kahově 65·—, v Klimkovicích 303·17, v Kounově 925.85, v Kroměříži 458·26, v Krumlově Č. 6030·21, v Kubici Č. 947·62, v Kyjově 140·53, v Lazišti 38.—, v Liberci 10.663·81, v Lipníku 1192·61, v Litoměřicích 5414.59, v Litovli 5824·62, v Mostě 10.902·16, v Nýřanech 8680.41, v Nemajově 2600·—, v Olomouci 1115·76, v Opavě 14.006·89, v Oseku 3418·65, v Pelechách 3004·38, v Postoloprtech 3933·97, v Prachaticích 5783·23, v Prostějově 1400·—, v Řeži 2145·40, v Rochlici 137·23, v Rudolfově 3042·82, v Radkyni 1394·60, v Sulislavi 510·57, v Teplicích 9439·93, v Terezíně 3555·34, v Třešti 142·—, v Třebíči 250·—, v Trutnově 6540·80, v Uhřínově 821·—, ve Vranově 744·68, ve Všekarech 750·68, ve Vyškově 700·—, v Zábřehu 623·30, v Žatci 3579·32, ve Znojmě 6023·10, ve Zvoli 50·—, úhrnem 168.055 zl. 70 kr.

Náklady Ústřední Matice vzrůstají již na 200.000 zl. ročně. Při opatřování příspěvků Matici objevuje se vlastenecká obětavosť českého lidu ve světle nejjasnějším, jestiť u vyhledávání nových pramenů matičných důchodů přímo nedostižný.

O zdarný výsledek sbírek pro Školní Matici největších zásluh mají zajisté naše *paní a dívky*, naše vlastenecké *studentstvo!*

Ve prospěch Ústřední Matice byla podniknuta první tombola v *Jilemnici* 26. října 1881., vynesla 216 zl. 40 kr., prvý matiční bazar v *Poličce* (26. prosince 1881.) vynesl 155 zl. — Od těch dob nestačí naše listy podávati zprávy o tombolách, o bazarech, o slavnostech ve prospěch Matice Ústřední podnikaných, jenž se honosí na mnoze nad míru skvělými výsledky hmotnými.[1]) Bazary r. 1882.—83. podniknuté vynesly Matici 16.134 zl., slavnosti 10.554 zl. a t. d.[2])

Obecní a okresní zastupitelstva česká, české záložny, spořitelny a závody průmyslové štědře Matici podporují, v červnu r. 1885. bylo 88 okresních a 96 obecních zastupitelstev zakládajícími a skutečnými členy Ústřední Matice.[3])

Sbírka svato-Václavská po prvé roku 1885. ve prospěch Ústřední Matice podniknutá, vynesla 83.725 zl. 36 kr., a to v Čechách 78.198 zl. 63 kr. (v Praze 21.401 zl. 44 kr.), na Moravě 5147 zl. 27 kr. a ve Slezsku 380 zl. 46 kr.[4])

---

[1]) Bazar v Jaroměři (v září r. 1882.) vynesl 1100 zl., v Praze 7048 zl. 83 kr., v Písku 2247 zl. 77 kr., v Pardubicích 4022 zl. 18 kr., v Plzni 1256 zl. 42 kr., v Litomyšli 1252 zl. 16 kr., v Turnově 1194 zl. 50 kr., v Hradci Králové 1189 zl. 10 kr., v Přelouči 1112 zl., v Nymburce 771 zl. 01 kr., v Rokycanech 655 zl. 67 kr., v Třeboni 552 zl. 03 kr., v Přešticích 501 zl. 23 kr., v Lůži 271 zl. 44 kr., v Bohdanči 252 zl. 70 kr., v Šťáhlavech 207 zl. 42 kr., v Chotěboři 150 zl.

[2]) Slavnosti ve prospěch Ústřední Matice podniknuté r. 1882.—83. vynesly v Karlíně 4211 zl. 52 kr., na Smíchově 2604 zl. 12 kr., v Kutné Hoře 1400 zl., v Jičíně 1145 zl. 53 kr.; r. 1883.—84. v Karlíně 3926 zl. 26 kr., v Chrudimi 3912 zl. 44 kr., v Mnichově Hradišti 910 zl. 33 kr., v Kutné Hoře 775 zl. 98 kr., v Kosmonosích 536 zl. 06 kr., v Železném Brodě 517 zl. 56 kr., ve Slaném 410 zl. 67 kr., v Chotěboři 217 zl. 06 kr., v Týně nad Vltavou 185 zl., ve Vysokém nad Jiz. 150, ve Skutči 150 zl., v Dol. Beřkovicích 100 zl.

[3]) V r. 1883.—84. přispěla Ústřední Matici Praha 24.985 zl. 55 kr., pražská předměstí spolu s Karlínem a se Smíchovem 42.850 zl. 52 kr., mimo to obnášely příspěvky Matici ze 83 obcí 100—200 zl, ze 64 obcí 200—500 zl., ze 26 obcí 500—1000 zl., ze 16 obcí 1000—2000 zl., ze 6 obcí 2000—4000 zl., ze 2 obcí více 4000 zl. Veškeré příspěvky z Čech obnášely 167.952 zl. 49 kr., z Moravy 26.319 zl. 23 kr., z ciziny 5495 zl. 51 kr.

V prvých čtyřech letech došlo Matici Ústřední příspěvků z Čech 468.238 zl., z Moravy 56.847 zl.; v tom čtyřletí vydala na školy v Čechách 202.057 zl., na Moravě 101.145 zl., ve Slezsku, odkudž v těch letech žádné příspěvky nedošly, 13.244 zl.

[4]) Z daru sv. Václavského připadá 1 zl. průměrně v Čechách na 44·37, na Moravě na 292·85, ve Slezsku na 332·59 Čechů. Ku svatováclavskému daru přispěla okresní zastupitelstva 2875 zl., obce 2406 zl. 62 kr., záložny 3207 zl. 39 kr., průmyslové podniky 1345 zl., společnosti hostinské v Praze 4402 zl. 25 kr. atd.

Kolik grošů chudé vdovy, kolik haléřů českého dělníka bylo při této sbírce s ctihodným a dojemným vlasteneckým nadšením vloženo do pokladny Matičné? Ku sbírce sv.-Václavské přispěli mimo jiné *dělníci* Ringhofferovy továrny 120 zl. 53 kr. a j.

„Mozolná ruka budiž zulíbána!"

Českou (!) šlechtu v seznamech přispivatelův svato-Václavských arciť marně hledáme!

Dějiny našich Matic školských skví se již mnohým činem ideálního vlastenectví, při jehož paměti se srdce radostí zachvěje a oko slzou zavlhne.

Neokřívá-li srdce naše pomněnkou na čin prostého pilnikáře jablonského *Antonína Chvojky*, (zemřel 8. listop. 1884.). kterýž Ústřední Matici svůj dům v ceně 13.500 zl., celé v potu tváři a krvavým mozolem nastřádané jmění své byl odkázal?[1])

Jak hluboce dojal vlastenecký magnát český hr. *Jan Harrach* veškerý národ náš založením a zachráněním české školy ve Vídni!

Svobodný pán Leopold ze Sternbachů koupil v *Třešti* na Moravě pro českou školu mateřskou úpravný dům a opatřil ústav tento všemi potřebnými pomůckami. Škola tato byla 15. září 1885. brněnským biskupem vysvěcena.

Vlastenecký potomek starožitné české rodiny šlechtické *Filip Stanislav*, rytíř z *Hrubého Jelení*, nezámožný obchodní cestující, knihovnám škol matičních na sta dobrých českých kněh daroval a t. d.

Matici *Budějovické* učinila vdova Marie Hupsteinová r. 1886. odkaz 10.200 zl. na zbudování české realky v Budějovicích. —

Redakcí Jaroslava Vrchlického a Svatopluka Čecha vydávaný *kalendář* Ústřední Matice těší se takové oblibě, že prvý ročník r. 1885. již před novým rokem byl rozebrán a druhý ročník drakráte musil býti vydán. Třetí ročník bude pak vydán v 50.000 výtiscích. —

Na *Moravě* byla založena *Matice Brněnská*, která čítala r. 1885. 271 členův a *Matice Olomúcká* (založ. r. 1872.). —[2])

---

[1]) Ústřední Matici dostalo se mimo jiné následujících odkazů: jest ustanovena universální dědičkou přebytku jmění manž. *Neumannorých*, majitelů domů č. 238 a 239 na Starém Městě v Praze; — *Jan Pečenka* z Morašic u Litomyšle odkázal Ústřední Matici *čtvrtinu* značného jmění svého. Ústřední Matici odkázali účetní rada *Karel Rypka* 2000 zl. renty papírové; — *Dalib. F. Kodym* 1000 zl.; — *Jan Čapek*, rada krajského soudu v Liberci 200 zl.; — *Karel Krčmař* z Kutnohorska šperky a j. v ceně 284 zl. a 14 tolarů; mimo to dostalo se Matici 12 odkazů po 100 zl., po 50 zl. atd. V srpnu roku 1886. odporučil Ústřední Matici *Josef Nejedlý* na Žebráce 5000 zl.

[2]) Olomúcká Matice měla počátkem r. 1873. jmění 1300 zl. Od r. 1872. do 15. září 1884. přijala na příspěvcích, nájmech atd. 62.287 zl. 60 kr., aktiva obnášela 43.530 zl. 80 kr. (matiční dům 38.000 zl, jmění movité 5530 zl. 80 kr.), passiva 23.730 zl. 60 kr., čisté jmění 19.800 zl. 20 kr.

Ku zvelebení českého školství ve *Slezsku* bylo založena r. 1877. v Opavě po výtce přičiněním vlasteneckého kněze P. Grudy a j. *Matice Opavská,* jež od svého založení s největším protivenstvím a s největšími překážkami zápasiti musí.

Tím potěšnější a radostnější jsou zdárné výsledky její práce vlastenecké.[1])

Matice Opavská r. 1884. marně se ucházela při sněmě slezském o udělení subvence matičné české škole v Opavě, poslanec Türk prohlásil, „že by sněm svolením *této subvence spáchal samovraždu;*" avšak týž sněm svolil vydatnou subvenci zemskou opavské židovské škole, evangelické soukromé škole v Bílsku a j. —

V městské radě opavské byla podniknuta také o název české školy v Opavě učená pře. Starostliví otcové města trápeni byli domněním, že by dle názvu „*Obecná* škola česká" snadno mohlo vzniknouti liché mínění, že jest to škola obcí opavskou vydržovaná! —

Opavská Matice získala si velkou zásluhu o *založení českého gymnasia a musea národa českého ve Slezsku,* ujala se s vytrvalou horlivostí také zbudování nové budovy národní v Opavě, v níž by byly stále umístěny české školy opavské, české museum a j.

K této stavbě sbírala pomocí „*Opavského Týdenníku*" stavební hmoty a j. příspěvky probouzejíc a organisujíc tak svépomoc vlasteneckou obětavostí lidu našeho v krajích slezských.[2])

---

[1]) Roku 1882. 18. května obdržela Opavská Matice povolení k otevření mateřské školy české v Opavě, v níž se počalo d. 8. září 1882. vyučovati. Do tohoto ústavu přihlásilo se novým rokem 77, přijato mohlo býti toliko 58 dítek. Roku 1883. čítala opatrovna 143, r. 1884. 68 dítek; nyní vydržována jest Ústřední Maticí.

Obecnou školu matičnou a opatrovnu navštěvovalo r. 1883.—84. 298 žáků; obecná škola jest již trojtřídná a vymáhala r. 1885. náklad 5702 zl. 53 kr. Roku 1884.—85. navštěvovalo tento ústav 260 dítek, a letos se přihlásilo do I. třídy 83, do II. třídy 106, do III. třídy 100, do IV. 73, do V. 44, dohromady 406 dítek.

Matice Opavská přijala r. 1881.—82. 8404 zl. 89½ kr. (vydala 2495 zl. 61 kr.), r. 1884.—85. 38.850 zl. 90½, a to na příspěvcích od členův 866 zl. 25 kr., na darech 2542 zl. 24½ kr., na účet Ústřední Matice 13.427 zl. 50 kr., na účet ústřední záložny Opavské 10.675 zl. 39 kr., na účet domu č. 403. 5919 zl. 30 kr., na účet obecné školy 2605 zl. 43 kr. atd.

Současně vydala Opavská Matice na účet domů č. 189. a 403. 6007 zl. 97 kr., na účet školy obecné 5733 zl. 60 kr., na účet Ústřední Matice 11.949 zl. 89 kr., na účet ústřední záložny Opavské 9974 zl. 47 kr., na stavbu nové budovy školní 1498 zl. 49 kr. atd.; veškerá vydání obnášela 38.756 zl. 60½ kr., aktiva Matice koncem září 1885. obnášela 65.403 zl. 84 kr. (domy č. 403. a 189. 60.574 zl. 43 kr.), passiva 46.219 zl. 43 kr. (dluh Ústřední Matici 20.000 zl., hr. Vlčkovi 18.000 zl., pozem. úvěrnímu ústavu Slezskému 8025 zl. 26 kr. atd.), čisté spolkové jmění 19.184 zl. 41 kr.

[2]) Knihovna matice čítala r. 1882 351 svazků, r. 1885. 1332 kněh a 18 různých sešitů.

Nová budova matičné školy Opavské byla 16. září 1885. proboštem opavským slavně posvěcena. Slavnostní řeč proslovil vlastenecký kněz P. Ondřej Pavlík.

Vlastenecké podporování našich školních Matic důstojně a plně dovede oceniti, kdo z vlastních zkušeností poznal zápasy, v něž jsme ve smíšených okresech, na rozhraní oblasti národnosti naší a německé, zvláště pak na Moravě a ve Slezsku o národní školu, o *národnost* utkáni.

Historie českých, po výtce matičných škol v obcích většinou německých velmi zajímavě objasňuje naše zápasy za právo v našich vlastech.*)

Zvláště pak na *Moravě* a ve *Slezsku* bylo a jest zřizování také soukromých škol českých přímo násilným porušováním zákona mařeno a zdržováno.

V *Brně* jest pro 48.519 Němcův 15 veřejných obecných škol o 145 třídách, připadá tedy na 1 třídu 335 Němců, pro 32.142 Čechů byly v Brně r. 1884.—85. toliko 2 veřejné obecné školy o 9 třídách, připadá tedy na 1 třídu *3571* Čechů!

V *Brně* platí Čechové téměř $^1/_3$ daní, náklad na veřejné školy *české* neobnáší však ani 10.000 zl., náklad na školy německé 250.612 zl.

Dle poměru daní, nehledě ani k počtu obyvatelstva, měl by náklad na školy české v Brně obnášeti nejméně 86.000 zl., na školy německé asi 172.000 zl. Z daní připadá na Čechy v Brně *třetina*, a nákladu na školy sotva *šestadvacátá část!*

A jaký odpor kladla a dosud klade německá správa obce brněnské, vlastně c. k. místodržitelský rada a purkmistr brněnský Winterholler také zřizování *soukromých* škol českých!

Déle než 4 léta podniká Matice *brněnská* při s obcí brněnskou o založení veřejné obecné školy na Starém Brně, ačkoliv se při zápisu do této školy v prosinci r. 1885. 334 dítek českých přihlásilo.

Matice musí dosud vydržovati v Brně 6 českých škol o 10 odděleních, při nichž bylo r. 1884.—85. zapsáno 995 dítek. Na

*) *V Liberci* jest pro 21.214 Němců 5 obecných škol s 55 třídami (1 třída na 386 Němců), o zřízení veřejné obecné školy české pro 6312 v Liberci žijících Čechů ukončen byl krutý zápas teprv nálezem c. k. správního soudu 8. ledna 1885. Otevření této školy bylo však i násilím mařeno.

V Budějovicích žádali Čechové již r. 1871. za zřízení potřebných veřejných škol českých. Žádosť tato byla r. 1872. obnovena a při tom bylo vykázáno 782 českých dítek školou povinných. Petice tato nebyla vůbec ani vyřízena.

Roku 1876. byla v Budějovicích otevřena čtyřtřídní soukromá škola česká, již přímo navštěvovalo přes 300 žákův. Roku 1877. žádali budějovičtí Čechové zvláštní deputací ve Vídni za zřízení veřejných škol českých. Konečně převzata byla soukromá škola česká za veřejnou, jež té doby čítá 6 tříd a 2 parallelky.

Při zápisu na počátku školního r. 1886.—87. přihlásilo se v Budějovicích do českých škol 1620, do českých opatroven 487 dítek.

Na sněmě českém r. 1886. levice důrazně žalovala na zřízení české školy v *Krumlově.* Ref. zemského výboru prof. *Kvíčala* dokázal, že škola tato byla zřízena po žádosti c. k. okres. školní rady Krumlovské, jakož i že v zemské školní radě pro zřízení školy této všichni, tedy také *němečtí* členové hlasovali.

počátku školního roku 1886.—87. bylo do *českých* škol v *Brně,* vyjímaje cvičné školy při průpravnách zapsáno 1615 českých dětí!

O zřízení prvé české školy obecné v *Olomúci* bylo již r. 1869. zahájeno arciť bezvýsledné jednání. Na podzim r. 1872. byla založena *Olomúcká matice školská,* jež vymohla svolení (19. listop. 1873.) ku založení *jednotřídné* české soukromé školy obecné.*)

Ačkoliv pětitřídní soukromou českou školu v *Olomúci* 338 žáků navštěvovalo, přece obec olomúcká, jakož i okresní školní rada houževnatě odporovaly zřízení *veřejné* české školy v Olomúci, na něž také zemská školní rada po dlouhém váhání naléhala. Opposice tato konečně zlomena byla nálezem ministeria vyučování, matičná škola česká bude postoupně proměněna ve školu veřejnou, do níž se r. 1885.—86. přihlásilo 217 žákův, ačkoliv současně ještě 190 českých žákův matičnou školu a 83 dítek českou mateřskou školu navštěvovalo.

Matice olomúcká otevřela r. 1883. pokračovací školu řemeslnickou, již navštěvovalo 120 učňův a jedná o zřízení veledůležité české školy pro dívky.

Nyní vydržuje Matice olomúcká mimo obecné školy pokračovací školu řemeslnickou o 2 odděleních se 140 žáky. Mateřskou školu o 2 odděleních se 170 dítkami vydržuje v Olomúci Ústřední Matice. —

V *Dolních Rakousích* jest dle úředních zpráv dolno-rakouského zemského výboru více než 25 proc. veškerého obyvatelstva Čechův, kteří žijí po výtce ve Vídni, pak podél jihovýchodního pomezí Čech v někdejší župě vitorazské, kteráž byla po pádu Otakarově od Čech odtržena a k Dolním Rakousům připojena, a na jižních hranicích moravských.

Po právu a po spravedlnosti mělo by býti pro české obyvatelstvo v Dolních Rakousích *347 obecných škol českých.*

A jakou bouři způsobili svého času ustaváci, když byla ve *Vídni* zřízena jediná, pravím *jediná* obecná škola česká!

A přece jest téměř 23 proc. vídeňského obyvatelstva národnosti české, a přece jest dle zpráv okresní školní rady vídeňské ve Vídni 2739 českých žáků (1144 chlapců a 1595 dívek), kteří musí navštěvovati obecné školy německé, jež čítají vůbec 79.828 žákův.

V Moskvě a v Petrohradě jest drahně německých škol obecných, jakož i gymnasií, v Berlíně jest téměř po celé století francouzské gymnasium, také v Uhrách jsou německá gymnasia,

---

*) Nová budova této školy pořízena nákladem 21.048 zl. 15 kr. byla posvěcena 17. října 1875. a musila býti r. 1878. nákladem 3635 zl. 28 kr. a opět r. 1882. nákladem 8000 zl., k jehož uhražení Ústřední Matice 5000 zl. přispěla, rozšířena. V této Matiční budově školní jest nyní 11 učebních světnic, od r. 1882. jest v ní umístěna mimo pětitřídní školu obecnou také škola mateřská.

avšak proti zřízení soukromé české obecné školy ve *Vídni* byl celý svět pobouřen a mobilisován.

Sama „Kreutzzeitung“ ostře tento fanatism odpůrcův našich pokárala: „Ve všech vícenárodových státech musí býti dovoleno menšinám zakládati školy ku vyučování řeči mateřskou. Většina časopisův schvaluje fanatism a úzkoprsé názory těch, kdož v založení školy této zkracování práv němectví a porušení německého rázu Vídně spatřují. Za zrádce na němectví jest vyhlašován, kdo těchto obav nesdílí. Nikdo však nepostřehl důslednosti této s tribuny lžiliberalismu vídeňského hlásané nauky pro Němce v těch zemích a v těch městech evropských, v nichž jsou v menšině.“ —

Českou školu ve Vídni založil spolek *Komenský* nákladem 36.706 zl. 33 kr.[1])

Dětská zahrádka při této škole čítala r. 1884.—85. 208, r. 1885.—86. 152 dítek, obecnou školu navštěvovalo r. 1884.—85. ve 4 odděleních 317, r. 1885.—86. v 6 odděleních 433 žáků.

Školní budova musela býti r. 1885. rozšířena nákladem téměř 20.000 zl., jenž byl opatřen po výtce činným vlastenectvím po všecky časy vynikajícím hr. *Janem Harrachem*, kterýž si vůbec získal o duševní a o socialní povznesení českého lidu ve Vídni nesmrtelné zásluhy.

Utěšeně prospívající škole Komenského nebylo dosud právo veřejnosti propůjčeno.[2])

Poněmčování českých obecných škol ve venkovských českých obcích v *Dolních Rakousích* zahájila již vláda Auersperkova, v tomto díle se nyní bezohledně postupuje.[3])

V českých obcích jihovýchodně od Gmuntu ležících bývaly až do r. 1876. většinou obecné školy, v nichž byla česká mládež jazykem českým vyučována, němčině vyučovalo se jako povinnému předmětu.

---

[1]) Spolek Komenský čítal koncem r. 1884. 1366 členův, příjmy obnášely r. 1884. 8185 zl. 02½ kr., r. 1885. obnášel veškerý příjem 19.363 zl. 31½ kr. (nezúročitelná půjčka hr. Harracha 5000 zl. a t. d.), veškerá vydání 18.359 zl. 65 kr., koncem r. 1885. zbývala hotovosť 1003 zl. 66½ kr., čisté jmění 25.405 zl. 66½ kr.

Knihovna obecná Komenského, již odkázal Jakub Naxera 1000 kněh, čítala 1254 spisů v 1438 svazcích, knihovna žákovská 260 spisů ve 260 svazcích.

[2]) Ve výroční zprávě „*Komenského*“ mimo jiné čteme o zkoušce při této škole 13. července 1884. podniknuté:

»Byla to radosť překvapující viděti ta útlá robátka z opatroven si zpívati, hráti a deklamovati! Stejný úspěch byl pak i ve škole. Matky radostí plakaly, i mužové nemohli se slzí ubrániti, vidouce c. k. zemského školního inspektora Prauska, jenž sám zkoušku řídil, hluboce dojatého slze prolévati — —.«

[3]) Té doby jest při všech veřejných školách v Dol. Rakousích němčina řečí vyučovací, toliko při nemnohých ústavech (v Poštorné, v Nové Vsi Chorvátské, v Hlohovci) dovoleno jest ještě v nižších třídách při vyučování náboženství používání češtiny, jako »sprostředkovacího jazyka.“

Roku 1876. bylo při těchto školách zrušeno vyučování češtinou a přivoleno používání češtiny při vyučování toliko jako prostředku k dorozumění se; dítky pak za jediný rok měly se naučiti německy. Při školách těchto byly zavedeny toliko německé knihy učební, ano *i české knihy pro náboženství byly odstraněny a zakázány.*[1]

Učitelům při těchto školách v českých osadách štědří šulverein remuneracemi ročními 100 až 200 zl. Dozor k působení učitelův těchto v duchu šulvereinském svěřen jest za zvláštní odměnu řídícímu učiteli v Rabšachu.

O působení takového učitelstva žalostno jest vyprávěti.

Nezůstává toliko při soustavném a úsilovném poněmčování mládeže, jíž má vychovávati a vzdělávati, ale ubohé ty děti otravuje také záštím a nenávistí ku svému rodu, ku svému národu!

Poněmčování dědin těchto úžasně postupuje, národní sebevědomí obyvatelstva rychle mizí, malatně poddává se národnímu utracování.[2] —

Jak jsou oproti tomu opatřeny *německé* menšiny na školách obecných n. p. v *Praze*, v *Plzni*, v *Karlíně*, na *Smíchově* a v j. českých městech![3]

---

[1]) Do r. 1886. vykonávali dozorcové školní dozor k těmto školám pomocí tlumočníkův, od r. 1876. zkouší a jednají při inspekcích toliko německy. Učitelé, kteří byli v podezření, že dosti horlivě mládež českou neponěmčují, byli ze »služebních příčin« (!) přesazeni na jiná místa. K urychlení poněmčování jsou při školách třídy nové zřizovány (jednotřídní česká škola v Rabšachu proměněna byla v pětitřídní školu německou a t. d.); v českých obcích, kde obecné školy nebyly zřízeny jsou nové školy německé (n. p. ve Halamkách, v Kuntšachu, ve Švarcbachu a j.)

[2]) C. k. soud v Skřemelicích, c. k. okresní hejtmanství v Bejdově, v jehož obvodu 7000 Čechů žije, těmto poněmčovacím snahám arciť nepřekážejí, alebrž je podporují, nedopouštějíce žádného jednání řeči českou a t. d.

[3]) V Praze čítaly ve školním r. 1885.—86. ***české*** obecné, měšťanské a cvičné školy 13.760 (měšťanské školy 1195) žáků; ***německé*** 6577 (měšťanské 604) žáků. ***Českých*** škol jest v Praze 36 (4 měšťanské, 26 obecných, 2 cvičné a 4 soukromé) s 13.760 žáky; ***německých*** škol jest 30 (2 měšťanské, 5 obecných, 2 cvičné, 20 soukromých a 1 lyceum.) se 6577 žáky. Při českých obecných a měšťanských školách bylo 214, při německých 68 učitelův.

Roku 1885. připadalo průměrně na 1 třídu obecných škol českých 50 žáků, na 1 třídu obecných škol německých 38·5 žákův. Poměrně podle počtu žáků mělo by býti v Praze 14 měšťanských škol, poměrně podle obyvatelstva českého a německého mělo by býti nejméně ***šestkrát*** tolik ***českých*** měšťanských škol jako německých. Roku 1883.—84. bylo v ***německé*** obecné a měšťanské škole na Starém městě 575 německých a 227 ***českých*** dětí; při něm. dívčí škole obecné a měšťanské na Starém městě bylo 676 německých a 364 ***českých*** dětí; při něm. obecné škole chlapecké a dívčí na Novém městě bylo 486 dětí německých a 384 dětí ***českých***; při něm. chlapecké a dívčí škole na Malé straně bylo 154 dětí německých a ***259 dětí českých***; při něm. škole chlapecké a dívčí v Josefově bylo 434 dětí německých a 186 dětí českých.

R. 1886.—87. jest v pražském městském okresu 13.137 českých a 6674 německých školou povinných dítek.

Té doby obnáší řádný náklad obce pražské na obecné školy české 325.000 zl., na obecné školy německé 110.000 zl.

Vzájemné tyto poměry českých a německých menšin nejlépe dokazují, že se nám Čechům po všecky časy také v těchto oborech veřejného vyučování jiným loktem měřilo a dosud měří nežli Němcům. —

Želíme zajisté těchto národních zápasů o školu, avšak v zájmu sebezachování musíme se železnou důsledností domáhati se, aby jako *německé* ditky toliko v *německých* školách, také *dítky české toliko v českých školách* byly vychovávány a proto aby veškeré potřebné *české* školy, jako školy německé byly *veřejné*, *t. aby česká veřejná škola byla zřízena všude, kde jest dle pětiletého průměru 80 školou povinných dítek, pro něž dosud není v obvodu 4 kilom. veřejná česká škola.*

Tento nárok náš založen jest, jak opětně také správný soud nalezl, v platných zákonech školních, k jichž přesnému a důslednému plnění a provádění orgány správy školní nedbajíce útokův odvěkých nepřátel svých se vším důrazem, vytrvale a neoblomně donucovati musíme.

O německé dítky jest v obecných a měšťanských školách v Praze poměrně lépe nežli o dítky české postaráno. Roku 1882. čítaly německé obecné školy v Praze 1422, r. 1884. 1420, r. 1884.—85. mezi 5419 téměř 3000 žákův českých.

V *Plzni* bylo ve školním roce 1885.—86. 4833 českých, 1383 německých školou povinných dítek; školy české jsou přeplněny, čítajíť mnohé třídy více než 100 žákův, školám německým se žákův namnoze nedostává, navštěvujeť mnohá oddělení těchto ústavů 30, 34, 37, 39, 41 žákův a t. d.

V Plzni připadá 1 třída německých obecných a měšťanských škol průměrně na 253 obyvatelův německých. —

V Karlíně byla r. 1873. přes odpor obce zřízena škola německá, okresní školní rada bez intervence školní obce koupila pro tento ústav dům za 45.000 zl. Na to hned r. 1874. byla v Karlíně založena měšťanská škola dívčí.

Německá 5třídní dívčí škola v Karlíně čítá v 6. odděleních 314 žákyň. Po zákonu by stačily při této škole 4 třídy. Karlínská 5třídní škola chlapecká čítá v 6 odděleních 267 žákův, stačily by po zákonu taktéž 4 třídy. —

Na *Smíchově* jest 7/8 Čechů, 1/8 Němců. Roku 1872. byla zřízena na Smíchově německá škola v místnostech za 3000 zl. najatých a přímo r. 1874. byla tam založena nová německá měšťanská škola pro dívky.

Náklad smíchovské obce na české školy obnáší 13.311 zl. 54 kr., poměrně k tomuto nákladu a k počtu obyvatelstva měl by obnášeti náklad na německé obecné školy na Smíchově toliko 1901 zl. 65 kr., skutečně však obnáší 8560 zl. 99 kr. —

Před 9 léty musila obec *Sušická* zříditi veřejnou obecnou školu **německou**, do kteréž se letos *ani jediný* žák nepřihlásil!

V Heřmanově Městci musila býti zřízena pro 42 Židy dvojtřídní veřejná škola německá. *V Příbrami* bylo sčítáno 92 Němců; v městě tom jest německá obecná škola, německá opatrovna, německá vyšší dívčí škola a t. d.

V Nové Vsi u Dobřan musila býti zřízena po nálezu zemské školní rady *německá* škola, již navštěvovalo r. 1884.—85. 14 žáků německých a 56 žáků českých.

V Pohledě u Německého Brodu jest trojtřídní německá škola obecná, již navštěvovalo r. 1884.—85. 165 žáků českých a toliko 36 žáků německých.

V Kosově Hoře jest dvoutřídní škola německá pro 60 žáků; *na Kladně* 3třídní německá škola pro 115 žákův a t. d. Tyto doklady bylo by lze do nekonečna novými rozmnožovati.

V tomto boji za českou školu obecnou, v tomto zápase za národní vychování naší české mládeže objevuje se v pravé své podstatě a v čiré nahotě lživosť a planosť liberalismu, jímž se naši političtí a národní odpůrcové tak často vychloubají! Takové snahy kulturní (!) propadají spravedlivému soudu dějin.

V tomto boji za svobodný vývoj kulturní, za rovné právo naší mluvy mateřské jde o *nejposvátnější statky národní.*

Napsal zajisté *Pavel Josef Šafařík:*

„Jazyk není toliko nejdůležitějším a nejnevyhnutelnějším ústrojem ducha, *jazyk jest duch sám* v nejvyšším svém vtělení a v nejčistším svém zjevení. Duch netvoří jazyk, ale tvoří se v jazyku a s jazykem oba jsou jako tělo a duše v posledních a nejhlubších základech svého sjednocení nevystihlí, nad nimiž jako nad největším všech zázraků jen žasnouti lze.“

„Jazyk jest zároveň *vědomí národů,* jest čarovný mocný svazek, jenž dítě k matce, rodinu k rodině váže a je všechny v národ t. j. v lidskou společnosť spojuje, kterážto společnosť schopna jest, aby žila v duchovním obcování život uvědoměný, usazený a veliký. Jen ve *vtělení ducha národního žije duch společenský.*“

„Čistě lidského dá se jedině dosíci národním. Nápodobováním a vštěpováním cizího ducha národního do lidu našeho umořujeme svého ducha národního, a činíme národ svůj otrokem národa druhého. Ve smyslu tomto nejsou sice jazyk mateřský a národnosť *účelem* našeho vyššího života: *ale jsou přirozený a nevyhnutelný prostředek k vyhledávání nejvyšších a nejsvětějších účelů života duchovního a mravního zdokonalení. Děje všech národů a časů ukazují nevyvratně, že potlačení jazyka národního násilně nebo ouskočně provedené pokaždé mělo za následek zhoršení národní povahy, ochromení ducha a zkažení mravů.*“ —

III.

Rozkvětu obecného školství zárukou nejčelnější jest statečné *učitelstvo.*

Toliko učitelé důležitostí a vznešeností svého apoštolského poslání cele proniknutí, ryzosti a statečnosti povahy, důkladnou vzdělaností vynikající, upřímnou láskou k svému národu, ku své domovině nadšení mohou plnou měrou dostáti svým úkolům, mohou vychovávati statečné neodvislé občany, kteří dovedou práva i svobody své proti útokům všem chrániti i ubrániti, kteří dovedou pokroku povšechnému cestu raziti, kteří budou s plným zdarem pracovati na národu roli dědičné.

Toliko učitelé důkladně vzdělaní, ryzou humanitou a činným vlastenectvím nadšení dovedou vědění popularisovati a šířiti, mládež, národ v duchu pravé lidumilnosti a ušlechťujícího vlastenectví vychovávati, slovem: v rukou učitelů, jimž svěřujeme svou mládež, spočívá budoucnosť celého národa. Proto zajisté jest vychování a vzdělání učitelstva, zřízení ústavův učitelských čelnou důležitostí v ústrojí našeho školství vůbec; proto toužíce po zvelebení obecného školství musíme především toužiti po povznešení a po zvelebení vychovávání a po důkladném, nynějším poměrům přiměřeném vzdělání a sociálním postavení učitelstva.

O vychování vlasteneckého učitelstva v Čechách neunavně se přičiňoval velezasloužilý zakladatel pražské *„Budče“* dr. *Karel Amerling.*

V Amerlingově „Budči“ (založ. r. 1838.), jež byla *prvou českou školou v Praze,* měli býti především vychováni učitelé a učitelky národní, v tomtéž ústavě měli býti také řemeslníci a průmyslníci všech odvětví theoreticky i prakticky vzděláváni a t. d.

Dle dalekosáhlých, vznešených plánů svého zakladatele měla „Budeč“ rozkvésti v akademii národní. V této šlechetné snaze nalezl Amerling účinné podpory netoliko u nejvyššího purkrabí hr. Karla Chotka, ale také u hr. Lva Thuna, který ku provedení těchto plánů hned 9000 zl. přispěl, u knížete Kamilla Rohana, jehož přičiněním šlechta česká k témuž účeli 6500 zl. přispěla a upsala. Ku návrhu velkoobchodníka Zdekaura byla ku prospěchu „Budče“ podniknuta loterie, z jejíhož výtěžku asi 300.000 zl., však toliko malá část byla „Budči“ věnována.*)

Na ústavech „Budče“ vyučovali mimo Amerlinga dr. Hák, dr. Hněvkovský, dr. Hübsch, Klemens, Merklas, Ant. Rybička, Franta Šumavský a j.

Učení v „Budči“ bylo zdarma, toliko za upotřebování nástrojův a přístrojů byl vybírán malý poplatek.

Ústav na takových základech založený vyžadoval arciť tak velikých prostředků hmotných, že se Amerling (také přičiněním a úklady nepřátel svých) záhy octl ve velikých starostech. Arcivévoda Štěpán slíbil mu pomoc, když však r. 1845. odvolán byl z Prahy a když Amerling byl r. 1848. ředitelem pražského c. k. ústavu ku vzdělání učitelů, jemuž bylo dáno také jméno „Budeč,“ povolán, byl osud velkolepého původního založení Amerlingova spečetěn.

„Budeč“ po několik let ještě trvala, ale toliko živořila. Pak zanikl mnohoslibný tento národní ústav, jenž by byl zajisté velice

---

*) Stavbou »Budče« bylo počato r. 1839., ukončena byla r. 1842. V přízemí ústavu byla zřízena na ony doby velkolepá laboratoř lučebná, dílny řemeslnické, skladiště surovin a j., v přízemí byla zařízena kněhtiskárna a kněhkupectví, síně učební, ve dvoře byla barvířsko-chemická dílna. V prvém patře bylo učitelské semeniště; v druhém patře škola pěvecká a hudební a v poschodí třetím byla nemocnice. Při »Budči« byla také hvězdárna a zahrada botanická.

přispěl ku vývoji kulturnímu našeho národa, kdyby byl nalezl neúmorný jeho zakladatel ve společnosti české náležitého porozumění svým snahám a potřebné hmotné podpory.

Zásluhy Amerlingovy a vrstevníkův jeho o zvelebení vyučování a vychovávání národního učitelstva českého zajisté zasluhují a nalézají obecného uznání. —

S reformováním obecného školství došlo přirozeně také na reformu a na rozšiřování *ústavův učitelských* jichž organisace jako ústavů státních byla na základě § 75. říš. zák. o školách obecných z r. 1869. dočasně ukončena statutem ministerským nařízením ze dne 26. m. května 1874. vydaným. Statut tento obsahující 106 §§ byl doplněn mnohými nařízeními a vyneseními ministeria vyučování, jimiž s velikou úzkostlivostí téměř každý krok a každé slůvko učitelův i chovancův těchto ústavů jest předepsáno a vyměřeno; byloť *těžiště centralisování vyučování na obecných školách položeno u vychování a u vzdělání učitelův.*

Naše ústavy učitelské trpí především svírajícím poručníkováním ústřední správy našeho školství, jejíž největší starostí jest, aby v ústavech těchto byli vychováni dobří a povolní cislajtáni, kteří by netoliko uměli, ale také *chtěli* naši mládež ve školách obecných v tétéž bezbarevnosti a krotkosti vychovati a uniformovati.

Základní tento směr proplétá se jako červená niť celou soustavou a osnovami vyučování v těchto ústavech, jež v novějších dobách *zevně* zajisté netušeně rozkvetly.

Učitelských ústavů bylo:

	r. 1865.			r. 1884.		
		učitely	chovanci		učitely	chovanci
v Čechách	8	s 53	se 619	17	s 217	s 2328
na Moravě	2	„ ?	„ 210	7	„ 97	„ 666
ve Slezsku	1	„ ?	„ 37	4	„ 58	„ 440
v zemích koruny české	11	„ ?	„ 866	28	„ 372	„ 3434

Učitelské ústavy navštěvovalo v r. 1884. v Čechách 1264 Čechů a 918 Němců, na Moravě 341 Čechů a 234 Němcův a ve Slezsku 71 Čechů, 79 Poláků a 290 Němců; v zemích koruny české 1676 Čechů, 79 Poláků, 1442 Němců a t. d.

V l. 1865.—1884. přibylo:

	učitelských ústavů:	při těchto ústavech učitelů:	chovanců:
v Čechách	9 (112·5 %)	164 (309·4 %)	1709 (266·0 %)
na Moravě	5 (250·0 %)	? (? %)	456 (217·1 %)
ve Slezsku	3 (300·0 %)	? (? %)	403 (1089·1 %)
v zemích koruny české	17 (254·5 %)	? (? %)	2568 (296·7 %)

Roku 1884. připadal průměrně 1 učitelský ústav

	na km.²	na obyvatelů:	1 chovanec na:
v Čechách	3055	333.306	2434 obyv.
na Moravě	3175	311.182	3271 obyv.
ve Slezsku	1287	144.398	1313 obyv.
v celé polovici říše	4225	319.742	2897 obyv.

Roku 1884. navštěvovalo učitelské ústavy

	pro mužské:	pro ženské:
v Čechách	1659 chovanců	669 dívek
na Moravě	406 „	260 „
ve Slezsku	362 „	78 „
v zemích koruny české	2427 „	1007 „
v celé polovici říše	5059 „	2777 „

připadalo tedy na země koruny české 47·9 % kandidátů a 41·3 % kandidátek učitelství.

Stipendistův bylo při učitelských ústavech v Čechách 200 (8·6 proc.), na Moravě 184 (27·4 proc.), ve Slezsku 70 (15·9 proc.) v celé polovici říše 2492 (31·7 proc.).

Zkoušky dospělosti složilo r. 1884.

	kandidátů učitelství:	učitelek odborných:	industriálních:	pěstounek:
v Čechách	504	130	294	102
na Moravě	115	56	35	45
ve Slezsku	89	23	15	33
v zemích koruny české	708	209	344	180
v celé polovici říše	1303	617	475	340

Připadlo tedy na země koruny české 54·2 proc. zkoušených kandidátů učitelství, 33·8 proc. zkoušených učitelek odborných, 72·4 proc. zkoušených učitelek industriálních a 52·9 proc. zkoušených pěstounek pro dětské zahrádky a pod.

Na r. 1886. jest rozpočítán náklad veškerých ústavův učitelských v celé polovici říše na 1,347.198 zl., z toho připadá na ústavy

	české:	německé:
v Čechách	164.780 zl.	114.143 zl.
na Moravě	81.343 „	51.453 „
ve Slezsku	—	63.600 „

Jakkoli v posledních desítiletích na rozšiřování ústavů pro učitele veliké byly podniknuty náklady, přece organisace ústavů těchto dosud není úplně dokonána.

Dosud není o *odborné* vzdělání *odborných*, vlastně dle *oborů* vyučujících učitelův při našich měšťanských školách ani v ústavech učitelských, ani založením odborných ústavův (učitelských seminářů) náležitě postaráno a tím trpí měšťanské školy škodu nemalou.

Teprve v červenci r. 1886. svolalo ministerstvo vyučování enketu, kteráž se zabývala revisí organisačního statutu pro učitelské ústavy ze dne 26. května 1874. a revisí předpisů pro zkoušky učitelův pro školy obecné a kteráž se také radila o zřízení vyšších kursův učitelských, zvláště pro učitele škol měšťanských dle ustanovení § 42. říš. zákona o školách obec. ze dne 2. května 1883. a j.

Enketa tato přijala ministerstvem vyučování vypracovaný nový organisační statut ústavův učitelských téměř beze změny.

Novým organisačním statutem, jenž byl vydán nařízením ministerským ze dne 31. července 1886. č. 6031, má býti vyučování na učitelských ústavech zvláště v oborech přírodovědeckých obmezeno, za to však má býti vzdělání kandidátův učitelství v ostatních oborech prohloubeno; výroční zkoušky v jednotlivých ročnících nemají býti dále konány a t. d.*) Dle statutu kursů pro učitele škol měšťanských, (vydán ministerským nařízením ze dne 31. července 1886. č. 6032) budou kursy tyto netoliko při ústavech pro učitele (učitelky), ale také při jiných ústavech jako při školách průmyslových, kreslířských, při vyšších reálkách, při školách hospodářských a p. ku vycvičení v jednotlivých předmětech jako jsou kreslení, lučba, hospodářství, k čemuž na ústavech těchto jsou potřebné pomůcky učebné po ruce zřizovány. Takovýmito kursy střídavě konanými na rozličných ústavech učitelských nebo jiných školách v téže zemi, nebo střídáním rozličně zařízených kursů na témže ústavě učitelském má se všemožně hověti potřebám místním a okresním. Jednoroční tyto kursy, v nichž má býti poskytnuta příležitosť ku dalšímu vzdělání pro učitelství na školách obecných zvláště v učebných předmětech škol měšťanských, budou rozděleny dle odborovych skupení vyučování při měšťanských školách a t. d.

Do kursů těchto budou přijímáni kandidáti učitelství, kteří byli dosáhli spůsobilosti pro školy obecné, aneb kteří alespoň odbyli zkoušku dospělosti s dobrým prospěchem na některém ústavu ku vzdělání učitelů (učitelek). Statut tento nabude platnosti školním r. 1887.—88.

V dotčené ministerské enketě bylo také jednáno o rozdělení ústavův učitelských pro *učitele škol městských a pro učitele škol vesnických;* pro ony měla býti ponechána *čtyřtřídní*, pro tyto měla býti zřízena toliko *trojtřídní* paedagogia.

Plánu tomuto, nesoucímu se ku poměrům *obmezení obecného vzdělání našeho venkovského obyvatelstva*, tedy hlavně našeho rolnictva, musíme s tím větší rozhodností odporovati.

*) Nový předpis o zkouškách spůsobilosti pro učitele na školách obecných vydán byl nařízením ministerským v den 31. července 1886. č. 6033 a nabude platnosti školním r. 1886.—87. Tímtéž rokem školním nabývá platnosti nový organisační statut ústavův učitelských.

čím větší důležitosti náš lid venkovský jest netoliko v ohledu *národohospodářském*, ale také v ohledu *socialním a národním*. Ani k tomu nehledíce, že by také takové třídění učitelův vedlo k důslednostem velice povážlivým, musíme na tom trvati, že učitel venkovský při ménětřídních, zvláště pak při jednotřídních školách, jež v městech vůbec nejsou, musí poměrně mnohem nesnažší a obtížnější úkoly podnikati a řešiti, než učitelé při vícetřídních školách, v nichž jest žactvo dle jednotlivých ročníků řádně rozděleno; že tedy venkovský učitel spíše *většího odborného* vzdělání potřebuje nežli učitel městský. Ano ku venkovským méněťřídním školám měli by býti dosazováni toliko skuteční virtuosové svého povolání. —

Při reformování a doplňování ústavův učitelských měly by býti také upraveny zvláštní zkoušky řídících učitelů škol obecných vůbec, ředitelův měšťanských škol zvláště, jakož i zkoušky *inspektorův* škol obecných a měšťanských.

V Paříži podniklo n. př. r. 1885. 150 kandidátů zvláštní zkoušku na úřad inspektorský a spolu ředitelský při obecných školách.

Důstojné *socialní* postavení učitelstva škol obecných úzce souvisí s *hmotnou* samostatností a neodvislostí učitelův.

Služné našeho učitelstva jest dosud namnoze netoliko ku přiměřené výživě učitelův nedostatečné, ale namnoze také nepřiměřeně a nespravedlivě rozdělené.

Při měšťanských školách v Čechách jest zřízeno 146 podučitelův (19·5 proc. všech učitelských sil) se služným 450 zl., při obecných školách jest 1556 učitelův a 3024 podučitelův se služným 400 zl. a 1294 podučitelův se služným 350 zl.; při obecných školách v Čechách působí tedy 5874 neb 46·4 proc. všech systemisovaných sil učitelských s ročním služným 350—400 zl. Může-li za poměrův stávajících učitel s takovýmto služným poměrně ku svému povolání a socialnímu postavení slušně živ býti, o své další vzdělání kupováním kněh pečovati, o přiměřené opatření rodiny své se postarati a t. d.?

Dokud téměř polovice našich učitelův má menší důchody nežli diurnisté, ano namnoze i nežli obyčejní dělníci, nemůžeme zajisté pokládati upravení hmotných poměrův našeho učitelstva za trvalé.

Má-li býti učitel tělem duší učitelem, musí býti sproštěn těžkých starostí o výživu. Učitelstvem hmotně odvislým a o vezdejší chléb vedlejšími výdělky zápasícím vzejde největší škoda vychovávání mládeže ve školách obecných.

Uznávajíce, že při nynějších stísněných poměrech hospodářských již z finančních příčin není lze služné učitelstva rázem trvale upraviti, přec pokládáme na nejvýše za nutné a potřebné, aby alespoň částečná náprava v těchto věcech se stala především

zrušením čtvrté třídy dietní a zvýšením *funkčního příplatku učitelův jednotřídních škol*, kteří musí podnikati úkoly poměrně nejtěžší a jimž jest nyní nejvíce strádati. Učitelé jednotřídních škol mají téměř vesměs služné nejnižší třídy dietní.

Nejspravedlivější a nejdůkladnější náprava poměrů těchto byla by zajisté zjednána zavedením *jednotného služného a konkretálního statutu veškerého učitelstva obecných škol.* —

Nesprávnosti v rozdělení služného učitelův byly u nás v Čechách v posledních dvou létech zvláště také přiostřeny výlučným vyhrazováním některých systemisovaných míst učitelských *učitelkám* zvláště ve školních okresech českých.[1])

Touto praxí, kteráž zajisté není založena ani ve znění ani v duchu §§ 3., 4. a 13. říš. zák. o školách obecných ze dne 14. května 1869., trpí učitelstvo nemalou škodu hmotnou.[2]) Dle zprávy zemského výboru o stavu obecného školství v Čechách v roku 1884.—85. obnášely průměrně veškeré důchody řídícího učitele 705 zl., řídící učitelky 937 zl. 11 kr., učitele 580 zl. 10 kr., učitelky 698 zl. 7 kr. a průměrně důchod podučitele 304 zl. 10 kr., podučitelky 403 zl. 40 kr.[3]) Hmotné tyto ztráty učitelstva jsou tím citlivější, protože učitelé po výtce své rodiny zaopatřovati musí, protože jsou ve svazku vojenském a t. d. Roku 1884.—85. bylo mezi učitely v Čechách 1594 vojákův. Oproti tomu jsou učitelky vázány celibátem, jim jest při našich školách vyhrazeno 3798 míst industriálních učitelek a t. d.

Za takových poměrů nemůže býti zajisté s podivením, že učitelstvo na toto zkracování práv svých trpce touží, jakož i že úplně jsou oprávněny žádosti za minulého zasedání také na sněmě

---

[1]) R. 1885 bylo při ***českých*** měšťanských školách úhrnně 283 učitelských sil, mezi nimi 55 (19·4 proc.) učitelek; při ***německých*** měšťanských školách bylo současně 229 učitelských sil, mezi nimi 24 (10·4 proc.) učitelek. Ve venkovských okresech bylo při obecných školách ***českých*** 6760 sil učitelských, mezi nimi 583 (8·6 proc.) učitelek, při ***německých*** obecných školách bylo 4666 sil učitelských, mezi nimi 333 (7·2 proc.) učitelek.

[2]) Účinky této praxe pro učitelstvo objasňují následující fakta:

Roku 1884.—85. bylo při ***českých*** školách ve III. dietní třídě 2134 (34·5 proc.) učitelů, (při německých 1847 = 42·6 proc.) a 81 (13·9 proc.) učitelek (při německých 87 = 26·1 proc.); ve IV. dietní třídě bylo 2688 (43·5 proc.) učitelů, (při německých školách 1400 = 32·3 proc.) a 13 (2·2 proc.) učitelek, (při německých 4 = 1·2 proc.)

Oproti tomu bylo v I. a II. třídě dietní při českých školách 1355 (21·9 proc.) učitelů (při německých 1081 = 24·9 proc.) a 489 (83·8 proc.) učitelek (při německých 242 = 72·6 proc.).

[3]) V I. 1884.—85. bylo vypsáno v úředním »Věstníku« 194 konkursů, jimiž byla vypsána při měšťanských školách 2 místa ředitelův, 3 místa ředitelek se služným po 1100 zl., 8 míst učitelův a 17 míst učitelek se služným po 800 zl., 7 míst podučitelů a 12 míst podučitek se služným po 450 zl.; při obecných školách 11 míst učitelů a 36 míst učitelek se služným po 700 zl., 21 míst učitelů a 23 míst učitelek se služným po 600 zl., 97 míst učitelů a 7 míst učitelek se služným po 500 zl., 58 míst učitelů a ***žádné*** místo učitelky se služným po 400 zl. a 362 míst podučitelů a ***žádné*** podučitelky se služným po 350 zl.

království českého učiněné, aby při obsazování míst při obecných a při měšťanských školách v Čechách po písmeně i po duchu zákonů školních *svobodné konkurence a rovného práva učitelův a učitelek*, jakož i *presentačního práva místních a okresních školních rad* při obsazování míst těchto vůbec pilně a důsledně bylo šetřeno.

Jest zajisté především na místních a na okresních školních radách, aby toto své právo jednosvorně a odhodlaně hájily a bránily. —

V *Čechách* a na *Moravě* dospělo učitelstvo obecných škol záhy ku pevné a obecné organisaci spolkové, ve *Slezsku* teprve v novější době počíná učitelstvo slovanské jednoty učitelské zakládati.

Učitelských spolků bylo r. 1881. v Čechách 142, na Moravě 58, ve Slezsku 20, v celé polovici říše 319.

Nejstarší učitelský spolek v Čechách *Beseda učitelská* byl založen v Praze 28. února 1868., jednota učitelská *Budeč* založena jest 22. května r. 1869. Ku vyzvání Budče bylo do konce r. 1869. v Čechách založeno 13, do konce r. 1870. 51 učitelských spolků.[1])

Roku 1885. bylo v Čechách 100 učitelských spolků, z nichž bylo 96 (r. 1880. 55) spojeno v *Ústředním spolku učitelských jednot v Čechách.* Ústřední spolek jest tedy skutečným zastupitelstvem pokročilého a uvědomělého českého učitelstva národního.[2])

Při Ústředním spolku byl zřízen zvláštní odbor ku střežení zájmův *měšťanských škol* a odbor pro učebné pomůcky.[3])

Odbor pro učebné pomůcky má pečovati o soustavné vydávání dobrých českých pomůcek učebních, jichž nedostatkem naše české školství tak velikou škodu trpí; podnikne stálou výstavu učebních pomůcek v Praze, z níž bohdá svým časem vznikne *paedagogické museum,* jehož dosud tak velice postrádáme; kdežto Maďaři již před drahnými léty podobné museum v Budapešti v *Köszteleku* si založili, v němž jsou sneseny učební pomůcky obecných škol z celého světa. Toto museum přispělo nejvalněji

---

[1]) Dle zpráv Ústředního spolku odbývalo v r. 1885. 25 spolků učitelských více jak 5 schůzí do roka, po 4 schůzích mělo 19 spolků, po třech 18, po dvou 21 a po jedné jen 6 spolků. O 8 s Ústřední jednotou spojených spolcích zprávy nedošly.

Při jednotě učitelstva v Plzni jest odbor pro zřízení vychovatelny pro spustlou mládež, severočeské učitelské spolky připravují založení útulny Amerlingovy a t. d.

[2]) Příjem Ústředního spolku obnášel od r. 1880.—85. 1384 zl. 22 kr., vydání 885 zl. 72 kr., zbývalo čistého jmění 558 zl. 50 kr. Mimo to spravuje Ústřední spolek fond na zachování a na okrašlování pomníku *J. K. Škody,* jenž koncem r. 1885. obnášel 101 zl. 36 kr.

[3]) 1. listopadu 1885. ustavila se v Praze *„Jednota učitelů měšťanských škol"*, jež v den svého zřízení 121 členů čítala.

ku vyhledání a ku opatření nejpřiměřenějších a nejvhodnějších pomůcek pro obecné školy uherské.

Založení takového musea v Čechách jest tím nutnější a bude tím prospěšnější, čím snadnější jest dosud opatření zcela přiměřených učebních pomůcek zvláště pro naše školy české, jež dosud jsou na mnoze odkázány na cizá, pro naši mládež více neb méně nepřiměřená a nevhodná díla.

Ústřední spolek přičiňuje se také o usnadnění pokračovacího vzdělání učitelstva; tak mimo jiné opatřil v čas prázdnin r. 1886. vyučování učitelův ve slovanských jazycích v Praze a j.

Pražské *Besedy učitelské* úkolem jest: vzájemné vzdělávání a podporování prospěchu učitelstva a zvelebení školství.

Při této Besedě zřízen jest jako pobočný spolek *odbor Bolzanův,* jenž má pečovati o vydávání *spisů Bolzanových* jazykem českým a jenž se má přičiňovati o založení *Bolzanova sirotčince* učitelského, a odbor pro zřizování a *vydržování konviktů pro syny a dcery učitelů.*)* Redakční odbor Besedy má se starati o spolkový časopis. —

Zřizování učitelských spolků na *Moravě* a ve *Slezsku* jest tím důležitější, čím krušnější jest poměrně postavení učitelstva našeho v ohledu národním v těchto zemích.

Na *Moravě* byla ústřední jednota spolků učitelských založena r. 1870., nyní jest při ní spojeno 42 učitelských spolků asi s 2500 členy. V r. 1884.—85. obnášely příjmy této jednoty 671 zl. 16 kr., vydání 390 zl. 51 kr.

Ve *Slezsku* zahájila *prvá* učitelská jednota *hrabyňsko-opavská* svou činnosť 1. dubna 1885. valnou hromadou v Opavě.

Mimo to založilo učitelstvo české učitelský spolek v *Klimkovicích.* Bohdá, že nyni vlastenecké učitelstvo české ve všech okresech českých ve Slezsku spojí se v pevné jednoty ku hájení svých zájmů, jakož i ku hájení zájmů *českého školství.* —

Ústřední spolky jednot učitelských v Čechách a na Moravě s uznání hodnou energií a bdělostí střehnou zájmy učitelstva a pokrok v obecném školství, ujímají se horlivě všech časových otázek a reforem školských, podnikají především důležité *valné sjezdy učitelstva* česko-slovanského, jež se těší valnému účastenství.

Účel valných sjezdů vytkl řed. *Jos. Král* o letošním valném sjezdu v Praze: „Jako rozšafný hospodář skládá sám

---

*) »Besedy učitelské« činnými členy mohou býti toliko vychovatelé mládeže; členem přispívajícím každá osoba jakéhokoli povolání a stavu, jež ročně 1 zl. (spolky okresní neb obecní zastupitelstva 5 zl.) k účelům odboru Bolzanova neb odboru pro zřizování konviktů přispívá; členem zakládajícím se stane, kdo do spolkové pokladny nejméně 10 zl. přispěje. Konvikt Besedy byl v den sv. Václava r. 1886. slavně otevřen, prvým rokem čítal 45 chovanců̊v.

sobě účty, by poznal výsledky svého hospodaření, a pátrá, kterak osvědčují se nová zařízení v hospodářství, a která by ještě s prospěchem zavésti se dala, by statek hojného dával užitku — tak i my držitelé role školské — konáme o valných sjezdech svých obhlídku, bychom před tváří celého národa nelíčenou pravdu vyznali a nefalšované účty veřejnosti vydali, kterak daří se nám hospodářství na nejdůležitějším oddílu národního statku — na roli školské, kterou každý o svoji budoucnosť dbalý národ střeží jako zřítelnici oka svého, přesvědčen jsa o pravdě slov, *že kdo má mládež, má budoucnosť ve své moci.*" —

Tyto valné sjezdy, na nichž učitelstvo o všech důležitých časových otázkách paedagogických a organisačních pojednává, jsou zajisté vedle paedagogického časopisectva nejdůležitější pakou vývoje našeho obecného školství.*)

Na sjezdech těchto utužuje se také vzájemnost česko-slovanského učitelstva v zemích koruny české; bývajíť vzájemně českým učitelstvem z Čech, z Moravy i ze Slezska valně navštěvovány.

Vládní *okresní* a *zemské* konference učitelův škol obecných trpí těžkopádností i jednostranností bureaukratickou; valný prospěch školství z této jinak poměrně velmi nákladné instituce nevzešel.

O *sociálním* postavení učitelstva obecných škol mívají při dozorčích orgánech školních často divná mínění vrch, ano zdá se, že po vůli faktorů ve správě našich škol rozhodujících učitelstvo má utvořiti zvláštní, ve věcech národních a politických indifferentní kastu bezbarevných.

Tak n. p. učitelstvo české na III. valném sjezdu v Praze r. 1880. v počtu více 1200 shromážděné upadlo v nemilosť tehdejšího ministra vyučování, *protože* za nadšeného provolávání „Slávy" přijalo blahopřejnou adresu témuž ministrovi vyučování, v níž projevilo naději, že důslednému provedení národní rovnoprávnosti v našem školství zjedná průchod a t. d.

V adrese této také prosilo učitelstvo p. ministra, aby jeho jménem složil J. Veličenstvu nejpokornější blahopřání ku Jeho narozeninám.

Tento valný sjezd byl 7. srpna ukončen a již 21. srpna t. r. byla zvláštním vynesením ministeria vyučování účastníkům tohoto sjezdu, zvláště pak navrhovatelům dotčeného osvědčení

---

*) Valné sjezdy učitelstva československého byly podniknuty r. 1870. v *Praze* (31. srpna, 1., 2. září); r. 1871. v *Přerově* (18. a 19. srpna); r. 1872. v *Hořovicích;* r. 1873. v *Brandýse nad Orlicí;* r. 1880. v *Praze* (4., 5. a 6. srpna); r. 1881. v *Náchodě* (8., 9. a 10. srpna); r. 1882. v *Plzni* (7., 8. a 9. srpna); r. 1883. v *Brně* (6., 7. a 8. srpna); r. 1884. v *Táboře* (6., 7. a 8. srpna) a r. 1885. na *Velehradě* (12., 13., 14. a 15. srpna).

Posledního valného sjezdu v Praze (9., 10., 11. a 12. srpna r. 1886.) súčastnilo se přes 2000 učitelův českých, jakož i deputace učitelských jednot polských, slovinských a chorvátských.

p. ministrem vyučování vyslovena nelibosť a udělena ostrá důtka, „protože jednání tohoto sjezdu bylo prodchnuto duchem vlasteneckým!“

Trestní tento nález byl vydán, aniž by bylo bývalo provedeno disciplinární vyšetřování, aniž by se byli mohli obžalovaní obraňovati a ospravedlniti.

Stává-li však zákon, dle kteréhož by směl býti učitel stíhán a za to trestán, že o časových odborných otázkách paedagogických, organisačních a j. *s přímou poctivostí otevřeně pronesl své mínění a své přesvědčení?*

Stává-li zákon, dle kteréhož by měly dozorčí orgány školní právo a tedy také *povinnosť upřímné vlastenectví učitelstva pronásledovati a disciplinárními tresty dusiti?*

Stává-li zákon, kterýmž by byla učitelstvu našemu zakázána upřímná věrnosť ku svému národu a ku své drahé domovině?

A jsou-li zdárné reformy našeho obecného školství vůbec možny, nebude-li lze učitelstvu o jeho zkušenostech nabytých a nastřádaných při správě škol a při provádění zákonův a nařízení školních *přímo* a *otevřeně* jednati a rokovati?

Či má býti učitelstvo donucováno, aby jako po výtce na vládních konferencích ku všemu pouze kývalo a nevšímajíc si skutečných poměrův a potřeb svého národa vždycky toliko v růžovém nadšení o stávajících poměrech školských horovalo? —

Pokládáme věru za přední a za nejčelnější povinnosť učitele, aby dle svého nejlepšího vědomí po všecky časy přímě a mužně reform obecného školství se ujímal; a v konání této povinnosti nesmí býti učitelstvo naše dozorčími orgány školními nikterak zdržováno, ani ohrožováno.

Avšak také po obecně platných základních zákonech státních nesmí býti *občanská* a *politická* práva učitelstva nikterak zkracována. Učitelstvo nesmí zajisté veřejným působením svým nikdy strhnouti školu ve vír zápasů místních neb velkých stran politických, avšak učitel nesmí býti ve státě ústavním také odsuzován ku netečnosti a ku lhostejnosti vůči věcem veřejným, zvláště pak nesmí býti nikterak obmezován ve svobodném hájení svého přesvědčení.

„Svým *povoláním* v životě *nemůže* býti člověk oloupen o naprosté právo ku hájení svého přesvědčení, *právo toto jest nedotknutelné.*“ (Kant.)

Pruský ministr *Ladenburg* ve svém nařízení ze dne 21. pros. 1848. mimo jiné praví: „Učitelé *nesmí býti* vůbec stíháni za osobní mínění nebo přesvědčení, za projevy mimo svůj úřad v mezích zákonné svobody učiněné.“

Ředitel *Dr. Thilo* v paedagogické encyklopaedii (díl IV.) mimo jiné napsal:

„Každý učitel zdravého ducha musí býti v plném souladu s ušlechtilými snahami svého stavu a svého národa. Pravý učitel musí cítiti se svými vrstevníky, se svým národem, musí se s ním radovati a s ním trpěti. Učitel nesmí býti politicky indifferentním, *aniž by zase byl politickým agitátorem.*“

„Nejušlechtilejší známku národního smýšlení učitele nalézáme v jeho lásce k řeči mateřské, v jeho setrvání při domácím mravu a zvyku, v obhajování vlastenecké cti, v jeho radosti z vynikání věcí velikých a krásných v různých oborech národního života.“

„Učitel, kterýž řeči svého národa nemiluje a nepěstuje, učitel, kterýž si domácích mravů a zvyků, dějin své vlasti neváži, není hoden učitelského povolání ve své otčině.“ —

Poručníkováním a stiháním jest sice možno v učitelstvu netoliko servilism, ale také materialism rozšířiti, avšak jaký může z toho vzniknouti prospěch našemu školství a vychování naší mládeže?

Přímost ducha a *poctivost srdce* musí vésti také naše učitelstvo *nejkratší cestou ku pravdě* a na této cestě, v této snaze nesmí mu nikdo překážeti.

Zlatým písmem zapsány jsou zásluhy našeho vlasteneckého učitelstva v dějinách kulturní práce, v dějinách vzkříšení a probuzení našeho národa.*) —

IV.

Rozkvět českého školství byl a musí po všecky časy zůstati čelným cílem politiky všech skutečných vlastimilův a pravých přátel lidu, *celého národa.* —

Často bývá *otázka školská* prohlašována toliko za otázku *některé politické strany*, za otázku *učitelstva* a t. d.

Otázka školská jest vysoko povznešena nad zájmy *stran*, nad zájmy *osobní*, jestiť *obecně důležitou otázkou národní a kulturní.*

Ujímajíce se zájmův a zdárného vývoje *školy,* neháj ime toliko prospěchů některé politické strany, ani pouze prospěchů učitelstva, ale střehneme nejsvětější a největší důležitosti *celého národa.* Horoucí touhou naší musí býti, aby obecná škola po všecky časy zůstala semeništěm neodvislých, uvědomělých, vlasteneckých povah, bez nichž nemůže národ mohutněti, ani nepřátelům svým vítězně čeliti.

Pamatujme, že v našich obecných školách jest stále přes 900.000 dítek, tedy více nežli *šestina* celého národa vychováváno!

*) Doba poroby a vzkříšení. Str. 89. a t. d.

Nezapomenutelný *Karel Havlíček* tvrdil, že jsou toliko dvě strany politické na světě, strana *poctivých* a strana *nepoctivých*: „*poznáte a rozeznáte je podle toho, kterak školství podporují!*“

A „*péče o rozkvět obecného vyučování veřejného musí býti pravou vášní všech poslanců francouzského národa, všech státních úředníkův!*“ — napomínal *Gambetta* své vrstevníky. —

Reformou obecného školství v l. 1868. a 1869. zahájenou nebyl boj o školu odklizen, nýbrž také zásadným sporem centralistův s autonomisty o soustavu správy školství obecného valně byl ještě přiostřen.

Boj tento pohříchu dosud není dobojován.

Dějiny reformy našeho obecného školství r. 1868. počaté vydávají zřejmá svědectví, *že jest úzkoprsá centralisace správy školství největší překážkou zdaru školy obecné.*

Příkrá centralisace v obecném školství jest tím nebezpečnější, čím rozmanitější jsou národohospodářské a kulturní poměry i potřeby různých národů v naší polovici říše.

Tyto různé poměry, k nimž jsme již opětně zevrubně byli ukázali, nevedou ku centralisování, ku generalisování, alebrž ku *decentralisování*, ku *individualisování ve školství vůbec, v obecném školství pak zvláště.*

Při zcentralisování zákonodárství školského, při těžkopádné centralisticko-bureaukratické správě, nelze ve veleříši, jakou jest Rakousko, v pravý čas podnikati veškeré, při ústrojném vývoji obecného školství neustále nutné a potřebné reformy; ano při takové soustavě jest vůbec důsledné šetření rovnoprávnosti všech národů v tomto oboru veřejného vyučování přímo naprosto nemožné. Bureaukraticko-centralistickým poručníkováním musí býti zdravý duch národního vychování v obecné škole umořen a udolán.

Škola obecná musí býti netoliko svou *firmou, ale také podstatou a duchem svým skutečnou školou veškerého národa;* proto musíme se vší rozhodností odporovati proměňování obecných škol v přední bašty centralisace, té nerozdílné sestry germanisace, proto musíme v zájmu obecného školství, v zájmu šíření obecného vzdělání, jakož i v zájmu zachování naší národnosti důsledně a neustupně trvati na obnovení a na upevnění svazků školu obecnou s lidem, s obcí ústrojně spojujících *autonomní reformou zákonodárství i správy obecného školství;* proto jest hlavním cílem naší politiky vyučování: *důkladná revise říšského zákona o školách obecných v duchu autonomním.*

V této reformě hledáme přední záruku samostatného vyučování a vzdělávání naší mládeže řečí mateřskou a v duchu národním, jež jest zajisté postulátem našeho práva sebezachování, jež nám tuším ani nejúhlavnější nepřátelé naši upírati se neodváží.

Toužíce po autonomní reformě zákonodárství a správy obecného školství, zajisté nechceme — jak se tak často tvrdívá, — obecnou školu vydati reakci.

Přičiňujíce se o přenesení těžiště naší veřejné správy do lůna orgánů samosprávných, podporujíce ze všech sil vývoj obecného blahobytu lidu, úplně jsme přesvědčeni, že nejčelnější zárukou rozkvětu samosprávy a rozpoutání veškerých výrobných sil národa jest důkladné, obecné vzdělání lidu, jakož i že na kolbišti světového závodění, v zápasech za bytí palma konečného vítězství kyne toliko přesile duševního kapitálu, největší vzdělanosti.

Proto jsme zajisté po všecky časy největší obětě ku šíření vzdělání a osvěty lidu ochotně přinášeli a proto v obětovném podporování rozkvětu škol nikdy neochábneme a neustaneme. Heslo: „*Osvěta sílí a osvobozuje!*“ — nebylo národu našemu a jeho křisitelům nikdy planou frásí.

Také na třetím sjezdě učitelstva československého v Praze r. 1880., na němž bylo shromážděno 1200 učitelův, elita našeho učitelstva, po důkladném rokování jednomyslné stalo se snesení toho smyslu, že zdárný vývoj obecného školství jest zaručen toliko *úplným odevzdáním zákonodárství obecných škol sněmům a důkladnou reformou orgánů správy školní v duchu autonomním.*

Toto usnesení českého učitelstva nejlépe ukazuje, jsou-li naše snahy po rozšíření autonomie v těchto oborech, po složení těžiště správy škol obecných do lůna *skutečně* autonomních orgánů zpátečnické a škole nepřátelské? —

Také zkušenosti učí, že se obecné školství tím utěšeněji rozvíjí, čím autonomněji jest spravováno. Čím autonomnější, tím jednodušší, tím levnější a tím i intensivnější jest správa školní. Jak velice i největší samospráva školství prospívá vidíme zajisté ve *Švýcarsku*, kdež jest 25 samostatných, kantonálních zřízení školních. Mnohé kantony švýcarské jsou při úplné samostatnosti zákonodárné v oboru obecného školství *menší* nežli četné naše *okresy školní.* A předce i nejúhlavnější odpůrcové rozšíření autonomie u správě škol v naší polovici říše, jako dr. Beer a j. uznávají, že jsou švýcarské obecné školy vzorné a t. d.

Také *praktické* výsledky vychování v obecných školách svědčí prospěšnosti autonomního zřízení škol těchto. Již před 15 lety uměl každý Švýcar čísti a psáti. Ve Francii, kde jest školství jako u nás zcentralisováno, neumělo v r. 1872. z plnoletých obyvatelů více než 34 proc., v některých departementech také 48 proc. ani čísti ani psáti!

O smutných následcích nepřirozené, centralisticko-bureaukratické správy obecných škol, jakož i o úkolech, jež nám jest ještě zdokonalením vyučování v obecných školách řešiti, poučuje

nás statistika vzdělanosti, vlastně *statistika nevzdělanosti* našeho lidu.*)

A vyléčení tohoto duševního mrzáctví analphabetismu se ještě znesnadňuje porušováním rovnoprávnosti slovanského obyvatelstva, neustálým a přímo násilným šířením vyučování němčině ve slovanských obecných školách, jimž se přirozeně *věcné* vzdělání naší mládeže k nemalé naší škodě povážlivě obmezuje. Neblahé následky úmyslného a soustavného zanedbávání *českého* obecného školství odhaluje zřejmě statistika analphabetův, jichž bylo r. 1880.

	v *německých* okresích	v *slovanských* okresích
v Čechách	7·09 proc.	6·90 proc.
na Moravě	8·63 „	10·49 „
ve Slezsku	7·82 „	17·45 „
ve Štyrsku	20·90 „	34·52 „
v Korutanech	34·12 „	54·35 „

veškerého obyvatelstva těchto krajův.

Proto netoliko z národních, ale také z *kulturních* příčin v boji za *autonomní* reformu obecného školství, za důsledné provedení rovnoprávnosti v těchto školách ustati nemůžeme a také neustaneme! —

Provedením této autonomní reformy ve zřízení našich obecných škol bylo by zajisté velice usnadněno a zjednodušeno řešení mnohých palčivých otázek organisace školství obecného, jako

*) Z naší doby I. díl. Str. 8. a t. d.

Mezi rekruty bylo analphabetův

	v Rakousku:	v Uhrách:	v Prusku:	v Německu:	v Francii:
r. 1867.	66·14 proc.	77·90 proc.	3·82 proc.	— proc.	22·95 proc.
„ 1869.	55·39 „	71·22 „	— „	— „	20·03 „
„ 1875.	41·80 „	56·94 „	— „	— „	16·50 „
„ 1880.	38·90 „	50·80 „	2·33 „	1·59 „	14·91 „

Analphabetův bylo mezi rekruty: r. 1883. ve Francii 13.1, v Belgii 15·38, v Nizozemsku 9 8, v Prusku 2·0, v Italii 47·98, ve Švédsku 0·27, ve Švýcarsku 2·3, (r. 1875. 4), v Rusku 78·79 (r. 1875. 79. 88), v Německu 1·54, v Bavořích 0·17, ve Virtembersku 0·00, (r. 1875. 0·02), v Badensku 0·07 (r. 1875. 0·22, r. 1884. 0·02), v Elsas-Lotrinsku 1·29 (r. 1875. 3·45, r. 1884. 0·72) proc. a t. d. —

Analphabetův bylo:

			po odčítání dítek do 6 let:
v Italii	r. 1881.	67·26 proc.	61·94 proc.
„ Irsku	„	33·5 „	23·7 „
„ Belgii	r. 1880.	42·25 „	34·28 „
„ Uhrách	„	57·14 „	48·75 „
„ Chorvátsku a ve Slavonii	„	78·21 „	73·65 „

Po odčítání dítek do 10 let bylo analphabetův v Prusku (r. 1871.) 12·17 proc., ve Francii (r. 1872.) 31·39 proc., ve Spojených Obcích Severoamerických (r. 1880.) mezi černochy 70·0 proc., mezi obyvatelstvem bílé pleti 9·39, průměrně 16·97 proc. a t. d.

opatření nákladů na vyučování náboženství,[1]) upravení *hmotných poměrů soukromých škol*, jež nahrazují školy veřejné a j.[2])

Ano, touto reformou pozbyl by také velký zásadný spor o dobu *trvání povinné návštěvy obecných škol*, jakož i boj, jejž konservativní Němci z alpských zemí o *konfessionálnou školu* ponikají, palčivosti a ostří.

Při velikých národohospodářských, kulturních, národních i konfessijních různostech v královstvích a zemích nelze těch sporův a úkolů veleváżných říšským zákonodárstvím ani *zásadně* zdárně řešiti. —

Neblahý centralistický směr školní reformy z r. 1868. nebyl arciť školní novellou ze dne 2. května 1883. změněn. Při jednání o této novelle přijala říšská rada resoluci, jíž byla vlada vyzvána, aby učinila předlohu zákona o revisi říšského zákona o školách obecných ze dne 14. května 1869. ve směru a duchu *autonomním*.

Kdy vyhoví a *vyhoví-li* vláda autonomistův tomuto vyzvání většiny autonomistův? — Kdy bude národní škola cele odevzdána národu, zemi? —

Původcům školní novelly ze dne 2. května 1883. arciť nešlo o autonomní reformu obecného školství, alebrž po výtce toliko o zjednání úlev v *osmileté návštěvě školní*.

Povinná návštěva školy vůbec ukládá zajisté tím větší *hmotná* břemena, čím déle trvá, avšak při uvažování této stránky povinné osmileté návštěvy školní nesmíme zapomínati na nezměrnou *národohospodářskou* důležitosť důkladného, nárokům doby vyhovujícího vzdělání obecného lidu. *Dr. Rieger* r. 1850. ve spise svém *„O statcích a pracích nehmotných a jich postavení v národním hospodářství“* důmyslně dokázal, že vzdělanosť, duševní práce vyrobovatelův jest nejdůležitějším činitelem veškeré výroby; „Moc států,“— píše dr. *Rieger* ve spise dotčeném, — „jest založena v postupu vzdělanosti; zanedbáváním věd upadá síla, sláva i bohatství států. Návalům cizinstva neodoláme, národnosti a samostatnosti své neobhájíme, nebudeme-li se svými sousedy statně a vytrvale závoditi v *průmyslu* a vzdělanosti.“ —

„Práce nehmotná, duševní, jakkoliv hmotně ceněna býti nemůže, přec jest u výrobě *důležitějším* faktorem práce hmotné;

---

[1]) O uhražování nákladů vyučování náboženství při obecných, měšťanských a středních školách učinila vláda říšské radě r. 1886. předlohu zákona, jež bude v zasedání r. 1886.—87. vyřízena.

[2]) Po drahná léta domáhají se zvláště evangelíci, aby ve školních obcích, v nichž vydržují své školy, jimž bylo propůjčeno právo veřejnosti, byli sproštěni přispívání ku zřizování a ku vydržování obecných škol, jichž ditky evangelické nenavštěvují.

Evangelíci vydržují v král. českém 65 soukromých škol, jež navštěvuje 4720 dítek.

výsledky duševní práce jsou majetkem, statkem veškeré společnosti, z něhož každý těží. *Práce nehmotné jsou základem veškeré výroby, pramenem veškerého bohatství;* jsouť ony jako světlo, bez nichž bychom věci hmotné takořka neviděli, ale jsou spolu vznešeny nad statky hmotnými, jako vznešen jest Bůh nade vším světem hmotným, jenž z něho pochází, ačkoliv on sám jest nejčistší duch!“ —

„*Vzdělanosti škol obecných všemu lidu tak jako vzduchu a vody potřeba jest; vzdělanost jest obecně tak prospěšna, jako nevzdělanost obecně škodí,*“ — píše *Jungmann.* —

Celá pak Evropa uznává, že u Sadové a Sedanu zvítězili němečtí učitelé. —

Svého času pravil francouzský ministr vyučování ve sněmovně versaillesské: „*K odvetě Němcům nás musí vychovati francouzští učitelé!*“

Národ český zajisté největším bohatstvím oplýval a největší politickou mocí se stkvěl, když byl nejosvícenější a nejvzdělanější. Základem blahobytu a moci národův i států *není* však toliko vynikající vzdělání *jednotlivců, nýbrž potřebám a nárokům doby úplně vyhovující vzdělání obecného lidu.*

Zdrojem tohoto vzdělání jsou zajisté *školy obecné.* Míra tohoto nezbytně potřebného obecného vzdělání není *nahodilá,* nýbrž založena jest v sociálních, kulturních a mezinárodních poměrech národa.

Není také trvale stejná, alebrž mění se vývojem věd, postupem národního hospodářství i neustále se měnícími poměry politickými a j.

Ještě r. 1848. trvala n. p. studia gymnasijní 6, studia reální 2 léta! Nyní pomýšlí se již na zřízení 9 třídy při gymnasiích a 8 třídy při reálních školách!

Ký div, že při netušeném pokroku kultury a věd a j. v našem století musilo býti přistoupeno také ku rozšiřování *obecného školství?* —

Nynější *účel* a *cíl* vyučování při našich školách obecných jest podmíněn návštěvou škol obecných do 14 let. Kdyby tato návštěva školy měla býti zkrácena, musí býti poměrně také nynější učebné osnovy obecných škol obmezeny.

Zastancové zkrácení povinné návštěvy školní *nepřímo* uznávají, *že našemu lidu netřeba takového vzdělání, jakéž mu má poskytnouti nynější škola obecná, že jest tedy potřebí a žádoucno, aby se naše mládež ve školách méně učila a méně nežli dosud naučila.*

Zásadní odpůrcové osmileté návštěvy školní musí tedy nejprvé odpověditi k následujícím otázkám:

„*Je-li národu našemu prospěšno učebné osnovy obecných škol tak obmeziti, aby k jich provedení stačilo navštěvování*

těchto škol do 12 let?" aneb: „*Není-li potřebí, aby lid náš byl povšechně tak vzdělán, jak jest stávajícími učebnými osnovami obecných škol vytknuto a vyměřeno?*" — Při uvažování této otázky nebudiž zapomenuto, že jest mládež dospělejší také chápavější, že žactvo v 13. a 14. roce *poměrně* nejrychleji dospívá a dozrává; že při osmileté návštěvě školní žák může odbýti také měšťanskou školu a j., jakož i že by redukováním návštěvy školní n. p. na 6 let musily zajíti měšťanské školy zvláště ku prospěchu průmyslového obyvatelstva menších měst zřízené a t. d.

Nemáme-li v konkurenčních zápasech s našimi sousedy podléhati, nesmíme dopouštěti, aby bylo vzdělání našich tříd výrobných zkracováno, musíme se rozhodně opírati zavedení kratší návštěvy našich obecných škol, nežli n. př. v Sasku, ve Švýcarsku a j. zemích, jimž na světových trzích čeliti musíme.

Hmotná břemena osmileté návštěvy školní, jichž zajisté nepodceňujeme, bylo by lze velice zmírniti a pilnou návštěvu škol velice usnadniti *přiměřeným obmezením praesenční služby ve vojště* těm, kdož byli obecné nebo alespoň měšťanské školy s náležitým prospěchem navštěvovali. Svolení těchto úlev bylo by pouhou důsledností zásady zavedením jednoročních dobrovolníkův také v naší říši přijaté.

Uznáváme, že jest osmiletá návštěva školní zvláště při *jednotřídních* školách velikým, protože namnoze bezúčelným břemenem. Proto zajisté musí správa vyučování zásadně čeliti ku zrušování, nikoliv ku rozmnožování jednotřídních škol drobením vícetřídních škol mateřských. Mimo to musíme vyhledávati také zákonem pomoc, jež by zvláště v Čechách nebyla nesnadnou. Budiž zákonem ustanoveno, *že mládež posledních dvou ročníků, t. mládež v 13. a 14. roce při jednotřídních školách zapsaná, jest povinna navštěvovati sousední vícetřídní školy.* Při provedení této zásady musila by býti arciť upravena spolu konkurence při takových vícetřídních školách, maximální jich vzdálenosť od škol jednotřídních a t. d. Tuto reformu bylo by lze namnoze snadně a s nemalým prospěchem provésti, vždyť máme jednotřídní školy také od měšťanských škol toliko na $^1/_4$ hodiny vzdálené a t. d. —

Často slýcháme stesky, že naše *měšťanské školy* stávajícím potřebám svou organisací nevyhovují, a proto že se netěší přiměřené návštěvě. Tužby tyto jsou zajisté namnoze zcela oprávněny. Měšťanské školy navštěvuje v Čechách asi 2·54 proc. školou povinných dítek a žactva škol těchto ve vyšších třídách nepoměrně ubývá; navštěvujeť prvé třídy 56 proc., třídy druhé 30 proc. a třetí třídy toliko 14 proc. všech žáků škol měšťanských.

Čelná příčina této nevalné návštěvy škol měšťanských spočívá v nepoměrném rozdělení ústavů těchto v okresech českých

a německých; jakož i ve vnitřním zřízení těchto ústavů a v jejich poměru k ostatním veřejným školám.*)

Měšťanské školy trpí netoliko neustálenou organisací, ale také nedostatkem přiměřených učebných kněh a j. pomůcek, jakož i nedostatkem odborně důkladně vzdělaných učitelův a dosazováním podučitelův, kteří zkoušky odborné nesloživše, při školách těchto přec odborně vyučovati mají.

Poměrně malé návštěvy škol měšťanských a nepoměrného návalu žactva do středních a do různých odborných škol důležitou příčinou jsou zajisté také výsady, zvláště pak úlevy v branné povinnosti, právo na jednoroční dobrovolnou službu u vojště a j. žactvu těchto ústavů propůjčené.

Kdyby byla povolena žákům měšťanských škol n. p. toliko *dvouletá dobrovolná služba u vojště,* budou školy tyto záhy přeplněny. —

Měšťanské školy bývají často bez střízlivého a objektivného soudu ortelovány. Tohoto často nerozmyšleného ortelování prospěšnější a užitečnější by bylo měšťanských škol racionálné *reformování.*

Skácíme-li sotva zasazenou pučící lípu proto, že jsme na jejím pni nalezli zárodky rakoviny?

Hledíce ku velké důležitosti měšťanských škol, jež jsou při osmileté návštěvě školní nejdokonalejším typem obecné školy, — zvláště pro průmyslové obyvatelstvo našich menších měst, musíme se přičiňovati o odklizení překážek vývoje a rozkvětu ústavů těchto. Štvaním proti měšťanským školám a jich zlehčováním třídy těchto škol zajisté nenaplníme!

Základ zdárného vývoje měšťanských škol shledáváme *v přispůsobení učebných plánův a osnov škol těchto stávajícím zvláštním a různým potřebám obcí a okresů školních,* v nichž jsou zřízeny, jak jest ustanoveno § 19. 1. školní novelly ze dne 2. května r. 1883.

Bude-li reforma vnitřního zřízení škol měšťanských vedle dotčeného ustanovení novelly školního zákona z roku 1883. racionálně provedena, nabudou zajisté školy tyto pro naše města venkovská veliké praktické důležitosti. Měněním osnov učebných bylo by arciť nemnoho pořízeno, kdyby nebylo současně postaráno o dokonalé a *přiměřené* knihy a j. učební pomůcky, kdyby

*) V Čechách připadá na 550.205 žákův *českých* škol obecných toliko 68 měšťanských škol českých, průměrně 1 škola na 8091 žákův *českých*; na 328.525 žákův obecných škol *německých* připadá 58 německých škol měšťanských, tedy 1 škola na 5664 žákův *německých.*

Dosud nejsou zřízeny měšťanské školy ve 12 školních okresech českých a v 7 školních okresech německých.

Na *Moravě* bylo v r. 1884.—85. 42 měšťanských škol německých a toliko 13 českých, ve *Slezsku* slovanské měšťanské školy dosud vůbec nejsou.

při školách těchto nebyli zřizováni důkladně *odborně* vzdělaní učitelé.

Takovou reformu měšťanských škol musíme uvítati s radostí tím větší, čím potřebnější a užitečnější jsou tyto venkovské průpravny žactva pro zemědělské, průmyslové a obchodní školy odborné. —

Při *nucené* návštěvě obecné školy jest *zrušení školného* nárokem práva a otázkou času. Školné jest zajisté nejkrutější, protože dle počtu nezaopatřených dítek rozvrhovaná daň z hlavy, již jsou nad to poměrně nejvíce postiženi nejchudší rodičové. Zrušením školného má se dostati *všeobecné hmotné úlevy* povinné návštěvy školní.

Otázka školného nebyla říšským zákonem ze dne 14. května 1869. rozřešena, § 64. tohoto zákona jest zůstaveno zemským sněmům, aby rozhodly, má-li plat školní na dále trvati, aneb má-li se zrušiti? — Zemští sněmové dolno- a hornorakouský, solnohradský, krajinský a korutanský školné již zrušily; sněm království *českého* počal již roku 1874. o zrušení školného jednati, avšak ku rozřešení této důležité otázky dosud nedospěl, ačkoliv téměř každého roku spoustou peticí okresních a obecních zastupitelstev a j. za zrušení tohoto poplatku jest zaplavován. Sněm království *českého,* ani sněmy *moravský* a *slezský* dosud ku odklizení tohoto středověkého poplatku *za nucené vzdělání mládeže* se odhodlati nemohly.

Zákon trestá rodiče za *tělesné* zanedbávání aneb týrání dítek, moderní stát nesmí dopustiti úmyslné zanedbávání obecného vzdělání a nesmí trpěti *duševní* otravování mládeže. Jestiť zajisté nevzdělanosť lidu organická sociální choroba, základ všeho nepořádku, nezřízených vášní i výstředností; vzdělání obecné jest pak nejpevnější hrází netoliko proti reakci, ale také proti výstřednostem bořivého a rozkladného radikalismu.

Nejúčinnějším lékem sociálních běd zajisté jest obecní vývoj kulturní, vzdělání *všech,* nikoliv však toliko *některých tříd* neb *jednotlivců.*

„Jiné cesty k napravení našich žalostí není, leč mládeže dobré vedení“ (Komenský.)

Proto zajisté má stát právo ku donucování *veškerých* občanů, aby dítky své do škol posýlali, a musí se ujímati nedospělých dítek i proti nedbalým a spustlým rodičům, nestarají-li se o své újmě o vychování a o obecné vzdělání dítek svých.

Vzdělanosť neprospívá toliko vzdělanému, vzdělaný občan jest *celé společnosti* prospěšným; oproti tomu jest nevzdělaný surovec *celé společnosti* nejhorším břemenem. Když pak stát v zájmu *celé* společnosti každého občana ku posýlání dítek do obecných škol *donucuje*, nemá *zajisté práva* za toto vykonávání povinnosti v zájmu celého státu ještě žádati zvláštního platu; stát jest *po-*

vinen postarati se, aby mládež v obecné škole byla vyučována zdarma.

„Vrchnosť jest opatřiti *povinna*. Povinna. pravím, opatřiti, aby mezi lidem jí svěřeným učení a cvičení bylo *pro všecky* a bylo *darmo*. Tak zajisté Bůh opatřil, aby slunce darmo všechněm tvorům svítilo, oblakové darmo všecky ovlažovaly, vítr darmo všecky províval; vrchnosti pak na místě božím jsouce, boží následovníci býti mají." (Komenský.)

„Stát rekrutuje na vojnu, protože potřebuje branné síly národa ku své ochraně. Tak rekrutuje též ve svém zájmu *dítky národa do školy*, v níž jest duch jejich execírován, aby alespoň v základných vědomostech vycvičeny byly. Kdyby někdo tvrdil, že má rekruta za to platiti, že byl na vojnu odveden, každý by se mu vysmál! právě tak nesrovnalé jest ukládati zvláštní plat za execírování ducha mládeže ve škole obecné." (Dr. Ed. Grégr.)

„Když nutíte žebráka, aby v obecném zájmu a ve svém prospěchu dítě, jež mu mělo u výživě pomáhati, do školy posýlal, nesmíte po právu k němu posýlati exekutora na vymáhání školného." (Dr. Russ.) —

Placením školného se uvádí do obecných škol zápas sociální *rozlišováním chudých a bohatých*. Již mezi žactvem tvoří se na vzájem na sebe nevražící strany proletářův a zámožných. Osvobozování od školného jest počátkem žebrání, zůstavuje vždy jedovatou trpkosť v srdci osvobozených, utlumuje mravní cit vlastní vážnosti i přičinlivosť rodičův; klade zárodky sociálního kastovnictví ve škole i v životě obecném; jest příčinou nemravné vypínavosti a domýšlivosti dítek zámožných a otravuje nenávistí a záštím srdce dítek rodičů nálezem místní rady školní za chudé veřejně zortelovaných.

A přece z příčin paedagogických a v zájmu rozumného vychovávání mládeže nemá býti *rovnosť dítek ve škole nižádným spůsobem porušována, toliko mravností a pilností se má žactvo rozlišovati*.

Z těchto růzností a sporů ve škole vznikají zajisté neblahé následky u veškerém vychování mládeže i v životě obecném.

Proto také nemůžeme se přimlouvati za zřizování zvláštních škol ku bezplatnému vychovávání chudé mládeže, jestiť to opatření nehumanní a v ohledu sociálně-politickém velice škodlivé. Školy takové počali sice v Německu zřizovati, avšak záhy je zrušili.

Jak velikým jest školné břemenem chudších tříd lidu nejzřejměji dokazují tisíce *exekucí*, jež musí býti při vymáhání školného prováděny! Exekuce tyto, jež jsou postrachem obecních správ, arciť také svědčí, že školní rady často šetříce důchodů obecních také skutečně chudé od placení školného neosvobozují. Často se také skutečný chudý, z čestné stydlivosti lekaje se úředního prohlášení za chudého, o slevení školného neuchází.

Tak se vzbuzuje ukládáním a vymáháním školného odpor rodičův a dítek proti škole i proti učitelstvu. Mohou-li dítky přilnouti ku škole a k učiteli, vidouce, že za naříkání a spílání rodičův exekutor poslední peřinu na uhražení školného *zabavuje*, slyšíce jenom láti rodiče na povinné posýlání dítek do školy, na učitele, na břemena školní? — Vybírání školného jest vůbec velikým břemenem obecních správ. —

Proti zrušení školného se mimo jiné namítá, že si ani rodiče, ani děti nebudou školy vážiti, když se bude vyučovati *zdarma*. Tedy teprvé několik krejcarů školného má přesvědčiti rodiče o důležitosti a potřebě školního vzdělání! Zkušenosť v cizině nabytá učí, že se školným návštěva školy nezvelebila. Každého dne můžeme se přesvědčiti, že by mnozí rodičové školné chutě platili, jenom kdyby *nebyli* ku posýlání dítek do školy donucováni. U nás se stalo vůbec neblahým zvykem, že školství, vyučování a vychovávání veřejné vůbec posuzuje se pouze dle toho, *co stojí.**) V této příčině můžeme se zajisté mnohému naučiti od židů, kteří při vší své hrabivosti o přiměřené vzdělání mládeže své — nešetříce nákladův horlivě pečují a po výtce proto také boje o svou existenci s takovou houževnatostí a s takovými úspěchy podnikají.

Odpůrcové zrušení školného vzbuzují obavy neprozíravých dobromyslníkův, ukazujíce k velikému rozmnožení břemen poplatnictva, jež by zrušením školného nastalo a t. d. Důvod tento jest zajisté naprosto planý, protože při zrušení školného *nejde* o zavedení *nového* břemene, ale toliko o poměrnější a o spravedlivější rozdělení břemene již *stávajícího*, t. o rozvržení schodku zrušením školného ve školních příjmech vzešlého dle *daně*, dle *majetnosti* poplatníkův, místo dle *hlav* nedospělých, školou povinných dítek. Při takovém rozvržení musí arciť bezdětní a majetnější poměrně více přispívati k nákladům školním nežli dosud a nežli rodiny četnější, avšak není-li to spravedlivo? Jest snad spravedlivější, uloží-li se toto břemeno po výtce na bedra otcův chudých rodin, kteréž jak statistika učí, obyčejně nejvíce dítek mívají a kteréž také daní z krve, povinností brannou, jakož i

---

*) Ku objasnění *poměrného* nákladu na naše obecné školství připojujeme tento přehled: Obecných škol jest

		žáků:	Na 1 školu připadá obyvatelů:	1 žák připadá na obyv.:	Na 1 školu připadá žáků:	Průměrně platí 1 obyv. na 1 školu:
v Rakousku a v Uhrách	29.000,	3 mil.	1300	12	104	— zl. 84 kr.
v Německu	60.000,	6 »	700	7	100	1 » 48 »
ve Francii	71.000,	5 »	500	7	66	— » 74 »
ve Španělsku	29.000,	2 »	600	10	56	— » 70 »
v Italii	47.000,	2 »	600	14	40	— » 42 »
v Rusku	32.000,	2 »	2300	65	36	— » 14 »
v Anglii	58.000,	3 »	600	11	52	— » 93 »

nepřímými daněmi a státními monopoly poměrně více jsou stiženy nežli rodiny boháčův a velikých statkářův?

Tací odpůrcové zrušení školného nepostihují arciť obecnou důležitosť obecného vzdělání lidu a proto úzkoprse odporují opatřování tohoto vzdělání obecným nákladem celé společnosti.

Individuální a sociální prospěch a užitek obecného vzdělání není arciť lze přesně rozlišiti, avšak povšechně nemůže býti vyvráceno pravidlo, že každý cizích služeb a veřejné bezpečnosti vůbec a poměrně tím *více* potřebuje, čím jest zámožnější. Šířením vzdělání obecného rozmnožuje se účinnosť takových služeb; šířením obecného vzdělání přibývá veřejné bezpečnosti, utužuje se veřejný pořádek a t. d. Z toho zajisté *každému*, zvláště pak bohatému poměrně větší prospěch a zisk vzchází nežli chudému, kterýž byl již posýláním svých dítek do 14 let do školy státu nepoměrně velikou oběť přinesl.

Nepřispívejte ku vychování chudé mládeže ve školách obecných, budete tím více přispívati na opatření káranců a zločinců v káznicích a v žalářích! —

Při povinném navštěvování obecné školy *není* ani jediného platného a bytelného důvodu proti zrušení školného. Občanskou povinností naší jest, abychom v zájmu školy, kultury i státu neustali v boji za zrušení školného, až *svobodné vyučování ve škole obecné se stane skutkem.**)

Dlouholetý spor o zrušení školného v království českém dospěl konečně na sněmu zemském ku při, *mají-li zrušením školného ve příjmech školních* vzešlý schodek uhražovati okresy, čili země?

Situace při řešení sporu tohoto jest jasná. V království českém bylo na r. 1885. předepsáno 26,229.240 zl. přímých daní, školné vynášelo 1,665.361 zl.; kdyby mělo býti uhražováno zemí, musila by býti uložena 6·48 proc. přirážka ku přímým daním; kdyby byly dosavadní samostatné městské školní okresy (Praha,

---

*) Nejpokročilejší liberálové nezůstávají toliko při zrušení školného, při bezplatném vyučování, naléhají, aby se stát také o *veškeré* vychování a opatření mládeže ku navštěvování školy *donucované* staral.

Rozumují takto: Nucenou návštěvou školy uložena jest chudému povinnosť mnohdy nesnesitelná, má se vzdáti pomoci svých dítek u výživě a má je po čas návštěvy školní, sám hlady zmíraje, ještě živiti. Břemeno toto ukládá se žebrákovi v zájmu veřejném, protože vzdělání dítek jeho jest nezbytnou, společenskou potřebou; proto jest společnosť z povšechného vzdělání občanstva těžící povinna také o vyživení mládeže, jíž chudým spoluobčanům po čas nucené návštěvy školní odnímá, se postarati; protože jinak při všech donucovacích prostředcích v přemnohých případech bude bída mocnější a právě ty dítky, o jichž vychování by nejvíce mělo býti postaráno, chudými rodiči, jež se bez jich přispění vyživiti nemohou, přece do školy nebudou posýlány.

Ve Francii zřizují státem podporované dobročinné jednoty ku vyživování návštěvou školy povinného žactva, zvláště pak ku opatřování žákův přespolních, kteří musí po celý den ve škole zůstati, potravou.

Liberec a Královĕ Hradec) vyjmuty, vzrostla by tato přirážka na 7·86 proc. Kdyby však výnos školného měl býti opatřen školními okresy, musilo by vybírati 18 okresů školních (9 českých, 9 německých) menší nežli 6·5 proc. přirážku, 22 okresů (12 č., 10 n.) by vybíralo přirážku 6·6—8 proc., 33 okresů (22 č., 17 n.) 8—11 proc., 12 okresů (7 č., 5 n.) 11—19 proc. a 13 okresů (7 č. a 6 n.) 13—17 proc.[1])

Při uhražování těchto nákladů nastala by také veliká různosť břemen ve školních okresech národně smíšených.[2])

Uhražováním školného dle okresů by zůstalo při nepoměrném rozdělení tohoto břemena, jímž by byly opět chudé okresy a chudší obyvatelstvo poměrně nejvíce stiženo, a proto musíme důsledně trvati netoliko na zrušení školného, ale také na uhrazování schodku tím v důchodech školních vzešlého přímo *celou zemí.* —

Často se touží, že naše donucovací prostředky: *peněžité pokuty a věznění* nedbalých rodičů ku zvelebení návštěvy obecných škol nedostačují. *Ve Francii* navrhoval svého času ministr *Ferry*, aby rodiče dítky do školy nedbale posýlající byly trestány nejprvé důtkou maireovou, zapsáním do seznamu nedbalých otců, dočasným zbavením politických práv, zbavením nedbalých otců způsobilosti ku zastávání veřejných úřadů, jakož i *aby rekruti čísti a psáti neumějící* byli *odváděni na delší dobu k vojsku* a j.

Ku zvelebení návštěvy školní valně by přispělo, kdyby nesměl nikdo přijat býti do učení se řemeslu, nepředložil-li řádného vysvědčení školy obecné a t. d.

Tím by se také řemeslům valně prospělo, vždyť nalezáme dosud při řemeslech učně i tovaryše, kteří se ani čísti ani psáti řádně nenaučili.

A tací průmyslníci mají konkurovati s velkým průmyslem a dobývati řemeslu zlaté dno! —

Neustále množí se žaloby rodičův, jakož i vychovatelův na přílišné *přetěžování žactva* ve školách vůbec, v obecných školách pak zvláště.

---

[1]) Okres *karlínský*, platící 650.620 zl. přímých daní, vybíral by 4·3 proc., okres *Král. Vinohradů*, platící 415.570 zl. přímých daní, platil by 4·3 proc., okres *smíchovský* (936.110 zl. přímých daní) vybíral by 4·8 proc. přirážku a t. d. Oproti tomu by *český* okres *lanškrounský* 66.290 zl. povinných daní) platil 15·5 proc., okres *jilemnický* (72.530 zl. přímých daní) 16 proc., okres *sušický* (68.340 zl. přímých daní) 16·9 proc. přirážku a t. d.

[2]) Český okres *lanškrounský* by platil 15·5, německý 10·2 proc.; český okres *broumovský* 11·1 proc., německý 7·4 proc., český okres *budějovický* 7·7, německý 4·0 proc., český okres *jindřicho-hradecký* 10 proc., německý 12·5 proc., český okres *litomyšlský* 7·1 proc., německý 8·7 proc., český okres poličský 13·4, německý 9·4 proc., český okres *prachatický* 10·1, německý 11·4 proc., český okres *sušický* 16·9, německý 13·8 proc., český okres *trutnovský* 7·6, německý 10 proc., český okres *žamberský* 13·6, německý 15·8 proc. a t. d.

Největší přítěží vyučování v obecných školách jest zajisté neustálé rozšiřování *vyučování české mládeže němčině již v nejnižších školách českých, jakož i přijímání dítek do škol, v nichž nejsou vyučovány svým jazykem mateřským.*

Přetížení žactva českého vyučováním němčině důkladně a věcně objasnil a přímo vypočítal na valném sjezdu učitelském v Praze r. 1886. učitel *Josef Sokol,* jehož duchaplné vývody vrcholí v platně dokázaném tvrzení: „Kdo dá šestileté dítě *české* do školy *německé* a žádá, by s německými dětmi drželo stejný krok, ukládá mu, by přímo v okamžiku nahradilo 7300 hodin duševní činnosti, čili aby v 80 hodinách prvního měsíce školního učení vyvíjelo činnost *91krát větší,* než dítě německé.“ —

Vyučování české mládeže němčině se šíří netoliko nezřizováním potřebných *veřejných* škol českých, ale také přijímáním české mládeže v nejútlejším její věku do veřejných a do soukromých škol *německých,* jež jest usnadněno vynesením zemské školní rady pro král. české ze dne 8. srpna 1881., jímž se zřejmě dovoluje přijímání dítek také do obecných škol, v nichž *nebudou vyučovány jazykem mateřským.*

Nařízením tímto dostalo se snad i proti vůli jeho původcův podpory poněmčování zvláště chudé mládeže české, *mládeže dělníkův českých* a j.

Zakládání českých škol v obcích většinou německých, v nichž neprovedením platných zákonů školních o vychování školní mládeže veřejnými školami postaráno nebylo, překáží odpůrcové naši po výtce také přímým i nepřímým donucováním české mládeže ku navštěvování *německých* škol a t. d. zlehčujíce naše snahy k napravení těchto křivd čelící posupným tvrzením, že německé obyvatelstvo zřizováním českých škol pro *české dělníky* zbytečně drážďíme a podněcujeme a t. d.

Ustanovení o potřebě a o povinnosti ku zřizování veřejných obecných škol *vůbec,* tedy i škol českých, jsou našimi školními zákony *všeobecně stejně* vyměřeny a nejvyšší správní soud svými opětnými nálezy dávno již rozptylil veškeré, umělé a zúmyslně vyvolané spory o správný výklad těchto ustanovení zákonných.

Stále rostoucí návštěva českých soukromých škol jest zajisté nejlepším svědectvím o jich nezbytné potřebě a důkazem, že podle platných zákonů v městech a obcích těch dávno měly býti zřízeny *veřejné* školy české.

Avšak i kdyby bylo pravda, že české školy n. p. v Nyřanech, v Teplicích, v Duchcově, v Oseku a j. po výtce *českému dělnictvu* prospívati budou!

Což pak našimi zákony školními jest dělník z dobrodiní veřejného obecného vzdělání řečí mateřskou vyloučen?

Vychovávání mládeže dělnické, dorostu dělnictva ve školách obecných řečí mateřskou jest zvláště za našich dnů a v Rakousku

netoliko z příčin didaktických a paedagogických, ale také v ohledu *sociálně politickém* na nejvýše důležito.

Schäffle tvrdí, že se při *různých národnostech* naší říše sociální demokracie v Rakousku nikdy nemůže tak sebrati a zorganisovati jako v Německu; a proto že bude Rakousko po všecky časy záštitou proti násilným převratům sociálním, aniž by se musilo děsiti sjednocené revoluční armády sociální demokracie atd.

Národní vědomí, láska k domovině, vlastenectví zajisté zušlechťuje a vytřibuje povahy, povznáší a sílí mravně dělnictvo.

Láska k vlasti, národní sebevědomí, národní hrdosť jest zajisté pevná hráz proti příboji zhoubných vln anarchismu, kterýž netoliko lásku k vlasti, ale také ideu domoviny ničí a hubí.

Tato hráz proti přívalům internacionálního anarchismu musí býti upevňována šířením a sesilováním *národního sebevědomí, vlastenectví v dělnictvu,* tedy vychováváním dorostu dělnického mateřskou řečí ve vlasteneckém duchu národním.

„Od procitnutí až do smrti musí dítě neustále vlasť a toliko svou vlasť viděti;“ — napsal již před 100 lety *Rousseau*. „Láska k vlasti jest naší přední povinností, druhým náboženstvím. Pěstování lásky k vlasti jest nejčelnějším příkazem národního vychování mládeže,“ — napsal učený *Doupauloup*.

Odnárodňování mládeže ve škole prohlašuje *Schäffle* za „nejsurovější zločin.“ Ve škole obecné, v níž se mládež ani otčenáš nesmí modliti řečí mateřskou, vychovávají se netoliko národní odřezanci a janičáři, ale také *nihilisté*, taková škola jest nejnebezpečnějším pařeništěm *anarchismu,* jejž lze zajisté racionálněji vyhubiti rozumným, *národním* vychováním dělnické mládeže, nežli nejpřísnější policií a nejpříkřejšími zákony proti socialistům a j.

K tomu by zajisté pečlivěji měli přihlížeti zvláště ti reformátorové, kteří pro národní naše potřeby jasného citu nemajíce v opravách sociálně-politických spasení ohrožené společnosti vyhledávají. Toho by měli býti pamětlivi také ti novověcí feudalové, kteří své české dělníky hrozbami a t. d. donucují ku posýlání dítek do německých škol. Může-li národně uvědomělého otce dělníka stihnouti větší a těžší pokoření, jako když svým chlebodárcem, jak se bohužel tak často děje, vyhrožováním propuštěním z práce a t. d. jest donucován ku vydání svých dítek k odnárodnění ve školách německých?

Dělník musí při své bídě tomuto nátlaku podléhnouti, avšak tímto terrorismem dospívá teprv k plnému poznání své nezměrné bídy a za takových poměrů zanevírá netoliko na svého tyrana, ale na celou společnosť, jež takové násilí dopouští. Tak se vychovávají pretoriáni anarchismu!

Proto také odporují výstřední, anarchismem uchvácení živlové v kruzích dělnických sílení a mohutnění národního vědomí

a vlastenectví v dělnictvu, proto však jest vychovávání dorostu našeho dělnictva v duchu národním řeči mateřskou veledůležitým úkolem naší politiky vyučování.

Odpůrcové naši národní celý svět pobouří, modli-li se některé dítě německých rodičův ve škole *český* otčenáš, avšak ve jménu kultury trvají na nepřirozeném poněmčování tisícův dítek dělníkův českých, posmívajíce se ještě jejich chudobě, jejich odvislosti od německých kapitalistův!

Honosíce se, že naše české dělnictvo převážnou většinou dosud proniknuto jest povznášející a zušlechťující láskou ku své drahé domovině, že při každé příležitosti osvědčuje své vlastenectví netoliko slovy ale také skutky, vzornou obětavostí svou k účelům národně-kulturním a j., nesmíme dopustiti, aby tyto jiskry v srdcích dělníků českých odnárodňováním její mládeže násilně byly udušovány, alebrž musíme opatřiti zákonnou ochranu proti znásilňování českých dělníkův při vychovávání jejich mládeže německými podnikately. Cestu k tomu cíli naznačil prof. *Kvíčala* svým návrhem na provádění rovného práva, na ochranu národních menšin v obecných školách v království českém. Návrh tento založen jest v zásadě, že smí býti dítky návštěvou školy povinné přijímány toliko do takových škol obecných, v nichž budou vyučovány jazykem mateřským.

Kvíčalův návrh vyhovuje elementárním, obecně uznaným zásadám didaktickým, jest samozřejmým nárokem práva a humanity, a přec nalezá tato zvláště za nynějších poměrů přímo nezbytná reforma nesčíslných zřejmých i skrytých nepřátel, kteří dosud dovedli zmařiti vyřízení její na sněmě království českého.

Důsledným provedením zásady v návrhu Kvíčalově obsažené, byl by učiněn rozhodný krok ku zastavení bojů o školu, jež odpůrcové naši arciť přímo úmyslně neustále podněcují. Není-li takovým podnětem n. p. návrh *Scharschmidův,* jímž mají poněmčování ve školách dosud pootevřené dvéře býti otevřeny do kořán? —

Proti návrhu Kvíčalovu činí některá skupení četných jeho odpůrcův zásadnou námitku, že *obmezuje přirozené právo rodičův ku vychování svých dítek.* Což uznává moderní zákonodárství toto právo rodičův ku svým dítkám v plném jeho rozsahu a dosahu? Není-li toto právo vůbec také povinnou, nucenou návštěvou školy, přesně a obecně stejně stanovenými plány vyučování a t. d. obmezeno? Srovnává-li se s tímto právem nucená povinnosť branná a j.?

A nechrání-li návrh Kvíčalův toto právo chudých dělníkův naproti nejhoršímu násilnictví jejich chlebodárcův?

Avšak i kdyby základní zásadou návrhu Kvíčalova toto právo skutečně bylo rodičův obmezeno, námitky v příčině té činěné

musily by umlknouti, protože jde návrhem tímto o uhájení nejsvětějších zájmův národa a společnosti.[1]) —

Důležitý úkol v těchto snahách připadá zajisté netoliko našim místním a okresním školním radám, ale také našemu *učitelstvu.*

„Učiteli českému a učitelce české," — pravil Sokol na valném sjezdu pražském, — „ukládá národní i vlastenecká povinnosť, aby obecenstvu našemu dokázali, kterak kultem němčiny zlehčujeme a ubijíme vlastní svou národnosť. Nerozšiřujme tedy kultu němčiny, ale *zúžujme* jej. Za to pak rozšiřujme *národní vědomí* do *všech vrstev,* povzbuzujme mládež k tomu, aby z lásky k národu uměla se odříkati prospěchu, který by jí tu a tam vzešel z nemístného pěstování němčiny."

„Nevychovávejme šašků masopustních, kteří dnes dovedou si nastrčiti škrabošku horlivých národovců, zítra pak larvu kovaných Němců. Nevychovávejme ani obojživelníků, ani dvoujazyčných ještěrek. *Vychovávejme Čechy opravdové, Čechy upřímné, Čechy takové, kteří hotovi jsou za národnosť svoji podstoupiti to, co podstoupili praotcové naši za svoje přesvědčení náboženské."*

„Nedostane-li se českému národu znova jeho přirozeného práva jazykového, *ostaneli nám němčina stále jazykem nezbytným,* tu odsouzen jest národ náš poznovu k smrti *jen proto, aby soused* nemusil *vrátiti dědictví bez práva ujaté."* [2]) —

V.

Ačkoliv o důsledné provedení národní rovnoprávnosti také ve *středních školách* neustále zápasiti musíme, ačkoliv se dosud zřízení každé české střední školy, ano každé při české střední škole potřebné třídy s velikým úsilím domáhati a své dobré právo také v tomto oboru veřejného vyučování *proti* státním orgánům i při nejvyšších soudních dvorech říšských hájiti musíme, učinili jsme přec také za těchto nepříznivých zevních poměrů, zvláště od r. 1860. pokrok veliký.[3])

---

[1]) Ku odklízení mnohých palčivých sporů při zřizování škol by zajisté přispělo zákonné upravení *zřizování škol pro národní menšiny ve smíšených obcích nákladem zemským.* O tomto návrhu bylo sice v časopisech a ve spolcích horlivě uvažováno, na českém sněmě zemském dosud učiněn nebyl. —

[2]) O významu národního vychovávání mládeže řečí mateřskou důkladně pojednává klassický spis: *„Němčina a naše národní potřeby."* (Vyd. r. 1883. u J. R. Vilímka) a *„Die Unterrichtssprache unserer Volksschule."* (Praha 1884.)

[3]) Veledůležitým pramenem dějin našich středních škol jsou zajisté výroční programy ústavů těchto, tvořící té doby již velezajímavou literaturu brožurkovou.

V létech padesátých byly toliko akademické gymnasium na Starém Městě a česká reálka v Praze, pak vyšší reálka v Kutné Hoře nazývány českými školami, avšak také tyto ústavy byly přičiněním rady *Maresche* a jeho patrona místodržitele *Mecséryho* záhy tak poněmčeny, že se při nich mimo náboženství a češtině po česku toliko na zapřenou vyučovalo. Tehdejší poměry v našich středních školách nejzřejměji objasňuje obecně známá historie Klicperova ředitelství na akademickém gymnasiu staroměstském. Tehdáž byly i podreálky v ryze českých městech cele poněmčeny, o českých odborných školách nebylo ani potuchy, technika i universita byly ryze německé a t. d.

Na *Moravě* a ve *Slezsku* se lid náš ani neodvážil za své právo ve veřejných školách hlasu svého pozvednouti.

Roku 1860. bylo:

	gymnasií		reálek	průměrně připadal 1 žák
	úplných:	nižších:	úplných:	středních škol na
v Čechách	17	5	1	577 obyv.
na Moravě	6	2	1	605 „
ve Slezsku	3	0	0	605 „

Ještě v prvých létech šedesátých bylo na t. zv. českých středních škol po výtce němčině vyučováno, na Moravě byla prvá česká gymnasia v *Brně* a v *Olomúci* teprv po válce r. 1866. založena.

Roku 1870. navštěvovalo gymnasia v Čechách 5137 Čechů, 2827 Němců; reálky 2333 Čechů, 1655 Němců.[1]) Roku 1874. připadal 1 žák střední školy v Čechách průměrně na 347, na Moravě na 257, ve Slezsku na 399 obyv.[2])

Středních škol bylo:

	gymnasií a reálných gymnasií			reálek	
	českých s žáky	německých s žáky	utrakv. s žáky	českých s žáky	němec. s žáky
v Čechách r. 1861.	10. 2656,	6. 1396,	7. 2577,	4. 1617,	4. 1293
„ „ 1884.	31. 11436,	22. 5292,	— —	7. 2566,	9. 1691

---

[1]) R. 1870. navštěvovalo česká gymnasia na Starém městě v Praze 652 žáků, gymnasium budějovické 302, mlado-boleslavské 178, jičínské 365, králové-hradecké 496, rychnovské n. K. 185, litomyšlské 246, německo-brodské 229, jindřicho-hradecké 311, písecké 282, klatovské 295, slanské 55 a benešovské 66 žákův. Česká reálná gymnasia čítala v Praze 400 žákův a t. d.; české reálky v Praze 524, v Písku 222, v Rakovníku 128, v Kutné Hoře 127 žáků a t. d.

[2]) Roku 1874. byla *česká* gymnasia a reálná gymnasia v Praze (3), v Budějovicích, v Jindř. Hradci, v Písku, v Ml. Boleslavi, v Jičíně, v Hradci Králové, v Rychnově nad Kněžnou, v Litomyšli, v Něm. Brodě, ve Slaném, v Benešově, v Příbrami, v Rokycanech, v Domažlicích, v Pelhřimově, v Třeboni, v Klatovech, v Chrudimi, v Táboře. Na Moravě v Brně, v Olomúci, v Přerově, v Třebíči a ve Valašském Meziříčí.

Středních škol bylo:

	gymnasií a reálných gymnasií						reálek			
	českých	s žáky	německých	s žáky	utrakv.	s žáky	českých	s žáky	němec.	s žáky
na Moravě r. 1860.	—.	—	9.	2720,	—	—	—	—	4.	1491
„ „ 1884.[1])	4.	3312,	16.	2667,	2.	—[2])	3.	1307,	12.	1700
ve Slezsku „ 1860.	—.	—	3.	1018,	—	—	—	—	1.	495
„ „ 1884.[3])	1.	206,	5.	986,	—	—	—	—	4.	853

Roku 1884. bylo učitelů při středních školách v Čechách 1352, na Moravě 612, ve Slezsku 166, v zemích koruny české 2130, v celé polovici říše 4784.

Roku 1884. připadala průměrně 1 střední škola

	na km^2	obyvatelů	1 žák střední školy na
v Čechách	753	82.118	261 obyv.
na Moravě	601	58.872	233 „
ve Slezsku	515	57.758	243 „
v Haliči	2533	198.994	482 „
v Dalmácii	2138	82.680	596 „
v celé polovici říše	1195	90.445	313 „

Roku 1885. bylo *českých* středních škol

	státních				soukromých				Dohromady	
	gymn. a reál. gymn.	reálek	dohromady	žáků	gymn. a reál. gymn.	reálek	dohromady	žáků	škol	žáků
v Čechách	21	8	29	9926	10	5	15	3393	36	13.319
na Moravě	7	2	9	2939	1	2	3	572	10	3511
ve Slezsku	—	—	—	—	1	—	—	157	1	157
v zemích koruny české	28	10	38	12.865	12	7	18	4122	17	16.987[4])

[1]) České školy reálné byly v Praze, v Kutné Hoře, v Písku, v Rakovníku, v Hradci Králové, v Pardubicích, v Litomyšli, v Kolíně a v Jičíně; na Moravě v Prostějově a v Telči.

[2]) V žactvu při českých a při německých gymnasiích připočítáno jest žactvo obou gymnasií utrakvistických.

[3]) Ve Slezsku navštěvovalo r. 1884. gymnasia 208 a reálky 110 Poláků.

[4]) Dle programů českých středních škol za školní r. 1885.—86. vydaných bylo v tomto školním roce při

gymnasiu	tříd:	profesorů:	žáků:	výborně prošlo:	neprošlo:
akademickém v Praze	16,	33,	572,	154 žáků,	34 (6 proc.) žáků,
na Novém Městě v Praze	16,	37,	602,	139 „	59 (9 „) „

Roku 1884. bylo od placení *školného*

	na gymn. a reál. gymn.			na reálkách		
	osvob. žáků:	stipend. bylo:	školné vyneslo:	osvob. žáků:	stipend. bylo:	školné vyneslo:
v Čechách	7114	705	184 361 zl.	1510	74	50.948 zl.
na Moravě	1979	276	72.354 „	1103	37	33.093 „
ve Slezsku	462	108	18.544 „	259	18	11.883 „
v zemích koruny české	9555	1089	275.259 „	2872	129	95.924 „
v celé polovici říše	21.214	2885	633.108 „	5250	359	218.107 „

Dle programů českých středních škol za školní r. 1885.—86. vydaných bylo v tomto školním roce při

gymnasiu	tříd:	profes-sorů:	žáků:	výborně prošlo:		neprošlo:	
na prvém čes. reál. gymn. v Praze	14,	28,	528,	96	žáků,	65 (12 proc.)	žáků,
„ obecním reál. gymn. v Praze	16,	39,	557,	138	„	47 (9 „)	„
„ gymnasiu v Hr. Králové	16,	35,	558,	141	„	24 (4 „)	„
„ „ v Písku	10,	23,	374,	103	„	16 (4 „)	„
„ „ v Jindř. Hradci	9,	19,	305,	80	„	15 (4 „)	„
„ „ v Domažlicích	8,	14,	246,	78	„	16 (7 „)	„
„ „ v Německém Brodě	8,	17,	356,	91	„	40 (11 „)	„
„ „ v Budějovicích	16,	32,	531,	178	„	19 (3 „)	„
„ „ v Ml. Boleslavi	13,	26,	417,	113	„	20 (4 „)	„
„ „ v Slaném	8,	16,	290,	88	„	15 (5 „)	„
„ „ v Rychnově n. Kn.	10,	19,	349,	96	„	27 (7 „)	„
„ „ v Čáslavi	4,	11,	149,	52	„	12 (8 „)	„
„ „ v Jičíně	11,	25,	391,	80	„	16 (4 „)	„
„ „ v Pelhřimově	5,	10,	143,	?	„	? — „)	„
při reálných gymnasiích							
v Chrudimi	12,	26,	429,	111	„	37 (9 „)	„
v Nov. Bydžově	8,	19,	312,	97	„	21 (6 „)	„
v Litomyšli	9,	27,	315,	92	„	11 (3 „)	„
v Táboře	13,	25,	337,	68	„	30 (9 „)	„
v Klatovech	9,	21,	345,	92	„	16 (4 „)	„
v Kolíně	11,	25,	364,	101	„	13 (4 „)	„
v Příbrami	11,	35,	393,	98	„	30 (10 „)	„
v Plzni	15,	32,	528,	143	„	16 (3 „)	„
v Třeboni	4,	9,	92,	15	„	7 (8 „)	„
při vyšších reál. školách a reál. gymnasiu v Kutné Hoře	9,	22,	266,	48	„	16 (7 „)	„
Při reálce matičné v Budějovicích	2,	6,	100,	25	„	3 (3 „)	„
„ „ v Pardubicích	10,	23,	350,	86	„	15 (4 „)	„
„ „ v Karlíně	10,	24,	332,	90	„	21 (6 „)	„

Na *Moravě* bylo při gymnasiích

	tříd:	profes-sorů:	žáků:	výborně prošlo:		neprošlo:	
v Brně	14,	25,	532,	101	žáků	41 (8 proc.)	žáků
v Olomúci	16,	26,	574,	106	„	62 (11 „)	„
v Kroměříži	8,	13,	345,	73	„	30 (8 „)	„
v Uh. Hradišti	5,	9,	229,	62	„	40 (17 „)	„
při reál. gymnasiu v Přerově	15,	30,	497,	91	„	37 (7 „)	„
„ reálkách v Brně	10,	22,	272,	63	„	18 (8 „)	„
v Prostějově	10,	17,	223,	24	„	25 (11 „)	„
ve *Slezsku* při gymn. v Opavě	6,	11,	204,	36	„	31 (15 „)	„

Bylo tedy v zemích koruny české od školného osvobozeno 46·9 proc. žáků středních škol; školné při středních školách obnášelo v těchto zemích 43·6 proc. Stipendistů bylo v zemích koruny české 37·2 proc.[1])

Ku objasnění našeho národního vývoje ve středním školství přispěje zajisté porovnání nákladů *státních* na naše střední školy *české* z r. 1880., kdy opět za našeho spolupůsobení na říšské radě byl vyřízen prvý rozpočet státní s náklady na tyto školy na r. 1886. svolenými.

Státní náklady byly rozpočítány při *českých* státních středních školách

	na r. 1880.			na r. 1886.		
	gymn. a reál.			gymn. a reál.		
	gymnasií	reálek		gymnasií	reálek	
v Čechách	10	3	387.748 zl.	22	6	859.972 zl.
na Moravě	3	1	125.487 „	5	1	178.803 „
ve Slezsku	—	—	—	—	—	—

Mimo to udílel stát r. 1880. v Čechách 7 českým středním školám obecním 23.000 zl. (r. 1886. 24.500 zl.), na *Moravě* české reálce v Telči r. 1886. 2000 zl. subvencí a vydržoval utrakvistické gymnasium v Třebíči nákladem 13.573 zl. (roku 1886. 18.069 zl.)[2])

Roku 1886. jest tedy v zemích koruny české 34 státních gymnasií a reálek českých, jež vydržuje stát nákladem 1,038.775 zl. oproti roku 1880. přibylo tedy 17 (100 proc.) českých státních středních škol a náklad ústavů těchto vzrostl o 525.540 zl. neb o 102·4 proc.

---

[1]) Při všech středních školách v naší polovici říše bylo r. 1883.—84. 3233 stipendií s ročním výnosem 377.504 zl., tedy při těchto ústavech požívalo 4·73 proc. všech žáků stipendia, a to bylo při středních školách

		roční výnos:	průměrný výnos:
v Čechách	770 stipendií	92.704 zl.	120 zl. 40 kr.
na Moravě	321 „	24.911 „	77 „ 61 „
ve Slezsku	126 „	7671 „	60 „ 88 „
v zemích koruny české	1217 stipendií,	125.286 zl.	102 zl. 93 kr.

Připadalo tedy na země koruny české 37·6 proc. stipendií, a 33·2 proc. jich výročního výnosu.

V roce 1884. bylo nových stipendií pro studující zřízeno

		nadační jistina:	výnos stipendií:
v Čechách	17	29.815 zl. 46 kr.	1490 zl. 57 kr.
na Moravě	12	15.500 „ — „	775 „ — „
ve Slezsku	—	— „ — „	— „ — „
v celé polovici říše	55	108.598 „ 20 „	5112 „ 97 „

[2]) Na r. 1886. svolil sněm král. Českého subvence *českým* reálkám v Rakovnice a v Králové Hradci, pak *německým* reálkám v Litoměřicích, v Č. Lípě a v Karlíně po 5000 zl. Na týž rok svolil sněm *moravský* na vydržování zemských reálek a gymnasií, jakož i na vydržování obecních středních škol 249.884 zl. (r. 1884. 224.761 zl., r. 1885. 233.545 zl.). Sněm *slezský* povolil na r. 1885. subvence 2 gymnasiím 5700 zl., a 3 reálkám 9200 zl., mimo subvenci 1000 zl. evangel. učitelskému ústavu v Bělé.

Z rozkvětu našeho středního školství vzešly našemu kulturnímu snažení vůbec prospěchy, jež té doby plnou měrou, cele a důstojně ještě ani oceniti nemůžeme.

Jak veliké získalo si na př. učitelstvo českých středních škol zásluhy o rozšíření vlasteneckého ruchu, o zorganisování kulturní práce národní, o vývoj a o rozkvět naší literatury atd.? Učitelstvo českých středních škol po drahné doby mělo a dosud má veliký podíl v naší literární produkci, a jest po výtce také jádrem našeho čtenářstva, našich literárních konsumentův.*) —

V Čechách připadá 1 státní střední škola německá asi na 25.000 Němcův, jedna státní střední škola česká asi na 119.000 Čechů; na Moravě 1 státní škola střední německá na 44.922 Němcův, 1 české státní škola střední na 188.416 Čechů.

Na *Moravě* vydržuje země pro 628.907 Němců 2 reálná gymnasia a 9 reálek, pro 1,507.328 Čechů vydržuje toliko 2 reálky a *žádné* gymnasium!

---

*) O těchto platných zásluhách učitelstva středních škol českých o vývoj české literatury učinil prof. *K. Tieftrunk* o valném sjezdě professorů českých středních škol v červnu 1886. důkladné a velmi zajímavé přednesení, poukazuje především k tomu, že ze řad těchto učitelův ve starší době mimo jiné vyšli: tichý genius Jos. Jungmann, Václ. Klicpera, Jos. Chmela, Fr. Šír, Kar. S. Macháček, Vojtěch Sedláček, Jos. Frant. Smetana, Václ. Zigmund, Al. Václ. Svoboda, Ant. Liška a j. Z vynikajících spisovatelův novější doby byli neb jsou professory českých středních škol: Adolf Heyduk, Jiljí V. Jahn, J. V. Sládek, dr. Fr. Jeřábek, Fr. Bartoš, Šmilovský, Ferd. Schulz, Al. Jirásek, Em. Miřiovský, Č. Vyhnis a j. V *děje-* a *zeměpisectví* vynikli: Zap, Ant. Maloch, Fr. Kalousek, Rezek, Ant. Zoubek, Tom. Bílek, Aug. Sedláček, Mart. Kolář, Fr. Slavík, Boh. Miltner, Jos. Vávra, Jan Řehák, dr. Just, Prášek, dr. Winter, Jos. Lacina, E. Tonner, Kar. Šmídek, Václ. Royt, Havelka, řed. Prasek, Jan Lepař, řed. Křížek, Fr. Kořínek, dr. Píč, dr. Gabler, Ninger, Novák, Sobek, Fr. Šembera, Jos. Erben, Tille, Jar. Vlach, Řežábek, J. Řehák, Metelka, Zdeněk, Al. Studnička a j. V *cestopisectví* vyniká zvláště Wünsch: *historii literatury* základ položili Jungmann, Zelený, Tieftrunk a j. V oboru tom pracují Zoubek, Truhlář, Novák, Prusík, Spiess, Fr. Bílý, Šafránek, Čížek, Hora a j. *Jazykovědu* pěstovali: V. Zigmund, Edv. Novotný, Bartoš (Dialektologie moravská), J. Kosina, Prusík, Prasek, insp. Svoboda, Gebauer, Kott, Patočka, O. Slavík, Maděra, Mourek, Schulz, Jindř. Niederle, Velišský, Petr Durdík, Cimrhanzl, dr. Král, Neudörfel a j. V l. 1882.—1885. přispívalo do filologických listů 57 spisovatelů, mezi nimiž bylo 36 professorů škol středních. Překlady klassiků římských a řeckých do češtiny opatřili po výtce prof. středních škol. *Bohoslovecké* spisy sepsali: Frencl, Štulc, Šmídek, Karlík a j.; díla *filosofická* vydali dr. Jos. Durdík, dr. G. Lindner, dr. Čupr, V. Jandečka a j. Pracemi *mathematickými* vynikli: P. Šimerka, V. Jandečka, A. Pánek, M. Pokorný, dr. Bernhard, Hromádko, Jarolímek, Augustin, Sobička, Smolík, Strnad, Hejzlar, Vaněček a j. V l. 1882. až 1885. bylo mezi 77 spolupracovníky časopisu pro mathematiku a fysiku 41 prof. škol středních. Mezi *přírodozpytci* a *lučebníky* nalezáme: Krejčího, Kotala, Pažouta, J. J. Jahna, V. Starého, Nekuta, Jehličku, Em. Purkyni, Bauše, Hansgirga, Hobzu, Jos. Nováka, E. Bořického, Bártu, Rosického, dr. A. Majera, Kliku, Hromádku, Smolíka a j. *Paedagogickými* spisy prosluli: Wenzig, Lindner, Bartoš, Havelka, Zoubek a j. Mezi 246 spolupracovníky Slovníka Naučného bylo 70 profesorů středních škol.

Ve Slezsku *není* dosud ani jediná státní střední škola slovanská, ačkoliv v této zemi stát r. 1886. vydržuje 9 německých gymnasií a reálek nákladem 221.580 zl.[1])

Roku 1885. bylo v naší polovici říše vůbec 157 německých, toliko 57 českých gymnasií a reálek; 1 střední škola německá připadá na 51.911 Němcův, 1 český střední ústav na 90.893 Čechů. Při stejném duševním nadání a při stejných kulturních potřebách českého a německého obyvatelstva v zemích koruny české dosud stávající *státní* střední školy *české nestačí* kulturním potřebám našim. Při poměrném nedostatku českých středních škol *vůbec*, *státních* českých škol středních pak zvláště jsou české střední školy po výtce přeplněny, německým středním školám nedostává se namnoze žákův, ačkoliv i čeští žáci při nedostatku českých ústavů valně je navštěvují.[2])

Roku 1883.—84. čítaly *veškeré* veřejné střední školy v naší polovici říše (počítáme i soukromé žáky) 68.327 žáků, mezi nimiž bylo

					dle sčítání lidu r. 1880. bylo v naší polovici říše vůbec:	
Čechů	19.136	neb	28·01	proc.	23·77	proc.
Němců	32.033	„	46·88	„	36·75	„
Poláků	9558	„	13·99	„	14·86	„
Rusínů	1987	„	2·91	„	12·81	„
Slovinců	1716	„	2·51	„	5·23	„
Srbů a Chorvatů	650	„	0·95	„	2·59	„
Vlachů	2371	„	3·47	„	3·07	„
různých národností	876	„	1·28	„	0·92	„

Žákův národnosti *české* bylo r. 1883.—84. v naší polovici říše na středních školách českých 15.611, na středních školách *německých* 3375 a na středních školách utrakvistických 158,

---

[1]) Na rok 1886. byl svolen náklad na 24 státních gymnasií a reálek v Čechách 576.400 zl., na Moravě 13 ústavům 339.654 zl. a 9 ústavům ve Slezsku 221.580 zl., dohromady tedy vydržuje stát v zemích koruny české 46 německých gymnasií a reálek nákladem 1,137.634 zl., mimo to utrakvistické gymnasium v Třebíči nákladem 18.069 zl. Mimo to udílí stát německým středním školám v Čechách 11.000 zl., na Moravě 3800 zl. subvencí.

[2]) V r. 1884.—85. navštěvovalo německé státní gymnasium v Prachaticích 84, na Smíchově 123, v Hostinném 144, v Krumlově 158, v Žatci 183, v Landškrouně 191, ve Stříbře 194, v Liberci 198 atd.; česká gymnasia státní čítala v Praze (Staré Město) 568, (Nové Město) 649, 517, 349; v Budějovicích 597, v Plzni 499, v Chrudimi 420 žákův atd.; na Moravě navštěvovalo německá gymnasia státní: v Třebíči 53, ve Strážnici 109, v Mikulově 198 žáků atd., *česká* gymnasia v Brně 759, v Olomouci 578, v Přerově 499 žákův atd. Ve Slezsku čítalo německé gymnasium státní ve Bruntále 68, ve Vidnavě 193 žákův atd.

Na Moravě vydržuje země 2 reálná gymnasia a 9 reálek *německých* a toliko 2 reálky *české*. Německá reálka v Prostějově stojí ročně více než 20.000 zl., v roce 1884.—85. skládal při ústavě tomto *jediný* žák maturitu.

navštěvovalo tedy 17·8 proc. všech 19.136 žákův českých ústavy německé.[1])

Mnohé německé střední školy sotva by obstály bez *českých*, tím méně pak bez *židovských* žákův.[2])

---

[1]) Roku 1883.—84. čítaly Čechů střední školy

	české:	německé:	utrakvistické:
v Čechách	12.524	1470	—
na Moravě	2963	2498	158
ve Slezsku	88	152	—

Mimo to navštěvovalo německé střední školy v Dolních Rakousích 211, polská gymnasia v Haliči navštěvovalo 15 Čechů a t. d.

[2]) Roku 1883.—84. navštěvovalo *německá gymnasia* v Čechách

	Němců:	Čechů:
v Broumově	151	66 (30·9 proc.)
v Budějovicích	275	59 (17·6 »)
v Plzni	428	88 (17·0 »)
v Praze	1398	302 (17·8 »)
na Smíchově	94	36 (27·6 »)
v Prachaticích	52	35 (40·2 »)
německé *reálky*		
v Budějovicích	149	60 (28·9 »)
v Litoměřicích	246	109 (30·7 »)
v Plzni	233	41 (14·9 »)
v Praze	429	234 (35·3 »)
v Karlíně	153	84 (35·4 »)
v Trutnově	181	61 (25·2 ») atd.

Na *Moravě* navštěvovalo *německá gymnasia*

	Němců:	Čechů:
v Brně	824	154 (15·7 proc.)
v Příboře	42	64 (60·3 »)
v Kyjově	26	30 (53·5 »)
v Jihlavě	230	105 (31·3 »)
v Kroměříži	128	130 (50·4 »)
v Olomúci	310	45 (12·7 »)
ve Strážnici	23	18 (43·9 »)
v Hranicích	109	92 (45·7 »)
ve Znojmě	182	41 (18·4 »)
v Uh. Hradišti	160	84 (34·4 »)
v Mor. Nov. Městě	125	28 (18·2 »)
německé *reálky*		
v Brně	497	182 (26·8 »)
v Jihlavě	119	98 (45·1 »)
v Kroměříži	73	81 (52·5 »)
v Nov. Jičíně	151	28 (15·9 »)
v Olomúci	145	30 (17·1 »)
v Mor. Ostravě	186	108 (36·7 proc.)
v Prostějově	124	60 (32·6 »)
ve Znojmě	159	47 (22·7 ») atd.

Ve *Slezsku* čítala německá gymnasia

	Němců:	Čechů:	Poláků:
v Bílsku	243	1	96
v Těšíně	185	67	105
v Opavě	325	49	5

Při mnohých středních školách německých jest více *českých* nežli *německých* žákův, ačkoliv se k žákům německým na sporé výminky téměř všichni židé čítají.[1])

Oproti tomu navštěvovalo r. 1883.—84. *české* střední školy v naší polovici říše toliko 142 (v Čechách 117, na Moravě 25) žáků německých. Poměrně přílišná návštěva německých středních škol českým žactvem jest při nynějších zápasech národních pro náš národ úkazem tím smutnějším a povážlivějším, že v těchto ústavech německých se nyní mnohem více hledí ku probuzení a k utužování německého národního vědomí, jež namnoze stotožňují s úhlavní nenávistí proti nám Čechům, nežli ku důkladnému vychování a vzdělání mládeže.[2])

Zřízení potřebných českých středních škol zvláště na Moravě a ve Slezsku jest pak také proto velice důležité, aby zastaven byl spád moravského studentstva na vysoké školy vídeňské, aby české studentsvo z Moravy ku vysokým školám českým v Praze obraceti se mohlo. —

S jakými oběťmi zakládaly a dosud vydržují české obce obecné střední školy, jež měl stát po rovném právu dávno přijmouti do své správy!

Ve Slezsku čítaly německé reálky

	Němců:	Čechů:	Poláků:
v Bílsku	199	2	49
v Těšíně	112	20	61
v Opavě	197	20	— atd.

[1]) Roku 1884.—85. bylo na př. v Praze

	Němců nežidů:	Čechů:	židů:
na druhé státní vyšší reálce německé	118	97	68
něm. stř. nižší reálce na Novém Městě	133	61	166 atd.

Oproti tomu jest Němec a žid na *českých* ústavech řídkou výminkou. Roku 1884.—85. bylo na př.

	Čechů:	Němců:	židů:
na pražském akademickém gymnasiu	567	—	17
na prvním českém reálném gymnasiu v Praze	506	—	—
na vyšší reálné škole karlínské	325	—	—
na reálném gymnasiu v Chrudimi	405	1	20
na smíchovském reálném gymnasiu	97	—	1
na vyšším gymnasiu ve Vysokém Mýtě	269	4	7
na stát. vyš. reálném gymnasiu v Plzni	515	1	2

Z toho zajisté jest patrno, jak nepatrný jest dosud hlouček židů v krajinách českých usedlých, kteří syny své do českých škol posýlají.

V r. 1885.—86. bylo na novoměstském německém gymnasiu v Praze 539 žáků, mezi nimi 486 Němců, 52 Čechů a 1 Maďar, dle vyznání 197 křesťanů, 342 židů. Na německém gymnasiu staroměstském bylo 385 žáků, a to 324 Němců, 60 Čechů a 1 Francouz; dle vyznání 187 křesťanů a 198 židů. První německou státní reálku navštěvovalo 399 žáků a to 256 Němců a 36 Čechů, dle vyznání 250 křesťanů a 149 židů.

[2]) Na doklad uvádíme, že na př. abiturienti opavského gymnasia ku své slavnosti na rozchodnou, vyloučivše židovské kollegy a nepozvavše také professorů »ryzenacionálních« oproti tomu demonstrativně zvali Schönerera a Türka, aby tím bezpečněji mohli oslavovati Bismarka atd.

Města česká zakládajice a vydržujíce s velikou obětovností střední školy české, získala si o vývoj naší národnosti, o rozkvět naší národní kultury neskonalé zásluhy, jež teprv příšti pokolení a spravedlivý dějepisec našeho věku důstojně ocení.

Tyto obecní české střední školy byly nejmocnějším zdrojem vlasteneckého nadšení naší mládeže a národního uvědomění naší inteligence.

Roku 1884.—85. bylo ještě v Čechách 15 *soukromých* českých škol středních, jež navštěvovalo 3393 žáků (9 soukromých středních škol německých navštěvovalo 2176 žáků); na *Moravě* bylo ve 3 soukromých středních školách českých 572, ve 13 po výtce zemských středních školách německých 2267 žáků; ve *Slezsku* navštěvovalo jedinou soukromou střední školu českou 157 žáků.[1])

S jakými nesnázemi a obtížemi jest nám také za nynější vlády domáhati se netoliko sestátnění, ale také povolení ku zakládání i nejpotřebnějších českých středních škol obecních?[2])

Obce české dobyly si o vývoj středního školství zásluh velikých. Prvé reálné gymnasium v Rakousku založila obec *táborská* r. 1863. vlastním nákladem. Obec *chrudimská* podnikla svým nákladem r. 1863. založení reálného gymnasia a hospodářské

---

[1]) Obecní gymnasia česká navštěvovalo r. 1884.—85. v Praze 529, v Něm. Brodě 395, v Nov. Bydžově 303, ve Vys. Mýtě 275, ve Slaném 272, v Domažlicích 262, v Roudnici 245, v Čáslavi 152, v Pelhřimově 123, v Benešově 113 žáků, obecné české reálky čítaly v Hradci Králové 235, v Rakovnice 207, v Písku 180, v Budějovicích, (I. třída) 56, v Praze (V.—VII. reál. třídy reál. gymnasia) 46 žákův. —

[2]) Obec *pražská* založila a vydržuje české reálné gymnasium na Malé Straně: náklady ty páčily se do r. 1882. na 771.229 zl. 90 kr.; ústav tento čítal r. 1884.—85. 529 žáků.

Žádosť za přijetí tohoto kvetoucího ústavu do správy státní ministerstvo vyučování zamítlo, ačkoliv jest té doby v Praze, na Smíchově a v Karlíně 5 státních gymnasií a 3 státní reálky *německé!*

Město *Písek* vydržuje od r. 1850. vlastním nákladem nižší reálku, jež r. 1860. za ředitelství věhlasného učence prof. Jana Krejčího proměněna byla velikými náklady ve vzornou vyšší reálnou školu.

Po celé téměř čtvrt století vydržuje obec Písecká tuto *jedinou* českou vyšší reálku v jižních Čechách, náklady tyto páčí se ročně na 30.000 zl.; obec písecká obětovala k účelům školským od r. 1858. více než 700.000 zl.; postavila palácové budovy národních škol, státního gymnasia i vyšší reálky nákladem více než 280.000 zl.; přispívá po 34 let na státní gymnasium ročně téměř po 6000 zl., tedy v té době 204.000 zl.; a přec odmítlo ministerstvo vyučování ještě r. 1884. také žádosť obce písecké za sestátnění této reálky, ačkoliv obec odevzdávala státu fond 120.000 zl. papírové renty, novou budovu, jež stála 80.000 zl. atd. Reálka tato teprv r. 1886. přešla ve správu státní. Současně uvázal se stát ve správu gymnasia Německobrodského.

Ústav tento slavil r. 1884. 150leté jubileum svého trvání, r. 1884.—85. čítal 395 žákův, a přec se vleklo vyjednávání o sestátnění této střední školy po celé desítiletí a obec musela státu mimo budovu gymnasijní a mimo drahocenné sbírky také fond 55.796 zl. odevzdati a těžká hmotná břemena pro veškeru budoucnosť přijmouti.

školy, r. 1882. založila odbornou školu a obchodní akademii. Na zřizování škol věnovala obec chrudimská v l. 1860.—1885. 325.492 zl. 49 kr.[1])

R. 1863. zbudovala obec *pardubická* budovu reálných škol nákladem 107.000 zl.

Obec *královéhradecká* postavila palác vyšší reálky nákladem téměř 300.000 zl. Reálka tato přijata jest r. 1886. do správy státní. —

V *Kolíně* byly založeny r. 1870. obecné reálné školy, jež jsou r. 1881. proměněny ve vyšší gymnasium státní.

Marně se přičiňují mimo jiná města n. p. *Královské Vinohrady*, čítající téměř 30.000 obyvatelův a platící 230.000 zl. daní, o zřízení státní střední školy české, ačkoliv r. 1884.—85. 562 žáků z Vinohrad musilo navštěvovati střední školy pražské. —

Obec *pražská* stojí v čele tohoto pokrokového ruchu a přičiňuje se všemožně o zvelebení *všech odvětví škol.*[2])

Na r. 1886. jsou rozpočítány náklady obce pražské na školy a na účele vzdělávací na 751.782 zl.[2])

Tyto svépomocné snahy našeho národa, našich obcí nenalézají při rozhodujících orgánech podpory, nýbrž namnoze ještě zbytečných překážek.

Tak n. p. byla žádosť 208 českých obcí z jižních Čech za zřízení *české* reálky státní v Budějovicích, kdež stát německou reálku dávno již vydržuje, zamítnuta, a v městě tomto musila býti zřízena česká reálka soukromá, která čítala r. 1884.—85. v I. třídě 56 žákův.

Ačkoliv na *Moravě* 1 střední škola česká průměrně na 151.000 Čechův a 1 střední škola německá na 25.000 Němcův připadá, bylo nám i při zřizování soukromých českých středních škol v této zemi překonávati překážek velikých.

---

[1]) V nákladech těchto nejsou zahrnuty náklady na zřizování průmyslové školy, jež uhradila záložna, a příspěvky spořitelny a záložny k účelům školským. — Stavba budovy gymnasijní stála 100.511 zl.

[2]) Roku 1882. bylo v Praze 13 gymnasií, reálných gymnasií a reálek s 322 učitely a s 5243 žáky, mezi nimiž bylo 3508 Čechů, 1704 Němců a 31 žákův jiných národností; — 4 paedagogia se 75 učitely a s 677 mužskými a 667 ženskými chovanci (887 Čechů); — česká vyšší dívčí škola čítala 21 učitelů a 282 žákyň, německé lyceum dívčí 22 učitelův a 240 žákyň.

Náklad na školy měšťanské a obecné v Praze obnášel r. 1886. 535.683 zl., a to: na české 425.536 zl. a na německé 110.147 zl.; mimo to vydává obec pražská na malostranské reálné gymnasium 53.374 zl., na vyšší dívčí školu 33.813 zl.; na dívčí pokračovací školy 4844 zl., na 17 opatroven 4735 zl. Pokračovacím školám udílí subvence 5848 zl., státní průmyslové škole, mimo místností, 6260 zl., české slovanské akademii obchodní poskytuje místnosti a subvenci 1440 zl.

Z obecních důchodů svolena jsou stipendia posluchačům na české universitě 5000 zl. a žákům na škole pro umělé vyšívání 700 zl. a různé 4012 zl., celkem obnášejí stipendia a subvence školám 24.248 zl.

Dále vydržuje obec sirotčinec arcivévodkyně Gisely nákladem 37.927 zl., vychovatelnu v Libni 7328 zl. a 2 útulny pro děti na Vyšehradě 1200 zl.

Po tuhých zápasech bylo svoleno založení *českého* gymnasia v *Kroměříži*, kteréž čitá r. 1885.—86. v prvých čtyřech třídách 354 žáků. Úplné *německé* gymnasium v Kroměříži čitalo roku 1884.—85. 255 (I. třída 36) žaků, úplná německá reálka tamnější 150 žákův.

Rozšíření gymnasia tohoto na vyšší r. 1886.—87. ministerstvo vyučování nepovolilo, ačkoliv do V. třídy již 70 žákův zapsáno bylo.

Roku 1884.—85. čítala německá gymnasia v Mikulově 128, v Šumperku 120, v Příboře 109 žáků a t. d.

V okresu *Uher. Hradišťském* jest 3900 Němců a židů, a 87.000 Čechů. Pro Němce vydržuje stát v Uh. Hradišti německé vyšší gymnasium a jest tam také *německá* škola měšťanská. Českých *veřejných* ústavů tam dosud *není.*

Německé státni gymnasium v *Uherském Hradišti* čítalo r. 1884.—85. 244 žáků, *soukromé* gymnasium, jež v tomto městě Ústřední Matice založila, navštěvovalo v I. třídě 115 žáků, do obou prvých tříd přihlásilo se ve školním r. 1885.—86. 241 žáků.*)

Svého času nechtělo ministerstvo vyučování ani *české* parallelky při německém státním gymnasiu v Uherském Hradišti povoliti! —

Jaké překážky byly činěny proměnění utrakvistického gymnasia *třebíčského* v ústav český, ačkoliv byly německé parallelky téměř prázdné!

Dosud musila obec vlastním nákladem vydržovati vyšší třídy tohoto gymnasia, jež bude konečně po návrhu zemské školní rady počátkem r. 1887. proměněno ve státní vyšší gymnasium české.

V *Příboře* zrušila konečně vláda německé gymnasium, jež nemělo žákův, aniž by se však postarala o založení nového gymnasia českého. Obecní výbor města Příbora usnesl se dne 3. června 1886. jednohlasně na postoupném zřizování vyššího gymnasia českého místo zrušeného ústavu německého.

Nový tento ústav měl býti již školním rokem 1886.—87. otevřen, avšak ministerstvo vyučování v poslední hodině z *formálních* příčin svolení k zahájení vyučování na tomto ústavu neudělilo.

O těchto opatřeních ministeria vyučování v příčině gymnasií v Příboře, v Kroměříži a v Uher. Hradišti bylo rokováno na valných hromadách a na táborech lidu moravského, jež byly odbývány dne 26. září 1886. v *Brně* a v *Kojetíně*, dne 3. října 1885. v *Prostějově*, v *Kroměříži* a na *Bílé Hoře* u *Juliánova.* Táborů těchto účastnilo se přes 40.000 občanův, kteří v přijatých resolucích rozhodně se opřeli zkracování rovného práva

*) Nová budova tohoto gymnasia byla 14. září 1885. posvěcena.

národa našeho ve školství ujímajíce se spolu s vlasteneckou upřímností a rozhodností vychovávání mládeže naší ve středních školách řečí mateřskou.

V *Moravské Ostravě* konstituovala se 27. září 1885. *Matice ostravská* ku založení české střední školy pro okolí ostravské velice potřebné. —

Ve *Slezsku* bylo r. 1883.—84. 10 státních středních škol německých se 73 učitely a 2255 žáky, mezi nimiž bylo 1680 Němcův, 315 Polákův, 246 Čechův.

Ve Slezsku jsou nyní

německá gymnasia státní	5,	české	0
německé reálky státní	4,	„	0[1])
německé průpravny státní	4,	„	0
německá státní průmyslová škola	1,	„	0
německé zemské hospodářské školy	2,	„	0
německé, státem podporované průmyslové školy	8,	„	0
dohromady jest německých škol	24,	českých	0

V *Těšíně* jest německé gymnasium, německá reálka, v městě tom jsou toliko německé obecné školy. V politickém okresu těšínském jest však toliko 9039 neb 8 proc. obyvatelstva Němcův, 69.306 neb 52 proc. Poláků a 42.838 neb 39 proc. Čechův. Opavsko jest většinou české. A přec bylo dosud veškeré namáhání o zřízení *české* státní střední školy ve Slezsku marné. Historie založení prvého soukromého gymnasia českého v *Opavě* zůstane na věky památnou v dějinách našeho školství.[2])

---

[1]) Čtyry reálky ve Slezsku stály v r. 1884.—85. 99.777 zl. 49½ kr., při nich bylo 79 učitelů a 922 žáků (759 Němců, 115 Poláků, 46 Čechů, 2 jiné národnosti), stál tedy průměrně 1 žák 108 zl. 22 kr.

[2]) Z této historie dle zpráv o činnosti *Matice Opavské* (po výtce r. 1881. až 1882. str. 21 atd.) vyjímáme: Prvou žádosť Opavské Matice za povolení ku zřízení tohoto ústavu dne 8. května 1881. ministerstvo vyučování zamítlo (14. července 1881.), ano i když Matice v opětné žádosti (19. března 1882.) prokázala, že Ústřední Matice na vydržování tohoto ústavu na prvý rok 2000 zl., na druhý rok 4000 zl., na rok třetí 6300 zl. a na čtvrtý rok příspěvek 8900 zl. zaručila, nesvolilo ministerstvo ku založení tohoto gymnasia, *»protože prý se Opava ku zřízení soukromého nižšího gymnasia s vyučovací řečí českou nehodí«* (vynes. min. ze dne 23. června 1882. č. 9556.) Proti tomuto nálezu odvolala se Matice Opavská ku říšskému soudu, při němž bylo o tomto sporu rozhodnuto 18. října 1882.

Vládu hájil rytíř *Spaun*, kterýž mimo jiné učinil památné osvědčení, »že vláda musí konstatovati, že největší část českého obyvatelstva ve Slezsku *náleží nižším vrstvám lidu, které nemají potřeby středních škol!«* —

K tomuto osvědčení odtušil statečný obhájce Opavské Matice, **dr. Fandrlík**:

»Co se týče slova obhajce vlády, že český národ ve Slezsku náleží nižším vrstvám, jako kdyby Čechové slezští byli sami podomci, služebníci a nádenníci, tož nemám pro ně jiné odpovědi, nežli nejhlubší opovržení. Ano jest to smutné, že se nám Čechům takového něco smí vrhnouti do tváře před tímto slavným

Nejlepším důkazem veliké potřeby a důležitosti tohoto gymnasia českého ve Slezsku zajisté jest jeho frequence; čítaloť ve školním r. 1885.—86. ve 3 třídách o 6 odděleních 204 žákův, z nichž bylo 171 ze Slezska, 31 z Moravy, 1 z Čech a 1 z německé říše.

Na vydržování opavského gymnasia arciť skromné prostředky opavské Matice nestačí; Ústřední Matice přispěla na tento ústav v prvých dvou létech 1883. a 1884. 32.244 zl. 53 kr.*)

Ačkoliv německé státní střední školy ve Slezsku, na př. v Bruntále toliko 68, ve Vidnavě 193, vyšší reálky v Těšíně 215, v Krňově 226 žáků a t. d. navštěvuje; ačkoliv v Opavě 15 proc., v opavském soudním okresu 86 proc., v celém Slezsku 23 proc. veškerého obyvatelstva jest národnosti české, přec prohlásili němečtí poslanci slezští žádosti, jež za přijetí českého gymnasia opavského do státní správy r. 1885. 68 slezských a 9 moravských obcí říšské radě bylo podalo, za *porušení zemského míru!*

Ano, při jednání o těchto peticích dr. Sax a dr. Kraus krajany naše se zuřivostí neobyčejnou napadajíce, také na pomoc *pruskou* vládu volali, *kteráž prý s velkou nelibostí zřizování této slovanské školy po blíže pruských hranic pozoruje!*

Snad dospějeme po vůli dra. Krause a spol. ku zákonu, jímž bude ku zvýšení velmocenského lesku naší říši zapovězeno zřizování českých škol ve Slezsku bez svolení pruského kancléře!

Také městská rada opavská usnesla se na obrněném protestu proti sestátnění českého gymnasia opavského. Ministerstvo vyučování *zamítlo* vynesením ze dne 23. října 1885. žádosť *Ústřední Matice* za svolení státní subvence tomuto *českému* ústavu, avšak soukromé německé průpravně evangelické vyplácí

---

soudem od obhájce vlády nynější!« — Soudní dvůr vyslyšel tuto odpověď v hlubokém pohnutí a nalezl, že ministerstvo vyučování, nesvolivši ku žádosti Opavské Matice nešetřilo čl. XVII. státních základních zákonů ze dne 21. prosince 1867.

Ve svém nálezu ze dne 18. října 1882. c. k. říšský soud mimo jiné dovozuje: »Nelze upříti, že první od c. k. ministeria uvedený důvod, »že Opava není způsobilým městem ku zřízení českého soukromného gymnasia«, — jeví se býti zcela planým. Neboť ve čl. XVII. zaručené právo, školy zřizovati, není ani co do místa ani skutečnou potřebou obmezeno.«

»Co pak se týče druhého důvodu odmrštění v ministerském rozhodnutí uvedeného, totiž že posavádní hotovosť spolku na zřízení takového ústavu nestačí, třeba především uvážiti, že cís. nařízení dané 27. června 1850. (§ 6.) ve příčině průkazů vydržovacích prostředkův ku zřízení soukromé školy na řadu let nežádá přísného důkazu, nýbrž jenom vysoký stupeň pravděpodobnosti.« —

*) Gymnasium jest umístěno v budově od hr. Wilczka za 40.000 zl. koupené. Ředitelem jest na slovo vzatý paedagog V. Prasek, kterýž sborem professorů statečně podporován o rozkvět svého ústavu se vzornou horlivostí se stará. Gymnasium opavské jest opatřeno hojnými sbírkami přírodovědeckými, bohatou knihovnou, čítající již 1761 svazků kněh a j. V prvém roce 1883.—84. čítalo ve 2 odděleních prvé třídy 88, v r. 1884.—85. ve 4 odděleních dvou tříd 160 žákův.

stát subvenci 3000 zl., opavské šulvereinské škole propůjčuje stát zdarma místnosti a t. d.[1])

Takové zápasy musíme ještě za našich dnů podnikati za své dobré právo i ve svých domovinách! —

Nároky naše na provedení rovného práva ve středních školách sestátňováním obecných středních škol, rozšiřováním stávajících a zakládáním zvláště na Moravě a ve Slezsku tak naléhavě potřebných nových českých škol středních po výtce z *finančních* příčin bývají odmítány; ano nynější správa vyučování horečkou reformování uchvácena má větší starosti o *zrušování* stávajících nežli o zřizování nových neb o rozšiřování českých středních škol. Vždyť se ministr dr. Gautsch netají svými plány o zrušování vyšších reálných tříd při mnohých *českých* reálných gymnasiích a j. Na ukončení zápasův za rovné právo ve středním školství za nynější správy vyučování arciť valné naděje nemáme; želíme však toho tím více, protože by po našem soudu bylo tak snadno alespoň na tomto poli kulturní práce zjednati trvalý klid a mír.

Nastolením ministra dr. *Gautsche* zavládl ve středním školství vůbec přímo zimniční ruch reformový. Jakkoliv tvůrčí plány páně ministrovy dosud hustou mlhou jsou zakryty, přec již nyní probleskují základní idey označující jeho cíle.

Zvýšení školného při středních školách, touha po rozšíření gymnasijních studií na 9 let, nepokrytý odpor proti studiím reálním a t. d. ukazují jednak ku jednostrannosti, která se právě při reformování *rakouského* školství může státi osudnou, a jednak čelí přímo proti novověkému, ku demokratisování vzdělanosti se nesoucímu směru a duchu politiky vyučování moderních států kulturních. Zvýšením školného neodvrátí dr. Gautsch proud žactva od středních škol, touto „reformou" (!) učiní toliko chudším třídám navštěvování škol středních nesnadnějším, namnoze i nemožným. Tím lákavější však bude navštěvování škol těch lidem zámožnějším, tak na př. židům, jež také výhody jednoroční služby dobrovolnické u vojště do středních škol vábí a přitahují.[2]) Nikdo nemůže tvrditi, tím méně dokazovati, že by stanovení takovýchto

[1]) Ku podporování žákův gymnasia Opavského založen jest zvláštní spolek, skládající se ze členů po 1 zl., po 2 zl. a po 5 zl. přispívajících, udílí měsíčně chudým žákům podpory asi 70 zl. Spolek tento opatřil žactvu českých škol v Opavě ve škol. r. 1884./85. 1593 obědů, 32 žákům připlácel na stravu a na byt měsíčně po 4 zl., opatřoval chudým žákům knihy atd. V školním r. 1885.—86. poskytl tento spolek chudým žákům podpor 645 zl. 75 kr.

[2]) Na všech středních školách německých v Čechách jest polovice žákův vyznání židovského, ačkoliv jest v Čechách 2 mil. Němců a toliko 94.000 židů! Při normálních poměrech mělo by býti na středních školách v Čechách toliko 280 židů, skutečně jich však jest více 2000, z nichž asi 120 navštěvuje střední školy české.

výsad zámožných a boháčův v oboru veřejného vyučování v Rakousku bylo prospěšno a užitečno.[1])

Ministr Gautsch zvláštní péči věnuje pilnému vyučování němčině na veřejných školách vůbec, na středních školách pak zvláště; není spokojen, že se nyní při *všech* českých středních školách vyučuje v řádných, t. v přiměřených hodinách učitely téměř bez výminky k tomu úplně způsobilými němčině při nynějším stavu zákonodárství arciť jako předmětu nepovinnému, avšak nic toho nedbá, že při středních školách německých češtině taktéž jako neobligátnímu předmětu po výtce v nepřiměřených, t. nejpozdnějších hodinách vyučování aneb v témdni v polodenních prázdninách vyučují učitelé k tomuto vyučování téměř vesměs nezpůsobilí. Roku 1885. *nebylo* mimo Prahu při všech německých středních školách v Čechách z češtiny zkoušeného učitele, ustanoveného definitivně. —[2])

Při rokování o státním rozpočtu na r. 1886. obnovil ministr Gautsch opět spor o zřízení *jednotné střední školy*, jímž se odborníci po drahné doby zanáší, aniž by byli dosud k resultatům definitivním dospěli. Již na sjezdě přátel přírodních věd, jejž byla před patnácti léty Jednota českých mathematiků svolala, byla ohromnou většinou přijata resoluce, aby byla zavedena

---

[1]) Účinky těchto reforem se již při zapisování žactva do středních škol r. 1886.—87. objevily. Na *českých* středních školách, jež jsou naplněny z polovice žáky venkovskými, *ubylo* tolik žactva, že bylo lze při venkovských gymnasiích 8 pobočních tříd zrušiti, při *německých* středních školách zvýšení školného patrného účinku nemělo.

[2]) Na valném sjezdu učitelův v Praze r. 1886. o vyučování němčině na českých školách důkladně promluvil uč. *Josef Sokol*, kterýž mimo jiné pravil: »Slyšeli jste mnohokráte i od mužův intelligentních a vážných, z německé i své vlastní strany, že žák české střední školy na konec svých studií má býti důkladně znalý jazyka německého jako žák německý. Co značí ten výrok? Pohleďme, kolik hodin učil se český gymn. maturitant jazyku německému. Na obecné škole ve 3., 4. a 5. třídě, na gymn. v 8 třídách, tedy celkem po 11 let. Dejme tomu, že ve všech třídách po 4 hodinách v témdni, a po 42 neděl do roka. To činí okrouhlým číslem 1400 hodin, tedy jistě aspoň dvanáctkrát *méně* než u žáka německého. Co z toho pochodí? Řekněme, že německý i český žák jsou stejně schopni, stejně pilni, že jejich učitelé jsou stejně snaživi a užívají stejně vhodných method: tu hledě k času, vypadá znalosť jazyka německého u českého žáka přirozeným způsobem dvanáctkrát méně procvičena nežli u žáka německého.

Žádá-li pak se u českého žáka, aby vykázal se na konec svých studií stejně důkladnou znalostí němčiny jako žák německý, tu ukládá se mu buď 1. aby v každé učebné hodině vyvinul dvanáctkrát větší pilnosť nežli žák německý, anebo 2. aby ke školním hodinám, kde se učí jazyku německému, přidal ještě *jedenáctkrát* tolik hodin mimoškolních.

Avšak i při nejlepších methodách vymáhá se na žáku českém, pokud se učí jazyku německému, mnohem větší přičinění, než u předmětů jiných čili jinými slovy řečeno, předmět ten dá žákům mnohem více práce, je mnohem těžší než kterýkoli z předmětův ostatních. Viděti to už z toho: V dobrém slovníku německém napočítáme 14.000 slov. U německého vzdělance nepřijde na učebnou hodinu ani jedno celé slovo, český musí se naučiti za každou hodinu průměrně 10 slov německých.« —

jednotná střední škola. Zemská školní rada pro království české ve svém pamětním spise z r. 1872. navrhuje zřízení jednotné *nižší* střední školy *s vyššími* školami gymnasialnými a reálnými.

Sjezd více než 400 rakouských inženýrův a architektů ve Vídni r. 1880. usnesl se po skvělém odůvodnění ref. prof. dr. *Kořístky* na resoluci, kterouž uznává potřebu jednotné střední školy jakožto průpravny pro universitu i pro techniku zřízené na základě gymnasia.*)

Též druhý sjezd lékařů a přírodozpytců českých r. 1882. ujal se opět zřízení jednotné školy.

Po zevrubném rokování také valně navštívený sjezd professorů na středních školách v m. červnu r. 1886. v Praze podniknutý převalnou většinou se prohlásil pro jednotnou střední školu. —

Otázka tato, o níž jest již celá literatura, jest v kruzích odborníkův dosud velice spornou a nedojde tak rychle na její positivní, definitivní rozřešení.

Zdá se arciť, že ministr dr. Gautsch dosud nepostihl cele rozdíl mezi *mluvením* a mezi *prováděním* programů! —

Již při prvém praktickém pokusu, t. při řešení palčivé *otázky supplentské* zůstal státi na půl cestě.

Při středních školách v naší polovici říše jest asi čtvrtina všech sil učitelských, t. asi 1059 podle normalu ze dne 3. června 1839. zatímně „na čas potřeby“ zřízených supplentův.

Při středních školách v Čechách jest 856 professorů a 299 supplentův, mezi nimiž 160 již déle 5 let slouží a t. d.

Supplenti používají remuneraci 600 zl., musí každoročně o své místo nově žádati, mohou býti každé doby propuštěni, jsouce vydáni bez ochrany v šanc libovůli svých ředitelův a inspektorův a t. d.

---

*) K nejčelnější námitce proti jednotné škole střední, že totiž společná střední škola pro techniku a pro universitu nemožnou jest, prof. ***Kořistka*** odtušil: »Námitka, že učí se na technice a na universitě předmětům příliš různým stává se vratkou; uváží-li se že střední škola nemá dávati specialní, nýbrž ***obecné lidské*** vzdělání, a že universita sama není vysokou školou ***jednotnou***, nýbrž skupinou ze 3 nebo 4 různých směrův odborných. Což snad rozdíl mezi theologií a medicinou jest menší nežli na př. mezi právnictvím a inženýrstvím? A proč dva odbory mají společnou střední školu, pro druhé dva pokládá se však za nemožnou!«

Na témž sjezdě pravil mimo jiné dvorní rada ***Engerth***: »Nynější gymnasium nevyhovuje ani zúplna studiím universitním a proto také nevyhovuje technice. Možno-li si mysliti medika, nemajícího pojmu o kreslení?« — Prof. ***Kořistka***: »Kreslení bude zajisté záhy i na gymnasiích povinné; jestiť tak dobře formou výrazu pro naše myšlénky, jako písmo, ba více: ono jest formou k tomu všeobecně srozumitelnou a proto eminentně mezinárodní.«

Prof. Esmarch, Billroth a j. touží na nedokonalou znalosť medikův v kreslení.

Oproti tomu ***inženýr Sigmund*** na dotčeném sjezdě vídeňském mimo jiné pravil: »Achillovou patou nás techniků jest neznalosť řečtiny a latiny vůči předmětům architektury a sochařství starých národů, k nimž podnes přijímajíce z nich poučení a vzrušení s úžasem pohlížíme.«

Zlopověstným již se stalo protekcionářství při obsazování míst supplentských, jakož i při zřizování supplentův definitivními professory. Ačkoliv při mnohých středních školách supplentská místa jsou již po celé desitiletí zřízena, ačkoliv supplent musí úplně zastávati řádného professora, přec se nevyrovná ani hmotné ani socialní postavení supplentův poměrům učitelův škol obecných.

Může-li se za takových poměrů vyvinouti dorost skutečných učitelův ryzích povah, jenž by netoliko slovem, ale také vzorem svým vychovávali mládež naši na středních školách v duchu ryzého vlastenectví ku občanské statečnosti a t. d. A střední školy v zemích koruny české čítají téměř 33.000 žákův! Po dlouholetém žalování a žádání uznalo také konečně ministerstvo vyučování, že musí býti proletarisování učitelstva středních škol zastaveno spravedlivým rozřešením palčivé otázky supplentské. Roku 1886. učinilo říšské zákonodárství prvý krok ku upravení hmotných poměrů supplentu při středních školách přijetím dr. *Mattušem* navrženého zákona o zvýšování služného supplentův při státních středních školách a při učitelských ústavech. Dle tohoto zákona bude služné supplentův po pětileté, nepřerušené službě o 200 zl. zvýšováno a t. d. Mimo to ustanovil ministr vyučování asi 100 supplentů definitivními professory šetře při tom resoluce říšskou radou přijaté, t. bral při tom dosazování zřetel ku stáří supplentův zkoušených. Tím arciť není otázka supplentská definitivně vyřízena. I v tomto upravení hmotných poměrů zůstávají supplenti v nesnesitelném, jich učitelského povolání nedůstojném postavení sociálním.

Ku řešení otázky supplentské v tomto směru ministr vyučování dr. Gautsch *slibuje* teprv *svým* časem přistoupiti.

Druhdy jsme toužívali na strnulosť naší správy vyučování, zdá se, že budeme záhy toužiti na přílišnou její horlivosť v reformování a v zorganisování. Přílišný chvat bývá za časté osudnější přílišné strnulosti! —

VI.

Čím hlouběji jsme přesvědčeni o nezměrné důležitosti důkladného *odborného* vzdělání našeho rolnictva a průmyslnictva pro veškeren vývoj a pokrok našeho národního hospodářství, tím více musíme toužiti na veliké zanedbání těchto veledůležitých zájmův lidu našeho i v dobách nedávných a tím radostněji stopujeme pokrok za našich dnů také v našem odborném školství *hospodářském* a *průmyslovém* se jevící.

Důkladné obecné a odborné vzdělání rolnictva, průmyslnictva a obchodnictva jest netoliko nejdůležitějším zdrojem rozkvětu těchto tříd, nejpevnějším základem národního blahobytu,

nýbrž i nejplatnější zárukou klidného řešení otázky sociální, kteráž jest ve své podstatě netoliko otázkou *mzdy*, ale po výtce také otázkou *vzdělanosti* pracujících, vyrobujících tříd.*)

Proto jest zajisté odborné vzdělání rolnictva a živnostnictva vůbec státu tak důležito jako vzdělání, o něž se ve středních a na vysokých školách s tak velikými náklady stará; proto jest stávajícím potřebám úplně vyhovující odborné vzdělání rolnictva a průmyslnictva v odborných školách čelným úkolem politiky vyučování, při jehož řešení nesmíme úzkoprse šetřiti nákladů, chceme-li skutečně rolnictvo a průmyslnictvo povznésti, chceme-li úžasné vzmahání se nezaměstnaného vzdělaného proletářstva, na něž také sama vláda trpce si touží, zastaviti.

Střední školy v naší polovici říše navštěvovalo roku 1850. 25.927, r. 1880. 71.350, r. 1883. 70.725, r. 1884. 71.988, r. 1885. 73.164 (v Čechách 20.522, na Moravě 9469, ve Slezsku 2458) žákův. Oproti tomu navštěvovalo v celé polovici říše r. 1884.—85. umělecko-průmyslové, státní a odborné školy, školy ku kreslení a modelování toliko 10.691 žákův. Při tak nepoměrném návalu žactva do středních škol plýtváme netoliko národním jměním a neocenitelným časem, ale olupujeme také zemědělství a průmysl o nejlepší a o nejvydatnější síly, any by zajisté byly mocnou pružinou vývoje a rozkvětu těchto živností.

Na rok 1886. jest rozpočítán státní náklad na střední a na vysoké školy na 9·4 mil. zl., na odborné školy průmyslové, obchodní a p. toliko na 1·6 mil. zl.! —

Školství zemědělské spadá v obor samosprávy zemské.

Čím větší důležitosti jest *zemědělství* u veškerém našem národním hospodářství, čím více vzrůstá vliv našeho rolnictva v našem národním a veřejném životě vůbec, u vývoji naší samosprávy pak zvláště, tím důležitější jest potřebou, aby rolnictvo ku podnikání všech svých vážných a veledůležitých úkolů bylo sesileno důkladným, nárokům naší doby plně vyhovujícím vzděláním, aby netoliko hmotnou, ale také svou silou duševní vítězně mohlo podnikati kruté zápasy, v něž jest nyní mezinárodní konkurencí utkáno.

Naše rolnictvo postihuje plnou měrou důležitost vědění a vzdělání odborného při zápasení s mocnými neustále se množícími soupeři.

Odtud čilý ruch a neustálé naléhání našeho rolnictva, našich hospodářských spolků na důkladné a nynějším poměrům přiměřené zvelebení a zorganisování našeho zemědělského školství v Čechách.

---

*) Obrana českého školství, str. 13. atd. Naše dělnictvo, str. 89. atd.

Tato neúmorná snaha a touha našeho rolnictva po důkladném vzdělání jest zajisté velmi potěšnou známkou zdravé a jaré životní síly našeho lidu rolnického.

Má-li naše intensivné hospodaření býti udrženo na své dosavádní výši, máme-li sousedy a soupeře své u výrobě zemědělské dostihnouti, pak nesmíme za nimi především pokulhávati u vědění a v důkladné znalosti věcí zemědělských.

Rolnictvo naše musí statečně kráčeti ku *předu*, nemá-li poklesnouti v záhubu. Tomuto pokroku klestí dráhu: *racionálně zorganisované, ku stávajícím poměrům a potřebám rolnictva bedlivě přihlížející zemědělské školství.*

Vychovanci hospodářských škol musí býti pionéry zemědělského pokroku, musí býti pevnými sloupy našeho národního, veřejného života vůbec. —

Zemědělské školství, jako odborné školství vůbec vyvinovalo se v Čechách pozvolně.

Prvou rolnickou školu v Čechách zřídil rytíř ze *Schönfeldu* na svém statku v Trnovanech u Zbraslavi r. 1790.

O působení této školy byla r. 1791. také česká zpráva vydána. Prodejem Trnovan ústav tento záhy zanikl. V naší době o zemědělské školství horlivě se staraly a pečovaly vlastenecká hospodářská společnosť, zemědělská rada, jakož i hospodářské spolky po všecky časy.

Po výtce z iniciativy zemědělské rady vyšel nový statut organisace zemědělských škol v království českém, na němž se sněm zemský 14. října 1884. byl usnesl. Bude-li tento statut v duchu původcův svých proveden, stane se zajisté důležitou pákou zdarného vývoje tohoto školství a pokroku zemědělství v naší vlasti.*) —

Nejstarší z nynějších zemědělských škol v Čechách jsou r. 1850. založené hospodářské školy v *Libverdě* a v *České Lípě;* později byly založeny hospodářské školy v Rabíně r. 1857., v Kadani a j.

Roku 1860. byly v Čechách toliko 2 hospodářské školy se 17 učitely a se 154 žáky; na *Moravě* byla r. 1860. toliko štěpařská škola v Brně (3 učitelé, 18 žákův), ve *Slezsku* tehdáž vůbec hospodářské školy nebylo.

---

*) Dle tohoto statutu byly roku 1885.—86. proměněny hospodářské školy v ***Táboře*** a v ***Libverdě*** ve vyšší hospodářské ústavy zemské, hospodářské školy ***chrudimská*** a ***hracholuská*** jsou zreorganisovány ve ***střední školy*** zemědělské, vedle těchto ústavů budou zakládány ***rolnické*** školy, ***hospodářské*** školy pro dívky, ***pokračovací*** a ***zimní*** školy rolnické.

Roku 1884. bylo:

	středních škol						nižších škol						vinařských, štěpařských zahradnických a p.			různých škol zemědělských			dohromady		
	zemědělských:			lesnických:			zemědělských:			lesnických:											
		učitelů	žáků		učitelů	žáků		učitelů	žáků		učitelů	žáků	škol	učitelů	žáků		učitelů	žáků	škol	učitelů	žáků
v *Čechách**)	2	29	234	1	6	80	8	52	325	—	—	—	1	3	25	2	11	60	14	101	724
na Moravě	2	18	128	1	5	44	8	45	196	—	—	—	1	1	5	—	—	—	12	69	373
ve Slezsku	1	9	33	—	—	—	1	5	24	—	—	—	1	1	5	—	—	—	3	15	63
v zemích koruny české	5	56	395	2	11	124	17	102	545	—	—	—	3	5	35	2	11	60	29	185	1160
v celé polovici říše	10	104	679	3	19	149	28	162	980	5	9	76	6	30	131	6	30	131	69	392	2259

*) Roku 1877.—78. čítala hospodářská škola

v Chrudimi	52 žáků, měla příjem	6260 zl., vydání	7800 zl.
v Kadani	? žáky, » »	7384 » »	7375 »
v Hracholuskách	40 žáků, » »	10.000 » »	10.000 »
v Klatovech	14 » » »	3100 » »	3100 »
v Libverdě	24 » » »	3150 » »	3150 »
v Rabíně	20 » » »	4500 » »	4500 »

Vydání vyšších zemských ústavů hospodářských v *Táboře* a v *Libverdě* (založeny r. 1866.), r. 1877.—78. obnášelo: táborského ústavu 23.500 zl. (příjmy 25.000 zl.), ústavu libverdského vydání 25.000 zl., na r. 1886. svolil sněm zemský ústavu libverdskému 17.600 zl., ústavu táborskému 17.600 a mimořádnou subvenci 2000 zl.

Roku 1884. připadalo tedy na země koruny české 42·1 proc. zemědělských a lesnických škol, 21·1 proc. učitelův a 53·3 proc. žákův těchto ústavů.[1])

Koncem m. března r. 1885. byly v Čechách 2 vyšší hospodářské školy, při nichž bylo 28 učitelův a 204 žáci; 14 nižších hospodářských škol a to 11 českých, 3 německé, při českých školách bylo 66 učitelů a 324 žáků, při německých 20 učitelů a 82 žáků.[2])

Koncem března r. 1885. byly na *Moravě* 2 střední hospodářské školy s 18 učitely a se 128 žáky a 7 nižších hospodářských škol, a to 5 českých s 28 učitely a s 99 žáky a 3 německé

---

[1]) V Čechách byly r. 1883. mimo lesnickou školu v ***Bělé*** a pomologický ústav v ***Troji*** 2 vyšší hospodářské školy, a to česká v ***Táboře*** se 130, německá v ***Libverdě*** se 104 žáky, 7 nižších hospodářských škol českých, 3 německé a 1 utrakvistická. —

Roku 1883. bylo na Moravě 32 hospodářských škol s 61 učitely a s 1158 žáky, ve ***Slezsku*** 10 hospodářských škol se 17 učitely a s 261 žáky.

[2]) Koncem měsíce března r. 1885. byly v Čechách

							r. 1884.—85. žáků:	Stipendií bylo:
vyšší školy hospodářské								
v ***Libverdě***	(zal. r. 1850.)	něm.	3	ročníky,	13	učitelů,	85	2 = 400 zl.
v ***Táboře***	(zal. r. 1866.)	čes.	3	ročníky,	15	učitelů,	119	6 = 1650 zl.
střední školy hospodářské								
v ***Chrudimi***	(zal. r. 1885.)	čes.	3	»	6	»	?	» = » »
v ***Hracholuskách***	(z. r. 1885.)	čes.	3	»	10	»	?	» = » »
nižší školy rolnické								
v Jičíně	(zal. r. 1884.)	čes.	1	»	4	učitelé,	18	» = » »
v Ml. Boleslavi	(z. r. 1883.)	čes.	2	»	6	učitelů,	29	12 = 760 »
v Kadani	(zal. r. 1862.)	něm.	2	»	7	»	55	9 = 836 »
v Klatovech	(zal. r. 1872.)	čes.	2	»	6	»	25	7 = 400 »
v Kut. Hoře	(zal. r. 1884.)	čes.	2	»	5	»	15	11 = 750 »
v Rabíně	(zal. r. 1868.)	čes.	3	»	7	»	19	» = » »
v Čes. Lípě	(zal. r. 1850.)	něm.	2	»	9	»	23	1 = 97 »
v Nov. Bydžově	(z. r. 1884.)	čes.	2	»	5	»	17	11 = 640 »
v Písku	(zal. r. 1870.)	čes.	2	»	8	»	36	» = » »
v Rakovnice	(zal. r. 1884.)	čes.	2	»	5	»	22	» = » »
v Kuklenách	(zal. r. 1884.)	čes.	2	»	4	»	17	» = » »
v Šluknově	(zal. r. 1883.)	něm.	1	»	4	»	4	» = » »

Ústavy tyto požívaly 48.000 zl. subvencí zemských, 15.950 zl. subvencí státních a 9455 zl. různých podpor.

Hospodářské školy v *Chrudimi* (zal. r. 1863,) a v *Hracholuskách* (zal. r. 1864.) byly proměněny r. 1885.—86. ve ***střední*** školy hospodářské. Při střední škole chrudimské bylo r. 1885.—86. 9 učitelů, 63 žáků, 25 stipendií v obnosu 1660 zl., roku 1886.—87. ve dvou třídách 45 žákův. Při střední škole v *Hracholuskách* bylo roku 1885.—86. v II. roč. hospodářské školy 20 žáků, v I. roč. zimní hospodářské školy 19 žáků a v I. roč. střední školy hospodářské 18 žáků. Při škole této jest zřízeno 31 stipendií v obnosu 2120 zl. Při tomto ústavě navštěvovalo kurs štěpařský od 21. července do 1. srpna 1885. 31 posluchačův. Při střední škole chrudimské byl odbýván v září 1886. prvý běh mlékařský.

Nová česká rolnická škola v ***Budějovicích*** byla otevřena 3. října 1886. O zreformování hospodářské školy v ***Písku*** se vyjednává atd.

Pro naše venkovské rolnictvo zvláště důležité ***zimní hospodářské školy*** záhy budou úplně zřízeny v Šluknově, v Jičíně, v Kuklenách, v Novém Bydžově, v Rakovnice, v Českém Brodě, v Berouně, v Hořovicích, v Chrudimi a j.

se 7 učitely a se 62 žáky.[1]) Nová česká hospodářská škola v *Bzenci* byla otevřena 1. prosince 1885.

Ve *Slezsku* jsou toliko německé hospodářské školy.

Roku 1885. navštěvovalo střední hospodářskou školu v Horních Heřmanicích, při níž bylo 9 učitelů, 31 žáků; 2 nižší školy rolnické, při nichž bylo 7 učitelů, čítaly 25 žáků. —

Koncem března r. 1885. bylo v naší polovici 11 středních škol hospodářských s 94 učitely a se 602 žáky, při těchto školách bylo 89 stipendií s ročním výnosem 16.220 zl.; 33 nižších škol rolnických, při nichž vyučovalo 186 učitelů a jež navštěvovalo 927 žáků, při těchto školách bylo 365 stipendií s ročním výnosem 31.723 zl.

Při 44 středních a nižších školách zemědělských působilo tedy 280 učitelů, ústavy tyto navštěvovalo 1529 žáků.[2])

Koncem měsíce března r. 1885. bylo v zemích koruny české 33 neb 70·2 proc. všech vyšších, středních a nižších hospodářských škol v naši polovici říše; při těchto školách bylo 183 (65·3 proc.) učitelů a 955 (62·4 proc.) všech žákův těchto ústavů v naši polovici říše.

Při hospodářských školách odborných běhů stále přibývá.[3])

---

[1]) Na Moravě byly koncem měsíce března 1885.

střední hospodářské školy								stipendií	obnášela
v Nov. Jičíně	(zal. r. 1875.)	něm.,	9	učitelů,	65	žáků,		11	2030 zl.
v Přerově	(zal. r. 1875.)	čes.,	9	»	63	»		10	2000 »
nižší hospodářské školy									
v Ivančicích	(zal. r. 1866.)	čes.,	7	»	24	»		17	850 »
v Hradišti	(zal. r. 1865.)	čes.,	5	»	22	»		10	500 »
v Kroměříži	(zal. r. 1875.)	čes.,	6	»	12	»		14	400 »
v Šumberku	(zal. r. 1867.)	něm.,	4	»	33	»		16	830 »
ve Vel. Meziříčí	(zal. r. 1867.)	čes.,	5	»	26	»		17	850 »
v Místku	(zal. r. 1880.)	čes.,	5	»	11	»		10	300 »
ve Znojmě	(zal. r. 1868.)	něm.,	3	»	29	»		15	1000 »

1. lednem 1885. byly proměněny ve školy dvojtřídní rolnická a lnářská škola v Mor. Šumberku, rolnická a lnářská škola v Ivančicích, ve Velkém Meziříčí a rolnická i vinařská škola ve Znojmě. Zimní hosp. škola v Kroměříži byla proměněna v jednotřídní školu rolnickou. Učitelstvo při těchto ústavech postaveno jest co do platů a příjmů svých na roveň učitelstvu měšťanských škol.

Při zemské trojtřídní střední hospodářské škole v ***Přerově*** bylo r. 1885.—86. 10 učitelských sil a 66 žáků; knihovna čítala 1723 děl ve 2403 svazcích v ceně 5334 zl. 32 kr., učebných pomůcek 3086 čísel v ceně 7573 zl. 54 kr. atd.

[2]) Vysokých, středních a nižších zemědělských škol bylo v celé polovici říše r. 1876. 70 s 2035 žáky, r. 1880. 65 s 2584 žáky. Při vysoké zemědělské škole ve Vídni (zal. 1872.) bylo r. 1885. 39 professorů a 340 (r. 1884. 444) posluchačů. Při tomto ústavu jest 42 stipendií v obnosu 12.287 zl.

[3]) Při vyšší hospodářské škole v Táboře zřízen jest zvláštní běh ***lukařský***, jenž byl r. 1885. navštíven 24 účastníky.

Racionálnému lukaření vyučuje se prakticky na panství ***náchodském*** každoročně od měsíce dubna do října, kurs tento byl navštíven r. 1885. 41 účastníky, z nichž měli 2 zemské a 6 státní stipendium.

Ku navštěvování tohoto cvičení udílí sněm zemský roční podporu 500 zl. Vyučování racionálnému spravování luk musíme věnovati tím větší péči, čím roz-

Také školy a běhy *podkovářské* se rozmnožují.*)

Potěšný jest zajisté také rozkvět *pokračovacího vyučování zemědělského* při našich obecných školách.

Co rok přibývá učitelův při školách obecných, kteří zvláště při vyšší hospodářské škole táborské odbyli v prázdninách pokračovací kurs, nabyvše tak potřebných vědomostí k úspěšnému zemědělskému vyučování pokračovacímu. Pokračovací vyučování podporuje zemědělská rada pro království v Čechách subvencemi, jež obnášely r. 1884. 800 zl.

Pokračovací školy zemědělské mají na venkově té důležitosti, jako pokračovací školy živnostenské v městech a musí býti obecně rozšířeny.

Zemědělských běhů pokračovacích bylo v naší polovici říše r. 1885. 587 (r. 1874. 188), jež navštěvovalo 17.179 (r. 1874. 6058 žáků) a to bylo

		při nich bylo učitelů	žáků	ve stáří
v Čechách	17 pokrač. běhů	25	790	13—40
na Moravě	27 „	54	1079	12—20
ve Slezsku	3 „	4	125	11—17

Roku 1882. navštěvovalo v Čechách 19 pokračovacích škol zemědělských 757 žáků: r. 1884. bylo v Čechách 18 pokračovacích škol s 802 (r. 1883. 727) žáky.

Na Moravě bylo r. 1881. 18 rolnických pokračovacích škol se 610 (r. 1884. 26 škol s 867) žáky, ve Slezsku 17 škol s 537 (r. 1884. 2 školy se 103) žáky. —

Ve *Slezsku* dosud i v tomto oboru marně se domáháme opatření potřeb našeho lidu. Opavská politická a hospodářská jednota dosud bez úspěchu se ujímá zřízení české hospodářské školy na Opavsku. Slezský sněm r. 1884., jakož i r. 1885. opětně zamítl žádosti této Jednoty nesvoliv ani zařízení rolnické školy, ani zřízení českých kursů rolnických v krajině opavské, kteráž jest po výtce českým rolnictvem obydlena, a nic toho nedbal,

---

hodněji také v tomto směru cizina pokračuje a čím důležitějším se v naší výrobě zemědělské chov dobytka stává. Při hospodářských školách v *Novém Bydžově* a v *Rakovnice* jsou zřízeny theoretické a praktické kursy *mlékařské*. Kurs mlékařský zřizuje se také při střední hospodářské škole v *Chrudimi*.

*) Při *písecké* škole zřízen jest zvláštní čtyřnedělní kurs *podkovářský*, který byl r. 1885. navštěvován 50 účastníky. 1. dubna r. 1887. bude zahájen kurs podkovářský při střední škole hospod. v *Chrudimi*. Soukromníci jsou vyučováni také na vojenských školách podkovářských v *Karlíně*, v *Brně* a v *Olomúci*.

Roku 1885. čítala *karlínská* škola podkovářská 73 učňův, mezi nimi toliko 34 vojínů, škola *brněnská* čítala 78 učňův, mezi nimi 31 vojínů a škola *olomúcká* 34 učňů, mezi nimi 27 vojínů.

Moravský sněm svolil na r. 1886. na podporu občanských žáků vojenských podkovářských škol 2074 zl.

Slezský sněm svolil na r. 1886. na 10 stipendií při školách podkovářských 1220 zl.

že na př. téměř ryze české okresy opavský a klimkovický 130.469 zl. pozemkové daně platí a t. d.

Odpůrcové naši nechtějí našemu lidu ve Slezsku ani nejnutnějšího odborného vzdělání popřáti řečí mateřskou.

Oproti tomu přispěla země r. 1885. německým hospodářským školám v Horních Heřmanicích 7800 zl., v Chotěbuzi 4300 zl. —

Ministerstvo vyučování *nesvolilo* ku zřízení oboru pro zemědělství a pro melioraci při polytechnikách pražských.[1]) Tento odpor naší správy vyučování proti tak velice potřebnému rozšíření našich nejvyšších účelišť technických nedovedla po hříchu dosud ani zemědělská rada při vší energii své zlomiti.

Na vydržování *vysoké školy* zemědělské ve Vídni můžeme obětovati 125.000 zl. ročně!

Sněm zemský svolil na r. 1885. 1600 zl. na dvě stipendia technikům, kteří by podnikli v cizině studia zemědělské a meliorační techniky.

Organisace zemědělského školství v království českém musí býti a bohdá také *bude* dovršena a korunována založením *českého vysokého učení zemědělského.* —

V Čechách jest *jediná* lesnická škola v *Bělé.* Při *písecké* škole hospodářské byl 1. října 1885. otevřen *dvouroční běh lesnický*, v němž mají býti vzděláváni nižší techničtí dozorcové lesní. Prvým rokem čítal kurs tento 30 chovanců.[2])

Svého času zamítlo ministerstvo orby žádosť zemědělské rady za zřízení několika stipendií státních v Čechách při lesnické škole v Bělé. Ku zřízení důležitých a veleužitečných pokusových lesnických stanic v Čechách taktéž se nedostává peněz! —

Na *Moravě* jest lesnická škola v *Úsí*, roku 1860. čítala 47 žákův.

Moravsko-slezský lesnický spolek (založen r. 1854.) vydržuje moravsko-slezské lesnické učeliště v *Sovinci* (založené r. 1852.[3])

Tomuto ústavu svoluje sněm slezský roční subvenci 300 zl. Školu tuto spravuje výbor skládající se z 10 šlechticů a 10 lesníkův. Sovinecká škola čítala r. 1884. 44 žákův ve 2 odděleních, jež vyučovalo 5 učitelův.

---

[1]) Při české polytechnice jest zřízena stolice zemědělské lučby, zemědělství a správy statků rolnických. V seminářích bohosloveckých v Čechách opatřují přednášky o zemědělství kočující učitelé zemědělští.

[2]) Prvou lesnickou školu v Čechách založil v sedmdesátých letech minulého věku lesmistr Ehrenwert na panství Kottenhanově v Blatné. Školu tuto navštěvovalo 25 chovanců, r. 1791. byla zrušena.

Německou lesnickou školu v Bělé založila r. 1855. společnost *českých* šlechticů, jejíž jmění obnášelo 1. října 1884. 187.033 zl. 55 kr.

Při této škole, kteráž byla r. 1862. znovu zřízena, založila *česká* lesnická jednota 4 stipendia po 700 zl. Ústav tento navštěvovalo r. 1860. 62, r. 1877. 80, r. 1883. 84. a r. 1885. 83 žáků.

[3]) R. 1884. čítal tento spolek 185 členův, roční příspěvky obnášejí 6970 zl. 84 kr., příspěvky dle výměry lesů 131 zl. 80 kr. Základní jistina obnáší 7714 zl. 50 kr.

Vyučovací řeč jest německá, češtině se vyučuje jako předmětu povinnému.

Stálé hospodářské školy doplňují občasné odborné kursy, *kočující učitelé* a *rolnické knihovny*.

Racionálnímu zorganisování vyučování kočovného věnuje zemědělská rada v Čechách zvláštní péči, k tomuto účelu obrátila r. 1884. subvenci 4600 zl. K týmž účelům věnuje sněm *moravský* z výnosu honebních lístků ročně 1000 zl.

Má-li vyučování toto skutečně prospívati, musí se ústrojně vyvíjeti z *místních* poměrů našeho rolnictva a musí neustále bedlivý zřetel míti k praktickým potřebám našich rolníkův.

Proto jest zajisté potřebí, aby kočujícími učitely byli zřizováni netoliko na slovo vzatí odborníci, ale také zvláště způsobilí, bystří a neunavní učitelé lidu, kteří by pronikali k jeho potřebám a kteří by seznavše neduhy hospodaření v těch kterých okresech neb obcích také dovedli vyhledávati přiměřené léky ku vyhlazování seznaných chorob a neduhů, vystříhajíce se při tom planých, byť i hlučných hesel a frásí a t. d.

Roku 1880. podnikli v Čechách 2 stálí a 13 mimořádných kočujících učitelův zemědělských 302 přednášky, r. 1881. bylo odbýváno 387 přednášek a r. 1884. přednášelo v Čechách již 18 kočujících učitelův.

Prospěšnosť tohoto zřízení namnoze skvěle se osvědčila; tak n. p. jediný kočující učitel, prof. Ant. Dokoupil, jenž byl zemědělskou radou do Saska ku prostudování tamního pokročilého lnářství vyslán, v l. 1885.—86. podnítil v celých východních Čechách velmi nadějný ruch pokrokový, který bohdá povede ku kýženému zvelebení našeho téměř úplně zaniklého, druhdy v krajích těch tak květoucího a výnosného lnářství. —

Rolnické knihovny, kteréž po výtce podporováním ministeria zemědělství stále se množí, měly by býti zřizovány při obecných školách a dozor ku správě knihoven těch měl by býti svěřen okresním zastupitelstvům, kteráž by se zajisté také o doplňování a o hojné užívání knihoven těchto starala.*)

Náklady vyučování zemědělského uhražují po výtce země, stát vydržuje toliko vysokou školu ve Vídni a udílí subvence k těmto účelům.

S postupem organisace hospodářského školství rostou poměrně také náklady zemské k účelům zemědělského vzdělání, jež obnášely v království *českém* r. 1882. 61.486 zl. 6 kr., r. 1884. 73.035 zl., r. 1885. 102.254 zl. (v tom jest zahrnut také náklad na stavbu pomologického ústavu v Troji 26.664 zl.) a jsou na

---

*) Knihoven rolnických bylo r. 1885. v naší polovici říše 882 a čítaly 57.000 knih. 589 knihoven rolnických bylo spojeno s obecnými, s měšťanskými a s rolnickými školami a s učitelskými ústavy. Ze 462 rolnických knihoven (ostatní nepodaly výročních zpráv), bylo r. 1885. vypůjčeno 25.800 knih.

r. 1886. rozpočítány na 87.907 zl., mimo půjčku 20.000 zl. na stavbu písecké školy hospodářské svolenou.[1]) —

Náklady zemské k účelům zemědělským vůbec obnášely na *Moravě* r. 1884. 64.329 zl., r. 1885. 66.831 zl. a jsou svoleny na r. 1886. u výši 73.381 zl.[2]) Sněm *slezský* svolil k těmto účelům na r. 1884. 38.370 zl. na r. 1885. 38.670 zl.[3])

Z peněz státních bylo svoleno na podporování hospodářských a pokračovacích škol r. 1873. 215.500 zl., na r. 1880. 151.000 zl., na r. 1885. 163.000 zl., mimo to bylo svoleno na r. 1885. 25.000 zl. na odměňování kočujících učitelů hospodářských a 28.000 zl. na rozmnožování vzdělávacích prostředků (knihoven a pod.), na stipendia a t. d., z toho připadá na pokračovací školy v Čechách 800 zl., na kočující vyučování 4600 zl. a na stipendia při podkovářské škole v Karlíně 600 zl.[4]) —

Vzrůstání těchto nákladů nesmíme se lekati, ano při nákladech na školství zemědělské nesmíme skrbliti hledíce stále ku praktickým prospěchům, jež rozšířením odborného vzdělání našemu zemědělství zajisté vzejdou, a hledíce také k úsilovným snahám jiných států o zvelebení tohoto školství.

---

[1]) Veškerá vydání zemědělského fondu zemského obnášela r. 1882. 90.579 zl. 16 kr., r. 1884. 112.725 zl., r. 1885. 145.408 zl., na r. 1886. jsou rozpočítána na 155.350 zl., vzrostla tedy v l. 1882.—86. o 64.771 zl. neb o 57·4 proc.

Na rok 1886. svolil sněm království Českého mimo subvenci vyšším hospodářským školám v Libverdě (17.600 zl.) a v Táboře (15.600 zl.) a mimo náklad pomolog. ústavu v Troji (16.627 zl.) subvence hospodářským školám v České Lípě 5500 zl.; v Kadani, v Hracholuskách a v Chrudimi po 4000 zl., v Písku 2000 zl., v Klatovech 1500 zl., v Ml. Boleslavi 4000 zl., v Kutné Hoře 1500 zl.; ve Šluknově, v Kuklenách, v Nov. Bydžově, v Rakovníce, v Jičíně, v Hořovicích, v Česk. Brodě a v Sedlčanech po 1000 zl., pak vinařským školám na Mělnice a v Litoměřicích po 2000 zl.; veškeré tyto subvence a náklady obnáší úhrnně 85.407 zl. Mimo to obnášely náklady zemské na podporování jednot a spolků hospodářských r. 1882. 9000 zl, r. 1884. 11.405 zl., r. 1885. 10.000 zl.

[2]) ***Moravský*** sněm svolil na r. 1886. subvence středním hospodářským školám v Přerově 5993 zl. a v Novém Jičíně 8828 zl., pak po snesení svém ze dne 19. října 1883. a ze dne 25. a 27. července 1884. na vydržování učitelův při hospodářských školách v Ivančicích 3313 zl., v Mor. Šumberce 3340 zl., ve Znojmě 3180 zl., ve Velkém Meziříčí 3020 zl., v Klášteře Hradišti 2700 zl., v Kroměříži 2060 zl., v Místku 1900 zl. Mimo to svolil sněm příspěvek na stavbu dívčí školy hospodářské v Kroměříži 2500 zl. a příspěvek na vydržování tohoto ustavu 400 zl; pak na 20 stipendií při středních hospodářských školách v Přerově a v Nov. Jičíně 4000 zl., na 5 stipendií při hospod. škole ve Znojmě 500 zl., na 8 stipendií pro posluchače vysoké školy zemědělské ve Vídni 1600 zl. Z výtěžku honebních lístků bylo pak na r. 1886. povoleno na podporování žáků hospodářských škol 3000 zl.

[3]) Sněm ***slezský*** svolil ze zemědělského fondu r. 1885. 600 zl. na stipendia při zemských školách hospodářských, 600 zl. subvence kursu ku vzdělávání vzorných dělníků melioračních při hospod. škole v Hor. Heřmanicích; 2000 zl. na stipendia žákův zimních kursů při zemských školách hospodářských.

[4]) V Čechách vydržuje stát hornickou akademii a hornickou školu v Příbrami, náklad ústavů těchto byl na r. 1885. rozpočítán na 16.285 zl., čistý výtěžek dolů příbramských páčí se na 677.000 zl., hrubý výtěžek na 3,843.691 zl.

Tak na p. v *Sasku*, jež čítá 2·5 mil. obyv., bylo 320 hospodářských škol, v *Bavořích* navštěvuje 853 hospod. škol 17.000 žáků, ve *Virtembersku* s 2 mil. obyv. bylo r. 1882. 250 veřejných a více než 700 večerních škol rolnických, jež navštěvovalo více než 2000 žákův a t. d. —

Těšíce se nadějnému vývoji zemědělského vyučování v zemích koruny české, nesmíme ruce skládati v klín, protože jsme také v tomto odvětví veřejného vyučování dosud nedospěli ku obecné, racionální a trvalé organisaci.

Především musíme toužiti na *poměrně malou ndvštěvu* hospodářských škol.

V Čechách jest více než 12.000 venkovských obcí a osad, hospodářské školy v Čechách navštěvuje té doby kromě pokračovacího vyučování asi 610 žáků.

Na *Moravě* jest více než 3143 katastrálních obcí, moravské hospodářské školy čítají 289 žákův! Ve *Slezsku* o odborné vzdělání *českého* rolnictva vůbec není postaráno.

Zvelebení návštěvy zemědělských škol by se měly především ujmouti naše hospodářské jednoty, jakož i obce a okresy udílením stipendií a t. d.

Při organisování hospodářských škol musíme zajisté především k tomu přihlížeti, aby v nich byli vychováváni a odborně vzděláváni stateční samostatní rolníci, zvláště pak aby těmito školami byly náležitě opatřeny potřeby *malého rolnictva,* v jehož držení jest v Čechách 4,324.254 jit. půdy, rozdělené na 440.000 malých usedlostí. Potřebujeť zajisté malý rolník větší měrou odborného vzdělání zemědělského nežli velký statkář, protože musí sám pracovati a role vzdělávati, protože musí krutější zápasy o svou existenci podnikati, nežli majitel velkých statků.

Důkladné vzdělání zemědělské nesmí býti obmezeno toliko na některou třídu rolnictva, nesmí se státi výsadou neb monopolem toliko některých neb zámožnějších rolníkův, alebrž musí proniknouti a sesíliti *veškeré* vrstvy našeho rolnictva.

Pokud jest i jediná jen část našeho hospodářského ústrojí schromena mrtvicí ducha aneb stížena duševní nevědomostí, dotud churaví *celý* hospodářský organismus a nemůže se zdravě vyvíjeti a rozvíjeti.

Celý směr doby naší nese se ku demokratisování, nikoliv však ku monopolisování vědění a vzdělání, proto musí býti také při organisování hospodářského školství návštěva škol těchto synkům malých rolníkův všemožně usnadňována a t. d.

Ku vychování statečného dorostu našeho rolnictva a našeho průmyslnictva zajisté nestačí toliko zakládání *středních* a *vysokých* škol odborných, alebrž mládež musí býti již ve školách obecných připravována pro budoucí své povolání, již ve školách obecných a měšťanských musí býti žactvo poučováno o zemědělství a o průmyslu, učitelstvo těchto škol musí mládeži již

v nejútlejším věku vštěpovati lásku a úctu ku výrobné práci. Dosud děje se na mnoze pravý toho opak.

Učební osnovy našich obecných, zvláště pak měšťanských škol musí býti taktéž s větším zřetelem k *praktickým* potřebám našeho lidu upraveny. V učebných knihách, v čítankách pramálo se obrací pozornosť žactva k zemědělství, k průmyslu, na př. v čítankách, jež *musí* býti zavedeny při našich pětitřídních obecných školách, jest v celku toliko 7 článečků, pojednávajících o zemědělství a t. d.! — Zřizování zkušebných polí, vzorných školek a zahrad při obecných školách jest zajisté velice užitečno a na všeobecné jich zřizování měly by po výtce okresní školní rady s největším důrazem naléhati.

V celé polovici říše bylo r. 1882.—83. při 16.888 veřejných a soukromých obecných školách 7729 školních zahrad, jichž stále přibývá.

V *Čechách* bylo r. 1885. při veřejných školách obecných 3026 zahrad. Na *Moravě* bylo r. 1882.—83. 837 školních zahrad, mezi nimi více než 80 školek. Při *slezských* obecných školách bylo r. 1885. 376 školních zahrad.

Ve školce a v zahradě přilne útlé dítko nejsnadněji a nejtrvaleji ku praktické práci štěpařské a zemědělské. Jaký z toho vzniká hmotný i mravný prospěch, není zajisté potřebí dokazovati. Mají-li se však tyto snahy při obecných školách ujímati a šířiti, musí býti k této stránce vychovávání a vzdělávání učitelstva obecných škol v učitelských ústavech větší nežli dosud věnována péče. Dosud vyučuje se při těchto ústavech zemědělství jen 2 hodiny v témdni.

Zřizováním pokračovacích kursů pro učitele obecných škol při hospodářských školách a při státních průmyslových školách alespoň částečně učiněna jest náprava těchto nedostatkův. —

Při rokování o novém statutu organisace škol hospodářských usnesl se sněm království českého mimo jiné též na tom, že mohou býti do středních škol hospodářských přijímáni také žáci měšťanských škol. Důležité toto usnesení obmezilo ministerstvo orby z příčin nevyzpytatelných a nepochopitelných v ten smysl, že do středních hospodářských škol na nejvýše *čtvrtina* všech přijatých žáků smí býti vybrána ze žákův škol měšťanských a hrozilo, že by jinak stát těmto ústavům v Čechách neudílel podpory! Podle tohoto nařízení ministerského musilo býti již v prvém roce 1885.—86. při středních hospodářských školách v Chrudimi a v Hracholuskách odmítnuto drahně za přijetí žádajících žákův ze škol měšťanských.

Neodůvodněné toto obmezování čelí přímo proti zájmům našeho menšího a méně zámožného rolnictva a jest spolu v přímém odporu se snahou naší správy vyučování, čelící ku odvrácení přílišného příboje žactva do středních škol.

Doufáme pevně, že bude v obecném zájmu dotčenému snesení sněmu království českého bez ohledu na oposici vídeňských bureaukratů plná platnosť zjednána! —

Velice věru toužiti musíme také na velké dosud u nás zanedbávání přiměřeného vzdělávání a vychovávání *hospodyní.*

Hospodyně jest zajisté duchem rodiny, duší domácího hospodářství, proto těžce pykáme, že u nás dosud hospodářským školám hospodyňským poměrně tak malá byla věnována péče.

Při zřizování hospodyňských škol nás Morava předstihla; r. 1883. byla založena hospodářská škola pro dívky v Kroměříži, r. 1884. byl zřízen v *Prostějově* podobný ústav, jejž také dívky z Čech navštěvují.

Sněmu království českého byl teprv v posledním zasedání předložen organisační statut hospodyňských škol, k jichž založení jsou již veškeré přípravy učiněny v Čáslavi a v Kuklenách u Hradce Králové.

Obětovné paní české založily v Praze spolek „Domácnosť", jehož přičiněním byla v Praze 1. října 1885. otevřena prvá česká kuchařská škola. —

S vývojem a rozmnožováním českých škol zemědělských vzrůstá také potřeba českých učitelů zemědělských, o jichž důkladné, zvláště vyšší odborné vzdělání při našich domácích ústavech dosud není dokonale postaráno.

Více nežli o usnadnění a opatření takového vzdělání stará se vláda a j., aby učitelé při hospodářských školách uměli dobře německy. Ano, učitelé při českých hospodářských školách před dávnými lety zřízeni, musí nyní při reorganisování těchto ústavů prokazovati znalosť němčiny, *umějí-li* dobře *česky,* o to se nikdo nestará, kandidátům učitelství při českých hospodářských školách se zkouška z češtiny neukládá, ve zkušební komisi ani není odborný znalec češtiny.

Ano, učitelé *českých* středních škol hospodářských byli nuceni zkoušky dodatné skládati před německou zkušební komisí vídeňskou, protože takové komise zkušební v Čechách dosud není!

Proč se moří čeští učitelé hospodářských škol zkouškami z němčiny, jíž při vyučování na českých hospodářských ústavech nikdy nebudou potřebovati, nedovede zajisté ani náš ministr orby hr. Falkenhayn pochopiti, tím méně vysvětliti.

VII.

Odborné vzdělání našeho živnostenského dorostu v theoretickém i v praktickém ohledu v posledních desítiletích po výtce valně kleslo, protože při naprosté svobodě živnosti dokonalé vyučení se řemeslu pozbylo *mravní* vážnosti a *hmotné* ceny, protože

se nám stále více a více nedostává mistrův odborně důkladně vzdělaných, jakož i potřebných *odborných škol průmyslových.*[1])

Při nedostatečném odborném vzdělání mizí v řemeslnictvu pravé poznání ethické ceny a hodnoty solidní práce řemeslné: řemeslnictvu se nedostává potřebné energie a činné iniciativy ku podnikání zápasův konkurenčních, hyne a podléhá švindléřské konkurenci a t. d.

V odborném školství průmyslovém toliko pozvolna a s velikými obtížemi pokračujeme.

Organisováním průmyslových škol v Čechách počala *Jednota ku povznešení průmyslu* v království Českém.

Ve valné hromadě jednoty této dne 1. října 1834. učinil rytíř *Jakub Schönfeld* návrh na zřizování *nedělních živnostenských škol* pro tovaryše a učně a vypracoval také plán těchto škol, jež jednota vždycky horlivě podporovala.

Prvou takovou školu v Čechách založil kníže *Öttingen* na *Zbraslavi*, byla to vůbec *prvá* živnostenská škola v království českém. *Druhou* školu nedělní založil kníže *Fürstenberg* na *Křivoklátě*.

Záhy ujalo se nedělní vyučování živnostenské mládeže také v Praze. Mimo to byly zřízeny do r. 1839. po výtce přispěním jednoty nedělní školy v Litoměřicích, v Plzni, v Krásné Lipě a j.

Hrabě Chotek vyzval krajské úřady i konsistoře, aby zakládání takových ústavů podporovali.

Již na úsvitě svého působení jala se jednota zakládati v Praze *večerní a nedělní živnostenské školy*, při nichž mimo jiné působili Karel Amerling (od r. 1837.) a j., při škole modelování (založ. r. 1841.) vyučovali mimo jiné věhlasni umělci *Josef Max*, od r. 1852. *Václav Levý* a j.

1. prosince 1846. usnesla se valná hromada jednoty po návrhu inženýra *Pernera* na založení *úplné průmyslové školy v Praze*. Poněvadž však prostředky jednoty ku zřízení takového ústavu nestačily, podnikli dr. *Trojan* a dr. *Rieger* sbírku, kteráž záhy vynesla na onu dobu zajisté veliký obnos 7000 zl.

Plán učební byl záhy vypracován a schválen, ústav však teprv 8. března slavně otevřen.[2]) — Pomocí obce pražské založila Jednota r. 1873. *pokračovací vyučování pro učenníky*, jež

---

[1]) Posel z Budče r. 1882. str. 522 atd. Naše dělnictvo. Str. 89 atd.

[2]) R. 1848. založenou nedělní školu jednoty navštěvovalo r. 1851. 508, r. 1852. 526 žákův, po otevření nové průmyslové školy vzrostl počet žákův r. 1857. na 605 (12 mistrů, 268 tovaryšů, 297 učenníkův a j.). Při této průmyslové škole vyučovalo 15 učitelův. Ústavu tomuto dostalo se již v letech šedesátých hmotné podpory země (2000 zl.) a obce pražské (1500 zl.), r. 1863. byl znovu zřízen; ředitelem ustanoven dr. *Antonín Majer*, t. r. čítala tato škola 262 žákův. Od r. 1868. bylo při ústavu tomto zavedeno pravidelné, každodenní vyučování.

R. 1870. čítala průmyslová škola Jednoty téměř 1000 žákův, r. 1873. bylo ve škole přípravné 30, v oddělení pro strojníky 26, v oddělení stavitelském 21, a v oddělení ornamentálním 8 žákův, školu nedělní a pokračovací navštěvovalo 1134 žáků.

záhy zvláště přičiněním *Hynka Skokánka*, dr. *Ant. Haase*, *Jindř. Šebka* a j. velmi utěšeně rozkvétalo.[1])

Školy tyto, jež navštěvuje téměř 70 proc. cizich, t. v Praze nenarozených žákův se staly nemalým dobrodiním mládeže řemeslnické. Ku rozkvětu tohoto vyučování přispěla valně živnostenská společenstva pražská i mistři pražští, přihlížejíce přísně ku pilnému navštěvování škol těchto řemeslnickou mládeží a t. d.

Roku 1874. bylo zahájeno jednání o založení *státní průmyslové školy v Praze*, jež po mnohém průtahu a nezdaru konečně vedlo ku založení *utrakvistické státní průmyslové školy* roku 1881. [2])

Při státní průmyslové škole pražské jsou svolena mimo jiné státní stipendia 3000 zl.; pro žáky této školy jsou pak při lučebném oddělení státní průmyslové školy v *Liberci* povolena zvláštní stipendia státní.

Těmito výpomocnými prostředky nemůže býti arciť zastřen citelný nedostatek *úplné, od nižádného jiného sourodého ústavu neodvislé vyšší státní průmyslové školy v Praze*, jež jest a zůstane přirozeným střediskem také veškerého hospodářství a výroby v království Českém. Pro 4, 6 anebo 7 německých posluchačů

---

[1]) Pokračovací průmyslové školy pražské čítaly při otevření

r. 1874.	4 tříd,	131 žáků,	4 učitelů
„ 1876.	4 „	158 „	4 „
„ 1878.	4 „	151 „	4 „
„ 1880.	10 „	550 „	10 „
„ 1882.	21 „	1416 „	21 „
„ 1884.	28 „	1492 „	28 „
„ 1886.	42 „	2184 „	51 „

Ku vydržování škol těchto přispěla Jednotě průmyslové obec pražská v letech 1866.—84. 81.300 zl.

[2]) Ku založení a ku vydržování této školy přispěla Jednota průmyslová postoupením učebných pomůcek a j. své průmyslové školy a přispívá ročně 600 zl., obec pražská opatřuje mimo jiné budovu školní, přispívá na pokračovací školu 3000 zl. atd.; země přispívá 3000 zl., obchodní a živnostenská komora 500 zl. atd.

Náklad tohoto ústavu rozpočitán jest na r. 1886. na 54.300 zl., náklad německé státní průmyslové školy v Liberci na 85.400 zl.

Utrakvistickou státní průmyslovou školu v Praze navštěvovalo r. 1882.—83. 946, r. 1883.—84. 1149 žákův a to večerní vyučování české 734, německé 64 žákův, vyučování společné ve všední dny 125, v neděli 817 žákův, oddělení pro strojníky 42 Čechů, 4 Němci (v zimním pololetí 39 Čechů, 4 Němci), stavitelské oddělení celkem 63 Čechů, 2 Němci, ornamentální oddělení v I. a II. ročníku v zimním pololetí 30 Čechů, Němcův v tomto oddělení nebylo. Navštěvovalo tedy tento ústav 131 Čechů, 5 Němcův, mimo to 1 Rus. R. 1884.—85. vzrostla návštěva oddělení pro dílovedoucí v I. pololetí na 195 Čechů a 7 Němcův, v II. pololetí na 146 Čechů, německých posluchačův vůbec nebylo.

Na počátku školního r. 1885.—86. se přihlásilo do všech oddělení pro dílovedoucí 152 žákův, mezi nimi ***ani jediný Němec***, do pokračovací školy 1079 žákův, mezi nimi 1038 Čechův a toliko 41 Němcův. Při škole pro dílovedoucí nebude tedy lze zříditi oddělení německá: ve škole pokračovací bude zřízeno 40 českých, 6 německých tříd a průmětnému rýsování bude vyučováno ve třídě společné. Při této státní škole průmyslové bylo pohříchu zavedeno školné, jež vyneslo r. 1883.—84. 2340 zl. 80 kr.

nebudou přec při této škole vydržována zbytečná a nepoměrně nákladná německá oddělení parallelní? —

Při státní průmyslové škole pražské byly přičiněním Jednoty průmyslové zařízeny r. 1884. pro *učitele českých obecných a měšťanských škol kursy pokračovací*, jež r. 1884.—85. navštěvovalo 95 učitelův. —

Školním r. 1885.—86. byla konečně otevřena *česká* státní průmyslová škola v *Plzni*[1] a při *brněnské* státní průmyslové škole německé byla zřízena *česká* oddělení.[2])

Při poměrně velké návštěvě těchto českých ústavů nebude zajisté lze vládě nadlouho odolati nalěhání na zřízení české vyšší státní průmyslové školy v Plzni, jež by se ve všem vyrovnala tamní státní průmyslové škole německé a bude museti také v Brně založiti samostatnou českou státní průmyslovou školu.

Na zřízení samostatné české státní průmyslové školy v Brně nemáme prý peněz, a proto musíme se dosud spokojiti podružnými českými odděleními, jichž náklad jest na r. 1886. rozpočten na 14.300 zl.

Oproti tomu máme na brněnskou německou techniku 84.800 zl., takže jeden brněnský technik ročně stojí stát téměř 800 zl.!

Německé státní průmyslové školy v Liberci, v Plzni, v Brně a v Bílsku vymáhají na r. 1886. náklad 244.480 zl., utrakvistická státní průmyslová škola v Praze 54.300 zl.; a přec se odvažují naši odpůrcové prohlašovati zřízení české státní průmyslové školy v Plzni a českých kursů v Brně za bezpráví, za zvláštní národu našemu prokázanou milost! —[3])

---

[1]) Při německé státní průmyslové škole *v Plzni* bylo zapsáno r. 1883.—84. 522 žákův, *v pěti* třídách školy pro dílovedoucí bylo 46 žákův, téměř vesměs Čechů, pokračovací školu navštěvovali téměř vesměs Češi.

Ve školním roce 1885.—86. bylo na německé vyšší státní průmyslové škole v Plzni 894 žáků, a to vyšší průmyslová škola čítala 174, škola pro dílovedoucí 72 a pokračovací škola průmyslová 648 žáků. Ze všech 894 žáků bylo 189 neb 21·1 proc. Němců a 705 neb 78·9 proc. Čechů; na škole pokračovací bylo 549 neb 84·7 proc. Čechův a 99 neb 15·3 proc. Němcův.

Náklad *německé* státní průmyslové školy v Plzni jest rozpočítán na r. 1886. na 50.100 zl., náklad na českou státní průmyslovou školu na 11.150 zl.

[2]) Státní náklad *německé* státní průmyslové školy *v Brně* páčí se na rok 1886. na 59.500 zl., ústav tento navštěvovalo r. 1881.—82. 235 žáků, z nichž při zkoušce 173 neb 74 proc. propadlo, protože veliká většina, více než 80 proc. českých žáků nerozumělo německému vyučování.

Prvým rokem bylo do prvého českého ročníku při této škole zapsáno 37 žáků a to 28 do oddělení stavitelského a 9 do oddělení strojnického. Úspěch vyučování již prvým rokem obecně uspokojil.

[3]) Při středních školách českých v Brně učinil cís. rada Alexandr Haupt z Buchenrode r. 1885. nadací 10.000 zl., z níž připadá c. k. české státní průmyslové škole 5000 zl. Kéž by tento příklad hojného došel následování! —

Státních průmyslových škol bylo

	r. 1881.:			r. 1884.:	
v Čechách	2 se	39 učit., se	276 žáky,	3 s	886 žáky
na Moravě	1 „	19 „ „	124 „	1 „	322 „
ve Slezsku	1 „	8 „ „	103 „	1 „	313 „
v celé polovici říše	10 „	164 „ „	1039 „	11 „	2511 „

Státních a státem podporovaných *průmyslových* škol vůbec bylo

	r. 1881.:	učitelů:	žáků:	r. 1884.:	učitelů:	žáků:
v Čechách	90,	434	8055,	153,	746	14.353
na Moravě	17,	114	1695,	31,	178	2905
ve Slezsku	12,	69	1013,	15,	108	1856
v zemích koruny české	119,	617	10.763,	199,	1032	19.114
v celé polovici říše	327,	1589	30.305,	443,	2253	45.670[1])

Připadalo tedy r. 1884. na země koruny české 44·9 proc. průmyslových škol, 45.9 proc. učitelův a 41·8 proc. žákův těchto ústavů.

Ústavy tyto navštěvovalo během r. 1884.

v Čechách	10.563 Čechů,	5991 Němců,	12 Poláků
na Moravě	1758 „	1725 „	5 „
ve Slezsku	175 „	1664 „	352 „
v celé polovici říše	18.800 „	28.337 „	3428 „ [2])

V celé polovici říše připadalo průměrně na 1000 Němců 3·5, na 1000 Čechů 3·5 a na 1000 Poláků 1·5 žáků průmyslových škol.

Z veškerého státního nákladu na odborné školství v Čechách, na Moravě a ve Slezsku připadalo r. 1880. 71·6 proc. na ústavy německé, 22·8 proc. na ústavy utrakvistické, 6·6 proc. na ústavy *české*: v Čechách obnášel náklad odborných škol německých 104.384 zl., odborných škol *českých* toliko 9900 zl.

---

[1]) Žactvo čítáno jest na konci školního roku 1884.—85., na počátku t. roku 1884. čítaly průmyslové školy v Čechách 16.830, na Moravě 3567, ve Slezsku 2238, v celé polovici říše 56.592 žákův.

[2]) Průmyslové školy v Dol. Rakousích navštěvovalo r. 1884. 14.155 Němců, 6149 Čechů, 189 Poláků, 129 Jihoslovanů atd. Ve školním roce 1884.—85. bylo v 61 přípravných a pokračovacích školách průmyslových ve *Vídni* zapsáno 13.924 žákův, z nichž bylo 9378 Němcův, 3935 *Čechů*, 74 Poláků, 194 Maďarů atd. Při 12 přípravných školách bylo *více* Čechů nežli Němců, a to byl poměr německých ku českým žákům následující: 74 : 102, 79 : 95, 88 : 131, 72 : 81, 60 : 95, 93 : 130, 35 : 57, 38 : 81, 57 : 140, 86 : 91, 68 : 91, 101 : 139, 38 : 78; mimo to byla při všech ostatních školách značná menšina žákův českých, jichž poměr k žákům německým byl na př. 52 : 60, 73 : 82, 133 : 141, 100 : 181, 147 : 153, 115 : 159, 146 : 192, 74 : 133, 77 : 175, 102 : 114, 94 : 196, 90 : 121, 80 : 106, 166 : 180, 116 : 172 atd. Na vyšších školách odborných tento poměr národností již tak ostře nevyniká, protože žáci německy žvatlající již za Němce jsou zapisováni.

Roku 1885. vydržoval stát v Čechách 11 odborných průmyslových škol českých nákladem 53.340 zl., na Moravě *jedinou* odbornou školu českou ve Valašském Meziříčí nákladem 10.250 zl. Potřeba a prospěšnosť českých odborných škol průmyslových dosvědčena jest nejzřejměji stále rostoucí návštěvou těchto škol.[1]) A přec se potkává zakládání těchto českých škol s obtížemi nemalými, vyžadujeť vláda při tomto zakládání namnoze přímo nemožné obětě hmotné, aniž by vždy a ve všem dbala velké a nezbytné *obecné* potřeby zřízení ústavů těchto.[2])

Dosud také nejevila velkou péči o zachování a přiměřené podporování již stávajících odborných škol *českých*, aniž při organisaci a správě ústavů těchto valně šetřila rovnoprávnosti národní. Ano, za nynější vlády bylo uloženo správám *českých* odborných škol dopisovati s úřady řečí německou. Na tom ani některé vlády netrvaly![3])

Školy *košíkářské*, jakož i školy *sklářské, hrnčířské* a j. jsou nezbytnou podmínkou zachování a zmohutnění těchto odvětví našeho průmyslu. Náš průmysl keramický vůbec hyne a podléhá cizí konkurenci po výtce jen proto, že nás cizí konkurenti předčí lepotvárností a vkusnější, umělejší úpravou výrobků.

Pomoc proti tomu klesání musíme především vyhledávati v důkladném odborném vzdělání dělnictva těchto odvětví průmyslových, tedy: především v zakládání odborných škol keramických.[4])

---

[1]) Tak vzrostla návštěva českých odborných škol na př. v **Chrudimi** v letech 1882.—85. ze 37 na 76, **v Králové Hradci** v l. 1880.—85. z 20 na 61 žákův atd. Denní průmyslovou školu v **Mladé Boleslavi** navštěvovalo koncem r. 1867.—68. 18. r. 1885.—86. 99 (počátkem t. r. 113) žáků, školu pokračovací 159 žáků. Při této škole bylo r. 1885.—86. 23 stipendií s úhrnným výnosem 99 kr.

[2]) Při zakládání odborné školy průmyslové musila na př. obec **chrudimská** a tamnější záložna mimo jiné trvalé velké hmotné závazky opatřiti náklad 83.640 zl. 1013 zl. 15 kr. atd.

[3]) Květoucí česká lakýrnická škola v Praze, anaž čítala asi 60 žákův, r. 1883. zanikla, protože se jí nedostalo potřebné podpory státní.

Pražskou školu ku kreslení navštěvovala ohromná většina — téměř tři čtvrtiny — žákův **českých**, a přece byl tento ústav ryze německý, ano ředitel nechtěl českým žákům ani česká vysvědčení vydávati. — Také správa zlatnické školy pražské byla ryze německá atd.

[4]) Na doklad, s jakými obtížemi jest nám také při domáhání se zakládání takovýchto ústavů zápasiti, uvádíme následující fakta: Před nemnohými léty žádala **Svratka** za zřízení odborné školy hrnčířské a zavazovala se ku podniknutí všech se zakládáním škol odborných spojených břemen. Žádost tato byla zamítnuta, »protože prý se **svratecká hlína** k hrnčířství **nehodí**!«

Odborníci ministerstva vyučování arciť nevěděli, že se v tomto městě, pokud dokázáno, déle než čtyry století hrnčířství provozuje a že (arciť primitivní) výrobky svratecké široko daleko jsou známy a hledány! —

Národní jednota pošumavská musela r. 1885. založiti vlastním nákladem odbornou školu ve **Vlachovém Březi** ku povznešení košikářství a dřevařského průmyslu v jižních Čechách atd.

Také *odborné školy zemědělského průmyslu* v Čechách vznikly svépomocí.

Sladovnická škola v Praze byla založena r. 1868. přičiněním prof. Bělohoubka a sládka J. M. Scháryho. Ústavu tomuto, jenž byl 15. ledna 1869. otevřen, svolila vláda roku 1870. podporu 3000 zl. jednou pro vždy.[1])

Škole této bylo uděleno r. 1883. právo veřejnosti, t. r. čítala 23 českých a 8 německých posluchačův. Sladovnická škola tato těší se také v cizině velmi chvalné pověsti. Vědeckého zkušebného ústavu pivovarského v Čechách se odborníci dosud marně domáhají.[2])

Na zařízení *lihovarnické školy v Litni* (založena r. 1875.) svolila vláda příspěvek základní 2000 zl., ústav tento dostával do r. 1885. roční subvenci státní 1000 zl., jež byla r. 1885. na 1500 zl. zvýšena.

Také tato škola jest utrakvistická, r. 1883. čítala 13, roku 1885. 19 chovancův, jež vyučovalo 6 učitelův. —

V ohledu nejednom jest velmi praktickým udílení *státních stipendií průmyslným městům a okresům* ku posýlání žákův do odborných škol průmyslových. Opatření toto dobře se osvědčuje a jest na nejvýše žádoucno, aby také v našich českých krajích tohoto prostředku ku povznešení průmyslu hojně bylo používáno. —

Při organisování živnostenstva a při zakládání odborných škol zemědělských i průmyslových, musí býti brán zřetel také k tomu, že rolník i řemeslník, má-li prospívati, musí též *dobrým*

---

[1]) Ve sladovnické škole pražské bylo z prvu vyučováno populárním spůsobem kvasné lučbě a různým odvětvím výroby pivovarské domácí i cizí. Na počátku prvého roku bylo zapsáno 100 posluchačův, z nichž do konce roku vytrvalo 75, veřejné zkoušce pak se podrobilo 55 posluchačův.

V druhém roce bylo z počátku 70, ku konci 54 posluchačův. V tomto roce bylo vyučováno také strojnictví, počtářství, účetnictví, písemnictví, směnkářství, lučbě obecné a nauce o zřizování pivovarů.

Škola tato rozdělena jest v oddělení české a německé, v každém oddělení vyučuje se v témdni 21 hodin lučbě obecné a kvasné, pivovarství, nauce o surovinách, strojnictví, statistice, účetnictví a směnkářství a j. Při škole této vyučuje 6 učitelův, správu vede zvláštní kuratorium. Knihovna ústavu obsahuje drahně nejčelnějších spisův odborných. Sladovnické škole svolilo společenstvo pražských sládků stálou subvenci roční 500 zl, obec pražská jí udílí roční subvenci 200 zl.

Na Moravě v Doubravici u Mohelnice r. 1870. založená sladovnická škola neměla dlouhého trvání. V *Německu* jest té doby 6 velkých škol sladovnických.

[2]) Vědecké zkušebné ústavy pivovarské jsou v Mnichově, v Berlíně a j. Na založení ústavu takového v Dánsku věnoval sládek Jakobson 1·5 mil. korun. Na třetím sjezdu *rakouských* sládků r. 1885. bylo uloženo výboru, aby se přičinil o zřízení výzkumné stanice pivovarské při pivovarské škole v Mödlinku. Při této stanici má býti zřízena malá sladovna, ku výrobě asi 900 *q* sladu ročně, pivovar na 4000 *hl* a potřebné laboratoře. Náklad tohoto zřízení páčí se na 50.000 zl., sládek Antonín Dreher přispěl přímo 10.000 zl., náklad vydržování tohoto ústavu se páčí ročně na 7000—8000 zl.

Spolek pro průmysl pivovarský v království Českém vydává od r. 1873. odborný časopis »*Kvas*«; mimo to vycházejí redakcí Tillerovou »*Listy pivovarské.*«

[illegible] 44.8

[illegible] r. 1855. [illegible] take [illegible] jež dosud [illegible] všem před- [illegible]

[illegible] byl nej- [illegible] zřizovati [illegible] postoupně [illegible] těsnopisu.

[illegible] německá [illegible] ral. roku [illegible] škôly; mimo to [illegible] v Ústí [illegible] v Brni, v Liberci, [illegible]

[illegible] r. 1856.) a [illegible]

[illegible] žaky, [illegible]

Digitized by Google

Merkur domáhal se úsilovně při pražském gremiu obchodním provedení rovnoprávnosti při pokračovací škole a při akademii obchodní, jež gremium vydržuje z fondu gremiálního, jenž byl r. 1856. zřízen většinou z příspěvků obchodnictva *českého*.

Když pak tyto snahy nevedly k cíli, ujal se Merkur již r. 1870. založení *československé akademie obchodní*, jež byla r. 1872. otevřena.[1])

Československá akademie obchodní přispěla netoliko ku rozšíření důkladných odborných vědomostí obchodních a kupeckých, ale také ku rozšíření a k utužení národního vědomí a vlasteneckého ducha v kruzích našeho obchodnictva. Absolvovaní žáci této akademie náleží k nejpokročilejším našim obchodníkům a jsou také v cizině hledáni. —

Roku 1882. byla založena v *Chrudimi* podporou záložny a státu nová akademie obchodní, již navštěvovalo r. 1884.—85. 107, r. 1885.—86. 105 posluchačův. Kromě toho navštěvovalo s akademií spojenou školu kupeckou roku 1885.—86. 30 žákův.

Akademie tato jest trojtřídní, žáci mají nárok na jednoroční dobrovolnou službu u vojště. Stát udílí ústavu tomuto subvenci 2000 zl.[2]) —

Podporou obce *plzeňské* a přispěním *klubu obchodníků z obvodu komory plzeňské* byla 2. září 1886. otevřena nová česká obchodní škola v *Plzni*, jež se bude skládati z dvojtřídní vyšší obchodní školy, z jednoročního odborného běhu a ze školy večerní. —

Stále množí se stesky, že v některých odborných průmyslových školách přílišně se hledí ku *všeobecnému theoretickému* vzdělání, že se chovancům nevštěpuje láska k řemeslné práci, že nenabývají prohloubeného vzdělání odborného a t. d. Těmito žalobami se nebudeme zevrubně obírati, máme však za to, že by se valně přispělo vývoji vzdělání průmyslového, kdyby do odbor-

---

[1]) Chovancům ústavu tohoto byla již r. 1876. propůjčena výsada jednoroční dobrovolnické služby vojenské. Akademie za ředitelství vynikajícího odborníka ***Em. Tonnera*** a za spolupůsobení na slovo vzatých paedagogů ***Smolíka, Ferd. Schulze, Sládka, Řežábka*** a j. utěšeně rozkvétá.

Roku 1882. čítala 148, r. 1884.—85. ve třech třídách 318, r. 1885.—86. 253 posluchačův, jež vyučovalo 16 professorů.

Ku zřízení a ku vydržování ústavu tohoto založen byl zvláštní sbor, jenž čítal r. 1884.—85. 164 zakládajících a 45 přispívajících členů; příjmy jeho obnášely 41.792 zl. 41 kr., vydání 23.361 zl. 09 kr. Koncem r. 1884. zbývalo čisté jmění 19.114 zl. a pensijní fond 52.915 zl. 66 kr.

Při akademii této bylo r. 1883. 23 stipendií v obnosu 2350 zl. (7 stipendií obce pražské po 120 zl.); při německé obchodní akademii v Praze bylo 10 stipendií v obnosu 2100 zl.

Obec pražská propůjčuje akademii místnosti v domě obecním zdarma a přispěla mimo to ústavu tomuto v l. 1873.—1884. 29 942 zl. Státní subvence akademii na r. 1886. svolená obnáší toliko 2500 zl. Ústav tento bývá také Jihoslovany hojně navštěvován.

[2]) Knihovna akademie obsahovala r. 1886. 1266 děl ve 1499 svazcích, čítala sbírka přírodopisná 420 předmětů, sbírka zboží 1916 vzorků a t. d.

ných škol průmyslových byli přijímáni toliko žáci, kteří po náležité průpravě, na př. po odbyté měšťanské škole delší dobu (rok neb dvě léta) prakticky řemeslu se již byli učili, navštěvujíce současně školu pokračovací.

Výhody a prospěšné následky takového opatření leží zajisté na bílední. Odborné školy a řemeslné dílny musí se vzájemně doplňovati, proto musíme při organisování těchto škol, vystříhajíce se nebezpečného doktrinářského uniformování především k místním potřebám a zvláštnostem, jakož i ku tradicím průmyslovým, k národní individualitě obyvatelstva pilný zřetel míti, jinak budou školy tyto více škoditi, nežli prospívati.

Průmysl naš netrpí zajisté nedostatkem vynikajících jednotlivců, nedostatkem důstojníkův, nýbrž nedostatkem zdatných, důkladně vzdělaných *dělníkův*. Odborné školy průmyslové mají býti po výtce semeništěm statečného dorostu řemeslnictva, nikoliv však pařeništěm planého výtečníkování u výrobě průmyslové. —

Pokračovací školy živnostenské nabývají co den větší důležitosti v našich městech.

Těchto škol a škol ku kreslení a modelování bylo v roce 1882.—83.

		při nich vyučovalo učitelů:	zapsáno bylo žáků:	do konce roku zůstalo žáků:	Čechů bylo:	Němců bylo:	Poláků bylo:
v Čechách	89	421	10.205[1]	8244	7443	2423	—
na Moravě	14	86	2190	1581	1999	985	—
ve Slezsku	9	63	1331	1070	128	895	307
v zemích koruny české	112	570	13.726	10.895	9570	4303	307
v celé polovici říše	300	1437	40.561	30.862	14.536	18.519	1695

Připadalo tedy na země koruny české 37·3 proc. pokračovacích škol, 39·4 proc. učitelů, na konci r. 1882.—83. 35·3 proc. žáků; na 1000 Němců připadalo průměrně 2·3, na 1000 Čechů 2·8, na 1000 Poláků 0·5 žáků těchto škol.

Náklad pokračovacích škol živnostenských v Čechách obnášel r. 1883. 39.431 zl., k jehož uhražení přispěla země 1000 zl., stát 10.426 zl., obce 14.417 zl. obchodní komory 2880 zl., interesenti 10.708 zl. Náklady tyto při mnohých ústavech rapidně vzrůstají.[2])

Sněm král. českého svolil na podporování pokračovacích škol na r. 1885. 20.000 zl., na 1886. 30.000 zl.[3])

---

[1]) Z těchto žáků bylo 7443 Čechů, 2423 Němců a t. d.

[2]) Náklad na pokračovací průmyslovou školu v Karlíně obnášel r. 1886. 7382 zl. (subvence státní 2000 zl., zemská 800 zl., okresního výboru karlínského 1500 zl. a t. d.). Při škole této vyučovalo ve třech ročnících (11 oddělení) 24 učitelův 497 žákův.

[3]) Zemská subvence byla r. 1884.—85. rozdělena 100 pokračovacím školám, jimž se dostalo také státní subvence 27.220 zl. Na r. 1886. jest rozpočítána subvence 85 pokračovacích škol na 31.350 zl.

Na *Moravě* bylo r. 1881.—82. 11 obchodních a živnostenských pokračovacích škol, jež navštěvovalo 1495 žákův.

Žádosť *Matice olomúcké* za udělení subvence české pokračovací škole v *Olomúci* odmítla obchodní komora olomúcká r. 1884. s velikým rozhořčením.

Roku 1885. bylo uděleno na Moravě 12 pokračovacím školám státních subvencí 4650 zl.; podpory tyto jsou na r. 1886. rozpočítány 15 školám na 5530 zl.

Ve Slezsku není českých pokračovacích škol živnostenských; německým pokračovacím, jako německým odborným školám dostává se hojné podpory státu i země.[1])

Stát podporoval ve Slezsku r. 1885. 8 pokračovacích škol 3250 zl.; na r. 1886. jsou rozpočítány podpory tyto 8 školám na 3700 zl. V celé polovici říše obnáší tyto na r. 1886. svolené subvence státní 98.700 zl. (r. 1885. 79.350 zl.).

Velkou překážkou zdárného rozkvětu pokračovacích škol živnostenských jsou zajisté zatímné a neustálené poměry tohoto vyučování; jsouť pokračovací školy v naší polovici říše na ten čas toliko v *Dolních Rakousích* zemskými zákony (18. listop. 1880. a 2. března 1873.) zorganisovány. O vydání zákona zemského o pokračovacích školách u nás po drahná léta bezvýsledně se jedná.[2]) Roku 1882.—83. navštěvovalo v Čechách pokračovací školy živnostenské školy ku kreslení a k modelování 10.205 žáků, v Dolních Rakousích (1,115.000 obyv.) navštěvuje pouze pokračovací školy živnostenské 10.225 žáků!

V organisování pokračovacích škol živnostenských učiněn byl důležitý pokrok ministerským vynesením ze dne 7. března 1884. o zakládání a o uhražování nákladu pokračovacích škol za přispívání bezprostředních interesentův, zemí, obchodních komor i státu.

Avšak i toto nařízení, jímž se po výtce konkurence při opatřování nákladu škol pokračovacích upravuje, nemůže býti nikterak pokládáno za konečné rozřešení sporův o organisaci a správu těchto škol stávajících.[3])

Při zřizování těchto škol, kteréž nemohou býti od obecných a měšťanských škol ani odloučeny, musí býti pilný zřetel brán

[1]) Na r. 1885. svolil sněm slezský 8 odborným školám podporu 7465 zl. a 9 průmyslovým školám pokračovacím 3950 zl., mimo to 1708 zl. na stipendia žákův průmyslových škol; celkem 13.833 zl.

[2]) V Dolních Rakousích obnáší náklad na pokračovací školy 163.618 zl., k tomu přispívá země 20.203 zl, obce 29.953 zl., obchodní komory 18.023 zl., živnostnictvo 90.549 zl, zápisné vyneslo 5400 zl.; toliko ve Vídni navštěvovalo tyto školy 13.000 učňův, tedy *více* nežli čítají školy tyto v celém království českém žákův.

[3]) Ku vydržování pokračovacích škol nyní země velice nestejně přispívají a to obnáší zemský příspěvek k těmto nákladům ve Slezsku 39·1, v Horních Rakousích 24·2, ve Štyrsku 19·7, na Moravě 16, v Krajině 15, v Dol. Rakousích 12·5, v Tyrolsku 10·9, v Korutanech 5·9 proc., v Čechách (r. 1883.) 0·3 proc.

ku skutečným potřebám a poměrům netoliko různých království a zemí, ale také různých krajů a okresů.

Proto nemůže a nesmí býti toto školství sevřeno úzkou kazajkou centralisace a jeho organisace i správa musí býti cele a úplně zůstavena zemím.

Zemský sněm království českého uložil r. 1886. zemskému výboru, aby podal návrh zákona o samosprávném zřízení pokračovacích a řemeslných škol.

Zřizování pokračovacích škol musí se ujmouti především naše živnostenská společenstva, jejichž čelnou povinností jest, aby dobře zřízenými a obecně rozšířenými pokračovacími školami živnostenskými, přísnou kázní v těchto školách zastavila znemravňování a spuštění nyní téměř naprosto nezodpovědné živnostenské mládeže v době pro její celou budoucnosť nejdůležitější. —

Průmyslové školy pokračovací, jakož i odborné školy průmyslové může mládež navštěvovati teprv po dokonaném 14. roce svého věku, když byla povinnosti ku navštěvování obecné školy úplně dostála. Nemáme dosud ústavů, jež by mládež, jež se chce řemeslu věnovati, *před* čtrnáctým rokem svého stáří navštěvovati mohla: tomuto nedostatku mají vyhověti *všeobecné řemeslnické školy,* do nichž budou přijímáni žáci již po dokonaném 12. roce.

Ministerstvo vyučování počalo r. 1886. všeobecné řemeslnické školy zřizovati v Čechách, když byl sněm království českého ku založení ústavů těchto v *Kladně* a v *Jaroměři* zemskou subvenci po 4000 zl. svolil.[1])

Všeobecné řemeslnické školy jsou zajímavý organisační pokus naší správy vyučování a není lze na ten čas o těchto ústavech vynésti přesný a závěrný soud. Dokud nebude zemi ku zřizování a ku nápravě těchto škol náležitý vliv vyhrazen, neměly by na vydržování ústavů těchto býti svolovány stálé podpory zemské, neboť při dosavadní praxi musíme se obávati, že nám budou chtíti také v tomto oboru vyučování z Vídně toliko poroučeti a nám že bude opět toliko mlčeti a platiti.[2])

---

[1]) Podobná škola byla svého času po výtce přičiněním dr. *Mattuše* v Ml. Boleslavi založena a velmi dobře se jí daří.

Účelem všeobecné řemeslnické školy jest theoretickým vyučováním a praktickým cvičením zjednati žákům ony vědomosti a zručnosť, které jsou žádoucnou předběžnou průpravou k naučení se provozování živnosti, zejména řemesel. Školy ty mají býti dvoj- neb trojtřídní, s nimi mají býti spojeny veřejné kreslírny pro živnostníky a nedělní a večerní průmyslové školy pokračovací.

Vyučování při ústavech těchto má býti po výtce názorné, proto musí býti opatřeny knihovnou a sbírkou učebních prostředků, sbírkami pro vyučování přírodopisu a mechanice, pro nauku o materialiích, pro chemickou a mechanickou technologii, jakož i sbírkou předloh, modelů a pomůcek a j. Při školách těchto mají býti zřízeny pracovny pro praktické cvičení ve spracovávání dřeva a kovu, pak pro konstruktivní modelování.

[2]) Na r. 1886. jest svolena *státní* subvence všeobecné řemeslnické škole v Kladně 3000 zl. a v Jaroměři 3000 zl.

Veliké důležitosti zajisté také jest rozšiřování *pokračovacího vyučování pro dívky*. Pokračovací školy pro dívky, které z obecných škol ve 14. roce svého věku vycházejí, jsou zajisté tím důležitější, čím více se nám nedostává ústavů ku odbornému neb ku vyššímu vzdělání dívek a čím více musíme toužiti, aby se dokonalejší vzdělání dívek usnadnilo také rodinám méně zámožným. Kromě toho by se zakládáním takových škol zamezilo vůbec neužitečné a nám také v ohledu národním nebezpečné posýlání dívek českých na cvik (!) do *německých* měst.

O odborné vzdělání žen a dívek českých po 14. létech neunavně a s velkým úspěchem pečuje *ženský výrobní spolek český v Praze*, kterýž vydržuje *obchodní* školu o 2 ročnících; *průmyslovou* školu rozdělenou v *odbor kreslířský* o 2 odděleních, v odbor *ženských prací ručních* o 2 odděleních a v *odbor doplňovací* pro dospělejší žákyně školy průmyslové, v němž se vyučuje vychovatelství a domácímu hospodářství, a *školu jazyků*, v níž se vyučuje jazykům: francouzskému, německému a ruskému.

Roku 1885.—86. navštěvovalo školy ženského výrobního spolku v Praze 598 žákyň, z nichž bylo 357 z Prahy a z okolí; 207 žaček bylo úplně od školného osvobozeno.

Roční náklad na tyto školy obnáší asi 16.000 zl.[1])

Při školách spolkových, jež navštěvovalo r. 1871.—72. 252, r. 1875.—86. 548, r. 1880.—81. 513, r. 1884.—85. 579 žákyň, vyučuje nyní 29 učitelských sil.[2])

Stát podporuje také školy ku kreslení v Kolíně a v Kutné Hoře, subvence škol těchto obnáší 6200 zl.

R. 1883.—84 navštěvovalo školy ku kreslení v Kolíně 37 (pokračovací oddělení 95) žáků, v Chebu 8 (pokračovací oddělení 102), v Praze 110, v Brně 40 žáků; škola ku kreslení byla v Kutné Hoře založena r. 1884.

[1]) Ženský výrobní spolek po čas patnáctiletého trvání svého odchoval ve své obchodní a průmyslové škole 7698 žákyň; mezi nimi bylo téměř 50 proc. chudých. Náklad na tyto školy obnášel 170.000 zl. k jehož uhrazení přispěl stát subvencemi 9880 zl., země 4100 zl., obec pražská 30.200 zl. a t. d. Zápisné a školné žákyň obnášelo 47.672 zl.

[2]) Roku 1884.—85. navštěvovalo obchodní školu 61, průmyslovou 37 žaček, v pracovně se vystřídalo 390 žaček, jež zhotovily za celý rok 6061 drobných prací, 4281 kusů prádla, 1606 kusů oděvů, 1928 kusů různého vyšívání a t. d.

Školu jazyků navštěvovalo 517 žaček, konversační kursy 77 žaček.

Roku 1884. obnášela veškerá vydání spolku 15.515 zl. 80 kr., příjem 16.962 zl. 43 kr. (subvence státní 1500 zl., zemská 300 zl., subvence obce pražské 4500 zl. a t. d.).

R. 1884. zaměstnával spolek stále 40 pracovnic výrobou objednaného prádla (13.740 kusů).

Ku rozmnožování spolkového jmění nejvíce přispěla věcná loterie r. 1882., kteráž vynesla 12.586 zl. 97 kr. Spolkové jmění obnášelo koncem r. 1884. 26.663 zl. 91 kr., koncem r. 1885. 28.440 zl. 46 kr. Spolek čítal r. 1884.—85. 2464 členů, 124 sběratelek, r. 1885.—86. 2768 členů a 115 sběratelek; příspěvky členů vynesly r. 1884.—85. 4744 zl. 56 kr., r. 1885.—86. 7369 zl. 20 kr.

Má-li se spolek tento vybaviti z neustálených poměrů zatímních, musí býti především postaráno o budovu, v níž by školy jeho trvale mohly býti umístěny. Ku stavbě domu této jednoty přispěl r. 1885. císař František Josef I. 500 zl.

Pokračovací běhy pro dívky byly založeny při obecných a měšťanských školách v *Pardubicích*, v *Chrudimi*[1]) a j. Kéž by příkladu tohoto záhy veškerá naše pokročilá města následovala! —

Vývoj odborného školství průmyslového a obchodního zračí se zřejmě v našich rozpočtech státních a zemských.

Roku 1870. obnášel řečený náklad státní na vyšetřování poměrů různých odvětví průmyslu, na podporování průmyslového vychování a j. 25.000 zl.; náklad umělecko-průmyslových, státních a odborných škol průmyslových, pak škol ku kreslení byl r. 1881. v rozpočtu ministeria vyučování rozpočítán na 661.000 zl. na r. 1885. vzrostl na 1,308.245 zl., r. 1886. téměř na 1·6 milionu zlatých.[2])

VIII.

Organisaci odborného školství průmyslového dovršují *umělecko-průmyslové* školy, *umělecko-průmyslová a technologická musea.*

Umělecko-průmyslové školy a s nimi nerozlučně spojená umělecko-průmyslová musea jsou nejčelnější pákou vývoje zvláště pro řemesla tak velice důležitého uměleckého průmyslu, při němž rozhoduje jakosť surovin a umělé jich spracování, při němž práce převažuje jistinu.[3]) Proto jest zajisté podporování vývoje a rozkvětu uměleckého průmyslu také nemalé důležitosti sociálně-politické.

Francie hlavně proto vyniká nad sousední státy ve všech oborech uměleckého průmyslu, že již od dob Colbertových se vzornou obětovností pečuje o důkladné, soustavné, umělecké a umělecko-průmyslové vzdělání svých průmyslníkův, že po

---

Orgánem této jaré a nad jiné důležité jednoty jsou *Ženské listy*, jež se vzornou péčí rediguje Eliška Krásnohorská. V Olomúci vychází *Domácí Hospodyně* redakcí Miloslavy Procházkové.

[1]) Zemský sněm království *českého* povolil na r. 1886. mimo subvence 3000 zl. jednotě ku povzbuzení průmyslu v Čechách na podporování pokračovacích škol průmyslových v Praze, na podporování pokračovacích škol živnostenských 30.000 zl., řemeslnickým školám v Jaroměři a na Kladně 8000 zl.

Sněm *moravský* svolil r. 1886. subvenci c. k. tkalcovské škole v Brně 2000 zl., pak na stipendia při odborných školách průmyslových 4350 zl., subvencí ku vydržování 15 škol pokračovacích 4800 zl., na udílení subvencí nepřesahujících 100 zl. řemeslnickým družstvům na Moravě ku zřizování pokračovacích škol 3500 zl., na stipendia pro žáky při c. k. státní průmyslové škole v Brně 1000 zl.

Sněm *slezský* svolil na r. 1886. 13.823 zl. na podporování odborných a pokračovacích škol průmyslových.

[2]) *O šíření průmyslového vzdělání.* Posel z Budče z r. 1882. str. 606 atd.

[3]) V *Chrudimi* založil také spolek paní a dívek ústav ku vyučování dívek ručním pracím: šití prádla a šatů, vyšívání a t. d., účetnictví, počtům, krasopisu a j. Jednotě této výborně se daří.

Kéž by podobné jednoty také v jiných našich venkovských městech zakládány byly! Jak velice by prospěly vychovávání řádných hospodyní domácích! —

všecky časy vyhledávala svou chloubu v pečlivém střežení a opatrování zájmův velkého umění národního, s nímž také umělecký průmysl vzkvétá i upadá.

V *Rakousku* po celá desitiletí pečoval stát o vývoj uměleckého průmyslu *toliko* ve *Vídni*, jako by pouze Vídeň byla Rakouskem a jako by malý průmysl mimo Vídeň takové podpory byl nepotřeboval.[1]) Po drahné doby vydržoval stát v celé polovici říše toliko rakouské museum pro umění a průmysl a při něm zřízenou umělecko-průmyslovou školu ve Vídni[2]) a teprv na r. 1885. a 1886. byla svolena státní subvence umělecko-průmyslovému museu v Praze *po 500* zl. (!) ročně a teprv školním r. 1885.—86. byla otevřena *umělecko-průmyslová škola pražská.*

Ministerstvo vyučování schválilo učební osnovu této školy 14. října 1885.[3])

Náklad ústavu tohoto jest rozpočítán na r. 1886. na 72.600 zl. Ředitelem umělecko-průmyslové školy jest ustanoven na slovo vzatý odborník, náš krajan, *František Šmoranc*, professory jsou zřízeni věhlasní umělci *Myslbeck* a *Fr. Ženíšek*, professorem dějin umění *Karel B. Mádl.*

Při takové správě a při spolupůsobení takových sil pražská umělecko-průmyslová škola bohdá záhy se vyrovná podobným ústavům domácím i cizím.[4]) —

Prvé podněty ku zakládání *umělecko-průmyslových musei* v Evropě dala zajisté prvá světová výstava londýnská; pravzorem musei těchto jest *kensingtonské museum*, jakož i pařížské *Conservatoire des arts et métiers*. Zakládáním těchto odborných musei nastal v organisování musei vůbec veledůležitý a pro-

---

[1]) Na rakouské museum ve Vídni vydal stát v l. 1868.—84. 1,951.495 zl., na r. 1885. jest rozpočítán náklad toho ústavu na 85.200 a náklad s tímto museem spojené umělecko-průmyslové školy rozpočítán jest na 58.500 zl.; na r. 1886. obnáší náklad rak. musea 84.300 zl., umělecko-průmyslové školy 59.026 zl.

[2]) Umělecko-průmyslová škola bude obsahovati *připravní školu* o 2 odděleních pro kreslení a pro modelování, každé o 3 ročnících; *odborné školy* pro dekorativní stavební umění, keramografii, textilní umění, sochařství, řezbářství, zlatnictví a příbuzná řemesla, pro kreslení a malování a pro umělecké vyšívání. Při této škole má býti také zřízena *kreslířská a malířská škola pro dámy* o 4 ročnících.

Mimo to budou při tomto ústavu večerní a nedělní umělecko-průmyslové kursy, tříletý běh pro *umělé vyšívání*, kterýž zvláště v Čechách záhy může nabýti velké důležitosti.

Při všech těchto školách bude vyučováno v obou jazycích zemských.

[3]) Ústav tento umístěn jest v nové státní budově škol na Rudolfově nábřeží; zaujímá 27 velkých učebních síní, 11 místností pro sbírky a pro správu, 22 atelierů a kabinetů.

[4]) V prvém školním roce 1885.—86. přihlásilo se do I. ročníku oddělení pro figurální a ornamentální kreslení 35, přijato bylo 19 posluchačů, do oddělení pro modelování se přihlásilo 20, přijato bylo 13 posluchačů. Do všech tří ročníků kreslířské a malířské školy pro dámy bylo přijato ze 27 přihlásivších se dám 20. Odbornou školu pro umělé vyšívání navštěvuje 12 žaček, vesměs Češek. Do školy pro klenotnictví přijato jest 32 žáků někdejší školy zlatnické. Celkem bylo přijato 96 žáků, (75 Čechů a 21 Němců) na konci roku zůstalo 95 žáků.

spěšný obrat od soustavy centralisační ku zakládání musei speciálných.

Při neustálém ubývání prodejných výrobků uměleckého průmyslu minulých dob a při neustálém stoupání cen důležitějších památností tohoto průmyslu jest při zakládání nových musei umělecko-průmyslových překonávati nemalé překážky zevní, po výtce finanční; a obtíží těchto nebude ubývati, nýbrž tím více přibývati, čím větší pozornosť zakládání těchto musei budou také v Americe věnovati, protože američtí překupníci pak na evropských trzích nám zakupování těchto památností přímo nemožným učiní.

Za těchto poměrů milerádi uznáváme nemalé zásluhy, jež si pražská obchodní a průmyslová komora založením umělecko-průmyslového musea získala. Ku založení tohoto musea činila obchodní komora přípravy již od r. 1867., zvláště však po umělecko-průmyslové výstavě, již r. 1868. s rakouským museem na Žofíně byla podnikla.

Největší obtíže spůsobovalo komoře opatření příhodných místností pro ústav tento. Roku 1872. požádala českou spořitelnu, aby při stavbě paláce Rudolfina také na umístění umělecko-průmyslového musea pamatovala a založila musejní fond, k němuž od r. 1883. po 1000 zl., od r. 1876. po 1500 zl. ročně přispívá. Roku 1878. byl témuž fondu přebytek příjmu 2500 zl. věnován.

Koncem r. 1878. obnášela dotace musea 3029 zl. 61 kr., mimo to základní fond nadace hr. Vratislava 163 zl. 91 kr., t. r. bylo pro museum zakoupeno na pařížské světové výstavě nákladem komory drahně vzácných předmětův.

Smlouva obchodní komory s českou spořitelnou o umístění umělecko-průmyslového musea v Rudolfinum byla 4. dubna 1884. uzavřena a museu vyhrazené místnosti byly komoře 16. září 1884. odevzdány. Zatímné stanovy musea byly komorou 11. prosince 1884. přijaty a ministerským výnosem ze dne 20. ledna 1885. schváleny. Museum bylo v únoru 1885. umělecko-průmyslovou výstavou, již od 8. do 11. 7727 osob bylo navštívilo, slavně otevřeno.*)

---

*) Druhá umělecko-průmyslová výstava byla otevřena 5. května 1885. a trvala do 15. července t. r., byla navštívena 6155 osobami, žactvu pražských škol bylo mimo to rozdáno drahně svobodných vstupenek.

Na této výstavě bylo vystaveno mimo jiné drahně předmětův zapůjčených, z orientálního musea vídeňského sbírka Maixnerova, drahně předmětův ze sbírky Wachsmannovy a j.

Kustodem musea byl zřízen dr. Karel Chytil. Komora 30. července 1885. povolila výkonnému komitétu musejnímu na zakoupení předmětů ku doplnění sbírek musea, jakož i na založení musejní knihovny 40.000 zl.

Fond umělecko-průmyslového musea obnášel koncem r. 1885. 36.110 zl. 71 kr.

Příjmy fondu musejního v r. 1885. obnášely 63.353 zl. 61 kr. (přebytek z r. 1884. 32.121 zl. 28 kr., zemská subvence 8000 zl. a 5000 zl., příspěvek komory 7500 zl., okres. výboru Karlínského 200 zl., fond Vratislavský 207 zl. 75 kr.,

Umělecko-průmyslové museum těší se účinné podpoře amateurů a obětovných přátel umění.[1])

Mimo jiné darovala obec pražská drahně předmětův umělecko-průmyslových ze sbírky Maixnerovy, již byla zakoupila a j.[2])

Výstavy musea podporou šlechty, chrámů a řeholí, v jichž držení jest dosud tolik vzácných a dosud náležitě neoceněných, ano namnoze dosud ani nepoznaných pokladů a klenotů našeho umění a uměleckého průmyslu, nabudou zajisté velké zajímavosti a důležitosti. Letošního roku podniknutou výstavou podivuhodného vyšívání lidu moravského učinilo museum v pořádání občasných výstav skvělý počátek. —

O založení a o zorganisování pražského umělecko-průmyslového musea zajisté největší zásluhy si vydobyli neunavný president komory Boh. *Bondy* a někdejší její tajemník *Šebek.*

Ministerstvo vyučování zahájilo vyjednávání o užší spojení tohoto musea s pražskou umělecko-průmyslovou školou. —

Vedle umělecko-průmyslového musea jest pro veškeren průmysl náš velice důležito zajisté také *museum Náprstkovo.*

Vojtěch Náprstek navrátiv se z londýnské výstavy podnikl r. 1862. a 1863. v Praze několik přednášek o potřebách a o zřízení domácího hospodářství a j., jež vzbudily všeobecnou pozornosť a nimiž dozrálo přesvědčení o nezbytné potřebě a prospěšnosti založení průmyslového musea v Praze.

Výbor vlasteneckých dám, v jichž čele stály *Karolina Světlá,* hr. *Taxisová* a j., počal sbírati příspěvky ku založení takového

---

fond ku zakoupení umělecko-průmyslových předmětů 7756 zl. 64 kr. a j.); vydání obnášela 27.242 zl. 90 kr. (na zařízení 1883 zl. 26 kr., za koupené umělecko-průmyslové předměty 7740 zl. 40 kr., za knihy a vazby 6092 zl. 32 kr. atd.)

Fond ku zakupování umělecko-průmyslových předmětů, koncem r. 1885. 7756 zl. 64 kr. obnášející, vznikl po výtce dobrovolnými příspěvky obce pražské, Dormitzera (4000 zl.) a j. Fond Vratislavský založil v létech šedesátých hr. Vratislav věnovav k účelům musea obnos 100 zl. o něco přesahující, kterýž byl od těch dob až do konce r. 1884. samostatně účtován.

[1]) V čele podporovatelů umělecko-průmyslového musea stojí obec pražská, president Bondy, Vojtěch ryt. Lanna a j.

Sněm zemský svolil museu na r. 1885. 8000 zl. na založení a 5000 zl. na zřizování, na r. 1886. 8000 zl. na rozšiřování musea. Obchodní komora svolila museu na r. 1886. příspěvek 6000 zl., tedy 15·2 proc. veškerých svých příjmů, jež jsou rozpočítány na 39.500 zl. Na r. 1886. rozpočítány jsou náklady umělecko-průmyslového musea pražského na 39.500 zl. (běžná vydání správní 3570 zl., v tom plat kustodův 1800 zl., režie 1580 zl., náklady odborných výstav 2000 zl., honorář za veřejné přednášky 300 zl., na rozmnožení sbírky vzorů 15.000 zl., sbírky předloh 6000 zl., na doplnění knihovny 4000 zl. a j.), ***příjmy:*** příspěvek komory 6000 zl., výnos vstupného a za katalogy 600 zl., subvence obce pražské 2000 zl., okres. zastup. karlínského 200 zl., mimo to subvence státu a země, jež jsou rozpočítány po 10.000 zl. Státní subvence museu tomuto také na r. 1886. toliko v obnosu 500 zl. byla svolena! —

[2]) Sbírka ***Wachsmannova*** nebyla pohříchu tomuto museu zachována, koupil ji r. 1884. brněnskému museu továrník Offermann za 5000 zl.

Jediný koberec této sbírky se cení na 10.000 fr.

musea. V únoru r. 1863. zřízen byl k témuž účelu zvláštní výbor. Neunavný Náprstek obnovil v květnu r. 1863. své praktické přednášky, jimiž nejúčinněji razil cestu své zamilované myšlénce; založení průmyslového musea stalo se úkolem jeho života.

Od té doby sbírá Náprstek s mravenčí, skutečně americkou pílí poklady svého musea a snesl již material tak hojný a tak vzácný, že již dnes s radostí můžeme říci, že Náprstkovo museum pražské předčí podobné ústavy v Rakousku netoliko bohatostí, ale také vzácností a drahocenností sbírek svých.

Nemalou zásluhu vydobyl si Náprstek také sebráním a zachráněním vždy více mizících drahocenných památek našeho domácího průmyslu českého, jako: krojů národních, tkanin, vyšívání a t. d.; toto oddělení jeho musea jest již nyní unikem, čítať mimo jiné 600 vyšívaných holubinek, asi 200 zlatých a stříbrných čepců a j., mimo nesčíslné množství ručních výrobků textilních lidu českého. Nemenší vzácností jsou zajisté také *ethnografické* sbírky musea, jež Náprstek po výtce pomocí věhlasných našich cestovatelů a badatelů dr. *Holuba, Feistmantla, P. Durdíka, Steckera, Czurdy, Mráčka* a j. byl snesl. Knihovna musea čítá nyní již 38.000 svazků.

Museum Náprstkovo má znázorniti vývoj výroby (historie práce) a výrobu současnou; bude rozděleno ve velké skupení: surovin, strojů, různého průmyslu, potravin, stavitelství a umění grafických.

Nová budova musea byla 29. srpna 1885. toliko u přítomnosti dr. Riegra a starosty měst pražských dr. Tomáše Černého beze vší okázalosti založena a pravé její křídlo bylo r. 1886. dostavěno.*)

Museum Náprstkovo bude zajisté skvělým památníkem šlechetné rodiny pražských patriciův rodu Náprstkova „u Halánků.“

Kéž by nám takové šlechty přibývalo! —

Odvezení této české sbírky z Čech musíme tím více litovati, čím nesnadněji jest lze takové vzácnosti, jež zvláště pražské umělecko-průmyslové museum sbírati musí, za našich dnů opatřovati. A přec nebyla u nás sbírka Wachsmannova neznámá, vždyť »*Zlatá Praha*« čelné předměty její v několika skupeninách byla svého času vyobrazila a drahně klenotův její bylo na druhé umělecko-průmyslové výstavě musea r. 1885. vystaveno!

Průmyslové museum brněnské podniklo v lednu r. 1886. výstavu celé sbírky Wachsmannovy, která čítá přes 600, namnoze drahocenných předmětů ze všech odvětví uměleckého průmyslu, jakož i drahně vzácných listin, pečetí a j.

*) Stavbu musea dle plánů A. Baumových a Münzbergerových podniká Náprstek nákladem vlastním. Na vydržování musea odkázala vlastenecká mát Náprstkova, šlechetná paní Anna Náprstková (zemřela 19. října 1873.) dům u »*Černého orla*« na Poříčí oceněný na 150.000 zl.

R. 1886. dostavěné křídlo budovy, zaujímající výstavní místnosti u výměře 935 m², tvoří asi pětinu celého musea.

Mimo Prahu obrací také mnohá musea venkovská, tak museum *plzeňské, liberecké, budějovické, čáslavské* a j. pozornosť svou ku průmyslu uměleckému.[1])

V *Brně* bylo již před *desíti* lety umělecko-průmyslové museum založeno, jež obezřetným řízením ředitele *Prokopa* i při dotaci velmi nedostatečné vždy zdárněji působí.[2]) Odborné přednášky a občasné speciálné výstavy musea, jako výstava kostelního nářadí a náčiní, moravských výrobků hrnčířských, majolik, fayencí ze XVII. a XVIII. století, moravského vyšívání a j., těší se velkému účastenství.

Soukromým spolkem musejním r. 1883. založené *museum olomúcké*, jehož duší jsou věhlasní odborníci dr. Wankel a prof. Havelka, s potěšným úspěchem pečuje nejen o archaeologické prozkoumání Moravy, ale také o zachování převzácných památek uměleckého průmyslu domácího.

Sbírka moravského vyšívání, již museum v poměrně kratinké době svého trvání sneslo, čítá již více než tisíc předmětův, a jest zajisté unikem v Evropě. —

Městskému průmyslovému museu v Olomúci svolil sněm moravský na r. 1886. subvenci 200 zl.

Umělecko-průmyslové museum v *Opavě* podporuje země ročně 400 zl., museu německého gymnasia v Opavě povolil sněm na r. 1886. subvenci 600 zl. —

Výstava domácího vyšívání, jíž r. 1884. podniklo museum olomúcké, odhalila úžasné poklady v těchto pracích našeho lidu dosud skryté a ukázala nejzřejměji, jak důležitý úkol také v tomto směru zvláště naše umělecko-průmyslová musea řešiti mají.

Dbejme o zachování těchto neocenitelných památek naší někdejší kultury, dokud jest čas, dokud nadobro nebudou vykořistěny cizími překupníky, kteří i nejodlehlejší horskou chatu proslídí a kteří památky, po výtce za babku kupované, za drahý peníz do ciziny prodávajíce tímto obchodem našimi starožitnostmi na naši škodu a hanbu bohatnou.

Kdy pak bude konečně také u nás, jako v Italii a j. svatokupčení těmito drahocennostmi a jich vyvážení zákonem zakázáno?[3]) —

Ku rozšíření známosti památek uměleckého průmyslu v Čechách zachovaných valně a záslužně přispívá prof. *J. Koula*

---

[1]) Zemský sněm svolil subvence na r. 1885. museu *plzeňskému* 8000 zl. (na r. 1886. 3000 zl.), *libereckému* 8000 zl. (na r. 1886. 8000 zl.), *budějovickému* na r. 1886. 5000 zl. Libereckému museu udílí stát subvenci 5000 zl.

[2]) *Brněnského* musea příjmy obnáší 13 250 zl. (subvence státní 3000 zl., země 3000 zl., na r. 1886. toliko 1500 zl. atd.) Na zbudování musea přispěla země 10.000 zl. Obec brněnská plýtvající penězi na udržení německého divadla v Brně o umělecko-průmyslové museum, jež jest právě v Brně důležitosti nemalé, se vůbec nestará.

[3]) Památky českých reformátorův, str. 163. a t. d.

svým skvostným a umělecky vypraveným dílem „*Památky uměleckého průmyslu v Čechách*," jímž se můžeme právem honositi. Velezáslužné toto podniknutí nenalezlo po hříchu v kruzích našich plnou měrou zasloužené podpory, pročež nemohlo býti dle původního plánu zdárně ku konci přivedeno, nýbrž musilo býti před ukončením na čas zastaveno.

Kéž by prof. Koula nalezl záhy potřebného účastenství ku pokračování v tomto monumentálním díle počatém s tak potěšným úspěchem! —

Kromě musei umělecko-průmyslových pro obecný průmysl důležitosti nemalé jsou *musea technologická* doplňující ústrojně odborné školy průmyslové.

Nové vynálezy, nové stroje nejsou monopolem toliko velkému průmyslu prospěšným; vždyť ve směrech těchto v novějších dobách zvláště zdokonalováním motorů, nástrojů a strojů řemeslných a j. také pro malý průmysl mnoho již bylo podniknuto a vykonáno. Avšak takové nálezy nemohou malému průmyslnictvu prospívati, když nenalezá příležitosti, aby je poznalo, aby se o jich prospěšnosti a užitečnosti přesvědčilo a t. d.

Těmto účelům, rozšiřování nových nálezů a strojů, opatřování nových vzorků výrobků, ku rozšiřování nových způsobů výroby průmyslové a t. d. prospívají mimo odborné školy průmyslové kočující učitelé průmysloví, občasné technologické výstavy a technologická musea.

Úkoly technologického musea pojal částečně Náprstek také v program svého musea, kteréž však nám nemůže cele nahraditi velké museum technologické v Praze, k němuž by ústrojně přiléhala venkovská, po výtce při odborných školách zřízená musea.

Té doby podporuje stát toliko technologické museum dolnorakouské jednoty průmyslové ve Vídni, jemuž byla svolena subvence na r. 1885. a 1886. po 40.000 zl.

Vídeňské museum technologické jest výlučně ústavem *vídeňským* a udílí porady aneb odborné zprávy a pod. *toliko* členům dolnorakouské průmyslové jednoty. —

Rozvoji odborného průmyslového vyučování a vzdělávání v naší polovici říše na velkou ujmu jest *scentralisování správy a řízení těchto ústavů při ústřední kommissi pro odborné školy ve Vídni* (založená r. 1881.), jež druhdy *Dumreicherem* neblahé paměti vedena u věcech odborného školství přímo svrchovanou neomylností se odívala a úzkostlivou pečlivostí o jednolitosť odborného školství ve všech královstvích a zemích se starala, nic nehledíc, že úzkoprsá centralisace a bezohledné uniformování při organisování a při správě tohoto školství v naší říši odbornému vzdělávání přímo osudným se musí státi.*)

*) V této ústřední kommissi zasedají mezi 19 členy toliko 2 Češi: prof. Kořistka a Dr. Mikyška.

Obrana českého školství, str. 14. atd.

Při veliké různosti a rozmanitosti kulturních a hospodářských poměrů a potřeb v naší říši jest *decentralisace* ve všech oborech práce nezbytnou potřebou. Proto musí býti také při organisování našeho odborného školství k těmto různým poměrům vůbec, k potřebám pak *středních tříd rolnických a průmyslových* zvláště bedlivě přihlíženo, proto musíme především s největší rozhodností úmornému centralisování správy odborného školství odpor klásti a na zřízení *zemských kommissí* pro odborné školy naléhati*); proto musíme také naléhati na zřizování takových odborných škol, v nichž by především náš malý rolník, náš sedlák a řemeslník byl důkladným, *přiměřeným* odborným vzděláním ku zápasům o existenci, v něž jest té doby utkán, tak vyzbrojován, aby v těchto bojích vítězil. S největším důrazem se musíme ujímati také *rovnoprávného zřizování těchto škol*, vyučování naší mládeže v těchto ústavech řečí mateřskou.

O *paedagogické* a *didaktické* prospěšnosti takového vyučování není zajisté potřebí šířiti se, o *sociálně-politické* důležitosti vychovávání a vzdělávání dorostu dělnictva řečí mateřskou a v duchu národním jsme již promluvili.

Úplné šetření státními základními zákony zaručeného rovného práva našeho národa v odborných školách v naší polovici říše jest však také nárokem racionálné *národohospodářské* politiky.

Na světových výstavách jsme obdivovali skvělá díla průmyslu orientálův, výrobky *domácího průmyslu* Rusův, Jihoslovanů a j. V novější době budí domácí vyšívání lidu moravského nemenší pozornosť všech odborníkův, všech vzdělancův.

V nevystižném bohatství původních motivů, vzorků a barev těchto výrobků zvláště nalezá a nalezne průmysl západní Evropy bohatý zdroj omlazující, osvěžující síly. Říše naše pak jest především povolána, aby z těchto drahocenných, pokladů skrytých v různých individualitách a přednostech, v různých kulturách a v tak rozmanitém nadání rakouských národů ku svému i ku prospěchu celého vzdělaného světa těžila.

Čarovný prut, jímž mohou býti tyto klenotnice rakouských národů zotvírány, jsou zajisté *národní odborné školy*.

Vyplní-li Rakousko toto velké *kulturní* poslání své? —

IX.

Česká škola, česká věda byla teprvé založením české *polytechniky* a zřízením české *university* z německého podruží vymaněna. Čech může nyní konečně v české škole řečí mateřskou dosáhnouti také nejvyššího vzdělání moderního. —

*) Taková kommisse jest již zřízena v Haliči. Při místodržitelství českém bude za nedlouho zřízen poradný orgán ku správě odborných škol v království Českém.

Při zemské *polytechnice* byly zahájeny *české* přednášky teprvé po reorganisování tohoto ústavu zemského, na němž se byl sněm království českého r. 1863. usnesl a jež došlo císařského schválení 24. listopadu 1863. Přičiněním professorů *Skuherského* a *dr. Kořístky* bylo zavedeno vyučování dle odborů a veškeré stolice byly obsazeny professory českými i německými.

Císařským rozhodnutím ze dne 18. dubna 1869. bylo schváleno rozdělení utrakvistické polytechniky v samostatné techniky českou a německou. V l. 1871.—73. byla postavena nová budova české techniky. R. 1875. byly přijaty obě techniky do správy státní.

Náklad techniky české obnášel r. 1871. 60.764 zl. 50 kr., techniky německé 62.064 zl. 50 kr., společné náklady obou ústavů 39.042 zl. 85 kr., mimo to náklad na stavby 80.000 zl. V l. 1880.—1886. vzrostly náklady *české* techniky z 87.976 zl. na 94.695 zl., náklady *německé* techniky z 87.201 zl. na 90.892 zl. a společné náklady obou ústavů ze 40.790 zl. na 47.752 zl.

Pražskou techniku navštěvovalo r. 1851. 1637, jež vyučovalo 7 professorů, 6 supplentů, 5 adjunktů a assistentů.

V zimním pololetí r. 1882.—83. navštěvovalo polytechnické ústavy v naší polovici říše 2785 techniků, mezi nimi bylo 794 neb 15·7 proc. Čechů (v Praze při české technice 604, při německé 107, ve Vídni 62, v Brně 20, v Štýrském Hradci 1): 1327 neb 57·1 proc. Němcův, 333 neb 12·8 proc. Polákův a t. d. Průměrně připadalo tedy na 10.000 Němcův 1·6, na 10.000 Čechů 1·5, na 10.000 Polákův 1·0 technikův.

Polytechniku *českou* navštěvovalo v zimním pololetí roku 1884.—85. 486 (německou 253), r. 1885.—86. 391 (německou 233) posluchačův. Ze samostatných nákladů těchto ústavů připadá r. 1885.—86. průměrně na 1 českého technika 241 zl. 98 kr. na 1 německého technika 390 zl. 09 kr.[1]) —

O doplnění *české* techniky založením stolic *zemědělských* a j., jakož i o zřízení nezbytně potřebných laboratoří po drahná léta bez výsledku se vyjednává.[2]) Správa vyučování obává se, že by pak vznikla konkurence vysoké zemědělské škole ve Vídni,

---

[1]) Brněnskou techniku navštěvovalo r. 1851. 391, r. 1859. 228, r. 1884.-85. 143, r. 1885.-86. 142 posluchačův; na 1 technika připadá z nákladů tohoto ústavu 592 zl. 95 kr.

[2]) Při české technice v Praze podnikají v r. 1886.—7. přednášky *mathematické* prof. Edv. *Weyr*, Fr. *Tilšer*, G. *Blažek*, *Müller*, *Zenger*, *Šolín*, *Salaba* a docenti: *Pánek*, *Procházka* a *Saska*; *přírodovědecké*: prof. Lad. *Čelakovský*, *Vejdovský*, *Feistmantel*, *Zenger*, *Preis* a *Bělohoubek*, docenti: dří. *Slavík*, *Domalip*, *Saska*, *Raýman*; *technologické*: prof. *Vávra*, *Štolba*, *Bělohoubek*, docenti: *Hertík* a *Kruis*; *stavitelské a inženýrské* prof. *Schulz*, *Šolín*, *Pacold*, *Prarda*, *Petrlík*, *Bukovský*, *Koula*; docenti *Saska* a *Velflík*; učitelé: Ad. *Liebscher* a *Seidan*; *hospodářství*: prof. dr. J. B. *Lambl*; *právnické*, *státovědecké a obecně vzdělávací* prof. dr. *Kaizl* a docent dr. *Beneš*; jazykům vyučují učitele: *Kolář*, *Herzer*, *Sládek*, *Brábek*; *stenografii* *Dolejška*.

již r. 1883.—84. 81 (22·1 proc.) Čechů (všech posluchačův bylo 366) navštěvovalo.

Čeští technikové doma i za hranicemi vynikají šiřice česť a vážnosť jména českého. —

Universita česká byla zřízena r. 1882. rozdělením Carolo-Ferdinandey, při němž historická kontinuita českého vysokého učení byla zachována (nařízení císařské ze dne 11. dubna 1881., zákon ze dne 28. února 1882.). Založením české university dovršena jest organisace českého školství a zastaveno poněmčování české mládeže na vysokém učení pražském.

Prvým rektorem české university byl zvolen Václav Vlad. *Tomek*. Rektor university české má na sněmu království českého po zákonu ze dne 6. října 1882. virilní hlas. —

Nezbytnou důležitosť a potřebu založení vysokého učení českého dokazuje nejzřejměji veliká návštěva české university.

Universita pražská čítala r. 1851. 1480. r. 1859. 1126 posluchačův. V Praze studovalo na 3 světských fakultách v zimním pololetí

	r. 1884.—85.	r. 1885.—86.
university české	1757	1955 posluchačův[1])
university německé	1166	1245 " ,

společná fakulta bohoslovecká čítala r. 1884.—85. 281, roku 1885.—86. 273 bohoslovcův, mezi nimiž bylo 230 Čechů.

Na seminářích v Čechách studovalo r. 1883.—84. 432 českých a 100 německých bohoslovcův.[2])

Hojná návštěva university české jest zajisté nejzřejmějším dokladem veliké křivdy, jíž bylo národu našemu po tak drahné doby porušováním rovnoprávnosti na vysokém učení pražském snášeti, a dokazuje, jak veliká kulturní potřeba národa našeho zřízením tohoto vysokého učení opatřena byla. Nemalé potřeby vysokého učení českého pro národ český důkaz patrný nalézáme také v hojném navštěvování *cizích* vysokých škol posluchači českými.[3])

---

[1]) V l. 1884.—85. podstoupilo při české fakultě právnické 178, při fakultě lékařské 78 a při fakultě filosofické 13 kandidátů rigorosa a hodnosti doktorské nabylo při fakultě právnické 40, při fakultě lékařské 22 a při fakultě filosofické 5 kandidátů. V školním roce 1886.—87. bylo zapsáno při třech fakultách univers české přes 2000 posluchačů.

[2]) Ve školním r. 1883.—84. studovalo v semináři pražském 27 Němcův 138 Čechů; v semináři litoměřickém 44 Němců, 67 Čechů; v semináři budějovickém 17 Němců, 105 Čechů a v semináři královéhradeckém 12 Němců a 122 Čechů.

Roku 1882.—83. čítala *olomúcká* fakulta bohoslovecká 173 Čechů, 7 Poláků a 19 Němců, seminář ***brněnský*** 102 Čechy a 8 Němců. Ve všech bohosloveckých ústavech v naší polovici říše bylo 579 Čechů, 154 Poláků, 149 Slovincův, 94 Srbů a Horvatů, 120 Vlachů, 565 Němců atd., celkem v zimním pololetí 1729, v letním 1666 bohoslovců. V školním roce 1886.—87. bylo zapsáno při třech fakultách university české přes 2000 posluchačů.

[3]) Na vysokých školách v naší polovici říše studovalo r. 1861. 934, r. 1875. 1662 Čechů, r. 1861. 2147, r. 1875. 4101 Němců a t. d. — Na 100 posluchačův universit připadalo v naší polovici říše průměrně 1861. 42·34, r. 1875. 45·85 Němců, r. 1861. 18·7, r. 1875. 18·58 Čechů, r. 1861. 12·15, r. 1875. 14·07 Poláků, r. 1861. 3·45, r. 1875. 3·84 Vlachů a t. d.

A přec prohlašují odpůrcové naši, kteří s podivuhodnou ochotou zřizovali pro 108.000 Němcův bukovinských německou universitu v Černovicích, již vydržuje stát nákladem 143.770 zl., založení *jediného vysokého učení českého* pro šestimilionový kulturní národ český za hřích na národu německém spáchaný! —

Na rok 1886. jest rozpočten řádný náklad

	při univer. české:	při univer. německé:
fakulty právnické na	28.579 zl.	40.185 zl.
„ filosofické „	108.353 „	144.000 „
„ lékařské „	127.965 „	193.002 „

náklady společné obou universit jsou rozpočtěny na 44.794 zl., náklad nerozdělené fakulty theologické na 26.847 zl.

Mimořádné, po výtce stavební náklady university české jsou rozpočítány na 120.000 zl., university německé na 2448 zl. atd. Veškeré náklady obou universit obnášejí 840.898 zl. [1])

Boj za zřízení vysokého učení českého, jejž veškerý národ náš po celá desítiletí jednosvorně a se železnou houževnatostí byl podnikal, jest zajisté věkopamátným zjevem v našich kulturních dějinách. Avšak dílo není dosud dokonáno, daleká jest ještě cesta naše ku konečnému úspěchu.

Universita česká jest dosud v počátcích a *není* dosud *úplná*.

Ve školním roce 1885.—86. bylo systemisováno při universitě

na fakultě	*české:*		*německé:*	
právnické	6 řádných,	6 mimoř.;	11 řádných,	2 mimoř. profes.
filosofické	16 „	11 „	25 „	6 „ „
lékařské	10 „	5 „	14 „	9 „ „

Ve školním roce 1886.—87. jest při české fakultě právnické 6 řádných a 7 mimořádných professorů[2]) a 1 soukromý docent; při fakultě filosofické 15 řádných a 11 mimořádných professorů,

---

Na všech universitách v naší polovici říše studovalo v zimním pololetí 1883.—84. 11.948 posluchačův, a to 5658 (47·4 proc.) Němců, 2128 (17·8 proc.) Čechů, 1775 (14·9 proc.) Poláků, 475 (4·0 proc.) Rusínů, 536 (4·5 proc.) Jihoslovanů a t. d.

Na německé universitě v Praze studovalo r. 1883.—84. 898 Němců a 328 (26·3 proc.) Čechů, na universitě vídeňské 3080 Němců a 239, r. 1882.—83: 301 Čechů a t. d.

Bohoslovecké ústavy čítaly r. 1884. v celé polovici říše 1921 (r. 1882. 1591) posluchačů, a to 649 Němců, 647 Čechů, 171 Poláků, 31 Rusínů, 145 Jihoslovanů a t. d.

[1]) Největších nákladů vyžaduje arciť důstojné a stávajícím potřebám vyhovující zřízení české fakulty lékařské. Náklady této fakulty byly rozpočítány na r. 1885. na 125.142 zl. (zřízené a úplně vypravené lékařské fakulty německé na 183.871 zl.). Roku 1887. bude počato stavbou definitivní budovy české lékařské fakulty a k uhrazení nákladů stavby této žádá ministr vyučování na r. 1887. mimořádný úvěr 170.000 zl.

[2]) Řádní professoři: dři. Randa, Ott, Zucker, Haněl, Pražák, Talíř; mimořádní: dři. Bráf, Gundling. Heyrovský, Kaizl, Storch, Stupecký, Jaromír Čelakovský. Semináře: z oboru římského práva (dr. Heyrovský), z oboru občanského práva rakouského (dr. Randa), z oboru rakouského řádu trestního (dr. Storch).

15 soukromých docentů a 6 lektorů[1]); při fakultě lékařské jest 10 řádných a 6 mimořádných professorů a 12 docentů[2]), při všech třech fakultách 31 řádných a 24 mimořádných professorů, 28 docentů a 6 lektorů.

Na bohoslovecké fakultě, jež jest dosud spojena s německou universitou, studuje 230 českých bohoslovcův; z 9 řádných professorů vykládal však po česky toliko *jediný* (dr. Smolík), po jehož volbě za preláta broumovského (r. 1886.) také tato jediná stolice česká osiřela.[3])

Proti rozdělení bohoslovecké fakulty, vlastně proti *doplnění české university bohosloveckou fakultou* uvádějí úřadové světští i církevní dřahně rozmanitých, po výtce planých důvodů a námitek snažíce se jimi zakrýti hlavní příčinu tohoto odporu: obavu zajisté oprávněnou, avšak při provádění rovného práva při vysokém učení nerozhodující, — že by totiž po zřízení *české* fakulty bohoslovecké *německá* při stávajícím nedostatku bohoslovcův německých byla zbytečnou. —

Při fakultě *právnické* trvají dosud ministerským nařízením ze dne 19. června 1882. zavedené zkoušky českých právníků z němčiny, při nichž na př. r. 1883.—84. ze 123 kandidátů 29 (23·5 proc.) propadlo a kteréž se nepromíjí ani cizincům, tak Bulharům a j., kteří ani na státní služby v Rakousku nereflektují.

Těmito zkouškami jest netoliko porušena rovnoprávnosť národa našeho, ale jimi jest vysoké učení české také sníženo na školu řeči.

Nedokonalé zařízení a vypravení *lékařské fakulty* při české universitě vzbuzuje přímo obecné pohoršení.

V těchto věcech musí se státi a bohdá stane se záhy náprava.

České vysoké učení musí vyhovovati všem kulturním potřebám národa našeho, slovem: musí se plnou měrou ve všem vyrovnati novověkým vysokým školám.[4])

---

[1]) Řádní professoři: dři. Tomek, Kvíčala, Krejčí, Šafařík, Studnička, Lad. Čelakovský, Ant. Frič, Jos. Durdík, Hattala, Gebauer, Kalousek, Konst. Jireček, Lindner, Strouhal, Vrba; mimořádní: dři. Emler, Goll, Hostinský, Jarník, Král, Massaryk, Ot. Novák, Rezek, Seydler, Vejdovský, Palacký. *Semináře*: filologický (dr. Kvíčala), filosofický (dr. Durdík a dr. Massaryk), paedagogický (dr. Lindner), mathematický a fysikální (dři. Studnička a Seydler), historický (dři. Emler a Goll), pro slovanskou filologii (dr. Gebauer), pro romanskou filologii (dr. Jarník), pro filologický seminář (dři. Král a R. Novák.)

[2]) Professoři řádní: dři. Eiselt, Schöbl, Weiss, Tomsa, Horbaczewski, Spina, Steffal, Streng, Reinsberg, Jiruš; mimořádní: dři. Janovský, Maixner, Hlava, Thomayer, Neureutter, Janošík.

[3]) Na bohoslovecké fakultě bude v r. 1886.—87. toliko soukromý docent dr. *Blanda* odbývati 3 přednášky řečí českou; kromě toho bude 8 německých professorů a 1 německý docent odbývati 12 německých a 12 latinských čtení.

[4]) Ministr *Gautsch* svolal v listopadu 1886. enketu delegátů ze všech rakouských universit ku poradě o reformování těchto ústavů. Enketa ťato má se raditi: o zamezení stálého vzrůstání počtu posluchačů universit, o disciplinárním řádu pro

Tyto nároky naše, jako obyčejně, setkávají se v rozhodujících kruzích s ledovou netečností obrněnou finančními námitkami. Jak plané však a nespravedlivé takové námitky oproti nám Čechům jsou, dokazují následující fakta:

Náklad státní na *vysoké* a na *střední* i na *odborné* školy, jakož i na *paedagogia* byl rozpočítán v Čechách, na Moravě a ve Slezsku na r. 1885. na 4·337 mil. zl. z toho připadá na ústavy *německé* 2·5 mil. zl., na ústavy české 1·7 mil. zl., na ústavy utrakvistické 0·137 mil. zl.; nepočítáme-li ústavův utrakvistických připadá z těchto nákladů na Němce (tedy na 34·8 proc. obyvatelstva těchto zemí) 59·5 proc., na Slovany (65·2 proc. obyv.) toliko 40·5 proc., aneb na 1 Němce 83 kr., na 1 Slovana toliko 32 kr. — Vysoké učení české musí vychovávati národu našemu vlasteneckým duchem nadšenou intelligenci, jež by v naší národní společnosti budila, osvěžovala a povznášela plodnou práci na všech stranách.

Kdyby naše vysoké školy toliko *praktické* stavitely a inženýry, toliko praktické právníky a lékaře a j. bez vlasteneckého vznětu a interessu pro vědu vychovávaly, ocitly by se záhy na rovni obyčejných odborných škol, a nenaplnily by zajisté nikdy naděje, jež celý národ *plným* právem v založení české Carolo-Ferdinandey byl skládal. Pamatujme, že na ten čas máme toliko *jedinou* universitu a toliko *jedinou* techniku českou, jakož i že přání, jímž prof. dr. *Randa* důstojně oslavil pětadvacetileté jubileum svého vyučování při universitě české (25. června 1886.), — „aby se národu našemu také na *Moravě* dostalo vysokého učení českého, tak jak toho duševní síla českého lidu na Moravě sama již vymáhá“, — na drahné doby zůstane i při plném svém oprávnění pouhým přáním.*) Buďme pamětlivi slov, jimiž ukončil prof. dr. Randa své oslovení v den svého jubilea:

„Hledíme-li zpět na uplynulou dobu 25 let, vidíme, že z university naší vyšla řada mužů vzdělaných a osvícených, kteří jsou chloubou našeho národa. Jsem přesvědčen a chovám toho pevnou naději, že i generace nynější, jež chová tolik mužův horlivých a sil nadaných, odchová nám muže o vědu a národ velezasloužilé. K tomu třeba jest *obětavosti, práce horlivé* a *nadšeného zápalu pro vědu a vlast*. Jakož dovedla nás k cíli zásada „Per aspera ad astra“, řiďme se zásadou tou i příště, neboť

---

studující na universitách, — o zavedení pololetních zkoušek, — o stálém plánu vyučování při všech fakultách, — o řádu rigorosním, — o zamezení přílišného navštěvování klinik, — o obmezení počtu docentur atd.

O své újmě zvýšil min. Gautsch již školním rokem 1886.—87. zápisné na universitách.

*) Ku potřebě vysokého učení českého na Moravě ukazuje mimo jiné také poměrně velké množství studujících z Moravy na universitě vídeňské, již navštěvovalo v zimním semestru 1885.—86. 5926 posluchačův, mezi nimi toliko 1337 z Dolních Rakous, 850 z Moravy, 653 z Čech atd.

toliko v *neunavné práci*, v *osvětě* a v *lásce k vlasti* zakládá se naše síla a naše budoucnosť!“ —

Bohdá, že slova tato na vysokém učení pražském nikdy neupadnou v zapomenutí; že české vysoké učení se nepromění v pařeniště chlebařského prospěchářství a všedního snažilství! —

České vysoké učení nalezlo i v naší době vynikajících mecenášův.

Stavební rada *Josef Hlávka*, spolu s manželkou svou *Marií* učinil při české universitě vedle listiny nadační ze dne 13. června 1882. *„české universitní nadání“* u výši 22.000 zl. rakouské renty; z úrokův nadání tohoto mají se udíleti českým studujícím stipendia po 300 zl.

Týž vlastenecký přítel českého školství založil také při české polytechnice nadaci 25.000 zl. ve zlaté rentě. Obec *pražská* založila r. 1883. při české universitě a r. 1884. při české polytechnice po 20 stipendiích po 250 zl.

Roku 1883. bylo při pražské *universitě české* 116 stipendií v obnosu 16.876 zl., při universitě německé 140 stipendií v obnosu 23.705 zl.; při české *technice* 33 stipendií v obnosu 5366 zl., při německé technice 30 stipendií v obnosu 5553 zl. [1])

Mimo to bylo při *bohosloveckých* ústavech v Čechách mimo Prahu r. 1883. 20 stipendií v obnosu 1428 zl., na Moravě 38 stipendií v obnosu 1749 zl. —

Studujícím „vyšších stavů“ království českého dostává se vydatné podpory z nadací hraběte *Jana Petra Straky, pána z Nedabilic* a j. [2]) Šlechetný tento pán český veškeré své statky svěřenské, k nimž mimo jiné náleží panství Okrouhlice na Čáslavsku, statky Lipčany, Janovice a Hořejší Teplice na Hradecku, dům v Praze a j., odkázal ku založení ústavů pro vychovávání dítek schudlých šlechticův českých.

Z této nadace byly zřízeny a jsou vydržovány tak řečené ústavy cvičné, zemská jízdárna, šermírna a tančírna, a od r. 1870. udíleno jest 80 stipendií studujícím středních škol po 500 zl. a studujícím vysokých škol po 600 zl. Náklad cvičných ústavů zemských byl rozpočítán na r. 1885. na 6510 zl.

Již v letech šedesátých bylo zahájeno jednání o upravení poměrův těchto nadací, jichž bylo mnohdy také *mimo* království české užíváno, v duchu šlechetného zakladatele. Jednání toto ukončeno jest usnesením, jež sněm království českého v sezení 20. října r. 1884. o zřízení Strakovy akademie v Praze byl

---

[1]) Sněm království českého, uznávaje důležitosť a užitečnosť sebrání a uveřejnění listin nadačních všech v Čechách založených stipendií pro střední a vysoké školy, jakož i pro ústavy jim příbuzné, uložil v zasedání svém r. 1886. zemskému výboru, aby se s místodržitelstvím o pořízení takové publikace smluvil.

[2]) Hrabě Straka učinil tuto nadaci poslední vůlí 18. února 1710. sepsanou a 24. února 1714. a 2. července 1720. doplněnou, kteráž jest i s kodicily *toliko řečí českou* sepsána a v pátý růžový kvatern trhový kšaftů od r. 1719.—1720. při zemských deskách zapsána.

učinil. Po tomto usnesení bude ze zálohy nadací Strakových, jež r. 1885. obnášela na hotovostech 626.657 zl., nákladem asi 500.000 zl. postaven v Praze velký šlechtický konvikt pro 100 chovanců, z nichž bude 40 zcela a 30 z pola bezplatně v ústavě úplně ošetřováno. Všichni chovanci budou navštěvovati ústavy veřejné, gymnasia neb reálky, universitu neb techniku; ruční stipendia budou příště toliko výjimkou propůjčována atd. —

Nezámožné studentstvo nalezlo i v naší době horlivých přátel a příznivců.

Roku 1830. založil při pražské všeobecné nemocnici dr. *Krombholz*, tehdáž rektor university pražské nadaci, ku ošetřování a léčení nemajetných studujících v nemoci. *Krombholz* učinil také nadaci na honorování lékařův za ošetřování chudých studujících, pro něž jest při všeobecné nemocnici zvláštní oddělení upraveno.

Náklady z těchto nadací podnikané uhražují se kromě výnosu základních jistin dobrovolnými příspěvky ústavů vyučovacích, výnosem koncertů, odkazy a dary. —

Prof. *Rudolf Skuherský* přičiňoval se již r. 1861. o založení nadace ku podporování chudých technikův. Stanovy tohoto nadání byly schváleny 6. června 1864. Při rozdělení techniky v ústav český a německý r. 1869.—70. bylo také základní jmění této nadace 5000 zl. ve státních papírech rozděleno a české technice bylo vydáno 2500 zl.

Koncem r. 1885. obnášelo kmenové jmění nadace Skuherského při české polytechnice 12.500 zl. a vynáší ročně 522 zl. 20 kr. úroků.

Z nadace Skuherského bylo za obědy chudým technikům vydáno v l. 1869.—70. do r. 1885.—86. 21.221 zl. 28 kr., průměrně ročně 1250 zl.; nejméně r. 1879.—80., t. 567 zl. 60 kr., nejvíce r. 1885.—86., t. 1928 zl. 78 kr. Náklady opatřují se výnosem kmenového jmění, dobrovolnými příspěvky atd. — Professoři lučby při české polytechnice *Štolba, Preis a Bělohoubek* založili fond ku udílení podpor horlivým a nemajetným studujícím při podnikání poučných vycházek do různých závodů atd. —

Spolek pro podporování chudých filosofů (zal. r. 1873.—74.) rozmnožuje své jmění po výtce pořádáním přednášek za mírné vstupné. Přednášky tyto podnikali prof. J. Durdík, Jarník, Rezek, Zenger a j. Koncem r. 1882. obnášelo jmění tohoto spolku 1112 zl. 19 kr.

Při fakultě *právnické* založil professor *Jonák* nadaci ku opatřování obědů nemajetným právníkům. Náklady tohoto ústavu opatřuje *pomocný spolek nadace Jonákovy* sbírkami na fakultě, dary, výnosem výročních koncertů a t. d. —

Při 25letém jubileu *Akademického čtenářského spolku* v Praze roku 1874. byl založen *fond jubilejní*, jehož jmění obnášelo koncem října r. 1885. 2944 zl. 69 kr. Z tohoto fondu se udílí

nemajetným studujícím podpory i půjčky. Roku 1885.—86. bylo z fondu tohoto udělováno měsíčně nejméně 160 zl. podpor atd. Ku prospěchu tohoto fondu bývají podnikány koncerty, divadla, plesy a j.

Ku podporování akademiků z Moravy, ze Slezska a ze Slovenska při vysokém učení českém v Praze byl založen r. 1869. spolek *„Radhošť“*, kterýž od svého založení do konce dubna r. 1886. chudým studujícím 101.987 obědů v ceně přes 26.000 zl. opatřil. O rozkvět tohoto spolku velkou zásluhu má studentstvo moravské. Snahy Radhoště zasluhují tím upřímnějšího uznání a tím horlivější podpory. čím důležitější jest v zájmu našeho národa, aby mládež československá vůbec od německých vysokých škol ve Vídni, v Brně a j. odvracována a na naše vysoké školy české v Praze přiváděna byla, neboť jedině tak se doděláme právě na Moravě a ve Slezsku tak důležité a potřebné samostatné, vlastenecké intelligence národní, intelligence české. —

Když r. 1875. Maďaři *slovenské* střední školy zrušili a slovenské učitele a studující krutě stíhati počali, ujal se politický spolek *Český klub* v Praze sbírání příspěvků ku podporování studujících *slovenských* a ku zakládání stipendií pro Slováky, kteří se obrátí na studia do Prahy.

V prvých létech bylo podporováno 12—14 slovenských studujících při vysokých školách pražských a na československé obchodní akademii, později, když byly udíleny také podpory slovenským studujícím při gymnasiu *přerovském*, klesl počet pražských stipendistův na 8—10; roku 1886. udíli se podpory 10 slovenským studujícím po 6—7 zl. měsíčně. Od r. 1875. bylo k těmto účelům dosud vydáno přes 10.600 zl.[1]) —

Střediskem spolkového ruchu českého studentstva jest *Akademický spolek pražský*, zřízený r. 1860. z někdejšího akademického spolku čtenářského (založen r. 1848.).[2])

---

[1]) K fondu tomuto přispívali především členové českého klubu po 6, 12 i po 24 zl. ročně. Valněji přispěli studující Jaroměřští, beseda Jihlavská (k základnímu kapitálu 200 zl.), P. Fišer, Umělecká Beseda, Občanská záložna Karlínská, banka Slavie, Pavel Kuzmany, Vend. Formánek, Václ. Jiřina, Jos. Baráček, dr. Edm. Kaizl a j. Správu stipendií od r. 1883. obstarává *J. L. Turnovský.*

[2]) Akademický spolek čítal v l. 1859.—60. 327, r. 1885.—86. 67 čestných, 205 zakládajících, 196 přispívajících a 1100 činných, dohromady 1568 členů; základní jmění obnášelo r. 1859.—60. 944 zl. 72 kr. (příjem 2015 zl. 32 kr., vydání 1148 zl. 41 kr.). Koncem m. března 1886. 9652 zl. 73 kr. a jmění vydajné 759 zl. 20½ kr.; mimo to knihovna a inventář byly oceněny na 27.808 zl. 92 kr. V roce 1884.—85. obnášely příjmy 10.052 zl. 00½ kr., vydání 9949 zl. 20 kr. Knihovna čítala přes 14.000 děl v 25.000 svazcích, z nichž bylo r. 1885.—86. vypůjčeno 13.000; v čítárně spolkové bylo vyloženo přes 200 časopisův, jichž předplatné by ročně obnášelo asi 1700 zl.

Akademický spolek, jakož i krajinské spolky studentské účastní se všech vynikajících podnikův, slavností národních a vlasteneckých s potěšnou zajisté horlivostí; tak mimo jiné podnikl r. 1884. v květnu za podpory obětovných dám bazar ve prospěch národního divadla v Brně, jenž vynesl 8211 zl. 32 kr. a j.

Při spolku akademickém zřízen jest *akademický odbor Ústřední Matice školské.*[1])

Důležitou podmínkou zdárného a trvalého vývoje této vele-důležité jednoty jest zajisté vystavení akademického domu. Ku podniknutí tohoto úkolu počal akademický spolek po r. 1873. střádati zvláštní fond stavební, jenž do r. 1882. vzrostl na 2305 zl. 10 kr. Fond tento byl odevzdán do správy r. 1879. založeného *spolku pro vystavění akademického domu.* Spolek tento rozmnožil fond jemu svěřený do konce r. 1885.—86. na 22.000 zl. K tomuto utěšenému výsledku přispěl zvláště r. 1886. v květnu v sálech žofínských po návrhu prof. *Kouly* podniknutý historický bazar, jenž vynesl 7000 zl.[2]) —

Roku 1876. byl založen v Praze *spolek českých akademiků židů.*[3])

Roku 1883. založili také evangeličtí akademikové spolek *„Jeroným."* [4])

Akademické spolky založili čeští studenti také: v *Brně* („Zora") roku 1866.[5]), ve *Vídni* r. 1868.[6]) a v *Lubně* 1878.[7]) Mimo spolky akademické založilo české studentstvo drahně *odborných spolků vědeckých* a *různé spolky krajinské.* Ku zakládání českých vědeckých odborných spolků vůbec prvé podněty vycházely zajisté z Musea království českého. V prvých létech šedesátých ku vývoji odborných spolků studentských při-

---

V l. 1877.—86. podnikl akademický spolek 10 výročních koncertů slovanských a j.

[1]) *Akademický odbor* Matice se ujal podnikání bazarů ve prospěch Matice v Praze i na venkově a j. Odbor tento odvedl Ústřední Matici v prvém roce svého trvání přes 9000 zl. Bazar odborem tímto v Praze r. 1883. podniknutý vynesl přes 7000 zl. atd. Akademický odbor Ústřední Matice čítal r. 1883. 167 členů. —

[2]) Na tomto bazaru byl znázorněn historický vývoj a proměny českého umění výtvarného v několika interieurech, jež představovaly gotickou komnatu síně Karlštejnské z doby Karla IV., — síň z letohrádku Rožmberků v Kratochvíli, — pokoj zámku Jindřicho-hradeckého, — síň, v níž nabýval vrch sloh španělský nad slohem francouzským a italským, — salon z paláce Valdštýnského a boudoir z věku Ludvíka XIV. — V interieurech prodávaly dámy v historických krojích.

[3]) Spolek tento čítal r. 1885.—86. 273 členů, jmění spolkové obnášelo 3240 zl., půjčky u členů 1296 zl. Spolek zakládá knihovny (r. 1885.—86. založil 4), účastní se horlivě podniků národních.

[4]) *»Jeroným«* čítal r. 1885.—86. 17 členů, zřizuje knihovnu ze staročeských kněh a j.

[5]) *»Zora«* čítala r. 1885.—86. 14 čestných, 52 zakládajících, 140 přispívajících a 21 činných členů; ve spolkové knihovně bylo 621 děl o 1456 svazcích a přes 300 skladeb hudebních. Spolek podniká výroční zábavy a dýchanky, poučné přednášky a jiné.

[6]) *Vídeňský* akademický spolek čítal r. 1885.—86. 93 činných členů, a to 65 z Čech a 28 z Moravy; knihovna spolková čítá přes 4000 svazků, v čítárně bývá přes 100 různých časopisů vyloženo atd. Spolek podniká také s jinými vídeňskými spolky koncerty, divadla a j.

[7]) Československý akademický spolek *»Prokop«* v *Lubně* založili čeští posluchači tamní hornické akademie. Kromě knihovny jest při tomto spolku velká sbírka nerostů a j.

spělo zvláště zřízení české polytechniky, jako později zřízení české university.

Ve vědeckých spolcích studentských vůbec podniká studentstvo za horlivého spolupůsobení professorů odborné přednášky a rozhovory, mnohé spolky podnikají také vědecké výlety a podporují vydávání děl odborných; téměř při všech těchto spolcích jsou založeny knihovny odborných spisů a j.

Z těchto spolků vynikají spolek *českých právníků*, *„Všehrd“* k utužování vzájemnosti mezi dorostem právnickým a ku pěstování vědy právní a státní r. 1866. založený[1]; *Jednota českých filologů* r. 1868. ku vědeckému vzdělávání filologickému zřízená[2]; *Jednota filosofická* (založ. r. 1883.—84.); r. 1873. při universitě pražské posluchači dějin založený *klub historický*[3]; *spolek českých medikův* (založ. r. 1868.), jenž si vytkl hlavně za účel pěstování vědy lékařské jazykem mateřským[4]; utěšeně rozkvétající klub *přírodovědecký* (založ. r. 1868.)[5])

Při české polytechnice byl založen *spolek geologický*,[6]) *spolek posluchačů inženýrství* (založen r. 1870.)[7]) a *spolek českých*

---

[1]) *»Všehrd«* jest největším odborným spolkem studentským, čítal r. 1885.—86. 8 čestných, 186 přispívajících, 220 činných, dohromady 414 členův. Při Všehrdu založen jest ku podporování chudých členův *fond Randův* (v květnu 1886. 1283 zl.) a ku vydávání odborných spisův právnických *fond Všehrdův* (v květnu 1886. 2863 zl.) Z fondu Randova se zakupují chudým právníkům knihy učebné a zákonníky. Vydajné jmění Všehrda obnášelo v květnu 1886. 438 zl. R. 1886. bylo koupeno za 250 zl. knih, knihovna čítala 800 svazků. *Všehrd* uděluje za nejzdařilejší přednášky svým členům čestné odměny a j.

[2]) Knihovna Jednoty *českých filologů* čítá přes 3000 svazků.

[3]) Účelem *klubu historického* jest pěstování známostí dějin československých, vývoje odborné literatury, podnikání vědeckých vycházek atd.; r. 1885.—86. čítala knihovna klubu 1286 děje- a zeměpisných děl; klub čítal 117 členů. Vydajné jmění obnášelo 68 zl.

[4]) Spolek *českých mediků* čítal r. 1885.—86. 10 čestných, 30 zakládajících, 7 přispívajících a 162 činných, dohromady 209 členů; má bohatou knihovnu, v níž jest 534 děl o 972 svazcích. Jmění spolkové obnáší 765 zl. 60 kr.

[5]) Klub *přírodovědecký* přispěl po čas svého trvání velmi platně ku šíření lásky ku studiím přírodovědeckým v kruzích českého studentstva. Podniká co rok drahně přírodovědeckých vycházek a přednášek, jichž se ujímají také nejpřednější přírodozpytci čeští, tak dr. A. Frič, dr. Vejdovský a j.

Protektorem klubu, jenž čítal r. 1885. 156 členů, jest prof. A. Frič. Bibliotéka klubu čítala r. 1885. 1050 svazků a 301 sešitů.

V r. 1884.—85. obnášel příjem klubu 1618 zl. 55 kr., vydání 357 zl. 7 kr., čisté jmění 1261 zl. 48 kr., mimo to fond *Bořického* 927 zl. 60 kr.

Roku 1883.—84. udělilo ministerstvo vyučování klubu podporu 150 zl.

[6]) Spolek *geologický* pěstuje geologii, mineralogii a palaeontologii zvláště mezi studujícími vysokých škol českých, podnikaje odborné a veřejné přednášky, vědecké vycházky, praktická cvičení členův a j. R. 1885.—86. čítal 20 zakládajících, 50 přispívajících a 47 činných členů.

[7]) Spolek *posluchačů inženýrství* čítal r. 1885.—86. 10 čestných, 37 zakládajících, 33 přispívajících, 95 činných, celkem 175 členů; základní jmění spolku obnášelo 1082 zl. 88 kr., vydajné jmění 988 zl. 36 kr., knihovna (641 děl o 902 svazcích), měřické náčiní a ostatní majetek spolku byl oceněn na 5046 zl. 08 kr., obnášelo tedy úhrnné jmění spolkové 7186 zl. 99 kr. — Spolek vydal tachymetrická pravítka; — autografii, otáčidla pro lokomotivy a j.

chemiků, jenž vznikl r. 1868. ze spolku *„Isis.“* [1]) Jedinému všeslovanskému spolku studentskému v Praze *„Slavii,“* jenž byl založen ku pěstování vzájemnosti mezi studentstvem všech kmenů slovanských, jakož i ku popularisování vědy a umění slovanského atd., se valně nedaří, jelikož trpí velice nedostatkem činných členů. [2]) —

Studentské *spolky krajinské* zvláště po čas prázdnin výročních o vzpružení vlasteneckého ruchu na venkově se přičiňují podnikáním sjezdů, přednášek, národních slavností a j. Spolky tyto velké zásluhy si získaly zakládáním českých knihoven zvláště v krajinách v ohledu národním ohrožených.

Nyní stávají krajinské spolky *„Jungmann“* (zal. r. 1873.—74.) pro Prahu a okolí [3]); *„Jizeran“* (zal. r. 1873.) pro Mladoboleslavsko a Turnovsko [4]); *„Krakonoš“* (zal. r. 1873.) pro Hradecko a Chrudimsko [5]); *„Sázavan“* (zal. r. 1872.) pro Čáslavsko a Jihlavsko [6]); *„Radbuza“* (zal. 1878.) [7]) pro někdejší kraj plzeňský; *„Štítný“* (zal. r. 1872.) [8]) pro jižní Čechy; *„Říp“* (zal. r. 1874.) [9])

---

[1]) Účelem *spolku chemiků* jest usnadnění studia posluchačům lučby na české technice; zahájil činnosť svou 28. ledna 1872; čítal r. 1872. 169, r. 1885. až 1886. 164 (7 čestných, 45 zakládajících, 39 řádných, 73 mimořádných) členů. Příjem spolku obnášel r. 1872. 220 zl. 1 kr. (r. 1884. 1756 zl. 19 kr.) vydání 170 zl. 39 kr. (r. 1884. 465 zl. 94 kr., koncem r. 1884. zbývalo jmění 1290 zl. 22 kr. Knihovna spolku čítala r. 1872. 396 děl ve 440 svazcích, r. 1884. 767 děl ve 861 svazcích.

[2]) Literární a řečnický spolek *»Slavie«* čítal r. 1885.—86. 139 členů, podniká přednášky o slovanských literaturách a j.

[3]) *»Jungmann«* čítal r. 1885.—86. 147 členů; ujímá se při městské radě pražské založení velké veřejné knihovny a čítárny v Praze a j. Daroval na akademický dům 50 zl. a j.

[4]) *»Jizeran«* založil do r. 1885.—86. 29 knihoven, v nichž je asi 3600 knih. Po čas svého trvání udělil téměř 1000 zl. podpor a věnoval kromě toho značné příspěvky k účelům vlasteneckým a studentským.
Čítal r. 1885.—86. 170 členů, jmění obnášelo 137 zl. 40 kr.

[5]) *»Krakonoš«* byl založen již r. 1869., později pak rozpuštěn, r. 1871. jako klub znovuzřízen a teprv r. 1873. jako spolek potvrzen; velmi horlivě se stará o zakládání knihoven na rozhraní národnosti v Čechách, jichž dosud založil 40. Roku 1885.—86. čítal 170 členů, přijal 337 zl. 25 kr., vydal 316 zl. 14 kr., základní fond obnášel 166 zl. 31 kr.

[6]) *»Sázavan«* čítal r. 1885.—86. 183 členů, během 14letého trvání svého založil 37 (na Moravě 17) knihoven. R. 1885.—86. přijal 201 zl. 41 kr., vydal 156 zl. 24½ kr., zbývalo 45 zl. 16½ kr. Ku podporování členův založil fond podpůrný, jenž r. 1885.—86. přijal 60 zl. 42 kr., vydal 47 zl., zbylo 13 zl. 42 kr.

[7]) Spolek *»Radbuza«* čítal r. 1884.—85. 205 členů; jmění jeho obnášelo 296 zl. 42 kr., založil 31 (r. 1884.—85. 9) knihoven; podniká horlivě přednášky, divadelní představení a j. Ujal se zbudování pomníku J. K. Tylovi v Plzni a j.

[8]) *»Štítný«* čítal roku 1885.—1886. 159 členů, základní jmění vzrostlo na 734 zl. 49 kr. Podporuje nemajetné členy. Roku 1885.—86. založil celkem přes 80 knihoven a j.

[9]) *»Říp«* čítal r. 1885.—86. 221 členů, kmenové jmění obnášelo 265 zl. 30 kr., t. r. založil 5 knihoven. Ku podporování nemajetných členů založil **nadaci Purkyňovu,** jež dostoupila r. 1885.—86. výše 1015 zl.

pro kraje podřipské; *„Krakovec“* (zal. r. 1879.)[1]) pro západní Čechy.

Účele stejné sledují *místní* akademické spolky v *Kolíně* (zal. r. 1877.), v *Chrudimi* (zal. r. 1880.)[2]), v *Českých Budějovicích* („Budivoj“) založen r. 1876.[3]); v *Hradci Králové* („Dobroslav“)[4]) akademická čtenářská jednota v *Jičíně* (založ. r. 1870.)[5]) spolek akademikův jihozápadních Čech *„Úhlava“*; spolek *„Arnošt“* jehož sídlem jest Praha a Pardubice[6]), německobrodský *„Havlíček“* (založ. 1881.), litomyšlský *„Smetana“*[7]) a j.

Akademický odbor Národní Jednoty severočeské po výtce má býti střediskem všech severočeských spolků studentských a má s knihovním odborem Národní Jednoty Severočeské pracovati ku zakládání knihoven a ku zřizování odborů, slovem: má organisovati činnosť těchto spolků studentských, zvláště o prázdninách. —

Organisování studentstva českého na *Moravě* ujala se s velkou horlivostí a s potěšným úspěchem *Moravská Beseda v Praze*[8]), jež dala podnět ku prvému sjezdu moravského studentstva v Brně r. 1881., jakož i ku založení feriálních klubů v *Přerově*[9]), na *Tišňovsku* (klub „Barák“ založ. r. 1884.), na *Olomúcku*[10]), ve *Valašském Meziříčí* („Palacký“ založ. r. 1883., 28 členů), v Uherském *Hradišti*, ve *Frenštátě*, v *Bystřici nad Pernštýnem*, v *Třebíči*, na *Brněnsku*, na *Boskovsku* a j.

---

[1]) *»Krakovec«* založil dosud 28 (v jediném r. 1883. 11) knihoven ve venkovských obcích, kromě toho velkou slovanskou knihovnu při Slovanské besedě v Karlových Varech, již stále doplňuje. R. 1885.—86. čítal 107 členů.

[2]) Spolek akademiků **Chrudimských** během svého trvání přispěl Národnímu divadlu 250 zl., Ústřední Matici 200 zl., spolku pro vystavění Akademického domu 100 zl.; jest členem Literární jednoty chrudimské, Národní jednoty severočeské, Matice srbské v Budišíně a j. K různým účelům sebral po čas svého trvání přes 1000 zl. Spravuje fond merendní (800 zl.), z něhož má býti založeno stipendium. R. 1885.—86. čítal 51 členů, měl knihovnu asi 300 svazků a j.

[3]) **»Budivoj«** čítal r. 1885.—86. 43 členů; vydání činilo 464 zl. 41 kr., příjmy 457 zl. 91 kr.

[4]) **»Dobroslav«** čítal r. 1883. 45 členů, daroval na Národní divadlo 254 zl. 56 kr., na pomník Balbínův 30 zl., Ústřední Matici 31 zl. atd.

[5]) Jednota tato čítala r. 1885.—86. 133 členů, měla čistého jmění 261 zl., značnou knihovnu obsahující přes 600 svazků. R. 1885.—86. založila 4 knihovny.

[6]) Akad. spol. **»Arnošt«** čítal r. 1885.—86. 58 členů, knihovna spolková obsahovala 150 děl, podporuje účele dobročinné a vlastenecké.

[7]) **»Smetana«** čítal r. 1885.—86. 35 členů, přispěl Ústřední Matici 66 zl. a j.

[8]) Moravská Beseda (zal. r. 1873.) jest střediskem Moravanů, Slezanů a Slováků v Praze žijících a studujících. Založila na Moravě a ve Slezsku přes 30 knihoven; podnikla r. 1882. slavnosť Blahoslavovu v **Přerově**, r. 1883. slavnosť Pflegerovu v **Bystřici** nad Pernštýnem. R. 1885. v měsíci červenci a srpnu podnikla v **Brně** ve prospěch Brněnské Matice školní uměleckou výstavu, jež vynesla 141 zl. 97 kr. a j.

[9]) Akademický klub v **Přerově** byl prvým krajinským spolkem na Moravě, r. 1883. čítal 57 členů.

[10]) Na **Olomúcku** založen jest r. 1885. feriální klub »Haná«, jenž v prvém roce založil 4 knihovny po 80—100 svazcích, čítal 33 členů.

V lednu r. 1886. byl založen v Praze *akademický odbor Národní jednoty pro západní Moravu*, jenž má opatřovati bezplatně v neuvědomělých neb v chudých obcích na Moravě časopisy a knihy, zakládati místní odbory a ferialní kluby a j. Při založení čítal 95 členův.

Úspěchům studentských spolků na Moravě tím více se musíme těšiti, čím důležitější jest tato organisace také v ohledu národním na sesterské Moravě.

Valné sjezdy studentstva moravského potěšné vydávají svědectví, jak mohutně se šíří národní vědomí a vlastenecká statečnosť v těchto kruzích.

Moravské studentstvo české na valném sjezdu v Přerově r. 1882. přijalo mimo jiné následující resoluci: „Studentstvo české na Moravě, chce-li slouti vlasteneckým, musí konati svá studia universitní na universitě pražské.“

Totéž usnešení bylo obnoveno na valném sjezdu v Prostějově v měsíci srpnu r. 1886. konaném. Kéž by vlastenecký tento hlas nezůstal hlasem volajícího na poušti! —

K této činnosti našeho studentstva můžeme se zajisté s radostí a s potěšením obraceti. Z odborných spolků studentských vyvinuly se po výtce nynější naše vědecké jednoty, z jich lůna vyrostly téměř veškeré naše odborné časopisy vědecké; v lůně těchto jednot bylo vychováno drahně čelných a horlivých pěstitelů vědy a dosud jest naše studentstvo čelnou pružinou mnohých těchto družstev a jednot.[1])

Vědeckých spolků bylo na konci r. 1883. v Čechách 95, na Moravě 22, ve Slezsku 6, v zemích koruny české 123, v celé polovici říše 338 (v Dol. Rakousích 77 a t. d.)

X.

Nejstarší vědeckou společností v Rakousku jest *Královská česká společnosť nauk*, jejíž počátky sahají až k r. 1770. Společnosť tato zahájila řádnou činnosť svou ustavujícím zasedáním dne 4. prosince r. 1784.; císařská akademie věd ve *Vídni* byla založena teprv 1847.[2])

Královské české společnosti nauk v prvé polovici tohoto věku nedařilo se valně, teprv *Palacký* byv r. 1839. zvolen tajemníkem společnosti „vdechl mrtvole opět dech života“ (Bolzano).[3])

---

[1]) Ze členů Jednoty českých matematikův z l. 1867.—75. působilo a dosud působí 15 matematikův jako učitelé na vysokých a j. školách českých atd.

[2]) Při založení akademie vídeňské byli mezi prvními 40 členy skutečnými jmenováni také členové české společnosti naukové: Palacký, Šafařík, Kreil, Redtenbacher, Zippe, Pressl, Chmel, Haidinger a Hyrtl.

[3]) Důkladné děje král. české společnosti nauk vydal r. 1884. dr. J. Kalousek. —

Po návrhu *Palackého* byla společnosť rozdělena ve čtyry odbory: matematický, přírodovědecký, historický a česko-filologický.

V l. 1851.—57. nastala v činnosti společnosti velká skleslosť, ano i Palacký byl tehdejšími poměry tak roztrpčen, že se plných pět let společnosti vyhýbal a od 13. prosince 1851. do 4. února 1857. ani jediné řádné schůze společnosti se nezúčastnil.

Čilejší ruch zavládl ve společnosti v létech šedesátých, zvláště pak když po schválení nových stanov (13. září 1868.) byl *Palacký* předsedou, Stein jeho náměstkem, Vocel hlavním tajemníkem, Tomek jednatelem odboru historického zvolen (dne 2. prosince 1868.)

Palacký zůstal předsedou společnosti až do r. 1875., t. r. se hodnosti své vzdal a 5. května 1875. zvolen jest předsedou společnosti *Jos. Jireček*, kterýž v úřadě tom dosud trvá[1]).

Od r. 1884. jest dr. *Kořistka* generálním tajemníkem společnosti.

Společnosť čítala r. 1836. 48, r. 1840. 54, r. 1850. 64, roku 1860. 144, r. 1866. 144, r. 1883. 177, r. 1884. 22 řádných, 42 přespolních, 47 mimořádných a 58 dopisujících členův.

Činnosť společnosti soustřeďuje se ve vědeckých přednáškách, ve vydávání zpráv (aktové svazky) a j. vědeckých publikací.

Zprávy společnosti bývaly zprvu toliko ve 400 výtiscích (350 výtisků dostávali spisovatelé za honorář), od r. 1850. jsou v 500 výtiscích tisknuty.[2])

Po čas svého stoletého trvání vydala společnosť 79 svazků, pojednání a zpráv zasedacích, 34 svazků prací samostatných a spisů cenou poctěných a 52 svazků příruční knihy pro Čechy, tedy 165 svazků, v nichž jest více než 3400 pojednání od více než 300 spisovatelův.[3])

---

[1]) Direktory společnosti dle starých stanov byli v l. 1849. a 1861. Vocel, 1850. Petřina, 1851. a 1862. Tomek, 1852. a 1863. Erben, 1853. a 1864. Balling, 1854. Purkyně, 1855. a 1865. Matzka, 1856. Reuss, 1857. a 1866. Wenzig, 1858. Höfler, 1859. Palacký, 1860. Kulík.

[2]) Zpráv bylo vydáno do r. 1884. v 6 řadách 46 svazků, byly pak po všecky časy převažně německé. Do r. 1848. byly ve zprávách společnosti uveřejněny toliko v l. 1841.—44. také statě *česky* psané, potom teprv r. 1855. nalézáme v tomto sborníku práce české. Ve 12 svazcích zpráv z l. 1867.—84. nalézáme 95 rozprav německých a toliko 22 rozprav českých. — V l. 1866.—69. činí samostatný honorář spisovatelský za německé příspěvky 2156 zl, za české 850 zl. za latinské 200 zl. Roku 1884. vydala společnosť dvanáctý, 37 archový svazek VI. řady svých zpráv, jež vyměňuje s 241 učenými společnostmi a akademiemi. Knihovna společnosti čítala r. 1836. asi 700, r. 1884. 13.500 děl a časopisů.

[3]) Vědeckých prací těchto účastnili se po všecky časy nejpřednější učenci a vědatoři čeští, v publikacích společnosti jsou složeny vynikající práce přírodozpytcův J. Borna, hrab. Františka a Kašpara Šternberkův, bratří Presslů, Opice, Hyrtla, Purkyně, Fiebra, Zippea, Reusse, Cordy, Barrandea, Bořického, Krejčího, Friče a j., fysiků Dopplera, Petřiny, chemiků Ballinga, Redtenbachera, Rochledra a j.; mathematiků: Steplinga, Fr. Schaffgotsche, Strnada, Tessánka, Davida, Kulika Dopplera, Kreila, Jelínka a j.; filosofů: Bolzana, Exnera, Volkmanna a j.; děje

Společnosť vypisovala také ceny na řešení otázek vědeckých a jiných.

Až do r. 1861. bylo při společnosti veškeré jednání na nepatrné výminky *německé*, avšak společnosť vynikala po všecky časy upřímnou láskou k naší vlasti.

Ve shromáždění společnosti dne 1. května 1851. navrhl *Vocel*, „aby příště nově přijímaným členům slovanským byly vydávány diplomy v jazyku českém."

Návrh ten byl *jednohlasně* přijat, hlasovali pro něj i přítomní Němci.

Po návrhu *Hanušově* bylo pak ve shromáždění 5. prosince 1866. usnešeno, „že pozvání a vše, co se uveřejňuje o společnosti, má se psáti a tisknouti oběma jazyky zemskými."

I potom jednalo se v řádných schůzích toliko německy a protokoly o zasedání psány byly také jen touto řeči ***až do roku 1882.***, počínaje teprv r. 1882. přikládá se protokolu také autentický ***překlad (!)*** český. „Od té doby hlavní sekretář vyhotovuje zasedací protokoly v řeči německé jako dříve, ***a dává je překládati do češtiny***" (Kalousek).

Společnosť nauk zápasila po všecky časy s velkým nedostatkem hmotných prostředků a po drahná léta ucházela se marně o podporu státu a země, odkázána jsouc na skromné příjmy své nemohla zajisté činností svou vyrovnati se bohatě a štědře nadaným akademiím jiných národů.*)

Stát udílí společnosti teprv od r. 1885. roční subvenci 5000 zl.; země od r. 1883. ročně 4000 zl.

Krakovská akademie nauk požívá roční subvenci zemskou 16.000 zl. a státní podporu 12.000 zl.: *Jihoslovanské akademie v Záhřebě* řádné podpory roční obnáší 16.000 zl.; náklad císař-

---

pisců a slavistů: Dobrovského, Pelzla, hr. Fr. Kinského, Voigta, Cornovy, Tomka, Dobnera, Dlabače, Palackého, Erbena, Vocela, Frinda, Jirečka, Gindelyho a j.

Jiří Wegner vydal r. 1884. ***Obecný rejstřík*** publikací společnosti nauk v l. 1784.—1884. podniknutých.

Mimo to vydal dr. Fr. J. Studnička: »Bericht über die mathematischen und naturwissenschaftlichen Publikationen der königl. böhm. Gesselschaft der Wissenschaften während ihres hundertjährigen Bestandes.«

*) V l. 1848.—1857. přijala společnosť 13.206 (za spisy 708 zl. a j.), vydala 12.328 zl. (na své publikace 6695 zl., na knihovnu 1353 zl. a j.), kmenový majetek společnosti činil v tom desítiletí 21.000—22.000 zl. R. 1857. ucházela se marně o svolení státní podpory 1000 zl. Teprv když byla ministra dr. ***Alexandra Bacha*** zvolila ***čestným členem*** (6. května 1857.) byla společnosti k opětné žádosti jeho přispěním svolena ***zemská*** podpora 1050 zl., počínaje r. 1862. na tři léta. Tato subvence zemská byla zvýšena r. 1866. na 3000 zl. Císař daroval společnosti r. 1866. 5000 zl.

Vydání společnosti obnášelo v l. 1860.—65. průměrně ročně 2204 zl., kmenové jmění společnosti obnášelo koncem r. 1865. 27.140 zl., r. 1881. 40.636 zl. a nemá dle usnešení ze dne 9. dubna r. 1884. činiti méně než 40.000 zl.; veškerý roční důchod společnosti, počítaje také subvence zemskou a státní, obnáší nyní asi 11.000 zl. ročně.

ské akademie věd ve *Vídni* rozpočítán jest na rok 1886. na 77.000 zl.

Stoletou památku svého založení oslavila společnosť slavnostní schůzi na staroměstské radnici 6. prosince 1884. Při této schůzi byl ohlášen purkmistrem měst pražských dr. *Černým* skvělý dar nejmenovaného a přec po všech vlastech známého mecenáše českého, kterýž založil při společnosti *jubilejní fond pro vědeckou literaturu českou* 20.000 zl.*)

Velmožové čeští zapomněli, že v ten den byla také oslavována památka velkého díla, o jehož zbudování si vědymilovní šlechticové čeští v *minulém* věku tak velké zásluhy byli získali.

Šlechta i vláda naše nepovšimla si této slavnosti velepamátné.

---

*) Velkolepý tento dar skromného vlastence byl provázen následujícím památným přípisem ze dne 6. prosince 1884.

»Slav. král. česká společnosti nauk! Svrchovaně nezištnou prací a nejobětovnější snahou slovesnou probuzen byl národ náš ze staleté strnulosti duchovní k plnému životu a sebevědomí, i jda těmito cestami, dovedl toho, že mocí nezlomné svěžesti své za dobu poměrně krátkou již dospěl k takovému stupni rozvoje, kterýž mu zaručuje samostatnosť v činnosti vědecké. Pramen ten, díky Bohu, jest otevřen, síly jsou probuzeny, ale ještě přemnoho zbývá toho, čehož se sluší domáhati, natož dosahovati, ač jest-li síly ty, v jedno se spojíce, ke společnému cíli, k cíli samoděčného rozvoje duchovního celého národa bráti se mají. Má-li se však samoděčná tato duchovní činnosť národa našeho i na příště zachovati, má-li samosvojným vědeckým a literárním snaženstvím v závodění národův síly nabývati a k plnému rozkvětu se vzmoci, má-li se nejen jednotlivci vůbec poskytnouti prostá možnosť duchovního vzdělávání se, ale nad to každému opravdu povolanému zabezpečiti plná způsobilosť, aby síly, jimiž jest nadán, náležitou měrou přivedl k platnosti a k obecnému všechněch užitku a oslavení jich vynaložiti mohl; tuť zapotřebí jest, aby všichni, kdokoli duchovní a hmotné zmohutnění národa českého, samobytnosť jeho uznávají za žádoucí a za nutnou, sjednocenými silami vespolek k tomu působiti se jali.

Oslava stoletého trvání kr. české společnosti nauk a spojeného s tímto trváním blahodějného působení našeho Jungmanna, Pressla, Palackého, Šafaříka a četných jiných, o duchovní povznešení národa českého vysoce zasloužilých mužův, mně, kterýž se nesu týmž svrchu vytčeným přesvědčením, jesti pobudkou, abych se zasadil o utvoření *»jubilejního fondu pro vědeckou literaturu českou,«* kterým by se v duchu a ve smyslu mužův oněch neustálý dával podnět a popud k dalšímu samostatnému zkoumání u oboru veškeré vědoucnosti lidské, tím pak aby i vysoké školy české přiváděly se k takovému rozvití vědeckých sil a prostředkův i k takové plodivosti, ježto by, pořád se množíc, silíc a osvěžujíc, otevřený pramen bytosti naší národní přetvořila v mocný a nevyčerpatelný proud, aby z něho mravní i hmotný rozvoj celého národa našeho, *neodvisle od vlivův* cizích, konečně k plné síle a samostatnosti se vzmoci a samostatnosť tuto na všeliké budoucí časy uhájiti mohl. K účelu tomu odevzdávám tuto *dvacet kusův tisícozlatových úpisů jednotného státního dluhu* jakožto první vklad, s uctivou žádostí, slavná král. česká společnosť nauk račiž vklad tento podle přiloženého statutu ve správu a opatrování své přijmouti a podle možnosti o to usilovati, aby myšlénky svrchu naznačené došly praktického průchodu a provedení.

Svrchovaný Bůh dej, aby símě toto padlo na půdu úrodnou!

Sláva císaři a králi!
Sláva národu a vlasti!« —

„Společnosť zavřela prvé století svého trvání s vědomím povznášejícím, že po ten celý čas podle sil svých poctivě přičiňovala se o zvelebení věd v Čechách. Vyšedši od počátků skrovných, mívala na duševní rozvoj země české vliv mnohonásobně rozhodný i domohla se také čestného postavení ve světě vědeckém. Její pomůcky hmotné stoupaly znenáhla po několik desítiletí na přechodu pak do století druhého rozmnožily se valně; cíl její, jejž vytkli předkové, oddanosť její ke sledování toho cíle zůstávají sobě rovny. Tužba srdce našeho k tomu se nese, aby ve druhém století zevnější poměry stoupavě se zlepšovaly, i aby král. česká společnosť nauk rovným krokem ve všech stránkách prospívala a pokračovala, vědám k rozkvětu, vlasti ke slávě a užitku!“ (Kalousek.) —

Král. česká společnosť nauk jest té doby společností *utrakvistickou,* ačkoliv při ní již není téměř členův německých. Utrakvismem vznikají společnosti nemalé zevní obtíže správy, ale také nepoměrně velké náklady hmotné.

Založením vysokého učení českého octla se opět otázka založení *české akademie nauk,* kteráž tak úzce souvisí s přiměřenou, časovou reformou král. české společnosti nauk, v popředí našich důležitostí národních.

České vysoké učení bylo by zajisté bez české akademie věd kusé a nedokonalé. Akademii českou musí býti utvořeno neodvislé a pevné středisko vědeckého snažení a bádání našeho národa, české literatury naukové.

Úkolům těmto král. česká společnosť při svých velice obmezených prostředcích i při nejlepší vůli a obětovnosti svých ředitelův dostáti nemůže.

Z našich peněz vydržujeme sice drahně *ústředních říšských* ústavů vědeckých a uměleckých nákladem téměř půl milionu zlatých, avšak ústavy tyto *ryzeněmecké* nehledí k potřebám *národů* této říše, nýbrž střehnou toliko *německých* podniků vědeckých a pod.

Podporování kulturních snah českého národa není dosud v naší říši pilnou potřebou a důležitostí *státní!*

Za těchto poměrů nemůžeme arciť spoléhati v pomoc z této strany a musíme opět naděje své skládati v *pomoc svou vlastní.*

Nebudu šiřiti se, dojdeme-li tohoto cíle spíše zreformováním stávající král. české společnosti naukové, aneb založením nové národní české akademie nauk, aniž bych se zevrubněji obíral zamilovanou myšlénkou dr. *Jana Purkyně,* kterýž se svého času vřele ujímal rozšíření Musea království českého v českou akademii. Bohdá, že národ český také tuto životní svou potřebu i při lhostejnosti vlády i přes odpor svých nepřátel v čas náležitě opatří.

„Svatý budiž tento ústav národu, jeho založení národní slavností, každý nějakou oběť na oltář národnosti přinášej, — *museum* buď dědicem našim,“ — čteme v provolání ku zakla-

datelům musea ze dne 15. dubna 1818., jež *Jungmann* v „*Krameriových Novinách*“ (25. dubna t. r.) uveřejnil.[1])

České museum pak má zajisté také proto pro náš národ význam zvláštní a důležitosť nepoměrně velikou, protože jest na ten čas, jako vysoké učení pražské, *jediným, velkým, národním museem,* jehož dějiny jsou neodlučně spojeny s dějinami novověkého kulturního vývoje našeho národa.[2])

Po bouřích r. 1848.—49. nastala také vývoji musea nebezpečná zastávka, zavládla také ve správě tohoto ústavu neobmezená libovůle policie.

Již r. 1847. byla při vypracování nových stanov „společnosť českého *vlasteneckého* musea“ proměněna ve „*společnosť českého musea*“ a r. 1853. i tento titul zdál se býti policii nebezpečný a museu oktrojována jest firma „*Museum království českého*“

Ve správě musea měla němčina takový vrch, že na př. ve valném shromáždění 20. května 1851. jednatel mimo jiné připamatoval: „I poněvadž ve předešlých posezeních *všech* řeč německá požívala velké přednosti, *usouzeno* jest, aby ve dnešním shromáždění předešlo čtení české, následovalo německé, ve budoucím pak, aby opak toho zachován byl.“

V zasedání dne 29. července 1852. byl zvolen do výboru musea *policejní ředitel* Sacher Masoch *49 ze 52* hlasův; této valné hromadě neobcovali ani Palacký, ani ryt. Neuberk, Šafařík, Strobach, Čejka a j., kteří záhy na to z výboru musea vystoupili, a tak octl se tento ústav národní ve správě c. k. policie.

V březnu r. 1853. byly podány nové stanovy musea ku schválení, vyřízení těchto stanov policie neustále zadržovala, jenom aby měla příčinu k odkládání nepohodlných valných shromáždění musea. Tento odpor Päumannův byl zlomen teprv místodržitelem Forgáčem, kterýž po slyšení deputace musea (13. ledna 1860.) vymohl schválení nových stanov (4. února 1860.)

Od 19. července 1856. bylo teprv 7. března 1861. opět odbýváno valné shromáždění musea, nímž ukončeno jest neblahé provisorium ve správě tohoto národu nad jiné důležitého ústavu. V této valné hromadě byl zvolen nový výbor musea, jehož presidentem se stal hrabě *Jindřich Klam Martinic.*

---

[1]) O úkolech českého musea šíří se *Palacký* v pamětním spise, jenž byl schválen v sezení výboru musejního d. 20. října 1841., v tato slova: »Museum má býti jako vědeckým obrazem vlasti naší, v kterémž se Čechy, země i národ, ve všech svých přírodních a duchovních vztazích z nynějška i z minulosti a ve svém rozvoji historickém i přírodním zračí.« —

Palacký největší důraz kladl na *vlasteneckou* podstatu tohoto ústavu.

Po soudu prof. Dr. *Ant. Friče* má býti naše museum prostonárodní universitou pro vědy přírodní, pro dějiny a umění; má býti především obrazem naší vlasti co do přírodnin, co do dějin a co do duševních výtvarů uměleckých. »Při museu budou se soustřeďovati domácí poklady přírodní, a proto musí býti také postaráno, aby při tomto ústavu mohli neodvislí přírodozpytci samostatně bádati a pracovati.«

[2]) Václav Nebeský: Dějiny Musea království českého.

Sbírky musea do té doby valně byly rozhojněny vlasteneckou obětovností našeho lidu, koupěmi a t. d.[1])

Sbírkám přírodopisným dostalo se největšího a nejskvělejšího obohacení r. 1883. obdarováním věhlasného učence francouzského *Joachýma Barrandea,* kterýž od r. 1831. v Čechách žil a kterýž po 44 let zvláště český silur studoval.[2])

Barrande určil a popsal 3557 druhů zkamenělin českého siluru; v pozůstalosti jeho nalezá se ještě 1500 druhů nepopsaných.[3])

Při studiích svých pořídil Barrande s nesmírným nákladem velkolepé sbírky zkamenělin, jimž se toliko do jisté míry vyrovnaly známé sbírky Scháryho, jež byly prodány universitě cambridgeské za 28.000 zl.

A veškeré tyto poklady své odkázal Barrande (zemřel 13. října 1883.) museu království českého, zůstaviv mimo to fond 10.000 fr. na dokonání velkého díla svého o českém siluru.[4])

---

[1]) R. 1850. byla museu koupena znamenitá Pachtova sbírka starožitností za 6000 zl. Knihovna čítala ku konci r. 1851. 27.000 svazků knih a 1200 rukopisův atd. Knihovně musejní odkázal r. 1861. hrabě *Kolovrat* svou knihovnu čítající 40.000 svazků, *Fesl* knihovnu 12.000 svazků čítající a fond 3256 zl. 36 kr.

Mimo to přivtělena byla museu veledůležitá knihovna *Šafaříkova,* již roku 1863. sněm zemský za 20.000 zl. koupil a menší knihovny *Pöttingova* a *Haaseova z Oertingenu,* konečně r. 1878. knihovny *Klebelsberkovu* a *Levecovu* čítající as 18.000 svazků. Těmito dary vzrostla musejní knihovna na 120.000 svazků.

Současně jsou také ostatní sbírky musea valně rozmnožovány a rozhojňovány, mimo jiné odkázal museu *Josef Koch Kaňka* sbírku 70.000 rytin a 400 znamenitých děl odborných, tímto odkazem vzrostla sbírka rytin a obrazů na 100.000 čísel atd.

Přičiněním Vocelovým byly odevzdány museu od zemského soudu pražského knihy svědomí z let 1479.—1783. (589 foliantů), v nichž složen jest neocenitelný a dosud také neoceněný material dějin kulturních našeho národa.

Velkou numismatickou sbírku *Kiliánovu,* obsahující mimo jiné 650 českých mincí, jichž museum před tím nemělo, zakoupilo museum za 1769 zl. 9 kr. a t. d.

[2]) *Barrande* uchýlil se do Čech po červencové resoluci francouzské (r. 1830.) se dvorem bourbonským a v Praze se setkal přátelsky s hrab. Kašparem Sternberkem, s Zippem, s Palackým, kterýž tehdáž prince Jindřicha němčině učil. Výsledky přírodopisných studií svých složil v monumentálním díle svém »Systême siluirien du centre de la Bohême«, jež počal vydávati r. 1852. Do r. 1881. vydal 22 svazků, o 6000 stranách s 1160 tabulemi, výtisk stojí 1575 fr.

[3]) Mnohé zkameněliny pojmenoval Barrande česky, jako Královna bohemica, — Bábinka prima, — Milá delicata, — Spanilá gracilis, — Panenka amabilis atd.

Když pak proti takové terminologii zdvižen byl odpor, a když také mezinárodní kongres geologů v Bononii r. 1881. zvláštní resolucí prohlásil, že názvy zkamenělin smějí býti jen latinské neb latinisované; protestoval Barrande proti tomu, háje svou svobodu při udělování jmen tvorům od něho nalezeným a popsaným, zejména pak obhajoval *české* znění těch jmen, anať jsou, jak praví, krátká, zvučná, snadno vyslovitelná a nad to dodávají tvorům popsaným místní barvitosti.

Sbírku Barrandeovu obsahující 250 beden pořádá dr. Novák, kterýž sestavil také 5 sbírek dubletů, jež budou dle poslední vůle Barrandovi zaslány 5 ústavům francouzským.

[4]) Dílo Barrandeovo bude dokončeno asi 4 svazky, celé bude obsahovati 26 svazků s 2000 tabulemi. Dokončení tohoto díla svěřeno jest dr. Ot. Novákovi a dr. Waagenovi.

V závěti své Barrande píše: „Učinil jsem úkolem svého života, prozkoumati předvěkou faunu českou. Ovšem, bylo mi mnohého odříci se, abych své sbírky rozhojniti mohl, avšak činil jsem to milerád. Nyní je odkazuji českému museu: z české země pocházejí, české zemi nechť náležejí.“

Královský tento dar oceněn jest téměř na *půl milionu* zlatých a tak skví se *Francouz Barrande* vedle hraběte *Kašpara Šternberka* v čele mecenášův českého musea.[1]) —

Ve správě musea království českého se nalezající, k účelům botanickým založený *fond Opizův* obnášel koncem roku 1884. 2559 zl. 51 kr. (koncem r. 1850. 943 zl. 12 kr.)[2]) —

Čím rychleji veškeré sbírky musea vzrůstaly, tím zřejměji jevila se potřeba pořízení nové důstojné budovy musejní.

O stavbu nového musea bylo již r. 1861. jednání zahájeno.

Ku pořízení nové stavby nestačily arciť skrovné příjmy a důchody musea, nevystačující ani k uhražování nejnutnějších běžných potřeb tohoto ústavu.[3])

Ku žádosti výboru musea věnovala obec pražská po delším vyjednávání ku stavbě nového musea velmi příhodné stavební místo za někdejší koňskou branou při svatováclavském náměstí u výměře 13.598 čtv. metrů (21. února 1876.), jež jest oceněno na 600.000 zl.

Sněm království českého usnesl se již 10. května r. 1864.

---

[1]) Na důstojné uctění památky Barrandeovy založen jest přičiněním prof. dr. Ant. Friče fond 10.000 zl., z jehož výnosu bude podporován český učenec, kterýž se oddá studiu českého siluru.

Koncem července r. 1886. obnášel fond Barrandeův 6861 zl. 58 kr.; k tomu byli přispěli prof. Ant. Frič 1000 zl., kníže Jan Ad. Schwarzenberg 1000 zl., Ondř. Šl. Haase 100 zl., Tempský 100 zl. atd.

[2]) Na účet tohoto fondu vypsal správní výbor musejní r. 1884. cenu 100 zl. za nejlepší práci systematicko-floristickou o nižších kryptogamech v Čechách rostoucích. Cena tato byla přiřknuta prof. dr. *Ant. Hansgirgovi*, kromě toho udělena jest odměna 80 zl. prof. *Jos. Novákovi* za pojednání: »*Lišejníky okolí Německobrodského.*«

[3]) Roku 1850. obnášelo jmění musea 37.707 zl. 07 kr. ve stř., r. 1870. 55.035 zl. 47 zl. v bankovkách a 188 zl. 37½ kr. ve stř., a to mimo fond na vystavění nového domu musea 22.286 zl. 77 kr. Koncem r. 1883. obnášelo jmění musea 61.392 zl. 51½ kr. (koncem r. 1884. 63.790 zl. 50 kr.), jmění stavebního fondu 55.577 zl. 29 kr.

Roku 1884. obnášely *příjmy* musea 111.517 zl. 92½ kr. (aktivní zbytek z r. 1883. 60.578 zl. 71½ kr., příspěvky členů 4989 zl. 55 kr., nájemné 6930 zl., vstupné 1214 zl. 92 kr., úroky 2667 zl. 87 kr., zemská subvence 10.000 zl. (v letech šedesátých 4000 zl.) atd.), *vydání* 47.727 zl. 42½ kr. (platy úřadníkům a sluhům 11.417 zl. 24 kr., dotace sekcí 400 zl., dotace knihovny 1997 zl. 05 kr., dotace sbírky: mineralogické 455 zl. 11 kr., zoolog. a palaeontologické 667 zl. 55 kr., botanické 247 zl. 70 kr., archaeologické 14 zl. 72 kr., numismatické 412 zl. 90 kr. subvence „*Památkám archaeologickým*“, komitétu pro přírodovědecký výzkum Čech a na výzkum archivů 1600 zl., povinnosti z odkazu Barrandova 2244 zl. 75 kr. atd. Koncem r. 1884. zbývalo jmění musea 63.790 zl. 50 kr., mimo to obnášel fond Opizův 2659 zl. 51 kr. Sněm zemský svolil museu na r. 1885. 15.000 zl., na r. 1886. taktéž 15.000 zl. subvence a na upravení sbírky Barrandeovy 3000 zl.

po návrhu Scháryho a 181 soudruhův jednohlasně na resoluci, jíž bylo zemskému výboru uloženo, aby *v nejbližším* zasedání sněmu učinil návrhy v příčině stavby nového musea.

Přičiněním tehdejší většiny německo-ústavácké na sněmě království českého bylo však jednání o stavbu musea do nekonečna protahováno; teprve 28. července 1883. svolil sněm na předběžné technické práce ku této stavbě 20.000 zl. a teprve r. 1884. byla vypsána konkurence na stavební plány, kteráž se potkala s výsledkem velmi potěšným.

Na stavbu musea bylo podáno ve lhůtě konkursní, a to od 14. do 21. března 1884. 21 plánů a rozpočtů; 16 rozpočtů převýšilo náklad 1 mil. (1,056.000 zl. až 1,910.000 zl.), při ostatních obnášel náklad stavební 788.200 zl. až 964.998 zl.

Prvou cenou poctila porota plány prof. *Josefa Schulze*, druhou plán archit. *Schmoranze* ml. a třetí cena přisouzena byla prof. *Kochovi*. Sněm kr. českého usnesl se v sezení dne 20. října 1884. na stavbě nového musea dle plánů Schulzových. *)

Náklad celé stavby rozpočitán jest na 1·2 mil. zl. Dle učiněných opatření má býti palác musea do konce r. 1886. pod střechou.

Tak jest konečně také tato palčivá otázka našich snah kulturních konečně šťastně a zdárně rozřešena a nová budova musea bude za nedlouho ku nemalé okrase královské Prahy, ku potěše a chloubě naší i veškerého potomstva dokonána.

Za skvělý tento úspěch zasloužil referent musea při výboru zemském prof. dr. *Jan Kvíčala* plnou měrou dík, jejž mu valná hromada musea 17. ledna byla vyslovila.

Po přesídlení musea do nového paláce bude lze vyplniti také dávnou touhu po založení velké veřejné ***bibliotéky a čítárny pro lid*** v Praze a j.

Při novém zřízení bibliotéky musejní bude bohdá také pamatováno na založení a na doplnění ***bibliotéky českých prvotisků***, ***bibliotéky husitské a českobratrské***, v níž by byly pojaty veškeré domácí i cizé tisky těchto nejslavnějších dob našich dějin se týkající.

Neméně žádoucí jest sebrání veškerých publikací z památ-

*) Jednání zemského výboru se společností musea království českého o postoupení staveniště musea do vlastnictví země, o odevzdání stavebního fondu musea, jakož i o upravení právního poměru země ku společnosti musea bylo ukončeno snešením valného shromáždění musea dne 3. ledna 1885. Stavební fond, obnášející 58.315 zl. 80 kr. byl společností musea zemskému výboru 23. února 1885. odveden. Stavební plány musea byly po úradách se slovutnými odborníky Hasenauerem, Schmidtem a Hlávkou 15. dubna 1885. definitivně upraveny, podrobné plány vypracoval pak prof. Schulz, s nímž byla smlouva o artistické řízení stavby musea 4. dubna 1885. uzavřena. Staveniště bylo 4. června 1885. stavitelům odevzdáno, k upravení staveniště a základů muselo býti více než 13.000 krychl. met. země vykopáno a skal vylámáno; 13. srpna 1885. počalo vyzdívání základů a do konce prvé stavební sésony dospěla stavba musea téměř po prvé patro.

ných let 1848. a 1849., jež se stávají co den vzácnějšími a jichž nejúplnější sbírku na ten čas má sv. pán *Alex. Helfert.* O potřebě *úplného* sebrání *všech tisků českých* při bibliotéce musea není zajisté potřebí se šířiti, nejpádnějším dokladem potřeby takové knihovny jest: že v celých Čechách dosud takové knihovny *není.*

Museum království českého bude zajisté střediskem odborných spolků vědeckých, jakož i ohniskem venkovských musei, jež se stále množí.[1])

Podaří-li se ku vzpružení přírodovědeckých studií založiti v Praze velkou zoologickou a botanickou zahradu veřejnou?[2]) —

Museum království českého a Královská česká společnosť nauk vzájemně se doplňující s vysokým učením českým ústrojně jsou sloučeny; ze společného soustavného působení těchto tří mohutných činitelův zajisté naší kultuře národní, české literatuře naukové pak zvláště veliký vzejde prospěch a užitek.

Museum království českého přispělo nejvíce ku rozšíření a ku povznešení *přírodovědeckého, historického* a *archaeologického* bádání v Čechách; při museu nalezali po všecky časy horlivou a účinnou podporu zakladatelé naší přírodovědecké a lékařské literatury: Jan *Svatopluk Presl,* dr. Antonín *Jungmann,* věhlasný prof. Jan *Purkyně,* prof. *Krejčí,* prof. Ant. *Frič* a j.

Museum české bylo po všecky časy střediskem našich vlasteneckých dějepiscův s otcem *Palackým* v čele a ohniskem, v němž se stýkaly snahy a podnikání našich archaeologů, zrcadlící se po výtce v časopisu archaeologického odboru musea v „Památkách." —

Království české jest zaslíbenou zemí přírodozpytcův a není zajisté v Evropě také v tomto ohledu země památnější a zajímavější.

---

[1]) V *Chrudimi* r. 1866. založené museum spojeno jest s reálným gymnasiem a opatřováno jest zvláštním spolkem musejním.

Pardubické museum vzniklo r. 1879. po výtce přispěním občanské záložny (2000 zl.), obce pardubické (500 zl.) a j.; spravováno jest taktéž zvláštním spolkem musejním, kterýž čítá 126 zakládajících a 221 přispívajících členů.

Museum koupilo mimo jiné znamenitou sbírku ptactva, již lékař Hromádko od r. 1830. sbíral, za 3000 zl. a tak zachovalo Pardubicům znamenitosť velikou. Přírodovědecké sbírky musea čítají téměř 3000 čísel, sbírka mincí 1000 čísel atd.

Také při museách v Čáslavi, v Kutné Hoře, v Ml. Boleslavi, v Nymburce, v Poličce, ve Vys. Mýtě (zal. r. 1870.), v Plzni, v Táboře, v Hlinsku a j. vedle starožitnin a pod. jsou sneseny bohaté sbírky přírodovědecké.

Přírodovědecké sbírky musea *plzeňského* čítají 1136 čísel atd.

[2]) Fysiokratická společnosť v Praze, jíž země udílí podporu 200 zl., při nedostatečných prostředcích hmotných toliko živoří. — Spolek ku povznešení návštěvy Prahy cizinci obrátil se v m. říjnu r. 1886. ku zemskému výboru království českého se žádostí, aby společnosti, která se právě tvoří, poskytl ve *Stromovce* místa ku založení *zoologické zahrady.* Zemský výbor projevil k tomu ochotu a zavedl v příčině té další vyjednávání, jež bohdá povede ku zdárnému rozřešení této otázky.

Zpytováním a zkoumáním přírodních poměrů v Čechách po drahné doby čelní přírodozpytci arciť po výtce nesoustavně a beze vší organisace se zabývali, království české jako ústrojný celek přírodovědecký probádáno dosud nebylo, úkol ten přesahoval síly jednotlivců.

Podněty ku přírovědeckým a pod. studiím a výzkumům vycházely po všecky časy netoliko z kruhů musejních, ale také od kr. české společnosti nauk, jejíž zprávy jsou zajisté nejdůležitějším pramenem dějin vývoje přírodních věd v království českém.

Kr. česká společnosť nauk podporovala mimo jiné *meteorologická* studia v Čechách svolivši r. 1791. na opatření nástrojů ku meteorologickému pozorování, jimž se po výtce čeští astronomové *Stepling* a *Strnad* byli obírali, a na opatření mathematických nástrojů ku měření výšek potřebné náklady.

V Čechách byla zřízena *prvá* meteorologická stanice v naši říši; pravidelná meteorologická pozorování byla konána na sklonku minulého věku v Praze, v Čáslavi, v Chocni a j.[1])

O racionálné organisování meteorologického pozorování v Čechách, o rozšíření sítě stanic pozorovacích a t. d. počal výbor pro přírodovědecké prozkoumání Čech r. 1864. pečovati.

Teprve v l. 1873.—1882. byly dešťoměrné stanice v Čechách s 11 na 294 rozmnoženy; o pozorování těchto stanic vydává prof. *Studnička* zevrubné výroční zprávy pomocí zemědělské rady, kteráž na dešťoměrná pozorování r. 1884. udělila podporu 2580 zl.[2])

Česká lesnická jednota, jež od r. 1878. samostatnou síť dešťoměrů zřizovala, propůjčovala dešťoměrné kommissi zprávy svých stanic zdarma. Dešťoměrné stanice lesnické jednoty, jež byla po výtce v lesích nákladem více než 7000 zl. zařídila, splynuly r. 1886. se stanicemi dešťoměrné kommisse, jichž počet tím vystoupil na 720. Pozorování tato provádějí se s nemalou obětavostí; dosud bylo toliko 54 pozorovatelův ročně 10—14 zl. honorováno. Na základě

---

[1]) Vlastenecká hospodářská společnosť zřídila r. 1816. 14 meteorologických pozorovacích stanic v Čechách a uveřejňovala jich zprávy. Mimo Čechy byly takové stanice teprv po 30 létech zřizovány.

Magnetické a meteorologické observatorium zařídil p. K. *Kreil* při pražské hvězdárně r. 1839. Utěšený rozkvět meteorologického pozorování v Čechách byl přerušen r. 1851., když byl Kreil do Vídně ku řízení ústředního meteorologického ústavu povolán.

Vlastenecká hospodářská společnosť zrušila svou síť meteorologických stanic, jež byly přivtěleny všeobecné síti rakouské, jich počet však záhy se 17 na 8 klesl.

[2]) Zprávy Studničkovy vydává od r. 1876. kr. česká společnosť nauk ve svých aktových svazcích; prvé 3 ročníky jsou toliko německé, později všechny rubriky dostaly nápisy dvojjazyčné. Společnosť přepouští 300 výtisků zpráv dešťoměrných za stálou náhradu hydrografické kommissi sněmem zemským zřízené.

tohoto pozorování bude lze bohdá svým časem dokonalou hyëtografickou mapu království českého pořídíti.*) —

Po povodních r. 1872. byla založena v Čechách *hydrografická kommisse*, již řídí prof. Harlacher. Té doby jest při Labi, při Vltavě i při některých přítocích řek těchto 23 vodoměrů, o jichž pozorování prof. Harlacher vydává zevrubné výroční zprávy. —

Na r. 1886. svolil sněm kr. českého na ombrometrické a hydrografické pozorování 6000 zl. K týmž účelům svoluje sněm *moravský* ročně 2000 zl. Na pozorování vodoměrná svolil sněm *slezský* r. 1885. 115 zl.

Studiím těmto věnuje se v Evropě vždy větší péče, my však nepokračujeme, ano v oborech těchto před 40 lety namnoze jsme více podnikali nežli nyní.

Při velké obecné důležitosti vědecké a při nemalé *praktické* prospěšnosti a užitečnosti *soustavného*, dokonalými nástroji podnikaného pozorování meteorologického pro veškeré zemědělství a j., jest zajisté potřebí, aby v Praze zřízen byl *ústřední ústav meteorologický pro království české*, k němuž by byla ústrojně přivtělena síť stanic ku pozorování poměrů a proměn podnebních, jakož i ku studiím lesnické a zemědělské meteorologie po celé zemi soustavně rozdělených.

„Kulturní význam a hospodářská pokročilosť Čech žádají zařízení ústavu meteorologického, který by se pracemi svými řadil důstojně k čelným podobným ústavům jiných zemí.“ (Prof. Dr. Augustin). —

Soustavného, všeobecného, přírodovědeckého prozkoumání království českého ujímalo se museum naše již v prvých letech padesátých, přírodnická sekce musea podnikla již r. 1856. horopisné vyměření okolí pražského a j. Roku 1861. podalo pak museum sněmu kr. českého žádosť za svolení stálé zemské podpory ku přírodovědeckému prozkoumání Čech. K úřadě o provedení tohoto podniknutí byl zvolen přírodnickou sekcí musea 28. listopadu 1862. zvláštní odbor. Tatáž sekce učinila 24. dubna 1863. pozvání c. k. vlastenecké hospodářské společnosti ku podporování tohoto podnikání; hospodářská společnosť již 14. července 1863. k tomuto dílu ochotně přistoupila a společně s museem přípravný výbor zřídila.

Výbor tento ukončil 14. března 1864. porady své o programu přírodovědeckého prozkoumání Čech. Na uhražení nákladů prací

---

*) Vydávání dešťoměrných zpráv podporuje také kr. česká společnosť nauk. Professorem Studničkou publikované zprávy dešťoměrné nalézají i za hranicemi velké uznání a důstojné ocenění.

Tak píše n. p. *Dr. Günthen*: »Čechy jsou té doby v ohledu hyëtografickém vzornou zemí.« Bavorské ministerstvo doplnilo nejnovější hyëtografickou mapu Bavor z těchto zpráv, z nichž také čerpal prof. Berthold při sepisování klimatologie Krušných Hor.

těchto povolilo museum na r. 1864. 700 zl., hospodářská společnosť 1500 zl., náklad úhrnný byl přípravním výborem ročně na 6000 zl. rozpočítán a to na práce výzkumu 3900 zl., na redakci zpráv 900 zl., na tisk zpráv a příloh 1200 zl.

Sněm zemský svolil 11. května 1864. na r. 1865. podporu 3000 zl., český lesnický spolek ve valné hromadě 2. srpna 1864. povolil ku pracím těmto příspěvek 720 zl. Operační plán výzkumů vypracoval dr. Kořistka, po jehož návrhu mělo býti celé dílo ve 14 letech úplně provedeno.[1])

Archiv pro přírodovědecké prozkoumání země České dospěl redakcí prof. dra. Karla Kořistky a prof. dra. Jana Krejčího r. 1884. ku IV. dílu.[2])

Publikace kommisse ku přírodovědeckému prozkoumání Čech nalezají v odborných kruzích vědeckých uznání nejskvělejší, avšak činnosť tohoto sboru jest pohříchu ochromena nedostatečnými prostředky hmotnými. Kommisse tato dostávala v l. 1869.—1879. státní podporu 1000—2000 zl. ročně, nyní nedostává subvence státní; země udílí kommissi podporu 3000 zl., české museum 1000 zl., mimo to jest odkázána na nevalný výtěžek prodeje svých publikací.

Za takových poměrů nemohla tato kommisse dosud zříditi ani veškeré své sekce, jež byla do svého programu pojala; dosud není zřízeno oddělení zemědělské, nemůže vydávati drahocenné své mapy atd.[3]) Toho všeho musíme tím více želeti, protože jest království české také klassickou oblastí studií přírodovědeckých, v ohledu tomto zajisté nejzajímavějším územím ve středu Evropy.

Pokusné stanice a *výzkumné ústavy* staly se v naší době veledůležitou pákou vývoje a pokroku netoliko věd přírodních, ale také intensivného *zemědělství.* Tyto stanice a ústavy zemědělské podobají se arsenálům, v nichž se osnovují plány na obranu tak velice ohroženého zemědělství, v nichž se kují a brousí zbraně na zachránění tohoto hlavního zdroje výživy a blahobytu.

---

[1]) Předsedou řídícího komitétu byl zvolen hr. Alb. Nostic, předsedou výzkumného komitétu prof. dr. Jan Purkyně, za redaktory zpráv byli vyvoleni prof. dr. Karel Kořistka a prof. dr. Jan Krejčí.

[2]) Prvý díl stojí 9 zl., II. díl 10 zl., III. 9 zl. 80 kr., IV. díl 14 zl. 70 kr., V. díl počal vycházeti. Ku vydání vrstevní a geologické mapy Čech v měřítku 1 : 200.000 učiněny jsou pilné přípravy.

V Archivu pro přírodovědecký výzkum Čech jsou uveřejněny důležité geologické studie Krejčího, horopisné práce Kořistkovy, palaentologická pojednání dr. Friče, mineralogické studie Bořického, geognostické popisy Válovy a Helmhackerovy; Feistmantelův výzkum kamenouhelného útvaru v Čechách; dr. Čelakovského prodromus květeny české; Slavíkovy, Fričovy, Rosického, Hellichovy, Lokajovy, Bartovy, Velenovského a j. monografie zoologické a j.

Podporou komise této sepsal dr. *Vejdovský* po mnoholetých studiích velké dílo o *oligochætech* a j.

[3]) Po výtce péčí prof. *Kořistky* připravuje kommisse vydání velké vrstevní mapy Čech v 10 listech a geologické mapy v tomtéž měřítku 1 : 200.000.

Důležitosť a potřeba stanic těchto jest tím větší, čím mohutněji se základní vědy zemědělské: fisiologie rostlinná a zvířecí, pedologie a j. vyvinují, a čím více jest naše rolnictvo mezinárodními poměry výroby zemědělské a tržby plodinové donucováno ku intensivnému, neustále pokračujícímu hospodaření.

Prvou vědeckou a pokusnou zkušební stanici zemědělskou v Evropě založil *Stöckhardt, Knopp, Julius* a *Gustav Kühn* r. 1851. *v Mörkernu.*

Do r. 1860. bylo v Německu již 10 takových stanic, jichž počet vzrostl ve 30 létech na 55.

Ustavy tyto rozšířeny jsou nyní téměř po celé Evropě, zvláště pak ve Francii, na Rusi, v Italii a j.

V naší říši pohříchu dosud jsme nedospěli k takové organisaci těchto stanic, jež by plnou měrou vyhovovala stávajícím potřebám. Výzkumná stanice české vlastenecké společnosti hospodářské, jakož i po sjezdu rakouských a německých hospodářů v Praze r. 1856. k týmž účelům zřízené ústavy ve *Slaném,* na *Zbraslavi* a j. neměly trvání, záhy zanikly.

Zemědělská rada pro království České založila r. 1856. hospodářsko-lučebnou stanici zkušebnou a r. 1877. ústav ku zkoušeni klíčivosti semen. Kromě toho jest v *Lovosicích* toliko soukromý schwarzenberský ústav pokusný. R. 1874. byla pak přičiněním prof. dra. *Lambla,* prof. *Farského* a *Ant. Bělohoubka* založena při vyšší hospodářské škole v *Táboře* výzkumná stanice.[1])

Jakkoliv stanice tato není tak dokonale opatřena a vypravena, jako podobné stanice v cizině, přece se praktickými výsledky všem podobným ústavům netoliko vyrovná, ale většinou je také předčí. —

Rozšíření a rozmnožení výzkumných stanic agrochemických, fisiologických, pomologických, énologických, semenářských a pod. v našich vlastech musíme se tím rozhodněji ujímati, čím méně nám — arciť spolu z našich peněz vydržované zkušební stanice *říšské* prospívají a čím většího užitku racionálně zřízené ústavy tyto zemědělství ve státech jiných byly již přinesly.[2])

Stanice tyto jsou přední stráže a hvězdárny zemědělství, vystřihají rolnictvo před planým experimentováním a vytyčují pravé směry stálému zdravému pokroku v intensivném zeměvzdělávání. —

Ku probuzení a ku povznešení přírodovědeckých studií na sesterské *Moravě* nejvíce přispěla *c. k. moravsko-slezská společnosť ku zvelebení orby, přírodo- a zeměvědy* (založena r. 1770.). Ředitel této společnosti *Hugo Frant. starohr. Salm Reiferscheid*

[1]) Prvé agrochemické studie jazykem českým vydal *Ant. Bělohoubek.* Ředitel *Fr. Farský* uveřejnil různé zprávy o výzkumech táborské stanice také ve Zprávách král. české společnosti nauk a vydává nákladem zemským pravidelné zprávy o této stanici.

[2]) »Z naší doby«. I. díl str. 143.

společně s tehdejším její kancléřem *Josefem hr. Auersperkem* v pamětném spise ze dne 7. března 1816. zevrubně vyložili, že tato společnosť účelův, ve zřizovacích patentech z roku 1770. a z r. 1811. zřejmě vytknutých, toliko založením *moravsko-slezského musea* dosíci může. Tyto snahy nalezly při tehdejším správci zemském *Ant. Bedř. hr. Mitrovském* horlivého podporovatele, na jehož přímluvu arcibiskup olomúcký kardinál hr. *Trauttmansdorf* svolil, aby nové museum bylo umístěno v biskupském dvoře v Brně.[1]) Museum Františkovo bylo 24. března 1818. otevřeno a zemská vláda vyzvala pak veškeré přátely vědy a umění ku horlivému podporování tohoto mladistvého ústavu.

Museum Františkovo není ústavem zemským a spravuje je předsednictví ústředního výboru c. k. moravsko-slezské hospod. společnosti. Jakkoliv nemělo valných hmotných prostředků[2]), přec štědrými příspěvky a dary záhy velice vzrostlo a jest nyní, zvláště ve sbírkách přírodopisných, kteréž po všecky časy se zvláštním zřetelem k domácím poměrům a potřebám byly snášeny a doplňovány, — jest velice zajímavým a poučným obrazem Moravy a Slezska.[3])

Oddělení přírodovědecké čítá přes 40.000, oddělení historické přes 8000 čísel, knihovna, při níž byla r. 1849. otevřena čítárna, přes 70.000 svazků.

---

[1]) Brněnský biskupský dvůr (z r. 1591.) náleží k lénům koruny české, jež drží arcibiskup olomúcký, proto bylo ku tomuto věnování arcibiskupovu potřebí schválení císařského. Císař František I. potvrdil věnování toto na tu dobu, dokud museum vůbec bude trvati.

[2]) Roku 1853. obnášel celý fond musea toliko 3919 zl. 12¼ kr. v státních papírech.

C. k. moravsko-slezská společnosť hospodářská, s níž jest Františkovo museum spojeno, čítala roku 1861. v sekci historicko-statistické 701 a v sekci přírodovědecké 510 členův.

[3]) Ku sbírkám musea zvláště přispěli kníže ***Alois Liechtenstein*** (daroval r. 1837. sbírku 1137 nerostů); hr. ***Mitrovský***, starohr. ***Salm*** a hr. ***Serenyi*** darovali velké sbírky nerostů; sbírka hornin, zemin a prstí byla sestavena r. 1840.; kn. ***Liechtenstein***, hr. ***Mitrovský*** a bar. ***Grimm*** darovali sbírku několika tisícův konchylií; sv. pán ***Münch Bellinghausen*** daroval r. 1841. herbář obsahující přes 15.000 po výtce cizozemských rostlin; moravsko-slezský herbář snesli Hochstetter, Mayer, Kočí, Grabovský, Jeník a j.; dvorní rada Grimm daroval sbírku 3000 kryptogamů; velkou sbírku mechů morav. a slezských daroval Jan Spacír; námořní lékař dr. rytíř ***Vávra*** daroval sbírky cizozemského ptactva, plazů, konchylií, drahně vzácností historických a ethnografických atd. Dary Vávrovy, kterýž v l. 1856., 1872.—73. drahně světových cest podnikl, tvoří v museu zvláštní ***oddělení Vávrovo***. Ethnografické sbírky stále rozmnožuje podkonsul shangajský Josef Haas. V oddělení ***historickém*** jest drahně darů moravské šlechty.

Sbírku pečetí a znaků darovali Ceroni a Ant. B. hr. Mitrovský, sbírku 25.568 pečetí daroval rytíř Mährenheim.

Museu odkázali bohaté knihovny Ant. Endsmann z Ronova (zem. r. 1857.), Bedř. hrabě Sylva Taroucca a j.

Sv. p. Vorkel daroval museu Mollovu sbírku 13.000 map, půdorysů, pohledů atd. z XV. až do počátku XIX. století. Museu darovali starohr. Salm, hr. Auersperk a hr. Taroucca pro země-, místo- a vodopis moravský drahocenné sbírky Schwoyovu, Zlobického a Ceroniovu.

Od r. 1883. udílí země museu roční subvenci po 5000 zl.*)
Kromě musea podporuje země také brněnský spolek přírodozpytců, jemuž svolil sněm moravský na r. 1886. subvenci 300 zl. —

Zemské museum *v Opavě*, při němž bylo r. 1861. dle úřadní statistiky toliko 9 (!) členův, proměnilo se vlivem nynějších pánů ve Slezsku v ústav ryze německý a pokud jenom lze ignoruje Čechy i Poláky slezské.

Proto zajisté jest založení ***musea českého národa ve Slezsku*** Matici Opavskou podniknuté netoliko v kulturním, ale také ***v národním a politickém*** ohledu velmi důležité.

V museu tomto mají býti sebrány a před zkázou zachovány památky naší historie, našeho života, našeho snažení ve Slezsku, jež jsou právě v této zemi soustavně a úmyslně ničeny a hubeny.

V našem museu opavském mají býti snešeny drahocenné památky dějepisné a j., jimiž bude osvěžena paměť vlasteneckých dějin v našem lidu a rozptylena šalba a klam, jímž odpůrcové naši svrchovanou svou moc a nadvládu v této zemi utužiti se snaží.

Museum matičné v Opavě má býti školou pro potlačovaný náš ***lid ve Slezsku***, bude obsahovati velikou knihovnu, výstavu uměleckých prací (maleb, rytin soch a j.), výstavu průmyslových výrobků a modelů, nástrojů a p.; přírodnin atd.

Opavské museum bude podnikati veřejné výklady o sbírkách snešených, bude vydávati spisy poučné atd.

Kromě toho má také poskytovati pomůcky vzdělávací mládeži českých škol opavských.

Při těchto účelech nalezne zajisté ústav tento horlivé podpory ve všech vlastech československých!

Nejhorlivějším musea tohoto podporovatelem jest *Jan Neruda.*

---

*) R. 1885. svolila museu obec brněnská podporu 2000 zl., prvá moravská spořitelna 500 zl. atd.

LITERATURA.

I.

Česká literatura byla po všecky časy věrnou družkou *české školy*, s ní rozkvétala, s ní vadla a hynula.[1]) Kniha a škola česká způsobily na sklonku minulého věku a na počátku tohoto století největší div nového věku: *vzkřísily ujařmený a udolaný národ český k novému životu.* Jakkoliv jsme od pokraje svého hrobu k nejvyšším cílům kulturní práce národův *velký kus cesty již urazili*, jsouce přec dosud utkáni v kruté zápasy za svou národní existenci, nesmíme ani na okamžik spouštěti z paměti, že naše síla *dosud* z naší školy, z naší národní literatury prýští.

Národní společnosť česká uchvácena byla ještě v prvých desítiletích tohoto věku zoufalou netroufalostí a beznadějností.[2])

---

[1]) V tyto skromné rozhledy nemohu arciť vtěsnati dějiny novověkého písemnictví našeho a musím se obmeziti toliko na rázovité rysy. Ukazuji ku »*Zevrubným dějinám českého písemnictví,*« jež píše Fr. Bačkovský, a k *Tieftrunkově Historii literatury české* (r. 1885. III. vyd.), jakož i k úvahám literárním a životopisům, jež jsou obsaženy v Musejníku, v Osvětě, v Květech, ve Světozoru, ve Zlaté Praze a j.

[2]) Tak mimo jiné pěje na př. Antonín *Puchmajer* ve svém skládání »Jak žalostné jsme se dočkali chvíle«:

Jak žalostné jsme dočkali se chvíle,
v níž Vlasti jméno zlého dojít cíle
a svalit má se (bez naší-li viny?)
vše, Čech co slove, v věčné rozvaliny?

Tak již jsme klesli světu ku posměchu,
že v Čechách Čechem být se brání Čechu,
a, být-li nechce na své řeči stupcem,
jest mocně zaklet věčným zůstat hlupcem.

I můž-li v radě pouhý Čech kde sedět?
ký ouřad vést? co od umění zvědět?
Ach, v svatyně ty, ač se vjít v ně kojí,
vchod německý mu brání zámek trojí.

Kdo z vyšších, těch, co česť a slávu mají,
a ještě víc — co o češtinu dbají? . . .
Čech, vlastenec, se za odbůjce drží,
a za úsilí . . posměch od nich trží.

Povědomé jsou pochybnosti *Dobrovského* (1753.—1829.) a j. o vzkříšení české literatury, o zachování českého jazyka. Dobrovský neměl naděje v oživení literatury české, „starobylosť, historie a řeč česká ukazovaly se mu jen jako předměty vědeckého bádání.“ „*Nechte mrtvých na pokoji*“, — říkával, sám psal skoro vše německy, něco latinsky a jen málo jazykem českým.*)

Na neblahé poměry ve společnosti české touží r. 1827. *Josef Jungmann* (1773.—1847.), žaluje: „že jsme ke všemu, což vlasteneckého jest, ochladli a zelhostejněli. Možnější odcizili se nás, a jsou cele Němci anebo Francouzi. Chudina, což zmůže? a i ta děti své raději k německému nežli k českému sylabikáři posýlá. Němčina co den se plodí a šíří, a přijde na to, že, jakž to bývalo v Pomořanech, bez němčiny nikdo ani nejsprostějším řemeslníkem učiněn nebude. Nám se dostalo — o kéž se mýlím — býti svědky a pomocníky konečného mateřštiny zahynutí.“

„Nová literatura česká jest plod některých milovníkův, kteří nepřátelům na urážku, svojim pro nevděk a sobě pro škodu přinášejí drahé oběti vlasti a přirozenému svému jazyku, jejž až posud zachovali mezi životem a smrtí.“ —

A nesmrtelný Jungmannův vrstevník František *Palacký* (1798.—1876.) o deset let později, r. 1837. touží:

„Jazyk český jest v národu našem zanedbaný, opovržený, z veřejného života, z obcování osvícenců, ze škol a kanceláří vyloučený a celá vzdělanosť naše, ba i správa občanská konána a zprostředkována jest jazykem jiným — čtyry pětiny našeho spisovatelstva pracují na poli cizím, a ta hrstka těch, kteří ještě sobě a národu svému věrni byli zůstali, jest v necti a nelásce, ve sporu, na rozcestích!“ —

Avšak Palacký při vrozené jemu energii a neúmornosti českobratrské neutonul, jako mnozí jeho vrstevníci v planém a neplodném žehrání, ale pronikaje bystrým zrakem dusné mlhy, jimiž byl národ český obklopen, hledal cestu ku vykoupení a vztyčil hrdě prapor *svépomoci*, při němž po celý svůj věk věrně setrval a za obnovení někdejší slávy svého národa bojoval.

---

*) *Dobrovský* napsal ku konci prvého vydání svých dějin řeči české: »Mnohé ústavy, které také mimo Čechy k naučení se české řeči byly zřízeny, dokazují ovšem, že mnozí za příčinou budoucího svého povolání nemohou postrádati řeči, kterou posud asi 5 millionů poddaných mocnářství rakouského mluví. Ale, by znova se ujala, rozšiřila a vzdělávána byla, k tomu všechny tyto a podobné ústavy nemohou dojista tolik přispěti jako vlastenecké snahy několika učenců, kteří přičiňují se, ukazujíce na mnohonásobný z toho užitek, jiné k naučení se české řeči povzbuditi, nebo rozšiřujíce české spisy, zabrániti, by *zcela nezanikla*. Ač i seznam českých knih, které za posledních 12 let v Čechách, na Moravě a v Uhrách vyšly, tak značný jest, ač i české divadelní hry, které na Novém Městě pražském od několika let několikráte za téhoden dávány jsou, tak četně jsou navštěvovány, ač i počet předplatitelů na české časopisy tak utěšený jest, *přece pochybuji relice, že řeč česká celkem může dosíci skutečně a znamenitě většiho stupně, na jakém byla za vlády krále Rudolfa*, t. j. za zlatého věku, ježto závisí to na tak mnohých okolnostech vnějších, které nejsou v moci naší.«

„Budu *česky* psáti, *protože Čech jsem a pán bůh Čecha jako latiníka miluje*", — psal r. 1374. Tóma ze Štítného.

„Budeme-li všici tak (jako Dobrovský) se chovati", — odbýval Palacký r. 1825. pochybnosti Dobrovského, Šternberka a j., o obnovení kultury české, — „pak ovšem že zahynouti musí náš národ hladem duchovním; jáť aspoň, kdybych byl třebas cikánského rodu a již poslední jeho potomek, ještě za povinnosť bych si pokládal, přičiniti se všemožně k tomu, aby alespoň čestná památka po něm zůstala v dějinách člověčenstva." —

V těch dobách žalostných nalezl národ český své proroky vykupitele v národním *učitelstvu*, ve vlasteneckém *kněžstvu* a v nad jiné obětovném *spisovatelstvu* českém.[1]) Na pusté roli českého písemnictví poctivými dělníky rozeseté, upřímným vlastenectvím posvěcené símě klíčilo a záhy zdárně vycházelo.

Literatura česká vyrůstala *vlastní silou* ze zdravé duše českého národa a dospívala na výsluní ideálného, vroucího vlastenectví našich apoštolů, lopotnou prací a nezměrnou obětovnosti českých spisovatelův z počátků na pohled nepatrných, sice zvolna, avšak *neustále*.[2])

Na úsvitě tohoto nového věku byly city a potřeby *náboženské* nejčelnější pružinou našeho písemnictví. Tento věk znovuzrození, *probouzení se*, záhy minul, literatura naše se ocitla na popraži *mládí*, v tajuplné říši *poesie*, a teprv v naší době dospívá ku věku *mužnému*, postupuje ku jasným výšinám *věd*. —

Literatura česká ze skromných a na oko nepatrných vznikala počátkův. České básnictví bylo štěpováno a vykvétalo v rozkošném sadě české a slovanské *písně národní* a zmohutnělo na výsluní *bohatýrské naší historie*.[3])

V čele prvé novověké básnické školy české stál Antonín *Puchmajer* (1769.—1820.). Pěvec „*Vznešenosti přírody*" (vyd. r. 1819.) Mil. Zdirad *Polák* (1788.—1856.) uvedl českou poesii

---

[1]) J. *Ježek*: Zásluha duchovenstva o řeč a literaturu českou od r. 1780. až 1880. — Vojt. *Kryšpín*: Obraz činnosti literární učitelstva československého v r. 1780.—1884.

[2]) Vypravuje se o *Jungmannovi*, že když jednoho dne u něho byli Marek a Jan Presl návštěvou, zvolal: »Kdyby nyní strop se na nás zřítil, bylo by české písemnictví pohřbeno.« — *Prokop Chocholoušek* vypravuje, že ještě r. 1831. veškeré tehdáž v Praze žijící spisovatelstvo české nalezalo dosti místa u jednoho stolu v kavárně a tam prý jednou Čelakovský žertem prohodil: »Kdyby tak ten strop na nás spadl, bylo by veta po české literatuře!« —

Doba poroby a vzkříšení, str. 119. atd.

[3]) Písně národní a slovanské sbírali Frant. Lad. *Čelakovský* (vydal v létech 1822.—27. tři díly národních písní slovanských), Jos. Vl. *Kamarýt*, Jan *Kollár*, (vydal v l. 1834.—35. 2 sv. písní slovenských), Fr. *Sušil* (vydal v l. 1835.—40. v Brně písně moravské s nápěvy), Karel Jar. *Erben* (uveřejnil r. 1842. velkou sbírku českých písní národních s nápěvy), jenž jest zrcadlem naší skvostné poesie prostonárodní. Ludvík *Štúr* vydal r. 1854. nákladem České Matice znamenitý spis: O národních písních a pověstech slovanských.

v nové převažně národní směry, jimiž až do let padesátých se vyvinovala.[1]) —

Vedle *národní písně nejmocněji* na vývoj české poesie působilo objevení *staročeských památek slovesných* v l. 1817. a 1818. S posvátným zanícením naslouchal probouzející se národ mohutným akkordům těchto bohatýrských zpěvů *staročeských*, dospívaje tímto posvátným poselstvím otců přímo zázračně ku svému novověkému poslání.

Báječný a bezpříkladný byl účinek zpěvů *Rukopisů Královédvorského a Zelenohorského* na probuzení našeho lidu a na vzpružení i na osvěžení naší národní práce kulturní. K čarovným těm zvukům starověkých bohatýrův záhy přidružily se hřímavé, burácející, veškerý lid uchvacující věštby nového proroka.

Jan Kollár (1793.—1852.) počal s apoštolským zápalem učiti národ svůj víře i naději ve světodějnou budoucnosť Slovanstva; *„Slávy dcera“* (vyd. r. 1821.) stala se evangeliem lásky a vzájemnosti národů slovanských, zdrojem mohutného vědomí a nadšení slovanského.

K této nové víře přilnul veškerý národ s idealným zápalem českého srdce. Vedle červenobílého praporu zavlála hrdá trikolora slovanská; nad našimi vlasťmi vyšla hvězda *vzájemnosti slovanské*, jež se i v dobách nejtesknějších a nejbouřnějších jasně nad námi třpytila a jejíž záře nad Slovanstvem nikdy neuhasne!

Kollárově *„Slávy dceři,“* jež jest zajisté nejvýraznější plod z doby znovuzrození českého národa, náležejíc k nejznamenitějším zjevům novověké literatury vůbec, nevyrovná se kulturním významem a historickou důležitostí nižádné dílo básnické novověkých literatur světových.

„Svým panslavismem předstihl Kollár i Pav. Josefa *Šafaříka* a v říši básnictví slovanského posud není nikým překonán jako hlasatel vzájemnosti a mravně národní jednoty. Podnes v druhém pokolení *„Slávy dcera“* zůstává jediným básnickým zákonníkem panslavismu.“ (Pipin.)

Z nevystižných pokladů národních písní slovanských vyvážil Frant. Lad. *Čelakovský* (1799.—1852.) své rozkošné zpěvy: *Ohlas písní ruských* (vyd. r. 1829.), jenž vedle *„Slávy dcery“* z tehdejších plodů literatury české největší došel pozornosti; rosou národní poesie operlena jest vděku a něhy plná *„Růže stolistá“* a j.[2])

---

[1]) Stoupenci této školy byli kromě ***Čelakovského, Kollára, Jablonského*** (1813.—1883.), ***Hollého, Vocela, Koubka*** a ***Erbena***, Jos. Vlast. ***Kamaryt*** (1797. až 1833.), Fr. Jar. ***Vacek*** (1806.—1869.), Krasoslav ***Chmelenský*** (1800.—1839.), Václav Al. ***Svoboda*** (1791.—1849.), Karel baron ***Villani*** (1818.—1883.), Karel ***Vinařický*** (1803.—1869.), a j.

[2]) ***Fr. Lad. Čelakovský*** vydal roku 1822. ***Básně smíšené***, r. 1829. ***Ohlas písní českých***, r. 1829. ***Ohlas písní ruských***, r. 1840. ***Růže stolistá*** a j.

Čelakovský byl mistrem národní písně slovanské. Jos. Jarom. *Erben* (1811.—1870.) nalezl na poutích luzným krajem národní pověsti a báje — vzory české ballady.[1])

Dějiny české naplnily Jana Er. *Vocela* (1803.—1871.) nadšením ku vlasteneckým epopeám.[2])

Boleslav *Jablonský* (1812.—1881.) budil a vychovával svými vroucími zpěvy didaktickými nové pokolení nadšené vlastenecké mládeže.[3]) Z kněži básníků té doby vyniká Václav *Štulc* (nar. r. 1814.) a j.[4])

Nešťastný Karel Hynek *Mácha* (1810.—1836.) zapěl r. 1836. památný hymnus nového *máje* české poesie.[5]) „Národní humorista“ František Jaromír *Rubeš* (1814.—1853.) a Karel *Havlíček* (1821.—1856.) vtipem a satyrou, po výtce pak řízným epigramem působili k očistě české společnosti.[6])

Šlechetný trpitel Josef Kajetán *Tyl* (1808.—1859.) počal již r. 1838. klásti základy české novelly a českého národního divadla; třímaje po více desítiletí s vřelým, i nejtěžších obětí se neděsícím vlasteneckým zápalem českou společnosti.

Osudem neblahým uštván napsal památné vyznání:

„Hůře nežli nádenníku souzeno jest do únavy českému spisovateli pro skyvu chleba pracovati. Avšak kdybych se ještě jednou narodil a měl si voliti stav svůj, stal bych se věru *přece* jen — *českým spisovatelem.*“ —

Tyl naučil široké vrstvy českého lidu čísti a vlasť horoucně milovati. Z hlubin velkého srdce, z plné vlastenecké duše jeho vytryskla vznešená naše hymna národní: „*Kde domov můj?*“ (r. 1834.), jíž se miliony upřímných Čechů modlí a po všecky věky modliti budou ku své drahé vlasti. Vydání jeho *Posledního Čecha* (r. 1844.) bylo historicky památnou událostí literární.

---

[1]) Sebrané ballady **Erbenovy: Kytice** byly poprvé vydány r. 1853.

[2]) Vocelovy **Přemyslovci** byly vydány r. 1839., **Meč a Kalich** vydán r. 1843., **Labyrint Sláwy** r. 1846.

[3]) **Jablonského** básně byly poprvé sebrány r. 1841.

[4]) Sebrané básně Václava **Štulce**: Perly nebeské; — Dumy české a Harfa Sionská byly vydány v l. 1865.—67.

[5]) **Mácha** napsal mimo lyricko-epickou báseň **Máj**, povídku **Cikáni**, **Křivoklát** a j.

[6]) **Rubeš** vydával společně s Frant. **Hajnišem** (1815.—85.) a s Václavem **Filípkem** (1812.—63.) **Palečka** (1842.—47.); jeho **deklamovánky** a písně byly vydány v l. (1837.—47.) Napsal vynikající humoresku: Pan amanuensis na venku a j. Sebrané spisy Rubešovy vydal Kober v l. 1860.—61. **Hajniš** vydal: Trnky (1841.), — Besední čtení, — Kopřivy (1853.) a j. **Havlíčkův** satyrický časopis **Šotek** vycházel jako příloha Národních Novin v l. 1848.—49. **Havlíček** vydal drahně básní satyrických (Křest krále Vladimíra, Tyrolské elegie, jichž nové vydání illustroval M. Aleš a j.) Svatobor vydal r. 1870. redakcí Václava Zeleného I. sv. Sebraných spisů Havlíčkových. Nové vydání spisův těchto podniká od r. 1886. Karel Tůma. — Z českých humoristů a satyriků té doby vynikali: Jos. Jar. **Langer** (1806.—1846.) vydal: Kopřivy, — Selanky, — Rukopis Bohdanecký a j.); Jan Pravosl. **Koubek**, (1805.—1854.) sepsal humoristicko-satirický epos „Básníkova cesta do pekel“ a j. Sebrané spisy **Koubkovy** byly vydány v l. 1857.—59.

Tylova novella, jakož i historické povídky Jana *z Hvězdy* (Jan Jindř. Marek 1801.—1853.), Prokopa *Chocholouška* (1819. až 1864.), Josefa *Ehrenbergra* (1815.—1882.) a j.; *Rubešovy* deklamovánky, *Jablonského* vlastenecké básně; *Vocelovy* zpěvy historické, *Tylova* a *Klicperova* (1792.—1859.) divadla silou přímo zázračnou probudily obecný lid ze spánku, šiřice národní vědomí a statečnosť vlasteneckou.

Tyl „*Janem Žižkou*" a „*Janem Husem*," jako *Vocel* v „*Meči a Kalichu*," v „*Přemyslovcích*" a v „*Labyrintu Slávy*" odhalil rukou smělou roušku, již nepřátelé naši tak úzkostlivě zakrývali a tajili slavnou naši minulosť, abychom z ní nemohli nabývati osvěžujících naději v budoucnosť.

Lid český zprvu žasnul, záhy však prohledl a s poplesem vítal tato zjevení věkův minulých; požehnáním otcův okříval a nabýval záhy sil k nastávajícím bojům za své národní bytí. — V těchto památných plodech vlasteneckých srdcí českých přímo báječná jest skryta síla.

Neuchvacují-li nás dosud prorocké zpěvy Labyrintu Slávy, — velkolepé líčení bitvy u Lipan a j.? —

Nadějný, mnohoslibný rozkvět české poesie byl politickými převraty v létech čtyřicátých přímo násilně přerušen; — zvuky české lyry zanikly ve vřavě zápasů politických.

V létech svobody, v r. 1848.—49. soustředila se téměř veškerá naše literární činnosť v *politickém časopisectvu* a ve sporech slovičkářských.

„Jak málo smyslu literatura česká tehdáž měla pro *všeobecné* interessy lidské", — píše *Ferdinand Schulz*; — „jak nepřipravená byla stržena proudem příběhův r. 1848., nejdrastičtěji seznáváme z toho, že dne 9. března 1848., když Evropa již byla v plamenech, a když sama tehdejší perioda slovesného umění českého měla již toliko dva dni života, spisovatelstvo české, z něhož skládal se nejvyšší té doby areopag národní, dostoupilo nejohnivější prudkosti ve svém domácím zápase mezi — *au* a *ou!*" —

V takových poměrech zastihl sotva probuzenou literaturu naši osudný obrat k Bachovu absolutismu! — Po celou dobu Bachovy libovlády úpěla česká literatura ve skřipcích policejní censury a nese zřejmé známky této zvůle úzkoprsích bureaukratův, v nevolnosti hyne chudokrevností a mdlobou.

Kdy bude napsána zajímavá historie bachovské censury v Čechách? —

V létech padesátých toliko „*Lumír*", jejž Kar. Břet. *Mikovec* od r. 1851. až do své smrti r. 1862. vydával, pěstoval belletrii, pozbýval však prodlením let vždy více svého původního rázu a tím také své někdejší důležitosti.

Ani *kalendářům* českým, jež byly na mnoze jedinou četbou

venkovského lidu, se tehdáž valně nedařilo. Vydání české knihy bylo tehdáž vůbec událostí nevšední.

A přec i za těch dob neblahých rozkvétaly v pustém a policií tak úskostlivě střeženém sadě národní poesie půvabné básnické květy *Jaroslava Kaliny*, Jana *Prav. Koubka* (1805. až 1854.), skvostná *Erbenova Kytice* a j.[1])

Ku rozšíření dobrého českého čtení záslužně přispěla Kateřina *Jeřábková* vydáváním *Bibliotéky českých původních románů historických a novověkých* (v l. 1855.—1860.[2]) Pospíšilova dosud vycházející *Bibliotéka divadelní* (založ. r. 1852.) valně prospěla vývoji českých ochotnických divadel.

Roku 1854. zjevila se žasnoucím zrakům „*Lada Nióla*," věštící přechod naší národní poesie ve směr moderní. Starousedlá garda, vedená *Jakubem Malým*, napadla odvážné reformátory, kteří v tomto almanachu J. V. *Fričově* (nar. r. 1829.) rozvinuli prapor nový.

Avšak také tentokráte pod ochranou mocné policie, kteráž ani věcné literární půtky nedopouštěla, vetchá ruka zpátečníkův kolesa pokroku nezadržela! Almanach *Lada Nióla* jest důležitým mezníkem u vývoji naší krásné literatury.[3])

Nejvýmluvnější známky vývoje naší literatury rušivých vlivů policejních nalézáme v současných publikacích a v dějinách *Matice České*.[4])

V létech třicátých dařilo se Matici také v ohledu hmotném velmi dobře, avšak v létech padesátých i v tomto směru nastalo velké ochabnutí.[5])

---

[1]) R. 1857. byly vydány Písně Marie *Čarké*; — r. 1858. vyšly sbírky básní Jana Ceypu z *Peclinovce* (Zvuky večerní), Jos. Uhlíře a V. Lešetického (Písně a ballady); r. 1859. byly vydány sebrané básně Fr. Boh. *Květa* (Žití básnické) a Hálkova báseň »Mejrimu a Husejn.«

[2]) V této bibliotéce románů byla vydána mimo jiná díla *Chocholouškova* (Přivítán, Kmet Staropražský, — Rodina Harambašova. — Dvě královny, — Cola di Rienzi a j.); *Donovského* (Tři Čechové a j.); *Rittersberga, Sig. Wernera* (Lečinský); *Jana Straky* (Jičín r. 1620.); *Klicperova* (Příchod Karla IV. do Čech, — Karel IV. před Frankenšteinem a j.); *Bož. Němcové* (Pohorská vesnice); *Fr. Pravdy, J. F. Řezníčka, Ant. Štraucha, Jarosl. Křičenského* (Zmatkové života, Kamarádi, Lichvář a pokoutník a j.); *Ehrenbergra, Máchy* (Cikáni), *Sabiny*, (Blouznění a j.); *Cidlinského* (Jaroslav); *G. Pflegra* (Dvojí věno, Dva umělci); *Činoveského, Kar. Světlé* (Láska k básníkovi), *Jos. Svátka* (Anna z Kunštátu); *G. Hermanna* (Bojanov) a *F. F. Prokopa* (Jeden rok z mladého života).

Roku 1853. byly vydány Zábavné spisy. L. z Rittersbergů.

[3]) V »Ladě Nióle« byly uveřejněny příspěvky redaktora Jos. V. Friče, Anny S. Boženy Němcové, Johanny Marie Ludmily z Hrádku, Václava Č. Bendla, M. Brodského, Lad. Čelakovského, Jana Grose, Bohum. Jandy, J. J. Kolára, Jos. Koláře, Rašína, Mil. Sojky, Mil. Straky, Ant. Štraucha, V. Č. Stránického, Bol. Vltavského, Fr. Lad. Vorlíčka. — J. V. *Frič* vydal již r. 1849. báseň *Upír*.

[4]) Dějiny Matice České. Sepsal Karel Tieftrunk.

[5]) V l. 1847.—49. přistoupila k Matici *třetina* všech zakladatelův, jež po čas svého devatenáctiletého trvání vůbec byla čítala, v l. 1841.—51. vzrostl počet členů Matice se 466 na 3773, jmění její s 19.309 zl. 17 kr. na 52.912 zl. 51 kr.

Při Matici byl zřízen r. 1854. stálý, teprvé r. 1866. odklizený policejní dozorce, kterýž se také všech schůzí sboru súčastnil: policie rozhodovala po výtce o publikacích Matice.

Ano tehdáž jsme tak hluboko byli klesli, že bylo netoliko dovoleno, ano přímo vítáno zákeřnické napadení bohatýrského obrance svobody a práva, našeho *Karla Havlíčka* malicherným Jakubem Malým v Časopise musea království českého r. 1852., jakož i že Matice mohla r. 1857. podniknouti náklad na vydání Helfertova spisu *Mistr Jan Hus,* v němž českou řečí a pod firmou České Matice pokalena a tendenčně zhanobena jest památka mistra Jana, jenž se bude po věky věkův stkvíti na předním místě v pantheonu člověčenstva! —

V dobách těch neblahých těžké pohromy stihaly zvláště krásnou literaturu naši: Jar. *Kalina* (nar. r. 1816.) zemřel r. 1847., *Kollár* a *Čelakovský* zemřeli již r. 1852., r. 1853. zemřeli *Rubeš* a Jan z *Hvězdy;* r. 1854. zesnul Jan Prav. *Koubek*, r. 1856. Karel *Havlíček*, r. 1859. Václ. Klim. *Klicpera* a téhož roku přestalo bíti šlechetné srdce *Tylovo.* —

II.

Čím více Mikovcův „Lumír“ stárnul, tím více postrádalo mladší, dorůstající spisovatelstvo české posilujícího a osvěžujícího střediska a orgánu.[1]) V té době mdlé ochablosti nebylo arciť lze pomýšleti přímo na zaražení nového, s dokonávajícím Lumírem závodícího časopisu belletristického, a tak byl r. 1858. vydán redakcí *Barákovou* prvý ročník almanachu „*Máje,*“ posvěcený památce Máchově.[2]) Úspěch tohoto literárního podniknutí byl

V l. 1852.—60. přibylo toliko 958 zakladatelů a současně vzrostlo jmění Matice o 26.207 zl. 75 kr., tedy koncem r. 1860. na 79.120 zl. 26 kr. Na vydání knih svolila Matice za jediný rok 1847. 13.167 zl. 42 kr.

[1]) Lumíra redigoval od měsíce září r. 1862. Václ. Filípek, od r. 1863. V. Hálek.

[2]) O vydání prvého ročníku »*Máje*« píše *Neruda*: »Bylo to na sklonku roku 1857. a počátkem r. 1858., když jsme s prvními samostatnými pracemi vystoupili. Účel náš byl zajisté ten, abychom dle možnosti ku občerstvení utuchlé literární činnosti a k obohacení literatury přispěli. Scházelo tenkráte mnoho a především bujný literární život. Pokud by nebylo možno, abychom nových časopisů založili a vlastními samostatnými spisy se nejen osvědčili, ale i posloužili literatuře, umínili jsme sobě někteří, že začneme prozatím vydáváním ***almanachů***. Požádali jsme skorem každého, o kterém jsme věděli, že by vůbec pro almanach psáti dovedl, aby přispěl. Slíbeno dost, když však došlo k terminu, neobdrželi jsme jiných prací, než jaké jsme byli sami napsali, tedy samé plody nejmladších — a tak povstal redakcí ***Barákovou*** první ročník »*Máje.*« Sotva ale tento vyšel, obdrželi jsme všichni, kteří jsme byli přispěli, cumulativní jméno »***strany***« nebo »***školy.***« Vytýkali hned lidé nepovolaní nekonečnou řadu chyb a vad, mluvili o škodlivých směrech, o odnárodnění a t. d.«

V I. ročníku »*Máje*« byly uveřejněny básně: ***M. Brodského*** (J. V. Frič), ***Hálka, Ad. Heyduka, Nerudy, Rud. Mayera, V. Lánského, Baráka, Anny***

skvělým vítězstvím nového pokolení českých básníkův a spisovatelův, v jichž čele stáli jarý *Vítězslav Hálek* (1835.—1874.), jehož redakcí pozdější ročníky *Máje* byly vydány, jež Jos. V. *Sládek* „*srdcem* novější české poesie“ nazval [1]), a proslavený pěvec „Písní kosmických“ Jan *Neruda* (nar. r. 1834.), kterýž české „básnictví pevnou rukou uvedl na neobvyklou a novou dráhu“ (Sládek). [2])

Sázavské (choti J. V. Friče) a *Žofie Podlipské*. Články prosou psanými přispěli: *K. J. Erben, Karolina Světlá, Bož. Němcová, Hálek, Neruda, J. V. Frič, Bohum. Janda* (Cidlinský), *J. E. Miletínský, dr. Jan Palacký, S. K.* (Kar. Sabina.)

[1]) *Hálek* zahájil literární činnosť svou roku 1857. *Alfredem*. »*Alfredem* vstoupil v literaturu opět jednou pravý básník. A byl to básník přírodou láskyplně obdařený citem dětinně čistým a slunně vřelým, i nejkrašším jeho výrazem, tak bezprostředně výmluvným jako příroda sama. Bylť básníkem celou svou přirozeností.«

»Hálek byl by největším a nejčeštějším básníkem našeho čtvrtstoletí i pouze svými básněmi lyrickými a romantickými.« (Eliška Krásnohorská.)

[2]) Nerudův prvý spis: »*Hřbitovní kvítí*« byl vydán r. 1858. Nemohouce se sice v tomto spise pouštěti v zevrubné úvahy a rozbory literární, pokládáme přec k objasnění vývoje současného písemnictví našeho za potřebné o epochálném působení *Nerudově* uvésti posudky zevrubnější.

O *Nerudovi* píše »*Zlatá Praha*« v I. ročníku: »*Neruda* jest jedním z předních bojovníkův ve službě české myšlénky; jméno jeho co nejtěsněji srostlo s rozvojem novověkého písemnictví a života českého. Načkoli v duchovním ruchu své vlasti z posledních 30 let se ohledneme, *Nerudu* nalezneme všude, kde šlo o vzlet, nadšení a vytrvalosť, kde bylo potřebí původnosti a samostatnosti české práce, ale kde zároveň vládla snaha, uvésti český národ do společnosti současného lidstva duchovně nejpokročilejšího. ***Vymaniti národ náš z myšlénkové závislosti na národech jiných, vzbuditi v něm sílu a chuť ku původní činnosti vlastní, ale zároveň dbáti o to, aby vytoužená samostatnost českého ducha neznamenala odloučenost od národův jiných:*** to bylo heslem mladšího spisovatelského pokolení, v jehožto čele r. 1854. stanul také Neruda . . .« — »Také opravdovou, ***věcnou a plodnou kritiku*** o literatuře, divadle a umění výtvarném počítáme u nás od Nerudy. Česká literatura a české divadlo stálo po dvě desítiletí pod vrchním dozorem jeho a nelituje toho. Na Nerudovu zkušenosť v otázkách literárních i divadelních bylo lze vždy bezpečně se spolehnouti, a jeho přátelské slovo potkalo se vždy s úctyplným přijetím, i když — káralo. Neruda jakožto ***kritik*** má o rozkvět literárního a dramatického umění českého z minulého dvacetiletí nehynoucí zásluhu.«

»*Květy*« r. 1884. píší: »Velkou a krásnou vlastností Nerudovou jest, že má vždy pevnou snahu ***soustřeďovati a seskupovati síly literární k společnému působení a k společným podnikům***, kterážto snaha vždy podporována byla opravdovým zdarem. Druhou, velice pěknou a významnou vlastností jeho jest, že ke kormidlu české lodi literární dostavil se a dostaví vždy, kdykoliv toho vážná a nutná potřeba. ***Neruda v kritických okamžicích vstupoval vždy ochotně a odhodlaně do popředí*** často velmi málo vděčného a málo slibujícího, — vstupoval s vědomím, že povinen jest duševní svou hřivnu dáti zvážiti vedle hřiven jiných a sice na všeobecný prospěch. On to byl, jenž v době nově probouzející se literatury v posledních létech padesátých statečným pérem hájil zásady své i svých druhů a železnou rukou vytrvale vedl časopis »*Obrazy života*«, jsa si vědom, že jen tak lze odstraniti všechnu zastaralosť a neplodnou ztrnulosť v názorech některých, toho času rozhodujících osob, že jen tak zvítěziti možno a potříti onu chabou literární jalovosť chudé produkce, které se snad v domýšlivosti snilo cosi o klassicismu. V boji tom byl ***Neruda*** jenom částečným vítězem. Po pěti létech druhá strana zase vítězila a tu Neruda ujal se na novo redakce ***Rodinné kroniky***. Nastala brzo zase bída v české literatuře, časopisecký podnik zanikal za podnikem,

„*Hálek* narodil se básníkem, *Neruda* vzdělal se umělcem“ (Krásnohorská). Neruda jest reformátorem nové literatury české, Hálek prvým pěvcem této nové školy.

Pod tímto vůdcovstvím rozvinuli nadšení pěvci nového *Máje* neděsíce se nepřízně a odporu, jež jim bylo překonávati, hrdě a sebevědomě prapor, před ními nešťastný Karlem Hynkem Máchou třímaný.

Pod tímto praporem slavila novověká poesie česká své vzkříšení a nejskvělejší vítězství. V literárních bojích, jež bylo nové škole podnikati se stranou, jejíž hlasatelem byl v těchto věcech nedostižný Jakub *Malý*, byl Neruda zápasníkem nejstatečnějším a nejostřejším.

Památná jsou zajisté slova, jež *Neruda* v poslední své odvetě *Malému* v *Obrazech života*, jež byly střediskem a bojovným orgánem nové školy[1]), napsal:

„Jsme-li nadáni, nepotlačíte nás, — nejsme-li, potře nás vlastní slabosť!“ —

Nemnoho od těch dob uplynulo let, a ejhle! mnoho-li platí dnes v literatuře ta nová škola literárních kacířův a — Jakub Malý se svými pravověrci? —

Hálkovy Večerní písně, — Písně přírody, — Pohádky z naší vesnice a j.[2]); — *Nerudovy* Kosmické písně, — Malostranské

---

až konečně opět Neruda s nezapomenutelným Hálkem vzchopil se r. 1865. a tu založili »*Květy*«, které v druhém pololetí byly illustrovány. Květy, časopis výborný v textové i v obrázkové části, nesnesly konkurence a zanikly r. 1872. Proto Neruda ihned založil nový časopis — »*Lumír*.«

»Tuto stránku reformatorskou a organisatorskou mají také nově Nerudou založené »*Poetické besedy*«, jichž dvojí účel Nerudou vytčen tak: »Předně, aby prospěly samé básnické té produkci české, jížto nakladatelstvo naše sotva již stačí. Pak aby českému básnictví klestily cestu a získaly obliby v národních kruzích nejširších, což hlavně má býti docíleno výpravným obsahem.« —

»*Světozor*« o Nerudovi píše r. 1878: »Ve všech pracích Nerudových jeví se ohromná sečtělosť, hluboká a svědomitá studia čelící však k tomu, aby se seznámil se vším, co bylo vynikajícího v oborech těch již napsáno, ***aby se tomu mohl vyhnouti ve spisech vlastních.*** I v tom vzhledě jest tudíž Neruda vzorem, který nemůže zůstati bez utěšeného vlivu na naši literaturu.«

»Neruda zůstaví v literatuře naší stopu nevyhladitelnou.« —

[1]) Do »*Obrazů života*« přispívali básněmi, povídkami a pod.: Barák, Crha, Hálek, Heyduk, Jahn, Jansa, Panýrek, Pfleger, Sázavská, Vilímek, Vostřebal; povídky psali Šmilovský, Sabina, Pfleger, Ceyp z Peclinovce, Jahn, Karolina Světlá a Hálek; rozmanitými studiemi a j. přispěli Mírohorský, Sabina, Durdík, Jaroš, (Alfred Waldau), J. B. Mencl, Václav Zelený, Balda, Leop. Zvonař a Frant. Pravda. Nejhorlivěji arciť přispíval Neruda sám. Po Nerudovi redigoval »Obrazy života,« jež vycházely do konce m. června 1862., J. V. *Jahn*.

[2]) ***Hálkovy Sebrané Spisy*** (vydává Ferd. Schulz), vyšly dosud 3 svazky. Čelná díla Hálkova: ***Večerní písně*** (r. 1886. pořízeno vydání osmé), — ***V přírodě.*** Básně (tři řady), — ***Pohádky z naší vesnice,*** — ***Děvče z Tater,*** — ***Černý prapor*** a j. — V »Národních Listech«, v »Květech«, v »Lumíru« a j. časopisech uveřejnil veliké množství literárních, kulturních a cestopisných studií a obrázkův a j. S Nerudou redigoval feuilleton Národních Listů; od r. 1863. redig. »Lumíra«; r. 1864. redig. »Zlatou Prahu,« v l. 1865.—1872. »Květy« a j.

povídky a j. budou zajisté po všecky časy zářivou ozdobou naší poesie.[1])

Hálek vydával v l. 1861.—1863. důležitý sborník zábavného čteni „*Slovanské besedy.*"[2])

Adolf Heyduk (nar. r. 1835.) „Cíganskými melodiemi" — „Cymbalem a houslemi" a j. dobyl si šlechtictví s čestným příjmím „básníka Slovenska".[3])

„Každá kniha Heydukova jest bez fráze kusem jeho života; každý krok jeho, každá radosť a bolesť nalezly u něho ozvěnu v písni." (Neruda.) V tomto kruhu vynikal plodný, jemnocitný Gustav *Pflegr* (1832.—1875.), původce prvého socialního románu v naší literatuře, jenž byl v nejlepším věku vyrván z kruhu přátel svých nezhojitelnou chorobou, Jiljí V. *Jahn* (nar. roku 1838.) a j.[4])

---

[1]) ***Neruda*** jest od roku 1854. literárně činným. Napsal: Hřbitovní kvítí (1858.), U nás (r. 1858.), Arabesky (1864.), Knihy veršů (1868.), Pro strach židovský (1870.), Povídky malostranské (1878.), Písně kosmické (1878.), Divadelní táčky (1880.), Ballady a romance sv. I. (1883.), Prosté motivy (1883.), Báby a »baby« (1886.), Žerty hravé a dravé (1886.) a j. Nerudovy sebrané feuilletony plní již pět hrubých svazků.

[2]) Ve slovanských besedách byla vydána díla ***Hálkova:*** Komediant, — Muzikantská Liduška; — Karol. ***Světlé:*** První Češka; — G. ***Pflegra:*** Ztracený život a Z malého světa; — J. J. ***Kolára:*** Pekla zplozenci; — ***Chocholouškův:*** Harač; — M. ***Hurbanův:*** Gottšalk; — ***Sabinův*** román: »Na poušti«; — ***Gončarova:*** Oblomov; — ***Kraševského:*** Kordecký a Ďábel; — ***Gogolovy*** Mrtvé duše; — ***Čajkovského:*** Švédové v Polště; ***Atanazkoviče:*** Dvě modly; — ***Aksakova:*** Rodinná kronika.

[3]) ***V »Osvětě«*** r. 1876. píše Ferd. Schulz: »Déle než padesát let vlastencovalo se v českém básnictví, půl století byla česká vlasť mimo milostné poměry srdce téměř jediným předmětem českého zpěvu; a přece nedostalo se Čechám takové umělecké oslavy, jakou ***Heyduk*** ověnčil Slovensko. Sám vrchol vlasteneckého zpěvu českého, národní naše hymna ***»Kde domov můj?«*** nabyla působivosti teprv skladbou hudební, jejížto umělecké výše vlastní slovesnou cenou nikterak nedostihuje.« —

Heyduk vydal: Básně (1859.), Básně (Sbírka II. sv. 1. 1864.), Básně (Sbírka II. sv. 2. 1865.), Lesní kvítí (1873.), Cymbal a housle (1876.), Mohamed (1878.), Dědův odkaz (1879.), Dudák (1879.), Dřevorubec (1882.), V Zátiší (1883.), Oldřich a Božena (1883. Poet bes. sv. 2.), Na přástkách (1884. Poet. bes. sv. XVIII.), Za volnosť a víru (r. 1881. v »Osvětě«, r. 1884. vydáno s illustracemi), Hořec a srdečník (Salon. bibl. č. 33. 1884.), Pod Vítkovým kamenem (Kab. bibl. sv. IV. 1885., původně otištěno bylo v Květech 1881.), Písně (Nová bibl. spisů veršem i prosou č. 8.), Zaváté listy (1886.). Mimo to uveřejněno jest drahně básní Heydukových v Lumíru, v Osvětě, v Zlaté Praze a j. O Heydukovi píše ***Ferd. Schulz*** v ***Osvětě*** r. 1879.: »Heyduk vždy hledal poesii tam, kde ona v nejdokonalejší kráse a s blaživou mocí svou dlí: ve ***vlastním srdci*** a ve ***volné přírodě.«*** —

»Myšlénka jeho musí rozhodně býti ***přirozena,*** z hloubi duše vyvážena, ale musí také býti zkrystalisována, hávem uměny přioděna a jejím kouzlem vyšperkována.« —

»Údiv tvoří hlavní vzpruhu Heydukovo básnění. Však není to u něho údiv chladného zpytatele, ale údiv, který má v zápětí soucit. Odtud Heydukova něžnosť, jež nemá sobě rovné.« (Osvěta r. 1884.)

[4]) ***Pfleger*** vydal r. 1857. Dumky, r. 1858. prvé dvě knihy veršovaného románu ***»Pan Vyšinský«***; Cypřiše (1862.), Ztracený život (1862.), Z malého světa (1863.), Paní fabrikantová (1867.) Vedle románu pěstoval novellu a arabesku

V bujarém věku sevřela smrť v ledové objetí srdce geniálního Rudolfa *Mayera* (1838.—1865.) a skosila cituplného básníka „Tichých chaloupek“ a „Prvosenek“ Václava *Šolce* (1838.—1871.); sotva že nás byli okouzlili prvými akkordy svých varyt, zmizeli jako jasné meteory. V plném rozmachu své síly klesli Aleš *Balcárek* (1840.—1862.), Bohumil Janda *Cidlinský* (1831.—1875.)[1], *Guldener*, Bohdan *Jelínek* a j. —

S hrdou pýchou vlasteneckou mohou zajisté veteráni pluku pěvců prvého *Máje* pohlížeti k dílu prodlením posledních desítiletí vykonanému: *dokonali v letech čtyřicátých počaté vzkříšení české literatury a vzkříšenou literaturou mravní probuzení národa téměř umrlého.* —

A toto vzkříšení také po soudu Pipinovu náleží „ku nejpamátnějším zjevům všeho hnutí slovanského.“

Tolik pěvců dobra v nejjarejším věku při nejplodnější práci vyrvala smrť z našich řad, avšak pokolení bohem a přírodou posvěcených pěvců našeho národu nevymírá, z hrobů našich geniů vykvétají nové naděje — poesie česká orlím letem se nese ku nejvznešenějším temenům světového parnasu!

Ještě mohutnými zpěvy třímá mistr Jan *Neruda* lidem českým, ještě okouzluje *Heyduk* jemnocitnými akkordy své lyry a ejhle! ku veteránům prvého pluku nového máje již se druží nový tém jarých druhů, jasných duchů.

Jako r. 1858. almanachem *Májem* vrstevníci *Nerudovi* a *Hálkovi*, tak vystoupil r. 1868. almanachem *Ruchem* nový kruh pěvců českých, jehož střediskem byl Ruchu redaktor J. V. *Sládek* (nar. r. 1845.), potom redaktor *Lumíra*, v naší době směrodatného orgánu naší krásné literatury.[2])

V čele tohoto nového pluku básníků českých, třímají po desítiletí hrdý prapor slávy české poesie pěvec „*Adamitů*,“ „*Slavie*“ a j. *Svatopluk Čech* (nar. 1846.)[3]) a naší poesie geni-

---

(Dvojí věno, Dva umělci, Kus románu a j.) Poslední dílo jeho jest **Královna noci**. **Jahn** vydal r. 1861. Naše mohyly; — r. 1863. Růženec a j.

[1]) Sebrané básně **Rud. Mayera** vydal r. 1873. dr. Jos. Durdík. — **Šolcovy** Prvosenky vyšly r. 1871. v druhém vydání. — **Balcárkovy** pozůstalé básně byly vydány r. 1862. Psával se též Slavomír Pustinský. — **Cidlinský** vydal r. 1864. epos Talafús z Ostrova (1864.). R. 1861. byl vydán v Genevě Výbor básní J. V. **Friče**; r. 1861. vyšly J. D. **Panýrkovy** »Písně z hladu« a Jindř. **Dvořákovy** »Poetické lístky« a j.

[2]) **Sládek** vydal první sbírku veršů »Básně« r. 1875.; potom následovaly: r. 1880. Jiskry na moři, r. 1881. Světlou stopou, r. 1883. Na prahu ráje, r. 1884. **Ze Života**. Překládá z cizích jazyků; ku př. přeložil »Píseň o Hiavatě« od H. W. Longfellowa a j. V druhé polovici r. 1873. se ujal spolu se Svatopl. Čechem, dr. Serv. Hellerem, Gollem a Hostinským vydávání **Lumíra**, jejž od r. 1877. vydává sám.

[3]) **Čech** přispěl do almanachu **Máje** r. 1872. svými **Sny**. Roku 1874. vydal **»Básně«**, v nichž jsou obsaženy: **»Bouře«**, **»Sny«**, **»Adamité«**, **»Anděl«** a **»Menší básně«**. R. 1880. vydal **»Novou sbírku veršovaných prací«** obsahující výpravné básně: **»Evropa«**, **»Čerkes«**, **»Ve stínu lípy«**, **»Žižka«**, **»Handžár«**, **»Zimní**

alní a nad jiné plodný, typický klenotník *Jaroslav Vrchlický* (nar. r. 1853.), kterýž v naši drahé mateřštině k úžasu nás všech a ku závisti našich nepřátel nové poklady perel a démantův byl vyhledal.[1])

Svatopluk Čech dosud napsal 14 velkých epických a lyricko-epických básní, nepočítajíc *Šotka,* kterýž v letošních Květech vychází, přes 25 básní menších, většinou výpravných, asi 70 povídek, arabesek a pod., 3 svazky cestopisů a t. d.[2])

---

noc« a j. R. 1880. ve »Květech«, které r. 1879. s dr. Hellerem založil, uveřejnil báseň »*Václav z Michalovic«.* R. 1881. dostalo se mu ceny za konkurenční báseň *na oslavu Calderona.* V »Poet. besedách« jsou uveřejněny tyto jeho práce: Petrkliče (roku 1884. druhé vydání), Lešetínský kovář (r. 1883.), Hanuman (r. 1884.), Evropa (1886.), Ve stínu lípy (1886.)

V »Kabinetní knihovně« vyšly tyto jeho práce: Slavie (r. 1884.), Dagmar (r. 1885.) a Václav z Michalovic (r. 1886.)

Roku 1885. vydal: Pravda a drobné básně. V l. 1878.—83. vydány byly 4 svazky Čechových Povídek, arabesek a humoresek. R. 1884. Kandidát nesmrtelnosti a j. R. 1885. Upomínku z východu a j. Do Národních Listů píše stkvělé feuilletony a j.

[1]) ***Vrchlický*** (Emil Frída) vydal sbírky básní: Z hlubin (r. 1875.), — Sny o štěstí (r. 1876.), — Básně epické (r. 1876.), — Vittoria Colonna (r. 1877.), — Duch a svět (r. 1878.), — Symfonie (r. 1878.), — Rok na jihu (r. 1878.), — Mythy I. (r. 1879.), — Eklogy a písně (r. 1880.), — Dojmy a rozmary (r. 1881.), — Sfinx, — Hilarion (r. 1881.), — Mythy II. (r. 1881.), — Nové básně epické (r. 1881.), — Poutí k Eldoradu (r. 1881.), — Co život dal (r. 1883.), — Staré zvěsti (r. 1883.), — Perspektivy (r. 1884.), — Sonety samotáře (r. 1885.), — Jak táhla mračna (r. 1885.), — Selské balady (r. 1885.), — Tvardowski (1885.), — Povídky ironické a sentimentální (r. 1886.), — Hudba v duši (1886.), — Zlomky Epopeje (1886.) a j. — V tisku se nacházejí nové sbírky básní: »Motýly všech barev,« »Měsíce« a »Zlatý prach.« —

Vrchlický překládal: Básně Viktora Hugo (1874.), — Básně Giacoma Leopardia (1876.), — Poesie francouzská nové doby (1878.), — Kain, báseň Leconta de Lisle (1880.), — Nové básně Viktora Huga (1881.), — Výbor básní Tom. Cannizara (1884.), — Poesie italská nové doby 1782.—1882. (1885.), — Danteovu Božskou komedii a j.

S dr. Košutem přeložil: ***Z divanu Hafise.*** V Lumíru, v Národních Listech, v Pokroku, v Hlasu Národa a j. uveřejnil drahně studií a feuilletonů. K tisku připravil překlad Tassova Osvobozeného Jerusaléma, básní Ugo Foscola a j.

[2]) O *Čechovi* píše ***Neruda:*** »Znakem básnických skladeb Čechových jest něha a elegance mysli, vznešený, čistý, ideální názor života, jemný, ušlechtilý humor, vroucí láska k rodné zemi, majestátní, věštecký rozhled v dějinách svého národa. A tento humanitní i národní směr jeho poesie zjevuje se ve formě nejspanilejší. Dějiny naší literatury neznají mnoho spisovatelů, kteří by jazykem českým vládli tak dokonale, jako Svatopluk Čech. Jeho řeč, ať veršem ať prosou, zní sama sebou jako hudba, plna lahody a vznešenosti. Veškeré bohatství, všechna krása a síla české mluvy tiskne se mu do péra a nabývá v něm úbodnosti, jimající našeho ducha i naše srdce kouzlem neodolatelným. — Krásná literatura česká má nyní svou dobu ***klassikův.*** Svatopluk Čech jest jedním z nich.«

»Kolik děl, tolik démantů řídké velikosti a kouzelné čistoty. Čech byl hned od nejprvnějších počátků svého literárního působení zcela samostatnou básnickou individualitou a tou zůstal také a zůstane povždy. Předměty jeho básní jsou jemným taktem vybírány, neobyčejnou silou básnickou prodchnuty a ve skvoucí, zcela samostatnou, jakoby ulitou a při tom co nejryzejší českou formu oděny. Jeho myšlénky jsou velké, jeho slovesné roucho je nevýslovně lahodné. Čechově poesii neodolá srdce žádné.«

O úžasné plodnosti *Vrchlického* zajisté svědčí, že v prvém desítiletí svého literárního působení (1873.—1883.) vydal 30 básnických děl a sbírek básní, jakož i že v nemnohých létech sepsal 11 dramat.[1])

V jasné družině českých básníků vynikají vonnou fantasií okouzlující romantik Julius *Zeyer* (narozen roku 1841.)[2]), Ladislav *Quis* (nar. r. 1846.)[3]), Miroslav *Krajník* (nar. r. 1850.)[4]), Eman. *Miřiovský* (nar. r. 1846.)[5]), Rudolf *Pokorný* (nar. roku 1853.)[6]) Antal *Šťašek* (nar. r. 1847.)[7]), Ervín *Špindler* (nar. roku 1843.)[8]), František *Chalupa* (nar. r. 1857.)[9]) Otakar *Červenka*

---

[1]) ***Ferd. Schulz*** píše o ***Jar. Vrchlickém*** (Zlatá Praha r. 1885.): »Člověk všech časův a zemí, rovněž jako i Bůh všech věkův a národův a příroda ve svém nekonečném přerodu jest předmětem jeho zpěvu. Tato všeobsáhlosť jeho poesie prošla ovšem třemi myšlénkovými fasemi, jež zcela jasně nám vyjadřují následující sbírky jeho básní: ***Z hlubin*** první, ***Symfonie*** a ***Duch a svět*** druhou, ***Sfinx*** a ***Perspektivy*** třetí. Zde máme naznačeny tři hlavní stupně, po kterých Jar. Vrchlický k nynější výši své umělecké stoupal; tři hlavní doby, kterými rozvoj jeho genia prošel. První doba ***pessimismu***, druhá ***optimismu***, třetí ***humanismu***. Z této stupnice také zřejmo jest vznešené kulturní, opravdu vědecké poslání našeho pěvce. Z obou krajností mladistvého horování vznesl se k jasným názorům humanistickým, ke zdravé, jediné pravé poesii, k onomu středu, v němž trůní ve věčném, blahém objetí pravda s krásou, v němž všechny zápasy lidského povolání nalézají svůj smír, všechny čisté snahy našeho života svůj cíl, k němuž nejšlechetnější duchové lidští od věkův toužili a na věky toužiti budou.«

Jaroslav Vrchlický vydal v l. 1875.—1884. 20 svazků původních básní, 5 děl dramatických a 8 svazků překladů cizích poesií.

[2]) ***Zeyer*** uveřejnil svou prvou práci »Dubový pták« v Lumíru r. 1873. Vydal: Novely (2 sv.), — román Ondřej Černišev (r. 1886. pořízeno vydání III). — Amis a Amil, — Dobrodružství Madrány, — Báje Šošany, — epický cyklus »Vyšehrad,« — Griseldu (poet. bes. r. 1883.), — Poesie (1884.), — Gompači a Komurasaki (1884.), — Kronika o sv. Brandanu (1885.), — Čechův příchod (poet. bes. 1886.)

[3]) ***Quis*** uveřejnil prvé básně již r. 1865. Vydal sbírky básní »Z ruchu« (1872.), cyklus ballad »Hloupý Honza« (1880.), ve »Světové poesii« překlad ballad Göthových. V Poetických besedách »Ballady« (1883.) a »Třešně« (1884.) Mimo jiné překládal Göthova Fausta díl II., Schillerovu Marii Stuartku a j. Ballady jeho jsou mistrné.

[4]) ***Krajník*** uveřejnil sbírku ***Básně*** r. 1870. Přispívá hojně do různých časopisů.

[5]) ***Miřiovský*** vydal mimo jiné r. 1868. Márinku, r. 1869. Básně — Povídky a kresby, — v poet. besedách »Šimon Kostelník«; — Nové básně 1881.—1884. (vyd. 1886.); rediguje Album výtečných povídek českých i přeložených a j.

[6]) ***Pokorný*** vydal své prvotiny: ***Z jarních luhů*** (1873.). Potom vydal ***Básně*** (1877.), ***Pod českým nebem*** (1879.), ***Z hor*** (1881.), ***S procitlým jarem*** a ***Vlasti a svobodě*** (1883.), ***Mrtvá země*** (Poet. besedy 1885.) a j.

Překládal básně Bohdana Záleského (1881.), a j. Vydal prosou: Povídky, — Vlastenecké šlehy, — Z potulek po Slovensku a j. Od r. 1876. rediguje ***Palečka***.

[7]) ***Šťašek*** (Zeman) vydal: báseň ***Václav***, — ***Básně*** (sv. II.), — ***Nedokončený obraz***; — ***Z doby táborů*** (Poet. besedy. XVI).

[8]) ***Špindler*** vydal ***Básně*** (1866.), — přeložil Meissnerova ***Žižku***, Heineovy ***písně*** a j.

[9]) ***Chalupa*** redigoval v l. 1880.—82. časopis ***Ruch***, v němž, jakož i ve Světozoru a j. uveřejnil drahně literárních i historických studií, povídek a j. V Lumíru uveřejnil Roháče z Dubé. Vydal sbírky básní: Bohatýrské zpěvy, —

(nar. r. 1846.)[1]), Otakar *Mokrý* (nar. r. 1854.)[2]) a j. Sbírky básní vydali Jan *Červinka* (Ztišené vlny, Kabinetní knihovna XVI.), Fr. Kvapil (nar. r. 1856.)[3]), A. Šnajdauf (Intimní listy r. 1880.), Karel Leger (nar. r. 1859.)[4]), M. A. Šimáček (Z kroniky chudých, r. 1884.), Jan Nečas (V slzavém údolí, — Svět a srdce, r. 1884.), Miloš Červinka (Básně, r. 1883.), Jos. Kuchař (Ze zašlých a nových dob, 1884.), Aug. Eug. Mužík (Hlasy člověka, 1883., Balady a legendy), Karel Kučera (Básně, 1884.), Bohd. *Kaminský* (Ztracené volání), Al. *Škampa* (Mladý svět), Vladimír Šťastný (nar. r. 1841., Kvítí májové, — Kytka z Moravy), F. M. Vrána (Nad proudem žití) a j. Anthologii z české lyriky vydal r. 1871. Jar. Goll. —

Žalostné slzy ronili jsme nad předčasnými rovy matky „Babičky“ *Boženy Němcové* (1820.—1862.), Bohumila *Havlasy* (1852.—1877.)[5]), Aloise Vojtěcha *Šmilovského* (1837.—1883.)[6]), nezapomenutelného šlechetného kněze *Václava Beneše Třebízského* (1849.—1884.)[7]), Otakara *Jedličky* (1845.—1883.)[8]) a j.;

Naše ves jindy a dnes, — Cestou života, — Z nebekliče lásky a j. Poet. besedy IX. *Zářiše.*

[1]) *Červinka* uveřejnil: Jan z Dubé (1871.), Žižka (1874.), Aleš Romanov (1881.), Husitská svatba (poet. besedy r. 1884.).

[2]) *Mokrý* vydal sbírky básní: Jihočeské melodie; — Básně (Salonní bibliot. sv. XXX.), Povídky a drobné kresby, — román »Nalžovský« a j.

[3]) *Kvapil* uveřejnil r. 1880. překlad Vybraných spisů Zig. Krasiňského. V Poetických besedách X. vydány byly r. 1883 jeho *Zpěvy knížecí*. R. 1878. vydal s Fr. Ulrichem almanach *Máj*, v němž byly opět sebrány prvotiny básnické omladiny.

[4]) *Leger* vydal: Verše (1881.), Zapomenuté sny (1882.), Pohádky z naší vesnice (1883.), Všední život (Poet. besedy čís. VIII.) Přeludy (Poet. besedy XIV.)

[5]) *Havlasa* uveřejnil r. 1873. ve Světozoru *Z potulného života*. Román: *V družině dobrodruha krále* byl vydán v l. 1874.—1875. R. 1875. vyšel v Matici Lidu *Kněz Jan*. *Tiché vody* (v salonní bibliotéce č. 1) *Drak* a j.

[6]) *Šmilovského* prvou prací jest povídka *Bětuška* (Obrazy života r. 1859.) a rozprava *Básník a hudebník* (r. 1860.). Dále napsal r. 1871.: Starý varhaník, r. 1872. Setník Dřevnický, Kmotr Rozumec, r. 1873. Rozptylené kapitoly, řada I. Páter Antonín, r. 1874. Martin Oliva, Básně, Parnassie, r. 1875. Krupař Kleofáš, Za ranních červánkův, r. 1877. Starohorský filosof, r. 1880. Nebesa, Jehla, Procul negotiis, r. 1881. Rozptýlené kapitoly řada II., Kardafur, Tatínkovy hodiny, Pan kontribuční.

R. 1880. počaly vycházeti sebrané jeho spisy výpravné, jichž dosud vyšlo 5 svazků. Z jeho literární pozůstalosti byly některé povídky r. 1884. uveřejněny v Osvětě.

[7]) Souborné vydání spisů Beneše Třebízského jest rozvrženo ve 5 dílů: I. Pod doškovými střechami (vydáno 1884.), II. V červáncích kalicha (1884.), III. V záři kalicha (I. pořadí. 1885. II. 1885.) IV. Pobělohorské elegie (I. pořadí 1885. II. pořadí 1886.) V. Z různých dob (1886. I. Pořadí právě vychází.)

Krom těchto napsal Beneš mnohé ještě povídky, jež jsou otištěny v různých časopisech a sbírkách, jako: Královna Dagmar (Libuše), Bludné duše (Osvěta), Z letopisů sázavských (Lac. knih. nár.), Stezkami našich dějin (Mor. bibl.), Martin Puškar (nejprv ve Světozoru, pak sam o sobě vydán), Povídky karlštejského havrana (Světozor). Ondřej Saramita (Zlatá Praha), a j. a j. Celkem napsal asi 90 povídek.

[8]) *Jedličkovy Novellety* vydány byly r. 1874. V l. 1864.—1881. vydány

avšak dosud stojí v plné síle *Karolina Světlá* (nar. r. 1830.)[1]), vedle Boženy Němcové zajisté největší básnířka česká[2]); *Žofie*

---

byly *Novellety starší a novější* ve 2 svazcích v Salonní bibl. Napsal také Boje v Čechách a na Moravě r. 1866.

[1]) *Světlá* napsala od r. 1858. celkem přes 80 povídek a j., z nichž jsou nejčelnější: První Češka (1861.), Několik archů z rodinné kroniky (1862.), Ještě několik archů z rodinné kroniky (1863.), Vesnický román (1867.), Kříž u potoka (1868.), Frantina (1870.), Černý Petříček (1871.), Nebožka Barbora (1873.), Nemodlenec (1873.) a j. Od r. 1874. vydala: Konec a počátek, Upomínky, Purkmistrovic Katynka, Deborah (1877.), V zátiší, Přišla do rozumu, Tonoucí růže (1878.), Tři chvíle, Z ovzduší barikád, Z literárního soukromí, Na zdar důstojného! Plevno (1880.), Meluzina (1881.), Na bludné cestě (1882.), Miláček lidu svého, Divousové, Bohatá nevěsta (1883.), Pán a sluha, Nezabloudil, Z našich bojův, Z vypravování staré žebračky (1884.), Motýl, Na košatkách (1885.), V Hložinách, Satanáš, Poslední poustevnice, Zimní neděle a mn. j.

[2]) O *Boženě Němcové* a o *Karolině Světlé* uveřejnila Eliška Krásnohorská v časopisu »*Musea*« r. 1880. zajímavou studii, z níž vyjímáme: »Kéž přáno každému geniovi, každému nadšenci dědice takového, jakého *Němcová* má v *Karolině Světlé*! Pak by nebyl pokrok lidstva nekrvavým bojem plným bolestných porážek a zoufalých únav, ale krásným triumfálným letem k metám nejspanilejších lidských tužeb.« —

»Podává-li *Němcová* nejvěrnější obraz prostonárodního života, tak jak se každému oku jeví a jeviti musí, a líčí-li jej barvami, v nichž okamžitě jako na hladině zrcadla jej poznáváme, i mluvou, která nám zní neklamným zvukem a rázem českého venkova, tak že každé slovo nás přesvědčuje svou přirozeností; vyniká-li Němcová mistrovskou svou reálnou pravdivostí, tož zas jí v porovnání převyšuje *Světlá* váhou a mocí ideálné pravdy, která jest obsahem jejího básnění, a zásluha jejího genia jest, že z vesnického žití, z něhož Němcová vyvážila popisnou povídku, vytvořila psychologický román se všemi plamennými hloubkami i hvězdnými výšemi lidského srdce; a tak jasně i věrně, jak u Němcové poznáváme prostý venkov náš, poznáváme u Světlé jako zanícenou vidinou ten lid, jenž má za sebou obrovské duševní dějiny české, v jehožto povaze jest klíč k jejich prvým příčinám a z jehožto myšlení se zrodila ona velikánská hesla hýbající někdy staletími a otřásající podnes půdou pod nohama všednosti jako sopečné dunění; ona týž líčí lid co Němcova, ale ne jak se jeví rázem oku pozorovatelskému, leč jak se hloub objeví mysliteli, jehož otázkám odpovídá dávná minulosť, osvětlujíc mu každý úkaz řetězem posloupných účinků dějinných.«

»Z obrázků *Němcové* nepozorujeme, jak z tohoto lidu mohla vzejíti světodějná bouře husitská, jak mohla v něm vzklíčiti ta sebeobětovná síla přesvědčenosti jíž jeho dějiny jsou znamenány; ale v obrazích *Světlé* vyrůstá nám z šera zašlých věků neúmorné dědictví téže české povahy, kterou dokazují dějiny a která se neztratila v prázdnu jako dým, leč koluje, nezvratným zákonem v nás přenešena, skrytě v naší krvi, buchá v našich skráních, volá v našem srdci, abychom vstali, sebe poznali, sobě nejvnitřněji bytosť osvobodili a tvořili si budoucnosť tak svou a z hlubin našich vlastních svobodně zmohutnělou, jako byla minulosť naše.«

»Tak jako Světlá nevidí lidu českého každý; tak jako ona nepoznal a nevylíčil ho již nikdo.« —

»V geniu Světlé a ve znamenitém jejím uměleckém vzdělání je něco veličenského, čemuž není soupeřství, co podmaňuje bez zápasu a jí staví v šik básníků nejpřednějších, světových, jí, pokornou tu obdivovatelku prostého lidu českého a nadšenou velebitelku národního ducha i jména. Nebyla to nadšenosť přátelská, byla to soudnosť jiných, jíž bylo dříve přáno přiznati Světlé vyvýšené místo její po boku nejslavnějších jmen evropských, jako Sandové a Turgeněva. —

Podlipská (nar. r. 1833.)[1]), Eliška *Krásnohorská* (nar. r. 1847.)[2]); *Stránecká* (nar. r. 1839.)[3]) a j.; Věnceslava *Lužická* (Anna Františka Srbová), Berta *Mühlsteinová* (nar. roku 1847.), Albina *Dvořáková Mráčková* (nar. roku 1850.), Božena *Studničková*, („Snění a život“ aj.), Irma *Geisslová* (nar. r. 1855.) a j.[4])

Dosud s neúmornou pílí roli české belletrie vzdělávají: Václav *Vlček*, proklesťuje českému románu cestu[5]); Ferdinand Schulz (nar. r. 1835.)[6]), geniální Jakub *Arbes* (nar. r. 1840.)[7]), Servác *Heller* (nar. r. 1845.)[8]), Jan *Lier* (nar. r. 1852.)[9]), Josef *Štolba* (nar. r. 1846.)[10]), František *Herites* (nar. r. 1851.)[11]), Josef

[1]) První literární práce ***Podlipské*** pochází z r. 1860. Do r. 1873. vydala dvacet rozprav, osmnácte spisů pro mládež o vychování a pět životopisů (Němcové a j.), 6 překladů a 33 belletristických prací. V novější době vydala: Nalžovský (sal. bibl. č. 9.), Příbuzní (Libuše 1878.), Anežka Přemyslovna (Libuše 1879.), Jarosl. Šternberk (Libuše r. 1881.) a j.

[2]) ***Krásnohorská*** vydala sbírky básní: Z máje žití, — Ze Šumavy, — K slovanskému jihu, — Vlny a proudy (Kab. kn. VI.) a j. Přeložila Mickiewiczova Pana Tadeusze a j. Básnila drahně libret. Rediguje »*Ženské Listy*«.

[3]) ***Stránecká*** přispívá horlivě do mnohých časopisův českých. R. 1882. byla vydána sbírka její črt: Z našeho lidu (Mor. bibl. č. 1.), r. 1885. Některé črty (Libuše) a j.

[4]) ***Mühlsteinová*** vydala elegie Pohrobky a j. — ***Mráčková*** vydala sbírku básní Chudobky a j. — ***Studničková*** vydala sbírku básní Ohlas nitra a j. — ***Geisslova*** přispívá velmi pilně básněmi do různých časopisů; r. 1881. vydala Divoké koření, verše, povídky a hry humoristické.

[5]) Čelná díla ***Vlčkova:*** Po půlnoci (1862.—63.), — Lidumil (1866.), — Ondřej Puklice (1867.), — Jan Pašek z Vratu (1868.), — Dalibor (1868.), — Hvězda z Vicemilic (1869.), — Ctibor Hlava (1869.), — Paní Lichnická (1870.), — Golgota i Tábor (1871.), — Jan Švehla (1872.), — Věnec vavřínový (1872. a 1877.), — Zlato v ohni (1875. a 1882.) a j. V Osvětě od r. 1884. vychází román ***Samohrady***. —

[6]) Čelné belletristické práce ***Schulzovy***: Starý pán z Domašic (Mat. lidu 1878.), Dle přírody (Osvěta 1878.), Rodinná sláva (1879.), Mladá žena a Rok v Praze (Mat. l. 1880.), Doktor Johánek (M. lidu 1883.). Sebrané povídky Schulzovy byly vydány v »Salonní bibl.«

[7]) ***Arbes*** byl již před r. 1866. spolupracovníkem mnohých časopisů. Prvou význačnou prací Arbesovou v genreu romanett jest »***Ďábel na skřipci***«, otištěn roku 1866. v »Květech«. Od roku 1868. do roku 1873. věnoval se Arbes cele žurnalistice. Souborně počal svoje práce vydávati na sklonku r. 1878.; dosud vyšly: r. 1878. Romanetta I.; r. 1879. Romanetta II.; r. 1880. Mravokárné románky (Dvě vydání o 16.000 výtisků); r. 1882. Moderní upíři; r. 1883. Mesiáš, Předměstské arabesky, Štrajchpudlíci; r. 1884. Povídky a kresby I., Romanetta III., Záhadné povahy; r. 1885. Český Paganini, Idylly utrpení a bídy, Dva barikádníci, Ve službě umění, Miniatury (Kab. bibl. XV.) Nejčelnější díla jeho jsou romány ***Štrajchpudlíci*** a ***Mesiáš***.

[8]) ***Heller*** napsal kromě jiné: Král stepi (Květy 1879), Bouře života (Květy 1881.), Ve vyhnanství (Květy 1884.), Salomonida a j. Od roku 1873. redigoval se Sv. Čechem Lumíra a založil r. 1879. se Sv. Čechem Květy.

[9]) ***Lier*** vystoupil prvými pracemi nedlouho před r. 1877. v Národních Listech; od té doby uveřejnil přes 40 novell, román Hraběnka Radová, Hra s ohněm (Libuše r. 1886.) a j. Sebraných novell vydal III. svazky.

[10]) ***Štolba*** jest velmi oblíbený spisovatel humoresek, sepsal mimo četné novelly: Americké povídky a j.

[11]) ***Herites*** spolu s Kálalem a Dunovským vydal r. 1871. almanach jihočeské omladiny ***Anemonky***. O sobě vydána byla dosud tato jeho díla: Arabesky a kresby

Holeček (nar. r. 1853.)[1], Václ. *Řezníček*[2], J. L. *Turnovský* (nar. r. 1838.)[3], Pavel *Albieri*[4], *Thomayer* (nar. r. 1853.), Karel V. *Rais* (nar. r. 1858.) Fr. *Chalupa*[5] a m. j. —

Ku rozšíření české četby, jakož i vlasteneckého uvědomění v našem národě přispěla zajisté nejvíce *novella* a *povídka historická*. Všeobecného uznání docházejí tyto zásluhy předních pěstitelův tohoto odvětví naší krásné literatury: *Tyla*, Jana z *Hvězdy*, *Chocholouška*, Václ. Klim. *Klicpera*, Jos. Jiřího *Kolára* a j.[6]) V naší době dospěla česká historická povídka po výtce Benešem *Třebízským* a důstojným jeho dědicem Alojsem *Jiráskem* (nar. r. 1851.) ku veliké dokonalosti. Třebízský i Jirásek jsou mistři formy a věrného, duchaplného, historického líčení doby i děje.

Jiráskovy „Psohlavci" a j. zajisté jsou a také zůstanou drahocennou perlou naší literatury.[7])

Neunavných dělníkův na této roli stále přibývá. Pěstováním historické, na důkladných studiích založené povídky vynikají mimo jiné Josef Jiří *Staňkovský* (1844.—1879.),[8]) Josef

---

(Salonní bibliotéka seš. 13. a 32.), Z mého herbáře (1882., illustr. J. Mander), Za dědictvím (1883.), Tajemství strýce Josefa (1885.), Psáno pod čarou (1885), (illustr. B. Kutina), Maloměstské humoresky (1885.) a j.

[1]) *Holeček* jest velezajímavý typ v literatuře české. Vydal překlad Junáckých písní národa bulharského (1874.—1875.); Hercogovské písně; Junácké kresby černohorské; Za svobodu (tři svazky 1878.—1880); Černohorské povídky a j.

[2]) Z prací *Řezníčkových* o sobě vydaných uvádíme: U českého lva. — Pod praporem naděje. — Léta spásy. — Vesnické povídky. — Národní beseda. — Na stará kolena. — Po velké události (1884.). — Z různých časů (1885.). — Zámecké novelly (1886.) a j.

[3]) *Turnovský* vydal mimo jiné: Putování po vlasti, Povídky a humoresky, Z potulného života hereckého, Z naší doby, drobné spisy (1884.) a j.

[4]) *Albieri* (Mucek) vydal: 1866. Vojenské novelly. — 1848.—1866. Rakousko v Italii. — Z českých krajů. — Z Čech pro Čechy. — A temno posud. — Na kastellu. — Stráž na Rýně a j.

[5]) *Thomayer* (R. E. Jamot) vydal Příroda a lidé a j.; — *Rais* (Prokop Bodlák) přispívá pilně do četných časopisův českých básněmi, studiemi literárními a j. O sobě vydal: Trny (1880.), První květy (1881.), Doma (1883.), Listy z české kroniky (1883.), České pohádky o Kristu Pánu (1884.), Obrázky od nás (1886.) a j.; — *Chalupa* vydal: Naše ves jindy a dnes (Libuše 1886.) a j.

[6]) *Kolár* napsal historická vypravování: Malíř Reiner. — Muzikanti. — Pražská čarodějnice. — Pekla zplozenci.

[7]) O sobě vyšly tyto spisy Jiráskovy: V sousedství (Lac. knih. nár. č. 15.), Viktora (Žen. bibl. č. 12.), Skaláci (Lac. knih. č. 19.), Dvě povídky (Salonní bibl, č. 21.), Ráj světa, Rybnikář, Na staré poště, Ze zlatého věku v Čechách (1882.) Krajanka a Hejtmanská sláva (Kab. kn. sv. 2.), Slavný den (1879.), Sousedé (1883.), Poklad (1885.), Pandůrek (1886.), Obětovaný (Moravská bibliotéka č. 4.), Psohlavci (1886.), V cizích službách a j. K těmto o sobě vydaným spisům druží se četné »historie«, »malé cesty« a »obrazy« po různých časopisech otištěné. Všemi pracemi Jiráskovými vane duch lásky k pravdě a poesii, všecky proniknuty jsou zároveň hlubokým citem ušlechtilé lidskosti a vlastenectví upřímného. Řeč, dikce Jiráskova jest v první řadě správná, lahodná a přirozená; z každé řádky vyzírá nejjemnější péče. —

[8]) *Staňkovský* napsal: Vlastencové z Boudy, — O slávě herecké (Libuše r. 1879.), — Král a biskup a j.

Svátek,[1]) Ivan *Klicpera* (1847.—1871.)[2]) Frant. *Dvorský* (Naše staré obrázky a j.), Frant. *Šubert* (nar. r. 1845.)[3]) a j., v době nejnovější Zigmund *Winter* (nar. r. 1846.), Josef *Braun* a Kolda *Malínský* (Lacina), kteří také velezajímavé a drahocenné kulturní studie historické uveřejňují.[4]) —

Při našich stísněných poměrech národních není s podivením, že naše literatura *humoristická* nebují. Nezapomenutelné, avšak osamotnělé květy v tomto sadě jsou zajisté *Rubešův „Paleček“* a *Havlíčkův „Šotek“*. „Paleček“ slavil za našich dnů z mrtvých vstání a dospěl redakcí Rud. Pokorného ku XIV. ročníku; opětné pokusy o vzkříšení *„Šotka“* se nepodařily.[5]) Vilímkovy *„Humoristické listy“* vycházejí již po 28tý rok.

Mezi novějšími humoristy vynikli Jos. *Burgerstein* (1817. až 1873.)[6]), Edv. *Just* (1836.—1879.), Heřman *Přerhof*, Jos. *Štolba*, Ladislav *Stroupežnický*, [7]) Alois *Gallat* (nar. r. 1827.), [8]) Bedřich *Peška*, Josef *Hovorka*, Ignát *Herrmann* [9]) Jos. *Frankovský*, Oldř. *Kostelecký*, Jos. M. *Hovorka*[10]) a j.

Primus *Sobotka* sebral „Kratochvilné historie měst a míst v zemích koruny svatováclavské“; — Karel *Tůma* sbírá anekdoty

---

[1]) ***Svátek*** vydal histor. romány: Jiří z Lobkovic, — Majestát Rudolfa II., — Pasovští v Praze r. 1611., — Praha a Řím, — Vězeň na Křivoklatě a j.

[2]) ***Klicpera*** napsal: Čeští vyhnanci (Mat. lidu), Bitva u Lipan, — Jindra a j.

[3]) ***Šubert*** napsal: Král Jiří Poděbradský, — Zajetí krále Václava, — vydal Povídky historické a jiné drobné.

[4]) ***Rakovnickými obrázky (Starobylé obrázky z Rakovníka.*** Vyd. r. 1886.) založil ***Winter*** v naší literatuře nový genre; podrobné studie XVI. a j. stol., jež v různých časopisech uveřejňuje, svědčí o úžasné píli a bystrosti.

Jako Winter Rakovník, tak si obral ***Braun*** staroslavnou Kutnou Horu, Kolda ***Malínský*** Slané za předmět svých zvláštních studií. ***Braun*** vydal: Čtvero obrázku Starohorských, — Z pamětí krevních písařů, — Pro bibli králickou a j.

Zajímavé práce ***Malínského*** uveřejněny jsou ve Světozoru, Zlaté Praze a j., vydal historických obrázků 2 díly a j.

[5]) R. 1847. vydával také Prokop ***Chocholoušek*** humoristický »Kocourkov.« — R. 1849. vycházely redakcí B. ***Moserovou »Brejle,«*** jež Moser v l. 1861.—62. opět vydávati počal. Když pak byly zakázány, vydával od ledna 1863. ***»Šotka«*** kterýž však po smrti Moserově (zem. r. 1864.) zanikl.

[6]) ***Burgerštein*** vydal ve Vídni Švingulanta (I.—VII. sv.), v l. 1855.—56. vydával Švingulantův kalendář. V l. 1846.—60. vydal Deklamovánky a písně, — v l. 1860.—61. Žertovné výpisky z tobolek starých studentů a j.

[7]) ***Stroupežnický*** vydal: román Cavani, — ***Humoristické čtení***, — ***Povídky a novelly***, — Rozmarné historky, — Žalostný konec přátelství dvou přátel, — Synové grafistového rytíře a j.

[8]) ***Gallat*** vydal drahně dramatických burlesk, r. 1850. sbírku humoresek a j., opatřuje vydání výboru Komedia a her Mat. Kopeckého.

[9]) ***Herrmann*** vydal: Humor českého parnassu, — Z chudého kalamáře, — Pražské figurky, — Historie o doktoru Faustovi a j. Od r. 1862. vydává oblíbený sborník humoristického čtení: ***Švanda dudák.***

[10]) ***Frankovský*** vydal Sólové výstupy a popěvky. —

Kostelecký vydal vybrané humoresky ***»Na ledě.«*** —

Nečásimal uspořádal Palečkův humoristický almanach (VIII. a IX. sešit nákladem Ottovým vydávané Bibliotéky humoristické) a j. — ***Hovorka*** vydal povídky a humoresky »Pouti života,« — ***»Různé listy«*** a j.

a humoresky „Z českých mlýnů"; — „Paleček sebral „Historky divadelní," — „Historky farářské" a j. Nejlepší české humoresky sbírali a illustrovali Fr. Kolár a oblíbený deklamator Heřman Přerhof.

Historky učitelské pořádají Fr. Mašín a Al. Herodes. Rob. Růžička vydává Z paprsků českého humoru, — Hynek vydává *Šibřinky*, sbírku výstupu, deklamací a j.; M. J. Balák a Jos. R. Vilímek ukázali „Svět v zrcadle anekdot"; Přerhof, Barák a Jos. R. Vilímek vydali v l. 1861.—62. velký *Besedník*, jehož II. díl také E. Just spoluredigoval. Úplný Besedník vydal Vilímek s Jiřím Bittnerem. Roku 1860. byl vydán humoristický almanach „*Krakonoš.*"

Zábavná a poučná *literatura pro mládež* po výtce přičiněním našeho národního učitelstva valně již rozkvetla. Zakladatelem a nejhorlivějším pěstitelem této literatury jest zajisté *Frant. Doucha* (1810.—1884.), kterýž sám celou bibliotéku dobrých a účelných spisův pro mládež byl vydal. [1])

Z kněží českých kromě Douchy nejhorlivěji literatury pro mládež se ujímali: Josef *Ehrenberger*, *Vinařický*, *Pravda* (Hlinka)[2]). Beneš *Kulda*, V. *Štulc*, Fr. *Sušil*, *Jirsík*, *Vlasák* a j. Velké obliby nalezly četné spisy pro mládež, jež sepsali Jan *Filcík*, (1785.—1837.) *Tomsa*, B. *Němcová*, J. V. *Houška*, *Bíba* a j.[3])

V naší době i nejčelnější spisovatelé naši, jako Světlá, Podlipská,[4]) Krásnohorská, Heyduk, Sládek, Třebízský, J. K. Hraše[5]) a j. pilně tímto důležitým odvětvím každé, zvláště pak naší literatury se zabývají, nalezajíce v řadách mladších spisovatelův a učitelův českých drahně pilných a obětovných spolupracovníkův. [6])

Knihoven a souborných vydání spisů, jakož i časopisů pro mládež stále přibývá. [7])

---

[1]) **Doucha** přeložil drahně klassických děl básnických (Thomsonovy Počasy, — některá dramata Shakesparova, — výňatky z Danteovy božské komedie a j.). Douchovy spisy pro mládež, jichž vydal asi 100, vynikají ryzím vlastenectvím a paedagogickou důkladností. R. 1853. vydal Deklamovánky pro mládež a j.

[2]) **Pravda** vydal v l. 1851.—53. Povídky z kraje (5 svazků), r. 1863. Divadla pro dětí a j.

[3]) V l. 1854.—56. vycházel obrázkový časopis pro mládež **Zlaté klasy**, prvý rok redakcí V. Rozuma, druhý rok red. Houškovou, potom red. Jos. Koláře.

[4]) **Podlipská** napsala: Deset povídek pro mládež, — Dětská svornosť, — Divá žena, — Kouzla v horách, — Životopis prášku, — Živopis kapky vody a j.

[5]) **Hraše** vydal: Obrázky ze života malých, — Bajky, — Povídky ze života naší mládeže, — Jarý věk, — Jádra a j.

[6]) Povídky, pohádky, básně a spisky poučné pro mládež sepsali: Irma Geisslová, B. Klimšová, Gintlová, Jos. a Štěp. Bačkorové, Bulíř, J. Havelka, J. L. Mašek, J. K. Hraše, K. Starý, Víták, A. Kosina, K. V. Rais, V. Kredba, Sobek, J. Sokol, B. Peška, J. Klika, J. Kořenský, Andrlík, Klim. Čermák, Hora, Hrnčíř, Karas, Lašek, Petrů, Přibík, St. Řehák, K. Steinich, Soukup, Štěpánek, Tesař, Tykač, Walter, Vrána, Vognar, Zavadil, Zeman a j.

[7]) Nyní vychází: **Nová knihovna pro mládež** (red. M. Weinfurt a Zeman, vyšlo v I. a II. řadě 127 svazečků); **Pokladnice mládeže** (red. Al. Mojžíš); **České**

Skvostná illustrovaná díla pro mládež vydává Otto (Douchovy „Trnky“ a „Doba mládí — doba štěstí,“ illustroval Gust. Jar. Schulz a j.), Wiesner (Pohádkové album s illustracemi Schwaigerovými a j.), Storch (Podlipské „Světélka“ a j.) a j. —

O vývoji naší krásné literatury potěšné svědectví vydává rozkvět našich belletristických časopisů *Lumíra*, *Květů*, *Ruchu*, *Světozora*, *Zlaté Prahy* a j., jež se mohou měřiti se všemi podobnými listy literatur světových, jakož i velké naše literární podniky seriové neb sešitové.

Té doby vychází téměř 50 různých knihoven a sbírek spisův belletristických, mezi nimiž zvláště vynikají *Poesie světová* a *Poetické besedy* (redaktor Jan Neruda), skvostná klenotnice českého básnictví, Ottova *Salonní bibliotéka*, Šimáčkova *Kabinetní knihovna*, Podlipskou redigovaná *Ženská bibliotéka*, Šaškova *Moravská bibliotéka* a j. Kobrova „Národní“ a „Ústřední knihovna,“ Ottova Laciná knihovna čítají již na sta sešitův.*)

Dr. Bačkovský počal vydávati Sbírku nejdůležitějších českých plodů básnických starších i novějších; Lad. *Šebek* vydává Výbor cizojazyčných děl básnických.

Českou bibliotéku rodinnou (zal. r. 1884.) pořádá Jan V. Veselý; v Nové bibliotéce J. R. Vilímkově jsou uveřejněny práce Vrchlického (Povídky ironické a sentimentální), Heydukovy (Písně),

---

spisy pro mládež (pořádá Fr. A. Zeman); ***Obrázková knihovna pro mládež česko-slovanskou*** (řídí St. Řehák, IV. ročn.), ***Besedy mládeže*** (pořádá Fr. Kučera, dosud vydáno 320 svazků), ***Obrázkové besedy pro českou mládež*** (red. Bož. Kvapilová a K. Steinich vydáno přes 250 sešitů), ***První moravská knihovna pro mládež*** (red. Soukal), ***Z mošničky povídkové babičky*** (vyd. Rud. P. Štorch), ***Rajské sady mládeže*** (vyd. Neubert.)

Mimo to vycházela: ***Laciná bibliot. pro mládež*** (red. J. L. Mašek, vyšlo 30 sv.), ***Knihy mládeže*** (poř. J. Švestka) a Hynkova ***Knihovna mládeže*** (7 svaz.).

Od r. 1879. vychází almanach pro mládež československou »*Kytice*.«

Časopisy pro mládež vycházející: ***Jarý věk*** (red. J. Sokol, zal. r. 1883.), ***Budečská zahrádka*** (red. Zeman, dříve Fr. Tesař, J. L. Mašek, založ. r. 1870.), ***Naši mládeži*** (red. J. V. Krátký, zal. r. 1874.), ***Štěpnice*** (příloha Školy a života, red. Řezáč, Lepař, Šťastný, Melichar, nyní K. Vorovka, zal. r. 1855.), ***Přítel dítek*** (zal. r. 1874., nákladem spolku Komenského), ***Malý čtenář*** (red. J. Zelený a G. Smetana, zal. r. 1882.), ***Besídka malých*** (red. Svoboda, zal. r. 1880.), ***Zlaté mládí*** (red. Mojžíš, zal. r. 1885.), ***Matice dítek*** (příloha Vítákova Pěstouna, zal. r. 1884.), ***Anděl strážný*** (vyd. Mathon), ***Zlaté klasy*** a ***Zlaté lístky*** vycházejí v Písku redakcí Janoty.

*) V ***Poetických besedách*** uveřejnili dosud svá díla Neruda, Čech, Vrchlický, Heyduk, Zeyer, Krásnohorská, Quis, Sládek, Kvapil, Leger, Chalupa, Stašek, Červinka, Hurban, Procházka, Mokrý, V. B. Nebeský.

V ***Salonní bibliotéce*** obsažena jsou díla Havlasova, Čechova, Vrchlického, Podlipské, Heritesa, Jelínka, Zeyera, Světlé, Jiráska, Liera, Schulze, Heyduka, Mokrého a j.

V ***Kabinetní knihovně*** byly uveřejněny ***Čechova*** Slavie, ***Jiráskovy*** Povídky, ***Boh. Adámkova*** Saloména, ***Heydukovy*** básně Pod Vítkovým kamenem, ***Heritesovy*** Maloměstské humoresky, ***Krásnohorské*** Vlny v proudu, ***Čechova*** Dagmar, ***Lierovy*** Feuilletony, ***Vrchlického*** Hudba v duši, ***Vlčkova*** Milada.

V ***Ženské bibliotéce*** byl také vydán r. 1875. Podlipskou pořádaný almanach ***Souzvuk***.

Štolbovy (Novelly), Mokrého, Řezníčkovy, Červenkovy, Albieriho, Mužíkovy, Asnykovy (Poesie) a j. Šimáček vydává Sborník illustrovaných románů.

Nákladem Valečkovým vychází Album výtečných povídek českých i přeložených, do něhož přispívají Svat. Čech, Zeyer a j.

Kromě uvedených sbírek vycházejí ještě bibliotéky zábavného čtení v Praze (nákl. Kytkovým), v Táboře, v Ml. Boleslavi, v Brně (Bibl. zábavná, red. Mathon) a j. Züngel vydává Bibliotéku románů a povídek vlasteneckých a j. Bibliotéku polskou rediguje Edv. Jelínek.

Také sebraných spisů našich spisovatelů, překladů vynikajících děl literatur světových stále přibývá.[1])

Té doby téměř 100 českých časopisův uveřejňuje původní práce české.

Jakkoliv jest tato konsumence literárních prací českých známkou druhdy netušené jarosti literárního života, přec není beze stránek stinných; především podněcuje nepřirozenou, přílišnou a proto začasté nezralou a nedokonalou produkci literární.

I v tomto oboru se nám nedostává zdravé organisace a přiměřeného rozdělení sil i práce. —

Potěšnou zevní známkou vývoje naší literatury zajisté jest mimo rozkvět našeho časopisectva také často přímo skvělá *typografická úprava českých publikací literárních.*

Ve směru tomto učinili jsme v naší době pokrok tak veliký, že se mnohdy až žehrává na přílišný přepych při typografické úpravě českých děl, jakož i na přílišné množství současně vydávaných velikých, skvostně upravených děl obrázkových atd.

České časopisy obrázkové ujaly se teprv po velikých obětěch nakladatelův a spisovatelův. O rozkvět této větve naší národní žurnalistiky zajisté největší zásluhu sluší přičísti Hálkovým *Květům,* jež vycházely s velikými obětěmi nakladatele v létech 1865.—72. „Květy“ se staly průpravou mnohým vynikajícím umělcům českým a přispěly valně ku vytříbení uměleckého vkusu, jakož i ku rozšíření známosti českého umění doma i za hranicemi. Roku 1872. splynuly se *„Světozorem“* (založen r. 1867.), kterýž dosud vychází[2]) (3. září 1886. vyšlo 1000. číslo Světozora).

---

[1]) *Kober* vydal sebrané spisy téměř všech čelnějších starších spisovatelův českých. Sebrané spisy Hálkovy, Kar. Světlé, Nerudovy, Arbesovy a j. vycházejí. *Poesie světová* obsahuje ve XX. svazcích překlady básní Byronových, Petöfiových, Lermontova, Longfellowa, Heinea, Göthea, Hugo, Berangera, Slowackého, Někrasova, Leopardia a j. *Kolár* přebásnil Göthova Fausta, Vrchlický Danteovu Božskou komedii a j. Vrchlický, Sládek, Krásnohorská a j. překládají vynikající plody básnické literatury francouzské, vlašské, jakož i literatur slovanských. Z literatur slovanských pilně překládají *Jan Nečas, Vymazal* a j.

[2]) Také *Světozoru,* o jehož vznik největší má zásluhu E. *Tonner,* v prvých létech bylo zápasiti s velkou netečností obecenstva. Roku 1872. nastala v poměrech těch změna příznivá; tehdáž n. p. toliko v Ringhofferově továrně bylo ode-

jenž podniká čestný zápas se Schulzovou *„Zlatou Prahou“* (založena r. 1884.).[1])

K těmto časopisům důstojně řadí se od r. 1879. vycházející *Ruch.*

V časopisech těchto složeny jsou čelné plody nejpřednějších našich spisovatelů a umělcův Mánesa, Zvěřiny, Brožíka, Aleše, Ženíška, Kar. Svobody, Šikanedra, Levého, bratří Libšerů atd. atd.

Tyto naše časopisy, jež obsahem i zevní úpravou namnoze i předčí podobné časopisy cizí, jsou skutečnou chloubou naší literatury.

Skvostnou úpravou typografickou také vynikají naše sešitová díla illustrovaná.[2])

Skvělým výtvorem naší typografie jsou zajisté *Koulovy Památky umělecko-průmyslové* v Čechách (6 sešitů po 12 listech) a pamětní list *Národ sobě*, kterýž byl Uměleckou Besedou po snešení ze dne 13. února 1880. redakcí Jana Nerudy, dr. Hostinského, Ženíška, Kouly, Myslbeka a Pinkasa ve prospěch Národního divadla vydán.[3])

Premie našich obrázkových časopisů, jakož i výroční premie Umělecké Besedy po výtce skvostně reprodukují čelná díla našich mistrů: Jaroslava Čermáka, Brožíka, Ženíška a j.

---

bíráno 500 výtisků, u Steinhausera v Plzni 400 výt. atd. Když pak se Světozorem splynuly Květy (22. července 1872.), jež měly 3500 odběratelů, přibylo Světozoru v nejbližším čtvrtletí 2000 odběratelův, tak že dle zprávy administrace v 1000 čísle podané čítal 11.500 skutečných odběratelův. Krach r. 1873. postihl také těžce vydavatelstvo ***Světozora.*** Podnik tento byl zachráněn novým družstvem, v jehož čele stál Jos. Jireček a přešel konečně v majetek závodu Fr. Šimáčka. Zakladatelé a družstvo Jirečkovo podnikli v 17 letech na vydávání »Světozora« náklad přes 150.000 zl. Vydávání »Květů« vyžadovalo oběť přes 60.000 zl.

[1]) Roku 1864. založená »Zlatá Praha« zanikla r. 1865.

[2]) Současně vydávaná velká díla illustrovaná: ***Čechy*** (red. Šubert), — ***Hrady, zámky a tvrze české*** (vyd. prof. Ant. Sedláček). — ***Rusko*** slovem i obrazem (vyd. prof. J. Kolář). — Ebersův ***Egypt*** (řízením dr. Hostinského.) — Nádherné dílo ***Národní divadlo*** vydal Šubert.

Kober vydal ***Písmo svaté*** (red. Bezděka) s illustracemi J. Mánesa; Otto vydává ***Doréovu*** bibli a j. Čechův ***Václav z Michalovic*** vydán jest s illustracemi A. Liebscherovými, kterýž také Vrchlického ***Legendu o sv. Prokopu*** illustroval.

Heydukova báseň ***Za víru a volnost*** vydána jest s illustracemi Jak. Šikanedra a j.

Původce drahocenného cyklu ***Vlast*** (vydal Lehman) Aleš, illustroval Čelakovského Ohlas písní ruských, illustruje nové vydání ***Rukopisu Královédvorského,*** jež vychází současně s Rukop. Zelenohorským s illustracemi ***Jos. Mánesa.***

Album děl Brožíkových provází slovem K. B. Mádl. — Šimáčkův závod počal vydávati domácí obrazárnu Světozora.

[3]) Podnět ku vydávání tohoto listu dala francouzská publikace ***Paris Murcia.*** Památného listu ***Národ sobě*** bylo záhy rozprodáno 14.000 výtisků, čistý výnos při vydání 3216 zl. 57 kr. obnášel 14.894 zl. 26 kr. (císař daroval za 1 výtisk 1000 zl., korunní princ 100 zl. atd.). R. 1883. svolila Umělecká Beseda nakladatelství Ottovu pořízení nového vydání. Při různých slavnostech bylo také na venkově vydáno drahně, často skvělou úpravou vynikajících listů pamětních; tak na př. r. 1881. v Ml. Boleslavi (Boleslavsko) a j. Pamětné tyto listy jsou zajisté vzácnou památkou našich dnů.

Porovnejme tyto premie s premiemi Mikovcova Lumíra a s jinými podobnými publikacemi z let padesátých, jaký to rozdíl, jaký to pokrok!

Avšak i ta litografovaná česká historie, jíž Mikovec své čtenáře obdaroval, měla svého času velkou důležitosť a velice přispěla ku podnícení, jakož i ku zmohutnění národního vědění obnovováním dějinných pamětí a historických upomínek v lidu našem.[1])

Vývoj naší krásné literatury naplňuje přátely i nepřátely naše podivením a úžasem. Veliký pokrok učinili jsme zajisté od povídek Krameriových k novellám Tylovým; avšak jaký pokrok vykonali jsme od novel Tylových ku brilantním kresbám *Nerudovým*, k novellám *Světlé* a *Čechovým*, k historickým povídkám *Třebízského* a *Jiráskovým*, k románu *Arbesovu a Vlčkovu*?

Jaký pokrok řeči a poesie naší zrcadlí se u vývoji našeho básnictví od veršovaného povídání *Hněvkovského*, *Nejedlého* a j. k *Máchovu Máji*, a od *Máchova* Máje k *Nerudovi*, k *Čechovi*, k *Vrchlickému*? —

A na jaké výši by se byla již octla naše národní poesie, kdyby nelitostná smrť nebyla tak strašně řádila v její sadě? —

Literatura česká dochází již také v cizině čestného uznání. Cizina, ano i závistivá Germanie s údivem stopuje rozvoj literatury naší, orlí vzlet naší poesie, jenž té doby zajisté s výsledkem skvělým zápolí s poesií všech národů sousedních.

Čelné plody pěvců a novellistů českých Nerudy, Karoliny Světlé,[2]) Vrchlického, Čecha a j. netoliko do jiných řečí slovanských, ale také do němčiny jsou překládány, nalezajíce často v cizině skvělejšího přijetí a uznání, nežli v domovině.

III.

Poesie probouzí a naplňuje národy nadšením za vznešené ideály krásy, avšak vespolné kulturní zápasy podnikají národové v rozsáhlých oborech *literatury vědecké*, jíž při všech národech hlavně spolky a ústavy naukové za podpory státu a mecenášů organisují a podporují.

Společnosti naukové, akademie, Matice mají po výtce vydávati *odborné spisy*, k jichž vydání se nenalezá soukromý na-

---

[1]) Roku 1842. nákladem A. Seiferta vycházející »*Vyobrazení z dějů českých*« obsahovala: Allegorický titulní list, — Čeští kronikáři, — Příchod Čechů, — Krok, — Libušin soud, — Přemysl a Libuše, — Záboj a Slavoj, — Čestmír a Vlaslav, — Oslepený Rastislav v klášteře, — Bořivojův křest, — Svatopluk a jeho synové, — Založení chrámu sv. Víta v Praze, — Rozšiřování křesťanské víry sv. Ludmilou.

[2]) Světlé Vesnický román byl přeložen v ***Revue de deux Mondes*** a j.

kladatel.[1]) Tomuto úkolu v naší literatuře dostála *Matice česká*, do jisté míry také *Král. společnosť nauk království českého*. Působení jednot těchto jest zajisté tím záslužnější, čím větších obětí dosud vymáhá vydávání velkých českých odborných děl vědeckých, jež mají dosud poměrně tak malý u nás odbyt.

Naše Matice a Kr. společnosť nauk úspěšně podporovaly naukovou literaturu již v dobách, kdy jsme neměli ani potřebných středních škol, ani vysokých učení českých. Ku vývoji české literatury naukové přispěla *Matice česká* zajisté nejvíce *Časopisem Musea*, kterýž od r. 1827. nepřetržitě vychází, jakož i přírodovědeckým časopisem *Živou* (založ. r. 1851.) a *Archaeologickými Památkami*, jež počaly vycházeti r. 1854. a jež jsou té doby orgánem archaeologického odboru musea a spolku českých historiků. V těchto časopisech jest složen bohatý a vzácný materiál ze všech oborů věd a nauk.

O vývoj české literatury naukové zásluhu největší si získala Matice vydáním četných monumentálních děl vědeckých, především vydáním *Jungmannova pětidílného Slovníku* (v l. 1834. až 1839.), Jungmannovy *Slovesnosti* a *Historie literatury česke* (v l. 1848.—49.),[2]) *Šafaříkových Starožitností* (v l. 1836.—37.) a *Palackého Dějin národa českého* (v l. 1848.—1876.).

„Jungmannův Slovník způsobil epochu ve slovnictví českém," — píše Palacký, — „celé pole jeho světle vyměřiv a na základě předmětném i podstatném nutností zřejmou založiv." Biograf Jungmannův (1773.—1847.) V. Zelený pak dokazuje, že byl „*Slovníkem* položen základní kámen novočeské literatury."

Šafaříkovými „Starožitnostmi" zahájena jest v dějepisectví střední Evropy, jmenovitě v historii Slovanstva epocha nová," — píše Tieftrunk, — „ano až po dnes, jakkoliv v mnohých podrobnostech opraveny a doplněny byly, nepřestávají býti předním pramenem dějin těch." —

Díla Šafaříkova (1795.—1861.) jsou *prvým* obrazem veškerého, celistvého Slovanstva.

A co medle máme pověděti o velikém dějepisném díle *Františka Palackého* (1798.—1876.), jejž plným právem nazval Václav Vlček „Kolumbem české historie?" — Plných *čtyřicet* let budoval Palacký s neúmornou pílí a svěžestí velebnou svatyň dějin našeho národa, po čtyřicet let bez únavy rozptyloval mlhy lží a klamů, jimiž byl zastřen velebný obraz minulé naší slávy

---

[1]) Tak vydala na př. jihoslovanská akademie nauk v Záhřebě v 18 letech 3 svazky historických památek právnických; 15 svazků památek historických vůbec; 16 svazků památek staré literatury; 15 svazků starších spisovatelů chorvatských; 73 svazků různých prací a t. d.

[2]) *Jungmannovy* Slovesnosti bylo pořízeno r. 1845. vydání II., r. 1846. vyd. III. — Dodavky ku Slovníku Jungmannovu vydal r. 1851. Fr. L. *Čelakovský*. — Dodavky a doplňky Jungmannovy Historie literatury počal vydávati r. 1869. dr. H. *Hanuš*.

a v rumu i v troskách rozmetaných paměti vyhledával démanty pravdy, jimiž tak majestátně ozdobil velebné téme své drahé matky — vlasti.

Palacký odvalil příkrov z našeho hrobu a národ český vděčně uznal neskonalé zásluhy svého velkého dějepisce, nazval jej *otcem* a lne k jeho památce plnou vroucnosti lásky synovské.

Nejdůstojnějším a největším pomníkem Palackého bude *laciné, velmi laciné vydání „Dějin“ pro lid,* jež bychom měli podniknouti národní subskribcí.

Dokud se dějiny Palackého nestanou majetkem *veškerého* lidu českého, dokud budou práchnivěti toliko ve veřejných knihovnách a v knihovnách učenců a zámožných našinců, dotud zajisté nebude naplněno vznešené poslání Palackého v našem národě. —

Palacký vyvinoval po celý čas svého života neúmornou činnosť ve všech oborech kulturní práce národní. Již 12. listopadu 1829. učinil Matici *návrh* na vydávání *Slovníka naučného.**)

Ku opětnému naléhání Palackého usnesl se sbor Matice, jež zatím počala vydávati *Malou encyklopedii nauk*, 6. července 1850. na vydávání Velké encyklopedie české v 8—10 svazcích, asi o 500 arších nákladem 40.000—50.000 zl. ve stříbře. K uhražení těchto nákladů měla přispívati *Matice* po 6 let po 5000 zl. Po výkladě Palackého o účelu tohoto velikého na onu dobu podniknutí, „měl býti encyklopedií duch národa v hojnější míře probuzen, na vyšší a širší rozhled povyšen a do jarejší činnosti uveden — — —.“

Přípravné práce ku vydávání slovníku naučného byly pohříchu záhy přerušeny hlavně neblahými vlivy a poměry politickými.

Již 3. června 1852. usnesl se sbor matičný, „že na ten čas *hlavně* z příčin materielních Matice encyklopedický slovník vydati nemůže.“ Ve výboru musea tehdáž již vládl policejní ředitel *Sacher Masoch!*

Tento zamilovaný plán Palackého provedl snaživý a podnikavý knihkupec J. L. Kober s úspěchem a se zdarem netušeným, podniknuv vydání *Slovníka Naučného* redakcí dr. Riegra. Slovník Naučný (vydán v l. 1859.—1874.), té doby nejobjemnější

*) Radhošť III. str. 231.

Palacký učinil následující rozpočet nákladu vydání Slovníku Naučného: sazba a tisk 500 exemplárův 1 archu ve velikém oktavu bude státi asi 8 zl., 1 rys papíru asi 4 zl., obé spolu tedy as 12 zl. ve stř. Dvoje přepsání rukopisu k temuž archu 40 kr. Počítáme-li tento náklad na jeden díl šedesátiarchový, bude nákladu

za sazbu, tisk a papír	720 zl.
za přepisování rukopisu	40 zl.
za ohlašování a rozesylání asi	40 zl.
	800 zl.

K zapravení tohoto nákladu bylo potřebí 400 předplatitelů po 2 zl. ve stř. na jeden díl.

dílo nové literatury české, valně uvolnil dráhu vývoji naší literatury naukové.

Vydání Slovníka naučného jest zajisté epochalnou událostí v dějinách naší literatury a svědčí nejzřejměji o potěšném vnějším i zevním vývoji literatury naší. Ve svém programu o vydávání encyklopedie české čítal Palacký na 500 odběratelův; prvý díl Slovníka naučného odebíralo 4945 předplatitelův, a to z Čech 4291, z Moravy 617, 314 z jiných zemí.

Při všech, při prvém vydání takového díla přirozených nedostatcích Slovníka naučného, jest přec tato *prvá* česká encyklopedie našemu lidu nevystižnou studnou veškerého vědění a pro Slovanstvo i pro Evropu nejdůležitějším pramenem zpráv o kulturním životě našeho národa.[1])

Palacký nalezl ve *V. V. Tomkovi* (nar. 1818.) důstojného spolupracovníka a nástupce, kterýž svými *Dějinami Prahy*, jež od r. 1855. Matice vydává, rozmnožil monumentální díla literatury české. Takovými dějinami tuším nižádné město v Evropě se nemůže honositi. Vedle Palackého má zajisté Tomek největší zásluhy o vyhledání a pravdy uhájení o našem národě, a získal si také jako učitel nehynoucí zásluhy o vychování celých pokolení vlastenecky nadšené inteligence české.[2]) Palacký a Tomek vychovali nám celou družinu, celou školu na slovo braných badatelů dějepisných a dějepravcův. —

Dějepisectví české vůbec velkou a upřímnou nalézá podporu kritickým vydáváním *pramenů dějin českých*, jež jest tím důležitější, čím nesnadněji přístupné jsou namnoze prameny tyto.

Palacký počal již r. 1829. vydávati *Staré letopisy české* a jemu bylo později jako historiografu král. českého vydávati veledůležitý *Archiv český* nákladem zemským[3])

Královská společnosť nauk vydala kromě svých *Zpráv* drahně pramenů a děl historických; tak mimo jiné latinský překlad *Bartošovy* kroniky pražské, *Tomkovy* Základy starého místopisu pražského (r. 1865.), *Vocelův* Pravěk země české (r. 1866.

---

[1]) Knihkupectví Kobrovo vydává nové, pohříchu nezměněné vydání Slovníka Naučného a menší Věcný Slovník Naučný. Nyní připravuje vydávání Doplňkův k tomuto Slovníku redakcí dr. Bačkovského.

Činný nakladatel J. Otto počal vydávati nový velký Slovník naučný s illustracemi, jenž má býti v 6 letech ukončen.

[2]) *Tomkův* Dějepis král. českého vydán byl poprvé r. 1843., r. 1885. již po VII. Kromě toho vydal Tomek »Dějiny university pražské,« — »Sněmy české dle obnoveného zřízení zemského,« — »Nejnovější dějepis rakouský od r. 1526. až 1860.« a j.

[3]) Palackého Archivu byl vydán sv. I. r. 1840., II. r. 1842., III. r. 1844. IV. r. 1846., V. v l. 1862.—64., VI. díl obsahuje listiny z doby Jagailonů z l. 1471.—1526. Na pokračování a vydávání Archivu svolil sněm český na r. 1886. 3000 zl.

Palacký vydal r. 1832. ***Přehled současných nejvyšších důstojníků a úředníků zemských a dvorských ve království českém*** a j.

až 1868.) a j.; od r. 1852. podniká s nemalými obtížemi vydávání *Erbenových Regest*[1], vydala *Emlerovu*[2] sbírku urbařů, na jejíž vydání svolila vláda podporu 500 zl. a j.

Nákladem Společnosti byl r. 1869. vydán *Herm. Jirečka* (nar. r. 1821.) Codex Juris bohemici. Roku 1874. dokončil dr. Kalousek Palackým již r. 1847. počatou historickou mapu Čech, již taktéž král. Společnosť nauk vydala.

Nákladem zemským vychází nyní redakcí zemského archiváře dr. Gindely-ho a Frant. Dvorského *Sněmy české od léta 1526. až po naši dobu.*[3]) *Pozůstatky desk zemských r. 1541. pohořelých* (Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae) vycházejí pečlivou redakcí dr. Emlera nákladem hr. Jindřicha Klama Martinice. Vydání toto bude obsahovati čtyry svazky. *Z nadání Palackého*, jež Svatobor spravuje, jsou vydávány *Prameny dějin českých* (Fontes rerum bohemicarum).[4]) Nákladem spolku českých historikův vydával Tingel (nyní Emler a Borový) *Libri Confirmationum* a *Libri erectionum* arcidiecése pražské.

Dr. Klem. Borový vydal také Akta konsistoří pod jednou a pod obojí. *Emler* vydal Dekrety Jednoty bratrské; *Václ. Šubert* opatřil r. 1862. nové vydání důležité *Apologie* stavů království Českého z r. 1618. se všemi přílohami.

Prameny *historie práva českého* a slovanského kromě dr. *Herm. Jirečka* pilně sbírají *Jos. Jireček* (nar. r. 1825.), *Ant. Rybička* (nar. r. 1812.), dr. *Jaromír Čelakovský* (nar. r. 1846.)[5])

---

[1]) ***Regesta*** diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. I. díl byl vydán v l. 1852.—54., II. díl 1872.—82., III. díl (1311.—1333.) počal vycházeti r. 1884. Na vydání Regest, jichž se tisklo při I. a II. díle toliko 300, počínaje III. dílem 500 výtisků, svolilo ministerstvo vyučování v l. 1871., 1874. a 1877. subvenci po 600 zl., sněm zemský r. 1880. 2000 zl., na vydání III. dílu svolilo ministerstvo r. 1883. podporu 2400 zl.

[2]) ***Emler*** (nar. r. 1836.) vydal mimo jiné: O nejstarších knihách městských v Čechách (1873.), O nekrologiu kláštera sv. Anny v Praze (1878.), Nekrologium z kláštera bratří kajících v Nových Benátkách (1880.), Spisové Karla IV. (1878.), Rejstřík berniční z času krále Václava IV. (1876.), O rukopise privilegií pánů z Rožmberka ze XIV. stol. (1877.), O rukopise knihov. městské ve Vratislavi, kde jest německý překlad kroniky Pulkavovy (1877.), O stavu rytířského řádu sv. Jana Kř. v Čechách 1373. (1877.). a j.

R. 1877. vydal důležitou knihu příruční: Rukověť chronologie křesťanské.

[3]) Sněmů českých byl vydán díl I. (1526.—1545.) r. 1877., díl II. (1545. až 1557.) r. 1880., díl III. (1558.—1573.) r. 1884., díl IV. (1574.—1576.) r. 1885. Na vydání Sněmů svolil sněm na r. 1884. 3680 zl., na r. 1885. a 1886. po 1840 zl.

[4]) V Pramenech byly dosud vydány nejstarší legendy a kroniky Kosmova, jeho pokračovatelů, kanovníka Františka Pražského, Beneše Krabice z Weitmile, Petra opata Zbraslavského a j., jež ku vydání se vzornou pílí a pečlivostí připravili Tomek, Rezek, Gebauer a j.

Ku vydání se připravuje Kronika ***Pulkavova***, Staré letopisy české, kronika Vavřince z Březové a j.

Vydávání ***Pramenů*** dospělo k dílu ***pátému***.

[5]) Prof. dr. Jar. ***Čelakovský*** podniká vydání Sbírky pramenů práva městského království českého (Corpus juris municipalis regni Bohemiae).

O historické bádání na Moravě zajisté největší zásluhy si vydobyli dr. *Beda Dudík* (nar. r. 1815.) a *Vincenc Brandl* (nar. r. 1834.).

Zemský archivář Brandl po výtce nákladem zemským vydal drahně vzácných a důležitých pramenů dějin moravských[1]); dr. Dudík vydává Dějiny Moravy od r. 1872. také po česku a to pomocí Matice moravské. *Německé* vydání dějin těchto jest pořizováno nákladem zemským![2])

Ku zevrubným studiím archivalním a ku obsáhlejšímu vydávání přehojných, po výtce však méně přístupných pramenů historických nedostává se nám pohříchu potřebných nákladů.

Jinak jest o tato důležitá bádání postaráno na př. u Polákův, u Horvatův i u Maďarův a j.[3])

Kdy se ujmou také u nás těchto úkolů veleváźných naše knížata církevní, naše (!) šlechta?[4])

Prvý díl této monumentální publikace vydán byl r. 1885. obětavou podporou obce pražské nákladem 3619 zl.; náklad na vydání dílů ostatních na 12.210 zl. rozpočtěný, bude bohdá opatřen zvláštním obcemi král. měst a j. snešeným fondem, kterýž bude spravovati Svatobor ve srozumění s výborem spolku historického. Celé dílo zaujme asi 14 hrubých svazků, prvý svazek má 811 stran. Podniknutí tohoto díla veledůležitého, jímž budou odhaleny nové neocenitelné prameny dějin českého práva a kulturního vývoje národa našeho, ujali se poslancové čeští zvláštním dne 20. m. ledna 1886. vydaným provoláním.

Dr. ***Čelakovský*** mimo jiné vydal: Ze starých památek soudních (1871.), Obnovování rad v král. městech v Čechách (1879.), O soudní pravomocnosti panovníka a jeho úřadníků nad církevními korporacemi a král. městy v Čechách (1878.), O vzniku patrimonialní soudní moci na statcích zádušních (1878.), O právech městských Brikcího z Licska (1880.), Úřad podkomořský v Čechách (1881.) a j.

[1]) ***Brandl*** vydává Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (od r. 1871.), Liber citationum seu — Knihy půhonné a nálezové (od r. 1871.), — mimo to vydal: Statuta Conradi (1873.), Fragmenta Monseana (1878.); Knihu Tovačovskou, Knihu Rožmberskou, Spor o biskupství olomúcké, Spisy Karla st. ze Žerotína, Knihu Drnovskou, Knihu pro každého Moravana, Glossarium a j.

[2]) Na rok 1886. svolil sněm moravský na vydávání Dudíkových dějin 900 zl., na dějepisná bádání a na kupování vzácných děl historických 2000 zl. (r. 1884. 2000 zl.), služné zemského historiografa dr. Dudíka 2000 zl. (r. 1884. 1600 zl.).

[3]) Nákladem šlechty polské a biskupa Štrossmayera byly vydány obsáhlé prameny dějin polskolitevských a dějin jižních Slovanů složené ve vatikánském archivu. V Uhrách složilo se 28 čelných hodnostů církevních a 14 kapitol a klášterů na vydání velkolepého díla »*Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia.*« Vydání díla tohoto řídí biskup Arnold Ipolyi a kanovník Vilém Farkusi, v Římě stále pracuje pět badatelů historických.

Mimo to mají již Maďaři velkou sbírku pramenů historických: *Vetera monumenta historica etc.*«, již vydal Augustin Theiner.

Návrh na českém sněmu r. 1886. na obnovení studií pramenů historie české v archivu vatikánském učiněný, nenalezl valného povšimnutí.

[4]) Roku 1884. odevzdal kníže Jiří Lobkovic Král. české společnosti nauk 2000 zl. s tím ustanovením, aby tu sumu dostal honorářem spisovatel, jenž by v určité lhůtě uveřejnil pragmatické dílo o historickém vývoji práva agrárního a společenských poměrův obyvatelstva selského v Čechách od XVI. věků až do našich dnů. Sepsání tohoto veledůležitého díla svěřeno jest Společností nauk nad jiné k tomu povolanému dr. Králouskovi.

U nás dosud není ani o zachování domácích archivů městských a j. náležitě postaráno, vždyť i za našich dnů ještě naše archivy bohaprázdně jsou ničeny a hubeny.

Zemské archivy v *Čechách* i na *Moravě* jsou tak nedostatečně hmotnými prostředky opatřeny, že nemohou podnikati ani výzkumův ani studií a prací nejnutnějších a nejpotřebnějších. Obnášíť na r. 1886. rozpočet zemského archivu království *českého* 9211 zl. a rozpočet archivu *moravského* 2600 zl.[1])

Při rozsáhlém archivu místodržitelském, v němž jsou obsaženy neocenitelné prameny dějin našich vlasti, zvláště z doby poroby a vzkříšení národa našeho v XVII. a XVIII. století a jenž jest uložen v někdejších hrobkách pod chrámem sv. Mikuláše na Malé Straně, nebyl do nedávna vůbec ani přístupen a teprve minulého roku byl při něm zřízen archivální úředník.

Museum království českého společně se *Spolkem historickým* přičiňují se od nemnohých let o prozkoumání a o zachování českých archivů s výsledkem zajisté velmi potěšným, avšak také toto podnikání jest ochromeno nedostatkem prostředků hmotných, jichž se ku rozvinutí obsáhlejšího podnikání v oboru tomto *Museu* i spolku historickému pohříchu nedostává.

Museum podniká již po mnohá leta společně s historickým spolkem výzkum také v archivech zahraničních, avšak může-li práce tato postupovati s kýženou rychlostí, když Museum při skromných prostředcích svých může na výzkum v českých archivech, na vydávání „*Památek*,“ a komitétu pro přírovědecké prozkoumání Čech toliko 1600 zl. ročně povoliti, a když veškeré příjmy spolku historického ročně asi 300 zl. obnášejí![2])

Čím větší důležitosti jest sebrání a prostudování pramenův dějin českých, tím více musíme želeti, že se našemu spolku historickému dosud nedostalo takové podpory a takového účastenství, aby mohl čeliti *německému spolku* pro dějiny Němcův v Čechách, jehož čelným úkolem vlastně jest překrucování a falšování dějin naší vlasti.[3]) —

Historický spolek český i při dosavádní nepřízni zevních poměrů vyvinuje činnosť úspěšnou; péčí jeho bude ku konci přive-

---

[1]) Náklad zemského archivu českého takto jest rozdělen: služné zemského archiváře 3171 zl., dvou adjunktů 3940 zl., platy osobám pomocným na opatření listin a jich opisů pro archiv, pak jiné výlohy 2000 zl.; na zachování historické knihovny 100 zl.

[2]) *Výzkum archivů* podnikají dr. Emler, dr. Jarom. Čelakovský, kustod Schulz a j.

Roku 1884. obnášely příjmy historického spolku na příspěvcích od členů a za prodané knihy 310 zl. 13 kr., přebytek z r. 1883. 190 zl. 61 kr., celkem 500 zl. 74 kr., vydání 70 zl. 85 kr., zbylo koncem roku 1884. 429 zl. 89 kr.

[3]) Spolek pro dějiny Němců v Čechách čítal r. 1884.—85. 1526 řádných a 52 zakládajících členů.

Český spolek historický čítal r. 1885. 5 členů zakládajících, 31 skutečných a 27 přispívajících, z nichž tito po 2 zl. a druzí po 4 zl. ročně přispívají.

deno přesné vydání *knih konfirmačních*, jichž bude již vydána osmá kniha mající 21 archů tisku, sebral již v domácích i v cizích archivech, zvláště pak v archivě budišínském, drážďanském a j. drahocenný material k české historii; pořizuje diplomatický opis celého, velice schátralého archivu *svatováclavského*, jenž byl r. 1884. přenesen do archivu zemského; přičinil se o pokračování Archivu Palackého, spolupůsobí při vydávání *Pramenů dějin českých* nákladem fondu „Palackého" a j. —

Objevováním vzácných památek staročeského písemnictví také studia staročeské literatury se šířila, starých památek nová kritická vydání byla pořizována a vědecky rozbírána a posuzována. Prvé vydání Rukopisu Královédvorského pořídil *Václav Hanka* r. 1819., Polyglotta Rukopisu tohoto byla vydána r. 1852. Roku 1836. pořídil *Karel Vinařický* vydání vybraných spisů Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic; r. 1849. vydal *Hanka* Lupáčovu Historii o cís. Karlovi a j.

V tomto pro vývoj a rozkvět naší literatury veledůležitém podnikání učinila Matice česká vzorný počátek vydáním dvou dílů *Výboru z literatury české*, z nichž obsahuje prvý (vyd. r. 1845.) čelné spisy české do konce XIV. století a díl druhý (v l. 1857.—68.) památky XV. a XVI. věku.

Kromě toho vydává Matice od svého založení *Staročeskou bibliotéku*, v níž byly vydány spisy Krištofa Haranta z Polžic, Kornela Všehrda ze Všehrd, Tómy ze Štítného, Viléma Březana a j.

V pečlivě redigovaných *Památkách staré literatury české*, jež taktéž Matice česká vydává, hledí se po výtce ku přesnému vydávání důležitých, dosud netisknutých děl rukopisných.[1])

V l. 1853.—1856. vydával také Václav *Rozum* (1824.—1858.) Bibliotéku spisů staročeských, již vyšlo 7 svazků, obsahujících spisy Veleslavínovy, Günterrodovy, Komenského, Řehoře Hrubého z Jelení, Vratislava z Mitrovic a j.

Vydávání starých památek literárních se vzornou pílí a pečlivostí se ujímali Pav. Jos. *Šafařík*[2]), Karel Jaromír *Erben*[3]), bratří Josef a Hermenegild *Jirečkové*[4]), dr. Ant. *Rezek* (naroz.

---

[1]) ***V Památkách*** byly od r. 1876. uveřejněny: Flaškova Nová rada (vyd. dr. Gebauer r. 1881.), Rýmovaná kronika Dalimilova (vyd. J. Jireček r. 1877.), — Staročeské hry divadelní (vyd. Jos. Jireček r. 1878.), Spisové cís. Karla IV. (vyd. Emler r. 1878.), — Paměti Mik. Dačického (vyd. Rezek r. 1878.—1880.), Knížky o hře v šachy (vyd. F. Menčík), Žaltář Vittenberský (vyd. dr. Gebauer), Hradecký rukopis (vyd. Ant. Patera.)

[2]) ***Šafařík*** mimo jiné vydal: Památky dřevního písemnictví Jihoslovanů (1851.), Památky hlaholského písemnictví (1853.) a j.

[3]) ***Erben*** redigoval II. díl Výboru z literatury české (vyd. Maticí Českou), vydal: Legendu o sv. Kateřině; — Tomáše Štítného Knihy šestery o věcech křesťanských; — Spisy Husovy; — Bartošovu Kroniku; — Cestopis Krištofa Haranta z Polžic do svaté země a j.

[4]) Josef ***Jireček*** mimo jiné pořídil nové vydání veledůležité ***Kroniky Dalimilovy***, — Koldinových Práv městských, — Žalmů V. Benedikta a Komenského, Staročeských her divadelních a j. Vydal v bibliotéce historické, již redigoval Václ.

r. 1853.)[1]), Mart. *Hatalla*[2]) (nar. r. 1821.), dr. Jan *Gebauer* (nar. r. 1838.), Ferd. *Menčík*, Adolf *Patera* (nar. r. 1836.), Karel *Tieftrunk* (nar. r. 1829.)[3]), Fr. *Dvorský*[4]), (nar. r. 1839.), dr. Fr. Boh. *Květ* (1825.—1864.)[5]), F. *Mareš*, *Truhlář*[6]) a j.

Roku 1885. byl založen v Praze spolek ku vydávání písemných památek *náboženského* a *církevního* vývoje národa českého, především ku vydání spisů *Tómy ze Štítného*, Matěje z *Janova*, Petra *Chelčického*, mistra Jana *Husa* a j., archivu bratrského v Herrenhutě a j., jemuž nejhojnějšího zdaru přejeme.[7])

Nemusíme-li se zastyděti, že dosud postrádáme přesných, kritických vydání děl těchto velikánů, jimiž se právem honosíme? —

Ku objevovaným a nově vydávaným památkám staročeského písemnictví pilně obraceli zřetel zakladatelové vědecké kritiky historické *Dobrovský*, *Šafařík* a *Palacký*, po výtce jejich jest zásluhou, že jsme v tomto oboru tak záhy ku vědecké střízlivosti vyspěli.[8])

V kritickém rozebírání a u vědeckém posuzování, jakož i obhajování starožitných památek naší literatury kromě jmenovaných učencův zvláště vynikli bratří Josef a Hermenegild *Jirečkové*, Václ. *Nebeský* (1818.—1882.)[9]), V. V. *Tomek* a j.

Zvláště pak na obranu Rukopisů Královédvorského a Zelenohorského sepsána jest již celá literatura.

Zelený: *Paměti nejvyššího kancléře králov. Českého Viléma hr. Slavaty*, jehož *Dějiny království Uherského* již dříve byl uveřejnil, a j.

Hermenegild Jireček vydal M. Viktor. ze Všehrd: O právích země české knihy devatery (1880.) a j.

[1]) *Rezek* vydal: Paměti Mikuláše Dačického z Heslova — Bečkovského Poselkyni starých příběhů českých (díl I. 1879., II. 1880.), ku vydání v Pramenech dějin českých připravuje: Paměti Sixta z Ottersdorfu a Piseckého a j.

[2]) *Hattala* vydal společně s Ad. Patercu Zbytky rýmovaných Alexandreid staročeských a j. — *Gebauer* vydal Staročeský zlomek evangelia sv. Janského. — *Menčík* vydal Česká proroctví. Rozbor legendy o sv. Kateřině a j.

[3]) *Tieftrunk* vydal v Zeleného historické bibliotéce Pavla Skály ze Zhoře Historii Českou 1602.—1623.

[4]) *Dvorský* vydal: Staré písemné památky žen a dcer českých, — Paměti o školách českých 1598.—1616., — Zuzana Černínová z Harasova a j.

[5]) *Květ* vydal r. 1861. aesthetický rozbor Rukopisu Královédvorského.

[6]) *Mareš* vydal: Popravčí kniha pánů z Rožmberka (1878.), Václ. Březana: Život Petra Voka z Rožmberka (1880.). — *Truhlář* vydal r. 1880. Urbář zboží rožmberského r. 1379. a j.

[7]) Dle učiněného ohlášení (15. června 1885.) přispějí ku spolku členové zakládající po 50 zl., po případu v 5 letech po 10 zl., členové přispívající přispívají ročně 5 zl.

[8]) *Palacký* r. 1840. vydal společně se *Šafaříkem* Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache.

[9]) Bratří *Jirečkové* společně vydali: Die Echtheit der Königinhofer Handschrift; — Rozpravy z oboru filologie, historie a literatury.

Nebeský vydal: Rozbory a obhájení Královédvorského Rukopisu, (r. 1853.) — Alexandreidy, — Tristrama, — Mastičkáře, — Několik slov o literární historii (1854.) a j.

V řadách obhajcův těchto nejdražších památek naší národní kultury vynikají kromě starších zastancův její pravosti: Palackého, Tomka, Jirečků, Hattaly a j., dr. Julius Grégr,[1]) Fr. Zákrejs, Kalousek, dr. Píč, prof. Fr. Prusík a j.

Ku odmítání proti nejstarším památkám našeho písemnictví neustále podnikaných útoků bylo r. 1886. zřízeno v Praze družstvo *k obhájení staročeských památek*[2]). —

Prvý úplný obraz literatury české jazykem českým nakreslil Josef *Jungmann* ve své *Historii literatury české*.

K dějinám literatury české vzácný material snesli ze starších badatelův Al. V. *Šembera* (1807.—1882.),[3]) Karel *Sabina* (1814.—1877.),[4]) Václav *Nebeský* (1819.—1882.),[5]) bratří *Jirečkové* a j. *Rukojeť k dějinám literatury české*, jejíž prvý díl Jos. *Jireček* v l. 1874.—76. vydal, bude ve své úplnosti zajisté monumentálním dílem našeho písemnictví.[6]) —

Z novějších literárních historikův jmenujeme toliko Karla *Tieftrunka* (Historie literatury české), Ferd. *Schulze*[7]) (Stručné dějiny literatury české a j.), Frant. *Bayera*, Fr. *Bačkovského*, *Menčíka*, Elišku *Krásnohorskou* a j.[8])

Prof. *Frant. Věnc. Jeřábek* (nar. r. 1836.) na základě obsáhlých a důkladných původních studií sepsanými dějinami *Staré doby romantického básnictví*, jež byla Matice Česká r. 1883. vydala, dokázal, že jest před jinými povolán ku sepsání zevrubných dějin moderních literatur. Illustrované všeobecné dějiny literární vydal Václav *Petrů* (nar. 1841.).

Poměrně velice chudá jest dosud naše literatura *životopisů* a *memoirů*. Vzorná v oboru tomto díla napsali *Tomek* (Jan Žižka a j.). Václav *Zelený* (1825.—1875.), jehož životopis Josefa Jungmanna jest skvostem naší literatury životopisné; Vincenc *Brandl* (Dobrovský, Šafařík a j.), řed. Frant. *Zoubek* (Amos

---

[1]) Dr. Jul. *Grégr* vydal r. 1886. »Na obranu Rukopisů Královédvorského a Zelenohorského.«

[2]) Ve zřizovacím výboru zasedali: prof. dr. Emler, prof. dr. Jar. Čelakovský, prof. dr. Kalousek, prof. Mašek, Julius Stoklasa a Fr. Zákrejs. Družstvo to bude rozděleno v odbory filologický, historický, palaeografický, chemický a esthetický.

[3]) *Šembera* vydal Dějiny řeči a literatury české (I. vyd. r. 1869., IV. vyd. r. 1878.). —

[4]) *Sabina* vydal Dějepis literatury československé (1860.—1864.). —

[5]) *Nebeský* uveřejnil zvláště v časopise Musea a j. drahně důležitých studií literárních.

[6]) Josef *Jireček* vydal Církevní básnictví české až do XVIII. století.

[7]) *Schulzovy* studie literární v Osvětě, v Květech, ve Zlaté Praze a j. obsahují velmi vzácný materiál zvláště ku dějinám novověké literatury české. Jest zajisté velice toho želeti, že Schulz tohoto záslužného a nad jiné potřebného díla dosud nepodnikl.

[8]) *Bačkovský* vydává Zevrubné dějiny literatury české, kromě toho vydal drahně monografií. —

Menčík vydal: Rozmanitosti. Příspěvky k dějinám starší literatury (I. díl r. 1880.)

Komenský), Marie *Červinková-Riegerová* (Bolzano), Jakub *Arbes* (Mácha a j.).[1])

Drahně důkladných studií životopisných o sobě, jakož i v různých časopisech vydali *Mikovec, Šembera,* neunavný Ant. *Rybička* (nar. r. 1812.), Jos. *Jireček,* Herm. *Jireček,* Ferd. *Schulz, Kalousek,* Klim. *Borový,* dr. Josef *Durdík,* Karel *Tůma* (naroz. r. 1842.),[2]) El. *Krásnohorská, Arbes* (K. H. Mácha), Jan *Miltner* (Kašpar Zdeněk ze Sulevic r. 1863.), Aug. *Sedláček* (O rodišti Arnošta z Pardubic), J. L. *Turnovský* (Životopis J. K. Tyla), Jan *Řehák* (Diarium biskupa Filipa Villamovi a j.), K. V. *Rais* (Beneš-Třebízský a j.), *Menčík,* Fr. *Dvorský,* F. *Čenský,* dr. V. V. *Zelený,* Jil. V. *Jahn, Bayer, Bačkovský.*[3])

Ve sborníku životopisném „*Slavínu*" obsaženo jest již přes 100 životopisův vynikajících mužů našeho národa.[4])

Rozsáhlá genealogická studia podnikli Ant. Rybička, Ant. Maloch, Aug. Sedláček a j.

Memoiry a korrespondence současníkův jsou ještě vzácnější životopisův. *J. V. Frič* vydává zajímavé své „Paměti"; publikace *Malého* o současných událostech nemají ani zajímavosti, ani ceny skutečných memoirův.

---

[1]) *Zelený* uveřejnil v almanachu »Máji« životopisy: Erbena, Palackého a Jana Kolára v l. 1850.—1861., v Osvětě r. 1874. životopisy Václ. Stacha a j. Životopis Karla Havlíčka (Osvěta) nedokončil.

Červinková-Riegrová pořídila také vydání vlastního Životopisu Palackého.

[2]) *Mikovec* vydal: Tycho de Brache (1847.), — Matěj Hutský (1853.), — Mik. Dačický z Heslova (1854.), — Heřman Krištof Rueswurm (1861.) a j. — *Šembera* napsal Historii pánů z Boskovic. — *Rybička* vydal po různu velké množství životopisův po výtce starších spisovatelů českých; vydává *Přední křisitelé českého národa.*

J. Jireček vydal: Jan Hodějovský z Hodějova, kromě toho mnohé životopisy v časopisu Musea a j.

Herm. Jireček vydal: M. Ad. Ranconis de Erizinio, — M. Vikt. ze Všehrd a jeho dílo a j.

Schulz vydal: Petr Chelčický, — Jos. Jungmann, — Jiří z Poděbrad a j.

Kalousek vydal: Karel IV., otec vlasti, — Obrana knížete Václava I., — Život Fr. Palackého a j.

Borový vydal: Ant. Brus, arcibiskup pražský, — Životopis Martina Medka z Mohelnice a j.

Durdík vydal: O velkém hvězdáři Koperníkovi, — O poesii a povaze lordu Byrona, — O zásluhách Palackého, — Toma ze Štítného a j.

Tůma vydal zevrubný životopis Karla Havlíčka, — pak životopisy: Manzinia, — Leona Gambetty, — Dějinné charaktery a j.

[3]) *Menčík* vydal: Waldhauser, mnich řádu sv. Augustina, — Život a skonání slavného M. Jeronýma, — Zápisky kněze Václ. Rosy a j.

Dvorský se obírá zvláště studiemi o Valdštýnovi, vydal: Nové zprávy o Tychonu Bracheovi a jeho rodině, — Perchta z Rožmberka (Mat. lidu) a j. — *Jahn* vydal Životopis dr. Fr. L. Riegra. —

Bayer vydal: *Slavín* učitelský, sbírku životopisů zasloužilých učitelů, — společně s Č. Růžičkou životopis Havlíčkova učitele Ant. Linka a j.

Bačkovský vydal: O básnické činnosti P. J. Šafaříka a j.

[4]) *Slavín* vychází nákladem Bartlovým již IV. díl, po zemřelém Coel. Fričovi ujal se redakce Jan Hudec.

Dopisy vynikajících spisovatelů a učenců českých vycházejí po různu v rozličných časopisech. Dosud byly vydány toliko dopisy *Čelakovského* ve zvláštní, arciť neúplné sbírce. Dopisy *Palackého* budou vydány péčí Marie Červinkové-Riegrové.

Pro dějepisce naší doby byly by zajisté neocenitelné zápisky *Palackého*, *Riegra*, *Trojana* a j. současníkův, kteří již od let čtyřicátých stojí v popředí našeho národního života. [1])

Po různu roztroušené zprávy a úryvky těchto pamětí zajisté nestačí.

Jar. *Pospíšil* vydal sbírku výňatků z dopisů zasloužilých vlastenců („Z dob vlasteneckých"), v *Musejníku* stále se pokračuje — arciť pozvolna — v uveřejňování vzájemných dopisů vynikajících vlastencův a spisovatelův českých naší doby. [2])

Jak velice jest potřebí, abychom o zachování těchto nenahraditelných a neocenitelných pramenů naší novověké historie kulturní horlivěji nežli dosud se starali, ukazuje nejzřejměji zmaření dopisů v pozůstalosti Jana E. *Purkyně*, Kras. *Chmelenského* a j. nalezených, jichž malá část toliko náhodou ještě po krámech uzenářů, krupařů a hokynářů byla sebrána! —

Tvůrce slavistiky *Dobrovský*, jest spolu s *Jungmannem* a se *Šafaříkem* také zakladatelem *jazykovědy české*. Jungmannův pětidílný *Slovník*, jakož i *Slovesnost* jeho a *Šafaříkova Staročeská mluvnice*, již byl nejprvé prvému dílu Výboru ze staročeské literatury jako úvod připojil, jsou uhelné kameny této vědy, již se v prvé polovici tohoto věku také *Čelakovský* (Srovnávací mluvnice jazyků slovanských a j.) [3]), Václ. *Hanka* (1791. až 1861.) a j. pilně obírali. [4]) Filologické záhady a spory tuším nikde nebyly s takovou horlivostí a urputností podnikány a řešeny, jako u nás.

Spory tyto — jak jsme také při nejnovější při o pravosť Rukopisů Královédvorského a Zelenohorského, jež byla r. 1885. prof. *Massarykem* vyvolána, poznali — valně přispěly také ku vzpružení národního ruchu v naší společnosti a zjednaly nám příjmí *„národa filologů"*.

---

[1]) Řeči dr. Fr. L. Riegra vycházejí v Politické bibliotéce české (svaz. V.)

[2]) V Časopise Musea byly vydány roku 1871.—72. dopisy Čelakovského se Staňkem; r. 1873. dopisy Šafaříka Kollárovi, r. 1879. dopisy Palackého Kollárovi; r. 1880. dopisy Jungmanna Kollárovi a t. d.

Rybička, Čenský a j. uveřejnili také ve spise *Z dob našeho probuzení* a j. drahně dopisův našich spisovatelův a j.

[3]) *Čelakovský* vydal také Čtení o počátcích dějin vzdělanosti a literatury národů slovanských.

[4]) *Klácel* vydal Počátky vědeckého mluvnictví českého (1843.); — Dr. *Čupr* vydal Základy mluvovědy; — J. *Jireček* společně s Ig. *Hradilem* vydali Blahoslavovu grammatiku českou (r. 1857.); — Dr. *Květ* vydal r. 1860. Staročeskou mluvnici; — Al. V. *Šembera* vydal r. 1864. Základy dialektologie československé a j.

V čele současných filologů našich stojí professor Martin *Hattala*[1]) a prof. Jan *Kvíčala* (nar. r. 1834.), kterýž byl r. 1857. povolán ku řízení semináře filologického při universitě pražské.[2]) Kvíčala vyniká stejně jako učitel i jako učenec, jeho výklady tragiků Sofoklea a Euripida, jeho studia o Vergiliovi a j. vyznačují se přesností, důkladností a střízlivostí, jakož i dokonalou formou řadíce se ku nejčelnějším dílům těchto oborů klassické filologie. „Ano vědecký význam Kvíčalův pochopen a oceněn byl mnohem dříve a lépe v cizině, než ve vlastní jeho otčině" (Athenaeum.) Od r. 1873. vydává Jednota českých filologů redakcí Kvíčalovou a Gebauerovou *„Listy filologické a paedagogické"*.[3]) Kvíčalovou redakcí počala vycházeti Grégrova Bibliotéka klassiků řeckých a římských, obsahující drahně vzorných překladů čelných spisův literatur těchto.[4]) V naší době při českých středních školách působící učitelé jazyků klassických jsou po výtce Kvíčalovými žáky.[5])

Nejčelnějším žákem filologické školy Kvíčalovy byl zajisté záhy zesnulý prof. *Jindřich Niederle* (1840.—1875.), jehož překlady klassikův jsou vzorem takového překládání a jehož gramatika řeckého jazyka nad všecka podobná díla vyniká a *Edv. Novotný* (1833.—1876.)[6])

Filologickými studiemi vynikli Vácsl. *Zikmund* (1816.—73.) spisovatel Skladby (r. 1863.), a Grammatiky (1865.) jazyka českého a j.; Jan *Kosina* (nar. r. 1827.)[7]), L. *Geitler* (1847.—1885.),[8]) Jan

---

[1]) *Hattala* vydal r. 1853.: Zvukosloví jazyka staročeského i novočeského a slovanského, — Skladba jazyka českého, — Brus jazyka českého a j.

[2]) *Kvíčala* byl jmenován r. 1859. mimořádným, r. 1867. řádným professorem při universitě pražské.

[3]) Do Listů *filologických a paedagogických* mimo redaktory přispívali: Velišský, Novotný, Niederle, Fr. Lepař, Fr. Maixner, dr. Jos. Král, dr. Ed. Kastner, Kar. Neudörfel, dr. Jos. Novák, Jos. Riss, dr. Petr Durdík, Fr. Ot. Novotný a j.

[4]) Bibliotéky klassiků vyšlo 74 sešitů. R. 1885. počala vycházeti redakcí Kvíčalovou, Královou a Novákovou *Sbírka klassiků řeckých a římských v překladech českých.*

Před tím pořizovali překlady děl klassikův řeckých a římskych Jan *Nejedlý* (přel. První zpěv Iliady r. 1801.), Václav Svoboda Navarovský (přel. Elegie Tibullovy a Propercovy, některé ódy Horácovy), Norb. *Vaněk* (překládal Sallustia Krispa), Frant. *Šír* (překl. Marka Aurela), Šim. *Macháček* (překl. řeči Ciceronovy a j.), Jos. *Chmela* (překl. Aurelia Viktora, Lucia flora), Václ. *Svoboda* (překl. Demosthena), Jan *Vlček* (překl. Iliadu), *Sušil* (překl. Ovidia), *Čelakovský* (překl. Marciala), *Vrtátko* (překl. Aristotelovy Kathegorie) a j. Zvláštní zásluhy v oboru tomto si vydobyl *Vinařický* překladem Vergilia, prof. Fr. *Šohaj* (1816.—1878.) zdařilými překlady Sofoklea a j., a Václ. *Nebeský*, překladatel Aischyla, Plauta, Aristophana a j.

[5]) Na oslavu 25letého působení prof. Kvíčaly při vysokých školách pražských vydaly žáci jeho r. 1884. velký sborník prací filologických (224 str.).

[6]) *Novotný* upravil nové vydání Květovy Staročeské mluvnice, přeložil mistrně Demosthenovy řeči a j.

[7]) *Kosina* vydal: Hovory Olympské; společně s Fr. Bartošem Malou slovesnosť a j.

[8]) *Geitler* vydal: Poetické tradice Thraků a Bulharů, — Starobulharská fonologie (r. 1873.), — O slovanských kmenech na U (r. 1877.) a j.

Gebauer (nar. r. 1838.),[1]) nad jiné pilný prof. Fr. *Bartoš* (nar. 1833.)[2]), Dr. Bol. *Květ*, Jan K. *Klumpar*, Čeněk *Šercl* (narozen roku 1843.[3]), Jan Fr. *Jezbera*, dr. Jan *Jarník*[4]), Fr. *Vymazal* a j.

Primus *Sobotka* (nar. r. 1841.) vydal „Výklady prostonárodní z oboru jazykozpytu, bájesloví, psychologie národní“, — „Rostlinství a jeho význam v národních písních, pověstech slovanských“ a j. —

Lexikografie nalezla již v současníkovi Jungmannovu Frantovi *Šumavském* (1796.—1857.) pilného pěstitele.

Z novějších děl lexikografických vyniká gramatickofraseologický pětidílný Slovník, jejž Fr. *Kott* (nar. r. 1825.) od r. 1878. vydává.[5])

Drahocenný material ku Slovníku *technologickému* snesl Arnošt *Vysoký* (1823.—1872.) a j.

Ku zachování ryzosti a ku vytříbení jazyka českého vydali kromě České Matice[6]) a prof. Hattaly rozmanité *Brusy* prof. Vinc. *Prasek*, O. Mikeš, Jan Javůrek, Bačkovský a j.

---

[1]) ***Gebauer*** napsal: Příspěvek k historii českých samohlásek, — Příspěvky k historii českého pravopisu a výslovnosti staročeské, — Uvedení do mluvnice české, — Hláskosloví českého jazyka a j.

[2]) ***Bartoš*** vydal: znamenitý spis Skladba jazyka českého (r. 1878.), — Lid a národ (Mor. bibliot.), — Stručná nauka o tropech a figurách a Základové české metriky (1881.) a j. Epochální dílo jeho založené na mnoholetých studiích: ***Dialektologie moravská*** vydává Matice Moravská (I. díl. r. 1885.) S M. Blažkem vydal Bartoš Mluvnici jazyka českého.

[3]) ***Šercl*** vydal: Z oboru jazykozpytu I. díl, — Mluvnice jazyka ruského a j.

[4]) ***Jarník*** vydal: Příspěvky ku poznání nářečí albánských. — ***Vymazal*** vydal: Počátky slovanštiny a j.

[5]) Prvou českou fraseologii vydal Mat. *Sychra* (1776.—1830.). — ***Dobrovský*** vydal r. 1802. Německo-český Slovník, jehož II. díl byl Puchmajer pomocí Hankovou dokončil.— ***Franta Šumavský*** vydal v l. 1844.—46. Úplný německo-český Slovník,— Česko-německý Slovník r. 1851. a počal r. 1857. vydávati Slovník jazyka slovanského šesti hlavních nářečí. — ***Slovníky*** česko-německé a německo-české vydali: Jos. Rank (nar. r. 1833.), Konečný, dr. Jordán a j. Slovník polsko-český vydal Vilém ***Vočadlo;*** český a anglický dr. V. E. Mourek (vydal též Učebné listy jazyka anglického a j.), K. Jonáš. — Slovař rusko-český vydal ***Rank;*** Slovník francouzsko-český vydal r. 1863. dr. ***J. A. Gabriel;*** Slovník česko-francouzský Kašpar Fastr a j.; Slovník latinsko-český a německý vydal Václav Vojáček, Slovník latinsko-český Křížek, Slovník řecko-česko-německý vydal (roku 1853.) dr. Čupr, ***Frant. Lepař.*** Ant. ***Matzenauer*** vydal: Cizí slova ve slovanských řečech. Slovník pro čtenáře novin vydal r. 1849. ***Mat. Klácel;*** — Kapesní slovníček novinářský a konversační vydal v l. 1850.—51. Lud. z ***Rittersberků.*** — Slovník hospodářsko-technický vydal r. 1843. ***Fr. Špatný,*** kterýž počal vydávati také česko-německý a německo-český Slovník řemeslnický. — Německo-český slovník názvů zboží obchodního vydal r. 1864. ***Petr Kheil*** syn. — Slovník pharmakologický vydal lékárník ***Janoušek*** (1864.); Slovník lékařské terminologie vydal Spolek lékařů českých r. 1863.

[6]) Brus Českou Maticí r. 1877. vydaný, jest dílo zem. škol. inspekt. Svobody, professorů Gebauera, Hylmara, Patočky a řed. Ot. Slavíka a Tieftrunka. K II. vydání (1881.) přispěl také zem. šk. inspektor Kosina.

Fr. Vymazal vydal: Pravopisný slovník a zásady českého pravopisu.

IV.

Ačkoliv v naší literatuře naukové po výtce *dějiny* s největší zálibou a horlivostí se pěstují, přece musíme dosud toužiti na nemalý nedostatek dějepisných děl *všeobecných a specialných*, zvláště pak na zanedbávání dějin *kulturních*.

Prvý *Všeobecný dějepis* vydal prof. Jos. Fr. Smetana (1801. až 1861.), Matici (r. 1846.). Té doby vydává Just. *Prášek* Všeobecný dějepis občanský. Dějepis všeobecný, v jehož pořádání se Emler uvázal. byl zahájen Fr. *Šemberovými* Dějinami středověkými. J. M. *Kryštůfek* píše dějiny XIX. století. Matice Česká vydala Jos. Slav. *Tomíčka* (1806.—1866.) „Dobu prvního člověčenstva“ (r. 1846.) a „Děje anglické země“ (1849.); Fr. L. *Čelakovského* „Čtení o počátcích vzdělanosti a literatur národů slovanských“ (r. 1877.) a j.

Dějepis *slovanský* pěstovali Václav *Křížek* (nar. r. 1832.)[1]) Josef *Perwolf* (nar. r. 1841.), prof. Frant. *Kořínek* (1831.—74.).[2]) Lad. *Píč* se obírá po výtce studiemi dějin národů slovanských v Uhrách a j.

Dr. Konstantin *Jireček* sepsal důkladné Dějiny národa Bulharského a j.

O pěstování vzájemnosti národa našeho s ostatními národy slovanskými horlivě pečuje hlavně Edv. *Jelínek*, redaktor *Slovanského Sborníka* (založ. r. 1882.). —

Václav *Hanka* vydával r. 1824. „Dějiny české v kamenopisně vyvedených obrazích“ sjednocených umělců akademie pražské. Jan hr. *Harrach* vydal „Chronologický přehled dějin českých.“

Jos. *Kořán* (nar. r. 1838.) pokračuje od r. 1871. u vydávání *Českomoravské kroniky*, již roku 1862. Karel Vlad. *Zap* (1812.—1870.) byl vydávati počal. —

Důležitá specialná díla dějepisná vydali důkladný Karel *Tieftrunk*[3]), duchaplný ředitel Eman. *Tonner* (nar. r. 1829.)[4]), *Kalousek*, *Rezek*[5]), *Bílek* Dějiny konfiskací v Čechách (1846.),

---

[1]) **Křížek** vydal mimo jiné ***Dějiny*** národů slovanských v přehledu synchronistickém; — Z dějin starých Slovanů a j.

[2]) ***Perwolf*** vydal Idea vzájemnosti u národů slovanských a j. —

Kořínek vydal v Matici lidu Obraz světa slovanského a j.

[3]) ***Tieftrunk*** vydal: Odboj stavů českých proti Ferdinandovi I., — Dějiny Matice české, — Historie literatury české a j.

[4]) E. ***Tonner*** byl po drahná léta čelným spolupracovníkem nejpřednějších našich časopisů, redakcí jeho dospěl zvláště Světozor k velké dokonalosti. Samostatně vydal: Poláci a Češi (1863.), překlad Habernfeldova spisu Bellum bohemicum (1866.), v ***Matici lidu*** vyšel jeho výtečný překlad ***Balbínovy*** rozpravy na obranu jazyka slovanského, zvláště pak českého; — pak ***Vypravování dějin domácích.***

V rukopise chová překlad Stránského Respublica Bojema. V Ottových Čechách popsal znamenitě Hradčany a j.

[5]) ***Rezek*** vydal: Zvolení a korunování Ferdinanda I. za krále českého, — Paměti o bouři pražské r. 1524. a j.

dr. Jarosl. *Goll* (nar. r. 1846.)[1]), Aug. *Sedláček* (Ptolomaia zpráva o Čechách a zemích sousedních), *Řehák* (Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti a j.), Ferd. *Čenský* a Jos. *Thille* napsali „Česká válka 1618.—22.“, dr. Ant. *Gindely* [2]), Kar. *Tůma* (O boji národa amerického za samostatnosť a j.), Jos. *Svátek,* Josef *Braniš* a j. [3])

Frant. *Velišský* (1840.—1883.) sepsal *„Život Řekův a Římanův“*, dílo velké ceny vědecké.

Téměř veškeré naše belletristické a poučné časopisy, zvláště pak Časopis Musea, Vlčkova Osvěta, Květy, Světozor, Lumír, Zlatá Praha, Ruch a j. obírají se pilně studiemi historickými. Od roku 1883. rediguje s velkou pečlivostí dr. Rezek *Sborník historický.*[4]) Archaeologický sbor Musea počal vydávati r. 1852. v obou jazycích zemských *„Archaeologické listy“*, jež záhy zanikly. —

Orgánem r. 1866. založeného *českého spolku historického* jsou *Archaeologické památky*, jež za pečlivé redakce Kar. Vlad. *Zapa* (1854.—1863.), Ant. *Zoubka* (1864.—1865.), dr. *Kalouska* (1870.—1877.) a Jos. *Smolíka* (1878.—1884.) platně přispěly netoliko ku vývoji archaeologického výzkumu, místopisů a j., ale také ku povznešení *vědy archaeologické* v Čechách vůbec. Od r. 1885. rediguje *Památky* na slovo vzatý numismatik J. B. *Miltner.* Archaeologickými studiemi pilně se obírá *„Časopis musea olomúckého“*, jehož redaktor *J. Havelka* (zemřel 20. října 1886.) a dr. *Wankel* byli hlavními spolupracovníky. —

J. Eraz. *Vocel* položil základ archaeologie české. *„Pravěk“* jest zajisté skvělým pomníkem jeho mravenčí píle a práce.

O střízlivé, vědecké bádání archaeologické, založené na srovnávací archaeologii a na nejnovějších výzkumech vědeckých, velké zásluhy si vydobyl dlouholetý redaktor *Archaeologických Památek* prof. Jos. *Smolík* (nar. r. 1832.). Na důkladných archaeologických studiích založeny jsou monografie a různá pojednání konservatora Klimenta *Čermáka,* jež po výtce ve zprávách Čáslavské *Včely* uveřejňuje.

---

[1]) ***Goll*** sbírá po výtce prameny dějin Českých bratří, vydal: Vypsání o mistru Jeronýmovi z Prahy a Kroniku o Žižkovi (1878.), O Příbramově spise: O poslušenství starších a jednotě křesťanské (1872.), Zprávu o českých rukopisech ve Zhořelci (1878.), Současné zprávy o defenestraci pražské 1618. (1875.), Bratra Jana Blahoslava spisy historické (1877.) a j.

[2]) ***Gindely*** uveřejňuje svá díla po výtce řeči německou, česky vydal: Dějiny českého povstání r. 1618. a j.

[3]) ***Braniš*** napsal: O působení kláštera Sázavského na vývoj stavitelství a plastiky ve východních Čechách a j.

[4]) Roku 1881. založil J. Dobiáš ***Časopis historický,*** kterýž přestal r. 1882. vycházeti.

V ***Bibliotéce historické,*** již redigoval Václ. Zelený, byly vydány Macaulayovy Dějiny Anglicka (překl. Zelený) a Prescottovy Dějiny panování Filipa II. (překl. M. Tejřovský.)

Důkladná a zevrubná studia starého *místopisu* konali *Tomek*, jehož *Základy starého místopisu pražského* jsou toho druhu dílem jediným; Hermenegild *Jireček* („Vzdělání a osazení pomezního hvozdu českého“ a j.), *Kalousek*[1]), J. K. *Hraše* („Zemské stezky, strážnice a brány v Čechách“ a j.), *Zoubek* a j.[2]) Ferd. B. *Mikovec* vydal nákladem Kobrovým skvostně upravené „*Starožitnosti a památky země české*“ s obrazy Hellichovými a V. Kandlerovými, jichž druhý díl po Mikovcově smrti *Zap* byl r. 1863. dokončil.

Z novějších místopisných publikací zajisté vynikají *Sedláčkovy* „*Hrady, zámky a tvrze království Českého.*“ V monumentálním tomto díle jest snesen netoliko veleobsáhlý místopisný, ale také nad míru vzácný material pro dějiny kulturní. Drahocenné studie genealogické, heraldické a j. podnikl Ant. *Rybička* (vyd. O erbích, pečetěch a znacích stavu kněžského a j.).

Bibliotéka dějepisů místních dle soudních okresů A. N. *Vlasákem* vydávaná dospěla ku svazku XIII. Monografií místopisných co rok hojně přibývá.[3])

Studie *kulturně historické* uveřejňují veškeré čelné časopisy naše, zvláště pak Časopis Českého Musea, Osvěta, Květy, Zlatá Praha, Světozor, Ruch a j.

Monografie archaeologické a kulturně historické sepsali architekt Ant. *Baum*, důkladný znalec památek českého umění, konservator Fr. *Beneš*, prof. Jan *Havelka*, Ferd. J. *Lehner*, Ant. V. *Maloch*[4]), dr. *Wankel*, Zoubek, Řehák, řed. J. Zach, prof. J. Braniš, prof. F. Šafránek, Jos. Vávra a j. —

Jazykem českým počali v naší době díla *zeměpisná* vydávati Karel B. *Storch*, Karel *Amerling* a Karel Vlad. *Zap*. Zap vydal v l. 1846.—1850. prvý *Všeobecný zeměpis* nákladem Matice

---

[1]) *Kalousek* vydal pilně sestavenou Historickou mapu království českého (r. 1876.), kromě toho Tři historické mapy k dějinám českým. R. 1874. vydal: Nový důkaz, že v dávných Čechách se shodovaly dekanáty se župami a j.

[2]) *Zoubek* vydal důležitý spis: O *zakládání* měst v Čechách (1878.), — Kostelec nad Orlicí, — Hrad Potštýn a j.

[3]) *Tomek* vydal místopisná díla o Hradci Králové a o Polici nad Metují. Fr. *Jelínek* vydal Historie města Litomyšle (1838.—1845.) A. V. *Šembera* a dr. Herm. *Jireček* sepsali dějiny Vysokého Mýta, Šembera krom toho také vypsání Olomúce. Místopisná díla vydali: Ed. *Herold* (Malebné cesty po Praze a j.), Václ. *Royt*, Ant. Maloch, Jos. Vávra (Kolín), Jan *Nechríle* (Pardubice), Kar. *Navrátil* (Kostel a býv. klášter na hoře Karlově v Praze a j.), Petr M. Veselský (Kutná Hora, — Sedlec a j.), Řehák, Zach a Braniš (Kutná Hora), Aug. Sedláček (Čáslava, Říčany, Rychnov, Ml. Vožice) a j.), Prášek (Turnov), Jos. Lacina (Slané), J. Beran (Nová Paka), Zeiner (Ústí nad Orlicí) a j. Fr. *Skopalík* vydal Památky obce Záhlinic a j.

Mart. *Hruška* koná pilné studie v dějinách Plzně (vydal Knihu pamětí král. kraj. města Plzně od r. 775.—1870. a j.).

[4]) *Maloch* vydal: Slovo o předhistorických náspech v Čechách (1885.), — O založení hradu Přimdy r. 1121. (1856.) a j.

České v Malé encyklopaedii nauk.[1]) Z novějších zeměpisců naších vynikají dr. Jan *Palacký* (nar. r. 1830.), jehož *Všeobecný srovnávací dějepis vědecký* pohříchu dosud úplně není vydán[2]); dr. Frant. *Studnička* (nar. r. 1836.), jehož *Všeobecný zeměpis astronomický a mathematický* se vyrovná nejčelnějším podobným dílům literatur cizích a dr. Karel *Kořistka* (nar. r. 1825.), kterýž si získal největší zásluhy o vývoj *kartografie* české.[3])

Šafařík doplnil *Starožitnosti* zevrubným *Národopisem slovanským* s mapou světa slovanského.

Frant. *Palacký* vydal r. 1848. Popis všech míst v království Českém, Jan *Orth* a Frant. *Sládek* vydali r. 1863. zevrubný Topograficko-statistický slovník Čech a j. Dr. *Rieger* pomocí jiných spisovatelův vydal r. 1863. zevrubný země- a národopisný, historicko-statistický obraz „Čechy."[4]) Roku 1886. počal vycházeti redakcí J. *Režábka Zeměpisný Sborník* věnovaný vědě zeměpisné.

Ku rozhojnění české literatury zeměpisné zvláště přispěli dr. Antonín *Tille* (nar. r. 1835.), Jos. *Erben* (nar. 1830.), dr. Jaroslav *Vlach* (narozen r. 1852.), Jar. *Zdeněk* (nar. r. 1837.), dr. Kar. *Jung*, Frant. *Sobek*, *Cimrhanzl*, Ot. *Sadovský*[5]) a j.

---

[1]) ***Zap*** vydal: Popsání kr. hl. města Prahy (1835.), — Stručný zeměpis mocnářství Rakouského (1837.), — Průvodce po Praze (1848.), — Základové všeob. zeměpisu (1849.), — Zeměpis Čech, Moravy a Slezska (1849.), — Zeměpis mocnář. Rakouského s dějepisným přídavkem (1852.), — Historické a umělecké památky pražské (1864.) a j.

[2]) ***Palackého*** Všeobecného zeměpisu vydány jsou dosud toliko jednotlivé části: Spojené Obce Severoamerické, — Asie, — Japan, — Afrika, — Australie a j. Kromě toho vydal Palacký: Studie o vývinu rostlinného roucha zeměkoule (1881.) a j.

[3]) ***Atlanty*** a ***mapy*** vydali: Václ. ***Merklas*** (Atlas k přírodnímu zeměpisu r. 1843., — Malý zeměpisný atlas r. 1853., — Příruční atlas školní (za pomocí Zapa r. 1853., — Atlas starého světa r. 1853. a j.), — Václ. ***Zelený*** vydal r. 1854. Atlas školní; — Jos. Jireček upravil pro české školy Kozenův atlas, Jar. ***Zdeněk*** vzdělal Atlas Haardtův a j. — Mapu ***Evropy*** vydali V. Popelík a dr. Amerling r. 1851. a j. — Mapy ***zemí koruny české*** vydali prof. Studnička a j. — Mapy království ***českého*** vydali: J. Jireček, Merklas, J. E. Wagner (Národnostní mapa kr. českého a j.), Jan Erben, Gráf a j. Zeměpisný ústav vojenský vydává mapu král. českého v měř. 1 : 250.000, již vypracoval Ed. Perhold a jež náleží k nejdokonalejším publikacím tohoto ústavu.

Důkladnou národo- a místopisnou mapu ***Moravy*** vydal prof. Šembera. — Mapu okolí pražského vydal Merklas; prof. Krejčí a Helmhacker vydali r. 1879. Geologickou mapu okolí pražského.

[4]) Statistické a polohopisné popsání král. Českého počal r. 1845. vydávati Jos. Al. ***Dunder***, vyšel toliko kraj Plzeňský. Dunder vydal také r. 1822. Průvodce po Čechách, r. 1823. Zeměpis Čech a j. — Ed. ***Herold*** vydal Malebné cesty po Čechách. — Jos. ***Jireček*** vydal r. 1850. Národopisný přehled král. Českého.

[5]) ***Tille*** vydal důkladné učebnice zeměpisu a j. —

Vlach vydal ***Národopis*** (Mat. lidu 1881.), Pevnina Africká ve světle nejnovějších výzkumů a j. —

Jung vydal ***Australie*** a j.

Sobek vydal Všeobecný zeměpis.

Sadovský vydal Základové zeměpisu mathematického.

Prvá důležitější díla *cestopisná* novověké literatury české vydali Mil. Zdirad *Polák* (Popis cesty do Vlach r. 1820.) a Jan *Kollár* (Cestopis o Italii r. 1843. a j.).

Toto důležité odvětví naší literatury teprve v posledních letech bujně rozkvetlo. Cestopisy *Nerudovy*[1]), Svat. *Čechovy*[2]), *Štolbovy*[3]), Jos. *Wünschovy* (nar. r. 1842.)[4]), *Hellerovy*[5]), *Holečkovy*[6]), *Kořenského* a j. vyrovnají se zajisté i nejčelnějším cestopisům literatur cizích.

Velmi poutavě vylíčil dr. Frant. *Sláma* „Vlastenecké putování po *Slezsku*" v díle objemném.

Důkladné studie cestopisné ze slovanských zemí vydali Sv. *Čech*, *Toužimský*, Ed. *Jelínek*[7]) a j.

Skvostnou ozdobou naší literatury vůbec, literatury cestopisné pak zvláště, jsou zajisté nákladem Ottovým redakcí Šubertovou a A. Borového vydávané *Čechy*.[8])

České vydání skvostného díla Ebersova o *Egyptě* pořizuje dr. *Hostinský*. Prof. *Kolář* vydává bohatě illustrované dílo o *Rusi*; Otto *Pinkas* vydal s nemalým nákladem bohatě illustrovaný cestopis po Španělsku a j.

Šimáček vydává *Bibliotéku světových cestopisů*, v níž kromě jiné vyšlo Nordenskiöldovo dílo Plavba Vegy kolem Evropy (přel. Mourek) a j. *Urbánkova Cestopisná bibliotéka* záhy zanikla.

Ferd. *Schulz* rediguje illustrovanou Bibliotéku novell a cestopisů „*Z našich a cizích vlastí*". Krajinné, místní a historické obrazy „*Z českého jihu*" vydává Fr. A. *Šubert*.[9])

---

[1]) ***Neruda*** vydal: Pařížské obrázky (1864.), Různí lidé (1872.), Obrazy z ciziny (1872.) a j. Drahně cestopisných obrázků a studií obsaženo jest v jeho feuilletonech.

[2]) ***Čech*** napsal drahně cestopisných obrazů do Národ. Listů, Květů a j., vydal také sebrané tyto kresby a obrázky cestopisné: Kresby z cest (1884.), Několik obrázků moravských (1884.) a j.

[3]) ***Štolba*** vydal: Klepy z cest, — Za Oceánem, — Na skandinávském severu (illustroval V. Brechler) a j.

[4]) ***Wünsch*** vydal: ***Po souši a po moři*** a j., v Osvětě a j. bylo uveřejněno množství duchaplných jeho studií cestopisných.

[5]) ***Heller*** uveřejnil po výtce v Nár. Listech drahně studií z cest Rusí, zeměmi balkánskými a j. V Matici lidu vydal Život na Rusi (1868.) a Národové jižní Afriky (1869.).

[6]) Jos. ***Holeček*** vydal mimo četné kresby cestopisné v ***Národních Listech*** a j. uveřejněné: ***Černá Hora*** (Mat. lidu IX.), ***Černá Hora v míru*** a j.

[7]) ***Jelínek*** vydal: ***Polské paní a dívky.*** Nezabudky z knih, cest a ze života, — ***Črty litevské*** (Salonní bibl. sv. 43.), — ***Črty kozácké*** a j.

[8]) K tomuto velkolepému dílu přispěli dosud pracemi literárními Heyduk, Sv. Čech, Vrchlický, Šubert, Krásnohorská, Mokrý, Toužimský, Em. Tonner, J. V. Prášek, Václ. Řezníček, Jan Dunovský, Ed. Nerad, Jar. Vlach a t. d.

Illustracemi přispěli redaktor obrázkové části Ad. Liebscher, V. Brechler, B. Roubalík, J. Mařák, M. Aleš, Levý, Maudr, Koula, Kutina, B. Wachsmann, Ženíšek, Waldhauser, Havránek, E. K. Liška, Jennewein, Maixner, Stibral, Kořenský a j.

[9]) Praktického ***Průvodce po Praze*** a ***po Čechách*** vydal Řivnáč.

Cestovatelé čeští, zvláště Tadeáš *Haenke* (zemřel r. 1817.)[1], Bend. *Roezl* (nar. r. 1825.)[2], dr. *Holub* (nar. r. 1847.)[3], dr. *Stecker*, dr. *Feistmantel* (nar. r. 1848)[4], dr. *Czurda* (nar. r. 1844., zemř. r. 1885.), jakož i dr. Ant. *Frič*, dr. Jan *Krejčí* a j.[5]) prosluli ve světě vědeckém důkladnými po výtce přírodovědeckými, národopisnými a j. studiemi a výzkumy. —

Česká literatura *právnická* před založením vysokého učení českého toliko živořila.[6])

Mezi současnými právníky vůbec, mezi současnými spisovateli českými v oboru právnických věd pak zvláště, vyniká věhlasný učenec dr. Antonín *Randa* (nar. r. 1834.), jehož odborné spisy a studie také v cizině důstojně jsou oceňovány.[7])

Randa založil společně s dr. Jakubem *Škardou* a s dr. St. *Práchenským* „*Jednotu právnickou*", jejímž orgánem se stal od r. 1861. vydávaný odborný časopis „*Právník*" (nynější redaktoři dr. Pražák a dr. *Stupecký*).[8])

Právnická jednota valně přispěla ku vydávání odborných spisův právnických; bylyť její nákladem vydány: *Instituce Justinianovy*, — *Kniha Rožmberská*, — *Rybičkova* Pravidla, přísloví a povědění, vztahující se ke správě veřejné a obecné i k právu občanskému a trestnímu, — dr. Ant. *Pavlíčka* Žaloby z obohacení[9]); — dr. *Haněla* Vliv práva německého v Čechách,[10])

---

[1]) *Haenke* žil téměř 30 let za Oceanem; herbáře, jež našemu museu daroval, jsou chloubou tohoto ústavu. Mimo jiné nalezl prvý vznešenou Viktorii královskou (Victoria regia), jiř do Evropy r. 1849. přenesl přítel jeho Benedikt Roezl.

[2]) *Roezl* nalezl na sta nových druhů orchideí, jichž se nyní asi 10.000 (r. 1813. 115., r. 1848. 3500) druhů pěstuje, v odborných kruzích byl »lovcem orchideí« zván. Mimo to převezl Roezl do Evropy statisíce kalifornských lilií, sta druhů nových semen stromoví jehličnatého a j. Ačkoliv »chodil pouze do školy, v níž se toliko česky učilo«, přec náleží k nejslavnějším zahradníkům našeho věku.

[3]) Cestopisné dílo Holubovo »*Sedm let v jižní Africe*« (vydáno 1880.—81.) a j., vydáno ve všech čelných jazycích evropských, obecnou vzbudilo pozornosť.

[4]) *Feistmantel* vydal: Osm let ve Východní Indii (1884.) a j.

[5]) *Frič* vydal Popis cesty do Londýna r. 1861. a j. *Krejčí* zevrubně popsal své cesty Německem, Francií, Švýcarskem a j. se zvláštním zřetelem ku poměrům školským v těchto zemích.

[6]) Prvé pozoruhodnější dílo v oboru tomto vydal dr. Ant. *Pavlovský* roku 1801.: Výklady přirozeného práva. *Chmelenský* a dr. Ant. *Štrobach* (1814.—56.) uveřejnili některá pojednání právnická v Časopise Musea. Jos. *Frič* se *Štrobachem* přeložili Řád obecní, soudní a konkursní; *Erben* překládal Řád civilní a trestní, se *Šafaříkem* sebral juridicko-politickou terminologii českou a t. d.

[7]) Hlavní dílo *Randovo Právo vlastnické* (I. díl. vyd. r. 1871., II. roku 1874.) činí toliko část velkého díla *Systemu rakouského práva soukromého*. Kromě toho vydal Randa: Soukromé obchodní právo rakouské, — O závazcích k náhradě škody z činů nedovolených, — Úvaha o vládní osnově akciového zákona a j.

[8]) Do »*Právníka*« mimo jiné přispívali: Matěj Havelka (nar. 1809.), Randa, Erben, Fáček, Jičínský, Tom. Černý, Pavlíček, Haněl, Laurin, Mezník, Mattuš, Toman, Kučera, Ott, Škarda, Jarom. Čelakovský, Talíř, Bürgel, Herrmann, Preissler, Stupecký, Pražák a j. Časopis tento byl vydáván r. 1885. o 750 výtiscích.

[9]) *Pavlíček* vydal: Směnka a chek v evropském zákonodárství.

[10]) *Haněl* vydal: Věno v právu slovanském, — Obecná poruka v právu slovanském, — Říšské i právní dějiny německé a j.

dr. *Laurina* O bezženství duchovním, — *Brikcího z Licska* Městská práva, — *Hellerovy* Příspěvky k nauce o narovnání, — *Laurinův* Spis o moci zákonodárné a soudní v příčině manželství dle katolického církevního práva, — *Arndtsovy* Pandekty, jež překládaji Rud. Vyšín, Jos. Trakal a Trümmel.

Po hříchu také jednota tato nenalezá v kruzích našich právníků podpory horlivé a vydatné.[1])

Prameny dějin práva českého a slovanského kromě již uvedených badatelův snášeli bratří *Jirečkové*[2]), *Rybička*, *Vocel* (Staročeské právo dědické a j.), *Kalousek* (Státní právo české a j.) a j.

Monografie různých věd právnických napsali prof. Al. *Zucker* (Apris i loial enquête), prof. *Ott*[3]), dr. Jos. *Trakal*[4]), dr. *Jičínský* (Právo vodní, — Vývin českého právnictví) a j.

Zájmům *samosprávy* jest věnován *Samosprávný Obzor* (zal. r. 1879., red. Karel Čížek)[5]) a r. 1886. založené *Listy veřejné správy* (red. Fr. L. *Popelka.)*[6])

Ve věcech samosprávných jsou na slovo brani František *Schwarz*[7]), dr. Jak. *Škarda*[8]), dr. *Reichert*, Rud. *Wunš* a j.

Také dr. *Rieger* (nar. r. 1818.) a dr. *Trojan* (nar. r. 1854.) napsali důkladná pojednání a monografie o důležitých otázkách samosprávy.

---

[1]) *Právnická Jednota* čítala koncem r. 1885. 329 členův, r. 1885. přijala 2449 zl. 29 kr. (příspěvky členů 1297 zl. 58 kr., výtěžek z časopisu »Právník« 673 zl. 23 kr., výtěžek z knih Jednotou vydávaných 250 zl. 81 kr., úroky z peněz uložených 227 zl. 64 kr.), vydala 2046 zl. 17 kr. (na časopis »Právník« 900 zl., příspěvek nadaci Jonákově 100 zl., honorář překladatelům Pandekt 486 zl., za tisk I. díla Pandekt 314 zl. 32 kr. atd.). Koncem r. 1885. zbývalo jmění Jednoty 6261 zl. 31 kr. a sklad knih Jednotou vydaných na 3540 zl. 82$^1/_2$ kr. oceněný.

V týdenních schůzích Jednoty odbývají se odborné přednášky i rozhovory a pře. Knihovna Jednoty čítala koncem r. 1885. 1332 děl. Starostou Jednoty jest dvor. rada ryt. Matěj Havelka.

[2]) Dr. Herm. *Jireček* vydal: *O soudech župních*, — *Slovanské právo v Čechách* a na Moravě od nejstarších dob až do století XIV.; — *Codex juris bohemici* (nejstarší paměti práva českého, díl druhý jest společná práce s Josefem Jirečkem); — Justiniana ciesaře ustanovenie a naučenie, Svod zákonův slovanských a j.

[3]) *Ott* vydal: Působení práva církevního na rozvoj řízení soudního vůbec a v zemích českých zvláště.

[4]) *Trakal* vydal: Hlavní směry novější právní a státní filosofie.

[5]) *Čížek* vydal: Trestní právo policejní, — O povinnosti obcí ku vybírání a odvádění c. k. daní a j.

[6]) *Popelka* vydal: Okresní záložny hospodářské, — Osvobození od placení mýta. —

[7]) *Schwarz* vydal zevrubný a důkladný Výklad zákona obecního, jenž záhy byl po druhé vydán, — Na obranu obecní samosprávy v království Českém a j.

[8]) *Škarda* vydával »Sbírku zákonů rakouských (1863.—64), — r. 1865. vydal Výklad zákonů pro král. české o záložnách hospodářských a j. Kromě toho vydal r. 1862. II. s. právnickou část Vočadlova »Českého právníka« (I. praktickou část vydal Jan Vočadlo r. 1860.).

Dr. *Rieger* vydal Rukověť okresních zastupitelstev a j., dr. *Trojan* vydal Pojednání o sýpkách obecných a fondech peněžných a j.

Dr. *Rieger* vyniká nad své současníky téměř *padesátiletou* význačnou a směrodatnou činností svou *politickou.*

Z jeho péra vyšly téměř veškerá důležitá osvědčení a deklarace, jež od let čtyřicátých sbory poslanců̊v českých učinily a vydaly, kromě toho přispíval drahná léta pracemi svými do různých časopisů̊v politických, zvláště pak do Slovníku naučného.

Riegrovy sebrané řeči jsou obsaženy v *Politické bibliotéce,* jiř vydává *Klub český.*[1])

Klub český vydává také redakcí A. Srba „Prostonárodní spisy politické.“

Sbírka proslulých politických spisův všech národů a časů zanikla nedostatkem odběratelův po vydání překladu Rousseauovy *Smlouvy společenské* a Marchiavelliova *Knížete.*

Epištoly svobody, obsahující různá menší pojednání o časových otázkách politických a j., dospěly redakcí F. *Oleškeviče* ku sešitu 28.

Vynikajícím, původním dílem v tomto oboru jest zajisté dra. Karla *Sladkovského:* „Výklad voleb zástupců dle práva a spravedlnosti.“ Nejskvělejším památníkem tohoto slavného tribuna jsou sebrané *jeho řeči,* jimiž elektrisoval lid český o slavnostech národních.

Dr. *Mattuš* (nar. r. 1836,) vydal mimo jiné: „Několik myšlének o českém státu“, a „Historické právo a národnosť co základové státního zřízení říše Rakouské.“

Sebrané přednášky Josefa *Baráka* vydali dr. Podlipský a Václav Řezníček.

Nedostatky politické literatury naší na ten čas nahražuje *časopisectvo politické,* jehož zakladatelem a dosud nejslavnějším a nejpopulárnějším zástupcem zajisté jest nezapomenutelný *Karel Havlíček Borovský* (1821.—1856.).[2])

Jako literatura politická tak i literatura *národohospodářská,* jiř po výtce dr. *Rieger* již se v létech čtyřicátých horlivě ujímati

---

[1]) ***V Politické bibliotéce české*** kromě toho dosud vyšla následující díla: J. ***Malého:*** Naše znovuzrození (VI. části), dr. J. ***Palackého*** O samosprávě anglické a dr. Jindř. ***Šolce*** Národnosť a význam její v životě veřejném. Příště mají býti v této bibliotéce vydány: ***Bernatova*** Statistika království českého, ***Bráfovo*** Národní hospodářství, ***Hejrovského*** Právnická encyklopaedie; ***Riegrovo*** dílo O mezinárodním právu, ***Kaizlův*** spis O socialní otázce a j.

[2]) Z českých ***politických*** journalistův zvláště vynikli: dr. Kar. Sladkovský, Vinc. Vávra, J. Skrejšovský, prof. Kořínek, dr. Jul. Grégr, prof. Zeithammer, Ferd. Schulz, dr. Fr. Věnc. Jeřábek, Frant. Šimáček, Jos. Barák, G. Eim, Karel Tůma, dr. Heller, J. Kořán, dr. Ryba, dr. Hubáček, Špindler, A. Srb a j.; na ***Moravě:*** Fr. Jar. Kubíček a j.; ve ***Slezsku:*** Jan Zacpal, Rud. Hill. — ***Havlíčkovy*** spisy: »***Epištoly Kutnohorské***« a »***Duch Národních Novin***« byly r. 1863. opětně zapovězeny.

počal[1]), nevyhovuje dosud ani nejnaléhavějším potřebám našeho národa.

V naší době vědy národohospodářské horlivě pěstují dr. Alb. *Bráf* (Almužna a mzda, — Dvě nutné opravy a j.), dr. J. *Kaizl* (Národní hospodářství), dr. *Kožaný*, *Fořt*, dr. Max. *Wellner*, dr. Fr. *Chleborád* (Boj o majetek a j.). Zájmům národohospodářským jsou věnovány časopisy *Českomoravský Národní Hospodář* (založen r. 1881., red. dr. Jan Sovadina), *Český Lloyd* (zal. r. 1885.) a j.

Pravidelné zprávy *statistické* vydává toliko *statistická kancelář obce pražské* redakcí Jos. *Erbena* (od r. 1883.) a *výbor pro statistiku polního a lesního hospodářství při zemědělské radě pro království České.* Také některá okresní zastupitelstva, jako smíchovské a j. podnikla vydání zevrubné statistiky okresní, avšak důkladné a zevrubné statistiky zemí koruny české, jež by byla základem příštích pozorování a výzkumů statistických, dosud těžce postrádáme.

Pracemi statistickými se zabývali Václav Křížek, J. Lepař. Ot. Zeithammer a j.

Nauky *obchodní* nalezly činných pěstitelů v řed. Antonínu *Skřivanovi* (nar. r. 1818.)[2]), Kar. Pet. *Kheilovi* (nar. 1843.)[3]), v řed. Quid. *Teisslerovi*[4]) a j. Sbor professorů při obchodní akademii v Chrudimi počal r. 1886. vydávati *Nauky obchodní.* [5])

V.

Mezi českými spisovateli *bohosloveckými* nad jiné vyniká učenec dr. *František Sušil*, jenž byl pořídil důkladností a přesností vynikající překlad i podrobný výklad *Nového zákona* dle nejčelnějších vydání řeckých a j. [6])

---

[1]) Dr. *Rieger* vydal: O statcích a pracích nehmotných a jich významu i postavení v národním hospodářství (1850.); — r. 1853. vydal překlad Drozova Politického hospodářství; — r. 1860. Promysl a postup výroby jeho; a j.

[2]) *Skřivan* vydal: Nauku o slohu kupeckých listů (1849.); — Počtářství pro život obecný (I. 1850., II. 1851.); — Český obchodník (I. a II. r. 1851.): — Peníze, míry a váhy (1858.); — založil *Kupeckou bibliotéku*, v níž vyšly Nauka o kupeckém účetnictví (1864.), — Nauka o kupeckém slohu (1866.) a j.

[3]) *Kheil* ml. vydal: Německo-český Slovník názvů zboží kupeckého (1864.) *Kupecká arithmetika;* — *Českoněmecká obchodní korrespondence* a j. Roku 1886. vydal překlad E. Laveleye-ovy Politické ekonomie a j.

[4]) *Teissler* vydal: *Světový obchod cukrem* (r. 1884.); — *Účetnictví pro pokračovací školy* (1885.); — Účetnictví jednoduché a složité (1886.).

[5]) Této sbírky prvý díl (Teisslerovo účetnictví) byl vydán r. 1886. Následující díly budou obsahovati: Českoněmecká korrespondence obchodní (J. Ctibor a L. Hubáček); Kupecká arithmetika (J. Ctibor); — Zeměpis obchodní (V. Vyhnálek); — Nauka o zboží (J. Václavíček): — Národohospodářská arithmetika (J. Koloušek); — Francouzská gramatika pro obchodníky (J. Hubáček); — Návod ku krasopisu obchodnímu (Fr. Votruba.)

[6]) Písma svatá kromě toho překládali a nově vydávali Fortunat *Durich* (1735.—1802.), Faustin *Procházka* (1749.—1809.), Frant. *Novotný* (1768.—1826.),

Poměrně bohata jest naše *literatura* kázání. Drahně kázání vydali Ant. *Puchmajer*, Josef *Rautenkranc*, Matěj *Sychra*, Fr. *Sláma*, Antonín *Marek*, *Jirsík*, *Hnojek*, Frant. *Daneš*, *Ehrenberger*, *Černohouz*, *Ježek* a j.

Časopis *Posvátná kazatelna* (založ. r. 1860.) rediguje Beneš M. *Kulda*; *Bibliotéku nejslovutnějších kazatelů českých starší doby* počal r. 1885. vydávati Hyn. *Bečák*. „Bibliotéku kazatelskou" vydával v l. 1852.—1861. dr. *Bílý*. Kromě toho vydává Tom. *Novák*: *Knihovnu kazatelskou* a j.

Osnovy, výklady a řeči duchovní vydal Boh. Fr. *Hakl*.

Dějiny církevní psali *Bílý* (Děje katol. církve vyd. v l. 1847. až 1854., — Děje ss. ap. Cyrilla a Methoděje vyd. r. 1862. a j.), Jan *Drozd*, dr. Kl. *Borový* a j.

Patristickou encyklopaedii vydal Antonín *Řehák* (1809.—51.), Biblickou encyklopaedii sepsal dr. Innocenc *Frencl* (1818.—62.). [1])

Vydání velké *encyklopaedie věd theologických* ujímá se vědecký odbor *Křesťanské akademie*, jež byla ku pěstování věd a umění v duchu křesťanském r. 1875. po výtce přispěním sv. Václavské záložny v Praze založena. [2])

Orgánem vědeckého odboru křesťanské akademie jest *Časopis katolického duchovenstva* (red. dr. Kl. Borový.) Důležitý orgán českého kněžstva „*Blahověsť*" redigoval v l. 1847.—1859. Václ. *Štulc*, od r. 1862. vychází redakcí kanovníka Fr. Srdínka. [3])

Ku rozkvětu literatury bohoslovecké valně přispívají *Dědictví Svatováclavské*, *Svatojanské*, *Cyrilo-Methodějské*, jakož i *Dědictví sv. Prokopa*, o nichž níže zevrubněji promluvíme. —

Prvou rozpravu *filosofickou* jazykem českým uveřejnil Vinc. *Zahradník* r. 1818. v *Hlasateli*. Po tom počali filosofickými pracemi do *Kroku* a do *Časopisu českého Musea* přispívati Jan *Purkyně*, Fr. *Palacký* a Frant. *Šír*.

Jan **Krbec** (1791.—1857.), Fr. **Bezděka** (1798.—1864.), kterýž pořídil vydání písem svatých dle biblí Králické s vyobrazeními Josefa Manesa a j., dr. Jan Bílý a j. Otto vydává ***Doreovu*** bibli s textem V. Štulcem a dr. Ant. Lenzem revidovaným, jakož i s textem českobratrským.

[1]) ***Borový*** vydal v Historické bibliotéce ***Jednání a dopisy konsistoře katolické a utrakvistické***. — ***Frencl*** vydal: r. 1852. Liturgiku, — r. 1853. Biblický dějepis, — r. 1854. Biblickou encyklopaedii, — v l. 1854.—57. Postillu a j.

[2]) Křesťanská akademie čítala při svém konstituování 280, koncem prvého roku 2313, roku 1884. 1306 (33 zakládajících, 118 činných, 1155 přispívajících) členův. Příjmy akademie obnášely roku 1875. (od 15. srpna do 31. prosince) 7455 zl. 4 kr. (vydání 1132 zl. 15 kr.), r. 1876. 10.905 zl. 56 kr. a 400 zl. v cenných papírech (vyd. 7349 zl. 46 kr.), r. 1884. 3727 zl. 54 kr. a 500 zlatých v cenných papírech (vyd. 2675 zl. 50 kr.), koncem roku 1884. zbývalo 1052 zl. 4 kr. a 500 zl. v cenných papírech. Roku 1885. obnášely příjmy akademie 3351 zl. 96 kr. a 500 zl. v cenných papírech, vydání 2846 zl. 99 kr., r. 1885. čítala 1256 (34 zakládajících, 123 činných a 1099 přispívajících) členův.

Knihovna akademie již r. 1875. čítala 1750 svazků, knih a jest stále vzácnými dary a koupěmi rozmnožována a doplňována.

[3]) ***Časopis pro katol. duchovenstvo*** vycházel od r. 1828. a zanikl r. 1852. — V l. 1860.—1863. redigoval ***Časopis katol. duchovenstva*** Kar. Vinařický.

Prvé větši samostatné dilo filosofické *Logiku*, později také *Metafysiku* sepsal Ant. *Marek* (1785.—1877.).[1])

Karel *Hyna* (1802.—1881.), přeložil Dušeslovi zkušebné (vydáno r. 1844.), Jos. *Černý* (1785.—1834.) přeložil Mendelsohnova Faedona. Úvod k metafysice *Mostek* vydal *Matouš Klácel* (1808. až 1882.) r. 1842.[2])

Kromě toho vynikli filosofickými pracemi Dr. H. *Hanuš* (1812.—1869.)[3]), Karel *Štorch* (1812.—1868.), dr. Fr. *Čupr* (1821. až 1882.)[4]), Jos. *Wenzig*[5]) a j.

Veliké naděje vzbudil svými prvotinami záhy zesnulý český filosof *Josef Dastich* (1835.—1870.), jenž nalezl záhy také za hranicemi skvělého uznání.[6])

Ze současniků v oboru tomto nejúčinněji pracují věhlasný paedagog prof. dr. Gust. *Lindner* (nar. r. 1828.)[7]), prof. dr. Josef *Durdík* (nar. r. 1837.)[8]), Tom. *Massaryk* a j.[9])

Fr. Lad. *Čelakovský* vydal r. 1851. „Mudrosloví národa slovanského v příslovích.“ — Spolek „Slavie“ vydala sbírku prostonárodních *Koled*[10]) a j.

Zvelebováním českého školství dostalo se zvláště literatuře *paedagogické* velké podpory a posily.[11])

---

[1]) *Markova* »Základní filosofie, logika a metafysika« byla vydána Matici českou r. 1844.

[2]) *Klácel* vydal nákladem Matice r. 1847. Dobrovědu, kromě toho napsal r. 1842. »O citu a rozumu« a drahně článků filosofických do Časop. Musea a j.

[3]) Dr. *Hanuš* sepsal: Nástin duševědy (1849.), — Nástin logiky (1850.), — Rozbor filosofie Tomáše ze Štítného (1852.), — Bibliotéka slovanského příslovnictví (1853.), — Život a působení Fr. L. Čelakovského (1855.), — Procházky po oboře mluvozpytu a starožitnosti slovanských (1856.), — Bájeslovný kalendář (1860.), — O methodickém výkladu pověstí slovanských (1862.), — Malý výbor ze staročeské literatury XIV. a XVII. věku (1863.), — Nástin slohovědy (1864.), — Děva, zlatovlasá bohyně pohanských Slovanů a j.

[4]) *Čuprovo* dílo nejčelnější jest: Učení staroindické (4 svazky.)

[5]) *Wenzig* vydal: »Toma ze Štítného a spis jeho o andělích a lidech,« — »Toma ze Štítného vůbec a jeho myšlénky o bohu.« —

[6]) *Dastich* vydal Základy praktické filosofie (1163.), Logiku a Psychologii (1867.), Filosofickou propedeutiku. Do Kroku, jehož byl spoluredaktorem, do Časop. Česk. Musea a do Živy napsal drahně filosofických rozprav, studií a j.

[7]) *Lindner* řídí při české universitě paedagogický seminář, jehož sborník vydává zvláštní redakční komitét; vydal: Učebnice psychologie zkušebné (1881.), Všeobecné vychovatelství (II. vyd. 1882.) a j.

[8]) *Durdíkova* čelná díla: Psychologie pro školy, — Dějepisný nástin filosofie novověké, — Poetika, jakožto aesthetika umění básnického, — Karakter, — O letorách, — Leibnitzova monadologie a j.

[9]) *Massaryk* vydal: Počet pravděpodobnosti a Humova skepse.

[10]) Národní báchorky a pověsti sebrali a tiskem vydali Božena *Němcová* (vyd. r. 1845. a r. 1858), Václ. *Krolmus* (Staročeské pověsti, zpěvy, hry, obyčeje, slavnosti a nápěvy s ohledem na bájesloví slovanské, 13 sv. v l. 1845.—1851.), — Fr. L. *Popelka*, *Pospíšil*, Fr. M. *Vrána* (Moravské národní pohádky a pověsti), Fr. *Bayer* a j.

[11]) Zakladatelé novověké české literatury paedagogické: Jos. *Rautenkranc*, (1776.—1817.), Matěj *Sychra* (1776.—1830.), Jos. L. *Ziegler* (1782.—1846.), Jan *Javornický* (1785.—1847.), Vinc. *Zahradník*, Frant. *Sláma*, Aleš *Pařízek* (1748.

Paedagogické časopisy české velice se rozmnožily a rozšířily.[1])

Bibliotéky učitelské, r. 1861. založené, byly vydány toliko *dva* svazky: *Zvonařovy* Základy harmonie a dra. Ant. *Majerova* Fysika (r. 1862.).

Urbánkova Bibliotéka paedagogická čítá již přes CXX sešitů. — Frant. *Bayer* vydává Bibliotéku paedagogických klassikův českých a cizích[2]), — Konst. *Vìták* vydává Archiv přednášek a řečí učitelských a j.

Redakcí Fr. J. Zoubka, dr. P. Durdika, prof. Hylmara a j. vychází *Encyklopedie paedagogická*. Sbírku spisů methodicko-didaktických „*Sborník učitelský*“ počali vydávati r. 1885. Josef Král, Tom. Ronek a Jos. Růžička.

Mezi paedagogickými spisovateli českými vynikají Josef a Štěpán *Bačkora*[3]), V. *Bíba*[4]), Karel *Vinařický*, Fr. Boh. *Květ* (Prostonárodní nauka o vychování), Jan Kar. *Škoda* (Katechetika), F. *Šimek* (Vychovatelství), *Lindner* (Všeobecné vychovatelství), Jan *Lepař* (O methodách učebných, Obecná paedagogika), Frant. *Kalina* (Obrázky z dějin vychovatelství), Žofie *Podlipská* (Zlomky zkušenosti v sebevychování, Příklady z oboru vychovatelského, Spisy staré vychovatelky), Honorata z Wišniowských *Zapová* (Nezabudky), Tomáš *Vorbes* (Didaktika) a j.

---

až 1822.), Jan *Filcik* (1785.—1837.), Michael *Patrčka* (1778.—1838.), Jan Vlastimil *Svoboda* (1803.—1848.) a j.

[1]) *Ziegler* vydával *Přítel mládeže* (1823.—35. a 1838.—46.) a *Věrného raditele; Posel z Budče* vycházel v l. 1848.—1852., byl r. 1870. opětně založen a od té doby vychází; Fr. J. *Řezáč* založil r. 1863. *Národní školu; Havelec* vydával v l. 1852.—54. »*Školu*«; r. 1855. počal vydávati *Řezáč* dosud vycházející časop. *Škola a život*. Kromě toho byl vydáván *Sborník* (1857.—63.), Zábavník učitelský (1861.—62.). Roku 1869. byla založena dosud vycházející *Beseda Učitelská*. *Školník* vycházel v l. 1852.—78., *Věstník* v l. 1864.—70., *Slovanský paedagog* 1872.—74., *Škola a Obec* r. 1878., *Česká Škola* vychází od r. 1879. Dr. Lindnerem založené *Paedagogium* od r. 1879., *Učitelské Noviny* od r. 1882., *Pěstoun* od r. 1882., *Časopis učitelek* od r. 1885. Na *Moravě*: vychází *Učitelské listy* od r. 1867., *Komenský* od r. 1873., od r. 1880. *Národ a škola*. Učitelská jednota Hrabyňsko-Opavská ujímá se založení českého listu učitelského ve Slezsku. Přehledný seznam v časopisech paedagogických uveřejněných prací snesl Steinich ve svém *Obzoru*.

[2]) Hlavním spolupracovníkem Bayerovým byl prof. J. *Havelka*. I.—III. sv. obsahují spisy dr. G. Lindnera. Nyní vychází Feuchterslebenova Diaetetika duše (přel. dr. Ant. Krecar). Bayer redigoval r. 1885. Jubilejní almanach českého učitelstva na Moravě a ve Slezsku.

[3]) Josef a Štěpán *Bačkora* počali již r. 1845. vydávati Bibliotéku učitelskou. — Josef *Bačkora* vydal: Malý gratulant (1845.), — Návodná průprava k mluvnici (1850.), — Počátky ve čtení (1848.—1850.), — Praktické navedení k hláskování (1854.) a j. — *Štěpán Bačkora* vydal: Čítánka (1848.), — Báchorky (1850.), — Malý kejklíř (1850.), — Popsání nebes (1851.), — Zahrada Budečská (1853.—60.) — Zpěvník pro mládež (1858.—60.) a j.

[4]) *Bíba* vydal Malého čtenáře cvičení (1848.), — Theoreticko-praktické, navedení k písemnostem (1848.), — Cvičení slohová (1857.—58.) a j.

Reformování škol se ujímali Fr. Čupr, Purkyně, Wenzig, Kořistka (O jednotných školách středních) a j.

V *„Pamětech škol středních,“* jež vydal Fr. Dvorský, obsažen jest bohatý material ku dějinám českého školství, jichž taktéž dosud postrádáme.

V novější době také literatura učebných kněh českých valně se rozmnožila.[1] —

Mathematické spisy počali vydávati Stanislav *Vydra* (1741. až 1804.), vydal „Počátkové arithmetiky“, obsahující také algebru a logarithmy (vydání r. 1806. pořídil L. Jandera), Vojtěch *Sedláček* (1785.—1836.) a Josef *Smetana* (1801.—1861.). Mathematické literatuře naší dostalo se největšího posilnění zřízením české polytechniky, jakož i založením *Jednoty českých mathematikův.*

Professor české polytechniky Rud. *Skuherský* (1828.—1863.) byl zvláště v deskriptivní geometrii odborníkem také v cizině na slovo braným; prof. mathematiky Gustav *Skřivan* (1831.—1866.) pohříchu v plné síle a při nejplodnější práci zemřel.[2])

Současných českých mathematikův Nestor Václav *Šimerka* (nar. r. 1819.) dosud pilně podniká odborná studia.[3])

Díly trvalé ceny naši literaturu mathematickou obohatili dr. Fr. *Studnička*[4]), prof. dr. Emil *Weyr* (nar. r. 1848.) a dr. Edv. *Weyr* (nar. r. 1852.)[5]), prof. Fr. *Tilšer* (nar. r. 1825.)[6]), prof. Jos. *Šolín*, prof. Jos. *Smolík* (nar. r. 1832.)[7]), prof. Fr. *Hromádko* (nar. r. 1831.), Martin *Pokorný*[8]), V. *Jung*[9]), Dom.

[1]) Také c. k. normální sklad školních knih pilněji si počíná všímati potřeb *slovanských* škol obecných. V tomto skladu bylo vydáno r. 1847. 56 knih německých a 52 knih v jiných jazycích; r. 1860. obsahoval již seznam tohoto skladu 90 německých a 333 předmětů v 10 jiných jazycích. Slovanských knih školních a j. od těch dob v normálním skladu stále přibývá. —

Paedagogické rozhledy po literatuře české vydávají A. Frumar a J. Klika.

[2]) *Skřivan* vydal: *K theorii bezkonečných řad* (1862.); — *Základové analytické geometrie v rovině* (1864.); — *Přednášky o algebraické analysi* (1865.) a j.

[3]) *Šimerka* vydal mimo jiné o sobě: Příspěvky k neurčité analytice, — Algebru, — Přídavek k algebře, — Síla přesvědčení.

[4]) *Studničkova* díla jsou: Vyšší mathematika v ulohách, — O determinantech, — Základové vyšší mathematiky (tři díly), — Základové sférické trigonometrie, — Algebra pro vyšší třídy středních škol, — Všeobecné tvarosloví algebraické, — O počtu variačním, — Kapesní tabulky logarithmické a j.

[5]) Bratří *Weyrové* vydali společně Základy vyšší geometrie. Edvard *Weyr* vydal společně s V. *Řehořovským* Základy vyšší algebry.

[6]) *Tilšer* vydává *Soustavu deskriptivní geometrie*, — *Kritické úvahy* k úvodu do základu deskriptivní geometrie a j.

[7]) *Smolík* vydal: Mathematikové v Čechách od založení university pražské, — Početní knihu pro nižší gymnasium, — *Rovnice prvního a druhého stupně*, — Jan Marek Murci a jeho spisy a j.

[8]) *Pokorný* vydal: *Determinanty a vyšší rovnice* (1865.), přeložil Baltzerovy *Základy mathematiky* (r. 1874.) a j. Různé úvahy uveřejnil v *Osvětě* a j., četnými články přispěl do *Slovníka Naučného* a j.

[9]) *Jung* vydal: Analytická odvození skládání vět stereografického promítání ploch druhého stupně vůbec a plochy kulové zvlášť, — Několik studií o plochách točných a j.

Ryšavý, dr. K. *Zahradník*, K. *Kruis*, Fr. *Šanda*, Fr. *Machovec*, J. *Vaněček*, Ant. *Barborka*[1]) a j.

Jednota českých mathematikův (založena r. 1862.) vydala v l. 1870., 1871. a 1872. redakcí dr. M. Neumanna *Zprávy* a vydává od r. 1872. *Časopis pro pěstování mathematiky a fysiky, jediný* toho druhu v říši Rakouské vycházející odborný orgán. V časopise tom hledí vydavatelé netoliko ku pěstování vědy, ale také ku praktickým potřebám škol. [2])

Kromě toho vydávala jednota také *Archiv mathematiky a fysiky* (red. dr. Emil Veyr, po něm jeho bratr dr. Eduard Veyr a dr. Aug. Seydler), věnovaný toliko vědě mathematické.

Přírodovědecká bádání v Čechách byla od dob věhlasného současníka zakladatelův věd přírodních *Cuvier-a*, *Humboldt-a* a j., hr. *Kašpara Šternberka* po všecky časy horlivě pěstována.

Již na úsvitě našeho probuzení počal věhlasný přírodozpytec dr. Jan Svatopluk *Presl* (1791.—1849.)[3]) pěstovati vědy přírodní se zápalem a vytrvalostí podivuhodnou jazykem mateřským. Ano, Presl otevřel národu českému bránu do vznešené svatyně přírody a nalezl záhy horlivých spolupracovníkův v dr. Kar. *Amerlingovi* (1807.—1884.)[4]), Fil. *Opicovi* (1787.—1858.), dr. Václ. *Staňkovi*, (1804.—1871.), Jos. Frant. *Smetanovi*[5]), Fr. *Petřínovi* (1799.—1855.), dr. Jos. *Pečírkovi* (1818.—1870.), dr. Jos. Voj. *Sedláčkovi* (1785.—1836.), dr. Fil. St. *Kodymovi* (1811. až 1884.) a j.

Vedle Presla zajisté ku vývoji přírodních věd a přírodovědecké literatury v naší vlasti nejvíce přispěl prof. Jan E. *Pur-*

---

[1]) ***Ryšavý*** vydal: Měřictví a rýsování, — Zobrazující měřictví a j. — ***Zahradník*** vydal: Analytická geometrie v rovině, — Prvé počátky nauky o determinantech.

Kruis vydal: O synthesi křivek.

Šanda vydal: Měřické základy kreslení, — Měřické a perspektivné rýsování, — Měřictví pro vyšší třídy středních škol a j.

Machovec vydal: Zobrazení tečen v středu křivosti křivek a j.

Vaněček vydal: Křivé čáry rovinné i prostorné.

Barborka vydal: Měřické tvaroznalectví v rovině i prostoru a j.

[2]) ***Časopis*** tento redigoval prvých deset let prof. dr. Fr. Studnička, ročník XI. a XII. redig. prof. Ed. Veyr, při XIII. roč. ujal se redakce prof. A. Pánek. Čelnými přispívateli časopisu tohoto jsou prof. Fr. Tilšer, Seydler, Václ. Šimerka, L. Kraus a j.

[3]) ***Presl*** založil ku konci r. 1821. vědecký časopis ***Krok***, jejž vydával do r. 1837. (vyšly 3 díly po 4 částech); vydal: Všeobecný Rostlinář (1820.), — Lučbu, — Rukověť ssavectva, — Cuvierovy rozpravy o převratech kůry zemské, — Mineralogii (1837.), — Počátky rostlinosloví, — Všeobecný Rostlinopis (3 díly) a j.

[4]) ***Amerling*** vydal: Přátelům štěpařství (1836.), Přehlední tabule lučby (1840.), Příruční knížka pro sběratele přírodnin (1849.), Jedovaté rostliny v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku (1850.), Přírodněna česká (1851.), Přírodnické, promyslnické a zemězpytné mapy Čech (1850.—54.), Živočichové v obrazích (1851.), Fanna česká (1852.), Orbis pictus (1852.), Rostliny v obrazích (1852.—56.).

[5]) ***Opic*** vydal: Seznam rostlin květeny české (1852.). — ***Staněk*** vydal Prostonárodní přírodopis (1843.).

kyně (1787.—1869.) netoliko jako učenec a spisovatel, ale také jako učitel.

Prof. Jan *Krejčí* (nar. r. 1825.), dr. Ant. *Frič* (nar. r. 1832.) a j. čelni současni přírodozpytci jsou jeho žáci.

Té doby veškerá čelná odvětví věd přírodních netoliko ve škole, ale také v literatuře české honosí se vynikajícími vědatory a učenci na slovo vzatými.

Prof. Jan *Krejčí* nemá v oboru české geologie soka[1]); věhlasu velikého dosáhl prof. Em. *Bořický* (1839.—1881.) v mineralogii[2]), prof. dr. Ant. *Frič*[3]) svými pracemi zoologickými, jako prof. dr. Lad. *Čelakovský* (nar. roku. 1838.)[4]) svými studiemi botanickými také v cizině vynikl.

Prof. Ant. Frič založil novou školu přírodovědcův českých, v níž vznikly veledůležité monografie dra. Vejdovského (nar. r. 1849.), Lokaje, Bárty, Slavíka, Hellicha, Rosického, Tatránka, Kafky, Ot. Nováka, Velenovského, Hansgirka, Počty a j.

Dr. Lad. Čelakovský společně s dry. Pokorným, Bořickým a Pavlem Jehličkou vydali Názorný přírodopisný atlas všech tří říší a j. —[5])

Fysiku v prvé polovici tohoto století jali se vzdělávati jazykem českým *Vojtěch Sedláček*, kterýž již v l. 1824.—1828. „Základy přírodnictví neb fysiku“ byl vydal a Jos. *Smetana* (vydal r. 1842. Silozpyt — fysika). Důmyslný přírodozpytec Frant. *Petřina* obíral se zvláště studiemi o elektřině.

České učební knihy fysiky napsali dr. Ant. *Majer* (1826. až 1880.)[6]), Karel Starý, Jos. Pažaut, G. Kobliha a j.

---

[1]) ***Krejčího*** spisy: Počátkové nerostopisu (1852.), — Přehled soustavy živočišné, (1853.), — Fysika (1859.), — Přírodopisný atlas živočistva (1863.), — Obraz květeny, — Krystalografie, — Počátky silozpytu, — Základy zeměznalectví a j. Největší jeho dílo jest *Geologie*.

[2]) ***Bořický*** sepsal: Nerostopis pro vyšší gymnasia, uveřejnil drahně vědeckých studií v Živě, Osvětě, Archivu a j.

[3]) *Frič* vynikl především skvostným dílem „*Evropské ptactvo*,“ o němž po 20 let byl pracoval.

Od r. 1880. jest ředitelem přírodovědeckých sbírek musea. Roku 1862. habilitoval se na universitě pražské, při zřízení české university byl jmenován řádným professorem.

[4]) ***Čelakovský*** vydal: Přírodopisný atlas rostlinstva, — Květenu okolí pražského, — Analytickou květenu českou. Jest čelným spolupracovníkem Živy, Osvěty, Časop. Čes. Musea a j.

[5]) Přírodopisných učebnic pro školy máme množství nepřehledné. Ku potřebě studujících středních škol vydal Přírodovědecký klub r. 1883. Flora bohemica, moravica et silesiaca. — ***Brehmova*** Života zvířat byl pořízen překlad Fr. Nekutem, Lad. Dudou, dr. Fr. Bayerem. — Názorný atlas přírodopisný vydal Jos. Klvaňa; dr. J. ***Velenovský*** vydává Atlas rostinstva. — ***Steinich*** vydává obsáhlé dílo Motýlové, — dr. V. *Šír* vydal r. 1875. monografie Brouci, — Motýlové a j. — Pavel ***Jedlička*** vydal Svět v obrazích, — Nauku o nerostech a j.

[6]) ***Majer*** vydal; Fysiku (1862.), — Nauky technické: O spojivosti (1855.), — O rovnováze (1857.), — Řemeslník český (1863.), — Technické tabulky (1858.) až 1860.) a j.

Dra. Aug. Seydlera *„Základové theoretické fysiky"*, jež počal r. 1880. vydávati, jsou prvé velké vědecké dílo tohoto druhu. Prof. Karel *Zenger* (nar. r. 1830.) vydává s Bedř. *Čechácem* Fysiku pokusnou a výkonnou. Důležité monografie vydali prof. Aug. *Salaba*, Jos. *Sedláček* a j.[1])

Roku 1876. založený *Archiv mathematický a fysický* po vydání II. svazku zanikl. — Klub mechaniků a optiků v Praze počal vydávati r. 1886. měsíčník „Mechanik český" (red. Jos. Kettner).

Zakladatelem české literatury o *lučbě* jest zajisté dr. Vojt. *Šafařík* (nar. r. 1829.).[2]) O vývoj tohoto odvětví písemnictví našeho nemalé zásluhy si vydobyli Jiljí V. *Jahn*[3]), Frant. *Štolba* (nar. r. 1839.), dr. *Raýmann*, dr. Mil. *Nevole*, prof. *Bělohoubek*, kterýž vydává „Archiv prací z oboru technické mikroskopie a zbožíznalectví", a j.

Orgánem *spolku českých chemiků* jsou *„Zprávy spolkové"* a *„Listy chemické"* (prvý sešit byl vydán 1. října 1876.), jež rediguji K. Preis, Bohdan Raýmann, Jul. Stoklasa a j.[4]) —

Ku zorganisování a ku rozšíření přírodovědeckého bádání a zkoumání v Čechách nejvíce přispěly odborné časopisy *Živa*, jejž počal přírodovědecký odbor musea král. Českého redakcí prof. Jana Purkyně a Jana Krejčího r. 1853. vydávati, a od roku 1872. vycházející obrázkový časopis přírodovědecký *Vesmír*. Při Živě počal vycházeti r. 1857. redakcí dr. *Podlipského* prvý český časopis lékařský: *Domácí lékař*.

Nauky lékařské teprvé přičiněním prof. *Jana Purkyně* čeští učenci a lékaři řečí českou účinněji a horlivěji počali pěstovati.

Professor Jan *Purkyně* vychoval celé pokolení vlasteneckých lékařův českých: Eiselt, Podlipský, Staněk, Pettrs, Špott, Novotný, Matějovský, Weiss a j. byly jeho žáky. Purkyně razil cestu vývoji české literatury lékařské, organisaci přírodovědeckého bádání v Čechách vůbec, získav si nemalou zásluhu také o založení *Spolku lékařův českých* (zal. r. 1862.)[5]).

---

[1]) *Salaba* vydal: Nauka o konstrukci částí strojů, — O grafickém vyšetření centrifugalních regulatorů v maximální působnosti a j. — *Sedláček* vydal: Výklady přírodozpytné a j. — *Studnička* vydal r. 1862. Stručný světlopis, — Fr. *Hromádko* vydal r. 1886. Základové meteorologie a klimatologie.

[2]) *Šafařík* sepsal: Základové chemie (v II. vyd. Rukověť chemie pro vysoké učení české); přeložil Humboldtovy Pohledy na přírodu a j.

[3]) *Jahn* vydal Počátky chemie, — Chemii nerostnou, — přeložil Schödlerovu chemii a j.

[4]) *Stoklasa* vydal: Chemická bádání v českém středohoří, — Základové chemie pro ústavy učitelské, — Příspěvky k poznání chemického charakteru českého křídového útvaru a j.

[5]) Stanovy spolku tohoto vypracovali dr. Eiselt a dr. Edv. Grégr, k nim se pak přidružili hr. Berchtold, dr. Dub, dr. Frič, dr. Kratochvíl, dr. Linhart, dr. Mazanec, dr. Podlipský, dr. Smoler, dr. Špott, dr. Staněk a j. Roku 1885. čítal spolek tento 433 (15 čestných, 121 činných a 297 dopisujících) členů, přijal 582 zl. 96 kr.

Spolkem českých lékařů v měsíci květnu r. 1880. v Praze podniknutý sjezd českých lékařů a přírodozpytcův těšil se velikému účastenství odborníkův a byl zajisté velkolepou národni slavností české vědy a českého bádání přírodovědeckého.

Také ferialní valné hromady, jež spolek tento v měsíci září r. 1885. v *Klatovech* a r. 1886. v *Chrudimi* podnikl, potěšný měly úspěch.

Spolek podniká odborné přednášky (r. 1885. 26), demonstrace (r. 1885. 27.) a praktické schůze (r. 1885. 4), pečuje o rozkvět českého písemnictví lékařského a j.

Česká literatura lékařská vzala sice již v letech čtyřicátých počátek[1]), avšak teprve založením *Spolku lékařův českých* a *vysokého učení českého* proklestěna jest dráha jejimu trvalému vývoji.

Největší zásluhy v té příčině získal si Spolek lékařův českých založením *Časopisu českých lékařův,* jehož prvé číslo bylo vydáno redakcí drů. Eiselta a Podlipského 15. ledna 1862.[2]), jakož i tím, že se horlivě ujal vydávání *Odborné pathologie* a *therapie* za obětovné redakce prof. dr. Eiselta[3]), a že dal podnět

---

(příspěvky členů 508 zl. 56 kr., úroky 74 zl. 40 kr.), vydání 617 zl. 35 kr. (podpora spolkovému časopisu 100 zl., odměna redaktorům 300 zl. a j.); jmění spolku, kromě bohaté knihovny a j., obnášelo koncem r. 1884. 2163 zl. 85 kr., koncem r. 1885. 2129 zl. 46 kr.

Spolek spravoval mimo to *nadaci Purkyňovu* (koncem r. 1885. 2035 zl. 81 kr.), fond na vydání české pathologie (koncem r. 1885. 693 zl. 22 kr.), a základ časopisu českých lékařův (koncem r. 1885. 850 zl. 27 kr.).

[1]) Matice vydala r. 1833. dr. Jindř. Paulického »Domácího lékaře« v překladu Ant. Jungmanna. Prvou vědeckou knihu českou o lékařství vydal roku 1840. dr. Václav *Staněk* »*Základové pitvy*«. Mimo to psali o lékařství česky dr. Ant. *Jungmann* (1775.—1854.), dr. *Kodym* (Úvod do tělovědy, — Zdravověda a. j.), dr. *Podlipský* (1816.—1867.), dr. Jos. *Ruda* (1807.—1875.), dr. *Čejka* (1812.—1862.), dr. Vil. Dušan *Lambl* (nar. r. 1824.) a j.

[2]) Časopis tento redigovali: dr. Boh. Eiselt a dr. Podlipský, potom dr. V. Staněk a dr. A. Tomsa, — dr. Ceyp z Peclinovce a dr. Křížek, — dr. Vil. Weiss a dr. Janovský.

V tomto časopise bylo v l. 1862.—1880. uveřejněno 1264 příspěvků od 174 přispívatelův, a to: Purkyně, Treitze, Čermáka, Pettrse, Kratochvíla, Friče, Weisse, Struppia, Špotta, Smolera, Staňka a j. Nyní redigují Časopis čes. lékařů dři. Maixner a Chodounský, od r. 1886. vychází při Časopise měsíční příloha *Rozhledy* (red. dr. Batěka), obsahující zprávy a úvahy o všem pamětihodnějším z cizích literatur.

[3]) Odbornou pathologii a therapii počal vydávati dr. Eiselt r. 1878. nákladem Fr. Šimáčka; k tomuto monumentálnímu dílu přispěli původními pracemi dr. Drozda, dr. Eiselt, dr. Erpek, dr. Chodounský, dr. Janovský, dr. Meixner, dr. Neureutter, dr. Pelc, dr. Salomon, dr. Schwing, dr. Šťastný, dr. Thomayer, dr. Wach, dr. Zit, dr. Czurda, dr. Catani, dr. Chudoba, dr. Vil. Dušan Lambl, dr. Maydl, dr. Nečas, dr. Nedopil, dr. Slavík, dr. Šír, dr. Hofmann, dr. Bělohradský a j. Odborné pathologie a therapie vydán jest I. díl o 1025 str., II. díl o 711 str. III. díl o 1004 str., IV. díl o 1160 str. a díl V. vychází.

ku vydávání *Sborníku lékařského* (red. dr. Hlava a Thomayer) sloužícího vyšším účelům vědeckým[1]).

Spolek vydává také Kalendář lékařů českých.

Dři. *Chodounský* a *Thomayer* vydávají prostonárodní *Sborník zdravotní* a j. O ustálení české terminologie lékařské přičinil se velice *Jan Ceyp z Peclinovce* (1835.—1879.) a j.

Prof. dr. *Reinsberg* sepsal Nauku o soudním lékařství (2 díly); dr. Č. *Křížek* sepsal Základy porodnictví (r. 1876.), dr. M. *Baštýř* vydal Zubní lékařství a t. d.

Různé monografie vydali prof. Edv. *Albert* (O všeobecné pathologii), prof. *Weiss* (chyrurgické rozpravy), prof. Fr. *Chvostek* (O nemocech vnitřních), dr. Theod. *Neureutter* (O nemocech dětských), prof. Jan *Drozda* (O vnitřních nemocech), dr. *Schwing* (O porodnictví) Dr. *Thomayer* napsal „Úvod do drobné praxe lékařské" a j.

Spolek lékařův vydáním *Ranného lékařství Rhasesova* a *Salicetlova* valně přispěl ku vytřibení českého názvosloví lékařského. Roku 1881. vydal redakcí prof. *Weisse*, prof. dr. Viktora *Janovského*[2]) a dr. Jindř. *Záhoře Názvosloví lékařské* a *lékárnické*, k němuž byli již dr. J. *Čejka* a dr. *Staněk* (Sborník terminologie lékařské) bohatý material snesli. Lékárnickou časť názvosloví zpracoval dr. Al. *Janouš*.

Časopis českých lékárníků vydává od r. 1881. Ot. *Pol.*[3]) —

Literatura *technická* vyvíjela se souměrně s českými odbornými školami, po výtce pak s českým vyučováním na polytechnice pražské. Střediskem a hlavním orgánem české literatury technické jsou *Zprávy spolků architektů a inženýrů*, jež rediguji prof. *Salaba* a Josef *Schulz*.[4])

Časopis tento obsahuje důkladná pojednání a studie o čelných odborných otázkách časových a j., zevrubné zprávy a úvahy o nových vynálezech a podnicích, o památných stavbách moderních, jakož i o restaurování starožitných památek uměleckých a j. „Zprávy," jež jsou opatřeny hojnými přílohami uměleckými, jsou zrcadlem jaré literární i úspěšné praktické činnosti českých architektů a inženýrů v posledním dvacetiletí.

Čelná díla o hornictví a hutnictví vydali řed. hutí *Dušánek* (O výrobě ocele dle methody Bessemerovy), Edvard *Hořov-*

---

[1]) Sborník lékařský má býti českým archivem vědy lékařské. Do Sborníku přispívají dři. Hlava, Meixner, Thomayer, Kabrhel, Janošík, Mareš a j.

[2]) Dr. *Janovský* vydal: Historický spis o Löwovi z Erlsfeldu, osobním lékaři Karla VI., v němž jest spolu obsažena historie vědy lékařské na universitě pražské v XVII. stol.

[3]) Stručný výklad farmakopoei rakouské vydal *Bělohoubek*.

[4]) *Zprávy spolku architektů a inženýrů* počaly vycházeti r. 1866. redakcí inženýra Noska a řed. Jahna v obou zemských jazycích, r. 1867. bylo vydáno 200 výtisků českých, 300 výtisků německých, r. 1868. 334 výt. německých, 248 výtisků českých, r. 1873. odebíralo 310 členů Zprávy české, 190 členů Zprávy německé.

ský (O způsobu dobývání kamenného uhlí) a j. O architektuře, stavitelství a inženýrství Jos. *Niklas* (1817.—1877.), prof. V. *Bukovský* (nar. r. 1831.), prof. Jiří *Pacold*, *Frant. Šanda*[1]), Bedřich *Pek* (Stavební mechanika), Krist. *Petrlík* (Válení silnic a j.). J. *Kaftan* vyniká pracemi o hygienickém zřizování měst a pod., V. *Plenkner* vydává obsáhlé dílo „Úplavnění řek methodou kanalisační"; Fr. *Vala* vydal pozoruhodné úvahy „Vodní cesty v Čechách a na Moravě."

Populárně technické, po výtce *průmyslové* literatuře, jíž v prvých letech čtyřicátých velkou péči věnoval dr. Karel *Amerling*, v l. 1840.—1846. vydával „*Promyslový posel*", r. 1847. vydal nákladem Jednoty průmyslové „*Nedělní listy pro řemeslníky*" a j.[2])

V l. 1857.—1861. vycházel redakcí prof. Jos. *Baldy* „*Průmyslník*" jako příloha ku časopisu „*Živě*"; r. 1862. počal vydávati Jos. *Velek* „*Listy živnostenské*" s „Oznamovatelem" sociálnímu ruchu věnovaným a j.

Jako tyto, tak i prof. Al. *Studničkou* (nar. r. 1842.) založené a velkou péčí redigované „*Průmyslové listy*" pohříchu se dlouho neudržely.[3]) — Orgán spolku „Učitele" mlynářů českých „*Mlynář*" vychází od r. 1880. redakcí J. Vilímka.

Učitelé průmyslové školy pražské řízením prof. dra. Jana *Purkyně* vydávali v l. 1858.—1862. *Průmyslovou školu*, jíž celkem vyšlo 11 svazků.[4])

Poučná díla pro řemeslníky a j. vydává Jednota průmyslová v *Bibliotéce řemeslnické.*[5])

Prvou českou *Technologii* s atlantem vydal r. 1836. dr. Jan Svatopluk *Presl* (1791.—1849.). „Obšírné prostonárodní naučení o řemeslech a umělostech čili technologie všeobecná (3 díly). V tomto díle zachoval nám Presl staré české názvosloví řemeslnické.

---

[1]) ***Bukovský*** vydal: O vzpěradlech a věšadlech a j. — ***Pacold*** vydal: Sbírku vzorných studií pozemního stavitelství, — Statika konstrukcí pozemního stavitelství (1881.), — Stavitelský praktik (1884.) a j. — ***Šanda*** vydal ***Jaendlovo*** poučení o stavitelství jazykem českým, společně s ***Niklasem*** vydal ***Slohy stavitelské*** (r. 1865.).

[2]) ***Amerling*** vydal: Promysl v Čechách (1851.), — Lučební základové hospodářství (1851.—1854.), — Třicet dílen řemeslnických (1857.) a j.

[3]) ***Studnička*** vydal: Nic nejde ve světě na zmar (Matice průmyslová), — ***Český kreslíř***, časopis pro pěstování kreslení a krasopisu, redigoval Průmyslové listy a j.

[4]) Průmyslová škola obsahuje ***J. Krejčího***: Přírodopis kovů a jejich rud, — Dr. Edv. ***Grégra***: O zvířatech a látkách zvířecích, — Jana ***Staňka*** Chemie všeobecná, — Petra ***Mužáka*** Návod ku kreslení přímočarných obrazcův průmyslových, — Frant. ***Šandy*** Měřictví a rýsování, — Jos. ***Baldy*** a Jos. ***Balcara*** Všeobecný počtář pro školu a dům, — J. ***Baldy*** a M. ***Pokorného*** Základové technologie, — dr. Aug. ***Švarcerem*** zpracované Počátky mechaniky a strojnictví.

[5]) V této bibliotéce byly vydány: Rádce živnostníků (K. Bulíř); Průmyslová čítanka (spořádali K. Bulíř společně s výborem pokračovacích škol); Základové obuvnictví (V. Bílek) a Písemnosti a listy jednací (K. Bulíř). Spisy tyto těší se zasloužené oblibě, jsou zavedeny v pokračovacích školách a byly již opětně vydány.

Základy technologie, jež počal vydávati prof. Josef *Balda* (1827.—1861.), dokončil Mart. *Pokorný* (nar. r. 1836.), kterýž vydal také, jako II. díl, Jil. V. *Jahnem* vydávané obsáhlé Kroniky práce, osvěty, průmyslu a nálezů *„Síly přírody a užívání jich.“*

Různé monografie a j. vydali Bělohoubek, Fr. Šebor, Karel Kruis, Fr. Chodounský, Jos. Reis, J. Sedláček, Ferd. Kubert, Fr. A. Hora a j.[1])

Racionelnímu *zemědělství* razil u nás cestu nezapomenutelný *Filip Stanislav Kodym* svými *Hospodářskými novinami* a jinými obsahem, duchem i formou vynikajícími spisy svými. Snahy tyto nalezly mocné podpory ve sbírajících se hospodářských školách a v statečném jejich učitelstvu.[2])

Vědy hospodářské základy u nás položil Jan B. *Lambl* (nar. r. 1826.)[3]), jehož přičiněním počal vycházeti r. 1886. především vědě, vedle toho také racionelní praxi hospodářské věnovaný *„Archiv zemědělský.“* [4])

Ku rozkvětu literatury zemědělské přispěli nejvíce učitelé hospodářských škol: ředitel Vilém *Teklý* [5]), redaktor Adolf *Eckert* [6]), A. *Červený* [7]), a jiní, jakož i kočující učitelé Josef

---

[1]) **Bělohoubek** vydal: Rukověť mikroskopie technické, — O droždí vinném a j., — **Šebor** vydal: Technologické příspěvky a j, — **Kruis**: Kritické příspěvky o způsobu práce v našich lihovarech a j., — **Chodounský**: Několik listů o pivě a pivovarství, — **Reis**: Přípravu umělých kvasnic vinopalných a j. — Sedláček vydal: Základové živnostnictví (1872.), — Látky nerostenské (1872.), — Živnostenské listy (1874.), — Látky živočišné (1875.) a j., — **Kubert** vydal: Chemické tabulky (1862.), — Praktické zápisky pro řemeslníka (1863.—64.). — **Hora** vydal: Technologie (1862.) a j. —

Časopis spolku pro průmysl pivovarský v král. Českém (člen. r. 1877.) redig. Jos. Heindl. — **Kvas**, časopis veškerým zájmům pivovarnickým věnovaný (zal. 1872.) redig. A. St. Schmelzer.

[2]) **Kodym** vydal kromě spisů již uvedených: Zábavy nedělní (1844.—45.), — Diaetetika (1853.), — Úvod do zeměznalství (1855.), — Hospodářský klíč (1857.), — Kniha včelařská (1857.), — Naučení o živlech (1849. a 1863.), — Spolky ku vzájemnému pomáhání (1860.), — Lučba rolnická a j.

[3]) J. B. **Lambl** se svým bratrem Karlem vydával **Rolníka nového věku**, **Letopisy rolníka nového věku** a **Bibliotéku polního hospodářství** za přispívání nejčelnějších odborných spisovatelův českých, jako V. Teklého, Farského, Červeného, J. B. Uhlíře, dr. Kožaného, Eckerta a j. Samostatné publikace Lamblovy »**Depekorace v Evropě**« a »**Důchod pozemkový co účel všeho hospodaření i chovu dobytka**« vzbudily všeobecnou pozornosť.

[4]) Spoluredaktoři **Archivu zemědělského** jsou: řed. Frant. Farský, prof. Ant. Bělohoubek, lesmistr Josef Zenker, řed. Jos. Šusta.

[5]) **Teklý** vydal: Jak by měl zachovati **hospodář** úrodnosť své půdy? (roku 1878.), **Hospodářská správověda** (1881.), Cizí konkurence (1882.), Stinné stránky neobmezené dělitelnosti pozemků (1884.), Nauka o zdělávání půdy (1885.). Máme se přimlouvati o to, aby vydán byl zákon o existenčním minimu rolnictva? a j. — Jest hlavním spolupracovníkem Chrudimského „Hospodářského listu“ a j.

[6]) **Eckert** vydává: nejrozšířenější časopis hospodářský **Hospodářský list**, kromě toho vydal: O výživě rostlin a j.

[7]) **Červený** vydal: Rolník v přírodě, — Úvahy hospodářské. — Velkostatek Kolín, — Zařízení a odhadování statků, — Hnojiva umělá, — Ovocnictví jižních Čech a j.

Dumek[1]), *Vohralík* a j. Drahně monografii ze všech oborů zemědělství vydali: Fr. *Horský*[2]), Fr. *Špatný* (Hedbávnictví, — Holubářství a j.), Fr. *Pixa* (Klíč štěpařský r. 1848.), Jos. *Šimáček* (České vinařství a j.), *Učík* (Mlékařství), *Meliš* (Zelinářství a j.), V. *Poláček* (Chov dobytka, — O pleveli a j.), *Řezáč* (Zahrada školní, Drůbežnictví, — Praktický štěpař a j.), Fr. *Vaclavík* (Praktické naučení o rýhování a j.), L. *Burket*, A. *Němec* (Úpravy vodní v Čechách ku prospěchu hospodářství), dr. *Mathon* (Listy z vědy hospodářské) a j. Roku 1863. počal vydávati Bedřich *Heyduk* „Bibliotéku hospodářskou.“

Reinwartova *Knihovna hospodářská* obsahuje po výtce menší populární spisky z různých odvětví zemědělství.[3])

Václ. *Špaček* pořádá „Knihovnu hospodářskou pro český lid.“

Ku vývoji zemědělství zajisté nejchvalněji přispělo *časopisectvo zemědělské.*[4])

Časopis zemského spolku ovocnického pro král. české (zal. r. 1878.) rediguje *Tittl.* Bibliotéku *zahradnickou* vydává Rud. Storch.

Orgánem českého lesnictva jest Doležalův *Háj* (zal. r. 1872.) s přílohou *Lověna* a *Domácnost.*

„*Veškeré nauky lesnické*“ vydal Karel Schindler. O myslivosti psal J. V. Černý. a j. —

Ku popularisování věd a nauk vůbec, věd přírodních pak zvláště, nejvíce přispěli svými spisy dr. St. *Kodym*, Kar. *Slarý*

---

[1]) ***Dumek*** rediguje Pražské hospodářské Noviny (založ. r. 1877.), vydal: Chov hovězího dobytka, — Louky a pastviny, — Právní neb zákonní chyby dobytka, — Kopřiva, — Les, — Škůdcové ovocného stromoví, — Vrba a j.

[2]) ***Horský*** vydal: Rolnická a polní kázání (1861.), — Střídavé hospodaření (1861.), — Návrh na urychlení pokroku v rolnictví mezi malostatkáři v Čechách (1862.).

[3]) V této knihovně byly uveřejněny: J. ***Datelův*** „Praktický včelař“, — K. ***Hrubého*** „Chov vepřového dobytka“, — dr. ***Šíra*** »Holubářství«.

[4]) Zemědělské ***časopisy***: ***Hospodářský list*** vychází od r. 1875. redakcí Ad. Eckerta v Chrudimi, — ***Pražské hospodářské Noviny*** (založ. r. 1878. red. Dumek), — ***Hospodářský Týdenník*** (zal. r. 1871., red. H. Tittl), — ***Hospodář Moravský*** (zal. r. 1880., red. Jan Adamec), — Místní listy a věstníky hospodářských spolků, jako: ***Rolnické listy*** hospodářského spolku polit. okresu sedlčanského (zal. r. 1885., red. A. Vystyd), ***Zpravodaj*** hospodářského spolku pro pol. okres milevský (zal. r. 1886., red. Kar. Lustig), ***Rolník*** vydávaný hosp. spolky budějovickým a volyňským (zal. r. 1884., red. K. Bartuška), ***Sborník hospodářský*** hosp. spolku jaroměřského (zal. r. 1884. red. Fr. L. Popelka.)

Zpravodaj hospod. spolku pro pol. okres hořovický (zal. r. 1882., red. Jan Dvořák), ***Věstník*** hospodářských spolků okresu Kolínského (zal. r. 1885, red. J. Jetmar), ***Hlasatel*** hosp. spolku poděbradského (zal. r. 1885., red. Fr. Hora), ***Věstník hospodářský***, vycházející r. 1883. v Boskovicích redakcí Frant. Joruška, ***Slovácký Hospodář***, orgán hospodářského spolku Uh. Brodského, Kyjovského a Napajedelského a j. —

Hospodyně domácí vychází od r. 1884. redakcí Mil. Procházkové v Olomúci. Dobr. ***Rettigové*** Domácí kuchařky bylo pořízeno r. 1881. vydání XIV.

(nar. 1831.).[1]) prof. Fr. *Hromádko*,[2]) Fr. *Studnička*[3]) a j. Brožurková literatura, jež jest zajisté ku šíření a ku popularisování věd prostředkem nejvydatnějším, se u nás pohřichu dosud neujala a nezakořenila.

Redakcí Ferdinanda Schulze vydávaná *Osvěta lidu* 18. sešitem zanikla; „*Sbírka přednášek a rozprav*", již rediguji dr. Jar. Goll a Ot. Hostinský pozvolna postupuje a dospěla teprve ku 24 sešitům, jakkoliv obsahuje práce našich nejčelnějších odborníkův.[4]) Prostonárodní bibliotéku historickou počal vydávati r. 1862. Em. Pražák. Sbírku časových listů, úvah a přednášek počal vydávati r. 1885. J. Kachník.

Také J. Váňova *Knihovna anglicko-slovanská* obsahující překlady a zpracování vynikajících vědeckých spisův anglických, ruských a j.[5]) a *Počátkové věd* (vyd. Janský), obsahující po výtce překlady děl cizích přírodozpytcův, netěší se zaslouženěmu účastenství našeho čtenářstva.

Literaturu *populárních katechismů*, jež zvláště v Německu tak velice rozkvetla, dosud úplně postrádáme. —

VI.

„Česká literatura!" psal svého času *John Bowring* — „vyniká novou silou a jádrem, zachování její nezáleží na úmyslech a dekretech jiných lidí, nýbrž na *vlastenectví* a na *přičin-*

---

[1]) *Starý* vydal: Obrazy z přírody, — Život zvířat, — Veselé prázdniny, — Přírodopisné obrazy z českých lesů a luhů a j. — Kromě toho přeložil Schödlerovu Knihu přírody a j.

[2]) *Hromádko* vydal: Po bouřce, — Besídka mathematická, — Obrazy ze silozpytu, — Základové meteorologie, — Klimatologie, — Síla elektrická a výkony její, — Parní kotel a j.

[3]) *Studnička* vydal v Mat. lidu: O soustavě sluneční, — O povětrnosti a j.

[4]) V této *Sbírce* byly dosud uveřejněny příspěvky dr. Josefa Durdíka (Tóma ze Štítného, — O Kantově kritice čistého rozumu, — O modní filosofii naší doby, — O pokroku mravnosti), Jar. *Golla* (Vznik anglického parlamentu), dr. E. *Alberta* (Jan. Dominik Larrey), Jos. *Krále* (Nálezy Schliemannovy v Tirynthě a Mykénách, — Archaeolog. nálezy na ostrově Kypru, — O tanci antickém), dr. Jar. *Vlacha* (Pevnina africká ve světle nejnovějších výzkumů), Jos. *Wünsche* (Pompeje a Pompejané), Jar. *Vrchlického* (Giacomo Leopardi), dr. *Massaryka* (O hypnotismu, — Blaise Pascal, — Theorie dějin dle zásad T. H. Bucklea), Jarosl. *Košuta* (Hâfis), dr. *Tyrše* (O slohu gotickém), dr. Aug. *Seydlera* (Rozhledy v oboru mechanických věd), dr. L. *Čelakovského* (O chlorofyllu), V. *Šafaříka* (Stručný přehled dějin chemie), dr. *Vejdovského* (O bakteriích), dr. *Bráfa* (Almužna a mzda), Em. *Kováře* (O škole mladogrammatické) a dr. Kar. *Chytila* (Petr Parléř a mistři Gmündští.)

[5]) V Anglicko-slovanské knihovně vydal Váňa kromě menší brožurkové spisky (Gibbon „O právu římském", — Váňa „Mezi Puritány a j.) „*Světem*, sborník pro rozhledy v literatuře, vědě, politice a paedagogice v Evropě vůbec v zemích slovanských zvláště," v němž jsou obsaženy překlady a zpracování různých, význačných prací Carlylea, Gibbona, Escotta, Wallacea, Smitha, Basseyova, Drapera, Edwardse, Buckleya, Burtona, Tainea, Fonvizina, Žukovského, Grůnuška, Danielevského, Dostojevského, Sologuba, Kochanovské a j.

livosti Čechů samých" — Ano, „*vlastenectvím* a naší *přičinlivostí* dospěla literatura naše v dobách nejkrušnějších k takové důležitosti, „že koná důležitý úkol v novověkém znovuzrození Slovanstva." (Pipin.)

Rozkvět literatury české v tomto čtvrtstoletí jest zajisté tím důležitější a tím potěšnější známkou úspěšné kulturní práce, jaré životní síly národa českého, čím větší zevní překážky a nesnáze musí přemáhati, čím více jest *hmotně* tísněna.

Ku důkladnému a zevrubnému objasnění a poznání situace naší literatury pohříchu nestačí dosud velice zanedbaná, kusá *statistika literární.*

„Jest zajisté smutným znamením materialistického směru naší doby" — píše *Oettingen,* — „že naše úřadní statistika více dbá o vyšetření, mnoho-li prasat a ovcí, volů a telat každý občan spotřebuje, aniž by si všímala spotřeby potravy *duševní* při národech i při jednotlivcích."

Statistika literární vztahuje se dosud toliko ku *počtu,* k *objemnosti* a k *ceně,* částečně jen také ku *odbytu* vydávaných knih a nenalezla dosud formuly ku oceňování literárních děl dle jich vnitřní ceny a hodnoty. Ano dr. *Engel* přímo tvrdí, že se statistika touto stránkou literární produkce ani zabývati nemůže.

Nemáme dosud zevrubné bibliografie novější doby, ani úplných a spolehlivých bibliografických katalogů, nemáme ani jediné *knihovny,* v níž by byly ukládány *veškeré* současné publikace české.*)

Ani v knihovně našeho Musea není naše novější literatura, jejíž plody z konce minulého a z počátku tohoto století stále vzácnějšími se stávají, úplna. Musíme toho zajisté tím více želeti, protože drahně českých knih z těch dob již úplně vymizelo. —

Arbes tvrdí, že by veškeré literární plody od našeho znovuzrození až do r. 1858. u přísném výboru sotva 50 svazků vyplnily a že bychom ve 100 svazcích měli v celku vše, co z té doby snese přísnější měřítko kritické.

Vývoj, jakož i úpadek literatury české zřejmě se zrcadlí v dějinách našeho *časopisectva.*

---

*) Roku 1885. pojednávalo se také o založení všeobecné ***slovanské*** bibliotéky v Praze, pohříchu arciť bez praktického výsledku.

Slovanský bibliografický katalog vydával v l. 1877.—1883. Spolek československých knihkupeckých účetních (red. Jan Hovorka, Josef Záruba, Antonín Michálek a j.).

V bibliografickém Katalogu spolku rakouských knihkupcův jest bibliografie česká neúplna a velice nesprávna.

Václ. Rozum vydal r. 1854. »Seznam českých knih, obrazů a hudebních výtvorů.« ***Knihopisný Slovník československý*** vydal r. 1866. Fr. Doucha s Jos. Al. Dundrem. »Věstník bibliografický« vydával od r. 1879.—1884. Fr. Urbánek, kterýž nyní opatřuje bibliograf. přehledy »Ruchu« a j.

Na sklonku minulého a na počátku tohoto století vycházelo v Čechách 125 německých a nižádný původní časopis *český;* bylyť v *„Poutníku"* a v *„Příteli lidu"* tehdáž po výtce toliko překlady uveřejňovány. Teprve r. 1806. počal vycházeti *„Hlasatel český"*; r. 1820. *„Dobroslav"*, r. 1830. *„Čechoslav"* a j.*)

Prvý český *vědecký* časopis *„Krok"* založil dr. *Jan Presl* s *Jungmannem* r. 1821. Čelnými spolupracovníky *„Kroku"* byli Palacký, Šafařík, Kollár a j. *Časopis Musea Českého* počala Matice česká vydávati r. 1827.

Přese všecky proměny, jež se od těch dob udály, udržel se tento časopis až do našich dnův a jest nevystižným pramenem našich dějin kulturních, zrcadlem vývoje novověké literatury české.

Časopisectvu nepolitickému nedařilo se valně ani v posledních letech čtyřicátých, ani za vlády Bachovy.

„Staroslavné *Květy* (založené r. 1834.), které tolik let bývaly hlavním orgánem našich literárních snah, brzy začaly odkvétati a ukázaly se před samým ještě zahynutím jako keř pomerančový, nesoucí zároveň květy i plody, pak ale podlehly nemilosrdnému osudu a proměnily se v suchopárný politický list" — píše *Palacký* v Musejníku r. 1849. — Roku 1846. založený *„Poutník"* skonal „svatodušní" nemocí; *Časopis musejní* přestal jediné pro nedostatek vhodných příspěvků v druhém půlletí r. 1847. toliko na třech sešitech a t. d. —

Havlíčkovy *Národní Noviny* udolala policie r. 1849., *Slovan* byl potlačen r. 1850. — Česká *Včela* přestala vycházeti r. 1853. V prvých letech padesátých zůstaly nám mimo „Lumír" Štulcův *Blahověst*, Kodymovy *Hospodářské Noviny* (1849.—1862.), Rozumovy *Zlaté Klasy* (1854.—1856.). Pospíšilův *Obzor* zanikl prvým rokem 1855., neměl odběratelův. Časopis pro katolické duchovenstvo (zal. r. 1828.) zanikl r. 1852. a t. d.

Na *Moravě* počal vydávati Václav *Žirovnický* r. 1859. zábavný a poučný časopis *Hvězdu Olomúckou*, jež vycházela do r. 1864. Nový belletristický časopis na Moravě *„Koleda"* byl založen teprv r. 1876. a zanikl r. 1881. Roku 1862. počal vydávati Slavík v Olomúci *„Moravana,"* jehož redaktorem od r. 1863. byl Fr. Jar. Kubíček. Casopis tento za red. Ol. Rozehnalovy zanikl.

„Holubici, povzbuzující k náboženství, mírnosti a moudrosti", prvý to český časopis ve *Slezsku* počal vydávati v říjnu 1846. kaplan hlučinský *Lelek* a to v Ratiboři ve Slezsku pruském;

---

*) V prvé polovici našeho století vycházely následující časopisy české: Hlasatel, — Prvotiny pěkných umění, — Rozmanitosti, — Dobroslav, — Hyllos, Čechoslav, — Tatranka, — Krok, — Květy, — Česká Včela, — Poutník, — Časopis katol. duchovenstva, — Časopis technologický, — Světozor, — Vlastimil a Dennice.

narazil však na takové překážky, že podniku svého hned v počátcích vzdáti se musil.[1]) —

V letech padesátých směly po česku o politice psáti toliko úřadní *Pražské Noviny* s německým „Intelligenz-Blattem,“ jež do polovice r. 1861. velmi obezřetně a dosti šťastně redigoval *Josef Šesták.* S jakou radostí vítávali jsme tehdáž každé nové číslo těchto novin a časopisů? —

Časopisectvu českému teprv při západu slunce moci Bachovy počalo se lépe dařiti. Roku 1858. založil Vilímek *Humoristické Listy*, jež dosud vycházejí; téhož roku počal vycházeti hudební časopis *Dalibor;* r. 1859. ujal se redakce *Obrazů života* Jan Neruda a t. d.

Časopisectvu belletristickému bylo však také v letech šedesátých zápasiti s velikými překážkami a nesnázemi.

V l. 1862.—66. zaniklo *šest* nových belletristických časopisův českých![2])

Zmarem podnikův těchto byly podnikatelům způsobeny poměrně ohromné ztráty. —

Od zaniknutí *Kroku* byly opětně učiněny pokusy o založení vědeckých revue českých, bez valného však úspěchu. Teprve prof. *Václavovi Vlčkovi* se podařilo založiti a udržeti důstojnou revue českou, *Osvětu*, jež má v naší době vedle *Slovníka Naučného* u vývoji naší vědecké literatury důležitosť největší.

Vydávání *Osvěty* podnikl *Vlček* r. 1871. s velkou odvahou, neměl spolupracovníků, neměl odběratelův, avšak při železné píli a vytrvalosti vykonal s plným zdarem dílo, jež jinde celé akademie a sbory učencův podnikají.

Vlček vychoval si přispívatele i čtenáře. „Osvěta“ stojí důstojně po boku i nejčelnějších světových revue a jest chloubou naší literatury.

Slovník Naučný a Osvěta odchovaly české literatuře celé pokolení vědeckých spisovatelův.

---

[1]) Prvé číslo **Opavského Besedníka** (vyd. Ant. Vašek) vyšlo 1. března 1861. Časopis tento zašel r. 1870. — 17. září 1870. počal vydávati Jan **Zacpal Opavský Týdenník**, jehož redaktorem zůstal do 30. června 1883., kdy nastoupil v redakci R. Hill. 3. října 1886. vydala redakce 1000té číslo tohoto pro Slezsko tak velice důležitého listu.

[2]) Sojkovy **Jasoně** vyšlo r. 1859. toliko 15 čísel; **Obrazy života** zanikly r. 1862., **Lumír** r. 1863.; r. 1862. založená **Rodinná Kronika** zanikla r. 1865., r. 1862. založená Schulzova **Osvěta** přestala vycházeti r. 1863., **Kritická příloha** k Národním Listům vycházela toliko v l. 1863.—64., **Zlatá Praha** byla vydávána toliko v l. 1864.—65., **Literární Listy** vznikly a zanikly r. 1865.; neillustrované **Květy** s Českou Včelou byly založeny na sklonku r. 1865., odkvětly v červnu r. 1867.; **Česká Včela** (red. B. Pichl) vycházela v l. 1876.—80. Časopis pro dámy **Lada** vycházel toliko v l. 1861.—63.

V l. 1867.—73. vzrostl v naší polovici říše počet časopisů ze 495 na 866, r. 1873. vycházelo v naší polovici říše 590 německých, 105 **českých**, 49 polských, 18 slovinských, 9 rusínských, 6 vlašských a 5 francouzských časopisů.

Osvěta označuje nejlépe, jaký pokrok jsme také v tomto oboru učinili od té doby, kdy se nemohl ani *Krok*, ani *Čechoslav* a jiné sborníky udržeti. —

V Čechách vycházelo r. 1862. 34 českých a 51 německých časopisův; r. 1872. vycházelo v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 96 časopisů českých, a to 23 politických, 49 odborných, 14 zábavných a 10 náboženských; současně bylo ve Spojených obcích severoamerických 8 českých časopisů vydáváno. [1])

Roku 1881. vycházelo toliko v Praze 79 českých [2]), 25 německých a 7 českoněmeckých časopisů, mimo to 8 českých a 2 německé almanachy. [3])

Časopisův vycházelo:

	r. 1883.	r. 1884.
v Čechách	294	327
na Moravě	84	99
ve Slezsku	24	26
v celé polovici říše	1493	1623

a to r. 1883. bylo vydáváno 198, r. 1884. 225 časopisů českých. Ve Vídni vycházejí 2, ve Spojených Obcích 17 českých časopisů.

Zajímavý, byť i nedokonalý a ve všem nikoliv spolehlivý pokus o statistiku literární produkce a konsumce v naši říši, podnikl dr. *Mischler.* [4])

[1]) Z těchto časopisů bylo 11 politických, 51 odborných a belletristických, 17 prostonárodně vzdělávacích a zábavných.

[2]) Z českých časopisů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku vycházejících vychází 8 denně (z českých časopisů severoamerických vycházejí 2 denně), 6 třikrát v témdni, 15 dvakrát za týden, 25 jednou v témdmi, 27 dvakrát za měsíc, 6 jednou měsíčně a t. d.

[3]) O vývoji politického časopisectva jsme promluvili již v I. díle tohoto spisu na str. 19. atd. Dle časopisu Národ a Škola měly r. 1885. odběratelův odpolední Národní Listy 21.000, Národní Politika 20.000, ranní Národní Listy 16.000, Moravské Noviny (úřadní) 11.400, Moravská Orlice 4000, Humoristické Listy 5000, Paleček 4000, Zlatá Praha 8500, Světozor 8000 a t. d. — Ku objasnění rozsahu a dosahu působení naší *politické* žurnalistiky jest nám lze uvésti z kusé statistiky naší literatury toliko následující zajímavosti: ***Národní Listy*** vydaly v 25 letech 8846 ranních a 780 odpoledních čísel, od 1. ledna 1861. do 31. prosince 1885. sebraly ku veřejným účelům národním 786.072 zl. 55 kr., a 550 fr. (na Národní divadlo 465.475 zl. 66 kr., Ústřední Matici 109.304 zl. 97 kr., na pomníky a na památné desky 14.109 zl. 69 kr. a t. d.). O ostatních časopisech se nám takové statistiky pohříchu nedostává.

Té doby vycházejí v Praze politické denníky kromě Národní listy ***Hlas Národa*** (zal. r. 1885. místo Pokroku), Čech (založen r. 1869.), ***Politik*** byla založena r. 1862., Česká (Národní) Politika počala vycházeti r. 1883. Na ***Moravě*** vycházející ***Moravská Orlice*** byla založena r. 1862., ***Našinec*** počal vycházeti r. 1869., ***Pozor, Sedlské listy*** r. 1884., ***Hlas*** r. 1885.

V Čechách vycházelo r. 1886. kromě Prahu 51 časopisů českých; ***Podřípan*** (Říp) vychází od r. 1870., ***Plzan*** vychází od r. 1871., ***Mělničan*** a ***Koruna Česká*** od r. 1872. a t. d.

[4]) Statistische Monatsschrift 1886. Str. 1. atd.: Dr. Mischler činí návrh na založení literární statistiky v Rakousku, totiž aby alespoň ministerstvo vnitra

Dle neúplných knihkupeckých katalogů bylo vydáno v naší polovici říše spisů:

	českých [1]):	polských:	německých:	vlašských:
r. 1840.	114	?	1632	?
„ 1855.	183	115	1598	145
„ 1870.	652	213	1271	?
„ 1876.	369	323	1902	?
„ 1883.	863	329	1999 [2])	32,

a to bylo vydáno r. 1883.	českých:		německých:	
v Čechách	769 děl	1068 sv.	232 děl	470 sv.
na Moravě	83 „	108 „	51 „	81 „
ve Slezsku	1 „	1 „	31 „	55 „
v Dol. Rakousích	10 „	10 „	1479 „	4234 „
v celé polovici říše	863 děl	1187 sv.	1999 děl	5224 sv.[3])

V Čechách jest asi 63 proc. Čechů a 37 proc. Němců, ze spisův v Čechách r. 1883. vydaných bylo 75 proc. českých a 23 proc. německých. Na Moravě jest 70 proc. Čechů, 30 proc. Němců; ze všech spisův na Moravě vydaných bylo 62 proc. českých. V zemích koruny české bylo vydáno r. 1883. 853 spisů českých

---

každého téhodne při úřadních »Wiener Zeitung« vydalo zevrubný seznam všech knih a j. děl literárních, jež mu po zákonu musí býti odváděny.

[1]) Dle úřadní statistiky bylo r. 1857. v Čechách 5066 literátů a umělců.

[2]) Mezi německými spisy jest téměř 10 proc. otisků různých pojednání z časopisů.

[3]) V Rakousku bylo vydáno r. 1883. v řeči

	české:		*polské:*		*německé:*	
spisů souborných a encyklop.	7 spisů	30 dílů,	— spisů	— dílů,	9 spisů	56 dílů,
náboženských	20 „	39 „	22 „	23 „	48 „	99 „
paedagog. a spisů pro mládež	23 „	139 „	16 „	16 „	268 „	624 „
filologických a filosof.	50 „	73 „	5 „	5 „	53 „	71 „
státních a práv. věd i statistických	38 „	52 „	39 „	41 „	245 „	557 „
děje- a zeměpisných	66 „	161 „	58 „	58 „	223 „	474 „
přírodopisných	18 „	34 „	11 „	11 „	145 „	222 „
lékařských	4 „	11 „	14 „	14 „	119 „	382 „
mathematických	5 „	5 „	2 „	2 „	56 „	56 „
zemědělských, průmysl. a pod.	44 „	54 „	16 „	20 „	306 „	1397 „
literat. krásné	437 „	542 „	109 „	133 „	167 „	724 „
děl uměleckých	4 „	5 „	8 „	10 „	25 „	119 „
kalendářů	41 „	41 „	21 „	21 „	224 „	228 „
adressářů, katalogů	2 „	2 „	2 „	2 „	7 „	7 „
sport	2 „	2 „	1 „	1 „	28 „	90 „
bibliografie	2 „	2 „	4 „	5 „	2 „	2 „
vojenské	— „	— „	1 „	4 „	74 „	116 „
	863 spisů,	1187 dílů,	329 spisů,	363 dílů,	1999 spisů,	5224 dílů.

o 1173 svazcích a toliko 314 spisů německých o 606 svazcích. [1]) Z knih řeči českou roku 1855. vydaných, byla téměř třetina obsahu náboženského, čtvrtina obsahu paedagogického a asi 14 proc. obsahu belletristického. Vývojem literatury dobývala belletrie vždy více vrch, zatlačujíc literaturu bohosloveckou; nyní stojí belletrie a literatura paedagogická v popředí naší literární produkce a literatura nauková počíná se, byť i pozvolna, přece stále sbírati. [2]) V Čechách vychází více českých básní, nežli v celém Rakousku básní německých a t. d.

České knihy vydává v naší polovici říše 117 nakladatelův ve 40 místech, německé 170 nakladatelův ve 42 místech. Nakladatelův bylo r. 1883.

	českých:	německých:
v Čechách	93 v 30 místech [3])	31 v 9 místech
na Moravě	17 „ 8 „	13 „ 7 „
ve Slezsku	1 „ 1 „	5 „ 2 „
v Dol. Rakousích	6 „ 1 „	83 „ 4 „

Poměrně velké rozšíření českého nakladatelství svědčí zajisté o intensivném vývoji a zdravé decentralisaci literární produkce naší.

---

[1]) Roku 1883. bylo vydáno českých spisů

	v Čechách:				na Moravě:				ve Slezsku:				v Dol. Rakousích:			
encyklopedií a pod.	7	děl	30	sv.	—	děl	—	sv.	—	děl	—	sv.	—	děl	—	sv.
náboženských	11	»	11	»	9	»	28	»	—	»	—	»	—	»	—	»
paedag. a pro mládež	64	»	75	»	13	»	13	»	—	»	—	»	—	»	—	»
filosofických a filolog.	48	»	71	»	2	»	2	»	—	»	—	»	—	»	—	»
právnických a statist.	32	»	46	»	5	»	5	»	—	»	—	»	—	»	—	»
děje- a zeměpisných	59	»	154	»	6	»	6	»	1	»	1	»	—	»	—	»
přírodopisných, lékařských a mathematických	27	»	50	»	—	»	—	»	—	»	—	»	—	»	—	»
zemědělských, průmyslových, technologických a pod.	36	»	41	»	3	»	3	»	—	»	—	»	1	»	1	»
belletristických	401	»	514	»	36	»	38	»	—	»	—	»	—	»	—	»
kalendářů	30	»	30	»	7	»	7	»	—	»	—	»	4	»	4	»
spisů různých	10	»	11	»	—	»	—	»	—	»	—	»	—	»	—	»

[2]) Roku 1883. připadalo na 100 v naší polovici říše vydaných knih

	českých:	polských:	německých:
encyklopedií a pod.	0·84	—	0·49
spisů bohosloveckých	2·32	6·69	2·36
spisů paedagogických a pro mládež	14·24	4·86	13·32
„ filologických a filosofických	5·79	1·52	2·70
„ právnických	4·39	11·86	12·19
„ země- a dějepisných	7·64	17·63	11·30
„ přírodopisných, lékařských a mathematických	3·13	8·21	15·92
„ zemědělských, průmyslových a pod.	5·04	4·86	15·09
„ belletristických	51·15	35·56	10·02
kalendářů	4·76	6·38	11·01
spisů různých	0·70	2·43	5·60

[3]) Českých nakladatelů bylo v Praze 51, na venkově 29, v městech 42.

Literární produkce v naší polovici říše vůbec jest mimo Vídeň v zemích koruny české soustředěna.[1])

V nových vydáních vychází 9 proc. českých, 3 proc. polských, 14 proc. německých knih. Z německých knih bývá nejvíce (48 proc.) nově vydáváno knih školních.

Dle Mischlera obnáší krámská cena 1 výtisku roku 1883. v Rakousku vydaných knih 5021 zl., a to knih *českých* 586 zl., polských 446 zl., chorvatských 116 zl., srbských 15 zl., slovinských 8 zl., německých 3665 zl., vlašských 54 zl., francouzských 33 zl., anglických 4 zl., latinských 94 zl.; veškeren náklad knihkupecký čítá na 5 mil. zl.

Mischler vypočítal arciť na základech nevalně spolehlivých, že připadá v Rakousku za knihy průměrně na 1 Němce 46 kr., Poláka 14 kr., Čecha 11 kr. a t. d., nezmiňuje se však, že pohříchu jsou dosud Slované v Rakousku nejčelnější a nejhorlivější odběratelé knih německých.[2]) —

Objektivným posouzením poměrů našeho trhu literárního dospíváme k smutnému zajisté přesvědčení, že naše literární *produkce* jest poměrně větší, nežli současná *spotřeba* českých knih, jakož i že ani produkce, ani konsumce tato *není* dosud v příznivém a v přiměřeném poměru ku *rostoucím kulturním potřebám* a nárokům naší národní společnosti.

Naše literatura trpí dosud *poměrně malým odbytem knih českých;* jest u svém vývoji sevřena *nepoměrným nedostatkem literárního obecenstva českého,* jenž pochází hlavně ze zanedbávání a z nedostatku literárního vzdělání v tak zvaných vyšších kruzích naší společnosti národní. Kolébka veliké většiny spisovatelů českých stála v tichých chaloupkách venkovských, — méně zámožný lid, český student, český učitel jest dosud nejčelnějším odběratelem české knihy, kteráž se dosud nestala zámožnému rolnictvu a měšťanstvu — o tak zvaných „vyšších stavech“ ani nemluvě — nezbytnou potřebou.[3])

---

[1]) Všech v naší polovici říše vydávaných děl vychází v Dol. Rakousích, vlastně ve Vídni 46, v Čechách 30, dohromady 76 proc., v obou těchto zemích jest však toliko 36 proc. veškerého obyvatelstva.

[2]) Že při těchto výpočtech Mischler Němcům křivdy neučinil, již z toho patrno, že n. p. Öttingen vypočítal, že v říši německé na 1 Němce průměrně ročně ani marka za knihy nepřipadá.

[3]) O poměrech těchto napsal Ferd. *Schulz* v dubnu r. 1864. v *Literárních Listech*:

»Potřebu vzdělanosti mnozí ovšem uznávají, ale nejsou jí tak proniknuti, aby je k *činu* probudila. Propadli nemoci daleko široko rozvětvené — *lenivosti ducha.* Známky nemoci té jsou *netečnost a onen hrubý, sprostý duch materialismu, který z nijakého vyššího uvědomění, nýbrž z pouhé nevědomosti a nedbanlivosti plyne a jehož ujmutím se hynou květy duchovního vzdělání.* Koho pak ani *praktická* potřeba nedonutí, aby se knihy chopil a ve svém oboru náležitě vzdělal, ten ještě méně uzná potřebu literatury vůbec a tomu ještě méně jasny budou výhody její pro život a mrav obecný, neboť návyk a zručnosť nahražují mu

Tato neblahá netečnosť k literatuře byla také v době žalostných domácích zápasů politických, jimiž byla naše národní společnosť v l. 1871.—1876. rozervána, *uměle* rozšiřována.

Tehdáž také při odebírání knih rozhodovaly příčiny politické, na př. politická barva spisovatele, vydavatele, ano i — knihtiskaře! —

Chorobné tyto poměry bohužel dosud nejsou úplně vyléčeny, bujarý kmen naší literatury národní velice trpí rakovinou lhostejné netečnosti obecenstva. V této netečnosti k literatuře české zápolí nejzámožnější naše rodiny občanské se *šlechtou rodovou*, jež jim jest ve všem svůdným vzorem, namnoze i ku směšnému opičení se.

V kruzích těchto nestala se kniha česká dosud *modou*, ano česká četba nesrovnává se dosud s dobrými (!) zvyky této společnosti.

Také za našich dnů jest v mnohých zámožných rodinách po celý rok jedinou českou četbou — kalendář. —

S nemalým politováním vidíme, že namnoze také mladší naše kněžstvo nedbá slavných *vlasteneckých* tradicí kněžstva českého, jež si bylo nesmrtelných zásluh získalo netoliko o vzkříšení literatury české, ale také o rozšíření českého čtení v našich vlastech.

Jablonští, Jirsíkové, Douchové, Třebízští a j. nenalézají pohříchu v řadách mladšího kněžstva horlivých stoupencův a následovníkův. Kněžstvo české nesmí zapomínati na své vznešené kulturní poslání v českém národě, nechce-li v naší společnosti národní pozbýti někdejší své váhy a důležitosti. Především musí i na dále, jako bývalo, zůstati v čele podporovatelův a strážcův národního písemnictví našeho. —

---

poznání vyšší, a o tom, jak nízko duchem stojí, ani nevěda, uspokojuje se obmezeným obzorem, v němž dny své tráví. Není to ale spokojenosť skromné, po marném nynějším povýšení nebažící mysli, nýbrž jest to otupělosť utlumovaného ducha, jež vnitřního povýšení a zdokonalení se štítí a prostředkům k němu se vyhýbá. Takový člověk míní, že i v své hlouposti jest sám sobě dostí, a co dále vede, literatura a umění jest v očích jeho pouhý luxus, který se pro něho nehodí. Jestliže se diviti nelze, že v nižších vrstvách společenstva takových lidí hojně se vyskytuje, *přece spravedlivou nevolí naplňuje mysl přesvědčení, že i v jiných vrstvách podobných lidí mnoho se nachází, ve vrstvách to, jež se samy do řady vzdělaných řády stavívají.«* —

Roku 1872. píše pak Václav *Vlček* ve svém *Poslání Pražanům:*

»Mezi měšťanstvem českým za našich dob není pořídku lidí takových, kterým jména všech spisovatelů *českých* jak živých tak mrtvých jsou věcí rovněž tak málo známou, jako jména spisovatelův *indických* nebo *čínských*. A ještě kdyby to šlo jen o *jména* spisovatelů: horší jest, že valná část našeho českého měšťanstva o *plodech* literatury domácí trvá v ukrutné nevědomosti. Však ani na tom není dosti: *nejhorší úkaz jest ten, že nemalá část našeho českého měšťanstva dotčenou svoji nevědomosť na velmi lehkou váhu beře*, že si pro ni hlavy neláme, ale spíše jí nezřídka s jakýmsi furianstvím na odiv staví — že ku všelikým plodům a požitkům uměleckým jeví netoliko chladnou lhostejnosť, ale i nepřátelský odpor.« —

Po všech krajích „*ku vzdělávání svých členův a ku podporování literatury české*“ založené besedy a spolky čtenářské na mnoze dávno zapomněly na prvotní účely svého založení; nestarají se o rozmnožování a doplňování svých knihoven, jež pokrývá mnoholetý prach, ani o pořádání přednášek poučných a literárních, pečujíce mnohem horlivěji o časové bavení svých členův hrou v karty, koulením do kuželek a t. d.

Tážeme-li se správců takových besed a čtenářských spolků, proč nekupují knih? obyčejně odpoví, že není čtenářův. A vytýkáme-li členům těchto spolků, proč knih českých neodebírají, hrdě odtuší, že jsou členy besed neb čtenářských spolků!

Za takových poměrů prospívají arciť mnohé tyto jednoty více *hostinským* nežli *literatuře české*. Statistika nákladů našich spolků na rozličné zábavy taneční a pod. a na knihovny byla by zajisté v ohledu nejednom velice poučnou a zajímavou. —

Literatura naše trpí velkou škodu *nepoměrným odbytem hnusných výplodů krvavé literatury* v širších vrstvách našeho lidu, a velkým *rozšířením cizích*, hlavně *německých knih* v tak zvaných vyšších třídách naší společnosti.

Touto zálibou v sensačních škvárech literárních a v plodech německé literatury ujímáme naší literatuře životní síly, podporujíce, byť i neúmyslně a nevědomě poněmčování naší společnosti.

V obou těchto směrech se u nás dosud hrozně hřeší! Nejsmutnějším zajisté zjevem v naší národní společnosti jest, že *německá literatura má mezi námi odběratelstva nadbytek, oproti tomu však že literatura česká ve vlastním domově jest namnoze cizinkou*. Záliba našich vyšších kruhů *v cizém* čtení jest nebezpečný, jedovatý zlořád, jejž tím více zatracovati musíme, čím větší zkázu a škodu ním naše písemnictví beře a čím více se naše české časopisy, sborníky a j. podobným, v našich kruzích tak velice oblíbeným publikacím a časopisům cizím vyrovnají. Nemusíme-li se studem zarditi, vidouce, že n. př. naše výtečné sborníky *historický* a *slovanský*, naše *Památky*, naše velké časopisy illustrované a j. neustále ještě zápasí za své trvání, že v našich rodinách tak často místo *Osvěty* a *Květů*, místo *Lumíra*, nalézáme Westermannovy Monatshefte, Von Fels zum Meer a j.; místo *Světozora, Zlaté Prahy*, *Ruchu* a j. nám jízlivě nepřátelské Gartenlaube, Über Land und Meer a j.? — Nemusíme-li se zastyděti, že *Matici lidu* a *Libuši* při poměrně neobyčejné láci dobrých knih, jež vydávají, odběratelův nepřibývá? —

Při nedostatečném odbytu knih ochabuje nakladatelství i spisovatelé a knihy české *nemohou* býti *laciny*.

Vždyť v naší době také nejlepší díla česká jsou vydávaná asi v 1000 výtiscích, jež zůstávají drahná léta na skladě. Ano často i nejpřednější spisovatelé nenalézají nakladatelův a nakla-

datelé nejednou při nedostatku odběratelův rozsáhlejší díla nemohli ukončiti.[1])

K nedostatku nakladatelů českých ukazují také učenci čeští, vydávající díla svá řeči cizí, a nakladatelé čeští opět se omlouvají, že nemohou podnikati vydávání nákladných odborných českých spisů vědeckých, protože nemají odbyt atd.

V naší době vypláci se u nás toliko vydávání knih a časopisů belletristických, literatura krvavých románů a pod., pro veliká díla odborná, ano i pro překlady světoznámých vědeckých a poučných spisů, jež jsou chloubou a ozdobou cizích literatur, nemáme odběratelů, nemáme čtenářů.

Za těchto poměrů jest postavení *českých spisovatelů* na sporé výminky velice smutné: mnozí podnikají vydávání děl svých vlastním nákladem (Holeček, J. V. Frič a j.), jiní, ano také nejčelnější básníci naši, kteří by zajisté v každé jiné literatuře ku nejvyšším socialním postavením dospěli, musí konati praobyčejné práce kancelářské, aby si vydělali chléb vezdejší. —

Kromě vlažnosti a netečnosti obecenstva sluší hledati příčiny nynějších povážlivých poměrů našeho trhu literárního *v nedostatečné organisaci našeho nakladatelství a knihkupectví, v nedostatku plodné kritiky* a j. Naši nakladatelé podnikají často současným vydáváním podobných nebo stejných děl zbytečnou, ano škodlivou konkurenci. Není dělby práce ani organisace také při tomto podnikání!

Odbytu knih na závadu jsou často vysoké ceny, jakož i časté prodávání knih nedlouho po vydání za ceny značně snížené (Matice lidu a j.); jakož i nedůslednosť nakladatelův při vydávání hlavně skvostných děl v sešitech. Prvé sešity vynikají obyčejně skvostnou uměleckou úpravou, sešity pozdější bývají často „okrášlovány“ toliko ledabylými, rozmazanými zinkografiemi atd.

Tím arciť odpadá záliba obecenstva v odebírání děl podobných i jiných. —

Po drahná léta toužíme na nedostatky *české* kritiky literární, již svého času s výsledkem pro veškeré naše písemnictví tak blahodárným byl pěstoval *Jan Neruda* a j.

Literatura naše zajisté dosud velkou škodu trpí nedostatkem kritiky osvěžující, tvořivé a organisující.[2])

---

[1]) Svého času musil Bellmann zastaviti vydávání Jos. Mánesem illustrovaného Rukopisu Královédvorského, protože měl pouze 5 *odběratelův!* — Při nepatrném odbytu nemohlo býti dosud ukončeno vydání sebraných spisů Karoliny Světlé, Šmilovského, Hálka a j. Z téže příčiny není dokončen Arbesův román Štrajchpudlíci a j.

Chtěl-li Otto ve své Národní knihovně vydávati dobrá díla, musil při nedostatku odběratelů zvýšiti cenu sešitu ze 6 na 10 kr. — Svého času marně hledal Vrchlický nakladatele ku vydávání Juliana Apostaty a j.

[2]) Literární odbor Umělecké Besedy opětně se ujímal založení odborného časopisu literárního, pohříchu však s nevalným úspěchem; *Kritická příloha Ná-*

Neblahé tyto poměry, neustále se množící, pohříchu nikoliv neoprávněné a nepodstatné stesky a obavy, že nám hrozí knihkupecký, literární krach, vzrušily konečně v naší národní společnosti rozhodující kruhy; v prosinci r. 1885. pozvedl dr. Rieger výstražný hlas svůj vydav s vynikajícími vlastenci českými památné provolání na prospěch českého čtení, v němž se věrně zrcadlí kritická situace literatury naší. *)

---

rodních Listů, jíž svého času Umělecká Beseda zvolila za svůj orgán, po mnohých proměnách nedostatkem odběratelstva zanikla. —

Literární kritiku pěstují mimo velké listy politické také časopisy belletristické, zvláště pak Osvěta, Lumír, Musejník, Květy a j., jakož i časopisy venkovské, jichž čelným úkolem by mělo býti seznamování nejširších kruhů našeho lidu s vývojem literatury. Literární kritice jsou věnovány časopisy: Athenaeum (red. Massaryk), — Literární rozhledy (red. Rob. Růžička), — Literární listy (red. F. Dlouhý), — v Brně vydávaný Obzor (red. Vlad. Šťastný) a Hlídka literární (vydává Pl. S. Mathon).

*) V památném tomto provolání mimo jiné čteme:

„Péče o nabytí, rozmnožování a zachování statkův *duchovních* jest každého národa povinností rovněž pilnou a neodbytnou, jako starosť o *blahobyt hmotný*. Zejména národové, kteří jsou počtem menší a v sousedství národův veliký ch, musejí tím horlivěji přičiňovati se, aby v oboru duchovním netoliko zachovali úplnou svobodu a samostatnosť, ale aby výtvory plynoucími z kmenovní zvláštnosti zjednávali sobě uznání, šetrnosti a úcty na obecném zápasišti dějinném. Zejména národové, jimž není dopřáno, aby ve vlastním zřízení státním měli oporu a záštitu své jazykové samobytnosti; národové, jichžto existenci nepřízeň šťastnějších v té stránce soupeřův strojí neustále nástrahy; národové, kteří ze smutné zkušenosti již nabyli poučení, jak těžko jest vyzdvihnouti se z duchovního ponížení, vzpamatovati se z omráčení a domoci se opět nezkráceného práva životního, stále pevně stůjtež a bdětež na strážné věži interesův duchovních."

„V takovém postavení nalezá se i národ český. Proto i jemu jest se zdvojeným úsilím zasazovati se o zbudování nedobytné tvrze duchovní, o získání síly, kteráž odrazí všechnu zlobu osudův, o nabytí jmění, jehožto cenu ani nejkrutější pohroma časův popříti a odníti nemůže."

„Uznávajíce toho nalehavou potřebu, aby v této předůležité stránce vnitřního života českého ozvalo se opět mocnější povzbuzení a stala se brzká, všestranná náprava, pozdvihujeme dnes srdečného hlasu ke všem krajanům v zemích našich korunních. Chceme promluviti k rodákům svým na prospěch *domácího písemnictví, na prospěch české knihy*."

„S nemalým politováním totiž znamenáme, že poslední dobou zavládla v některých vrstvách národa našeho opět jakási netečnosť, nevšímavosť k domácí literatuře. Neutěšený ten zjev nesmí trvati déle, nemá-li národní naše bytosť ve svém nejhlubším jádru doznati těžkého poškození."

„*Kniha česká zachovala nás při životě,* vysvobodila nás z nastražené záhuby, vzpružila síly už už dohasínající, naplnila Čechy novým českým národem."

„Kniha česká budiž nám na věky posvátná, poněvadž v sobě chová nejdražší poklad, jenž mimo tuto rodnou půdu po otcích našich nám zbyl: *český jazyk!*"

„Chceme-li tento jazyk netoliko udržeti, ale i zvelebiti a k někdejší jeho slávě doma i za hranicemi přivésti, musíme v českém písemnictví míti účastenství co nejhorlivější, musíme *k české literatuře konati svou vlasteneckou povinnosť*, stále a poctivě, s radostí a s nadšením. S důrazem opakujeme tuto slovo: *vlastenecká povinnosť*, aby už konečně vymýtěn byl mylný, věci tak vznešené, jako jest mateřský jazyk a národní literatura, nedůstojný názor: kdo českou knihu kupuje, že českou literaturu podporuje. Žádoucí a pro celou národní naši věc rozhodný obrat v poměrech literatury české stane se ihned, jakmile *každý* uvědomělý Čech dospěje k poznání, že má k národnímu písemnictví *povinnosti*, a že snaže

Kéž by toto upřímné slovo české v českých srdcích nalezlo trvalého vlasteneckého ohlasu!

„*Jen národ čtenářův jest národ osvícený, vzdělaný, a takový národ nezahyne!*" —

VII.

„Čím se *vzbudil* národ náš? — *Literaturou.* Čím Němci měli Čechy vybojované v době našeho úpadku? — *Literaturou.* A čím se nyní máme ubrániti? — Opět *literaturou.* Kroky *politické* mohou nejednou se nezdařiti, mohou minouti se cílem; ale literatura ještě, pokud lidská známosť sahá, nikdy, *nikdy neminula se cílem.*" (V. Hálek r. 1873.). —

A v provolání, jež dr. *Rieger* ve spolku s vynikajícími českými vlastenci na sklonku r. 1885. ve prospěch českého čtení byl učinil, čteme tato slova:

„Česká kniha stala se naším mečem a štítem, naším palladiem ve stoletém zápase za právo naší obnovené existence, a jest třeba ustavičně státi a bdíti na strážné věži interesův duchovních, aby tento žulový, nevývratný základ: *osvěta a vzdělanosť, plynoucí*

---

se poctivě jim dostáti, podporuje toliko sama sebe, nabýváním nových a nových prostředkův ke svému vzdělání, k osvícení rozumu a k ušlechtění citu."

„S dobrým svědomím, s plným právem můžeme říci, že literatura česká v těch nepříznivých poměrech vnějších i vnitřních, s nimiž posud zápasila, s těmi chudičkými pomůckami hmotnými, jimiž posud vládne, za krátký čas vykonala divy, a že dnes v umělecké i vědecké, zábavné i poučné stránce své potřebám pravého vzdělání vyhovuje měrou velmi potěšitelnou. A jest potřebí toliko ***horlivějšího účastenství*** se strany českého obecenstva v podnicích našich literárních, aby se plnily mezery našeho písemnictví a díla jeho stačila požadavkům nejvyšší současné intelligence ve všech oborech úplně."

„Spisovatelé a nakladatelé čeští snaží se o rozkvět a pokrok literatury národní zajisté věrně a neunavně. Máme také kruh vlasteneckého, horlivého čtenářstva, které živým a činným účastenstvím sleduje rozvoj domácí literatury; však nejen žádoucno, alebrž nezbytně nutno jest, ***aby se kruh tento značně rozšířil.*** Proto obracíme se ke všem uvědomělým vlastencům v Čechách, na Moravě, ve Slezsku, jakož i v jiných zemích žijícím s důtklivým, srdečným vyzváním: ***buďiž každý z nich sám dle nejvyšší možnosti své odběratelem českých knih a časopisův a přičiniž se, aby ve kruzích svých známých a přátel šířil vědomí vlasteneckých povinností k písemnictví národnímu, lásku ke čtení, horlivost ve spolužití literárním.*** Zvláště ***k zámožnějším*** jednotlivcům a rodinám v české šlechtě a českém měšťanstvu obracíme se s důtklivou žádostí, aby účinlivěji než posud účastnili se v rozvoji a snahách národního písemnictví."

„Nevšímavosť a netečnosť takovýchto našincův k písemnictví národnímu nemá žádné platné omluvy. Ani té ne, jež tu a tam se ozývá, že totiž nepříznivé poměry hmotné nedovolují jim bráti do ročního rozpočtu výdaj na knihy. ***Písemnictví cizokrajnému, ve stránce národní nám nepřátelskému,*** daří se v krajinách českých přese všechnu stísněnosť národohospodářskou napořád výborně; ***toliko dobrá kniha, dobrý časopis český musí stále dovolávati se mezi Čechy svého práva.***" —

ze zdroje domácího, pěstované duchem a jazykem vlastním, nedoznal pohromy, nýbrž zajistil všemu našemu životu pro časy přítomné i budoucí bezpečného a čestného trvání.“ —

Zachování národní literatury, jež jest vedle národní *školy* zajisté nejpevnější baštou národnosti a nejmocnější pákou vývoje národní kultury, — při plné síle a *zabezpečení trvalého její vývoje* jest zajisté té doby největší důležitostí národní.

K dosažení tohoto cíle ze všech sil přispívati jest čelnou povinností vlasteneckou každého upřímného syna našeho národa, především pak čestným úkolem naší národní intelligence.

Překážky plného rozkvětu naší literatury musíme se železnou vytrvalostí odklizovati, pilně a bez únavy musíme pleti pýr, jímž toto role naší kulturní práce zarůstá.

Také při tomto podnikání nesmíme doufati v pomoc cizí, alebrž spoléhajíce v zázračnou sílu *svépomoci sami* ujmouti se musíme také tohoto díla.

„V literatuře národní jsme sami svými pány neobmezenými,“ — psal *Ferdinand Schulz* v Osvětě r. 1878., — „avšak také odpovědnými před soudem současným i příštím. Co z ní uděláme, to z ní bude.“

„*Ale to bude také z nás!*“ —

„Literatura malého, za svou existenci bojujícího národa, jakým jest národ český, není, nemůže a nesmí býti výdělečnou, neřku-li kramářskou nebo docela dryáčnicky jarmarečnou. *Ona jest a zůstane integrující částí národního programu.* Na její rozkvětu a zmohutnění, na její *původnosti* a tudíž na estheticko-kulturní hodnotě z valné části také závisí duševní síla národa, *slovem literatura česká jest a zůstane záležitostí celého národa.*“ (Arbes). —

Zdarného rozřešení naší *otázky literární*, jež jest zajisté vedle otázky školské v naší době nejdůležitější a nejpalčivější naší otázkou národní, musíme se především domáhati úsilovným *rozmnožováním odbytu dobrých knih českých;* jestiť zajisté odbyt veledůležitá páka vývoje literatury, podporuje netoliko podnikavosť nakladatelů, ale jest spolu také pružinou plodnosti spisovatelův. Rozmnožováním odbytu bylo by lze ceny knih českých snížiti, vydávání knih českých usnadniti a také hmotné poměry českého spisovatelstva, kteréž zajisté dosud nejsvětějším zájmům našim nejlepší své síly věnuje a nejtěžší oběti přináší, povznésti.

Na nepoměrně malý odbyt knih českých bychom zajisté nemusili toužiti, kdyby se naše zámožné třídy, naši měšťanové a velmožové české literatury *poměrně* tak všímali a ji tak podporovali, jako náš lid obecný, — nejméně majetné, nejširší vrstvy našeho národa.

Bodrý tento lid český nejdéle po katastrofě Bělohorské knihy české čítal, skrývaje je s nebezpečenstvím života jako poklady své nejdražší; lid tento venkovský nepropadl odrodilství,

nenaučil se němčině; z jeho lůna vyšli bohatýrští apoštolé, učitelé, kněži a spisovatelé čeští, kteří vzkřísili a obnovili českou školu a českou literaturu, zachránivše českou knihou a českou školou naši národnosť.

Tento statečný lid český počal v době našeho vzkříšení knihy české *nejdříve* čísti a čte je dosud *poměrně nejvíce* a nejhorlivěji.

Plané jest vymlouvání mnohých, často i nejzámožnějších našinců, že v krušných našich dobách není na knihy peněz; vždyť na *cizí* knihy a nám někdy i výstředně nepřátelské časopisy peněz dosti mívají.

Plnou váhou platí i v naší době výstraha, již r. 1878. v „Osvětě" byl učinil *Ferdinand Schulz*, vece:

„Jsme zase v době, kde *nesmíme* a *nebudeme* považovati za Čecha nikoho, kdo nečte a nezná českého písemnictví, u něhož není lze najíti české knihy, kdo si nevšímá duševní práce české, *kdo s námi nežije duchem!*" —

Čelnou podmínkou *zevního* vývoje literatury, dobrého odbytu a přiměřeného rozšiřování plodů literárních jest zajisté *racionálně zřízené nakladatelství a knihkupectví.*

V dějinách české literatury velké důležitosti nabyly *jednoty založené ku vydávání a ku odebírání knih českých:*

Matice a *Dědictví,* jež jsou zajisté velevýznamné zjevy v našem životě kulturním vůbec, jakož i *spolky literární.*

Nejstarší *Dědictví Svatováclavské* založila Marie Steyrová, odkázavši r. 1669. na vydávání duchovních knih českých 1300 zl. [1])

Po vzoru Dědictví Svatováclavského založil kněz *Antonín Hanikýř* r. 1829. na památku stoleté slavnosti prohlášení sv. Jana N. za svatého *Dědictví Svatojanské.* [2]) Přičiněním kanov-

---

[1]) Základní tato jistina byla pozdějšími odkazy drahně rozmnožena. Tak v r. 1672. odkazem hr. Ludm. ze Šternberka 1000 kop gr. a j. Dědictví Svatováclavské vydalo a rozšířilo v l. 1670.—1751. přes 80.000 knih českých: mimo jiné také tak zvanou Biblí Svatováclavskou a j. Po zrušení řádu jezuitského zaniklo, jeho jmění 16.000 zl. bylo později přiděleno k normálnímu fondu, a teprve k naléhání arcib. Schwarzenberka bylo r. 1859. původnímu účelu svému opět navráceno. Obnovené Dědictví Svatováclavské vydalo Výklad sv. evangelií sepsaný od kněze Františka Pavlíčka a j.

[2]) Hanikýř složil základní fond 1000 zl. ve stř. Stanovy Dědictví Svatojanského byly schváleny r. 1833. Činnosť svou zahájilo pod správou kanovníka *Václ. Pešiny z Čechobrodu* r. 1835. Členů čítalo r. 1850. 2864, za jediný r. 1857. přistoupilo 3200 členů. Na sklonku let padesátých byly vydávány knihy Dědictví ve 20.000, na počátku let šedesátých v 27.000 výtiscích. Roku 1883. čítalo 26.810, r. 1884. 26.990 členů.

Jmění Dědictví obnášelo r. 1860. 32.900 zl. r. č., 118.676 zl. 30½ kr. ve stř. a 100 zl. ve vid. čísle.

Do r. 1885. podniklo Dědictví vydání 72 spisů. Vydalo mimo jiné: *Jirsíkovu* populární Dogmatiku, *Karlíkovy* Životy svatých a světic Božích (5 dílů), *Frenclovy* Postilly na evangelia a epištoly ve 4 dílech, *Neumannův* Život Krista Pána, Biblí českou, Dějiny diecése pražské od dra. *Borového,* Posvátná místa kr. hl. města Prahy od *Eckerta* a j.

níka Vinařického bylo založeno r. 1860. ku vydávání spisů theologických *Dědictví sv. Prokopa.*[1])

Katolické kněžstvo na Moravě založilo r. 1850. po vzoru Dědictví sv. Janského *Dědictví Cyrillomethodějské,* jehož starostou byl Frant. *Sušil.* [2])

V *Hradci Králové* založil r. 1860. kanovník *Václav Šrůtek* „*Dědictví Maličkých*“, jež vydává spisy pro mládež katolickou.[3])

Roku 1862. byla založena ku podnětu prof. dra. Josefa *Pažouta* a ředitele opatrovny K. *Janoty* v *Písku* „*Zlatá kniha* neb *Dědictví sv. Ludmily*“ ku vydávání poučných a zábavných knih pro dívky, jež vydává „*Zlaté lístky*“ pro mládež do 12. roku věku a „*Zlaté Klasy*“ pro dívky dospělejší.[4]) —

---

[1]) Dědictví sv. ***Prokopa*** vydalo mimo jiné Fr. ***Sušilem*** přeložené a obšírně vyložené Evangelium sv. Matouše; ***Bečkovského*** Kroniku českou a j,; přispívá na vydávání ***Časopisu pro katolické duchovenstvo,*** jejž vydává Křesťanská akademie. Podporou tohoto dědictví podnikne Křesťanská akademie vydávání ***Encyklopedie věd theologických.***

[2]) Zakladatelé Cyrillomethodějského Dědictví spláceji 105 zl., členové I. třídy 50 zl., II. třídy 30 zl., III. třídy 15 zl. Koncem r. 1860. čítalo 10.254 členů a 77.531 zl. jmění. Počet členů vzrostl r. 1873. na 11.588, koncem r. 1884. bylo zapsáno 14.000 členů.

Roku 1884. obnášely příjmy tohoto Dědictví 78.850 zl. v úpisech a 6973 zl. 32½ kr. (3449 zl. 99 kr. úroků, 780 zl. 50 kr. příspěvky členů, 372 zl. 34 kr. za prodané knihy a t. d.), vydání 5154 zl. 70 kr. (honoráře 70 zl. (!), za tisk a papír 1793 zl. 54 kr.); koncem r. 1884. zůstalo jmění 78.850 zl. v úpisech a 1818 zl. 62½ kr. v hotovosti. Dědictví Cyrillomethodějské vydalo mimo jiné ***Bílého*** Dějiny církve, ***Sušilův*** překlad Flaviovy války židovské, vydává velmi rozšířený kalendář ***Moravan,*** od r. 1853. vydává Bibliotéku poučnou a zábavnou a j. Spisy Dědictví se tisknou o 9000, kalendář také o 15.000 výtisciích.

[3]) Při Dědictví Maličkých obnáší vkladné za dítko 2 zl. na čas jeho údství, totiž do 16 roků, vkladné za ústavy, školy atd. obnáší 5 zl. jednou pro vždy. Dědictví Maličkých rozšířilo v prvém pětadvacetiletí svého trvání více než 300.000 knížek.

Koncem května 1861. čítalo 9200 členů a mělo 24.000 zl. příjmů, koncem října r. 1885. čítalo 38.100 účastníků. Za 25letého trvání svého přijalo 147.609 zl. 48½ kr., vydalo 108.977 zl. 27 kr., koncem r. 1884. zbývalo jmění 38.632 zl. 21½ kr. Náklad na vydávání knih obnášel r. 1884. 3085 zl. 61½ kr. atd.

[4]) Členové Dědictví sv. ***Ludmily*** platí pravidelně jednou na vždy 2 zl.; složí-li toliko 1 zl. dostávají Dědictvím vydávané knihy po 4 léta, složí-li však 3 zl. bývají až do 20. roku svého věku knihami podělováni. Školy, knihovny a j. přispívají jednou pro všecky časy pro obě oddělení 10 zl., zakladatelé 20 zl. Kdo Dědictví 20 členů získá jest ***opatrovníkem.*** Po návrhu opatrovníků podělují se pilní, chudí žáci knihami Dědictví.

Jmění Dědictví sv. Ludmily obnášelo koncem r. 1863. 7447 zl. 77½ kr., r. 1867. 12.751 zl. 95 kr., r. 1872. 10.469 zl. 64½ kr., r. 1877. 7258 zl. 50 kr., r. 1882. 5854 zl. 36½ kr., r. 1885. 4496 zl. 42½ kr.

Členů bylo r. 1863. asi 5700, r. 1866. 7400, r. 1872. 8100, r. 1877. 7800, koncem r. 1885. ***asi 3500!***

V l. 1863.—1885. bylo vydáno ***„Zlatých lístků“*** i ***„Zlatých klasů“*** po 23 číslech, dohromady téměř 200.000 výtisků.

Opravené stanovy Dědictví byly schváleny 1. listopadu 1869.

Řízením dr. J. ***Pažouta*** vydávalo učitelstvo vyšší dívčí školy písecké v l. 1862.—64. ***„Dívčí školu,“*** v níž vyšly následující spisy: K. ***Ningra*** Historie české literatury, — dr. ***Pažouta*** Nauka o člověku, — Boh. ***Ardelta*** Tělocvik pro dívky, — J. ***Ctibora*** Liturgika, — ***Heydukův*** Nástin bájesloví, — ***Lešetického***

Toužíme právem na mnohé nedostatky a mezery naší *literatury naukové.* Postrádáme zajisté zevrubných obecných dějin kulturních, zvláště pak důkladných dějin literatur světových, dějin filosofie, umění výtvarných a j.; nedostává se nám prostonárodních spisů přírodovědeckých, celá odvětví věd právnických, lékařských i mathematických dosud ladem leží; ano i v oborech filologických a lexikografických jest nám ještě drahně důležitých prací podniknouti; nemáme dosud zevrubný a důkladný slovník technologický a j.

Vědeckých monografií vůbec toliko po řídku u nás vychází. Překladů i nejslavnějších děl literatur světových, jimiž by bylo lze mnohé nedostatky naší naukové literatury odkliditi, taktéž se nám nedostává atd.

Seznání těchto nedostatků nesmí býti podnětem planého žehrání a toliko pohodlného kritisování, jež toliko plodnou práci ochromuje a úspěšnému vývoji literatury naší překáží.

Čelnou příčinou tolikerých mezer a nedostatků naší literatury naukové není zajisté nedostatek učencův a vědatorův českých, kteří by je vyplniti mohli, ale *vydávání spisů učencův českých řečí cizí, po výtce řečí německou,* omlouvané namnoze nesnázemi při opatřování nákladů na vydávání *českých* děl vědeckých atd. Kéž by čeští učenci nikdy nezapomněli památných slov, jimiž *Palacký Dobrovskému* vytýkal, že toliko německy píše; — kéž by povždy byli pamětlivi vlasteneckého pozdravení, jímž dr. *Rieger* bratry z Ameriky r. 1885. v královské Praze byl uvítal!

„Buďme toho všichni pamětlivi,“ pravil dr. *Rieger* vítaje Čechy americké — „že máme vždycky jíti a kráčeti *pod svou vlastní korouhví.* Cokoliv pracujeme, cokoliv činíme a podnikáme, jakýkoliv boj podstupujeme, buď kulturní nebo politický, vždy buďmež si toho pamětlivi, že jsme povinni činiti to *všichni pod korouhví vlastní, pod korouhví českou.*“

„Co by nám to bylo platno, kdybychom vykonali skutky veliké, založili díla nesmrtelná v *literatuře* a *umění,* kdyby tato díla byla vykonána na jméno cizí, pod cizí firmou?“

„Pod *vlastní* korouhví musíme státi, musíme znáti se ku svému jménu, ku svému národu, musíme ctíti památku svých předků skutky, které jsou jich hodny. Nesouce tuto korouhev, máme býti toho pamětlivi, že: v tomto znamení zvítězíš!“ —

A zajisté nevalně prospěla by učenosť i pilnosť našich vědatorův českému národu, kdyby se jí nedostávalo vroucnosti a lásky k věci, jíž se skvěli zbožňovaní velikáni a buditelé naši.

Národové rostou toliko *svou* prací kulturní, a proto nemáme nikdy svou prací přispívati ku rozmnožení kulturní práce

---

Nauka o slohu, — Fr. *Tonnera* Chemie a technologie, — J. *Soukupa* Počtářství, — dr. *Pažouta* Fysika, — dr. *Pažouta* Povaha živočichů, — *Madierova* Čítanka.

národa cizého, proto mají především také naši učenci a vědátoři, jako to činí Poláci, Švédové, Maďaři a j., svá díla, aby byla české literatuře zachována, *původně* vydávati česky.

Škodu našemu národu nešetřením této zásady vznikající nenahradí zajisté ješitné a malicherné vychloubání, že dílo českého učence nalezlo také při *německé* kritice milosť atd.

Za takovou čočkovici nesmíme prodávati a zadávati nejsvětější zájmy svého národa!

Povznešení české literatury naukové jest zajisté především čestnou povinností professorů obou vysokých škol českých, na nich jest, aby se tomuto podnikání v čelo postavili, aby tuto práci zorganisovali! —

Ku vyplnění mezer naší vědecké literatury zajisté *Matice česká* vydatně přispěla, vydávajíc po výtce velká odborná díla vědecká, jichž by byli soukromí nakladatelé čeští nevydali.[1]) *Matice* vydává „*Malou encyklopedii nauk*“ a „*Sborník vědecký musea království Českého*“ ve dvou odborech a to odbor historický, filologický a filosofický a odbor přírodovědecký a mathematický, nahražující zaniklou „Živu“.[2]) —

Kéž by tato blahodárná činnosť Matice české nebyla ochromována nedostatkem hmotných prostředků![3])

---

[1]) Matice Česká dosud vydala 17 památek staré literatury české, 18 děl historických, 19 děl z oboru jazykovědy a slovesnosti, 17 spisů lékařských a přírodopisných, 11 spisů filosofických a paedagogických, 14 děl básnických a j., a mimo to vydáno bylo drahně děl, po výtce vědeckých její pomocí.

[2]) V Malé encyklopedii nauk byly vydány následující spisy: *Tomkův* Krátký všeobecný dějepis (1842.), — téhož Děje země České (1843.), — téhož Děje mocnářství Rakouského (1845.), — dra. V. *Staňka* Přírodopis prostonárodní (1843.), — *Kodymovo* Naučení o živlech (1849.) a Zdravověda (1853.), — *Opicův* Seznam květeny České (1852.), *Zapův* Všeobecný zeměpis (1846.—1850.), *Hyny* Dušesloví (1844.) a *Klácelova* Dobrověda (1847.). —

Ve *Sborníku vědeckém* byla vydána v odboru *prvém* filologická díla *Gebauerova* (Příspěvek k historii českých samohlásek, — Příspěvky k historii českého pravopisu, — Úvahy o Nové Radě a Radě zvířat); V. *Kotsmichova* (O podřeči doudlebském) a j. A. *Rybičkova* pojednání: Měšťané a studující Pražští r. 1648. a j.

V odboru *druhém* byly uveřejňovány přírodopisné práce dra. Lad. *Čelakovského* (O vyvinování se rostlin s ohledem na Darwinovu theorii, — Květena okolí pražského); — dra. Em. *Bořického* (O nerostech v pásmu železných rud silurských se objevujících); — J. *Dušánka* (O bassemerování železa); — Fr. *Špatného* Rybnikářství, — dra. Ant. *Friče* Cesta do Kodaně, — dra. J. *Rudy* Mistr Jan Černý a jeho herbář z r. 1517. a j., — *Mathematické* spisy J. *Smolíkovy* (Jan Marek Murci), — dra. Em. a Ed. *Weyra* (Základové vyšší geometrie, III. díly, — Cremonovy Geometrické transformace útvarů rovinných) a j.

[3]) Po ztrnutí v letech padesátých se Matice toliko zponáhla zotavovala, v l. 1860.—1880. přistoupilo toliko 855 (r. 1861. 42, 1862. 17, 1863. 35 atd.) nových členův.

Ve valném shromáždění společnosti musejní dne 7. března 1861. bylo ustanoveno, že má býti při Matici nastřádáno kmenové jmění 100.000 zl. K doplnění tohoto základu sešlo se záhy na mimořádných příspěvcích 13.550 zl. 39 kr. a ve státních papírech 520 zl.

Základní jmění Matice obnášelo koncem r. 1863. 72.109 zl. 39 kr. na hypotékách a 15.000 zl. v úpisech státní půjčky; koncem r. 1880. vzrostlo na

Také *Matice moravská*, jež vznikla r. 1853. z národní Jednoty Cyrilo-Methodějské (založena r. 1849.) o vydávání odborných, po výtce historických děl vědeckých pečuje.[1])

Stanovy *Matice moravské* byly stvrzeny 29. prosince 1853. Matice „podporuje československou literaturu se zvláštním zřetelem ku potřebám Moravy vydáváním neb podporováním vydávání dobrých spisů.“ Činnost svou zahájila 18. ledna 1854., prvým starostou byl dr. Helcelet.[2])

Také pobratimové naši na *Slovensku* založili r. 1863. na tisíciletou památku pokřestění Slovákův po vzoru Matice České ve *Svatém Martině Matici Slovenskou*, která započala činnost svou valnou hromadou 4. srpna 1863., jíž obcovalo více než 5000 vlastencův slovenských.[3])

Vývoj Matice Slovenské byl násilně přerušen zrušením ústavu tohoto a konfiskováním veškerého jmění matičního uherskou vládou.

102.838 zl. 95 kr., koncem r. 1884., kromě zásob skladu knih na 104.802 zl. 93½ kr.

[1]) Jednota *Cyrilomethodějská* vydala od r. 1849. drahně po výtce prostonárodních knih (Prostonárodní výklad zákona obecního od 17. března 1849., Bočkův Přehled knížat, Bájky Bidpajovy, Pěstounka čili vychování malých dítek mimo školu, Domácí pokladnice a j., roku 1851. počala vydávati kalendář *Koledu*.) Koncem r. 1852. obnášelo jmění jednoty 5368 zl. 45⅗ kr. ve stř., knihovna čítala 533 svazků.

[2]) Matici moravské se z počátku valně nedařilo; koncem r. 1854. obnášelo její jmění 3098 zl. 40⁸/₁₅ kr. ve stř., koncem r. 1856. 5219 zl. 16 kr. ve stř. Při takovém nedostatku hmotných prostředků, po r. 1856., když se dr. Helcelet svého úřadu vzdal, svou činnosť téměř cele zastavila. Teprve r. 1864. byl učiněn pokus o vzkříšení této jednoty; nové stanovy byly schváleny 28. prosince 1864., r. 1866. vydala Matice opět novou knihu českou: Prvý díl *Spisův Žerotínových* redakcí Brandlovou.

Příznivější obrat nastal teprve r. 1868. zvolením hr. Egb. Belcrediho předsedou Matice, počet členů vzrostl v l. 1861.—1872. se 134 na 700; r. 1868. založen jest *Časopis Matice moravské* (do r. 1875. red. Václ. Royt, potom prof. Fr. Bartoš), kterýž pracemi důkladnými vyniká; záhy byl vydán II. a III. díl Spisův Karla ze Žerotína. Matice Moravská vydala: *Matzenaurovy* Cizá slova ve slovanských řečech, — Kniha Tovačovská, (vyd. Brandl r. 1869.), — Nové básně *Sušilovy* (2 díly), — dr. Fr. *Mathona* Listy z vědy hospodářské, — dr. *Dudíkovy* Dějiny Moravy I. a II. díl, — Fr. *Vymazalova* Slovanská poesie (sv. I. Ruská poesie, sv. II. Polská a lužicko-srbská poesie), — Ruské národní pohádky ze sbírky *Afanasjera* a j. př. Vymazal. Ve *Sborníku Matice Moravské* byl vydán *Brandlův* Život Josefa Dobrovského (r. 1883.) a prvý díl *Bartošovy* Dialektologie moravské (r. 1885.) —

Zakladatelé Matice skládají 100 zl., členové činní 50 zl., členové přispívající připlácí ročně po 2 zl. Zakladatelé obdrží po 2 výtiscích, ostatní členové po 1 výtisku knih Maticí vydávaných. R. 1885. čítala Matice Moravská 33 zakládajících, 130 činných a 343 přispívajících, dohromady 506 členů a její jmění obnášelo 4505 zl.

[3]) Matici *Slovenské* darovali mimo jiné: císař František Josef I. 1000 zl., farář Petian 9000 zl., měštěnín breznanský Jan Čipkay 1000 zl. atd. Matice vydávala letopisy, kalendáře, knihy poučné, knihy školní a j.; r. 1866. čítala více než 5000 členů, jmění její obnášelo t. r. 51.871 zl. 38 kr.

Těchto fondů maťičních používá nyní uherská vláda ku vydávání slovenských, arciť tendenčně v duchu nynějších vladařů v Uhrách psaných kalendářů, časových spisků a j. pro lid.

Roku 1885. usnesl se sjezd slovenských vlastenců a spisovatelů v Turčanském Sv. Martině na založení akciové knihkupecké a nakladatelské společnosti ve Sv. Martině, kteráž by podnikala netoliko obchody knihkupecké, ale kteráž by také na svůj i na cizí účet vydávala knihy, časopisy, hudebniny a j.

Kapitál společnosti této 10.000 zl. má býti uhražen 1000 podíly po 10 zl. —

S úspěchem nemalým potkalo se v Čechách také zakládání *Matici* ku vydávání levných knih poučných a zábavných.

Roku 1867. založili prof. Jan E. *Purkyně* a dr. Edv. *Grégr* ku řízení vzdělávacích, populárních spisů *Matici lidu*, jež za příspěvek 1 zl. vydává ročně 6 knih.[1])

Matice lidu vydala po čas svého trvání, tedy v necelých 20 letech 91 různých děl ve 119 svazcích, a to 49 děl obsahu poučného, 42 spisův obsahu zábavného, rozšířila celkem téměř *2 miliony* knih.[2])

Kromě toho vydala mapu světa slovanského, mapu král. Českého a mapu Moravy.

Matice lidu vydávala po výtce díla původní, jestiť mezi publikacemi jejími toliko 20 proc. spisův přeložených.

---

[1]) Zakladatelé Matice lidu: prof. Purkyně, předseda, Wenzig, náměstek předsedův, dr. Edv. Grégr, jednatel, členové výboru: prof. Krejčí, prof. dr. F. Studnička, dr. Tyrš, řed. Em. Tonner, dr. Rob. Nápravník, dr. Jan Kučera, Ferd. Schulz, Jan Neruda, Hálek, Jan Otto a Jos. Huleš. — Matice lidu čítala před vydáním prvé knihy 3603, a když byla poslední kniha na r. 1867. vydána 200 zakládajících a 10.000 přispívajících členů, z nichž dobře dvě třetiny náležely stavu rolnickému, řemeslnickému a dělnickému.

Od 10. března 1867. do 15. září 1868. přijala Matice lidu 14.073 zl. 51 kr., vydala 10.240 zl. 49 kr. (honoráře spisovatelům 1364 zl. 75 kr., rytiny 492 zl. 33 kr., sazba a tisk knih 2322 zl. 20 kr., papír 3335 zl. 36 kr. a t. d.), zbylo 3833 zl. 2 kr., r. 1868.—69. 37.219 zl. 69 kr. (vydání 34.977 zl. 97 kr.), r. 1870.—71. 16.722 zl. 54 kr. (vyd. 16.725 zl. 74 kr.), r. 1872. 13.144 zl. 76 kr., (vydání 13.144 zl. 76 kr.), r. 1875. 9635 zl. 4½ kr. (vydání 9633 zl. ½ kr.), r. 1876. 8475 zl. 92 kr. (vydání 8466 zl. 81 kr.), r. 1877. 12.324 zl. 16 kr. (vydání 12.320 zl. 45 kr.), r. 1878. 10.168 zl. 88 kr. (vydání 10.157 zl. 10 kr.), r. 1880. 8658 zl. 55 kr. (vydání 8649 zl. 68 kr.).

[2]) Ze spisů *zábavných* byly uveřejněny Maticí četná díla *původní*, a to od Vlčka, Světlé, Jandy, Sabiny. Staňkovského, Šmilovského, Havlasy, Schulze, Iv. Klicpery, Dvorského, Herolda, Jiráska, Beneše-Třebízského, Heritesa, Řezníčka, Škáby, Sázavského a Preisové; kromě toho překlady děl Vernea, Sandové, Danielevského, Turgeněva, Baluckého, Kraszewského, Elstera, Vigny-a a Mikszátka. — *Poučných* děl bylo 44 původních a to od Hellera, Vlčka, Kořána, Schulze, Gablera, Čecha, Staňkovského, Tůmy, Dvorského, Hevery, Adámka, Holečka; Petrů, Thille, Čenského, Vlacha, Toužimského, Knause, Studničky, Friče, Hobzy, Starého, Thomayera, Kodyma, Balbína, Erbena, Černého, Jonáka a Raise, a toliko 5 cizích a to od Kozzena, Wallace, Labouleye, Smilesa a Romanesa.

Pohříchu netěší se také *Matice lidu* vřelému účastenství, jež plnou měrou zasluhuje, členův jí nepřibývá, ba spíše ubývá.[1]) Jest to zajisté úkaz nad jiné povážlivější a žalostnější! —

Matice zábavného a poučného čtení *Libuše* (založ. r. 1872.) vydala drahně vynikajících děl české belletrie.[2])

Roku 1870. založená *Matice rolnická*, jejímž starostou byl hr. Rudolf Chotek, vydala v roce svého založení (1870.—71.) za příspěvek 1 zl. 7 poučných knih v krámské ceně 3 zl. 50 kr. Nedostatkem členův záhy zanikla.

Také *Matice průmyslová* (vyd. Otto) zanikla čtvrtým ročníkem, ačkoli při neobyčejné láci (4 čísla za 1 zl.) velmi pečlivě byla redigována.

Roku 1881. v *Příbrami* založena *Matice hornická*, jakož i *Matice dělnická*, již r. 1884. J. B. Pecka v Prostějově vydávati počal, se neujaly. —

Ku vydávání poučných knížek pro lid založili *slezští* katolíci matiční jednotu *Svazek*. —

V ohledu nejednom podpory potěšné nalézá naše literatura také ve spolcích studentských a vědeckých, jež se horlivě ujímají vydávání spisů odborných, jakož i zakládání knihoven a jež odbornými přednáškami znalosť věcí literárních zvláště na venkově valně rozšiřují.[3])

---

[1]) Matice lidu čítala r. 1871. 7896, r. 1881. 5594, r. 1883. 6019 členů. Příspěvky členů obnášely r. 1868.—69. 33.082 zl., r. 1872. toliko 12.386 zl. 30 kr. r. 1875. 9053 zl. 56 kr., r. 1880. 8457 zl. 33 kr.

[2]) Libuše vydávala v prvých letech po výtce překlady cizích spisův zábavných Carlénové, Bremerové, Švarcové a j., v posledních letech, kdy se zprávy její ujala horlivá *Ludmila Šimáčková*, vydala drahně čelných původních prací Vlčkových (Vavřínový věnec, — Zlato v ohni), Jiráskových (Poklad, — Slavný den, — Sousedé), Třebízského (Dagmar), Podlipské (Anežka Přemyslovna, — Příbuzní, — Jaroslav Šternberk), Mühlsteinové, Lužické, Stránecké a j. Příjmy Libuše obnášely r. 1872. 11.532 zl. 77 kr., r. 1881. 6275 zl. 36 kr., r. 1882. 7345 zl. 24 kr., členů čítala r. 1877. 4455, r. 1883. 6975.

[3]) Spolek právníků českých *Všehrd* vydal nákladem fondu Všehrdova: *»Všehrdovy knihy devatery«*, — *»Koldinova práva městská«*, — vydává *Sbírku zřízení zemských zemí koruny české* (vydání zřízení zemských mark. Moravského a vévodství slezského do XVI. věku pořizuje dr. Haněl) a j.

Jednota českých filologů vydává od r. 1874. *Listy filologické a paedagogické* (red. prof. Kvíčala a Gebauer), od čtyř let pečuje také o vydávání učebných a cvičebných knih v jazyku českém a j.

Spolek *geologický* vydává *zprávy* (red. Bedř. Katzer); také spolek *chemikův* vydává odborný orgán; spolek *posluchačů inženýrství* vydal *Peškův* Stručný návod k tachymetrickému měření: prof. *Petrlika* Zprávu o vědecké cestě, jíž roku 1885. podnikl.

Klub *přírodovědecký* založil fond *Bořického* ku vypisování cen na zdařilá pojednání odborná.

Řečnický a lit. spolek *Slavie* zřídil komissi pohádkovou, jež s velkým úspěchem sbírá a vydává *národní pohádky* a j., r. 1881. vydal Almanach ve prospěch Záhřebských Slovanů a j. — Spolek *Jeroným* vydává *Novou knihovnu našeho lidu*. — Akademický čtenářský spolek vydává Kalendář českého studentstva. — Spolek českých akademiků židů vydává od r. 1881. český židovský kalendář (red. Kar. Fischer) a j.

Úspěchy našich *Dědictví* a *Maticí* přispěly valně také ku vývoji českého nakladatelství a knihkupectví vůbec. Jaký pokrok učinili jsme v tomto směru od prvého knihkupce českého *Václava Matěje Krameria*, zakladatele české expedice (1795. až 1834.), od českého nakladatelství *Jana Hostivita Pospíšila* (zal. r. 1818.) ku nakladatelství I. L. *Kobera?**)

Všestrannosť a podnikavosť Koberova jest přímo úžasna. Kober dovedl netoliko dobré spisy opatřovať a vydávať, ale také české knihy prodávať a rozšiřovať, on nejvíce přispěl ku zorganisování českého knihkupectví, doba jeho ne bez práva nazývá se *vlasteneckou* dobou českého knihkupectví. Kober zastínil záhy veškeré ostatní nakladatele české, v nemnohých letech vydal více knih českých nežli oni všichni dohromady.

Největší a nejnákladnější dílo skladu Koberova jest zajisté *Slovník naučný s Názorným atlasem* (66 sešitů).

Při vydání Slovníka naučného dokázal Kober nejzřejměji, jak mocným a důležitým činitelem při literární produkci jest *knihkupec*. —

Kober prorazil cestu činným nakladatelům Ottovi, dr. Grégrovi, Valečkovi, Šimáčkovi, Vilímkovi, Urbánkovi a j.; po jeho smrti nastala v knihkupectví českém velmi citelná mezera.

Český trh knihkupecký trpí také *nedostatečným kolportováním dobrých knih českých* a úsilovnou kolportáží knih německých a děsných výkalů tak zvané *krvavé literatury*, jímiž jest zvláště náš lid venkovský drzými agenty a běhouny rozmanitých Bensingerů, Trachtů a t. d., často také pomocí „vlasteneckých (!)" venkovských knihařů přímo zaplavován. Veliké provise a strakaté premie jsou osvědčená lákadla těchto vydřiduchů.

Židovští kolpoltéři tohoto literárního smetí a hnusu, jímž

Literární odbor »*Moravské Besedy*« v Praze byl střediskem omladiny moravského spisovatelstva, podnikl vydání I. a II. ročníku almanachu této omladiny »*Zory*«; podporoval vydání slovenského almanachu »*Zory*«, jakož i belletristického časopisu moravského *Koledy* a j.

*) I. L. Kober počal již r. 1848. vydávati německého Herloše, jehož historická skládání v Čechách záhy tak veliké obliby a populárnosti nabyla; české nakladatelství založil r. 1861. R. 1884. vydaný seznam tohoto závodu zaujímá 140 stránek velké osmerky a obsahuje přes 800 na mnoze více svazkových děl.

Nákladem Kobrovým bylo vydáno 22 děl encyklopedických a lexikálních, 60 děl z jazykovědy, 63 děl země- a dějepisných, 25 děl mathematických, 34 děl theologických, 24 děl státní a právní vědy, politiky a statistiky, 35 děl přírodovědeckých a lékařských, 190 knih školních, 35 spisů pro mládež, 29 děl týkajících se obchodnictví, průmyslu a technologie, 98 děl z oboru domácího a polního hospodářství a lesnictví, 240 děl krásné literatury, 96 divadel, 20 spisů umění se týkajících a j. —

Mimo Slovník naučný jsou nejčelnější díla skladu Koberova: Bibliotéka historická (1861.—74, 48 seš.), Kronika českomoravská, Kronika práce, Rolník nového věku (1863.—82., 52 sv.), Sebrané spisy Tylovy, Klicperovy, Rubešovy, Máchovy, Polákovy a j., Ústřední knihovna, Bibliotéka národní (1868.—84., 149 seš. neb 81 svazků), Bezděkova Biblí svatá (30 seš.), Mikovcovy *Starožitnosti* a j.

jest náš lid soustavně od dobrého a užitečného čtení odvracován a znemravňován, literatuře české, jako novověcí Koniášové, nezměrné škody způsobují.

Krvavou literaturou a kořalečním morem trpí náš lid nejhroznější škody na těle i na duchu, hlíza tato otravuje zdravou mízu ústrojí naší národní literatury a může býti vyléčena především opatřením a racionelním kolportováním dobrého čtení pro lid.

Organisování *solidní* kolportáže překáží dosud zastaralý zákon tiskový, o jehož literu i ducha arciť nejméně se starají kolportéři hnusu krvavé literatury.

Zákonem tímto jest organisování solidní kolportáže přímo nemožným učiněno.

Pouze při *svobodné kolportáži* bude lze solidní konkurencí potříti švindléřství zhoubného šíření znemravňujících výkvětův literatury krvavé.

Svobodnou kolportáží by zajisté zvláště české literatuře veliký vznikl prospěch. —

Krvavou literaturu lze vykořeniti hlavně opatřením *laciného dobrého čtení českého.* Matice pro lid, Ottova Laciná knihovna, Čechova Knihovna pro lid, Marií Reisovou pořádaná prostonárodní knihovna *Přítel domoviny* a j. podniky účelu tomuto valně již prospěly a zasluhují nejúčinnější podpory. [1])

Láska k literatuře české musí býti probuzena netoliko vydáváním dobrých a levných spisů zábavných, ale také vydáváním levných a *populárních spisů poučných.*

Jak velikých zásluh získal si tímto směrem o literaturu naši, o rozšíření českého čtení jediný dr. Fr. St. *Kodym?* —

V zápase proti krvavé literatuře jest mimo dobré, laciné, zábavné a prostonárodně poučné knihy nemálo důležitá také *literatura kalendářová.*

Máme již drahně dobrých kalendářů pro *odborníky,* avšak dobrých kalendářů *pro lid* — jichž potřebujeme nejvíce — dosud nadbytek nemáme.

Četné české kalendáře pro odborníky vyrovnají se zajisté netoliko zevní úpravou, ale také praktickým zařízením a vytříbeným obsahem podobným kalendářům literatur světových, vyhovujíce úplně potřebám odborných kruhů. [2])

---

[1]) V Ottově Laciné knihovně národní bylo vydáno v IX. seriích 533 sešitů po výtce původních spisů Havlasových, Jiráskových, Heritesových, Mokrého a j. Ve 13 letech byly rozšířeny 2 mil. sešitů této knihovny. — Reisové ***Přítel domoviny*** vyniká netoliko nepoměrnou lácí, ale také ryzím obsahem, uveřejňujeť příspěvky nejčelnějších spisovatelů českých.

[2]) Z kalendářů pro odborníky uvádíme: Kalendáře pro hospodáře (red. dr. J. B. Lambl, vychází od r. 1863.), pro zahradníky (red. Fulín), pro včelaře (red. V. Hutter), pro lesníky (red. Jos. Zenker), pro obchodníky (red. Aug. Měšťan, vychází od r. 1875.), kalendář česko-moravské obchodní omladiny (vychází od r. 1885.), kalendář pro české cukrovarníky, kalendář české samosprávy (red. Fr. L. Popelka,

Z kalendářů pro lid vynikaly svého času Bellmannova Českomoravská *Pokladnice*, V. Vávrou redigovaný *Kalendář koruny české* a j.; té doby nejvýše stojí od r. 1885. vydávaný *Kalendář Ústřední matice školské*, jehož redigování na r. 1887. se ujali po Svatoplukovi *Čechovi* a Jarosl. *Vrchlickém* Jos. J. *Toužimský* a Eman. Salomon bar. z Friedbergů-*Mírohorský*. [1])

Kalendář Ústřední Matice ukazuje nejlépe, *jaké* mají býti kalendáře české.

Kalendář nesmí býti *toliko* obchodním knihkupeckým podniknutím, jestiť pionérem, jenž má klestiti cestu české knize, dobrému českému čtení i do těch kruhů, v nichž se dosud nerozbřesklo. Kalendář jest dosud jedinou četbou velké většiny našeho lidu. proto zajisté sluší ku vydávání kalendářů českých pro lid větší nežli dosud obraceti pozornosť a péči. Spravujme se při tom příkladem ciziny!

Kalendáře jsou po výtce učebné knihy obecného lidu. proto mají vynikati přiměřeným, jadrným obsahem a musí býti laciné. Proto musíme naléhati na *zrušení kalendářního kolku*, jenž jest těžkou, namnoze 20 a více procentovou daní na čtení těch tříd lidu, na jichž duševním probuzení by státu nejvíce mělo záležeti. [2]) —

Jakkoliv jsme v posledních dvaceti letech netoliko v politické, ale také v belletristické a v odborné žurnalistice veliký učinili pokrok, musíme přece toužiti po stálém ještě doplňování tohoto v naší národní obraně veledůležitého pluku pionérů a předních stráží.

---

vydáván od r. 1884.), kalendář českých založen (vyd. Berger), kalendáře pro českou mládež školní (vyd. Jos. Klika od r. 1885.—86.), pro československé studující (vyd. akadem. spolek pražský), pro učitele (vyd. od r. 1878. J. Balcar na Moravě, Fr. Kretz), kalendář českých professorů (red. Grim, vychází od r. 1884.), pro hudebníky (vydává Veleb. Fr. Urbánek), kalendář divadelní (vyd. A. Šrůt), kalendář Sokolů, právníků, českých lékařů (vyd. od r. 1868., red. J. Záhoř), lékárníků (red. J. B. Goller), českých chemiků, českých sládků (zal. r. 1879.), hostinských (zal. r. 1882.), hasičů (zal. r. 1881. vyd. Čermák) a j.

Kalendář českoslov. *duchovenstva* počal vydávati r. 1885. Vondráček, Česko-židovský kalendář vychází od r. 1880.

[1]) Roku 1881. bylo vydáno v Praze 38 českých, 8 německých kalendářů. Z českých kalendářů pro lid jmenujeme: Ottův *Slovanský kalendář* (vychází od r. 1870.), Šimáčkovu *Česko-slovanskou koledu* (vych. od r. 1874.), v témž nákladě vydávaný *Národ*, Pečírkův *Národní kalendář* (vychází od 1857., red. V. Štulc), Pospíšilův Velký Národní kalendář, Hynkovu *Vlasť* (red. V. Beneš-Šumavský), Pražský kalendář (red. J. L. Turnovský) a evangelický kalendář *Orloj*. Nejrozšířenější kalendář moravský jest od r. 1850. vydávaný *Moravan* (red. Mathon). Velké oblibě se těší humoristické kalendáře *Humoristických Listů* vychází od r. 1884.) a *Palečka*.

[2]) Při vydání 2000 výtisků kalendáře musí zaplatiti nakladatel 1200 zl. kolkového poplatku. Výnos tohoto poplatku jest rozpočtěn na r. 1887. v naší polovici říše na 160.000 zl., v Čechách na 37.250 zl., na Moravě na 7000 zl., ve Slezsku na 2000 zl., v Dolních Rakousích na 65.500 zl. atd. V prvém pololetí r. 1886. bylo kolkováno kalendářů v celé polovici říše 273.954 (v prvém pololetí r. 1885. 262.667), a to nejvíce v Čechách 122.162, nejméně v Dalmácii 354.

Především toužíme po racionelním rozdělení a organisování práce velkých a venkovských časopisů politických, zvláště pak po založení velké cizojazyčné *české revue,* jež by jako ruská, uherská, horvatská, rakousko-uherská a j. revue, politické a kulturní snahy národa našeho v cizině v pravém světle vypisovala a útoky proti nám bez ustání podnikané, účinně odmítala.

Čím více máme nepřátel, tím důležitější jest nám založení takového orgánu. —

Vývoji časopisectva, zvláště politického, velice překáží *novinářský kolek,* o jehož zrušení říšská rada dosud marně se přičiňovala.[1])

Tato „daň na čtení: kalendářový a novinářský kolek" a loterie, jež byla na radě říšské pokřtěna „daní z hlouposti", jsou zajisté nejsmutnější fiskální nutností. —

VIII.

Ku zvelebení našeho stísněného literárního trhu, ku rozmnožení nedostatečného odbytu knih českých, jímž literatura naše tak velkou trpí škodu, bylo by lze valně přispěti zreformováním stávajících *besed a čtenářských spolků* ve *skutečné* spolky čtenářské a literární, všeobecným rozšířením spolků těchto alespoň po všech čelnějších obcích a zakládáním *obecních,* jakož i *okresních* knihoven, do nichž by byla především také kupována čelná, monumentální díla literární.[2])

Knihovny takové mohly by býti zajisté snadně při všech *okresních zastupitelstvech* a ve všech *obcích školních* zřízeny a okresními výbory neb učiteli spravovány.

Jaký by z tohoto podnikání prospěch vzešel naší literatuře, obecnému vzdělání, vývoji kulturnímu v našich vlastech?

---

[1]) ***Novinářský kolek*** jest rozpočítán na r. 1887. v celé polovici říše na 1,070.000 zl., v Čechách na 176.000 zl., na Moravě na 29.000 zl., ve Slezsku na 7000 zl., v Dolních Rakousích na 690.000 zl. atd. V prvém pololetí r. 1886. bylo v naší polovici říše kolkováno časopisů cizozemských 935.928, domácích 60,691.459 čísel. Domácích časopisů bylo kolkováno v Dol. Rakousích 34,568.126, v Čechách 13,068.406, ve Štýrsku 2,505.687, na Moravě 2,292.789, v Přímoří 2,149.703, v Haliči 1,714.421, v Hor. Rakousích 1,583.123, v Tyrolsku a Vorarlbersku 1,478.553, ve Slezsku 518.739, v Krajinsku 275.700, v Solnohradsku 220.018, v Dalmatsku 156.800, v Korutansku 112.764, v Bukovině 46.000 čísel.

[2]) Roku 1883. bylo v Čechách 114, na Moravě 55, ve Slezsku 13 (v celé polovici říše 379 ***vzdělávacích*** spolků; v Čechách 318, na Moravě 111, ve Slezsku 5 (v polov. říše 696) ***besed;*** v Čechách 543, na Moravě 91, ve Slezsku 7 (v polov. říše 1021) ***zábavných jednot;*** v Čechách 289, na Moravě 197, ve Slezsku 17 (v celé polov. říše 918) ***čtenářských spolků.***

V Čechách jest 2380 českých školních obcí a 140 českých okresních zastupitelstev. —

Ku střežení zájmův literárních byl při *Umělecké Besedě* r. 1863. založen *odbor literární*, kterýž čítal r. 1885. 168 členů: podniká horlivě odborné přednášky a rozhovory literární a j. Na desítiletou památku založení Umělecké Besedy vydal almanach *Máj* a j., pečuje o zakládání *českých knihoven* v krajích méně pokročilých a přibojem němectví ohrožených a t. d. O zakládání knihoven obecních pečují také krajinské spolky studentské, Jednota Severočeská a Pošumavská, na *Moravě* Jednota pro severní a pro východní Moravu a j.

Zakládáním knihoven českých vůbec, v krajích v ohledu národním ohrožených pak zvláště, dostává se zajisté naší národnosti, české škole podpory nejvydatnější a proto zajisté zasluhují tyto snahy nejhorlivější podpory všech vlastimilův. Ve Slezsku, a v mnohých krajích moravských, ano i na rozhraní národnosti v Čechách jest za dnů našich česká kniha, česká četba *jedinou* zbraní proti poněmčování našeho lidu. Těšíme se tomu, že tyto snahy obranné zvláště při našem studentstvu nalézají horlivé podpory a vděčně uznáváme, že o zakládání takových knihoven také čeští bohoslovci v Hradci Králové obětovně pečují.

Zakládání českých knihoven ve *Slezsku* jest zajisté vedle zakládání českých škol té doby velikou důležitostí celého národa československého. Musíme býti stále toho pamětliví, že krušný boj za svobodu a za právo, za *trvání* naší národnosti ve Slezsku musí býti vítězně dobojován, nemáme-li v této zemi na českých polích podlehnouti úhlavním a odvěkým nepřátelům.

Proto zajisté ze všech sil musíme po všecky časy podporovati šíření národního, vlasteneckého vzdělání v ohrožených českých krajích slezských českou školou a českou knihou.

O vzkříšení lidu našeho ve *Slezsku* veliké zásluhy si vydobylo vlastenecké kněžstvo. Jaktařský děkan Jos. Al. *Zábranský* vydal již r. 1817. českou knížku veršíků pro mládež a j.

V letech čtyřicátých velmi horlivě se ujímal rozšiřování dobré četby české na Opavsku farář *Ochrana* a j.

Roku 1862. byl založen utrakvistický katolický čtenářský spolek v *Opavě*, r. 1863. vznikl čtenářský spolek ve *Frýdku*, r. 1864. zahájil svou činnost zpěvácký a čtenářský spolek v *Kateřinkách* u Opavy a j.

Nyní se ujímá díla národního ve Slezsku nejhorlivěji *Opavská hospodářsko-politická jednota*, v jejímž čele stojí statečný dr. *Stratil*.

Ve *Slezsku* jsou mimo již jmenované besedy a čtenářské spolky v *Opavě* (čítal r. 1886. 104 členy), v *Hlavnici*, ve *Slavkově*, *Litultovicích*, *Štáblovicích*, *Hrabyni* a j.

V *Těšíně* prospívá r. 1882. založený literárně zábavný klub „*Snaha*“, v němž se soustřeďuje česká intelligence těšinská.*)

České studentsvo počalo již v letech šedesátých zakládati knihovny při českých školách ve Slezsku.

Obětovné snahy a zápasy za vzkříšení a za zachování národnosti naši ve zubožených krajích českých ve Slezsku, živě nám připomínají dobu našeho vzkříšeni v prvých desítiletich tohoto století, jsouce osloněny přímo idealně vroucí láskou k drahé domovině a k posvátné řeči mateřské, a musí naleznouti v našich vlastech trvalé a tím horlivější pomoci bratrské, čím urputněji a bezohledněji naši národní i političtí nepřátelé o poněmčeni našich državve Slezsku usilují.

Tak na př. antisemitský poslanec *Türk* o shromáždění šulvereinu v Mikulovicích r. 1884. přímo pověděl: „Nejprvnější a nejnaléhavější nebezpečí pro němectví ve Slezsku hrozí z českých venkovských obcí okresu opavského!“ —

Proto také šulverein v těchto obcích nejhorlivěji své osnovy rozpřádá, proto také vývoji českých škol na Opavsku nejpříkřejší odpor se klade a t. d.

Nemohouce pomýšleti na zakládání českých národních škol ve všech ohrožených obcích našich ve Slezsku, vzpružme své síly a přičiňme se, aby ve všech těch obcích byly záhy zřízeny *české knihovny!* —

Při zřizování knihoven českých obecným přispíváním jest zajisté potřebí společného, soustavného, jednotného plánu, přiměřené organisace a dělby práce: proto především bedlivého prozkoumání a posouzení stávajících potřeb a poměrů ve všech krajích ohrožených.

S jak velikými obtížemi jest nám také v tomto podnikání zápasiti, nejlépe z toho jest lze vyrozuměti, že nevedlo na př. jednání o založení veřejné knihovny a čítárny pro lid v *Praze* dosud ku zdárnému výsledku a t. d. —

Lásku ku českému čtení bylo by lze zajisté velmi vydatně šířiti také ve školách odměňováním vynikajících žákův dobrými knihami a t. d.

Ku zvelebení zevních poměrů literatury naší účinně přispívají množící se *spolky ku podpoře literatury české*, jež si vytkly za úkol rozšiřování známostí o literatuře české odbornými přednáškami a t. d., podporování odbytu knih a časopisů českých přímým opatřováním knih českých svým členům neb kupováním spisův českých ku slosování mezi členy, zavazováním členův ku odebírání časopisův a t. d.

*) »*Snaha*« podniká dýchánky ve svých místnostech a získala si velkou zásluhu o vypravení divadelního vlaku do Prahy v dubnu 1885. Knihovna klubu vzrostla koncem r. 1885. na 102 díla ve 197 svazcích; jmění spolkové obnášelo 255 zl. 79 kr. V čítárně spolkové vyloženo jest 19 časopisů. Roku 1885. čítala Snaha 84 členů (37 z Těšína, 47 přespolních.)

Prvý podnět ku zakládání těchto spolků tušim vyšel z akademického spolku pražského, při němž byla r. 1878. založena družina *Stálcův*, jež podnikají literární přednášky, zakládají knihovny, odebírají knihy pro členy a t. d.[1])

Literární spolky byly založeny roku 1878. v *Chrudimi*[2]) po výtce přičiněním dr. Karla Pippicha; v *Kolíně*[3]); r. 1878. byl založen v *Plzni Spolek přátel vědy a literatury české*;[4]) v *Jindřichově Hradci* (r. 1886.).

Mimo tyto spolky jsou podobné jednoty v *Táboře*, v *Horažďovicích*, ve *Slaném*, v *Jičíně*, v *Pardubicích*, v *Královč Dvoře*, v *Přerově*, v *Telči* a j.

Spolky tyto vykonaly zajisté v době poměrně krátké práci důležitou; kéž by se záhy rozšířily po všech vlastech, po všech vlasteneckých obcích a okresech!

Jak veliký by z toho vzešel prospěch veškeré literatuře naší! —

Čím více vývoji naší literatury hmotná odvislosť českých spisovatelův překáží, tím úsilovněji musíme se domáhati jich

---

[1]) *Stálci* čítali r. 1878. 208, r. 1884. 298, r. 1885. 230, r. 1886. 186 členův, v l. 1878.—1885. odebrali téměř za 53.000 zl. knih a časopisů českých. Od roku 1883. založili 7 knihoven v ohrožených obcích v zemích koruny české (2 knihovny ve Slezsku) a darovali do tří míst knih v ceně po 30—45 zl.; podnikli 23 literárních dýchánků, slavnostní večer na počesť Elišky Krásnohorské a j.

[2]) *Chrudimský* spolek literární čítal r. 1885. mimo odbor ku podporování české literatury hudební s 18 členy, 102 členy a koupil po čas svého trvání do konce r. 1885. pro své členy za 9620 zl. 48 kr. knih nečítaje v to časopisy, jež členové tohoto spolku odebírati povinni jsou.

[3]) *Kolínský* spolek literární čítal r. 1879. 254, r. 1882. 320, r. 1885. 173 členův a koupil do polovice r. 1886. na slosování mezi členy za 1924 zl. 86 kr. knih, nad to koupili členové vedle ustanovení stanov za 1944 zl. knih. Na účeli národní odvedl spolek 485 zl. (Ústřední Matici 210 zl., litoměřické Matici 70 zl., Jablonského nadaci 80 zl. a t. d.); podnikl v l. 1879.—86. 91 po výtce literárních přednášek a j.

[4]) Spolek tento se liší od podobných spolků, neobírá se přímo podporováním literatury české, odebíráním českých knih a časopisův, alebrž pobádá své členy ku pracím vědeckým a literárním, odbývá v každém témdní přednášky z různých oborů lidského vědění, vydává literární práce svých členů a přičiňuje se, aby se v obecném životě opatřovaly prostředky, jimiž by se vzdělanosť v lidu šířila a národní vědomí utužovalo. Proto se přičinil o založení městského musea a české vyšší dívčí školy v Plzni, založil spolek ku opravení kostela Františkánského, přičinil se o založení veřejné, vědecké i zábavné knihovny a j.

Do konce r. 1885. odbýváno bylo v tomto spolku 477 přednášek; knih pro vlastní knihovnu a ku vylosování pro členy bylo koupeno za 1300 zl. Svým nákladem dosud vydal následující spisy: Adolf Srb ***Spisovatel Josef Vojtěch Sedláček*** (vydáno r. 1879.), — F. A. Hora: ***Gustav Pfleger Moravský*** (vyd. r. 1880.), — Julius Koráb: ***Vývoj knihtiskařství a české prvotisky*** (vyd. r. 1880.), — M. Šimona Plachého z Třebenice ***Paměti Plzeňské*** (vyd. r. 1883. Jos. Strnad), — Josef Strnad: ***Znak král. města Plzně*** (vyd. r. 1883.). Péčí spolku připravuje prof. Strnad vydání objemného a velice nákladného Diplomatáře města Plzně, který bude sahati až do doby, kdy rod habsburský se ujal trůnu českého. Ku vydávání historických spisů minulosti Plzně se týkajících přispívá obec Plzeňská ročně 500 zl.

vymanění. Ano tato *emancipace českého spisovatelstva* jest zajisté nejčelnější zárukou zdárného rozřešení naši otázky literární.

„Všeobecně uznati se musí, že *spisovatel* mezi všemi činiteli národního života zaujímá *první místo*, že representuje takořka *hlavu národa*," — pravil dr. *Rieger* ve valné hromadě „Svatoboru" dne 1. července 1884.

„Spisovatelstvo národa jest ta stráž, která udržuje národního ducha ve své síle. Kdokoliv seznati chce národnosť jakoukoliv, musí studovati její spisovatelstvo. Na venek representuje spisovatelstvo ideu národní, ve své domácnosti musí pracovati na ideálu člověka; na venek spisovatelstvo representuje svůj národ, ve své domácnosti pěstuje humanitu." (Ferd. Schulz.)

Dokud spisovatelstvo české musí největším strádáním zápasiti o svou hmotnou existenci, dotud arciť musí tímto bojem také literatura česká trpěti a hynouti.

Jakkoliv se v posledních desítiletích také hmotné poměry českého spisovatelstva valně zlepšily, přece také tato palčivá otázka naší produkce literární daleka jest ještě trvalého a uspokojivého rozřešení.[1])

Ku *podporování spisovatelův českých* a k uctění památky spisovatelův zvláště zasloužilých byl r. 1862. po výtce přičiněním Palackého založen spolek *Svatobor.*[2])

Svatobor vydatně podporuje specialná studia literární a vědecká, propůjčuje subvence na cesty spisovatelům na slovo vza-

---

[1]) O honorárech českých spisovatelů v letech čtyřicátých poznamenal *Havlíček* r. 1848. ve »Včele« (čís. 5.):

»Známo jest světu vzdělanému, kterak dostávají výborní spisovatelé angličtí, francouzští, němečtí — i rušti 50—100 i více zlatých v stříbře honoráru za tištěný arch, známo, že za jediný román ve Francouzích možná dostati i 100.000 fr., známo také z druhé strany, že čeští spisovatelé dostávají jitrnice se zelím i snad bez zelí honorářem. Nebožtík náš Hýbl, jak se praví, dostal od Š. (Štěpánka) vědro piva místo honoráře s tou výminkou, že s ním Š. prý půl vědra vypil. To však není nic podivného, ale co tomu řeknete, přátelé literatury, když vám jistou povíme zprávu, že jistý náš spisovatel za dedikaci knihy své dostal — kočku. To jest jistě nejneobyčejnější honorář, o kterém se ve světě ví.« —

[2]) Cíl Svatoboru vytkl Palacký jasně při zahájení valné hromady dne 17. května 1853., když mimo jiné pravil:

„Jest to šlechetný pocit, který svedl nás zde dohromady: jest to vlastenecká péče o *materialní blahobyt spisovatelstva českého*, té třídy lidí, kteří ve mrákotách minulosti první povztýčili jasnou pochodni na dráze života našeho národního, aby vedli nás do domácího chrámu osvěty. Uznalosť a vděčnosť našeho národa za takové zásluhy vtělila se ve spolek Svatoboru, a uložila tomuto za povinnosť, vedle oslavy zasloužilých mrtvých, starati se o podporu nadějné činnosti živých a o všemožné ulevení strasti těch, kteréž nepřestává stíhati krutá nouze a nemoc."

„Ústav náš, ačkoli s literáty a tudíž i s literaturou, jak krásnou tak i vědeckou vůbec činiti má, není přece ústav ani čistě, ani převahou svou vědecký ani literární, alebrž že jej vřaditi sluší mezi tak řečené ústavy a spolky dobročinné. Obracujeť zajisté zření své popředně ne k dílu a plodům, ale k osobám spisovatelův, k vezdejšímu jejich bytu a životu, ku podporování činnosti, k ulehčení nouze a k odměnám národním za zásluhy jejich. Jemu starati se jest ne tak o rozšíření a zvelebení nauk i literatury samých o sobě (ačkoli ani jich nevšímavým býti ne-

tým, podporuje spisovatele choré a nemocné i jejich pozůstalé rodiny a t. d.

Ve všech těchto oborech získal si Svatobor prodlením posledních dvaceti let o vývoj naší literatury a o polepšení hmotných poměrů českých spisovatelův zásluh nemalých. *)

Svatobor horlivě pečuje o důstojné oslavení vynikajících spisovatelův českých veřejnými pomníky, náhrobky a památnými deskami.

---

smí), jako raději o poměrný dle možnosti blahobyt těch, které uznává za pravé a přední činitele nauk i literatury."

„Svatobor vzal vznik a původ svůj z pocitu národní vděčnosti za zásluhy spisovatelstva českého: protož jen takoví spisovatelé mohou státi se předmětem působení Svatoboru, kteřížto buďto již získali sobě skutečné zásluhy o literaturu a národ vůbec, aneb od kterých zásluhy takové časem svým s důvodem očekávati se dají." —

„Národ náš představuje se ve Svatoboru co *mecenáš spisovatelstvu českému*, slibuje postarati se, aby ušlechtilí synové jeho, kteří věrně a zdárně sloužiti budou k obecnému dobru na poli tomto, časem svým aspoň před nezaslouženou bídou a nouzí zachráněni byli." —

*) Při založení obnášelo jmění Svatoboru 15.000 zl., v r. 1863. obnášely příjmy 30.918 zl. 86 kr., vydání 1880 zl. 67 kr., Svatobor čítal 4 zakladatele, 79 skutečných a 133 přispívajících členů.

Koncem r. 1885. obnášelo jmění Svatoboru 40.919 zl. 22 kr. v hotovosti a 813 zl. 49 kr. v papírech. Vydání obnášela r. 1885. 3742 zl. 89 kr., příjmy 4566 zl. 38 kr. hotově a 40.919 zl. v cenných papírech. Mimo to obnášelo koncem r. 1885. jmění Svatoborem spravovaných fondů: *Palackého* ku vydávání pramenů historických 18.832 zl. 36 kr., fondu ku postavení pomníku *Palackému* 1450 zl. 15 kr., fondu *Čermákova* 20.537 zl. v cenných papírech a 10 zl. v hotovosti; fondu *Šetkova* 5199 zl. 24 kr. v cenných papírech a 8 zl. 50 kr. v hotovosti; fondu *Jablonského* 1989 zl. 43 kr., fondu *Náprstkova* na udělení odměn za vynikající práce básníkův dramatických 359 zl. 33 kr. v cenných papírech a 77 zl. v hotovosti a fondu *Pokorného* ku podporování učitelů-spisovatelův 4640 zl. 17 kr. v cenných papírech a 84 zl. 48 kr. v hotovosti.

Nadání Havlíčkovo obnášelo koncem r. 1883. 35.911 zl. 69 kr. v cenných papírech a 65 zl. 70 kr. v hotovosti.

Z fondu Palackého bylo obráceno na vydávání Pramenů historických r. 1882. 2738 zl. 20 kr., r. 1883. 1333 zl. 30 kr.

Z nadání *Čermákova* byla udělena r. 1882. odměna 300 zl. *Sedláčkovi* za I. díl Hradů, zámků a tvrzí království Českého, po 150 zl. obdrželi Vinc. Brandl za *Obranu Libušina soudu* a Gebauer za *Staročeský zlomek evangelia sv. Janského*. Dr. Jar. Čelakovskému bylo svoleno 300 zl. na prozkoumání pramenů práv měst českých. R. 1883. obdržel dr. Seydler cenu 400 zl. za *Fysiku* a dr. Studnička 200 zl. za *Astronomický a mathematický zeměpis;* — r. 1885. obdržel Alois Jirásek za román *V cizích službách* 400 zl., Ferd. Schulz za povídku *Dvorské panstvo* a V. Vlček za román *Zlato v ohni* po 150 zl., Tom. Bílek za *Dějiny konfiskací* 300 zl., prof. Pražák za *Spisy o kompetenci* a Storch za Rakouský trestní řád po 150 zl.

Spisovatelům a jejich rodinám udělil Svatobor r. 1881. 2110 zl., r. 1882. 3690 zl., r. 1883. 3375 zl., r. 1884.—85. 2200 zl.

Koncem r. 1883. čítal Svatobor 1 čestného člena (biskupa Strossmayera), 25 členův zakládajících, mezi nimi toliko 2 české šlechtice (hr. Jana Harracha, hrab. Ferdinanda Deyma), 29 činných, 26 přispívajících a 121 skutečných členů.

Svatoboru učinil *Beneš Třebízský* odkaz asi na 5000 zl. oceněný; Svatoboru daroval r. 1886. zvláštní příznivec českého spisovatelstva, jenž nechce býti jmenován 4000 zl. Téhož roku odkázal Svatoboru Josef Nejedlý ze Žebráka 5000 zl.

Kromě jiné pořídil velkolepý pomník Josefa Jungmanna v Praze nákladem 22.687 zl. · 98 kr. [1])

Také při Svatoboru trpce musíme toužiti na lhostejnosť a netečnosť našich nejmajetnějších tříd i naší šlechty! Dlouho-li ještě marně bude toužiti národ náš na zanedbávání těchto nejvyšších povinností vlasteneckých? —

Národ český ve svém jádru proniknut hlubokým přesvědčením o nezměrné důležitosti národní literatury pro veškeren vývoj kulturní tklivým a povznášejícím způsobem oslavuje památky a zásluhy svých předních pionérů v této práci; zpomínám toliko velkolepé opětné oslavy památky Karla Havlíčka, Tyla a j., zpomínám královských pohřbů Václava Hanky, Šafaříka, Palackého, Hálka, Sladkovského, Smetany, Třebízského a j.

O důstojné uctění památky a zásluh spisovatelův českých s horlivostí uznání hodnou zvláště *Umělecká Beseda* pečuje. [2]) —

Úkoly Svatoboru doplňuje r. 1877. ku podporování členů pomoci potřebujících a ku pěstování a hájení zájmův stavu žurnalistického založený *Spolek českých žurnalistův* [3]), kterýž za-

---

[1]) *Svatobor* postavil náhrobky Hankovi, Čelakovskému a j., přispěl na náhrobek Karla Sladkovského 300 zl, na pomník děkana Filipa Čermáka 658 zl. 11 kr. a j.

[2]) *Umělecká Beseda* podnikla 23. dubna 1863. oslavu třistaleté památky narození *Shakespearea* způsobem v Praze před tím nevídaným.

Ve slavnostním průvodu na divadle, k němuž složil hudbu mistr Smetana, účastnilo se více než 230 typických osob z dramat Shakespearových, jež po výtce zásluhou J. J. Kolára na našem jevišti, byly zdomácněly atd.

Beseda Umělecká důstojně oslavila památku záhy zesnulého *Vítězslava Hálka*, jemuž vystrojila pohřeb, jakého Praha neviděla. Na Karlově náměstí Uměleckou Besedou zřízený pomník Hálkův jest dílo Šnirchovo.

27. května 1884. oslavovala Umělecká Beseda tklivým a důstojným způsobem padesátileté narozeniny Jana *Nerudy*. Mimo jiné podnikla také oslavu Turgeněva, Viktora Huga a j.

Péčí Umělecké Besedy a podporou Spolku lékařů českých byla dne 15. října 1883. zasazena pamětní deska na domě, v němž Jan *Purkyně* zemřel; Umělecká Beseda ujala se zvěčnění památky *Palackého* votivní deskou a poprsím na jeho domě (r. 1885.) a j. Deska Purkyňova jest dílo Myslbeckovo a Wiehlovo, byla pořízena nákladem 1200 zl. Poprsí při pamětní desce Palackého modelloval Myslbeck, v bronzu bylo ulito Václavem Maškem, náklad uhradila obec Pražská.

[3]) *Spolek českých žurnalistů* čítal koncem r. 1885. 47 řádných, 134 zakládajících, 298 přispívajících členů. Členové řádní jsou čeští žurnalisté a úředníci administrací žurnálů. Zakládající členové skládají jednou na vždy 100 zl., členové přispívající odvádějí výroční, stanovami vyměřené příspěvky. Čelným zdrojem příjmů spolku jsou každoročně v Národním divadle v jeho prospěch podnikaná představení, akademie a j. R. 1885. obnášely příjmy 6986 zl. 77 kr., (příspěvky členů 4100 zl. a j.) vydání 6286 zl. 86 kr. (příspěvek pensijnímu fondu 3527 zl. 13 kr. a j.)

Koncem r. 1885. obnášelo jmění spolku 31.183 zl. 67 kr. Od svého založení do konce roku 1885. udělil podpor svým členům 7834 zl. 30 kr. (r. 1885. 1496 zl.).

ložil r. 1882. *pensijní fond*, z něhož se poskytují účastníkům pense ve stáři anebo v invaliditě.

Z téhož fondu mají býti, pokud výpomocný a reservni fond stačí, také pozůstalým po zemřelých účastnících udíleny výpomoci.[1]) —

Roku 1874. byla ku podnětu *Václava Vlčka* založena *Jednota spisovatelův českých*, jež sobě položila za účel hájiti prospěchy *spisovatelské*, jakož i zasazovati se *vůbec* o zdar *písemnictví českého*, a to: hájením práv autorských svých členův, vyjednáváním s nakladateli o honorář, probuzováním a šířením účastenství obecenstva ku české literatuře, pečováním o vydávání levných knih poučných a školních, vydáváním knih takových vlastním nákladem a t. d. Jednota tato měla, byla-li by toho potřeba, také vlastní knihtiskárnu zříditi.

Ku položení základu této organisace svolán byl sjezd veškerého spisovatelstva českého do Prahy ku dni 25. května roku 1874.[2])

Sjezdu pražského súčastnilo se asi 150 spisovatelův českých z Čech i z Moravy, předsedou byl zvolen dr. *Studnička*.[3])

---

[1]) Účastníkem pensijního fondu může se státi každý řádný člen spolku žurnalistů, byl-li nejméně 2 leta při spolku. Zakladatelem fondu stává se, kdo najednou fondu 200 zl. daruje; příznivcem, kdo ročně nejméně 10 zl. přispívá.

Pensijní fond čítal koncem r. 1885. 8 zakládajících, 41 příznivcův. V r. 1885. obnášely příjmy fondu 10.841 zl. 16 kr. (skutečné vklady účastníků (3003 zl. 58 kr., příplatek spolku žurnalistů 3527 zl. 13 kr., příspěvky zakladatelů a příznivců 760 zl., dary 971 zl. 75 kr. a j.), vydání 531 zl. 14 kr. (poplatky 230 zl. 40 kr., správní a j. vydání 301 zl. 74 kr.). Koncem r. 1885. obnášelo jmění fondu 41.871 zl. 67 kr.

[2]) V provolání ze d. 6. května 1874., jež podepsalo 59 spisovatelův českých, mimo jiné čteme: »Sestupme se ve spolek, učiňme se jedním organickým tělem, a síla naše vzroste mnohonásob!« —

»Hojní a mocní jsou nepřátelští živlové, s kterými zápasiti musíme: nevědomosť, netečnosť, smýšlení hrubě sobecké a hrubě materialistické, sterá nepřízeň osudu.«

»Podejme sobě bratrsky paže, a v pevném, jednotném šiku dobývejme vítězství *světlu, ideám, pravdě, kráse, nadšení!*«

»Spolčení a organisace veškerého českého spisovatelstva jest nejjednodušším a nejpůsobivějším prostředkem k tomu, aby práce kulturní v národě českém prospívala, aby osvěta vždy šíře a hlouběji do všech jeho vrstev pronikala; spolčením, solidárností a organisací všeho českého spisovatelstva bylo by zajisté možno na všech místech probuzovati a oživovati účastenství k literatuře, zjednávati dobrým spisům českým co největší rozšíření, pečovati o vydávání užitečných, jmenovitě také školních knih v ceně co možná levné — a vedle toho hájiti všech práv autorských, zasazovati se obzvláště též o zlepšení spisovatelských honorářů.«

[3]) Po zevrubném rokování, jehož se účastnili Ferd. Schulz, Václ. Vlček, Fr. Dvorský a Mart. Pokorný, přijal sjezd následující resoluci:

„My čeští spisovatelé, shromáždění 25. května r. 1874. na radnici Starého Města Pražského, porokovavše o tom, jakou úlohu má české spisovatelstvo a jakou cestou by právě v přítomné době účelu svého nejrychleji a nejbezpečněji dosáhnouti mohlo, usnášíme se ve spolek a zavazujeme se veřejným slibem:

Podniknutí toto nemělo pohříchu kýženého úspěchu. Jednota spisovatelův odhalila neutěšené poměry naší literární produkce a na tom zůstala i zanikla, aniž by byla platně a plodně zasáhla u vývoj literatury naší. —

Důležité organisace této ujal se r. 1886. *Jakub Arbes* přičiňuje se za obecného téměř souhlasu spisovatelův českých o založení *vzájemně podporujícího spolku českých belletristův.*

Kéž by podnikání toto bylo korunováno zdarem nejhojnějším! —

Literatuře české nedostává se ani *zemí* ani *státem* přiměřené podpory. Jak vydatnou pomoc by mohla poskytnouti země, okresy i větší naše města zřizováním literárních stipendií zemských, okresních a obecních? — Že takové podpory naše literatura potřebuje a také plnou měrou zasluhuje, není zajisté potřeby teprve dokazovati. —

Ku podporování podniků vědeckých a literárních povoluje říšská rada každoročně 36.000 zl. Z těchto peněz jsou však podporovány téměř výhradně toliko literární podniky a spolky, jakož i spisovatelé *němečtí*, *české* literatuře, českým spolkům a spisovatelům toliko ob čas, jako náhodou, dostane se drobtů žebráckých.*)

---

1. jako posavad tak i budoucně především prospěch a blaho národa na zřeteli míti a jemu sloužiti z celého srdce svého, ze vší duše své, ze vší síly své;

2. všichni vespolek a každý na svém místě o to usilovati, aby práce duševní v národě českém na žádném poli nebyla rušena, ničena, zdržována překážkami, aby konala se všude v pokoji a míru s myslí svornou, posvěcenou a povznešenou;

3. všichni vespolek a každý na svém místě zapuzovati nevědomosť, netečnosť, ocháblosť, smyšlení sobecké, a dobývati vítězství světlu, ideám, pravdě, kráse, nadšení;

4. jednotlivé síly své sloučiti a organisovati v jednotu, která by rozprostírajíc se po všech krajích vlasti naší, živým slovem a vydatným skutkem podporovala činnosť a snahu literární, podporovala zdar důležitostí pěstovaných písemnictvím krásným a vědeckým, a tudíž do všech vrstev národa českého osvětě cestu klestila;

5. všichni vespolek a každý na svém místě upozorňováním a povzbuzováním neunavným pomáhati dobrým českým spisům k rozšíření co největšímu;

6. všichni vespolek a každý na svém místě probuzovati lásku k literatuře, zaváděti a oživovati užitečných knih v ceně co možná levné a napomáhati též ku lepšímu stavu spisovatelstva;

7. častějšími schůzemi této dnešní podobnými, vzájemnou lásku mezi sebou utužovati, ku společné práci se povzbuzovati a posilňovati jakožto spoludělníci na národa roli dědičné, jakožto synové jedné otčiny a bratří jedné krve.

Tak nám pomáhej Bůh!" —

*) Z této dotace udílí se ročně 3600 zl. na vydávání ***Monumenta Germaniae historica***, jež vycházejí v Norimberce; těmito penězi bylo umožněno vydávání Pangerlovy pověstné Knihy pražského cechu malířův, jakož i Grueberova pamfletu o středověkých dějinách v Čechách a j. Grueber obdržel v l. 1856.—71. k tomuto účelu státní podporu 6000 zl.

Naší literatury si všímá ještě nejvíce c. k. policie, kteráž netoliko politické, belletristické a odborné časopisy, ale také celá díla našich předních básníků konfiskuje.*)

Zdárné rozřešení otázky literární dotýká se zajisté životních zájmů a jest nejčelnější zárukou kulturního vývoje národa našeho. Cílu tohoto arciť nedosáhneme málomyslným žehráním, anebo planým a bořivým kritisováním, alebrž sebráním a zorganisováním všech živlův vlasteneckých ku obětovné, svorné a vytrvalé práci na této roli.

Také při podnikání tohoto nad jiné vážného a důležitého úkolu můžeme spoléhati toliko ve *vlastní sílu*, ve *svépomoc*. —

---

*) Konfiskován byl mimo jiné Čechův Lešetinský kovář, Vrchlického Twardowski, jehož konfiskace byla k námitkám nakladatele konečně zrušena a j.

DIVADLO. HUDBA.

I.

Dějiny naší *dramatické literatury* srostly s dějinami českého divadla, jež po celé téměř století, zvláště pak v *Praze* proti vlivům národu našemu nepřátelským těžký a krušný zápas za své bytí podnikati musilo. [1])

Na *pražském* divadle r. 1771. podniknuté první české divadelní představení potkalo se s velikým nezdarem [2])

České divadelní hry teprve po mnohých letech a po neunavném přičinění vlasteneckých přátel českého divadla nalezly takového účastenství, že se počaly vypláceti. [3]) Rostoucí úspěchy českých představení v Nosticově divadle na Ovocném trhu, jež bylo r. 1783. otevřeno, vzbudily však záhy nepřízeň Němců̊v, kteří se přičinili o konečné vyhostění českých představení z divadla tohoto.

Proti tomuto násilí podnikli čeští vlastenci po výtce ku podnětu *Zlobnického* obranu a dobyli koncessi ku zřízení nového divadla, v němž se mělo střídavě česky a německy hráti. Toto nové *Vlastenecké divadlo* („Bouda") na Svatováclavském náměsti bylo otevřeno 8. července r. 1786. hrou „*Vděčnosť a láska k vlasti*", jiš byl Štván dle Ifflanda zpracoval. [4])

---

[1]) Doba poroby a vzkříšení. Str. 157. atd.

[2]) Provozován byl: »Kníže Honzík, činohra od jednoho zátahu, z němčiny vzatá.«

[3]) Mimo jiné byla 10. ledna 1886. sehrána Thamova původní historická hra: Břetislav a Jitka, o jejíž provozování »Oberpostamtszeitung« velice pochvalně píše a připomíná, »že kus tento jest psán jadrnou českou řečí *rytířskou*« a t. d. Hra tato byla 26. ledna opakována.

[4]) O zřízení »Boudy« největší zásluhu měli bratří ***Thamové***, ***Majober***, ***Šedivý***, ***Štván*** a j. O prvém představení v Boudě ***Kramerius*** v »Pražských Novinách« dne 15. července 1786. napsal: »Nikdy bychom neřekli, že by vlastenecká láska v našem národu českém tak jako najednou oživnouti mohla. Při prvním otevření českého divadla sešlo se takové množství lidu, že je dosti prostranné místo ani obsáhnouti nemohlo. Ze všeho i také vyššího stavu nalezali se tu hosté; jakousi vlasteneckou dychtivostí pojati, očekávali, aby ve vlasteneckém svém jazyku k tomu dni uloženou hru slyšeti mohli. Vlastencové naši, jež tuto hru provozovali, s velikým plesáním veškerého lidu obdrželi znamenitou pochvalu.«

Divadlo v „Boudě“ těšilo se vůbec rostoucí přízni obecenstva, mnohé hry, jako „Loutníci“ čili „Veselá bída“, pantomie „Čihadlo“, Stunovo „Sedlské buřičství v Čechách“ a j. musily býti častěji opakovány. Také oblíbených herců přibývalo. [1])

Tím však přibývalo také v kruzích německých „Boudě“ nepřátel, kteří způsobili, že bylo r. 1790. úřadně nařízeno zbourání tohoto divadla „pro jeho chatrnosť!“ [2])

Po zbourání *„Boudy“* nastala u vývoji českého divadla v Praze dlouhá a trapná přestávka. [3])

Roku 1798. koupili stavové čeští Nosticovo divadlo, přeměnivše je v tak zvané divadlo stavovské, v němž se české hry divadelní záhy octly v nedůstojném podruží. Ano, za ředitelství Libiechova v l. 1809.—1812. v divadle tomto vůbec česky hráno nebylo. Teprve 12. ledna 1812. byly při tomto divadle *českých* stavů zahájeny *ochotnické* hry české přičiněním J. N. Štěpánka, Hýbla, Klicpery a j. Avšak také tyto hry trvaly toliko do r. 1815., potom — zvláště za ředitelství Holbeinova — na divadle stavovském jenom pořídku a nepravidelně byly hry české provozovány.

Tehdáž bylo zřízeno také *české* ochotnické divadlo ve Wimmerově zahradě, později v domě Teisingerově v Dlažební ulici, v němž se hrávalo až do r. 1824.

Na divadle stavovském byly hry české přičiněním tehdejšího tajemníka tohoto divadla, J. N. Štěpánka opět zahájeny dne 28. září 1824. činohrou *„Loupežníci na Chlumu“*.

Od té doby hrávalo se česky při tomto divadle vždycky v neděli a ve svátek odpůldne. Při tom zůstalo také za ředitelství *Stögerova* (od r. 1834.).

S českými hrami v divadle stavovském konkurovalo záhy ochotnické divadlo, jež *J. K. Tyl* r. 1834. u *„Kajetánů“* byl založil, tou měrou, že Stöger obávaje se vzrůstu této konkurence Tyla zřídil dramaturgem a ředitelem českých her při stavovském

[1]) O nový rok 1788. vydal Václav *Meleсýnek* »Chvalozpěv,« v němž také tehdejší české herce takto oslavuje:

»*Antongová* hezká paní,
ta má předek v českém hraní,
jak v jednání, tak zpívání
zasluhuje vychválení.
Paní *Séve* přívětivá,
ve hře bývá milostivá.
Všecko jí vždy sluší hezky,
zpívá pěkně písně česky.
Paní *Cape* také jest z nich,
jež měla chválu od mnohých« atd.

[2]) Druhé divadlo české, jež Thamové a Kramerius r. 1788. v domě měšťana Jiříka v »Rosenthale« za Poříčskou bránou založili, udrželo se toliko po 2 léta.

[3]) *Stoletou* památku otevření českého divadla v Boudě oslavilo *Národní divadlo* 23. října 1886. provozováním *Klicperova „Divotvorného klobouku“* a *Blodkovy* komické opery *„V studni.“*

divadle.[1]) Tyl pořádal a řídil české hry v divadle, jež byl Stöger r. 1842. v Růžové ulici založil, kteréž však při velké netečnosti obecenstva r. 1845. zaniklo.

Tyl zůstal dramaturgem při stavovském divadle také za ředitelství Hoffmannova (od r. 1846.), kterýž byl při stavovském výboru ku provozování českých her značnou subvenci zemskou vymohl. Ku rozmnožení českých her podnikl Hoffmann r. 1849. stavbu letního divadla ve Pštrosce.[2])

Když však Tyl s divadelní společností Kulasovou r. 1851. z Prahy odešel, nastaly českému divadlu v Praze doby krušné. Stavovský výbor odňal českým hrám na divadle stavovském svolenou subvenci; od r. 1852., když se byl řízení stavovského divadla opětně Stöger ujal, byly české hry opět toliko v neděli a ve svátek odpůldne, v létě obyčejně také ve čtvrtek, v letním divadle provozovány. Česky bylo také hráváno v Novoměstském divadle, jež Stöger r. 1859. postavil. Nástupcem Stögrovým byl řed. Thomé, za jehož správy r. 1862. mimo neděli také ve čtvrtek pravidelně po česku se hrávalo.

Avšak i za těchto stísněných a nedůstojných poměrů divadlo české valně přispívalo ku vývoji národního umění a české literatury dramatické. V těchto neblahých dobách byly na divadle pražském netoliko veškeré prvotiny Tylovy, Klicperovy, Mikovcovy, Kolárovy a j. sehrány, ale na repertoiru podružného divadla českého objevovala se záhy také klassická díla nejčelnějších básníkův cizích.

Po výtce přičiněním a zásluhou J. J. *Kolára* slavil *Shakespeare* vstup svůj na české jeviště. *Shakespearova doba* v podružném českém divadle zůstane zajisté na vždy památnou v dějinách českého divadla.[3])

Překládání a provozování dramat Shakespearových na českém divadle mělo zajisté netoliko rozhodný vliv na vývoj umění dramatického, ale také na pokrok dramatického básnictví českého.[4])

---

[1]) V divadle v domě Kajetánském bylo hráno v l. 1835.—37. 18kráte po česku.

Kolem Tyla se sestoupili čeští herci: Grabinger, Chauer, J. J. Kolár, Lapil, Skálová (Tylová), Rajská, Hynková, Manetinská, později Šimanovský, Kolár ml., Eliška Pešková a j.

[2]) Divadelní hry v této aréně byly zahájeny Tylovým *Jiříkovým viděním*.

[3]) Na českém divadle byl provozován poprvé Shakespearův *Othello* 8. pros. 1825., *Makbeth* 20. ledna 1839., Romeo a Julie 3. dubna 1853., *Král Lear* 6. ledna 1856., *Veselé ženy Vindsorské* 13. dub. 1856., *Král Jan* 19. dubna 1857., *Král Jindřich IV.* (díl I.) 20. března 1859. atd.

[4]) Prvé drama Shakespearovo *Omylové* přeložil Ant. Marek (1785.—1877.), r. 1864. vyšla překladem dr. Čejky »Komedie plná omylů«. Roku 1842. přeložil J. Malý *Othella* (vyd. tiskem r. 1843.). O úplný překlad dramat Shakespearových postarala se Česká Matice, jejíž nákladem byla vydána r. 1847. truchlohra Romeo a Julie, v l. 1854.—1872. pak opatřila vydání veškerých 37 dramat Shakespearových v IX. dílech v překladech J. J. Kolára, dr. Čejky, Frant. Douchy, Lad. Čelakovského a Jakuba Malého.

Účinky podnikání tohoto byly i při divadle i v naši literatuře blahodárné a trvalé. [1])

Jos. Jiří Kolár a nezapomenutelná Anna *Kolárová*, „prvá geniální herečka česká“, již jsme r. 1882. ku hrobu doprovodili, za třicetiletého působení svého při českém divadle nejvíce přispěli netoliko ku vytříbení repertoiru českého divadla, ale také ku povznešení umění dramatického vůbec. —

Po drahné doby bylo české divadlo toliko ***divadelními ochotníky*** a ***kočujícími společnostmi divadelních herců*** a to s velikým vlasteneckým zápalem a s nemenší obětovností pěstováno. [2])

Ochotnické spolky české, jež počínají již *stoleté* památky [3]) svého založení slaviti, získaly si zajisté platných zásluh o pěstování a o vytříbení mateřské mluvy, o rozšíření vlasteneckého, národního uvědomění v kruzích nejširších; bylyť zajisté v čtyřicátých i v padesátých letech vedle besed jediná střediska a ohniska našeho společenského a národního života.

Ochotníci čeští pak také v letech šedesátých, jakož i v naši době statečně a obětovně ujímají se veškerého vlasteneckého

---

[1]) O významu této doby Shakespearovy při českém divadle píše ***Ferd. Schulz*** v Osvětě r. 1880.:

»Mladší nynější spisovatelské, literární a zvláště divadelní pokolení české ani nemůže sobě pomysliti, jaký vznešený aesthetický ruch zavládl a jaký umělecký požitek rozproudil se mezi intelligencí českou v Praze na sklonku šesté desítky tohoto století, když na divadle našem rozkvetla překrásná doba ***Shakespearova***. To byly dvě zimní periody, kteréž divadelní umění české posud pokládá za svůj nedostižený vrchol. A veškerá literatura naše pocítila na sobě blahou působnost té mocné vlny, která do duchovního života českého tehdy zasáhla; osvěžení a vzrušení ke vlastním samostatným útvarům bylo tenkráte patrno na veškeré spisovatelské společnosti naší. Zejména básnictví české omladlo tenkráte zajisté i z onoho dotknutí a požehnání, jehož se mu dostalo na českém jevišti poesií Shakespearovou. Svědci a účastníci oné nově zasvitlé literární doby české nikdy nezapomenou, jakých zásluh o ni sobě dobyli naši překladatelé anglického básníka, a literární dějepis český s chválou a vděčností zaznamená tyto překlady, jakožto veliké a plodné činy.«

O účincích překládání a provozování dramat Shakespearových píše Karel ***Tieftrunk***:

„Jde z věci samé, že překládání Shakespearových dramat samo sebou prospěšně působilo na literaturu naši básnickou, zvláště dramatickou. Především rozhojnilo poklad ideí básnických, povzneslo koncepci dramatickou, jako na př. nejeden kus Hálkův dokazuje. Veliké děje, vznešené karaktery ze slavné minulosti české nebylo lze, jmenovitě za smutné doby politické po roce 1854. dramaticky vzdělávati a předváděti obecenstvu českému; naproti tomu nebráněno kusy Shakespearovými buditi a šlechtiti smysl pro vznešenou poesii dramatickou a pro velikolepé děje národní, i vzdělávati esthetický soud o skutečné ceně básnictví dramatického.“

[2]) Doba poroby a vzkříšení. Str. 157 atd.

[3]) Na oslavu ***stoletého*** trvání ochotnického divadla ve ***Vysokém*** vydal vysocký spolek Krakonoš r. 1886. Frant. Mařákem redigovaný Památník. Na divadle vysockém ochotníci od r. 1786. téměř bez přerušení hrají.

Spolek divadelních ochotníků v Žebráce byl založen r. 1812., v Poličce (»Tyl«) r. 1819. atd.

podnikání a přispěli ku všem úkolům národním zlatou hřivnou. Ochotnická divadla se stále množí netoliko v městech, ale také i ve vískách se ujímají a blahodárně působí nalézajíce také při obcích horlivé a hojné podpory. [1])

Městské divadlo *chrudimské*, jež bylo r. 1852. otevřeno *německou* operou Alessandra Stradella, koupila a rozšířila občanská záložna nákladem 60.000 zl.

Dusíkovo divadlo v *Čáslavi*, po výtce pomocí tamnější záložny nákladem téměř 25.000 zl. zbudované, bylo otevřeno dne 18. února 1869.

Na památku Václava Hanky zbudováno jest v *Králové Dvoře* v prvých letech sedmdesátých rozsáhlé a velmi úhledné divadlo Hankovo.

30. prosince 1883. bylo otevřeno nové, nákladem 40.000 zl. postavené divadlo ve *Slaném*.

Nová divadla se zřizují v *Pardubicích*, v *Kutné Hoře*, (obecní zastupitelstvo svolilo 24. června 1885. na tuto stavbu 40.000 zl.), *v Kolíně, na Mělníce* a j. Roku 1886. bylo otevřeno dle Koulových plánů postavené divadlo v *Českém Brodě*. --

Českoslovanští ochotníci podnikli opětně *valné sjezdy* v Praze. Při sjezdu zakládání Národního divadla r. 1868. odbývaného zúčastnilo se 500 delegátů, sjezdu r. 1880. zúčastnilo se 80 ochotnických spolků 400 delegáty. Na pátém valném sjezdě v m. červnu r. 1886. odbývaném byla založena *Ústřední Matice divadelních ochotníkův v Praze.*[2]) Na tomto sjezdě bylo mimo jiné také prohlášeno za povinnosť spolkův ochotnických, aby účinně podporovaly *české společnosti kočující*, jakož i aby se ujímaly Ústředni jednoty českého herectva. Sjezd tento ujal se také důstojného uctění a zvěčnění památky otce ochotnických divadel *J. K. Tyla*, položiv za čestný úkol spolků ochotnických přispívání ku zbudování důstojného veřejného pomniku Tylovi v Praze. Spolu požádal sjezd městské zastupitelstvo pražské, aby divadelní náměstí pražské bylo

---

[1]) Kromě *Prahy* mají následující města stálá divadla ve zvláštních budovách divadelních: Plzeň (obec udílí ročně českému divadlu 1200 zl., německému 600 zl. subvence), Chrudim, Čáslava, Slané, Králové Dvůr, Příbram, Písek, Klatovy, Tábor, Jindřichův Hradec, Třeboň, Německý Brod, Polička, Turnov, Mladá Boleslava, Poděbrady, Nymburk, Netolice. — Stálá divadla v různých budovách mají: Hořice, Nová Paka, Chlumec n. C., Semily, Kukleny, Vamberk, Vodňany, Rokycany, Krumlov. — Stálá divadla v sálech mají: Kladno, Budějovice, Kutná Hora, Kolín, Pardubice, Jičín, Litomyšl, Vysoké Mýto, Nový Bydžov, Jaroměř, Rychnov, Česká Třebová, Ústí n. Orl., Kostelec n. Orl., Žamberk, Choceň, Heřm. Městec, Jilemnice, Mnichovo Hradiště, Náchod, Č. Brod, Mělník, Roudnice, Louny, Březové Hory, Beroun, Rakovník, Sušice, Strakonice, Domažlice, Týn nad Vltavou, Soběslava, Benešov, Hořovice, Dobříš, Černý Kostelec, Humpolec, Pelhřimov, Polná. —

[2]) »*Matice divadelní*« konala 12. června 1886. prvou valnou hromadu, v níž byly nové stanovy přijaty. Orgánem Matice byly »*Naše besedy*«, jež však úmrtím red. J. Coel. Friče zanikly. Roku 1886. čítala 40 členů.

pojmenováno náměstím Tylovým, kterémuž přání také zastupitelstvo města Prahy vyhovělo. —

„První českou divadelní společnost pro venkov“ založil r. 1849. *Josef Alois Prokop.*

Společnosť tato, na jejíž vypravení Havlíčkovy *„Národní Noviny“* příspěvky sbíraly, započala svou činnosť v *Chrudimi* v m. listopadu r. 1849., kdež byla s velkou přízní uvítána.

Dne 17. listopadu 1849. podnikla prvé představení. Bylo to vůbec — kromě divadelních her ochotnických, — *první české divadelní představení* na českém venkově. Po veršované úvodní hře Tylově: *„Umělci na pouti“*, byla sehrána veselohra *„Krištof a Renata“* v překladu Řezníčkově.

Roku 1851. zavítala společnosť Prokopova také do *Vídně*, kdež asi tři měsíce pobyla. [1]) —

Založením společnosti *Kulasovy* a *Zöllnerovy* (r. 1851.) vznikla Prokopově společnosti vážná konkurence; po smrti Prokopově (r. 1862.) ujala se její správy choť jeho, později Josef Mušek.

O koncessi ku založení české divadelní společnosti ucházel se také J. K. *Tyl.* Když však byl se svou žádostí místodržitelem bar. Mecsérym dvakráte odmítnut, najal německou společnosť *Kulasovu* a proměnil ji ve společnosť českou, s níž se vydal dne 26. října r. 1851. na pouť českými vlastmi.

Společnosť tato zahájila činnosť svou v *Jindřichově Hradci* dne 1. listopadu r. 1851. provozením *„Marijánky matky pluku“*. [2])

V Jindř. Hradci setrvala do 8. ledna r. 1852. Na sklonku r. 1852. a na počátku r. 1853. dlela v Klatovech. Na učiněné udání, že Kulas svou koncessi na hry německé Tylovi pronajal a že tento toliko české divadelní představení podniká, nařídilo místodržitelství, aby české hry této společnosti bez prodlení byly zastaveny.

Dne 19. března 1852. dáváno bylo poslední české představení společnosti této v Domažlicích; sehrána byla Tylova činohra *„Bruncvík“*.

Tyl zůstal s rodinou svou v kruté tísni v Domažlicích. Kulas obnovil německou společnosť. V srpnu r. 1859. spojil se však s tehdejším spoludržitelem společnosti Zöllnerovy *Štanderou* a s hercem Polákem a založili společnosť českou, jež zahájila činnosť svou dne 17. září r. 1859. v *Pelhřimově* *„Paličovou dcerou“*. —

---

[1]) Členy Prokopovy společnosti byli: Fr. Čížek, Václ. Žížala-Donovský, Chramosta, Krämer, Vicena, Kubín, Procházka, Jos. Jelínek, Suchá, Horák (Šilinger), později Fr. Pokorný, Kar. Polák, Helena a Marie Lipšovy, Rokerová, Vicenová, Peterková a j.

[2]) Tehdáž byli při společnosti Kulasově: Bělská, Grünerová, Nováková, Rajská, Tylová a Vernerová; Čížek, Hlava, Hron (Meisner), Krumlovský, Stejskal, Šimanovský, Šrámek, Tyl a Valenta, nápovědou byl Vacek.

Přičiněním Čížkovým vydobyl tehdáž oblíbený herec německého divadla Zöllner r. 1853. koncessi ku založení utrakvistické společnosti divadelní a zřídil *Tyla* její režisérem. Společnosť tato počala hráti v Hradci Králové dne 29. června 1853. a dospěla neunavným přičiněním Tylovým ku velké dokonalosti, i těšila se po všech vlastech nemalé oblibě a přízni obecenstva. V Budějovicích dne 22. dubna r. 1860. hrál Tyl s touto společností naposledy v „Chudém kejklíři“ Zikmunda, kejklíře. Dne 11. července r. 1860. zemřel.

Po jeho smrti ujal se režie Grau, po něm Kramuele, po r. 1859. Čížek. —

Kramuele ujímal se také horlivě divadelní společnosti *Stránského*, jež od r. 1845. německy, po r. 1859. česky a německy hrávala. Společnosť tato valnější důležitosti u vývoji českého divadla nenabyla.

Kramuele zřídil českou arenu v *Kravíně* r. 1869., *Švanda* postavil r. 1869. arenu ve *Pštrosce* a r. 1871. na *Smíchově*. Arena v *Komotovce* byla zřízena r. 1872., stálé zimní divadlo v Eggenberku na *Smíchově* bylo založeno r. 1872.

Kromě uvedených čelnějších kočujících divadelních společností českých vzniklo a zaniklo v posledních desitiletích drahně různých společností divadelních.

Koncem r. 1880. bylo 22 kočujících divadelních společností českých, z nichž mnohé arciť toliko živořily.

Z nynějších divadelních společností českých uvádíme: Švandovu, Pištěkovu, Vojanovu, Braunovu, Ludvíkovu, Čížkovu, Faltysovu, Choděrovu, Jelinkovu, Košnerovu, Pokorného, Knížkovy, Kozlanského a j.

Valné rozmnožení společností těchto vydává sice svědectví o velké potřebě, jakož i o důležitosti českého divadla v našich krajích, avšak z nepoměrného rozmnožování společností těchto nevzchází ani dramatické literatuře, ani našemu domácímu divadelnímu umění poměrný prospěch a užitek.

Počet českých divadelních společností není v přiměřeném poměru ku počtu českých obcí, v nichž by mohly s hmotným prospěchem divadelní představení podnikati, proto vzniká často nezřízená po výtce vývoj dobrých společností povážlivě ohrožující konkurence. Větší společnosti divadelní se mohou zdržovati zajisté toliko v obcích s nejméně 2000 obyvateli a takových českých obcí jest v království Českém asi 200. Na Moravě podnikají české společnosti divadelní hry toliko asi ve 30 městech. Připadá tedy té doby 1 česká společnosť divadelní na 30 měst a městeček českých! —

Koncesse českých divadelních společností by neměly býti více *rozmnožovány*, a koncesse uhasínající by neměly býti také šmahem obnovovány.

Účelu kočujícího divadla: občasnému podnikání divadelních her v městech stálého divadla nemajících dokonaleji a *důstojněji*, a proto také úspěšněji zajisté, by mohlo vyhověti 10 řádných velkých společností, nežli 22 po výtce živořících, namnoze s hmotnou bídou zápasících divadelních družin.

Také v tomto oboru nedostává se nám přiměřené organisace práce. —

Valnou překážkou zdárného vývoje kočujících divadelních společností zajisté jest také *nedůstatek dobrých hereckých* sil, jakož i jejich *repertoir*. Dokud potrvá nynější nezřízená konkurence těchto společností, dotud marné jest toužení po nápravě těchto věcí, dotud budou si pomáhati živořící spolky chatrnou hrou a chatrnou výpravou nevhodného a nepřiměřeného repertoiru. Tak se arciť divadelní umění nepodporuje, ale ubíjí!

Poněvadž jest divadlo vůbec školou obecného lidu, školou, jež může a má povznášeti a zušlechťovati také ty kruhy, do nichž kniha nepronikne, proto mají po výtce kočující společnosti divadelní, jakož i ochotníci divadelní pěstovati především — ne-li přímo výlučně — *český, vlastenecký* repertoir. *)

Namítne se, že se nám dosud nedostává k takovému repertoiru dobrých původních her divadelních. Námitka tato pohříchu není naprosto planá.

Avšak také ku odstranění tohoto nedostatku mohli by divadelní ochotníci a divadelní společnosti samy valně přispěti, kdyby se horlivěji nežli dosud původní produkce české ujímaly a kdyby dramatické spisovatele účinněji podporovaly.

Pouhým žehráním a planým žalováním také tyto poměry napraveny nebudou. —

---

*) Valný sjezd československých ochotníkův usnesl se r. 1886. mimo jiné na následující resoluci:

„U vědomí, že jen *české* umění ve své *české* vlasti pravý svůj domov nalézti může a nalézti musí, budiž nejprvnější a nejsvětější povinností všech jednot českých i moravsko-slezských, aby v kruhu jejich i v blízkém jich okolí dnešní dobou počínaje zavládl na příště povždy jen duch ryze *národní*, neboť jenom probuzení čistě vlasteneckého a českého života jest programem v pravdě ochotnických jednot českých. — Proto také budiž příštím programem všech divadelních ochotníků československých jednot: ráz a směr československý ve všem vůbec a repertoir československý pak u volbě divadelních představení zvláště." —

Mimo to se sjezd vyslovil »pro všemožnou podporu a kollegialitu vůči teprve nedávno založené »Ústřední jednotě českého herectva«, k níž slibuje přistoupiti jednotlivě v době co nejkratší, pokud je možno za členy zakládající, jakož i vůči větvím téže »Ústřední jednoty českého herectva« — vůči divadelním cestujícím společnostem, jimž mají býti příště ochotně propůjčována divadla ochotnická *s tím oprávněným přáním, aby pěstován byl na nich repertoir z většiny československý.*«

II.

V poměrech českého divadla v *Praze* nastal potěšný obrat teprve v prvých letech šedesátých.

Roku 1861. byl ustanoven dramaturgem zemského českého divadla *Gustav Pfleger Moravský*, jehož nástupcem v úřadě tomto byl *Pavel Švanda ze Semčic* až do r. 1866.

Po výtce přičiněním dra. Riegra bylo zbudováno nákladem zemským *prozatímné divadlo* na nábřeží. V tomto divadle, jež bylo otevřeno 18. listopadu 1862. *Hálkovým* „Králem Vukašínem", hrálo se z počátku za ředitelství Thomeova toliko třikráte v témdni, každodenní hry byly zahájeny teprve 19. března 1864. Podnikavý ředitel *Liegert* zřídil v Žofínském sále také letní divadlo, v němž bylo zvláště r. 1865. pilně hráno.

Avšak Liegert byl záhy stržen ve vír podnikův spekulačních, jimiž domácí umění dramatické velkou utrpělo škodu. Mimo mnohé vzácné hosty — umělce uvedl na české divadlo také rozmanité kejklíře a kumštýře a j. a věnoval zvláštní péči výpravným hrám, dráždivým fraškám, operetám a pod.*)

Za okkupace pruské stihly také české divadlo kruté pohromy, tak že ředitelství nemohlo dostáti svým závazkům a čeští herci musili na vlastní účet hráti v Novoměstském divadle.

Teprve v září r. 1866. sestoupilo se *české družstvo divadelní*, jež se ujalo správy českého divadla, jehož ředitelem byl po drahná léta *J. N. Mayer*. Družstvo toto zbudovalo r. 1869. letní divadlo na hradbách, jež bylo téhož roku 19. července otevřeno. —

Nová doba českého divadla počíná založením důstojného *Národního divadla*, o němž již v prvých letech čtyřicátých čeští vlastenci, v jich čele dr. Rieger, dr. Trojan a j. byli nadšeně blouznili.

Slavnosť založení *Národního divadla* 15.. 16. a 17. května 1868. konaná, byla zajisté nejmocnějším a nejúchvatnějším projevem sebevědomí vzkříšeného národa, velikolepou slavností našeho z mrtvých vstání! —

Národní divadlo, o jehož zbudování v příští stati zevrubněji promluvíme, bylo otevřeno 11. a 12. června 1881. Smetanovou *Libuší* a Vlčkovými *Lipany*. 12. srpna 1881. lehlo popelem.

---

*) V prozatímném divadle bylo v l. 1862.—1864. za ředitelství *Thoméa* 81 zpěvoherních představení, dávány byly toliko 3kráte (ani ne 4 proc.) operety; za *Liegerta* bylo ze 228 představení 21 (ani ne 10 proc.), za obnoveného ředitelství Thoméa až do války r. 1866. ze 131 představení zpěvoherních 31 (přes 23 proc.) věnováno operetě.

V r. 1868.—69. bylo sehráno 77, r. 1869.—70. 50, r. 1870.—71. 82 (přes 56 proc.), r. 1871.—72. 56, r. 1872.—73. 32, r. 1873.—74. 72, (přes 41 proc.), r. 1874.—75. 108 (59 proc.) operet, 75 oper.

Ještě r. 1879.—80. zaujímala opereta přes 37 proc. zpěvoherního repertoiru. — *Frašek* bylo dáváno v l. 1865.—66. 43, r. 1868.—69. 104, r. 1872.—73. 116.

Výkřik zděšení a bolesti rozlehl se po vši vlasti, celý národ lkál a slzel; nepřátelé naši s ustrnutím, namnoze i s radostí špatně tajenou hleděli k našemu národnímu neštěstí. Avšak z dýmu požáru záhy vyšla hvězda naděje.

„*Neplačte*“ — — — napomíná básník
„vlasť, naše matička, vdova,
pro siré děti k modlení
vyzdobí kapličku znova.

Vždyť ještě v cevách nadšením
krev česká hárá a buší,
dali jsme žití polovic
dáme teď *celé* — i duši.“

— — — — — — — — —

„Z duše co rostlo zázrakem,
na co krev ze srdcí tekla,
nezničí zloba zlícením
tajemných plamenů pekla.“

— — — — — — — — —

„Vítězně hlavu povznese
kaplička do pasu v hrobě — —
Národe, sobče vznešený,
štědři, však štědříš sám sobě!“ [1])

A národ slyšel a vyslyšel hlas svých věštcův a vzchopil se k činu, jenž ryzím vlastenectvím a velikostí svou podivem naplnil nepřátele a radostí uchvátil přátele naše.

Národ český vzpamatovav se z omráčení s vroucím nadšením složil v nemnohých týdnech na obnovení Národního divadla opět *milion!* —

Národní divadlo povstalo z rumu v plné velebě, krásnější a nádhernější, nežli bylo před požárem a bylo po 33letém strádání dne 18. listopadu r. 1883. slavně otevřeno. [2]) V prvý den

---

[1]) »*Kaplička v ssutinách*« od Adolfa Heyduka.
[2]) Z *Vrchlického* proslovu ku otevření Národního divadla:

O národe, tys dnes překonal sebe!
V té době, kdy tvé síly zloba střebe,
ty nejen proti vrahům v plné síle,
i proti živlům neustáváš v díle.
Dnes klidně patři v tvář své budoucnosti!

— — — — — — — — — — — —

Dnes znova ku větším jsi zralý činům,
jež tobě plesem, slávou budou synům.
Tvá chudina dnes bohatství je tvoje.

provozována byla *Smetanova* slavnostní opera „*Libuše*", v den druhý tragédie „*Salomena*" od *Bohumila Adámka,* již při konkursu o cenu ruskou porota za nejlepší ze zadaných 35 prací byla prohlásila, a třetího večera dávána byla velká opera *Dvořákova* „*Dimitrij*". —

Otevření divadla Národního oslavil veškerý národ český způsobem věkopamátným. Marně hledáme v dějinách národův zjevu poutím našeho lidu do Národního divadla, našim *divadelním vlakům* podobného. Statisíce vlasteneckých poutníkův ze všech končin našich vlastí, i z těch chudých krajův pohorských, i z Moravy i ze Slezska, ano i z Vídně a z Pešti putovali a dosud putují ku branám zlatého domu nad Vltavou. A k matičce Praze neputoval toliko zámožný rolník a pokročilý měštěnín český, i český dělník, i schudlý český řemeslník spěchal, aby vzdal hold českému umění, aby opět poklekl na hrobě svých králův.

Ano toto vlastenecké nadšení proniklo až do nových Čech za širým Oceánem, a ke břehům Evropským připlula *divadelní loď* s našimi bratry z Ameriky a v měsíci červnu r. 1885. slavili jsme v Praze slavnosť rodinnou, slavnosť tak tklivou a vznešenou, jaké u nás nebylo a tak brzy sotva opět bude.

Či zapomene kdo z nás na příjezd a na pobyt bratrů našich z Ameriky v Praze?*) —

Dnes můžeš hrdě nové vítat boje,
ty bouří synu se sokolím křídlem!
— — — — — — — — — — — — —
Dnes otců tvojich splněna je víra!
Co bylo přáním, touhou, snem je skutkem!
— — — — — — — — — — — — —
Co ve umění démanty se slilo
pod sluncem věků všech,
pod sluncem zdejším,
zde svítit bude leskem nejkrásnějším,
všem studní spásy a všem chlebem žití
a sluncem ducha, které věčně svítí! —

*) Z básně, jíž Sv. *Čech* bratry americké uvítal:
»Však také s vašich volně vzpjatých skrání
cos zavanulo v naši dusnou tíš
jak vzduchu jasnějšího čerstvé vlání
z těch oblastí, kde k nebes hvězdám výš
dlaň pevná vznáší prapor ohvězděný
s volnosti reků nesmrtnými jmény . . .«

»Snad stěžnů tlum kdys moře spatří plouti
— či duše bláhové to marný sen? —
jímž bude novou, velkolepou poutí,
syn drahý matce navždy navrácen,
kdy v chorál bouřný o slavnosti jiné
všech rozptýlených dítek jásot splyne,
až lid náš vroucí snahou, tvrdou vůlí
co rovný bratr mezi národy
chrám jiný, hrdý, z věkovité žuly
svým synům zbuduje — chrám svobody.«

O velikém významu Národního divadla pro vývoj našeho dramatického umění a naší dramatické literatury, pro náš národ vůbec, pro českou společnosť v Praze pak zvláště, tuším není potřebí slov šířiti.

O důležitosti a o vznešených cílech tohoto národního ústavu promluvil dr. *Rieger* při slavném odevzdávání Národního divadla družstvu vlasteneckých přátel českého umění, jež ústav tento spravuje, v tato slova:

„Divadlo naše, jsouc postaveno veškerým národem, má pěstovati netoliko ušlechtilou zábavu, má netoliko předváděti skutky šlechetné a vznešené příklady obětovnosti a lásky k vlasti a k řeči mateřské, nemá toliko za úkol trestati a kárati vady a poklesky lidské ve výstřednostech jejich; ono *má býti též školou ušlechtilého jazyka a vzorem mluvy české.* A má ještě další úkoly: jest to *jediné stálé* divadlo české, zde mají se zjevovati díla *našich básníků a skladatelů hudebních,* i jest sobě přáti, aby se to stalo *v největší krdse a dokonalosti,* neboť jen tak naše hudba a poesie se povznese a najde cestu i mezi jiné národy."

Toto vlastenecké poslání musí míti správa Národního divadla stále na paměti, mají-li dojíti splnění naděje, jež v tento ústav skládáme. —

Družstvo vlasteneckých přátel umění divadelního, jež se za předsednictví *Em. ryt. Skramlíka* ku provozování her v Národním divadle sestoupilo, zvolilo 12. března 1883. ředitelem divadla Fr. A. *Šuberta.* Zvláště z počátku zápasilo zajisté s nemalými vnitřními i zevními nesnázemi a obtížemi.

Posuzujíce činnosť Národního divadla musíme míti zajisté na paměti, že jest dosud *jediné,* velké, *stálé* divadlo české a že požívá při ročních vydáních téměř 420.000 zl. toliko řádnou subvenci zemskou 19.600 zl., kdežto velká dvorní divadla ročně 300.000 zl. i 400.000 zl. subvenci potřebují [1]); jakož i že se také abonement při Národním divadle nevyrovná abonementu jiných podobných divadel.[2])

I za těchto nepříznivých poměrů Národního divadla učinili jsme přece také v tomto oboru kulturní práce v době poměrně kratinké pokrok nemalý.

Dlouho-li tomu, co jsme se musili spokojiti v témdni s jediným, žebrácky vypraveným, odpoledním představením divadel-

---

[1]) Veškerý na r. 1886. svolený zemský náklad na české divadlo obnáší 91.202 zl. (řádná subvence 19 600 zl., splátky passivních kapitálů 21.583 zl. atd.). Potřeba tato obnášela r. 1884. 90.162 zl. $83^1/_2$ kr., r. 1885. 77.923 zl. Náklad zemský na divadlo *německé* obnáší na r. 1886. 56.801 zl.

Královské *uherské opery* v Budapešti z pokladny státní uhražovaný *schodek* obnášel r. 1886. 287.000 zl. a tato subvence státní jest na r. 1887. rozpočítána na 386.000 zl. *Národní divadlo* Budapešťské dostává roční subvenci 99.000 zl.

[2]) Abonement při Národním divadle vynesl v I. roce 77.916 zl. 82 kr., v II. roce 82.820 zl. 73 kr., v III. roce 83.226 zl. 86 kr.

ním v německém divadle? — Nyní bývá v Praze a v předměstích mnohdy i *devět* českých divadelních představení *denně* a hry v Národním divadle také zevní úpravou se mnohdy vyrovnají představením na divadlech dvorních.*)

Těšíce se těmto úspěchům českého divadla, nesmíme ani na okamžik spouštěti se zřetele vznešené cíle *Národního divadla;* především nesmíme nikdy zapomenouti, že jest Národní divadlo *jedinou* vysokou školou *českého* umění dramatického, a již proto že musí býti *české* národní umění v Národním divadle po všechny časy domovem.

O repertoiru Národního divadla napsal mimo jiné dr. *Hostinský:*

„Z německé literatury, jako z každé jiné nám cizí, budiž našemu repertoiru pouze to přivtělováno, čím bude podstatně obohacen, co *právem zasluhuje*, aby bylo našemu obecenstvu předvedeno. Jeť Národní divadlo pro obecenstvo *české* určeno, a má mu úplně dostačovati ku vzdělání vkusu uměleckého a ku poznání světové literatury dramatické v *nejpřednějších* její vzorech.“ —

S potěšením jsme v III. zprávě ředitelstva Národního divadla nalezli mnohé doklady vývoje Národního divadla tímto směrem.

Ředitelstvo obhajujíc se proti opětným nářkům na zanedbávání původní produkce české v Národním divadle ve své III. výroční zprávě vypočítalo, že bylo v l. 1863.—82. na českém divadle celkem provozováno 1507 původních her (mezi nimi 524 oper), tedy průměrně ročně sotva 76 původních her, mezi nimi 26 oper.

Oproti tomu, že bylo dáváno od r. 1883 do r. 1886. (čítajíc na celý r. 1886. nejméně 160 her, mezi nimi 55 oper) 684 původních her, z nichž bylo 283 oper, že tedy za nynější *čtyřleté* správy byla podniknuta téměř *polovice* původních představení jako v předcházejícím dvacetiletí. V posledních 4 letech bylo

---

*) Od 18. listopadu 1883. do 18. listop. 1884. bylo v Národním divadle mimo 3 akademie 207 činoherních, 183 zpěvoherních a 7 smíšených, dohromady 397 divadelních představení.

V prvém roce bylo provozováno 15 nových činoher, 6 nových oper.

V druhém roce trvání Národního divadla (1884.—85.) bylo 412 představení, a to 197 činoherních, 174 operních a 41 baletních; kromě toho 1 akademie a 2 koncerty.

Tylův »Strakonický Dudák« byl sehrán 21kráte, Rozkošného »Popelka« 19kráte, balet »Excelsior 41 kráte atd.

Ve třetím roce (od 18. listop. 1885. do 17. listop. 1886.) bylo v Národním divadle celkem 417 (175 činoherních, 159 operních, 64 baletních a 19 smíšených) představení, v nichž bylo sehráno 208 prací činoherních, 168 operních a 72 baletů.

Kromě toho byly v Národním divadle r. 1885.—86. 3 koncerty: (Sain Saënsův, koncert na paměť Lisztovu a koncert Hoffmannův) a 1 akademie.

V r. 1885.—86. podniká Národní divadlo představení o cenu Náprstkovu konkurujících původních divadelních her a j.

sehráno průměrně ročně 171 původních her (mezi nimi 71 oper.*) V dotčené výroční zprávě pak ředitelství Národního divadla do slova takto píše:

„Jeť *nejtrvalejší zisk* z Národního divadla právě ten, který vychází z *rozmnožování dobrých plodů literatury slovné a hudební.*" —

Ve snažení k tomuto cíli se nesoucím nalezne zajisté ředitelství Národního divadla horlivou podporu všech vlasteneckých kruhů naší společnosti. —

Národnímu divadlu jest zajisté podnikati vážnou konkurenci s divadlem německým. Není tuším v Evropě druhého města stejné velikosti, v němž by byly — jako v Praze dvě konkurující divadla činoherní, operní i baletní.

Konkurence německého divadla nemusí se zajisté Národní divadlo lekati, zůstane-li po všecky časy na výši svého vznešeného *uměleckého a národního* poslání. —

---

*) Českých původních her bylo

	činoher:	oper:	úhrnem:
r. 1862.	4	1	5
» 1863.	19	2	21
» 1864.	50	1	51
» 1865.	32	6	38
» 1866.	72	24	96
» 1867.	54	29	83
» 1868.	63	48	111
» 1869.	93	22	115
» 1870.	61	30	91
» 1871.	43	31	74
» 1872.	58	19	77
» 1873.	47	12	59
» 1874.	47	32	79
» 1875.	27	9	36
» 1876.	17	27	44
» 1877.	31	27	68
» 1878.	26	35	61
» 1879.	26	27	53
» 1880.	46	50	96
» 1881.	69	57	126
» 1882.	83	35	118
» 1883.	121	85	206
» 1884.	90	76	166
» 1885.	85	67	152

Na Národním divadle bylo sehráno

	činoher			*oper*		
v roku	vůbec	původních	cizích	vůbec	původních	cizích
1883.—84.	238	118 (49·6%)	120 (50·4%)	221	101 (45·7%)	120 (54·3%)
1884.—85.	220	84 (38·2 „)	136 (61·8 „)	176	120 (54·3 „)	118 (67·1 „)
1885.—86.	208	98 (42·1 „)	110 (52·9 „)	168	57 (33·9 „)	111 (66·1 „)

Roku 1885.—86. bylo při Národním divadle 64 baletních a 19 smíšených představení.

Při Národním divadle vystřídali se vynikající umělci jako hosté: Emma Turolla, Adelina Patti, Jan Lassalle, Elvira Repetto-Trisolini, M. Sembrichová-Kochaňská, Lad. Mierzwiňski a j.

Po zbudování druhého divadla německého v Praze bude nám arciť sotva lze obejíti se bez nového českého *divadla pro lid*, v němž by při levnějších cenách byly provozovány po výtce vlastenecké a j. hry pro lid, v němž by bylo obecenstvo i herci pro velké divadlo odchováváni.

Bez takové štěpnice mladých talentů nemůže se ani dramatické umění, ani dramatická literatura přirozeně vyvíjeti.

Na dlouho nebude nám lze také postrádati *dramatické školy*, o jejíž zřízení se Umělecká Beseda dosud marně přičiňovala. —

Důležité posily dostalo se českému divadlu založením prozatímného *českého národního divadla v Brně*, jež bylo otevřeno r. 1884. dne 6. prosince Kolárovou „Magelonou", již hrála tragédka Otilie Sklenářová-Malá. Prvým rokem se těšilo brněnské divadlo výsledku poměrně tak skvělému, že se přímo sestoupilo družstvo ku zbudování důstojného českého divadla národního v Brně.[1]) — Kéž by toto důležité podnikání záhy plným zdarem bylo korunováno! [2])

[1]) Brněnské divadlo, v němž jest 800 míst, jest velmi prakticky zařízeno, jednoduše avšak solidně dekorováno.

V prvém roce bylo podniknuto 26 hromadných návštěv divadla brněnského (z Vyškova, z Lulče, z Rajhradu, z Přerova, z Kunštátu, z Boskovic, z Rousinova, ze Slavíkovic, z Kojetína, ze Slavkova, z Bučovic, z Uher. Hradiště, z Podivína, z Vídně a j.), jichž se účastnilo přes 7000 venkovanů.

V prvé saisoně sehrála na tomto divadle *Pištěkova* společnosť 73 činoher a veseloher, 41 oper a 23 operet, podnikla tedy celkem 137 představení. Druhého roku bylo propůjčeno společnosti *Pokorného* a na r. 1886. uzavřena jest smlouva s řed. Pav. Švandou ze Semčic. Saisona má trvati nejméně 4 měsíce, družstvo zaručuje Švandovi předplacení na 90 sedadel na 50 her a t. d.

[2]) Družstvo divadelní čítalo koncem r. 1885. 53 zakládajících členův, z nichž upsalo 6 příspěvek po 500 zl., 15 členů skutečných s příspěvkem 100 zl., 17 členů činných s příspěvkem po 10 zl., 103 členy přispívající přispívají ročně po 5 zl.

Ve prospěch stavebního fondu Národního divadla v Brně byla povolena r. 1886. věcná loterie, jež obsahuje 200.000 losů po 1 zl.

V provolání o této loterii 16. května 1886. vydaném výbor družstva mimo jiné praví:

»Zřizujme na Moravě školy české, pěstujme vědu a umění české a vědouce, že národ zatarasený ve svých dílnách a jizbách vede jen život poloviční, vystavme v hlavním městě Moravy divadlo, ne snad takové jako jest velechrám na Vltavě, nýbrž takové, které by bylo školou a jemu průpravnou, které by odchovalo síly způsobilé vzornému divadlu v zlaté Praze.«

»Jsouce přesvědčeni, že české divadlo na Moravě bude pramenem, z něhož duch český čerpati bude sílu, aby se vyšinul na místo, které jemu přísluší dle práva, dle ducha, dle síly na Moravě, jsouce přesvědčeni, že se divadlem českým učiní nový a rozhodný krok k rozkvětu národu našeho a k lepšímu postavení živlu českého v Brně posud nám nepřátelském, utvořili jsme družstvo národního divadla českého v Brně a obracíme se k veškerému národu, aby přispěl hřivnou svou na důstojné národní divadlo Brněnské, maje na paměti, že tím setbě, kterou kdysi na národní roli dědičné zdárně učinili Palačtí a Šafaříkové, Čelakovští a Kolárové, přiloží zrnko mnohoslibné, které padnouc na půdu úrodnou se ujme, poroste, pokvete a přinese žeň tak zdárnou, že se i Morava dočká na poli umění a osvěty rázu od slavných předků zděděného, rázu českého.« —

Čím hlouběji jsme přesvědčeni o důležitosti a o nezbytné potřebě zbudování důstojného Národního divadla v hlavním městě sesterské Moravy, s tím větším úsilím a s tím větší obětovností musíme podporovati vlastenecké snahy brněnského družstva divadelního. —

Ku povznešení českého *divadelního herectva*, zvláště pak ku podporování herců stářím sešlých nebo nemocí sklíčených, byla roku 1885. po výtce přičiněním Vojty *Slukova* založená *Ústřední jednota českého herectva*, kteráž 1. listopadu r. 1885. zahájila svou činnosť; nalézá ve všech kruzích, zvláště pak při ochotnických spolcích a při kočujících společnostech divadelních horlivé účastenství.[1]) —

III.

Jako divadlo tak i česká *literatura dramatická* překonávajíc veliké, přirozené i uměle nakupené překážky krušným bojem dobývala půdy a za neblahých zevních poměrů dosud toliko pozvolna postupuje.

V době vzkříšení jak o rozkvět českého *divadla*, tak též i o vznik české *literatury* dramatické zajisté největší zásluhy si získali *Jan Nep. Štěpánek* (1783.—1844.)[2]) a *Jos. Kaj. Tyl*, a to netoliko jako ředitelé a správcové českého divadla, ale také jako spisovatelé dramatičtí.

Štěpánek při správě divadla zajisté nestrannou objektivností nevynikal a zvláštní zálibou ve svých vlastních hrách svých vrstevníkův přízně si nedobyl, avšak horlivostí svou a péčí o rozmnožení her českých v oněch dobách strádání a trudu zajisté platně přispěl ku zmohutnění za poměrů tak krušných pěstěného stromku národního umění divadelního, jakož i ku osvěžení české společnosti v Praze.[3])

---

[1]) Ústřední jednota zorganisovala 14 místních odborů, z nichž jest 1 v Praze a 13 na venkově. Na počátku r. 1886. čítal odbor pražský 98 členů, odbory venkovské u divadelních společností 265 členů.

K jednotě pak přistoupilo mimo tyto členy řádné 12 členů zakládajících s příspěvkem po 100 zl., 129 přispívajících.

Kromě příspěvků členův dostává se jednotě mimořádných příspěvků výnosem představení, jež ochotníci a divadelní společnosti v její prospěch pořádají.

[2]) Štěpánek počal r. 1820. vydávati sbírku svých prací dramatických: „*Divadla J. N. Štěpánka.*“ Do r. 1832. bylo vydáno 16 svazků, obsahujících 52 původních i přeložených ker.

[3]) Od 1. května 1824. do 30. dubna 1834. bylo hráno českému obecenstvu 322kráte, 165kráte byly sehrány hry Štěpánkovy, 157kráte hry ostatních spisovatelův českých.

U vývoj dramatické literatury rozhodněji zasáhli Frant. *Turinský* (1796.—1852.), básník prvé velké tragédie české a Jos. Kajetán *Tyl*. Jakkoliv díla Turinského namnoze dramatické síly postrádají, značí přece důležitý pokrok a obrat v české poesii dramatické. —[1])

V divokém víru svého proměnlivého života byl Tyl jako dramaturg a ředitel divadla, jakož i jako výkonný herec často nucen ku chvatné a ku povrchní práci, avšak i nejslabší jeho díla dramatická jsou proniknuta vroucím, upřímným vlastenectvím, zdravým duchem českého života.[2])

Sensační představení Tylova *Čestmíra* roku 1836. a *Jana Husa* r. 1848. byly velké události v našem životě národním.[3])

V Tylově *„Strakonickém dudáku"*, — v *„Paličově dceři"*, — v *„Jiříkově vidění"*, — v *„Bankrotáři"* a v j. jeho hrách proudí krev česká a jarý život český.

A tyto divadelní hry i za našich dnů přímo magnetickou silou ještě uchvacují náš lid.

Když za okkupace pruské r. 1866. na pražském divadle s povolením *pruské* censury Tylův Hus opět směl býti provozován, slavila Praha svátek národní. *„Strakonický dudák"* byl r. 1884. až 1885. na Národním divadle sehrán 21kráte! —

„Českým Shakespearem," nazval Frant. Lad. Čelakovský Václava Klimenta *Klicperu* (1792.—1859.), kterýž jako dramatik své současníky daleko předčí.

„Považíme-li za jakých poměrů Klicpera pracoval (totiž bez divadla, bez herectva, bez obecenstva)" — píše Hálek, — „jesti to skutečným zázrakem, co vyvedl. Při bohatém nadání svém byl zároveň tak plodným, že *jeho* literatura jest již sama v sobě kusem literatury." —

Klicpera psal toliko původní dramata, ani jediné divadelní hry nepřeložil, látky své čerpal toliko z dějin a ze života národního. Sepsal téměř 50 původních divadelních her, z nichž mnohé

---

[1]) *Turinského* prvá truchlohra *Angelina* byla vydána tiskem r. 1821. (po druhé r. 1840.); r. 1841. vydána byla truchlohra *Virginie* a r. 1848. dramatická báseň »Pražané roku 1648.«

[2]) *Tyl* sepsal 27 her původních, 15 her volně zpracoval a asi 50 her přeložil. Prvý původní kus Tylův *Výhoň Dub* byl dáván r. 1832., druhý *Fidlovačka* r. 1834.

[3]) Čestmíra prý Tyl sepsal ve 14 dnech.

O prvém provozování Jana Husa na divadle pražském r. 1848. píše J. L. *Turnovský*:

»Obecenstvo bylo krásnou dikcí a úchvatnými výjevy historického děje napořád k nadšení unášeno a bouřlivá pochvala rozléhala se nejen v divadle, nýbrž i na ulici, kde zástupové lidu, kteří do divadla dostati se nemohli, dávali se po každém aktu o průběhu děje zpravovati. »Sláva spisovateli! Sláva památce Husově!« — bylo provoláváno, a když opona shrnula se naposled, nechtělo provolávání konec míti. Policie ještě mezi představením dávala pilně zprávy o výjevech na jevišti i mimo jeviště. A brzy po té došel z Vídně zákaz k dalšímu provozování Husa, a spisovatel byl od té doby v patrné nemilosti u vlády i v kruzích klerikálních.« Tiskem vyšel Jan Hus r. 1849, avšak i kniha tato byla v brzce zapovězena.

jako „Divotvorný klobouk", — „Rohovín čtverrohý", — „Lhář a jeho rod", — „Veselohra na mostě", — „Dobré jitro", — „Žižkův meč", — „Loketský zvon", — „Soběslav" a j. byly po drahné doby chloubou českého repertoiru a měly zajisté trvalý vliv na vývoj českého básnictví dramatického.[1]) —

K těmto čelným a statečným pěstitelům dramatické poesie přidružilo se drahně vlasteneckých spolupracovníkův, z nichž však do let padesátých neměl více žádný vynikajícího vlivu na vývoj našeho umění dramatického.[2])

V době všeobecného úmoru, v letech padesátých nedařilo se také původní české produkci dramatické.

Působení herců a dramatických spisovatelův českých v té době všeobecného úpadku osloněno jest přímo apoštolským zápalem. Obětě a strádání zasloužilých těch pionérův nebyly však marné a hojného přinesly národu našemu ovoce.

V dějinách českého divadla vůbec zlatým písmem zapsány jsou zásluhy nestora českých herců a českých spisovatelův dramatických, genialního J. J. *Kolára*, jehož přičiněním se octlo české umění divadelní na důstojné výši, a jehož díly počíná svěží jaro české poesie dramatické.

Posvěcen vlasteneckým nadšením Tylovým počal Kolár již r. 1837. na pražském divadle hráti a od těch dob při divadle českém věrně setrval, rozlučiv se s ním teprve když na odpočinek odcházel. Při neobyčejném, přirozeném nadání, při hluboké

---

[1]) *Klicpera* vydával v l. 1823.—1824. Almanach obsahující povídky a básně, potom v l. 1825.—30. *Almanach dramatických her*, v němž byly poprvé uveřejněny téměř veškeré jeho dramatické práce.

Kromě toho vydal v l. 1820.—21. 4 svazky *Divadla*. Sebrané dramatické spisy Klicperovy vydával v l. 1847.—48 dr. J. A. Gabriel; potom opatřil Kober v l. 1862.—63. vydání jeho sebraných spisů (Spisy výtečných českých básníků novověkých, část IV.).

[2]) Mimo jiné napsali dramata Václ. Al. *Svoboda Navarovský* (1791.—1849.) vlasteneckou směšnohru dějepisnou »*Karel Skreta, malíř*«; *Pavel Jos. Šafařík* přeložil Schillerovu *Marii Stuartku* (vydána tiskem r. 1831.) a Aristofanovu komedii »*Oblaky*«; *Karel Šim. Macháček* (1799.—1846.) sepsal veselohru *Ženichové* (poprvé provozována r. 1825.), jež byla po drahnou dobu pokládána za nejlepší veselohru českou, truchlohru *Záviše* (vyd. r. 1837.) a j., přeložil Goethovu Iphigenii v Taurii (r. 1822.), Raupachovy Nevolníky (r. 1834.) a Schillerovu Pannu Orleanskou (r. 1838.), mimo to přeložil drahně libret.

Fr. L. *Čelakovský* přeložil Goethovu hru *Márinka* (vyd. r. 1827.); Jan *Krasoslav Chmelenský* (1800.—1839.) napsal mimo libretta Dráteník (tištěno r. 1826.), Oldřich a Božena (tišť. r. 1828.), Libušin sňatek (1832.) a j., dramatickou báseň *Láska Čechova*.

Karel Vinařický (1803.—1869.) sepsal truchlohru *Jan Slepý* (tiskem vydána r. 1847.), *Vocel* vydal r. 1825. truchlohru *Harfa*, *Jan Pr. Koubek* vzdělal dle polského Alex. hr. Fredra veselohru *Nevlídnici a básník*, Jan Vlček (1805. až 1879.) vydal r. 1845. tiskem truchlohru »*Jeftovna*«, veselohru *Vševěd* a *Bílou paní*, Jos. Jarosl. *Langer* (1806.—1846.) napsal činohru *Márinka Záleská*, Václ. Jar. *Picek* (1812.—1869.) sepsal činohry: *Vilém z Rožmberka* (vytisknuta r. 1840.) a *Král Vratislav na Moravě*, Vinc. *Furch* (1817.—1864.) sepsal činohru »Slavibor na Štamburce« a »Poslední boje baltických Slovanův.«

a všestranné vzdělanosti své stal se Kolár netoliko předním umělcem českým, ale mnohými výkony zvláště v klassických dramatech Shakespearových, Göthových, Schillerových a j. čelil nejslavnějším umělcům divadel světových.

Kolár vyniká netoliko původními pracemi dramatickými, ale také vzornými překlady cizích děl dramatických

Jeho „*Monika*" (tištěna r. 1849.) a „*Magelona*" náležejí zajisté k nejčelnějším dílům dramatických literatur vůbec, Kolárův překlad Göthova „*Fausta*" vzbudil všeobecné podivení.

Poslední dramatickou prací svou „*Královnou Barborou*" konkuroval r. 1883. o cenu pražskou.[1])

Přes *padesáte let* pracuje Kolár o zvelebení českého divadla, české literatury dramatické! Zjev to v kulturních dějinách vůbec zajisté bezpříkladný. —

Z Kolárových vrstevníkův v letech padesátých sepsal toliko Ferd. Břetislav *Mikovec* (1826.—1862.) pozoruhodná díla dramatická: „Záhuba rodu Přemyslovského" (vyd. r. 1851.) a „Dimitrij Ivanovič" (vyd. r. 1856.), jeho drama „Bitva Bělohorská" zůstalo v rukopise.

Ze starších spisovatelův českých kromě již vyjmenovaných dramatické práce ceny nestejné podnikli Jos. *Wenzig* (1807. až 1876.)[2]), básník „Mazepy" a „Pobělohorců" J. V. *Frič*[3]), Karel *Sabina*, jehož veselohra „*Inserát*" po drahnou dobu se udržovala na českém repertoiru a j.[4])

Prvotinami svými velké naděje vzbudili před časem zemřelí *Vítězslav Hálek, Ber. Guldener* (1836.—1877.), *Gustav Pfleger Moravský* (1833.—1875.) a j.

V dramatických pracích *Hálkových* proniká plnou silou vliv Shakespearův. Prvou truchlohrou „*Carevičem Alexejem*" slavil Hálek r. 1860. na českém jevišti úspěch skvělý. Téhož

---

[1]) Kolárova »*Magelona*« vyšla r. 1853. v Pospíšilově Divadelní bibliotéce a byla přeložena do ruštiny. Truchlohra »*Žižkova smrt*« byla vyznamenána akcesitem ceny stavovským výborem vypsané a vydána jest r. 1850. tiskem. Mimo to sepsal Kolár: truchlohry »*Mistr Jeroným*«, »*Pražský žid*«, »*Smířičti*«, (provoz. poprvé r. 1881.), »*Primator pražský* (poprvé provoz. r. 1883.) a »*Královna Barbora*«, pak veselohry »Mravenci«, — »Tři Faraoni« a »Dejte mi čamaru«. Přeložil Shakespearova »Hamleta«, — »Makbetha«, — »Kupce benátského« a »Zkrocení zlé ženy«, — Göthova »Fausta«, — »Egmonta« a »Götze z Berlichingu«, — Schillerovy »Loupežníky«, — »Úklady a láska«, — »Valdštýna«, — Mosenthalovu »Deboru« a j. *Kolárova* sebraná dramatická díla počal r. 1886. vydávati Šimáček.

[2]) *Wenzig* složil libretta ku Smetanovým operám »*Libuše*« a »*Dalibor*«; sepsal drama »*Koruna*« a veselohry »*Doktorka medicinae*«, — »*Malíř co Pygmalion*« a j.

[3]) *Fričova* díla dramatická: »Mazepa«, — »Kochan Ratiborský«, — »Václav IV.«, — »Hynek z Poděbrad«, — »Taras Bulba«, — »Svatopluk a Rastislav«, — »Libušin soud«, — »Paní Sandová z Brandýsa«, — »Asjenův pád« — »Pobělohorci«, — Překládal Sardoua, Feuileta a j.

[4]) *Sabina* složil libretta ku Smetanovým operám: »Prodaná nevěsta«, — »Braniboři v Čechách«; kromě těch také libretta Blodkovy opery »V studni« a Šeborových »Templářů v Čechách.«

roku byly vyznamenány jeho truchlohry *„Záviš z Falkenštejna“* a *„Král Rudolf“* cenou Fingerhutovou. Hálek byl i v tomto oboru básnění velice plodný, těžiště tvorby jeho zajisté však spočívá v lyrice. [1])

Guldenerovy tragédie *„Had v růžích“* (1869.) a *„Sofonisba“* (1875.) náležejí k nezdařilejším v české literatuře.

Veselohry Pflegrovy *„Telegram“* (1865.) a *„Kapitola I., II. a III.“* (1866.) nalezly velké obliby na českém, jakož i na polských a na jihoslovanských divadlech. [2])

Také Jan *Neruda* uchýlil se na kratinkou dobu do sadu dramatické poesie a dobyl veselohrami „Prodaná láska“ a „Ženich z hladu“ značného úspěchu. Prvé provozováni jeho tragédie „Francisca di Rimini“ nepotkalo se se zdarem. —

Na současný vývoj české poesie dramatické směrodatný vliv mají genialni *František Věnceslav Jeřábek* (nar. r. 1836.), *Václav Vlček* (nar. r. 1839.), *Em. Bozděch* (nar. r. 1841.) a *Fr. Lad. Stroupežnický* (nar. 1847.).

Jeřábkův *„Syn člověka“* jest zajisté epochálnou událostí v dějinách naši poesie dramatické. I jediným tímto dílem dobyl si Jeřábek nesmrtelnou zásluhu o naše dramatické písemnictví. Jeho *„Cesty veřejného mínění“* náležejí k nejzdařilejším veselohrám moderním. [3])

Vlček dobyl nejčelnějších úspěchů *„Eliškou Přemyslovnou“*, *„Miladou“* a *„Lipany“*. [4])

Poměrně nejskvělejším úspěchům na divadle těší se práce duchaplného *Bozděcha.* [5]) *Stroupežnický* ujal se s velkým štěstím u nás dosud tak velice zanedbané veselohry historické. [6])

Nemalé naděje vzbudil *Jos. Veselý* (1853.—1879.) dramatem „Na kolbišti literárním.“ —

V novější době vstoupil také *Vrchlický* v tajuplnou říši dramatického básnictví a také na tomto kolbišti duchů vítězí. [7])

---

[1]) Hálek sepsal mimo uvedené tragédie: „Krále Vukašina,“ „Sergia Catilina“ a „Amnon a Tamar“. Tragédii „Jiří z Poděbrad“ nedokončil.

[2]) Prvá veselohra Pflegrova *„Ona mne miluje“* byla provozována r. 1859. Truchlohry Pflegrovy: *„Boleslav Ryšavý“* a *„Poslední Rožmberk“* z r. 1861., jakož i *„Della Rosa“* (r. 1861.) neměly příznivý úspěch.

[3]) *Jeřábek* mimo jiné sepsal: Hána (1858.), Svatopluk (r. 1859.), Veselohra, Služebník svého pána (r. 1870.), — Tragédii *Záviš*, konkuroval r. 1883. o cenu obce pražské.

[4]) Dramatické práce *Vlčkovy*: Soběslav, — Přemysl Otakar II., — Šachy, — Vlasta. —

[5]) *Bozděch* sepsal: Z doby kotillionů, — Baron Goertz, — Zkouška státníkova, — Světa pán v županu.

[6]) *Stroupežnického* díla: Pan Měsíček, — Černé duše, — *Zvíkovský rarášek*, — Triumfy vědy, — Velký sen, — Paní mincmistrová, — Krištof Kolumbus a j.

[7]) Vrchlického díla dramatická: Drahomíra, — Smrť Odyssea, — V sudě Diogenově, — Noc na Karlštejně, — Hyppodamie, — Julian Apostata, — K životu, — Rabínská moudrosť, — Soud lásky, — Láska a smrť, — Exulanti.

Prazvláštním zjevem v naší dramatické poesii jsou zajisté básně *Julia Zeyera* (nar. 1841.): *Sulamit* a *Legenda z Erinu.*[1]
Z novějších děl dramatické poesie české vynikají Fr. *Zákrejsův* (nar. 1839.) „Národní hospodář“ a „Poděbradovna;[2]) *Krásnohorské* „Dědic ducha“ a „Harantova žena“ (společná práce Fr. Dvorského);[3]) F. A. *Šubertovi* (nar. 1849.)[4]) „Probuzenci“; Mirosl. *Krajníkův* „Roháč z Dubé“; J. *Durdíkova* „Karthaginka“ a j. Se zdarem básnil Zdeněk hr. *Kolovrat-Krakovský*: Libuši, — Na rozcestí a j.

A. *Sokol* (naroz. r. 1847.) vynikl „Starým vlastencem“ a „Farizejci.“

Jos. Jiří *Staňkovský* (1844.—1879.) rozmnožil záslužně dobrý repertoir ochotníkův a kočujících společností.

Velké obliby došly veselohry Jos. *Štolbovy* (Krejčí a švec, — Zapovězené ovoce a j.), — dra. Karla *Pippicha* (Z české domácnosti, — Ve veřejném životě a j.)[5]) Mnohoslibnou prvotinou jest M. A. *Šimáčkova* komedie „*Pomluva*“.[6])

IV.

V den stoleté památky zahájení českých her divadelních v „*Boudě*“ 23. října 1886. na slovo braný divadelní kritik „Národních listů“ mimo jiné napsal:

„Dramatika par excellence, jakým byl před půl stoletím divadlu českému *Klicpera,* divadlo dnešní dosud postrádá.“

„Porovnejme dnešní čas s minulým, povšechný stav a stupeň literatury nynější a tehdejší. *Co* vychází? Že se dnes nepo-

---

„My jsme toho určitého mínění,“ — píše **Neruda**, — „že Vrchlický v brzké době vynikne ještě mnohem mnohem výš. Počíná nyní se zabývat s **dramatem** a jeví i v tom talent skvělý.“

„Jakž jinak možno, než že velké české děje se svou úchvatnou, všeobecně lidskou tragikou, daleko mohutnější než veškeré děje starých národů, musí v té bohaté duši básnické obrodit se na díla, jichž síla křísivě zachvěje národem a oslňujíc šlehne v širý svět!“

[1]) **Zeyer** mimo to sepsal: Blanka, — Stará historie. Ku provozování zadal r. 1886. bohatýrskou komedii: **Libušin hněv.**

[2]) **Zákrejsova** díla dramatická: Dvé krásných očí, — Červenobílá stolistka, — Král svého lidu.

[3]) **Krásnohorská** složila libretta: Tajemství, — Čertova stěna, — Lejla, — Skréta, — Blaník, — drama Pěvec volnosti.

[4]) **Šubert** napsal: Vok z Rožmberka, — Jan Výrava (r. 1886.) a j.

[5]) **Štolba** napsal také veselohru „**Vodní družstvo**“ (r. 1886.) — **Pippich** napsal zdařilé libretto: „Vlasty skon“.

[6]) Různé práce dramatické napsali: A. **Stašek** (Smlouva s lichvářem), Jan **Lier** (Flora), Fr. **Ruth** (Sestřenka, — Bouře v zátiší, — Démantový prsten, — Hrabě Razumovský a j.), Ota **Pinkas** (Změnil datum, — Nerovné manželství). Fer. **Šamberk,** (nar. r. 1839.), Em. **Züngel** (nar. r. 1840.) a j. pěstovali po výtce frašku. Züngel přeložil také drahně francouzských a j. děl dramatických.

měrně málo píše pro divadlo! Palác Umění na Nábřeží stojí ovšem teprve tři roky, ale před tím už *dvacet* let jsme měli stálé divadlo! A *české drama? Není ho tuto.* Jako by se u bran hotového stánku, který byl pro ně vzdělán, jemu zasvěcen, zaleklo. Nevešlo do vnitř, neujalo se. Tu tam učinil pokus některý spisovatel, ale po dvou třech zkouškách ustal a nevrátil se více. Kde jsou ti neunavní Štěpánkové, Klicperové a Tylové, jichž horlivosť měla ve stálém divadle se zdvojnásobiti? Z moderních spisovatelů českých nevěnoval se divadlu *výhradně* neb aspoň *převahou nikdo.*" —

„Divadlo zmohutnělo, přešlo z rukou ochotnických do uměleckých, se stupně prvního vyšinulo se na dokonalejší, vyšší, ale — českého dramatu? Nemáme ho. Nemáme, co už jsme mívali. Máme jednotlivé divadelní kusy, ale nemáme jeden proud dramatických her, máme spisovatele, kteří napsali kusy pro divadlo, ale nemáme takových, kteří by se divadlu věnovali, vidíme občas původní drama, původní veselohru na jevišti, ale české drama, českou veselohru posud nemáme."

„Národní divadlo jako druhdy v prozatímném stavu žije z repertoiru cizího a jména aktivních vzdělavatelů českých her lze spočísti na polovici prstů jedné ruky atd." —

Není lze upříti, že v těchto a v podobných žalobách a stescích na strnulosť české literatury dramatické, na malou plodnosť českých básníků dramatických atd. nepostrádá zcela trpké pravdivosti, avšak *kde* sluší těchto neduživých poměrů hledati příčiny, kterak jest lze neduhy tyto vyléčiti? —

Nedostatek talentů není zajisté překážkou zdárného vývoje naší dramatické literatury, honosíť se zajisté národ náš ve všech oborech umění vynikajícími, genialními mistry; příčina *poměrně* nevalné produkce naší dramatické literatury spočívá po výtce v *zevních*, hmotných poměrech tvorby dramatické.

Českému spisovatelstvu *vůbec* není ustláno na růžích, avšak poměrně největší a nejtěžší obětě hmotné umění národnímu dosud přinášeti musí naši spisovatelé dramatičtí. —

„Drama je dílo umělecké," — píše svrchu dotčený divadelní kritik, — „má býti svrchovaným výkonem básnickým a žádá si *celého ducha* a *celého muže,* jako kterékoliv jiné dílo umělecké. Dobré drama není možno psáti jen levou rukou, jako *vedlejší zaměstnání,* jako hračku bezstarostně po denní lopotě, každý večer několik scén, jako se vystřihují obrázky anebo štípají třísky. Drama vyžaduje *všechen čas* a napjetí *všech sil.* Drama je nejsložitější tvar básnický a nedá se napsati za čtrnáct dní. Francouzský autor v zimě hledá ke svému kusu látku, koná ve společnosti studie a v létě se uchýlí na venek a skládá. Odevzdá se práci celý. Tak povstávají dokonalá dramata."

„To ale může dělat *francouzský* autor, kterému drama vynese několikrát deset tisíc."

„Ale *český* autor?“

„Není pochyby, mezi našimi belletristy, essaisty, humoristy, skrývá se dojista mnohý dramatický talent. Nemůže však dojíti platnosti. Nemá času ni místa, obětovati se složité dramatické tvorbě, je po krk zahrnut běžnými pracemi. Dodává do časopisů, kde následkem konkurence je velká poptávka. Hověti poptávce časopisů je snažši, než hověti poptávce divadla. Podmínky tvoření jsou jiné. V tuhém boji o život, sevřen závazky, jimž musí hověti, stojí spisovatel pod nátlakem potřeby a vydává svou hřivnu v drobné, lehké minci . . .“

„Co z toho vychází? Vychází, že nemáme českého dramatu, *proto že ho vůbec nemůžeme míti. Z národohospodářských* příčin ne! Poměry nedovolují spisovatelům, aby se věnovali divadlu. Naši spisovatelé si nemohou dovoliti luxus, býti *dramatickými* spisovateli. Národní divadlo je bez domácího dramatického života a zůstane odkázáno na dovoz z ciziny. To jest Národní divadlo není *národním* a nikdy nebude.“

„Nikdy?“

„To jest, dokud se *poměry nezmění.*“ —

V této touze po změně neblahých zevních poměrů naší původní produkce dramatické zajisté se všichni srovnáváme a shodujeme.

Jaké péči a podpoře těší se dosud tato česká poesie dramatická? —

Ku povznešení české poesie dramatické bývají již od let padesátých vypisovány *čestné odměny* a závody, o jichž důležitosti a prospěšnosti se mínění arciť velice různí.

Nejprvější závod byl podniknut o cenu, již založil pražský měšťan *Ferdinand Fingerhut* v l. 1857.—1859.*) Při tomto závodění prvou cenu 400 zl. neobdržel nikdo, prvý akcessit 100 zl. obdržel *L. Hansman,* redaktor „Moravských Novin“ za drama „Jaroslav“ a druhý akcessit 50 zl. byl udělen *Fr. V. Jeřábkovi* za tragédii „*Svatopluk*“. Také při obnoveném závodění r. 1860. *nikdo* této prvé ceny nedobyl, prvý i druhý akcessit pak obdržel *Hálek* za „Záviše z Falkenštejna“ a za „Krále Rudolfa“.

Při opětných závodech v l. 1866., 1867., 1868., 1869., 1870., 1871. a 1877. byly uděleny opět toliko akcessity *Vlčkovi* (Eliška Přemyslovna), *Jeřabkovi, Bozděchovi, Zákrejsovi,* J. J. *Koldrovi* a *Stroupežnickému, prvé ceny* také v těchto letech nikdo nedobyl! Veškeré tyto v 11 letech udělené akcessity obnášely asi *1200 zl.!*

Teprve r. 1886. učinil Fingerhut v původním ustanovení tohoto nadání změnu v ten smysl, že má býti prvá cena, již doplnil na 500 zl., udělená za *poměrně* nejlepší historické drama

*) Cena Fingerhutova byla založena 24. května 1857. a poprvé udělena 29. července 1859.

z dějin slovanských provozované od prvého otevření Národního divadla až do konce r. 1885.*) —

Na ceny za nejlepší česká historická dramata učinil *Vilém Randa* 6. února 1860. odkaz 1000 zl., z něhož byly dosud toliko úroky na ceny vypláceny.

Z odkazu tohoto byly uděleny ceny 100 zl. *Sabinovi* za „Černou růži“, 200 zl. *Zdeňku hr. Kolovratovi Krakovskému* za „Libuši“, *Bozděchovi* 250 zl. za „Zkoušku státníkovu“ a *Stroupežnickému* 300 zl. za „Černé duše“. 23. prosince 1885. bylo učiněno vypsání *páté ceny* z této nadace 400 zl. na původní drama, které bylo po nálezu soudců na Národním divadle od 19. listopadu 1883. do Velkonoc r. 1887. s nejlepším úspěchem provozováno. Soudce má ustanoviti Svatobor. —

Při konkurenci o ceny, jež v letech šedesátých ředitelství divadla na hry pro novou arenu bylo vypsalo, obdržel *Vlček* prvou, *Züngl* druhou a *Šolba* (Krejčí a švec) třetí cenu.

Při konkurenci o ceny ku prvému otevření Národního divadla vypsané, obdržel *Smetana*, — kterýž byl svými „*Branibory*“ svého času také *Harachovu* operní cenu dobyl, -- za „*Libuši*“ prvou cenu 1000 zl., akcessity po 500 zl. byly uděleny *K. Bendlovi* (Černohorci) a *Fibichovi* (Blaník). Na dramata vypsané ceny vůbec *nebyly* uděleny; ze zadaných prací nebyla *nižádná* provozována!

Ku otevření Národního divadla po požáru byly 6. února 1882. výborem sboru pro zřízení českého Národního divadla a Výborem družstva Národního divadla vypsány nové ceny na opery a dramata a to r. 1868. blahodějným komitétem moskevským na tragédii (po případě drama) z dějin slovanských, zvláště pak českých zřízená *ruská cena* 1000 rublů s akcessitem 600 zl.; pak cena 1000 zl. věnovaná od sboru pro zřízení Národního divadla na nejlepší *veselohru* moderní neb historickou s akcessitem 500 zl.; *Slovanská cena* 1000 zl. s akcessitem 500 zl., věnovaná od sboru pro zřízení Národního divadla na nejlepší dramatickou práci kteréhokoliv druhu mimo frašku; — *cena Ludvíka Grabovského* 2000 zl. polských i s úroky (asi 400 zl. r. č.) na nejlepší drama z dějin slovanských; — mimo to čtyry ceny, věnované od sboru pro zřízení Národního divadla, a to 1000 zl. na vážnou operu, 1000 zl. na operu komickou, 300 zl. na libretto k opeře vážné a 300 zl. na libretto k opeře komické.

Ceny tyto měly býti uděleny pracím ze zaslaných poměrně nejlepším, současně všakpří snějšímp ožadavkům aesthetickým vy-

---

*) O tuto cenu konkurují Vlček (Lipany), Šubert (Probuzenci), Kolár (Smířičtí, — Primátor, — Královna Barbora); — Bohumil Adámek (Salomena); — Jeřábek (Závisť) a Stroupežnický (Velký sen). — *Vrchlický* se vzdal s „Drahomírou“ konkursu. Konkurující dramata provozují se nově na Národním divadle.

Porota soudcův složena jest ze: Svat. Čecha, E. Bozděcha, J. Kuffnera, Ferd. Schulze, J. Vrťátka a Jul. Zeyera.

hovujícím a ku provozování na jevišti Národního divadla způsobilým.

Nezměnitelný honorář za hry porotou do konkursového provozování na Národním divadle přijaté, byl ustanoven na 400 zl. za činohry a 650 zl. za zpěvohry.

O tyto ceny konkurovalo 35 dramat a 19 oper a libret.

Cena ruská a cena 1000 zl. sborem pro zřízení Národního divadla věnovaná *nebyla udělena nikomu;* — také *slovanskou* cenu 1000 zl. a cenu Grabovského *neobdržel nikdo.* Ze všech zadaných dramat byla toliko *Boh. Adámkova* tragédie „*Salomena*" vyznamenána akcessitem ceny slovanské.

Ceny operní obdrželi *Fibich* za „Nevěstu Mesinskou" a *Bendl* za „Karla Skretu"; *Krásnohorská* pak obdržela obě ceny za libretta „*Dítě Táborů*" a „*Karel Skreta.*"

Při obnoveném vypsání závodění do 31. března 1886. byly vypsány toliko cena ruská 1000 rublů *bez* akcessitu a cena *Grabovského,* ostatní při konkursu r. 1884. *neudělené* sborem pro zřízení Národního divadla ustanovené ceny, obnoveny již *nebyly!*

Při tomto konkursu, jehož výsledek dosud není znám, bylo zadáno 13 prací. —

Výbor pro zřízení Národního divadla učinil 13. května 1883. prohlášení závodu o cenu *Amerických Čechů z Clevelandu* na nejlepší jedno- neb dvouaktovou původní *veselohru* českou, která během prvního roku trvání Národního divadla provedena a za poměrně nejlepší uznána bude. Cena tato obnášela 174 zl.

Konkurovaly toliko jednoaktovky *Kuklovy* „Anatomové" a *Pippichova* „Ve veřejném životě." Cena byla přiřknuta *Pippichovi.* —

Městská rada pražská se usnesla 3. března 1883., aby na *nejlepší dramatické dílo z dějin Pražských* byla vypsána cena z důchodů obecních 1000 zl. O cenu tuto konkurovali „věčně jarý *starý pán J. J. Kolár* (Královna Barbora). *Fr. V. Jeřábek* (Záviš) a „Drama bez titulu". Porota, v níž zasedali dr. Durdík, dr. Hostinský a Stroupežnický, — nepřisoudila ceny *nikomu* a cena ta městskou radou také *nebyla* obnovena! —

Z tohoto stručného náčrtku historie našich konkursů na práce dramatické zajisté zřejmě vysvítá, jak malé jest ceny *takové* vypisování cen pro naši dramatickou literaturu. —

O *honoráři* českých básníků dramatických jest přímo stydno vypravovati!

Druhdy bývalo provozování české hry i bez honoráře zvláštní poctou dramatického básníka, ano *třicetizlatové* honoráře za českou divadelní hru bývaly velmi řídkou výminkou.

Ještě v l. 1868.—1871. plativalo se za český kus 60 zl. honoráře, jenž byl po r. 1872. zvýšen na 100 zl. atd.

Roku 1873. podnikli čeští básníci dramatičtí dílo svépomoci

založivše „*Jednotu dramatických spisovatelův a skladatelů českých.*“ Jednota tato měla hájiti veškerá autorská práva svých členů vůči divadlům. Prvým její starostou byl *Hálek*, nyní stojí v její čele *V. Vlček.*

Roku 1883. se dohodla se ředitelstvím Národního divadla o podmínky provozování původních děl dramatických na Národním divadle, jimiž byly oproti poměrům někdejším českým spisovatelům dramatickým pojištěny mnohé výhody. [1])

Národní divadlo po čas svého trvání alespoň ku *poměrnému* napravení neblahých hmotných poměrů naši původní produkce dramatické valně přispělo. V prvých třech letech svého trvání vydalo Národní divadlo spisovatelům a skladatelům *původních* prací dramatických honorářů a tantiém 22.015 zl. 86 kr., cizím spisovatelům a skladatelům 16.483 zl. 74 kr. [2])

Za tak stísněných poměrů hmotných nemůže býti s podivením, že naše dramatická poesie s ostatními odvětvími českého básnictví souměrně nepostupuje a nerozkvétá.

Kromě staré Pospíšilovy „*Divadelní bibliotéky*“ vychází „*Divadlo slovanské*“ (od r. 1883.), obsahující vynikající díla ruská, polská, horvatská i česká (Vrchlického „Drahomíra“ a j.), *Sbírka spisů dramatických* (Kober) a j. [3])

---

[1]) Dle tohoto ujednání zavázalo se ředitelství Národního divadla 20. dubna 1883. mimo jiné, že kdykoliv dramatickou jednotou ku provozování kus podán bude, nejdéle do 6 neděl podání takové vyřídí; — přijatý kus po definitivním schválení intendancí a policejní censurou bude v nejbližší saisoně (opera prodlením jednoho roku) provozován, — kdyby se ředitelství s autorem jinak nedohodlo, zaplatí správa divadla autorovi za každý měsíc průtahu 20—100 zl.; — změny v kuse, obsazení a t. d. dějí se ve srozumění s autorem; — při kuse celovečerním beře spisovatel stálou tantiému 6 proc. z hrubého příjmu po srážce 300 zl. na výlohy, abonement počítá se do příjmu, na účet tantiém dá ředitelství autorovi nevratnou zálohu 300 zl. (za kusy celý večer nevyplňující se tantiémy dle všeobecně ustanoveného klíče dělí); u skladeb operních obnáší nevratná záloha na 6 proc. tantiému 400 zl, vyplní-li opera celý večer. — Tantiémy ujednané vyplácejí se spisovateli neb skladateli doživotně, a po smrti jeho dědicům po lhůtu zákonem ustanovenou.

Tímto způsobem nabývá král. zem. české divadlo práva ku provozování kusu divadelního neb opery *vůbec* a na dobu 2 let od prvního provedení *výhradně* v Praze a policejním obvodu města Prahy. — Nebyl-li kus dáván od posledního svého provozování po 3 leta po sobě jdoucí a ve 3 měsících po urgenci od jednoty učiněné vůbec, pozbývá divadlo veškerého práva k němu.

Členové dramatické jednoty, jichž původní práce byly na král. zem. českém divadle provozovány, mají volný vstup do divadla.

[2]) Dle úřední zprávy ředitelství Národního divadla rozdělují se honoráře a tantiémy tyto na jednotlivé autory následujícími částkami: 772 zl. 97 kr., 600 zl., 1312 zl. 18 kr., 1818 zl. 69 kr. a t. d., na operní skladatele: 1564 zl. 13 kr., 3983 zl. 90 kr., 4212 zl. a t. d. Nejmenší částka, již obdržel spisovatel celo večerního kusu obnášela 300 zl., nejmenší částka, již obdržel operní skladatel za novou celovečerní operu, obnášela 450 zl.

[3]) *Tyl* vydával v l. 1837.—41. sbírku divadelních her „*Česká Thalia,*“ již vyšlo 5 svazků. — Redakcí V. Filipka a K. Pünera r. 1837. vydávaného *Výboru divadelních her zahraničních* byly vydány 2 svazky (Bothovo: „Karla XII. navrácení se do vlasti“ a Honwaldovo „Smíření.“)

Repertoir divadel ochotnických rozhojnil: „*Divadelní ochotník*“ a „*Nový divadelní ochotník*“, obsahující již několik set menších prací dramatických.

Kromě toho vydává Jos. R. Vilímek „*Vybrané hry divadelních ochotníků*“*) Arnošt Schwab Polabský pořádá *Ochotnické divadlo*. *Divadlo besední* obsahuje nejnovější veselohry, frašky a pod. Šimáček vydává Sebrané spisy dramatické J. J. *Kolára* a Jar. *Vrchlického*.

Divadla pro mládež uveřejňuje Weisser v „Divadle pro děti“, — „Dětská divadelní knihovna“ a j.

Pečlivě snešený „*Seznam divadelních her českých*“ z roku 1771.—1875. vydal Jos. Jiří *Staňkovský*, o pokračování nebylo dosud postaráno.

O založení divadelního časopisu byly opětné pokusy učiněny: Roku 1867. založil M. Boleslavský „*Českou Thalii*“, list umění dramatickému a společenské zábavě vůbec, od r. 1868. také hudbě věnovaný, kterýž přestal r. 1871. vycházeti. Redakcí E. F. Schmidleichnerovou počal již r. 1872. s programem České Thalie vycházeti nový časopis „*Besedník*“, kterýž však již roku 1873. 1. srpna zanikl.

Fr. L. *Hovorka* založil r. 1880. illustrované *Divadelní listy* jež vycházely do r. 1884. J. V. *Frič* založil počátkem r. 1885. pro zájmy divadelní a spolky pěvecké i zábavní časopis „*Jeviště*“. Současně vycházely od m. října 1885. s týmž programem „*České Besedy*“ (od r. 1886. „Naše Besedy“) redakcí Coel. Friče, po jehož smrti r. 1886. zanikly.

Konečně založilo družstvo Národního divadla po příkladu jiných, po výtce francouzských divadel *Divadelní list*, jehož redaktorem jest jmenován Žeranovský. —

V.

Umění *hudební* také v nejkrušnějších dobách nalezalo v naší vlasti velkodušných přátel a obětovných ochranců̊v

Národ český slynul po všecky věky, ano také v dobách nejtěžší poroby vynikajícími hudebními skladateli a umělci.

Zvelebení umění hudebního v Čechách ujímala se v dobách našeho vzkříšení s horlivostí nemalou hlavně šlechta.

Již roku 1803. byla založena v Praze ku podpoře vdov a sirotků hudebníků *Jednota umělců hudebních*, jež si obrala

*) Vybrané hry divadelních ochotníků obsahují v 18 svazcích z prací původních *Vrchlického* „Noc na Karlštejně“ a *Šamberkův* „Divadelní vlak“; kromě toho překlady četných prací: Baluckého, Maciowského, Sardoua, Barbiera, Desvalieresa, Verconsina, Erckmanna a Chatriana, Lokaye, Schönthana, B. z Moserů a j.

za úkol provozování velkých oratorií o svátcích vánočních a o velikonocích a j.[1]) Předsedou jednoty této, jež si o provozování klassických skladeb v Praze zajisté nemalé zásluhy získala, jest nyní Jan L. *Lukes*.[2])

Roku 1808. 25. dubna učinila šlechta provolání ku založení *hudební školy* v Praze.[3]) Ku zvelebení hudebního umění v království Českém byl založen 31. března r. 1810. zvláštní spolek, jehož prvým předsedou byl hr. Jan *Nostic*.[4])

Jednota tato založila r. 1812. *pražskou konservatoř* hudby, jež nabyla záhy v celé Evropě velkého věhlasu.[5])

Prvý koncert podnikla konservatoř dne 21. února 1815.

Konservatoř pražská přispěla ku zvelebení hudebního umění v Čechách netoliko vzorným provozováním klassických skladeb. vzděláváním vynikajících skladatelů a virtuosů, ale také vzděláváním důkladných *učitelův* hudby. Za nynější správy jest při konservatoři pražské hudba česká a slovanská přímo tendenčně zanedbávána, ředitelové tohoto ústavu zdají se neviděti, co již celý svět vidí a uznává, že v novější době zvláště naše hudba česká v Evropě nejvýše vyspěla.

Ano z úzkostlivosti před duchem hudby české ředitelové konservatoře také o slavnostním koncertu při otevření Rudolfinum

---

[1]) Na sklonku minulého a na počátku nynějšího věku, jako skladatelé a učitelé hudby vynikali: J. *Vitásek* (1771.—1839.), V. J. *Tomášek* (1774.—1850.), Bedř. D. *Weber* (1766.—1842.), Fr. *Pič* (1786.—1858.), Jos. *Proksch*, Er. M. *Kniže* (1784.—1840.), J. B. *Kittel* (1809.—68.), V. Jindř. *Veit* (1806.—64.), Jos. *Vorel* (1801.—74.), Pav. J. *Martinovský* (1808.—73.) a j.

[2]) Prvým starostou této jednoty byl Fr. Voj. *Polák*, řed. kůru u sv. Vojtěcha, prvými řediteli byli Václ. *Paupner* a Jan *Kuchař*.

[3]) Provolání toto vydali: Frant. Josef hr. z Vrtby, František hr. ze Šternberka, Jan hr. Nostic, Kristián hr. Clam Gallas, Bedřich hr. Nostic, Karel hr. Firmian, Jan hr. Pachta a František hr. Klebelsberk.

[4]) Při zakládání tohoto spolku složilo 22 členů ku základnímu fondu 6600 zl. Záhy čítala tato jednota 60 členův a měla roční příjem 18.000 zl.

[5]) Prvým ředitelem konservatoře byl Bedř. Diviš *Weber* (do r. 1842.), nástupcem jeho se stal Bedř. *Kittel* (do r. 1865.), po něm Ant. Bennevic a J. Krejčí. Professory při konservatoři byli mimo jiné houslisté Bedřich Pixis a Moric Mildner; violoncellisté Bern. Jan Šťastný a Frant. Hegenbart; kontrabasisté Václ. House a Jos. Hrabě; flétnisté Bayer, Janouš, Eiser, V. Blodek; klarinetisté Farník, Blatt a Jul. Písařovic; professorem fagotu byl Rauš, Bettlach, Gross, Milde; prof. rohu Zalužan a Janetka; prof. trubky Weiss, Kail a J. Bláha a j.; professorem koncertního zpěvu a theorie hudby jest Jos. Förster: professorem dějin hudby dr. Hostinský.

Ze žákův konservatoře pražské vynikli: Zik. Kolešovský, Jiří Macourek, Václ. Zavrtal, V. Labický, V. Blodek, Voj. a Jan Hřímalý, Janatka, Jos. Mašner, L. Milde, Fl. Zajíc, Suchánek, Albert, Jan Kalivoda, Jan Kail, Jos. Slavík, Moric Mildner, Jul. Písařovic, Josef Hrabě, Rajmund Dreyschock, Václ. Smita, Jan Král, Theodor Pixis, Ferdinand Laub, Antonín Bennevic, Jindřiška Sonntagová a j.

nemohouce se vyhnouti Dvořákovi, alespoň titul jeho *husitské* ouvertury smazali.[1])

Jednotě ku zvelebení hudebního umění v Čechách svoluje nyní zemský sněm roční subvenci 8000 zl., státní subvence konservatoři pražské obnáší 3000 zl. —

Ku zvelebení hudby *církevní* roku 1826. založená jednota obrala si z počátku pouze za úkol provozování klassických skladeb církevních v chrámech pražských a založila r. 1830. *školu varhanickou*, jež byla z počátku jedno-, od r. 1835. dvojtřídní. Roku 1873. byl tento ústav doplněn ročníkem třetím.[2]) Pražská varhanická škola, jejíž ředitelem nyní jest věhlasný Fr. Zdeněk *Skuherský*, náleží v naší době ku nejproslulejším varhanickým školám v Evropě a požívá také za Oceánem věhlasu.

Prvý ústav klavírní založil v Praze r. 1830. věhlasný učitel hudby Jos. *Proksch*, jehož žákem mimo jiné byl také Bedřich Smetana. —

Studia klassické a církevní hudby podporuje *Hudební Jednota Svatovítská* (založena r. 1865.), *Umělecká Beseda*, *Křesťanská Akademie* a j.

Hudební odbor Křesťanské Akademie, jehož orgánem jest časopis „*Cecilie*", byl konstituován 5. prosince r. 1875., pečuje o reformu hudby kostelní dle platných nařízení církve katolické, podniká veřejné hudební produkce a přednášky, r. 1876. založil sborovou školu pěveckou.[3])

Roku 1879. podnikla Akademie Křesťanská založení obecné *Jednoty Cyrillo-Methodějské*, jež se záhy po všech diecésích v Čechách a na Moravě rozšířila a po výtce zakládáním pěveckých škol ku zvelebení hudby v našich chrámech účinně působí.[4])

---

[1]) Konservatoř jest nyní arciť bídně a nedůstojně umístěna v paláci Rudolfina.

[2]) Duší této jednoty byl od její založení až do r. 1841. jednatel Jan *z Rittersberků*, prvým její ředitelem byl Jan *Vitásek* (1830.—39.), jeho nástupcové byli: R. Führer (1840.—42.), Kar. Pitsch (1842.—58.), Jos. Krejčí (1858.—65.), r. 1866. byl zvolen ředitelem Skuherský.

Učitelé při škole této: učitel harmonie Fr. Blažek, Rob. Führer, Václ. Em. Horák, Jos. Leop. Zvonař (1844.—60.) a j. Ze žákův ústavu tohoto vynikli: Fr. Blažek, Jos. Krejčí, J. L. Zvonař, Al. Hnilička, Jos. Förster st., Č. Vinař, K. Bendl, Ed. Nápravník, A. Dvořák, Kar. Knittl, Jindř. Káan z Albestů, Al. Jiránek, Jan Malát, Jos. Jiránek a j.

Sněm svolil Jednotě pro hudbu kostelní na r. 1886. 3000 zl., subvence státní obnáší 2200 zl. Na r. 1886. svolená jest vůbec hudebním školám státní subvence 20.800 zl., z toho připadá na Čechy 5200 zl, na Moravu (hudebnímu spolku brněnskému) 500 zl.

[3]) Do této školy bylo přijato r. 1876. 96, r. 1877. 182 žákův, ústav tento byl rozšířen r. 1878. na 3. ročníky a čítal 200 žáků, r. 1884. v 5 odděleních 210 žákův. —

[4]) *Jednota Cyrillo-Methodějská* čítala r. 1881. 50, r. 1885. 44., (v Čechách 27, na Moravě a ve Slezsku 17) pobočních jednot s 2480 členy. V pěveckých školách těchto jednot bylo cvičeno r. 1883. 1377, r. 1885. 1187 (v Čechách 848, na Moravě 9, ve Slezsku 339) žáků a žákyň. Při zpěvu církevním účinkovalo tedy

Hudební odbor *Umělecké Besedy* s uznání hodnou pečlivostí a horlivostí se stará o rozšíření a o vývoj hudby české především kritickým oceňováním domácí naší produkce, pořádáním historických i populárních koncertů a t. d., učinil přípravné práce ku skvostnému vydání illustrovaných písní národních a j. V hudebním odboru Umělecké Besedy čeští skladatelé a umělci hudební nalézali vždy hostinný krb a skvělé přijetí.

Oslava šedesátiletých narozenin mistra *Smetany* (21. ledna 1884.) jest zlatým lístkem v dějinách odboru tohoto. Roku 1885. čítal 89 členův. [1]) —

Akademický čtenářský spolek v Praze pěstuje o svých výročních koncertech (od r. 1877.) toliko hudbu českou a slovanskou. [2]) —

Moravskému *hudebnímu spolku* svolil sněm na r. 1886. podporu 200 zl. a spolku ku *pěstování hudby kostelní* subvenci 150 zl. —

Zpěv sborový počali umění milovní diletanti v Praze již v letech třicátých pěstovati.

Ku pěstování instrumentální hudby a zpěvu byla r. 1840. založena *Jednota Ceciliánská*, jejíž duší byl až do roku 1860. *Antonín Apt.* [3]) Současně byla založena ku vyučování hudbě a ku provozování vokálních skladeb v koncertech spolkových *Akademie Žofínská*, o jejíž zorganisování největší zásluhu měl prvý její ředitel, známý skladatel *Alois Jelen.* [4])

Prvý spolek ku pěstování sborového zpěvu mužského založili r. 1849. studující university; prvým ředitelem *Akademického zpěváckého spolku* byl A. Mašek, po něm Z. Kolešovský. Při nevalném účastenství však spolek tento záhy zanikl.

V době reakce, v dusných letech padesátých, když nám policie zakazovala česky mysliti a mluviti, nesměl zpěvný lid

---

r. 1883. 4244, r. 1885. 3667 členů a žákův těchto jednot. Orgánem Jednoty Cyrillomethodějské jest od r. 1874. vycházející časopis *Cyrill.*

[1]) K nejskvělejším úspěchům hudebního odboru Umělecké Besedy náležejí také koncerty Hanuše *Bülova* v m. říjnu r. 1886. v Praze podniknuté. Odbor tento přičinil se také o provozování zajímavé *Leythäuserovy* Husitské trilogie na Národním divadle r. 1885.

[2]) V koncertech Akademického spolku byly provedeny skladby: Smetanovy, Dvořákovy, Bendlovy, Fibichovy, Nápravníkovy, Kovářovicovy a Försterovy; Chopinovy, Czajkovského, Maniuszkovy, Glinkovy, Rubinstejnovy, Dargomyšského, Želinského, Moszkowského, Noskovského a Rimskij-Korsakova. Při Akademickém spolku r. 1885. založený odbor pěvecký čítal v prvém roce svého trvání 108 členů.

[3]) *Ceciliánská* Jednota uspořádala prvý koncert 16. pros. 1840., poslední 117. koncert 16. března 1865., jímž činnosť svou ukončila.

[4]) *Žofínská* Akademie uspořádala prvý koncert 25. února 1841., v němž byly mimo jiné provedeny také dva české sbory Jelenovy „Bůh krále chraň“ a „My čeští manové“. Až do let šedesátých podnikala Akademie ročně 4 koncerty, později obmezila se pouze na vyučování hře na klavír. Nástupci Jelenovi v ředitelství akademie byli: Jan N. Škroup 1844.—49., Jan N. Mayer do r. 1851., V. E. Horák do r. 1854., Fr. Vogl do r. 1856., Zig. Kolešovský do r. 1858., J. L. Zvonař do r. 1860., Fr. Škroup do r. 1861., po něm řídil akademii E. Tauwitz.

český ani volně zpívati, tehdáž také naše velebné hymny národní „*Kde domov můj?*“, — „*Hej Slované!*“ a j. propadaly zákazům policie a byly také trestními soudy s neuprosnou přísností stíhány. Tehdáž byla jediným střediskem českých zpěváků v Praze Žofínská Akademie.

Ku osvěžení hudebního ruchu v Čechách valně přispěl hudební časopis „*Dalibor*“, jenž se s velkou horlivostí a s nemalým úspěchem organisování *spolků zpěváckých* ujímal. Při této organisaci postupoval venkov *před* Prahou. Nejstarší *český* zpěvácký spolek (Ceciliánská Jednota) byl založen *v Ústí nad Orlicí* již r. 1803. Roku 1855. byl založen zpěvácký spolek v *Josefodole*, r. 1857. v Bydžově, r. 1860. byly založeny *české zpěvácké spolky* v Německém Brodě, ve Dvoře Králové, v Ml. Boleslavi, v Čáslavi, v Kutné Hoře, v Hradci Králové, v Nymburce, v Nové Pace, v Písku, v Semilech, ve Slaném; na *Moravě* v Prostějově, v Rožnově a ve Slavkově. Roku 1861. přibyly zpěvácké spolky v Berouně, ve Staré Boleslavi, v Jaroměři, v Klatovech, v Kolíně, na Mělníce, v Pardubicích, v Poděbradech, v Strakonicích, v Táboře, v Turnově.

Zpěvácký spolek „Beseda“ *v Brně* byl založen 30. července 1861., „Slovanský zpěvácký spolek ve Vídni“ založen byl r. 1862.

V Praze byl založen roku 1859. smíšený zpěvácký spolek „Männergesangsverein“, jehož sbormistrem byl zvolen Ed. Tauwitz. Prvý koncert podnikl 21. května 1859. Když pak v nastalých sporech národních a politických němečtí členové ze spolku tohoto vystoupili, založivše samostatný zpěvácký spolek německý, proměněn byl Männergesangsverein v „*Besedu*“, kteráž po dlouholetém živoření r. 1875. zanikla.

Připravné práce ku založení velkého českého zpěváckého spolku v Praze podnikali J. L. *Lukes*, Ferd. *Heller*, E. *Meliš* a j. již na sklonku r. 1860., stanovy „*Hlaholu*“ byly schváleny 2. října 1861. Do konce r. 1861. čítal „Hlahol“ 374, r. 1885. 624 členův.[1]) Prvá valná hromada byla konána 7. dubna 1862.[2])

---

[1]) *Hlahol* čítal:

		příjmy obnášely:	vydání:	Skladeb v archivu měl:
r. 1861.	374 členův,	5071 zl. 61 kr.	3292 zl. 85 kr.	137
„ 1865.	370 „	1494 „ 68 „	1454 „ 75 „	368
„ 1870.	400 „	4360 „ 43 „	4255 „ 93 „	583
„ 1875.	283 „	1481 „ 31 „	1204 „ 96 „	636
„ 1880.	462 „	4547 „ 71 „	3785 „ 11 „	755
„ 1885.	624 „	? „ ? „	? „ ? „	840

Základní jmění *Hlaholu* vzrostlo do konce r. 1884. na 7569 zl. 51 kr.

[2]) Starostové Hlaholu byli: dr. Rud. kn. Taxis 1861.—64., Ferd. Urbánek: 1864.—65., Jos. Huleš 1866.—76., dr. Jan M. Fleischmann 1876.—86. Sbormistři Lukes (1861.—62.), Ferd. Heller (1861.—65.), Bedř. Smetana (1863.—65.), Frant. Kaván (1863.—65.), Karel Bendl (1865.—77.), Frant. Chlum (r. 1877.), Karel Knittl (1878.—86.).

Založením pražského „*Hlaholu*“ byla dovršena organisace českých zpěváckých spolků.

Zpěváckých spolků rychle přibývalo a v čele tohoto bujarého hnutí statečně po všecky časy postupoval pražský „*Hlahol*“.

Již r. 1864. bylo v Čechách 164, na Moravě 59, ve Slezsku 3 a ve Vídni 3, dohromady 229 zpěváckých spolků českých.[1]) Nastala krásná doba zpěváckých spolků v našich vlastech, doba nadějí plného, radostného nadšení, vlasteneckých slavností národních.

Lid český vítal červánky svobody vroucí písní. Zpěváčtí spolkové spolu se spolky ochotnickými a s bujarými Sokoly zajisté nejúčinněji přispěly ku podnícení a ku rozšíření vlasteneckého ruchu a nadšení po všech vlastech.

Nepřehledná jest řada vlasteneckých slavností, besed, koncertů a j., jež zpěváčtí spolkové v letech šedesátých podnikly.

Sám „Hlahol“ pražský podnikl od r. 1861. do 8. dubna 1886. 407 různých výkonů hudebních, a to 10 slavností, 62 koncertů, 95 zábav večerních a j., zúčastnil se 30 slavností, 71 koncertů jiných spolků atd. [2])

Slavnosti svatojanské, jež „Hlahol“ v Praze po více let pořádal, slavnosti svěcení praporů zpěváckých spolků a j. zůstanou zajisté všem účastníkům na věky v živé paměti. [3])

O slavnosti pětadvacetiletého trvání r. 1886. 16. července byl „Hlahol“ vyznamenán velkou státní zlatou medailí pro umění a vědy; blahopřáním městské rady pražské a j. —

Zpěváčtí spolkové vůbec podporovaly po všecky časy velmi vydatně národní a humanitní účely, přičinivše se především ku

---

[1]) Roku 1881. bylo v Čechách 465, na Moravě 147, ve Slezsku 23, v celé polovici říše 961 spolků zpěváckých; v *Čechách* 84, na *Moravě* 27, ve *Slezsku* 4, v celé polov. říše 293 jednot hudebních. Ve Slezsku byl založen zpěvácký spolek ve Stěbořicích r. 1862., zpěv. a čtenářský spolek v Kateřinkách r. 1864.

[2]) Při těchto výkonech provedl »Hlahol« 1022 hudebních sborů, 936 různých písní, dvojzpěvů, sól na nástroje a j.

[3]) Hlahol se súčastnil mimo jiné velkolepých pohřbů Václ. Hanky (14. ledna 1861.), Pav. Šafaříka (28. červ. 1861.), J. Purkyně (31. července 1869.), Vocela (v listop. 1871.), Hálka (10. října 1874.), Fr. Palackého (31. května 1876.), Jarosl. Čermáka (7. července 1878.), Kar. Sladkovského (7. března 1880)., Braunera (27. června 1880.), Bol. Jablonského (13. břez. 1881.), Bedř. Smetany (15. května 1884.), Beneše Třebízského (24. června 1884.) a j.

Prapor Hlaholu byl posvěcen 13. července 1862.

Svatojanské slavnosti podnikl Hlahol za valného účastenství zpěváckých spolků v l. 1862., 1864., 1865., 1871., spolupůsobil při odhalení pomníků Čelakovského (2. listopadu 1865.), Karla Havlíčka (15. května 1870.), při zakládání i při odhalení pomníku Jungmannova (v červenci 1873. a 15. května 1878.), při odhalování náhrobku J. Purkyňova (1. listop. 1876.), při odhalování pomníku Hálkova v Praze (14. května 1881.) a j.

Spolkové zpěváčtí povznesly svým účastenstvím velké národní slavnosti Havlíčkovu v Borové (v srpnu 1862.), Cyrillomethodějskou v Brně (v srpnu 1863.), zakládání Národního divadla (v květnu 1868.), Husovu v Husinci (v září 1869.), odhalení pomníku Jungmannova v Praze (15. května 1878.), odhalení náhrobku Sladkovského (22. června 1884.), odhalení náhrobku Smetanova (15. května 1885.)

rozhojnění příspěvků na zbudování Národního divadla, jakož i důchodů Ústřední Matice a j. —

Líbánky svobody záhy minuly, všedními politickými zápasy, krutým bojem za národní bytí nastalo v naší společnosti národní záhy vystřízlivění, — krušnými zápasy politickými ukončena jest zlatá doba spolků zpěváckých.

Když počínají v bitvě děla chorály smrti hřímati, také umlká hudba, jež voje provázela k reji vražednému! — Od těch dob jarý ruch zpěváckých spolků namnoze utuchl, mnozí zpěváčtí spolkové trvají této doby již toliko ve statistice spolkové.

Roku 1885. bylo v Čechách 166 mužských a ženských zpěváckých spolků se 14.267 členy a na Moravě 60 zpěváckých spolků se 4539 členy[1]). Ze spolkův těchto dosud v Čechách asi 40, na Moravě asi 7, mimo to ve Vídni 3 jednoty ještě jsou horlivě činnými, ostatní toliko živoří anebo spí sladký spánek spravedlivých.

Pouze v některých, bohužel nemnohých městech českých, jako v Chrudimi, v Pardubicích, v Kolíně, v Jičíně, v Jindř. Hradci, v Táboře, v Plzni, v Ml. Boleslavi a j., zpěváčtí spolkové a umění milovní soukromníci udržují čilejší ruch hudební, jevící se ob čas ve skvělých hudebních produkcích.

Není nám arciť do plesání a do zpívání, avšak na *českých* luzích nesmí umlknouti *česká* píseň; nesmíme zapomínati hesel, jež jsme v prvých letech šedesátých s nadšením tak vroucím vítávali:

„Zpěvem k srdci, srdcem k vlasti!“ —
„Pěvce dobra milují bozi!“ —

Neposlední příčinou, že se za našich dnů zpěv a hudba na venkově nejen s někdejší horlivostí nepěstuje, ale že i naše hudba chrámová stále poklesá, jest také *nedokonalé vzdělávání učitelův našich obecných škol v hudbě a ve zpěvu* v ústavech učitelských, a z toho vycházející vlažnosť při vyučování mládeže naší ve školách obecných.[2])

---

[1]) Zpěváckých spolků českých bylo založeno v Čechách r. 1803. 1, r. 1854. 1, r. 1857. 1, r. 1858. 1, r. 1859. 4, r. 1860. 9, (na Moravě 4), r. 1861. 18 (na Mor. 1), r. 1862. 29 (na Mor. 4), r. 1863. 16 (na Mor. 4), r. 1864. 5 (na Mor. 4), r. 1865. 5 (na Mor. 5), r. 1866. na Moravě 1, r. 1867. v Čechách 3, r. 1868. 11 (na Mor. 1), r. 1869. 6 (na Mor. 2), r. 1870. 3 (na Mor. 3), r. 1871. 4 (na Mor. 1), r. 1872. 5, r. 1873. 4 (na Mor. 1), r. 1874. 3, r. 1875. 2 (na Mor. 1), r. 1876. 3 (na Mor. 2), r. 1877. 3 (na Mor. 3), r. 1878. 1 (na Mor. 1), r. 1879. 5, r. 1880. 3 (na Mor. 4), r. 1881. 3 (na Mor. 4), r. 1882. 6 (na Mor. 5), r. 1883. 6 (na Mor. 5), r. 1884. 4 (na Mor. 3), r. 1885. 3.

[2]) Novým statutem ústavů pro učitele ze dne 31. července 1886. byla také osnova vyučování hudbě při těchto ústavech valně změněna. V *připravnách* bude se vyučovati zpěvu v témdni 1 hod., hraní na housle 2 hodiny; na *ústavech pro učitele* zpěvu 4, hře na housle 6, hře na varhany 4, na klavír rovněž 4 hodiny, všeobecné nauce o hudbě a zpěvu 2 hodiny v témdni; celkem jest tedy vyhrazeno hudbě 20 ze 116 hodin týdenních. Hudbě i zpěvu bude vyučováno se zvláštním zřetelem k hudbě chrámové.

Ministru vyučování svoleno jest každoročně 1000 zl. na odměňování učitelův horlivým pěstováním zpěvu v obecných školách vynikajících. Když pak bylo při rokování v rozpočtu státním na r. 1885. s naší strany na zvýšení této dotace naléháno, odvětil ministr, že by bylo zvyšování nákladů těchto zbytečné, protože ročně ani 1000 zl. *nevyčerpá*, „jelikož jest málo učitelův, kteří by takové odměny zasluhovali.“ —

Škol hudby a zpěvů bylo

		při nich bylo:	
r. 1882.—83.		učitelův:	žákův:
v Čechách	71	156	3092 [1])
na Moravě	11	33	707
ve Slezsku	1	1	23
v celé polovici říše	192	558	10.534. [2]) —

Věda hudební nalezla povolaných a svědomitých pěstitelův ve Fr. Zd. *Skuherském*, Leop. *Zvonařovi* (1824.—1865.), dr. Ot. *Hostinském* (nar. r. 1847) [3]) a j.

Skuherského díla: Nauka o harmonii, — Nauka o formách hudebních, — Nauka o skladbě hudební a j. náležejí k nejčelnějším v hudební literatuře světové.

Nauku o harmonii sepsali na slovobraný hudební aesthetik Leop. *Zvonař*, Fr. *Gregora* (vydal také „Nauku o skladbě hudební“), Fr. *Vacek* a j. J. S. *Debrnov* vydal důkladné dílo o „Instrumentaci“, jež doplnil „Příklady ze skladeb skladatelův českých.“

Téměř pro všecky čelné hudební nástroje i pro zpěv byly již vydány theoreticko-praktické školy a návody. [4])

Na ústavech pro učitelky povoleno jest v témdni vyučování hudbě 8 ze 106 týdenních hodin vyučování; vyučuje se toliko všeobecné nauce o hudbě a zpěvu; hra na housle a na klavír jsou toliko nepovinné předměty, jimž se smí v témdni nejvýše 6 hod. vyučovati. Osnovy tyto jsou vůbec, jako při ústavech pro učitele, rozděleny na 4 ročníky.

[1]) V ***Praze*** bylo r. 1882.—83. 23 (r. 1885. 24) škol hudby a zpěvu s 88 učiteli a 1286 žáky.

[2]) Ve Vídni bylo 52 ústavů hudebních a škol zpěvu se 190 učitely a 2727 žáky. —

[3]) Dr. ***Hostinský*** vydal v Rozpravách hudebních (pořádá Em. Chvála) tato pojednání: Kr. V. Gluck, — O prvotinách hudebního umění, — Divadelní představení v starých Athenách, — O hudbě starých Řeků, — O nynějším směru české hudby, — Bedřich Smetana a j. — Kromě toho vydal: Stručný přehled dějin hudby a j.

[4]) Školy ***zpěvu*** vydali: E. Vašák, J. Mazánek, Fr. Pivoda (Nová nauka zpěvu pro školy obecné, r. 1884.), Nejedlý, Fr. Chlum (Cyrillská škola zpěvu), Ferd. Heller (Praktické cvičení ve zpěvu), V. Macháček a j. — L. ***Pazdírek*** vydal: »Praktický varhaník«, Jos. ***Förster*** vydal: »Praktický návod ku hře na varhany«, — »Navedení ku generálnímu basu.«

Theoreticko-praktické školy hudební pro ***piano*** vydali: Fibich a Jan Malát, Václ. Schwarz a j.; — pro housle Jan K. ***Filcik*** (r. 1832.), Jan ***Malát***; — pro altoviolu F. ***Heller***; -- pro citeru: ***Vetter*** a j.; — pro violoncello: A. ***Neruda*** a J. ***Debrnov***. — Školy tyto doplňují Kar. Cibulovy: Skladby a písně pro citeru,

Nejčelnější ústavy pěvecké v *Praze* nyní jsou: *Pěvecký ústav a operní škola J. L. Lukese*, obsahující nižší školu pěveckou a trojtřídní koncertní a operní školu; pak ústavy *Jindř. Pecha a Frant. Pivody*.

Hudební slovníky vydali V. V. *Mareš* (1863.), Jan *Malát* (výklad cizích v hudbě užívaných slov), Gustav *Sobotka*.

Em. Melišem r. 1858. založený prvý hudební časopis český „*Dalibor*" byl po delší přestávce r. 1879. opět vzkříšen a dosud vychází. Redakce „Dalibora" se ujal při 43 čísle roku 1886. dr. V. V. *Zelený*. —

Josefem Ulmem r. 1862. založen hudební časopis „*Slavoj*", jehož hlavním spolupracovníkem byl L. Zvonař.

Kromě „Dalibora" vychází nyní „*Varyto*" (zal. r. 1877.), Hudební květy (zal. r. 1884.), Československý varhaník (založen roku 1885.). —

Hudební literatura česká vůbec v době novější utěšeně zkvétá, hudebních děl, zvláště pak různých zpracování českých oper, hudebních sborníků stále přibývá. [1])

Ku podporování hudební literatury české byla roku 1871. založena „Matice hudební", jež podniká po výtce skvostná vydání českých oper. Matice tato netěší se pohříchu dosud v našich kruzích hudebních plnou měrou zasloužehénému účastenství. Hudební Matice pořídila již skvostná vydání *Smetanovy* „Prodané nevěsty" a „Libuše"; *Bendlovy* „Lejly" a „Starého ženicha"; *Rozkošného* „Svatojanských proudů"; *Fibichovy* „Mesinské ne-

---

— České granáty a Malý citerista; — V. Čapkův: Malý český houslista a j. — Jindř. Káan z Albestů vydává sbírku snadných skladeb pro piano: »Mladý český pianista« a j.

[1]) Em. Meliš a Bergmann podali v »*Průvodci v oboru českých písní*«, zevrubný přehled české hudební literatury od r. 1800.—1862., dosud však nenalezli pokračovatele. —

K »*Daliboru*« a k »*Humoristickým Listům*« vycházejí namnoze velmi cenné přílohy hudební. Alba *Dalibora*, jež obsahuje příspěvky Smetanovy, Bendlovy, Fibichovy, Försterovy, Kovářovicovy, Pechovy, Chválovy a j., vychází již sbírka pátá. —

Hudební přílohy »Humor. Listů« rediguje Karel *Bendl*; obsahují skladby Smetanovy, Bendlovy, Fibichovy, Dvořákovy, Försterů, Novotného, L. Procházky, Kavánovy, Křížkovského, Skuherského, Pivodovy, Kovářovicovy, Zavrtalovy, Kličkovy, Nešverovy, Rozkošného, Malátovy, Chválovy, Jindřicha Káanovy z Albestů, Voj. Hřímalýho a j.

V těchto přílohách byly také uveřejněny melodramy: *Fibichova* »Královna Emma« (slova Vrchlického), *Nešverův* »Krajánek« (slova L. Quise) a j. Jos. Lev vydává sbírku skladeb pro harmonium, *Zvon* (11 sv.), »*Varhaník český*« obsahuje sbírku skladeb pro varhany; J. Malát vydává *Lípu*, sbírku skladeb pro malý orkestr (7 sv.) a j. *České album taneční* dospělo ku seš. 11., *První český památník taneční* ku 4 seš. atd. Karel Cibula vydává *Českého citeristu* a j.

Urbánek vydal mimo jiná díla čelných mistrů českých Smetanovu »Vlasť«, Fibichovy melodramy »Pomsta květin«, »Vodník« a j.

věsty" a *Javůrkových* „Moravských písní." Nyní připravuje vydání úplného klavírního výtahu *Dvořákova* „Dimitrije." —

Předsedou Matice jest dr. J. Strakatý. Maticí vydávaná díla prodávají se členům jako premie po 3 zl.

VI.

„Hudební nadání českého národa objevuje se především v bohatém pokladu jeho *písní a popěvků* charakteristickou rozmanitostí výrazů, svěžestí a naivností, jakož i prostě krásnou zpěvností vynikajících. Národní písně a popěvky české náležejí zajisté ku nejpůvabnějším plodům přirozeného umění, jimiž vůbec některý národ rozkoš i žal svůj byl kdy vyjádřil." (Dr. Ambroros.)

Národní píseň česká, jako hvězda betlemská, uvedla prvé pěstitele české hudby na pravou dráhu ku Slavínu národního umění a odchovala přímo čarovnými vlivy svými celé pokolení našich nejčelnějších skladatelů hudebních.

Národní písně počali již na úsvitě našeho vzkříšení sbírati: Šafařík, Kamarýt, Erben a j. Od těch dob literatura národních písní stále jest rozhojňována.[1])

Již na úsvitě našeho obrození rozvinul František *Škroup* (1801.—1862.) prapor české národní hudby. Půl věku již uplynulo od prvého provozování Tylovy „*Fidlovačky*", kdy na stavovském divadle na Ovocném trhu české srdce po prvé okouzlily velebné zvuky Škroupovy národní hymny: „*Kde domov můj?*"[2])

---

[1]) Sbírky českých písní vydali Fr. **Ryba** r. 1800., Jakub Jan **Ryba** r. 1829. **Šafařík** vydal r. 1823. »Písně světské slovanského lidu v Uhrách.

Erbenových Prostonárodních českých písní a říkadel, k nimž nápěvy opatřil a harmonisoval J. P. **Martinovský**, vychází r. 1886. nové vydání.

Drahně písní českých vydal J. N. **Škroup** ve **Věnci** (1835.—39.). L. ryt. z **Dietrichů** vydal r. 1843. »Písně vlastenecké« a j.

Sbírky národních písní vydali:

Ant. **Zavadil** (Naše písně, — Písně české mládeže); — Boh. **Pazdírek** (Album písní národních); — V. B. **Svacha** (Z českých dědin), — J. **Malát** (»Ratibor«, výbor nejlepších písní národních, — »Český národní poklad,« — »Perly českého zpěvu národního pro naši mládež,« — »Zlatá pokladnice českých písní a zpěvů«), — J. **Hartl** (České národní písně), — Jan J. **Mašek** (»104 české nár. písně ve všech dur a moll tonínách,« — »Nové dítě vlasti«,) — Fr. **Michl** (České pomněnky) a j., — Dr. Norb. **Javůrek** vydal nákladem Matice hudební sbírku národních písní moravských, jež také sbírají Fr. Bartoš, Fr. Bayer, Fr. Koželuh, Vašátko a j. — Spolek „**Slavie**" sbírá české, moravské a slovenské písně, — **Kapper** a **Holeček** sebrali písně srbské a bulharské a j.

L. **Procházka** vydával „**Slavii**", sbírku národních písní všeslovanských. Lad. **Kuba** vydává objemný sborník národních a znárodněných písní všech slovanských národů: »Slovanstvo ve svých zpěvech«.

Zpěvníky vydali: dr. **Pichl** (Společenský zpěvník, k jehož VI. vydání r. 1862. nápěvy opatřil L. Zvonař), Ferd. **Heller** (Pražský zpěvník), B. **Žalud** (Zpěvník pro české školy), Jan a Josef **Cupal** (Zpěvy naší mládeže), **Barák**, **Prerhof** a J. R. **Vilímek** (společenský zpěvník »Hlahol«) a j.

[2]) Tylova „**Fidlovačka, aneb žádný hněv a žádná rvačka**", čtvero obrazů dle života pražského, — jest prvý pokus o sepsání **místní** frašky. Byla dávána

Dne 21. prosince r. 1884. oslavovali jsme pádesátiletou památku prvého zpívání této hymny, téhož roku v měsíci říjnu uvítali jsme v matičce Praze s otevřenou náručí stařičkého Samuele *Tomášika*, kterýž byl taktéž před půl věkem poprvé zapěl hymnu *slovanskou „Hej Slované!“* —

J. T. *Krov* zapěl: „Píseň husitskou“, „Porodila mne moje matička“ (na slova Hankova) a j.. *Kníže* složil píseň „Když měsíček spanile svítil“, *Vorel* skládal „Cikánovu píšťalku“, *Rosenkranc* „Vystavím si skromnou chaloupku“, *Jelen* skládal „Ty's má láska jediná“, Fr. A. *Vogel* složil na slova Riegrova „Kovářskou“, Hynek *Vojáček* jest skladatelem „Aj, kéž by bola drobná jatelinka“ a j.[1])

Ku popularisování české národní písně ve světě hudebním, v koncertním sále a na divadle nejvíce přispěl věhlasný pěvec *J. Lukes.* —

Českou píseň, jakož i český zpěv sborový horlivě pěstují spolkové *zpěváčtí,* jež mají také nemalé zásluhy o rozkvět české hudební literatury.

Tvůrcem *českého národního sboru* zajisté jest *Pavel Křížkovský* (1820.—1885.). Vzorným typem této skladby jest jeho *„Utonulá“* (1860.), vedle Smetanovy *„České polky“* (1855.) zajisté epochální zjev v české literatuře hudební.

„Teprve když jsem slyšel sbory Křižkovského poznal jsem, co jest hudba *česká,“* — přiznává sám arcimistr *Smetana.*

Křížkovského „Utonulá“, — „Dar z lásky,“ — „Dívča,“ — „Prosba odvedeného“ a j. zpěváčtí spolkové čeští tisíckráte nadšenému lidu zpívaly.

Vedle Křížkovského vynikali v skladbě sborů *Arnošt Förchtgott-Tovačovský* (1825.—1874.), *Bedřich Smetana* (1824.—1884.), *Karel Bendl* (nar. r. 1838.), *Lud. Procházka* (nar. r. 1837.) a j. [2])

---

poprvé 21. prosince 1834. ve prospěch Fr. Škroupa, jenž byl k ní hudbu složil. Opakována byla toliko po dvakráte. Píseň *„Kde domov můj?“* jest číslo 19. této partitury. Poprvé ji zpíval věhlasný zpěvák Karel *Strakatý.*

Tiskem byla vydána poprvé ve „Věnci“ r. 1835.

[1]) Písně s velkým zdarem skládali V. J. **Tomášek** (Písně Královédvorského Rukopisu, — Písně na slova Hankova a j.), Jos. a Eman. **Vašák,** Fr. **Kaván,** Bedř. **Kittl,** Bedř. **Smetana, Bendl** (Cigánské melodie na slova Heydukova, — Večerní písně na slova Hálkova, — Písně z Rukopisu Královédvorského a j.), Ant. **Dvořák** (Písně večerní na slova Hálkova a j.), **Förchtgott-Tovačovský** (Vybrané zpěvy vydal Em. Starý), **Kovářovic,** Em. **Chvála, Pivoda, Káan** z **Albestů** a j. L. **Procházka** a j.

[2]) Al. J. **Jelen** vydal: České původní sbory. — Lud. **Procházka** vydal v l. 1861.—62. sbírku čtverozpěvů a vydával v l. 1861.—63. s E. Melišem sbírku původních čtverozpěvů **Záboj** (III svazky po 6 sešitech). Fibichem redigovaná sbírka čtverozpěvů pro mužské hlasy **Dalibor** obsahuje již XI svazků; sbírky smíšených sborů **Lyra** vydány jsou 4 sešity; sbírky žertovných skladeb **»Šibřinky«** (pořádají Moric Anger a Vel. Urbánek) vyšlo 6 sešitů; sbírky zpěvů pro ženské hlasy **Vesny** vydány jsou 4 sešity; — **Lumíra,** sbírky mužských sborů vyšlo 5 svazků; — **Vlasty,** sbírky smíšených sborů 4 sešity a t. d.

Chrámovou hudbu nejhorlivěji pěstovali a ze všech oborů církevní hudby vynikající díla složili: *J. N. Škroup*, *V. Horák*, *Alb. Mašek*, *Jos. Krejčí*, *Z. Kolešovský*, *Jos.* a *Ant. Förster*, *Fr. Z. Skuherský*, *Jos. Sychra*, *A. Hnilička*, *A. Hřímalý*, *Z. Fibich* a j.[1])

Fr. Gregora vydal sbírku sborů a zpěvů pohřebních a j.; *J. Malát* vydává sbírku zpěvů církevních a školních a j. —

České umění hudební slaví úspěchy největší v *české opeře*, jež z nepatrných, již do minulého století sahajících počátkův v naší době po výtce mohutnou tvůrčí silou genia *Smetanova* k netušené dokonalosti dospěla.[2])

V minulém století byly provozovány na *Sporkově* divadle v Praze české zpěvohry „*Dívka a paní*“ (r. 1795.) a „*Anička a Kubíček*“ (r. 1796.), v nichž spoluúčinkovala proslulá tehdáž zpěvačka Strimasacchi-ová.

17. března 1805. byla poprvé provozována *Haiblova* komická zpěvohra „*Janek z Domažlic*“, neb „*Veselost v Nuslích*“.

Ku konci r. 1823. počali *Fr. Škroup*, *Jos. Krov* a j. ochotníci podnikati přípravy ku provozování české zpěvohry na divadle stavovském v Praze. Ku prvému provozování byla zvolena Weiglova opera „*Švýcarská svatba*“, jejíž libretto Macháček byl přeložil.

Zpěvohra tato byla poprvé dne 28. pros. 1823. po česku se skvělým výsledkem provozována.[3])

Po tom byly častěji opery jazykem českým provozovány a představení ta těšila se stále rostoucí přízni obecenstva.[4])

Úspěchy těchto operních představení podnítily a rozšířily záhy také touhu po *původní* zpěvohře české.

Úkol tento podnikl Frant. *Škroup*, kterýž míval při provo-

---

[1]) České hudební památky (staročeské chorály a j.) vydával v l. 1863.—64. *Zvonař*. Sbírku staročeských chorálů vydal *Skuherský*. J. N. *Škroup* pořídil nové vydání staročeských zpěvů chorálních a j.

[2]) Doba poroby a vzkříšení. Str. 152. atd.

[3]) O tomto provozování »Švýcarské svatby« píše J. *Jungmann* A. Markovi: »Nemohu vám vysloviti, jak nás »Rodina Švýcarská« všecky okouzlila, veliká část nás plakala radostí.«

O témž divadelním představení píše *Čelakovský*: »Viděl jsem již mnohem pěknější opery, i zpěv krásný slyšel jsem, ale mocnosť zpěvu cizomluvného jen tak jaksi povrchně překlouzla povždy přes mou hruď. Tenkráte to bylo jinak a do smrti nezapomenu na tu sladkosmutnou chvíli. I vyjde Emelina, oko baví na se obrácené, ucho rozslazené vnímá mateřské zvuky, pod rouškou nebeské hudby a andělského zpěvu. Každý v opojení, každý tleská v pochvalu, jen já tu stojím, rád bych tleskal, raději — to bylo podivné kouzlo! Znám vás nyní, *slzy radosti!*«

[4]) Po »Švýcarské rodině« byly provozovány z jara r. 1824. ***Cherubiniův*** »Vodař«, — 6. května t. r. ***Webrův*** »Střelec kouzelník«, — 17. listop. t. r. ***Mehulův*** »Josef a jeho bratři«, — 2. února 1885. ***Rossiniův*** »Lazebník Sevilský«, — 8. dubna t. r. ***Mozartův*** »Don Juan«, — 12. května t. r. ***Rossiniův*** »Tankred« a 30. listop. t. r. ***Rossiniův*** »Othello.« — Překlady libret »Lazebníka Sevilského,« »Tanreda« a »Othella« pořídil ***Macháček***; »Don Juana« překládal současně s Macháčkem J. N. Štěpánek.

zování českých oper čelné účastenství. „*Dráteníkem,*“ jenž byl na českém divadle po prvé o Hromnicích 2. února 1826. s výsledkem skvělým provozován.[3]) V příštích osmi letech byl „Dráteník“ v Praze pětkráte opakován, od těch dob udržel se na repertoiru českého divadla (naposledy byl provozován 20. listop. 1881.) a byl také na venkově jako v Chrudimi a j. opětně sehrán.

V úloze „Dráteníka“ proslavil se věhlasný pěvec národních písní *Lukes.*

Tyto úspěchy „Dráteníka“ posilnily přátely české opery v jich snažení i práci, zvláště pak, když se Škroup stal druhým kapelníkem při stavovském divadle (1. září 1827.) a když mu bylo při tomto divadle svěřeno řízení české opery.

Již 4. prosince 1828. byla provozována druhá česká opera Škroupova „*Oldřich a Božena,*“ jejíž libretto napsal opět Chmelenský. Úspěch této opery nedostihl však úspěchu „Dráteníka.“

Také třetí česká opera Škroupova „*Libušin sňatek,*“ jejíž prvý akt byl provozován 6. listopadu 1835. (celá opera byla provedena teprv 11. dubna 1850.) nepotkala se s úspěchem příznivým.

Při tehdejších skromných a stísněných poměrech českého divadla nemohla také česká opera svěží rozkvétati a toliko živořila. Kromě oper Škroupových byla provozována r. 1847. *Macourkova* opera „*Žižkův dub.*“

Potom nastala také u vývoji české opery dlouhá doba úmorné strnulosti trvající až do let šedesátých.

František Škroup složil r. 1857. prvé kapelnictví, jež při stavovském divadle od 1. ledna 1837. byl zastával a odebral se r. 1860. do Rotterdamu, kde také r. 1862. činný život svůj dokonal. —

Zlatou dobu české opery zahájil teprve mistr *Bedřich Smetana,* jehož návrat z Gothenburku do Prahy jest v dějinách české hudby zajisté událostí nejpamátnější.

Prvou velkou operu českou „*Branibory v Čechách*“ dokončil Smetana r. 1863.[1])

„*Prodaná nevěsta*“ byla provozována poprvé r. 1866., po 100 r. 1882. a po *stopadesáté* dne 3. října 1886. Prvých 100 představení této rozkošné skladby připadá na 16 let, následujících 50 představení toliko na 4 leta!

Roku 1870. skládal Smetana „*Dalibora,*“ r. 1872. ukončil „*Libuši,*“ r. 1874. vydal klassický cyklus „*Vlast,*“[2]) r. 1874. byly poprvé provozovány „*Dvě vdovy,*“ r. 1878. „*Tajemství,*“ r. 1879. byla poprvé dávána „*Hubička.*“

---

[1]) Před Smetanou složil také *Fr. Z. Skuherský* českou operu na slova J. V. Fričova »Vladimír, bohův zvolenec«, jež však neměla valného úspěchu.

[2]) Smetanův cyklus *Vlast* obsahuje: I. Vyšehrad, II. Vltava, III. Šárka IV. Z českých luhův a hájův, V. Tábor a VI. Blaník.

[3]) Libretto »Dráteníka« napsal Chmelenský, slovensky psanou část opravoval slovenský spisovatel Kašpar Fejerpataky (Bělopotocký) v Turč. Sv. Martině.

Po těchto stupních dospívala česká *národní* opera s úžasnou rychlostí ku nynější své výši. Divuplný tento vývoj a rozkvět hudby české mohl zajisté podnítiti toliko takový genius a takový *vlastenec*, jakým byl nesmrtelný náš Smetana.

Jen vroucí vlastenecké srdce velikého genia mohlo proniknouti ku nejtajnějším hlubinám nevystižných krás české hudby a v české písni nasbírati tolik démantů a perel, jichž leskem a žárem čarovným po všecky časy se bude skvíti pravzor české opery „*Prodaná nevěsta*."

Toliko mistr Smetanovy síly mohl básniti grandiosní hudbu „*Libuše*" a vykouzliti oslňující krásy „*Vlasti!*" —

„Největším štěstím mým jest, že mohu pracovati pro svou vlasť!" — říkával Smetana, odmítaje lákání, aby alespoň *některé* své skladby do ciziny zasýlal.

Šťastný národ, z jehož lůna *tací* se rodí geniové. [1])

Úmrtím Smetanovým jest v dějinách hudby české zřetelně vymezena doba, která na věky se bude honositi zářícím jménem „*doby Smetanovy*." [2])

V době té byla hudební produkce v Čechách vůbec netušeně osvěžena a povznešena. Na českém divadle bylo provozo-

---

[1]) O významu mistra *Smetany* píše ve zprávě Umělecké Besedy za r. 1884. na slovo vzatý aesthetik a kritik hudební dr. V. V. *Zelený*:

»Pohledněme zrakem slzou zachvělým ještě jednou na odkvětlé *první jaro* české hudby a vizme divy, jaké vykouzlilo svým jasem a teplem zářivé slunce Smetanova genia z domácí půdy ladem ležící. ***Bedřich Smetana učinil hudbu prvním národním uměním českým a postavil českou národní hudbu na čestné vynikající místo v »současné kulturní činnosti světové.*** Národu českému zdálo se, že spatřuje otvírati se vlastní nitro své, zářící netušenými poklady poesie a slávy, když mu Smetana skvost po skvostu předkládal díla svá, jež ceniti a velebiti v tomto kruhu a kdekoli jinde sídlí vzdělaná uvědomělosť česká, bylo by májové noci přidávati hvězd. A cizina, tak skoupá uznáním ducha českého, tak ochotná míti Čecha za nízkou podnož svých zásluh a svých úspěchů, české hudbě, stvořené Smetanou, s radostí a láskou otvírá náručí a před umělci českými sklání hlavu s úctou. Tak šťastně Smetana dospěl velikého cíle svého života, takové dědictví královské zůstavil opuštěné rodině své k dalšímu životu památky otcovy důstojnému. Nic není pochybovati, ***česká hudba Smetanovou cestou spěje k mohutnosti a velikosti se silou, která již se zvrátiti nedá žádnou překážkou.*** Dostaloť se Smetanovi i toho, čeho si přál nejtoužebněji, ač to jediné nebylo v moci jeho — ***pokračovatelů šťastných***, nadáním i snahami, ale šťastnějších než on přízní osudu a kráčejících bezpečně a klidně, kudy jim klopotně a bolestně proklestil cestu.« —

[2]) Při slavení památky výročního dne úmrtí Smetanova v Umělecké Besedě r. 1885. ukončil dr. *Hostinský* slavnostní řeč svou těmito slovy:

„Nám ctitelům Smetanovým neběží o nic jiného, než o veliký princip důstojného názoru uměleckého, i jsme přesvědčeni, že ***Mistr*** náš dokonale a všemi směry oceněn bude teprve tenkrát, až celé obecenstvo, až celý národ na umění bude pohlížeti tak vážně, jako to činil Smetana, až všeobecně respektováno bude svaté nedotknutelné právo jednak umělecká individualita proti šabloně, jednak umělce tvořícího proti výkonnému. A tomu, aby tyto krásné zásady, které Smetana vždy nám hlásal a jimiž co horliví jeho žáci a věrni stoupenci vždy budeme se říditi, zvítězily konečně na veškerém kolbišti uměleckém, volám upřímně: Na zdar!"

váno v l. 1863.—1872. 17 nových českých oper, nyní máme již asi 20 českých skladatelů operních a přes 50 českých oper, mezi nimiž jsou díla, jimiž by se cizí literatury hudební zajisté hrději honosily, nežli naše hudební literatura česká.*) —

Českému umění hudebnímu vyšla v letech sedmdesátých nová, jasně zářící hvězda v genialním *Antonínovi Dvořákovi*, (nar. r. 1841.), jenž jest v naší době v Evropě nejpopulárnější a nejslavenější hudební skladatel český.

Dvořák dobyl si s bezpříkladnou rychlostí uznání v celém hudebním světě; jeho „*Slovanské tance*“ zjednaly mu rázem veliké populárnosti v celé Evropě. Dvořák jest nedostižný mistr zvukové, brilantní malby, klassik ve formě, ryzí Čech v duchu i v jádře své hudby. Jeho opery „Šelma sedlák“, — „Tvrdé palice“, zvláště však velká opera „*Dimitrij*“, již složil na dramaticky velmi účinné libretto *Marie Červinkové-Riegrové*, jsou a zůstanou chloubou našeho operního repertoiru. Dvořákova všestrannosť a neobyčejná plodnosť budí obecný podiv. Triumfy největší slavil Dvořák v Anglii a j.

Smetana a *Dvořák*, jakož i naši věhlasní výkonní umělci: *Frant. Ondříček*, *Hřímalý*, „dědic talentu a houslí Laubových“ a j. přispěli nejvíce ku vítězství a ku popularisování české hudby doma i v cizině.

Ano Dvořák i Ondříček, jako Brožík vybojovali, vynutili si

---

*) Poprvé byly provozovány české opery: ***Šeborovi*** „Templáři na Moravě“ r. 1865.; ***Smetanovi*** „Braniboři v Čechách“ 5. ledna 1866.; ***Smetanova*** „Prodaná nevěsta“ 2. května 1866.; V. ***Blodkova*** „V studni“ r. 1867.; J. N. ***Škroupovi*** „Švédové v Praze“ r. 1867.; ***Šeborova*** „Drahomíra“ r. 1867.; ***Šeborova*** „Husitská nevěsta“ r. 1868.; ***Bendlova*** „Lejla“ r. 1868.; ***Vojáčkova*** „Zajatá“ r. 1869.; ***Rozkošného*** „Mikuláš“ r. 1870.; ***Bendlův*** „Břetislav“ r. 1870.; ***Šeborova*** „Blanka“ r. 1870.; ***Měchurova*** „Marie Potocká“ r. 1871.; ***Rozkošného*** „Svatojanské proudy“ r. 1871.; ***Hřímalýho*** „Zakletý princ“ r. 1872.; ***Skuherskýho*** „Rektor a generál“ r. 1873.; ***Dvořákův*** „Král a uhlíř“ r. 1874.; Zd. ***Fibichův*** „Bukovin“ r. 1874.; ***Dvořákova*** „Vanda“ r. 1876.; ***Rozkošného*** „Záviš“ r. 1877.; ***Dvořákův*** „Šelma sedlák“ r. 1878.; ***Šeborova*** „Zmařená svatba“ r. 1879.; ***Bendlovi*** „Černohorci“, r. 1881.; ***Dvořákovy*** „Tvrdé palice“ r. 1881.; ***Fibichův*** „Blaník“ r. 1881.: ***Dvořákův*** „Dimitrij“ r. 1882.; ***Bendlův*** „Starý ženich“ a „Karel Škréta“ r. 1883.; ***Fibichova*** „Nevěsta Mesinská“ r. 1884.; ***Kovářovicovi*** „Ženichové“ r. 1884.; ***Rozkošného*** „Popelka“ r. 1885.; ***Kovářovicova*** „Cesta oknem“ r. 1886.; ***Kličkova*** „Spanilá mlynářka“ r. 1886.; ***Zavrtalova*** „Myrrha“, již skladatel Národnímu divadlu byl připsal r. 1886. a j.

V říjnu r. 1886. zadal V. Hřímalý operu „Švanda dudák“ ku provozování. — Ředitel hudební jednoty v Taganroze Václ. ***Suk*** komponuje operu na libretto J. V. Fričem dle Máchova „***Máje***“ složené. —

Libretta oper v Národním divadle provozovaných vydává Urbánek („Bibliotéka operních a operetních textů.“ — „Opery národního divadla.“) — Téměř veškeré čelné opery Smetanovy, Bendlovy, Dvořákovy a j. vyšly v úplných partiturách, aneb u výtazích a v různém zpracování nákladem Urbánkovým, Em. Starého (Dvořákův „Dimitrij“) a j.

skvělé uznání také ve Vídni, jež s takovou zálibou každý český talent ubíjí, aneb alespoň umlčuje!*)

Také Vídeň naučila se čísti Dvořákovo a Ondříčkovo **ř** a **č**, jako Brožíkovo **ž**.

Kéž bychom tak statečně a tak vítězně na všech polích bojovali pod *vlastním praporem* na oslavu jména českého! —

Tak uplynulo již luzné *jaro* českého umění hudebního, hudbě české nastala doba *letního* žáru.

Vždy jasněji proniká pravda soudu *Zvonařova*, kterýž byl svého času o hudbě české napsal:

„Česká hudba jest výkvět bohatosti původního hudebního nadání, jemné a snadně pohyblivé mysli i vrozeného smyslu pro přirozenou krásu, kteráž mysl vytříbena byla plody nejnadanějších duchů všech vzdělaných národů, kojena krásou přírody i hluboce dojata strašnými úkazy občanských i společenských převratů."

„*Romantickou není* a nemohla se takovou státi, protože zkusila příliš krutou *skutečnost; prázdnou a lichou* není a nemohla se takovou státi, protože vyprýštila z hlubin srdce a z mysli hluboce dojaté dlouhá léta stísněného národu. Musila se státi hudbou *pravou, ryzí, něžnou, vnikavou, ráznou i zdravou* a tudíž, jak ji biskup *Milevilánský* označil, *prostou a bohumilou*." —

---

*) Nyní řídí náš Edv. Nápravník carskou operu v Petrohradě, kdež také vyniká skladatel Hynek *Vojáček;* ředitelem *varšavské* opery jest Čech J. Řebíček; Skočdopole řídil operu madridskou; Vojtěch Hřímalý jest ředitelem hudební jednoty v Černovicích; Ludevit Procházka řídí hudební akademii v Hamburce; Josef Schomiler jest professorem při carské konservatoři v Moskvě; A. Hromada jest professorem při hudební akademii v Stuttgartě; Broulík a Reichová jsou vedle Turolly přední síly král. opery v Pešti a t. d.

V naší době vynikají v cizině Češi: ***Borecký***, koncertní mistr carské opery ve Varšavě, — skladatelé a učitelé hudby ***Alois*** a ***Josef Jiránkové*** v Charkově, — ***J. Hlaváč***, skladatel a řed. koncertů v Petrohradě, — ***Jos. Schanilec***, prof. rohu na car. konservatoři v Moskvě, — ***Váša Suk***, skladatel a kapelník opery v Charkově, — ***Gabriel Šebek***, majitel koncertní kapely v Oděse, — ***Boh. Šindelář***, skladatel a kapelník I. Velobraž. pluku v Petrohradě, — ***Váša Laub***, skladatel a učitel hudby v Moskvě, — ***V. Fr. Faltis***, skladatel a kapelník 46. pluku Dněprovského v Proskurově, — ***Em. Nepomucký***, virtuos na cello, prof. hudby při universitě v Upsale, — dr. ***L. Procházka***, ředitel hudební akademie v Hamburce, — ***Ot. Kopecký***, virtuos na housle v Hamburce, — ***Em. Kliebert***, ředitel král. školy hudební ve Würzburce, — ***A. Hromada***, dvorní pěvec, prof. zpěvu při hudební akademii a skladatel ve Stuttgartě, — ***A. Muzikant***, virtuos na cello a skladatel ve Stuttgartě, — ***Jan Wihan***, virtuos na cello při dvorní kapele v Mnichově, — ***Lad. Zavrtal***, skladatel ve Woolwiche-u, — ***Jos. Čapek***, virtuos na housle a prof. na hudební akademii v Milwaukee, — ***Václ. Kopta***, virtuos na housle ve Vídni, — ***K. Šebor***, skladatel a vojenský kapelník ve Vídni, — ***Vojt. Hřímalý***, ředitel hudební jednoty v Černovicích a j.

OPRAVY.

Na	str.	4.	řádek	5.	zdola	místo	němčině	má	býti	němčin*ou*
„	„	5.	„	22.	„	„	rok	„	„	*k*rok
„	„	5.	„	17.	„	„	řiškými	má	býti	řiš*s*kými
„	„	6.	„	13.	shora	„	jedno*tlivým*	má	býti	jedno*litým*
„	„	7.	„	10.	zdola	„	slá*v*ským	má	býti	sl*an*ským
„	„	8.	„	21.	„	„	školmi	má	býti	škol*a*mi
„	„	9.	„	14.	„	„	histo*rky*	„	„	histo*ricky*
„	„	12.	„	11.	„	„	335*5*19	„	„	355*9*19
„	„	12.	„	2.	„	„	a *za*	má	býti	a *ze*
„	„	14.	„	21.	„	„	(9*6* českých,	„	„	(9*4* českých,
„	„	15.	„	7.	shora	„	měšťanské	„	„	měšťanské *r. 1877*.
„	„	15.	„	9.	„	„	2,*509*.371 zl. 81 kr.	„	„	2,*510*.371 zl. 81 kr.
„	„	16.	„	19.	zdola	„	94031 zl.	„	„	*132951* zl.
„	„	17.	„	17.	„	„	cvičných 172 žaci	„	„	cvičných *chodí* 172 *žáků*
„	„	19.	„	13.	shora	„	1:449	„	„	jako 449:1
„	„	19.	„	14.	„	„	1:705	„	„	jako 705:1
„	„	22.	„	11.	„	„	Slezko	„	„	Slez*s*ko
„	„	23.	„	14.	zdola	„	neb polské	„	„	neb *německo*-polské
„	„	24.	„	10	shora	„	rozdíl	„	„	rozdíl*u*
„	„	24.	„	15.	„	„	Slezko	„	„	Slez*s*ko
„	„	25.	„	24	„	„	*národní*	„	„	*úřadní*
„	„	28.	„	28.	„	„	*učebně*	„	„	*účelně*
„	„	30.	„	3.	„	„	*pře*rušuje	„	„	*po*rušuje
„	„	30.	„	19.	zdola	„	dítek	„	„	dítek *celé polovice říše*
„	„	43.	„	1.	shora	„	byl*o*	„	„	byl*a*
„	„	44.	„	22.	„	„	školy sotva	„	„	škola *jejich* sotva
„	„	47.	„	21.	„	„	1886.	„	„	18*76*.
„	„	48.	„	13.	„	„	správn*ý*	„	„	*nejvyšší* správní
„	„	51.	„	12.	zdola	„	1264	„	„	*1404*
„	„	51.	„	11.	„	„	341	„	„	*431*

Na str. 51. řádek 9. zdola místo 1676 má býti *1906*

„ „ 53. „ 7. „ „ poměr*ům* „ „ poměr*nému*

„ „ 55. „ 5. „ „ podučitek „ „ poduč*itelek*

„ „ 64. „ 6. shora „ *po*nikají má býti *pod*nikají

„ „ 65. „ 11. zdola „ musí býti „ „ musi*ly by* býti

„ „ 68. „ 15. „ „ obecní „ „ obecn*ý*

„ „ 70. „ 19. shora „ nákladův horlivě má býti nákladův — horlivě

„ „ 72. „ 10. zdola „ 66292 zl. povinných daní) platil má býti (66290 zl. přímých daní) platil *by*

„ „ 73. „ 23. „ „ *ne*provedením má býti *pro*vedením

„ „ 77. „ 21. shora „ škol má býti škol*ách*

„ „ 78. „ 15. zdola „ 1 | — | — | má býti 1 | — | 1 |

„ „ 78. „ 13. „ „ 18 | 4122 || 17 | má býti *19* | 4122 || *47* |

„ „ 81. „ 13. shora „ české má býti česk*á*

„ „ 81. „ 22., 34. shora místo Zigmund má býti Zi*k*mund

„ „ 81. „ 26. shora místo *Fr.* Kalousek, *Ant.* Zoubek, má býti *Jos.* Kalousek, *Frant.* Zoubek

„ „ 81. „ 46. „ „ J. *J.* Jahn má býti J. *V.* Jahn

„ „ 82. „ 17. zdola „ státních gymnasií má býti státních *německých* gymnasií

„ „ 83. „ 9. shora „ 15*2* má býti 15*9*

„ „ 84. „ 6. zdola „ a to „ „ mezi nimi bylo

„ „ 93. „ 13. „ „ *zor*ganisování má býti *reor*ganisování

„ „ 98. „ 7. shora „ polovici „ „ polovici *říše*

„ „ 101. „ 16. zdola „ množí. „ „ množí,

„ „ 106. „ 20., 25., 30., 32., 39. shora místo jednota má býti *J*ednota

„ „ 108. „ 20. shora místo tak že jeden má býti tak že *mnohdy* jeden

„ „ 110. „ 21. zdola „ 99 kr. „ „ *1013 zl.* 99 kr.

„ „ 110. „ 18., 19. zdola místo 83.640 zl. 1013 zl. 15 kr. a t. d. má býti 83.640 zl. a t. d.

„ „ 112. „ 15. shora místo *885* má býti *855*

„ „ 112. „ 19. „ „ *2256* „ „ *2253*

„ „ 115. „ 19., 20. shora místo 18 listop. 1880. má býti 28. listop. 1868.

„ „ 121. „ 25. shora místo *hr.* Taxisová má býti *kn.* Taxisová

„ „ 125. „ 13. zdola „ drahocenných, „ „ drahocenných

„ „ 135. „ 1. „ „ autografií, „ „ autografií

„ „ 139. „ 5. „ „ Presslů „ „ Preslů

„ „ 141. „ 3., 4. shora místo společnost „ „ *S*polečnost

„ „ 143. „ 8. shora místo také vývoji „ „ také *u* vývoji

„ „ 159. „ 14. shora „ *vy*cházelo má býti *vz*cházelo

„ „ 163. „ 30. zdola „ vývoj*e* „ „ vývoj

„ „ 163. „ 24. „ „ Č*ár*ké „ „ Č*ac*ké

„ „ 163. „ 23. „ „ Ceyp*u* „ „ Ceyp*a*

„ „ 163. „ 21. „ „ Mejrim*u* „ „ Mejrim*a*

„ „ 165. „ 3. shora „ jež „ „ jejž

„ „ 168. „ 12. zdola „ Paný*v*kovy „ „ Paný*r*kovy

„ „ 174. „ 8. shora „ Klicper*a* „ „ Klicper*y*

„ „ 176. „ 22. „ „) Tomsa „ „), Tomsa

Na str. 179. řádek 6., 42. shora místo *Mánesa* má býti *Manesa*
„ „ 180. „ 6. shora místo *věděn*í „ „ *vědo*mí
„ „ 186. „ 13. „ „ Straně, nebyl má býti Straně, *kde* nebyl
„ „ 186. „ 13. „ „ a teprve má býti *byl* teprve
„ „ 186. „ 14. „ „ roku *byl při něm* má býti roku
„ „ 190 „ 11. 12. zdola „ Ma*nz*zinia má býti Ma*zz*inia
„ „ 192. „ 10. shora „ 187*3*. „ „ 187*4*
„ „ 194. „ 6. „ „), Maticí „ „) Maticí
„ „ 197. „ 3. „ „ *děje*pis „ „ *země*pis
„ „ 197. „ 31. „ „ Zapa r. „ „ Zapa) r.
„ „ 197. „ 15. zdola „ Pe*r*hold „ „ Pe*c*hold
„ „ 206. „ 3. shora „ středních „ „ českých
„ „ 209. „ 2. „ „ prvá *velké* „ „ prvé *české*
„ „ 209. „ 20. „ „ jejž „ „ již
„ „ 212. „ 2. „ „ inženýrství Jos. má býti inženýrství *psali* Jos.
„ „ 212. „ 20. „ „ spolku »Učitele« má býti spolku
„ „ 225. „ 10. zdola „ *Má*nesem má býti *Ma*nesem
„ „ 229. „ 11. „ „ Čecho*brodu* má býti Čecho*rodu*
„ „ 232. „ 19. „ „ Radě a Radě zvířat má býti Radě zvířat
„ „ 232. „ 14. „ „ b*a*ssemerování má býti b*e*ssemerování
„ „ 232. „ 11. „ „ M*u*rci má býti M*a*rci
„ „ 238. „ 18. shora „ Kalendářního má býti kalendářového
„ „ 240. „ 26. „ „ nemáme-li v této zemi na českých polích má býti nemáme-li také v Čechách
„ „ 248. „ 6. zdola „ Cil*u* má býti Cil*e*
„ „ 264. „ 7. „ „ *120(54·3%)* má býti *58(32·9%)*
„ „ 268. „ 21. 34. shora „ *svatba*“ má býti *rodina*“
„ „ 272. „ 24. zdola „ nepostrádá zcela má býti jest mnoho
„ „ 276. „ 1. „ „ Ho*n*waldovo má býti Ho*u*waldovo
„ „ 286. „ 11. shora „ Ambroros má býti Ambros
„ „ 286. „ 28. „ „ *J. N.* Škroup má býti *Fr.* Škroup

